

The D-A V College Sanskrit Series, No. 18

RĀMĀYANĀ

OF

VĀLMĪKI

(in its North-Western Recension)

SUNDARA-KĀNDA

*Critically edited for the first time from
Original Mss. and supplied with an Introduction*

BY

VISHVA-BANDHU SHASTRI

LAHORE.

1940.

श्रीदयानंदमहाविद्यालय-संस्कृतग्रंथमाला,

श्रीदयानन्दब्राह्ममहाविद्यालयाचार्यपदप्रतिष्ठितपूर्वेणा, श्रीदयानन्दमहाविद्यालयी-
यानुसन्धानालये श्रीविश्वेश्वरानन्दवैदिकानुसन्धानालये चाधिष्ठिताध्यक्ष-
पदेन, एम्० ए०, एम्० ओ० एल० इत्युपाधिधारिणा,

श्री. विश्वबन्धुशास्त्रिणा

बहुभिर्विद्वद्भिः सङ्गत्य
सम्पादिता

तस्यां चायं

अष्टादशो ग्रन्थः

लवपुरम्

१९६७

The D.A.-V. College Sanskrit Series,

EDITED

in conjunction with other scholars

by

SHRI VISHVA-BANDHU SHASTRI, M. A., M. O. L.,

Director, the D. A.-V. College Research Deptt and
the Vishveshvarānanda Vedic Research Institute, formerly,
Principal, the Dayānanda Brāhma Mahāvidyālaya.

Volume Eighteen

LAHORE.

1940.

अप्रकाशितचरं

पश्चिमोत्तरशाखीयं

वाल्मीकीय-रामायणम्

तत्र चैतव

सुन्दर-काण्डम्

विश्वबन्धुशास्त्रिणा

नानादर्शपुस्तकधारेणा संशोध्य, भूमिकोद्बोधितसंस्करणा-
प्रक्रियानुसारेणा च संस्कृत्य
सम्पादितम्

लवपुरम्

१९६७ वि०

Published
by
The D -A V. College
Research Department,
LAHORE

(All rights reserved)

First Impression, 500 Copies ,

Price Rs 8—8—0

Printed
by
Shri Krishan Dixit
at the Bombay Machine Press,
LAHORE,

CONTENTS (विषयानुक्रमणी)

	Page
FORWORD (प्रस्तावना)	7-13
INTRODUCTION (भूमिका) :—	14-106
I. DESCRIPTION OF BASIC MANUSCRIPTS	14
II A COMPARATIVE VIEW OF THE MANUSCRIPTS —	
(a) Statement of extrinsic considerations :—	
1. <i>Script</i>	27
2. <i>Initial propositions and colophons</i>	27
3. <i>Extent of text</i>	28
4. <i>Sectional division of text</i>	29
5. <i>Appellations of sections</i>	32
(b) Statement of intrinsic considerations —	
1. <i>Evidence towards unitary character</i>	35
2. <i>Further evidence towards grouping</i>	41
III THE NORTH-WESTERN RECENSION.—	
(a) Consideration of internal evidence —	
1. <i>General statement on textual deviation . . .</i>	57
2. <i>Divergence in topical comprehension</i>	59
3. <i>Divergence in textual extent . .</i>	61.
4. <i>A statement of topical exclusion .</i>	64
5. <i>Variation in agreement .</i>	70
(b) Consideration of external evidence	74
IV INDICATION OF EDITORIAL TECHNIQUE	78
सुन्दरकाण्ड-ग्रन्थः (TEXT)	१-६४८

Abbreviations (संज्ञेताः)

- व = उत्तरार्ध—(2nd half of a verse)
 तु० = तुलनीय—(Compare).
 दा = दाक्षिणात्यं बाल्मीकीय-रामायणम् (N S Press, Bombay, 1912).
 द्र० = द्रष्टव्य—(to be understood).
 पू = पूर्वार्ध—(1st half of a verse)
 वं = बंगशाखीयं बाल्मीकीय-रामायणम् (Gorresio, Paris, 1850)
 N = Nil (शाखान्तरे पश्चिमोत्तरीयपाठाऽभावमूचको नञ-पर्यायः).
 † = संदिग्धस्थलीय-चिन्हम् ।
 (?) = कोष्ठबद्धं सत् प्रस्तुतशोध-शोध्यस्थलीयं चिन्हम् ।

FOREWORD

In December, 1921, Pandit Ram Labhaya, M A secured two manuscripts of Vālmiki's Rāmāyana from Kaithal, a town in the South-East Panjab, on behalf of the Research Department, D A -V College, Lahore. Substantial divergence in the text of these manuscripts from both the texts which were then available in print, namely, the Paris edition of Gorresio (1850) and the Bombay Edition (1912), further aroused the interest of the Department towards making further searches for more manuscripts of this most ancient and inspiring Indian national epic text. Abundant harvest awaited these assiduous efforts for, after a while, about two hundred codices of the different kāndas of Vālmiki's immortal work came to adorn the shelves of the Department.

The Ayodhyā-Kānda, work on which had immediately been started in the beginning of 1921, was issued in four fasciculi from April, 1923 to October, 1924 by Pandit Ram Labhaya, M A and the last one included in the entire, consolidated kānda, about four years after, in 1928, by Pandit Bhagavad Datta, B A, who as the Head of the Department, had himself assumed the editorial charge. Vol II consisting of Bāla (or Adī)-Kānda, appeared three years after, in 1931. Work on Volume III, namely, the Aranya-Kānda had made some progress in the following years when the present writer who had been called upon to take over the charge of the Department in the middle of 1934, addressed himself to this task from the beginning of 1935 onwards after a six months' absence abroad. The above-mentioned volume was published during the same year (1935) and was followed up in exceptionally quick succession by Volume IV consisting of Kiṣkindhā-Kānda which appeared in 1936.

As pointed out in the Foreword to Vol IV, this expeditiousness in bringing out a complete volume in one year was the result of a plan which had been drawn up 'to complete the work by bringing out one kānda every year' But as further indicated there, 'it was doubtful if it would be practicable to continue on in this way in the absence of proper financial support from outside.' Fears of that time have come out to be but too true and this for the two reasons, namely, that no help came from outside and that the inner resources of the Department, meagre as they were, further assumed a dwindling tendency from day to day, considerably adding to the gravity of the situation This will explain how the present volume has again taken more than three years to see the light of day Would that one could hope that it would be made practicable to expedite publication of the Volumes VI and VII, namely, Lankā-Kānda and Uttara-Kānda, work on which has already sufficiently advanced

But the circumstance of ever-tightening financial stringency apart, further addition to the fulness in presenting the critical apparatus with a view to make it a complete picture of the basic manuscript material has in the main caused considerable delay in bringing out the present volume Comparatively speaking, its preparation has involved much more labour than that of any other previous volume It has been calculated on the basis of actual extent of its text and typographical compactness that 648 pages which its text and footnotes occupy, are, in reality, equivalent to 720, 1080, 864 and 1008 pages of the previously issued first four volumes with 490, 482, 412 and 366 pages of text and footnotes, respectively Thus, even in the ordinary routine, one could not expect to turn out this volume in less than **twice the time taken by the Volume IV.**

This increased extensiveness of textual materials has in a way been also responsible for the absence of the entire appendixical section which was a special feature of the previous volumes. There was, however, still another reason for withholding this section from this volume. As will be noticed, these appendices had not adhered to one, uniform standard in each of the previous volumes. While they had occupied barely 21 pages in Ayodhyā-Kānda, they, gradually, developed from volume to volume till they were spread over 105 pages in Kiskindhā-Kānda. It is evident that in order that this important section of the present edition of the North-Western recension should become evenly treated and, in consequence, uniformly useful, its defective portions shall have to be done over again. Moreover, the text of the next volume, namely, Lankā-Kānda, being most extensive of all the volumes, considerations of bulkiness alone will not permit inclusion of the related appendixical section in it. In the circumstances, it has been considered desirable that the above-mentioned section as pertaining to Rāmāyana, as a whole, should subsequently be issued as a separate, consolidated volume.

Pandit Ram Labhaya and Pandit Bhagavad Datta had added small introductory sections to their respective volumes, critical value of which was limited to a brief description of their manuscript materials. When the present writer took up the work, he similarly made some reference to his manuscript materials in the Forewords to the two volumes previously issued by him but thought that it would be much better to discuss the several text-critical and other important aspects of the present edition in a separate volume to be published when volumes I-VII containing the entire text would have been issued.

Quite another circumstance, however, has caused this plan to be changed to some extent by bringing home to the editor the imperative need of supplying a

somewhat detailed text-critical introduction to the present volume Dr S K De, a well-known critical scholar of the day in this line as he is, has done this work the ever so covetable honour of having reviewed its volume IV, namely, *Kiskindhā-Kānda* in the column of *Oriental Literary Digest*, Poona, for May, 1939 But as, unfortunately, sometimes happens in the case of over-busy and over-worked people, their best intentions and purest motives notwithstanding, the learned reviewer in the present case has been led into doing a grave injustice to this work by having passed adverse verdicts where, according to his own statement, absence of supply of detailed descriptive information on the part of the editor could well have suggested it to him that the best course for him would be to refrain from making any sweeping remarks in connection with the manuscripts used for this edition being either *misch-codices* or unconnected with the North-Western recension

Of a piece with these remarks of his is his unsupported stricture that "no recognisable critical principles have been followed in reconstructing the text" When the editor had not explained his method, the best course for the able reviewer should have been to subject some portions of the edited text to his own canons in this behalf and then opined how far it could stand that test. But this would have entailed patient labour, requiring sufficient time and close attention which it was in no way an easy thing for him to spare

This brings us to his third and most important indictment, namely, "that no attempt is made also to make a comparative study of this recension with the South Indian and Bengal recensions, and (that) it is almost impossible even for the critical reader to find out the differences without consulting the rare and costly edition of Gorresio or the printed South Indian text, side by side" Apparently, he is thinking not in the terms

of a critical edition of one particular recension of Rāmāyana but in those of a critical edition of Rāmāyana as such. Otherwise, how could he expect, as he naively does, the present work to become for Rāmāyana what, for example, the Bhandarkar Institute edition of Mahābhārata was indeed intended as well as designed to be for that text, a thesaurus of the sum-total of its textual tradition as preserved in its different recensions? The proper function of a recensional edition must remain within the textual orbit of a particular recension. Of course, if that recension did not happen to be previously distinctly known or recognised as such, it may be advisable for its editor to indicate, in a general way, the extent to which it differed from the other, previously recognised recensions.

Now it is passing strange that most exhaustively as this really much needed indication of this aspect has been made in this edition of this newly discovered recension, it has been most thoroughly misunderstood and, therefore, most unjustly misrepresented by this otherwise very wide-awake scholar. So, while N(=nil) denotes that particular lines and stanzas to which it has been prefixed or suffixed are not, as the case may be, found in one or both of the other recensions and that, hence, they belong exclusively, to that extent, to the North-Western recension, it has been taken to possess just the opposite significance, namely, that they have been incorporated in the body of this text from the other recensions. It is, therefore, not surprising that upset as he is by confusion created by himself, he complains that it is not intelligible why lines or stanzas have been included in the N W text, which do not occur in it and which are marked by the editor himself with the *na*(?) or *nasti*, and such lines are numerous on every page." But, as explained above, this very presence of a large number of these exclusively N W recensional lines and stanzas on every

page, as unmeaningly testified to by him, becomes a proof positive of substantial independence of this text.

Entirely missed as he has the proper meaning of this most important and simplest contrivance of inter-revisional comparison, as adopted in this edition, there hardly remains any point in his dubbing on this basis the present text as inclusive in the sense that some of its portions have been drawn from the other recensions. It has indeed been admitted that this edition is eclectic in that it is based not on one particular manuscript but on the judicious use of all the ten manuscripts, which have been drawn upon in accordance with certain definitely set and rigidly followed principles of textual criticism and reconstruction as explained in the sequel but not, as he has wrongly supposed, in that no recognisable principles have been followed. Eclecticism in respect of textual editing is often mentioned with a tinge of reproach. But there is no reason to suspect that Dr De could be a party to it if only because, as a Parvan-Editor of the Poona Mahābhārata, he himself has become sufficiently accustomed to this well-established principle in the editing of ancient Sanskrit texts, especially, those of popular character, as necessitated by the peculiar circumstances of their record and transmission. But it is one thing to be legitimately eclectic in this sense and quite another to be inclusive in the one intended to be superimposed on this edition by Dr De with the aid of a proof which, little as he expected, has only shown his own absent-mindedness in the matter. Be it as it may, the present editor is thankful to him for having thus suggested to him the desirability of supplying an introduction to this volume, even though it meant, as already indicated, a little change in the original plan.

Main assistance in the production of this volume has been rendered by Shri Pitāmbara Datta Shastri Shri

Shiva Prasada Shastri and Shri Rama Sarupa Shastri have helped in the matter of copying and proof-reading Shri A N Malik, M A has corrected the proofs of the Introduction I am grateful to all these gentlemen for this cooperation

LAHORE
July 10, 1940

Vishva-Bandhu Shastri

INTRODUCTION

I DESCRIPTION OF BASIC MANUSCRIPTS

The following manuscripts have been utilised for this edition of the text of Sundara-Kānda of Vālmiki's Rāmāyana in its North-Western recension and thus form the basis of the Critical Apparatus appended thereto —

1 आ

1 Lal Chand Library, D A -V College, Lahore, No 4837, not available for the previous *kāndas*

2 Folios 116, size, $13\frac{3}{4} \times 5\frac{1}{4}$ inches with $2\frac{1}{4} \times 1\frac{1}{4}$ inches left out for uniform margins

3 Generally 12 lines to a page, syllables per line ranging from 42 to 48, altogether making about 3900 *granthas* (i.e., units of 32 syllables each)

4 Indian, hand-made paper, marginally worn out but written space intact

5 • Initial auspicious invocation and marginal lining on the first page only in red ink, yellow pigment used for deletion which has also been effected occasionally by a coating of black ink

6 Old Devanāgarī Script, bold, beautiful, even hand

7 Generally clean margins with occasional corrections, in small letters, presumably, by another hand, no variant readings and no interlinear additions

8 Left-hand marginal top of each folio, on its reverse, generally, bears a cipher, representing the serial number of the folio, underneath a signature such as रा सु or सुन्दर, indicating the title of the work as well as the name of the *kānda*. The cipher is regularly repeated in the bottom of the right-hand margin, generally, with the title indication, राम० above it

9 The text is divided into 100 *sargas* which are not separately numbered whereas stanzas in each *sarga* are numerically differentiated. The first and the last *sargas* are entitled हनुमत्-प्रवेश- and राक्षस-मंत्रण- respectively. From the nineteenth *sarga* onwards, the sub-title लंका-पर्वन्- is some-times found used in sectional colophons

10 It is fairly correct in the beginning, but the standard of correctness gradually deteriorates. Promiscuous interchange of स् and श् as also ष् and ण् is quite common. Sometimes ब् is written for च्. Illustrations of these could be easily gathered* from the Critical Apparatus

11 It contains complete Sundara-Kānda. Sometimes, text is inadvertantly repeated (*e g*, 82, 10)

12 It has been obtained from Agra in the United Provinces and is dated V S 1646 (ca A D 1589)

13 It begins with the invocation, ओ गणेशाय नमः and contains the following historically important colophon —

इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे लंकापर्वणि राक्षसमन्त्रणां नाम सर्गः ।
शुभमस्तु । कल्याणमस्तु । संवत् १६४६ पौष सुदि ११ मंगलवारे । श्री०
आगरा महाकोटे । पातिशाह श्रीअक्षर जलालदीन राज्ये ॥ ठाकुर
श्री सुंदोदास इदं श्रीरामायणपुस्तक लिषायितं । श्रैतावर कपूर लिषत् ॥ यादृशं
पुस्तकं दृष्ट्वा । तादृश्यं० यदि सु० मम दोषो न दी० ॥

II फ

1 Lal Chand Library, D A -V College, Lahore, No 4839, not available for the previous *kāndas*

2 Folios 136 (except for the first folio which is missing), size 12×4½ inches with 1½×2 inches left out for uniform margins

3 9 lines to a page with 52 syllables to a line, altogether making about 3850 *granthas*

4 Indian, hand-made, strong paper of reinforced texture, marginally worn out, but text not damaged

5. Marginal lining as well as text in much faded

black ink on a ground which seems originally to have borne a thin coating of yellow pigment that has almost disappeared in the course of time, thick yellow pigment used for deletion purposes, ciphers for numerical indication of folios as well as sectional colophons have been decoratively written on round discs of red pigment

6 Very old Devanāgarī Script, evenly and beautifully written in small characters

7 Clean margins with occasional corrections in still smaller letters and in a different hand No variant readings and no interlinear additions

8 Each folio, on its reverse, bears mere cipher to indicate the number of the folio in the middle of the right-hand as well as left-hand margin with the above-mentioned red discs beneath them

9 The text is divided into 85 *sargas* which are not separately numbered, nor are the stanzas in each *sarga* numerically differentiated The initial and the final *sargas* are named लंका-प्रवेश- and समुद्र-तरण- respectively The colophons of the tenth and the twenty-first *sarga* contain the additional sub-titles, उद्योग- and दिग्विजय-, respectively

10 It is almost correct Occasional mistakes that occur are of the nature of replacement of ण् by न्, म् by व् and च् by द्य् (cf 61, 38, 66, 29, 56, 6 and elsewhere in the Critical Apparatus) Sometimes, textual misunderstanding on the part of the scribe has also been responsible for corruption, e g, निपतत्सु महाजवा for निपपात महाजवा (55, 22)

11 It contains complete Sundara-Kānda except for the first folio that is missing. Folio 2 begins with stanza 12 of *sarga* 1. It is free from repetitional aberration.

12 It has been obtained from Fatehpur in the United Provinces Although it is not dated, it is probably the oldest of the Mss. utilised for this edition.

With due regard to its characteristically old form of script and even method of writing as well as to the condition of paper, ink and coatings and yellow and red pigments, it may safely be considered to be at least 400 years old

13 The colophon reads as follows —

इत्यार्षे रामायणे सुदरकाडे समुद्रतरणो नाम सर्ग ।
समाप्तश्चायं सुंदर काड । शुभमस्तु ।

III अ

1 Lal Chand Library, D A -V College, Lahore, No 4923, also available for the previous *kāndas*

2 Folios 127, size, $13 \times 6\frac{3}{4}$ inches with $3\frac{1}{2} \times 2$ inches left out for uniform margins

3 14 lines to a page with syllables in a line ranging from 33 to 36, altogether making about 3800 *granthas*.

4 Kashmirian, glazed paper, well preserved, undamaged

5. Decorative marginal triple linings on all the four sides in red, yellow and black inks with an additional lining on the first page, half stanzas separated by double *dandas* in red ink, colophons generally in red ink but, also, sometimes, syllabically alternated with black ink

6 S'āradā-modelled Devanāgarī Script, bold, beautiful, even hand

7 Clean margins, entirely free from corrections or additions

8 Left-hand marginal top of each folio, on its reverse, bears the signature रा० वा० सु० का० with the numerical representation of the folio under it Similarly, right-hand marginal bottoms of folios, on their reverse, indicate the work by राम० with corresponding ciphers under them

9 The text is divided into 99 *sargas* These as well as the stanzas therein are irregularly and, often erroneously numbered It is, however, evident from the space regularly left out for this purpose between the red terminal *dandas* that the scribe did intend supplying these numbers but, somehow or other, failed to do so The first and the last *sargas* bear the titles हनुमच्चिन्ता- and राक्षसमन्त्र-, respectively From *sargas* 55 onwards, the sub-title, उद्योगपर्वम्- is found in sectional colophons

10 It is fairly correct with sporadic be-sprinkling of orthographic oversights (e g शुभावे for शुभाव at 13, 2)

11 It contains complete Sundara-Kānda with a fairly large number of gaps indicated by dots or dashes (e g 9, 30, 32, 39) and with occasional repetitions (e. g 60, 1)

12 It was obtained from Amritsar, about 150 years old

13 It begins with—श्रीगणेशाय नमः।
It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्ग । समाप्तोऽयं सुंदरकाण्ड ॥

iv च

1 Lal Chand Library, D A -V College, Lahore, No 4840, also available for the previous *kān las*

2 Folios 146, size, 11×4½ inches with 1¼×1½ left out for uniform margins

3 10 lines to a page with about 45 syllables to a line, altogether 4000 *granthas*

4 Indian hand-made thick hard paper which being brittle has been damaged in the margins but, towards the end, in the written space as well

5 Written in black ink with double marginal linings on a yellowed or reddened ground, thick yellow pigment used for elision, red pigment not used for marking anything off

6 Devanāgarī Script, midway between the old and S'āradā-modelled types, bold, even hand

7 Marginal corrections in a different hand

8 The signature रा सु and the cipher for the folio number on the left-hand marginal top and the signature राम and the cipher in the right-hand marginal bottom on the reverse of every folio

9 103 *sargas*, no separative ciphers for *sargas* or stanzas The names of the first and the last *sargas* are लंकावर्णन- and राक्षस-मंत्र-, respectively From *sarga* 20 onwards, colophons occasionally add the sub-title, लंकापर्वन-

10 Considerable percentage of mistakes, relating to phonetic replacement (e g, ण् by न्), orthographic replacement (e g, म् by य्) and illusory dropping off of letters (cf 82, 23, 87, 15 etc)

11 Complete Sundara-Kānda with folio 2 missing and with occasional gaps (cf 1, 1ff, 8, 23, 30, 23f, 34, 33f, 65 etc) and repetitions (cf. 56; 144, 59, 22 etc)

12. Obtained from Chanot (N W Panjab), about 200 years old.

13 It begins with—

श्रीगणेशाय नमः । श्री रामचन्द्राय नमः । श्रीवाल्मीकिमुनये नमः ।

जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेणा निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।

सुंदरकांडं समाप्तं ॥

प ब

1 Lal Chand Library, D A -V College, Lahore, No 4924, also available for the previous *kāndas*

2 Folios 120, size, 12×7 inches with 3×2 inches left out for uniform margins

3 15 lines to a page with syllabic average of 35 per line; altogether 3900 *granthas*

4 Kashmirian, glazed paper
5 No yellow or red pigment.
6 Ś'ārādā-modelled Devanāgarī Script, bold, beautiful, even hand

7. Neither any marginal linings nor any corrections or additions

8 The signature, रामा सु का with cipher for the folio number on the top of the left-hand margin and cipher only in the bottom of the right-hand margin on every folio, on its reverse

9 100 *sargas* without any kind of separative indications हनुमल्लकाप्रवेश- is the name of the first *sarga* and राक्षस-मंत्र-, that of the last one From *sarga* 26 onwards, occasional occurrence of the sub-title, लका-पर्वन्- in sectional colophons

10 Fairly correct with occasional slips (cf 82, 4, 83, 9, 84, 2, etc)

11. Complete Sundara-Kānda with occasional lacunae (cf 34, 73, 34, 24 etc) and repetitions (cf 56, 144, 59, 22 etc)

12 Obtained from Bahawalpur (S W Panjab), about 150 years old.

13 It begins with—

ओं नम सरस्वत्यै । जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।

समाप्तश्चायं सुंदरकाण्डः । ओ ।

vi ल,

1 Lal Chand Library, D A-V College Lahore, No. 4922, utilised in the previous *kanḍas* under the name, म

2 Folios 102, size $13\frac{1}{2} \times 7\frac{3}{4}$ inches, $4\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{4}$ inches being marginal.

3 16 lines to a page with syllabic range of 39 to 43 per line , 3800 *granthas* in all

4 Kashmirian, glazed paper .

5 No yellow or red pigment

6 S'aradā-modelled Devanāgarī Script, bold, beautiful and even hand

7 Clean, unlined margins with occasional supplementations in the scribe's own hand .

8 The signature, श्री, रा सुं का with cipher for the folio number at the left-hand marginal top of every folio on its reverse The corresponding right-hand bottoms regularly bear ciphers up to folio 36, whereafter they sometimes have ciphers or the word श्री: and, sometimes, are left without any mark

9 103 *sargas* with irregular separative numerals up to *sarga* 50, stanzas not separated, the first and the last *sargas* are named हनुमन्-प्रवेश- and राक्षस-मंत्र-, respectively

10 Standard of correctness not high (cf. 61, 3, 91, 113, etc)

11 Complete Sundara-Kānda with a large number of gaps (cf 19, 47, 22, 12ff, 23, 24, 34, 39, 41 etc) and occasional repetitions (cf 56, 144, 59, 22 etc), folios 28 and 70 missing

12 Obtained from Lahore , about 150 years old.

13. It begins with—

ओं नमो नारायणाय । अथ सुंदरकांडं लिख्यते ।
ओं जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन
गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।
समाप्तोऽर्थं सुंदरकांड पंचम इति शुभमस्तु सर्वजगता । अथातो लंकाया युद्धपर्व
लिख्यते । जितं भगवता . . इति शुभम् ।

vii ६२

1. Lal Chand Library, D A -V College, Lahore, No 6159, also available for the preceding *kānda*

2 Folios 92, size, 14×7½ inches, 4×2½ inches being marginal

3 16 lines to a page with syllabic range of 42 to 48 per line, 3850 *granthas* in all

4 Kashmirian paper, not well preserved, margins coated with a thin layer of ochreish colouring

5 No yellow or red pigment for deletion, correction or supplementation

6 S'aradā-modelled Devanāgarī Script, bold, beautiful and even hand

7 Clean, unlined margins, free from corrections and additions .

8. Left-hand marginal tops of the reverse folios bear the signature रा सु-का and ciphers indicating folio numbers while the corresponding right-hand bottoms have the same ciphers only.

9 102 *sargas* without any kind of separative numerals or terminal *daṅ las* for individual *sargas* or the stanzas contained therein Occasionally, however, numbers of *sargas* are indicated in words in sectional colophons

10 Measure of correctness is poor (cf 64, 30, 81, 8 etc.)

11 Complete Sundara-Kānda with a goodly number of gaps (cf 12, 22, 16, 22, 21, 21, 34, 73 etc) and occasional repetitions (cf 56, 144, 59, 22, 87, 41, etc.).

12. Obtained from Lahore, about 125 years old, the statement, in a different hand, in the colophon that it was written as well as made a gift of in V. S 1917 (ca. A D 1861) is obviously wrong in so far as its having been written in that year goes

13 Its regular and original beginning was—

ॐ श्रीगणेशाय नमः । ॐ जितं भगवता तेन हरिया लोकाधरिया ।

अजेन विश्वरूपेया निर्गुरोेन गुणात्मना ॥

It is now preceded by a later, accretional pre-script —
देवीचंद्र अमगोत्रेण कन्याया करपीडने वाल्मीकि-पुस्तकं दत्तं देविकाया
तटे शुभे स १६१७ आषाढ १६ ।

Similarly, the original colophon was—

इत्यार्षे रामायणे सुदरकाडे राक्षसमत्रो नाम सर्ग समाप्तोय सुंदरकांडः
पचम ॥ शुभमस्तु सर्वजगता ॥ शुभं

It is now followed by a later but interesting
postscript—

लिखित देवीचंद्र अमगोत्रा जसरोटे राज विज्ञो सल्हशीदा पुरमंडलवासी
स १६१७ देवी चंद्र अमगोत्रेण कन्याया करपीडने वाल्मीकि-पुस्तकं दत्तं
देविकाया तटे शुभे ॥

पुस्तक सुंदर कांड पण्डित देवकीनंदन दा ॥ शुभमस्तु सर्व जगति ॥

VIII प्र

1 Lal Chand Library, D A -V College, Lahore,
No 617 , not available for the previous *kāndas*

2. Folios 80, size $11 \times 6\frac{1}{4}$ inches, $2\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{4}$ inches
being marginal

3 Lines per page ranging from 19 to 23 with
syllabic range per line being 38 to 47, 3850 *granthas* in
all.

4 Indian paper, thick and a little glazed

5 Yellow pigment used for purposes of deletion.

6 Devanāgarī Script, ordinary hand, modern,
longish, slanting characters

7 Unlined margins containing corrections and
supplementations in the same hand as well as in a differ-
ent hand

8 Only left-hand reverse marginal tops bear the
signature सु० का० and ciphers for the folio numbers

9 103 *sargas* with separative numerical indica-
cations for them in the sectional colophons, but no such
indication for individual stanzas

10 Fairly correct with occasional mistakes (cf. 81,
18, 82, 20, 87, 10, 15 etc)

11 Complete Sundara-Kānda with many lacunae (e g 43, 2-4) and some repetitions (e g 53, 144, 59, 22)

12 Obtained from Prayag (Allahabad), dated V S 1880 (ca A D 1824)

13 It begins with—

ओ श्रीगणेशाय नम । जित भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमत्रो नाम सर्ग १०५ (s1c) समाप्तश्चायं सुंदरकांडः । अत परं लकाकांडो भविष्यति । अशीतितमे वर्षे सप्तम्या रविवासरे । जेष्टेमासे सिते पक्षे सुंदरो लेपितो धिया । यथारामेण विदुषा कथाव्याख्यानसिद्धये । शुभमस्तु ॥

IX र

1 Lal Chand Library, D A -V College, Lahore, No 6903, not available for the previous *kāndas*

2 Folios 169, size, $12\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{4}$ inches, $2 \times 1\frac{1}{4}$ inches being marginal

3 Lines per page ranging from 10 to 13 with syllabic range per line being 28 to 35, 3850 *granthas* in all

4 Indian paper, thick and rough

5 Yellow pigment used for purposes of deletion

6 Modern Devanāgarī Script, ordinary slanting characters

7 Unlined margins with corrections both in the scribe's own hand as well as in a different hand

8 Left-hand reverse marginal tops bear the signature रा० सु० and ciphers for folio numbers, right-hand bottom margins have the signature शिव and the ciphers

9 103 *sargas*, separate *sargas* as well as stanzas have been marked off numerically, sometimes, words have been used for numerical ciphers.

10 Fairly correct with occasional mistakes (cf 5, 110, 63, 8, etc)

11 Complete Sundara-Kānda with a few lacunae and repetitions (*e g* 43, 2-4, 56, 144, 59, 22)

12 Obtained from Rawalpindi (N W Panjab), dated V S 1900 (ca, A D 1844)

13 It begins with—

ॐ स्वस्ति श्रीगणेशायनम । ॐ जित भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन महात्मना ।

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुदरकाडे राक्षसमत्रोनाम सर्ग १०४ (sic) समाप्तोय
सुंदरकाड. अत. पर युद्धकाडो भविष्यति । यस्याय प्रतिसन्धि श्रीरामाय
नम. १६०० ।

x म

1 Lal Chand Library, D A -V College, Lahore, No 4925, this is different from the manuscript म as used in the previous *kāndas* (cf ल, above)

2 Folios 152, size, $11\frac{3}{4} \times 6\frac{1}{2}$ inches with $1\frac{3}{4} \times 1\frac{1}{2}$ inches being marginal

3 Lines per page about 15 with a range of 28 to 35 syllables to a line, 4000 *granthas* in all

4 Indian paper, somewhat glazed

5 Yellow pigment, somewhat black coating also used for deletion, terminal *danḍas* of stanzas and *sargas* in red ink, sectional colophons marked off by ochreish coating

6 Modern Devanāgarī Script, ordinary, bold hand

7 Unlined margins full of supplementations and corrections as well as Sanskrit and Hindi gloss accompanied by interlinear notations on words in the order of their *anvaya*

8 Left-hand reverse top margins bear the signature सुन्दर० and ciphers for folio numbers, while right-hand bottom margins have the signature रामा० and the ciphers

9 103 *sargas* with separative numerals for *sargas* and stanzas therein, from *sarga* 21 onwards, the sub-title, लकापर्वन्- and from *sarga* 72 onwards, the sub-title, उद्योगपर्वन्- are included in the sectional colophons

10 Fairly correct with occasional mistakes

11 Complete Sundara-Kānda with a few lacunae and repetitions (cf 43, 2, 53, 3-20, 56, 17-110 etc) besides the last folio which is missing

12 Obtained from Muttra, about 75 years old

13 Its auspicious beginning reads—

श्रीरामचन्द्राय नम ॥ श्रीगणेशाय नम । ॐ जितं भगवता तेन हरिणा
लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेणा निर्गुणेन गुणात्मना ॥१॥

As already indicated, the last colophon is missing

II A COMPARATIVE VIEW OF THE MANUSCRIPTS.

(A) Statement of extrinsic considerations

1 Script

(a) As already indicated in the course of description of individual manuscripts, all of them are written in the Devanāgarī characters

(b) Whereas a sharp distinction is observable in the case of a number of Devanāgarī characters, according as they belong to the one or the other of the Northern and the Southern varieties of this script as employed in Pre-typographical writings*, it is noteworthy that the entire lot of these manuscripts scriptorially falls under the Northern variety.

(c) But while generically pointing to the Northern Devanāgarī area as their provenance, they are further divisible into three sub-groups, to wit, (1) आ and फ which are palaeo-graphic (2) प्र, रा and म which are neo-graphic, and, lastly, (3) अ, च, ब, ल, and ल_२ which embody neo-graphy, somewhat rounded on the model of S'āradā

2 Initial propitiations and colophons

(a) आ and अ propitiate Gaṇeś'a and begin the text forthwith. In all likelihood फ did likewise, but as its folio is unfortunately missing, it cannot but be a subject of surmise

(b) In च, ब, ल_१, ल_२, प्र, रा and म, on the other hand, the following propitiatory stanza is also read —

“जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥”

(c) Besides this main difference, there are some minor distinctions within these two groups. Thus आ reads औ in the beginning whereas अ does not do so. Similarly, some members of the second group contain additional or substitutive propitiations of Rāmacandra,

* cf. Gauri Shankar Ojha *Prācīna-lipi-mālā*, 1918, Pp 69-70.

Vālmiki and Sarasvatī as well as a few other descriptive augmentations, presumably, according to the varying loyalties and, may be, whims of individual scribes (cf detailed information in the preceding chapter)

(d) While the colophon of अ॑ refers to the Sundara-Kānda (sargas 1-100) of this edition as being Lañkā-Parva of Sundara-Kānda which, presumably, it would continue to include our Lañkā-Kānda as being its Yuddha-Parva, the colophons of all the rest, as available, agree in the uniform termination of their Sundara-Kānda as such with our Sundara-Kānda. Indeed, ल॑, अ and रा also refer, though in somewhat varying terms, to the following kānda as being a separate unit, not in anyway forming a composite part of Sundara-Kānda

(e) Colophonal additions in अ॑, ल॑ and म, interesting as they are as giving some personal information about their copyists or later owners, can hardly impart any generic character to them

(f). Whereas similarity of initial propitiation as found in म may be a ground for surmising that its colophon might have been of a piece with the colophons of manuscripts other than अ॑, it is rather difficult to postulate the exact form of the missing initial propitiation of म. Judging, however, from the position of its colophon which is midway between the colophon of अ॑ on the one hand and those of other manuscripts on the other, it seems that, as already indicated, its beginning might have substantially agreed with the simpler variety

3 Extent of text

(a) The following gradation table will give an idea of the textual extent of each manuscript separately -

Mss	Approximate Granthas	Actual Verses *
च	4000	3806½
म	4,000	3,804

* Anustubh and other measures have not been differentiated in these calculations of actual situation

आ	3,900	3,724½
ब	3,900	3,694½
रा	3,850	3,687
प्र	3,850	3,663
फ	3,850	3,655
ल _२	3,850	3,640
ल _१	3,800	3,626½
अ	3,800	3,612½

(b) It is evident from the above table that these manuscripts represent a practically equi-extensive and, therefore, fairly reliable textual tradition without offering much scope for the postulation of two versions, a longer one and a shorter one. The entire range within which they might differ from one another—whether on account of defects due to illegibility of exemplars, rendering it impossible to copy them and optical illusion on the part of scribes, causing some skipings in copying or by reason of genuine textual divergence—covers hardly more than 5% of the whole text. In other words, the variation range of the extent of text as read by these manuscripts remains within 200 verses in an aggregate of 3800 or so. And, even this divergence, small as it is, is further reduced when textual defaults, which apparently originated from optical illusion and other kindred circumstances, are taken into proper account.

4 Sectional division of text

(a) The following gradation table gives the number of cantos into which each manuscript divides its text —

1	फ	85
11	अ	99
111	आ	100
1V	ब	100
V	ल _२	102

vi	ल _१	103
vii	प्र	103
viii	रा	103
ix	म	103
x	च	103

(b) In relation to the edited text, it is noteworthy that 73 out of its 100 sectional divisions are common to all the ten manuscripts. These are cantos 1-4, 6, 9-24, 27, 28, 32-44, 48-52, 57, 61-69, 71, 74-77, 80-86, 88, 91-95, 97-100

(c) Of the remaining 27 cantos of the present edition, 17 cantos, to wit, 25-26, 29, 30, 45-47, 53-56, 58, 72, 73, 78 and 79 are co-extensive with the corresponding sections of the eight manuscripts, namely, आ, च, ब, ल_१, ल_२, च, रा and म.

(d) On the other hand, फ and अ more or less take a line of their own in some of these cases. Thus, फ reads the eight cantos, namely, 25-26, 53-54, 72-73 and, lastly, 78-79 as four cantos without splitting them up into two each as in all the rest. Similarly, अ treats cantos 55-56 and 58-59 as unbifurcated two cantos while the remaining nine manuscripts agree in reading them as four cantos. Also, फ and अ concur as against all the rest in making one canto out of the two cantos, 29 and 30 and, yet, again differ from each other in the case of the three cantos, 45-47 in that फ reads these as one canto and अ combines cantos 45 and 46 into a separate one whereas all the rest read them as three cantos.

(e) Whereas आ agrees with च, ब, ल_१, ल_२, प्र, रा and म in the above-mentioned 17 sectional divisions, it alone reads cantos 7 and 8 as two separate ones as against the entire array of the remaining nine manuscripts which combine these into one canto.

(f) Thus, it is worthy of note that while in the above-mentioned 19 cases, आ, फ and अ are seen to change

sides, sometimes, mixing up with others and, at other times holding entirely aloof, the other group consisting of seven manuscripts, namely, च, ब, ल_१, ल_२, म, रा and स, on the other hand, sticks to one, uniform ground

(g) What has been said above in connection with the unanimous divisional arrangement of the septenary group and alternating agreement and disagreement of the second group consisting of the remaining three manuscripts, is further borne out by the consideration of the next group of cantos, namely, 5, 31, 60, 70, 87, and 96. Thus, the entire larger group splits up canto 5 into four cantos (*i. e.*, verses 1-21, 22-40, 41-95, and 96-146) आ keeps it as one canto but does not read verses, 9-21, 30-40, 73-95 and 96-126. In other words, it reads only 68 verses instead of 146 of the larger group. क divides it into two cantos (*i. e.*, verses, 1-95 and 96-146) and, also, shortens the text by 11 verses (*i. e.*, 30-40) अ agrees with क in this shortage of 11 verses but differs from it in that it divides the text into three and not two cantos (*i. e.*, verses, 1-21, 22-95, and 96-146). In canto 31, आ, क and अ establish their affinity by uniformly reading it as one canto against the two cantos (*i. e.*, verses 1-7, and 8-25) of the other group. Cantos 60 and 70 are divided into two cantos each (*i. e.*, verses 1-11 and 12-27 and 1-20 and 21-36, respectively) by अ, but the rest agree in not making this sub-division. आ maintains unity of canto 87 against its bifurcation (*i. e.*, verses, 1-21 and 22-51) as effected by all the others. In canto 96, both आ and क go in for its unity while अ shifts its allegiance to the larger group in dividing it into two cantos (*i. e.*, verses, 1-78 and 79-115).

(h) The situation in cantos 89-90 is somewhat intriguing in that here, for the first time, one comes across a case of defection on the part of a member of the larger group. For, ब is unique in developing a new

sectional unity by putting together canto 89 and verses 1-52 of canto 90. But, apart from this prefixative departure, it follows the other members of its group in bifurcating canto 90 in a like manner (*i e*, verses 1-52 and 53-81). Of the other group, आ reads it as one, undivided whole whereas फ has its own bifurcation (*i e*, verses 1-27 and 28-81) and अ takes shelter in a compromise by dividing it after the manner of फ as well as that of the larger group (*i e*, 1-27, 28-52 and 53-81), thus hammering out three cantos out of one of आ.

5 Appellations of Sections

(a) As indicated above, 73 out of 100 sectional units of the edited text are co-extensive with the uniform manuscript tradition in that behalf. It is interesting to note that whereas there does exist a rich crop of divergence in the matter of giving different names to individual sections as done by each manuscript, there is also, side by side with this difference, a considerable uniformity which could be studied with advantage towards finding a clue to the mutual relationship of these manuscripts.

(b) The following sectional names are preserved in common by all the ten manuscripts —

Serial Nos	Edited text Section Nos	Names in all the Ms
1	8	हनुमच्चिन्ता-
2	10	सीतादर्शन-
3	14	सीतावर्णन-
4	15	सीताप्रलोभन-
5	16	सीतावाक्य-
6	21	त्रिजटास्वप्नदर्शन-
7	38	प्रमदावनविध्वंस-
8.	39	किंकरवध-

Serial Nos	Ed Text Sec Nos	Names in all the Mss
9	40	जम्बुमालिवध-
10	44	हनुमद्ग्रहणा-
11	47	हनुमद्वाक्य-
12	51	सरमावाक्य-
13	57	अंगदवाक्य-
14	64	मणिनिर्यातन-
15	80	विभीषणावाक्य-
16	81	रावणावाक्य-
17	83	महोदरवाक्य-
18—20	85—87	विभीषणावाक्य-

(c) In the following sections, आ and अ on the one hand and the septenary group on the other can be clearly differentiated, फ representing a different tradition. —

Serial Nos	Ed Text Sec Nos	Names in आ and अ	Names in the larger group
1	45	रावणदर्शन-	हनुमदर्शन- •
2	61	सुग्रीववाक्य-	मधुवनभग-
3	100	राक्षसमन्त्रणा-	राक्षसमन्त्र-

(d) In the following sections, फ and अ are seen to maintain a separate tradition in contra-distinction to the common nomenclatural tradition of the rest —

Serial Nos	Ed text Sec Nos.	Names in फ and अ	Names in the rest
1	9	अशोकवनिकाप्रवेशे हनुमद् वितर्क-	अशोकवनिकादर्शन-
2	32	सीताप्रश्न-	सीतावाक्य-
3	42	सेनापतिवध-	पचसेनाप्रराक्षसवध-
4	52	सीतानुशोचन-	हनुमच्चिन्ता-
5	69	सुग्रीववाक्य-	उत्तरोत्तरधाक्य-
6	74	रामविलाप-	समुद्रतीरगमन-
7	79	मन्त्रिवाक्य-	अौत्पतिकदर्शन-
8	11	सीतापरिद्वान-	सीतान्वेषणा-
9	17	राक्षसीसमादेश-	सीतारावणसंवाद-

(e) In the following sections, आ stands apart from all the rest —

Serial Nos	Ed text Sec Nos	Names in आ	Names in the others
1	2	लंकाविचय-	लकावर्णन-
2	3	चन्द्रोदयवर्णन-	प्रदोषवर्णन-
3	6	पानभूमिदर्शन-	पानभूमिवर्णन-
4	7	हनुमच्चिन्ता-	एकपुरुषचिन्ता-
5	98	सेतुबन्धन-	सेतुबन्ध-

(f) In the following sections, फ stands apart from all the rest —

Serial Nos	Ed text Sec Nos	Names in फ	Names in the others
1	19	राक्षसीविभीषणावाक्य-	सीतातर्जन-
2	82	प्रहस्तमन्त्र-	प्रहस्तवाक्य-
3	24	विकल्प-	हनुमद्विकल्प-
4	66	अभिज्ञानप्रदान-	अभिज्ञानदर्शन-

(g) In the following sections, अ stands apart from all the rest —

Serial Nos	Ed text Sec Nos	Names in अ	Names in the others
1	1	हनुमच्चिन्ता-	लंकाप्रवेश-
2	13	रावणोपावर्तन-	रावणादर्शन-
3	33	सीतासमनुरागवर्णन-	हनुमद्वाक्य-
4	59	मधुवनभङ्गा-	मधुभङ्गा-
5	92	विभीषण-री-या (?)	वानरमन्त्र-
6	88	विभीषणतर्जन-	रावणावाक्य-
7	78	रावणप्रबोध-	रावणास्तव-

(h) Whereas the sectional nomenclature as observable in connection with the remaining about one-half of the entire textual volume is too multifarious to lend itself to any systematic classification, the above study in itself, quite evenly spread over the whole text as it is, may well suffice for the present purpose of a general idea of classification of Mss on the basis of sectional names. Thus, whereas 20 identities of nomenclature point to the traditionally unitary character of all the ten manuscripts, 48 similar identities as reported above in the members of the larger group go a long way in further establishing their kinship. On the other hand, it is often observed that every one of the remaining three manuscripts, namely, आ, फ and अ is seen ploughing its lonely furrow. Thus, it is remarkable that while these three are more or less busy in a game of hide and seek, now drawing towards and again receding far away from one another, the seven members of the other group like those of the Great Bear, keep constant company with one another, even though there is and must be some measure of separation among them, just to help them maintain their individuality apart.

(B) Statement of intrinsic considerations

1. Evidence towards Unitary Character

(a) A considerable portion of the text as preserved by these manuscripts embodies what may be described as a unitary textual tradition. If the variants based on minor graphical vagaries or unimportant substitutions or transpositions are overlooked, almost one-half of the text may well be said to offer quite a uniform reading.

(b) Just to illustrate this point, a few passages, selected at random, may be cited —

(i) *No variants whatever—*

1 इह संपातिना सीता रावणस्य निवेशने ।

आख्याता गृध्रराजेन न च पश्यामि मैथिलीम् ॥ (8, 13)

2. ह्य राम नन्दमयेत्येवं हाऽयोध्येति च साऽसकृत् ।
खिलाप्य बहु वैदेही न्यस्तदेहा भविष्यति ॥ (8, 22)
3. अचिरोदितसूर्याभा ददर्श हनुमान् कपि ।
मनोहरा दृष्टिहरा सौगन्ध्यघ्राणहारिणीम् ॥ (9, 8)
4. तस्मिन् मलिनसंवीना राक्षसीभि समावृताम् ।
उपवासकृशा दीना भर्तृदर्शनलालसाम् ॥ (10, 20)
5. पूर्वाचन्द्रनिभा श्यामा चारुवृत्तपयोधरा ।
कुर्वन्ती प्रभया देवी सर्वा वितिमिरा दिश ॥ (10, 29)
6. तां तर्ज्यमाना संप्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेणा ज्ञानकीम् ।
देवगन्धर्वकन्यास्ता विषेदु कमलेक्षणा (17, 14)
7. वाम कामो मनुष्याया यस्मिन् किल निबध्यते ।
जने तस्मिंस्त्वनुक्रोश स्नेहश्च किल जायते ॥ (17, 4)
8. तवादर्शनजेनार्थे शोकेन समभिस्तुत ।
न शर्म लभते राम. सिंहार्दित इव द्विपः ॥ (34, 22)
9. यथाहं तस्य वीरस्य वद्मयित्वा हृता बलात् ।
रक्षसा तद्भयादेव तथा नार्हति राघव ॥ (36, 28)
10. अन्त पुरविमानेषु रावणास्य महाकपि ।
निपपाताग्निसहितो मूर्तिमानिव पावक ॥ (50, 31)
11. अंगदोऽथ शुभं वाक्यं वायुपुत्रस्य धीमत ।
श्रुत्वैव परमप्रीतो हरिमध्यगतोऽब्रवीत् ॥ (56, 9)

(ii) *Minor Variants**—

1. इति संचिन्त्य हनुमान् बुद्ध्या स कपिकुञ्जरः ।
रावणान्त.पुरं भूयो विचेतुमुपचक्रमे ॥ (6, 5)
2. परदारारोधस्य प्रसुप्तस्य निरीक्षणम् ।
इदं खलु ममात्यर्थं धर्मलोप करिष्यति ॥ (6, 40)

* Paucity or insignificance of variants in these passages will be evident from the relevant critical apparatus which may be repeated here for the purpose of ready reference. Thus, 1 b- बुद्ध्या स->सुबुद्ध्या (sic) in रा and स्व-बुद्ध्या (sic) in च, व, म, प्र, ल_१, ल_२ and अ, 2a- पर-दारारो->पुर(?)-

- 3 तदिदं मार्गितं तावच्छुद्धेन मनसा मया ।
रावणान्तःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥ (6, 47) .
- 4 स शर्वरीं प्रेक्ष्य बहु प्रयातामपश्यमानो जनकात्मजा च ।
स शीघ्रकारी मतिमान् विमानादवारोह त्वरितोऽथ तस्मात् ॥ (6,52)
- 5 विरूपरूपा विकृता विवर्चसो महानना दीर्घविरूपदर्शना ।
समीक्ष्य राक्षसराजयोषितो भयाद् विपन्ना जनकेश्वरात्मजा ॥ (7,4)
- 6 वृक्षेभ्य पतितैः पुष्पैरवकीर्णैः पृथग्विधैः ।
राज वसुधा तत्र प्रमदेव विभूषिता ॥ (9, 18)
- 7 अस्या हेतोर्बलोदग्रा हरय कामरूपिणा ।
सुग्रीवेण समादिष्टा मार्गन्ते सर्वतो दिशः ॥ (10, 64)
- 8 सागरश्च मया क्रान्त श्रीमान् नदनदीपति ।
अस्या कृते विशालाक्ष्या पुरी चेय निरीक्षिता ॥ (10, 67)
- 9 राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीता वा जनकात्मजा ।
मन्ये सर्वे त्रयो लोकाः सीताया नार्धमाप्नुयु ॥ (10, 69)
- 10 तस्याधस्ताच्च ता देवी राजपुत्रीमन्दिन्दिताम् ।
लक्ष्म्यामास लक्ष्मीवान् हनुमान् जनकात्मजाम् ॥ (12, 19)
- 11 अलकारो हि नारीणां दाक्षिण्यं परमुच्यते ।
दुर्लभ तच्च ते सीते कथं भर्तुं () प्रियया ह्यपि (२ सि) ॥ (17, 10)
- 12 दिष्ट्याऽह वानरान् सर्वान् हरीणामीश्वर च तम् ।
दृष्ट्वा देवीति वक्ष्यामि दृष्ट्वा रामं च सानुजम् ॥ (31, 14)

दार- 1m ब, 3 a- तावत् > सर्वं 1m रा and अ, 4 a- बहु-प्रयाता > -प्रभाता 1m फ and -प्रयत्तां (२) 1m प्र, 5 a- वि-वर्चस. > वि-वृत्तस 1m प्र, 5 c- वा > वै 1m रा, च, म, ब, प्र, ल_१ and ल_२, 6 d- विभूषिता > वि-दृषिता (sic) 1m ल_१, 7 b- हरय > वानरा. 1m रा, ब, म, प्र and ल_१, 8d- सर्वतो दिशः > -शं 1m अ, ब and ल_१ and वासतो (२) दिश 1m प्र, 8 c- कृते > हेतो 1m अ, 9b- सीता वा जनकात्मजा > accusative case 1m आ, अ and फ, 10 a- च > स 1m फ, 11 d- भर्तुः प्रिया > भर्तृप्रिया 1m अ, entire agreement 1m reading अपि which is probably inherited 1m common from an original misgraph or mislection for असि is remarkable, 12 d- सानुजम् > सानुगम् 1m च, 13 c- भारं / भाव 1m अ, 14 c-

- 13 कञ्चिन्महात्मा न पराजितात्मा कञ्चिन्न दैवं कुरुते प्रमाणम् ।
 • मनो हि यस्योद्ब्रह्मीव भारं तस्याग्रतो दैवमनुप्रयाति ॥ (32, 34)
- 14 तनो मा पतिनां तत्र हरिश्रेष्ठ महार्णवे ।
 भक्षयेयु प्रतिभयाद् ग्राहाः सागरवासिन ॥ (34, 54)
- 15 अप्राप्नुवन्मां काकुत्स्थ प्राणानपि परित्यजेत् ।
 राम निपतित दृष्ट्वा न भवेत्लक्ष्मणो ध्रुवम् ॥ (34, 67)
- 16 तेषां प्राणविर्षयासे कि शेषं स्यान्महात्मनाम् ।
 शत्रुघ्नस्य महाबाहोस्तथा राजकुलस्य च ॥ (34, 69)

(iii) *Minor variants analysed—*

1 As evident from the critical apparatus appended to the 16 passages which have been cited above, deviations of manuscript readings therein constitute but 18 variations altogether.

2 Of these, only three happen to be genuine variants, but, obviously, of very unimportant nature, two being mere synonymic repetitions, to wit, हरय <—> वानरा (7) and कृते <—> हेनो (8) and the third being an insignificant substitution, तावत् <—> सर्व (3) This kind of alteration would be naturally expected in a text like that of the Rāmāyana which has continued to be a very popular object of constant recitals, often accompanied by gloss and paraphrase.

3 When original oral tradition was reduced to writing, this process of change, persistent as it was, would be further augmented by another process of apparent variation incidental to scriptorial transposition and corruption, often accompanied by an effort to make the thing understandable. The remaining 15 minor variants, as reported in the 16 stanzas cited above, pertain to this process. They are represented below, in a foot-

प्रतिभयात् > जलभवा in फ (being, probably, an emendation to read sense, though redundant, into an intermediary misgraph, *प्रलिभवा), 15 a- अप्राप्नुवन् > -यान् (sic) in आ, 16 d- च > वा in च and फ

note, in the form of graphical formulas, supplying, *inter alia*, hypothetical intermediary stages in the order of their occurrence in these stanzas*

4 Unimportant though these variants are, they, nevertheless, give some idea of the range of mutual relationship or otherwise of the manuscripts. This will be clear from the comparative chart on the next page, wherein these minor variants have been referred to by the serial numbers of the verses in the preceding list which contain them and S G and B G stand for the Smaller and the Bigger Groups respectively —

-
- * (1) बुद्ध्या स > * स बुद्ध्या > .
 *स-बुद्ध्या { (a) *सु-बुद्ध्या > सुबुद्ध्या (s1c)
 (b) *स्व-बुद्ध्या > स्वबुद्ध्या (s1c) .
- (2) पर-दार० > पुर-दार० ।
- (3) बहु-प्रयाता > { (a) -प्रभाता ।
 (b) -*प्रयात्ता (s1c) > -प्रयत्ता ।
- (4) विवर्त्स. > *विवर्त्सः > विवत्स. ।
- (5) वा < > * व < > वै ।
- (6) विभूषिता > *विभृषिता (s1c) विहृषिता (s1c)
- (7) सर्वतो दिशः < > सर्वतो दिशं > *सवतो० > *वसतो० > वासतो० ? ।
- (8) सीता वा जनकात्मजा > ०ता वा ०जा ।
- (9) च > स ।
- (10) भर्तु. प्रिया > *भर्तृ.प्रिया (s1c) > भर्तृ-प्रिया ।
- (11) सानुजम् > सानुगम् ।
- (12) भारं > भावं (wrong emendation).
- (13) प्रतिभयात् > जलभवाः (cf the Critical Apparatus).
- (14) अप्राप्नुवन् > अप्राप्रयान् (S1c)
- (15) च > *व > वा ।

Sl. No.	Ref. Nos	S G	Migrations		B G	Isolations
			← To S G	→ To B G		
(1)	5, 9	आ, फ and अ		अ →	च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	→ रा
(2)	1	आ and फ		अ →	च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र and म	→ प्र
(3)	7	आ and फ	→ रा, म, ल _२ , च	अ →	ब, ल _१	→ आ
(4)	15	अ and फ	← whole group			→ फ
(5)	10, 14	आ and अ	← " "			→ अ
(6)	11, 13	आ and फ	← " "			→ फ, प्र
(7)	4			आ, अ →	च, ब, ल _१ , ल _२ , रा, म	
(8)	16	फ	← च	आ, अ →	ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा, म	
(9)	12	आ, फ and अ	← ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा, म	आ, अ →		च
(10)	6	" "	← ब, ल _२ , प्र, रा, म, च			ल _१
(11)	5	" "	← च, ब, ल _१ , ल _२ , रा, म			प्र
(12)	2	" "	← च, ल _१ , ल _२ , प्र, रा, म			ब

2 Further evidence towards grouping

(a) After having allowed sufficient margin for the considerable portion of the text which, as indicated above, is characterised by unitary nature, what has so far been said about the existence of the two groups into which the ten manuscripts may have to be divided, the unstable group of the three, आ, फ and अ and, comparatively speaking, the stable group of the remaining seven—whether on the basis of extrinsic considerations of the form of textual presentation or that of the general idea of the combinative range of minor textual variants—is confirmed by instituting a further study into more of variants, both graphical and genuine, as well as into cases of textual deficiency, augmentation, repetition, transposition and loss

(b) Accordingly, some more variants of both the types may be taken for the purpose of this study

1 Graphical variants

Serial Nos	Edited Text		Description
	Sarga	Śloka	
(1)	1	53	आ, फ, ल ₁ , ल ₂ , प्र and म—सप्तभौमाश्च, रा—सुप्रभांश्च, ब and अ—स प्रासादाश्च
(2)	2	8	आ and फ—बहुरत्नसमावृत, अ, च, ब, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म—०रत्न ०
(3)	2	22	आ and अ—स्मृतिघोषपुरस्सरैः, फ, ल ₃ and ल ₂ —प्रतिघोष०, म—स्तुतिघोषपुरस्कृतैः, ब, प्र and रा—०स्कृतैः, च—०स्कृतं ।
(4)	3	19	आ—वक्राक्षिपद्माश्च सनेत्रमाला, फ—०द्यामलने०, अ—रक्ताक्षपद्माम०, ब, च, रा and म—वक्रापरासाध्वसनेत्रमाला, ल ₂ —द्रा (२) ष्टापरोसाध्वस०, प्र—वभ्रामरा साधु सने०, ल ₁ —वक्राम्बुजोद्गाधि (sic) तनेत्रमाला.

Serial Nos	Edited Text		Description
	Sarga	S'loka	
(5)	5	82	आ, ल _१ , प्र, रा and म—परिहारो (sic) पशोभिता. , फ, अ and च—परिहासोप०
(6)	5	112	आ, फ and अ—सुतेजसौ , the rest—स्वतेजसा
(7)	6	2	आ, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म—संचित्य , फ, अ and च—निश्चित्य
(8)	6	20	आ—वासैश्च स्वर्गामाल्यैश्च , फ, अ, च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म—वासैश्चूर्णैश्चमाल्यैश्च
(9)	7	5	आ and फ—मतिः , the rest—गति .
?(10)	7	18	आ and फ—विकृता. , the rest—विविधा.
(11)	8	7	आ, अ and च—विचिन्त्य , the rest—विचित्य
(12)	8	12	आ—सास्ति , फ—चास्ति , the rest—सोस्ति
?(13)	8	30	आ—परमा प्रियाम् , the rest—परमप्रियम् .
(14)	9	26	आ, फ, अ, च, ब, ल _१ , ल _२ and म—रुचवे , रा—रुचके , प्र—विरुचे
(15)	14	22	आ and ल _१ —सव्रीड , फ and रा—सुव्रीडा , ब and म—सव्रीडां , प्र—सव्रीडा , अ—अव्रीडां , च—सव्रीडा०, ल _१ —सुव्रीवा
(16)	16	19	आ—राघवो , the rest—राघवम्
(17)	21	3	आ, फ, अ and च—मासमेतद् यथा० , the rest—मासं तेऽद्य यथा०
(18)	22	29	आ, फ and अ—वैद्युतेन , the rest—वैकृतेन
(19)	38	18	आ—आस्थित. कपि. , फ—०तस्तदा , the rest—आश्रित.कपि
(20)	53	15	फ, अ and च—प्रसृत , the rest—प्रश्रित

“ The following comparative chart gives an idea of the group fluctuations of the manuscripts in connection with the afore-mentioned graphical variants —

Serial No.	Ref Nos	S G	Migrations		B G	Isola-tions.
			To S G	To B G		
(1)	6 & 18	आ, फ and अ		अ →	च, ब, रा, म, ल, ल _२ and म entire group	
(2)	1, 2, 9, 10 & 19	आ and फ		आ →		
(3)	5, 7 & 20	अ and फ	← च	← →	entire group except च	
(4)	3	आ and अ	← ल _१ and ल _२	← → and फ	च, ब, रा, म and म	
(5)	4	आ, फ and अ	← च, ब, रा, म, म and ल _२	← → } alliance		
(6)	8, 12, 13 & 16	..		अ and फ →	entire group	ल, आ
(7)	11	आ and अ	← च	फ →	" " all others except च	रा and म
(8)	17	आ, फ and अ	← च			
(9)	14	आ, फ and अ	← च, ब, ल _१ , ल _२ . and म			
(10)	15	{ आ फ	← ल _१ रा		ब and म	आ, म, च and ल _२

iii Genuine variants

Serial Nos	Edited Text		Description
	Sarga	S'loka	
1	1	4	आ—स्मयमानो व्यचिन्तयत्, अ—०नोऽभ्य०, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म—चिन्तयामास वानरा, फ and च missing
2	2	10	आ, फ and ल _२ —हाटकान्तरतोरणौ, अ, च, ब, ल _१ , प्र, रा and म—०कोत्तरवेदिकै
3	5	98	आ, फ and अ—परमास्तरयास्तीर्णम्, the rest—०रणं चैव
4	5	143	आ, फ and अ—नीलजलदे, the rest—जलदे नीले (apparently, an emendation to conform to later metrical tendency)
5	6	25	आ, फ, अ, च, ल _१ and म—स्फाटिकै, ब, ल _१ and रा—राजतै, प्र—विविधै
6	7	8	आ—विनिवर्तने, फ and अ—व्यतिवर्तते, च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म—परिवर्तते (variations obviously brought into being through the immediately preceding mislection, कालश्च <> कालस्य)
7	8	18	आ, फ and अ—शीलमात्मन, the rest—०मुत्तमम्
8	28	2	आ, फ and अ—तैस्तैस्तपोभिर्नियमै, the rest—क्षुत्तृष्णाभ्या परिश्रान्ता
9	28	40	आ, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म—मूर्ध्नि दत्त्वा, फ, अ and च—कृत्वा मूर्ध्नि
10	34	7	फ, अ and च—सत्वरस्वेति आ—संवत्सरश्चेति, the rest—मम मान्येन.

Serial Nos	Edited Text		Description
	Sarga	Śloka	
11	39	16	आ, अ and च—सीतायास्तव कारणात्, म—सीता-दर्शनकारणात्, फ, ब, ल ₁ , ल ₂ and प्र—सीतार्थे स भविष्यति, रा—missing
12	50	12	आ—सर्वे सरावणम०, फ, अ and च—क्रुद्धा (sic) सरा०, the rest—क्रुद्धा (sic) रावणश्च म०
13	67	1	आ—हृदयम्, the rest—सौहृदम्
14	95	5	आ—सदा गुणा, the rest—कुतो गुणा

10 The following comparative chart gives an idea of the group fluctuations of the ten manuscripts in connection with the above-mentioned genuine variants —

Serial Nos	Reference Nos	S G	Migrations		B G	Isolations
			To S G	To B G		
1	1, 3, 4, 6, 7 & 8	entire			entire	
2	9	अ and फ	← च	आ →	entire except च	
3	2	आ and फ	← ल ₂	अ →	" " ल	
4	5	entire	← च, ल ₁ and म		ब, रा, ल ₂	प्र
5	13 & 14			फ and अ →	entire	आ
6	10 & 12	फ and अ	← च		entire except च	आ
7	11	आ and अ	← च	फ →	ल ₁ , ल ₂ , व and प्र	म and रा

v *Variants of obscure origin*

. Whereas variants are generally divisible according as they happen to be mere graphical transformations or really different readings, sometimes, it is not so easy to allocate them to one or the other of the above-mentioned two classes owing to the obscure nature of their origin. To illustrate the point, a reference may be made to the following somewhat dubious cases from among the passages which have been considered above —

1 In 7, 18, original विकृता might have passed into विविधा through optical illusion caused by the preceding word विविधाकारा in the same line or, possibly, might have been the subject of the graphic formula, विकृता > *विवता > *विविता > विविधा । It is also just possible that both these processes might have been at work and the present variant विविधा as preserved by all the Mss other than आ and फ might have been finally arrived at through an attempt to read sense into a meaningless, intermediary misgraph. Probably, it belongs to the category of graphical variants. But the possibility of its inclusion in the other class is not entirely ruled out. For, the poet might have used विविध- in विविधाकार- in the sense of विशिष्ट-प्रकारक- and the same word in connection with the witches as being renderable as विरुद्धा विपरीता वा विधा (=शरीरप्रसाधन-प्रकार) यासाम् ।

2 In 8, 30, आ may be preserving the original reading परमा प्रिया (>सीता etc) as against the consensus of the rest in reading परमप्रिय (<*परमाप्रिया <परमा प्रिया)—arrayed against it. Or, as it is equally possible, the formula may have to be put the other way about (i e, परमप्रियं > *परमं प्रियं or, simply taken as being =परम-प्रियं, and, therefore, emended by >परमा प्रिया). Anyway, this is a case of doubt limited to the field of graphical variation.

3 In 2, 8, the readings बहुरक्ष समावृता and बहुरक्षसमावृता, likewise, offer yet another case of doubt about the

2 Secondly, this study has revealed that while these manuscripts owe their allegiance to their respective groups in a general way, every one of them possesses a considerably independent entity of its own. Thus, there are cases when each of these manuscripts likes to enjoy its complete isolation by preserving what may be a mere corruption but, also, what, at times, may turn out to be the only real reading.

(c) *Corroborative support from textual deficiency*

i. The following is a list, in no wise an exhaustive one, of 20 cases of textual deficiency —

Serial Nos	Edited Text		Deficient Mss	Non-deficient Mss
	Sarga Nos	S'loka Nos		
(1)	5	30—40	आ, फ and अ	the Bigger Group
(2)	„	9—21	आ and फ	अ and the Bigger Group
(3)	91	4—83	फ and अ	आ and the Bigger Group
(4)	14	14	च, ब, रा, म, प्र, ल, and ल _०	the Smaller Group
(5)	56	106	ब, रा, म, प्र, ल, and ल _०	च and the Smaller Group
(6)	71	20	आ, अ, च, ब, ल, ल _१ , प्र, रा and म	only फ
(7)	5	73—126	only आ	the remaining nine
(8)	65	4— 7		
(9)	13	23	only अ	„ „ „
(10)	34	17		
(11)	90	68	अ and ल,	„ „ eight
(12)	66	5	„ „ ब	„ „ „
(13)	82	7	only च	„ „ nine
(14)	83	19	„ ब	„ „ „
(15)	90	64	„ ल _१	„ „ „
(16)	91	13		
(17)	80	31	ल _२ , प्र and रा	„ „ seven.
(18)	77	14	only रा	„ „ nine.
(19)	88	20		
(20)	66	14	„ म	„ „ „

22 The following comparative chart based on the afore-mentioned cases of textual deficiency gives an idea of the two main groups of the manuscripts accompanied by their varying sub-groupings or mere vagaries —

Serial Nos	Reference Nos	S G	Migrations		B G	Isolations.
			To S G	To B G		
(1)	1 and 4	आ, फ and अ			च, ब, ल, ल, प्र, रा and म	
(2)	2	आ and फ		अ →	the whole group	
(3)	3	फ and अ		आ →	"	
(4)	5	आ, फ and अ	←		all others except च	
(5)	6			आ and अ →	the whole group	
(6)	7 and 8			फ and अ →	"	
(7)	9 and 10			आ and फ →	"	
(8)	11	आ and फ	←	ल, अ →	all others except ल,	फ आ अ
(9)	12	" "	←	ब अ → New alliance	" "	ब
(10)	13			New alliance	all others except च	
(11)	14			S G →	"	ब
(12)	15 and 16			" "	"	ल,
(13)	17	आ, फ and अ	←	च, ब, ल, and म	ल, प्र and रा	
(14)	18 and 19	" "	←	all others except रा		रा म
(15)	20	" "	" "	" "		

(d) *Corroborative support from textual augmentation*

The following is an illustrative list of 23 cases of textual augmentation —

Serial Nos	Edited Text		Augmentive Mss	Non-augmentive Mss
	Sarga Nos	S'loka Nos.		
(1)	64	24	आ, अ, च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र and रा	फ and म
(2)	31	6	फ, अ, च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र रा, and म	only आ
(3)	"	35		
(4)	"	7		
(5)	72	26	अ, च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	आ and फ
(6)	34	14	फ, अ, च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	only आ
(7)	39	59	च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	the entire smaller Group
(8)	50	11		
(9)	56	16	only आ	the remaining nine
(10)	48	15	" फ	" " "
(11)	67	17		
(12)	51	1	" अ	" " "
(13)	5	134उ०	आ, फ, अ and च	" " six.
(14)	"	135ग०		
(15)	3	35	फ, अ and ब	" " seven
(16)	"	36	फ, ब and प्र	" " "
(17)	5	10	only ल _१	" " nine
(18)	10	62	" ल _२	" " "
(19)	19	33	" प्र	" " "
(20)	50	13	" म	" " "
(21)	54	7		
(22)	65	19		
(23)	3	10	फ, ब and च	" " seven

॥. The following comparative chart based on the afore-mentioned cases of textual augmentation gives an idea of the two main groups of the manuscripts accompanied by their several sub-groups or mere vagaries —

Serial No	Reference No	S G	Migrations		B G	Isolations
			To S G.	To B G		
(1)	6 & 7	entire	←	→	entire	आ
(2)	1	फ	←	→	entire except म	आ
(3)	2, 3, 5, } 8 & 9 }	आ and फ	←	→	entire	आ
(4)	4	आ and फ	←	→	आ	आ
(5)	10 & 11	आ and फ	←	→	आ and आ	फ
(6)	12	फ	←	→	आ and फ	आ
(7)	13 & 14	फ	←	→	entire	आ
(8)	23	फ and आ	←	→	आ and आ	आ
(9)	15	फ	←	→	आ	आ
(10)	16	फ	←	→	आ and आ	आ
(11)	17	entire	←	→	entire except च	आ
(12)	18	"	←	→	entire except च and व	आ
(13)	19	"	←	→	entire except व	आ
(14)	20, 21 } & 22 }	"	←	→	entire except व and म	आ

(e) *Corroborative support from textual repetition*
 i. The following is an illustrative list of a few cases of textual repetition —

Serial Nos	Edited Text		Repetitive Mss	Non-repetitive Mss
	Sarga Nos	S/loka Nos		
(1)	60	9	आ, फ, अ and च	the remaining six
(2)	56	144	the entire B G	the entire S G
(3)	82	1	only आ	the remaining nine
(4)	59	1	” आ	” ” ”
(5)	87	40	, ल०	” ” ”

ii The following comparative chart based on the above-mentioned cases of textual repetition gives an idea of the main groups as well as sub-groups or vagaries of the manuscripts —

Serial Nos	Reference Nos	S G	Migrations		B G	Isolations
			To S G	To B G		
(1)	1	entire	← च		entire except च	
(2)	2	”			entire	
(3)	3	”		अ and फ →	”	आ
(4)	4	”		आ and फ →	”	अ
(5)	5	entire	← entire except ल१		”	ल२

(f) *Corroborative support from textual transposition*

The following is an illustrative list of textual transpositions —

Serial Nos	Edited Text		Transpositive Mss	Non-transpositive Mss
	Sarga Nos	S'loka Nos		
(1)	74	19	फ and अ	the remaining eight
(2)	39	20	फ and the Bigger Group	„ „ two
(3)	55	11	अ, ब, ल _१ , ल _२ , रा and म	आ, फ, च, and प्र
(4)	66	3	अ, च, ब, ल _२ , प्र and रा	आ, फ, ल _१ and म
(5)	56	16	च, ब, ल _१ , ल _२ , रा and म	आ, फ, अ and प्र
(6)	59	27	only अ	the remaining nine
(7)	90	50		
(8)	62	8	„ ल,	„ „ „
(9)	„	9	ब, ल _२ and प्र	„ „ six
(10)	56	17	only म	„ „ nine.

22 The following comparative chart based on the above-mentioned cases of textual transposition gives an idea of group-fluctuation of the manuscripts —

Serial Nos.	Reference Nos	S G	Migrations		B G	Isolations
			To S G	To B G		
(1)	1	फ and अ		आ →	entire	
(2)	2	आ and अ		फ →	”	
(3)	3	आ and फ	← च and प्र	अ →	ब, ल, ल _२ , रा and म	
(4)	4	” ”	← ल, and ल _२	अ →	च, ब प्र, रा and म	
(5)	5	entire	← प्र		entire except प्र	
(6)	6 & 7			आ and फ →	entire	• अ ल,
(7)	8	entire	← entire except ल,			
(8)	9	”	← ब, ल _२ and प्र		च, ल, रा and म	
(9)	10	”	← entire except म			म

(g) *Corroborative support from textual loss*

• The following is an illustrative list of textual losses —

Serial Nos	Edited Text		Mss with loss	Mss without loss
	Sargas	S'lokas		
(1)	93	6	ब, ल _१ and प्र	the remaining seven
(2)	91	12	च and ल _२	„ „ eight
(3)	„	31	प्र and ल _२	„ „ „
(4)	92	27	च, ब and ल _१	„ „ seven
(5)	96	101	आ and फ	„ „ eight
(6)	100	90	अ and ल _२	„ „ „
(7)	94	17	only आ	„ „ nine
(8)	97	17		
(9)	91	94		
(10)	„	95	„ प्र	„ „ „
(11)	21	21	„ ल _२	„ „ „
(12)	96	68	„ ब	„ „ „
(13)	22	11—19	„ ल _३	„ „ „
(14)	83	21	„ अ	„ „ „
(15)	87	36		
(16)	87	39		
(17)	84	22	„ ल _२	„ „ „
(18)	85	21	„ ए	„ „ „
(19)	34	13		
(20)	88	22		
(21)	89	15	„ म	„ „ „
(22)	„	17	„ रा	„ „ „
(23)	91	5		

22 The following comparative chart gives an idea of the groupings of manuscripts as based on the fore-going list of textual losses —

Serial Nos	Reference Nos	S G	Migrations		B G	Isolations
			To S G	To B G		
(1)	1	entire	←		B G	
(2)	2	"	←	च, ल, रा and म	ब, ल and म	च and ल
(3)	3	"	←	ब, ल, म, रा and म	च, ब, ल, रा and म	म and ल
(4)	4	"	←	ल, ब, ल, रा and म	ल, म, रा and म	च, ल, and ब
(5)	5	आ and फ	←	च, ल, and ल	च, ल, and ल	ब, म, रा and म
(6)	6	" "	←	च, ल, ब, म, रा and म	अ	ल
(7)	7 and 8	" "	←		अ	ल
(8)	9 and 10	entire	←	entire except म	फ and अ	entire
(9)	11 and 17	entire	←	entire except ल		
(10)	12	"	←	entire except ब		
(11)	13	"	←	entire except ल,		
(12)	14, 15 & 16	आ and फ	←	entire		
(13)	18 and 19	entire	←	entire except च		
(14)	20, 21 & 22	"	←	entire except म		
(15)	23	"	←	entire except रा		

III THE NORTH-WESTERN RECENSION

A. Consideration of internal evidence-

(i) *General statement on textual deviation*

(a) That Vālmiki succeeded so well, in composing an ideal epic poem which presented the noblest sentiments and emotions that inspired the purest life-conduct of ancient Aryans in India in a language and style that was at once the simplest and most vigorous has indeed been responsible for the deepest love and highest esteem which Indian heart has ever cherished for the Rāmāyana all through the long ages that have separated us from its immortal author. And, the circumstance of its extreme popularity in every part of India as well as Greater India has in its turn been the cause of continuous and varied diversifying activity of thousands upon thousands of people who have been engaged, generation after generation, on the meritorious work of preserving and transmitting this national literary treasure by committing it to memory, copying its manuscripts and reciting it to ardent audiences. No wonder that the Rāmāyana, passing as it has been through this peculiar process of being handed over by one generation of scribes and reciters to another, has come down to us like the other Great Epic of India, the Mahābhārata and, for the matter of that, also, like the Vedic texts, in more than one recension. Thus, the Southern and the North-Eastern or Bengal Recensions are already known, both having been available in print since long. The present edition, based as it is on original manuscripts described in the previous chapters, represents the North-Western textual tradition.

(b) As it was so natural, each geographical unit could popularise and, in consequence, preserve what one may be permitted to call its own Rāmāyana. Whereas each independent manuscript might well have possessed its distinct tradition, manuscripts hailing from places

situated nearby would have greater number of things in common and lesser number of mutual discrepancies than those belonging to distant places. In this way, major geographical regions would come to possess separate generic types of textual tradition which, while comprehending, in a general way, the sum-total of variations of all the manuscripts of each particular provenance, would be readily distinguishable from one another. No doubt, there might still exist a number of inexplicable vagaries and confused admixtures in individual manuscripts, in special, in those coming from regional frontiers, but, on the whole, the geographical basis of distinction of textual tradition would be found to be sound enough to be depended upon. Accordingly, the distinction between major, generic textual traditions, commonly described as recensions, on the one hand, and minor generic textual traditions as preserved by certain sub-groups of manuscripts and known as versions or sub-versions, on the other, is one of degree and not of kind.

(c) In this way, whereas there do exist many minor group-fluctuations among the ten basic manuscripts of this edition as already indicated in the previous chapter, they are expected to represent, on the whole, one major textual tradition pertaining to the extensive North-Western region of the Indian sub-continent. Also, on account of the same geographical reasons, it has to be expected that the North-Eastern or Bengal Recension and the present North-Western Recension would be nearer to each other than either of them would be to the Southern Recension. But, as will be clear from a comparative view of the two Northern traditions as well, the extent of deviation of form and substance as found between them is quite sufficient to entitle them both to the status of being separate recensions.

(d) In the textual comparison that follows, the Kumbhkonum edition as printed at the Nirnaya, Sagar Press, Bombay, in 1912 has been used for references to the Southern Recension and Gorresio's edition, printed in Paris in 1850, has been used for references to the North-Eastern Recension

(ii) *Divergence in Topical Comprehension*

1 According to the North-Eastern Recension, Sundara-Kānda commences when, acting on the advice of Sampāti, the South-bound detachment of the Vānara army had climbed the Mahendra mountain and seen the vast expanse of the sea spread before them, causing great anxiety in their minds as to how to cross it. The first verse reads as follows —

“आख्याते गृध्रराजेन समुत्पत्य स्रवंगमा ।
सहिता प्रीतिसंहृष्टा सिंहनादं विनेदिरे ॥”

It ends with the narration of the completion of the construction of the causeway and of vigilant Vibhīsana with his attendants getting posted up to avert any attack by the enemy during the night. The last verse reads as follows —

“आश्वत्थस्य च तदा सर्वे स्वेषु सैन्येषु रेमिरे ।
पारे तस्य समुद्रस्य गदापाणिर्विभीषण ।
परेषा प्रतिघातार्थमतिष्ठत् सहबान्धवै ॥”

2 In the Southern Recension, Sundara-Kānda begins with the flight of Hanumān in the air with a view to search Sitā in Lankā across the sea. The first verse reads as follows —

“ततो रावणनीताया. सीताया. शत्रुर्शन ।
इयेष पद्मन्वेष्टुं चारणाचरिते पथि ॥”

It ends with the description by Hanumān to Rāma of what he had seen of Sitā whom he had left with full

assurance of her speedy rescue The last verse reads as follows.—

“ ततो मया वाग्भिरदीनभाषिणा शिवाभिरिष्टाभिरभिप्रसादिता ।
जगाम शान्ति मम मैथिलात्मजा तवाभिशोकेन तवाभिपीडिता ॥”

3 The basic manuscripts of the present edition of Sundara-Kānda agree in beginning it with the observation of Laṅkā by Hanumān from the peak of the Trikūta mountain and his entrance into it after having traversed the whole intervening distance covered with dense forest The first verse reads as follows —

“ स सागरमनावृष्यं विक्रम्य हरिपुंगवः ।
त्रिकूटतटे लङ्का स्थितः स्वस्थो निरैक्षत ॥”

Likewise, they agree in ending it with remonstrating of Rāvana with his counsellors on account of their persistent indifference even when the enemy had crossed the sea and was knocking at their very door The last verse reads as follows —

“ क्षमान्य दीयतां तस्मान्मैथिली जनकात्मजा ।
एवमुक्त्वातिकायस्तु तूष्णींभूतो बभूव ह ॥”

4 From the above, it is evident that while the North-Eastern and the Southern Recensions begin as well as end their Sundara-Kāndas differently, the basic manuscripts of this edition materially differ from both of them in the commencement as well as conclusion of their Sundara-Kānda Further, it has to be observed that while the North-Eastern Recension comprehends within the body of its Sundara-Kānda the entire range of the topics referred to above except the remonstrative conference of Rāvana with his ministers which is wanting in its tradition, some of these topics are included in Kiskindhā-Kānda by the Southern Recension as well as our manuscripts and still others in Laṅkā-Kānda by the Southern Recension Thus, the preliminary matters occurring in the beginning of Sundara-Kānda in the

North-Eastern Recension make four cantos of Kīskindhā-Kānda in the Southern Recension and seven of the same in our edition. Similarly, the terminal matters included in Sundara-Kānda by both the Northern traditions but excluded from it by the Southern tradition form as many as twenty-two initial cantos of Laṅkā-Kānda of the latter. In other words, Sundara-Kānda in the Southern Recension happens to be the shortest one from the point of view of its topical extent. This is also obvious by its consisting of 68 cantos only as against 94 of the North Eastern edition and 100 of the present one.

(iii) *Divergence in Textual Extent*

1 The entire topical range comprehending Sundara-Kānda in the North-Eastern, North-Western and Southern traditions, may be textually indicated with the help of the following table which, as will be observed, brings out in bold relief the most extensive nature of the North-Western tradition —

Serial Nos	Recension	Kīskindhā-Kānda	Sundara-Kānda	Laṅkā-Kānda	Total No of Cantos	Total No of Verses *
(1)	N - E		1—95 cantos		95	3308½
(2)	N - W	56—62 cantos	1—100 cantos		107	4202½
(3)	S	64—67 cantos	1—68 cantos	1—22 cantos	94	3948

2 Most extensive as the North-Western text is, it is in no way to be taken as being a mere confused admixture of the other two traditions. This will be clear from the following further observations. —

*In this enumeration, *upajati* and other longer measures have been counted as being at par with the ordinary *S'lokas*

(a) Out of the $4202\frac{1}{2}$ verses as read according to the North-Western text as many as 1294 verses are not found in the North-Eastern text. In other words, about 31% of the North-Western text is foreign to the North-Eastern tradition.

(b) Out of the $4202\frac{1}{2}$ verses as read according to the North-Western text, as many as 1163 verses are not found in the Southern text. In other words, about 28% of the North-Western text is foreign to the Southern tradition.

(c) And, out of these $4202\frac{1}{2}$ verses of the North-Western text, as many as $554\frac{1}{2}$ verses are not found in either of the other two traditions. In other words, a little over 13% of the North-Western text is entirely its own.

3. Cantos 1-9 of the North-Western text correspond to cantos 9-16 of the North-Eastern text and cantos 2-14 of the Southern text. With a view to arrive at a still closer examination of the mutual relationship or otherwise as subsisting between the North-Western text on the one side and the other two texts on the other, the following observations have been noted in connection with the above-mentioned cantos —

(a) Out of the 559 verses as read in the cantos, 1-9 of the North-Western text, as many as 229 verses are not read in the North-Eastern text, that is to say, 41% of the North-Western text is not known to the North-Eastern tradition.

(b) Out of $419\frac{1}{2}$ verses as read in the corresponding cantos 9-16 of the North-Eastern text, as many as 69 verses are not found in the North-Western text. In other words, over 16% of the North-Eastern text is not known to the North-Western tradition.

(c) Looking from the combined and correlated point of view as based on the above-mentioned figures, the North-Western text may be said to differ from the North-Eastern text to the extent of 4 $\frac{1}{2}$ % by inclusion and 12 % by exclusion. Likewise, the North-Eastern text may be said to differ from the North-Western text to the extent of 16 % by inclusion and 55 % by exclusion.

(d) Coming to the Southern text, it is found that its cantos, 2-14 fail to read as many as 132 verses out of the 559 verses as read in the corresponding cantos, 1-9 of the North-Western text. It means that the North-Western text deviates inclusively to the extent of 24%

(e) There are in all 451 $\frac{1}{2}$ verses in cantos, 2-14 of the Southern text. Out of these, as many as 88 $\frac{1}{2}$ verses are not found in the North-Western text. In this way, the Southern text, in its turn, deviates inclusively from the North-Western text to the extent of 20%

(f) Correlating these proportions of deviation, the North-Western text may be said to differ from the Southern text to the extent of 24 % by inclusion and 16 % by exclusion. And, the Southern text may be said to differ from the North-Western text to the extent of 20 % by inclusion and 30% by exclusion.

(g) Out of the previous calculations, there are as many as 47 verses which are read in the North-Western text but are not found in either of the other two texts. This works out into an inclusive deviation of 8 $\frac{1}{2}$ % of the North-Western text and exclusive deviations of 12 % and 11 % of the North-Eastern and the Southern texts respectively.

(h) It so happens that whereas there is no dearth of such verses as are common to the North-Eastern and the Southern texts but are missing in the North-Western text, further on, verses of this kind are conspicuous by their absence in the above-mentioned cantos which form the immediate subject of this study.

(iv) *A Statement of topical exclusion*

1 The following table gives a list of such descriptive details of major topics only as are included in the North-Western text but are wanting or almost wanting in the North-Eastern text —

Serial Nos	N -W text		Topic	N -E Text
	Sargas	S'lokas		
(1)	1	58-60	3 Observation of the moon	
(2)	2	36-40	5 Description of the Rākṣasas	
(3)	5	3-40	38 Rāvana's residence and the Puspaka Palace described	
(4)	5	113-22	10 Sleeping Rāvana described	
(5)	6	27-34	8 Description of women in the Drink-room	
(6)	8	46-77	22 Anxiety of Hanuṃān and his invocation of Brahmā and other gods while about to enter the As'oka garden for his success	
(7)	9	54-60	7 Sītā's allusion to the inexorability of destiny	
(8)	12	16-33	18 Description of Sītā	
(9)	17	36-38	3 Description of Rākṣasīs	
(10)	18	1-21	11 Rākṣasīs' attempt to persuade Sītā	
(11)	20	47-69	13 Sītā expresses grief	
(12)	22	11-19	9 " " " "	

(13)	19	7-11	5	Hanumān describes specifically recognitive details of Rāma and Lakṣmaṇa
(14)	19	14-41	19	Hanumān describes Rāma's alliance with Sugrīva
(15)	30	1-7	7	Hanumān describes Sugrīva's sending of detachments of his army in quest of Sītā
(16)	34	76-78	3	Sītā's admiration of Rāma
(17)	35	21-27	7	Sītā asks Hanumān to remind Rāma of the episode of her having been attacked by a crow with his beak
(18)	36	1-53	53	Conversation between Hanumān and Sītā
(19)	37	12-22	11	Hanumān's assurance to Sītā
(20)	43	7-10, 12, 13 16-21, 25, 27 30 and 31	16	Death of Akṣa
(21)	44	20-22, 27-29 and 33-64	38	Fight between Hanumān and Indrajit
(22)	50	26-31 and 32-35	10	Hanumān sets fire to Laṅkā
(23)	55	39-41	3	Vānaras gather to hear the news of Sītā
(24)	61	21-25	5	Sugrīva tells Rāma of the return of Vānaras.
(25)	71	22-24	3	Rāma and Lakṣmaṇa are carried by Vānaras to the sea-side.
(26)	76	1-29	29	Vibhīṣana tries to persuade Rāvana to return Sītā
(27)	86	1-14	14	Conversation between Vibhīṣana and Indrajit

8 verses
only

2 The following table gives a list of descriptive details of such major topics only as are included in the North-Western text but are wanting in the Southern text —

Serial Nos	N - W Text		Topics	S Text
	S'lokas	S'lokas		
(1)	4	1-5	Hanumān enters Lañkā, feeling concerned as to how to recognise Sītā	
(2)	4	49-55	Hanumān enters Rāvana's palace	
(3)	5	31-35	Description of the Puspaka Palace	
(4)	33	1-11	Description of Rāma's feeling of separation from Sītā	
(5)	50	23-26	Hanumān kills Rākshasas	
(6)	55	32-34	Vānaras meet Hanumān	
(7)	57	18-33	Aṅgada proposes to fight Rāvana	
(8)	58	17-21	Vānaras seek Aṅgada's permission to enjoy honey	
(9)	59	7-10 & } 16-28 }	Vānaras enjoy honey	
(10)	80	23-29	Vibhī-ana advises Sītā being returned	
(11)	81	1-30	Rāvana consults his ministers	
(12)	82	1-25	Speech of Prahasta	
(13)	83	1-23	Speeches of Rākshasas	
(14)	84	1-23	Speech of Virupākṣa	
(15)	88	1-26	Conversation between Rāvana and Vibhīana	
(16)	89	1-21	" " " "	" "

3 The following table gives a list of descriptive details of such major topics only as are included in the North-Western text but are found wanting in both the other cases —

Serial Nos.	N -W Text			Topics	N -E Text	S Text
	Sargas	S'lokas	No of S'lokas			
(1)	1	46-56	11	Description of Lañkā	5½ verses	verses
(2)	3	25-30	6	Description of Rāvana's harem		
(3)	6	50-53	4	Description of sleeping Rāvana and inmates of his harem.		
(4)	8	1-10	10	Hanumān's anxiety about Sītā	2 verses	1 verse
(5)	9	8-11	4	Description of the As'oka garden		
(6)	11	18-49	32	Hanumān describes setting of the Moon and rising of the Sun and expresses his anxiety about Sītā		
(7)	27	7-23	7	Rāvana's advice to Sītā		
(8)	28	1-84	14	Sītā and Hanuman converse		
(9)	30	21-25	5	Hanumān asks for message to Rāma		
(10)	32	1-25	25	Hanumān speaks to Sītā and presents to her Rāma's finger-ring	7 verses	15 verses
(11)	34	20-25	6	Conversation between Sītā and Hanumān (Continued on the next page)		

Serial Nos	N -W Text			Topics.	N -E Text	S Text
	Sargas	S'lokas	No of S'lokas			
(12)	34	54-72	19	Sītā's hesitation to ride the back of Hanumanān	1 verse	14 verses
(13)	39	26-33	8	Kiñkaras are killed	4 verses	4 verses
(14)	50	9-17	9	Description of burnt Lañkā		
(15)	51	1-18	18	Speech of Saramā	14 verses	3 verses
(16)	56	1-12	12	Hanumanān's report about Sītā		
(17)	61	29-35	7	Laksmāna converses with Sugrīva		
(18)	78	15-17	3	Praise of Rāvāna		...
(19)	85	1-21	21	Speech of Vibhīsana	17 verses	15 verses
(20)	87	1-51	51	Conversation of Vibhīsana, Hara and Mahāpārs'va		
(21)	90	50-67	18	Vibhīsana and Rāvāna converse		
(22)	91	1-83	83	Vibhīsana sees his mother	3 verses	
(23)	100	1-39	39	Rāvāna consults his ministers		

(Continued from the previous page)

4 The following table aims at giving just an idea of the other side of the picture, namely, some topics taken at random which are included in either of the other two texts but excluded from the North-Western text. Suffice as it should for the purpose of the present study, an exhaustive examination of both the other texts from this point of view can alone reveal the exact extent of their inclusive divergence from the North-Western text and, vice-versa, exclusive divergence of the latter from them —

Serial Nos	N - E Text		S Text		Topics	N - W Text
	Sargas	No of S'lokas	Sargas	S'lokas		
(1)			3	20-52	Hanumān fights personified Lañkā	
(2)			4	58-69 & 75-90	March of the Vānara army	
(3)			32	2-6	Sītā gets nervous on seeing the magnified form of Hanumān	
(4)			53	33-48	Saramā's description of the burning of Lañkā	
(5)			43	1-13	Hanumān destroys the Chaitya Palace	
(6)			52	7-14, 25-28, 32 & 35	Rāvana and Vibhīšana converse	
(7)	54	7-20, 22-28, 30-34, 42-52, 54, 55, & 57-62	Description of Hanumān's setting fire to the dwellings of the Raksasas	
(8)	31	28-31	..		Sītā's message to Laksmāna	
(9)	30	11-30	..		Sītā's message to Rāma	
(10)	19	1-14	..		Garden-keeper's report to Rāvana	

(v) *Variation in agreement*

1 In spite of the afore-said substantial proportion of divergence of inclusive as well as exclusive character which exists between the North-Western text on the one hand, and either of the other two texts on the other, much more substantial proportion of common material is still left over. A brief study may now be instituted in what follows in regard to the representation of common materials with a view to see if it could also offer any basis of recensional distinction of the present text.

2 Looking from this point of view on the internal division of the text into separate *sargas*, it is found that the North-Western text takes a line of its own in this matter.

(a) Thus, *sarga*, 1 of the Southern text contains the entire portion of the story from Hanumān's flight from the Mahendra mountain up to his alighting on the Southern shore of the sea, with full description of all the events that happened during the flight. This narrative is divided into two cantos in the North-Western text, namely, Kiskindhā-kānda, cantos, 61 and 62. Similarly, cantos 35 and 36 of the Southern text correspond respectively to the triple groups of cantos, 29-31 and 31-33 of the North-Western text, canto 31 sharing partial correspondence with both.

(b) But consolidation is not a constant characteristic of the Southern text as compared with the North-Western text. Thus, the narrative stuffed in canto, 5 in the North-Western text is given in four cantos, 7-10 in the Southern text. Similarly, canto, 2 in the North-Western text corresponds to cantos, 3 and 4 in the Southern text.

(c) A like differentiation is equally available in relation to the North-Eastern text. Thus, North-Western Kiskindhā-Kānda, cantos, 61 and 62 correspond to North-Eastern Sundara-Kānda, cantos, 58 and North-Western Sundara-Kānda canto, 5 to North-Eastern Sundara-Kānda cantos, 13 and 14.

3 Next, it is observed that individual common topics are described to varying extents in all the three traditions. The following table will give an idea of this study from this standpoint—

Serial Nos	Topics	N-W Text		N-E Text.		S Text		No of S'lokas
		Sargas	No of S'lokas	Sargas	S'lokas	Sargas	S'lokas	
(1)	Hanumān's observation of Laṅkā and description of Rāvana's entrance into his well-guarded palace	2	1-40 40	9 10	57-67 1-22	3 4	1-19 1-28	47
(2)	Description of Puspaka	5	22-40 19-13	13	1-5	9 10	10-16 1-8	15
(3)	Jāmbavān disapproves Aṅgada's going to Laṅkā	k1 56	66-87 21	1	61-97	k1 65	20-34	15
(4)	Hanumān's self-description	k1 58	11-63 53	3	9-69	k1 67	9-30	23
(5)	Heavenly beings observe Hanumān's flight over the sea	k1 61	23-38 11	5	4 & 5	1	27-35	9
(6)	Description of flying Hanumān	k1 61	39-90 52	5	18-31	1	36-90.	55
(7)	Description of the evening entry of Hanumān into Laṅkā	1	45-60 16	9	46-56	2	48-58	11
(8)	Hanumān searches for Sītā	4	1-17 17-12	12	1-16	6	16-27	12

4 Then, there is considerable deviation in the order of arrangement of several similar narratives. The following few examples will go to illustrate this point —

(a) In the North-Western text, canto, 5, verses, 1-40 describe the palaces of Rāvana. This topic is pieced out in the Southern text, first, in canto, 9, verses 1-9, then, in canto 7, verses 1-17, again, in canto 9, verses, 10-16 and, finally, in canto, 8, verses, 1-8

(b) The North-Western canto, 5, verses 56-141 describe Hanumān's view of Rāvana as well as the inmates of his harem who were sleeping. This occurs in the North-Eastern canto, 13, verses, 2-41, 56-71, canto, 14, verses, 1-29 and, again, canto, 13, verses, 42-56

(c) The North-Western cantos, 10-12 describe the trees in the As'oka-vana observed by Hanumān before meeting Sitā. This is recorded in the North-Eastern canto, 17, verses, 1-22, canto, 18, verses, 1-22, canto 19 verses, 10-33, canto, 18, verses, 23-38, canto, 19, verses, 1-35 and canto, 17, verses, 23-36

5 Finally, we come to the consideration of the actual wording of the common narrative. However valuable the evidence as deduced from observations of augmentation, elimination, transposition and graphic variation of text may be, it is only the extent of genuine verbal divergence in the epic narration of common topics that can ultimately and decisively settle the question of the real distance that separates several textual traditions of an originally identical composition. It has been observed in the preceding chapter that a substantial proportion of the North-Western text has been uniformly reported by all the ten basic manuscripts and that where these manuscripts are not unanimous, they are generally divisible into two main groups, but are also often subject to other uncertain group fluctuations and

isolative vagaries The following few comparisons, noted at random, will give an idea of how the readings of the North-Western tradition differ sufficiently from those of the other two traditions, internal deviations of the manuscripts of the former notwithstanding

(a) Where N -W tradition is uniform —

(1) N -W 8, 29—नरवरात्मजौ and N -E 15, 40 and S 13, 22—दशरथात्मजौ ।

(2) N -W 17, 3—उन्मार्गिणां बलाद्देगं, N -E 24, 33—द्रवतो मार्गमासाद्य and S 22, 3—द्रवतोऽमार्गमासाद्य ।

(3) N -W 17, 19—प्रार्थयतोऽपि मनसा, N -E 24, 14 and S 22, 14—त्वदन्यस्त्रिषु लोकेषु ।

(4) N -W 20, 44—विनष्टा रक्षसा लका, N -E 26, 39—अन्विष्य रक्षसी लका and S 26, 25—अन्विष्य रक्षसा लका ।

(5) N -W 22, 19—तौ धारयन्तौ हि मृगाधिपस्य सत्त्व च रूपं च नरेन्द्रपुत्रौ, N -E 28, 9—तरस्विनो धारयतो मृगस्य व्याजेन रूपं मनुजेन्द्रपुत्रौ and S 28, 9—तरस्विनौ धारयतो मृगस्य सत्त्वेन रूपं मनुजेन्द्रपुत्रौ ।

(6) N -W 22, 10—मोहान्मया तत्र तु तौ नियुक्तौ रामानुजो लक्ष्मणपूर्वजश्च, N -E 28, 10—न्वयोजयं यत्तु विमूढचेता रामानुज लक्ष्मणपूर्वजं च and S 28, 10—यत्रार्यपुत्रं विससर्ज मूढा रामानुजं लक्ष्मणपूर्वजं च ।

(7) N -W 30, 16—त्वद्दर्शनकृतोत्साहं पुप्लुवे शतयोजनम्, N -E 32, 29—आत्मवीर्यं च विज्ञाय सुतवान् मकरालयम् and S. 36, 70—व्यवधूय भयं तीव्र योजनानां शतं प्लुत ।

(b) Where N -W tradition is deviative within itself —

(1) N -W 39, 6—महाकायं महाबलं (v 1 अतिकायं मनस्विनं) but N -E 38, 5 and S 42, 5—अतिकायं महाबलम् ।

(2) N -W 39, 9—सर्वाङ्गशोभना (v 1 राजीवलोचना), N -E. 38, 8—the same as in N -W, but S 42, 8—सर्वाङ्गसुन्दरी ।

(3) N -W 42, 13—तेषा तु न गतिर्व्योम्नि न तेजो न पराक्रम·
(v 1 न मूर्तिर्न बलोत्साहौ न रूपं न पराक्रम , N -E 41, 13—नैषा तेषा
गतिर्भीमा न तेजो न पराक्रम and S 46, 12 -नैवं तेषागतिर्भीमा न तेजो न
पराक्रम ।

(4) N -W 54,13—सर्वैश्च सहितै सत्त्वै. [v 1 सोऽपि चेत्
सहितै सत्त्वै. , जगाम सह सत्त्वैश्च, राम (ररास also) सहितैर्वृद्धै], N -E
54, 11—ररास सह तै सत्त्वै. and S 56, 42—ररास सह तै भूतै. ।

(5) N -W 56, 25—मया क्षुधितयेक्षित. (v 1 व्येप्सित.) and
N -E. 56, 56 and S. 58, 39—क्षुधिताया ममेप्सित. ।

B Consideration of External Evidence

Like an inseparable companion, Rāmāyana accom-
panied the ancient Indian Aryan to wherever his spirit of
enterprise guided his footsteps Nobility of its charac-
ters inspired him Their humanity was a source of en-
couragement to him It was on account of this extreme
popularity of this immortal epic that, besides the
meritorious efforts which have been made everywhere
towards preservation of the original text, generation after
generation of scholars has incessantly kept itself busy in
developing a vast and varied literature on and around
Rāmāyana This process has ever since been and is still
going on In form, this literature consists of epitomes
and summaries as well as independent, poetical and
dramatic adaptations A very considerable folklore has
also developed alongside of this learned manifestation
Linguistically, this extensive Rāmāyana tradition covers
the entire field represented by Epic and Classical Sans-
krit and medieval and modern languages and dialects of
every corner of India and Greater India Important and
useful as a thorough investigation of all the different
phases and aspects of the Rāmāyana tradition must
indeed be, it is only a casual reference that the extremely
limited scope of the present short study can permit us to

make to this vast material just to indicate how the stand that has been taken here for establishment of a separate, independent North-Western textual tradition as represented by the present edition could be further corroborated by evidence gathered from this quarter

(a) Ksemendra was a versatile poet who flourished in Kashmir towards the middle of the eleventh century of Christian era * That a text of Rāmāyana which, if not identical with the present edition, must have been quite closely related to it, any way, much more than it could have been to the North-Eastern text or the Southern text as available to-day, did exist in his days in Kashmir and, may be, in other parts of North-Western India, is indicated by presence in his epitome of Rāmāyana, known as Rāmāyanamañjarī, of many topics which, while narrated in the present North-Western text, are often found missing from the other texts. A few examples may be mentioned to illustrate this point —

1 It is mentioned in Rāmāyanamañjarī (Su Kā 227) that while addressing Rāvana, Sītā placed a blade of grass between him and herself. This is found in the North-Western text (Su Kā 2, 3) and the Southern text (Su Kā 21, 2) but is not referred to in the North-Eastern text.

2. Rāmāyanamañjarī (Su Kā 326) mentions that when Hanumān gradually went near Sītā, she began to suspect him for Rāvana who might be deceiving her in that way. This is found in the North-Western text (Su Kā 28, 11-12) and the Southern text (Su Kā. 34, 9-10), but missing from the North-Eastern text.

3 Rāmāyanamañjarī begins its Yuddha-Kānda with the narration of what Vibhīsana's mother told him. This corresponds to the North-Western text (Su Kā 75)

* Keith A History of Sanskrit Literature, P 136

and the North-Eastern text (Su Kā 76), but has no parallel in the Southern text

4 Rāmāyanamañjarī (Yu Kā 95-107) includes in the conversation between Rāvana and Vibhīšana, a lengthy narration of questions and answers in reference to many problems of life-conduct. While this is absent from the Southern text, it is found in the North-Western text (Su Kā cantos 81-85 and 88-89) and the North-Eastern text (Su Kā cantos 81-84). Shorter as this narration is in the North-Eastern text, it lacks anything which may correspond to the following parallelism between Rāmāyanamañjarī and the North-Western text

Rāmāyanamañjarī	North-Western text
Yu Kā 144	Su Kā 90, 52
रामे यद्यस्य रमते	हृद्यस्ते यदि काकुत्स्थो
बुद्धिर्विबुधमानिन ।	विभीषणहिते रतः ।
तत्तमेव प्रयात्वेष	निर्गच्छ विषयादस्माद्
विरक्त केन सह्यते ॥	नत्वां द्रष्टुमिहोत्सहे ॥
Yu Kā 156	Su Kā 90, 62
तूर्णं निष्कास्यतामेष	अथ त ज्ञापयामास
निलयान्निरपत्रपः ।	प्रहस्त राक्षसेश्वरः ।
क्लैव्याद्भयाद्वा यस्येयं	राज्यानमम परिभ्रष्टो
जाता शत्रुस्तवे मतिः ॥	दिशो यातु विभीषणः ॥
Yu Kā. 166-167.	Su Kā. 90, 63-64
इत्युक्ते दशकण्ठेन	एवमुक्तस्ततो राज्ञा
संरम्भलुलिबाङ्गदम् ।	प्रहस्तो वाहिनीपतिः ।
प्रहस्तो हस्तमुद्यम्य	उत्थापयामास तदा
भ्रान्तभ्रूयुगलोऽभ्यधात् ॥	रावणस्य यवीयसम् ॥
क्रुद्धस्ते रावणो राजा	न शक्यं भवता स्थातुं
दिशो गच्छविभीषण ।	गच्छ या ते गतिर्मता ।
नह्यतुष्टे दशग्रीवे	क्रुद्धस्ते रावणो राजा
भुज्यन्ते भोगसम्पदः ॥	राक्षसाश्च महाबलाः ॥

(b) Mammata, the author of Kāvya-Prakāś'a also hailed from Kashmir. In consequence, his exclusive familiarity with the Rāmāyana text as known to the present edition may be a further indication of the prevalence of this particular tradition in Kashmir and other adjoining regions of North-Western India in his days. Thus, he reads (Kā 9, 79) the following verse to illustrate the Figure of Speech, Chekānuprāsa —

“ ततोऽरुणपरिष्पन्द-मन्दीकृतवपु शशी ।

दध्रे कामपरिज्ञामकामिनीगण्डपाण्डुताम् ॥”

While this is included in the North-Western text (Su Kā 11, 20), it is unknown to the North-Eastern and Southern texts *

* Descriptive of the Moon-set as this verse is, several commentators of Kāvya-Prakāś'a have been making a vain attempt to trace it to Mahābhārata, Drona-Parva, Adhyāyâ 184 by identifying it with the following verse there which describes the Moon-rise and which is quoted further on by Mammata himself (Kā 10, 88)

“ तत कुमुदनाथेन कामिनीगण्डपाण्डुना ।

नेत्रानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगलंकिता ॥”

IV INDICATION OF EDITORIAL TECHNIQUE

1 * The ten manuscripts on which the present edition is based have already been described. Both from the point of view of its respectable age and from that of its intrinsic merit, the Ms ॐ was selected for being initially copied out for the purposes of collation from the remaining nine manuscripts. Its each half-s'loka or quarter-couplet, as the case may be, was first written out, in bold characters, on the top line of a horizontally as well as vertically ruled sheet of a special size. The variant readings from the other manuscripts were then entered horizontally along the lines, allotted separately to each of them, syllable by syllable, in each particular column, vertically below the corresponding portions of the readings of ॐ. Marginal as well as interlinear emendations found made in the manuscripts were noted at the bottom of each sheet. Whenever additional stanzas were found in the nine collatory manuscripts, they were entered on the back of the particular sheets on which immediately preceding lines had been written out. The collations were finally checked before being taken up for the purpose of textual editing. The work of collation and checking was done by two different groups of specially trained assistants.

2 Generally laymen, but, not un-often, experts also, who evidently ought to know better, think that what a textual editor has to do after the above-mentioned work of collation and its checking has been done, is simply to exercise his judgment in singling out his oldest and best manuscript and to make its readings the basis of his text, relegating to footnotes whatever else differs from it.

It has to be observed, however, in this connection that in actual practice, it is not so easy to simplify in

this way the technique which a critical editor of a text should follow. In the first instance, the manuscript material as available for editing any ancient Sanskrit text is not sufficiently old. There is hardly a manuscript known so far that can claim a life of more than a few centuries. But this might have meant some positive gain to textual preservation if one could have felt confident that by the publication of the oldest manuscript of a particular work, the real condition of the text as it was, say a few hundred years back, would be made known. Even this much of satisfaction is, however, beyond our reach. It is especially so in the case of ancient works of popular character like Rāmāyana. As already explained, their extreme popularity itself has been the mainspring of their having been subjected to a peculiar process of transmission which has meant some transformation of form or substance at every change of hand. This process goes back to a time which is much older than any existing manuscript knows of. Thus, it is a bare statement of fact that there is not a single manuscript which may be entirely free from the defects of graphical error on the one hand and conscious contamination on the other. We have seen how, for instance, every one of our ten manuscripts suffers from textual augmentation, loss and repetition besides scriptorial blunders.

In these circumstances, whatever the age of any one of these manuscripts and however well done it may otherwise seem to be when compared to other manuscripts, it will only mean perpetuation and further multiplication of textual defects as they existed a few centuries earlier if a particular manuscript were to be selected to form the sole basis of a textual edition in the entire domain of ancient Sanskrit literature, more so in the case of, so to speak, the floating materials of epic and religious importance. Anyhow, an attempt of this nature

can hardly possess any critical value and is bound to be a deplorable failure from the point of view of construction of a homogeneous text

It is realisation of this situation that forces unavoidably a process of editorial eclecticism on workers in this field. This process must not be confused with haphazard textual admixture which is not cognisant of any rigid principles of critical sifting. When honestly carried out, it must, quite to the contrary, involve closest consideration of each individual word from the point of view of its relevancy or otherwise to the context in which it occurs on the objective basis of patient utilisation of complete available manuscript material on the one hand and sincerest effort towards entire elimination of personal factor on the other.

In these circumstances, it is evident that textual shortness alone of a particular manuscript in comparison with other manuscripts cannot be taken as a positive determinant of genuineness of its textual tradition because both this shortness of text in one manuscript and lengthiness of text in another might have resulted from the processes of textual loss and textual augmentation incidental to optical illusion peculiar to the respective scribes. Therefore, considerations of old age, textual shortness and scriptorial neatness have to be respected as being helpful in a general way but can in no way absolve a critical editor from his responsibility to adjudge every individual case of textual variation, augmentation or loss on its own merits.

3 The table which is given below, will give an idea of the range within which the text consisting of 3824 verses as adopted in this edition on the basis of aforementioned judicious eclecticism, has come to deviate from each of the ten basic manuscripts. It will be observed that whereas **आ** suffers least and **म** most from the process

of exclusion, च is affected least and अ most by that of augmentation from the standpoint of the edited text. From the point of view of accumulative deviation, च and अ will be further observed to maintain their extreme positions with records of 34% and 91% of total divergence respectively.

Serial Nos	Mss	No of Extra verses	Ed Text- Proportional value	No of verses wanting	Ed Text- Proportional value	Total divergence in verses	Aggregate Proportional value
1	अ	23½	6½%	123	32½%	146½	38½%
2	ल	43½	113%	267½	69%	311	8½%
3	व	46½	121%	176	46%	222½	58%
4	रा	47½	124%	184½	48%	232	6%
5	ल	51½	134%	235½	6%	287	73%
6	प्र	53½	14%	214½	56%	263	7%
7	च	57½	15%	75	19%	132½	34%
8	फ	57½	15%	238	62%	295½	77%
9	अ	73½	192%	285	72%	311	91%
10	म	113	3%	159½	41%	272½	71%

4. Instead of simply recounting the many considerations of grammatical, syntactical, rhetorical, prosodial, graphical and general literary nature as well as that of strength of manuscript support, which have guided the present editor severally as well as conjointly, in the reconstruction of his text, it may now be advisable to illustrate the same by taking up in what follows a few readings and to discuss briefly the principles involved in their adoption —

(a) निरैक्षत (1, 1d) is the reading of manuscripts other than ल, which has the Present form, निरीक्षते. The former has been adopted not only because it is read by an overwhelming majority of the manuscripts but also because the context requires a Past instead of a Present

form Thus, in the verses that follow, Hanumân's appearance and activity after he reached Lañkā, have been uniformly described by verbal forms in the Past Tense (e g वभौ, अध्यगच्छत् and जगाम etc) In as much as ल, also records Past forms in the following verses, its Present form here seems to have been a mere graphical error probably incident on defective pronunciation (i e, निरैक्षत् > *निरिक्षत् > निरीक्षते)

(b) निष्कुटेषु (8, 3c) is the reading of the nine manuscripts other than अ which reads निभृतेषु instead of it The former has been adopted not only on account of the overwhelming strength of manuscript authority being at its back but also because it better suits the context than its variant Evidently, we want a substantive which should denote an object to which the adjective रम्य could be applied appropriately and also which must be closely related to the different kinds of palatial buildings which Hanumân is being described as looking into in his quest of Sitâ. (i e प्रासादहर्म्य-, विमानभवन- and सजवन-) Even if निभृत- which ordinarily is an adjective could be stretched to mean 'a secret bower', it can hardly be said to possess any affinity to the other substantives referred to above निष्कुट-, on the other hand, signifies the harem of a king which, naturally, formed the chief locality of Hanumân's search

(c) सोपसर्गा (10, 35a) has been adopted as an adjective of सिद्धि for similar reasons, to wit, primarily, on account of its contextual appropriateness and, secondarily, from consideration of majority of manuscripts supporting it That सोपसर्गा as read by अ is a scriptorial error is quite evident Although much less clear, सोमवर्जा of फ might as well have originated from the same source (possibly, i e, सोपसर्गा > *सोमसर्जा > सोमवर्जा > -र्जा) सोपसर्पा of रा might have been the result of graphical absent-mindedness under the influence of the previous प or that of a

conscious attempt at emendation to produce an alternately alliterative effect (॥ *e* सोप—सर्पा) It, however, goes without saying that only उपसर्ग- in the sense of calamity is most appropriate to the context (॥ *e* success marred by calamity)

(d) व्यतीतायां, the reading of आ, फ and अ, has been rejected in favour of प्रवृत्ताया (11, 46a) of the septenary tradition which is consonant with the description of night-fall in the preceding verses

(e) समुत्पत्य (21, 17a) of आ, फ and अ has however been adopted against समुत्सृज्य of the septenary tradition because the former, in spite of its being the reading of the minority group, is more compatible with the Ablative, अङ्गात् as well as with the idea of attempting to grasp the Sun and the Moon occurring in the following line than the latter which presents unsurmountable difficulties of grammar as well as significance.

(f) विराजते, (19, 24d) of रा and म has been preferred to वरानने, although the latter by virtue of its having been read by all the three manuscripts of the smaller group as well as five out of seven of the other group, might appear to be the original reading of the North-Western tradition as a whole. The clue to the right reading here is provided by the reading राजते of प्र, ब, म, ल, and ल, for शोभते (19, 24b). It seems that the original scribe responsible for this reading was subject to a sort of progressive optical interception under the influence of which the original reading शोभते (19, 24b) was missed, the terminal portion राजते jumping up, as it were, from the next line. A similar process seems to have been at work when terminal वरानने (19, 25b) was copied out in place of विराजते (19, 24d) which was missed by the transmitters of the textual tradition through the above-mentioned five manuscripts as well as आ, फ and अ, all of which have

this reading Or, possibly, we may be confronted here with the forked phenomenon of having arrived at the reading वरानने in प्र, च, ल_१, ल_२ and म through the above-mentioned illusory process and in आ, फ and अ through ordinary graphical oversight followed by conscious emendation (१ e, विराजते > *वराजते > *वराजने > वरानने) It will be recognised that the latter explanation has this advantage over the former that it could be employed to keep the distinctive integrity of the two groups intact not only in this case but also in other innumerable cases of apparent inter-group confusion Of course, choice of reading here was primarily suggested by consideration of syntactical balance between the two illustrative lines of this verse by making two independent sentences of them instead of forcing them into one sentence as it would have been inevitable if विराजते had been substituted by वरानने

(g) In 5, 146a, Hanumān's cracking and kissing his tail*(पुच्छ) is included in how he expressed his glee at having found Sitā Point as it does to the attentive insight of Vālmiki as a nature poet, it is rightly reported by फ and रा only against पुष्प- which is read by the remaining six members of the bigger group but has hardly any appropriateness to the immediate context चेच्छन् of आ and चेच्छम् of अ, also, do not make any sense here Possibly, they originated from an attempt at subsequent rationalisation of what might have been a simple graphical error under an illusory influence owing to the presence of two palatal surds (च) in the preceding word (चुचुम्भ) and of another palatal doublet (च्छ) in पुच्छ- itself (१ e, पुच्छं > *चुच्छं > चेच्छं > -म् > -न्)

(h) Similarly, गिरिदुर्गाणि which is read by as many as eight manuscripts has been rejected in favour of

धनरत्नानि of फ and अ in 11, 7c in as much as Sītā is being described as having chosen to follow her lord in his exile to wilderness instead of remaining behind to enjoy the round of pleasures which unbounded wealth (धनरत्नानि) could give. The reading, गिरिदुर्गाणि of the majority of manuscripts is hardly compatible with this description. Sītā cannot be said to have given up hilly regions when going into wild forests if only because in her itinerary both hills and forests were equally included. It seems that unmindful of the obvious contradiction into which he was running, some unwary scribe tried a hand at improving the text under the impression that he was bringing in hills, which had so much in common with and excluding jewelry, which had nothing in common with the retired life in sylvan solitude.

(2) In 11, 8b, भर्तृशुश्रूषणे परा of the eight manuscripts other than फ and रा has been rejected for more than one reason. In the first place, the reading as it stands, presents an unusual adjectival usage of the base, पर- for which support from Vālmiki himself is lacking. According to the idiom as followed not only by Vālmiki but by other writers as well, the original reading, if पर- formed part of it, should be भर्तृशुश्रूषण-परा (i e, as one composite word). But, evidently, this would unnecessarily introduce an easily avoidable discordant note in Vālmiki's prosodial harmony. Thus, there are, altogether, 48 verses in the S'loka measure in this canto. In all the remaining 95 lines of these S'lokas, the terminal scheme— ∪ ∪ has been uniformly followed. It is hardly imaginable that the poet could ever tolerate any interruption of this kind in his natural flow. Moreover, it has to be observed in favour of the adopted reading, रता that besides the grammatical and prosodial advantage that it has over its rival, it goes to make a well-balanced phrase, quite in consonance with the preceding phrase, सतुष्टा फलमूलेन, both

presenting, as it were, two facets of the picture of Sītā's mental adjustment

(j) 11, 11d has been preserved by आ and फ as न भ्राति च (left out in फ) विभाति च and as न विभाति विभाति च by the rest. What is intended to be conveyed is Sītā's being apparently without brightness on account of her having been afflicted by mental agony and become emaciated through her life of denial and, all the same, her being full of brightness, of course, on account of her unalienable natural beauty. The reading of the majority of manuscripts would fail to convey this dualism pointedly in as much as the prohibitive effect of its first portion, न विभाति might be lessened in its intensity through the presence of the adverbial Preposition वि, resulting in the improperly balanced contradiction between not fully shining on the one hand and fully shining on the other instead of between not shining at all and fully shining as the minority reading, न भ्राति च विभाति च which has been adopted, quite clearly brings forth. It will also be observed that repetition of the particle च in this case further adds to the contradistinctive effect.

(k) In 15, 24a, preference has been given to the solitary record of ललस्व by आ over लभस्व as recorded by as many as six members of the septenary group other than ल₂ which reads लभस्व and रभस्व as read by अ and ललस्व as read by फ. Legitimacy of this preference is authenticated by the poet's predilection for the use of the same root (लल्) twice in the very next line. On this view, the manuscripts other than आ will be observed to have suffered from two varieties of pseudo-graphy. While ललस्व of फ represents corruption of the last syllable (i e ललस्व > *-स्व -स्व), लभस्व of च, ब, ल₁, प्र, रा and म indicates an original medial corruption which owing to its grammati-

cal and contextual incompatibility seems to have been subsequently emended to लम्स्व in ल and, presumably, also to रमस्व in अ which, much more significant as it was, must have required correspondingly greater amount of conscious effort

(l) Similarly, in 67, 1, आ has evidently preserved the original tradition and as such its readings have been adopted in preference to the variants as read by the other manuscripts. As according to every variation, the Past Participles, उक्त- and दर्शित- (or अनुदर्शित-) have more of verbal than of adjectival bearing, the Instrumental द्रव्या of आ has a clear advantage over the Genitive देव्या of all the rest हृदय- as read by आ and adopted here is not only simpler and older in form and usage but also richer in significance than सोहृद्- of the rest, because it represents Sitā as having revealed the entire content of her heart. The alternative reading makes her show her attachment only which has already been indicated by the word स्नेह in the third foot. आ has also another advantage (this time, shared by फ and आ) over the members of the other group in reading चाऽनुर्शितम् and thereby clearly making a separate sentence by using the copulative particle, च as required by the context. The rival reading चारु in चारुदर्शितम्, whether adjectival or adverbial, renders the whole line syntactically loose and clumsy. Obviously, the original reading चानुदर्शितम् must have fallen an easy prey to the clutches of pseudo-graphy (i e, चानु->चारु-)

(m) While it is most difficult to postulate in the case of any epic manuscript entire freedom from extra-recensional contamination or agreement, it only because of the original identity of the source-materials on the one hand and unrestricted intercourse of manuscripts belonging to different versions and recensions in every part of the country, especially at centres of pilgrimage, on the

other, it is observed that among our manuscripts, आ is more often nearest to the ideal than the rest. In such cases, readings of आ and for the matter of that, of any other manuscript which may possess this virtue along with or independent of it, have been accorded due preference over the inter-recensional variants as found in the other manuscripts which, however, need not be dubbed misch-codices simply on the basis of this much of evidence.

Just to illustrate, in 37, 26d, आ reads नित्यं शिवं तेऽस्तु हरिप्रवीर, while फ and अ read शिवश्च तेऽध्वासु (s1c) हरि-प्रवीर (cf S. 40, 26) and the entire septenary group reads पन्था शिवस्तेऽस्तु हरिप्रवीर (cf शिवश्च पन्थास्तव हरिप्रवीर, N-E 37, 25). In cases like this, adoption of distinctive readings has been motivated by considerations of recensional differentiation without any prejudice to the ultimate readings which may have to be adopted if and when a really critical edition of Rāmāyana as based on original manuscripts pertaining to all recensions is undertaken *

*An attempt has already been heralded in this behalf. Dr. Raghu Vira has published from Lahore Fascicule I (1, 1-6) of his critical edition of Rāmāyana. Every page is divided into three textual columns: the left-hand one being reserved for the N-E text, the right hand one for the S text and the central one for the new text as adopted in this edition and referred to herein after as the R text.

Apparently, the N-W text has been ignored for it has not been mentioned. The editor must have his own good reasons for it. But lest one should think that either he had no knowledge of it or that he did not deem it worthy of recognition, it may be necessary to rule out both these surmises as being against the facts. For, a comparison of the R text with the corresponding cantos of the N-W text shows that about 88% of the latter, with occasional interchanges, often unwarrantable, with its own variants as supplied in its critical apparatus, has been reproduced in the former, though without any indication or reference having been made to that

effect Thus, out of 416 verses of the N -W text, as many as 361 have been canonised, as it were, and the remaining 55 relegated to the footnotes, presumably, on the hypothesis that only that which was common to the N and the S texts could represent the Ur-Rāmāyana

But that textual elimination on this principle remained only a half-hearted affair with the editor is shown by his having copied out all the 144 verses of our canto III which, on account of his indecisiveness on the point, he could neither incorporate in his proper text nor dare exclude from it In the circumstances, he must thank himself for having thus inevitably been forced into the inconsistency of having two cantos, both passed separately as No III, one occupying pages 51 to 58 without any top-figures and the other occupying pages 59-72 with the additional confusion of having top figures, indicating No IV instead of No III

That in this bewilderment, he further exploited the N-W text in an unintelligible manner is revealed by another quite amusing piece of internal evidence which has been based on a comparative study of all the top-figures of the R text The sub-joined chart will give just an idea of this study—

1	2	3	4	5	6	7		
Page	No of canto-end	N-L Text	N W Text	R text top-figure	R. Text	S Text		
37	I	110	101	101	87	100		
50	II	47	47	47	41	42		
58	III (a)	149 (III)	144 (III)	32	144 (III) a	38 (III)		
72	III (b)	33	32		30 (III) b			
81	IV	IV { 73 (40)	72 (40)	72 (40)	53 (23)	36		
88	V		24	23		23	24	
96	VI		29	29		29	17	28

In the absence of the column 4 which has been inserted from our own edition and with the figure-entries of which alone, those of the column 5 agree most completely, one may have to give up any attempt to understand the genesis of the top-figures of the R text on the basis of the latter as an utterly hopeless affair And, the pages given in the column, 1 have been selected simply on account

of their representing the several canto-ends (col 2), otherwise, what is true in the case of these particular pages in respect of the above-mentioned discrepancy of the R text with its top-figures, obtains, *mutatis mutandis*, in that of every other page of the fascicule

Postulation of the canto IIIb aptly illustrates how on account of his predilection for the S text, the editor could tread roughshod over the N texts, quite unmindful that it entailed unconnected textual reconstruction at h's hands. The canto opens in both the N texts as well as the S text, (p 59), representing Vālmīki as making ready to compose Rāmāyana on the basis of detailed information about the main events of the life-history of his hero. The S text delimits this canto to the narration of Vālmīki engaging himself in the actual process of gathering necessary information. This is indicated by its being one, simple sentence, headed by the Finite Verb, अन्वेषते (vv 1 and 2) as the Predicate with a string of words in the Accusative Case, denoting the several topics of enquiry (vv 3-38). It starts its canto IV with just an indication that the poet had composed Rāmāyana and proceeds with the narration of appearance of Lava and Kus'a on the scene as the potential media of acquainting the world with his muse. Both the N texts, on the other hand, encompass both the pre-composition and the post-composition portions of the narration in their composite canto IV, which is made up of three inter-connected complex sentences up to the context, corresponding to the afore-said commencement of canto IV of the S text. In the first of these sentences, the Subordinate Clause (N-E vv 1-35, vide P 72 and extra-text 83* on P 73) has the absolute form अन्विष्य as its Predicate (vv 1 and 2) with the entire string of Objects as in the S text and is followed by the Principal Clause (v 36) which confirms completion of Vālmīki's enquiry by using the Perfect form ददर्श as its Predicate and तत् सर्वम् as its Object. In the second sentence (v 37), दृष्ट्वा is the Predicate of the Subordinate Clause, relating to the previous enquiry and चक्रे, that of the Principal Clause, indicating composition of Rāmāyana as an effected event. In the third sentence, कृत्वा is the Predicate of the Subordinate Clause (v 38) relating to the composition and चिन्तयामास that of the Principal Clause (V 39), indicating the poet's search for proper medium of transmission.

It will be observed that the R text presents a queer jumble of the discrepant N and S texts at this juncture. Thus, by vivisectioning as it were, the N text (p 72) to make the new canto (III b), what is a mere Subordinate Clause with अन्विष्य as its Predicate (Vv 1 and 2

on P 59) and without the Principal Clause (vide extra-text 83*, P 73) with **दर्श** as its Predicate having been allowed to follow it towards contextual completion, has been invested with the full status of an independent canto

Stranger still must be the technique which has been responsible for the opening verses of the canto IV (P 73) The first half of v 1, as indicated by its **यच्च**, has been removed from its real context as the conclusion of v 30 on P 72 and brought here only because the first *Pāda*, **प्राप्तराज्यस्य रामस्य**, also happens to be the first *Pāda* of v 1 of the canto IV of the S text As it stands, it has no connection, whatever, with the second half which is governed by **कृत्वा** in the next verse Now **च** after **कृत्वा** in v 2, presupposes **चक्रे** of the N text (cf extra-text 83* on p 73) which corresponds to **चकार** of the S text (cf v 1) Indeed, if the canto IV of the N texts must needs be bifurcated, the best way of doing so would be to let the first half of v 1 of the present canto IV followed by the first six lines of the extra text 83* (P 73) form the legitimate conclusion of the canto, III (b) (P 72) and let the fourth verse (**दृष्ट्वा च** etc) of the said extra-text become the first verse of the canto IV

It is clear that in its eliminative operations on the N-marked parts of the basic N-W text, the technique of the R text has paid but little attention to considerations of grammatical and syntactical consistency Just to take another instance—if only for the sake of its peculiar interest in that in this case, even the evidence of the S text has been ignored—a reference may be made to vv 1, 53 and 54 (=N-W text 1, 59-61, cf the corresponding top-figures and extra-text, 33* on P 27) As it stands in the N-W text as well as the S text, the extra-text, 33* is read after the line, 53 **पू** (R text) Both these lines put together make a complex sentence in the Active Voice, with **सुग्रीव** as the common Subject of the Subordinate Clause with **भ्रुत्वा** as its Predicate as well as of the Principal Clause with **चकार** as its Predicate The following two lines make another unit in the form of a simple sentence (the N-W and the S texts) in the Passive Voice, with **वानरराज** qualified by **दुःखित** as the Subject and **निवेदितम्** as the Participial Predicate The same unit is read in the form of a compound sentence in the Passive Voice in the N-E text, with **चक्रे** (as against **तत्** in the N-W and S texts) as the Predicate of the first clause and **निवेदितम्** as that of the second one and with **वानरराज** as the Subject of the first clause and the same as qualified by **दुःखित**

Accordingly, cases like adoption of भर्तृश्चित्तं प्रदर्शितम् (19, 19) as read by आ and, also, pseudo-graphically, भर्तृश्चिन्ता प्रदर्शिता by the septenary group against भर्तृस्नेहं (sic) प्रदर्शितम् (sic) of फ and अ (cf भर्तृस्नेहनिदर्शनम्—N -E 25, 20 and भर्तृस्नेहो निदर्शित —S 24, 29), of विचरन् सह भार्यया of आ (21, 14) against विचरन् सहलक्ष्मणः as read by all the remaining nine manuscripts (cf चचार सहलक्ष्मण —S 27, 11), of पीतैश्च वसनै (21, 24) of फ, च and म against पीतैर्निवसनै as read by आ, अ, व, ल, ल₂, प्र and रा (cf रक्तं निवसनं—S 27, 49 and पीतैर्निवासिता —N -E 27, 22), of तानिमेवद of आ against लक्ष्मणस्य च as read by the rest (cf. लक्ष्मणस्य च—S 35, 3) and of अवश्य भक्षिता of आ (8, 18) against अबन्धुर्भक्षिता as read by the rest (cf N -E 15,

of the second one It seems that in the N -E text (and, for that matter, in some Mss of the N -W text as well, vide our edition) where the above-mentioned unit began with चक्रे instead of ततः (as elsewhere), the original line which began with चकार and just preceded it (extra text, 33*) was lost through optical illusion, produced by the close similarity of चकार with चक्रे The result was that the line beginning with सुग्रीवस्तस्य (R text, 53 पू) was left hanging By tagging it on to the next line which, as shown above, forms a constituent of quite another sentence in the Passive Voice as against its Active Voice, the R text has attempted an unenviable feat of textual reconstruction No wonder that the afore-said extra-text which belonged to the original tradition, should have been unreservedly represented as a contamination from the S text

But there is no gainsaying the fact that inspite of grammar not having played its due part in the constitution of the R text, the motive behind the work is laudable and that with more of care and caution being devoted to its accomplishment, it will certainly be a very useful and most welcome addition to the too few instruments that exist so far, towards text-critical studies of Rāmāyaṇa This is, however, obvious from the foregoing that any futher attempt in this behalf must be based, in the main, on the N -W text, no matter, whether this fact is duly acknowledged or not And, to that extent, it may be a source of no small satisfaction to them, who unearthed the N -W text and took it upon themselves to produce a critical edition of it

31 and S 13, 11), may not stand in need of any further justificatory elucidation

5 Considerations essentially similar to those which have been responsible for adoption of one set of readings and rejection of the rival sets, if any, have also led to another process in textual reconstruction which could be described as augmentation from the point of view of such manuscripts as would appear to be suffering from textual loss in relevant contexts mainly owing to illusory phenomenon. A few illustrations which follow will make this point clear. A close study of cases like these will further authenticate what has already been said about the absence of any rule of uniform concomitance of textual shortness with textual originality and about the inevitability of editorial attention being focused mainly on contextual consonance and cogency which alone could be relied upon, at least, more than any other single factor, for guidance in the matter of the make-up of a critical edition of a text

(a) The verse, 6, 37 is included, although it has been read only by the four manuscripts, आ, फ, अ, and च and not read by the rest. It will be observed that this inclusion is needed by the context which will be consistent only when either both the verses, 37 and 38 are read or both of them are dropped. The Southern recension does not read them and the North-Eastern recension reads their parallels in advance. Whereas from inter-recensional considerations, a critical edition of Rāmāyana as such could well afford to go without both these verses which seem to be superfluous here, a homo-recensional work like the present edition will hardly be justified in dropping these verses in as much as the second of these has been preserved by all the ten manuscripts. In the circumstances, the first one must also be retained because

it alone contains the Predicate, ददर्श सः, which is common to both of them. The two verses form, as it were, one, composite parenthetical sentence. The description of Hanumān's observing Ravana's harem which is, in a way, concluded in the verse, 36 is again taken up in the verse, 39 where the Present Participle, निरीक्षमाण has been used to include the additional meaning, 'by reason of', in its ordinary verbal sense of observation. And, as such, subordinated as it has become to the Principal Predicate, जगाम in the next line, it has also become verbally too incapacitated to be of any use as a Predicate for the previous verse which, if that were possible, could then have been construed independently, obviating the need of retaining the Verse, 37 intact. The use of the copulative, च after निरीक्षमाण further points to the entire separation of the topic that the latter introduces and governs from the one that must be supposed to have been finished in the previous, separate sentence which, in consequence, shall have to be formed with some other verb. It is thus clear that in so far as the North-Western recension goes, the verse, 37 along with the verse, 38 must have been included in the original tradition and that, in course of time, it might have been missed through a peculiar process of illusory effect. Apparently, the original scribe who was responsible for this mistake, had copied out up to the end of the verse, 36 when he again took to his job after a break, possibly extending over a few days, and missed to copy out the verse, 37 under the impression of its having already been done as caused by the presence of the words ददर्श स in the end of the verse, 37 on the one hand and in the beginning of the second line of the verse, 36 on the other. That one member of the septenary group, namely, च has retained the verse, 37 may also be a further indication of its original presence in the archtype of that group as a whole.

(b) Verses 7, 18 to 7, 21 present another interesting study. That they were included not only in the original tradition of the North-Western recension but that of the Ur-Rāmāyana, is indicated by their having been read by both the other recensions as well. But apart from this support, the internal evidence of our own text is quite decisive on this point. Thus, ३, ८, and ९ do not read the six lines between 18५ and 21३. Accordingly, Hanumān is represented here as having seen only female demons in their own forms or with deformed appearances and felt disappointed because he had not seen Sītā. This is, however, incompatible with the allusion in the verse, 22 to his having seen some other charming women (अन्या वरस्त्रिय) who must have been other than the female-demons whose hideousness was too patent to permit the use of the word, charming (वर-) in connection with them. ३ misses to read four lines, namely, 18३, 19, and 21५. This makes an unconnected and redundant reading in as much as the description of female demons (18५) is left hanging in the air in the absence of proper Predicate on the one hand and a mere Predicate (21३) is repeated without any purpose in the absence of its proper Object on the other. ४ omits three lines, namely, 19 and 20 ३. This takes away its separate Predicate from the Object mentioned in 20५ and thereby disturbs the otherwise uniformly balanced composition without offering any compensatory advantage. Consideration of these several circumstances coupled with the consistent record of the remaining five manuscripts including the two, ३ and ५ of the septenary group and with the mutual discord that exists among the five defective manuscripts in the matter of omission itself, points to the inevitable conclusion that the initial identity (दृष्टा हनुमता तत्र) of the second lines of the verses, 18-21 must have been the common cause of the several scribes

having been led into skipping certain portions of this text, though discrepantly

(c) After having failed to find Sitā in the palaces of Rāvana (8, 4), Hanumān came out of the palatial area and extended his search into every nook and corner of the city with its innumerable water resorts, pleasure gardens and beautiful uplands (8, 5-9) But in spite of his indefatigable search everywhere, he could not trace out Sitā (8, 10) ऋ misses the five verses (8, 5-9) which describe Hanumān's extra-palatial quest. On an off-hand view, one would be tempted to exclude these verses under the impression that all the other nine manuscripts might have suffered from subsequent spinning out of the topic, especially when one observed that the North-Eastern recension did not possess anything corresponding to it and that although the southern recension touched it, it did so very briefly. But, on a closer view, inclusion of the five verses becomes necessary. Thus, Hanumān's fruitless palatial search having been concluded decisively (नेह [नेय sic] सीतेति हनुमाश्चक्रे बुद्धि महाकपि 8, 4उ), another immediate allusion to Hanumān having carried out an equally barren search everywhere else (8, 11पू) would be meaningless in the absence of the intervening verses which describe the places that he visited in the course of that search. Those places are again indicated by way of a summary in the following verse (8, 12पू) which is read by all the manuscripts including ऋ. Whatever may be in store for this context when an all-recension critical edition is attempted, its present situation in the North-western recension clearly requires retention of the above-mentioned five verses. That ऋ is defective here is indicated not only by the unanimous evidence of the remaining nine manuscripts being against it but also by its further corrupt reading चार्या for नार्या in 8, 12उ which exposes it to self-contradiction.

(d) In the absence of 10, 51 पू which is not found in ६, the second line which enumerates the four afflictions of Rāma loses its significance. In consequence, both the lines as rightly read by the remaining manuscripts have been retained.

(e) The seven verses, 9, 54-60 present an intriguing situation in textual reconstruction. While the North-Eastern recension does not possess any parallel text, the Southern one does exhibit remarkable correspondence. Of our own manuscripts, आ and ६ of the smaller group and च and रा of the bigger group read all the seven verses whereas ब, प्र and लृ read six, म reads five and ल, and अ read four. That at least four out of the seven verses are read by all the ten manuscripts goes to distinguish them from the North-Eastern recension which does not contain any of these verses. In as much as the six manuscripts which miss some of these verses, happen to be discrepant in this matter and, further, as it is quite within the bound of legitimate surmise that optical illusion owing to the repetitive occurrence of वन (also, नूनं or ध्रुवम्) एष्यति जानकी and रामशोकाभिसत्तप्रा may be responsible for this textual loss, the full text as authenticated by having been preserved by the four manuscripts, two belonging to the one group and two to the other, has been adopted.

6 It has already been indicated on the basis of a comparative view of the volume of text as read by the ten manuscripts that their range of variation is too limited to permit postulation of two textual versions, a longer one and a shorter one. There are only three cases where passages consisting of over ten verses are not read by some of the manuscripts.

(a) The first of these, namely, 5, 9-21 is not read by आ and ६ and has no parallel passage in the North-Eastern recension. While the Southern recension

contains verses corresponding to almost the whole of this passage, its order of presentation is quite different in that it allots a separate canto to it, preceding the main context of the central palatial block occupied by Rāvana, toward description whereof it is used in our manuscripts. It seems that whereas the North-Eastern tradition remained innocent of this descriptive enlargement, the other two traditions became cognizant of its presence in some common arch-type. It is also quite probable that its contextual occurrence had not yet been rigidly fixed in that arch-type. As it is, it retards to some extent the natural flow of epic narration and has, in consequence, been included as an authentic addendage separated from the main text by a wavy line but enumerated in continuation thereof.

(b) The second passage, 5, 30-40 is, also, not known to the North-Eastern recension and gets a separate canto to itself in the Southern recension. Our seven manuscripts other than अ, क and अ introduce it as a descriptive extension of the Puspaka Vimāna topic and it has, therefore, been included as a secondary textual addendage under a wavy line. It will be observed that allotment to it of a separate, advance canto in the Southern recension has produced there a sort of contextual discrepancy. Thus, after Hanumān has been represented as having so fully seen the Puspaka Vimāna (S canto 8), he is again described (S 9, 10) as seeing the same as if for the first time.

(c) 9, 4-83 is the longest single description which has been adopted here as an integral part of the text, notwithstanding its having not been read by क and अ. The Southern recension misses to give any corresponding text and the North-Eastern recension has another digressive episode in its place with significantly different

structure but with similar purpose of providing a supernatural back-ground to Vibhīṣana's alliance with Rāma. An overwhelming majority of our manuscripts supports its inclusion which is further strengthened by a critical examination of the defective manuscripts at this point. Thus, 91, 4पू which is read by ५ as it is, becomes meaningless in the absence of the intervening description of how Vibhīṣana went to his mother and acquainted her with all that had transpired at Rāvana's court and quite funny by being made the first half of 91, 84. Probably, the presence of almost identical words आजगाम and जगाम in the beginning of 91, 4उ and 91, 84उ threw some unwary scribe into the arms of an extensive illusion leading to his failing to copy out over 80 verses अ reads दृष्ट्वा in place of द्रष्टुं in 91, 4पू and gives the impression that Vibhīṣana went to where Rāma was encamped to relate the whole thing (तत् सर्वं विनिवेदितुम्). It is, however, apparent that he would go to his mother only for this reporting business and to Rāma for the purpose of throwing in his lot with him and not for merely relating what treatment had been meted out to him by his elder brother. This is further supported by the evidence of inconsistency of seven other manuscripts which, although in the same boat with अ in respect of the mislection in 91, 4पू, proceed with the full narration of Vibhīṣana's going to his mother after his having already seen her (दृष्ट्वा). That, obviously, 91, 4पू was subjected to some sort of confused process of emendation is shown by the jumble, विनिवेद्या (sic) च विनिवेदितुम् as found in आ. In these circumstances, it is quite legitimate to postulate the entire passage as being a genuine North-Western tradition as against its genuine absence in the Southern recension and its substitute in the North-Eastern recension.

7 The same two-fold principle, namely, consideration of strength of manuscript support and contextual

consistency, which has been followed in determining whether or not a particular passage should be included in the text in spite of its not having been read by some of the manuscripts as well as one or both of the other recensions, has guided the editor in the matter of certain other passages which even though read by some manuscripts, have been excluded from the text. In contexts like 2, 35-36 and 31, 4, 6-7 (cf 28, 4-6), extra verses as read by some manuscripts have not been adopted because they happen to be such descriptive enlargements and repetitions as go to produce a rather involved and confused text. On the other hand, additional lines of the type of one which is read by a large number of manuscripts after 64, 24, have been relegated to the critical apparatus because it appears that on account of certain line or lines of the original text having been missed as a result of optical illusion or some other kindred phenomenon, unconnected remnants as they have thus become, they obstruct clear comprehension of the context. In cases like this, comparison with the other recensions often clearly shows how these passages are really suffering from textual loss (cf 67, 23). But extra-recensional contribution being not permissible in what happens to be a critical edition of one particular recension, it has been deemed advisable to smoothen the text by removal from it of the above-mentioned unconnected, residual lines.

It has, however, to be admitted that one often does not feel the ground under one's feet in this matter to be sure. In the circumstances, this process has been applied with maximum caution with the result that whereas, from the standpoint of some manuscripts, the ratio of augmentation to the edited text has been higher than 3% in the case of nine manuscripts and even 7 2/0% in the case of one particular manuscript, that of elimination remains well within 2% in the case of nine manuscripts and

barely reaches 3% in the case of only one manuscript (cf the table on P 81) In other words, this edition is more of an inclusive than exclusive character in the matter of drawing upon its basic manuscript material

8 The passage 91, 4-83 has been discussed as being the longest single passage that seems to have been skipped through some illusory circumstances It will be observed that there is another remarkable thing about it The whole narration of how Indra and other Gods were defeated by Rāyana who conquered their kingdom and brought Indra as a captive to Lañkā, has been lost save its commencement in the line that follows 91, 55 and its conclusion with Indra's complaint about it to Brahmā in what has been counted in this edition as 91, 56 Obviously, a number of verses, it is not possible to say how many exactly, have been lost for good As the context happens to be an exclusive feature of the North-Western recension, all the ten manuscripts of which, as available so far, fail to report it, the only thing that could be done under the circumstances, has been to indicate by means of dots that there is a lacuna in the text here This gap must have occurred at a very early period of the North-Western recensional redaction in as much as all the members of both the groups of its manuscripts suffer from it in common

9 While reconstructing the text, proper attention has been paid to what is now a generally recognised fact that the epic Sanskrit of Rāmāyana and Mahābhārata and, for the matter of that, of Purānas is a unit in itself from the point of view of grammar and syntax The norm as standardised under the influence of the Pāṇinian School of grammar is, in consequence, not to be sought with too much of rigidity while dealing with this

literature Variation generally occurs in respect of the division of verbal roots into Ātmane-pāda and Parasmai-pada on the one hand and into the ten Gaṇas on the other and of uses of tenses and moods of verbs and cases of nouns Strength of manuscript authority has been the main determinant in the matter of retention of the epic idiom In these cases, also, where this authority was found divided in itself, the epic usage, if, otherwise, not incompatible, has been given preference over what may be called the classical one

10 What has just been said about the Epics having their own standard of grammar, applies with remarkable aptness to the process of their observing as well as avoiding Sandhi Especially, inter-Pāda Sandhi which was obviously thrust upon the original Sandhi-free composition in later times, has in many places resulted in defective prosodial measures This aspect of textual reconstruction has received due attention and, in so far as practicable, original hiatus has been reinstated

11 This process of restoration of Sandhi-free composition of Vālmiki's original text has helped very much in normalising many seemingly abnormal measures It has however to be recognised that there is still sufficient material left which necessitates recognition of a separate epic prosodial norm as applicable to the composition of several metres and as distinct from the one obtaining in classical Sanskrit poetry Judicious caution has been employed in avoiding violation of this aspect of the text in any way

12 Finally, it has to be mentioned that of all the factors leading to constitution of the text in the present edition, the process of emendation has but very sparingly been employed It has in fact been only the last resort when every other cognizable principle has failed to help make the situation clear In all those cases where

emendation has been sought to be introduced, original manuscript corruption has been kept intact as an integral part of the text followed by a query mark and proposed emendation inside round brackets

13. There are a few cases where, while the sense is not clear, it has not been possible to suggest any emendation or any other way out of the difficulty. In all these cases, and, they are not too many, a query mark has been used to indicate the doubtful nature of the situation. This mark changes places, at the end of the first line or the second line or after the numeral indication of a verse, according as a particular line of a verse or a verse as a whole is affected by dubiousness of significance.

14. A complete inter-recensional collation of every stanza, linewise, is a special feature of this edition. The left-hand margin is used for collation from the North-Eastern recension and the right-hand margin for that from the Southern one. For the purposes of this collation being carried out in a thorough-going manner, every Anustubh line and every hemi-stich of other measures has been adopted as unit of comparison. The letter N. has been prefixed or suffixed to such units as having been exclusively read by the North-Western recension, have no parallels in the North-Eastern or the Southern recensions, in one or both as the case may be. Similarly, when N is put before the second line of an Anustubh or the fourth foot of a couplet on the left-hand margin, or, for the matter of that, after the same on the right-hand margin, or before as well as after on both the margins, it indicates that there is no parallel to the whole verse in one or both of the other recensions. Total enumeration of these Ns will thus show the entire extent of that portion of the text which belongs to the North-Western recension only. In the case of the remaining units and whole verses, corresponding units and whole verses of

the one or both of the other recensions have been numerically indicated, chapter and verse. In the case of units, first half-s'loka or hemi-stitch is expressed by the abbreviation पू (=पूर्वार्ध-) and second half-s'loka or hemi-stitch by the abbreviation उ (=उत्तरार्ध-). This contrivance reveals, at a glance, cases where पूs of our recension are उs of one or both of the other recensions and, *vice versa*, where उs of one or both of them correspond to उs of this recension.

15 The main function of the critical apparatus as related to every word, foot, line or verse and as given in the form of footnotes to every corresponding page, is faithful registration of all genuine variants and, sometimes, mislections as well, wherever they are found. Every little detail of mutual divergence as obtaining among the manuscripts has been specifically mentioned. Wherever there are cases of textual repetition, transposition, augmentation or loss, the same have been exhaustively reported. Colophons have been copied out and internal textual sequence as well as division has been duly indicated. Peculiar faults, wherever found, have been pointed out. All such passages as have not been incorporated in the body of the text as edited, have been fully recorded here. In a word, combination of the text as adopted with the critical apparatus may be expected to present a complete picture of the basic manuscript material. Occasionally, there will also be found critical references to parallel readings in the other recensions and occurrences of peculiar Sandhi or hiatus in the text. Although, from an ideal point of view, a critical edition as this is, it could well have ignored to include presentation of certain clear cases of graphical error, the same has been permitted if only to afford a full view of the erratic tendencies which copyists of manuscripts generally exhibit and which, in consequence,

could be studied with advantage by scholars engaged on identical or similar work of textual selection or evaluation. Finally, it has to be mentioned that corresponding number of a foot-note when put at the top of the single Virāma-danda of a half-s'loka, indicates that the same refers to a particular half-s'loka only and when put at the top of the terminal double danda following the number of a s'loka or couplet, that the same refers to the entire s'loka or couplet.

16 In conclusion, a passing reference may now be made to a matter which is primarily related more to the form of scriptorial presentation of the text as edited than to the actual process of its editing. Owing to inter-vocable coalescence, a Sanskrit text sometimes becomes a subject of difficult and doubtful comprehension. To obviate this situation, a system of showing every vocable separately while retaining external Sandhi, has been devised and followed in a thorough-going manner. Thus, final consonants have been in a way accorded an independent typographical status in juxtaposition to the vowels and consonants following them, e g, रात्रिवो० > रात्रिर् इवो० (23, 8), अवेक्षितमिदं > ०म् इदं (24, 4), रोषयन्नेव > ० न् एव (35, 17), ह्यसंनस्त > ह्य् असं० (4, 7), गात्रात्तत्र > गात्रात् तत्र (33, 1) and इमाल्लोकान् > इमाल् लोकान् (35, 29). In cases of homo-vocal elongation and regressive diphthongal absorption of अ, the signs S and SS have been used to indicate that second members in these phenomena are short and long respectively, e g, वराहार्हाः > वराऽर्हा (3, 14), मारुतात्मजः > मारुताऽऽत्मज (4, 13), इतीवामन्यत > इतीऽवाऽमन्यत (5, 63), हरीश्वरान् > हरीऽऽश्वरान् (30, 1), ०बाहूत्तर० > ०बाहूऽत्तर० (87, 26), बाहूरू > बाहूऽऽरू (43, 36), वायसेकुरुथा > वायसेऽकुरुथा (35, 27) and अमोघोयम् > अमोघोऽयम् (35, 33). Components of prepositional as well as nominal, adjectival, and adverbial compounds have been distinctly shown by putting a hyphen (-) between them, e g, निश्वसन्त्यतिदुःखार्त्ता > नि-

श्वसन्त्य्-अति-दुःखार्ता (20, 8), व्यसृजत् > व्य्- असृजत् (20, 9), प्रसन्न-
 ताराधिपतुल्यदर्शनम् < प्रसन्न-ताराऽधिप-तुल्य-दर्शनम् (8, 76), उत्तिष्ठते > उत्-
 तिष्ठते and प्रसुप्तानां > प्र-सुप्तानां (6, 34) In compounds, the
 prepositional portion, whether consisting of one Preposi-
 tion or more than one, has been treated as one, consoli-
 dated unit for the purposes of its afore-said bifurcation
 from the verbal, nominal, adjectival or adverbial compo-
 nent, *e g*, अतिप्रमाणा > अतिप्र-माणा (54, 19), संप्रविष्ट. > सप्र-विष्ट (56,
 44), समुपचक्राम > समुप-चक्राम (57, 9) and अभिनिर्दिश्य > अभिनिर्-दिश्य
 (61, 14) But when a prepositional compound has
 entered into further composition, the same has been
 separated as an undivided unitary component *e g*, सुव्य-
 वस्थितमन्त्रेण > सुव्यवस्थित-मन्त्रेण (81, 5), सर्वलोकविमानिना > सर्व-लोक-
 विमानिना (81, 6), अनामयम् > अन्-आमयम् (81, 6) and कार्यनिश्चय >
 कार्य-निश्चयं (81, 7)

अथ
पश्चिमोत्तरशाखीये
वाल्मीकीय-रामायणे
सुन्दर-काण्डम्

[बं-१]= [प्रथमः सर्गः] =[दा-२]

१पू] स सागरमनाधृष्यं, विक्रम्य हरिपुंगवः ।

२पू] त्रिकूटस्य तटे लंकां, स्थितः स्वस्थो निरैक्षत ॥१॥^१ [१

ततः पादप-मुक्तेन, पुष्प-वर्षेण वीर्यवान् ।

N] अभिवृष्टैः स्थितस्तत्र, बभौ पुष्प-मयो यथा ॥२॥^२ [२

२उ] सार-वान् सागरस्यान्ते, निर्यत्योत्तम-विक्रमः ।

३पू] समाश्वस्य कपिस्तत्र, न ग्लानि सोऽध्यगच्छत ॥३॥^३ [३

N] आत्मसंस्थं मर्नः कृत्वा, चिन्तयामास वानरः । [N

३उ] शतान्यहं योजनानां, पुंवेयं सुबहून्यपि ।

कि पुनः सागरस्यान्तं, परिसंख्यात-योजनम् ॥४॥^४ [४

४] स तु वीर्यवतां श्रेष्ठः, पुवतामपि चोत्तमः ।^२

१. ल_१—निरीक्षते ।

२. फ च—वृटित पाठः ।

३. रा—सामिवृक्षः ।

४. ब ल_१ ल_२ प्र—निमज्ज्योत्त० ।

रा—निमज्जो० ।

५. आ ब ल_१ ल_२ प्र—समाश्वस्य ।

अ—समागम्य ।

६ अ—ग्लानिमध्यगच्छत ।

ल_१—ग्लानिं चाध्य० ।

ल_२—०नि चाधि० ।

प्र रा—चाऽधिगच्छति ।

७ आ—आत्मसस्था ।

अ—आत्मसत्त्व ।

८ अ—स विश्रान्त ।

९ अ—स्मयमानोऽध्यचिन्तयत् ।

आ—स्मयमानो व्यचिन्तयत् ।

१० अ—योजनाना सहस्राणि ।

११. ब म अ ल_१ ल_२ प्र—क्रमेयं

रा—क्रमेण ।

१२ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—०सं

ख्यानगोचरम् ।

अ—अत्र संख्या न गोचरा ।

जगाम मतिमान् लंकां, लंघयित्वा महोदधिम् ॥५॥^१ [५
 ५] शाद्वलानि च नीलानि, माल्यवन्ति वनानि च ।
 गन्धवन्ति च मध्येन, जगाम नर्गवन्ति च ॥६॥^१ [६
 ६] शैलांश्च तरु-संछन्नान्, वन-राजीश्च पुष्पिताः ।
 N अतिचक्राम तेजस्वी, हनुमान् पवनाऽऽत्मजः ॥७॥^१
 स तस्मिन् चले तिष्ठन्, वनान्युपवनानि च ।
 N] पर्वताग्रे च तां लंकां, ददर्श हनुमान् कंपिः ॥८॥
 शालान् तालान् कर्णिकारान्, खर्जूराऽऽम्रांश्च पुष्पितान् ।
 ७] पियालांश्च मुचुकुन्दांश्च, कुटजान् केतकानपि ॥९॥^१ [७

१ फ च—नास्ति । त्रुटित. पाठ ।	११ ब प्र—स नलान् ।
२. अ—शालवन्ति ।	म ल _२ —सरलान् ।
३. ब म ल _१ प्र—गधेन ।	ल _१ —सनकान् ।
ल _२ —गधीनि ।	रा—कनकान् ।
४. अ—नभवन्ति ।	१२. ब प्र म ल _१ ल _२ रा—कर्णि-
५. ब प्र—शिलाभिश्चाभिस० ।	कारांश्च ।
अ—शैलांश्च तरसपन्ना० ।	१३ रा—खर्जूराश्च स पुष्पि० ।
६. अ—मारुतःत्मजः ।	१४ ब म प्र—पियालाश्च ।
ब प्र रा—प्लवगर्षभः ।	ल _२ —प्रियालाश्च ।
७ ल _१ ल _२ —नास्ति ।	रा—पयालांश्च ।
८. ब प्र रा म—स च तस्मिन्	ल _१ —मिथालांश्च ।
वने ।	१५ ब म प्र ल _१ ल _२ रा—पुलिंदांश्च ।
९ ब प्र ल _१ ल _२ —सपर्वतां ।	१६. रा—कटकान् ।
१०. ब म ल _१ ल _२ प्र रा—पवना-	१७. अ—कटकानपि ।
त्मजः ।	रा—केटकानपि ।

N] प्रियङ्गून् नांगवृक्षांश्च, नीपान् सप्तच्छदांस्तथा ।

पनसान् कोविदारान्श्च, करवीरान्श्च पुष्पितान् ॥१०॥^१ [१०

८] पुष्प-भार-विट्टेद्धान्श्च, तथा मुकुलितानपि ।^२

पादपान् विहगाऽऽकीर्णान्, पवनोद्भूतमस्तकान् ॥११॥^३ [११

९] हंसकारण्डवाऽऽकीर्णा, वींपीः पद्मोत्पलाऽन्विताः । [१२पू

नदीः शुभ्र-जलाश्चैवं, चक्रवाकोपशोभिताः ॥१२॥ [N

१०] आक्रीडान् विविधान् रम्यान्, विविधान्श्च जलाशयान् । [१२उ

संवृतान् विविधैर्दृक्षैः, सर्वत्र कुसुमोज्ज्वलान् ॥१३॥

११] उद्यानानि च रम्याणि, निरीक्ष्य कपि-सत्तमः । [१३

N] ददर्श मतिमान् लंकां, निविष्टां गिरिमूर्धनि ॥१४॥

१२पू] आससांदाऽथ लक्ष्मीवान्, लंकां रावणपालिताम् । [१४पू

N] समन्ताद् विचरद्भिश्च, राक्षसैरभिरक्षिताम् ॥१५॥ [१५उ

१ ब प्र—०ङ्गनागवृक्षांश्च ।

म रा—०ङ्गनागवृक्षाश्च ।

अ—०ङ्गनागवृक्षाश्च ।

ल_२—ङ्गनागवृ० ।

२ ब ल_२ प्र—सप्तच्छदानपि ।

३. अ—०राग्रश्च ।

४ ल_२ रा—नास्ति ।

फ च—त्रुटितः पाठः ।

५ आ—०रपिनद्धाश्च ।

अ—०भारावन० ।

६. म—मुक्कलतानपि ।

७. ल_२— नास्ति ।

८ ब म ल_२ प्र रा—विहगांस्तत्र ।

९ फ च—त्रुटितः पाठः ।

१० अ—वाप्यः ।

११. ब म प्र रा ल_१ ल_२—०लावृताः ।

१२. ल_१—०लास्तत्र ।

१३ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—पाद-
पैरुपशो० ।

१४ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—धारण्या-
न्विविधान्श्च ।

१५ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—०साद-
च ल० ।

अ—०साद सलक्ष्मी० ।

- १५पू] परिखाभिरगाधाभिः, समन्तात् समलंकृताम् । [N
सीताऽयहरणोत्थेन, राम-तापेन तापिताम् ॥१६॥ [१५पू
N] काञ्चनेनाऽऽवृतां रम्यां, प्राकारेण महापुरीम् ।
गृहैश्च गिरि-संकाशैः, शारदांऽबुद-सन्निभैः ॥१७॥ [१६
N] पाण्डुराभिः प्रतोलीभिर्, ऊर्ध्वाभिरुपशोभिताम् ।
१७पू] अट्टालकशताऽऽकीर्णा, पताका-ध्वज-मालिनीम् ॥१८॥ [१७
तोरणैः काञ्चनैर्दिव्यैर्, युतां भक्ति-विचित्रितैः ॥
N] ददर्श लंकां हनुमान्, दिवि देवपुरीमिव ॥१९॥ [१८
२३उ] गिरि-मूर्ध्नि स्थितामुच्चैः, पाण्डुरैर्भवनोत्तमैः ।
ददर्श स कपिः श्रीमान्, पुरमाकाशगं यथा ॥२०॥ [१९
N] पालितां राक्षसेन्द्रेण, निर्मितां विश्वकर्मणा । [२०पू
N] प्रवमानामिवाऽऽकाशे, ददर्श हनुमान् कपिः ॥२१॥
२४उ] द्वारमुत्तरंमारुह्य, चिन्तयामास वानरः । [२२

१. फ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—

•खाभिः सपद्माभिः ।

२. रा ब म ल_१ ल_२ अ—

सौवर्णेना० ।

फ—काञ्चनैरावृतां ।

३. ल_१—नास्ति ।

४. ब म ल_२ प्र रा—प्रचुराभिः ।

५. आ—•लीभिः कक्षाभिरु० ।

ब म प्र—•लीभिश्चार्वाभिरु० ।

रा—•लीभिः सर्वाभिरु० ।

ल_२—•लीभिरुच्चाभिरु० ।

६. आ—पताकाद्यैश्च भूषितां ।

७. फ—•नै रम्यैर्जम्बैरति विचित्रिताम्

म ल_२ प्र—•दिव्यैः लम्बैरति-
विचित्रिताम् ।

ल_१—•दिव्यैः स्रम्बैरति-
विचित्रिता ।

८. अ—हनुमालंका ।

९. ब ल_१ प्र रा—पुरमार्गं गतुस्तथा ।

ल_२—सेरोः सूक्ष्मं दिवं यथा ।

१०. फ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—

•रमासाद्य ।

२४पू] कैलासै-शिखर-प्रख्याम्, आलिखन्तीमिवांबरम् ॥२२॥

दीप्यमानामिवाऽऽकाशे, काञ्चनैर्भवनोत्तमः । [२३

N] संपूर्णा राक्षसैर्वोरैर, नागैर्भोग-वतीमिव ॥२३॥ [२४पू
वप्र-प्राकार-जघनां, विपुलांऽर्बु-धरांबराम् ।

N] शतघ्नी-शूलकेशाऽन्ताम्, अट्टालक-वतसकाम् ॥२४॥ [२१पू

१६उ] अचिन्तां सुकृत-स्पर्शा, कुबेराऽर्द्युषितां पुरीम् । [२४उ
दंष्ट्रिभिर्बलिभिः^{१०} शूरैः,^{११} शूल-पट्टिश-पाणिभिः ।

N] रक्षितां राक्षसैर्वोरैर, गुह्यमौशी-विषैरिव ॥२५॥ [२५

२५उ] तस्यां च महती गुप्ति, प्राकारं च निरीक्ष्य सः । -

रावणं चापि बलिनं, चिन्तयामास वानरः ॥२६॥ [२६^१

१ आ अ प्र—कैलाश० ।

२ आ—क्रीडमाना० ।

फ—दीपमालामि० ।

म ल_१ ल_२ प्र रा—लीय-
मानामि० ।

३ आ—०रसयुक्तां ।

४ आ—पताकोद्भूतमालिनीम् ।

म ल_१ प्र रा—पिपुलैर्भवनैर्वृताम्

अ ल_२—विपुलां भवनावृताम् ।

५. ब म ल_१ प्र रा—०घ्नीशतके० ।

६ फ—महाट्टालवराशुकाम् ।

ल_२ रा—अट्टालकावत० ।

७ फ ब—अचित्यां ।

८ फ—सुकृतःयेव ।

९ रा कुर्वराद्युषितां ।

१० ल_१—०भिर्बहुभिः ।

११. आ—गुप्तां ।

१२ फ अ—शूलमुद्गरपाणिभिः ।

१३. फ—०महीमा० ।

१४. फ—तस्याश्च ।

ल_२—रम्या च ।

रा—तस्या स ।

१५, फ—चाति० ।

- २६] आगत्याऽपीह हरयो, भविष्यन्ति निरर्थकाः ।
न हि युद्धेन वा लंका, शक्या नाऽन्वेषणेन च ॥२७॥ [२७
२७] इमां सुविषमां दुर्गा, लंकां रावण-पालिताम् ।
प्राप्य दाशरथी रामः, किं करिष्याति राघवः ॥२८॥ [२८
२८] अवकाशो न साम्नाश्च, राक्षसेष्वधिगम्यते ।
न दानस्य न भेदस्य, नैव युद्धस्य दृश्यते ॥२९॥ [२९
२९] चतुर्णामेव हि गतिर, वानराणां महात्मनाम् ।
बालिपुत्रस्य नीलस्य, मम राज्ञश्च धीमतेः ॥३०॥ [३०
३०] यावज् जानामि वैदेही^{१४}, यदि जीवति वा न वा ।
३१] इमां सुविषमां दुर्गा, विचिंसे च महापुरीम् । [N
N] तत्रैव चिन्तयिष्यामि, दृष्ट्वा तां जनकाऽऽत्मजाम् ॥३१॥ [३१उ

- १ ब म ल_१ ल_२ प्र रा - आगता-
श्रेह ।
२. फ—भवन्तीह ।
३. फ—वै ।
४ म ल_२—लंका ।
५ आ—शक्या चान्वेषणे अपि ।
फ—शक्या ह्यन्वेषणेन वा ।
ब म ल_१ ल_२ प्र रा—प्राका-
रान्वेषणेन वा । (द्वितीयः पादः
विमर्षापेक्ष. । शकेरर्थविशेष-
योगः क्रियान्तरमाध्यमनिरपेक्षं
सकर्मकत्व च द्रष्टव्यम् ।)
६. फ—लंकां ।
७. फ—राक्षसेन्द्रेण पालितां ।

- ८ फ—अत्र ।
९ अ—रावणं ।
१० ब ल_१ ल_२ प्र रा—साम्नास्तु ।
म—सांत्वस्तु ।
११ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—राक्षसैः
चाधिग० ।
आ—राक्षसेष्वधिशस्यते ।
अ—राक्षसेनाधिगम्यते ।
१२. रा—घनस्य ।
१३. अ—सूर्यात्मजस्य च ।
१४ ब ल_१—वैदेही ।
१५ ल_१—पुरी रावणपालिता ।
प्र—विचित्रस्य महापुरी ।
१६. अ—तथैव ।

- ततः स चिन्तयामास, मुहूर्त कपि-कुञ्जरः ।
 N] गिरिश्रृंगे स्थितस्तस्मिन्, रामस्याऽभ्युदये स्थितः ॥३२॥ [३२
 ३१उ] अनेनै रूपेण मया, न शक्या रक्षसां पुरी ।
 प्रवेष्टुं राक्षसैर् गुप्ता, कुद्धैर् बल-समन्वितैः ॥३३॥ [३३
 ३२] उग्रौजसो महावीर्या, बलवन्तश्च राक्षसाः ।
 बञ्चनीया मया सर्वे, जानकी परिमार्गता ॥३४॥ [३४
 ३३] लक्ष्याऽलक्ष्येण रूपेण, रात्रौ लंकाभिमां पुरीम् ।
 प्रवेष्टुं प्राप्त-कालं मे, कृत्यं साधयितुं महत् ॥३५॥ [३५
 N] सै पुरीं तादृशी दृष्ट्वा, सुदुर्धर्षा सुरैरपि ।
 ३४उ] हनुमांश्चिन्तयामास, मुहूर्त कपि-कुञ्जरः ॥३६॥ [३६
 केनोपायेन पश्येयं, मैथिलीं जनकाऽऽत्मजाम् ।
 ३५] अदृष्टो राक्षसेन्द्रेण, रावणेन दुरात्मना ॥३७॥ [३७
 ३६पू] न विनश्येत् कथं कार्यं, वैकल्यं न कथं भवेत् । [३८पू

१. फ—पर्व ? अ—एतत् सं० ।	११ ब म ल _१ ल _२ —लक्ष्याऽलक्ष्या- ऽऽत्मरूपेण ।
२ रा म—कपिपुगवः ।	१२. अ—लंका मया पुरी ।
३. फ—शैलश्रृंगे । अ—गिरिश्रृंगं ।	१३. फ—हि नित्यं । म ल —मे- तत्त्वं । अ—वै कृत्यं ।
४. फ—० दये रतः । फ अ— भिन्नाः । ० दयोद्यतः ।	१४ ब म रा ल _१ ल _२ अ—ता ।
५. अ—अनेनैव तु रूपेण ।	१५ प्र—नास्ति ।
६ ब ल _१ रा—शक्यं राक्षसी पुरी ।	१६ फ—प्रवेश्येयं । अ—पश्यंसि ।
७. फ—कूरैर्बलसम० । म ल _१ ल _२ रा—नागैर्भोगवतीसिव ।	१७ ब म ल _१ ल _२ प्र रा—वैकल्यं । फ—वैकृत्यं ।
८ प्र नास्ति ।	१८ अतः परमधिकः पाठः—
९ अ—उग्रयोधा ।	
१०. ब ल _१ ल _२ प्र रा—नास्ति ।	

म अ—एकां कथं च पश्येयं, रहिते जनकात्मऽऽजाम् ।
 सन्तोऽप्यर्था विनश्यन्ति, देशकालविरोधिनः ॥

- ३९७] लंघनं तु समुद्रस्य, कथं नु न वृथा भवेत् ॥३८॥ [४०७
 मयि दृष्टे तु रक्षोभी, रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।
 ४०] भवेद्द्रव्यमिदं कार्यं, रावणाऽनर्थमिच्छतः ॥३९॥ [४२
 कथं शक्यमिह स्थातुम्, अविज्ञातेन राक्षसैः ।
 ४१] अपि राक्षस-रूपेण, न शक्यमटितुं मया ॥४०॥ [४३
 वायुरप्यत्र नाऽज्ञातः, चरेदिति मतिर्मम ।
 ४२] न ह्यस्यविदितं किञ्चिद्, राक्षसानां बलीयसाम् ॥४१॥ [४४
 ईहाऽहं यदि तिष्ठामि, स्वेन रूपेण संवृतः ।
 ४३] विनाशं शीघ्रमेष्यामि, भर्तुरर्थश्च ह्यस्यते ॥४२॥ [४५
 तदहं स्वेन रूपेण, रजन्यां ह्रस्वतां गतः ।
 ४४] लंकाभि-पतिष्यामि, राघवस्याऽर्थ-सिद्धये ॥४३॥ [४६
 रावणस्य पुरी रात्रौ, प्रविश्य सुदुरासदाम् ।

बिह्वं दूनमासाद्य, तमः सूर्योदये यथा ।

अर्थाऽनन्तरे बुद्धिर्निश्चिताऽपि न शोभते ॥

घातयन्ति हि कार्याणि, दूताः पण्डितमानिनः ।

१ ब ल _१ प्र रा—लंघन च ।	रा—शक्य घटितुं ।
२ ब म ल _१ प्र रा—न निरर्थं कथं ।	७ रा—अहमप्यत्र ।
ल _२ —लघनं नु वृथा० ।	८ प्र—ह्यस्यावि० ।
३ ब ल _१ ल _२ प्र रा—दृष्टेपि । अ—	९ फ अ—इहैव ।
पृष्टे तु ।	१० फ—तेन ।
४ फ—रावणेनार्थमि० ।	११ ल _२ —शीघ्रमिच्छामि ।
५ ब ल _१ ल _२ प्र रा—नहि शक्य	१२ ब म ल _१ प्र रा—०र्थश्च हीयते ।
क्वचि-स्थातुम्० । अ—नहि शक्य-	ल _२ —०र्थ. महीयते ।
मवस्थातुमविज्ञानेन ।	१३ फ—तेन ।
६ फ—शक्या अटितुं । आ—	१४ ब म ल _१ ल _२ प्र रा—
शक्या गमितुं । अ—शक्या मथितु ।	च दुरा० ।

४५] विचिन्वन् भवनं सर्वं, द्रक्ष्यामि जनकाऽऽत्मजाम् ॥४४॥ [४७
४६पू] इति संचिन्त्य हेनुमान्, सूर्यस्याऽस्तमनं प्रति ।

[N] आकांक्षन् मनसा वीरो, वैदेह्या दर्शनं तदा ॥४५॥ [४८
४७पू] द्वि-दंश-मात्रं स कपिर, बभूवाऽद्भुत-दर्शनः । [४९उ
स तु पर्वत-शृंग-स्थः, पुरीमाश्रित्य वानरः ।

[N] आलोकयामास तदा, पुरन्दर-पुरीमिव ॥४६॥ [N
५०उ] अनेक-जन-संकीर्णाम्, उद्यान-शंत-शोभिताम् ।

५०पू] सुविभक्त-महारथ्यां, चत्वराऽऽपणं-मण्डिताम् ॥४७॥ [N
सज्जं-यंत्रोप-करणां, प्रभूत-बल-वाहनाम् ।

५१] हृष्टं-राक्षस-संपूर्णां, सर्व-काम-समृद्धिनीर्म ॥४८॥ [N
४२पू] शिला-प्रवाल-वैडूर्य मुक्ता-काञ्चन-रजितैः ।

५४पू] भ्राजमानां गृह-श्रेष्ठैर्, नक्षत्रैर्मगनं यथा ॥४९॥ [N
४८पू] निविष्टां पर्वतस्याऽग्रे, प्रियामंक-गर्तामिव ।

१. ब ल_१ रा विचिन्वश्च वनं सर्वं ।
अ—० चिन्वन् त वन स- ।
फ—विचिन्वन् भवनान् सर्वान् ।

२. फ ल_२—मनसा ।

३. ब ल_१ प्र रा—० स्तमयं ।

४. फ अ—तदा ।

५. फ—चकांक्षे ।

अ—आकांक्षे ।

६. फ अ—प्रति ।

७. फ—० शमात्रं ।

रा—प्रादेशमात्रः ।

८. फ—० नसंपूर्णामु० ।

९. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—
० द्यानवनशोभि०

१०. ब ल_२ प्र रा—० पणशोभि० ।

म ल_१—चतुरापणशो० ।

११ फ—शस्त्राय० । प्र—मन्त्रयन्त्रो-
पकाराणां ।

१२ ब म ल_१ प्र रा—० तनरवा ।
ल_२—० तवनकाननाम् ।

१३ फ—कृष्णरा० ।

१४ फ—० मृद्धिदाम् ।

१५. ब अ—० प्रवालैर्वैडूर्यै० ।

१६ अ—० नराजितैः । ल_२—
० नभूषितैः ।

१७. फ—० जमानैः गृहः० । प्र—
लकामगनामिव ।

१८ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—लंकांमंक० ।
ल_२—लकामेवग० । प्र—
० जमानां गृहैः ।

- ५६पू] उत्सिक्तैरवल्लिप्तैश्च, राक्षसैरावृतां पुरीम् ॥५०॥ [N
प्रदोष-काले हनुमान्, तूर्णमुत्सुत्य पर्वतात् ।
- N] प्रविवेश पुरीं लंकां, सुविभक्त-महा-पथाम् ॥५१॥ [५०
प्रासाद-मालां विततां, स्तंभैः काञ्चन-राजतैः ।
- N] शतकौम्भ-मयैः शृंगैः, गन्धर्व-नगरोपमाम् ॥५२॥ [५१
ददर्श बहु-भौमांश्च, सँ प्रासादांश्च वानरः ।
- N] तलैः स्फटिक-संवीतैः, प्रासादैः स्वर्ण-भूषितैः ॥५३॥ [५२
N] वैडूर्य-मणि-चित्रैश्च, मुक्ता-रजत-चित्रितैः । [५३पू
- ५४पू] भ्राजमानां गृह-श्रेष्ठैर्, विद्युद्गिरिव चित्रितैः ॥५४॥ [N
तलैः शुशुभिरे तानि, भवनान्यत्र रक्षसाम् ॥५५॥ [५३उ
N] काञ्चनानि विचित्राणि, तोरणान्युच्छ्रितानि च ।
- N] लंकामुद्योतयामासुः, सर्वतः समलङ्कृताम् ॥५६॥ [५४
६१उ] अचिन्त्यामद्गुताऽऽकारां, दृष्ट्वा लंकां महाकपिः ।

१. आ म—० कैरवलि० । फ—
०कैश्चावलि० । प्र—०कैरकलि० ।
२. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—०मुत्सु-
त्य वेगवान् ।
३. अ—० मालाविततैः । ल_२—
० मालावितता ।
४. अ प्र—० नराजितैः ।
५. आ—शान्तकौ० । फ—शत-
कुम्भ० । प्र—शान्तकौ० ।
६. ब फ म ल_१ ल_२ प्र रा—
०रोपमैः ।
७. ल_१ आ फ म ल_२ प्र—सप्त-
भौमाश्च । रा—सुप्रभांश्च स ।
८. आ—स्थूलस्फ० । फ—स्थलैः

- स्फ । ल_१—तलै स्फ० ।
६. ब अ—० राजत ।
१०. ब म अ ल_१ ल_२ रा—०नां-
गिरिश्रेष्ठै० ।
- फ—० नैगृहै० ।
११. अ—तोयदैः ।
१२. आ—तैरतैः । फ—रत्नैः ।
म अ ल_२ प्र रा तलैः ।
१३. आ—ऽतीव ।
१४. आ—० नान्येव । अ—० ना-
न्यपि ।
१५. आ—राक्षसैः । प्र—राक्षसा ।
१६. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—रजतै-
भूषिता० ।

६२पू] आसीद्विषण्णो हृष्टश्च, वैदेह्यां दर्शनोत्सुकः ॥५७॥ [५५

तां पांडुराऽभ्राऽऽभ-विमानं-मालिनीं,

महार्ह-जांबूनद-चित्र-तोरणाम् ।

यशस्विनीं रावण-बाहु-पालितां,

N] निशाचरैर् भीमबलैः समाऽऽवृताम् ॥५८॥ [५६

चन्द्रोऽस्य साचिव्यमिवाऽऽशु कुर्वन्,

तारागणैर् मध्य-गतो वि-राजन् ।

ज्योत्स्ना-वितानेन वितस्य लोकानं,

N] उत्-तिष्ठंतेऽनेक-सहस्र-रश्मिः ॥५९॥ [५७

शंख-प्रभं क्षीर-मृणाल-तुल्यमं,

उद्-गच्छमानं दिवि^३ भासयन्तम् ।

ददर्श चन्द्रं स कपि-प्र-वीरः,

N] पोष्यमानं सरसीज्व हंसम् ॥६०॥ [५८

हृत्पार्श्वे रामायणे सुन्दरकाण्डे हनुमल्लोकप्रवेशो

नाम प्रथमः सर्गः ॥१॥

१ ल_१—सीतासंद० ।

२. आ फ अ—पाण्डुरोद्धूतवि० ।

३. फ—प्रकृष्टजा० । ल_१—महाद्विजा० ।

४ फ—विवेश वै ।

५. रा—चन्द्रस्य । अ फ—चन्द्रं ।

६ फ—खमाविध्यमि० । अ—
खमाधिक्वमि० । म ल_१ प्र रा—
व्यमिवापि कु० ।

७ ल_१—विराजयन् ।

८. म प्र—विचित्य । रा—विचित्य ।

९ ल_२—लोक० । ब म प्र रा ल_१—
लोकं ।

१०. ल_२—० मुत्तिष्ठता० । ब म ल_१
प्र रा—समुत्थितो० ।

११ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—वर्ण० ।
फ—गौर० ।

१२. आ—०मुद्यम्य० । फ—०मुद्य-
न्तमाशा० ।

१३ आ अ—व्यवभा० । फ—निशि ।

१४. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—प्रोड्डीय० ।

१५ फ—शरदीव हंसः ।

१६ फ—इति श्री ।

१७ ध—हनुमन्विता । आ—हनुमत्प्र-
वेशो ।

१८. फ म अ ल_१ ल_२ प्र रा—सर्गः ।

[बं-२, १०]= [द्वितीयः सर्गः] =[दा-३]

ललम्बे शिखरे रम्ये, लम्ब-तोयैद-सन्निभः ।

N] सत्त्वमाऽऽस्थाय मेधावी, हनूमान् मारुताऽऽत्मजः ॥१॥ [१

निशि लंकां महा-सत्त्वो, जगाम कपि-कुञ्जरः ।

N] रम्यां काञ्चन-वेश्माऽऽढ्यां, पुरीं रावण-पालिताम् ॥२॥ [२

N] शारदाऽऽभ्र-गण-प्रख्यैर्, भवनैः प्रति-मण्डितार्म् । [३पू

५७उ] चण्ड-मारुत-संहंदां, यथा स्वर्गेऽर्मरावतीम् ॥३॥ [६पू

५८पू] चारु-तोरण-निर्-यूहां, पाण्डुर-द्वार-गोपुराम् । [४उ

४९पू] सागरोर्षम-निर्घोषां, सागराऽनिल-वीर्जिताम् ॥४॥ [३उ

सुवर्ण-खचितां गुप्तां, तथैव विटपावतीम् । [४पू

N] भुजंग-चरितामुग्रां, शुभां भोग-वतीमिव ॥५॥

१ आ ल_२—सलम्ब० । म—
ललम्ब । अ—प्रलम्ब० ।

२ आ—लंब । अ—तस्मिन् ।

३ ब रा ल_२ अ—० दसन्निभे ।
ल_१—लसत्तोयदसन्निभे ।

४ ब—हनुमान् ।

५. अ—द्विमशको ।

६. ल_२—० वेशाढ्या ।

७ रा—० भ्रघन० । ल_१—शरद-
भ्रगणप्राच्यै० । म—० भ्रगणैः
प्र० । अ—शरदम्बुधर० ।

८ फ—परिमं० ।

९ ल_१—चारुमा० । अ—चन्दमा० ।

१०. फ—संकाशां ।

११ अ फ—यथैव । अ—यथेन्द्र-
स्या० ।

१२. आ फ—हमरावतीम् ।

१३. अ—० निर्व्यूहा ।

१४ अ—अर्णवानलनि० ।

१५ आ—० लयोजिता । म—
० जीविता ।

१६ अ फ—० णरचितां । आ—
० णरुचिरा ।

१७ फ—भुजगारचि० । ल_१—
० जंगारचितमुग्धां । आ ल_१ल_२
म प्र अ च—भुजगाचरिता० ।

१८. अ रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
शुभा ।

N] आसाद्य सं कपिर्दृष्टः, प्राकारमभिपेदिवान् । [७
 १६] शातकौम्भेन महता, प्राकारेण सुसंवृताम् ॥६॥ [६उ
 साऽभ्रां ज्योतिर्गणाऽऽकीर्णा, विद्युज्ज्वालाऽभिमण्डिताम् । [५
 N] महोच्चर्याऽट्टाल-वतीं, यंत्र-शस्त्र-समावृताम् ॥७॥ [N
 ५९पू] किकिणी-जाल-निर्घोषां, बहु-रत्न-संमावृताम् ।
 ६०उ] विस्मयाऽऽविष्टहृदयः, पुरीमालोक्य वानरः ॥८॥ [८
 ५३उ] जांबूनद-मयैर् जालैर्, वैदूर्य-कूर्त-वेदिकैः । [१०पू
 ५३पू] मणि-स्फटिक-मुक्ताभिः, प्रवाल-कृन-भूमिभिः ॥९॥ [१०पू
 तप्त-हाटक-निर्-यूहै, रज्जताऽमल-पांडुरैः । [१०उ
 N] वैदूर्य-तल-संवाधैर्, हाटकाऽन्तर-तोरणैः ॥१०॥ [१०पू
 ४९उ] क्रौच-वर्हिण-संयुष्टै, राज-हंस-निषेधितैः ।
 ६०पू] तूर्याभरण-निर्घोषैः, सर्वतः प्रतिनादिताम् ॥११॥ [११

१ अ आ—सहसा हृष्ट । व रा
 ल_१ म प्र—च कपि० ।
 २. बफ रा व ल_१ प्र—प्राकारं सोऽ-
 भ्युपेयिवान् । ल_२ — ० रमभ्यु-
 पेयि० ।

३ आ—प्रकरणे ।
 ४. व ल_१ प्र—समावृतां ।
 ५ फ—साभ्र० ।
 ६ अः— ० युज्ज्वाला० ।
 ७ अतः परमधिकः पाठः— अ—

विद्योतमानां शरदि, घामिव द्युतिशालिनीम् ।

८ व च—महाचया० । म रा ल_१ -
 महाशया० । अ—महीशया० ।
 ल_२ —अञ्जलिहा० ।
 ६. फ अ—किकिनी० ।
 १०. व रा ल_१ ल_२ अ च म प्र—
 बहुरक्षः स० ।
 ११ ल_२ — ० तवेदिभिः ।
 १२ आ—मणिस्फाटिक० ।
 १३ व रा ल_१ ल_२ म प्र—यूहराज० ।
 अ— ० निर्यूहै रा० ।

च— ० निर्यूहां रा० । आ—
 निर्यूहै रज० ।
 १४ व ल_१ ल_२ म प्र रा च—
 ० लसंपातै० ।
 अ फ—सपाद्यै० ।
 १५ व रा ल_१ प्र म अ च—
 ० हाटकोत्तरवेदिकैः ।
 १६ अ — ० वर्हण० ।
 १७ च— ० हंसैर्निषे० ।
 १८. च—तूर्यावरण० ।

- ६१पू] विश्वैर्कसार-प्रतिमां, समीक्ष्य नगरीं तदा ।
 N] स्वमिवोत्पतितां कामार्त्तं, जहर्ष हनुमान् कपिः ॥१२॥ [१२
 ६२उ] तां समीक्ष्य पुरीं लंकां, राक्षसाधिपतेः शुभाम् ।
 अनुत्तमामृद्धि-युतां, चिन्तयामास वानरः ॥१३॥ [१४
 ६३] नेयमन्येन नगरी, शक्या धर्षयितुं बलात् ।
 ६४पू] रक्षिता राक्षसबलैर, उद्यताऽऽयुध-शालिभिः ॥१४॥ [१४
 N] कुमुदांगदयोश्चापि, सुषेणस्यै तथैर् कपेः ।
 प्रसिद्धेयं भवेद् भूमिर, मैद-द्विविदयोरपि ॥१५॥ [१५
 ६५] कुमुद्रतस्तनू-जस्य, हरेर्श्च कुंशपर्वणः ।
 ऋक्षस्य केतुमालस्य, मम चैव गतिर्भवेत् ॥१६॥ [१६
 ६६] समीक्ष्य तुं महाबाहो, राववस्य पराक्रमम् ।
 लक्ष्मणस्य च विक्रांतं, तेन हृष्याम्यहं पुनः ॥१७॥ [१७

१ रा च—वस्वोक० । अ— वस्वोक० ।	द्यता युद्धपाणिभिः ।
२ फ—समीक्ष्यानन्दवांस्तथा ।	११ ल, प्र—कुसुमा० ।
३. फ ब ल, ल, ल—० त्पतितु । अ च—यमिवोत्पतितु । म प्र— ० त्पतितं ।	१२ फ प्र—सुखेणस्य ।
४ फ—कामो ददर्श । च—काम जहर्ष । रा—कामाज्जहर्ष ।	१३ ल, ल—महा० ।
५ फ च—० त्तमा वृद्धि० ।	१४ फ—तयोः ।
६ फ—तान्यैर्न मन्ये न० । च— नियमन्येन नगरीं ।	१५ फ—संविधेयं ।
७. फ—सहायैर । च—शक्यां ।	१६. प्र—तथा ।
८ फ—धर्षितुं । रा—दर्शयितुं ।	१७ फ—० न्दद्विरदयो० । फ रा ० न्दद्विविधयो० ।
९ फ—रक्षितां ।	१८. ब रा ल, ल, म प्र—कुश- ध्वजतनू० ।
१० ल, ल—० सश्रेष्ठैरुदिता । प्र— ० युधशाखिभिः । अ—० तैर-	१९ आ—कपेश्च वृषपर्वव्रणः ।
	२०. ल, ल—च ।
	२१ फ—महात्मनः । प्र—पराक्रमात् ।
	२२. फ रा म प्र—वीरस्य । अ— विक्राते ।

सर्ग१] संरक्तं-वसनां दिव्यां, कोष्ठाऽऽगाराऽवतंसकाम् ।

१] शस्त्र-यन्त्र-वतीमृद्धां, प्रमदामिव भूषिताम् ॥१८॥ [१८
भवनाद् भवनं गच्छन्, ददर्श पवनाऽऽत्मजः । [स०४

N] विविधाऽऽकृति-रूपाणि, भवनानि च सर्वशः ॥१९॥ [१९
प्रनष्ट-तिमिरां दीपैर्, भास्वरैश्च महा-गृहैः । [स०३

२] नगरीं राक्षसेन्द्रस्य, प्रवेष्टुं रुरुचे कपिः ॥२०॥ [१९
स महा-पर्यमासाद्य, मुक्ता-विकृतमुत्तमम् । [स ४-[३८

६] मातंग-मद-गन्धाऽऽढ्यं, चारु-प्रासाद-संदृष्टम् ॥२१॥ [N
सां तूर्योत्कृष्ट-निर्नदैः, प्रति-घोष-पुंरैस्सरैः । [५८

३] जज्वाल सा तदा लंका, रक्षो-गण-शतैः शुभैः ॥२२॥ [६
ध्वजाऽग्र-सदृशैश्चित्रैः, पद्म-स्वस्तिक-संयुतैः ।

१ फ अ—स रक्त० ।

२. अ—कोष्ठ्यस्ता० ।

३ म—०वतंसकात् । ब—०वतं-
सिकां ।

४. फ—०वतीं वृद्धां । ल_२—
अन्नन्यासव० । अ—यन्नन्यास-
स्तनी० ।

५ प्र अ फ—०कृतरु० ।

६ ब रा—प्रणष्ट० । आ—प्रनष्ट-
तिमिरे ।

७ रा-दीप्तैर्भा० । म—०पैर्भां सु० ।

८. ब रा च—०महागजैः ।

९. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
प्रविश्य च महाकपिः । फ—
प्रविश्य रु० अ—पश्यन् सरु० ।

१०. फ अ—०धमास्थाय ।

११. विशेषेण कृतं परिष्कृतं शोभां

*नीतमित्यर्थो द्रष्टव्यः ।

१२ फ रा प्र अ च—०गंधाढ्यां ।

१३. फ—०दसत्कृताम् । म प्र अ-
च—०संवृताम् ।

१४. ब रा ल_१ म प्र—सतूर्योद्गुष्ट० ।
ल_२—सतूर्योत्सृष्ट० । अ—
सतूर्योत्कृष्ट० ।

च—संतूर्योत्कृष्ट० ।

१५. ब रा प्र—स्तुतिघोषपुरस्कृत
च—स्तुतिघोषपुरस्कृतां । म—
स्तुतिघोषपुरस्कृतैः । अ आ—
स्मृतिघोष० ।

१६ रा—महा० ।

१७ रा—रत्नोगणैः श० ।

१८. फ—शुभां ।

१९ फ अ—० कसंस्थितैः । प्र—

०कसैकतैः ।

- ४] वर्धमान-निवेशैश् च, स्पर्धमान-गृहैस्तथा ॥२३॥ [७
 वज्र-वैदूर्य-चित्रैश् च, हैम-जाल-विभूषितैः । [५पू
 ५] गृहमेधैः (?घैः) पुरी चैव, शुशुभे द्यौरिवांऽबुदैः ॥२४॥ [७उ
 तां चित्र-नानाऽऽभरणां, कपि-राज-हिते रतः ।
 ८] राघवाऽर्थकरः श्रीमान्, ददर्श च नन्द च ॥२५॥ [८
 ११उ] शुश्राव मधुरं गीतं, त्रि-स्थान-स्वर-भूषितम् ।
 स्त्रीणां मद-समृद्धानां, त्रि-दिवेऽप्सरसामिव ॥२६॥ [१०
 १२] शुश्राव काञ्ची-नीदं च, नूपुर-स्वन-संहितम् ।
 सोपानानां निनादांश्च, भवनेषु महा-कपिः । [११पू
 १३] आस्फोटित-निनादांश्च, क्ष्वेडितानि च वै तथा ॥२७॥ [११उ
 १४उ] स राज-पथमास्थाय, स्थितं रक्षोबलं महेत् ।

१ फ—नद्यावर्त० रा ल_१ ल_२
 म प्र अ च—वर्धमान० ।

२ फ ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
 हेमजाल० ।

३. फ—गृहमुच्चैः । ल_१—०हकार्यैः ।
 गणार्थे बहूर्थे च मेघमेघशब्दयोः
 प्रसिद्ध-यभावसामान्येऽपि मुंबद्ध-
 पाठसंवादाद् घ-वतः पाठस्यैव
 मूलतः प्रवृत्तिः संभाव्यते ।

४. ब—भूय ।

५. प्र—द्यौरिवाग्बैः ।

६ फ—०त्रमाद्या० ।

७. ब—कपीवाज० । अ—कथाराम० ।

८. अ—त्रितालस्व० । च ब—

तालमद्रस्वरान्वितम् ।

६. च—०वेश्वरभामिव ।

१०. प्र—काचनाद् । अ—काच-
 नीनाद् ।

११ आ—नूपरस्वर० । अ—नूपुर-
 स्वरसंहितां ।

१२ ल_२—सोपमाना ।

१३. ब ल_१ ल_२ म प्र च—निनादं
 च । रा—निन्दं च ।

१४. फ अ—भवने स ।

१५ फ ल_२ अ—०डितांश्च ततस्ततः ।
 रा—०डितानि तथैव च ।

१६. ब रा ल_१ ल_२ प्र—कपिः ।

ददर्श बहुशस्त्राऽऽढ्यां(?)ह्यं), रावणस्य च सोऽनुगा(?)ग)म् ॥३८[१४
 १५] दीक्षितान् जटिलान्मुण्डान्, गोजिनांऽवर-चौससः । [१५पू
 स्वाध्याय-निरतांस्तत्र, यौतुधानान् ददर्श सैः । [१३पू
 १६] दर्भमुष्टि-प्रहरणान्, अग्निकुण्डाऽऽयुधांस्तथा ॥३९॥ [१५उ
 वि-रूपान् बहु-रूपांश्च, विकटान् वामनांस्तथा ।^{१०} [N
 N] पाश-मुद्गर-पाणींश्च, चण्डाऽऽयुध-धरानपि ॥३०॥ [१६पू
 १७पू] अति-स्थूलान् अति-कृशान्, दीर्घ-जिह्वांस्तथाऽर्पणान् । [१८उ
 स ददर्श महाबाहून्, राक्षसान् घोर-दर्शनान् ॥३१॥ [N
 १८पू] ददर्श बहु-रूपांश्च, वि-रूपांश्चैव सर्वशः । [१९पू
 विशाले राज-मार्गे वै^{१०}, स ददर्श महा-कपिः ॥३२॥ [N
 २०] स्रग्विर्णः स्वनु-लिप्तार्शं च, परमांऽऽभराणांऽवरान् । [२१पू

१ ब -०शाबहुशस्त्रौघान् । आ—
 ०शं बहुशस्त्राढ्यान् । रा-०बहु-
 शस्त्रौघ । ल_२—०शावृद्धशस्त्रौ-
 घान् । ल_२—०शं वृद्धशस्त्रं च ।
 म—०शावृद्धशस्त्रौघं । प्र—
 ०शं वृद्धशस्त्रौघान् ।
 २ ब ल_१ प्र—च सोनुगान् । ल_२
 रा—च सोनुगान् । आ फ अ
 च—वशानुगात् ।
 ३. ब—०रवाससा ।
 ४.—ब रा म प्र—ददर्श कपिकुञ्जरः ।
 फ—जानुधानांस्तथैव स. ।
 ५. अ—नास्ति ।
 ६ ब—०टान्पनसांस्तथा ।
 ७ अ—नास्ति ।
 ८. अ—प्रासमुद्रं ।
 ९ फ ब अ—दण्डायुधं ।
 १० ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—

०नति शान् कुब्जान्दीर्घांस्तथापरान् ।
 फ—०लातिविकृतानतिदीर्घांस्त-
 थैव च ।
 ११. फ ल_२ रा—ददर्श स ।
 १२ फ रा ल_१ ल_२ म प्र च—
 महाबाहू । अ—मदाविद्धान् ।
 १३ अ क्रूरकर्मणः ।
 १४ फ—विरूपान् ।
 १५ अ फ—सुरूपांश्च ।
 १६ फ—सुवर्चसः । ल_२—सर्वत ।
 अ—सुसर्वशः ।
 १७. फ—तु ।
 १८. फ—०ग्विनः सुविलिप्तार्गान् ।
 अ—सुखिनः स्वनु० । च—
 स्रग्विसः स्वनु० ।
 १९. फ च—परार्थाभरं । ब रा
 ल_१ ल_२ म प्र अ च—०रणा-
 न्वितान् ।

- १८उ] एकांक्षाऽनेक-कर्णाश्च, चेललुम्ब-स्तनोदरान् ॥३३॥ [१६उ
 २१पू] विवृतोरु-शिरो-ग्रीवान्, विकटान् उक्कटानपि । [N
 १९पू] कैरालान् भैरव-वक्रांश्च, वि-कटान् वामनांस्तथा ॥३४॥ [१७पू
 २१उ] परश्व-धरान् उग्रान्(वै), कांश्चिन् मुद्गर-धारिणः । [२०पू
 N] तीक्ष्ण-शूल-धरांश्चैव, पाश-पाणीस्तथाऽपरान् ॥३५॥ [२१उ
 N] चक्र-तोमर-हस्तांश्च, शिला-पाशाऽऽयुधानपि । [N
 २२पू] धन्विनः खड्गिनश्चापि, शतघ्नी-मुश(स)लाऽऽयुधान् । [१७उ

- १ फ ब ल_१ ल_२ म प्र अ—
 ०क्षाश्चैकक० । रा ब—क्षांश्चै-
 वक० ।
 २. आ—०म्बतनूद० । ब रा ल_१
 ल म प्र च—लंघितौष्टांस्तनू० ।
 अ—कर्णप्रावरणानपि ।
 ३. ब रा ल_१ ल_२ प्र रा म अ च—
 विकृतोरु० ।
 ४. अ—विरूपानु० ।
 ५. आ—०लान्गूढव० । ल_१—
 ०लभस्रव० ।

- ६ आ—शक्तिवृक्षायुधान् कांश्चि-
 त्पट्टिषायुधधारिणः । फ—पर-
 श्वधरान्काश्चिक्कांश्चिन्मुद्ग० ।
 प्र—नास्ति ।
 ७ फ—०तीक्ष्णशूलधरान्कांश्चित्
 शतघ्नीमुशलायुधान् । अ—०लध-
 राश्चापि पाशपर्णास्तथापरान् ।
 च—०लधराश्चापि प्रासपाणी० ।
 प्र—नास्ति ।
 अतः परमधिक पाठ,—

फ—परिघोत्तमहस्तांश्च, शिलापाशायुधानपि* ।

ब—चक्रनोमरहस्तांश्च, ददर्श स महाकपिः ।

८. फ—पाशपाणीस्तथापरान् ।

अ च—नास्ति ।

९. ब रा ल_१ ल_२ प्र म

अतः परमधिकः पाठ :-

प्र ब—यष्टिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिषायुधधारिणः† ।

प्र—चक्रतोमरहस्तांश्च, शिलापाशायुधानपि ।

* अ—अक्षतोमरहस्तांश्च, शिलाश्चण्डायुधानपि ।

† फ—शक्तिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिषायुधधारिणः ।

- भिण्डि-पाल-गदा-हस्तान्, ऋष्टि-हस्त, श्रुं दंशितान् ॥३६॥ [N
 N] रावण-स्तव-संयुक्तं, रक्षसां जल्पितं बहु । [१३३
 शुश्राव हनुमांस्तत्र, सीताऽन्वेषण-तत्परः ॥३७॥ [१२
 N] त्रिविष्टप-निभं दिव्यं, दिव्य-नाद-निनादितम् ।
 वाजि-हेषित-संघुष्टं, नादितं भूषण-स्वनैः ॥३८॥ [२५
 N] रथैर् यानैर् विमानैश्च, शुभैर् द्रुत-हयैस्तथा ।
 N] वारणैश्च चतुर-दन्तै, राजताऽचल-सन्निभैः ॥३९॥ [२६
 भूषितं रुचिर-द्वारं, वन्यैश्च मृग-पक्षिभिः । [२७
 N] राक्षसाऽधिपतेर्गुप्तम्, आविवेश गृहं कपिः ॥४०॥

इत्याषे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंकावर्णनं

नाम द्वितीयैः सर्ग ॥२॥

१. फ—०न् रिष्टि० । अ—०हस्तानसिहस्ता० । फ—०श्च दर्पि० । आ—
 ०श्च दसि० । अतः परमधिकः पाठः—

अ—शक्तिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिशायुधधारिणः ।

धन्विनः खड्गिनश्चापि, शतघ्नीमुशलायुधान् ।

परिघोत्तमहस्तांश्च, स ददर्श महाकपिः ।

२. ब रा ल, ल, म प्र च—
 राक्षसैः ।

३. अ—बहुजाल्पित ।

४. ब रा ल, ल, म प्र अ च—
 ०पनिभां दिव्यां ।

५. ब रा ल, ल, म प्र च—
 ०दिनादितं । अ—०वि ना० ।

६. फ अ—वाजिहे० । रा ल,
 ल, म प्र अ च—०षित
 संघुष्टं ।

७. रा ल, ल, म प्र च—नादितं

८. ब रा ल, ल प्र म च—

द्रुमहयै० । ल, ल—शुभहयैस्त० ।
 अ—श्वेनह० ।

९. ब—वानरैश्च । प्र—ऐरावणैः ।

१०. फ प्र—रुचिर द्वार ।

११. आ—०पतेयुष्टमा० ।

१२. ब रा ल, म प्र—गृहं कपिः ।

१३. आ—हनुमलंका विचयो । प्र—
 लंकाविचयो ।

१४. आ फ ब म रा ल, ल, म प्र च—
 नास्ति ।

[बं-११]=

[तृतीयः सर्गः]

=[दा-५]

ततः सु-मध्यं गर्तम् अंशु-मन्तं,
ज्योत्स्ना-वितानं मह उद्भ्रमंतम् ।

ददर्श धीमान् दिवि भानुमंतं,
३] गोष्ठे वृषं मत्तमिव भ्रमंतम् ॥१॥ [१
लोकस्य पापानि विशार्तयंतं,
महोदधि चाऽपि समेधयंतम् ।

भूतानि सर्वाणि च राजयंतं,
४] ददर्श शीतांऽशुमथाऽभियांतम् ॥२॥ [२
या भाति लक्ष्मीर्भुवि मन्दर-स्था,
तथा प्रदोषेषु च सागर-स्था ।

तथैव तोयेषु च पुष्कर-स्था,
५] रराज सा चारु-निशाकर-स्था ॥३॥ [३

१. फ रा ल_१ ल_२ म अ च—
स मध्यं ग० । प्र—स मध्ये
गत० ।

२. ब ल_१ ल_२ प्र च—ज्योत्स्ना-
वदांतं रा—ज्यो स्नावधांतं ।

३. आ म—महदुद्भ्रमं० । ब—सह
तद्ग० । रा अ—महदुद्भ्रहन्तं ।

४ ब रा ल_१ प्र—वृषश्रेष्ठमि० ।
ल_२—वृषं श्वेत० । म—वृषं
श्रेष्ठ० । च—वृषे वाच० ।

५ आ—तापानि ।

६ ल_२—निशातय० । आ—वशा-
तयं० । अ—विनाशय० ।
अतः परमधिकः पाठः—

रा ल_१ ल_२ म प्र च—ददर्श शीतांशुमथाभियान्तम् ।

७ रा—रम्या भु० ।

८. ब—मंदिरस्था अ—मंवरस्था ।

९. ब रा ल_१ ल_२ म प्र—प्रदो-
षेपि । फ—यथा प्रभाते ।

१०. फ—शितपुष्करस्था । अ—
अथ सागरस्था ।

११ फ—सागरस्था ।

१२. फ—तथा रराजेव ।

हंसो यथा राजति पुष्कर-स्थः,

सिहो^१ यथा सुन्दर-कन्दर-स्थः ।

वीरो यथा दैर्घित-कुञ्जर-स्थः,

६] चन्द्रो विवभ्राजं तथाऽम्बर-स्थः ॥४॥ [४

स्थितः कंकुञ्जानिव तीक्ष्ण-शृंगो,

महाऽचलः श्वेतं इवोर्च-शृंगः ।

हस्तीव जाम्बूनद-बद्ध-शृंगो,

७] विभांति चन्द्रः परिपूर्ण-विवः ॥५॥ [५

प्रकाश-चन्द्रोदय-नष्ट-दोषः,

प्रनष्ट-रोषः पिशिताऽऽशि-तोषः ।

रामाऽभिरामोचित-चित्त-दोषः,

८] स्वर्ग-प्रकाशो भगवान् प्रदोषः ॥६॥ [८

तन्त्री-स्वनात् कर्ण-सुखान्निवृत्तः,

१ ब रा ल, ल_२ म प्र—भति
सुपंकजस्थः ।

२. प्र—हंसो ।

३. आ—मंदरकंद० । फ—राजति
कंद० ।

४. फ—राजति कुञ्ज० ।

५. ब रा ल, म प्र—चन्द्रस्तथा
भ्राजति ।

फ—राज चन्द्रोपि ।

६. ब रा ल, म प्र—चाम्बरस्थ ।

अतः परमधिकः पाठः—

ब रा ल, ल_२ म प्र च—रात्रिप्रविष्टो भगवान्प्रदोषः ।

१४. ब—प्रणष्टदो० । अ ब—भिन्नाः—
प्रनष्टदोषः ।

१५. ब—भिरारोचि० । ल, —
रोचितपित्त० ।

७ अ—ततः कुमुद्वानि० ।

८. आ फ ल, अ च—महाबलः ।
ल —कैलासशृंगः ।

९. ब फ ल, म प्र—इवोर्ध्व० ।
ल_२—किमु चोर्ध्व० ।

१०. फ—राज ।

११. ब ल, प्र च—पूर्णः ।

१२. ब रा ल, प्र म—र्णशृंगः ।

१३. ल_२—यदोषनष्टौ ।

१६. अ—स्वर्गोपमोभूद् ।

१७. ब फ रा म प्र च—०न्त्री
स्वनाः कर्णसुखाः प्रवृत्ताः । ल, —
र्णसुखः प्रवृत्तः । ल_२ अ—

स्वपन्ति नार्यः पतिभिः सु-गुप्ताः ।

नक्तंचराश्चापि तथा प्रवृत्ताः,

९] वि-हर्तुम् अत्यद्भुत-रौद्र-वृत्ताः ॥७॥ [९

अति-प्रवृत्तानि समाकुलानि,

रथाऽश्व-भद्रासन-संकुलानि ।

वीर-प्रियाभिश्च समाकुलानि,

१०] ददर्श धीमान् विचरन् कुलानि ॥८॥ [१०

११, प्र०पा] परस्परं चाधिकमाक्षिपन्ति, [११प्र०पा

गात्राणि कान्तासु च विक्षिपन्ति ।

१२पू] रक्षांसि वक्षांसि समाक्षिपन्ति, [१२पू

N] केयूरभारांश्च विनिक्षिपन्ति ॥९॥ [N

ददर्श कान्ताश्च संमाल्पन्ति,

११उ] मत्त-प्रलापान् अभि-संक्षिपन्ति^{१२} । [११त०पा

०कर्णसुखप्रवृत्ताः ।

वीरप्रियाश्चापि ।

१. ब रा ल म प्र च—समेता ।

६. ब—गृहानि । अ—गृहाणि ।

ल, अ—सुवृत्ताः ।

७. फ—चापि रुषा क्षिपन्ति ।

२. फ अ—प्रमत्तमतानि । ल_२—

८. फ अ—केयूरहारांश्च ।

अति प्रमत्तानि । म प्र—अति -

९. ब फ रा ल, ल_२ म प्र अ

प्रवृत्तानि । च—प्रमत्तवृत्तानि ।

च—नास्ति ।

३. फ—गजाश्वभ० ।

१०. आ—समालभन्ति ।

ब—रथाश्वभ० । ल_१—रथा-

ब—परिस्पृशन्ति ।

निभ० । प्र—रथौघभ० ।

११. ब म प्र च—०प्रलापानपि० ।

४. फ—०सनकुडलानि ।

अ—०प्रलापानधि ।

५. फ—वीरश्रिया चापि । अ—

१२. अतः परमधिकः पाठः—

फ ब—मत्तास्तथान्योन्यमधिक्षिपन्ति † ।

च—केयूरहारांश्च (वि) निक्षिपन्ति ॥

†—च मत्तास्तथान्योन्यमधिक्षिपन्ति ।

- तथाऽपराण्यत्रं सुखं स्वपन्ति,
 १२उ] महागुणे तु (त?) ल्पवरे वसन्ति^१॥१०॥ [१३उ
 महाजनैस्तत्र तथा वैसद्भिः,
 सु-पूजितैर् लक्षणवत्-सुहृद्भिः^२ ।
 रराज पुंभिश्च विनिश्चसद्भिर्,
 १३] हृदो भुजङ्गैरिव निश्चसद्भिः ॥११॥ [१४
 प्रधान-बुद्धीन् रुचिराऽभिधानानं,
 संश्रद्धधानान् जगत्ः प्रधानानं ।
 नाना-विधानां रुचिराऽम्बराणां,
 १४] ददर्श तस्यां पुँरि राक्षसानाम् ॥१२॥ [१५
 नैर्नन्द दृष्ट्वा सँ च तान् विरूपान्

१ आ अ—०परेन्यत्र ।

२. फ—नास्ति ।

३. आ फ ब रा ल_१ ल_२ म प्र
 अ च—नास्ति ।

४. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
 महागजैः । फ—०गजैर्या ।

५. फ—समैतैर्महद्भिः । अ—तथा
 रसद्भिः ।

६. फ—०तैर्लक्षणतः सुहृद्भिः ।
 रा—० तैस्तत्र..... ।
 ल_२—०तैस्तत्र जये सुहृद्भिः ।
 म—०तैस्तत्र समारचद्भिः ।
 प्र—नास्ति ।

७. ब म—अ समुच्छ्वसद्भिः । ल_२—
 ०अ समाश्चसद्भिः । अ—रक्षाभ-
 वन प्रसद्भिः ।

८. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
 हृदं ।

९ ब ल_१—०नवृद्धीन् ।
 ल_२ प्र अ—०नवृद्धी० ।

१० ब—राविधा० । फ—०रक्ष-
 चारान् । रा ल_१ प्र—०विधा-
 नम् ।

११. आ—क्षतजप्रधानाः । फ—तद-
 सो विधानान् ।
 अतः परमधिकः पाठः—

रा ल_१ ल_२ ब म प्र—सुशुद्धबुद्धीजगतः प्रधानान् ।

१२. आ—रुचिघराणां ।

१३. ल_१—तस्यामपि ।

१४. आ म—नन्दं ।

१५. ब म रा ल_१ ल_२ म प्र च—न ।

- इज्यावतो न्यायवतोऽभिरूपान् ।
 नानागुणांश्चाऽऽत्म-कुलाऽनुरूपान्,
 १५] ददर्श कांश्चिच्च पुनर्विरूपान् ॥१३॥ [१६
 ततो वराऽर्हाः सुविशुद्धभावाः,
 तेषां स्त्रियस्तत्र महानुभावाः ।^{१०}
 प्रियेषु भावेषु च सक्तभावाः,
 १६] ददर्श तारा इव सु-प्रभावाः ॥१४॥ [१७
 श्रिया ज्वलन्त्या ध्रुवयोर्पगूढाः,^{११}
 निशीथ-काले रमणोर्पगूढाः ।
 ददर्श काश्चित् प्रमदाः सुगूढाः,^{१३}
 १७] यथा विहंगीः कुमुमोपगूढाः ॥१५॥ [१८
 अन्याः पुनर्हर्म्य-तलोपविष्टाः,
 तत्र प्रियाऽङ्केषु सुखोपविष्टाः ।^{१०}
 भर्तृप्रिया धर्म-पथे^{१८} निविष्टाः,^{१८}
 १८] ददर्श धीमान् मदनाऽभिविष्टाः ॥१६॥ [१९

१. ब रा ल _१ ल _२ म प्र अ च—
०. निष्ठाव० ।	१०. अ—वयोपगूढाः ।
२. ब रा ल _१ ल _२ म प्र च-विरु० ।	११. ल _२ —नास्ति ।
३. फ—नास्ति ।	१२. अ ल _२ —नास्ति ।
४. ब रा ल _१ ल _२ म प्र अ च—
विकाररूपान् ।	१३. फ—स्निग्धाश्च तत्र प्रमदा
नवोढाः ।
५. ल _२ —नास्ति ।	१४. ल _२ —तथा ।
६. आ—पतिषु ।
अ—पानेषु ।	१५. आ—विहंगाः ।
७. फ—नारीरिव ।	१६. फ म—काश्चित् ।
८. ब रा ल _१ ल _२ म प्र—नास्ति ।	१७. ब म प्र—द्वितीयस्य तृतीयपा-
देन व्यत्ययः ।
९. आ—श्रिया ज्वलन्त्यो । अ—
श्रियं ज्वलन्त्यश्च ।	१८. ल _१ —भर्तृपथे नि० ।
फ—धर्मपथोपविष्टाः ।
	१९. प्र—मदनोप० ।

- १९ प्र पा] सुप्रावृताः काञ्चनरश्मि-वर्णाः, [२० प्र पा
 N] पुनश्च काश्चित् छशि-कान्ति-वर्णाः । [N
 N] पुनश्च काश्चित् कमलाऽभि-वर्णाः, [N
 १९ च पा] कान्ताः प्रवीणा रुचिराऽङ्ग-वर्णाः ॥१७॥ [२० च पा
 ततः प्रियान् प्राप्य मदाऽभि-रामां,
 सुप्रीति-युक्ताः प्रसमीक्ष्य रामाः ।
 गृहे गृहे तांः परमाऽभि-रामा,
 २०] हरि-प्रवीरः स ददर्श रामाः ॥१८॥ [२१
 चन्द्र-प्रकाशा वरवक्त्र-माला,
 वक्राक्षि-पद्माश्च सनेत्र-मालाः ।

१. ब रा म च—०श्मिवर्णैः । अतः परमधिकः पाठ.—फ-

सुधौतवासाः शशिकान्तवर्णाः ।

२. ल_२—काश्चित् शशकान्तवर्णाः । १० ब—प्रियै समेताः । ल_२—
 रामाभिरामाः ।
 ३. ल_२—०स्कमलासवर्णाः । ११. ल_२—चतुर्थः पादो नास्ति ।
 ४ फ अ—कान्तप्रविष्टा ह० । रा- १२ ब ल_१—०काशामल० । रा म
 कान्तप्रविष्टा ह० । ल_१ प्र— प्र च—०काशाश्च हि वक्त्र० ।
 काश्चित् प्रियङ्गुरूलतासवर्णाः । ल_२—०काशद्युति व० । अ—
 ल_२—दन्तावलिभ्रजितरम्यकर्णाः ०काशा शुचि० ।
 म—ददर्श सोथ रुचिराभिवर्णाः । १३ ब च रा म—वक्रापरा साध्वस-
 ५. ब—कोष उत्तरं पादत्रयं नास्ति । नेत्रमालाः । फ—वक्राक्षिपद्मा-
 च—चतुर्थः पादो नास्ति । मलनेत्रमालाः । ल_२—द्राष्टापरा
 ६. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च— साध्वसनेत्रमालाः । अ—रक्ताक्ष-
 प्रियाः । पद्मामलनेत्रमालाः ।
 ७. आ ल_२ च—सदाभि० । रा— ल_१—वक्त्राम्बुजोद्गसितनेत्रमा-
 स चाभि० । ला । प्र—वभ्रामराः साधु
 ८ फ—०युक्ताभि० । सनेत्रमालाः ।
 ९. रा—समवीक्ष्य ।

विभूषणानां सं ददर्श मालाः,

N] शत-हृदानामिव चारु-मालाः ॥१९॥ [२२

न त्वेवै सीतां परमाऽभि-जातां,

पथि स्थितां राजकुले प्रै-जाताम् ।

लतां प्रफुल्लामिव साधु जातां,

२१.] ददर्श तन्वीं मनसि प्रै-याताम् ॥२०॥ [२३

सनातने धर्मनि (णिं) संनि-विष्टां,

रामैषिणीं तां मनसा नि-विष्टाम् ।^१

भर्तुर्मनः श्रीमद् अनु-प्र-विष्टां,

२२.] स्त्रीभ्यो वराभ्यः संमधिप्र-दिष्टाम् ॥२१॥^२ [२४

भावाऽन्वितां संप्रसृताऽऽशु (श्रु)-कण्ठीं,

१ ब फ रा ल_१ ल म प्र अ
च—च ।

२. फ - शतद्रुमाणा० ।

३ ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
चैव ।

४ ब रा ल_१ म प्र—स्थिते फ
अ च—स्थितो ।

५. फ—०लप्रजा० । रा—राजनि
सुप्र० । ल_२—०ले प्रजापत ।

६. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
अनभिप्रजाता । फ—अचिर-
प्रसृताम् ।

७. ब फ रा ल_१ ल_२ अ म प्र च—
वर्त्मनि ।

८ प्र—शमैषिणी । अ—समैषिणी ।
च—शमोषिणी ।

९ फ ल_२ द्वितीयः पादो नास्ति ।

१० ब रा ल_१ म प्र—०र्मनच्छा-
दनसानीविष्टाम् । फ—०र्मन-
श्रीवदनप्रविष्टाम् । ल_१—०र्मन-
स्कारुनसन्नि० । च—०मनशं-
दनसन्नि० ।

११ अ च भिन्नाः—०भ्यश्च सदा-
निविष्टा ।

च—०भाश्च स० ।

१२ ल_२—तृतीय, पादो नास्ति ।

१३ ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
तापान्वितां । फ—तोयान्वितां ।
अ—रूपान्विता ।

१४. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
सोनुसृतानु० ।

अ—अश्रुवितौष्टकण्ठीं ।

पुरा वैरार्हाऽम्बर-निष्क-कण्ठीम् ।

सुजात-पैक्षामिव रक्त-कण्ठी,

२३] वने प्रवृत्तामिव नील-कण्ठीम् ॥२२॥ [२५

अव्यक्त-रूपामिव चन्द्र-लेखां,

पांशु-प्रदिग्धामिव हेम-लेखाम् ।

२४] क्षत-प्ररूढामिव बाण-लेखां,
वायु-प्रभग्नमिव मेघ-लेखाम् ॥२३॥ [२६

स तामपश्यन् मनुजेश्वरस्य,

रामस्य भार्या वदतां वरस्य ।

बभूव दुःखाऽभिर्हृतश्चिरस्य,

२५] प्रभञ्जनो मर्ध्यै इवाऽचलस्य ॥२४॥^{१४} [२७

समीक्षमाणो बहुधा, ददर्श कपि-कुञ्जरः ।

१. ब ल—परा । आ—स्फुरद् ।
फ—वरां । अ—पुराण० ।

२. अ—०वर्हाम्बर० ।

३. आ—०तपक्षमामति० । अ—
०तपक्षामभिर० । फ— तपक्ष्या
रा—स जात० । अ—०क्षामति० ।

४. निष्ककण्ठी । फ—मधुराभिक० ।

५. अ—प्रवृद्धा० । प्र—कोषे चतुर्थः
पादो नास्ति ।

६. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
वायुप्रभग्नमिव । फ—प्राञ्चुप्र-
विष्टामिव ।

७. ब म—दावले० । ल_१ ल_२—
चन्द्र० । प्र अ—मेघ० ।

८. फ—हतप्रगू० । रा अ—कृतप्र० ।
ल_१ जात प्र । ल_२—अतप्रगू० ।

९. ब रा ल_२ च—चारु ले० ।
फ—हेम ।

१०. ल_१—चन्द्रले० ।

११. ल_१—०भिहतो महात्मा । प्र—
०भि हतान्तरस्य ।

१२. आ ब फ रा म प्र च ल_२—
प्लवङ्गमो । ल_१—प्लवङ्गमानाम् ।

१३. आ म—मन्दमिवाचिरस्य ।
ब रा च—०मिवानलस्य ।

ल_१—अधिपो हनूमान् । फ—
मन्द इवा० । ल_२—अन्तस्थ
इवानल० । प्र—सूनुरथानिल० ।

१४. आ—कोशे अतः पर सर्गसमा-
सिर्द्ध्यते ।

१५. आ फ रा ल_१ ल_२ म प्र अ
च—समीक्ष्य० । आ—कोषे
अत आरम्भ'आविवेश गृहं कपि'
रित्यन्त. पाठश्चतुर्थ-सर्गारम्भे
द्रष्टव्यः । पाठभेदस्त्विहैव सर्गे
दर्शितः ।

[N] प्राकार-वैर-संपन्नं, रावणाऽन्तःपुरं महत् ॥२५॥ [N]
पुण्डरीकाऽवतंसाभिः, परिखाभिः समावृतम् ।

[N] द्वार-तोरणै-सम्पन्नं, दर्दशं स महा-कपिः ॥२६॥ [N]
त्रिविष्टप-निभं दिव्यं, दिव्य-वादित्र-निस्वनम् ।

[N] वाजि-हेषितं-सम्पन्नं, नादितं भूषण-स्वनैः ॥२७॥ [N]
रथैर् यानैर् विमानैश्च, शुभैर् द्रुत-हयैस्तथा ।

[N] वारणैश्च चतुर्दन्तै, राजताऽचल-सन्निभैः ॥२८॥ [N]
भूषितं रुचिर-द्वारं, अन्यैश्च मृग-पक्षिभिः ।

[N] राक्षसाधिपतेर् गुप्तम्, आविवेश कपिर्गृहम् ॥२९॥ [N]
सुशुद्ध-जांबूनद-जालवंतम्,

मणि-प्रवेकोत्तम-वेदिकान्तम् ।

पराध्य-रत्नाकरम् ऋद्धिमन्तं,

२६] स रावणाऽन्तःपुरमाविवेश ॥३०॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे चन्द्रोदयवर्णनं नाम

तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

१ फ अ—०रसच्छिन्नं ।

२. आ—अलंकृतम् ।

३. ब रा ल_१ प्र—०रणमत्युच्च ।

ल_२ च -०रणमत्युग्र । अ--

०रणसम्यन्तं ।

४ अ—स दर्दशं ।

५ फ—रम्य ।

६. फ—०न्ननादितम् ।

७. फ अ—वाजिहे० ।

८ ब रा ल_१ प्र अ च—रथया-
नैर्वि० ।

९ ब रा ल_१ प्र अ च—०भै.
कृतह० । फ—हयैश्च गुणवत्तरैः

१० प्र—ऐरावणैश्च ।

११. ब रा ल_१ ल_२ प्र अ च—
०चिरोदारम० । फ—०चिर द्वा० ।

प्र—०चिरोदारैर् वनजैः ।

१२ अ—०सं प्रविवेश ।

१३ ब रा ल_१ प्र—गृह कपिः ।

१४ फ ल ल_२ प्र म—स शुद्ध० ।

रा—संशुद्ध० ।

अ—सुतप्त० ।

१५ ब रा—०वेकाभरणाग्र्या० ।

ल_२—०प्रभाभिश्च विराजवंतम् ।

च—नास्ति ।

१६ प्रदोषव० ।

[बं-१२]= [चतुर्थः सर्गः] =[दा-६]

१पू] स संक्षिप्याऽऽत्मनः कामं, प्रविश्याऽनुपलक्षितः ।
 चिन्तयामास मनसा, मुहूर्तं ध्यानमाऽऽस्थितः । [N
 २] कपि-प्रवीरो हनुमान्, राघव-प्रियकाम्यया ॥१॥^१
 कीदृशे बन्धने बद्धा, मुक्ता वा स्वैर-चारिणी । [N
 ३] काञ्च रक्षन्ति राक्षस्यः, कथं-रूपा च मैथिली ॥२॥
 नै दृष्ट-पूर्वा च मया, मैथिली जनकाऽऽत्मजा । [N
 ४] इद्वितैश्चाऽनुमानैश्च, मया ज्ञेया भविष्यति ॥३॥
 ५पू] एतां बुद्धिं तदा कृत्वा, हनुमान् मारुताऽऽत्मजः । [N
 प्राविशेऽपि पुरी रम्यां, समृद्धां राक्षसाऽऽकुलाम् ॥४॥
 N] ददर्श च ततो लङ्कां, वायु-पुत्रो महा-बलः । [N
 ५उ] अन्वियेष तदा सीतां, रामस्यै प्रिय-काम्यया ॥५॥^५ [N
 शिविकीं सु विमानेषु, निपतन् पादपेषु च ।^६

१ च—अत आरभ्य 'विभीषणस्य च तत' इत्यन्तः पाठो नास्ति ।	८. ल _२ —०न्पवनात्मजः ।
२. ब रा ल _१ —कीदृशी च वने ।	९ ब रा ल _१ प्र अ—लंकां ।
प्र—०शे च वने । ल _२ —०शे सदने । फ—०शे बन्धने ।	१० ल _२ —नास्ति ।
३ फ—बद्धां० ।	११ ब रा ल _१ प्र—०शं स ।
४ फ—वा स्वैरचारिणीम् । ल _२ —चेश्वरचा० ।	फ ल _२ अ—स ददर्श ।
५ फ—अदृष्टरूपा । म—न दृष्ट-रूपा ।	१२. फ—अन्वेषयस्तदा ।
६. फ—वैदेही ।	१३ फ अ—राघव० ।
७ अ—०नुमानेन ।	१४ ल _२ —नास्ति ।
	१५ आ फ अ—स निकामं ।
	१६. आ—व्यपतन् । फ अ—न्यप-तन् ।
	१७ ल _२ —नास्ति ।

- N] विचंचार कपिर लङ्कां, लघुप्रक्रम-विक्रमः ॥६॥ [१
 गृहाद् गृहं राक्षसानाम्, उद्यानानि च वानरः ।
 ६] वीक्षमाणो ह्यसन्नस्तः, प्रासादांश्चापि बुद्धिमान् ॥७॥ [१६
 आं-प्लुय च महा-वेगः, प्रहस्तस्य निवेशनम् ।
 ७] ततोऽन्यत् पुप्लुवे वेक्ष्म, महापार्श्वस्य वीर्यवान् ॥८॥ [१७
 अंथ मेघ-प्रतीकाशं, कुम्भकर्ण-निवेशनम् ।
 ८] विभीषणस्य च ततः, पुप्लुवे स महा-कपिः ॥९॥ [१८
 महोदरस्य च ततो, मर्हा-कायस्य चैव हि ॥१०॥ [१९पू
 ९] विद्युज्जिह्वस्य भवनं, जंबुर्माँलेस्तथैव च ॥१०॥ [१९पू
 N] वज्रदंष्ट्रस्य च तथा, पुप्लुवे स महा-कपिः ॥१०॥ [१९उ
 शुक्रस्य च महा-वेक्ष्म, सारणस्य तथैव च ॥११॥

१ ब रा ल, अ प्र-० प्राक्रमताथ सः।
ल _२ —०ताथ च । फ—निप-
त्योत्तमविक्रमः ।	१२ प्र—प्रविवेश ।
२ ल _२ —नास्ति ।	१३ ब रा ल, ल _२ प्र—भवनं ।
फ—च तत ।
३. ल _२ —वानराणामु० ।	१४ ब रा ल, ल _२ प्र—स जगाम
महाकपिः । फ—सुपार्श्वस्या-
पि वानरः । अ—महावेगस्य चैव
हि । च—०स्य चैव हि ।
४. फ—रक्षसा ।	१५ म—अत आरभ्य 'उपस्थितमस-
हायै' रित्यन्तः पाठो नास्ति ।
५. फ—वीक्ष्यमानो । ल _२ प्र अ—
वीक्ष्यमाणो ।	१६ च—जंबुमा० ।
६ ह्यसंभ्रान्तः । अ ऽपि संभ्रान्तः।	१७ ब रा ल, ल _२ प्र—नास्ति ।
७ ब रा ल, ल _२ प्र—आक्रम्य ।	१८ फ—शुक्रस्य ।
८ फ—स ।	१९ ब—जगाम हरियूथपः ।
९. प्र—प्रहस्तस्यस्य ।	२० प्र अ—नास्ति ।
१०. फ—नव ।	
११. आ रा—तथा । अ फ—तदा ।	

- १०] ततश् चेन्द्रजितो वेश्म, जगाम हरि-यूथपः । [२०
विद्युन्मालेः सुमालेश् च, भवनानि यैयौ कपिः ॥१२॥
- ११] रश्मि-केतोश् च भवनं, सूर्य-शत्रोस्तथैव च । [२१
धूम्राऽक्षस्य च संर्यातो, भवनं मारुताऽऽत्मजः ॥१३॥
- १२] विरूपाऽक्षस्य भीमस्य, घसस्य प्रघसस्य च । [२३
शुक-नासस्य वक्रस्य, शठस्य विकटस्य च ॥१४॥
- १३] ह्रस्व-कर्णस्य दंष्ट्रस्य, भीमाऽक्षस्य च धन्विर्नः । [२४
युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य, वज्र-ग्रीवस्य नादिर्नः ॥१५॥
- [१४ विद्युदुल्केन्दु-जिह्वानां, तथा हस्ति-मुखस्य च । [२५
करालस्य विशालस्य, शोणितंऽक्षस्य शङ्किर्नः ।
- १५] क्रममाणः क्रमेणैव, हनुमान् व्यचरद् गृहार्न ॥१६॥ [२६
तेषु तेष्व अपतद् वीरो, भवनेषु महा-कपिः ।
- १६] गृहे गृहे वृद्धि-मैतां, वृद्धिं पश्यन्ननुत्तमाम् ॥१७॥ [२७

१. अ-०श्चेन्द्रयुतो । २. ब ल_२
प्र-नास्ति । ३. ब-मया । अ-
यथा । ४. प्र-नारित ॥

५ ब रा ल_१ ल_२ प्र च-बहु-
शत्रोश्च । ६ ल_२-सूक्ष्म० । ७ आ-
०क्षस्याथ । रा ल_२ च-०क्षस्यापि ।
८. आ फ ल_२ प्र अ च-संपातेर् ॥

९ प्र-प्रसृघस्य । १० आ-
शुकनाभस्य । अ-शंकुनाभस्य । ११
च-च महाकपिः । १२ ब रा ल_१
ल_२ प्र-नास्ति ॥

१३ आ फ-ह्रस्ववर्णस्य । १४
फ-रक्षसः । १५ ब रा ल_१ ल_२
प्र-नास्ति । १६ अ-वाजिनः । च-
वादिनः । १७. ब रा ल_१ ल_२ प्र-

नास्ति ॥

१८. ब रा ल_१ ल_२ प्र च-०
न्दुजिह्वस्य । १९ आ रा ल_१ ल_२ प्र
अ च-पिशाचस्य । २०. ब ल_१-
क्षोभिताक्षस्य । रा ल_२-प्र-शोभिता०।
ल_२-शोभिक्षस्य च । २१. आ रा ल_१
ल_२ अ च-शकुनः । प्र-चांकुनः ।
२२ ल_२-०न्प्रचरद् । २३. फ-
गृहम् । अ-तदा ॥

२४. ब फ रा ल_१ ल_२ प्र अ च-
०ष्वपतन् । २५. अ फ-ऋद्धिमतां
वृद्धिं । च-०ष्वात्मबतामृद्धिं । २६.
फ-कपिः । २७ ब रा ल_१ ल_२ प्र-
नास्ति ॥

- स सर्वेषाम् अति-क्रम्य, भवनानि महा-कापिः ।^१ [२८पू
 १७] आससादाऽथ लक्ष्मीवान्, रावणस्य निवेशनम् ॥१८॥
 १८पू] प्राकारेणाऽर्क-वर्णेन, महता सु-समा-वृतम् । [२
 २५उ] रक्षितं राक्षसैर् भीमैः, सिंहैरिव महा-वनम् ।
 समीक्षमाणो नगरीं, परिचक्राम वानरः ॥१९॥ [३
 १९] मणि-रत्नौर्ध-सम्पन्नैस्, तोरणैर् हेम-भूषितैः ।
 राजताभिश्च कक्षाभिः, स्तम्भैर् हेर्ममयैः शुभैः ॥२०॥ [४
 २०] महा-सत्त्वैर् महार्मात्रैः, शूरैश्च कृत-निश्चयैः ।
 उपस्थितम् असंहार्यैर्, हय-स्यन्दन-यौयिभिः ॥२१॥ [५
 २१] सिंह-व्याघ्र-तनुत्राणैर्, दान्तै-काञ्चन-राजतैः ।
 २२पू] घोषवद्भिर् विचित्रैश्च, सदाऽनुचरितं रथैः ॥२२॥ [६
 ३९उ] बहु-रत्न-महा-कक्षं, परार्ध्याऽऽसन-भाजनम् ।
 N] महा-रस-समावायं, महाऽऽसव-वराऽऽर्तम् ॥२३॥ [७
 प्रेष्यैश्च परमोदारैस्, तैस्तैश्च मृग-पक्षिभिः ।

१. ब रा ल_१ ल_२ प्र-नास्ति ।

२. आ-राक्षसस्य ॥

३ ल_१ प्र-रक्षितां । ४. ब फ रा
 ल_१ ल_२ प्र च-०सैर्वोरैः । ५. ब रा
 प्र-समीक्ष्यमां ॥

६. आ-मणिरत्नौष० । ब-०घस-
 पन्नस्तो० । ७. रा ल_२ अ-०हेम-
 भूषणैः । ८ फ-राजतीमिश्र । ९. ब
 रा ल_१ प्र-रक्ष्यामिः । १० ब ल,
 प्र-तैस्तैर्हे० । फ-तैस्तु हेमपरिष्कृतैः ॥

११. फ-०महागात्रैः । १२. फ-

शुभैः प्रकृतिनि० । १३ ब रा-०यैः
 स्यन्दनैरनपायिभिः ॥

१४ रा प्र-दन्त । १५. सदा-
 नुराचितं ॥

१६. ल_२-०हाकक्ष्यं । ब रा
 ल_१ ल_२ म प्र च-वज्ररत्नम० । १७.
 ब रा ल_२ म प्र च-महारत्न सं० ।
 ल_१-महारत्न सं० । अ-महारथम-
 संवाधं । फ-महदर्थमसंवाधं । १८.
 फ-०सवपरा० । ब रा ल_१ ल_२
 म प्र अ च-०सनवरा० ॥

- ४०] विविधैर् बहु-साहस्रैः, परि-पूर्ण समन्ततः ॥२५॥ [८
 N] विनीतै रक्ष-पालैश्च, रक्षिभिश्च समा-वृतम् ।
 ४१पू] मुख्याभिश्च वरस्त्रीभिः, समन्तात् परिवारितम् ॥२६॥ [९
 मुदित-प्रमदं रम्यं, राक्षसेन्द्र-निवेशनम् ।
 N] सर्वाऽऽभरण-निर्हादैः, समुद्रमिव स-स्वनम् ॥२६॥ [१०
 N] दिव्येनाऽगुरुणा युक्तं, दिव्यैश्च वर-चन्दनैः ।
 २०उ] स्वाहाकार-वषट्कारैर्, ब्रह्मघोषैर्निनादितम् ॥२७॥ [N
 भेरी-मृदङ्गाऽभिहतं, शङ्ख-घोषाऽभिर्नादितम् ।^{१०}
 २३] निसेप्सित-महापूजं, सदा पर्वसु राक्षसैः ^{११}॥२८॥ [१२
 २४पू] समुद्रमिव गम्भीरं, पर्जन्यमिव स-स्वनम् । [१३पू
 यानुधान-शतैर् गुप्तं, नागैर् भोग-वतीमिव ^{१२}॥२९॥ [N
 N] महाऽऽत्मनो महा-वेश्म, महा-सत्वैः सु-रक्षितम् ।
 महाजन-संमाकीर्णं, हंसैः सर इवाऽऽकुलम् ॥३०॥ [१३

१. ब रा ल_१ ल_२ म प्र
 च-विहितैर्ब० । २. ल_१-परिपूर्णा ॥

३. आ फ अ-रत्नपा० । ४.
 आ-ऋषिभिः० । ५. ब फ रा ल_१
 म प्र-सुसंवृ० । ल_२-सुसंस्कृ० ।
 अ-समावृ० । ६. रा-परस्त्रीभिः ॥

७. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
 मुदितं सर्वतो रम्यं । ८. ब रा ल_१
 ल_२ म प्र अ च-वराभरण० । फ-
 णसंहदैः । ९. आ रा-निस्वनं ।
 फ-सुस्वनम् ॥

१०. ब ल_१ ल_२ प्र च-सिक् ।
 रा म-सक्तं । ११. ब रा ल_१ म प्र-

वैश्च नादि० । फ अ-०षनिना० । च-
 ०वैर्वि० ॥

१२ ब रा ल_१ ल_२ म प्र-
 ०ङ्गाभियुतं । १३. ब रा ल_१ ल_२ म प्र
 अ-०षनिनादि० । १४. फ च-नास्ति ।
 १५ ल_१ अ-नित्योद्यत० । ल_२-
 ०महापूजा । १६ फ-नास्ति ॥

१७ रा-०गुप्तां । १८ फ-नाद्यैश्च
 सुमहामास्यै, सदा पर्वप्रपूजितम् ॥

१९ फ-महासत्त्वं जनाकीर्णं । अ-
 महासत्त्वजनाकीर्णं । ल_१-महाजनैः
 समा० ॥

२६] त्रि-राजमानं वपुषा, रथाऽश्व-गज-संकुलम् ।

२९उ] लंकाऽऽभरणमित्येवं, सोऽमन्यत महा-बलः ॥३१॥ [१४

रावणस्य समीप-स्थां(?स्था)म्, ततः सं समुदैक्षत ।

[N] विचरन् हरि-शार्दूलो, राक्षसीर विकृतेक्षणाः ॥३२॥ [२९पू

शूल-तोमर-हस्तानां, शक्ति-मुद्गर-पाणिनाम् । [२९उ

३०] ददर्श विविधान् गुल्मांस्, तस्य रक्षःपतेर गृहे ॥३३॥

३४उ] रक्त-श्वेत-सितांश्चाऽपि, हरीन् अथे महा-जवान् । [३०पू

[N] कुलीनान् रूप-संपन्नान्, ददर्श हरि-यूथपः ॥३४॥

ऋक्षकांस् ताल-वर्णाश् च, शोण-पाटल-रोमकान् । [N

३५] मीलकाऽक्षान् प्रमाणोऽऽह्वान्, ह्रस्व-कर्णोऽर्धुनासिकान् ॥३५॥

औरट्टजान् वाल्हिकांश्च, काम्बोजान् शुभ-लक्षणान् । [N

१. ब रा ल_२ म प्र-गृह
विराजद्रपुषा । ल_१-गृहं विराजद्रपुषं ।
च-विराजमानं गृह वपुषा । २ ब फ
ल_२ रा म प्र च-गजाश्वरथ संकु० ॥

३. ब फ रा ल_१ ल_२ म प्र अ
च-०णमित्येव । ४ आ-शोभतेति ।
अ-सोवमन्यन् ॥

५. आ ब रा ल_१ ल_२ म प्र
च-०स्थांस्तत्रासौ । ६. आ ब ल_१
ल_२ म अ च-समवैक्षत । प्र-
समचक्षत । ७ ब रा ल_१ ल_२ म
प्र च-विचित्रां । ८ आ-राक्षसैर्विकृते-
क्षणे । ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
राक्षसान्विकृतेक्षणान् ॥

९ ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
शूलमुद्गरहस्तांश्च । फ च-शूलमुद्गर-
हस्तानां । १०. ब रा ल_१ म प्र च-

गदातोमरधारिणः । ल_२ च-गदातो-
मरपाणिनः । फ-शक्तितोमरपाणिनाम् ॥

११ ब रा ल_१ म च-रक्तधेता
सिता० । ल_२-रक्तधेतास्तथा चापि ।
फ अ-रक्तधेतान् सितान् पीतान् ।
ब-रक्तान्पीतान्सितान् नीलान् । १२ ब
रा ल_१ ल_२ म प्र च-हरिंश्चापि । ब-
हरिंश्च स ॥

१३ ब-०टललोम० । अ-०टलि-
रोम० । प्र-०टलरूप० । १४ च-मल्लि
काख्यान । १५. ब रा ल_१ ल_२ म प्र
च-प्रवालाख्यान् । १६ आ-हंसवर्णा-
ष्टनासिकान् ॥

१७. ल_२-आरट्टकान् । १८ फ-
वाह्जिजांश्च । १९ ब ल_२-काम्बोजान् ।
२०. ल_२-शुभलक्षणांश्च ॥

३६] शुकाऽऽननांश्च तुरगान्, ददर्श कपि-कुञ्जरः ॥३६॥

ततः सु-विदितान् हृष्टान्, ईषां-दन्तान् सुपुष्टितान् । [N

३१] कुलीनान् रूप-संपन्नान्, गजान् परगजानु(रु)जान् ॥३७॥ [३१ उ
३२पू] नि-ष्ठितान् गज-शिक्षायाम्, ऐरावण-समान् युधि ।

३४पू] हन्तृश्च पर-सैन्यानां, गृहे तस्मिन् ददर्श सः ॥३८॥ [३२

N] क्षरतश्च महा-मेघान्, स्वतश्च यथा गिरीन् ।

३२उ] मेघ-स्तनित-निर्घोषान्, दुर्धर्षान् समरे परैः ॥३९॥ [३३
संहसं वांजिनस्तत्र, जाम्बूनद-परिष्कृतान् ।

३३] सँ हेमजालैर् विततांस्, तरुणाऽऽदिश-संनिभान् । [३४पू

३७पू] ददर्श राक्षसेन्द्रस्य, रावणस्य नि-वेशने^{१३} ॥४०॥ [३४ उ
शिविका विविधाऽऽकाराः, स कपिर् मारुताऽऽत्मजः ।

N] लता-गृहाणि रम्याणि, चित्रैश्शाला-गृहाणि च ॥४१॥ [३५

क्रीडा-गृहाणि दिव्यानि, तथा मणि-गृहाणि च^{१५} ।

N] कामस्य च^{१६} गृहं रम्यं, निशा-गृहमनुत्तमम् ।^{१९} [३६पू०

१ रा प्र-उ विहि० । ल_१ ल_२ अ
च-सुविहितान् । २ फ-निशाद-
न्तान् स्वधिष्ठितान् । अ-निषादन्तान्
सुधिष्ठितान् । च-निषादौनाश्च संयु० ।
म ब प्र रा ल_१ ल_२-विषादेन च
संयुतान् । ३ रा-जनान् । ४
ब रा ल_२ म प्र परगजारुजान् ।
अ च-परगजारुजः ॥

५ रा म प्र-हर्तृश्च ॥

६ ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
गर्जतश्च । फ-क्षरन्तश्च । ७ ब रा
ल_१ ल_२ म प्र अ च-यथा मेघान् ॥

८ आ ल_१ प्र-द्रवतश्च । फ अ-
श्रवतश्च । ९ फ-सुदुर्धर्षान् सुरैरपि ॥

१० फ-सहस्रवाहि० । ११ ब रा

ल_१ ल_२ म प्र अ च-हेमजालैरवत० ।

फ-लैरवचितां० । १२ ब ल_२ म प्र

च-स्यसप्रभान् । ल_१-त्यसुप० ।

१३ आ-निवेशनम् ॥

१४ ल_२-यत्रशा० ॥

१५. च-चान्यानि । १६ ब रा

ल_१ ल_२ म प्र अ-नास्ति । १७. ल_२

च-कामस्य तु । फ-कामगन्तु । १८

फ-दिव्यं । १९ अ-नास्ति ।

ददर्श राक्षसेन्द्रस्य, रावणस्य नि-वेशने ॥४२॥ [३६७
 ३७] स मन्दर-तल-प्रख्यं, मयूर-शत-संकुलम् ।
 ध्वज-यष्टिभिर् आ-कीर्णं, ददर्श भवनोत्तमम् ॥४३॥ [३७
 ३८] अनेक-रथ-संपूर्णं, निधि-जालाऽवतंसकम् ।
 ३९पू] वीर-निष्ठित-कर्मन्तं, गृहं भूत-पतेरिव ॥४४॥ [३८
 ४१७] अर्चिषां चैवं रत्नानां, तेजसा रावणस्य च ।
 ४२पू] विरराजं च तद्वेश्म, रश्मिर्वानिव रश्मिभिः ॥४५॥ [३९
 जाम्बूनद-मयान्य एव, भाजनान्य आसनानि च ।
 ४७पू] भूषणानि च शुभ्राणि, ददर्श कपि-कुञ्जरैः ॥४६॥ [४०
 ४७पू] मध्वाऽऽसर्व-कृत-क्लेदं, मणि-भाजन-संकुलम् ।
 ४३पू] मनो-रमम् अ-सं-बाधं, कुबेर-भवनोपमम् । [४१
 ४८पू] शोभयन्ति स्म तद्वेश्म, शोभमानां वर-स्त्रियः ॥४७॥ [N

ब प्र-अ त' परमधिक पाठ

शिविका विविधाकाराः, स कपिर्माहतात्मजः ।

लतागृहाणि रम्याणि, चित्रशालागृहाणि च ॥

१ आ-मंदरगृहप्रख्य । २
 ब रा ल, ल, म प्र च-मयूरस्थान०

३ रा-नास्ति ॥

४. ब ल, ल, म प्र च-रथ-
 सकीर्णं । अ-रससंपूर्णं रा-नास्ति ।

५ ब रा ल, ल, म प्र च-धीरनिष्ठित० ।
 फ-चीरन्निशितकर्णन्त ॥

६-आ-अभिपेदे स । फ-प्रभया
 चैव । अ-प्रभया वर० । ७ ब रा

ल, ल, म प्र च-विरराजाथ । ८.
 ब रा ल, ल, म प्र च-रश्मिभी रश्मि-

मालिनः । अ-रश्मिभिः सुसमाहेतम् ॥

६ ब रा ल, ल, म प्र च अ-
 राजतान्यास० । १० फ अ-भोज-

नानि । ११ ब रा ल, ल, म प्र अ
 च-विचित्राणि । फ-च मुख्यानि ।

१२ ब रा ल, ल, म प्र अ च-
 कपियूथपः । फ-हरियूथपः ॥

१३ आ-वक्रुतपद । १४

ब रा ल, ल, म प्र अ-
 सदनप्रभम् । अ फ-भवनप्रभम् ।

१५ फ अ-यथा स्वर्ग ॥

- ४४उ] नूपुराणां च घोषेण, काञ्चीनां निनदेन च ।
 ४५पू] मृदङ्ग-ताल-घोषैश्च, घोषवद्भिर् निनादितम् ॥४८॥ [४२
 N] प्रासाद-संघात-युतं, क्रौञ्च-सारस-नादितम् । [४३पू
 ४५उ] कूटाऽऽगार-शतैर् युक्तं, गन्धर्व-नगरोपमम् ॥४९॥ [N
 चन्दनाऽगुरु-कर्पूरैर्, दिव्य-धूपैः प्र-धूपितम् ।
 N] माल्य-दामभिराकीर्णं, पुष्प-भक्ति-विचित्रितम् ॥५०॥ [N
 दिव्य-गन्धाऽवसिक्ताभिर्, दीपिकाभिर् विदीपितम् ।
 N] लोकपालान् पराजित्य, तत्प्रभाभिरिवोज्ज्वलर्म ॥५१॥ [N
 N] तुंगानि सौध-वेश्मानि, घोषयन्ति वराऽङ्गनाः ।^{१०}
 ४८उ] यथा कैलास-शृंगाणि, शतशः किन्नरी-गर्णाः ॥५२॥ [N
 ४६पू] स्त्री-वेषैः स्त्री-समाचारैर्, वनिर्ताऽङ्ग-पयोधरैः ।^{१५}
 N] उत्कृष्ट-नूपुर-रवैः, सरो हंसैरिवाऽऽवृत्तम् ।^{१७} ॥५३॥ [N

१. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
 ०तालघोषेण । २ रा ल_२ प्र-घोषय० ।
 ल_१-किंकिणीभिश्च ना० ॥

३ प्र-०दसंयतायुक्तं । ४ फ अ-
 ०संकुलम् ॥

५. ब रा ल_१ म प्र-दिव्यैर्धू-
 पेश्च धू० । ल_२-दिव्यधूपैश्च० ॥

६. अ-०पिकाभिः प्रकाशितम् ॥

७ ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-परित्यज्य ।

८ रा-०भिरिवोज्ज्वलत् ॥

९ आ-घोषैर्वेश्मानि । १०.

फ-शोभयन्ति स्म तद्वैश्म शोभमाना
 वरास्त्रियः । ११ फ अ-कैलाश ।

१२ आ-किन्नरीगणः ॥

१३ ब रा ल_१ ल_२ म प्र-स्त्री-

वेशै स्त्री० । १४. अ-०चारैश्चलिता० ।

१५. अतः परमधिकः पाठः—

म—इतश्चेतश्च धावद्भिर्वृतं वर्षशतैरपि ।

अ—इतश्चेतश्च धावद्भिर्वृतं वर्षवरैराप ॥

१६. ल_२-स रत्नशतसंकुलम् । १७. अ आ-नास्ति ॥

N] इत्तश् चेतश् च धार्वद्भिर्, वृत्तं वर्ष-धरैर् अपि ।

विनीत-जन-संबाधं, स्त्री-रत्न-सुसैमाकुलम् ॥५४॥^१ [N
४९] स व्यूढ-कक्षं हनुमान्, प्रविवेश महद् गृहम् । [४३उ
N] रशना-नूपुरै-रवैर्, मँनो हंसैरिवाऽऽकुलम् ॥५५॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे लर्का-विचयो
नाम चतुर्थः सर्गः ॥४॥

—

१ प्र च-० द्विवृत्तैः । २ ब रा
म प्र च-विटगणैरपि । ३ ब रा म
प्र-स्त्रीरत्नशतसकु० । ४ ल_१ ल_२ अ-
नास्ति ॥

५. ब रा-व्यूहकक्ष्य । फ ल_२

म प्र अ-व्यूहकक्ष । ६ आ-राक्ष-
सीनूपुर० । ७ आ फ रा ल_२ ल_२
य प्र अ च-सरो ॥

८. फ-वनप्रवेशो । ल_२-भवन-
विचयो ॥

[बं-१३]= [पञ्चमः सर्गः] =[दा-९]

तस्यै तत्र प्रे(वि)को(ष्ट)ष्टस्य, मध्ये विपुलमायतम् ।

६] ददर्श भैवनं श्रेष्ठं, हनूमान हॅरि-यूथपः ॥१॥ [१
स मार्गमाणो वैदेहीं, सीतां कमल-लोचनाम् ।^१

N] वानरः परि-चक्राम, हनूमाञ्छत्रु-सूदनः ॥२॥ [३
३पू] अर्ध-योजन-विस्तीर्णं, साऽर्ध-योजनम् आयतम् ।

N] तद् गृहं राक्षसेन्द्रस्य, बहु-प्रासाद-संकुलम् ॥३॥ [२
चतुर-विषाणैश्च गजैर्, द्वि-विषाणैस् तथैव च ।

N] परि-क्षिप्तम् असंवाधं, रक्ष्यमाणम् उदाऽऽयुधैः ॥४॥ [५
राक्षसीभिश्च च पत्नीभी, रावणस्य निवेशनम् ।
आहृताभिश्च च विक्रम्य, राजकन्याभिरावृतम् ॥५॥ [६
तं नक्र-मर्कराऽऽकीर्णं, तिमिगिल-झषाऽऽकुलम् ।

N] वायु-वेगं^२-समुद्धूतं, पन्नगैर् इव सागरम् ॥६॥^{१३} [७

१. फ-तस्यालयं । च अ-तस्या-
लय० । २ फ अ च-व्रिष्टस्य ।

३ फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
भवनश्रे० । ४ अ-माहतात्मजः ॥

५. रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

६ आ अ-साप्रयो० । च-
साप्रयोजनमायताम् ॥

७. आ ल_१ ल_२-रक्षमा० ब-
वक्ष्य० ॥

८ च ब म प्र ल_१ ल_२-राक्ष-
सीभिः । ९. फ-स बहुभी । च ब
म प्र ल_१ २-पपत्नीभी । अ-स
बह्वीभी । १ म-नास्ति । हरिता-
जित इव ॥

११ फ-तत्र कर्मकरा० । रा प्र
ल_१ ल_२-त्कर्मकरा० । १२ रा च
ब म प्र ल_१ ल_२-०गसमप्रवृत्तं ।
१३ म-नास्ति ॥

या च वैश्रवणे लक्ष्मीर्, या चेन्द्रे हरि-वाहने ।
 N] सा रावण-गृहे पद्मां, निखमेवाऽर्नपायिनी ॥७॥ [८
 यादृशं हि कुवेरस्य, यमस्य वरुणस्य च ।
 N] तादृशं तद्विशिष्टं वा, तस्य रक्षः-पतेर गृहम् ॥८॥ [९

[बं-N] ततो ददर्शाऽद्भुत-हेम-जालं, [दा-७]
 व्यासक्त-वैडूर्य-सुहेम-जालम् । [१पू
 विद्युद्विनेदं सै-विहंग-जालं, [१४
 तडिद्विनेदं स विहंग-जालम् ॥१॥^६ [N
 ददर्श नानाविध-वाजि-शालाः, [N
 प्रधान-शालाश् च शशांक-शालाः ।
 मनोहराश् चाऽपि पुनर् विशाला,
 ददर्श वेष्मादिषु चित्र-शालाः^१ ॥१०॥ [२
 गृहाणि नानावसु-राजितानि,
 देवाऽसुरैश् चाऽपि सु-पूजितानि ।

१ प्र-यथा । २ फ ल_१ ल_२-
 हरिवाहणे । ब प्र-हरिवाहिनी । ३
 फ-या सा । रा ब म प्र ल_१ ल_२-
 लक्ष्मीर् । ४ च प्र-०वानुयायिनी ।
 ब-०मेवावपा० ॥
 ५. फ-नाकम्पतेर्गृ० ॥

१. च प्र ल_१ ल_२-०दूर्यसहेम० । अ-गृहोत्तम सुप्रतिपन्नरूपमित्यन्तः
 २ ल_२-विद्युत्पिनदं । ३. म-हरिता- पाठो नास्ति ॥
 लित इव पादः । ल_२-नास्ति । ४ ल_२- ७ प्र-नाना विविधा विशालाः ।
 तडिद्विरुद्ध । ५. ल_१ ल_२-नास्ति ल_१-नानाविधवाजिशालं । ८. रा म-
 पादः । ६ आ फ-अत श्लोकादारभ्य विहंगशालाः । ९. अतः परमधिकः
 यावदुपजातिवृत्त पाठो न दृश्यते । पाठः—

ल_१—कपिप्रवीरो धृतहस्ततालाः (?) ।

सर्वैश्च दोषैः परि-वर्जितानि,
कपिर्ददर्शाऽति-बलाऽर्जितानि ॥११॥ [३]

तानि प्रसन्नानि समाहितानि,
मयेन तत्राऽपि विनिर्-मितानि ।

महीतले सर्व-गुणाऽन्वितानि,
ददर्श लंकाधिपतेर् गृहाणि ॥१२॥ [४]

ततो ददर्शोच्छ्रित-शैल-रूपं,
मनोहरं काञ्चन-चारु-रूपम् ।

रक्षोऽधिपस्याऽऽत्म-बलाऽनुरूपं,
गृहोत्तमं सु-प्रतिपन्न-रूपम् ॥१३॥ [५]

नाना-तरूणां कुसुमाऽवकीर्णं,
गिरेरिवाऽग्रं रजताऽवकीर्णम् । [६उ]

नारी-प्रवेकैर् अपि दीप्यमानं,
तडिद्भिर् अंभोर्दमिवेध्यमानम् ॥१४॥ [७पू]

१. प्र-०तिबलाञ्जितानि ॥ | २ व रा च म प्र-स प्रतिपन्न०

३ अतः परमधिक. पाठः—

च—महीतले स्वर्ग इव प्रकीर्णम् । †

च—प्रक्रीडितैः सूर्यसमानरूपम् ॥ ‡

४. प्र-कुसुमावकीर्णम् । ५ अ- वेद्यमान । रा-०म्भोदधिमध्य० ।
०कैरधि० । ६. प्र ल_१ ल_२ व-०दमि- ७. अत. परमधिकः पाठः—

अ च—हंसप्रवेकैरतिवर्धमानं वेद्यमान्तमेवाभिसमुह्यमानं ।

च—महाकपिस्तत्र महाविमानं ।

म—मनः प्रवेकैरिव बाह्यमानं ।

श्रियावृतं खे सुकृतं विमानं ।

पुष्पाह्वय नाम विराजमानं ॥

रत्नप्रवेकैरभिवर्द्धमानम् ॥

† च म—महीतले स्वर्गमिव प्रकीर्णम् ।

‡ म—प्रक्रीडनैस्तूप(र्थे) शतानुकीर्णम् ।

यथा नगाऽग्रं बहु-धातु-पूर्णं, [८'
 मही-भृतं काञ्चन-राजि-पूर्णम् ।
 अलंकृतं वृक्ष-वितान-पूर्णं, [९पू
 पुँस्पैर् वृतं केसर-रत्न-पूर्णम् ॥ १५ ॥
 कृतानि वेऽमानि सु-पुष्कलानि,
 पुनश् च पद्मोत्पल-केसराणि ।
 वैनानि चित्राणि मनो-हैराणि, [१०
 पश्यन् विचित्राणि चचार मारुतिः ॥१६॥ [N
 कृताश्च वैदूर्य-मया विहंगाः,
 रूप्य-प्रवालैश्च पुनश् चितांऽगाः ।
 चित्राश् च नाना-वसुभिर् विहंगांः,
 पुँष्पाऽऽह्वये भक्ति-चिताः कुरंगाः^{११} ॥१७॥ [१२

१ प्र अ-महीभृता । २ च म-
 शैल कृत । ३ अ-पुष्पैः कृत ॥ ४ च ल_२—सुपुष्कराणि ।
 अतः परमधिकः पाठः—
 ल_२ च म—यथा प्रफुल्लानि च पुष्कराणि ।
 ५. अ-नाना विचित्राणि । ६ अधिकः पाठः—
 ल_१—मृगाकुलान्यत्र धनावराणि ।
 ७. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ-नास्ति १. अ-० सुभिर्भुजंगाः । म प्र ल_१—
 नास्ति पादः । १०. ब-पुष्पाक्षये ।
 ८ रा-रूपप्रवा० । अ-रुक्मप्रवा० ११. अतः परमधिक पाठः—
 रा—द्विजाश्च पक्षार्चितरक्ततुण्डाः । *
 च-रक्ताश्च चामीकररक्ततुण्डाः ॥†
 रा अ च—प्रवालजाम्बूनदरक्तपक्षाः ।
 च—सनीलमावृत्य विजित्य पक्षाः ।‡

* च—द्विजाश्च पक्षार्चितनक्रतुण्डा ।

अ—शिताश्च पक्षाः शितरक्ततुण्डा ।

† अ—द्विजाश्च चामीकररक्ततुण्डा ।

‡ अ—सनीलमाश्रित्य विहंगपक्षाः । रा-००विजिस्वा (?)पक्षाः ।

नियुध्यमानाश्च गजाः सु-हस्ताः, [१४^१
 तथैव पद्मोत्पल-दाम-हस्ताः । [N
 लक्ष्मीस्तथा पद्म-वितान-हस्ताः, [१४
 गृहोऽन्तरे राजति तस्य संस्था ॥१८॥ [N
 ईत्थं स तद् गृहम् अभिवीक्ष्य सुन्दरं,
 सु-विस्मयं नगमिर्व चारु-कन्दरम् ^१ ।
 पुरं च तत् परम-सुगन्धि-मन्दिरं,
 हिमाऽन्यये नगमिव चारु-मुन्दरम् ॥१९॥ [१६
 ततः स तां कपिर् अवीक्ष्य पूजितां,
 वरां पुरी तदधिप-बाहु-निर्जितामै ।
 ददर्श नो जनक-सुतां गुणोऽन्वितां,
 सुन्दुःखितां पति-गुण-वेगै^२ (?) वर्जिताम् ॥२०॥ [१६

रा अ च—कामस्य साक्षादिव भान्ति पक्षाः ।

रा अ—कृता विहंगा सुमुखाः सुपक्षाः ।

१. ल, ल _२ -सयुध्य० । २ प्र-	७ ब-शयः ^१ । ८ ल _१ ल _२ -
नास्ति पादः । ३. च अ-लक्ष्मीस्तदा ।	सविस्मयं । ९. च-नागमिव । १०.
४. च ल _१ ल _२ अ-पद्मनिमग्नहस्ता ।	अ-नास्ति पादः । ११ च अ ल _२ -
५. च अ-गृहांगणे । ६ प्र ल _१ -	चारुमन्दिर । प्र ल _१ -चारुमन्दर ।
तत्र ॥	अ-अतः परमधिकः पाठः-

ददर्श नानाविध-वेदम-सुन्दरम् ॥

१२ ल _१ -०पवाहुवर्जितां । ल _२ -	अ-गुणोन्विता? । १४ म-०गुणवेशव० ।
पवाहुपालितां १३ च-गुणाचितां ।	अ-हरिर्बभूवाधिकदुःखदुःखितः ।

ततस्तदा बहुविध-भाविताऽऽत्मनो,
 महात्मनः स्वयम् उचिताऽऽर्य-वर्त्मनः ।
 अपश्यतोऽभवद् अति-दुःखितं मनो,
 वपुष्मतः प्रवि-चरतो महात्मनः ॥२१॥ [१७
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावणे-भवन-वर्णन
 नाम सर्गः ॥

१. च-स्वयमनुविचार्यव० । ल_१- म प्र ल_१ ल_२-भवनवर्णनं । अ-
 स्वयमुदितार्यव० । अ-रघुरुचिरार्यव० ॥ भवनवर्णनो ॥
 २. रा-श्रीरामायणे । ३. रा

[बं-N]

४२श-पृष्ठत उपरि मुख्यपाठः ।

[द्व-९]

वेश्मनस्तस्य मध्यस्थम्, अन्यद् वेश्म विनिर्मितम् ।
 दिव्य-निर्यूहं-संकीर्णं, ददर्श हनुमान् कपिः ॥२२॥ [१०
 ब्रह्माऽर्थं हि कृतं दिव्यं, दिवि यद् विश्व-कर्मणा ।
 विमानं पुष्पकं नाम, सर्व-काम-गमं शुभम् ॥२३॥ [११पू
 परेण तपसा लेभे, यत् कुवेरः पितामहात् । [११उ
 कुवेराद् ओजसा लेभे, रावणस्तद् गृहोत्तमम् ॥२४॥ [१२
 ईहामृग-समा-युक्तं, कार्तस्वर-हिरण्-मयम्
 सुदृढैर् आवृतं स्तम्भैः, प्रदीप्तमिव च श्रिया ॥२५॥ [१३
 मेरु-मन्दर-संकाशैर्, उल्-लिखद्रिर् इवाऽवरम् ।
 कूटाऽऽगारैः शुभाऽऽकारैः, सर्वतः समलंकृतम् ॥२६॥ [१४
 ज्वलनाऽर्क-प्रतीकाशैः, सु-कृतैर् विश्वकर्मणा ।
 हेम-जाल-प्रतिच्छन्नं, रत्न-वैडूर्य-वेदिकम् ॥२७॥ [१५

१ ब म-मध्यांतरन्यद् । प्र-
 वेधांतर० । ल_१-मध्यांतर० । २. फ-
 दिव्यनिगूढ० । रा च म प्र ल_१ ल_२-
 दिव्यं निगूढं स । ब-दिव्यं निर्गूढं स०
 अ-दिव्यं निज्जूह० ॥

३ रा-विकृतं । अ-विहित । ४
 च-मं श्रुतम् । अ-सर्वकामफलप्रद ॥

५ म-यः । ६ ब च फ म प्र
 ल_१-कुवेरात्तेजसा ॥

७. फ अ-ईहामृगगणाकीर्ण ।
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२-चित्त्रैर्मृगैः

समायुक्तं । ८. फ रा च ब म प्र
 ल_१ ल_२ अ-कार्तस्वरहिरण्मयैः । ९.
 च ब म फ ल_२ अ-सुकृतैरा० । प्र-
 सुकृतमा० । सुकृतं चावृ० ॥

१०. रा च म प्र ल_१ ल_२-
 शुभाचारैः । आ-शुभागरैः । ब-शुभा-
 धारैः । ११. फ-सर्वशः ॥

१२. च ब म प्र ल_१ ल_२-सुकृतं
 वि० । रा-स्वकृतं वि० । १३ फ रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२-ह्मवै० ॥

सर्व-रत्न-समा-कीर्ण, तपनीय-विचित्रितम् । [N
जाल-वातायनैर्युक्तं, काञ्चन-स्फाटिकैरपि ॥२८॥ [१६पू
हेमैरु आभरणैः श्लक्ष्णैः, प्रसृतैः सु-समाहितैः ।

इन्द्रनील-महानील-मणि-प्रवर-वेदिकम् ॥२९॥ [१६उ

[बं-N]प्रतप्त-जांबूनद-जाल-चित्रितं, [दा-८]

ददर्श वीरः पर-वीर-हा कपिः । [१उ
तदप्रमेय-प्रतिकार-कृत्रिमं,

स्वयं कृतं साध्विति विश्वकर्मणा ॥३०॥^१

दिवं-गमं वायु-पथे प्रतिष्ठितं,

व्यरोचताऽऽदिस-पथस्य लक्ष्मवत् । [२उ

यद् यत् पृथिव्यामभिराम-रूपं,

तत् तत् कृतं भूमि-तलेऽपि तस्य ॥३१॥ [N

नाऽस्फाटिकं नाऽमणिरत्न-पूर्णं,

नाऽराजतं किञ्चिद् अकाञ्चनं वा ।

वनानि शैलानि नगराणि नद्यः,

सरांसि चित्राणि च काञ्चनानि ॥३२॥ [N

तले बभूवुः स्फटिकांऽतराणि,

तस्मिन् विमाने तपसो निधाने ।

१. ब-०रत्नसमुत्कीर्ण । २ फ
रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-काञ्चनैः
स्फा० ॥

३ रा च ब म-हेमैरारोहणैः ।

प्र-हेमैरारोहणैः । ४ प्र-तीक्ष्णैः । ५.
फ-सुसमाहितैः । ६ इन्द्रनीलसमा-
नील० । रा-इन्द्रनीलमयानील० ॥

१. साधिते । ल_२-स्वधिति । २
आ फ अ-अत आरभ्य सर्गसमाप्तं
यावत्पाठो नास्ति ॥

३ च-तैलो । ४. प्र-कंवलानि ।
५. ब म प्र ल_२-स्फटिकेतराणि ॥

भूस्तत्र रक्तोत्पल-पत्र-चित्रैः,
 कीर्णा स-हेमोत्पल-पत्र-रेणुः ॥३३॥^१ [N
 यथा-विधा राज-वरोत्तमांङ्गे,
 चूडासु चूडा-मणयो वि-भान्ति ।
 तथा-विधास्तत्र कृता विमाने,
 स्तंभौश्च जालानि च वेदिकाश् च ॥३४॥ [N
 स्तंभ-प्रमाणान्य् अविलम्बितानि,
 स्तंभानि(?) चित्राण्य् अपि चोत्तमानि ।^२
 तत्रांऽपि वैदूर्य-कृतं विशालं,
 यथा स-तारा-गणम् अन्तरिक्षम् ॥३५॥^३ [N
 न तत्र किञ्चिन् न कृतं प्रयत्नार्तं,
 न तत्र किञ्चिन् न महाऽर्ह-रत्नम् ।
 न तत्र किञ्चिन् न महा-विशेषं,
 न ते विशेषा नियताः सुरेष्वपि ॥३६॥ [३

१ प्र-कृष्णे । ल_१-कृष्णः । ३. ल_२-०वरोत्तमागके । ४. ब
 २ आ अ फ च-अधिकः पादः । रा म प्र ल_१ ल_२-विमान० । ५.
 खद्योतवर्णश्च सुवर्णरेणुः ॥ च-स्रजश्च ॥

६ अतः परमधिकः पाठ —

च—दामानि पद्मोत्पलचपकानां ।
 प्रसक्तमुल्लोचकृतं सुरभ्यं ॥

७. च-तन्नीद्ध । ल_२-तत्रास्य । स्तम्भादिपदक्रीवत्वमुपेक्ष्यम् ॥
 ८. सादिग्धप्रामाण्यमेतत् पद्यम् । तथाहि ६. ब म प्र ल_१ ल_२-प्रयत्नं ॥

तपः-समाधान-पराक्रमाऽर्जितं,

मनः-समाधान-विचार-चारितम् ।

अनेक-संस्थान-विशेष-निर्मितं,

ततस्ततः श्लक्ष्ण-विशेष-दर्शनम् ॥३७॥ [४

सुराऽसुराणामपि दुष्प्रदर्षणं,

दुरा-सदं मारुत-वेग-दर्शनम् । [N

महात्मनाम् उग्रतपः कृताऽऽत्मनां,

यशस्विनां पुण्यकृतां यथोऽऽलयम् ॥३८॥ [५उ

विशेषितोच्चासन-संप्रति-ष्ठितं,

वि-चित्र-कूटं बहु-कूट-मण्डितम् ।

मनोभिरामं शरदे (शदि) व(न्दु) निर्मलं,

महाऽभ्रकूटं विविधाऽभ्र-मण्डितम् ॥३९॥ [६

वहन्ति यत् कुण्डल-शोभिताऽऽनना,

मनो-जवा भूत-गणाः सहस्रशः । [७पू

वसन्त-पुष्पोत्कर-चित्र-दर्शनं,

वसन्त-मासाद् अपि क्रांत-दर्शनम् ।

स पुष्पकं नाम विमानम् उत्तमं,

ददर्श तद् वानर-वीर-सत्तमः ॥४०॥ [८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे पुष्पकवर्णन

नाम सगं ॥

१. रा ल२-ततः स० । २ ल१
०धानपरैः समा० ॥

३ म-दुष्प्रदर्शनं । ४ ब-जरा-
सद । च ल२-दुराधरं । ५ च-
तथालयम् ॥

६ च-विशालतोच्चामसन । प्र-

विशेषतो० । ७ रा च प्र ल१ ल२-
शरदीव । ८ प्र-निर्मितम् ॥

९ रा-०न्तपुष्पोद्गमचारुद० ।

१० प्र-ब्राह्मवि० । ल१-चैव । ११. ब म

प्र ल१-०स्मुत्तमः ॥

[वं-१३]

(४८श-पृष्ठत उपरि मुख्यपाठ)

[दा-९]

- ५३] आरुरोह हरि-श्रेष्ठो, विमानं पुष्पकं शुभम् ॥२९॥^१[१९७
 N] सै तत्रै गन्ध(?न्धं)-संयुं(?स)क्तं, पान-मौल्याऽनुभक्षजम् ।
 ८३] दिव्यं संमूर्च्छितं जिघ्रन्, रूपवन्तम् इवाऽनिलम् ॥४१॥^१[२०
 स गन्धस्तं महा-सत्त्वं, बन्धुर् बन्धुभिन्नोत्तमम् ।
 ९] इत एहीत्यं उवाचैनं, तत्र यत्र स रावणः ॥४२॥ [२१
 ततस्तां प्रस्थितः शैलां, ददर्श महती शुभाम् ।
 १०] रावणेन पराऽऽक्रांतां, कान्ताम् इव वर-स्त्रियमं ॥४३॥ [२२
 मणि-सोपान-विकृतां, हेम-जाल विर्राजिताम् ।
 ११] स्फाटिक-प्रावृत-तलां, दन्ताऽन्तरित-रूपिकाम् ॥४४॥ [२३
 मुक्ता-मणि-प्रवालैश्च, रूप्य-चामीकरैर् अपि ।

१ फ-महत् । २ रा च ब
 म प्र ल_१ ल_२-नारित । ३ च ब
 म ल_२ अ-तत्र प्रसक्तो । प्र ल_१-तत्र
 प्रसक्त । ४ फ-गंधससक्त । च ब
 म ल_२ अ-गंध त । प्र ल_१-सौगध्य ।
 ५ च-पानमन्योन्यभक्षणम् । ब म
 प्र ल_१ ल_२-पानमन्योन्यभूषण । अ-
 पानमाहयान्तरिक्षजम् । ६ रा-
 नारित ॥

७ आ-दिव्यसमूर्च्छनं । ८ च
 ब प्र ल_१-जघ्नौ । ९ फ-उत्पिब-
 न्तमिवा । आ प्र अ-न्तमिवा-

नलं । रा-भगस्ति ॥

१० आ-०हीत्युवाचेमं । ११
 फ ब अ-रावणम् । १२ ब-शैलां ॥
 १३ फ-रावणस्य मन.कान्ता ।
 १४ ब-वनस्त्रि० । १५ रा ब म
 प्र ल_१ ल_२-०पानसुकृतां । १६ अ-
 ०लविभूषितां ॥

१७ च-दान्तान्त० । ब म प्र
 ल_१ ल_२-धात्वन्तरित० । १८ फ
 रा च म प्र ल_१ ल_२-०रितरूपकां ।
 १९ फ-मुक्तफलप्र० ॥

- १२] विभूषित-मणि-स्तंभां, सुवर्ण-स्तंभ-भूषिताम् ॥४५॥ [२४
समैर् ऋजुभिर्त्युच्चैः, समन्तात् सु-विभूषितैः (?ताम्) ।
- १३] स्तंभैः पक्षैर् इवाऽत्युच्चैः, दिवं संप्रस्थितैरिव ॥४६॥ [२५
महत्यां कुथयाऽऽस्तीर्णा, पृथिवीलक्षणाऽकया ।
- १४] पृथिवीम् इव विस्तीर्णा, स-राष्ट्रां हेम-मालयां ॥४७॥ [२६
नादितां यंत्र-विहगैर्, दिव्य-गन्धाऽधि-वासिताम् ।
- १५] परार्ध्याऽऽस्तैरगैर्जुष्टां, रक्षोऽधि-पति-सेविताम् ॥४८॥ [२७
धूमेनाऽगुरु-धूपानां, विमलां हंस-पांडुराम् ।^{१६}
- १६] चित्रां पुष्पोपहारेण, कल्माषीमिर्व सु-प्रभाम् ॥४९॥ [२८
मनः-प्रह्लाद-जनीनी, कामस्याऽपि प्रमादिनीम् ।

१. फ-सुबहुस्तम्भमंडिता । अ-
सुबद्धस्तम्भमंडिता । २ आ-०भिर-
त्युग्नेः । ३ रा ब म प्र ल_१ ल_२-
समेता च विभूषितां ॥

४ रा च म प्र ल_१ ल_२-दिवः ।
ब-दिवि । अ-गिरि । ५ रा च म
प्र ल_१ ल_२-०तैरपि । ६ च-महत्
पर० । ७ आ-कुल्ययास्तीर्णा । अ-
कथयाकर्णां । ८ च-सराष्ट्रगृहमालया ॥

९ फ-सराभ्रग्रहमालया । अ-
सुवस्तुग्रहमालया । रा म प्र-शाला-
नूपुरमालिनीं । च-शाला नूपुरमा-
लिनी । ल_१-शालं नूपुरमालिनीं । ल_२-
शालनूपुरमालिनी । १० आ अ-
नादितं । ११ आ फ-यत्र वि० ।

अ-पुण्यवि० । १२ अ-०धिवासितं ॥

१३ आ-०र्ध्याभरणे० । १४
आ-धूपेना० । १५-रा च ब म प्र
ल_१-दंतपाडुरा । १६ ल_२-नास्ति ॥

१७ रा ब प्र ल_१-पूर्णा । म-
पूर्णपु० । अ-चित्रपु० । १८ रा च ब
म-कल्माषामि० । प्र-कल्माषा सुप्रभा-
मिव । ल_१-कलुषां सुप्रभामिव ।
आ-कल्माषीमि० । १९ आ रा प्र
म ल_१ ल_२ च अ-मनःसंहाद० ।
२० आ-वालस्यापि प्रमादिनी । रा
ल_१-वर्षस्यापि प्रसादिनी । अ-
चित्तस्यापि प्रसा० । ब-वामस्यापि
प्रसा० ॥

- १७] हृच्छोक-नाशिनीं दिव्यां, श्रियः संजननीमिवा॥५०॥[२९
इन्द्रियाणीन्द्रियाऽर्थैश्च, समं पंचभिर् उत्तमैः ।^{३०}
- १८] तर्पयन्तीं च सततं, सैदा रावण-सेविताम्॥५१॥[३०
स्वर्गोऽयं देवलोकोऽयम्, इयं सिद्धिः परा भवेत् । [३१
- २०] इति संचिंत्य स तदा, बहुधा बहु-चिंतया ॥५२॥[N
प्र-ध्यायत इवाऽपश्यत्, प्रदीपांस् तत्र काञ्चनान् ।
- २१] धूर्तानिव महा-धूर्तैर्, देवनेन परा-जितान् ॥५३॥[३२
दीपानां च प्रकाशेन, श्रिया चाऽर्तुलया तथा ।
- १२] अर्चिभिर् भूषणानां च, तां प्र-दीप्ताम् अमर्न्यता॥५४॥[३३
N] काञ्चनैर् उद्यतैर् दीपैः, समन्ताद् अवभासितार्म । [N
कपाट-जालैर् विततैर्, उद्गमन्ती प्रभाम् इव ॥५५॥
N] तां तदा प्राविशद् हृष्टो, हनुमान् पर्वनाऽऽत्मजः । [N

१ आ रा च ब म प्र ल_१-
श्रेयः सं० २ रा च ब म प्र ल_१-
समै । ३ ल_२-नास्ति ॥

४ आ च अ-तर्पयामास । प्र-
तर्पयन्तीव । ५ फ अ-सन्न । ६
फ अ-रावणसेवितं । आ-रावणसेविनीं ।
७ रा ब म प्र ल_१ ल_२-स्वर्गार्थं ।
८ फ-ब्रह्मलोकोयमि० । रा ब म
प्र ल_१ ल_२-देवलोकार्थमि० । ९ फ-
सिद्धिः परममा इति । रा ब म प्र
ल_१ ल_२-सिद्धिप्रदा म० । अ-सिद्धिः
परा मता ॥

१० फ-सचितयामास बहु ।
११ फ-इति चितया । रा च म प्र ल_१
ल_२-बहु चिन्तयत् । १२ रा ब म

प्र ल_१ ल_२-प्रध्यायन्नेव चापश्यत् ।
अ-प्रध्यावंत इवा० ॥

१३ रा च ब प्र ल_१ ल_२-
० देवतैर्न । १४ अ फ-तु । १५ फ-
वातु० । प्र-जाज्वल्य० । १६ रा ब
म प्र ल_१ ल_२-तथा ॥

१७ फ-संप्रदीप्तोवमन्यते । रा
ब म ल_२-दीप्तदीप्ताम० । प्र ल_१-
दीपदीप्ताम० । १८ फ-काचनैरुज्व-
लैर्दी० । १९ रा च ब म प्र ल_१
ल_२-दूरात्प्रणिहितेक्षणः ॥

२० ल_२-कपाटजालैर् । २१
रा-प्रजामिव । २२ ल_२-प्राविशद्दृष्टो ।
२३ फ-माहतात्मजः ॥

- N] निश्शब्द-पद-विक्षेपो, दूरांत प्रणि-हितेक्षणः॥५६॥ [N
ततोऽपश्यत् कुंथाऽऽसीनं, नानावर्णाऽम्बर-स्रजम् ।
२२] सहस्रमेव नारीणां, नानावेषं चयं त्विषाम् ॥५७॥ [३४
परावृत्तेऽर्ध-रात्रे तु, पान-निद्रा-वशं गतम् ।
२३] क्रीडिताद् विरतं सर्वं, सुषुपे बहुलं ततः ॥५८॥ [३५
तत् प्रसुप्तं विरुचे, निश्शब्दाऽम्बर-भूषणम् ।
२४] निश्शब्द-हंस-ध्रमरं, यथा पद्म-वनं महत् ॥५९॥ [३६
तासां संवृत-दंष्ट्राणि, मीलिताऽक्षाणि मारुतिः ।
२५] अपश्यत् पर्ण-गन्धीनि, वदनानि स योषिताम् ॥६०॥ [३७
२६पू] प्रबुद्धानीव पद्मानि, तासां बुंध्वा क्षपाऽस्यये ।
N] पुनः संवृत-पर्त्राणि, रात्राविव बभूवुस् तदा ॥६१॥ [३८
इमानि ध्वंश-पद्मानि, नारीणां नेत्रं-षट्पदाः ।

१ फ रा च प्र म ल_१ ल_२
अ-०पदविक्षेपे । २ रा च प्र म
ल_१ ल_२-दूरप्र० । ३ आ अ-
०श्यदथासीन । रा-०श्यत्कचाकीर्णं ।
च-०श्यत्कथाकीर्णं । ब म प्र ल_१
ल_२-०श्यत्कचाकीर्णं ॥

४ आ फ च ब-०वेषचयस्त्वि०
म-०वेषचय त्वि० । प्र-नानावेषं चय-
स्त्वि० । ल_१-०वेशचयस्त्वि० । ल_२-०वेश
चयस्त्वि० । अ-नानावर्णसमत्वि० ॥

५ अ आ-क्रीडित्वा । फ रा ब
म प्र ल_१ ल_२-क्रीडनाद् । ६ अ-
उपरत । ७ आ-तन्नु । ८ आ-हनु
मानित्यमन्यत । च ल_२-सुषुप्तं बहु० ।
रा म प्र ल_२-प्रसुप्तं बहु० । अ-
सुध्वाप ब० । ९ फ-तत' प्रसुप्त ।

रा च ब म प्र ल_१ ल_२-तत्र सुप्त ।
१० फ-विरुचिरे । ११ रा ल_२-निश्शब्द
वर० । ल_१-०ब्द वरभूषितम् ॥

१२ फ-०तदन्तानि । रा-संवृत्तद् ।
अ-०तदताना । १३. फ रा च ब
म प्र ल_१ ल_२-मीलिताक्षीणि ॥

१४ रा म प्र ल_१ ल_२-पद्म-
गंधानि । १५ रा-वद्धान् ॥

१६ फ रा ब म प्र ल_१ ल_२
अ-संहृतप० । १७ रा-रात्राविव ।
ल_२-रात्रावेव । ब-मीलिताक्षीणि ।
१८ रा म प्र-यथा तथा । ल_१ ल_२-
ब-मारुतिः । १९ फ-पद्मववत्राणि ।
२० फ च ब म प्र ल_१ ल_२-मत्त-
षट्पदाः । रा ल_२-स तु षट्प० ॥

- २७] अम्बुजानीति मन्वानैः(ःनाः),प्रार्थयन्ते पुनः पुनः॥६२॥ [३९
 इतीऽवाऽमन्यते श्रीमान्, उपेत्यै सं महा कपिः ।
 २८] मेने हि^१ गुणतस् तानि, समानि सलिलोद्भवैः ॥६३॥ [४०
 सा तस्य शुशुभे शाला, ताभिः स्त्रीभिर् विराजिता ।
 २९] शरदीऽव प्रसन्ना द्यौस्, ताराभिरभिशोभिता^१ ॥६४॥ [४१
 ताभिः परिवृतः शूरः, शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
 ३०] यथा ह्युडुपीतिः श्रीमांस्, ताराभिरभि-संवृतैः ॥६५॥ [४२
 याश्च्यवन्यर्ष्यम्बरात्तारास्, तत्रै मन्ये निराकृताः^{१६} ।
 ३१] इमास्ताः सङ्गताः कृत्स्नांस्, तत्रामर्न्यत वै हरिः॥६६॥ [४३
 ताराणाभिव हि व्यक्तं, महतीनां महाऽर्चिषाम्^{१७} ।
 ३२] प्रभो वर्णः प्रसादश्च, विरेजुस् तत्र योषिताम् ॥६७॥ [४४
 व्यावृत्त-वसनाम् तत्रै, प्रकीर्ण-वर-भूषणाः^{१८} ।

१. फ रा च अ-अंबुजानीव । २. रा-मन्वामः । म प्र ल_१-मन्वनः ।
 ३ आ-प्रार्थयन्ति । ४ आ-इति चामन्यत । ५. फ-मासीनास्तानुपेत्य ।
 रा ल_२-श्रीमानुपेत्य । ब म प्र ल_१-श्रीमानुपेत्य च । ६ च-सहस्र कपिः ॥
 ७ फ-०ऽथ । ८ च-०भिरिवशो ।
 ९ अ-नास्ति । १० अ च-नास्ति ॥

११. फ-ह्यशुभे । १२. रा ब म प्र ल_१ ल_२-०स्ताराभिः परिवारितः । १३ च अ-नास्ति । १४ फ म-याश्च संत्यम्बरे ताराः । च-

याश्च्यवन्यवराक्षाराः । १५ फ रा म-०त्ताराः काले काले निराकृताः । च अ-०त्ताराः काले काले निराकृताः । १६ रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

१७ आ-संवृताः । १८ अ फ सर्वास्त० । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-सर्वाः प्रकीर्णांश्वरभूषणाः । १९ रा च ब म प्र ल_२ ल_२ अ-नास्ति ॥

२० फ अ-प्रभावर्णप्रसादाश्च । २१ फ-योषितः । २२ अ-व्यावृत्तिः शिरसस्तत्र । २३. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

- ३३] पान-व्यायाम-काले चं, निद्राऽपहृत-चेतसः ॥६८॥ [४५
 प्रभ्रष्ट-तिलकाः काश्चित्, काश्चिद् उत्कटनूपुराः ।^१
 ३४] पार्श्व-गलित-हाराश्चं, काश्चिन् परम-योषितः ॥६९॥ [४६
 संमुक्त-रसनाः काश्चित्, काश्चित् प्रस्रस्त-वाससः ।
 ३५] व्याविद्ध-रसना-दामाः, किशोर्य इव वाहिताः ॥७०॥ [४७
 सुकुण्डल-धराश्चाऽन्या, विच्छिन्न-मृदित-स्रजः ।
 ३६] गजेन्द्र-मृदिताः फुल्ला, लता इव महावने ॥७१॥ [४८
 चन्द्राऽशु-निकराऽऽभाश्च, हाराः कासांचिदुत्कटाः ।^२
 ३७] स्तन-मध्ये प्र-सुप्तानां, विरेजुर् हंस-संनिभाः । [४९
 अपरासां चं वैडूर्याः, कादम्बा इव पक्षिणः ।^३ ॥७२॥
 ३८] हेममूत्राणि चाऽन्यासां, चक्रवाका इवाऽभवन् । [५०
 हंसकारण्डवाऽऽकीर्णाश्च, चक्रवाकोप-शोभिताः ॥७३॥
 N] आपगा इव ता रैजुर्, जघनैः पुलिनैरिव । [५१

१ रा ब च म प्र ल_१ ल_२-
 ०यामकालैश्च । २ रा च ब म प्र
 ल_१-निवृत्तति० । ३ ब-काश्चिदुत्कटनू० ।
 ४. फ नास्ति ॥

५. रा ब म ल_१ ल_२-पार्श्वे
 गलित० । च-पार्श्वेद्र० ? अ-पार्श्वो-
 गति० ॥ ६ रा च ब म प्र ल_१-
 मुक्तसारसनाः । ल_२-सुकुमारासना ।
 अ-मुक्तसंरसनाः । ७ आ-प्रभ्रष्टवाः० ॥

८. च-व्यावृद्ध० । आ-आविद्ध० ।

फ-०द्धरसनामोदा । रा ब म प्र
 ल_१-निवृद्धर० । ल_२-विवद्धर० ।
 ६ फ-०लचया० । १० च ब म
 प्र ल_१ ल_२-विभिन्न ॥

११ रा ब म प्र ल_१-०न्द्रम-
 थिता । १२ ल_२-नारित ॥

१३ फ-तु सुप्तानां । अ-तु
 सुप्ताया । च-सुप्ताना । १४ प्र-
 ०जुह्वैमसं० । १५ फ-नास्ति । १६
 ल_२-नास्ति ॥

१७ फ-० वाकोप कृजिताः ।
 १८ ल_२-नास्ति । आ-अत आरभ्य

सर्गसमाप्तिं यावत् पाठो नास्ति ॥

किकिणी-जाल-नादिन्यस् ता हेम-तिलकाऽन्विताः । .

[N भाव-ग्राह्यैः सुँ-गंभीराः सुप्ता नद्य इवाऽभवन् ॥७४॥[५२

मृदुष्व् अंगेषु कासां-चित् प्रति-रूपं समुच्छ्रितैः(ताः) ।

३९] तासां बभ्रुर् भूषितानां शुभा भूषण-राजयः ॥७५॥[५३

अंशुकाऽन्ताश्च कासां-चित् मुख-मारुतै-कंपिताः ।

४०] उपर्य् उपरि वक्त्राणां व्या-धूयन्ते पुनः पुनः ॥७६॥[५४

ताः पताका इवोद्धृता रत्नानां रुचिर-प्रभाः ।

N] नाना-वर्णाः सु-वर्णानां वक्त्र-मूलेषु रेजिरे ॥७७॥[५५

ववल्गुश्चाऽत्र कासां-चित् कुण्डलानि मंहाऽर्चिषाम् ।

४१] मुख-मारुत-कैपैश् च मन्द-मन्दैः सुँ-योषिताम् ॥७८॥[५६

शर्कराऽऽसव-गंधैश् च प्रकृता सुरभिः शुभैः ।

१ अ-०नादिन्यः। २, फ-हेमकन-
कांकिताः। अ-सहेमकनकांकिताः ॥

३. ब रा च म-भावग्राहोपगं-
भीराः। अ-हारग्राहापयस्तीरा। प्र-
भावग्रैवेप०। ल_१-भावग्रावौप०।
४. ब-समुत्हतम्। रा म प्र ल,
ल_२ रा-समुत्सृतं। च-समुच्छ्रितम्।
अ-समुत्थितम् ॥

५. फ च-बभ्रुवुर्भूषणानीव ।
अ-ता बभ्रुर्भूषणानीव । ल_१ प्र-
तासां भ्रुर्भूषितानां । ६ रा च-
अंशुकार्ताश्च । प्र-अंशुकाश्चैव । ७.
फ च अ-०तघटिताः । ल_१-तक-

ल्पिताः ॥

८ च ब-इवोद्धृताः ।

९ ब रा च म प्र ल_१ ल_२-
नानावर्णसु० फ-नानावर्णैश्च व०। १०.
फ-भेजिरे। ११. फ-शुभार्चिषां अ-
महात्विषां ॥

१२ फ अ-०कग्नैस्तु । १३.
फ-०मन्दैस्तु । प्र-०मन्दैश्च ।

१४. फ-०रावशगन्धेन । रा-
रासवर्ग० । च-०रासवगंधैश्च ।
प्र-रासवगंधैश्च । अ-शर्करासवग-
धीनि । १५. फ-मुख । च-मुखा ।
अ-मुखं ।

- N] तासां वदन-निश्वासः सिंषेवे रावणं तदा ॥७९॥ [५७
 रावणाऽऽनन-शंकाश्च काश्चिद् रावण-योषितः ।
- N] मुख-वातं स-पत्नीनाम् उपाऽजिघ्रन् पुनः पुनः ॥८०॥ [५८
 अत्यर्थाऽऽसक्त-मनसो रावणे काश्चन स्त्रियः ।
- N] सु-स्थिरत्वार्त्त स-पत्नीनां प्रीयमाणा बभुस् तदा ॥८१॥ [५९
 बाहून् उपनिधायान्ऽन्याः परिहारो (?यो) पंशोभिताः ।^{११}
- N] अंशुर्कान्येव सूक्ष्माणि प्रमदास् तत्र शिश्रियुः ॥८२॥ [६०
 अन्या वक्षसि चाऽन्यस्याः तस्याः काचित् पुनर् भुजम् ।
- N] अपरा त्वंकमन्यस्यास् तस्याश् चापि परा कुञ्चौ ॥८३॥ [६१
 ऊरु-पार्श्व-कटी-पृष्ठम् अन्योन्यस्याः समाश्रिताः ।
- N] परस्पर-निविष्टांऽग्यो मद-स्नेह-वशाऽनुगाः ॥८४॥ [६२
 एकीभूताश् च ताः सर्वाः सुषुपुस् तत्र योषितः । [६३उ

१ ब रा म प्र ल_१-सुरभिनि०
 २ फ-शिखिरे । अ-निषेवे । ३
 फ म अ-रावणस्तदा । ४ रा-
 ऽणानदश । फ-ऽणानननिश्वासः ।
 ल_१-ऽणाननसक्ताश्च । अ-ऽणादर्श-
 सकाशा ॥

५ फ-मुखान्मुख । ६ फ-
 अत्यर्थं शक्त० । ल_१ अ-अत्यंतास० ।
 ७ रा च म प्र ल_१ ल_२-रावणं ।

८ ब-स्वस्थि० । ९ ब-
 उपाजिघ्रन् पुनः पुनः । फ-ऽप्रीयमाणा
 युयुस्तदा । १० फ-बहून्युपनि० ।

अ फ-भिन्नाः-ब्राह्मपरिनिधायान्याः ।
 ११ फ अ च-परिहासोप० । १२
 ल_२-नास्ति ।

१३ रा-ऽवानीव । १४ फ-
 तत्त्वानि । १५ अ-काश्चित् पुनर्ययौ ।

१६ फ रा म प्र ल_१ ल_२-ऽश्राप्य-
 परा । च-ऽवाप्यपरा । १७ फ-भुजम् ।
 अ-ययौ । १८ रा-पार्श्वे । म-
 ऊरुपार्श्वे ॥

१९ ब म प्र ल_१ ल_२-ऽनिवि-
 ष्टांगा । अ-ऽनिविष्टास्ता । २० ब फ
 रा म प्र ल_१ ल_२-एकीभूता स्म ॥

- N] अन्योन्य-गात्रसंस्पर्शात् प्रीयमाणाः सु-मध्यमाः ॥८५॥ [६३पृ
 अन्योऽन्य-भुज-मूत्रैस् ताः स्त्री-माला ग्रथिता यथा ।
 N] मालेव ग्रथिता तत्र शुशुभे मत्त-षट्पदा ॥८६॥ [६४
 लतानां माधवे मासि फुल्लानाम् इव योषिताम् ।
 N] अन्योऽन्य-बाहु-ग्रथितं संपन्न-कुसुमोच्चयम् ॥८७॥ [६५
 व्यति-चेष्टित-सु-स्कंधं तथाऽक्षि-भ्रमराऽऽकुलम् ।
 N] आसीद् वनमिवोद्धृतं स्त्री-वर्णं रावणस्य तत्र ॥८८॥ [६६
 न चिरेणाऽपि सु-व्यक्तं न(?)तासां योषितां तदा ।
 N] विवेकं(?)कः)शक्यमा(?)आ)रब्धुं भूषणाग्रांऽबर-स्रजाम् ८९ [६७
 रं वणं सुख-संसुप्तं ताः स्त्रियो विविध-प्रभाः ।
 N] ज्वलिताः काञ्चनाऽऽदीप्ताः प्रैक्षन्ताऽनिमिषा इव ॥९०॥ [६८
 रक्षसां चाऽभवन् कन्यास् तस्य काम-गमास्तदा ।
 N] राजर्षि-नृप-दैत्यानां गंधर्वाणां च योषितः ॥९१॥ [६९

१ ल_१-नास्ति । २ ब रा म
 प्र ल_१ ल_२-० भुजसंवासाः । अ-
 अन्योन्य भु० । ३ फ-ग्रथिता ।
 ४ अ-इव ॥
 ५ फ-प्रथिता । ६ अ-
 सूत्रे । ७ ल_१-स तु ष० । ब च
 म प्र-० षट्पदाः । रा-० पदः । ८
 फ-फुल्लानां वायुसेवनात् । अ-फुल्लानां
 वायुसेवितान् ॥

९ ब रा म प्र ल_१ ल_२-सप-
 लीकु० । च-सपन्नकु० । अ-संपूर्ण-
 कुसु० । १० रा ब म प्र ल_१-व्यचेष्टत
 ल_२-व्यस्यचेष्टत । च-व्यतिचेष्टत ।
 ११ ब म प्र ल_१-तथा सुष्टु । रा-
 यथा सुष्टु । ल_२-तस्सर्व । १२ फ अ-
 अन्योन्यभ्रम० । ब-यथाक्षिभ्र० ॥

१३ ब-स्त्रीरत्नो । रा च म प्र
 ल_१ ल_२-स्त्रीरत्न । अ-स्त्रीपुरं । १४
 रा च म प्र ल_१ ल_२ अ-तु । १५. फ
 रा च म प्र ल_१ ल_२-रुचिरे० । अ-
 अचिरे० ॥

१६ फ-विवेकराज्यमारब्धं । १७
 फ अ च-रावणे सुखसंविष्टे । १८.
 ब रा च ल_१ ल_२ म-विबुधप्रियाः ।
 प्र-विबुधस्त्रियः ॥

१९. फ अ-ज्वलंत । २०. फ
 च अ-काञ्चना दीपाः । २१ फ-
 प्रेक्षन्ते विशिषा । रा-प्रेक्ष० । अ-
 प्रेक्षते निमि० । २२ फ-राक्षसी ।
 २३. ब रा च प्र म ल_१-तत्र । २४.
 फ-कामशर० । च ल_२ अ-काम-
 गता० ॥

- न तत्र काश्चित् प्रमदाः प्रसह्य
 प्रधानं-वीर्येण बलेन लब्धाः ।
 न चाऽन्य-कामा न तथाऽन्य-पूर्वा
 N] विना वराया जनकाऽऽत्मजायाः ॥१२॥ [७१
 न चाऽकुलीना न चं हीन-रूपाः
 सदाऽन्न-पांना उपचार-युक्ताः ।
 भौर्या बभुम् तस्य नै हीन-सत्त्वा
 N] न चाऽपि कामस्यं न कामनीयाः ॥१३॥ [७२
 बभूव बुद्धिश् च कपीऽश्वरस्य
 यद् ईर्दृशी राघव-धर्म-पत्नी ।
 इमा यथा राक्षस-राज-भार्याः
 N] सुजातम् अस्यो इव साधु-बुद्धेः ॥१४॥ [७३
 पुनश् च सोऽचिन्तयद् अर्थरूपं
 ध्रुवं विशिष्टा गुणतो हि सीता ।
 अर्थार्य यस्योः कृतवान् दुरात्मो
 N] लंकेश्वरः कष्टम् अकार्यम् एतन् ॥१५॥ [७४
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावणोऽवरोध-दर्शन
 नार्मे सर्गः ॥

१ अ-प्रसाद० ॥
 २ फ-न । ३ फ अ-नाद-
 क्षिणा । ल_२-सदानमाना० । ल_१-
 सदान्नपानै० । च-नादानपाना० ।
 ४ फ अ-नानुपवीर्यु० । च-० तु
 प० । प्र-०तपचार० । ल_१-०रूपचार ।
 ल_२-उपचार० ५ फ अ-भार्या-
 भवन्तस्य । च प्र ल_१ ल_२-भार्या-
 भवन्तस्य । ६ प्र-च । ७ अ-त्रुदितः
 पाठः ॥

८ ब प्र म रा ल_१ ल_२-यन्ने-
 दृशी । ९ फ-०तमस्या इति ॥
 १०. अ-०न्तयदन्धरूपं । ११. अ-
 अन्यायमस्याः । १२. ब रा ल_१ ल_२
 च म प्र-महात्मा ॥
 १३ फ अ-अन्तःपुरवर्णनं ।
 च-रावणान्तःपुरविचयो । प्र-रावण-
 वरयोषिदर्शनं ॥
 १४ म-नामसप्तमः । ल_१-नाम षष्ठः ॥

[बं-१४]

सुन्दर-काण्डम् । ५ । १०२ ।

[दा-१०

तत्र दिव्योपमं शुभ्रं स्फाटिकं रत्नं-भूषितम् ।

१] अवेक्षमाणो हनुमान् ददर्श परमाऽऽसनम् ॥१६॥^१[१

७उ] गन्धैश् च परमैर् जुष्टं वर-धूपेन धूपितम् ।

२उ] तस्य चैक-तमे देशे सोऽग्न्य-मालो-विभूषितम् ॥१७॥^२

३पू] ददर्श पांडुरं छत्रं ताराऽधिपति-संनिभम् । [३

२पू] परमाऽऽस्तरणाऽऽस्तीर्णं रांकवाऽजिन-संवृतम् ॥१८॥

३उ] दामभिर् वर-माल्यानां समंताद् उपशोभितम् । [६

N] बाल-व्यजन-हस्ताभिर् वीज्यमानं समंततः ॥१९॥ [५पू

तस्मिन् जीमूत-संकाशं प्र-तप्तोत्तम-कुंडलम् ।

४] लोहिताऽक्षं महा-बाहुं महा-रंजन-वाससम् ॥१००॥ [७

लोहितेनाऽनुलिप्तांऽगं चन्दनेन सु-गंधिना ।

५] संध्या-रक्तम् इवाऽऽकाशे तोयदं स-तडिद्गुणम् ॥१०१॥ [८

वृतम् आभरणैर् दिव्यैः सु-दंष्ट्रं काम-रूपिणम् ।

६] स-वृक्ष-वन-गुल्माऽऽढ्यं प्रसुप्तम् इव मन्दरैर्म् ॥१०२॥ [९

१ फ-तत्र । २ फ रा च प्र-
अवेक्ष्यमानो । म-क्षमानो । ३. ल_२-
नास्ति ॥

४. ब-भक्तिभिर्विचिचैर्० । ५.
फ-सोममाल्यं वि० । अ-साम्प्र० । ६
ल_२-नास्ति ॥

७ ल_१-पाण्डुरच्छत्रं ।

८ ब रा च म प ल_१ ल_२-

० सास्तरण चैव ॥

६. अ-वीक्ष्य० ॥

१०. प्र-महाराजन० । अ-महा-
राजत । फ ल_२-महारंज० ॥

११ प्र- ततोद्भूतं ॥

१२ फ-० रूपितम् । १३. प्र ल_२-
मन्दिरम् ।

- ७५] क्रीडिताद् विरतं रात्रौ वराऽऽभरण-भूषितम् ।
 ८७] प्रियं नैर्ऋत-कन्यानां राक्षसीनां सुखाऽऽवहम् ॥१०३॥ [१०
 पानाद् उपरतं चैव ददर्श स महा-कपिः ।
 ९] भास्वरे शयने वीरं प्रसुप्तं राक्षसाऽधिपम् ॥१०४॥ [११
 निःश्वसन्तं यथा नागं रावणं राक्षसोत्तमम् ।
 १२] आसाद्य परमोद्भिन्नः सोऽर्पसर्प्य विनीतवत् ॥१०५॥ [१२
 अथाऽऽरोहणम् आसाद्य वेदिकाऽन्तरम् आश्रितः(?) ।
 १४] सुप्तं राक्षस-शार्दूलं प्रेक्षते स्म महा-कपिः ॥१०६॥ [१३
 शुशुभे राक्षसेन्द्रस्य स्वर्पतः शयनोत्तमम् ।
 १३] गन्ध-हस्तिनि संविष्टं यथा प्रस्रवणं महत् ॥१०७॥ [१४
 काञ्चनाङ्गद-बद्धौ च ददर्श स महाऽऽत्मनः ।
 १५] विक्षिप्तौ राक्षसेन्द्रस्य भुजाविन्द्र-भुजोपमौ ॥१०८॥ [१५
 ऐरावण-विषाणाऽग्रैर् आपीडित-कृत-व्रणौ ।
 १६] वज्रोल्लिखित पीनांसौ नाना-युद्ध-परिक्षतौ ॥१०९॥ [१६

१ ब म प्र ल_१ ल_२-क्रीडना
 द्विरतं । २. फ रा च म प्र ल_१ ल_२-
 राक्षसाना ॥

३. प्र-०दुपपदं । ४ म ल_१-
 भासुरे । ५. अ-राक्षसेश्वरं ॥

६. ब-वानरोत्तमः । ७ फ-
 शोचन्नर्थ । रा-सोपस (प) द् । अ-
 सोपसर्पद् ॥

८ ब-०तरमाश्रितः । ९
 ब-सु मे । १० प्र ल_१ अ-स ॥

११. रा-भुजाविन्द्र-ध्वजोपमा ।
 १२ अ-संश्लिष्टे । १३. रा-नास्ति ॥

१४ फ अ-महाकपिः । च-
 ०हसात्मनः । १५ फ-भिन्नाः-०विन्द्र-
 ध्वजो० । १६ रा-नास्ति ॥

१७. रा च म प्र ल_१-०तकुच-
 व्रणौ । १८ अ-ऐरावतविषाणाग्रैरापीडन०
 १९ ब-०तपीनांगौ । २० ब-राज्ञे युद्ध-
 पराक्षतौ । रा-राज्ञो यु० । प्र-राज्ञो-
 युद्धपराज० ।

१७पू] पीनौ समनु-जातौ तौ संहतौ चलिताऽऽयतौ ।

सु-लक्षण-कृताऽगुष्ठौ स्वंगुलीर्य-विभूषितौ ॥११०॥ [१७

N] सं-हंतौ परिघाऽऽकारौ करौ करि-करोपमौ ।

१७उ] विक्षिप्तौ शयने शुभ्रे पञ्च-शीर्षाव् इवोरगौ ॥१११॥ [१८

शैश-क्षतज-कल्पेन चन्दनेन सु-गंधिना ।

१८] शीतेन च परार्धेन स्वनु-लिप्तौ मु-तेजसौ ॥११२॥ [१९

उत्तम-स्त्री-विमृदितौ गन्धोत्तम-निषेवितौ ।

N] यक्ष-पन्नग-गन्धर्व-देव-दानव-भीषणौ ॥११३॥ [२०

सै ददर्श कपिस् तस्य बाहू शयन-संस्थितौ ।

N] मन्दरस्याऽन्तरे गुप्तौ महाऽही रुषिताव् इव ॥११४॥ [२१

ताभ्यां सं परि-पूर्णाभ्यां भुजाभ्यां रक्षसाऽधिपः ।

N] शुशुभेऽचल-संकाशः शृंगाभ्याम् इव मन्दरः ॥११५॥ [२२

चूत-पुन्नाग-सुरभिर् वकुलोत्तम-सं-युतः ।

N] मिष्टाऽन्न-रस-संपन्नो नाना-गंध-पुरःसरः ॥११६॥ [२३

१ रा-सुम० । अ-संबध-जातासौ । फ-०नुजातासौ । २ फ-हसमौ । अ-संहितौ । ३ फ अ-लघितायतौ । ल_२-बलतायतौ । ४ ब रा च म प्र ल_१ ल_२-अंगुलीभिर्विभू० ॥

५ अ-संयतौ । ६ अ-पीनौ । ७ ब रा च म प्र ल_१ ल_२-विस्तीर्णौ ॥ ८ फ-सम । रा च म प्र ल_१ ल_२-शशि० । ९ फ-शीत-लेन । च अ-शीतेन च । १० अ च फ-चन्दनेन । ल_२-पीतेन च । ११. च-परार्धेन । १२ रा च म प्र ल_१

ल_२-स्वतेजसा ॥

१३. ब-उत्तमौ । १४ ब रा प्र ल_१-गण्डोत्तमनिवेशितौ । म-०मनिवेशितौ । १५ ब प्र-०वभूषितौ । ल_२-वपूजितौ ॥

१६. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-ददर्श स । १७ ब म रा च प्र ल_१ ल_२-शयनसंगतौ । १८ ब-सुप्तौ ॥

१९ रा-सु० । २० फ अ-राक्षसेश्वरः । २१ प्र-च स लंकेशः । २२ अ-मदिर ॥

२३ फ-वृतपु० । २४ अ-इष्टानां र० । ब ल_२-०रससपन्नौ ॥

- तस्य राक्षस-सिंहस्य निश्चक्राम मुखान् महान् ।
 N] शयानस्य विनि-श्वासः पूरयन्निव तद् गृहम् ॥११७॥ [२४
 मुक्ता-मणि-विचित्रेण काञ्चनेन वि-राजिताः ।
 N] मुकुटेनाऽर्क-वर्णेन कुण्डलोज्ज्वलिताऽऽननाः ॥११८॥ [२५
 रक्त-चन्दन-दिग्धेन हार-भारेण शोभिताः ।
 N] पीनाऽऽयत-विशालेन वैक्षसाऽतिवि-राजिताः ॥११९॥ [२६
 पांडुरेणाऽऽतप-त्रेण क्षौमेण क्षंतजेक्षणाः ।
 N] महांऽर्हेण सु-संवीताः पीतेनोत्तम-वाससा ॥१२०॥ [२७
 चतुर्भिः काञ्चनैर् दीपैर् दीप्यमानैश् चतुर्-दिशम् ।
 N] प्रकाशी-कृत-सर्वाऽगा मेघा विद्युद्-गणैरिव ॥१२१॥ [२९
 पाद-मूल-गताश् चाऽपि ददर्श स महां-कपिः ।
 N] पत्नीम् ताः प्रिय-भार्यस्य तस्य रक्षः-पतेर् गृहे ॥१२२॥ [३०

१ अ-महान् सुखात् । २ फ
 अ-च निश्वास ॥

३ च-विराजिता ॥

४ ब रा च म प्र ल_१ ल_२-
 ०न दिव्येन । ५ ब प्र ल_१-सितहा-
 रेण । रा-तारभारेण । च ल_२-तार-
 हारोप० । च-तारहारे पा० । ६ ब प्र
 ल_१-दीपिताः । अ-शोभिना । ७ च
 ०तिविराजता ॥

८ फ-०णापविद्धेन । अ-ग
 परिविद्धेन । ९ फ-क्षौमेन । १०.
 फ-०तभेक्षण । म-०तजरेण ११
 फ-सुधीरेण । च-सुसंवीतं ॥

१२ फ-०नैर्दशैः । १३. च-
 ०प्यमान । अ च-भिन्ना-०प्यमा-
 नाश्च० । १४ फ च अ-०तसर्वांग ।
 १५ फ च-मेघं । अ-मेघ० । १६
 फ ल_२-विद्युल्लतै० । च-०ल्लतैरपि ।

१७ अत. परमधिकः पाठः—

अ—ददर्श स महावीरो मानङ्गमिव केसरिः ।

मारुतिर्बलशाली तु मुरराकृत्य विक्रमम् ॥

१८. रा म ल_१ ल_२ अ-स
 महात्मनः । प्र-सुमहात्मन. । च-

सहसात्मनः । १९ फ-राक्षस्य वै
 गृहे ॥

शशि-प्रकाश-वदना वर-कुण्डल-भूषणाः ।
 २१] आर्मलान-मालयाऽऽभरणाः प्रसुप्ता हरि-यूथपः॥१२३॥ [३१
 नृत्त-वादित्र-कुशला राक्षसेन्द्र-भुंजाऽक-गाः ।
 २२] वराऽऽभरण-संयुक्ताः सँ ददर्श वर-स्त्रियैः ॥१२४॥ [३२
 १२३] वज्र-वैडूर्य-गर्भाणि श्रवणाऽन्तेषु योषिताम् ।
 २००] ददर्श तापनीयानि कुण्डलान्य् अंगदानि च ॥१२५॥ [३३
 तासां चन्द्रोपमैर् वक्त्रैः शुभैर् ज्वलित-कुण्डलैः ।
 N] व्यरोचत त्रिमानं तन् नभस् तारा-गणैर् इव ॥१२६॥ [३४

[बं-१३] (५६ श-पृष्ठत उपरि मुख्यपाठः ॥)

अन्याँ कक्ष-गतेनैव मृदङ्गेनाऽसितेक्षणौ ।
 ४३] प्र-सुप्तौ भाभिनी भाति बाल-पुत्रेव वत्सला ॥१२७॥ [३८

१ व फ रा म प्र ल_१ ल_२-
 प्रम्लान० । २ अ फं-ददर्श । ३ फ-
 हरिपुंगवः ॥

४ फ प्र अ-नृत्यवा० । ५ ल_१-
 भुजग० । अ-भुजंगमा । ६ फ च अ-
 निषण्णारतत्र ताः रित्रय । ल_१-वर-

माहयाः वरस्त्रियः ॥

७ अ-०र्थगर्भाभि' । ट. ल_१-
 ०गदान्यपि ॥

६ ब रा ल_१ ल_२-शुभैर्व-
 लिनकु० ।

१० अत परमधिकः पाठः—

अ च-विपञ्ची च परिष्वज्य प्रसुप्ताऽन्या प्रकाशते ।

महानदी प्रतीणैव नारीप्लवसमाश्रिता ॥

११ ब रा म प्र ल_१ ल_२ अ-
 एका । १२ आ फ रा च प्र ल_२-
 कक्षाग० । म-कक्ष्यग० । ल_१-वक्ष० ।
 १३ आ-मंडूके० । फ-गेण्डुकेनाय० ।

ब रा च म प्र ल_१ ल_२-०केनायते० ।
 अ-कटकैनायते० । १४ रा ब म प्र
 ल_१ ल_२-सुप्रभा । १५ फ-भाविनी ।
 अ-भाषिणी ॥

- पैटहं चारु-सर्वाऽगी शेते सं-पीड्य भांमिनी ।
 ४४] चिरेणै रमणं लब्ध्वा परि-ष्वज्यैव कामिनी ॥१२८॥ [३१
 अन्या वीणां समा-लिंग्य प्रमदा प्रिय-दर्शना । [४० पू
 N] निद्रा-वशम् अनु-प्राप्ता स-कान्ता प्रमदा यथा ॥१२९॥ [४१ उ
 वेणुं काचित् परि-ष्वज्य प्र-सुप्ता तनु-मध्यमा । [N
 N] चिरंस्येव समासाद्य पंढी प्रावासिकं पतिम् ॥१३०॥ [४० उ
 N] अन्या कनक-संकाशा मृदु-पीन-पयोधरा ।
 ४६ उ] मृदङ्गं हि प्रपीड्यांशो(से)सुप्ता कमल-लोचना ॥१३१॥ [४२
 आलिङ्गेषु पति कृत्वा स-मदाः परम-स्त्रियः ।
 ४७] प्र-विद्ध-वेणु-सङ्गांश्च प्र-सुप्ताः पान-खेदितार्ताः ॥१३२॥ [N
 भुज-पार्श्वाऽन्तरं-स्थेन सु-कक्षेणं कृशोदरी ।
 ४८] पणवेन समा-सक्ता सुप्ता मद-कृत-श्रमा ॥१३३॥ [४३

१ आ-पटेन । २ फ-भाविनी ।
 अ-भाषिणी । ३ फ रा च ब म प्र
 ल_२ ल_१-०ण कामिनं । अ-विदेश-
 कामिन । ४ आ-०रिष्वज्य च । ५
 फ-कामुकी ॥

६ आ-परिष्वज्य । ७ फ-
 सकामा । ८ फ अ च-इव ॥

९ आ-वेणुं चापि । प्र ल_१-
 काचिद्वेणुं । १० फ-चिरादेव । ११
 आ-कामिनी कामिन प्रियम् ॥

१२ फ अ-भिन्ना.—कनकसं-
 काशैर्मृदुपीनपयोधरैः । १३ आ-
 मृदङ्गानि प्रपीड्योच्चैः । १४ रा ब

म प्र ल_१-मृदङ्गाश्च प्रपीड्यागैः ॥

१५ च-आलिंग्य । १६ फ-तनु
 कृत्वा । च-सुतलं कृत्वा । १७. फ
 च-भिन्नाः—०वेणुमन्याश्च ! च-
 वेणुं सप्राप्य । १८ च-काश्च खे युता ।

१९ रा ब म प्र ल_१-जपाशा
 तरस्थं च । ल_२-श्वान्तरस्थ च ।
 २० फ-सुकचेन । रा ब-सुकक्षेण ।
 २१ फ-पानवेतसमासक्ता । रा म-
 पणकं काचिदालिंग्य । आ-०वेन समा-
 लिंग्य । च ब प्र-पणवं काचिदालिंग्य ।
 २२. फ-कृतमद० । रा च ब म प्र
 ल_१ ल_२-मदविमोहिता ॥

डिण्डिमं परि-गृह्याऽन्याम् तथैवाऽऽसक्त-डिण्डिमाः ।^३

- ४९] प्रसुप्तास् तरुणा(न)वत्सान् उपगृह्येव योषितः॥१३४॥ [४४
 रसनाम् अप-विध्याऽन्या प्र-सुप्ता भुवि भामिनी ।^क
 ५०] वसन्ते पुष्प-संयुक्तां मालेव परि-मार्जिता ॥१३५॥ [४६
 काचिद् आ-लिङ्गनं नारी भुज-संयोग-पीडितम् ।
 ५१] कृत्वा कमल-पत्राऽक्षी प्र-सुप्ता मद-मोहिता^१ ॥१३६॥ [४६
 पाणी तथाऽन्यां पाणिभ्यांस्तनाऽन्तरम् उपाऽऽश्रितौ ।
 ५२] उप-गृह्याऽपरा सुप्तां निद्रा-वंशम् उपा-गता ॥१३७॥ [४७
 अन्यां कमल-पत्राऽक्षी पूर्णेन्दु-सदृशाऽऽनना ।
 ५३] अन्याम् आलिग्य सु-श्रोणी प्र-सुप्ता मद-विह्वला॥१३८॥ [४८

१. रा च ब म प्र ल_१ ल_२- प्रतिगृह्याऽन्या । आ-परिगृह्याऽन्या । अ-च परिष्वज्य । २. आ- ०डिडिमा । रा च ब म प्र ल_१ ल_२- प्रसुप्ता भुवि भामिनी । ३. अतः परमधिकः पाठः—

च—दृष्ट्वा च कपिशार्दूलः तथान्यासक्तडिडिमा ।

४ आ-०सा तरुणीर्वत्समु० । ल_२-भुजसंभोग० । अ-भुजसंगोप० ।
 च-०सा तरुणवत्समुप० । अ-०तास्त- ११ फ च ल_१-पानमो० । १२
 रणा । ५. ब म प्र ल_१ ल_२- रा ब म प्र ल_१-नास्ति ॥
 नास्ति ॥

६ आ फ-भाविनी । अ-मानिनी । १३ प्र ल_१ ल_२ अ-तथा सु० ।
 ६ क ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति । ७. १४ आ-०रमुपस्थितौ । अ-०रस-
 अ-पुष्पसबला । ८ रा ब म प्र ल_२- माश्रितौ । १५ आ प्र ल_१-उपगृह्या० ।
 परमार्चिता ॥ १६ ल_२-सक्ता । १७ आ-०शपरा-
 जिता ॥

६. आ-काश्चिदा० । ब ल_१- १८. फ-कृत्वा । १९ रा च ब म
 काश्चिच्चा० । १० रा च म प्र ल_१ प्र ल_१ ल_२-सुश्रोणी ॥

•मुरजेषु मृदङ्गेषु पीठिकासु तथैव च ।

५४] शुभाऽऽस्तरणंमुख्येषु तथा ता(?ना)लीव(?कै)केषु च ॥१३२^९[N

तूर्याणि च वि-चित्राणि रावणस्य वर-स्त्रियः ।

[N] उप-गृह्य प्र-सुप्ताम् ताः पान-निद्रा-वशं गताः ॥१४०॥ [N

नूपुरैश् चाऽपविद्धैश् च वलयैश् चाऽपि शोभितैः ।

[N] हारैश् च हरिणाऽक्षीणां प्र-कीर्णैः शोभिता मही । [N

[N] स-फेन-विन्दु-निकरैर् वन-राजी जलैर् इव ॥१४१॥ [N

[स१४]तासाम् एकान्त-संन्यस्ते शयानां शयने शुभे ।

२९] ददर्श रूप-संपन्नां सु-श्रोणी स कपिः स्त्रियम् ॥१४२॥ [५०

गौरी कनक-वर्णाऽऽभां इष्टाम् अन्तैःपुरेश्वरीम् ।

३०] कपिर् मन्दोदरी तत्र यौवनोत्तम-शालिनीम् । [५२

ददर्श नील-जलदे ज्वलन्तीम् इव विद्युत् ॥१४३॥ [N

१ आ-वीथिकासु सुमध्यमा ।
फ-पीठिकासु त० । रा ब म प्र ल_१
ल_२-तथा तालान्तरेषु च । च-तथा
तालान्तरेषु च । २ आ-शुभान्तरेण-
मु० । फ-रणपुष्पेषु । ३ रु अ-
तालीशकेषु । ४ रा च ब म प्र
ल_१ ल_२-नास्ति ॥

५ अ-रूपाणि । ६ च म-
उपगृह्य । ल_१-उपगृह्य ॥

७ रा-नूपुरैश्चापरास्त्वैश् च-
श्राविद्धैरतैः । ८ फ रा ब च म
प्र ल_१ ल_२ अ-शोभते ॥

९ च ल_२-तलैरिव । १०

च ल_२-संन्यस्तैः । ११ च ल_२-
शयनैः शुभैः ॥

१२ आ-श्रियम् । फ-स्थिताम् ।

१३ रा-मिष्टा भर्तुः परेश्वरीम् ।
ल_२ ब-मिष्टा भर्तुः पुरे० । म प्र
ल_१-मिष्टा भर्तुः पुरीश्व० ॥

१४ अ आ फ-शयानां शयने
शुभे । १५ रा-शोभते । च-शोभती ।
ब म प्र ल_१ ल_२-शोभती । १६
रा च ब म प्र ल_१ ल_२-गलदे नीले ।
१७ आ-दीप्यतीमिव । रा-ज्वल-
न्तमिव ॥

- ३१] मुक्ता-मणि-समायुक्तैर् भूषणैस् तप्त-काञ्चनैः ।
 भूषितां भूषयन्तीं तत्र स्व-श्रिया भवनोत्तमम् ॥१४४॥ [५१
 ३२] तां समीक्ष्य महा-बाहुर हनूमान् पवनाऽऽत्मजः ।
 तर्कयामास सीतेति रूप-यौवन-संपदा । [५३
 ३३] हर्षेण महर्ताऽऽविष्टो ननन्दं कापि-यूथपः ॥१४५॥ [५४पू
 आ-स्फोटयामास चुचुम्ब पुच्छं
 ननर्त चिक्रीड जगौ ववर्गं । [५५पू
 स वानराणाम् ऋषभः प्रतीऽतो
 ज्ञात्वा नरेन्द्राऽनुगतां च सीताम ॥१४६॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे अन्तःपुर-वर्णनं
 नाम पंचमः सर्गः ॥५॥

१ अ-लक्षतां । २ आ-भूष-
 यन्तीव । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 भूषयन्ती ता । ३ रा च ब म प्र ल_१
 ल_२-सुश्रिया । ४ ल_२-भूषणोत्तमं
 (? मै.) ॥

५ फ-समीक्ष्य स । ल_१-ता
 स वीक्ष्य । ६ फ रा च ब म प्र
 ल_१ ल_२-माहतात्मजः । ७ आ-
 सीतेति ॥

८ आ-ननद । ९ फ-हरि-
 यूथपः ॥

१० आ-चेच्छम् । अ-चेच्छम् ।
 च ब म प्र ल_१ ल_२-पुष्पम् । ११

व अ-ननदं । १२ अ फ-च वल्गुना ।
 च-महाबलः । ब म प्र ल_१ ल_२-
 च भूरि । १३ आ ल_१-नरेन्द्रस्य ।
 रा म-नरेन्द्रसु० । च प्र ल_२-नरे-
 न्द्रेन्द्र० । १४. आ- शीताम् ॥

१५ आ-शीतान्वेषणे रावणान्तः-
 पुरनिचयो । रा-अन्तःपुरस्त्रीवर्णनं ।
 व-सुन्दरस्त्रीचये स्त्रीवर्णनं । च म
 ल_२-अन्तःपुरविचये स्त्रीवर्णनं । प्र-
 स्त्रीवर्णनं । अ-नः पुरे स्त्रीवर्णनं । १६.
 म- अष्टमः । ल_१-सप्तमः । आ फ
 रा च ब प्र ल_२ अ-नास्ति ॥

[वं-१४]= [षष्ठः सर्गः] =[दा-११]

ततस् तु हनुमांश् चितां व्यव-धूय व्यव-स्थितैः ।^१
 ३४] जगाम चिन्तामै अपरां सीतां प्रति महा-कपिः ॥१॥ [१
 अन्येयम् इति संचित्यं भूयस् ततः सँ वानरः । [N
 ३९] पार्न-भूमौ हरि-श्रेष्ठः सीता-सं-दर्शनोत्सुकः ॥२॥ [N
 न रामेण वि-युक्तां सा स्वप्नुम् अंहीति मैथिली ।
 ३५] न भोक्तुं नाऽप्यलंकर्तुं कुतः पानं निषेधितुम् ॥३॥ [२पू
 नाऽन्यं नरम् उप-स्थातुं वासव-प्रतिमोऽपि यैः । [२उ
 ३६] न हि राम-समः कश्चिद् विद्यते त्रिदशेष्व् अपि ॥४॥ N
 इति संचित्य हनुमान् बुद्ध्यां सँ कपि-कुञ्जरः ।^४
 N] रावणाऽन्तःपुरं भूयो विचेतुम् उप-चक्रमे ॥५॥ [N

१. रा च ब म ल _१ ल _२ अ- ततस्तां । २ रा च ब म प्र ल _१ ल _२ अ-अवधूय । ३ रा ब म प्र	ल _१ ल _२ -च बुद्धिमान् । च-०सुप- स्थित. ? । अ-समुत्थिताम् ।
--	---

४ अतः परमधिक पाठ. —

आ—न प्राप्तं पद्मगन्ध च मुखे तस्याः पुनः पुनः ।

५ फ-चापरा चिन्ता ॥	११ फ रा ब म प्र च ल _१
६ च फ अ-निश्चित्य । ७	ल _२ अ-०तिमो हि सः । १२ अ-
च फ अ-तु । ८ रा च अ-०भूमिं ॥	०शैरपि ॥
९ अ-विरक्ता । १०. फ अ- ०प्तुमिच्छति ॥	१३ रा-सुबुध्या । च ब म प्र ल _१ ल _२ अ-स्वबुध्या ।

१४ अतः परमधिक. पाठः—

ब म प्र ल_१ ल_२ अ—अन्येयमिति निश्चित्य भूयस्तत्र तु वानरः ।
 पानभूमि हरिश्रेष्ठः सीतासंदर्शनोत्सुकः ॥

- क्रीडितेनाऽपरांः क्लृप्तांः क्लृप्तां गीतेन चाऽपराः ।
 N] नृत्येनै चाऽपराः क्लृप्ताः पान-निद्राऽऽहताः पराः ॥६॥ [४
 अंगनानां सहस्रेण भूषितेन वि-भूषणैः ।
 N] उप-संलाप-शीलेन स्मित-युक्ताऽभि-भाषिणा ॥७॥ [६
 देश-काल-वि-भक्तेन युक्त-वाक्याऽभि-धायिनां ।
 N] रतोप-रत-संसुप्तं राक्षसेन्द्रं ददर्श सः ॥८॥ [७
 तासां मध्ये महा-बाहुः शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
 २७] गोष्ठे महति मुप्तानां गवां मध्ये यथा वृषः ॥९॥ [८
 स राक्षसेन्द्रः शुशुभे ताभिः परि-वृतस् तदां ।
 २८] करेणुभिर् यथाऽरण्ये परि-कीर्णो महा-द्विपैः ॥१०॥ [९
 सर्व-कामैर् उपेतां च पान-भूमि महाऽऽत्मनः ।
 ४०] ददर्श कपि-शार्दूलस् तस्य रक्षः-पतेर् गृहे ॥११॥ [१०
 मृगाणां महिषाणां च वराहाणां च भाग-शः ।
 ४१] तत्र न्यस्तानि मांसानि पान-भूमौ ददर्श सः ॥१२॥ [११

१. च-०तेन पराक्रान्ता । २
 फ-क्लान्ता शीतेन चा० । आ च-
 पानेन विहिता परा । ३ फ-कव्येन ॥
 ४ रा च ब म ल_१ ल_२ अ-
 विभूषित । प्र-विभूषिता । ५ अ-
 उपशीलेन सतत । ६ आ-युक्ता
 गीतार्थभाषिणा । फ-युक्तशीलाभि० ।
 रा च ब म ल_१ ल_२-युक्तगीताभि-
 भाषिणा । प्र-युक्त गीताभि ॥
 ७ आ-०भिधायिनी । रा ब म
 प्र ल_१-०भिभाषिणा । ८ आ-ततो

विरतिसं० । रा च ब म प्र-रता-
 वरतस० । ल_१ ल_२-रतावरतसंयु० ।
 ६ आ-ददर्श हरियूथप ॥
 १०. फ-परिवृत. स्वयम् । अ-
 परिवृत. स्वपन् । ११ च-०र्थथा
 रम्यः । १२ म-परिपूर्णो । १३. फ-
 महागज । अ-यथा द्विपः ॥
 १४ च-०मै कृपेतश्च ? । १५ फ
 अ-तेर्गृहम् ॥
 १६ रा ब म प्र ल_२-महिषाणां ।
 च-महिषणी ? । १७. ल_१-हस्तानि ॥

रौक्मेषु च विशालेषु भाजनेष्वं अर्ध-भक्षितान् ।

४२] ददर्श कपि-शार्दूलो मयूरान् कुक्कुटांस् तथा ॥१३॥ [१२

वराहं-वध्नान् सु-कृतान् दध्नां सौवर्चलान्ऽन्वितान् ।

[N] अन्यान् मृग-मयूरांश् च हनूमान् अन्व-अवैक्षत ॥१४॥ [१३

मकरान् विविधान् सिद्धांश् चकोरान् अर्ध-भक्षितान् ।

[N] माहिष्यांश्चैव शूल्यांश्च छागांश्च कृतनिश्चि (?श्रु) तान् १५ [१४पू

४३उ] लेह्यम् उच्चाऽवचं पेयं फलानि विविधानि च । [१४उ

४४पू] राग-खाण्डव-संयुक्तान् अव-लेह्यान् ददर्श संः ॥१६॥ [N

हार-नूपुर-केयूरैर्^३ अपि-विद्धैर् महा-धनैः । [१५उ

[N] पान-भोजनं-विक्षिप्तैः फलैश् च वि-विधैर् अपि ॥१७॥

कृत-पुष्पोपहारां भूरं अधिकं पुष्यति श्रियम् । [१६

[N] दीप्तैश्च कलधौतैश् च विन्यस्तैः शयनांऽऽसनैः ॥१८॥

१ फ रा ब म प्र ल_१ ल_२

अ-तु । २ च-र्धलक्षितान् । प्र-
नेषु बुभुक्षि० । ल_१-नेष्ववभ० ॥

३ फ-वराहे दध्ना सु० । रा ब

म प्र ल_१ ल_२-०हृमृगसयुक्तान् ।

च-वराहमृगान् सु० । अ-वराहवृ-

द्धान् सु० । ४ रा ब म प्र ल_१ ल_२-

दधिसौव० । अ आ-०र्चलायुताम् ।

५ फ-स्यूलान् । रा म ल_२ अ-

शून्यान् । च ब ल_१-शून्यान् । ६

रा म च-हनुमान् प्लवगर्षभः । ब प्र-

ददर्श कपिकुञ्जरः ॥

७. फ-कुरान् । रा ब म प्र

ल_१ ल_२-कुरान् । च-कुकलान् ।

८ ब-०रानवभक्षि० । ९. फ-

०षानेकशूलाश्च । आ-०षानेकशू० ।

च-०षाशैकशू० । प्र-०षांश्चैव कू० ।

अ-०व सूलांश्च । १०. फ आ-कृत-

निश्चितात् । रा ब च म प्र ल_१ ल_२

अ-०निश्चयः ॥

११ आ फ अ-रागखाण्डवयुक्तांश्च

विलीढान् स । च-०नवलेहां । १२. आ-ह ।

१३ रा-०यूररूपवि० । अ-०यूरै-

रपि वि० । १४ रा च ब म ल_२ अ-

पानभाजन० ॥

१५ आ-०रामभूत् शुचिर् । रा म

ल_२ अ-च्युतपु० । १६ फ च-स्त्रिया ।

रा ब-स्त्रियम् । प्र-त्वियम् । ल_२-

श्रिया । १७ अ-प्रदीप्तैः । १८ रा च

ब म-विन्यस्त० । १९ अ फ रा-

शयनाशनैः । ल_२-०नासने । अ-शय-

नादिभिः ॥

- पान-भूमिर् विना वह्नि प्र-दीप्तेवोप-लक्ष्यते । [१७
 N] बहु-प्रकारैर् वि-विधैर् वर-संस्कार-संस्कृतैः ॥१९॥
 मांसैः कुशल-संसिद्धैः पान-भूमि-गैतैः पृथक् । [१८
 ४५] तथाऽम्ल-लवणोपेतैर् वि-विधै राग-खाण्डवैः ॥२०॥ [१५ पू
 वासैश् च स्वर्ण-माल्यैश् च विविधैस् तैः पृथक् पृथक् ।
 ४६] संमताच्च लुष्टुभे भूमिर् माल्यैश् च बहु-सर्जितैः ॥२१॥ [२०
 N] राजतेषु च कुम्भेषु जांबूनद-मयेषु च ।
 ४१ पू] पान-श्रेष्ठं तथा भूरि ददर्श कपि-यूथपः ॥२२॥ [२२
 N] दिव्याः प्रसन्ना वि-विधाः सुरास् तत्र तथाऽऽसवान् ।
 ४४ उ] शर्कराऽऽसव-माध्वीकान पुष्पाऽऽसव-फलाऽऽसवान् २३ [१९
 सोऽपश्यच्च छातै-कौभानि शीघोरं मणि-मयानि च ।
 ४७] राजतानि च मुह्यन्ति भाजनानि महा-कपिः ॥२४॥ [२३
 हिरण्यैश् च करैर् भाजनैः स्फाटिकैर् अपि ।
 ४८] जांबूनद-मयैश् चाऽन्यैः कलशैर् अपि सं-वृतान् ॥२५॥ [२१

१ अ-पानभूमि ॥

२ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 मत्स्यैः कुशलिभिः सिद्धैः । अ-मासैः
 कुशलिभिः सिद्धैः । ३ फ-० गैतै-
 रपि । ल_१-० भिगत. पृ० । ४ फ-
 ० णोन्नसे० । ५ फ-रागषाण्डवैः ।
 रा ब म प्र ल_२-० रासवैस्तथा । ल_२-
 ० राक्षसैस्तथा ॥

६ फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२
 अ-वासैश्चैश्च मा० । ७ आ रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२-संतता शुभे ।
 ८ रा ब म प्र ल_१ ल_२-भूमि.
 पुष्पमाल्यैश्च सर्जितैः । च-भूमिर्बहु-
 माल्यैश्च सर्जितैः । अ-भूमि पुष्प० ॥

९ अ-पानत्रु । १० अ-पान

श्रेष्ठ । ११. फ-खा । १२. फ रा च
 ब म प्र ल_१ ल_२-हरियूथपः ॥

१३ च-० छातकुभानि । अ-
 ० च्छीतकुभानि । १४ फ-श्रीमन्म-
 णिम० । रा ब म प्र ल_१-कपिर्म-
 णिम० । ल_२-साधुर्मणि० । अ-दिव्य-
 सीधुभृतानि । १५ ल_२-स । १६
 रा ब म प्र ल_१-रम्याणि । च ल_२-
 पुष्पाणि ॥

१७ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 विविधैर्० । १८ रा ब ल_१-राज-
 तैर् । प्र-विविधैर् । १९ फ रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२-करैरभि० ।
 अ-करैरपि । २० फ-संवृतैः । प्र-
 संवृतान् ॥

- ४१३] क्वचिद् अर्धाऽवशेषाणि क्वचित् पीतानि सर्वशः ।
 ५० पू] क्वचिन् नैव प्र-पीतानि पानानि प्रेक्षते स्म सः ॥२६॥^१ [२४
 ५२ पू] क्वचित् संपृक्त-माल्यानि भोजनान्य् अवलानि च । [२६ उ
 शयनान्य् अत्र नारीणां शून्यानि वि-विधानि च ॥२७॥^२
 N] परस्परं समा-श्लिष्य क्वचित् सुप्ता वराङ्गनाः । [२७
 क्वचित् अन्योऽन्य-वस्त्राऽन्तम् अप-कृष्योप-गृह्य च ।
 N] अभि-सृत्याऽबलाः सुप्ता निद्रा-बल-परा-जिताः ॥२८॥ [२८

१ आ-पश्यन्वे कपिकुञ्जरः । अ-क्वचित्पूर्वा० । २ आ-क्वचित्प्र- भिन्नैः करकैः । फ-क्वचित्प्रभिन्नैः करकैः । रा-क्वचित्प्रैव प्रदीपानि । ३ आ-	क्वचिदारोपितैर्घटैः । च अ-पानानि स विलोकयन् । म-पानान्याप्रेक्षते स्म सः । ल _२ -पानानि स व्यलोकयत् । ४ अतः परमधिकः पाठ — च ल _२ —क्वचिद् अर्धांश्च विविधान्* पानानि च क्वचित्क्वचित् † । च ल _२ —क्वचिद्वावशेषाणि अपश्यत्-कपि-कुञ्जरः ‡ । च ल म प्र ल _१ ल _२ —क्वचित्प्रभिन्नैः करकैः क्वचिदारोपितैर्घटैः ॥ ५ फ-फलानि विविधानि । रा च ब म प्र ल _१ ल _२ —फलानि च जलानि । ६ अ-शयतानि तु । ७
--	---

रा—अतः परमधिकः पाठः—

क्वचिदार्धावशेषाणि सोपश्यत्कपिकुञ्जरः ।

क्वचित्प्रभिन्नैः करकैः क्वचिदारोपितैर्घटैः ॥

क्वचित्संपृक्तमाल्यानि फलानि च जलानि च ।

६ रा ब म प्र ल _१ -०त्ता वर- स्त्रिय । च-क्वचित्सुप्ता वराङ्गना । १० फ रा च ब म प्र ल _१ ल _२ अ-क्वचिद् ० । ११ आ-०स्त्रान्तमव-	गृह्यो ० । रा च ब म प्र ल _१ ल _२ - स्त्रान्तमपकृष्याव ० । १२ च ब म प्र ल _१ -०त्याबला । १३ आ रा च ब म प्र ल _१ ल _२ अ-निद्रावशपराजिता ॥
---	---

* अ-क्वचित् क्षीराश्च विविधा ।

† ब म प्र ल_१-पानानि विवि-
धानि च । अ-नान्यानि च क्वचित्क-

चित् । ‡ ब प्र म ल_१-क्वचिद्धर्मा-
वशेषाणि सोपश्यत्कपिकुञ्जर । अ-
क्वचिद्धर्मावशेषाणि पश्य स कपिकुञ्जरः ।

तासाम् उच्छ्वास-वातेन वस्त्र-माल्यं च गात्र-गम् ।

[N] नाऽन्यैर्था स्पन्दते चित्रं प्राऽऽप्य मंदम् इवाऽनलम् ॥२९॥ [२९
५३३] चन्दनस्य च दिव्यस्य शीघोर मधु-रसस्य च ।

[N] कर्पूरस्य तर्थाऽग्यस्य पुष्पस्य वि-विधस्य च ॥३०॥ [३०पू
वि-विधस्यांऽगै-रागस्य वाससो वि-विधस्य च १° [N

[N] वभूव मारुतम् तत्र गन्धं वि-विधम् उद्वहन ॥३१॥ [३०उ
माल्यानां च चन्दनानां धूपानां च स मूर्च्छितं ।

[N] प्र-ववौ सुरभिर् गंधो^१ विमाने पुष्पके तदा ॥३२॥ [३१
श्यामाऽव-दाताम् तत्राऽन्याः काश्चिन् कृष्ण-वरांगनाः ।

[N] काश्चित् काञ्चन-वर्णाऽऽभाः प्रयदा राऽसाऽऽलये ॥३३॥ [३२
तासां निद्रा-वशत्वाच्च च मर्दनेन च मूर्च्छितम् ।

[N] पद्मिनीनां प्र-सुप्तानां रूपम् आसीद् यैर्व्रं तं ॥३४॥ [३३

१ ब म प्र ल_१-वन्न माल्य ।
२ आ फ रा ब म प्र अ-
गात्रजम् । ल_१ ल_२-वस्त्रगम् । ब-
सात्रगम् । ३ फ-अगना ॥

४ रा च व म प्र ल_१ ल_२-
तथोग्रस्य । अ आ-तथाग्रस्य ॥

५ फ रा च अ-विविधस्य च
माल्यस्य । ६ फ रा अ-प्रयितस्य
शुभैः करैः । च-प्रयितैश्च शुभे.
करैः । ७ ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

८ आ रा च ब म प्र ल_१
ल_२ अ-स्नानाना । ९ ल_२-विवि-
धाना । १०. फ-सविमूर्च्छित. च-

स च मू० । ब-च समन्वितः । अ-
चापि मूर्च्छित । ११. अ-सुरभिर्वायुः ।
१२ फ-स्थिते । ब प्र ल_१-तथा ॥

१३ फ रा च-०दाताः सुप्ता
ऽन्याः । ब म प्र ल_१ ल_२-०दाता
सुप्तान्या । अ-०दाता शुक्लान्या । १४
ब म प्र ल_१ ल_२ अ-काचित्कृष्णा
वरागना । १५ रा च ब म प्र ल_१
ल_२ अ-०नवर्णयः ॥

१६. अ-निद्रावशाद्गन्धचन्दनेन ।
१७. प्र-सु । १८ फ-मूर्च्छिता. ।
१९ आ प्र अ-०मासीत्तथैव । २०
फ-तु ॥

- ५४उ] एवं सर्वम् अ-शेषेण रावणाऽन्तः-पुरं कपिः ।
 ५५पू] ददर्श सं महा-तेजा नै ददर्श च जानकीम् ॥३६॥ [३४
 ५१पू] फलानि चोऽर्ध-शेषाणि माल्यानि वि-विधानि च ।
 ५२उ] मृदितान्य् अप-विद्धानि गंधवन्ति ददर्श सः ॥३७॥^१[N
 N] बहूँश् च वि-विधान् भक्षान् फलानि विविधानि च ।
 ५३पू] स्रजश् च विविधाश् चित्राः प्रवि-कीर्णास् ततस्ततः ॥३८॥ [N
 N] निरीक्षमाणश् च ततस् ताः स्त्रियः सं महा-कपिः ।
 ५५उ] जगाम महती चितां धर्म-साध्वँसं-शंकितः ॥३९॥ [३५
 N] सं बुद्ध्या चिन्तयामास कपिर् बुद्धिमतां वरः । [N
 पर-दाराऽव-रोधस्य प्र-सुप्तस्य निर्-ईक्षणम् ।
 ५६] इदं खलु ममाऽस्यर्धं धर्म-लोपं करिष्यति ॥४०॥ [३६
 न हि मे पर-दाराणां दृष्टिर् विषय-वर्तिनी ।
 ५७] अयं चोऽद्य मया दृष्टः पर-दारै-परि-ग्रहः ॥४१॥ [३७

१ ब०णान्तपुरे । २ ल_२ आ-
 स ददर्श । प्र-ददर्श सु । ३ रा ब
 म प्र ल_१ ल_२-मैथिली न ददर्श च ।
 अ च-न ददर्श सं जा० । ल_२-मैथि-
 लीं न ददर्श सः ॥

४ फ-चावशे० अ-वा विशेषे ।
 ५. फ-मृदितान्यपि विद्धानि । ६.
 रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

७ ब म प्र ल_१ ल_२-भक्षान् ।

न रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
 प्रकीणाश्च ॥

६. च-स्त्रियश्च । १०. रा ब म
 प्र ल_१-धर्मविध्वंस० ॥

११. च-सु० । म ल_२ अ-
 स्व० । १२. व-पुरदा० ॥

१३ फ रा च ब म प्र ल_२ अ-
 अयमद्य । ल_१-अथ सोद्य । १४ फ
 रा-परदाराप० ॥

- तस्य प्रादुर् अभूच्च चिता पुनर् एव मनस्विनः ।
 ५८] निश्चितैकान्तं-चित्तस्य कार्याऽकार्य-प्रदर्शिनः ॥४२॥ [३८
 कामं दृष्टा मया सर्वा वि-वस्त्रा रावणै-स्त्रियः ।
 ५९] न तु मे मनसः किञ्चिद् वैकृत्यम् उप-जायते ॥४३॥ [३९
 मनो हि हेतुः सर्वेषाम् इन्द्रियाणां प्र-वर्तने ।
 ६०] शुभाऽशुभास्व् अवस्थासु तच्च मे सु-व्यवस्थितम् ॥४४॥ [४०
 नाऽन्यत्र हि मया शक्यां वैदेही परि-मार्गितुम् ।
 ६१] स्त्रियो हि स्त्रीषु दृश्यन्ते सदां हि परि-मार्गणे ॥४५॥ [४१
 यस्य सत्त्वस्य या योनिस् तस्यां स परि-मार्ग्यते ।
 ६२] न शक्यां प्रमदा नष्टां मृगीषु परि-मार्गितुम् ॥४६॥ [४२
 तद् इदं मार्गितं तार्च्यं लुद्धेन मनसा मया ।
 ६३] रावणाऽतःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥४७॥ [४३
 देव-गन्धर्व-कन्याश् च नाग-कन्याश् च वीर्यवान् ।
 ६४] अवैक्षमाणो हनुमान् न चाऽपेक्ष्यत् तु जानकीम् ॥४८॥ [४४

१. रा-नास्ति । २ फ-निष्ठितैः
 कार्यचि० । च-तिष्ठनकान्त० ।
 ३. आ-कार्यप्रदर्शनश्च यः । च-
 कार्ये निश्चयप्रदर्शिनः । ४ रा ब
 म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥
 ५. फ च अ-विवस्त्राभरणाः
 स्त्रियः । ६ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 चिद्वैरूप्यमु० । अ-वैकृत्यमु० ॥
 ७. रा-सेतुः । ८. रा च ल_१
 ल_२-प्रवर्तते । ९ फ आ-न च ।
 च रा ब म प्र ल_१ ल_२-तद्धि ॥

१० च-शक्यं वैदेहीं । ११.
 च-गृहेषु । १२ च-सदैव ॥
 १३ रा ब म प्र ल_१ ल_२-
 नास्ति । १४ आ-शक्य । १५ अ-
 दृश्य ? ॥
 १६ रा अ-सर्व ॥
 १७ फ-देवदानवक० । १८ अ-
 यक्षक० । १९ अ-पन्नगा । २०. आ
 फ च प्र-अवेक्ष्य० । रा-अवीक्ष० ।
 २१ आ-०ज्ञचादृश्यत । च ब म
 ल_१ ल_२ अ-०पश्यत । प्र-वापश्यत ।

ताम् अ-पश्यन् कपिस् तत्र पश्यन् च ऽप्य् अपराः स्त्रियः ।

N] अप-क्रम्य ततो दीनः सं-ध्यातुम् उँप-चक्रमे ॥४९॥ [४६
भोर्ज्यैः सँ पौरोगव-गास्त्र-दृष्टैः

पानैर् उदारैश् च वि-राजमानम् ।

दृष्ट्वा प्र-सुप्तं प्रमदा-जनं तँ

N] प्र-दृष्ट-रोमा प्लवगो बभूव ॥५०॥ [N

तम् उग्र-रूपं गिरि-काँश्चनोपमं

प्र-दृष्टम् उत्सिक्तम् अहीर्न-चारिणम् ।

रहो-गतं रावणम् उग्र-दर्शनं

N] ददर्श घोरं हनुमान् महा-कपिः ॥५१॥ [N

स शर्वरी प्रेक्ष्य बहु-प्रयाताम्

अ-पश्यमानो जनकाऽऽत्म-जां च ।

स शीघ्र-कारी मतिमान् वि-मानाद्

N] अवाऽऽरूरोह त्वरितोऽथ तस्मात् ॥५२॥ [N

ईर्यार्थे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताऽन्वेषणे पान-भूमि-वर्णनं नाम षष्ठः सर्गः ॥६॥

१. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
क्वचित्त्र । २ रा-पश्यन्नपि वर-
स्त्रियः । च ब म प्र ल_१ ल_२-०श्य-
न्नपि पर० । ३ फ-सध्यानमु० ।
ल_१-सध्यानतमु० । ल_२-सध्यातमु० ॥

४ रा च ब म प्र ल_१
अ-भोज्यैश्च । ल_२-भोगैश्च० । ५
आ-विरम्यमान । च-विरम्यमाणा ।

रा ब म प्र ल_१-महासुगन्धैः । फ-
विराजमान । ल_२-मनःप्रियैस्त्वै ।
६ आ-च ॥

७ रा च ब म प्र ल_२ ल_२
अ-सजलाः सुदौपमम् । न आ-०क्तम-
हीव चा० । रा च-क्तमभीष्टचा० ।
ब ल_१ ल_२-क्तमभीतचा० ।

९ आ-अतः परमधिक. पाठः—दृष्ट्वा प्रसुप्तं प्रमदाजन तम् ।

१० आ-अतः परमधिक पाठ—प्रदृष्टरोमा प्लवगो बभूव ।

११ फ-बहुप्रभाताम् । प्र-बहु-
प्रयत्नम् ॥

१२ अ इति श्री । १३ ब प्र

ल_१ ल_२-रावणपानभू० । फ अ-
०भूमिवर्णनो० ॥

[वं-१४,१५]= [सप्तमः सर्गः] =[दा-१२]

स तस्य धीरो' भवनस्य वानरो
लता-गृहांश् चित्रं-गृहान् तदाऽन्तिके ।

जगाम सीतां प्रति दर्शनोत्सुको
६५] न चैव तां पश्यति चारु-दर्शनाम् ॥१॥ [१

स चिन्तयामास तैतो महा-कपिः
प्रियाम् अ-पश्यन् रघु-नन्दनस्य ।

ध्रुवं न सीतां प्रियते यथा न मे
६६] वि-चिन्वतो दर्शनम् एति मैथिली ॥२॥ [२

सा राक्षसानां प्र-वरेणं बाला
स्वै-शील-संरक्षण-तत्परा सती ।

अनेन' सद्यः प्रति-रौद्र-कर्मणो
६७] हुता भवेद्' आर्य-पथे व्यव-स्थिता ॥३॥ [३

१. फ च रा ब म प्र ल_१
ल_२ अ-वीरो । २ अ-त्रैत्रगु० । फ
रा च ब म प्र ल_२ ल_१ अ-त्रगृहा-
न्निशागृहान्० । ३ अ-सीतापरि० ।
४ प्र-दर्शनोत्सुकं ॥

५ फ च रा ब म प्र ल_१
ल_२ अ-महाकपिस्तदा । ६ आ-
शीता । ७. रा ब म प्र ल_१ ल_२
प्रयता । ८. रा च ब म प्र ल_१

ल_२ अ-तथा । ९ आ ल_२-विचि-
न्वितो ॥

१०. फ-प्रबलेन । ११ फ रा
ब च म प्र ल_१ ल_२ अ-सुशील ।
१२ ब-अद्येव । ल_१-अद्यापि । १३
रा म ल_२-साद्य । १४ अ-परि रो०
१५ आ-न चेदा० । १६. फ-वरे
स्थिता । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
वरा स्थिता । अ-परिस्थिता ।

विरूप-रूपा वि-कृता वि-वर्चसो

महाऽऽनना दीर्घ-विरूप-दर्शनाः ।

समीक्ष्य वा राक्षस-राज-योषितो

६८] भयाद् वि-पन्ना जनकेश्वराऽऽत्मजा ॥४॥ [४

सीताम् अ-दृष्ट्वा त्वनवाप्य पौरुषं

वि-हृत्य कालं सह वानरैश् चिरम् ।

न मेऽस्ति सुग्रीव-समीप-गा मतिः

६९] सै तीक्ष्ण-दण्डो बलवान् हि वानरः ॥५॥ [५

सर्ग १५] दृष्टम् अन्तःपुरं सर्वं सर्वं राक्षस-योषितः ।

१] न सीता दृश्यते साध्वी वृथा जातः परि श्रमः ॥६॥ [६

किं नु मां वानराः सर्वे गतं वक्ष्यन्ति मानिनः ।

२] गत्वा तत्र त्वया वीर किं कृतं पवनाऽऽत्मजा ॥७॥ [७

३] अ-दृष्ट्वा किं प्र-वक्ष्यामि ताम् अहं जनकाऽऽत्मजाम् । [७उ

४उ] ध्रुवं प्रार्यमुपै (१पै) प्यन्ति कालस्य वि-निवर्तने ॥८॥ [८

१ प्र-विवक्षसो । २. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-त्रै ॥

३ आ-सीताम्० । ४ फ-ह्यन० । रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-प्यन० । ५ फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-गतिः । ६ फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-सु ॥

७ अ-दृष्टा ॥

८ च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-

किन्तु । ६ अ आ-मामित । ल_२-वानराः । १० प्र-ततस्तत्र । ११. कृत्वा ॥

१२ च ब म ल_२-तानहं । १३. रा म प्र ल_१-प्राप्तमुपेक्षन्ते । ब-प्राप्तमुपेक्षन्ति । ल_२-प्राप्तमुपेक्षन्ति । १४. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-कालश्च । १५ फ अ-व्यतिवर्तते । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-परिवर्तते ।

- ३३] किं मां वक्ष्यन्ति वृद्धास् तु जांबवान् अंगदस् तदा ।
 ४पू] गतं पारं समुद्रस्य वानरांश् च समा-गताः ॥९॥ [९
 ७पू] भूयस् तावद् वि-चेष्ट्यामि न यत्र वि-चैयः कृतः । [१२
 अ-निर्वेदः श्रियो मूलम् अ-निर्वेदः परं सुखम् ॥१०॥
 ९] अ-निर्वेदो हि सततं सर्वाऽर्थेष्व् अनु-वर्तकः । [१०
 करोति सफलं सर्वं जीवितं जीवितेष्व् अपि ॥११॥
 ६] तस्माद् अ-निर्वेदं-करं यत्रं चेष्टेऽहम् उत्तमम् । [११
 N] अ-दृष्टं हि वि-चेष्ट्यामि पुंरी रावर्णं-पालिताम् ॥१२॥
 ८पू] आपान-शाला वि-चिताम् तथा पुष्प-गृहाणि च । [१२
 N] भूमी-गृहार्श चैर्ष-गृहा गृहाऽति-गृहका अपि । [१४४
 निष्कुटांस्तर-रथ्याश् च विमानानि च सर्वशः ॥१३॥ [१३३
 २] उत्पतन् निर्वृतंश् चाऽपि तिष्ठन् गच्छन् पुनः पुनः ।

१. फ-वा । २. रा च ब म
 फ प्र ल_१ ल_२ अ-० तथा । ३. रा
 ल_२-गन्तुं । ४ रा च ब म प्र ल_२-
 वानरा वा ॥

५ फ-भूयश्चान्वे० । रा च ब
 म ल_१ ल_२-भूयस्तां च । ६ आ-
 निचय ॥

७ फ-०र्थेऽनिवर्तकम् । रा-
 ०र्थेऽनव० । प्र ब-० र्थेषु निव० ।
 अ-०र्थेषु प्रवर्तकः । ८ फ-यत्नो ।
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-जतोः ।
 ९ रा-जीविते । १० फ-च त्यजे-
 द् । अ-ह्यत्यजेष् ॥

११ अ-०वैदयिक । १२. रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२-चेष्टेयम् ॥

१३ रा-अदृष्टे । १४. फ-निवे-
 क्ष्यामि । १५. फ रा ब म प्र ल_१
 ल_२ अ-दिशं । १६ फ अ-वरुणपा० ।
 १७ आ-विचिता तथा । रा च
 ब म प्र ल_१ ल_२-विविधास्त० ।
 १८ फ-भूमेर्गृहा' सैन्यगृहा ॥

१९-फ गृहाणि गृहकान्यपि ।
 च-गृहाश्च गृहका अपि । अ-गृहा-
 ऽतिगृहा अपि । २० ब म ल_१ ल_२
 नास्ति । २१ रा च ब म प्र ल_१
 ल_२ अ-०तन्निष्पतश्चापि । २२ रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२ प्रतिगच्छन् ॥

अर्षा-वृष्वंश् चं द्वाराणि कृपादानं अव-घाटयन् ॥१४॥ [१५
१०] प्र-विशन् निष्-पतंश् चाऽपि प्र-पतन् उत-पतन् अपि^{१०}

N] अल्पम् अय्य् अव-काशं सै वि-चचार महा-कृपिः ॥१५॥ [१६
चतुर-अंगुल-मात्रोऽपि नाऽव-काशः सै विद्यते ।

११] रावणांऽतःपुरे तस्मिन् यं कपिर् न जगाम सः ॥१६॥ [१७
प्राकाराऽन्तर-रथ्याश् च वेदिकार्शु चैत्र-संश्रयाः ।

१३] श्वभ्रांश् च पुष्करिण्यश् च सर्व तेनाऽव-लोकितम् ॥१७॥ [१८
राक्षस्यो विविधाऽऽकाराः स्वरूपा वि-कृतांश् च याः ।

१४] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न त्वेर्व^१ जनकाऽऽत्मजा^{१३} ॥१८॥ [१९
रूपेणाऽप्रति-मा लोके सिद्धं-विद्याधर-स्त्रियः^{१४} ।

१५] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न त्वेर्व^५ दशरथ-स्तुषा^{१५} ॥१९॥ [२०
नाग-कन्या वराऽऽरोहाः पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाः ।^{१६}

N] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न साऽदृश्यते^{१७} जानकी ॥२०॥ [२१

१. आ-अपावुन्तश्च । रा ब म
प्र ल_१ ल_२-आपानभूमि० । २ आ-
०टान्यवघाट्य तु । फ-०टान्येव
पाट० । रा ब म प्र-०टान्यवपाट० ।
ल_१ ल_२ अ-कवाटान्यवपा० ॥

३ आ-प्रविसन्निपतश्चापि । अ-
प्रविशन्नुत्प० । ४ फ अ-तन्निपत० ।
५क. ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥

६. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-च ।
फ-श्च । ६ फ ब म प्र ल_१ ल_२-
स्म । ७ रा-वानरो न । च-स
कपिर्निर् । अ-यत्र कपिर्न । ब म प्र
ल_१ ल_२-वानरो निर् ॥

८ रा-०काशेत्य । च-०काशेत्य

संश्रयान् ॥

९ आ-शुभ्राश्च । फ अ-
शुभाश्च । च-श्चअत्च ॥

१० रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
विविधाश् । ११ फ-चैव । रा च
अ-सा । १२ रा च-दशरथस्तुषा ।
१३ ब म ल_१ ल_२-नास्ति ।

१४. फ अ-देवगन्धर्वयोषित ।

१५ रा ब म ल_१ ल_२-नास्ति ।
१६ आ अच-सा । १७. रा ब म ल_१
ल_२-नास्ति ॥

१८ ब ल_१ ल_२-नास्ति ।

१९ फ च म अ-सा जनकनन्दिनी ।

२० रा ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥

प्र-मथ्यं राक्षसेन्द्रेण देव-कन्या बैलाद् हृताः ।^१

१६] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न सा जनक-नन्दिनी ॥२१॥ [२२

सोऽपश्यंस् तां महा-बाहुः पश्यंश् चाऽन्या वर-स्त्रियः ।

१७] वि-षंसाद् महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्मर्जः ॥२२॥ [२३

उद्योगं वानरेन्द्राणां प्लवनं सागरस्य च ।^{१२}

N] व्यर्थं वीक्ष्याऽनिल-सुतश् चितांपुनर् उपाऽऽर्गमत् ॥२३॥ [२४

१८] अव-तीर्य विमानाऽर्ग्रत् हनुमान् मारुताऽऽत्मर्जः ।^{१८}

चिर्तां च स जर्गामाऽऽशु शोकोप-हत-चेतनः ॥२४॥ [२५

ध्यात्वा क्षणं ततो भूयो वि-चेतुम् उप-चक्रमे ।

N] हृदि कृत्वा प्र-यत्नं तु^१ प्र-पन्नं भजते विधिः ॥२५॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमच्च-चिन्ता-
नाम सप्तम. सर्गः ^{२३}॥७॥

१ फ-प्रमदा । २ रा-राज-
कन्या । ३. आ-बलोद्धृता ।
४ ब म ल_१ ल_२-नास्ति । ५ अ-
दशरथस्तुषा । ६ फ च-नास्ति ॥

७ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
अपश्यंस्तां । ८ फ-महाप्राज्ञः । ९ रा
ब म प्र ल_१-पश्यन्नन्या । १० आ-
निषसाद् । ११. रा ब म प्र ल_१ ल_२
अ-पवनात्मज ॥

१२ ब प्र ल_१-नास्ति । १३.
म-व्यक्तं । १४ रा म-पुनरपेयिवान् ।
१५ ब प्र ल_१-नास्ति ॥

१६ रा च म ल_२ अ-विमा-

नाच्च । १७. रा च म ल_२-पवना
त्मजः । १८ ब प्र ल_१-नास्ति ।
१९ फ-चिन्तामुपगतश्चाशु । रा च
ब म प्र ल_२ अ-चिन्तामुपजगामाशु ।
ल_१-चिन्तामुपजगामासौ । २० रा
च-० हतचेतस ॥

२१. रा च ब म प्र ल_१-प्रयत्नं
च । ल_२-प्रयत्नं स । अ-पुनर्यत्नं ।
२२ फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
प्रयत्नं ॥

२३ फ रा ब म प्र ल_१ ल_२
अ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-१५]= [अष्टमः सर्गः] =[दा-१३]

स विमानाच्च चं निष्-क्रम्य प्राकारं हरि-यूथ-पः ।

[N] हनूमान् वेगवान् आसी(या)द् यथा विद्युद् घनाद् घनम् ॥१॥ [१]

रावणान्तः-पुरं सर्वं वि-चित्यं स महा-कपिः । [२पू

न ददर्श ततः सीतां मैथिलीं जनकाऽऽत्म-जाम् ।

[N] चन्द्र-लेखाम् इव नैवां व्योम्नि नीलाऽभ्र-संवृताम् ॥२॥ [N

तत्र प्रासाद-हर्म्येषु विमान-भवनेषु चं ।

[N] निष्कुटेषु चं रम्येषु तथा सं-ज्वनेषु च ॥३॥ [N

अ-दृष्ट्वा जानकीं सीतां निरीक्ष्यं चं मुहुर्मुहुः । [२उ

[N] नेह^१ सीतेति हनुमांश् चक्रे बुद्धिं महा-कपिः ॥४॥ [N

कथं हि^२ सीता वैदेही मैथिली जनकाऽऽत्म-जा ।^३

[N] उप-तिष्ठे^४ वि-वंशा रावणं दुष्ट-चारिणम्^५ ॥५॥ [६

नेह स्थास्यति वैदेही राम-पत्नी यशस्विनी ।

१ अ-विमानाद्विनि० । २. अ-
प्राकाश । ३ फ-सीता ॥

४ आ-रावणस्य पुरं । ५ फ-
विचिन्वन् । रा च अ-विक्रिय । ६
रा ब म प्र ल_१ ल_२-तत्र ददृशे ।
७ अ-परा ॥

८ फ-ततः । ९ प्र-०नेष्वथ ॥
१० अ-निभृतेषु । ११ प्र ल_१-
सु । १२ फ-तथा सर्जव० । रा ब
म प्र ल_१-तथा सालवनेषु । च ल_२-

तथा सांजवनेषु । अ-जलजेषु वनेषु ॥

१३. फ-निरीक्षश्च । १४. फ-
नेयं । १५ च-बुद्धिर् ॥

१६ अ-च । १७. फ-नास्ति ।
१८ च-०तिष्ठेदमस्यै सा । ब-
०तिष्ठेदमस्यै सा । म-०तिष्ठेदममला ।
प्र ल_२-०तिष्ठेदमस्यै सा । ल_२-
०तिष्ठेदमस्या सा । १९ ब प्र ल_२-
दुष्टचारिणी । २०. फ-नास्ति ॥

- N] अन्यं क्रमिष्ये दुर्-धर्ष काननं प्रमदाऽऽलयम्^क ॥६॥ [N
 वि-चिंत्य लंकां यत्रेन हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 २०] रंजन्यां याम-शेषायां प्राकारे नि-पपात ह ॥७॥ [N
 स च हृष्टेन मनसा प्राकार-स्थो महा-कपिः ।
 N] काऽसौ सीतेति हनुमांश् चितयामास वानरः ॥८॥^{१०} [N
 भूयिष्ठं वि-चिता लंका रीमस्याऽनु-रतां प्रियाम् ।^{१३}
 N] नं चं पश्यामि वैदेहीं सीतां सर्वाऽग-शोभनाम् ॥९॥ [३
 पल्वलानि तंडागानि सरांसि सरितस् तथा ।
 N] नद्यंश् चोप वर्नाऽन्ताश् च दुर्गाणि धरणी-धराः ॥१०॥^{१०} [४पू
 वि-चितं बहुधा सर्वं न चं पश्यामि जानकीम् । [४उ
 २४] सीतां कमल-पत्राऽक्षी रामस्य महिषीं प्रियाम् ॥११॥ [N
 न सांऽस्ति भूमिः शैलो वा सरितः काननानि वा ।
 २५] यत्र नाऽऽर्या मया सीता मार्गिता चरता महीम् ॥१२॥ [N

१ रा-क्रमिष्ये० । अ-गमिष्ये ।
 २ म-दुर्दर्श । ३. रा च ब म प्र
 ल_१ ल_२-कांचन । ३क फ-
 नास्ति ॥

४ अ आ च-विचिन्त्य । ५
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२-हनूमान् ।
 ६ रा ब म प्र ल_१ ल_२-राजधान्या-
 मशे० । ७. फ-नास्ति ॥

८. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 तु । ९ आ-नेह । १० फ-नास्ति ॥

११ अ आ-रामस्य चरता ।
 रा म-रामस्यानुगता । १२ अ-
 प्रियं । १३. फ-नास्ति ॥

१४ रा म-नैव । च-नावप० ।
 ब प्र ल_१ ल_२-नानुप० ॥

१५ रा-तडाकानि । १६ आ-
 नद्योतुप० । अ-नद्युपानं वना० । १७
 फ-नास्ति ।

१८ फ रा च ब म प्र ल_१-
 ल_२ अ-विचिता वसुधा सर्वा । १९.
 म-पश्यामि च ।

२० फ-चास्ति । रा च ब म
 प्र ल_१ ल_२ अ-सोस्ति । २१ फ रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-शैलो
 भूमिर्वा । २२ प्र ल_१ ल_२ अ-च ।

२३ फ-चार्या । ।

- इह सं-पातिना सीता रावणस्य नि-वेशने ।
 २६] आख्याता गृध्र-राजेन न च पश्यामि मैथिलीम् ॥१३॥[५
 क्षिप्रम् उत्-पततो मन्ये सीताम् आ-दाय रक्षसः ।
 २७] विभ्यतो राम-बाणानाम् अंकान् नि-पतिता भवेत् ॥१४॥[७
 अथवा द्वियमाणायैः पथि सिद्ध-नि-षेविते ।
 २८] नूनं स्फुटितम् आर्याया हृदयं वीऽऽक्ष्य सागरम् ॥१५॥ [८
 रावणस्योरु-वेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च ।
 २९] तथा मन्ये विशालाऽक्ष्या सक्तं जीवितम् आर्यया ॥१६॥[९
 उपर्य् उपरि सा नूनं सागरं क्रमतस् तदा ।
 ३०] वि-चेष्टमानां पतिता समुद्रे जानकी ध्रुवर्म् ॥१७॥[१०
 अहो क्षुद्रेण वा तेन रक्षन्ती शीलम् आत्मनः ।
 ३१] अर्वाक्ष्यं भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ॥१८॥[११
 अथवा राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिर् अ-सितेक्षणा ।^३
 ३२] अ-दुष्टा दुष्ट-चित्ताभिर् भक्षिता जनकाऽऽत्म-जा ॥१९॥[१२

१ रा च ब म प्र ल_१ ल_२
 अ-०सुत्पतिते । २ रा च ब म
 प्र ल_१ ल_२ अ-राक्षसः । ३ रा च ब
 म प्र ल_१ ल_२ अ-वित्रस्ता । ४.
 रा म-रावण दृष्ट्वा साङ्गा० च-रावणं
 दृष्ट्वा चाङ्गा० । ब ल_१ ल_२-राक्षसं
 दृष्ट्वा चाङ्गा० । प्र-राक्षसान् दृष्ट्वा
 चाङ्गा० । अ-रावणस्याङ्गात् समुद्रे
 पतिता ॥

५ अ-क्षयमाना० ॥

६ फ च प्र ल_१ ल_२-मया ।
 अ-भयान् ॥

७ रा म-विवेष्टमाना । ८ रा-
 जनकात्मजा ॥

९. फ-पापेन । १०. आ फ-
 रक्षती । ११. रा च ब म प्र ल_१
 ल_२-शीलमुत्तमम् । १२ फ रा च ब
 म प्र ल_१ ल_२-अर्वाक्ष्यम् ।

१३ अ-राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिर्दुष्टा-
 भिरसितेक्षणा ॥

अथवा नि-हिता मन्ये रावणस्य नि-वेशने । .

३५] कचिल् लालप्यते नूनं पञ्जर-स्थेव सारिकां ॥२०॥ [१५

फुल्ल-पंकज-गर्भाऽऽभं शुभं ज्वलित-कुण्डलम् ।

३३] रामस्य चिन्तयन्त्य् आस्यं पंचर्त्वं कृपणा गेता ॥२१॥ [१३

हा राम लक्ष्मणेत्येवं हाऽयोध्येति च साऽसकृत् ।

३४] वि-ल्प्य बहु वैदेही न्यस्त-देहा भविष्यति ॥२२॥ [१४

जनकस्य कुले जाता राम-पत्नी सु-मध्यमा ।^{१७}

३६] कथम् उत्पल-पत्राऽक्षी रावणस्य वशाऽनु-गा ॥२३॥ [१६

किं नष्टा वा प्र-नष्टा वा मृता वा जनकाऽऽत्म-जा ।

३७] रामस्य प्रिय-भार्यस्य न नि-वेदयितुं क्षमम् ॥२४॥ [१७

१ रा च ब-निहतां । म-निहिता ।

२. रा-कचिद्वालपते । म-कचिद्विल-

पते । प्र ल_१-कचिल्लालपते । ३. रा

ब प्र ल_१ ल_२ अ-दीना । ४ राम

प्र ल_१ ल_२ आ-शारिका ५ फ

अ-नास्ति ॥

६ आ-शुभ्र । ७ आ-चिन्तय-

द्वक् । फ-चिन्तयन्नास्यं । प्र ल_१ ल_२-

चितयत्यास्य । अ-ध्यायती वक्त्रं ।

८ फ-सेहेलं । अ-सा दैन्य । ९.

आ-कृषिता गता । रा च ब म प्र

ल_१ ल_२-नूनमागता । १०. रा च

ब म प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ।

अतः परमधिकः पाठ —

अ फ—अथवा निहता मन्ये रावणस्य निवेशने ।

फ—विचेष्टमाना पतिता समुद्रे जानकी ध्रुवम् † ।

फ—कचिल्लालप्यते नित्यं ‡ पञ्जरस्थेव सारिका ।

११ च-त्रुदितः पाठः । १२

रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १३

रा-कथमुत्फुल्लप० । ल_१-अथवोत्पल० ॥

१४ फ रा च ब म प्र ल_१

ल_२ अ-विनष्टा । १५ आ फ अ च

म ल_१ ल_२-प्रणष्टा । १६ आ-

क्षमः । फ-क्षणम् । अ-क्षमाम् ॥

† अ—जनकात्मजा ।

‡ अ—नूनं ।

.नि-वेद्यमाने दोषः स्याद् दोषः स्याद् अनिवेदने ।

३८] कथं नु खलु कर्तव्यं व्य-असनं खल्वै-इदं महत् ॥२५॥ [१८

अस्मिन्नु एवं गते कार्ये प्राप्त-कालं क्षमं च किम् ।

N] भवेदिति मति भूयो हनुमान् प्रवि (?व्य) चारयन् (?त) । २६। [१९

यदि सीताम् अ-दृष्ट्वाऽहं वानरेन्द्र-पुरीम् इतः ।

३९] गमिष्यामि ततः को मे पुरुषाऽर्थो भविष्यति ॥२७॥ [२०

ममेदं लघनं व्यर्थ सागरस्य महाऽऽत्मनः ।

N] प्र-वेशश्चैव लंकायां राक्षसानां च दर्शनम् ॥२८॥ [२१

किं मां वक्ष्यति सुग्रीवो हरयो वा समा-गताः ।

४०] किष्किधां समनु-प्राप्तौ किं^१ तौ^१ नर-वराऽऽत्म-जौ । २९। [२२

गत्वा तु यदि काकुत्स्थं वक्ष्यामि परम् अप्रियं मे ।

४१] न सीतामँ अधि-गच्छँमि ततस् वक्ष्यति जीवितम् ॥३०॥ [२३

परुषं दारुणं क्रूरं तीक्ष्णम् इन्द्रिय-तापनम् ।

४२] सीतां-निमित्तं दुर्-वाच्यं श्रुत्वा सँ नँ भविष्यति ॥३१॥ [२४

तं तु कृच्छ्र-गतं दृष्ट्वा पंचत्व-गत-मानसम् ।

४३] भृशाऽनु-रक्तो मेधावी नँ भविष्यति लक्ष्मणः ॥३२॥ [२५

१ रा म-निवेद्यमानो । प्र ल_१-
निवेद्यमाना । २ रा म प्र म ल_१
ल_२-तु । ३ अ-द्विविध ॥

४ म ल_१-तस्मिन्नेवं । अ-
अस्मिन्नेवा० । ५ फ रा-विधे ।
६ म-कार्थ । ७. च ब प्र ल_१ अ-
मतिर ॥

८ आ-शीताम० । ९. रा-तदा ।

१०. फ-यदिद ॥

११ फ रा च ब म प्र ल_१
ल_२ अ- तौ वा ॥

१२ आ-परमा प्रियां । १३ आ-
शीता० । अ-शीतामवगच्छोम । १४.
ब म प्र ल_१ ल_२-ततस्य वक्ष्यामि ॥

१५. आ-शीता० । अ-शीतानि-
मित्ते । १६ च ब म प्र ल_१ ल_२
अ-दुर्वाक्यं । १७ फ प्र ल_१ ल_२-
न स । अ-०सौ न ।

१८. आ ब ल_२-तत्तु । अ-किंतु ।

१९ आ-पञ्चत्वं गत० । २० आ-
लक्ष्मणो न भविष्यति ॥

वि-नष्टौ भ्रातरौ श्रुत्वा भरतोऽपि मरिष्यति ।

N] भ्रातृन् वि-नष्टान् ज्ञात्वा तुं शत्रु-घ्नोऽपि न जीवति ॥३३॥ [२६
मृतान् पुत्रान् सम-ईक्ष्याऽथ ता मरिष्यन्ति मातरः ।

N] कौशल्यां च सु-मित्रा च कैकेयी च न संशयः ॥३४॥ [२७
४२पू] हितंश् च सख-संयुक्तं च सुग्रीवः पुत्रगाऽधिपः ।

४६पू] रामं कृच्छ्र-गतं दृष्ट्वा राजां त्यक्ष्यति जीवितम् ॥३५॥ [२८
दुर्-मना व्यथिता दीना निर्-आनन्दा तपस्विनी ।

४७] पीडिता भर्तृ-शोकेन रूमो लक्ष्यति जीवितम् ॥३६॥ [२९
वालि-जेन च दुःखेन पीडितां शोक-कर्षितां ।

४८] पंचत्व-गमने राज्ञस् तारांऽपि न भविष्यति ॥३७॥ [३०
माता-पित्रोर् वि-नाशेन सुग्रीव-व्यसनेन च ।

४९] कुमारोऽप्य अंगदः कस्माद् धारयिष्यति जीवितम् ॥३८॥ [३१
भर्तृ-जेन तु दुःखेन ह्य अभि-भूता वनौकसः ।

N] शिरांस्य अभि-हनिष्यन्ति तलैर् मुष्टिभिर् एव च ॥३९॥ [३२

१ प्र-विनष्टं भ्रातर । २
आ ब रा म-दृष्ट्वा । ३ ब ल,
ल_२-भरतो न । ४ आ ब प्र ल,
ल_२-भविष्यति । म-मुरिष्यति ।
५ फ-श्रुत्वा तु । ब प्र ल,
ल_२-विज्ञाय । अ-श्रुत्वा सा । ६ रा च ब
म प्र ल,
ल_२ अ-मरिष्यति ॥

७. रा ब म ल_२-कौशल्या ।

८ आ-कैकेयी । म-कैकेयी ॥

९ अ-कृतज्ञ. स समर्थश्च । १०
रा म-पुत्रगर्षभ. । ११ फ-नूनं ल्य-
क्ष्यति । च प्र ल,
ल_२-राजा
त्यजति । रा म-व्यक्त त्यजति ॥

१२ म-व्यस्थिता । १३ अ-

निरालम्बा । १४ फ-तारा । १५
रा च ब म प्र ल,
ल_२-नास्ति ॥

१६ आ फ रा च ब-तु । १७.
ल_२-परिभूता वनौकसः । १८. रा
म-तारा तु ॥

१९ अ-कुमारश्चागदः । २०.
फ-तस्माद्धानयिष्यति । अ-श्रीमान्न
धारयति ॥

२१. अ-च । २२ फ-शोकेन ।
२३ फ-हृतिभूता । रा च ब म प्र
ल,
ल_२ अ-परिभूता । २४. रा म-
शिरांसि निहनिष्यन्ति । ब-शिरांसि च
हरिष्यन्ति । च प्र-शिरांसि च हनि-
ष्यन्ति । २५ ल_२-तलैर्मुष्टितलैरपि ॥

सांत्वेनाऽनुप्र-दानेन मानेन च यशस्विना ।

५०] लालिताः कपि-मुँख्येन प्राणांस् त्यक्ष्यन्ति वानराः ॥४०॥ [३३
न वनेषु न शैलेषु नाऽपि रोधस्ते वानराः ।

५१] क्रीडास् अनु-भविष्यन्ति समेत्य कपि-कुञ्जरैः ॥४१॥ [३४
स-पुत्र-दाराः साऽमात्या भर्तृ-व्यसन-पीडिताः ।

५२] शैलाऽग्नेभ्यः पतिष्यन्ति समेत्य हरि-यूथ-पाः ॥४२॥ [३५
विषस्यं भक्ष्यं वाऽपि प्र-वेशं ज्वलनस्यं वा ।

N] उप-वासम् अथो शस्त्रं प्र-करिष्यन्ति वानराः ॥४३॥ [३६
घोरम् आ-रोदनं मन्ये गते मयि भविष्यति ।

५३] इक्ष्वाकु-कुल-नाथस्य हरीणां भृशम् एव च ॥४४॥ [३७
सोऽहं नैव गमिष्यामि किष्किणां नगरीं प्रति ।

५४] न हि^५ शक्याभ्य अहं द्रष्टुं सु-ग्रीवं मैथिली विना ॥४५॥ [३८
मय्य अगच्छति वैदेहीं धर्माऽऽत्मानौ महा-रथौ ।

N] आशया^७ तौ चरिष्येते वानराश् च तरस्विनः ॥४६॥^१ [३९

१. फ-शात्वे० । रा ब म प्र
ल_१ ल_२ अ-सांत्वेनाथ० । च-
सांत्वेनाथ० । २ फ-दानेन । ३
रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-कपिराजेन ॥

४. ल-वनेषु वनशैलेषु । अ-
न वनेषु न गिरिषु । ५ ब प्र ल_१
ल_२-रौदः सु ॥

६ फ ब प्र ल_१ ल_२ अ-
विषमुद्ध्वनं । ७ फ-चापि । ८. रा
ब म प्र ल_१ ल_२-ज्वलनेपि । ९
फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-च ॥

१०. ल_१-घोरमायोधनं । ११
म-गतिर् । १२ रा च म प्र ल_१

ल_२-०कुलनाशार्थं । अ-०कुलना-
थाश्च । १३ फ-भृश नाशो । १४ फ-
वनौकसा । अ-भृशनाशनः । रा च
ब म प्र ल_१-च भृशं तथा । ल_२-
च भृशं तदा ॥

१५ फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२
अ-नगरीमितः । १६ फ-च । १७
रा प्र ल_१ ल_२ अ-शक्यास्यहं ॥

१८ फ-आगते मयि । च अ-
मयि गच्छति । १९ फ-तत्रस्थौ ।
च अ-चेहस्थे । २० च-तौ चरिष्येते ।
आ-धारयिष्येते । २१ रा ब म प्र
ल_१ ल_२-नास्ति ॥

हस्ताऽदो वा मुखाऽदो वा नियतो वृक्ष-मूलिकः ।

[N] वानप्रस्थो भविष्यामि ह्य् अदृष्ट्वा कमलेक्षणाम् ॥४७॥ [४०

तस्य बुद्धिर इयं जाता निपुणस्य विपश्चितः ।

[N] राम-संसर्ग-निर्वृत्ता धर्मिष्ठा धर्म-संचिता ॥४८॥ [N

सागराऽनूप-जे देशे बहु-मूल-फलोदके ।

५५] चितां कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्धम् अरणी-सुतम् ॥४९॥^{१०} [४१

१ रा-वृक्षमलिक अ-वृक्ष-
मूलकः । २ अ-अदृष्ट्वा । ३ ल_१
कमलेक्षण । अ-जनकात्मजाम् ॥

४ रा-०र्गनिरतो । ब म प्र-
०निर्वृत्तो । ल_१-०र्गनिवृतो । ५
रा ब म प्र ल_१ ल_२-धर्मिष्ठो । ६.
रा ब म प्र ल_१ ल_२-धर्मसंश्रयः ॥

७ आ-०रान्तपयोदे० । रा ब
च ब म प्र ल_१ ल_२-०रान्तर्जले ।
अ-सागरो रूपदेशेन । ८. अ-भक्ष-
मूलफलोपगे । ९. फ-समिद्धशरणा-
युतं । ल_१-ससिद्धम० । अ-न चेतप-
श्यामि मैथिलीम् ।
१० अतः परमधिकः पाठः—

रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-उपविष्टस्य वा क्षिप्रमिन्द्रियाण्युपकंघतः† ।

फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-शरीरं भक्षयिष्यन्ति श्वापदाः वायसैः सह॥

रा च ब म प्र ल_१ ल_२—इदमप्युविभिर्जुष्टं निर्याणमिति मे मतिः ।

अप. सम्यक् प्रवेक्ष्यामि तामदृष्ट्वासितेक्षणाम्‡ ॥

रा च ब म प्र ल_२-तावत्पश्यामि† वैदेही मैथिली जनकात्मजाम् ।

रा च ब म प्र ल_२ अ-अजातरूपां‡ सुभगां कीर्त्यमानां† यशस्विनीम् ।

† फ-क्षिप्रमिगितं साधयिष्यतः ।

‡ फ अ-अथ सम्यक् प्रवेक्ष्यामि न चेतपश्यामि मैथिलीम् ।

‡ ल_२-रूपसुभगा ।

† फ अ ल_२-कीर्तनीया ।

- N] प्र-नेष्टां चिर-रात्राय सीताम् अहम् अ-दृष्टवान् । [४४ उ
तापसो वा भविष्यामि निर्यतो वृक्ष-मूलिकः ॥५०॥^१
- ५८] नाऽहं प्रति-गमिष्यामि ताम् अ-दृष्ट्वाऽसितेक्षणाम् । [४५
पर्णाऽदो वा फलाऽदो वा यदि वा वृक्ष-मूलिकः ।
- N] वने धर्म चरिष्यामि ताम् अ-दृष्ट्वा यशस्विनीम् ॥५१॥^१ [N
ततस् ततो निर्-आशस्य सीताया दर्शनं प्रति ।
- N] लंघनं मे भवेद् व्य-अर्थम् उदधेः शत-योजनम् ॥५२॥ [N
ने पुनः प्रति-गच्छामि नि-र्वसामि वनेष्व् ईहं ।
- N] कांयम् आ-दीपयिष्यामि प्र-विशाम्य् अथ-वा जलम् ॥५३॥^१ [N
यदि वा प्रति-गच्छामि सीताम् अनाधि-गम्य ताम् ।^१
- N] अंगदः सहितैः सर्वैर् वानरैर् न भविष्यति ॥५४॥ [४६

१ म प्र ल_१ ल_२ अ-प्रणष्टा ।
२ आ फ-मम सीतामपश्यतः । ३.
अ-वै । ४ रा म प्र ल_१ ल_२-ताम-
दृष्ट्वा यशस्विनीम् । ५ च ब-
नास्ति ॥
६ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
नास्ति ॥
७ आ च अ-ततस्तस्य । ८.
फ-लंघनाच्चाभवञ्चिता वृथेति । आ-
लघनाद्भवञ्चिता वृथेति । अ-लघने
चाभवार्चिता वृथेति ॥

६ रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
पुनश्चित् । च-पुनश्चेत् । १० म प्र-
नास्ति पादः । रा-० सामि वनेष्वहम् ।
११. आ-काममादीपयामि स्विन् ।
रा-कथमादीप० । १२ फ रा च ब
म प्र ल_१ ल_२-प्रविशामि स्विदर्ण-
वम् । अ-सविशे कचिदर्णवे । १३.
ब म-नास्ति ॥
१४ ल_२-न । १५ ब म-
प्रथमः पादो नास्ति ।
अत. परमधिकः पाठः—

ब प्र ल_१ ल_२—ध्यानशोकपरीतात्मा चिन्तयामास वानरः ।

१६. अ-सोद्गदः प्रहितैः । ल_१- अद्गदः प्रहितैः ॥

विनांशे सु-महान् दोषो जीवन् प्रांऽऽप्नोति यच् लुभम् ।^३

[N] तस्मात् प्राणा हि रक्ष्या वै ध्रुवो जीवित-संगमः ॥५५॥ [४७

एवं बहु-विधं दुःखं मनसा धारयन् मुहुः ।

[N] नाऽध्यगच्छत् तदा पारं शोकस्य कपि-कुञ्जरः ॥५६॥ [४८

रावणं तु हनिष्यामि दश-ग्रीवं महा-बलम् ।

[N] क्रामम् अस्तु हृता सीता प्रेत्यं कीर्तिर् भविष्यति ॥५७॥ [४९

अथ चैनं^१ समा-क्षिप्यं उपर्य् उंपारि सागरम् ।

[N] रामो^२ योप-हरिष्यामि पशुं पशु-पतेर् इव ॥५८॥ [५०

इति चिन्तां समा-पन्नः सीताम् अनधि-जग्मिवा^३ ।

[५९] ध्यान-शोक-परीताऽऽत्मा चितयामास वानरः ॥५९॥ [५१

यावत् सीतां^४ न पश्यामि राम-पत्नी यशस्विनीम् ।^५

[N] तावद् एतां पुरी लंकां वि-चिनोमि पुनः पुनः ॥६०॥ [५२

संपाति-वचनाच्च चाऽपि रामं यद्य् आनयाम्य् अहम् ।

१. फ-निराशैस्तु महान् । २. आ-प्राप्नोमि । ३. रा ब म प्र ल, ल_२-नास्ति । ४ फ-तस्मात् प्राणान् हनिष्यामि । च-तस्मात्प्राणाभिर । ५ रा ब म प्र ल, ल_२-नास्ति ॥

६ फ-वारयन्बहु । रा ब म प्र ल, ल_२-चिन्तयन्मुहु । अ-धार-यन्महान् ॥

७ फ रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-वधिष्यामि । ८. आ-महा-बलः । ९ ल_१-कामतस्तु । १० अ-पुष्पा ॥

११. रा च ब म प्र ल, ल_२-वैन । १२ अ-समाश्रित्य । १३

रा च ब म प्र ल, अ-ह्युपर्युपरि । १४ प्र-रामस्योप० । १५. फ-रामपत्नी यशस्विनीम् । ल_१-पशु पशुपतिरिव ॥

१६ ल_१-चितासमापन्नः । १७. रा ब म प्र ल, ल_२-०नधिगम्य ताम् । १८ फ-नास्ति ॥

१९ अ-यावच्च ता । २०. फ-नास्ति । २१ अ-तावदेतत् ॥

२२ फ अ-०नाच्चाहं । रा च ब म प्र ल, ल_२-०नाच्चेह । २३ आ अ-यदि नयाम्यहं । रा च ब म प्र ल, ल_२-यारयामि नाप्यहं ॥

- N] अ-पश्यन् राघवो भार्या निर्-दहेत् सर्व-वानरान् ॥६१॥ [५३
इहैव नि-यताऽऽहारो वत्स्यामि नि-यतेन्द्रियः ।
- N] मत्-कृते नै वि-नश्येयुः सर्वे ते नर-वानराः ॥६२॥ [५४
बं०स०१६] अशोक-वनिक्का चाऽपि महती हि महा-द्रुमा ।
- ४] इमाम् अभि-पतिष्यामि न हीऽयं वि-चिता मया ॥६३॥ [५५
वसुर्न रुद्रांस् तथाऽऽदिसान् अश्विनौ मरुतोऽपि चं । ११
- N] नमस्-कृत्य गमिष्यामि रक्षसां शोक-वर्धनः ॥६४॥ [५६
जित्वा तु रक्षसान् देवीम् इक्ष्वाकु-कुल-नन्दिनीम् ।
- N] संप्र-दास्यामि रामाय सिद्धिं इव मनस्विने ॥६५॥ [५७
स मुहूर्तम् ईवं ध्यात्वा चिन्तया व्यथितेन्द्रियः ।
- N] उद्-अतिष्ठन् महा-बाहुर हनुमान् मारुताऽऽत्मजः ॥६६॥ [५८
नमोऽस्तु रामाय स-लक्ष्मणाय
देव्यै च तस्यै जनकाऽऽत्म-जायै ।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्र-यमाऽनिलेभ्यो
- N] नमोऽस्तु चन्द्राऽग्निर्मरुद्-गणेभ्यः ॥६७॥ [५९

१ ल_२-निहता० । अ-प्राय-
माशिष्ये । २ फ-विजितेन्द्रियः । ३
अ-हि । ४ रा च ब म प्र ल_१
ल_२-न मत्कृते विनश्येयुर्बानराश्च
तथा नराः ॥

५ रा ब म प्र ल_१ ल_२-
निकाप्रे च । ६ फ रा च ब म प्र
ल_१ ल_२-महतीय । अ-महती सा ।
७ फ-भिरामिष्यामि । ८. म-नास्ति ॥

९ फ-वसन्तु मुनीन्द्रास्तथा दिव्या
१०. रा ब प्र ल_१ ल_२-मरुतस्तथा ।
११. म-नास्ति । १२ ल_१-न मत्कृते

विनश्येयुः । म-नास्ति पाद. ॥

१३ फ-जित्वाहं । रा च
ब म प्र ल_१ ल_२-जित्वा हि ।
१४. रा ब म प्र ल_१-रामाय
संप्रदास्यामि । १५ रा ब म प्र ल_१-
यथा सिद्धिं तपस्विने । अ-साध्वी-
मिह तपस्विनीम् ॥

१६. आ-मुहूर्तमिति । फ अ-
मुहूर्तमपि । १७ फ म-उपतिष्ठन् । अ-
उपतिष्ठन् ॥

१८. रा-चन्द्रार्कम० ॥

सं तेभ्यस् तु नमस्-कृत्य सु-ग्रीवाय च मारुतिः ।

N] दिशः सर्वाः समा-लोक्य अशोक-वनिकां प्रैति ॥६८॥ [६०

स गत्वा मनसा पूर्वम् अशोकै-वनिकां शुभाम् ।

N] उत्तरं चिन्तयामास वानरो मारुताऽऽत्म-जः ॥६९॥ [६१

ध्रुवं तु रक्षो-बहुला भविष्यति जर्नाऽऽकुला ।

N] अशोक-वनिका दिव्यां सर्व-संस्कारं-शोभिता ॥७०॥ [६२

रक्षिणश् चाऽत्र वि-हितो नूनं रक्षन्ति पाद-पान् ।

N] भगवान् अपि सर्वाऽऽत्मानोऽतिक्षोभं प्र-वात्य् असौ ॥७१॥ [६३

सं-क्षिप्तोऽयं महोऽऽत्मा च रामाऽर्थे रवणस्य च ।

N] सिद्धिं मे संवि-धांस्यन्ति देवा ऋषि-र्गणास् त्व इह ॥७२॥ [६४

ब्रह्मा स्वयं-भूर् भगवान् वेदाश् चैव दिशन्तु मे ।

N] सिद्धिम् अप्तिश् च वायुश् च पुरु-हूतश् च वज्र-भृत् ॥७३॥ [६५

वरुणः पाश-हस्तश् च वासुं देवश् च चक्र-भृत्^१ ॥ [६६पू

१ फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२

अ-स तेभ्यश्च । ल_२-सभ्येभ्यश्च ।

२ रा म प्र ल_१-ययौ ॥

३ फ अ-पूर्वामशोक० । आ-पूर्वमसोक० । ४ ब प्र-भर्तारं ॥

५ रा ल_२-इयं च । च-एव त्वा । ब-एवं तु । अ-ध्रुवं त्वा ।

६ रा च ब म प्र ल_२-रक्षिबहुला ।

ल_१ अ-रक्षबहुला । ७ च-भवि-

ष्यन्ति । ८ अ-वरांगणा । ९ रा

च ब प्र ल_१ ल_२-सर्वा । १०

रा-दिव्या संस्का० । च ब म प्र ल_२-

दिव्यसंस्का० । ल_१-कथ सीताधि-

गम्यते ॥

११ ल_१-० वात्र । १२.

फ ल_१ ल_२-निहिता । १३ रा ब

म प्र ल_१ ल_२-घोरा । १४ रा च

प्र ल_१ ल_२-नातिक्षोभः ॥

१५ आ-महात्म्य तु । फ-

ममाशान्तु । अ-महात्मा तु । १६. रा

म प्र ल_१ ल_२-राघवस्य । अ-वान-

रस्य । १७ अ-संप्रदास्यन्ति । १८

फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-देवा

सर्षिगणा० । अ-सदेवर्षिगणास्त्वह ॥

१९ रा-वरुणश्च । २० आ ल_१-

सोमादित्यौ तथैव च । २१. आ ल_१-

नास्ति ॥

N] शङ्करः शूल-हस्तश् च सोमाऽऽदित्यौ तथैव च ॥७४॥ [N
अश्विनौ च महाऽऽत्मानौ मरुतः सर्व एव च । [६६उ
सिद्धि सर्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्र-भुः ।

N] दास्यन्ति मम ये चाऽन्येऽदृष्टाः पथि गणेऽवराः ॥७५॥ [६७

तद् उन्न-नसं पाण्डुर-दंतम् अत्रणं

शुचि-स्मितं पद्म-पलाश-लोचनम् ।

द्रक्ष्यामि सीता-वदनं कदा न्वं अहं

N] प्रसन्न-ताराऽधिप-तुल्य-दर्शनम् ॥७६॥ [६८

क्षुद्रेण पापेन नृशंस-कर्मणा

सु-दारुणाऽलंकृत-वेष-धारिणा ।

बलाऽभि-भूता ह्य् अ-बला तपस्विनी

N] कथं नु मे^{१०} दृष्टि-पथेऽद्य सा भवेत् ॥७७॥ [६९

ईश्याषे रामायणे सुन्दर-काण्डे हंभुमच्-चिन्ता-

नाम अष्टमः सर्गः ॥८॥

१ आ ल_१-नास्ति ॥

२ फ-तौ । ३. ल_१-सिद्धिः ।

४ रा ब म प्र ल_१ ल_२-दास्यन्तु ।

५ फ-प्यदृष्टा ।-रा च ब म प्र

ल_१ ल_२-अदृष्टा । अ-हृदृष्टा । ६

फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-

पथिगोचरा ॥

७ फ रा च प्र ल_२ अ-तदु-

लपत् । ल_१-उपलसत् । ८ आ-

सुचिस्मि । फ-शुभस्मि । ९ आ फ

रा अ-पद्मपलासं । १० आ अ-

शीताव । ११ आ फ च-त्वहं । अ-

ह्यय । १२ अ-तारापतितुं ॥

१३ आ-सुचारुगालक्षतवेशधा । रा

च ब म प्र ल_१ ल_२-०णालंकृतवेशधा ।

अ-०लंकृतवेगधारि । १४. आ-वाला-

भिभूता ह्य । अ-०भिभूतातितपा-

स्त्रिनी सा । आ-तपस्विनी । च ब म

प्र ल_१ ल_२-०यशस्त्रिनी ।

१५ च ल_२ अ-तु । १६. रा च

ब म प्र ल_१ ल_२-सा । १७ रा

च ब म प्र ल_१ ल_२-मे ॥

१८ आ-भार्षेय । १९. रा-

श्रीरामायणे । २० फ रा-एक-

पुरुषचिन्ता । च ब म प्र ल_१ ल_२-

एकपुरुषचिन्तन । अ-एष पुरुष-

चिन्तनं ॥

[बं-१६]=

[नवमः सर्गः]

=[दा-१४]

सं मुहूर्तम् इव ध्यात्वा मनसा चाऽधि-गम्य ताम् ।

N] अव-प्लुतो महा-तेजाः प्राकारं तस्य वेश्मनः ॥१॥ [१

सं तु संदृष्ट-सर्वाऽर्गः प्राकार-स्थो महा-कपिः ।

१] पुष्पिताऽग्रान् वसंताऽग्रे ददर्श वि-विधान् द्रुमान् ॥२॥ [२

२पू] शैलान् अशोकान् भव्यांश्च चम्पकान् मत्त-क्रोक्किलान् ।

N] उद्दालकान् नाग-वृक्षांश्च चूतान् कपि-मुखांश्च अपि ॥३॥ [३

अथ धैर्यम् अव-स्थाप्य प्र-मृज्याऽश्रूणि वीर्यवान् । [N

५] व्या-मुक्त इव तीराचः पुंक्षुभे वृक्ष-वाटिकाम् ॥४॥ [४उ

६पू] स गत्वा वेगवान् वेगाद् हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः । [१

N] ददर्शाऽशोक-वनिकां पुष्पिताऽशोक-शोभिताम् ॥५॥ [N

६उ] अथाऽऽर्ध-वण-संच्छन्नां लता-शत-संमावृताम् । [४पू

अशोक-वनिकां स्फीतां प्र-विवेश महा-कपिः ॥६॥ [N

१ म-सु । २. आ-मुहूर्तमपि ।
३ रा म-अवप्लुत्य । ल_१-अनु-
प्लुत्य । ४. फ-सकामान्तस्य । रा च
म अ-प्राकारे तस्य । ५ ब ल_१ ल_२
प्र-चतुर्थ पादो नास्ति ॥

६ फ-स तु सर्वाङ्गसदृष्टः ।
ब ल_१ ल_२ प्र-नास्ति । ७ फ-
वसन्नैव । रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
वसन्ते च । ८ अ-महतो ॥

९ रा ब ल_१ ल_२ प्र म अ-
सालान् । १० रा ब ल_१ ल_२ म-
चण्यकान् । ११ रा च ब म प्र

ल_१ ल_२-कपिमुखाननान् । अ-
०खान्कपिः ॥

१२ फ अ-वेगवान् । १३ अ-
ज्यामुक्त । १४ च-तीरांबु । १५. च-
विबुधे । १६ ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥

१७ च-वेगो हनुमान् । १८.
रा ब ल_१ ल_२ प्र-नास्ति ॥

१९ फ अ-०न्नवनसं० । च-
अथ प्रणवसं० । २० आ च ब ल_१
ल_२-लताशोकसं० । म-लतावृक्षसं० ।
२१ आ-सीता । २२ रा-नास्ति ॥

७] स प्र-विश्य वि-चित्रां तां विहगैर् अभि-नांदिताम् ।
 ८पू] राजतैः काञ्चनैश् चाऽपि पाद-पैः सर्वतो वृताम् ॥७॥^३[९
 ९पू] अ-चिरोदित-सूर्याऽऽभां ददर्श हनुमान् कपिः । [६उ
 N] मनो-हरां दृष्टि-हरां सौगन्ध्य-घ्राण-हारिणीम् ॥८॥ [N
 महतां प्रांऽशुना चैव सुचित्र-विहितेन च ।
 N] प्राकारेणांऽबुद्धौऽऽभेन सौधेन कृत-मेखलाम् ॥९॥^४[N
 गदा-पाणिभिर् एकाग्रैर् आसीनैर् द्वारि राक्षसैः ।
 N] गुप्त-द्वारां महा-द्वाराम् अना-धृष्यां सुरैर् अपि ॥१०॥ [N
 नील-वर्णैर् द्रुम-शतैर् मेघ-वृन्दैर् इवाऽऽवृताम् ।
 N] स्वै-बलं तं समा-श्रितैर् हनुमान् प्र-विवेश हं ॥११॥ [N
 N] विहगैर् मृग-संघैश् च वि-चित्रां चित्र-काननाम् । [६पू
 १०पू] वृतां नाना-विधैर् वृक्षैः पुष्पोपग-फलोपगैः ।

१ फ अ-० गैरमुना० । ल, प्र २ रा अ-नास्ति । ३ आ रा च ब
 म-० गैरतिना० । ल, २-० गैरलिना० । म प्र ल, ल, अ-नास्ति ।

अत. परमधिकः पाठ. —

फ—श्रोत्रहारिरुतै सर्वैर्† विहगैः संप्रनादिताम् ॥

४. प्र-संहता । ५ आ फ- रा-समावृत्य । आ-समसृत्य । १४
 ० बुद्धेव । रा च ब ल, ल, म- फ-च ॥
 ० बुद्धेव । ६ अ-नास्ति ॥ १५ फ-विहगैः । रा म-विहग-
 ७ च-द्वार० । ८ फ- सृगसिहैः । च ब म ल, ल, प्र अ-
 सुतद्वारि । ९ फ-मिव द्वारा० ॥ विहगैर्मृगसिहैः । १६ आ रा च ब म
 १० म-लीलव० । रा च ब प्र प्र ल, ल, विचित्रैश्चि० । १७. फ-
 ल, ल, ० नै हिमसितैर्मै० । फ-० नानावृत्तैः । १८ ल, पुष्पपूग० । अ-
 म्रैमल्लत्रैः । अ फ-० मेषवगैरिव० । ० फलोपगैः ।
 ११ रा-सुबलं । १२. अ-स । १३ फ

- १३] कोकिलैर् भृंग-राजैश् च मत्तैर् नित्यं नि-षेविताम् ॥१२॥ [७
 १०३] प्र-हृष्टम् उदिते काले मृग-पक्षि-सुखाऽऽवहे ।
 मत्त-बर्हिण-संघुष्टां नाना-द्विज-गणाऽऽयुताम् ॥१३॥ [८
 ११] मार्गमाणो वराऽऽरोहां राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।^६
 मुख-प्रसुप्तान् विहगान् बोर्धयामास वानरः ॥१४॥ [९
 १०] उत्पतद्भिर् द्विज-गणैः पक्षैः शाखा (ः) समा-हृताः ।
 अनेक-वर्णा भुमुचुः पुष्प-वृष्टि समंततः ॥१५॥ [१०
 १३] तत्राऽव-कीर्णः शुशुभे हनुमानं मारुताऽऽत्म-जः ।
 अशोक-वनिका-मध्ये यथा पुष्प मयो गिरिः ॥१६॥ [११
 १४] दिशः सर्वा वि-र्धावंतं वृक्ष-खण्ड-गतं कपिम् ।
 दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि वसंतम् इव मेनिरे^६ ॥१७॥ [१२
 १५] वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैर् अव-कीर्णः पृथग्-विधैः ।
 रराज वसु-धा तत्र प्रमदेव वि-भूषिता ॥१८॥ [१३
 १६] तरस्विना ते तरवस्त् तरसा विप्र-कंपिताः ।
 पुष्प-वृष्टि वि-चित्रां तु ससृजुः कपिनाऽऽहताः ॥१९॥ [१४

१ फ-मल्लेनि० ।	हितैः ।
२ फ-०ष्टुदिता । ३ फ- ०पक्षिमहावहे । रा म अ-०पक्षि- समाकुले । ल _१ -०पक्षिसुखावहैः ।	११. रा प्र अ-तत्राकीर्णः स । म-तत्राकीर्ण स्म । १२ फ रा च ब ल, ल _२ -हनूमा० ॥
४ फ-मत्तबर्हेण ॥	१३ रा ब म प्र ल _१ ल _२ - व्यधा० । १४. ब ल _१ ल _२ प्र म- वृक्षषण्ड० । १५ अ-भूतानि सर्वाणि ।
५ ल _२ -मार्गमाणौ । ६. अ- मार्गमाणः स वैदेहीं राजपुत्री यशस्विनीम् । ७. ल _२ -०प्रसुसवि० ।	१६ रा ल _२ प्र म-वारिदाः । अ- मन्दिरे ॥
८ फ-वाचयामास ॥	१७ ल _१ -विहषिता ॥
९ रा ब म ल _१ ल _२ -उत्प- ततो द्विजगणाः । १० रा च ब प्र ल _१ ल _२ -०समाहृतैः । म-समा-	१८ रा च-तरस्विनस्ते त० । अ-तरवस्तत्र बहवः ॥

- १७] निर-धूत-पत्र-शिखराः शीर्ण-पर्ण-फला द्रुमाः ।
 विक्षिप्त-वस्त्राऽऽभरणा धूर्ता इव परा-जिताः ॥२०॥ [१५
 १८] हनूमता वेग-वता धूर्नितास् ते नगोत्तमाः ।
 पुष्प-पर्ण-फलान्य् आशु मुमुचुः पुष्प-शालिनः ॥२१॥ [१६
 १९] विहर्ग-संघैर् हीनास् ते स्कंध-मात्राऽऽश्रयाः स्थिताः ।
 २० उ] बभूर्वुर् जङ्गमाः सर्वे मारुतेनं विनिर-धुंताः ॥२२॥ [१७
 बभूर्वुरं वेश्या-युवतिर यथा मृदित-वर्णकौः (१का) ।
 २१] नितान्त-शुभ-दन्तौष्ठी नखैर् दन्तैश् च वि-क्षतौ ॥२३॥ [१८
 तथा लांगूल-हस्ताभ्यां चरणाभ्यां समा-हता ।
 २२] बभूवाऽशोक-वनिका प्रभङ्गै-वन-पादपा ॥२४॥ [१९
 महा-लतानां दामानि वि-हरंस् तरसा कपिः ।
 N] यथा प्राँवृषि विध्यस्य मेघ-जालानि मारुतः ॥२५॥ [२०

१ ल_२ अ-०तपत्रा । २ ल_२-०र्णहता । ल_२ प्र अ-०र्णफ-लद्रु० ॥

३ ल_१ प्र-हनुम० । ४ ल_२-निधूतास्ते । अ-चूर्णितास्ते । ५ रा म-महाद्रुमा । ल_२-नगद्रुमा । ६ आ-पुष्पवर्ण० । च व म ल_१ ल_२-पुष्पपत्रफ० । अ-पर्णपुष्पफ० । ७ ब ल_१ ल_२-पुष्पशालिन ॥

८. आ च व म प्र ल_१ ल_२-०ङ्गसिहैर्ही० । रा-०ङ्गमैर्विहीना० । अ-०ङ्गाना शैर्विहीनास्ते । ९ आ च-०वुरगमा । ब ल_१ ल_२ प्र-बभुर-जंगमा । अ-०वुस्तरसा । १०. फ-मारुतेनेव नि० । ल_१-०तेनापि नि० ।

अ-०तेनेव निर्दृता ॥

११ आ फ रा ब म प्र ल_१ ल_२-बभूव । अ-यथैव । १२ फ-युवती यथा । अ-युवती भवेन्० । १३ फ ल_२ अ-मृदितवर्णिका । १४ फ-०भवणौष्ठी । ल_१-०शुकद० । अ-०भरणौष्ठी । रा च-०भद्रतौष्ठी । १५ रा ल_१-०विक्षिता । अ-०दंतैरिव क्षता ॥

१६. फ रा-प्रभङ्गा वन० ॥

१७. आ-महल्लताना । १८ आ-विहरन् हनुमा । फ प्र-०हरन्नु-रसा । १९ रा च व म ल_१-०पवृष्टे । ल_२-०पवृष्टे ।

स तत्र मणि-भूमि च राजतीं च मनो-रमाम् । .
 २३] तथा काञ्चन-भूमि च वि-चरन् रूहे कपिः ॥२६॥ [२१
 २४पू] वीपीश् च वि-विधाऽऽकाराः पूर्णाः परम-वारिणा ।
 महाऽहैर् मणि-सोपानैर् उप-पन्नाम् ततस्-ततः ॥२७॥ [२२
 २५] मुक्ता-प्रवाल-सिर्कता-स्फटिकांऽतर-भूषिताः ।
 काञ्चनैस्तरुभिश् चित्रैस् तीरजैर् उप-शोभिताः ॥२८॥ [२३
 २६] बद्ध-पद्मोत्पल-वनांश् चक्रवाकोप-कूर्जिताः ।
 दात्यूह-रुत-संघुष्टा हंस-सारस-नादिताः ॥२९॥ [२४
 २७] दीर्घाभिर् भ्रम-युक्ताभिः शीर्षाभिश् च समंततः ।^{१५}
 N] अमृतोपम-तोयाभिः शिर्षाभिर् अभि-संस्कृताः ॥३०॥ [२५
 लता-गृहैर् अव-र्ता लता-संतान-संवृताः ।^{१६}
 २८] लताऽवतान-गहना करवीर-कृताऽन्तराः ॥३१॥ [२६

१ ल_१-नास्ति । २ प्र-विरुचत् ।
 अ-प्रविशन् । ३ रा-रचके । प्र-
 विरुचे ॥

४ अ-वाप्यश्च । ५ अ-
 वारिभिः । ६ फ-यथाहैर्म० ।
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-महार्ह-
 मणि० । ७ आ-०नैरुपचैस्त० ।
 रा-०पन्नस्त० । अ-०नै रूपवद्भिस्त० ॥

८ फ-०लससिक्ता स्फा० ।
 रा ब म प्र ल_१ ल_२-०लवैडूर्यस्फा० ।
 ९ अ-०रुमिदृञ्चास्तीर० । ब-
 ०भिश्चित्रै नीराजैर् ॥

१० रा-बहुपद्मोत्पलवतीश्च ।
 च ब म प्र ल_१ ल_२-०त्पलवतीश्च० ।
 अ-शुद्धपद्मोत्पलयुताश्च० । ११ ब
 ल_१ ल_२ प्र अ-०कोपशोभिता ।

१२ रा ब म प्र ल_१ ल_२-विहगस्त० ॥

१३. ल_१-नदीभिर्भ्रममाणाभिः ।
 रा च ब ल_२ प्र म-दीर्घाभिर्भ्रममाणाभि ।
 अ-दीर्घिकाभि. सुयुक्ताभिः । १४
 आ अ-शरद्भिश्च । १५ फ-नास्ति ।
 १६ ल_२-०भिरपि स० म-शिरभिरपि ।
 अ-त्रुटित, पाठः ॥

१७ फ-लताशतैरनुगता । रा च
 ब म प्र ल_१ ल_२-०गृहैरवनता । १८.
 फ-लतासंवृत्तसंवृता । १९ अ-नास्ति ।
 २०. फ-लतावनानुग० । रा ब म प्र
 ल_१ ल_२-लतावितानग० । च-
 ०नगहने । अ-शाखाशतैरुत्ततं । २१.
 रा-कवरीकृतान्तरा । अ-रुक्ता-
 न्तरं ॥

- तत्रांऽबु-धर-संकाशं प्रवृद्ध-शिखरं महत् ।
 २०] विचित्र-कृतैश् चै तथो सर्वतः परि-वारितम् ॥३२॥ [२७
 ३०पू] शिला-गृहैर् अव-ततं नाना वृक्षैः सर्मा-वृतम् ।
 N] ददर्श कपि-शार्दूलो रम्यं जगति पर्वतम् ॥३३॥ [२८
 ३०उ] ददर्श च नंगात् तस्मान् नदी प्र-पतितां भुवि ।
 ३१पू] अंकाद् इव समुत्-पत्य प्रियस्य कुपितां प्रियाम् ॥३४॥ [२९
 N] शैलैर् नि पतिताऽग्रैश् च पाद्-पैर् उप-शोभिर्ताम् ।
 धार्यमाणाम् इव क्रुद्धां प्रमदां प्रिय-बन्धुभिः ॥३५॥ [३०
 ३२] पुनर् आर्हत-तोयां चै ददर्श स महा-कपिः ।
 प्र-सन्नाम् इव कान्तस्य कान्तां पुनर् उप-स्थिताम् ॥३६॥ [३१
 ३३] तस्यांऽदूरात् पद्मिनीः स नाना-पद्मि-र्गणाऽऽयुताः ।
 ददर्श कपि-शार्दूलो हनुमान् मारुतांऽऽत्म-जः ॥३७॥ [३२
 ३४] कृत्रिमां स नदी रम्यां पूर्णां शीतेन वारिणा ।
 ३५पू] मणि-प्रवर सोर्पानां मुक्ता-सैकत-संततां ॥३८॥ [३३

१ आ-०रसकासं । २ फ-
 प्रसिद्धशिखरं । ३ अ-गिरिम् । ४
 आ-०कूटकुसुमैः । अ-०कूटं कुसुमैः ॥

५ फ-०हैरवनत । रा ब
 ल_१ प्र म-शिलावृक्षैरवनतैः । च
 ल_२ अ-०हैरवततैः । आ-शिवागृहैः ।
 ६. फ रा च व म प्र ल_२ अ-
 ०क्षसमावृतम् । ल_१ - ० क्षसमा-
 नतम् ॥

७ आ च-नगान्तस्य ।
 ८ फ अ-निपतिता । ९ फ
 अ-तत ॥

१० व ल_१ ल_२ प्र म-सालैः ।

११ ल_२-०शोभिता । १२ फ अ-
 वार्यमाणा० । १३ अ-क्रुद्धो ॥

१४ च-०ततोयश्च ॥

१५ फ-तस्यां दूरात्स पद्मिन्यो ।
 आ-०पद्मिनी स । अ-नद्यश्चैव सप-
 द्मिन्यो । १६ आ-०णायुताम् । रा ब
 प्र म-द्विजगणायुता । ल_१-द्विज-
 गणावृता । १७ ल_१-पवनतमजः ।
 १८ अ-नास्ति ।

१९ रा च व म प्र ल_१ ल_२-
 मणिप्रवालसोपाना । २० रा ब म ल_१
 प्र-मुक्तासौवर्णसं० । च-मुक्तासौवर्चसं०
 ल_२-मुक्तासौवर्णसतमां ॥

वि-विधैर् मृग-संग्रैश् च वि-चित्रां चित्र-काननाम् । [३४पू
 N] पद्मिनीभिश् च चित्राभिः काञ्चनैश् च महा-दुषैः ॥३९॥ [N
 N] तरुणाऽऽदिस-संकाशैः शोभितां च प्र-पुष्पितैः । [N
 ३५उ] प्रासादैः सु-महद्विश् च निर्-मितैर् विश्व-कर्मणा । [३४उ
 काञ्चनैः कृत्रिमैश् चैव सर्वतः सम्-अलंकृताम् ॥४०॥ [३५
 ३६] ये केचित् पाद-पास् तत्र पुष्पोपग-फलोपगाः ।
 ३७पू] स-च्छत्राः स-वितर्दीकाः सर्वे सौवर्ण-वेदिकाः ॥४१॥ [३६
 तर्था वि-चरतम् तस्य वनं तत्र पुष्पित-द्रुमम् ।
 ४०] मार्गमांगस्य वैदेही सा व्यतीर्ताऽथ सर्वरी ॥४२॥ [N

१ आ रा च ब म प्र ल,
 ल_२ अ-०शृगसिंहैश्च । २ आ-
 विचितां । ३ रा ब म प्र ल,
 ल_२-चित्रिताननाम् ॥

४ फ-शोभितां सुप्रफुल्लितां ।
 अ-शोभितां संप्रफुल्लितां । आ-शोभि-
 तांसां प्रपुष्पितां । रा-शोभिताभ्यां च
 पु० । च-शोभिता संप्रपुष्पितां । ५
 अ-प्रथमः पादो नास्ति । ६ आ-

प्रासादैस्तु म० । च ल_२-प्रासादैश्च
 म० । ७ आ रा च ब म प्र ल,
 ल_२-निर्मिता ॥

८. ल_१-०फलोपगैः । ल_२-
 फलोपमाः । अ-पुष्पोपमफ० । ९ फ
 म आ-पुंछन्ना । अ-सच्छायाः ।
 १० फ-सविमानीकाः । अ-सविता-
 नांकाः । ११ रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
 सर्वसौवर्णवे० ।

१२ अतः परमधिकः पाठः-

फ-दिव्याभिर्बहुपुष्पाभिर्लताभिर्बहुवेष्टितम् ।

वीज्यमानश्च तत्रासौ मार्गमाणश्च मैथिलीम् ॥

अवेक्षमाणो भूमि च सर्वतः सोन्ववैक्षत ।

स समृद्धेषु देशेषु समृष्टमणितोरणम् ॥

१३ ल_१-नवापि च० । प्र-तथा
 चित्ररथ० । १४ फ-वनान्तात्पु० ।
 ल_१-नव तत्पु० । १५ फ-मार्ग-

माणश्च । १६ रा अ-व्यतीयाय ।
 १७ अ च-सर्वरी । १८ अतः-
 परमधिकः पाठः-

फ-पङ्कवेदविदुषां क्रतुप्रवरशालिनाम् ।

शुश्रुवे ब्रह्मघोषं च तूर्यघोषं च मारुतिः ॥

- मुक्ता विहंगाः स्थानानि यान्ति पद्माऽऽकुलं सरः ।
 ४२] बोधयन्तः शुभैर् वाक्यैः कामिनीर् इव कामुकाः ॥४३॥ [N
 सै पश्यन् भूमि-भागांश् च तत्र प्र-स्रवणानि च ।
 ४३] सुवर्ण-वृक्षान् अपरान् ददर्श शिखि-संनिभान् ॥४४॥ [N
 तेषां द्रुमाणां प्रभया मेरोर् इव महा-कपिः ।
 ४४] अमन्यत महा तेजाः काञ्चनोऽस्मीऽति वानरः ॥४५॥ [३२
 तत् काञ्चनैस् तरु-गणैर् मारुतेन सम्-ईरिताम् ।
 ४५] किकिणी-शत-निघोषां ददर्श स महा-कपिः ॥४६॥ [४०
 लता-प्र-तानैर् बहुभिः पर्णैश् च बहुभिर् वृताम् ।
 ४६] काञ्चनी शिर्षाम् एकां ददर्श हनुमान् कपिः ॥४७॥ [३७
 तेषां काञ्चन-वृक्षाणां मध्ये जातं वनस्पतिम् ।
 ४७] प्र-वृद्धं शिर्षा-वृक्षं पुँल्लुपे पत्रनाऽऽत्म-जः ॥४८॥ [N
 ४८] आ-प्लुत्य हनुमान् वीरो ददर्श रुचिर-प्रभाम् ॥
 ४९] ताम् आ-रुह्य महा-तेजाः शिर्षां पर्ण-संवृताम् ॥४९॥ [४१

१. आ-शोधय० । २ फ रा
 च व म प्र ल, ल_२ अ-कामिनी-
 मित्र ॥

३ रा-स तत्र । अ-सोपश्यद् ।
 ४. रा व म प्र ल, ल_२-लतास्तत्र
 वनानि । च-तत्र प्रच्छन्न० । ५
 रा-०र्णपक्षान्० ।

६. फ-मेरोरपि । व ल, ल_२-
 मेरुरिव । ७ रा म-महावीरः ।
 ८ च-नास्ति ॥

६ फ-ता । १० आ अ-०रितम् ।
 ११ रा च व म प्र ल, ल_२ अ-नास्ति ॥
 १२ रा ल व ल, म-शिशिपा० ।
 ल_२-शिशिपो० । प्र-शिशिपो० । १३
 अ-नास्ति ॥
 १४ अ-वृद्ध । १५ च-न तस्य
 तम् । १६ च व ल, ल_२ म अ-
 शिशिपा० । १७ अ-ददर्श ॥
 १८ रा व म प्र ल, ल_२-
 उत्प्लुत्य । १९ अत. परमधिकः पाठ —

फ-वृतां हेममयीभिश्च वेदिकाभिः[†] समन्तत ।

फ अ-सुपुष्पिताभ्रां रुचिं तरुणः[‡] पल्लवाम् ।

२० रा व म ल, ल_२ अ- शिशिपा० । २१ च-नास्ति ॥

- इतो द्रक्ष्यामि वैदेही राम-दर्शन-लालसाम् ।^१
 ५०] इतश् चेतश् च दुःखाऽऽर्ता सं-पतंती यदृच्छया ॥५०॥ [४२
 नि-रुद्धां परमोद्-विग्रां वाष्पोप-हत-लोचनाम् ।
 ५१] वि-हीनां मृग-राजेन मृग-राज-वधूम् इव ॥५१॥ [N
 ५२पू] अशोक-वनिका चेयं दृढा रम्या दुर्-आत्मनः ।
 ५३पू] चंपकैः सरलैश् च्चाऽपि शोभिता चन्दनैस् तथा ॥५२॥ [४३
 इयं च नलिनी रम्या द्विर्ज-सिंह (? संघ)-नि-षेविता ।
 ५४] ईमां सा राम-महिषी नूनम् एष्यति जानकी ॥५३॥ [४४
 स-रामा राम-महिषी रामस्य चं संती प्रिया ।
 N] वन-संचार-कुशला वनम् एष्यति जानकी ॥५४॥^{११} [४५
 अथवा मृग-शात्राऽक्षी वनस्याऽस्य वि-चक्षणा ।
 N] वनम् एष्यति सांघ्वीऽदं राम-चिताऽनु-कर्षिता ॥५५॥^{१४} [४६
 राम-शोकाऽभिसं-तप्ता देवी^{१४} कमल-लोचनां ।
 N] वैन-वासे रतां निशम् एष्यते व्रत-धारिणी ॥५६॥^{१५} [४७
 वने-चराणां सततं नूनं स्पृहयते वरा ।
 N] रामस्य दयिता भार्या नूनम् एष्यति जानकी ॥५७॥^{१७} [४८

१. च-नास्ति । २ आ-सन्नयन्ती ॥

३. रा ब ल, प्र म-चण्यकैः । ४ आ फ च-शरलैश्चा० । प्र-सवलैश्च ॥

५. अ-इमां । ६ फ-द्विजखंड० । रा च ल, म-द्विजहंस० ।

७ ल, प्र-इयं सा । अ-ईअन्ती । ८ ल, ल, प्र म-न समेष्य० ।
 अ-न मरिष्यति ॥

९ रा च म-सा रामा । १० फ-महिषी । ११ ब ल, ल, प्र अ-नास्ति ॥

१२ अ-आगमिष्यति । १३ आ-सायेंद । रा ब म प्र ल, ल, अ-
 सा चेद । १४ म-नास्ति ॥

१५. फ-प्रिया राममनोरमा । १६ फ च-वनवासरता । १७ फ रा म-
 वनचारिणी । ब ल, -वरचारिणी । १८ ल, म अ-नास्ति ॥

१९ रा म-० यती रतिम् । २० ल, अ-नास्ति ॥

- राम-शोकाऽभिसं-तप्ता प्रिया राम-मनो-रमा । [N
 संध्या-काले घन-श्यामा ध्रुवम् एष्यति जानकी ।
 N] इमां नदी शीत-जैलां संध्याऽर्थे वर-वर्णिनी ॥५८॥ [४९
 तस्याश् चाऽप्य् अनु-रूपेयम् अशोक-वनिका शुभा ।
 N] शुभा या पार्थिवेन्द्रस्य पत्नी रामस्य सांप्रतम् ॥५९॥ [५०
 यदि जीवति सां देवी^१ तारा-पति-निर्भाऽऽनना ।
 N] आ-गमिष्यति साऽवश्यम् इमां पुण्यां महा-नदीम् ॥६०॥ [५१
 एवं तु मत्वा हनुमान् महाऽऽत्मा
 प्रतीऽऽक्षमाणो मनु-जेन्द्र-पत्नीम् ।
 अवेक्षमाणश् च ददर्श सर्व
 ५५] सु-पुष्पिते पत्र-घने वि-लीनः^१ ॥६१॥ [५२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे अशोक-वनिकी-दर्शनं
 नाम नवमः सर्गः ॥९॥

१ फ-संध्याराग० । ल_१ ल_२-संध्याकालघ० । २ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 नृतमे० । ३ रा म-शोकज० । अ-शुभज० । ४ फ-संगार्थे ॥

५ रा-संध्याश्रा० । ६ अ-तथा । ७ रा च ब म प्र ल_१ ल_२
 अ-सुभार्या । ८ फ-पत्न्या । ९. फ अ-सम्मता ॥

१० अ-वैदेही । ११ फ-ताराधिपनिभा० । १२ आ च-सुव्यक्ता
 इमा । रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-सुव्यक्तमिमा ॥

१३ फ-प्रवीक्षमा० । १४ म-अवीक्षमाण. स । आ रा च ब
 ल_१ ल_२ प्र-० अवेक्ष माण. स । १५. च अ-०नेन नीलि. । प्र-०नोतिलीनः ॥

१६. फ अ-०काप्रवेशे हनुमद्वितर्को । १७ म-नामैकादशः ॥

[बं-१७, १८] = [दशमः सर्गः] = [दा-१५, १६]

अवेक्षमाणः सं-भ्रान्तो मार्गमाणश् च मैथिलीम् ।^१[१५
१] अपश्यद् भूमि-भागांश् च सर्वतः सुसमा-हितैः ॥१॥ [N
सुसं-मृष्टेषु देशेषु प्र-वृद्ध-मख-वेदिकान् ।
२] ददर्श हनुमाम् तत्र मणि-काञ्चन-राजतीन् ॥२॥ [N
अवेक्षमाणो भूमि च सर्वा तांम् अन्व-अवैक्षत ।^२[१७
N] दिव्य-गंध-रसोपेतैः फलैश् च समलंकृतान् (?म्) ॥३॥ [२७
N] रक्त-चंदन-संकाशां मृग-पक्षि-संमा-वृताम् ।
८७] हर्म्य-प्रासाद-संवाधां कोकिला-शत-मण्डिताम् ॥४॥^३[१८
काञ्चनोत्पल-पद्माभिर् वापीभिर् उप-शोभिताम् ।
९] बह्व-आसन-गृहोपेतां बहु-भूमि-गृहाऽऽयुताम् ॥५॥^४[४

१ आ च-अवेक्ष्यमा० । फ-संवीक्ष्य० । अ-सोवेक्ष० । २ फ-
संत्रस्तः । ३. अतः परमधिकः पाठः—

फ-अवेक्षमाणो भूमि च सर्वास्तानन्ववैक्षत ।

४ अ-०द्विभागांश्च । ५. फ-सुसमाहितान् ॥

६. च ब म रा प्र ल ल_२—गुप्तानिष्टेषु । ७. च ब म प्र ल_२ल_१-
शैलेषु । ८ फ अ-०द्वान्वज्रवे० । रा-०द्धमुखवे० । आ-प्रवृद्धान् यज्ञवेदि-
कान् । ९. म प्र च रा-०नराजितान् । फ-०नराजतीन् ॥

१० आ च-अवेक्ष्य० । ११ आ च फ-सर्वास्तानन्ववैक्षत । च-
सार्वा तामनवै० । १२. अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः—

फ आ च—संतानकलताभिश्च पादपाननुवेष्टितान् ॥

१३. फ-ता स नन्दनसं० । अ-स तां नंदन सं० । च ल_१-०काशान् । १४ फ
अ-०पक्षिभिरावृतान् । च ल_२-०क्षिसमावृतान् । १५. ल_१-सर्वप्रा० । च-
०वाधान् । १६ ल_१-कोकिलारुतमं० । आ च-०मंडितान् । १७ ल_२-नास्ति ॥

१८. फ-०त्पलपत्राभिः । १९ च-०शोभितान् । २० फ-०नमृगो० ।
च ल_२-नगृहोपेतान् । अ-वद्वासनगृ० । २१. फ-०मिगृहायुताम् । च
ल_२-हायुतान् । २२ अतः परमधिकः पाठः—

अ-तथा गुल्मसहस्रैश्च शतशः समलंकृताम् ॥

सर्वर्तु-कुसुमै रम्यैः फल-वद्विश् च पाद-पैः । [५पू
 N] दिव्य-गंध-रस-स्पर्शैः शोभितां संप्र-पुष्पिताम् ॥६॥^१[N
 पुष्पितानाम् अ-शोकानां श्रियां सूर्योदय-प्रभाम् । [५उ
 १२] प्र-दीप्ताम् इव तत्र-स्थो मारुतिः समुद्-प्रेक्षत ॥७॥
 निष्पन्न-शाखां विहगैः क्रियमाणाम् इवाऽसकृत् । [६
 १३] विनिष्-र्पताद्भिः शतशश् चित्रैः पुष्पाऽवतंसकैः ॥८॥
 आमूल-पुष्प-विचितैर् अ-शोकैः शोक-नाशनैः । [७
 १४] पुष्प-भाराऽति-भारैश् च स्पृशद्भिर् इव मेदिनीम् ॥९॥^{१०}
 कर्णिकारैः कुसुमितैः किञ्चुकैश् च सु-पुष्पितैः । [८
 १५] सँ देशः प्रभया तेषां^{११} प्र-दीप्तं^{१२} इव सर्व-तः ॥१०॥^{१३}
 पुन्नांगाः सँ-पर्णाश् च चम्पकाः शालकास् तथा । [९

१ अ फ भिन्नाः-नास्ति ॥

२ रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-श्रियं । ३ ल_२-सर्वोदय० ॥

४. च-०त्रशाखान् । प्र-त्रशाखा० । ५ च-०मानम् । ६ रा
 च ल_२-निपतद्भिश्च । ब म प्र ल_१ अ-निष्पतद्भिः । ७. ल_१-०वतंसिकैः ।
 आ-०वतंसिकैः ॥

८. च अ-आमूलं पु० । ब प्र ल_१ ल_२-आमूलं विचितैः पुष्पैर० ।

९. अ-पुष्पसाराति० । १०. अत. परमधिकः पाठ.—

आ-प्रफुल्लैः सुमनोज्ञैश्च हाटकप्रतिमैः शुभैः ।

रोहितकवचैश्चैव पुष्पभारावनामितैः ॥

११. अ-शा दिशा । १२. च-प्रभयात्तेषां । १३. अ-प्रदीप्ता ।

१४. अतः परमधिकः पाठः—

फ-तमालैः सरलैश्चैव चम्पकैश्चातिपुष्पितैः ।

मेरोः शिखरसंजातैर्नगजैरिव राजितम् † ॥

१५ फ-सपनागा । च-पुन्नागा । १६ आ-सप्तपर्णाश्च । फ अ-
 सप्तपर्णा । च-सप्तपत्रा । म-सप्तवर्णा० । १७ फ अ-चम्पकोद्दालकास् ।
 रा ब म ल_१-चम्पकाः शिशिपास् । प्र-चम्पका शिशुपास् । ल_२-
 चम्पका. शिशपास् ॥

† आ-०र्जैरिव विराजितम् ।

- १६] विट्द्र-मूलां बहवो शोभन्ते च सु-पुष्पिताः ॥११॥[१७
शात कुंभ-निभाः केचित् केचिद् अग्नि-शिखा-प्रभाः ।
- ५] नीलांजन-निभाः केचित् तत्राऽशोकाः सहस्र-शः ॥१२॥[१०
चं(?)नं)दंनं वि-बुधोद्यानं वनं चैत्रं-रथं यथा ।
- ६] अति-वृक्षम् इवाऽचिन्त्य दिव्यं रम्यं श्रिया वृतम् ॥१३॥[११
द्वितीयम् इव चाऽऽकाशं पुष्प-ज्योतिर्-गणाऽऽयुतम् ।
- ७] पुष्प-रत्न-शतैश् चित्रं पंचमं सागरं यथा ॥१४॥[१२
सर्वर्तु-पुष्प-निचयैः पाद-पैर् मधु-गंधिभिः ।
- ८] नाना-विहंग-संयुष्टं रम्यं मृग-गणैर् द्विजैः ॥१५॥[१३
अनेक-गंध-प्र-वहं पुष्प-गंध-मनो-हरम् ।
- १८] शैलेन्द्रम् इव गंधाऽऽढ्यं द्वितीयं गंध-मादनम् ॥१६॥[१४
अ-शोक-वनिकायां तु तस्यां वानर-पुंगवः ।
- २०] स ददर्शाऽविदूर्-स्थं चैत्य-प्रासादम् उच्छ्रितम् ॥१७॥[१५

१. च-०द्धमूलं । २. ब प्र ल_१ ल_२-स्म । अ-व ॥

३. फ-०भमथा । ब म ल_१ ल_२ अ-शातकौभ० । प्र-शांतकौभ० ।

४. अ-जातास् ॥

५. रा च ब म ल_१ ल_२-चंदनैर्विबुधो० । प्र-चंदनैर्विबुधोद्यानैः ।

६. आ अ-चित्रं । फ-चित्रां । ७. फ-चित्ररथं । ८. म-तथा । ९. फ-
अतिवृत्तसुरूपं च ।

१०. रा ब प्र ल_१ ल_२-०तिगणैर्यु० । अ-०तिगणैः सह । ११. फ-
०त्तसितै० । रा म-०त्नचयै० । ल_१-रत्नपुष्पश० ॥

१२. आ च प्र ल_१ ल_२-सर्वत्र पु० । फ-०पुष्परचितैः । अ-०पुष्प-
निचितैः । १३. अ-०धुपैरुपशोभितम् । १४. रा ब अ-नानाविहंग० । १५. फ
रा च ब म प्र ल_१-गणद्वि० ॥

१६. फ अ-अनेकदिव्यप्रभवं । १७. रा-पुण्यगंध म० । आ-पुण्यं
ग० । च ब म ल_१ ल_२ अ-पुण्यगंधम० । प्र-पुण्यगंधमनोरमं ॥

१८. च-०दर्शं विदू० । १६. ल_२-एत्य प्रासा० । रा-दैत्यप्रासादमु
ब्रतम् । ब म ल_१-०दमुब्रतम् । प्र-०दमुत्तमम् ॥

- मध्ये स्तम्भ-सहस्रेण स्थितं कैलास-पाण्डुरम् ।^३
 २१] प्रवाल-कृत-सोपानं तप्त-काञ्चन-वेदिकम् ॥१८॥ [१६
 मुष्णतम् इव चक्षुषि द्योतमानम् इव श्रिया ।
 २२] वि-मलं प्रांशु-भावत्वाद् उल्लिखंतम् इवाऽवरम् ॥१९॥ [१७
 वं.१८] तस्मिन् मलिन-संवीतां राक्षसीभिः समा-वृताम् ।
 १] उपवास-कृशां दीनां भर्तृ-दर्शन-लालसाम् ॥२०॥ [१८
 २पू] ध्यान-शोक-पराम् आर्ताम् उच्छ्वसन्तीं पुनः पुनः ॥
 ३उ] ददर्श शुक्र-पक्षाऽऽदौ चंद्र-लेखाम् इवाऽमलां ॥२१॥ [१८
 मंद-प्र-क्षीयमाणेन रूपेण रुचिर-प्रभाम् ।
 ४] पिर्नद्धां धूम-जालेन शिखाम् इव विभावसोः ॥२२॥ [१९
 ५पू] पीतेनैकेन सं-वीतां दीप्तेन तपसा यथा ।
 स-पंकारां अनलंकारां वि-शुद्धाम् इव पद्मिनीम् ॥२३॥ [२०

१. रा ब म प्र ल_१-०ससन्निभम् । २ ल_२-नास्ति ॥ ३. प्र-पुण्यान्तमि० ॥

४ आ रा च ब म प्र ल_२-०परामार्ता निश्च० । ल_१-०परामन्तः
 निश्चसंती । ५ अतः परमधिकः पाठः—

फ—ददर्श हनुमान् वीरा बद्धां गजवधूमिव ।
 वृक्षमूले निरानन्दां शोचन्ती कपिरंगनाम् ॥
 ऊरुभ्यां साधुजाताभ्यां प्रतिच्छन्नां कृशोदरीम् ।
 तिष्ठन्तीमनलङ्कारां दीप्यमानां स्वतेजसा ॥

६ ल_२-०मिवापरात् । ७ आ फ-मदं प्र० । रा ब म प्र ल_१
 ल_२-चिरप्रवासमलिना । अ-मंद प्रख्यायमानेन । फ-०क्षीयमानेन । ८. रा
 ब म प्र ल_१-निरुद्धा । ल_२-विवद्धा । ९ आ-धूम्रजा० । १० अतः परम-
 अधिकः पाठः—

अ-कृष्णेनैकेन संवीतां पीतेनोत्तरवाससा ॥

११. रा म-सपन्ना० । १२ फ अ-विशुद्धा इव । प्र-विवृद्धा० ॥

६] व्रीडितां दुःख-संतप्तां परि-म्लानां तपस्विनीम् ।^१
 ७पू] ग्रहेणांऽगारकेणेव पीडितां दिवि रोहिणीम् ॥२४॥ [२१
 १८उ] अश्रु-पूर्ण-मुखीं दीनां पीडितां शोक-कर्षिताम् ।
 ध्यान-शोक-परां सर्धा^२ निखं राम-परायणाम् ॥२५॥ [२२
 १२] प्रियं जनम् अ-पश्यन्ती पश्यन्ती राक्षसी-जंनम् ।
 १३पू] स्व-गणेन^३ मृगी हीनां श्व गणाऽभि-हताम् इव ॥२६॥ [२३
 ११पू] व्याल-भोग-श्रिया वेण्या जघन-स्थितयैकया । [२४पू
 २२उ] तर्कयामास सीतेति कार्णैर् उष-पादिभिः ॥२७॥ [२५उ
 ह्रियमाणा तदा तेन रक्षसा काम-रूपिणा ।
 २३] यथा-रूपा मया ध्याता तर्था-रूपेयम् अंगना ॥२८॥ [२६

१. ल_२-व्रीडितामिव दुःखार्ता । २ आ-परितप्तां । च-परिम्लानां ।

३ अतः परमधिकः पाठ.—

अ-जानुभ्यां साधुजाताभ्यां प्रतिच्छन्नकुचोदरीम् ।

तिष्ठन्तीमनलंकारां दीप्यमानां स्वतेजसा ॥

विवसां दुःखसंतप्तां परिम्लानां तपस्विनीम् ।

४ आ ब म प्र-०रकेनेव । ५. ल_२-पीडितामिव ॥

६. अ-०कर्षिताम् । ७ अ-कोशे ध्यानप० । ८. ब प्र ल_१-
 दीनां । अ-सीता ॥

९. ल_२-प्रिया । १० फ-रक्षसा गण । ११ रा ब म प्र ल_१ ल_२-
 मृगौघेन । १२. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-०णाभिवृता० ॥

१३ फ-व्यालभोगोच्चया । रा च ब म प्र ल_२ अ-०गोपमावे० । ल_१-
 ०गोपमां कांच्यां । १४. अत. परमधिकः पाठ.—

फ अ—सुखार्हा दुःखसंतप्तां व्यसनानामकोविदाम् ।

तां समीक्ष्य विशालाक्षीमधिकं मलिनां कृशाम् ॥

१५. फ-करुणै० । रा प्र ल_१ ल_२-०णैरुपमादि० ॥

१६. फ-०पमपश्यामस्तथा० । च-०पमुपश्यामि रथा० । अ-०पामप-
 श्यामि तथा० ॥

पूर्ण-चंद्र-निभा श्यामा चारु-वृत्त-पयोधरा ।

२४] कुर्वन्ती प्रभया देवी सर्वा वि-तिमिरा दिशः ॥२९॥ [२७

तां नील-केशी विवोष्टी^१ सु-मैध्यां सुप्रति-ष्ठिताम् । [२८पू

२६] पीनांऽचित-गुरू-श्रोणी वृत्तोरुं संहत-स्तनीम् ॥३०॥ [N

२६पू] सीतां पद्म-पलाशाऽक्षी मन्मथस्य रतीम् इव^२ । [२८उ

११उ] भूमौ सु-तनुम् आसीनां नियंताम् इव तापसीम् ॥३१॥ [२९उ

दुर्-बलां दुःख-संतप्तां सु-कुमारी तपस्विनीम् । [N

९] निश्वास-बहुलां भीरुं भुजगेन्द्र-वधूम् इव ॥३२॥^{११} [३०पू

८पू] आर्यंतीम् इव वि-च्छिन्ना^३ आज्ञा^४म् इव वि लोभिता^५म् । [N

१०पू] शोक-जालेन महता वि-वृतेन^६ समा-वृताम् ॥३३॥ [३०उ

९उ] तां बुद्धि^७म् इव सं-दिग्धा^८म् ऋद्धि^९ निष्-पतिताम् इव^{१०} ।

N] वि-हता^{११}म् इव च^{१२} श्रद्धा^{१३}म् आशां प्रति-हताम् इव ॥३४॥ [३२पू

१ आ-नीलकेशा । २ म प्र ल_१ ल_२ अ-विवोष्टी । ३ रा म-सुसुखी । ४ प्र ल_२-०गुरुश्रेणीं ॥

५. फ-पद्मविशा० । ६ रा ब म प्र ल_१-०थस्य रति यथा । ल_२-नास्ति पाठः । ७ अ-लिखितामिव । ८ अतः परमधिकः पाठः—आ फ च ब म प्र ल_१—सपद्मामनलंकारां पद्महीनामिवाब्जनीम् । †

९ आ च ल_२-दुर्लभा । १० रा ब म ल_१-सुकुमारा । ११ अ-नास्ति ॥

१२ फ-आयान्तीम् । ब प्र ल_१ ल_२ अ-आयताम् । १३ रा ल_१ अ-विच्छिन्नामा० । प्र ल_२-विच्छिन्ना माला० । १४ प्र-विलेपि० । १५ रा-विवृद्धेन । अ-विततेन ॥

१६ आ-कुबुद्धि० । प्र-ता वृद्धि० । १७ आ-०गधा बुद्धि । प्र-ऋद्धि-मन्ती । १८. प्र-निपातिताम् । १९ रा म-विहि० । २० ब-सच्छ० ॥

† रा—पुष्पहीनामिवाब्जनीम् ।

ल_२ कोशे च-‘पद्महीनामिवाब्जनीम्’ इत्येव पाठः ।

- १.३उ] सोप-सर्गा यथा सिद्धिं बुद्धिं स-कलुषाम् इव । [३२उ
 N] प्रज्ञाम् इव परि-क्षीणां स्मृतिं प्रति-हताम् इव ॥३५॥^१ [N
 दीप्ताम् इव दशां काले पूजां प्रति-हताम् इव ।
 पौर्णमासीम् इव निशां राहु-ग्रस्त-निशा-कराम् ।^{१०} [N
 N] प्र-भूतेनाऽप-वादेन कीर्तिं नि-पतिताम् इव ॥३६॥ [३२उ
 १.४पू] रामोप-राम-व्यथितां रक्षो-हरण-कर्षिताम् ।^{१४}
 अ-बलां मृग-शावाऽक्षी वीऽऽक्षमाणाम् इतस् ततः ॥३७॥ [३३
 १.५] अश्रु-वर्षाऽभिपूर्णेन चारु-कृष्णाऽक्षि-पक्ष्मणा ।
 वदनेनाऽप्र-सन्नेन निश्व-श्वसंती पुनः पुनः ॥३८॥ [३४
 १.६] मल-पंक-धरां दीनां मण्डनाऽर्हाम् अ-मण्डिताम् ।
 प्रभां नक्षत्र-राजस्य काले मेघैर् इवाऽऽवृताम् ॥३९॥ [३५
 १.७] तस्य सं-दिदिहे बुद्धिर् मुहुः सीतां प्र-पश्यतः ।

१. आ-सोपसर्गा । फ-सोमवर्जा । रा-सोपसर्पा । २. आ-यथा ।
 ३. च ल_२-बुद्धि । ४. रा म-सुकलुषा० । ५. आ ब म प्र ल_२-प्रज्ञामिव ।
 ६. ल_१ अ-नास्ति ॥

७. रा प्र ल_१-०व दिशं का० । फ-दिशं काले महापूजां । < ल_१-
 प्रजा । ९. आ-०र्णमास्या० । प्र-०र्णमाशी० । १०. ल_१-पूर्वाह्नीं नास्ति ।
 अ-नास्ति श्लोकः । ११. रा-प्रतिहतामिव ॥

१२. फ-रामोपरोध० । च-स्म्योपराम० । अ-०पराद्ध० । १३. आ
 अ-कर्षितां । १४. ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १५. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 ०माणम् ॥

१६. आ च ब प्र-अश्रुवाष्पात्तिपू० । रा म-अस्रुपुष्पा० । प्र ल_१ ल_२
 अ-अस्रुवा० ॥ १७. ब प्र ल_१-०नेन प्र० । अ-चंदनेन प्र० ॥

१८. रा-मण्डनेनाभिम० । ब प्र ल_१ ल_२-मण्डनेनातिम० । म-
 मण्डलेनाभिम० । १९. फ-काम० । रा अ-काल० । ल_२-कालै० ॥

अन्-आम्नाताम्रं अ-योगेन विद्यां प्र-शिथिलाम्रं इवा॥४०॥ [३६
 १८] दुःखेन बुबुधे सीतां हँनुमान् अन्-अलंकृताम् ।
 १९पू] संस्कारेण यथा हीनां वाचम् अर्थाऽतरं गताम् ॥४१॥ [३७
 तां सम्-ईक्ष्य विशालाऽक्षी राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।
 २२] तर्कयामास सीतेति कारणैर् उप-पादयन् ॥४२॥ [३८
 वैदेह्या यानि चाऽंगेषु तदा रामोऽन्व-अकीर्तयत् । [३९पू
 N] मणि-विद्रुम-चित्राणि हस्तेष्व् आभरणानि च ॥४३॥ [४०पू
 वासांसि चिर-मुक्तानि तथा संख्यान-वन्ति च । [N
 N] तान्येवैतानि मन्येऽहं यानि रामोऽप्य् अकीर्तयत् ॥४४॥ [४०उ
 तत्र यानि वि-हीनानि तान्य् अहं नोप-लक्ष्ये ।
 N] यान्य् अस्या न वि-हीनानि तानीऽमानि न संशयः ॥४५॥ [४२

१. आ-०म्नाताययो० । फ-अनभ्यस्ताम० । २. ब ल_१-विद्यामणि० ।
 प्र-विद्यामणिशि० ॥

३. फ-हनुमान् । ४. रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

५. फ अ-०गैरुपपादि० ॥

६. प्र-रामो नु कीर्तयत् । ७. अतः परमधिकः पाठ —

रा च ब म प्र ल_१ ल_२ फ-तान्याभरणजातानि शुभानि निशि लक्ष्ये ।
 अक्षतौ कर्णवेष्टौ च सुदंष्ट्रौ कामरूपिणौ ॥

द. रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-हस्तस्य० ॥

६. च ब म प्र ल_२-वासास्यचिरत्यक्तत्वात् । ल_१-वासांसि चिरत्यक्त-
 त्वात् । अ-हमानि चिरयुक्तानि । १०. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-तत्र । ११. अ-
 सस्थानवन्ति ॥

१२. फ अ-यान्यवहीनानि । १३. ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १४. अतः परं
 च-भिन्नेष्वधिकः पाठः—

हियमाणा † तदा तेन रक्षसा कामरूपिणा ।

१५. म-यान्यस्थानवि० । अ-यान्यस्यांगवि० । फ-यान्यस्या नावही० ।
 ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

† फ ब-हियमाणा ।

पीतं^१ कनक-पट्टाऽऽभ स्रस्तं तद् वर्सनं शुभम् ।

N] उत्तरीयं नंगाऽऽसक्तं तदा दृष्टं पुवंगमैः ॥४६॥ [४३

भूषणानि च मुख्यानि दृष्टानि धरणी-तले ।

N] अनयैव प्र-विद्धानि स्वन-वन्ति महींति च^२ ॥४७॥ [४४

इदं चिर-गृहीतत्वाद् वसनं कृष्ण-वर्णकम् ।

N] तथा हि तनु तद् वर्णं यथा श्री-राम-सन्निधौ ॥४८॥ [४५

इयम् इन्दी-वर-श्यामा रामस्य महिषी प्रिया ।

N] प्र-नष्टाऽपि सती तस्य मनसो न प्र-णश्यति ॥४९॥ [४६

पति-शोकेन चाऽऽविष्टा तपसा च कृशा भृशम् ।

N] प्रतिपच्च-चन्द्र-लेखेव दृश्यते द्योतते न च ॥५०॥^{११} [N

इयं सा यत्-कृते रामश् चतुर्भिः परित्यज्यते ।^{१२}

N] कार्पण्येनाऽऽनृशंस्येन^{१३} शोकेन मदेन च ॥५१॥ [४७

१ आ-वीतं । २ रा ब म प्र ल_१ ल_२-कनकवर्णाभि । ३ आ-सस्त । अ-प्राप्तं । ४ फ-तद्रसनांशुकं । ५ ल_१-तत्तदीयं । ६ अ आ-नगाशक्त । रा च ब म-नागसक्तं ॥

७. फ-रम्याणि । ८. रा म-भ्रष्टानि । ९ रा ब म प्र ल_१ ल_२-अनर्घाणि । च-अनर्घैव । १० फ-प्रहृष्टानि । ब म प्र ल_१ ल_२-प्रवृद्धानि । ११ फ-महानिव । अ-लसंति च ॥

१२ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-चीर गृहीत्वा तु । १३. आ-वष्टवत्तरं ? च म ल_२-कृष्णवत्तरम् । फ अ-क्लिष्टवत्तरम् । १४ ब-तथा । १५ आ फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-श्रीमद्यथेतरम् ॥

१६ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-प्रणष्टापि । १७ आ-मनसा । १८. च-न प्रणयस्यति । ब म प्र ल_१ अ-न प्रणस्यति । ल_२-प्रणयस्य हि । १९ अतः परमअधिकः पाठः—अ—

इयं सा राममहिषी ऋक्षरा(?)सदृशानना ।

शूद्रावेष्टितसर्वांगी घृतनो ? हता इव ॥

२०. ल_२-०तप्यति । २१ फ-नास्ति । २२. ल_२-कर्मण्ये० । आ-०नानुसंसेन । अ-०नानुसंसेन ॥

स्त्री^१ प्र-नष्टेति कार्पण्याद् हा मृतेत्य् अनु-कंपया ।

N] साध्वी नष्टेति शोकेन प्रियेति मदनेन च ॥५२॥^३[४८

अस्या देव्या मनस् तस्मिन् तस्य चाऽस्यां प्रति-ष्ठितम् ।

N] तेनेयं स च धर्माऽऽत्मा ह्य् अद्य कृच्छ्रेण जीवति ॥५३॥ [५२

मान्या गुरु-वि-नीर्तस्य लक्ष्मणस्य गुरु-प्रियां । [दा१६

राववस्याऽति-वीर्यस्य लक्ष्मणस्याऽपि जीवतैः ।^{१५}[N

N] यदि सीताऽपि दुःखाऽऽर्ता कालो हि दुरति-क्रमः ॥५४॥ [३३

रामस्य व्यवसाय-ज्ञा सच्च-ज्ञा लक्ष्मणस्य च ।

N] नाऽस्यर्थं क्षुभ्यते देवी गङ्गेव जलदाऽऽगमे ॥५५॥ [४

तुल्य-शील-वयो-वृत्तां तुल्याऽभि-जन-लक्षणाम् ।

N] राववोऽर्हति वैदेहीं तं चेयम् अ-सितेक्षणा ॥५६॥^{११}[५

तां दृष्ट्वा नव-हेमाऽऽभां लोक-कान्ताम् इव श्रियम् ।

२७] जगाम मनसा रामं वचनं चेदम् अब्रवीत् ॥५७॥ [६

१ अ-श्री । २ फ-सदनेति । ३ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
नास्ति ॥

४ ब प्र ल_१-अत्यास्तास्मिन् मनो देव्यास्० । ५ ल_२-सर्व० ।
६. फ-यद्यकृच्छ्रेण । रा च ब म ल_१ ल_२-द्वय कष्टेन । प्र-हृदि कष्टेन ।
अ-ह्यतिकृच्छ्रेण ।

७ ल_२-अप्या । ८ रा ब म प्र ल_१ ल_२-गुरुविनीतेन । ९ रा च
ब म प्र ल_१ ल_२-लक्ष्मणेन । १०. रा ब म प्र ल_१-गुणिप्रिया । च ल_२-
गुणप्रिया । ११ रा ब ०स्यातिवीरस्य । म प्र ल_१ ०स्यापि वीरस्य । १२ रा
ब म प्र ल_१ ल_२-लक्ष्मणस्य च । १३ फ-जीवित । रा च ब म प्र
ल_१ ल_२-जीवितम् । १४ अ-नास्ति । १५ रा ब म प्र ल_१ ल_२-कथं ।
१६ आ-शीतापि । १७. अ-०पि ॥ १८. अ-कुलशी० । १९ रा च ब
म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

२० च-एवं सीता तदा दृष्ट्वा ॥

- अस्या हेतोर् विशालाऽक्षया हतो वाली महा-बलः ।
 २८] रात्रण-प्रतिमो वीर्ये कबंधश् च नि-पातितः ॥५८॥ [७
 ऐश्वर्यं वानराणां च दुर्लभं वालि-पालितम् ।
 N] अस्या निमित्ते सुं-ग्रीवः प्राप्तवाल् लोक-सत्कृतः ॥५९॥ [११
 वि-राधश् च हतः संख्ये राक्षसो भीम-वि-क्रमः ।
 २९] वने रामेण सं-गम्य महेन्द्रेणैव शंवरः ॥६०॥^{११} [८
 चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां क्रूर-कर्मणाम् ।
 ३०] नि-हंतानि जन-स्थाने शरैर् अग्नि-शिखोपमैः ॥६१॥ [९
 खरश् च नि-हतः संख्ये दूषणश् च नि-पातितः ।
 ३१] त्रि-शिरोश् च महा-वीर्यो रामेण विदिताऽऽत्मना । [१०
 N] कृता शूर्प-णखा चैव हत-कर्णाऽग्र-नासिका ॥६२॥^{११} [N
 इमाम् अभ्यव-पन्नोऽसौ हिय-माणां बलीयसा ।
 N] जटायुर् निधनं प्राप्तः पुण्य-लोकांश् च शाश्वतान् ॥६३॥ [N
 अस्या हेतोर् बलोद्-अग्रा हर्यः काम-रूपिणः ।

१. अ-महाबली । २ रा ब म प्र ल_१ ल_२-वीर । ३ फ-महा-
 बल ॥ ४ रा-दुर्बल । ५ अत. परमधिकः पाठः—फ-तारां रुमां
 च माला च कपिराज्यं च शाश्वतम् । ६ ब प्र अ-निमित्त । ७ आ-
 सुग्रीवं । ८ आ अ-०कसत्कृत । फ-०कसत्क्रियाम् । ब प्र ल_१ ल_२-
 कसत्तम ॥ ९ आ-रामस्य । १० आ-सवरः । च-शंवराः । अ-दानवाः ।
 ११ रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १२ ब म प्र ल_१-भीमकर्मणाम् ।
 १३ आ-निहितानि । च-निहत्य ॥ १४ ब प्र ल_१-निहतो दूषणस्तथा ।
 ल_२-दूषनिश्च नि० । १५ ल_२-त्रिशराश्च । १६ फ अ-महातेजा । ब म
 प्र ल_१ ल_२-महावीरो । १७ ल_१ ल_२-शूर्पणखा । १८. फ-हता कर्णा-
 पना० । रा-हता कर्णौष्ठना० । ब म प्र-हनकर्णौष्ठना० । ल_१-कृतवर्णैष्ठना० ।
 १९. अत. परमधिकः पाठः—ल_२-अस्या हेतोर्मुग्ध्याजी मारीचो निधनं
 गतः ॥ २० रा ब म प्र ल_१-०वपत्यासौ । अ-०वपत्यैव । च-०वपत्योसौ ।
 २१ ल_२-विहायसा ॥ २२ रा ब म प्र ल_१-ज्ञानरा ।

- [N] सु-ग्रीवेण समा-दिष्टा मार्गन्ते सर्व-तो दिशः ॥६४॥ [N
अस्या हेतोर् महद् दुःखं प्राप्तं रामेण धीमता ।
[N] परा संभावना चाऽस्याम् त्व् अस्यां दिशि नि-वेशिता ६५ [N
इमां तां शिशिपा-मूले दूराद् इव व्यव-स्थिताम् ।
[N] भूध्रः कथितवान् विध्ये वानराणां सुहृद-तया ॥६६॥ [N
सागरश् च मया क्रान्तः श्रीमान् नद-नदी-पतिः । [N
३४] अस्याः कृते विशालाऽस्याः पुरी चैयं निर्-ईक्षिता ॥६७॥ [१२उ
यदि रामः समुद्राऽन्तां मेदिनी परि-वर्तयेत् ।
३३] अस्याः कृते जगत् सर्वं नाऽनु-मन्येत केवलम् ॥६८॥ [१३
राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीतां वा जनकाऽऽत्म-जां ।
३६] मन्ये सर्वे त्रयो लोकाः सीतायां नाऽर्घ्यम् आप्नुयुः ॥६९॥ [१४
दुष्-करं कृतवान् रामो य इमां मत्त-गामिनीम् । [N
३७] सीतां विना महा-बाहूर् मुहूर्तम् अपि जीवति ॥७०॥
एवं सीतां तदा दृष्ट्वा हृष्टः पवन-संभवः । [१५
३८] जगाम मनसा रामं प्र-शंसं च राघवम् ॥७१॥

१. प्र-वासतो दिश । ब ल, अ-सर्वतो दिश ॥ २. अ-
नावादस्त्वस्यां । फ-ना चास्याः तस्यां । च-परा संभवास्मादस्या ।
अ-नात्माभिरस्या । ३. फ-निषेविनाम् । अ-निवेशितः । ४. ब म
प्र ल, ल_२-नास्ति ॥ ५. फ रा ल, अ-शिशिपाम् । च ब-
शिसिपाम् । ६. रा च ब म प्र ल. ल_२ अ-दूरादेव व्य० । आ-दिव
इवास्थितम् । फ-दिव इव स्थितम् । ७. अ-गुध्रेण कथितां ।
८. रा ब म प्र ल, ल_२-सुखास्ये ॥ ९. अ-हेतोर् ॥ १०. अ-अपि ।
११. फ-र्वमनुमन्येत । ब फ अ-भिन्नाः-र्वं ननु म० । अ-र्वं मन्यते
ननु ॥ १२. फ अ-सीता वा जनकात्मजाम् । आ-शीतां वा जनकात्मजां ।
१३. आ-शीताया ॥ १४. रा ब म प्र ल, -यदिमा हंसगामिनीम् । ल_२-
यदर्थं हंसगा० ॥ १५. ल_२-कथं । १६. आ-प्रसंसं च । रा व च प्र
ल, ल_२-प्रथमं स च । म-प्रथमं च स ॥

क्षिति-क्षमा याऽबुञ्ज-संनिभाऽक्षी

या रक्षिता राघव-लक्ष्मणाभ्याम् । [स. १५, ५३

सौ राक्षसीभिर् वि-कृतेक्षणाभिः

N] सं-रक्ष्यते संप्रति वृक्ष-मूले ॥७२॥ [२९

हिमै-हत-नलिनीऽव नष्ट-शोभा

व्यसन-परंपर्याऽनु-गम्यमाना ।

सह-चर-रहितेव चक्र-वाकी

N] जनक-सुता कृपणां दशां प्र-पन्ना ॥७३॥ [३०

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-सदर्शनं नाम

दशमः सर्गः ॥१०॥

१. अ०-क्षमा पुष्करसन्निभाक्षी । फ-०क्षमां पुष्करसन्निभाक्षी ।
 २. ल, -स ॥ ३. अ-हेमंते । फ-हिमवत । ४. फ-०रम्पराबुग० ।
 रा च ब म ल, -०रम्परयावग० । अ-०रम्परयाभिरक्ष्यमाणा । ५. च-०रक्षि-
 तेव ॥ ६ फ-अशोकवनिकाप्रवेशो । ७. म-नाम द्वादशः ॥

[वं-१२]= [एकादशः सर्गः] =[दा-१६]

- प्र-शस्यं तु प्र-शस्तव्यां सीतां स हरि-पुंगवः ।
 १] गुणाऽभि-रामं रामं च पुनश्च चिन्ता-परोऽभवत् ॥१॥ [१
 सँ मुहूर्तम् इव ध्यात्वा वाष्प-पर्य-आकुलेक्षणः ।
 २] सीताम् आ-श्रित्य तेजस्वी हनूमान् वि-ललाप ह्य ॥२॥ [२
 इयं सा धर्म-शीलस्य मैथिलस्य महाऽऽत्मनः ।
 ३] सुता जनक-राजस्य सीता भर्तृ-दृढ-व्रता ॥३॥ [१५
 उत्थिता धरणी भित्त्वा क्षेत्राद् हल-मुख-क्षंतात् ।
 ४] पद्म-रेणु निभैः कीर्णा गौरैः केदार-पांशुभिः ॥४॥ [१६
 वि-क्रान्तस्याऽऽर्य-शीलस्य सं युगेष्व् अनि-वर्तिनः ।
 ५] स्नुषा दशरथस्यैषां ज्येष्ठा राज्ञो यशस्विनी ॥५॥ [१७
 धर्म-ज्ञस्य कृत-ज्ञस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।
 ६] इयं सा दयिता भार्या राक्षसी-वशम् आ-गता ॥६॥ [१८
 सर्वान् भोगान् परित्यज्य भर्तृ-स्नेह-वशी-कृता ।
 ७] वि-हाय धन-रत्नानि प्र-विष्टा निर्-जैनं वनम् ॥७॥ [१९

१ आ-प्रसस्य । ब ल_१ ल_२-प्रसस्य । २. आ-प्रसस्त० । ल_२-
 प्रसस्त० । ३ आ-शीतां ॥ ४. फ-सु० । ५ आ-शीता० । ६ ब म प्र ल_१
 ल_२-हनूमान् ॥ ७ च-०शीलश्च । ८ आ-शीता । ९ आ-भर्तृदृढ० ॥ १०
 आ म-लक्षता । फ-०लक्षणात् । रा-०मक्षतम् । अ-०खात्सती ॥ ११ रा-
 ०स्यार्थशी० । १२ फ-ष्वनुवर्ति० । १३ ब म प्र ल_१ ल_२ आ-०थस्यव ॥
 १४ फ ब-वसमा० ॥ १५ आ-०हबलात्कृता । च अ-०हबला कृता ॥ फ-
 ०हवशानुगा । १६ आ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-गिरिदुर्गाणि । १७ अ-
 विजनं ॥

८पू] सं-तुष्टा फल-मूलेन भर्तृ-शुश्रूषणे रतां । [२०पू
 ९पू] सेयं कनकं-वर्णाऽऽभा निखैं स-स्मित-भाषिणी ॥८॥ [२१पू
 ८उ] या परां भजते प्रीति वनेऽपि भवने यथा ॥ [२०उ
 ९उ] सहते यातनाम् एतामँ अनर्थानाम् अ-भाजनम् ॥९॥ [२१उ
 १४उ] इमां तु शील-संपन्नां द्रष्टुम् इच्छति राघवः ।
 १५पू] रावणेनँ प्र-मथितां प्रपाम् इव पिपासुनां ॥१०॥ [२२
 N] पति-शोकाऽभिसं-तप्ता तपसा च कृशा भृशम् ।
 १६उ] मृगाली पंक-दिग्धेव न भ्रांति च वि-भ्रांति च ॥११॥ [N
 २२उ] अस्या नूनं पुनर् लोभं राधैवः प्रति-पत्स्यते ।
 राजा राज्य-विहीनः सन् महीम् इव पुनर् यथा ॥१२॥ [२३
 २३] कौम-भोगैः परि-त्यक्ता हीना बन्धु-जनेन च ।
 धारयत्य् आत्मनो देहं तत्-समागम-कांक्षया ॥१३॥ [२४
 २४] राक्षसीः पश्यते नैर्ष्यां नै च पुष्प-फलान् दुमान् ।
 एकस्थ-हृदयां सा च रामम् एवाऽनु-पश्यति ॥१४॥ [२५
 २५] भर्ता नाम परं नौर्या भूषणं भूषणैर् विना ।
 एषा वि-रहितौ तेन शोभमाना न शोभते ॥१५॥ [२६

१ आ च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-परा । २ ब म प्र ल_१ ल_२-
 कांचनव० । फ अ-० वर्णांगी । ३ फ अ-सेयं । ब प्र ल_१-नित्य० ॥ ४.
 व प्र ल_१ ल_२-यातनां घोराम० । फ-०मभाजना ॥ ५ फ-प्रष्टुमर्हति । ६. रा
 म-वारणेन । ७ फ-प्रमदामित्र यासुना । आ-०पिपासुना ॥ ८ आ-बहु ।
 ९ ब म प्र-ङ्कदिग्धा । ल_२-०ङ्कदिग्धागी । १० फ-भाति विभाति च ।
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-विभाति विभाति ॥ ११ फ-तस्या । ब-अस्यां ।
 १२ फ-लाभे । १३ फ-राघवं ॥ १४ रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
 कामं भो० । १५ ल_२-नास्ति ॥ १६. फ-चैषा । १७ फ-नेमान् ।
 १८ फ-पुष्पधरान् । १९. फ-०या शंके । रा ब प्र ल_१ ल_२-०दयैषा च ।
 अ-०या शंका । २० फ-०वानुशक्ति ॥ २१ ल_१-भर्तृर् । २२ म-भार्या ।
 २३ फ अ-हि रहिता । २४ फ अ-शोभार्हापि । ल_१-शोभनापि ॥

- २६] दुष्-करं कुरुते रामो हीनो^१ यद्य अनया प्रभुः ।
धारयत्य् आत्मनो देहं न शोकेनाऽव-सीदति ॥१६॥ [२७
- २७] इमाम् अ-सित-केशाऽन्तां शत-पत्र-निभाऽऽननाम् ।
सुखाऽर्हा दुःखितां दृष्ट्वा ममाऽपि व्यथते मनः ॥१७॥ [२८
- N] तद्-वि-हीना नै भात्य् एषा चन्द्र-हीनेव शर्वरी ।
२८उ] कदा नुं खलु दुःखस्य पारं यास्यति मैथिली ॥१८॥ [N
एवं चिन्तयतस् तस्य मारुतेर् वि-कृवाऽऽत्मनः ।
N] प्र-भाता शर्वरी चन्द्र-ग्रह-नैक्षत्र-पीडिता ॥१९॥ [N
ततोऽरुण-परि-ष्पन्द-मन्दी-कृत-चपुः शशी ।
N] दध्रे काम-परिक्षाम-कामिनी-गण्ड-पाण्डुताम् ॥२०॥ [N
अथोद् यन्तं विवस्वन्तं दृष्ट्वा प्लवग-सत्तमः ।
N] चिन्तयामास हनुमांस् तदा बुद्धि-मतां वरः ॥२१॥ [N
अ-दृष्ट-पूर्वा मे सीतां इमां च वर-वर्णिनीम्^२ ।
N] इंगितैर् अभि-जानामि सीतां^३ शोक-परायणाम् ॥२२॥ [N
राक्षसीभिः सु-घोराभिस् तर्ज्यमानां मुहुर् मुहुः ।
N] ध्यायन्ती वाष्प-रुद्धाऽक्षीम् उच्छ्वसन्ती पुनः पुनः ॥२३॥ [N
अधो-मुखी निर्-आनन्दाम् एक-वस्त्राऽव-गुण्ठिताम् ।
एकाम् अनेक-रूपाम् राक्षसीभिः समा-वृताम् ।

१ फ म अ-हीनो यदन० । च-हीनो जघ० । ल_१-हीनोसाव० ।
प्र-दीनोसावनया । २ फ-देहमशोकेना० । अ-देहं स शोकेन वशीकृतः ॥ ३.
व प्र ल_२-वि० । ४ फ-तु ॥ ५. आ-सर्वरी । ६. फ अ-पुण्या चन्द्रन० ॥
७ आ रा च अ-०परिष्पदं मदी० । ८ आ-०रिक्षामा का० । अ-०रिक्षामा
का० ॥ ९. रा म-०गणुगवः ॥ १०-आ-शीता । ११. अ-इय । १२. अ-
०वर्णिनी । १३. आ-शीता ॥ १४. अ-मूर्च्छमा० । १५. च-ध्यायती ।
१६. च-वाष्परुद्धाक्षी उच्छ्वसन्ती । रा म अ-०द्धाक्षीं निश्चस० ॥ १७. फ-
अधोमुखा । १८ आ फ च रा व म प्र ल_२ अ-०पाभिर्मानुषी राक्षसी-
वृताम् ॥

- N] सु-रूपां मल-दिग्धांऽगीम् एव विधम् अनर्हतीम् ॥२४॥ [N
 रावणस्यं पुरं श्री-मत् सर्वम् अन्तः-पुरं तथा ।
 N] गृहाणि रक्षसां चैव तथोद्यानानि सर्व-शः ॥२५॥ [N
 रात्रौ मृगयता सीतां वि-श्रब्धं लक्षिता मया ।
 न चाऽत्र दुःखिता नारी न चाऽऽर्ता नाऽश्रु-विक्रवा ।
 N] न च बन्धु-वि-मुक्तां च मुक्तैनां राक्षसी-वृताम् ॥२६॥ [N
 अव-ज्ञातं मया सर्वं रावणाऽन्तः-पुरं महत् ।
 N] अत्र चित्तं ममाऽऽसक्तं ध्रुवं सीतेयम् अंगना ॥२७॥^{१०} [N
 संपाति-वचनाच्चाऽपि ज्ञानाम्य एताम् अहं ध्रुवम् ।
 N] रामस्य महिषी देवीं लक्ष्मीं नारायणस्य वां ॥२८॥ [N
 न शक्या प्र-सभं द्रष्टुं राक्षसी-सन्निधौ मया ।
 N] शंकरेन यदि राक्षस्यः कार्य-नाशम् ततो भवेत् ॥२९॥ [N

१. अ-रावणान्तःपुर । ब-रावणस्य पुरी । २ फ च-श्रीमान् । ३ ब ल_१-
 महत् । ४. च-ततोद्या० । ल_१ ल_२-तथोद्यानानि च । ५. आ-सर्वथा ॥
 ६. रा म-मया । च-विश्राम्यन् । ब ल_२-विश्रम्य । ल_१-विधम्या० । ७. फ-
 रक्षित मया । रा म-विश्रम्य लक्षिता । ८. अ-नवात्र । ९. फ आ-नामत्ता ।
 अ-नवार्ता । १०. फ-सुविक्रवा । रा-नाश्रुवि० । ब ल_२-न च विक्रवा । ११
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-वियुक्ता । १२ आ-मुक्तैमां । फ-सुवत्वेमां ।
 रा च ब म प्र ल_१-सुवत्वेतां । अ-युक्त्ये । १३. आ च ब ल_२-सीगणान् ।
 प्र ल_२-सीगणात् ॥ १४. प्र-अवज्ञातमयं । १५. ल_२-अथ । १६ रा-
 ममासिक्तं । ब अ-समायुक्तं । १७. अ-पूर्वाद्धीं नास्ति । म-उत्तराद्धीं
 नास्ति ॥ १८. ब प्र ल_१ ल_२-नाचैव । १९ अ-सीतां जानाम्यहं । २०.
 आ च अ-च ॥ २१. च-प्रभवं । २२ रा ब म प्र ल_१ ल_२-शंकेरे राक्षसीनां
 तु । च-शंकेरे नानादि रा० । अ-शंकेयुर्यदि राक्षस्यः । २३. रा ब म प्र ल_१
 ल_२-कार्यनाशो भविष्यति ॥

- एता वां यच्च अहं हन्मि ह्य अ-दृष्ट्वा जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 N] कार्याऽन्तत्वम् अ-विज्ञाय वि-क्रमो मे वृथा भवेत् ॥३०॥ [N
 तस्मात् स्व-अल्पेन रूपेण साम्प्रतं लक्षयाम्य् अहम् ।
 N] एतां दृष्टि-पथे कृत्वा हृदि योगीऽव देवताम् ॥३१॥ [N
 इति बुद्ध्या सम-ईक्ष्याऽथ सं सं-क्षिप्यं वपुः स्वकम् ।
 N] तस्याच्च अन्तर-संप्रेक्षी काल-ज्ञः पवनाऽऽत्म-जः ॥३२॥ [N
 ततो रश्मि-सहस्रेण मुष्णंस् तेजांसि ज्योतिषाम् ।
 N] काञ्चनाऽऽभं जगत् कुर्वन् उदितो वि-मलो रविः ॥३३॥ [N
 दिवा-चराणां सं-ह्रादः शुश्रुवे तुमुलो भुवि^१ ।
 N] रात्रि-चराश् च ये संत्त्वाम् ते निद्रा-वशम् आगताः ॥३४॥ [N
 रक्षो-द्वारे रक्षसानां शब्दोऽभूद् भीम-नि-स्वनः ।
 N] धावताम् आह्वयमाना(ना)नां घनानाम् इव घर्मगे ॥३५॥^२ [N
 अग्नि-होत्रोत्थिनैर् धूमैर् आज्य-गंधैश् च सा पुरी ।
 N] मारुतेन संभा-धृतैर् यज्ञ-भूमिर् इवाऽर्भवत् ॥३६॥ [N
 शुश्राव राक्षसेन्द्रस्य नाना-वाचः सम-ईरिताः ।
 जय-शब्दांश् च वि-विधान् स्तुति-शब्दांश् च पुष्कलान् ।

१ आ फ-वै । २ फ च अ-कार्यतत्त्वम् । रा ब म प्र ल_१ ल_२-
 कार्यतन्त्रम् । ३ फ-मे भवेद् वृथा । अ-०यं भवेद् वृथा ॥ ४ अ-कालेन ॥
 ५ फ रा च ब म ल_१ ल_२ अ-साक्षिप्य च । प्र-शिक्षया च । ६ आ रा च
 ब म प्र ल_१ ल_२-जुनः ॥ ७ आ-मुचस्ते । च-मुष्टं ते । ८ आ रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२-कांचन च । ९ आ-सर्व ॥ १० अ-
 निर्हाद । ११ अ-हरिः । १२ आ-सत्त्वा निद्रावशमुपागताः ॥ १३
 आ फ रा-राक्षसीनां । १४ अ-शब्दोऽभूद्वातनि । १५ आ-धावताह्वयमा ।
 फ च रा-धावतामाह्वयमानानां । १६ ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥
 १७ अ-समुद्रतै । १८ अ-०मिरियं पुरी ॥ १९ अ-श्रुतिश ।

- N] शंख-तूर्य-रवोन्-मिश्रान् वेणु-गीत-स्वनांस् तथा ॥३७॥ [N
 अथ ते राक्षसा घोरा नीलांऽजन-चैय-प्रभाः ।
 N] रावणं जय-शब्देन सं-पूज्याऽभिप्र-तस्थिरे ॥३८॥ [N
 उद्यानानि विहारांश् च पर्वतांश् च मनो-रमान् ।
 N] गुहाश् च सं-वृताऽऽकाराः सानूश् च विपुलान् अपि ॥३९॥ [N
 वेश्मानि चाऽति-रूपाणि मनो-दृष्टि-हराणि च ।
 N] आक्रीडान् वि-विधान् रम्यान् नदीनां पुलिनानि च ॥४०॥ [N
 वृक्ष-खण्डांस् तथा दिव्यान् गङ्गारान् निर्झराणि च ।
 स्व-च्छन्द-गंतयस् ते हि रावणाऽऽश्रय-निर्भयाः ।
 N] संघ-शो रेमिरे तेषु वि-श्वस्ताश् च तर्था पृथक् ॥४१॥ [N
 हनुमान् अपि सं-दृष्टः सीता-संभाषणोत्सुकः ।
 N] सूर्याऽस्तमनर्म आ-कांक्षंस् तस्थौ वृक्षांस्तरे स्थितः ॥४२॥ [N
 ततः सं-ताप्य पृथिवी जपा-पुष्पोत्कर-प्रभः ।
 N] दिन-क्षयान् मन्द-राश्मिर् भानुर् अस्तम् उपाऽऽगतः ॥४३॥ [N
 अथाऽऽक्रीडान् परि-स्रज्य राक्षसा वि-कृतेक्षणाः ।
 N] स्वं स्वं स्थानम् उपाऽऽगम्य तस्थू रात्र्यागमे तदा ॥४४॥ [N

१ प्र-०र्यरवैर्मिश्रान् । अ-शंखभेरीरवैर्मिश्रान् । २ म-नास्ति ॥
 ३ ब म प्र ल_१ ल_२ अ-०नचयोपमाः । ४ फ-संपूज्याभिश्च । अ-संप्रपूज्य
 प्रत० । ५ म-नास्ति ॥ ६ फ-०तानां । ७ म-नास्ति । ८, च-गुहाश्चा० ।
 ९, रा ब-विपुलानि च ॥ १० फ रा-चापि रम्या० । ब म प्र ल_१ ल_२-
 चातिरम्याणि । ११, अ-विविधांश्चित्रान् । १२ प्र ल_१ ल_२-विपुलानि ॥
 १३ आ-कन्दरात्रि० । रा ब-०न्निर्झरानपि । १४ आ-स्वच्छंदरत० । ल_१-
 स्वस्क० । अ-०न्दकृतव० । १५, अ-रावणादपि । १६, फ-पृथक् ॥
 १७, अ-०मानथ । १८, रा-०स्तमयमा० । प्र-०क्षंस्तथा । १९, फ-
 ०न्तरस्थि० । अ-०न्तराश्रयः ॥ २० रा ब म प्र ल_१ ल_२-०क्षये मंद० ।
 २१ अ-०श्मिर्भास्किरोस्तमुपागमत् ॥ २२ ल_१-अथ क्री० । ल_२-अथ
 क्रीडा; प० । २३ फ-स्थान समाश्रित्य । अ-स्थानमुपाश्रित्य ॥

- अशोक-वनिकार्यां च विहगानां प्र-धावताम् ।
 N] संघ-शोऽभून् महान् शब्दो गवाम् इव महा-व्रजे ॥४५॥ [N
 ततो रात्र्यां प्र-वृत्तायां त्वरन् इव कपिम् तदा ।
 N] बहु-प्रकारं निश्चित्य सीताम् इहैव (?वा) मन्यते ॥४६॥ [N
 इयं हि सीता भार्यैर्षा भवित्री सु-दृढाऽऽत्मनः ।
 N] पत्नी रामस्य दयिता रोहिणी शशिनो यथा ॥४७॥ [N
 सं तु छन्न-वपुर् भूत्वा चक्षुषा चं वि-लोक्यन् ।
 N] अव-लोक्य च तेजस्वी जहर्ष च ननन्दं च ॥४८॥ [N
 इयं हि सीता जनकाऽऽत्म-जा ध्रुवं

भवत्य् अवश्यं मम हर्ष-वर्धिनी ।

यतोऽन्तैर्-आत्मा मम हृष्ट-रूपः

३३] सिंधुर् यथा चन्द्रमसोदितेर् ॥४९॥^{१०}[२९

अस्या हि पुष्पाऽव-नताऽग्र-शाखाः

शोकं दृढं सं-जनयन्त्य् अ-शोकाः ।

हिम (?दिन) व्य-अपाऽयेन सहस्र-रश्मितः

१ आ अ फ च-०कन्ननिकामेव । २. फ-सहस्रोभूमहाशब्दो ॥
 ३. आ फ अ-व्यतीतायां । ४ अ-स्वरन्कपिवरस्तदा । ५. फ-बहुप्रकारान्० ।
 अ-बहुप्रकारैर्० । ६ रा ब म प्र ल_१ ल_२-सीता तत्रैव नान्यतः । अ-
 सीतामित्यमन्यत ॥ ७ फ-च । ८ फ-नान्यैषा ॥ ९ रा ब च म प्र ल_१
 ल_२-स ता । अ-तरु० । १०. फ च म-व्यवलोक्यन् । रा ब प्र ल_१ ल_२-
 व्यवलोक्यत् । ११. अ-तामालोच्य । १२ आ च म प्र ल_१ ल_२-
 ननाद ॥ १३ च ब म प्र ल_१ ल_२-तथान्त० । अ-जातोक्ष० । १४. फ च
 ब प्र ल_१ ल_२ अ-०मसोदयेन ।

१५ आ-क्षितिक्षमा पुष्करसन्निभाक्षी या रक्षिता राघवलक्षणाभ्याम् ।
 सा राक्षसीभिर्विकृतेक्षणाभिः संरक्ष्यते संप्रति वृक्षमूले ॥

N] सम-उत्थितो दृष्टि-हरः शशाङ्कः॥५०॥^१[३०
 इत्य् एवम् अर्थं कपिर् अन्व-अवेक्ष्य
 सीतेयम् इत्य्-एव नि-विष्ट-बुद्धिः ।
 सं-श्रित्य तस्मिन् नि-षसाद वृक्षे
 ३५] बली हरीणाम् ऋषभस् तपस्वी ॥५१॥^२[३१

इत्यर्थे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताऽन्वेषणो नाम
 ऐकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

—

रा च ब म प्र ल_१ ल_२-कोषेऽव्ययमधिकं पाठश्च विज्ञेयः ॥

१. आ-हिमहूतनलिनीव नष्टशोभा व्यसनपरंपरयानुगम्यमाना ।

सहचररहितेव चक्रवाकी जनकसुता कृपणां दशां प्रपन्ना ॥

२.—४९-तमश्लोकादारभ्य सर्गसमाप्तिं यावच्छ्लोकेषु केषुचित्कोषेषु परस्परं
 व्यत्ययो दृश्यते ॥ ३ फ-०काण्डे उद्योगे । ४. फ-सीतापरिज्ञानं । अ-
 सीतापरिज्ञानो । ५. म-त्रयोदशः ॥

[वं-१७] = [द्वादशः सर्गः] = [दा-१७]

ततः कुमुद-खण्डाऽऽभं निर्मलं निर्मलः स्वयम् ।

N] प्र-जैगाह नभश् चन्द्रो हंसो नीलम् इवोदकम् ॥१॥ [१

साचिव्यम् ईव कुर्वाणः प्रभया निर्मल-प्रभः ।

N] चन्द्रमा रश्मिभिः शीतैः सिषेवे पवनाऽऽत्म-जम् ॥२॥ [२

स ददर्श ततः सीतां पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाम् ।

N] शोक-भारैर् उप-न्यस्तां भारैर् नावम् इवाऽऽभसि ॥३॥ [३

N] दिदक्षमाणो वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

२३] स ददर्शाऽविद्वृर-स्था राक्षसीर् घोर-दर्शनाः ॥४॥ [४

२४] एकाऽक्षीम् एकै-कर्णा च कर्ण-प्रौवणं तथा ।

२४पू] अ-कर्णां शंकु-कर्णा च मस्तकोच्छ्वासि-नासिकां ॥५॥ [५

अति-कायोत्तमांसी च तनु-दीर्घ-शिरो-धराम् । [६

१. प्र-कुमुदखण्डाभ । ल_१ म फ च अ-कुमुदखण्डाभो । २ फ अ-निर्मलो निर्मलः । रा ल_१ ल_२ व प्र म-निर्मलाद्युधरः । च-निर्मलो निर्मलः । ३ ब-प्रजगाह । फ-प्रजगाम । अ-विजगाह ॥ ४ रा-साचिव्यमपि ॥ ५ अ-पूर्णचन्द्रप्रभाननम् । आ-पूर्णचन्द्रप्रभाननाम् । ६ म-शोकभारैरुपन्यस्ता । रा-शोकभारैरिव न्यस्ता । ७, अ-भारैर्नावमिवार्णवे ॥ ८ अ-दिदक्षमाणेवसरं । ९ फ रा म-पवनात्मजः । १०. आ रा च म अ-स ददर्श विद्वृस्थो । प्र-स ददर्श च दूरस्थो । ११. अ-राक्षसा घोरदर्शनाः ॥ १२ ब-ददर्श विकृतास्तत्र राक्षसीः कपिकुजरः । १३ फ रा म ल_२ अ-एकाक्षीमेककर्णा च । वं-एकाक्षीमेकैकर्णाश्च । १४ रा म-प्रावारणा । ब-प्राकारणा । च-प्रावणता । ल_२ अ-प्रावरण । १५ ब-त्रिकर्णां शंकुकर्णांश्च । रा-अकर्णां शंकुकर्णां । १६ रा म च-लवकर्णां विकर्णिकाम् । अ दा फ-मस्तकोच्छ्वासिनासिकाम् । आ-मस्तकोच्छ्वासिनासिकाम् । ब-लम्बकर्णैरङ्गणिका । १७ प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । १८ आ-श्रुतिकायोत्तमांसीश्च । फ-श्रुतिकायोत्तमांसीश्च । वं-अतिमात्रोत्तमांसीश्च ।

२५] मं(१)स्त-केशीं ध्वस्तं-केशीं केश-कंबल-धारिणीम् ॥६॥ [६
२६पू] लंबं-कर्ण-ललाटां च लंबोदर-पयोधराम् ।

N] लंबोष्ठीं चिबुकोष्ठी च लंबाऽऽस्यां लंब-जानुकाम् ॥७॥ [७
२८उ] ह्रस्वां दीर्घा च कुब्जां च विकटां वामनां तथा ।

२६उ] करालां लंब-वक्रां च पिङ्गाऽक्षीं विकृताऽऽननाम् । [८

N] गो-कर्णीं हस्ति-कर्णीं च हय-कर्णीं तथाऽपराम् ॥८॥ [११उ
दुर्मुखीर् वृक-वक्राश् च शिवांश् चाऽशिव-दर्शनाः । [N

N] हय-वक्राम् तथा घोरा महिषोष्ट-मुखीम् तथा ॥९॥

२९पू] गजोष्ट्र हय-पादीश च निखात-शिखरोपमाः । [१०

२४पू] एक-हस्तैक-पादीश च खर-कर्णीर् अ-कर्णिकाः ॥१०॥ [११पू

१ अ रा ब-ध्वस्तकेशी० । रा ल_१ म प्र ब ल_२-ध्वस्तकेशी लंबकेशी ॥
२ फ-लंबकर्णललाटाश्च । अ-लंबकर्णललाटा चैव । ब-पृथुकर्णललाटाश्च ।
३ फ ब-लंबोदरपयोधराः । रा च ल_१ म प्र ब ल_२-लंबाधरपयोधराम् ।
४ प्र-विबकोष्ठी । दा-चुबुकोष्ठी । ५ फ-लंबजानुकीम् ॥ ६ आ
रा च ल_१ म ल_२-ह्रस्वा दीर्घाश्च कुब्जाश्च । फ-ह्रस्वा सुदीर्घा
कुब्जाश्च । ब-ह्रस्वा दीर्घा च कुब्जा च । ब-ह्रस्वा दीर्घास्तथा कुब्जा ।
७ आ रा च म ल_१ ब-विकटा वामनास्तथा । बं-विकटा वामना तथा ।
८ आ रा च ल_१ म प्र ब ल_२-कराला लंबवक्राश्च । फ-करालभग्नवक्राश्च ।
९ आ-पिङ्गाक्षा विकृताननाः । फ रा च ल_१ म ब-पिङ्गाक्षीविकृतानना ।
१० रा च ल_१ म प्र ब-गोकर्णीं हयकर्णीं । ल_२ दा-गोकर्णींहयकर्णींश्च ।
अ-गोकर्णां हयकर्णां० । ११ अ-हस्तिकर्णां । फ-यमकर्णीं तथा० ।
रा ल_१ म प्र ब-हस्तिकर्णीं । च दा-०कर्णींस्तथापराः ॥ १२. आ-
दुर्मुखा वृषकर्णींश्च । १३ रा म-शिवाश्च शिव० । च ल_१-शिवाश्च शिव० ।
ल_२-शिवा अशिव० । १४ फ अ-नास्ति ॥ १५ आ फ-गजोष्ठी० । रा
च ल_१ म ब प्र ल_२-गजोष्ट्रहयपादाश्च । अ-०पादाश्च । १६. आ-निखात-
शिखरोपमाः । अ-विशातविशिखो० । ब-शार्दूलमहिषाननाः । १७ च-
०पादांश्च । आ रा ब म प्र ल_१ ल_२-०पादाश्च । १८. आ फ च-०कर्णीम-
कर्णिकाम् । रा-खरकर्णीमकर्णिकाः ॥

- N] अ-नासां चाऽति-नासां च ह्य-नासां तथाऽपराम् ।
 ३२उ] गज-सन्निभ-नासां च तिर्यग्-नासां द्रु-नासिकाम् ॥११॥ [१२
 N] हस्ति-पादाम् अ-पादां च गो-पादां पाद-चूलिकाम् । [१३पू
 चतुष्पादीम् अ-पादां च बहु-पादाम् अ-पादिकाम् ॥१२॥ [N
 ३०] अति-मात्र-शिरो-ग्रीवां अति-मात्र-कुचोदरीम् । [१३उ
 अति-मात्राऽऽस्य-नेत्रां च दीर्घ-जिह्वा-नखीम् अपि ॥१३॥
 ३१] अजा-मुखीं हस्ति-मुखीं गो-मुखीं सूकरांऽऽननाम् । [१४
 गो-लांगूल-मुखीं चैव शृगाल-सदृशाऽऽननाम् ॥१४॥^३ [N
 ३२पू] हयोष्ट्र-खर-वक्राश् च राक्षसीर् धोर-दर्शनाः ।
 २७पू] शूल-मुद्गर-हस्ताश् च क्रोधनाः कलह-प्रियाः ॥१५॥ [१५
 ३३उ] मांस-शोणित-दिग्धांऽगीर् मांस-शोणित-भोजनाः । [१७पू

१ ल_१-अनासा अतिनासा च ह्यनासा तथापरा । वं-अतिनासाश्च तिर्यङ्नासा विनासिकाः । २ फ-क्षयसन्निभनासां च । रा च ब म प्र ल_१ ल_२ गजसन्निभनासाश्च । ३ फ-तिर्यङ्नासान्कुनासिकाम् । रा ब म प्र ल_१ ल_२-तिर्यङ्नासाः कुनासिकाः । च-तिर्यङ्नासाः कुनासिकाम् ॥ ४ रा-हस्तिपादा सुपादां च । च-०पादामपादाश्च । अ-हस्तिपादा च गोपादामपादा । दा-हस्तिपादा महापादा गोपादाः । ५ आ-पादमूलिकाम् । च रा ब म प्र ल_१ ल_२-पादभूषिताम् । दा-पादचूलिकाः । ६ आ-चतुष्पादीमपादी । फ अ-चतुष्पादीं द्विपादीं । रा च म प्र ब ल_१ ल_२-चतुष्पादां द्विपादां । ७ आ-बहुपादीमपादिकाम् । फ-त्रिपादीं चाप्यपादिकाम् । अ-०बहुपादीं त्रिपादिकां । वं-चतुष्पादीद्विपादीश्च पृथुपादीस्त्रिपादिकाः ॥ ८ रा-०कुचोदरीम् । वं-०पयोधराः । दा-०कुचोदरीः । फ-पूर्वं पठितः (अत्र नास्ति) ॥ ९ फ-०जिह्वामुखीमपि । ब-०जिह्वानखीमपि । अ-०जिह्वाननास्तथा ॥ १०. फ-हय-मुखी । ११ अ-शूकराननाम् । १२. रा ल_१ म ब ल_२-सृगाल० । १३. अ-नास्ति ॥ १४ ब-हयोष्ट्रा० । वं-तरक्षु० । १५ म-राक्षसीर्दिवदर्शनाः । वं-राक्षसी भीमविक्रमा ॥ १६ आ-०दिग्धांगी । अ-मेदुशोणितदिग्धांगयो । १७. आ-०भोजनां । रा-०भाजना ।

३४उ] अ-नासिकाश् च सं-दुष्टाः सर्व-भक्षाः सु-दारुणाः॥१६॥ [N
नाना-विकृत-वेषाश् च नाना-संस्थान-संस्थिताः ।

[N] इयेताश् च तथाऽन्याश् च राक्षसीर विकृताऽऽननाः॥१७॥ [N
तां ददर्श कपिर् हृष्टो रोम-हर्षण-तैत्परः ।

३५] स्कंध-वंतम् उपांऽऽसीनः परि-पीड्य वनस्पतिम्॥१८॥ [१७उ
तस्याऽधस्ताच् च तां देवीं राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।

[N] लक्षयामास लक्ष्मीवान् हनुमान् जनकाऽऽत्म-जाम्॥१९॥ [१८
निष्-प्रभां शोक-संतप्तां दीनां लुलित-मूर्ध-जाम् ।^{१४}

[N] क्षीण-पुण्यां च्युतां भूमौ तारां मन्द-प्रभाम् इवां॥२०॥ [१९
चारित्र्य-व्यपदेशाऽऽख्यां भर्तृ-दर्शन-दुर्-भर्ताम् ।

[N] भूषणैर् उत्तमैर् हीनां भर्तृ-वात्सल्य-भूषिताम्॥२१॥ [२०

१ आ-अनाशिक्यश्च संहृष्टाः । फ-अनाशिकाश्च संहृष्टाः । च-अनाशिकास्त्व-
सन्नुष्टाः । रा ल_१ म प्र-अनाशिकास्सनासाश्च । ब-अनाशिकास्सनासाश्च । अ-अना-
शिक्यश्च । २ आ-सर्वभक्षाः शुदारुणाः । फ-सर्वभक्षी । प्र ब ल_१-सर्वभक्ष्याः ।
अ-सर्वभक्षः ॥ ३. रा च ल_१ म प्र ब ल_२-वेशाश्च । ४ फ-संख्यानसंस्थिताः ।
५ ल_२-धौरदर्शनाः । ६. आ-नास्ति ॥ ७ आ ल_२-तां ददर्श । बं-ता दृष्ट्वा ।
८ दा ब-कपिश्रेष्ठो । ब-वानरो हृष्टो । ९. बं-हर्षसमुद्भवतः । दा-
हर्षणदर्शनाः । १०. फ-स्कंधवंतमुदासीनः । रा-स्कन्दवन्तमुपासीनाः । ल_२-
स्कन्दवंतमु० । म ब ल_२ दा-स्कन्दवन्तमुपासीनाः ॥ ११. फ-तस्याधस्तात्स ।
अ-तस्याधस्ता च ॥ १२ आ फ च रा-निःप्रभा । १३. फ-मलिन० । आ रा
च ब म ल_१ ल_२-ललित० । १४. बं-पाठे १८ तमे सर्गेऽत आरभ्य सीताम्ब-
हुधा वर्णयन्नपि अस्मत्पाठेन साम्यं नैति । दा-निष्प्रभां शोकसंतप्तां मल्लसंकुल-
मूर्धजाम् । १५ प्र ब-क्षीणां पुण्यच्युतां । अ-क्षीणपुण्यच्युतां । आ-क्षीणपुण्यां च
तां । १६ अ-नन्दप्रभामिव । दा-निपतितामिव ॥ १७. ल_१-चारित्र्य उपदेशाख्यां ।
प्र ब ल_२-चारित्र्य० । अ-ह्युपदेशाख्या । १८. आ-दुर्गाम् । १९ प्र ब-
भूषणैरुत्तमा हीनां । २० दा-भूषणाम् ॥

- राक्षसाऽधिप-संरुद्धां बन्धुभिश्च च विना-कृताम् ।
 N] वि-यूथां सिंह-संरुद्धां वने गज-वधूम इव ॥२२॥^३[२१
 चन्द्र-लेखां पयोदाऽन्ते शारदाऽभ्रैर् इवाऽऽवृताम् ।
 N] क्लिष्ट-रूपाम् अ-संस्पर्शाम् अ-युताम् इव शल्लकीम् ॥२३॥[२२
 सीतां भर्तृ-हिते युक्तां सु-युक्तां रक्षसां वंशे ।
 N] अशोक-वनिकोदेशे शोक-सागर-संप्लुताम् ॥२४॥[२३
 ताभिः परि-वृतां तत्र स-ग्रहाम् इव रोहिणीम् ।^४
 ३६] ददर्श हनुमान् देवीं लतां कुमुमिताम् इव ॥२५॥[२४
 सां मलेन च दिग्धांजी वपुषा च वि-भूषितां ।
 N] पद्मिनी पंक्त-दिग्धेव न भाति च वि-भाति च ॥२६॥[२५

१. ल_२-त्रुटितः पाठ । अ-बन्धुभिश्च निराकृताम् । २ ल_२-
 त्रुटितः पाठः । ३ फ-नास्ति ॥ ४ अ-चन्द्ररेषा । दा-चन्द्ररेखा । ५ आ-
 पयोदातुः । च-पयोदातां । ल_१-पयोदात । ६ प्र ब ल_२-क्लिष्ट० । अ-
 क्लिष्ट० । ७ प्र-०सस्पर्शा संयुक्ता० । ब अ-०संस्पर्शा संयुक्ता० । ल_२-०संस्पर्शा
 मयुक्ता० । ८ आ च म दा-वल्लकीम् । ल_१-वारुणीम् । प्र-पद्मिनीम् । ल_२-
 सस्थिताम् । अ-शल्लकी ॥ ९ आ-स ता० । फ-स ता भर्तृहिते युक्तामयुक्तां ।
 दा प्र-सीता भर्तृहिते युक्ता संयुक्ता । अ-सीता भर्तृहिते नियुक्तां । ब
 ल_२-सीता । १० फ-रक्षसां वसे । रा च म प्र ब ल_२-राक्षसी-
 वधे । ल_१-०वजे । अ-रक्षसा वधे । ११ फ रा-०वनिकादेशे ।
 दा-०वनिकामध्ये । १२ फ-०मप्लुताम् । रा म प्र ब ल_२-
 ०संयुताम् । ल_१-०सवृताम् । दा-०मावृताम् ॥ १३ च-सग्राहामिव । १४.
 ब-नास्ति पाठ । १५ फ रा च म-लतामकुसुमामिव । ल_१-
 लता सकुसुमामिव । प्र-लतासक्तपुरामिव । ब-लतां सकुसुमामिव ॥
 १६ स मलेन । १७, दा-वपुषा चाप्यलकृता । १८ ल_१ ब-
 पद्मदिग्धेव । प्र-परिदिग्धेव । ल_२-मलदिग्धेव । १९ आ
 भाति च प्रविभाति च । फ-न भाति न विभाति च । रा-न विभाति
 न विभाति च । च-भाति चाप्रतिभाति च । ल_१ म प्र ब-न विभाति विभाति
 च । ल_२-भाति च प्रतिभाति च । अ- न भीति च विभाति च । दा-
 विभाति न विभाति च ॥

- श्लक्ष्णेन मलिनेनाऽर्थं वसनेन वराऽऽननाम् ।
 N] सं-वृतां मृग-शावाऽक्षीं ददर्श हनुमान् कपिः ॥२७॥ [२६
 तां देवीं दीन-वदनाम् अ-तेजस्त्वम् उपाऽऽगताम् ।
 N] रक्षितां स्वेन वृत्तेन सीताम् अ-सित-लोचनाम् ॥२८॥ [२७
 तां दृष्ट्वा हनुमान् सीतां मृग-शाव-निभेक्षणाम् ।
 N] मृग-कन्याम् इव त्रस्तां वीऽऽक्षमाणां समंततः ॥२९॥ [२८
 दहन्तीम् इव निः-श्वासैर् वृक्षान् पल्लव-कोमलान् ।
 N] मरीचिम् इव शोकस्य दुःखस्योर्मिम् इवोत्थिताम् ॥३०॥ [२९
 तां श्यामां सुवि-भक्तां गी निर्-आभरण-शोभिताम् ।
 N] प्र-हर्षम् अ-तुल्य लेभे माहतिः प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥३१॥ [३०
 हर्ष-जानि च सोऽश्रूणि तां दृष्ट्वा मदिरेक्षणाम् ।^१

१ फ-मलिनेन च श्लक्ष्णेन । अ-मलिनेन च पीतेन । २. रा च ल, म प्र ब-वसनेन वरागनाम् । ल_२-इमनेन वरांगनाम् । दा-मलिनेन तु वस्त्रेण परिच्छिद्येन भाभिनीम् । ३. रा च ल, म प्र ब ल_२-सश्रिता । ४ आ-नीरजाक्षाभा । अ दा-मृगशावाक्षीं ॥ ५. ब-वदना सतेजस्त्वमुपागतं । म-वदना सतेजस्त्वमुपागतां । ६ ल, प्र ब-रूपेण । दा-शीलेन ॥ ७ आ फ-निशम्य । ८ फ-मृगशावकं । ल_२-मृगशाखां । ९. ब-वीक्ष्यमाणा ॥ १०. आ-दहतीमिव । ११ फ च रा प्र म ब ल, ल_२ अ-कोमलपल्लवान् । १२ दा-संघात मिव शोकाना । आ रा च प्र ब ल, ल_२-मरीचिमिव शोकस्य । १३. आ रा च ल, म प्र ब ल_२-सोमस्योर्मिं । अ-सोमस्याग्निं । फ-र्विकल्पिताम् । रा ल, -स्योर्मिरिवोत्थिताम् ॥ १४ फ-श्यामां च । दा-तां क्षमां । १५ आ फ रा च ल, म प्र ब रा-त्रिनाभरणं । अ-नानाभरणं । १६ आ-प्रहर्षमरुल । १७ रा च ल, म प्र ब ल_२-जानकीम् ॥ १८. च-हर्षजामिव साश्रूणि । रा म प्र-हर्षजानि च सोऽश्रूणि । ल_२-हर्षजामिव सोऽश्रूणि । अ-हर्षजानि च सुश्रूणि । १९ फ-हसितेक्षणाम् । २० ल, ब-नास्ति ।

N] मुमुचे हनुमांस् तत्र नमस्-कुर्वन् च जानकीम् ॥३२॥^१ [३१
 नमस्-कृत्य च रामाय लक्ष्मणाय च वीर्यवांन् ।
 सीता-दर्शन-संहृष्टो हनुमान् निर-वृतोऽभवत् । [३२
 N] निर-वृत्तं राघवस्याऽर्थे मेने च स-फलं श्रमम् ॥३३॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-दर्शनो
 नाम द्वादशः सर्गः ॥१२॥

१. च म ल_२-मुमुचे । अ-मुमुचे । २ फ-नमस्कृत्य च जानकीम् ।
 अ-नमस्कृत्वन्निहं जानकीम् । रा-नमश्चक्रे च राघवम् ॥ ३ ल_१ प्र ब-
 नास्ति । ४ दा-नमस्कृत्वा स । रा प्र ब-नमकृत्य म । ल_१-नमस्कृत्य
 सु । ५ फ-वीर्यवांलक्ष्मणाय च । ६ आ-सीतादर्शन० । अ-सीतां
 ददर्श सं० । ७ अ च प्र म ब ल_१ ल_२-हनुमान् । दा-
 हनुमान् संवृतोऽभवत् । ८ आ च प्र म ब ल रा-निवृत्ते । ९ ल_१-
 दुःखम् ॥ १० रा-श्रीरामायणे । ११ आ-सीतादर्शनो । रा च ल_१ म प्र
 ब ल_२-सीतादर्शन । अ-अशोकवनिकाप्रवेशो । १२. ल_१ म-चतुर्दशः ॥

[वं-२०]= [त्रयोदशः सर्गः] =[दा-१८]

तथा वि-प्रेक्षमाणस्य वनं पुष्पित-पाद-पम् ।

N] वि-चिन्वतेश् च वैदेहीम् अर्ध-रात्रं प्र-चक्रमे ॥१॥ [१

षडंग-वेद-विदुषां ऋतु-प्रवर-याजिनाम् ।

N] शुश्रावं ब्रह्म-घोषान् सँ त्रिणां ब्रह्म-रक्षसाम् ॥२॥ [२

N] एतस्मिन् अन्तरे सुप्तः स्त्रीभिः सह मदोत्कटः । [N
४पू] स्तुति-मंगल-वादित्रैः शब्दैः श्रोत्र-मनो-हरैः ॥३॥^{१०}

N] व्य-अबुध्यत महा-बाहुर् दश-ग्रीवो महा-बलः । [३

५पू] वि-जृम्भेश् च मँहा-तेजा राक्षसेन्द्रो महा-मँनाः ॥४॥^{११} [४पू

N] प्र-पुष्पिताऽग्र-शिखरः कैलास इव मूर्तिमान् । [N

५उ] दिव्य-मालाऽम्बर-धरो वैदेहीम् अनु-चिन्तयन् ॥५॥ [४उ

भृशं नि-युक्तम् तस्यां हि मदनेन मदोत्कटः ।

६] न स तं राक्षसः कामं शशाकाऽऽत्मनि गूहितुम् ॥६॥^{१२} [५

१ रा ल_१ ल_२-पि । आ-०क्षय० । २ च-०त्त० । ३ अ-मां । ४ अ-शुश्रावे । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०षं । ६. प्र-च । ७ फ-रात्रौ वै । च-शतृणां । रा ब ल_१-मंत्रिणां । अ आ-विप्राणां ॥ ८ आ च ल_२-भ्रुति० । फ-स्त० । ९ आ फ च ल_२-स्तोत्र० । ब ल_१-०मनोरमैः । १०. प्र ब म ल_१-नास्ति ॥ ११ रा ल_२-प्रा० अ-अबुध्यत । १२ फ-०तेजा । १३ आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्राबुध्यत । फ-व्यजू० । अ-विजि-जृम्भ । १४ आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-यथाकाल । १५ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-महास्वनः । अ-महाबल । १६. प्र ब म ल_१-नास्ति ॥ १७. फ रा ब म ल_१-सु० । ब ल_१-पुष्पितांशिखरः । च-०शिखरैः । १८ अ-०व्याम्बर० ॥ १९. आ-भृशं । २० म ल_२-महो० । २१. आ-०कानतिगूहितुम् ॥ २२ अ-न शशाकात्मन. काममागत विनिगूहितुम् । रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥

- ७३] स सर्वाऽऽभरणैर् युक्तो विभ्रच्च छ्रियम् अन् उत्तमाम् । [६पू
अ-शोक-वनिकाम् एवं विवेश रुचिरं-दुमाम् ॥७॥ [९उ
८] तां नगैर् वि-विधैर् युक्तां सर्व-पुष्प-फलोप-भैः । [६उ
वृतां पुष्करिणीभिश् च वि-विधैर् बहुभिर् दुमैः ॥८॥
९] सदा-मदैश् च विहगैर् वि-चित्र-मधुर-स्वरैः । [७
१२उ] जगाम मदनोन्मत्तो दश-ग्रीवो महा-बलः ॥९॥
१४पू] काञ्चनीर् दीपिकाश् चित्रां जग्मुस् तत्र योषितः । [११पू
ईर्हामृगैश् च वि-विधैर् वृतां पद्म-वनैस् तथा ॥१०॥^१
१०उ] वीथीं सं-प्रेक्ष्यमाणाश् चं मणि-काञ्चन-तोरणाम् । [८
११पू] नाना-मृग-गणाऽऽकीर्णा फलैः प्र-पतितैर् वृताम् ॥११॥^२ [९पू
N] वृधैर् नीलाऽभ्र-संकाशैः सुवि-भक्ताऽन्तरैः शुभैः । [N

१ ब ल_१-०व । २ रा-स महादु० । प्र ब ल_२-स मृगदु० । म-स
बहुदु० । ल_१-विकसदु० ॥ ३ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०जुंष्ट । ४ रा प्र म-
०स्वनं । ५ अधिकः पाठ -फ अ-महामृगैश्च* विविधैर्वृतां पद्मवनै-
स्तथा । वीज्य†संप्रेक्षमाणश्च मणिकाञ्चनतोरणैः । नानामृगगणाकीर्णा
फलै प्रपतितैर्वृतां । वृक्षैर्नीलाभ्रसंकाशै सुविभक्तान्तरैः शुभैः ॥
समभूमिलनारभ्यां दिव्यां चैत्ररथोपमाम् ॥ ६ फ-०कां चित्रा । ७
रा प्र ब म ल_१ ल_२-एणीमृ० । ८. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०धैरशोकवनिकां
वृताम् । च-०नामिव ॥ ९ फ-नास्ति । १० च-वाम्यः । रा ब प्र म ल_१-
ल_२ अ-स वापीं प्रेक्षमाणश्च । ११ अ-पर्णैश्च पतितैस्तथा । १२ फ-नास्ति ।
१३ फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-समै ॥

*—अ-ईर्हामृगैश्च ।

†—अ-वीथी० ।

- १०पू] सम-भूमि-तलां रम्यां दिव्यां चैत्र-रथोपमाम् ॥१२॥ [N
 अंगनाः शत-मात्रं तु तं व्रजंतं समन्व अयुः ।
 १३] महेन्द्रम् इव पौलस्त्यं देव-गंधर्व-योषितः । [१०उ
 १४उ] बाल-व्यजन-हस्ताश् च तर्थाऽन्याः पृष्ठतोऽन्वयुः ॥१३[१२उ
 कांचिद् रुक्म-मयं पात्रं पूर्णं पानस्य भूमिनी ।
 १५] दक्षिणां दक्षिणेनैव गृहीत्वा पाणिना ययौ ॥१४॥^{१५}[१३
 राज-हंस-प्रतीकागं छत्रं पूर्ण-शशि-प्रभम् ।^{१५}
 N] सौवर्ण-दण्डम् अपरा गृहीत्वा प्रमदा ययौ ॥१५॥ [१४
 ततः काञ्ची-निनादं च नूपुराणां च नि-स्वनम् ।
 १६] शुश्राव परम-स्त्रीणां स कपिर् महताऽऽत्म-जः ॥१६॥ [२०
 तमं अ-प्रतिम-कर्माणम् अ-चिन्त्य-बल-पौरुषम् ।
 १७] द्वार-देशम् अनु-प्राप्तं ददर्श हनुमान् कपिः ॥१७॥^{१५}[२१

१ प्र-स विभूमिलता । ब ल_१ ल_२-समभूमिलता ॥ २ आ फ
 च रा प्र म-अगना । ३ अ-शतसंयुक्त । ४ अ-व्रजन्त च । ५ फ च-
 समन्वयात् । ६ अ दा-बालव्यजनमन्याश्च । ७ अत परमधिकः पाठः-
 आ फ-तालवृन्तानि चापरा । अपरा दर्शयन्मार्गं हस्तमालिङ्ग्य दक्षिणाम् ।
 काचनैरथ भृङ्गारैर्जहु शलिलमग्रतः । मण्डलाप्रासिहस्ताश्च । ८ फ-
 नलिन्या । दा-गृह्यात्या । ९ फ दा-ययु ॥ १० आ-काचिद्रुममय । दा-का-
 चिद्रुममयी स्थाली पूर्णा । ११ फ-भाविनी । १२ आ-दक्षणा । वं-दक्षिणा
 दक्षिणे हस्तैर् । १३ आ फ च-काचिज्जग्राह पाणिना । अ-तारी जग्राह पाणिना ।
 दा-तदा जग्राह पाणिना । वं-आदाय जग्मुर्गता । १४ अतः परमधिकः पाठ -
 ल_२-तत काञ्चीनिनादं च नूपुराणां च नि-स्वनम् ॥ १५ ब-नास्ति ।
 १६ प्र-स्व० । ब म ल_१ ल_२-सु० ॥ १७ आ-०ता । १८ ल_२-पाणिना ।
 १९ आ-०णाद् । २० आ-सु० । २१ अ-परमम् । २२ आ-कपि मा० ॥
 २३ अ-त चा० । २४ अ-तत्प्रदेशम् । २५ अयं श्लोक अ-कोशे द्विर्लिखित ॥

दीपिकाभिर् अनेकाभिः समन्ताद् अव-भासितम् ।

१८] गंध-तैलाऽव-सिक्ताभिर् द्वियमाणाभिर् अग्र-तः ॥१८॥ [२२

काम-दर्प-मदैर् युक्तं जिह्व-ताम्राऽऽकुलेक्षणम् ।

१९] समग्रैम् इव कन्दर्पम् अप-विद्ध-शरासनम् । [२३

२०पू] मथिताऽमृत-फेनाऽऽभं दधानं वस्त्रम् उत्तमम् ॥१९॥^१

निद्रा-मर्द-परीताऽक्षयो रावणस्योत्तमाः स्त्रियः ।^{१०}

[N] अनु-जग्मुः पति वीरं घनं विशुल्-लता इव ॥२०॥^{११} [१८,

२३पू] ताभिः परि-वृतो राजा मु-रूपाभिर् महा-यशाः ।^{१४} [२७पू

२४पू] क्षीवो वि-चित्राऽऽभरणैः शङ्कु-कर्णो महा-बलः ॥२१॥

१ आ फ च रा प्र ब म ल_१ल_२-स्त्रीभिश्च समलङ्कृतम् । २ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०भि प्री०। अ-०हृद्य० ॥ ३ फ-०मदैर्युक्तै०। च ल_२-मयैर्युक्त। ४ फ-०जिह्व-तीव्रारुणेक्षम् । च-जृम्भृत प्रारुणेक्षणम् । रा प्र ब म ल_१-०त व्याकुलेक्षणम्। अ-०त व्याकुलेन्द्रियम्। ५ आ-म मग्नमिवा ६ आ-०भम-जरो । फ-०भमरजो । च अ-०भमजर । ७ फ-द्विव्यसु०। ल_१ ल_२-वस्त्रम-दधुतम् । ८ अत'परमधिक.पाठ -आ-स पुष्पमनुकर्षन्तमंशुक सस्तमुत्तमम्। ९ फ च-०थ । १० रा प्र ब ल_१ल_२-नास्ति । ११ आ-तन्मृगद्विजसंघुष्ट प्रविष्ट प्रमदावन । अ च रा-त मृगद्विजसंघुष्ट प्रविष्ट प्रमदावन ॥ १२ अत परमधिक पाठ -म-व्याविद्धहारकेयूरा रसामृदितकर्णिका । समागलितके-शान्ता' सस्वेदवदनास्तथा ॥ पूर्णास्या मदशेषेण निद्रया च शुभानना । मण्डलाप्रासिहस्ताश्च तथाऽन्या प्रवृतोऽन्वयु ॥ आ फ च म-तं वृत्तविट पालीन प्रेक्ष-पत्रपुटावृत । आ फ च- अनुमानानि जातेन तामवैक्षत वानर ॥ अवेक्षमाणश्च ततो ददर्श कपिकुजर । रूपयौवनसम्पर्ना भूषणोत्तमभूषिताम् ॥ समीपमुपगच्छन्तं निधातुमुपचक्रमे ॥ १३ रा

१ फ-नलिन्य । २ च-तद्वृक्ष० । म-०वृक्ष० । ल_१-त वृक्ष० ।

३ फ-०सीन । ४ फ-प्रेक्ष पर्णशतावृत । च-प्रेक्ष पत्रपुटैवृत । म-०पत्रपुष्पवना वरा । ५ फ-अनुमानि वै जज्ञे । च-अनुनानाभिजातेन ।

६ फ-तमवैक्षत । च-तमवोक्षयत । ७ च-अवेक्षमाणश्च ।

तेन वि-श्रवसः पुत्रः स दृष्टो राक्षसाऽधिपः । [२८
२५] वृतः परम-नारीभिस् ताराभिर् इव चन्द्रमाः ॥२२॥

तं निर-ईक्ष्य महा-तेजाम् तेजो-युक्तं महा-कूपिः । [२९
२६] रावणोऽयं महा-बाहूर् इति सं-चिन्त्य वानरः ।

२७] अव-प्लुतो महा-वृक्षं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ॥२३॥ [३०

N] स तथाऽत्य उग्र-वेर्गस्य निर-धूतस् तस्य तेजसा ।

२७उ] पत्र-गुह्यांऽन्तरे सन्नो हनुमान् सं-वृतोऽभवत् ॥२४॥ [३१

सं ताम् अ-सिर्त-केशाऽन्तां मु-श्रोणी संहृत-स्तनीम् ।

N] दिदृक्षुर् अ-सिर्तांऽपांगीम् उपांऽऽवर्त्तत रावणः ॥२५॥ [३२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-दर्शनं

नाम त्रयोदर्शं सर्गं ॥१३॥

प्र ल_१-स्व० । १४ अत.परमधिक पाठ — फ अ म-मृगाद्विजसंयुक्तं
प्रविष्टं प्रमदावनम् । १५ आ च-क्षीवा । ल_२-क्षीणो । अ-वीरो । १६
आ-भरणा ॥ १ रा म-स ह । प्र व ल_१ ल_२-स हि । २ रा प्र व म ल_१
ल_२-प्राविशद् ॥ ३ आ रा प्र व म ल_१-त दिदृक्षुर्म० । च ल_२-ता दिदृक्षुर्म० ।
आ फ-तेजा । ४ फ-मति । ५ अत.परमधिक पाठ — अ-रूपयौवनसम्पन्नो
भूषणोत्तमभूषित । ६ ल_१-रावण । ७ फ-तेजा ॥ ८ आ-स
तथात्युग्रतेजा स्म । च रा प्र व म ल_१-तेजाः सन्निर० । ९ फ ल_२-नास्ति ।
१० रा प्र व म ल_१-गेहा० । ११ फ च रा प्र व म ल_१-
सक्तो । अ-शक्तो ॥ १२ फ च-नू० । १३ ल_२-नास्ति ॥ १४ आ अ-स
तामशि० । फ-अथो असि० । ब-सभाम० । १५ आ-गी उपावर्त्त स० ।
रा प्र ल_१-गीमपा० । ब म-गी ससा० । अ-मुपावर्त्त ॥ १६ ल_२-
नास्ति । १७ फ-दर्शनो । १८ म ल_१-पञ्चदश ॥

८ फ-संपन्न । ९ फ-भूषणोत्तमभूषितम् । च-भूषितोत्तमभूषि-
ताम् । १० फ-मुपसप्राप्त विचातुमु० । म-मुपसर्पन्त विधातुमु० ।

[वं-२१]= [चतुर्दशः सर्गः] =[दा-१९]

तस्मिन् एव ततः काले राज-पुत्री त्वं अ-निदिता ।

[N] रूप-यौवन-संपन्नां(१) भूषणोत्तम-भूषितेषु ॥१॥ [१

तत्र दृष्ट्वैव वैदेही रावणं राक्षसेश्वरम् ।

१] प्राऽवेपथ वराऽऽरोहा कदलीऽवाऽनिलाऽऽहता ॥२॥ [२

आ-च्छाद्योदरम् ऊरुभ्यां बाहुभ्यां च पंथोधरौ ।”

२] उप-विष्टां विशालाऽक्षी रुदती वर-वर्णिनी ॥३॥ [३

दश-ग्रीवम् तु वैदेही रक्षितां राक्षसी-गणैः ।

३] ददर्श सीतां दुःखाऽऽर्त्ता नावं मग्न्याम् इवाऽर्णवे ॥४॥ [४

अ-संवृतायाम् आसीनां धरण्यां संशित-व्रताम् ।

४] छिन्नां प्र-पतितां भूमौ लताम् इव वनस्पतेः ॥५॥ [५

मल-संदिग्ध-सर्वाऽङ्गी मण्डनाऽर्हाम् अ-मण्डिताम् । [६पू

५] अ-विशुद्ध-रजो-ध्वस्तां काञ्चनी प्रति-माम् इव ॥६॥ [N

८पू] दिव्येनैवाऽग-रागेण द्योतमानाम् अ-निन्दिताम् । [N

समीपं राज-सिंहस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।

१ फ च-०मनिन्दिताम् । रा प्र व म ल_१ ल_२-ह्यनिन्दिता ।

२ आ अ व म प्र रा ल_१ ल_२-०पन्ना । अत्र दा-ञ्ज ३० । ३ फ-०णानाम० ।

४ व-०षितै । आ अ फ म ल_१-०षिता ॥ ५ आ फ च-तत । ६ फ-

राक्षसाधिपम् । ७ म-प्रवाते कदली यथा । अ-कदली वायुनाहता ।

८ च रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९ फ अ-प्रच्छा० । १० आ-पयोधरे ।

११-च रा व प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १२ अ-उपाविशद् ॥ १३ अ-

हरस्पते । १४ आ-अविशुद्धा रजो० म-सुविशुद्धर० प्र-अविश्वसरजो० ॥

१५ अ-दिव्येन चाग० ॥ १६ फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-राजराजस्य ।

अ-नरसिंहस्य ॥

- ६] संकल्प-हर्य-संयुक्तैर् यान्तीम् इव मनो-रथैः ॥७॥ [७
 स्फुरन्तीं रुदतीम् एकां ध्यानेनोप-हतां भृशम् ।
 ७] दुःखेनाऽनु-गतां तत्र रामां रामम् अनु-व्रताम् ॥८॥ [८
 ८उ] वि-चेष्टमानाम् आ-विष्टां पन्नगेन्द्र-वधूम् इव ।
 धूम्यमानां ग्रहेणेव रोहिणीं धूम-केतुना ॥९॥ [९
 ०] मृताम् इव कुले जाताम् आचरन्वति धार्मिके ।
 पुनः संस्कारम् आ-पन्नां जाताम् इव सुदुष्-कुले ॥१०॥ [१०
 १०] सन्नाम् इव मर्हो-कीर्तिं श्रद्धाम् इव वि-मानिताम् । [१२पृ
 १३उ] निष-प्रभां पतितां भूमौ चन्द्र-लेखाम् इवाऽर्म्बरात् ॥११॥ [N
 प्रज्ञाम् इव परि-क्षीणाम् आशां वि-निहर्ताम् इव । [१२उ
 ११] आयतीम् ईव वि-ध्वस्ताम् औज्ञां प्रति-हताम् ईव ॥१२॥^{११}
 N] दीप्ताम् इव दिशां काले पूजाम् इव वि-नाशिताम् । [१३
 १२पृ] पद्मिनीम् इव वि-ध्वस्तां हतै-शूरां चर्मम् इव ॥१३॥^{१२} [१४पृ

१ ल_१-०फल० । २ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-यानैरिव ॥ ३ रा प्र ब म ल_१ ल_२-गच्छन्ती ॥ ४ फ-०माना विष्टा च । ५ फ-वृत्तमा० च-धूयमान आ० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-धूय० । ६ आ फ च रा प्र-०णैव । ७ च-०णी । ८ आ-धूम्र० ॥ ९ अ-सतामिव । आ-मृक्ता० । १० च-आचारे मतिधा० । रा प्र-सुजातामिव । ब म ल_१-सुजातामतिधा० । ल_२-०तामलजामतिधा० । ११ प्र ब म ल_१-०र्मिकां अ-०र्मिकै । १२ अ-०रसमृक्ता । १३ आ-सुदु कुले ॥ १४ फ-छिन्नामिवोत्तमा कीर्ति । १५ अ-०रेखा० । १६ आ-०पराम् । च-०वाम्बरे ॥ १७ आ फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रजामिव । १८ च रा प्र ब म ल_१-प्रतिह० । १९ आ च-०मिति । २० आ-विध्व० । २१ फ च-०णामुपक्षीणा निशामिव ॥ २२. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ २३ प्र ब म ल_१ ल_२-०श । २४ आ-रुजा० । २५ रा प्र ब म ल_१ ल_२-स्रस्त० । २६ आ-वसू० ॥ २७ फ अ-नास्ति ॥

- १६पू] परया सुं-श्रिया हीनां कृष्ण-पक्षे निशाम् इव^१ । [१७उ
 १३पू] वेदीम् इव परा-मृष्टां शांताम् अग्नि-शिखाम् इव^२ ॥१४॥^३ [१५पू
 N] उत्कृष्ट-पद्म-कमलां वि-त्रासित-विहंगमाम् ।
 १५पू] हस्ति-हस्त-परा-मृष्टाम् आंवितां पद्मिनीम् इव ॥१५॥^४ [१६
 विद्याम् इव वि-नश्यन्ती हत-कान्तां वधूम् इव ।
 N] नावं यथा वि-पद्यन्ती दिशं चोप-हताम् इव ॥१६॥^५ [N
 १५उ] पति-शोकाऽऽकुलां दीनां नदीं वि-स्त्राविताम् इव । [१७पू
 N] राम-लक्ष्मण-हीनां तांम् उत्कण्ठा-तिमिराऽऽवृताम् ॥१७॥ [N
 १६उ] सु-कुमारी सुं-जातांऽगी रत्न-गर्भ-गृहोचितांम् ।
 तांप्यमानाम् इवोष्णेन पद्मिनीम्^३ अ-चिरोत्थितांम्^३ ॥१८॥^६ [१८
 १७] गृहीत्वा(?ता)-मिलितां स्तम्भे वृथपेन विना-कृताम् ।
 र्त्सं-निश-श्वासां स-दुःखाऽऽर्त्ता गज-राज-वधूम् इव ॥१९॥ [१९
 १८] वि-त्रस्तां छादयन्ती च गात्रैर् गात्राणि सर्व-तः ।
 N] व्याघ्रेण हि समा-पन्नां व्यथमानां मृगीम् इव ॥२०॥ [N

१ म-०या मश्रिया । २ फ अ-नास्ति । ३ आ-व्याकुलामिव पद्मिनीम् ।
 ४ च रा प्र व म ल_१ ल_२-नास्ति । ५ अ-व्याकुला । ६ च रा प्र
 व म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ७ अ-नास्ति । ८ आ फ अ-विश्रावि० । ल_२-
 ०स्त्रसि० । ९ रा प्र व म ल_१ ल_२-ता सुकण्ठीं ति० । अ-तामुकण्ठा ति० ॥
 १० प्र-स्त्र० । ११. फ-रम्या रत्नगृहोचिताम् । १२ अ-तप्य० ।
 १३ फ च-०नीमिव रोचिताम् । १४ रा प्र व म ल_१ ल_२-नास्ति ॥
 १५ फ-०ता लालिनीकुम्भे । च-०त्वा मथिता स्तम्भे । रा-ब्रध्वा
 गृहीता स्तम्भे च । प्र ल_१ ल_२-ब्रद्धा गृहीत्वा स्तम्भे च । व म-ब्रध्वा
 गृहीताम् स्तम्भे च । अ-गृहीता ललिता स्तम्भे० । १६ रा प्र व म ल_१
 ल_२ अ-सुनि० ॥ १७ अ-बिभ्रामाच्छादयन्तीव । १८ फ रा प्र व म ल_१
 ल_२ अ-०श. ॥

- नाभि-मंडल-गामिन्या प्र-सन्नाऽऽयत-नीलया ।
 १९] भूषितौ सं-हृतौ पीनौ रोम-राज्या सु-मध्यया ॥२१॥ [N
 सं-हृतौ च सु-जातौ च स्तनौ स्तवक-संनिभौ ।
 २०] प्र-च्छाद्यन्ती सं-व्रीडं पीतस्यैऽन्तेन वाँससः ॥२२॥ [N
 एकया दीर्घया वेण्या शोर्भमानां संमन्ततः ।
 N] नीलया नीरंदाऽपाये वन-राज्या मही यथा ॥२३॥ [२०
 उप-वासेन शोकेन ध्यानेन च भयेन च ।^{१४}
 २१] परि-क्षीणां कृशां दीनाम् अन् आहारां तपो-धर्नाम् २४^{१६} [२१
 याचमानां च दुःखाऽऽर्त्ता प्रोञ्जलि देवताम् इव ।
 २२] भवं च रघु-वंशस्य दश-ग्रीवस्य चाऽभवम् ॥२५॥ [२२

१ अ-०छीनया । फ च रा म ल_१ अ-०लीलया । २ आ फ अ-
 संहितौ । च-सहतौ । प्र-हसितौ । आ फ-०तो पानौ ॥ ३ रा प्र व म ल_१
 ल_२-०कशोभितौ । ४. च प्र ल_१-छाद्यन्ती । रा व म ल_२-छाद्यन्ती च ।
 ५ फ रा-सुव्रीडा । च-सुव्रीडाक्षा । प्र-सुव्रीडा । व म-सुव्रीडां । अ-
 ०न्तीसुव्रीडा । ल_२-सुग्रीवा । ६ च-०स्य निजवा० । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-
 ०तेन निजवा० । ७ आ रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०सा ॥ ८ आ च रा प्र
 व म ल_१ ल_२-०ना । ९ आ च ल_२-प्रयत्नत । १० आ ल_२-नीरजापाये ॥
 फ-नीलदीपेव । ११ फ अ-०मिव ॥ १२ च-उपातप्यत । रा-उपतसां
 च । १३ आ-सोकेन । १४ प्र व म ल_१-नास्ति । १५ आ च रा म
 ल_२-गजराजवधूमिव । अ-०नामल्पहासा तपोधनाम् । १६ प्र व ल_१-नास्ति ॥
 १७ आ-याचमाना । फ-अपाश्यमाना । च रा व म ल_२-अयाचमानां । अ-
 अयाच्यमाना । ल_१-सयाचमाना । १८ आ-०र्त्ता । १९ आ-साञ्जलिदे० । च-
 साजना दे० । रा प्र व म ल_१ ल_२-काक्षती दे० । प्र-०दु खितामिव० । अ-बोधया-
 मास रावण । २० आ-भद्र । अ-भवापि । २१ रा प्र व म ल_१ ल_२-
 ०नाथ० । अ-०मुख्य० । २२ फ-वाभवम् ॥

सम्-ईक्षमाणो रुदतीम् अ-निन्दितां

सु-पेक्ष्म-तांभ्राऽऽयत-चारु-लोचनाम् ।

अनु-व्रतां रामम् अतीऽव मैथिलीम्

N] अलोभयैच् चौऽऽत्म-वधाय रावणः॥२६॥ [२३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताँऽन्वेषणे सीतां-वर्णनो

नाम चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

१ आ-०णां । च रा प्र व म ल_१ ल_२-०क्ष्यमाणां । फ अ-०क्ष्य० ।
 २ आ-सपक्ष्मतारा० । च-०क्ष्य० । ३ आ फ च-०यइवा० । रा प्र व म
 ल_१-०यत्स्वा० ॥ ४ फ रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-नास्ति । ५ आ-
 रावणयाणे । च रा-०याने ॥

[वं-२२] = [पञ्चदशः सर्गः] = [दा-२०]

सं तां पति-व्रतां दीनां निर् आनन्दं तपस्विनीम् ।

१] सं-कामो मधुरैर् वाक्यैर् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

मां दृष्ट्वा नाग-राजोरु गृहमाना ततस् ततः ।

२] अ-दर्शनम् ईवाऽऽत्मानं भयान् नेतुं त्वम् इच्छसि ॥२॥ [२

रमये त्वां विगालाऽक्षि बहु-मन्यस्व मां प्रिये ।

N] सर्वाऽग-गुण-संपन्ने सर्व-लोक-मनो-हरे ॥३॥ [३

नेह^३ केचिन् मनुष्याऽदं राक्षसाः काम-रूपिणः ।

३] व्यप-सर्पन्तु ते सीते भयं मत्तः सम् उत्थितम् ॥४॥ [४

स्व-धर्मो रक्षसां भीरु सर्वथैव^५ सनातनः ।

४] गमनं पर-दाराणां हरणं संप्र-मथ्य चं ॥५॥ [५

एवं वै^६ तद् अ-कामां च न^७ त्वां स्पृक्ष्यामि मैथिलि^८ ।

६] कामं कामः शैरीरे मे^९ यथा-कामं प्र-वर्तताम् ॥६॥ [६

१ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सीता । २ प्र ब-०परि० । ३ अ-
०न्द । ४. म-सान् वयन् । फ अ-०मैर्म० । ब ल_१-०मम० । ५ म-०क्यैः
प्रालोभयत रावण । अ-०क्यैर्बोधयामास रावण ॥ ६. आ फ च-नांग-
नासोर्लू० । ल_१-नागराजोत्थ । ल_२-०गनाभोरु । ७ ल_१-महा० ८ ल_१-
रमयित्वा । ९ रा-सर्वासा । १० फ अ-०सम्पन्ना । ल_२-०सम्पन्न । ११. फ-
०हराम् । रा प्र ब म ल_१-०रमे ॥ १२ ब म ल_१ ल_२-ते हि । १३ आ-०ष्यावा ।
१४ फ च-अपस० । ब-व्यपसर्पन्तु ॥ १५ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अ० ।
१६ म-सर्वदैव । १७ प्र ब-समतत । १८ फ-वा परस्त्रीणा । १९ म ल_१
ल_२-वा ॥ २० आ-चैव तु । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-भवतु । २१ आ-
कामार्ता । च-०र्ता । रा-०र्तु० । प्र ब म ल_१ ल_२-०र्त० । २२ च-तन्वी ।
रा प्र ब म ल_१ ल_२-स्तनु । २३ फ म-प्रेक्षामि । आ च रा प्र ब ल_१
ल_२-प्रेक्षामि । २४ आ फ-०लीम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०लिम् ।
२५ आ च-०रस्मे ॥

देवि नेह भयं कार्यं विश्वासं गच्छ मे' प्रिये' ।

७] प्र-णयस्व च तत्त्वेन मैवं भूः शोक-लालसा ॥७॥ [७

एक-वेणी-धरत्वं च ध्यानं मलिनम् अम्बरम् ।

८] अ-स्नानं चोपवासंश्च च नैतान्य ओ(?औ)पयिकानि ते ॥८] [८

वि-चित्राणि च माल्यानि चन्दनान्य अगुरुणि च ।

९] वि-विधानि च वासांसि दिव्यान्य आभरणानि च ॥९॥ [९

महाऽर्हाणि च पार्श्वानि यानानि शयनानि च ।

१०] गीतं नृसं च वाद्यं च भज मां प्राप्य मैथिलिं ॥१०॥ [१०

स्त्री-रत्नम् असि मैवं भूः कुरु गात्रेषु भूषणम् ।

११] मां प्राप्य हि कथं नुं स्यात् त्वम् अ-रत्ना सु-मध्यमे ११' [११

ईदं ते चारु सं-जातं यौवनं व्यति-वर्तते ।

१२] यद् अतीऽतं पुनर् नैति स्रोतः शीघ्रम् अपांम् इव ॥१२॥ [१२

त्वां कृत्वोप-रतो मन्ये रूप-कर्ता स विश्व-कृत् ।

१३] येन रूपोपमा नाऽन्या तवाऽस्ति शुभ-दर्शने ॥१३॥ [१३

त्वां समा-साद्य वैदेहि रूप-यौवन-शालिनीम् ।

१४] कः पुमान् नाऽति-वर्तेत साक्षाद् अपि पितामहः ॥१४॥ [१४

१. प्र ब ल, ल_२-मैथिलि । २ फ-प्रणयस्वयम् । ३ आ-रन्त्वां वध्यां ।
४. आ-०नं च मलिनाम्बराम् । च-०नाच्च मलिनमम्बरा । रा प्र ब म ल, ल_२-
०नाच्च मलिनाम्बरा । ५ फ-वास च । ६ आ फ च रा-०नि अ० ।
प्र ल, ०नि गु० । ७ फ-नास्ति ॥ ८ फ-पानानि च महार्हाणि । ९ रा
ब म ल, ल_२ अ-वृत्त । १० आ-मैथिली ॥ ११ फ-कुगात्रेष्विव । १२ ब-
भोजन । १३ आ-तु । १४ च-०रत्नां । १५ रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥
१६ च रा प्र ब म ल, ल_२-०दं तु । अ-एतत्ते । १७ फ-विनि० । १८ म
ल, ल_२-०यद्य० १९ आ-श्रोतुः । फ च रा-श्रोत । अ-तदा । २०. अ-
भजस्व माम् ॥ २१ आ-०रत्त । २२ आ-०कर्त्रा । च-०पं कृत्वा । २३
आ-च । २४ फ म अ-न हि । २५ फ म अ-०पमा त्वन्या । २६ रा प्र ब
ल, ल_२-नास्ति ॥ २७, आ, फ-सा० ॥

- यद् यत् पश्यामि ते गात्रं शीतांऽद्यु-सदृशाऽऽनने ।
 १५] तस्मिन् तस्मिन् च सुं-श्रोणि चक्षुर् मम नि-बध्यते ॥१५॥ [१५
 भव मैथिलि भार्या मे मोहम् एवं वि-वर्जय ।
 १६] वैहूनाम् उत्तम-स्त्रीणां ममाऽर्ग्रा महिषी भव ॥१६॥ [१६
 लोकेभ्यो यानि रत्नानि संप्र-मथ्याऽप-हृतानि मे ।
 १७] तानि ते भीरु सर्वाणि राज्यं चेद्दम् अहं च ते ॥१७॥ [१७
 वि-जित्यं पृथिवी सर्वा नाना-नगर-संवृताम् ।
 १८] जनकाय प्र-दास्यामि तव हेतोर् वि-लासिनि ॥१८॥ [१८
 न च पश्यामि तं लोके यो मे प्रति-बलो भवेत् ।
 १९] पश्य मे सु-महद् वीर्यम् अ-प्रति-द्वंद्वम् आहवे ॥१९॥ [१९
 अ-सकृत् सं-युगे भग्ना मया वि-मृदित-ध्वजाः ।
 २०] अ-शक्ताः प्रत्य् अनीकेषु स्थातुं सर्वे सुराऽसुराः ॥२०॥ [२०
 ईच्छया क्रियताम् अद्य प्रति-कर्म त्वोत्तमम् ।
 २१] सु-प्रभान्यै अव-बध्यन्ताम् अ-सकृद् भूषणानि ते ॥२१॥ [२१
 साधु पश्यामि ते रूपं सं-युक्तं प्रति-कर्मणा । [२२
 २२] प्रति-कर्म च सं-युक्तं दाक्षिण्येन वराऽगने ॥२२॥
 भुङ्क्ष्व भोगान् यथा-कामं पिब चौरु रमस्व च । [२३
 २३] यथेष्टं च प्र-यच्छ त्वं पृथिवी क्व धनानि च ॥२३॥

१ फ अ-०स्मिन्पृथु० । प्र-०स्तु सु० ॥ २ फ च रा
 प्र ब म ल_२-विस० ३ फ रा म अ-वह्नी० । ४ फ अ-०माग्य् । च रा
 प्र ब म ल_१ ल_२-०माग्या ॥ ५ अ-व । ६ प्र-०द मही ॥ ७ आ-०त्वा ॥
 ८ फ-०द्विजा । ल_२-०ध्वज । ९ फ अ-प्रम ॥ १० आ फ-इच्छया । च
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-०च्छ मा । ११ फ-क्रियाम० । १२ प्र-च सयुक्त । ब म ल_२-
 न वोत्तमं । अ-त्वयोत्तमम् । १३ फ-०प्येव शक्य० । च-०प्यवसृज्य० ।
 रा ब म-०वबुध्य० । अ-०वसजात ॥ १४ आ-युक्त च । १५ अ-०र्माणिस० ।
 १६ च-दक्षिणेन । ल_२ अ-दाक्षिणेन । १७ फ-०गणे । रा प्र ब म ल_१
 ल_२ अ-०रानने ॥ १८ च-०काममिव । १९ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 मीह । २०. ब म ल_१-च ॥

- ललस्व मयि वि-श्रब्धं हृष्टम् आ-ज्ञापयस्व मांम् ।
 २४] मत् प्रसादात् ललन्त्याश् च ललन्तु तव वान्धवाः॥२४॥ [२४
 ऋद्धि ममाऽनु-पश्य त्वं श्रियं भँडे यशश् च मे ।
 २५] किं कग्प्यसि रामेण मु-भगे चीर-वाससा॥२५॥ [२५
 नि-क्षिप्त-विषयो रामो गत-श्रीर् वन-गोचरः ।
 २६] व्रती स्थंडिल-शायी च शंके जीवति वा न वा ॥२६॥ [२६
 न च वैदेहि रामस् त्वां श्रोतुं अप्य् उप-लप्स्यते ।
 २७] पुरी च लंकाम् अ-सितैर् मेघैर् ज्योत्स्नाम् इवाऽऽवृताम् २७] २७
 न चाऽपि मम हस्तात् त्वां प्राप्तुम् अर्हति राघवः ।^३
 २८] हिग्ण्य-कशिपुः (?पोः) कीर्तिम् इन्द्र-हस्ता (दृ) गताम् इवा २८] २८
 चारु-स्मिते चारु-इन्द्रे चारु-नेत्रे वि-लामिनि ।
 २९] मनो हरसि मे भीरु मु-पर्णः पन्नगं यथा ॥२९॥ [२९
 क्षिप्र-कौशेय-वसनाम् एवम् अप्य् अनु-अलंकृताम् ।
 ३०] त्वां दृष्ट्वा स्वेषु दागेषु रति नोप-लभे प्रिये ॥३०॥ [३०
 अन्तः-पुरनिर्वासिन्यः स्त्रियः सर्व-गुणाऽन्विताः ।
 ३१] यौवन्यो मम तांसां त्वम् ऐश्वर्यं कुरु जानकि ॥३१॥ [३१

१ फ-म्ब । च रा प्र व म ल_१-०भस्व । ल_२-लवस्व । अ-
 रमस्व । २ फ-०ब्धा । च ल_२-०ब्ध । रा प्र व म ल_१-०म्भ । ३ च-
 ०ष्टा मां ज्ञा० । प्र-०ष्टामाज्ञा० । ४ आ फ च ल_१-च । ५ आ-लल त्व च ।
 फ रा-०लन्त्या च ॥ ६, अ-०द्धिर्मेभ्य महती अह । ७ व ल_१-०द्र ।
 ८ अ-वीर० । फ-वीत० ॥ ९ फ-हि । १० प्र व ल_१-प्राप्तुमर्हति
 राघवः । अ-इहस्थामुपलप्स्यते । ११, आ-०रा वलाकैर० । फ-०रो
 वलाकैर० । च अ-०री वलाकैर० । १२ प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १३, प्र व
 ल_१-नास्ति । १४ दा वं च-हस्ताग० ॥ १५ आ च म-०न्ति । रा प्र
 व ल_१-०ति । ल_२-०ने ॥ १६, फ-क्लिष्ट, कौ० । ल_२-म्लिष्टकौ० ॥
 १७, आ-०विलामिन्य' । १८ अ-इमा' । १९ फ-या च मे । रा प्र
 व म ल_१ ल_२-यावत्यो । आ-यावन्तो । २० फ-ता, सा ॥

मम हृद्य अ-सित-केऽशान्ताम् त्रैलोक्य-प्रैवराः स्त्रियः।

३२] तांस् त्वां परि-चरिष्यन्ति श्रियम् अप्सरसो यथा॥३२॥ [३२

यानि वैश्रवर्णस्याऽऽसन् रत्नानि वि-विधानि तु ।

३३] तानि लंकां च सु-श्रोणि मां च भुङ्क्व यथा-सुखम्॥३३॥ [३३

न रामस् तपसा सीते न वि-क्रमेण बलेन च ।

३४] न धनेन मया तुल्यस् तेजसा यशसाऽपि च॥३४॥ [३४

पिब वि-हर रमस्व भुङ्क्व भोगान् धनानि च ।

यांन् प्रति-पद्य मेदिनी वा मयि लल्ल ललिते यथा ।

N] मुखं हि त्वयि च सम-एष ललन्तु बान्धवाम् ते॥३५॥ [३५

कुसुमित-तरु-जाल-संवृतानि

भ्रमर-युतानि समुद्र-तीर-जानि ।

कनक-विमल-हार-भूषितांऽगी

N] वि-हर मया सह भीरु काननानि॥३६॥ [३६

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-प्रलोभन

नाम पञ्चदशः सर्ग ॥१५॥

१ रा प्र य व ल_१ ल_२-ममाप्यसि० । २ आ अ-
शान्ते । च-शान्त्यस् । ३ फ अ-स्य व० । ४. व-स्त्वामुप० ।
अ-स्वामभि० । ५ आ-मसरसो ॥ ६ फ च अ-वणे सन्ति । ७
फ च अ-च । ८ फ-ते काम सु० । च-काचनसु० । ९ रा प्र ब म ल_१ ल_२-
नास्ति ॥ १०. आ-न बले न तु विक्रमे । फ अ-न बले न पराक्रमैः । च-
न बले न च विक्रमे । ११ फ-सा श्रिया । च रा प्र ब म ल_१ ल_२
अ-षि वा ॥ १२ अ-यां । १३ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च । १४.
रा प्र ब ल_१-वर । म-विर । १५ फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
ललेने । १६. च रा प्र ब ल_१ ल_२-वशमे० । चेति व्यस्तक्रमः । तस्य
मौलिकी स्थिति 'बान्धवाश्च ते' इत्येवंप्रकारिका सभाव्यते । १७.
आ-ललन्नि बा० ॥ १८ फ-स्यातानि । १९ फ-विमलकनकहा० ॥

[वं-२३]= [पोडशः सर्गः] =[दा-२१]

- तस्य तद् वचनं श्रुत्वा तदा रौद्रस्य रक्षसः ।
 १] आर्त्ता दीन-स्वरा दीना शनैर् अ-सित-लोचना ॥१॥ [१
 रावण राक्षस-श्रेष्ठं कोप-पर्या-कुलेक्षणा । [N
 N] दुःखाऽऽर्त्ता संप्र-रुदिता वेपमाना मँनस्विनी ॥२॥
 तं चिन्तयित्वा वैदेही पतिष एव पति-व्रता ।
 N] नृणम अन्तरँ-तः कृत्वा प्रत्य् उवाच शुचि-स्मिता ॥३॥ [२
 नि-वर्तय मनो मत्तः स्व-जने क्रियतां मनः ।
 N] न मां प्रांपयितुं शक्तस् त्व मिद्धिम् इव पाप-कृत् ॥४॥ [३
 अ-कार्यं न मया कार्यम एक-पत्न्या वि गर्हितम् ।
 २] कुलं सं-प्राप्तेया पुण्यं कुले महति जातया ॥५॥^{१२} [४
 एवम् उक्त्वा तु^३ वैदेही रावणं तं मँनस्विनी ।
 ३] राक्षसं पृष्टे-तः कृत्वा भूयो वँचनम् अब्रवीत् ॥६॥ [५
 नाऽहम् औपयिकी भार्या पर-भार्या संती त्वं^{१३} ।
 ४] साधु धर्मम् अवेक्षस्व साधु साधु-व्रतं चर ॥७॥ [६
 यथा तव तथाऽन्येषां रक्षया दारा निशा-चर ।

१ च-तस्य । रा प्र ब म ल_३ ल_२ अ-सीता । २ आ-०रादीन् ॥
 ३ आ रा प्र ब म ल_३ ल_० अ-०दिती । ४ फ च रा प्र ब म ल_३ ल_२
 अ-तप० ॥ ५ आ फ अ-म० ॥ ६ आ-त्रि० ॥ ७ ल_०-०रित । ८ आ-सु० ॥
 ९ म ल_३-प्रापितुं ॥ १० आ ल_२-०कार्ये । ११ आ-०पत्न्या । १२ रा प्र ब
 म ल_३ ल_०-नास्ति ॥ १३ आ-च । १४ फ अ-तप० । १५ आ-पृष्टनः ।
 १६ आ अ फ-रावणम् ॥ १७ आ-परतर्या । १८ च-सत्तामिव । १९
 रा प्र ब म ल_३ ल_२-नास्ति । २० ब ल_३ ल_२-धर्म । २१ प्र-धर्मव्रत ।
 ब ल_३ ल_२-समाचर ॥ २२ ल_२-तेषां ।

- ५] आत्मानम् उपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ॥८॥ [७
 अ-तुष्टं स्वेषु दारेषु चपलं चपलेन्द्रियम् ।
 ६] नयन्ति नि-कृति-प्रज्ञं पर-दाराः परा-भवम् ॥९॥ [८
 इह सन्तो न वा सन्ति सद्विर् वा नाऽनु-वर्तसे । [९पू
 ७] वचो मिथ्या-प्रणीतं ते पथ्यम् उक्तं वि-चक्षणैः ॥१०॥ [१०पू
 अ-कृताऽऽत्मानम् आ-साद्य राजानम् अ-नये रतम् ।
 ९] सम ऋद्धान्यं अपि नश्यन्ति राष्ट्राणि नगराणि च ॥११॥ [११
 यथेयं त्वां समा-साद्य लंका रंभौघ-संकुला ।
 ८] अपराधार्तं तवैकस्य न चिराद् वि-नशिष्यति ॥१२॥ [१२
 स्व-कृतैर् हन्यमानस्य नरस्याऽदीर्घ-दर्शिनः ।
 १०] अभि-नन्दन्ति भूतानि वि-नीशं पाप-कर्मणः ॥१३॥ [१३
 एवं त्वां पाप-कर्मणं वक्ष्यन्ति नि-कृतं जनाः ।^{११}
 ११] दिष्ट्यैवैव्यं असनं प्रोऽऽप्तो रौद्र इत्येव हविर्ताः ॥१४॥ [१४
 नोऽहं लोभयितुं शक्या ऐश्वर्येण धनेन वा ।
 १२] अन्नं अन्या राघवस्याऽहं भास्करस्य यथा प्रभा ॥१५॥ [१५

१ प्र ब म ल_३ ल_२-०मुत्तम ॥ २ रा प्र ब म ल_३-अनिष्ट । फ-
 अनिष्टां । ३ फ-परदा० । ४ आ च रा प्र ब म ल_३ ल_२-नियत । ५ च रा
 प्र ल_३ ल_२-निष्कृ० । अ-०त प्राज्ञ । ६ च रा प्र ब म ल_३ ल_२-०दारपरा० । आ-
 दारा परा० । ७ ब ल_२-त्वचो । ल_३-त्वन्त० । ८ ल_२-वर्त्यसे । ९ आ-मिथप्रणीत ।
 १० ल_२-०थ्यं भुक्ता ॥ ११ प्र-प्रकृतात्मा० । १२ फ अ-०द्धानि वि० । १३ अ-
 रत्नै इच सं० । १४ आ-०न्तवै० । म-ध ता । १५ आ-०स्तकृतैर् । रा-०कृतं ह० ।
 प्र म ल_२-०ते ह० । ब-सुकृते । ल_३-सुकृत । १६ प्र-निवास । १७ ल_३-
 ०र्मिण । १८ च-नास्ति ॥ १९ आ-०क्ष० । २०. फ-न कृति । रा-न कृते ।
 प्र-निवृत । २१ च-नास्ति । २२ फ ल_३ ल_२-०ष्ट्यैष । च-ष्ट्यैर्नं । प्र-
 ०ष्ट्येष । अ-०ष्ट्यैव । २३ अ-निकृति । २४ आ-प्राप्तौ । २५ अ-इर्पिताः ॥
 २६ ल_२-नाल । २७ रा प्र ब म ल_३ ल_२-अंगना । २८, फ अ च रा प्र
 ब म ल_३ ल_२-प्रभा यथा ॥

- तस्याऽहं लोक-नाथस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः । [N
 १३] उप-धाय भुजं दिव्यं चन्दनाऽगुरु-संस्कृतम् ।
 कथं नामोप-धास्यामि भुजम् अन्यस्य कस्यचित् ॥१६॥ [१६
 १४] अहम् औपयिकी भार्या तस्यैव वमुधा-पतेः ।
 व्रत-स्नानस्य विप्रस्य विद्येव विदिताऽऽत्मनः ॥१७॥ [१७
 १५] साधु रावण रामेण मां समा-नैय दुःखिताम् ।
 वने वासितर्या मत्तं करिष्येव गजाऽधिपम् ॥१८॥ [१८
 १६] मित्रम् औपयिकं कर्तुं राघवो रावण त्वया ।
 वधं चाऽनिच्छतां घोरं पुंरी च परि-रक्षिता (?क्षितुम्) ॥१९॥ [१९
 १७] वर्जयेद् वर्जम् उत्सृष्टं वर्जयेत् कुपिताऽन्त-कम् ।
 त्वं विधेन तु सं-क्रुद्धो लोक-नाथः स राघवः ॥२०॥ [२३
 १८] रामस्य धनुषः शब्दं श्रोष्यसि त्वं मु-ढारुणम् ।
 शत-क्रतु-वि-सृष्टस्य निर्-घातम् अर्शनेर् इव ॥२१॥ [२४
 १९] इह शीघ्रं मु-पर्वाणो ज्वलिताऽऽभ्या इवोरगाः ।
 इषवो नि-पतिष्यन्ति राम-लक्ष्मण-लक्षिताः ॥२२॥ [२५
 २०] रक्षमां हन्यमानानाम् अस्यां पुर्या समन्ततः ।
 अ-गम्या हि भविष्यन्ति पन्थानः शर-वृष्टिभिः ॥२३॥ [२६

१ आ च रा प्र व म ल_१ ल_२-मव्य । २ आ-०सकृतम् ॥ ३ रा प्र व म ल_१-०नीय । ४ रा-०शि० । ५ फ अ-नित्य । ६ आ-करेण्वेव । ७. फ अ च रा प्र व म ल_१ ल_२-राघव । ८ आ फ च-राऽ० । प्र-वधश्चा० । ९. आ-वा निवृत्ता घो० । फ-अनिच्छता । प्र-०च्छता । १० आ प्र व अ म-पुरी । ११. फ-०मप्रतिरक्षता । व अ ल_१ ल_२-०रिरक्षिता ॥ १२ फ-धनुस्त्वं । १३ अ-०येदपि चान्तक । १४ फ च रा-०पितोऽन्तक । १५ अ-वर्जयेन्नपि । ल_२-०धेन च ॥ १६ आ-स्रोष्यसि । १७ फ आ च व-अस० ॥ १८. आ-०णइवलिनास्या । १९ ल_२-त्रुटित. पाठ ॥ २० रा म-पुरि । २१. आ च-अभितापा । अ फ-अमपाता । २२ ल_२-नास्ति ॥

- २१] राक्षसेन्द्र महा-सर्प स रामो गरुडो महान् ।
 २२पू] त्वां हनिष्यति वेगेन वैनतेय इवोर-गम् ॥२४॥ [२७
 अप-नेष्यति मां भर्ता त्वत्तः शीघ्रम् अरिन्दमः ।
 २३] अ-मुरेभ्यः श्रियं दीप्तां विष्णुस् त्रिभिरै इव क्रमैः ॥२५॥ [२८
 जन-स्थाने हत-स्थाने नि-हते रक्षसां बले । [२९पू
 N] तीव्रं त्वम् आप्नुया दुःखं शर्व मार इवाऽऽतुरः ॥२६॥ [N
 आलयं तु तयोः शीघ्रं गतस् त्वं नार-सिंहयोः ।
 ३१] गोचरं गतयोर् आत्रोः शृगाल इव सिंहयोः ॥२७॥ [३०
 नहि गन्धम् उपाऽऽघ्राय राम-लक्ष्मणयोस् त्वया ।
 ३२] शक्यं सं-दर्शने^१ स्थातुं शुना शार्दूलयोर् इव ॥२८॥ [३१
 तस्य ते वि-ग्रहस् ताभ्याम् अ-युक्तो मोहम् आ-स्थितः ।
 ३३] वृत्रस्येवेन्द्र-विष्णुभ्यां यथैवैकस्य वि-ग्रहः ॥२९॥ [३२
 क्षिप्रं तव स-सैन्यस्य रामः सौमित्रिणा सह ।
 ३४] तोर्यम् अल्पम् इवाऽऽदिसः प्राणान् आदाय यास्यति ॥३३

१. च-०रगान् । २. आ-तत. । ३. फ-त्रिदिवविक्रमै. । च अ ब-
 विष्णुरिव पराक्रमै ॥ ४. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०न हतं श्रुत्वा । ५. प्र-
 राक्षसे । ६. ल_१-ब्रल । ७. च-तीव्रत्वमा० । ८. आ-०ब्रुया । रा प्र-
 ०दु ख । अ-स्वमाप्त वा दुःख । ९. फ-शर्वगाभिवा० । च रा ब त ल_१ ल_२-
 शम्भोर्मार इवातुर. । प्र-शम्भोर्मारहवातर । अ-पूर्णमान इवा० ।
 १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । ११. आ-न शक्य स्पन्दते । च-न शक्य
 स्यन्दने । रा प्र ब म ल_१ ल_२-न शक्य स्यन्दने । १२. आ-वने शार्दू० । रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-शृगाल इव सिंहयोः । १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०भ्या प्रयु० ।
 १४. फ-मोहसमाहित । १५. आ-वृत० । १६. आ-तयोस्तस्य च । अ-
 तथा चैकस्य ॥ १७. आ-तेजम० ॥

गिरि कुवेरस्य गतम् त्वम् आलयम्
 नभो-गतोऽधो^१ वरुणस्य वाऽऽलयम् ।
 अ-संशयं दाशरथेर्^२ न मोक्ष्यसे

N] दुर्मो यथा काल-गतो महाऽर्शनेः ॥३१॥ [३४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वाक्यं
 नाम षोडशं. सर्गः ॥१६॥

१ म-गत यमालयम् । अ-गतस्त्वमुल्बणं । २. फ
 च रा प्र व म ल_१ ल_२-०तो वा व० । अ-नभोगतस्त्वं । ३ आ-
 च प्र व म ल_१ ल_२-चाल०।४ च-०रथिर् । ५ फ-भ्रुव । च-द्रुम् । ६. फ
 च-महासनिः । ७, म-अष्टादशः ॥

[व-२०]= [सप्तदशः सर्गः] =[दा-२२]

सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा परुषं राक्षसेश्वरः ।

१] प्रत्य-उवाच ततः सीतां वि-प्रियं प्रिय-दर्शनाम् ॥१॥ [१

यथा यथा सांत्वयिता वश्यः स्त्रीणां तथा तथा ।

२] यथा यथा प्रियं वक्ता परि-भूतस् तथा तथा ॥२॥ [२

संनि-यच्छति मे क्रोधं त्वयि कामः सम्-उत्थितम् ।

३] उन्-मार्गिणां बलाद् वेगं ह्यानाम् इव सारथिः ॥३॥ [३

वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन् किल नि-बध्यते ।

४] जने तस्मिन् त्व् अनु-क्रोशः स्नेहश् च किल जायते ॥४॥ [४

एतस्मान् कारणान् न त्वां घातयामि वराऽऽनने ।

५] बधाऽर्हाम् अं-व-मानाऽर्हा मिथ्या-प्रव्रजिते रंताम् ॥५॥ [५

परुषाणि हि वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि मम ।

६] तेषु तेषु वधो युक्तस् तव मैथिलि दारुणः ॥६॥ [६

एवम् उक्त्वा तु वैदेहीं रावणो रक्षसस् तदा ।

N] क्रोध-संरंभ-संयुक्तः सीताम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥७॥ [७

श्रुत्वै(श्रुत्वे)तद् वचनं भद्रे त्वम् अ-वध्यर्त्वम् आ-श्रित्ता ।

N] भाषसे परुषाण्य् एवं वि-श्रब्धं गत-साध्वसा ॥८॥ [N

१ फ अ-०साधिपः । २ अ-०शन ॥ ३ आ फ च रा प्र म ल_१
ल_२-शान्त्व० । ४ आ-ब्रूते ॥ ५ आ ल_१ल_२-स नि० । ६ फ अ-काम ।
७-फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०स्थितः । ८ आ-०रथिम् ॥
९ आ-यात० । १० फ-०मेवमारोहो । आ-०भिव माना० । ११ फ-
न वा ॥ १२ म-०षाणीह वा । ल_२-०षाणि च । १३ ब-नियतानि । १४ रा म-
मे ॥ १५ फ अ-०राक्षसेश्वरः ॥ १६ अ-०वध्या व्यवस्थिता । १७ रा म ल_१
ल_२-०परुषं त्वेव ॥

न युक्तं परुषं वक्तुम् ईश्वरे ह्य अ-प्रियाणि च ।

[N] जैनस्य पर्षदो मध्ये प्र-भविष्णोर् वि-शेषतः ॥१॥ [N

अलङ्कारो हि नारीणां दान्तिग्यं परम् उच्यते ।

[N] दुर्लभं तच्च च ते सीते कथं भर्तुः(?) प्रिया ह्य अपि(?) सि ॥१०॥ [N

यादृशोऽयं मम क्रोयो यथावत् त्वम् अव-स्थिता ।

[N] वंधाय वै सृजेयं त्वां स्त्री-भावान् न तु वर्धसे ॥११॥ [N

द्वौ मासौ क्षमितव्यौ मे कालस् तेऽयं मया कृतः ।

[७] ततः शयनम् आ-रोह मम त्वं वर-वर्णिनि ॥१२॥ [८

द्वाभ्याम् ऊर्ध्वं तु मासाभ्यां भर्तारं माम् अनु-ञ्छतीम् ।

[८] ततस् त्वां प्रातर-आशार्थं सूदाश छे-म्यन्ति खण्ड-शः १३ ॥ [N

तां तर्ज्यमानां सं प्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेण जानकीम् ।

[१०] देव-गर्व-कन्यास्य ता वि-षेदुः कमलेक्षणाः ॥१४॥ [१०

ओष्ठ-प्रकारैः अपरा नेत्रांऽऽकारैस् तथाऽपराः ।

[११] सीतास्य आ-श्वामयामामुस तर्जितां तेन रत्नसा ॥१५॥ [११

१ अ फ- न युक्त परुष वक्तुम् । प्र ब-न वक्तु परुष युक्तम् ।

२. फ-ईश्वरो ह्यप्रियाणि वा । ३ फ अ-जनस्य महतो मध्ये । प्र-जनस्य परिषदो मध्ये ॥ ४ अ-भर्तृप्रिया ह्यपि ॥ ५ फ च रा प्र ब म ल-यादृशोय । ६.फ च रा अ-यथा च । प्र ब म ल-यथा वा । ७ आ च रा प्र ब ल-बंधायावसृजेह । फ-बंधाय विसृजेह । ८ अ-स्त्रीभावेनासि धार्यते ॥ ९ आ फ म अ-क्षितव्यौ । १० अ-यथा कृत्वा । ११ ब-मासक मदिरक्षणे ॥ १२. आ च रा प्र ब म ल-ततस् वा राक्षसा सर्वे तदा छेत्स्यन्ति खण्डश । अ-व्रतस्या प्रातराशार्थं तदा छेत्स्यामि खण्डश ॥ दा-मम त्वा प्रातराशार्थमा-

रभन्ने महानमे । वं-मम त्वा प्रातराशाय सूदाशछेत्स्यन्ति खण्डश ॥ १३ फ अ-दुर्विपुलेक्षणाः ॥ १४ फ-अष्टप्र० । रा प्र ब ल-दुष्टप्र० । अ-तैस्तैः प्रकाशैः । १५ ल-निद्राका० ॥

ताभिर् आ-श्वासिता सीता रावणं राक्षसाऽधिपम् ।

१२] उवाचाऽऽत्म-हितं वाक्यं वृत्त-शौण्डीर्य-गर्वितम् ॥१६॥ [१२

तस्य राक्षस-राजस्य सीता न ममृषे वचः ।

[N] पुण्य-कीर्त्तिर् इवाऽकीर्त्तिं पुनः कोपाद् उवाच हँ ॥१७॥ [N

नूनं न ते जनः कश्चिद् अस्ति नि-श्रेयसे स्थितः ।

१३] नि-वारयति यो न त्वां कर्मणः साधु-गर्हितात् ॥१८॥ [१३

मां हि धर्माऽऽत्मनः पत्नी शचीम् इव शत-क्रतोः ।

१४] प्राऽर्थयेताऽपि मनसा त्रिषु लोकेषु कोऽपरः ॥१९॥ [१४

राक्षसाऽधमं रामस्य भार्याम् अ-मित-तेजसः ।

१५] उक्तवान् माम् इदं वाक्यं कं गतस् तस्य मोक्षयसे ॥२०॥ [३५

यथा दृप्तस्य नागस्य शशकः स-दृशो भवेत् ।^{१४}

१६] तथा द्विरद-वद् रामस् त्वं नीच-शशवत् स्मृतः ॥२१॥ [१६

स त्वम् इक्ष्वाकु-नाथं तं क्षिप्रं प्राप्य वि-नश्यसि ।

१७] चक्षुषोर विषयं तस्य न तावद् उप-मच्छसि ॥२२॥ [१७

१ प्र-०त्तसौन्दर्यग० । ब ल_१-०त्तशौण्डीर्यग० । ल_२-वृत्त शौण्डीर्यग० । २ फ
अ-०र्विता । ३ अ-०वाकीर्त्ते । फ-०वाकीर्त्ते । ४ आ-वर्द्धनश्च पुन पुन ॥
५ फ च प्र-निश्रेयसि स्थि० । अ-०सेरत । ६ आ प्र ब म ल_२अ-हि । ७ फ च
रा ल_१-०र्मणोस्माद्विगर्हितात् ॥ ८ अ-तस्य । ९ फ-शचीपते । १० ब ल_१
ल_२-क पर ॥ ११ च रा म-ना-द्युगतोपि न । प्र ल_१ ल_२-द्युगतस्त्व न ॥
१२ फ-को हि दृप्तश्च मातङ्ग । च-प्रथाप्यदृप्तश्च ना० । रा ल_२-यथा दुष्टश्च ना० ।
प्र ब-यथा दृष्टश्च ना० । ल_१-यथा दृष्ट्या च मातङ्ग । १३ फ च
रा ल_२ प्र ब ल_१-शशश्च । १४ आ-को हि वा मत्तमातङ्गः सिंहस्य
सदृशो भवेत् । अ-न जातु शशको दृष्टो मातङ्गसदृशो भवेत् । १५
आ-०सदृशोऽधम । अ-०शशकः स्मृतः । १६ आ रा च फ प्र ल_२ ब-त्व ।
१७ अ-क्षिप्यन्नैव विनक्षसि । फ प्र ल_२ च म-०प्य नशिस्यसि ।
ल_१-०प्य न विध्यसि ॥

- इमे ते नयने कृगे विरूपे कृष्ण-पिङ्गले ।
 १८] त्रितौ न पततः कस्मान् ममाऽनार्थं निर-ईक्षणात् ॥२३॥ [१८
 तस्य धर्माऽऽत्मनः पत्नी स्तुषां दश-रथस्य च ।
 १९] कथं व्या-हरतो मां ते जिह्वा पाप न शीर्यते ॥२४॥ [१९
 अ-संदेशाद् हि रामस्य तपसश् चाऽनु-पालनात् ।
 २०] न त्वां करोम्य अहं क्रुद्धा भस्म-साद् अथ तेजसा ॥२५॥ [२०
 नाऽप-हर्तुर्म अहं शक्या तस्य रामस्य धीमतः ।
 २१] विधिस् त्व वधाऽर्थाय वि-हितोऽयम् अ-संज्ञयर्म ॥२६॥ [२१
 शूरेण धनद-भ्रात्रा वलैः सम्-उदितेन च ।
 N] अप-वाह्य च रामं तं दाग्-वौर्यम् उदं कृतं ॥२७॥ [२२
 मीतायाम तद् वचः श्रुत्वा रावणो रात्रमांऽव्यिषः ।
 २२] वि-वृत्त नयने कृगे जानकीम् अन्व-अवैक्षता ॥२८॥ [२३
 नील-जीमूत-संकाशो महा-भुज-शिरो-धरः ।
 २३] सिंह-खेलं-गतिः श्रीमान् दीप्त-जिह्वाऽग्र-लोचनः ॥२९॥ [२४
 चलाऽग्र-मुकुटः प्रांऽशुश चित्र-माल्याऽनु-लेपनः ।
 २४] रक्त-माल्याम्बर-धरस् तमांऽगद-विभूषणः ॥३०॥ [२५
 श्रोणी-मूत्रेण महता कौञ्चनेन मुसं-वृत्तैः ।
 २६] अमृतोत्-पादने नैर्द्धो भुजंगेनेव मन्दरः ॥३१॥ [२६

१. अ-ग्रामनाथा निरीक्षत । २. आ-०शाद्विरा०। रा म ल, -०शाच्च रा०।
 ३. आ-मस्ममाद् ॥ ४. आ रा प्र व म ल, ल, अ-०पकर्त्तुं ॥ ५. फ-
 अवशय । ६. च-नास्ति । ७. फ-त्रया परोक्ष रामस्य । अ-व्यापवाह्य राम
 त । व ल, -अपवाह्य च त राम ॥ ८. अ-०यास्तु । ९. अ-०सेश्वरः ।
 १०. व म ल, ल, -०की तामवे ॥ ११. फ म-भिहमत्वग ॥ १२. फ अ-पाङ्गरेण ।
 १३. आ अ-सुसवृता । फ-सुमस्कृत । १४. फ-बद्धो । १५. आ-पुजगेनेव ।
 १६. रा-नास्ति ।

तरुणाऽऽदिस-वर्णाभ्यां कुण्डलाभ्यां वि-भूषितः ।

N] रक्त-पल्लव-पुष्पाभ्याम् अ-शोकाभ्याम् इवाऽचलः ॥३२॥^१ [२८

अवेक्षमाणो वैदेही कोप-संरक्त-लोचनः ।^२

२७] उवाच रावणः सीतां भुजंग इव निश्वसन् ॥३३॥ [३०

अ-नयेनाऽभिसं-युक्ताम् अर्थ-हीनम् अनु-व्रताम् ।

२८] नाशयाम्य अहम् अद्य त्वां मूर्यः संध्याम् इवौजसा ॥३४॥ [३१

इत्य् उक्त्वा मैथिली राजा रावणः शत्रु-रावणः ।

२९] सं-दिदेश ततः सर्वा राक्षसीर् घोर-दर्शनाः ॥३५॥ [३२

एकाऽस्तीम् एक-कर्णा च कर्ण-प्रावरणाम् अपि ।

N] गो-कर्णा हस्ति-कर्णा च लंब-कर्णाम् अ-कर्णिकाम् ३६ ॥^३ [३३

अति-मात्र-शिरो-ग्रीवां अति-मात्र-कुचोदरीम् ।

अति-मात्राऽऽस्य-नेत्रां च दीर्घ-जिह्वां खराऽऽननाम् ।^४ [३५

N] अ-नासिकां सिंह-मुखीं गो-मुखीं सूकराऽऽननाम् ॥३७॥ [३६ पृ

हयोष्ट-खर-वक्त्राश् च राक्षसीर् घोर-दर्शनाः ।^५

N] खड्ग-मुद्गर-शूलानि शोणितानिऽऽक्तानि वि-भ्रतीः ॥३८॥^६ [N

१ फ प्र-०र्णाभ । २ रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । ३ म-कोधस ०।४ रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । ५ आ फ च रा-०संयुक्त । ल_२-०भिसपन्ना । अ-०संयुक्तोप्यर्थ ०। ६ ल_२-०नाम् । ७ फ च रा-०नुव्रजन् । आ अ-०नुव्रते । ८ रा प्र व म ल_१-०नुकर्षण । ९ आ-राक्षसी घोर ०।१० फ अ-०क्षी चैकक ०। ल_१-०क्षमिकवर्णा । ११ रा प्र व म ल_१-गोकर्णी हस्तिकर्णी च लंबकर्णी । १२ ल_२ ब-नास्ति ॥ १३ आ रा प्र व म ल_१-०त्रकृशोद ० । १४ आ फ-०र्वाजिह्वनखाननाम् । अ-०र्वाजिह्वा गजानानाम् । १५ ल_२-नास्ति । १६ फ-व्याघ्रसूकरनासिकाम् । व ल_१-गोमुखीमुखी सूकराननाम् । १७ फ-०वक्त्रा च सुरामांसासवप्रियाम् । १८ ल_२-नास्ति । १९ रा प्र व म ल_१ ल_२-शोभमानानि ॥ २० अ-नास्ति ।

- ३०पू] नाना-प्रहरणोपेता नाना-रूप-गुणाऽन्विताः ।
 ३२उ] विचित्र-माल्याऽऽभरणा रक्त-माल्याऽनुलेपनाः ।
 ३०उ] मांस-शोणित-दिग्धांसीर् मेदो-दिग्ध-कराऽऽङ्गनाः॥३९॥[N
 यथा र्भृदु-वश-गा सीता क्षिप्रं भवति जानकी ।
 ३३] तथा कुरुत राक्षस्यः सर्वाः क्षिप्रं समेख च ॥४०॥ [N
 प्रति-लोमाऽनु-लोमैश् च साम-दान-विभेदनैः ।
 ३४] आ-वर्त्तयते वैदेहीं दण्डस्योद्यमनैर् अपि ॥४१॥ [N
 इति प्रतिसमा-दिश्य राक्षसेन्द्रः पुनः पुनः ।
 ३५] कोप-मन्यु-परीताऽऽत्मा पर्य-अगच्छत् स जानकीमा॥४२॥[३८
 उपाऽऽगम्य तंतं तूर्णं रंक्षसी वाक्य-शालिनी ।
 ३६] परि-प्वज्य दश-ग्रीवम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥४३॥ [३९
 मया क्रीडं महा-राज सीतया किं करिष्यसि । [४०पू
 ३७] अ-कामां कामयानस्य शरीरम् उप-तप्यते ॥४४॥
 इच्छन्ती कामयानस्य प्रीतिर भवति शोभना । [४२
 ३८] प्रीतिम् आहुस तु विद्रांसः कामस्य फलम् उत्तमम् ॥४५॥^{११} [N

१. अ-नास्ति । २. आ-०ननाम् । ३. ल-नास्ति । ४. अ-फ-भे-
 वशगा । ५. फ-आतर्पयत । ६. रा प्र व म ल_१-निर्वघादमनैर् । ल_२-शमनै-
 र्दमनैरपि । ७. फ-अ-काम० । ८. आ-पर्यष्टस । प्र म ल_३ ल_२-गर्ज-
 नर्जनम् । व-गर्ज वाजनम् । ९. फ-प्र व ल_३ अ-उप० । १०. प्र व ल_३ म
 अ-तत शीघ्र राक्षसी । ११. फ-त्रमालिनी । प्र व ल_३ म-०सीर्वा
 क्य० । अ-च ०मी सुमालिनीम् । १२. फ-रम् । १३. अ-प्रयोजनम् ।
 १४. रा प्र व ल_३ ल_२-नास्ति ॥ अतः परमधिक पाठः-म-विवर्षया कृपणया
 मानुष्यान्यमनस्कया । चलथौक्नया राजन् सीतया किं करिष्यसि ॥
 न्नममन्या महाबाहो न देवा भोगवर्तनम् । विद्युयेन दौर्भाग्यान्न
 त्वामिच्छन्ति जानकी ॥ देवगधर्वकन्याश्च यत्ताराक्षसकन्यका । अन्याशचैव
 महाबाहो पौरुषेण त्वयार्जिता ॥ ताभिः क्रीड महाराज जहीमामल्पचेतसम् ।

एवम् उक्तस् तया राजा स्मितं कृत्वा दशाऽऽननः ।^१ [४३पृ
३९] तप्त-काञ्चन-वर्णाऽऽभं प्र-विवेश गृहं ततः ॥४७॥ [४४उ
वं.२५स.] देव-गंधर्व-कन्याश् च नाग-कन्याश् च सर्व-शः ।

१] परि-वार्य दश-ग्रीवं वि-विशुर् भवनोत्तमम् ॥४८॥ [४५
स मैथिली धर्म-पराम् अव-स्थितां

प्र-वेपमानां प्रति-भत्स्य दुःखिताम् ।

विहाय सीतां मदनेन मोहितः

N] स्वम् एव वेश्म प्र-विवेश रावणः ॥४९॥ [४६

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-रावण-संवादो
नाम सप्तदश सर्ग ॥ १७ ॥

१ आ-एवमुक्तस्तथा । २ वं-एवमुक्तो दशग्रीव. प्रियया सोऽनुरूपया ।
३ आ-नागपत्न्यश्च । ४ ल२-०ग्रीवो । ५ ल०-विवेश । ६ फ प्रब म
ल१ अ-परिभत्स्य । आ-प्रिभत्स्य ॥ ७ राक्षसीसमादेशो ॥

[वं-२५]= [अष्टादशः सर्गः] =[दा-२३]

इत्यु-उक्त्वा मैथिली राजा रावणः शत्रु-रावणः ।

N] सं-दिश्य च तथा सर्वा राक्षसीर् निर-जगाम ह ॥१॥ [१

निष्-क्रान्ते राक्षसेन्द्रे तु पुनर् अन्तः-पुरं गते ।

२] राक्षस्यो भीम-रूपाम् ताः सीतां समभि-दुद्रुवुः ॥२॥ [२

ततस् ताः सम-उपाऽऽगम्य राक्षस्यः क्रोध-मूर्च्छिताः ।

N] परं परुषया वाचा वैदेहीम् इदम् अब्रुवन् ॥३॥ [३

पौलस्त्यानां वरिष्ठस्य रावणस्य महाऽऽत्मनः ।

N] दश-ग्रीवस्य भार्यात्वं सीते न बहु मन्यसे ॥४॥ [४

ततस् त्व् एक-जंटा नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् ।

N] आ-मंथ्य क्लिन्न-ताम्राऽक्षी सीतां कर-तलोदरीम् ॥५॥ [५

प्रजा-पतीनां पण्णां तु चतुर्थो यः प्रजा-पतिः ।

N] मानसो ब्रह्मणः पुत्रः पुलस्त्य इति विश्रुतः ॥६॥ [६

पुलस्त्यस्य तु तेजस्वी महर्षिर् मानसः सुतः ।^१

N] नाम्ना तु विश्रवा नाम प्रजा-पति-संभः प्रभुः ॥७॥ [७

तस्य पुत्रो विशालाऽक्षि रावणः शत्रु-रावणः । [८पू

N] पुष्पोत्कटायाम् उत्पन्नञ् चतुर्थः प्र-पितामहात् ॥८॥ [N

१ प्र-०कर्षण । २ फ प्र व ल_१ ल_२ अ-न्त. । ३ म-राक्षस्यो निजगाम ह ॥ ४ रा प्र व म ल_१-रावणे शत्रुरावणे । ल_०-पुरन्दरपुरे शुभे । च-पुरन्दरपुरे गते । ५ रा-दुरात्मन । ६ फ-भार्या तु ॥ ७ प्र-०रुजना नाम । ८ आ-क्लिष्टता ० ॥ ९ ल_०-नाम्ति ॥ १० ल_१-स्थित । ११ ल_२-नास्ति । १२ फ-विश्रवसो नाम । १३ आ-०तिसुतः ॥ १४ फ च प्र व म ल_१ ल_२-पुष्पोत्क० । अ-जातः पुष्पोत्कटायास्तु । ल_१-०ब्रश्चतुर्थात् । १५ ल_२-प्रपितामहः ।

- सा तस्य रत्नोऽधिपतेर् भार्याऽर्थ कि न कल्पसे ।
 N] मयोक्तो चारु-सर्वाऽङ्गि वाक्यं कि नाऽनु-मन्यसे ॥१॥ [८ उ
 ततो हरि-जटा नाम रत्नसी वाक्यम् अब्रवीत् ।
 N] क्रोध-दीप्तेक्षणा क्रूरा मार्जार-सदृशेक्षणा ॥१०॥^९ [९
 येन देवास त्रयस्-त्रिशद् देव-राजश् च निर्-जितः ।^{१०}
 N] तस्य राक्षस-सिंहस्य भार्याऽर्थ कि न कल्पसे ॥११॥ [१०
 वीर्योत्-कृष्टस्य शूरस्य सं-ग्रामेषु अ-निवर्तिनः ।
 N] बलिनो निख-युक्तस्य भार्याऽर्थ कि न कल्पसे ॥१२॥^{११} [१२
 प्रियां बहु-भर्तां भार्यां त्यक्त्वा राजा महा-बलः ।
 N] मंदोदरीं मनो-जां वै त्वाम् उपैति स रावणः ॥१३॥ [१३
 समृद्धं स्त्री-सहस्रैश् च नाना-रत्नैश् च मैथिलि ।
 N] अन्तः-पुरं समुत्-सृज्य त्वाम् उपैति स रावणः ॥१४॥ [१४
 अ-सकृद् देवताः सार्धं यक्ष-गन्धर्व-दानवैः ।
 N] निर्-जिताः समरे येन स ते मूलम् उपाऽऽगतः ॥१५॥ [१६
 तस्य सर्व-समृद्धस्यै रावणस्य महाऽऽत्मनः ।
 N] किम्-अर्थं रात्सेन्द्रस्य भार्यात्वं नाऽभि-मन्यसे ॥१६॥ [१७

१ फ अ-भार्यात्व । २ च-०क्त । ३ च-०पश्यसे । ४ रा प्र ब म ल_१-मैथिली । ल_२-सीताया । ५ म-०रसदृशानना । ६ रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ७ रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । ८ रा प्र ब म ल_२-सीते । ल_१-सीतां । ९ फ-भार्या भवितुमर्हसि । अ-भार्यात्व नानुकल्पसे । १० फ च ब म ल_१-वीर्योत्सिक्तस्य । ११ फ म-भार्यात्वं । १२ रा प्र ल_० अ-नास्ति ॥ १३ च प्र ब म ल_२-०मती । १४ रा-राजा त्यक्त्वा भार्या । १५ फ-मनोज्ञाङ्गी ॥ १६ आ-समृद्धे । १७ अ-०कृहैवतैः । १८ फ-०र्वराक्षसैः । अ-वदानवाः ॥ १९, फ-समिद्धस्य । २० च रा प्र ब म ल_१ ल_२-भार्यार्थ ॥

यद्-भयान् न तपेत् सूर्यो भीतो यस्माच्च च मारुतः ।

[N] न वाति स्माऽऽयताऽपांऽगि तस्मात् त्वं न विभेषि किम् १७ [१९

पुष्प-वृष्टि वि-मुञ्चन्ति भयाद् यस्य महा-दुर्मोः ।

[N] शैलाश् चं शुभ्र-पानीयं जलदाश् च यथेच्छया ॥१८॥ [२०

तस्य नैर्ऋत-राजस्य राज-राजस्य भामिनि ।

[N] किं त्वं न कुरुषे बुद्धि भार्याऽर्थं रावणस्य हं ॥१९॥ [२१

एतत् साधु मया देवि भाषितं साधु-भाषिणि ।

[N] गृहाण पुष्पितं वाक्यं मा भूत् ते मनसि व्यथा ॥२०॥ [२२

समर-शिरसि यस्य त्रस्त-विध्वस्त-चेताः

पितृ-पतिर् अपि तूर्णं प्रीक् पलाऽऽयिष्ट युक्तः ।

विजित-सकल-लोकं रावणं तं महेन्द्रं

[N] किम् इति न बहु-मानाद् आश्रयस्यं उत्तमांऽङ्गे (?ङ्गि) ॥२१ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-प्रबोधन

नीमाऽष्टौऽशः सर्ग ॥ १८ ॥

१ फ अ-०यात्र तपस्यको । रा ल०-यद्भयात्तपते सूर्यो । २ फ-
०तापाणे ॥ ३ फ-प्रमु० । व-न मु० । ४ अ-यस्मान्महादुर्माः । ५.
फ-सुभ्र पाणीय । व-सुभ्राच्च पा० । म ल१ ल२-सुभ्राश्च पा० । अ-शुभ० ।
६ आ व-०च्छत ॥ ७ फ-०भाविनि । ८ फ रा-त्रै ॥ ९ फ-सा त्वमेत-
द्वचो । अ-सार्थकं मद्वचो । १० फ-भून्मनसि ते ॥ ११ रा-
प्रापलायिष्ट । १२ आ-मदोत्थ । व म ल१ ल०-महेच्छं । अ-महीशं ।
१३ फ-०यस्यानतागि ॥ १४ अ-राक्षसीतर्जनो सर्गः । फ-रावण-
सीतावाक्यं । रा-सीता प्रबोधो । १५ ल१-विंशतिः सर्ग, ॥

[वं—२५]= [एकोनविंशः सर्गः] =[दा—२४]

ततः सीतां समस्तास् ता राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

३] परुषं परुषाऽन-अर्हाम् ऊचुस् तां वाक्यम् अ-प्रियम् ॥१॥ [१
४पू] किं त्वम् अन्तः-पुरे सीते सर्व-भूत-मनो-हरे ।

N] चारु-रत्न-समाकीर्णे न वि-श्वससि मैथिलि ॥२॥ [N
४उ] महाऽर्ह-गयनोपेते न वासं बहु मन्यसे । [२उ
५उ] प्रत्या-हर मनो रामान् न त्वं जातु गमिष्यसि ॥३॥ [३उ
६पू] किं त्वम् आ-वसथे रम्ये दिव्यं-काम-मनो-रंभे ।

N] चारु-रत्न-समाकीर्णे न वासं बहु मन्यसे ॥४^६॥ [N
येन लोकाम् त्रयः सर्वे सुर-राजश् च निर्-जितः ।

७] तस्य नैर्ऋत-राजस्य भार्याऽर्थ किं न कल्पसे ॥५॥ [N
मानुषी मानुषं कान्तं रामम् इच्छसि शोभने ।

८] रीज्याद् भ्रष्टम् अ-सिद्धाऽर्थ-वि-कृतं तम् अ-निन्दिते ॥६॥^{१२} [५
राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्म-निभेक्षणा ।

९] नेत्राभ्यां वारि-पूर्णाभ्याम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥७॥ [६
यद् इदं लोक-विद्विष्टम् उदा-हरथ सं-गताः ।

१०] नैतन् मनसि मे^{१३} वाक्यं किल्बिषं संप्र-तिष्ठते ॥८॥ [७

१ रा-अब्रवीत् ॥ २ फ च-नेच्छसि त्व हि ॥ ३ फ-मानुषी
मानुषस्यैव पतित्व । ४ फ च रा व म ल_१ ल_२ अ-राम ॥ ५ ल_१-
दिवि कामो मनोहरे ॥ अ-नित्य काम म० । ६ फ-नास्ति ॥ ७. फ
च अ-भार्यात्वं ॥ ८ फ अ-गन्तु । ९ प्र व म ल_१ ल_२-कान्तम् ।
१० फ-राजभ्रष्टम् । प्र व म ल_१-राष्ट्राद्धम् । ११ फ-वैकृत्यं त्वम् ।
१२ ल_२-नास्ति ॥ १३ फ प्र व म ल_१-वाक्य मे । १४ प्र व
म ल_१-कलुष ॥

नं मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुम् अर्हति ।

[N] कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥११॥ [८

दीनो वा राज्ञ्य-हीनो वा यो मे भर्ता स मे गुरुः । [१५

११] राज्ञा गुरुर महा-नेजाः सर्वस्थाऽनु-मतो यथा ।

न सै शक्यः परि-त्यक्तं मम वै^० दैवतं पतिः ॥१०॥ [N

१२] सीताया वचनं श्रुत्वा राक्षस्यः क्रोध-मूर्च्छिताः ।

भर्त्सयन्ति स्म परुषैर् वाक्यै रावण-चोदिताः ॥११॥ [१३

१३] अथ लीनस् तु तद् वाक्यं हनूमान् शिशिपां-द्रुमे ।

सीतां सं-तर्जयन्तीनां राक्षसीनाम् उपाऽश्रुणोत् ॥१२॥ [१४

१४] ताम अति-क्रम्य सं-रंभ्या वेपमानाम् ततस् ततः ।

भृशं सं-ल्लिङ्ग्य चोष्ट्रान् प्र-लम्ब-दशन-च्छदान् ॥१३॥ [१५

१५] ऊचुश् चैनां समा-रंभ्याः प्र-गृह्णाऽमि-परंश्वधान् ।

नेयम् अर्हति भर्तारं रावणं राक्षसाऽधिपम् ॥१४॥ [१६

१६] सा भर्त्सयमाना भीर्षाभी राक्षसीभिर् वराऽऽनना ।

१ आ-नामानुषी । २ ल_३-रक्षितुम् ॥ ३ ल_२-राष्ट्रही० अ-
राष्ट्रभ्रष्टो । ४ फ-यज्ञो । ५ फ-०स्थासुम० । ६ फ अ-शक्य-
स प० । ७ च रा प्र व म ल_३ ल_०-ममैव ॥ ८ आ फ-रावणचोदितै ॥
९. फ ल_२ अ-अवली० । १० फ-निर्वाक्य । ११. आ-०मा शिशिपाद्रु० ।
फ-०माशिशिपा० । ल_०-०मान् शिशिपाद्रु० ॥ १२ आ-सख्त्वा । १३
फ च रा प्र व म ल_३ ल_२-०हुर्जिह्वां । १४ फ च रा प्र व म ल_३-
०नच्छदा । ल_० अ-०नच्छदा ॥ १५ आ-जघ्नुर् । १६ फ-०मारब्ध ।
रा प्र म व ल_३ ल_० अ-सुमरब्धा. ॥ १७ प्र म ल_२ अ-
०ह्याशुप० । व-०ह्याश्वप० । ल_३-परिगृह्य प० । व-भिन्ना —०सिपर-
स्वधान् ॥ १८ ल_०-०स्यते न भीमाक्षी ।

स-वाष्पम् उप-सर्पन्ती शिशिपां समुपाऽऽगैमत् ॥१५॥ [१७
 १७] ततस् तां शिशिपां सीता राक्षसीभिः समा-वृता ।
 अभि-गम्य विशालाऽक्षी तस्थौ शोक-परिप्लुता ॥१६॥ [१८
 १८] तां कृशां दीन-वदनां मलिन-क्लिष्ट-वाससम् ।
 भर्त्सयाञ्चक्रिरे भीमा राक्षस्यस् ताः समन्ततः ॥१७॥ [१९
 १९] ततस् तु वि-र्नता नाम राक्षसी भीम-निःस्वना ।
 अब्रवीत् कुपिता क्रूरा कराला निर्-णतोदरी ॥१८॥ २०
 २०] सीते पर्याप्तम् एतावद् भर्त्सुश् चित्तं प्र-दर्शितम् ।
 सर्वत्राऽति-कृतं भद्रे व्यसनायोप-कल्पते ॥१९॥ [२१
 २१] परि-तुष्टाऽस्मि भद्रं ते कर्तव्यं मानुषं कृतम् ।
 ममाऽपि वर्चनं पथ्यं ब्रुवन्त्याः कुरु मैथिलि ॥२०॥ [२२
 २२] रावणं भर्ज भर्त्सारं भर्त्सारं सर्व-रक्षसाम् ।
 वि-क्रान्तं रूप-सम्पन्नं सुरेशम् इव वासवम् ॥२१॥ [२३
 २३] दक्षिणं खाग-शीलं च सर्वस्य प्रिय-वादिनम् । [२४
 मानुषं कृपणं रीमं सँक्त्वा रावणम् आश्रय ॥२२॥

१ म ल१-०ष्पमुखपर्यन्ता । ल२-सवाष्पे मुखपर्यन्ता । २
 आ फ व अ च रा प्र-सिसिपा । म-शिञ्जुपा । ल२-शिशिपां । ३
 रा प्र म ल१-सा समागमत् । फ च-समुपागतम् ॥ ४ आ-
 ततस्तु । अ-ता तदा । ५ ल२ अ-शिशिपा । ६ आ फ च ल२-
 समावृताम् । ७ फ च-०नकृष्णवा० । रा प्र व म ल१-०नक्लिष्टवा० ॥
 ८ प्र-वनिता । ९ फ रा-०मविक्रमा । अ-०मदर्शना । १० आ-
 निर्नतो० । रा प्र व ल१-निन्नतो० । म ल१-निन्नितो० ॥ ११ फ अ-
 भर्त्सुस्तेह प्र० । प्र च रा प्र व म ल१ ल२-भर्त्सुश्चिना प्रदर्शिता । १२ फ-
 ०त्राविष्कृत । अ-०त्राप्यकृत ॥ १३ आ-प्रति । १४ फ च रा अ-
 च वच । १५ आ-ब्रुवत्यां । अ-भ्रुव प्रकुरु ॥ १६ रा प्र
 व म ल१ ल२-कुरु ॥ १७ अ-व्यक्तवा सीते रा० ।

२४] दिव्याऽङ्ग-रागा वैदेहि दिव्य-भूषण-भूषिता । [२५

अद्य-प्रभृति सर्वेषां लोकानाम् ईश्वरी भव ॥२३॥

२५] अग्नेः स्वाहा यथा पत्नी शची चेन्द्रस्य शोभते । [२६

२६पू] उमा देवी च रुद्रस्य सन्ध्या पूष्णो वि-राजते ॥२४॥ [N

२७उ] एवं त्वं राक्षसेन्द्रस्य भव पत्नी वराऽऽनने ।^१[N

२८पू] किं ते रामेण वैदेहि मानुषेण गताऽऽयुषा ॥२५॥

एतद् उक्तं च मे वाक्यं यदि त्वं न करिष्यसि ।

२९] अस्मिन् मुहूर्त्ते सर्वाम् त्वां भक्षयाम न संशयः ॥२६॥ [२७

अन्या तु विक्रया नाम राक्षसी क्रोध-मूर्च्छिता ।

३०] अब्रवीद् वचनं सीतां मुष्टिम् उद्यम्य तर्जनीम् ॥२७॥ [२८

बहून्व्य अ-प्रति-रूपाणि वचनानि संहाम ते ।

३१] अनु-क्रोधान् मृदुन्वाच च भेदाच्च च त्वं मैथिलि ॥२८॥ [२९

त्व हेतोर्ग विगालाऽत्ती सर्वाः क्षिप्यामहे र्यतः ।

३२] इच्छ वा रावणं सीते किं चिरेण भ्रियस्व वा ॥२९॥ N

ततो ह्य-मुखी नाम लम्बमान-पयोधरा ।

३४] अब्रवीत् कुपिता दीना दीप्ताऽऽस्या दीप्त-लोचनी ॥३०॥ [N

अनु-नीता त्वम् अस्माभिश्च चिरं शान्त्वेन मैथिलि । [N

३५] न च नः कुरुषे वाक्यं हितं काल उप-स्थिते ॥३१॥ [३०

आ-नीताऽसि समुद्रस्य पारं मर्त्य-दुरा-सदम् ।

१ प्र ब म ल_१ ल_२-राजते । २ आ फ च प्र ब ल_१ ल_२ अ-
ब्रानने ॥ ३ रा-नास्ति ॥ ४ फ-भक्षयेयुर्न ॥ अ-भक्षयामो । ५
फ-गर्जती । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-तर्जती ॥ ६ आ फ अ-सहामि ।
७ फ अ-ललन्ध्यास्त्व ॥ ८ फ अ-चिरम् । ९ आ च रा प्र ब म
ल_१ ल_२ अ-प्रियंवदे ॥ १० ब ल_१ ल_२-हर्षसु० । ११ फ अ-
दीप्तमूर्द्धजा ॥ १२ आ फ च रा प्र ब म ल_१-शान्त्वेन ॥

- ३६] रावणाऽन्तः-पुरं घोरं प्र-विष्टा चाऽसि मैथिलि ॥३२॥ [३१
 ३७उ] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्धाम् अस्माभिश् च सुर-रक्षिताम् ।
 न त्वां शक्तः परि-त्रातुम् अपि सौत्तात् पुरन्दरः ॥३३॥ [३२
 ३८] कुरुष्व हित-वादिन्या वचनं मम मैथिलि ।
 N] तुल्यम् अश्रु-प्रपातेन सज शोकम् अन्-अर्थकम् ॥३४॥ [३३
 भजं प्रीति प्र-हर्ष च सजैतां निख-दीर्नताम् ।
 ३९] सा त्वं राक्षस-राजेन सह क्रीड यथा-सुखम् ॥३५॥ [३४
 जानांसि चं यथा भीरु स्त्रीणां यौवनम् अ-ध्रुवम् ।
 ४०] यावत् तन्न न व्यति-क्रान्तं तावत् सुखम् अवाऽऽप्नुहि ३६। [३५
 उद्यानानि च सर्वाणि पर्वतोप-वनानि च ।
 ४१] सह राक्षस-राजेन चरे त्वं मदरेक्षणे ॥३७॥ [३६
 स्त्री-सहस्राणि ते सप्त वशे स्थास्यन्ति सुन्दरि ।
 ४२] रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्व-रक्षसाम् ॥३८॥ [३७
 स्त्री-दुःखं स्त्री वि-जानीते तेनाऽर्थं प्र-ब्रवीमि ते ।
 N] स्त्रीणां स्त्रियो गतिर् यस्मात् तेन त्वां प्र-ब्रवीम्य अंहमा ३९। [N
 उत-पाठ्य चं ते हृदयं भक्षयिष्यामि मैथिलि ।

१. आ फ अ-रावणस्य गृहे । २ आ-रुद्धा अ० । ३. आ च-सुररक्षिता । ४ प्र-अत आरभ्य सर्गसमाप्तिं यावत्पाठो नास्ति । ५. फ च ल२ अ-० रित्रातु साक्षादपि । ६ अ-अलमश्रुप्र० ॥ ७. आ-भद्र प्रीति । अ-भज काम । ८ अ-नित्यदैन्यताम् ॥ ९ रा-जानामि । १० फ च म-हि । अ-त्वयथा । ११ आ-यावन्नान्य व्य० । ल२-यावन्न तु व्य० । अ-यावन्न तदतिक्रामेत् ॥ १२ स व म ल१ ल२-भज ॥ १३ फ-विजानाति तेनात्यर्थं ब्रवीमि । १४ ल२-स्त्रियः स्त्रीणा । १५. फ-गतिर्यतस्तेन त्वां प्रार्थयामहे ॥ १६ फ च रा-वा ते । व म ल१ ल२ अ-ते वा ॥

- ४३] यदि मे^१ व्या-हृतं वाक्यं यथावन न करिष्यसि ॥४०॥ [३८
ततश् चण्डोदरी नाम राक्षसी क्रूर-दर्शना ।
४४] भ्रामयन्ती महा-शूलं वचनं चेदम् अब्रवीत् ॥४१॥ [३९
इमां हरिण-लोलाऽक्षीं त्रासोत्कर्णप-पयोधराम् ।
४५] रावणेन हृतां दृष्ट्वा दोहदो मे महान् अभूत् ॥४२॥ [४०
यद् यङ्कृत-पिण्डं च हृद् (१६) यं रुधिरं च स-बन्धनम् ।
४६] अन्त्राण्यं अस्याः शिरश् चैव खादेयम् इति मे मतिः ॥४३॥ [४१
ततस् तु प्र-धंसा नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् ।
४७] कण्ठम् अस्या नृ-शंसायाः पीडयामि किम् एतया ॥४४॥ [४२
नि-वेद्यंतां ततो रात्रे मानुषीऽयं मृतेति हं ।
N] अत्र कश्चिन् न सं-देहः खंदातेत्य एव वक्ष्यति ॥४५॥ [४३
दृष्ट्वा ह् एतां निर-उच्छ्वासां वैवस्वत-गति गताम् ।
४८] भेक्ष्यताम्^१ इति मन्वानो रावणो ह् अभि-धास्यति ।^{११} [N
वि-शस्यंतां ततः सर्वाः शंभी-कुरुत लेशं-तः ॥४६॥^{१२} [४४उ

१ फ-यदिम व्या० । २ फ म-चन्द्रोदरी । च-छदोदरी । रा-
मंदोदरी । व ल_१ ल_२-छतोदरी । ३ फ-क्रूरनिस्वना । रा-बोरद० ।
म-क्रोधमूर्छिता । ४ फ-महच्छूलमिद वचनमब्रवीत् । अ-महाशूलमिदं
वचनमब्रवीत् ॥ ५ व-त्रासोत्कर्णप० । ६ ल_१-राक्षसेन ॥ ७ आ-
यद्यत्त्रिं च । रा म ल_१ ल_२-सकृच्चित्त च । प्र च व-यकृत पित्त च ।
८ फ अ-क्रोड च हृदय । ९ आ-अत्राणास्याः ॥ १०. आ-तपसा ।
फ-प्रवसा । रा-प्रवसा । अ-प्रथमा । ११ आ-पाटयामि ॥ १२.
व ल_१-०द्यते । १३ म-०षी सा । १४ फ च-च । रा व म ल_१
ल_२-हि । १५ ल_२-अथ । १६ आ-पादतेत्येव वक्ष्यथः ॥ १७ फ-
भर्त्स्यमानां हि । च रा ल_१ ल_२-भजतामिति । १८ म-सर्वा नो ।
१९ अ-नास्ति । २० व म ल_२-मांस कु० । २१ फ-भागशः ॥
२२ ल_१ ल_२-नास्ति ॥

ततस् त्व अयो-मुखी नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् । [N
 ४९] वि-भजाम समाम् एनां वि-वादो मे न रोचते ।
 N] पेयम् आ-नीयतां क्षिप्रं माल्यं च वि-विधं बहु ॥४७॥^{४५}
 ततः शूर्प-णखा नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् ।^{४६}
 ५०] अयो-मुख्या यद् एवोक्तं ममाऽप्य एतद् वि-वक्षितम् ॥४८॥^{४६}
 सुराम् आ-नीयतां क्षिप्रं सर्व-शोक-विनाशिनीम् ।
 ५१] मानुषं मांसम् आदाय नृसामोऽथ नि-कुम्भिलाम् । [४७
 ५२उ] तस्माद् एताम् अव-ष्टेभ्य भक्षाम सहिता वयम् ॥४९॥
 एवं सं-भर्त्स्यमाना सा सीता सुर-सुतोपमा ।
 ५३] राक्षसीभिः मु-घोराभिर् धैर्यं त्यक्त्वा रुरोद ह ॥५०॥ [४८
 अत्युत्-क्रटाभिर् अ-सकृत् परि-भर्त्स्यमाना^१
 सा राक्षसीभिर् अ-सितोत्पल-पल्लवाऽक्षी ।
 नि-शंवास-धूमम् अकरोत् मृग-लाञ्छनस्य
 N] तुल्यं मुखं यदे अधिकं तत एव चाऽभूत् ॥५१॥ [N
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लका-पर्वणि सीता-वर्णनं
 नामैकोनविंश. सर्गं ॥१९॥

१. फ-त्वधोसु० । च-त्वजोसु० ॥ २ आ-विभजामः ।
 ल१-त्रुटितः पाठः । ३ आ-समालेशाद्विवा० । रा ब म ल२-
 ह लेशेन वि० । ४ ल१-नास्ति ॥ ५ फ ब च रा म-सूर्पणखा ।
 ६ फ-अधोसु० । च-अजसु० ॥ ७ च रा ब ल२-आनयत । ८.
 फ अ-आसाद्य । ९ ब-नृप्यामोऽथ । १० आ-निकुस्तिलाम् । च-
 निकुन्तले । रा प्र ब म ल१-यथासुखम् । ११. फ-अवष्टभा खादाम ।
 ब म ल२-भ्य भक्षयाम । अ-भ्य खादामः ॥ १२. फ-सतर्ज्यमा० ॥
 १३. फ अ-इत्युत्क्रटाभिः परिभर्त्स्यमाना । १४. आ-निस्वासधू० । १५.
 ल२-तदधिक । १६. फ अ-वाभूत् ॥ १७. फ-राक्षसीविभीषणवाक्यं
 ना० । ब ल१ ल२ अ-नास्ति ॥

[वं-२६]= [विंशः सर्गः] =[दा-२५, २६]

अथं तामु वदन्तीषु परुषं दारुणं वंचः ।

N] राक्षसीष्व् अत्यै-असौम्यासुं हरोद् जनकाऽऽत्म-जा॥१॥^१[१
सा स्नापयन्ती वि-पुलौ स्तनौ नेत्र-जल-स्रवैः ।

N] चिन्तयन्ती न शोकस्य तदाऽन्तम अधि-गच्छति ॥२॥ [७
सर्वोपायैर् उपाऽऽक्रम्य सीतां ता रावर्ण-स्त्रियः ।

N] दृष्णी बभूवुर् युगपत् कृत्वाऽऽज्ञां भर्तुर् आ-दृताः॥३॥^१[N
सा वेपमाना सततं प्र-वाते कदली यथा ।^१

१] गत्तमीभ्यो भयं-त्रस्ता वि-वर्ण-वदनाऽभवत् ॥४॥ [८
तस्याः सां कम्पमानाया दीर्घा मुवि-पुलाऽसिता ।

२] कम्पिता रुचिरा वेणी सर्पन्ती भुजगी यथा ॥५॥^१ [९
एवम् उक्त्वा तु वैदेही राक्षसीभिर् मनस्विनी ।^१

३] उवाच परम-त्रस्ता वाष्प-गद्गदया गिरा ॥६॥ [२
न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुम् अर्हति ।

१. रा ब ल_३-इति तामु व०। अ-तथा तासा वदतीनां । म-अथं तासा वदतीनां । २ फ अ-बहु । ३ फ च अ-०सीष्वत्यसौम्या सा । रा ब म ल_३ ल_२-०सीष्वतिघोरा सा । ४ प्र-अत श्लोकादारभ्य “निरुद्धां रावणेनेह” इत्यादिश्लोकपर्यन्त पाठे नास्ति ॥ ५. ल_३-संस्ना० । अ-तौ स्ना० । ६. अ-०लस्रवे । ७. रा ब म ल_३-पारं चानधिग० । ल_२-पारमनधिग० ॥ ८. फ रा ब म ल_३ ल_२-०यैरुपक्रम्य । ९ म-राक्षस-स्त्रिय । १० अ-नास्ति ॥ ११ फ ब-नास्ति । १२ म-भयात्त्रस्ता ॥ १३ अ-तस्याश्च । १४ ब-सुविमला० । १५ आ-कम्पन्त्या कम्पिता वेणी कम्पन्ती । फ अ-दृदशे कम्पिता वेणी सर्पन्ती । १६. अतः पर-मधिकः पाठः—फ-सा वेपमाना दृदशे प्रवाते कदली यथा ॥ १७ च रा ब म ल_३ ल_२-राक्षसीना विरूपाणा श्रुत्वा वाचः सुदारुणाः ॥

- ४] कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥७॥ [३
 ५पू] नि-श्वसन्त्य् अति-दुःखाऽऽर्त्ता भयोप-हृत-चेतना । [१०पू
 हा रामेति च दुःखाऽऽर्त्ता पुनर् हा लक्ष्मणेति च ।
 ११] हा श्वश्रु मम कौसल्ये हा सुमित्रे ममेति च ॥८॥ [११
 १२पू] एषाऽल्प-पुण्या कृपणा वि-नश्यामि यथाऽयंथम् । [१४पू
 ५उ] आर्त्ता व्य-असृजद् अश्रूणि मैथिली वि-ललाप च ॥९॥
 लोक-प्रवादः सत्योऽयं पण्डितैः समुदा-हृतः ।
 ६] अ-काले दुर्-लभो मृत्युः स्त्रियो वा पुरुषस्य वा ॥१०॥ [१२
 यंच चांऽहम् आभिः क्रूराभी राक्षसीभिर् इहाऽर्दिता ।
 ७] जीवामि पति-हीना तु मुहूर्त्तम् अपि दुःखिता ॥११॥ [१३
 सा राक्षसी-मध्य-गता सीता सुर-सुतोपमा ।
 ८] न शर्म लेभे दुःखाऽऽर्त्ता रावणेन च तर्जिता ॥१२॥ [४
 प्राऽवेपिताऽधिकं सीता स्व-गात्रम् इव चाऽविशत् ।
 ९] वने यूथ-परिभ्रष्टा मृगी काँकैर् ईवांऽर्दिता ॥१३॥^{१८} [५
 सात्व-शोकस्य वि-पुलांशाखाम् आ-लम्ब्य पुष्पिताम् ।
 १०] चिन्तयामास शोकेन भर्त्तारं गत-मानसा ॥१४॥ [६

१ आ फ च प्र अ-विश्वस० । आ फ-०पहतचे० ।
 ३ फ च ब म ल_१ ल_२-हा हा रामेति । ४ अ-शोकार्त्ता ।
 ५ आ-स्वसु. म० । फ च रा-श्वसु म० । म-श्वश्रुम० । अ-
 श्वश्रु माम कौ० ॥ ६ अ-विनक्ष्या० । ७ फ म-यथातथम् । अ-
 क्षिता तथा । ८ रा ब म ल_१-एव । ९ अ-मिथिली विवशा सती ।
 १०. आ फ च रा ब म ल_१ ल_२-यन्नाह० ११ अ-क्रूराभि रा० । १२ फ च
 रा ब म ल_१ ल_२ अ-पतिना हीना । १३ अ-०सी मध्यगता । १४ फ-
 निर्जिता ॥ १५ अ-प्रवेपिता० १६ अ-गात्राण्येव चा० । १७ अ-०गी
 गोमायुनार्दिता । १८ रा ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥

- १२३] समुद्रं-मध्ये नौः पूर्णा वायु-वेगैर् इवाऽऽहता । [१४उ
भर्त्तरं तं अ-पश्यन्ती राक्षसी-वैशम् आ-गता ।
- १३] सीदामि खलु शोकेन कूलं तोयैर् ईवाऽऽवृतम् ॥१५॥ [१५
तं पद्म-दल-पत्राऽक्षं सिंह-विक्रान्त-गामिनम् ।
- १४] धन्याः पश्यन्ति तं रामं कृत-ज्ञं प्रिय-दर्शनम् ॥१६॥ [१६
सर्वथा तेन हीनाया रामेण विदिताऽऽत्मना ।
- १५] तीक्ष्णं विषम इवाऽऽस्वार्द्यं दुर्-लभं मम जीवितम् ॥१७॥ [१७
कीदृशं तु मया पापं 'पूर्वं देहांऽन्तरे कृतम् ।
- १६] यद् इयं प्राऽऽप्यतेऽवस्था मया घोरा मु-दारुणा ॥१८॥ [१८
जीवि-^१तं सक्तुम् इच्छामि शोकेन महताऽऽयु^२ता ।
- १७] गत्तसी-रक्षितत्वाच्च च कामो नाऽवाऽऽप्यते मर्या^३ ॥१९॥ [१९
- १८पू] धिग् अस्तु खलु मानुष्यं धिग् अस्तु पर-वश्यताम् । [२०पू
N] गत्तसी वशम् आ-पन्नं भर्त्स्यमानां मु-दार्^४रुणम् ॥२०॥ [N
- १८उ] न शक्यं यत् परि-सक्तु स्व-च्छन्देनाऽऽर्त्य-जीवितम् । [२०उ
यस्माद् अ-पा^५रैर् दुःखैर् मां प्राप्तां नयति ना^६ऽन्तकः ॥२१॥

१ म-मध्ये समुद्र । २ रा ब म ल_१-स्वमप० । ३ आ-
मीवसमागता । ४ अ-इवाप्लुती ॥ ५ रा ब म ल_१-सुपन्नदलप० ।
ल_२-सपन्नदलरूपाक्ष । अ-पद्मदलरक्षाक्ष । ६. आ-^०न्तविक्रमम् ।
७ फ अ-वै । ८ फ अ-प्रियवादिनाम् ॥ ९ आ फ च रा अ-
इवामाद्य । १० च रा ब म ल_१ ल_२ अ-पूर्वदेहा० ॥ ११ अ-^०तु ।
१२ फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-^०तावृता । १३. रा ब म ल_१ ल_०-नास्ति ॥
१४. अ-परिव० । १५ म ल_१ ल_२-आपन्न भर्त्स्यमान । १६ रा ब
अ-भिन्नाः-सुदारुणा । असगत इवात्राय श्लोकार्धं । तु० उपरि २५ द्वाः श्लो० ॥
१७. आ-शक्या । १८. आ-पतित्य० । अ-परित्यक्तुमात्मच्छन्देन
जी० ॥ १९. फ-चान्तकः ॥

- १९] प्र-संक्तासु-मुखीऽत्य-एवं रुदती जनकाऽऽत्म-जा । [दार६स०
अधो-मुखी वि-लपितुं बाला समुप-चक्रमे ॥२२॥ [१
२०] उन्-मत्तेव प्र-मत्तेव भ्रान्त-चित्तेव भामिनी ।
उपाऽऽवृता किशोरीऽर्व व्य-अचेष्टत मही-तले ॥२३॥ [२
२१] राघवस्य प्र-मत्तस्य रक्षसा काम-रूपिणी ।
राघवेन प्र-मथयाऽहं क्रोशन्त्य अप-ह(?)ता बलात् ॥२४॥ [३
२२] राक्षसी-वशम् आ-पन्ना भर्त्स्यमाना सु-दारुणम् ।
वि-चिन्तयामि दुःखाऽऽर्त्तानाऽहं शक्यामि जीवितुम् ॥२५॥ [४
२३] न हि मे जीवितेनाऽर्थो नैर्वाऽर्थैर् न वि-भूषणैः ।^{१०}
वसन्त्या रक्षसां मध्ये विना रामं महा-रथम् ॥२६॥ [५
२४] धिङ् मां अन्-आर्याम् अ-संतीं याऽहं तेन विना-कृता ।
यन् मुहूर्त्तम् अपीऽच्छामि जीवितुं पाप-जीविकां ॥२७॥ [७
२५] जीविते नास्ति मे श्रद्धा सुखे वा तं विना प्रियम् ।^{१०}
भर्त्सरं सागराऽन्ताया वसुधायाः प्रियं-वदम् ॥२८॥ [८

१ अ-प्राशक्ता । रा ब ल_१ ल_२-कासुमु० । २ फ म-ब्रुवन्ती
जन० । अ-०ती जनकात्मजां ॥ ३ च रा ब म ल_१ ल_२-रुदती च ।
४. आ-०री च । ५ रा-व्यवेष्टत ॥ ६. अ-रक्षिसा कामरूपिणी ॥
७ आ प्र अ-नास्ति । ८ फ च रा ब म ल_१ ल_२-व्यचिन्त० । ९
च-शक्नोमि । १० आ प्र-नास्ति ॥ ११ अ-न वार्थो मे । १२
रा ब म ल_१ ल_२-नास्ति । १३ रा ब म ल_१ ल_२-वसन्ती ॥ १४
अ-दग्धामनार्यामसती । १५ फ-मुहूर्त्तमपि चेच्छामि । अ-या मुहूर्त्त-
मपी० । १६ अ-पापजीवितम् । १७ फ-नास्ति मे जीवितेन सुख त विना
प्रियम् । अ-नास्ति मे जीवितेनार्थो सुखे वा त विना प्रियम् । १८
ल_१-नास्ति ॥

- २६] छिद्यतां भक्ष्यतां वाऽपि शरीरं वि-सृजाम्य् अहम् ।
 मा चिरं वि-विधं दुःखं सहेयं प्रिय-वर्जिता ॥२९॥ [९
- २७] चग्णेनाऽपि मव्येन न स्पृशेयं निशा-चरम् ।
 किं पुना रावणं नीचं कामयेयं वि-गर्हितम् ॥३०॥ [१०
- २८] प्रत्या-ख्यातं न जानीते आत्मानं नाऽऽत्मनः कुलम् ।
 यो नृशस-प्रभावोऽयं मां धर्षयितुम् इच्छति ॥३१॥ [११
- २९] छिन्ना भिन्ना वि-भक्ता वा दीप्ते वाऽग्नौ प्र-वेशिता ।
 रावणं नोप-तिष्ठेऽह किं वि-लपेन वा चिरम् ॥३२॥ [१२
- ३०] र्व्यान-प्रव्रः कृत-व्रश्च च साऽनुक्रोशश्च च राघवः ।
 माम्प्रनं निगनु-क्रोशः शङ्के मद्-भार्य्य-संक्षयात् ॥३३॥ [१३
- ३१] राक्षसानां जन-स्थाने महर्माणि चतुर्दश ।
 ३२पृ] येनैकेन निरस्नानि स मा नाऽभ्यव-पद्यते ॥३४॥ [१४
- ३३उ] वि-राधो ढण्डकाऽरण्ये येन राक्षस-पुङ्गवः ।
 ३४पृ] शणैकेन नि-हनः स मां नाऽभ्यव-पद्यते ॥३५॥ [१६
- कामं मध्ये समुद्रस्य लंकेयं दुष्प्र-धर्षणा ।
 N] नतुराघव-बाणानाम् अ-प्रौऽऽप्याम् उप-धारये ॥३६॥ [१७

१ फ-०न्यतां । २. आ-भक्षता ३ ल-नास्ति । ४ रा व म ल-
 दाहणैरीरित । ल-दाहण नेदश । अ-अचिर न चिर ॥ ५ फ अ-रावण कि ।
 पुनर्नीच ॥ ६ आ-प्रत्याख्यातो स । ७ अ-नात्मान । ८ रा-०भावत्वान्माध-
 फ-प्रधर्षयितुमिच्छ ॥ ९ व म ल-०सेधौ वा । १० फअ-प्रदीपिता ।
 ११ अ-रोपतिष्ठेय । १२ फ अ-प्रलापेन । १३ आ फ च रा व ल-ल-अ-
 वक्षिरम् ॥ १४ अ-यो गुणज्ञ कृ० । १५ फ-सवृतो । अ-सजातो ।
 १६ अ-भाजम० १७-अ सहस्राणि जनस्थाने । १८ फ-मामभ्युपप० ।
 १९ ल-नास्ति । २० ल-अ-नास्ति । २१ अ-नाभ्युपप० । २२ अ-
 निरुद्धा रावणेनाह मन्दवीर्येण वीर्यवान् ॥ २३ फ-अप्राप्येत्यवधा० रा अ-
 अप्राप्येत्युपधा० ॥

किं नु त्वं कारणं येन रामो दृढ-पराक्रमः ।

- N] रक्षसाऽप-हृतां भार्याम् इष्टां नाऽभ्यव-पद्यते ॥३७॥ [१८
 ३२उ] इह-स्थां मां न जानीते शङ्के लक्ष्मण-पूर्वजः ।
 ३३पू] जानन्न नहि स तेजस्वी धर्षणां मर्षयिष्यति ॥३८॥ [१९
 ३४उ] हृतेति योऽपि गत्वा मां राघवाय नि-वेदयेत् । [२०पू
 N] मु-महत् तेन कल्याणं कृतं स्यात् लोक-नन्दनम् ॥३९॥ [N
 गृध्र-राजोऽपि समरे रावणेन नि-पातितः । [२०उ
 ३५] कृतं तेन महत् कर्म मां तदाऽभ्यव-गच्छता ।
 तिष्ठता रावणं-द्वन्द्वे दृढेनाऽपि जटायुषा ॥४०॥ [२१
 ३६] यदि माम् ईह जानीयाद् वर्त्तमानां स राघवः ।
 अद्य वाणैर् अपि क्रुद्धः कुर्यात् लोकम् अ-रात्तसम् ॥४१॥ [२२
 ३७] वि-ध्वंसे च पुरीं लंकां शोषयेच्च महोदधिम् ।
 रावणस्य च नीचस्य कीर्तिं नाम च नाशयेत् ॥४२॥ [२२
 ३८] ततो निहत-नाथानां राक्षसानां गृहे गृहे ।
 यथाऽहंम एव रुदती प्र-भीतेर्व पुरी भवेत् ॥४३॥ [२४
 ३९] वि-नष्टां रक्षसां लंकां कुर्याद् रामः स-लक्ष्मणः ।
 ४०पू] नहि ताभ्यां शरैः स्पृष्टो मुहूर्त्तम् अपि जीवति ॥४४॥ [२५
 ४१उ] चिता-धूमाऽऽकुल-पथा गृध्र-मण्डल-सङ्कुला ।

१ ल१ ल२-किन्तु किं । २ फ-नाभ्युपप० ॥ ३ रा प्र ब
 ल१-जानन्नपि स । आ फ-जानन्नपि हि । ४ फ-धर्षयि० । ५ अ-
 नास्ति ॥ ६ आ फ च रा प्र ब म ल१ ल२-तदाभ्यपग० । अ-तदाभ्यव-
 गच्छत । ७ अ-भिन्ना-रावण द्वन्द्वे । आ फ च ब म ल१ ल२-
 णयुद्धे ॥ ८ आ-अभिजा० । ९ फ रा म अ-अतिक्रु० ॥ १० आ-
 विध्वंसेम ॥ ११ रा प्र-यथाहमेव । १२ रा प्र-प्रभावेव ॥ १३ फ-
 स हि । १४. अ-शरैर्दृष्टो ॥

- ४२पृ] अ-चिरेण पुरी लंका श्मशान-सदृशी भवेत् ॥४५॥ [२६
 नाऽन्ति-दीर्घेण कालेन प्राऽऽप्स्याम्य एतं मनो-रथम् ।
- ४३] दुष्प्र-स्थानं समा-न्वयानि मर्वेषां हि विपर्य-अयम् ॥४६॥ [२७
 यादृशानि हि दृश्यन्ते लंकायाम् अ-शुभानि च ।
- N] अ-चिरेणैव कालेन भविष्यति हत-प्रभा ॥४७॥ [२८
 हने लंका-पतौ पापे रावणे राक्षसेश्वरे ।
- N] शोषं यास्यति दुर्-धर्षा प्र-मदा वि-धवा यथा ॥४८॥ [२९
 पुण्योत्सव-समृद्धाऽपि दुष्ट-सत्त्वा स-राक्षसा ।
- N] वि-नन्दयति पुरी लंका नष्ट-भर्ता यथाऽङ्गना ॥४९॥ [३०
 माऽन्धेकागः संमुद-योगो (?तो) हने गक्षम-पुङ्गवे ।
- N] भविष्यति संमुन-मोक्षो मेघानां शङ्गीऽव मे^{१३} ॥५०॥ [३२
 यद्वि नाम स शृगे मां रामो रक्ताऽन्त-लोचनः ।
- N] जानीयाद् वर्त्मानां हि रावणस्य नि-वेगने ॥५१॥^{१४} [३३
 भनेन तु नृ-शंभेन रावणेनाऽधमेन मे^{१६} ।^{१७}
- N] ममयो यम तु निर-दिष्टस तस्य कालोऽन्ति-वर्तते ॥५२॥ [३४

१. प्र व म ल_१ ल_२-तन्न दी० । २. प्र व म ल_१ ल_२-
 प्राप्स्याम्येतन्मनो० । रा-प्राप्स्याम्येस म० । ३. अ-दुष्प्रस्थानो यमाख्याहि ॥
 ४. अ-यादृशानां हि । रा प्र व म ल_१ ल_२-०शानिह । ५. अ-०यामाशु
 नामिनि ॥ ६. आ-चापि । प्र-वापि । ७. फ-०क्षयाधिपे । अ-०क्षसाधमे ।
 ८. रा प्र व म ल_१-शोक या० । अ-शेष पश्यति ॥ ९. फ-नष्टविध्वस्तरा० ।
 अ-नष्टवन्प्रसक्त० । १०. फ अ-भविष्यति । व म ल_१ ल_२-विनश्यति ॥
 ११. आ स-०कारमिवोद्यत । फ रा प्र व ल_२-०कारमिवोद्यत । ल_१-
 ०कारमिवोद्यत । १२. अ-महाशब्दे । १३. अ-खे ॥ १४. ल_१-नास्ति ।
 १५. अ-सृष्टः । १६. ल_२-अ-च । १७. ल_१-नास्ति । १८. अ-०लो निवर्तते ॥

- अ-कार्यं येन जानन्ति नैर्ऋताः पाप-कर्मिणः ।
 N] धर्म(१घ)र्मस् तेषां महा-कूरो भविष्यति हि मां प्रति॥५३॥ [३५
 नैते धर्म वि-जानन्ति राक्षसाः पिशिताऽशनाः ।
 N] ध्रुवं मां प्रातर-आशार्थे राक्षसो योजयिष्यति ॥५४॥ [३६
 साऽहं कथं भविष्यामि तं वीर प्रिय-दर्शनम् ।
 N] रामं रक्ताऽन्त-नयनम् अ-पश्यन्ती च दुःखिता॥५५॥ [३७
 यदि कश्चित् प्र-दाता मे विषस्याऽद्य भविष्यति ।
 N] क्षिप्रं वैवस्वतं देवं पश्येयं पतिना विना ॥५६॥ [३८
 न जाने त्रियते रामः स वा लक्ष्मण-पूर्वजः ।
 N] जीवन्तौ तौ न कुर्यातां कथं हि मम मार्गणम् ॥५७॥ [३९
 नूनं ममैव शोकेन स वीरो लक्ष्मणाऽग्र-जः ।
 N] देवाऽऽतिथेयं शुद्धाऽऽत्मा प्रति-भाति गतोऽनघः॥५८॥ [४०
 धन्या देवाः स-गन्धर्वाः सिद्धाश् च परमर्षयः ।
 N] मम पश्यन्ति ये नार्थं रामं राजीव-लोचनम् ॥५९॥ [४१

१ अ-मानन्ति । २ रा प्र ब म ल_१ ल_२-राक्षसाः
 पिशिताशिनः । आ-०ताः पापकर्मणः । अ-०ता पिशिताशना । ३ म-
 धर्मपितो । ४. फ-महाघातो । रा प्र ब ल_१ ल_२-महा घातो । ५ अ-नास्ति ।
 ६ आ ब ल_१ ल_२-नैतद्धर्म । प्र-नैतद्धर्म । ७. रा-नैर्ऋता पापकारिणः ।
 प्र म ल_१ ल_२-नैर्ऋताः पापकर्मिणः । ८. प्र ल_१ ल_२ अ-०तराशार्थं ॥
 ९. फ अ ल_१-सुदु खिता । १०. अ-भवेदिह । ११ अ-वैवस्वत दे० ।
 १२ आ अ-प्रिय ते । ल_२-त्रियते । १३ अ-च शत्रुघ्नपू० । १४ रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-न प्रकृ० । फ-तौ न कुर्वन्ति । १५ आ रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 नोव्यां ॥ १६ ल_२-नूनमेव शो० । १७ अ-न । १८ रा प्र ब म ल_२
 ल_२-रामो ल० । १९ अ-०तिथ्य शुद्धात्मा । २० आ रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 प्रतीच्छति । अ-प्रतीच्छत । २१. अ-धन्याश्च देवा ग० । २२ फ च-नास्ति ।
 २३. अ-वै नाथ । आ फ च-ये राम ॥

अथवा नहि तस्याऽर्थो धर्म-कामस्य धीमतः ।

N] मया रामस्य राजर्षेर् भार्यया परमाऽऽत्मनः ॥६०॥ [४२

दृश्यमाने भवेत् प्रीतिर् अ-दृश्ये प्रीति-सौहृदम् ।

N] नाशयन्ति कृत-त्रासं तु न रामो नाशयिष्यति ॥६१॥ [४३

किं नु मे नं गुणाः केचित् किं वां भाग्य-क्षयो हि मे ।

N] याऽहं हीना वराऽर्हेण रामेण विदिताऽऽत्मना ॥६२॥ [४४

श्रेयो मे जीवितान् मृत्युर् वि-हीनां या ह्य अहं ततः ।

N] रामाद् उक्लृष्ट-चारित्राच्च छुराच्च शत्रु-निबर्हणात् ॥६३॥ [४५

अथवा संक्त-शस्त्रौ तौ वने मृल-फलाऽर्शनौ ।

N] भ्रातरौ हि नर-श्रेष्ठौ चरतो वन-गोचरौ ॥६४॥ [४६

अथवा राज्ञमेन्द्रेण रावणेन दुर्-आत्मना ।

N] छद्मना घातितौ वीरौ भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ॥६५॥ [४७

साऽहम् एवं गते काले मर्त्तुम् इच्छामि सर्वथा ।

N] न च मे वि-हितो मृत्युर् अस्मिन् दुःखेऽभि-वर्तते ॥६६॥ [४८

धन्याः खलु महाऽऽत्मान ऋषयः सत्य-सङ्गराः ।

N] जिताऽऽत्मानो महा-भागा येषां नास्ति प्रियाऽप्रियम् ॥६७॥ [४९

१ ल०-तस्यापि । २. प्र ल३ अ-भार्यायाः ॥ ३ ल० प्र-प्रतिसौह० । अ-प्रीतिसौरभम् । ४ अ-कृतघ्ना ये ॥ ५ प्र-किं न रामे । ल३-किं रामे न । ६. च रा प्र म अ व ल०-सन्ति । आ-केचि । ७. प्र-तु ॥ ८ प्र व ल३-श्रेयान्मे । ९. फ च रा-०तान्मर्त्तु । अ-जिवितान्मृत्युः । १०. आ-म ल० अ-विहिना । ११. फ अ-रामादक्लिष्टचा० ॥ १२. फ अ-न्यस्तश० । रा-शस्त्रत्यक्तौ । १३. रा प्र व म ल३-०लाशिनौ । १४. आ च रा प्र म-चरन्तौ । १५. फ अ-नास्ति ॥ १६ अ-किन्तु कर्तुं । प्र-काले रतु । १७. आ च अ-०श । ल०-०त । १८ आ-मेऽविहितो मृत्युस्तस्मिन् । १९. रा प्र व म ल३-दुःखेतिव० । अ-दुखे निव० ॥ २०. अ-धन्याश्च ते । २१. ल०-सत्यसंगताः । २२ अ-महात्मानो । २३ अ--प्रियं प्रि० ॥

प्रियाद् उत-पद्यते दुःखम् अ-प्रियाद् अधिकं पुनः ।

N] ये प्रियेभ्यो वि-सुक्तास् तान् नमस्-कुर्वान् महाऽऽत्मनः ६८ [५०

साऽहं त्यक्ता प्रियेणेहं रामेण विदिताऽऽत्मना । [५१ पृ

शूरेण प्रिय-भार्येण गुण-ज्ञेन महाऽऽत्मना । [N

N] प्राणांस् त्यक्ष्यामि यास्यामि रावणस्य वंशं न तु ॥ ६९ ॥ ५१ उ

इत्याधे रामायणे सुन्दर-काण्डे लका-पर्वणि सीता-विलापो
नाम विश सर्गः ॥२०॥

१. आ-यषा नोत्पद्यते । २. अ-अविक तत' । ३. अ-वियुक्तानां
नमस्यामि । रा प्र व म ल_१ ल_२-० नमस्कुर्वान् । ४. अ-० महात्मना । ५. अ-
प्रियेणाद्य । ६. अ-० तात्मनः । ७. अ-दृढात्मना । ८. अ-वशे न च ॥
६. च प्र म ल_१ ल_२ अ-सीताप्रलापो ॥

[वं-२७] = [एकविंशः सर्गः] = [दा-२७]

N] उन्-उक्ताः सीतया घोरा राक्षस्यो रोष-मूर्च्छिताः । [१पृ

N] तूर्णम् उन्-पतिता गृह्य शक्ति-शूल-परश्वधान् । [N

१३] जग्मुर् अन्यास् तथाऽऽख्योतुं रावणस्य तरस्विनः ॥१॥ [१३

ततः सीताम् उपाऽऽगम्य राक्षस्यो घोर-दर्शनाः ।

२] पुनः परुष-वाक्याऽर्थम् अन-अर्थीयेदम् अब्रुवन् ॥२॥ [२

हन्तेदानीं तवाऽन्-आर्यं सीते पाप-विनिश्चये ।

३] राक्षस्यो भक्षयिष्यन्ति मांसं तेऽद्य यथा-मुखम् ॥३॥ [३

सीतां ताभिर् अन-आर्याभिर् दृष्ट्वा निर-भेन्सितां तदा ।

४] राक्षसी त्रि-जटा वृद्धा शयाना वाक्यम् अब्रवीत् ॥४॥ [४

आत्मानं खादताऽन्-आर्या न सीतां खादयिष्येथ ।

५] जनकस्य मुताम् उष्टां स्नुषां दग्-रथस्य च ॥५॥ [५

स्वप्नो ह्य अद्य मया दृष्टो दारुणो लोम-हर्षणः ।

६] राक्षसानाम अ-भावाय भर्तुर् अस्या भावाय च ॥६॥ [६

एवम् उक्ताम् त्रि-जटया राक्षस्योऽपाऽस्य मैथिलीम् ।

७] सर्वा एवाऽब्रुवन् भीतींस् त्रि-जटां ताम् इदं वचः ॥७॥ [७पृ

१ आ च ल०-इत्युक्ता । २ फ रा प्र व म ल१-राक्षस्य क्रोधमू० । अ-राक्षस्य क्रोधमू० । ३ आ फ च-परस्व० । ४ अ-नास्ति । ५ अ-ययू राज समाख्यातु ॥ ६ रा प्र व म ल१ ल०-परुष परुषानर्हाम् । फ-पुन. परुषमेकार्थम् । ७. आ-०नर्थो येनेदमब्रु० ॥ ८ अ-शति । ९ आ फ च अ-मासमेतद्यथा० ॥ १० आ-निर्भे-स्स्यतां ॥ ११ अ-शति भक्षयिष्यथ ॥ १२ फ रा प्र व म ल१-रामह० ॥ १३. अ-त्रिजटाया । १४ अ-एवाब्रुवती ता त्रि० ॥

- अ-शेषं श्रोतुम् इच्छामस् तव दुःस्वप्न-दर्शनम् । [N
 ८] कीदृशं तु त्वया दृष्टं श्रोतुं कौतूहलं हि नः ॥८॥ [७उ
 तासाम् एतद् वचः श्रुत्वा त्रि-जटा वृद्ध-राक्षसी ।
 ९] वक्तुं क्लृप्ताऽञ्जलि-पुटा तं स्वप्नम् उप-चक्रमे ॥९॥ [८
 म-पर्वत-वनां कृत्स्नां ग्रंसमानो महीम् इमाम् ।
 १०] स्वप्ने रामो मया दृष्टो रुधिरं पीतवान् बहु ॥१०॥ [N
 गजदन्त-मयी दिव्यां शिविकाम् अन्तरिक्ष-गाम् ।
 ११] युक्तां नाग-संहस्त्रेण स्वयम् आ-स्थाय राघवः ॥११॥ [१पू
 N] स्वप्ने चाऽद्य मया दृष्टा सीता शुक्लाऽम्बराऽऽवृता ।
 सागरेण परि-क्षिप्तम् आ-रूढं श्वेत-पर्वतम् ।
 १२] रामेण सं-गता सीता भास्करेण यथा प्रभा ॥१२॥ [१०
 इहोप-यातः काकुत्स्थः सीतया सह भार्यया । [१७
 १३] लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वि-माने पुष्पके स्थितः ॥१३॥ [१८पू
 राघवश् च मया दृष्टश् चतुर-दन्ते महा-गजे ।
 N] आ-रूढः शैल-संकाशे वि-चरन् सह भार्यया ॥१४॥ [११
 ततस् तौ नर-शार्दूलौ दीप्यमानौ स्व-तेजसा ।
 N] शुक्ल-मालयाऽम्बर-धरो जानकी प्रत्युप-स्थितौ ॥१५॥ [१२
 ततस् तस्य नगस्याऽग्राद् आकाश-स्थस्य दन्तिनः ।

१. फ-०ममातुरा । २. अ-कीदृशः स त्वया दृष्टः ॥ ३. फ अ-
 नद्धांजलि० ॥ ४. प्र-प्रस्यमानां । ५. प्र-स तु । ६. फ च रा प्र ब
 म ल_१ ल_२-पातवान् ॥ ७. आ-नगस० । ८. ल_२-रावण. ॥ ९. फ-
 समुद्रेण । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-आरोहश्चैव पर्वत । आ-०रूढ स्वेत० ।
 ११. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रभा यथा ॥ १२. फ च रा प्र ब म
 ल_१ ल_२ अ-चतुर्दन्त महागजं । १३. अ-आरूढ । १४. फ च रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-०संकाश । १५. फ च रा प्र म ब ल_१ ल_२ अ-लक्ष्मण. ॥
 १६. अ-सुतेजसौ । १७. अ-समुप० ॥

- N] भर्त्रा परि-गृहीतस्य जानकी स्कन्धम् आ-प्लुता ॥१६॥ [१३
 भर्तुर् अङ्गात् समुर्व-पत्य ततः कमल-लोचना ।
 N] चन्द्र-सूर्यौ मया दृष्टौ पाणिना परि-मार्जती ॥१७॥ [१४
 ततस् ताभ्यां कुमाराभ्यांम आ-स्थितोऽसौ गजोत्तमः ।
 N] सीतया च विशालाऽक्षया लंकां पर्यभि-तः स्थितः ॥१८॥ [१५
 पाण्डुरर्षभ-युक्तेन रथेनाऽष्ट-भुजः स्वयम् ।
 १४] शुक्ल-माल्याऽम्बर-धरो लक्ष्मणेन संमा-गतः ॥१९॥ [१६
 वि-मानात् पुष्पकाद् अद्य रावणः पतितो मया ।
 १५] कृत्यमाणः स्त्रिया दृष्टौ मुण्डः पीताऽम्बरो हि सः । [१६
 १८उ] उष्ट्रेण च मया दृष्टः प्र-यातो दक्षिणां दिशम् ॥२०॥ [N
 संमाजश् च मया दृष्टो गीत-वादित्र-नृत्यवान् ।
 १९] विभ्रंतां रक्त-माल्यानि रक्षसां रक्त-वाससाम् ॥२१॥ [१७
 लंका चेयं पुगी कृन्ना गज-वाजि-रथाऽऽकुला ।
 २०] सागरे पतिता दृष्टा मग्न-गोपुर-तोरणा ॥२२॥ [१८

१ आ-आत्रा । २ ल_२-पानिना परिमार्जती । फ च-०की स्कन्धमास्थिता । रा प्र व म ल_१-०की स्कन्धमागता । अ-०की स्कन्ध-मास्थित ॥ ३ आ-सुर्व । ४ च रा प्र व म ल_१ ल_२-समुत्सृज्य । ५ व म ल_१ ल_२-०सूर्योपमा । ६ फ अ-दृष्टौ ॥ ७ अ-०रीभ्या । ८ फ-०स्थित स ॥ ९ अ-०थेनोरुभज स्व० । १० च रा प्र व म ल_१ ल_२-महागत ॥ ११ च-पतितो । १२ च-कृष्णमाल्यानु-लेपन । १३ आ रा प्र व म ल_१ ल_२-हसन् । १४ प्र ल_१-नास्ति ॥ १५ ल_०-त्रुटितः पाठ । १६ रा व ल_१ ल_२ अ-०नृत्यवान् । म-०त्रनिस्वन । १७ अ-विभ्रती । १८ आ अ-०वाससम् । १९ प्र-नास्ति ॥ २० अ-वेय । २१ रा प्र व म ल_१ ल_२-०समाकुला । २२ फ च ल_० अ-दृष्ट्वा । २३ च ल_२-मग्न गो० । फ अ-मग्न-प्राकारतो० ॥

पीत्वा तैलं प्र-नृत्यन्त्यः प्र-हसन्त्यो महा-स्वनाः ।

२१] लंकायां भस्म-रूपायां सर्वा रान्तस-योषितः ॥२३॥ [४८

कुम्भ-कर्णाऽऽदयश् चमे^५ सर्वे रान्तस-पुङ्गवाः ।

२२] पीतैश् च वसनैर् दृष्टाः क्रीडन्तो गोमये हृदे ॥२४॥ [४९

श्वेतं^६ पर्वतम् आ-रूढस्म^७ त्व एक एव विभीषणः । [N

२३] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धं रान्तसैर् अनिलाऽऽदिभिः ॥२५॥ [४४उ

अप-सर्पत पश्यन्ध्वं श्रुत्वा खलु स राघवः ।

२४] घातयेत् परमाऽमर्षी सर्वान् आ-गम्य राक्षसान् ॥२६॥ [५०

प्रियां बहु-मतां भीर्या वन-वासेऽप्य् अनु-व्रताम् ।

२५] भर्तिसतां त्रांसितां वाऽपि राघवो नाऽनु-मंस्यते ॥२७॥ [५१

तद् अलं क्रूर-वाक्यैर् वैः सान्त्वम एवाऽभि-धीर्यताम् ।

N] अभि-याचत वैदेहीम् एतद् हि मम रोचते ॥२८॥ [५२

२९उ] र्यस्या ह्य् एवं-विधः स्वप्नो दुःखितायाः प्र-दर्श्यते ।

सा दुःखैर् बहुधा मुक्ता श्रियं प्राप्नोत्य् अन-उत्तमाम् २९ ॥ [५३

१. अ-प्रतसाश्च । २. अ-०श्वनाः । ३. अ-सर्वरा० ॥ ४. फ
रा प्र अ-चैव । ५. आ-रा प्र व ल_१ ल_० अ-पीतैर्निव० ॥ ६. फ-
श्वेतपर्व० । अ-श्वेत पर्वतमासाद्य । ७. रा म-०सैरनला० ॥ ८
प्र म ल_१ ल_२-नश्यध्व । ९. प्र म ल_१ ल_२ अ-स खलु । १०. ल_१
ल_० अ-आगत्य । ११. फ-०मता भार्या । १२. फ-०व्रता । १३. फ-
त्रासिता चापि ॥ १४. अ-०वाक्यैश्च । १५. आ-शीलमेवा० । फ-
शान्त्वमेवा० । च रा ल_१-सान्त्वमेव विधी० । प्र अ-सान्त्वमेव विधी० ॥
१६. रा-यथा एवविधः । प्र व म ल_१ ल_०-०स्या एवविधः । १७
प्र व म ल_१ ल_२-०प्रदर्शित । १८. व म ल_१ अ-बहुभिर्मुक्ता ।
१९. फ व म ल_१-प्रियं । २०. व म ल_१-पश्यत्यनतरम् ।
आ अ-०प्राप्त्यनुत्तमम् ॥

- ३०] भर्त्सिताम् अभि-याचध्वं राक्षस्यः किं वि-वक्ष्यां ।
 ३१पू] राघवाद् हि भयं घोरं राक्षसानाम् उप-स्थितम् ॥३०॥ [५४
 प्रणि-पात-प्रसन्ना हि मैथिली जनकाऽऽत्म-जा ।
 N] अलम् एका परि-त्रातुं राक्षसीर् महतो भयात् ॥३१॥ [५५
 ३१उ] अपि चाऽस्या विशालाऽक्ष्या न किञ्चिद् उप-लैक्ष्ये ।
 वि-रूपम् अर्थं चाँड्रेषु यत् सूक्ष्मम् अपि लक्षणम् ॥३२॥ [५६
 ३२] छाया वै-गुण्यम् आं-याति र्यतो दुःखम् उप स्थितम् ।
 ३३पू] अ-दुःस्वाँऽर्हाम् इमाम् देवीं नं क्लेशयितुम् अर्हथ ॥३३॥ [५७
 अर्थ-सिद्धिं तु वैदेह्याः पश्याम्य् अहम् उप-स्थिताम् ।^{१४}
 ३४] राक्षमेन्द्र-विनाशं च वि-जयं राघवस्य च ॥३४॥ [५८
 २६पू] निमित्त-भूतम् एतत् तु श्रोतुम् अस्या महत् प्रियम् ।
 २७पू] स्फुरत् पश्यामि नयनं पद्म-पत्रम् इवाऽऽयतम् ॥३५॥ [५९
 २६उ] ईर्षच्च च दूषितो ह् अस्या दक्षिणोऽतिप्र-दक्षिणः ।
 अकस्माद् अर्थं वैदेह्या वाँहूर् एकः प्र-वेपते ॥३६॥ [६०

१ च रा प्र ब ल_१ ल_०-०मपि या० । अ-०मुपया० । म-तस्सी-
 तामभिया० । आ-०मपि याचत्व । २ अ-किञ्चिदक्षयम् ॥ ३ अ-
 प्रणिपत्य प्र० । ४ आ फ रा प्र ब म ल_१ ल_०-आर्ता ॥
 ५ आ-०लक्षयेत् । अ-०लक्षते । प्र-०मस्यते । ६ आ फ-
 विरुद्धमपि । अ-विरुद्धयापि । ७ च-त्राङ्गेषु । ८ अ-सुसू० ।
 ९. रा म-किञ्चन । प्र-गम्यते । ब ल_१ ल_२-जायते ॥ १० अ-
 आख्याति । ११ आ फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-यातो । १२ ल_१-
 ०त्वार्ताम् । १३. आ फ च प्र ल_१ ल_२ अ-नियता सत्यस्थिताम् ॥ १४
 रा ब म-नास्ति ॥ १५ अ-सुरत् ॥ १६ रा प्र ब ल_१ ल_२-एष
 चादूषितो । आ-ईर्षच्च दूषितो । फ रा-ईर्षच्च दूषितोप्यस्याः । १७
 प्र ब ल_१ ल_२-०क्षिणायाम् प्रद० । १८ फ अ-एव । ल_१-एष । १९.
 अ-०हुमेकं स्म वे० । ल_१-०कः प्रकम्पते ॥

२८] करेणु-हस्त-प्रतिमं: सव्यश् चोरुः सं-वेपथुः ।
 २९पू] देव्याः सूचयतीऽवाऽस्या राघवं स्थितम अग्र-तैः॥३७॥[६१
 पत्नी च शाखा-निलयैः प्र-हृष्टैः
 पुनः पुनश् चोत्तम-सैान्त्व-वादी ।
 सुखाऽऽगतां वाचम् उदीर्यन् वै
 ३५] प्रत्या-गमं देशयतीऽव काकं: ॥३८॥[६२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लका-पर्वणि त्रिजटा-स्वप्न-दर्शन
 नामैकविंशः सर्ग ॥२१॥

१ अ-०स्तप्रमितः । २ अ-प्रवे० । ३ फ-पुरतः स्थितम् ॥
 ४ फ म अ-पक्षीव । ५ आ रा प्र ब ल, ल-शाखालयन प्र० ।
 फ अ-शाखालयगः प्रकामं । ६ आ च ब ल, ल-०मशान्तवादी ।
 रा म-०मशान्तवादी । ७ आ-०गता । च-मुखाग० । ८ अ फ-
 ०र्यान । च-०रयित्वा । अ-रयश्च । ९ फ-चोदय० । अ-नोदय० ।
 १० फ-हृष्ट. ॥ ११ ब-त्रिजटायुः स्व० । रा म-०टास्वप्नो नाम ॥

[वं-२८]=

[द्वाविंशः सर्गः]

=[दा-२८]

सा राक्षसेन्द्रस्य वचो वि-चिन्त्यं

तद् राक्षसीनां च वचः सु-तीक्ष्णम् ।

सीताऽपि तत्रास यथा वनाऽन्ते

१] सिंहाऽभि-पन्ना गज-राज-कन्या ॥ १ ॥ [१

सा राक्षसी-मध्य-गता च भीरुर्

वाक्यैर् भृशं रावण-तर्जिता च ।

कान्तार-मध्ये वि-जने वि-सृष्टा

२] बालेव कन्या वि-ललाप सीता ॥ २ ॥ [२

सत्यं तु चेदं प्र-वदन्ति लोके

नाऽकाल-मृत्युर् भवतीऽति तर्ज-ज्ञाः ।

यत्राऽहम् एवं परि-भन्स्यमाना

३] जीवामि किञ्चित् क्षणम् अल्प-पुण्या ॥ ३ ॥ [३

मुखाद् वि-हीनं बहु-दुःख-पूर्णम्

इदं तु नूनं हृदयं स्थिरं मे ।

वि-दीर्यते यन् न सहस्र-धाऽद्यं

४] वज्राऽऽहतं शृङ्गम् इवाऽचलस्यै ॥ ४ ॥ [४

१. फ व अ-निशम्य । २ फ म अ-सीता वित० ॥ ३. फ-सुभीरुर् ।
च रा प्र व म ल१ ल२-०तापि भीरुर् । अ-तु भीरुर् । ४ आ-०णपालिता ॥
५ आ-तथेद । फ-यथेदं । ६ रा प्र व म ल१-विज्ञाः । ७ रा प्र-परितर्ज० ।
व म ल१-परितर्ज० । ८ रा प्र व म ल१ ल२-कृपणाल्प० ॥ ९. रा
व म ल१-सुखेर् । १० फ व-हि । ११ ल२-स्थित । १२ अ-०धा
यद् । १३ ल२-इवावलस्य ॥

शेषं त्व् इदानी मम' नास्ति नूनं
वध्याऽहम् अद्याऽप्रिय-दर्शनस्य ।

भावं न चाऽस्याऽहम् अनुप्र-दातुम्

५] अलं द्विजौ ब्रह्म यथाऽन्त्य-ज्ञाय ॥५॥ [५

नूनं ममाऽङ्गान् अ-चिराद् अन्-आर्यः

शत्रैः शितैश् छेत्स्यति राक्षसेन्द्रः ।

तस्मिन् अना-गच्छति लोकं-पाले

६] गर्भ-स्थ-जन्तोर् इव शल्य-हर्ता ॥६॥ [६

दुःखं किलेदं मम दौर्-मनस्यं

मासौ चिरायाऽर्धं गर्भिष्यतो द्वौ ।

वर्धस्य बन्धे हि यथा निर्शाऽन्ते

७] राजाऽप-कर्तुम् त्व् इह तस्करस्य ॥७॥ [७

हा राम हा लक्ष्मण हा सुमित्रे

हा राम-मातः सह मे जनन्या ।

एषां वि-पद्ये भृशम् अल्प-पुण्या ।

८] महाऽर्णवे नौर् इव वायु-नुञ्जा ॥८॥ [८

१. फ च-०हमस्याप्रि० । रा-यथाहमद्या० । ब-धन्याहमद्या० । ल_१
ल_२-दध्याहमद्या० । २ फ च-वास्याह० । ३. फ-द्विजो वेदमथान्त्यजस्य ।
ब-द्विजैर्ब्रह्ममथान्त्यजस्य ॥ ४ च रा व म ल_२-०ङ्गानि चिराद् । प्र-
०ङ्गानचिराद् । ५. फ अ-लोकनाथे । ६ आ-शल्यहर्तुः ॥ ७ फ रा प्र व म
ल_१ ल_२ अ-च नेद । ८ आ-चिरस्याधिग० । ९ आ-च । अ-वै ।
१० आ-बद्धस्य वधैर्हि । च अ-बद्धस्य वद्धस्य । ११. आ-निसान्ते । १२
आ-०पहर्तुस् । अ-राज्यापहर्तुस् ॥ १३ आ-एषाभिपद्ये । १४ अ-अल्पभाग्या ।
१५ आ-वातरुणा । फ च अ- वातरुणा ॥

तौ धारयन्तौ हि मृगाऽधिपस्य
सत्त्वं च रूपं च नरेन्द्र-पुत्रौ ।

नूनं वि-नष्टौ मम कारुणाय

९] सिर्हर्षभौ द्वाब् इव वैद्युतेन ॥९॥ [९

नूनं स कालो मृग-रूप-धारी

माम् अल्प-भाग्यां लुलुभे तदानीम् ।

मोहान् मया तत्र तु तौ नि-युक्तौ

१०] रामाऽनुजो लक्ष्मण-पूर्वजश् च ॥१०॥ [१०

हा राम सत्य-व्रत दीर्घ-बाहो

हा पूर्ण-चन्द्र-प्रतिमान-वक्त्र १^x

हा जीव-लोकस्य हितं प्रियां स्वां

N] वैश्यां न मां वेत्स्यंसि राक्षसीनाम् ॥११॥ [११

अन्-अन्य-दैवत्यम् इदं क्रमाच्च चं

भूमौ च शय्या नि-यमश् च धर्मे ।

पति-व्रतत्वं च ममाऽफलं म्याद्

N] कृतं कृत-द्रेष्व इव मानुषाणाम् ॥१२॥^{१३} [१२

मोघो^{१४} हि धर्मश् चरितो मयाऽयं

१. फ-कारणात् । २ च रा प्र व म ल_१ ल_२-वैद्युतेन ॥ ३. च ग व म ल_१ ल_२-ममाल्पभाग्याल्लुलुभे । अ-ममाल्पभाग्यं लु० । ४. फ-हा राम पूर्णद्वितिरूपवक्त्र । ५ आ-हितः प्रयातो । च रा प्र व म ल_१ ल_२-०त प्रियाद्य । ६ फ च प्र-बद्धा । व म ल_१ ल_२-वश्यां । ७ आ फ च प्र ग व अ-वेत्स्यति । ८ म-राक्षसीनाम् ॥ ९ फ च अ-न्यदेवत्वमिद । १० आ-क्रमाश्च । म-क्षमा च । ११ म-पतिव्रतत्वं । १२. आ-न मेऽफलं । १३ रा व प्र ल_२-जासिन । ल_१-अतः श्लोकादारभ्य सर्गसमाप्ति यावन्नुदित पाठः ॥ १४ च रा प्र व म-मिथ्या । १५ च प्र म-मया तु । आ रा व-मया यत् ।

तथैक-पत्नीत्वम् इदं निर-अर्थम् ।

यैत् त्वां न पश्यामि कृशा वि-वर्णा

N] हीना त्वया सं-गर्भने निर-आशा ॥१३॥ [१३

पितुर नि-देशान् नियमाद् वि-हीनो

वनान् नि-वृत्तश् चरित-व्रतश् च ।

त्रीभिस् तु मन्ये वि-पुलेक्षणाभिः

N] सं-रस्यसे वीत-भयः कृताऽर्थः । [१४

अहं तु राम त्वयि जात-कामा

सदां वि-नाशाय नि-बद्ध-भावा ॥१४॥

स्वयं चरित्वा च तपो व्रतं च

N] त्यक्ष्यामि धिग् जीवित्तम् अल्प-भाग्या । [१५

विषस्य दाता न च मेऽस्ति कश्चित्

शस्त्रस्य वा वेश्मनि रावणस्य ॥१५॥

शोकाऽभि-तप्ता बहु-धा वि-चिन्त्य

N] दीनीऽथ वेण्य-उद्ग्रथनं गृहीत्वा । [१६

उद्बद्ध-वेण्य-उद्ग्रथनेन शीघ्रम्

अहं गमिष्यामि यमस्य मूलम् ॥१६॥ [१८

१ अ फ च रा प्र-०कपलित्वम् । २ ब म ल_१ अ-निरर्थकम् ।
३ अ-या । ४ आ-०मनान्निराशा ॥ ५ अ-नियोगान्निमावि० । ६ म-
स्त्रीभिश्च म० । च रा प्र ब ल_२-०भिस्तु मध्ये । ७ फ-संरम्यसे । प्र-सं-
रक्ष्यसे । अ-सरस्यते । ८ आ-वीतभय ॥ ९ फ अ-चिर वि० । च रा ब प्र म
ल_२-निवासाय । १० प्र ल_२-निबद्धकामा । ११. अ-मोघं चरि० ।
फ-स्वय चरित्वाथ । १२ फ-०मिचिजीवि० । च-त्यक्ष्याम्यह जी० । १३ अतः
परमधिकः पाठ —म-सा जीवितं क्षिप्रमहं त्यजेयं विषेण शस्त्रेण
शितेन वापि । १४. फ-तु न मेस्ति । अ-न तु मेऽत्र । १५ फ च रा प्र
ब म ल_२ अ-सीताथ ॥ १६ ब-तद्बद्धवे० ।

इतीऽव सीता बहु-धा वि-लप्य

N] सर्वाऽऽत्मना रामम् अनु-स्मरन्ती ।

प्र-वेपमाना परि-शुष्क--वक्रा

नगोत्तमं पुष्पितम् आ-ससाद ॥१७॥ [१७

उप-स्थिता सा मृदु-सर्व-गात्री

N] शैखां गृहीत्वा तु नगोत्तमस्य । [१९

तस्याम् तु रामं परि-चिन्तयन्त्या

११पू] रामाऽनु-जं स्वं च कुलं शुभांऽङ्ग्याः ॥१८॥

शुभानि सर्वाणि तथा वह्नि

N] मन्योचितानि प्र-वराणि लोके ।

प्रादुर निमित्तानि तदा बभूवुः

११उ] पुरा वि-शुद्धानि मु-ल्लक्षणानि ॥१९॥ [२०

इत्यापे रामायणे मुन्दर-काण्डे सीता-विलापो

नाम द्वाविंश सर्ग ॥२२॥

१. आ-अनुस्मरती ॥ २ ब ल२-प्रविशु० । ३ प्र-शिखा । ४ फ अ-
 ०त्वाथ ॥ ५. आ-परिचिन्तयन्त्या । ६ ल२-रामाग्रज । ७ आ च रा प्र
 ब म ल२-शुभाया । अ-शुभाया । ८ फ अ-तदा । ९ आ च रा प्र ब
 म ल२-तथा । १० फ-पुरापि सिद्धानि । अ-पुरो विशु० । ११ ल१ ल२-
 सलक्ष्मणानि ॥ १२ फ-०काण्डे दिग्विजये सी० । रा म-०काण्डे लंका-
 पर्वणि सी० ॥

[वं-२८]= [त्रयोविंशः सर्गः] =[दा-२९]

तथा-गतां च व्यथिताम् अनिन्दितां
व्यअपेत-हर्षा पैरिदीन-मानसाम् ।

तैदा निमित्तानि शुभानि भेजिरे

१२] नरं श्रिया जुष्टम् इवोप-जीविर्नः ॥१॥ [१

तस्याः शुभं वाम-मराल-पक्षम्
राजीववत कृष्ण-विशाल-शुक्लम् ।

प्राऽस्पन्दतैकं नयनं मु-केश्या
वाताऽऽहेतं पद्मम् इवांऽभि-ताम्रम् ॥२॥ [२

१३] भुजश् च चार्वा-आयन-पीन-वृत्तः
पराऽद्वय-कालाऽगुरु-चन्द्रनांऽर्हः ।

अन्-उत्तमेनाऽध्य-उषितः प्रियेण
प्राऽवेपताऽस्याः सु-चिरेण वामैः ॥३॥ [३

१४] गजेन्द्र-हस्त-प्रतिमश् च पीनः
तयोर् द्वयोः सं-हेतयोः सु-जातः ।^{१५}

प्राऽऽस्पन्दमानैः पुनर् ऊरुर् अस्या

१५] रामं पुरस्तात् स्थितम् आ-चक्षे ॥४॥ [४

१. आ अ फ-‘व’ इति ‘गता’ इत्यतः पूर्व क्रमव्यत्यत इव पठितः ।
२. च रा प्र ब म ल-तथागता सुव्यथिता सुदीनां । ल-अत आरभ्य
सर्गसमाप्तिं यावत्पठित, पाठ । ३. रा म-०र्षामतिदी० । ल-०र्षा परदी० ।
अ-०तसत्त्वां परिदी० । ४. च रा प्र ब ल-तथा । ५. रा प्र ब म ल-जयश्रिया ।
६. फ-इवोपशोभा ॥ ७. आ च रा ब म ल-०युक्त । ८. ल-अस्पन्द० ।
९. फ-अ-मीनाहत । १०. फ च ल-अ-इवातितो० । ११. फ-दिव्याभ-
रणोपयोग्यः । अ-व्रभेतरपी० । ब म ल-चार्वाचितपी० । १२. आ-०नाभ ।
१३. अ-चारु । १४. आ च रा प्र ब म ल-०योश्च जा० । १५. वं-अस्य
पादस्य स्थाने “पीतोऽरेक सुशुभ सुजातः” इति पठति । १६. रा-०न्दमाना ।
१७. आ-कनकावदातः । अत्र पद्ये शाखान्तरसमेलनापेक्षः शोधः द्र० ॥

मुंखं पुनर् हेम-समान-वर्णम्
ईषद्-रजो-ध्वस्तम् इवाऽमलाऽक्षयाः ।

वामः स्थितायाः शिखराऽग्र-दत्ताः

N] किञ्चित् स्तनोऽस्पन्दत चारु-गाव्याः ॥५॥ [५

एतैर निमित्तैर् अपरैश् च सीता

सैन-नोदिता प्राग् अपि साधु-सिद्धैः ।

वाताऽऽतप-क्लान्तम् इवाऽप-कृष्टं

१६] वर्षेणं वीजं प्रतिसं-जहर्ष ॥६॥ [६

तस्याः पुनर विम्ब-फलाऽधरौष्टं

मुञ्च-अक्षि केशाऽन्त-मराल-पक्ष्म ।

वक्त्रं वभामे सित-चारु-दंष्ट्रं

१७] गह्वोर मुखाच्च चन्द्र इव प्र-मुक्तः ॥७॥ [७

सा वीत-शोर्का व्यप-नीत-तन्द्रा

शान्त-र्ज्वरा हर्ष-विशुद्ध-सत्त्वा ।

अशोभताऽऽर्या वदनेन सु-ध्रः

१८] शीतांऽशुना रात्रिर् इवोदितेन ॥८॥ [८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लर्का-पर्वणि सीतां-निमित्त-दर्शनो^{२०}

नाम त्रयोविशः सर्गः ॥२३॥

१ फ अ-शुभ । २ फ-वास । ३ आ-अनोस्यन्दत । फ-तदा-
न्नसत । च-स्तनौ स्यन्दत । अ-तदास्यन्दत । रा प्र व म-स्तनोऽस्यन्दत ।
४. ल२-रामपत्न्याः ॥ ५. फ अ-सुभ्र । ६ प्र व म ल० अ-सबोधिता ।
७ फ च-साधुसिद्धैः । ८ ल२-०पक्लृष्टं । अ-इवाग्रहृष्ट । ९ प्र-वर्ष च ।
१०. आ-वीतप्र० । ११ फ-नास्ति ॥ १२ आ-०धरौष्ट्या । १३ रा-सुभ-
क्षिके० । १४. अ-शितचा० । १५ आ-चन्द्रमिव प्रमुक्तम् ॥ १६ म-
वीतलोका ! १७ अ-०तनिन्द्रा । १८ आ-शान्तद्वारा ॥ १९ फ च प्र व ल२
अ-वृद्धित. पाठ । २० प्र व म ल० अ-सीताया शुभनिमि० । फ च-
०त्तदर्शनं ॥

[वं—२९]= [चतुर्विंशः सर्गः] =[दा—३०]

हेनृमान् अपि वि-क्रान्तः सर्वं शुश्राव तत्त्व-तः ।

१] सीतायास् त्रि-जट्टयाश् च राक्षसीनां च तर्जितम् ॥१॥[१

अवेक्षमाणस् तां देवी^३ देवताम् इव नन्दने ।

२] ततो बहु-विधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ॥२॥[२

यां कपीनाम् अनेकानि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ।

३] दिक्षु सर्वाभु मार्गन्ते मेयम् आ-सादिता मया ॥३॥[३

चारेण तु मु-युक्तेन शत्रोः शक्तिम् अभीऽऽमुना ।

४] मूढेन चरता तावद् अवेक्षितम् इदं मया ॥४॥[४

राक्षसानां नि-वेशाश् च पुरी चेर्यम् अवेक्षितौ ।

५] राक्षसाऽधिपतेर् अस्य प्र-भावो रावणस्य च ॥५॥[५

युक्तं तस्याऽप्रमेयस्य सेयं(?)सं) संचवता(?)तो)मया ।

६] समा-श्वासयितुं सीतां पत्युर् दर्शन-कांक्षिणीम् ॥६॥[६

N] अहम् आ-श्वासयाम्य एनां पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाम् ।

१. ल_२ अ-हनु० । २ फ ल_३-गर्जितम् । अ-तर्जनम् ॥ ३. आ-
च-अवेक्ष्य० । फ अ-अवेक्ष्यमाणस्तामेव ॥ ४ फ-सहस्राणि अयु० । अ-
अनीकानि सहस्राण्यर्बुदा० ॥ ५ आ-चारेणापि सु० । फ-०ण तु सुगुप्तेन ।
म-०ण सुप्रयुक्तेन । ६ फ म-अवेक्षता । ७ रा प्र ब ल_२-नास्ति ॥
८ फ-चेय निरीक्षिता । ९ प्र-०तेस्तस्य । १० फ-तु ॥ ११. 'सेयम्' इति
काऽपि पुरातनी विकृतिः । तु० दा वं-उभयत्रादौ सकारस्य विद्यमानत्वं मूलत
एवाऽसावेवमिति प्रतिभाति । तथाहि, दा-सर्वस०, वं-सत्यम्, इति च पाठौ
भवतः । एव वं-'सत्यवतः' इति पठति । १२. अ ब-भार्या पत्युर् । फ-भार्या
पतिषु० ॥

- अ-दृष्ट-दुःखा दुःखस्य नह्य अन्तम् अधि-गच्छति॥७॥ [७
 ७] यदि ह्य अहम् इमाम् एवं शोकोप-हत-चेतनाम् ।
 ८५] अन्-आश्वास्य गमिष्यामि दोषवद् गमनं भवेत् ॥८॥ [८
 गते हि मयि तत्रेयं राज-पुत्री यशस्विनी ।
 N] परि-त्राणम् अ-विन्दन्ती जानकी जीवितं त्यजेत् ॥९॥ [९
 ८३] मया सै च महा-बाहुः पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननः ।
 समा-श्वसयितुं योग्यः सीता-दर्शन-लालसः ॥१०॥ [१०
 ९] निश्चा-चरीणां प्रत्य-अक्षं न क्षमं प्रति-भार्षणम् ।
 कथं नु खलु कर्तव्यम् इदं कृच्छ्र-गतो ह्य अहम् ॥११॥ [११
 १०] अनेन रात्रि-शेषेण यदि नाऽऽश्वास्यंते मया ।
 सर्वथा नास्ति सन्देहः परि-त्यर्ह्यति जीवितम् ॥१२॥ [१२
 ११] गमश्च यदि पृच्छेन मां किमां सीताऽब्रवीद् वचः ।
 १२५] किम् अहतं प्रति-ब्रूयाम् अ-संभाष्य मु-मध्यमाम् ॥१३॥ [१३
 १३३] सीता-सन्देह-रहितं माम् इतस् त्वरया गतम् ।
 निर-दहेद् अपि काकुत्स्थः क्रुद्धस् तीक्ष्णेन चक्षुषा ॥१४॥ [१४
 १४] यद्य अना-श्वास्यं गच्छामि शोकेनाऽभिनि-पीडिताम् ।
 १५५] प्रौऽऽप्त-दोषो भविष्यामि दोषश्च चाऽकथने महान् ॥१५॥ [N

१ रा म-०ष्टदुःखा । प्र-०ष्टपूर्वा । व ल-०ष्टपूर्वा । २ रा म-
 अधिगच्छती ॥ ३ अ-०नचेतसाम् । ४ आ- दोषं बहुमते भ० । ५ अत
 परमधिक. पाठ -म-तस्मादाश्वास्य वैदेहीं गन्तव्यं न त्वदृष्टया ॥
 ६ फ अ-च म । ७ आ-पमास्त्रा० ॥ ८ रा प्र व म ल-न वक्तु
 प्रतिभाति मे । अ-मयास्या अभिभा० । ९ आ च रा प्र व म ल-अ-
 इति ॥ १० अ-नास्वस्यते । ११ आ-परित्यजति ॥ १२. फ-वा पृच्छेत् ।
 १३ फ रा प्र व म ल-अ-प्रेय ब्रू० ॥ १४. आ-यथानास्वास् । १५. रा-
 शाकन यदि नि० । व-०नातिनि० । १६. व म ल-आयो दोषी ॥

- यदि नाम गमिष्यामि भर्तारं राम-कारणात् ।
 N] वृथा गमनम् इत्य-एव तस्य राज्ञो भविष्यति ॥१६॥ [१५
 १५उ] अन्तरं च समा-साद्य राक्षसीनाम् ईह स्थितः ।
 शनैर आ-श्रांसयिष्यामि सं-ताप-बहुलाम् इमाम् ॥१७॥ [१६
 १६] अहं ह्य अ-विदितंश् चैव वानरश् च वि-शेषतः ।
 १७पृ] वाचं चोदीरयिष्यामि मानुषीं च सु-संस्कृताम् ॥१८॥ [१७
 N] यदि चैत्राऽभि-धास्यामि संताप-बहुलाम् इमाम् ।
 १८पृ] रावणं मन्यमाना 'मां सीता भीता भविष्यति ॥१९॥ [१८पृ
 अवश्यम् एव वक्तव्य मानुषं वाक्यम् अर्थवत् ।
 N] मया सान्त्वयितुं शक्यानाऽन्यथेयम् अ-निन्दिता ॥२०॥ [१९
 १७उ] मेयं आ-लोक्य मे रूपं जानकी भाषितं तथा ।
 N] रक्षोभिस् त्रासिता पूर्व भूयस् त्रासं गमिष्यति ॥२१॥ [२०
 १८उ] ततो जात-परि-त्रासा शब्दं कुर्यात् तपस्विनी ।
 जानीते हि विशालाऽक्षी रावणं काम-रूपिणम् ॥२२॥ [२१
 १९] सीतया हि कृते शब्दे सहसा राक्षसी-गणः ।
 नाना प्र-हरणो घोरः समेयाद् अन्तकोपमाः ॥२३॥ [२२

१० फ- चेद् योजयिष्यामि । अ-नेद्योजयिष्यामि । २ फ-व्यर्थमाग-
 नन्तस्य समैन्यस्य भ० । अ-व्यर्थं गमनमित्येव तस्य राज्ञो ॥ ३ फ-० र
 ग्वहमा० । ल०-अनन्तर म० । ४ ल०-अह । ५ आ-आश्रास० ॥ ६ आ-
 अणु ह्यतितनुश् । च रा प्र ब म ल२ अ-अह ह्यतितनुश् । ७ फ च रा ब
 ल० अ प्र ल१-मानुषीमेव स० । म-मानुषीमिव स० ॥ ८ रा प्र ल०-
 वाचाभि० । ब ल१-त्रा नाभि० । ९ फ अ-नास्ति । १० प्र-सा ॥ ११ च
 रा ब म ल१ ल२-वदता ॥ १२ फ-अन्यथालोक्य ॥ १३ फ म-कुर्यान्म
 नस्विनी । १४ च रा प्र ब ल१ ल०-नास्ति । १५ प्र-जानकीय वि० । ब-
 जानाति हि ॥ १६ फ-नानाप्रहरणोपेतो मामुपयान्त सशयः । च-नानाप्रहरणा
 घोराः समग्रादन्तकोपमाः । रा प्र ब म ल१ ल२-नानाप्रहरणा घोरा समग्रा
 अन्तकोपमाः ॥

२०] तांश् च मां संपरि-क्षिप्य सर्व-तो वि-कृताऽऽननाः ।

वधे चं ग्रहणे चैव कुर्युर् यत्र यथा-बलम् ॥२४॥ [२३

२१] ततः शाखाः प्र-शाखाश् च स्कन्धाश् चोत्तम-शाखिनाम् ।

२२पृ] दृष्ट्वा विपरि-धावन्तं भवेर्युः परि-शङ्किताः ॥२५॥ [२४

मम रूपं च सं-दृश्यं वने वि-चरतो मेहत् ।

N] राक्षस्यो भय-संभ्रंस्ता भवेयुर् वि-कृताऽऽननाः ॥२६॥ २५

२२उ] ततः कुर्युः समा-ह्वानं राक्षस्यो रक्षसाम् अपि ।

राक्षसेन्द्र-नियुक्तानां राक्षसेन्द्र-निवेशने ॥२७॥ [२६

२३] ते शूल-शर-निस्त्रिंशाः पाश-तोमर-धारिणः ।

२४पृ] आ-पनेयुर् वि-मर्देऽस्मिन् वि-विधाऽऽयुध-पाणयः ॥२८॥ [२७

सं-क्रुद्धस तेषु रक्षःसु वि-धमन् रक्षसां बलम् ।

N] शक्नुयां न तु सं-प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥२९॥ १० [२८

हिमा-रुचिन्वानमां हिम्युर् इमां वा जनकाऽऽत्म-जाम् ।

१ अ-नतो । २ फ-०रिप्रेक्ष्य । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०रिज्ञाय
सर्वाश्च । ३ फ-वा । ४ अ-कुर्याद्यत्न यथा तथा । ल_२-०न् महाब० ॥
५ फ-०दृष्ट्वापि प० । ल_१-मामभिधा० । ६. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
भवेयुर्भयश० ॥ ७ अ-वमादश । रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-वमदशं । ८ फ
म-व चरित । ९ आ-महान् । १० फ-अ-०त्रिंस्ता ॥ ११. फ-प्रम
सप्रति शातने ॥ १२ अ-०स्त्रिंशविविधायुधपाणय । १३ फ-वेगेनाविघ्न-
कारिणः । अ-वेगेन विघ्नकारिण ॥ १४ फ-सरुद्धेस्तेस्तु रक्षोभिर्विधमन् ।
अ-सरुद्धेस्तेस्तु रक्षोभिर्विचिन्वन् । ल_१-०सु विदलन् । १५ फ ल_१-
राक्षस बल । ब म-राक्षसांब० । १६ ल_१-नियत प्रा० । १७ अतः परमधिक
पाठ-अ-मा वा गृहीयुराप्लुत्य[†] बहव शीघ्रकारिणः । स्यादियं निगृहीता-
र्थाः[‡] मम च ग्रहणं भवेत् ॥ १८ च प्र ल_२-अतिक्रुद्धाश्च । रा ब म ल_१ अ-
अभिक्रुद्धाश्च । १९ रा ब म ल_१ ल_२ अ-च ।

† च रा ब प्र म ल_२-पृक्षयुराक्रम्य । ल_१-पृक्षयुस्त्वय्य । ‡ च-निगृहीतार्थ ।

- २५] वि-पन्नं स्यात् ततः कार्यं राम-सुग्रीवयोरं इदम् ॥३०॥ [३०
 प्र-देशे नष्ट-मार्गे च राक्षसैः परि-वारिते ।
 N] सागरेण परि-क्षिप्ते दुर्गे वसति जानकी ॥३१॥ [३१
 वि-ध्वस्ते वा गृहीते वा रत्तोभिर् मयि सं-युगे ।
 २६] नाऽन्यं पश्यामि रामस्य सहायं कार्य-साधने ॥३२॥ [३२
 वि-मृशन् नैव पश्यामि यो हते मयि वानरः ।
 २७] शत-योजन-विस्तीर्णं लघयेत् तु महोदधिम् ॥३३॥ [३३
 ३०पृ] कामं हन्तुं समर्थोऽस्मि सहस्राण्य् एवं रक्षसाम् ।
 २९उ] न तु शक्यामि सं-प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥३४॥ [३४
 सं-संशयानि युद्धानि सं-शयो मे न रोचते ।
 ३१] केशं च निःसं-शयं कौर्यं कुर्यात् प्राज्ञः सं-संशयम् ॥३५॥ [३५
 ३२पृ] एष दोषो महान् हि स्यान् मम सीताऽभि-भाषणे ।^{१५}
 N] प्राण-त्यागसूतु वैदेह्या भवेद् अन्-अभि-भाषणे ॥३६॥^{१६} [३६
 संन्तोऽप्य् अर्था वि-नश्यन्ति देश-काल-विरोधिर्नः ।
 N] वि-कृवं दूतम् आसाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥३७॥ [३७
 अर्थाऽनर्थाऽन्तरे बुद्धिर् नीता वाऽपि न शोभते ।

१ फ-विपरीत । २ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-कर्म । ३ अ-इति ॥
 ४. फ अ-उद्देशे नष्टमार्गोऽस्मिन् । ५ फ-गुप्ते ॥ ६ अ फ-विशस्ते । ७ च
 प्र ल_१ ल_२-क्षोभिते । ८ फ अ-सखायं । ल_२-साहाय्य ॥ ९ फ च ल_१
 ल_२-लघयेच्च । अ-लघयेत् ॥ १०. फ च प्र ब ल_२-सहस्राण्यपि । अ-
 सहस्राणि च । ११. फ रा म ल_२ अ-शक्यामि । ल_१-नुदित. पाठ ॥
 १२. फ-असत्यानि च । रा प्र ब म ल_१-सशयोपि हि युद्धेषु । ल_१-सशयानि
 च । १३ अ-कथ । १४. फ अ-कुर्यात्प्राज्ञं कार्यं । रा-कार्यं प्राज्ञ.
 कुर्यात्संसं॥ १५ अतः परमधिक. पाठः-म-राक्षसै सह मे युद्धं भवेत् सीता-
 भिभाषणे । १६ ल_२-नास्ति ॥ १७. ल_१-नुदितः पाठः । १८ फ-०विरो-
 धिताः । रा प्र ब म ल_१ अ-०विरोधत. १९ रा ब म ल_१ चापि । प्र-अपि ।

- N] घातर्यन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डित-मानिनः ॥३८॥ [३८
 न वि-नश्येत् कथं कार्यं वैकुवं न कथं भवेत् ।
- N] लंघनं च समुद्रस्य कथं नु न वृथा भवेत् ॥३९॥ [३९
 ३२उ] कथं नु खलु मे वाक्यं शृणुयान् नोद्विजेतं च ।
 इति सं-चिन्त्य मतिमांश् चकार हनुमान् मतिमां ॥४०॥ [४०
 ३३] रामम् अ-क्लिष्ट-कर्माणं सं-बद्धम् अनु-कीर्तयन् ।
 ३४उ] नैनामं उद्वेजयिष्यामि तद-सर्व-गत-मानसम् ॥४१॥ [४१
 इक्ष्वाकूणां वरिष्ठस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।
 N] शुभानि धर्म-युक्तानि वचनानि सम-अर्थयन् ॥४२॥ [४२
 श्रावायिष्यामि सर्वाणि मधुरं मधुराऽक्षरम् ।
 N] श्रद्धास्यति यथा हीऽयं तथा सर्वं समा-दधे ॥४३॥ [४३
 ३४पृ] पति च परि-शृण्वन्ती चिरस्य पुरुषर्षभम् ।
 N] व्यक्तं पद्म-पलाशाऽक्षी प्र-हृष्ट-हृदया भवेत् ॥४४॥ [N
 N] एवं सं-कीर्तयतो (?यंतं) मन्त्रं (?मां) रघु-वंश-विवर्धनम् ।^{१६}
 ३५उ] पश्यन्ती चाऽग्रतो व्यक्तं नोद्विग्ना मे भविष्यति ॥^{१७} ॥४५ [N

१. अ-पाठ० ॥ २ ल_२ अ-इद । ३ ल_१-त्रुटितः पाठः । ४ म-
 वृथा तु न कथ । अ-कथ न च वृथा । ५ ब ल_२-नास्ति ॥ ६ फ अ-नोद्वि-
 जेति । आ च रा-नोद्विजेत् ॥ ७ फ अ-हनुमाइवकार मतिमान् । च ब
 ल_२-०र हनुमान्कषि ॥ ८. ल_१-त्रुटितः पाठः । ९ आ च-स्वर्धमम् ।
 फ प्र म ल_२ अ-पम्बन्वम् । १० रा-नैताम् । ल_१-नैतम् । ११ प्र ब म
 ल_२-सर्वं ग० । ल_१-०तमानसा ॥ १२ रा-नथा चेत्य । १३. आ च-
 समादधे ॥ १४ फ अ-हि । १५. अ-युक्त ॥ १६ आ फ च प्र ब ल_१ ल_२
 अ-नास्ति । मूलस्य म-कोशमात्रावस्थितत्वात् प्रस्तावित शोधनं सम्यगव-
 धेयम् । १७ म-हि । १८ रा ब ल_२-नास्ति ॥

इति स बहु-विधं महाऽनु-भावो

मनुज-पतेः प्रमदात् अवेक्ष्य(?)माणः ।

मधुरम् अ-वितथं जगाद् वाक्यं

N] द्रुम-विटपाऽन्तरम् आ-स्थितो महाऽऽत्मा ॥४६॥ [४४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-विकल्पो
नाम चतुर्विंश सर्गः ॥२४॥

—————

[वं-३०]= [पंचविंशः सर्गः] =[दा-३१]

एवं बहु-विधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ।

- १] श्रावयन् मधुरं वाक्यं वैदेह्या व्या-जहार ह ॥१॥ [१
 २पू] राजा दश-रथो नाम रथ-कुञ्जर-वाजिमान् । [२पू
 N] चक्रवर्त्ति-कुले जातः पुरन्दर-समो बल्ले ॥२॥ [N
 २उ] पुण्य-शीलो महा-कीर्त्तिर् ऋजुर् आसीन् महा-यशाः । [२उ
 अ-हिसारतिर् अ-र्क्षुद्रो घृणी सत्य-पराक्रमः ॥३॥
 ३] मुख्यश चक्ष्वाकु-वंशस्य रंज्य-लक्ष्मी-विवर्द्धनः । [४
 पार्थिव-व्यञ्जनैर युक्तः पृथु-श्रीः पार्थिवर्षभः ॥४॥
 ४] पृथिव्या चतुर-अन्तायां वि-श्रुतः मुख-दः मुखी ।
 N] धर्म-शीलो वदान्यश्च प्रिय-वाची जितेन्द्रियः ॥५॥^३ [N
 तस्य पुत्रो गुण-ज्येष्ठम तार्गाऽधिप-निभाऽऽननः ।
 ५] गमो नाम विशेष-ज्ञः श्रेष्ठः सर्व-अनुषमताम् ॥६॥ [६
 रक्षिता स्वस्य वंशस्य जनस्य परि-रक्षिता ।

१ फ च प्र ल १ ल०-एतद् । २ म अ-०विध चित्र । ३ फ-
 चिन्तयित्वा म वा० ल १ ल२-चिन्तयित्वा महाकपि । ४ फ-सश्रवे । रा प्र ब
 म ल १ ल०-प्रस्तावम० ॥ ५ फ रा प्र ल १ अ-०वाजिनाम् । च ल०-०वाजिवान् ।
 ६ ब-बली । ७. फ अ-नास्ति ॥ ८ फ-०रतिराजेन्द्रो । अ-०तिरक्रुद्धो ।
 ९ प्र ब म ल १ ल२-०परायण । १० आ फ अ-लक्ष्मीवा श्रीवि० ।
 च रा-राजा ल० । ब म-राजल० । ११ ब ल १ ल२-पृथिवीन्द्रो जनैर् ॥
 १२ आ-पृथिव्या चतुरन्ताया । फ-०व्या सागरान्ताया । ल२-व्या चतुर-
 न्ताना । १३ अ-नास्ति ॥ १४ रा प्र ब म ल १ ल२ अ-तारापतिनि० ॥
 १५ च-जनकस्य प० । फ अ-स्वजनस्य च र० । रा प्र ब म ल १ ल२-
 जनकस्य च र० ॥

- ६] रक्षिता जीव-लोकस्य धर्मस्य च परं-तपः ॥७॥ [७
तस्य सखाऽभि-सन्धस्य वृद्धस्य वचनात् पितुः ।
- ७] स-भार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्र-व्रजितो वनम् ॥८॥ [८
तस्य तत्र महाऽरण्ये मृगयां परि-धावतः । १ [९पू
- ८] रावणेन हता भार्या मिथिलाऽधि-पतेः सुता ॥९॥ [N
यथा-वर्णा यथा-रूपां यथा-लक्ष्मवतां वराम् ।
- N] अश्रौषं सा त्वम् अद्याऽऽर्ये दृष्टा मे नाऽत्र सं-शयः ॥१०॥ [१५
जन-स्थाने वधं श्रुत्वा हंतौ च खर-दूषणौ ।
- ०] त्वम् अ-मर्षाद् इहाऽऽनीता रावणेन दुर्-आत्मना ॥११॥ [१०पू
शृणु वैदेहि रामस् त्वां पतिः कौशल्यम् अब्रवीत् ।
- १०] देवश् चाऽपि ते शूरः कौशल्यं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१२॥ [N
विररामैवम् उक्त्वा तु स वचो मारुताऽऽत्म-जः ।
- ११] जानकी चाऽपि तच्छ्रुत्वा जहर्ष च ननन्द च ॥१३॥ [१६
ततः सा वक्र-केशाऽन्ता सु-केशी केश-संवृता ।
- १२] उन्-नीम्य वदनं भीरुः शिशिर्षां समुद-ऐक्षत ॥१४॥ [१७

१ च प्र म ल_१ ल_०-स्वस्य वशे । रा ब-स्वस्य लो० ॥ २ ल_२
अ-बद्धस्य । ३ व ल_१ अ-सह भ्रात्रा च । ल_२-सह सुभ्रात्रा ।
४ ल_२ अ-नास्ति ॥ ५ अ-०रूप । ६ आ फ च रा प्र ब-०लक्ष्मवि ता ।
च ल_१ ल_२-०लक्ष्मीवता । ७ रा प्र ब म ल_१ ल_० अ-शुभाम् । ८ आ-
सत्यम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-सा तथा दृष्टा मया त्व ॥ ९. रा प्र-हत्वा ।
१० आ-प्रति । ११ फ-कुशल । १२ च-कौशल्य शूरस्ते वा० । रा ब-
ते वाक्य शूर. कुशलमब्र० । म अ-वीर कुशल लक्ष्मणोब्र० । १३ प्र ल_१
ल_२-नास्ति ॥ १४ फ-स निर्वचो । प्र-स वचो वै । ल_१-तु स वचनं । अ-
ता स वचो वै ॥ १५ प्र-तत्तस्य । १६ प्र-तत्तस्य । १७. आ च रा ब प्र ल_१
ल_२-सीता । १८ आ-०सिसिपा । म ल_१ ल_२-शिशर्षां ॥

सा तिर्यग् ऊर्ध्वं च तथा ह्य अघस्तान्

निर्-ईक्षमाणं तम् अ-चिन्त्य-रूपम् ।

ददर्श पिङ्गाऽधिपतेर् अमात्यम्

N] वाताऽऽत्म-जं सूर्यम् इवोद्वैय-स्थम् ॥१५॥[१९

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-कार्ण्डे हनुमद्-दर्शन
नाम पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥^५

१ आ-हि । २ आ-०माणोत्तमरूपविलयम् । फ अ-०णा-
मचिन्त्यबुद्धिम् । ३ अ-इवाचलस्थम् ॥ ४ रा ब-०ण्डे लकापर्वणि ह० ।
५. फ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-३०]= [षड्विंशः सर्गः] =[दा-३२]

ततः शाखाऽन्तरे लीनं त्रस्ता चलित-मानसा । [१पू
१३] सा ददर्श कपि तत्र प्र-श्रितं प्रिय-वादिनम् ॥१॥ [२पू

सा तु दृष्ट्वा कपि-श्रेष्ठं वि-नीतं विटर्प-स्थितम् ।
१४] मैथिली चिन्तयामास स्वप्नोऽयम् इति भामिनी ॥२॥ [७

सा तं सम-ईक्ष्याऽथ भृशं वि-संज्ञा
गताऽऽसु-कल्पेव बभूव सीता ।

चिरस्य प्रज्ञां प्रति-लभ्य चैव
१५] वि-चिन्तयामास विशाल-नेत्रा ॥३॥ [९

स्वप्नो मयाऽयं वि-कृतोऽद्य दृष्टः
शाखा-मृगो धिङ् मम भाग-धेयम् ।
स्वस्त्य् अस्तु रामाय स-लक्ष्मणाय
पित्रे तथा मे जनकेश्वराय ॥४॥ [१०

स्वप्नम् तु नाऽयं नहि मेऽस्ति' निद्रा
भयेन शोकेन च पीडितायाः ।

सुखं हि^३ मे नास्ति यतोऽस्मि हीना
१६] तेनेन्दु-बिम्ब-प्रतिर्माऽऽननेन ॥५॥ [११

१ ल_२ अ-प्रसृतं । २ ब-ददर्श प्रसृता सीता वानर प्रियवादिनम् ॥ ३
फ-दृत्वा च त क० । अ-सा तु दृष्ट्वा हरिश्रेष्ठ । ४ आ फ-विनीतवदुप० । ५.
फ अ-विस्मिता ॥ ६ फ-ईक्ष्यैव । ७ फ-विलोल० ॥ ८ आ-०मृगोय । ९.
फअ-जनकाय राज्ञे ॥ १०. आ-स्वप्नस्त्वय कि । ११. आ च रा प्र ब-मेऽद्य ।
१२ रा-पीडितात्मा । १३ रा म-च । १४. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-तेनैव
पूर्णेन्दुनिभाननेन ॥ अ-तेनेन्दुपूर्णप्र० ॥

अहं हि तस्याऽद्य मनो-भवेन
सं-पीडिता तद्-गत-सर्व-भावा ।

वि-चिन्तयन्ती संततं तम एव
१७] रूपं च पश्यामि तथा शृणोमि ॥६॥ [१३

मनो-रथः स्याद् इति चिन्तयामि
तथाऽपि बुद्ध्या नै वि-तर्कयामि ।

किं कारणं तस्य हि नास्ति रूपं
१८] व्यक्त-स्वरूपं च वदत्य् अय माम् ॥७॥ [१४

नमोऽस्तु वाचस-पतये म-वज्रिणे
स्वयं-भुवे चाऽपि हुताऽगनाय च ।

अनेन चोक्तं वर्चनं ममाऽर्ग्रतो
१९] वनोक्तमायं च तथाऽस्तु नाऽन्यथा ॥८॥ [१५

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लका-पर्वणि सीता-विषादो
नाम षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

१ फ-सयित । २ फ अ-न चैव ॥ ३ तु । ४ अ-च । ५ फ-०
मरूप । ब-०रूप । फ व अ-भिन्नाः-०स्वरूपश् ॥ ६ आ-०तये स्तु व० ।
फ-सु० । ७ आ-यदि मे । च रा प्र व म ल_१ ल_२-यदितो ममाग्रे । ८ च
रा प्र व म ल, ल_२-नच ॥ ९ रा-सीताचिन्तन । १० ल_१-इति सुन्दरकाण्डे
सीतानुचिन्तनं नाम सर्गः । फ प्र व म ल_१-नास्ति ॥

[वं-N]= [सप्तविंशः सर्गः] =[दा-N]

अब्रवीत् स महा-तेजा हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 शिरस्य् अञ्जलिम् आ-धाय सीतां मधुरया गिरा ॥१॥
 का त्वं कमल पत्राऽन्ति श्यामा कौशेय-वासिनि ।
 द्रुमस्य शाखाम् आ-लम्ब्य तिष्ठसि त्वम् अ-निन्दिते ॥२॥
 किम् अर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति शोक-जम् ।
 पुण्डरीक-पलाशाभ्यां विप्र-कीर्णम् इवोदकम् ॥३॥
 का त्वं भवामि रुद्राणां मरुतां वा वराऽऽनने ।
 का वमनां वराऽऽरोहे देवता प्रति-भासि मे ॥४॥
 अथ चन्द्रमसा हीना पतिता वि-बुधाऽऽलयात् ।
 रोहिणी ज्योतिषां श्रेष्ठा त्वम् अ-निन्दित-लोचने ॥५॥
 रोषाद् वा यदि वा मोहाद् भर्तारम् अ-सितेक्षणे ।
 वसिष्ठं कोपयित्वेह सं-प्राप्ता त्वम् अरुन्धती ॥६॥
 क नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते मु-मध्यमे ।
 अस्माल्लोकाद् अमुं लोकं गतं त्वम् अनु-शोचसि ॥६॥
 व्य-अञ्जनानि तु ते यानि लक्ष्णानि तु लक्ष्ये ।

१ फ-तामब्रवीत्पुनर्धीमान् । अ-तामब्रवीत्ततो धीमान् । च रा प्र
 ब म ल१ ल०-तामब्रवीत् म० । २ च-पवना० । ३ अ-शिरसाजलिमा-
 दाय । च प्र ल१-०लिमादाय ॥ ४ फ-पा त्वकमलपत्राक्षी । रा ब प्र-सा त्वक० ।
 अ-सा त्व पद्मपलाशाक्षि । ५ रा ब प्र-श्यामे । ६ फ-०वाससी ॥ ७ रा
 ब म-शोभने । ८ च-चन्द्रसमा । ९ च-वसुधा० । रा प्र ब ल१-वसुधा-
 लयम् । ल०-वसुधातलम् । अ-विपुलालय । १० फ रा ब प्र म ल१ ल०-
 ज्यातिषा रोहिणी ॥ ११ आ अ म-त्वमरुन्धति । प्र-उमनिन्दिते । ल१
 ल०-त्वमनिन्दिते ॥ १२ फ रा ब म- गता । प्र ल० ल०-गत्वा ॥ १३. फ
 अ-च । १४ रा-लक्ष्म० । १५ फ-हि ॥

महिषी भूमि-पालस्य राज-कन्याऽसि मे मता ॥८॥
 मुराणाम् अ-मुराणां च नाग-गन्धर्व-रक्षसाम् ।
 यक्षाणां कि-नराणां च का त्वं भवसि शोभने ॥९॥^१
 रावणेन जन-स्थानाद् बलात् प्र-मथिता यदि ।
 सीता त्वम् असि भद्रं ते तत्त्वम् आ-ख्याहि भूमिनि ॥१०॥^२
 सा तस्य वचनं श्रुत्वा राम-कीर्तन-हर्षिता ।^३
 उवाच वाक्यं वैदेही हनूमन्तं द्रुमाऽऽश्रितम् ॥११॥
 दुहिता जनकस्याऽहं वि-देहस्य महाऽऽत्मनः ।
 सीतेति नाम्ना तस्याऽहं भार्या रामस्य धीमतः ॥१२॥^४
 वत्सरान् द्वादश पुरा राघवस्य नि-वेशने ।
 भुञ्जाना मानुषान् भोगान् सर्व-काम-फलान् वर्हन् ॥१३॥
 ततस् त्रयोदशे वर्षे राज्ये त्वं इक्ष्वाकु-नन्दनम् ।
 अभि-षेचयितुं राजा सोपाध्यायोऽकरोत् मतिम् ॥१४॥
 तस्मिन् सं-भ्रियमाणे तु राघवस्याऽभि-षेचने ।
 कैकेयी नाम भर्तारं देवी वचनम् अब्रवीत् ॥१५॥
 न पित्रामि न खादामि प्रत्य्-अहं तव भोजनम् ।
 एवं मे जीवितस्याऽन्तो रामो यद्य् अभि-षिच्यते ॥१६॥

१ फ अ-वा । २ फ रा ब म ल_१-वा । ३ फ अ-शस मे । ४ प्र-
 नास्ति ॥ ५ फ अ-तन्ममा० । ६ फ भाविनि । म-शोभने । ७ रा ब प्र
 ल_२ ल_२-नास्ति ॥ ८ अ-मा च तस्य वच. श्रुत्वा रामकीर्तनकर्षिता ।
 ९ अ-मुपस्थितम् । फ रा ब ल_१ ल_२-द्रुमाश्रिता ॥ १० फ-वैदे० ।
 ११ रा-नाम्नास्ति भद्रन्ते भा० । म-नामास्ति भद्रन्ते पत्नी । अ-नाम्ना
 विख्याता भा० । १२. ल_२-नास्ति । १३ आ-वत्सरा । १४ रा ब प्र ल_१
 ल_२-०फलास्त्वयम् ॥ १५ फ च-नेक्ष्वाकुनन्दनः । रा ब प्र म ल_१ ल_२-
 चेक्ष्वाकुनन्दनः ॥ १६ ल_२-०न् सभूयमाने । अ-अस्मिन् संभ्रि० । १७ ब-
 रमिद् । १८. फ-मम । च रा ब प्र म ल_१ ल_२-न च । अ-पानभो० ॥

यत् तद् उक्तं त्वया वाक्यं प्रीत्या नृ-पति-सत्तम ।
 तत् ते न वि-तथं कार्यं वनं गच्छतु राघवः ॥१७॥
 स राजा सख-वाग् देव्या वर-दानम् अनु-स्मरन् ।
 मुमोह वचनं श्रुत्वा कैकेय्याः क्रूरम् अ-प्रियम् ॥१८॥
 ततस् तु स्थविरो राजा सख-धर्मे व्यव-स्थितः ।
 ज्येष्ठं यशस्विनं पुत्रं रुदन् र्जाज्यम् अर्थाचत ॥१९॥
 आभ-षेकात् प्रियतरं श्रुत्वा स वचनं पितुः ।
 मनसा पूर्वम् आ-साद्य वाचं प्रति-गृहीतवान् ॥२०॥
 दद्यान् न प्रति-गृह्णीयान् न ब्रूयात् किञ्चिद् अ-प्रियम् ।
 अपि जीवित-हेतोर् हि रामः सख-पराक्रमः ॥२१॥
 स त्रि-हायोर्त्तरीयाणि महाऽर्हाणि महा-यशाः ।
 त्रि-सृज्य मनसा राज्यं जनन्यै मां समा-दिशत् ॥२२॥
 साऽहं तस्याऽग्रतस् तूर्णं प्र-स्थिता चीर-वांसिनी ।
 न हि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गेऽपि रोचते ॥२३॥
 प्राग् एव महा-भागः सौमित्रिर् मित्र-नन्दनः ।
 पूर्व-जस्याऽनु-यात्राऽर्थं दुम-चीरैर् अलङ्कृतः ॥२४॥
 ते वयं भर्तुर् आ-देशात् प्राग् एव तु दृढ-व्रताः ।
 प्र-विष्टाः स्मो दुरा-धर्षं वनं गम्भीर-दर्शनम् ॥२५॥
 वसंतो दण्डकाऽरण्ये तस्याऽहम् अ-मितौजसः ।

- १ फ-त्वया कार्यं । ल१-पुरा वाक्यं । २ अ-तद्वै न । फ-न त्वया ॥
 ३ फ-च । अ-त । ४ आ फ-०धर्मव्य० । अ-०धर्मव्यवस्थितम् । ५ अ-रामं ।
 ६ फ-वाक्यप्रभाषत । ७ फ-वाचः प्र० । च रा अ-वाचा प्र० । ब प्र म ल१ ल२-
 वाचा परिशृ० ॥ ८ फ-विवाहोत्त० । ९ आ-जनन्यौमी । फ-जनन्यै तत् ॥
 १० आ-०वाससः । म-०वासिनी । ११ च-०जस्य तु या० । रा-०जस्य च या० ॥
 १२. फ अ-०देश बहु मत्त्वा । रा ब प्र म-०देश प्रा० । १३. ल२-महाव्रता ।
 १४ आ-वसन्तो ।

रक्षसाऽप-हृता भार्या रावणेन दुर-आत्मना ॥२६॥
 द्वौ मासौ तेन मे कालो जीविताऽनु ग्रहे कृतः ।
 ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां ततस् त्यक्ष्यामि जीवितम् ॥२७॥
 रावणो वि-कृताऽऽकारो रक्षसोऽति-भयंकरः ।
 समुद्र-पारो दुष्-प्रौऽऽपः कालः परि-मितश् च मे ॥२८॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वाक्य
 नाम सप्तविंशः सर्गः ॥२७॥

१ आ-०नुग्रहः । २ फ-०सो हि भयानकः । अ-०तिभयानकः ।
 ३. फ-दुष्प्राप्यः । ४ ल-२-पारणितश्च ॥ ५ फ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

[वं-३१]= [अष्टाविंशः सर्गः] =[दा-N]

तस्यास् तद् वचनं श्रुत्वा हनूमान् हरि-यूथ-पः ।
 २५] दुःखं दुःखाऽभि-भूताया वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥१॥
 त्वां मार्गमाणा रामाऽर्थे क्लिश्यन्ते दिक्षु वानराः ।
 N] तैस् तैस् तपोभिर् नि-यमैः सिद्धि मुनि-गणा इव ॥२॥^६
 रघुणां च हरीणां च प्राणास् त्वयि समा-हिताः ।
 N] सा त्वं दिष्ट्या मया दृष्टा नास्ति धन्यतरो मर्म ॥३॥^६
 अहं रामस्य सं-देशाद् देवि दूतः समा-गतः ।
 २६] वैदेहि कुशली रामस् त्वां च कौशल्यम् अब्रवीत् ॥४॥^६
 दाता भोक्ता प्र-हर्ता च श्रेष्ठो लोके धनुर्-वरः ।
 यो ब्राह्मणम् अस्त्रं देवं च वेद वेद-विदां-वरः ।
 N] स त्वां दाशरथी रामो देवि कौशल्यम् अब्रवीत् ॥५॥
 लक्ष्मणश् च महा-तेजा भर्तुस् तेऽनु-चरः प्रियः ।
 २७] कृतवान् शोकं-सन्तप्तः शिरसा तेऽभि-वादनम् ॥६॥
 सा तयोः कुशल देवी वीरयोर् नर-सिंहयोः ।
 N] श्रुत्वा संहृष्ट-सर्वाऽङ्गी हनूमन्तम् अथाऽब्रवीत् ॥७॥

१ व प्र म ल_३ ल_०-महादुःखाभि० ॥ २ च-रामार्थं । ३. ल_०-
 दृश्यन्ते । अ-क्लिश्यन्ति । ४ प्र-ऋक्षवा० । ५ च रा प्र व म ल_३ ल_०-
 क्षुत्तृष्णाभ्यां परिश्रान्ता । ६ फ-तास्ति ॥ ७ अ-दृष्टा मया दिष्ट्या ।
 ८ रा म अ-मया ॥ ९ व-देव । १० व-राम. स त्वा ॥ ११ फ-
 तु ॥ १२ फ-लक्ष्मणस्तु । १३ आ-कृतवां शो० । फ-कृतवाश्छोक० ।
 १४ आ फ-चाभि० ॥ १५ फ-निशम्य । १६ फ अ-प्रीतिसं० ॥

- कल्याणं तव गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मे ।
 N] ऐति जीवन्तम् आनन्दो नरं वर्ष-शताद् अपि ॥८॥
 ततः संजात-विश्रम्भौ सीता शशि-निभाऽऽनना ।
 तया समा-गतश् चाऽपि हनुमान् प्रीतिमान् बभौ ।
 N] परस्परेण चाऽऽक्षेपं विश्वस्तौ तौ प्र-चक्रतुः ॥९॥
 तस्यास् तु वचनं श्रुत्वा हनुमान् मारुताऽत्म-जः ।
 N] सीतायाः शोक-दीर्घायाः समीपम् उप-चक्रमे ॥१०॥
 यथा समीपं सीताया हनुमान् उप-सर्पति ।
 N] तथा रावणं इत्य एवं सा सीता पर्य-अगङ्कितं ॥११॥
 अहो धिक् किं कृतम् इदं कथितं हि यद् अर्थ मे ।
 N] रूपाऽन्तम उपाऽऽगम्य सं एवाऽयं हि रावणः १२॥
 ताम अ-शोकम्य गात्रां तु मुक्त्वा सा शोक-कर्षिता ।
 N] भयान् तस्याऽनवद्याऽङ्गी भ्रग्यां मम उपाऽऽविशत् १३॥
 अवर्द्धन म महा-बाहुम् तनम् तां जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 N] सा चैव भय-सन्त्रस्ता भूयो नैवाऽभ्य उद्-ऐक्षत् ॥१४॥
 तं दृष्ट्वा वर्द्धमानं तु सीता चन्द्र-निभाऽऽनना ।

१ आ-०व गाथे च । फ-कल्याणी वनगा० । २ फ रा-पति-
 जी० । आ-प्रतिजी० ॥ ३ फ-०विश्वासा । ४ व ल_३ ल_२-वाचाल्य ।
 प्र-वाचाल । ५ आ-०स्तौ तु । अ-विश्रम्भौ तु ॥ ६ फ अ-तस्या-
 स्तद् । प्र ल_३ ल_२-ततस्तद् । ७ फ अ-हसियूथप । ८ फ-०तसायाः ॥
 ९ फ-दृष्ट्वा विशालाक्षी सीता त । आ च-रावणमित्येव । १० आ-
 अभि० ॥ ११ फ रा व म ल_३ ल_२-पदद्य कथित हि । १२ अ-सर्व-
 थाय हि । म ल, ल_२-म एवायाति । १३ फ-भयत्रस्तान० ॥ १४ फ-
 अवन्दत । १५ फ अ-भयवित्रस्ता ॥ १६ आ-वर्द्धमानम् । फ-
 वन्द्यमानम् । म-वर्द्धमान ।

- ३३] अब्रवीद् दीर्घम् उच्छ्वस्य वानरं मधुर-स्वरम् ॥१५॥
 मायां प्र-विष्टो मायावी यदि त्वं रावणः स्वयम् ।
 ३४] सैं-तापर्यसि मां भूयः सं-तप्तां तन् न शोभनम् ॥१६॥
 ३६उ] चित्तं जिहीर्षसे यत् त्वं नदी-कूलम् इवाऽम्भसां ।
 अहो स्वप्नस् तु सुख-दो याऽहम् एवं-विधाँ हृताँ ।
 ३८] प्रेषितं नाम पश्यामि राघवेण वनौकंसम् ॥१७॥
 स्वप्नेऽपि यद् अहं नीरं राघवं सह-लक्ष्मणम् ।
 ३९] पश्येयं न वि-षीदेयं स्वप्नो मम न^३ मत्सरी ॥१८॥
 नाऽहं स्वप्नम् इमं मन्ये स्वप्ने दृष्ट्वा हि वानरम् ।
 ३७] न शक्योऽभ्युद्-अयःप्राप्तुं प्राप्तश् चाऽभ्युद्-अयो मया १९॥
 कि तु मे चित्त-मोहोऽयं भवेद् वात-गतिम् त्व इति ।
 ४०] उन-मादो वा विकारो वा स्याद् वेयं मृग-तृष्णिका ॥२०॥
 अथवा नाऽयम् उन-मादो मोहोऽर्ण्यं उन्मादं-लक्षणः ।
 ४१] सं-बुद्ध्ये चाऽहम् आत्मानम् इमं चाऽपि वनौकसम् ॥२१॥
 इत्य-एवं बहु-धा बुद्ध्वा संप्र-थार्य बलाऽबलम् ।
 ४२] रत्नसां काम-रूपानां मन्ये तं राक्षसाऽधिपम् ॥२२॥^{१९}

१ आ-उत्स्वस्य । २ आ-चिन्तय नु वच । अ-०रस्व
 राम् ॥ ३ ब प्र ल_१ ल_२ अ-उन्मादयसि ॥ ४ रा ब प्र ल_१ ल_२-
 त्वं चेज्जिहीर्षसि पुन । अ-स्थितजिहीर्षसेऽनार्य । फ-०र्षसेऽनाय । ५
 रा ब प्र म ल_१ ल_२-संतप्ता तन्न शोभनम् । ६ फ-स्वप्नस्य सुखतो
 योह । अ-स्वप्नस्य सुषता याह । ७ आ-चिराद्हता । फ-चिराकृता ।
 प्र अ-०धा हता । ८ अ-तत्र । ९ अ ब म-भिन्ना-रावणेन । १०
 अ-०कसाम् ॥ ११ फ-स्वप्नेप्यह यदा । १२. फ-स्वप्नेऽपि मम म० ॥ १३
 ब-अहो । १४ प्र-अह ॥ १५. फ-०मोहस्सभवेद्वातगतिः स्वयम् ।
 च रा ब प्र ल_१ ल_२-०तिस्त्वय । १६ फ च अ-इदं ॥ १७ आ-
 ०हो ह्युन्मा० ॥ १८. फ म अ-०रूपत्वान्मेने । १९ च-नास्ति ॥

- ४३३] एवं बुद्धि तंतः कृत्वा सीता सा तनु-मध्यमा ।
 ४३४] अजिज्ञासत् ततो भूयो वानरं जनकाऽऽत्म-जा ॥२३॥^१
 सीतायाग् च मर्तं बुध्वा हनूमान् हरि-यूथ-पः ।
 ४५] श्रोत्राऽनुकूलैर् वचनैस् तथ्यैस्तां प्रैत्य-अनन्दयत् ॥२४॥
 सँ च विग्रह-वान् धर्मः साधुः सत्य-परिश्रयः ।
 ४६] परि-त्राता चँ सर्वस्यँ सर्व-भूत-हिते-रतः ॥२५॥
 बलवान् मातरिश्वेव महेन्द्र इव दुर्-जयः ।
 ४७] आदित्य इव तेजस्वी लोक-कान्तो यथा शशी ॥२६॥
 राजा सर्वस्य लोकस्य रामो वैश्रवणो यथा ।
 ४८] वि-क्रमेणोप-पन्नश्च यथा विष्णुर् महा-यगाः ॥२७॥
 सत्य-वादी मधुर-वाग देवो वाचस-पतिर् यथा ।
 ४९] रूपवान् सु-भगः श्रीमान् कन्दर्प इव मूर्तिमान् ।
 क्रोध-स्थाने प्र-हर्ता च श्रेष्ठो लोके धनुष्मताम् ॥२८॥
 ५०] वाहृ-ञ्जयाम अत्र-वृंभ्य यस्य लोकाँ महाऽऽत्मनः ।
 N] देवा इव महेन्द्रैभ्य मोदन्ते वि-गत-ज्वराः ॥२९॥
 तं तादृशम् अना-धृष्यं देवानाम् अपि दुर्-जयम् ।
 N] महेन्द्रै-मदृश शौर्ये क्षमर्याँ ब्रह्मणा समम् ॥३०॥^{१०}

१ फ-तथा । २ व-भिन्ना.--जिज्ञामती तदा । ३ च-नास्ति ॥ ४.फ-
 सीतायास्त्वेव तद् बु०। अ-सीतायास्तु म० ॥ ५ फ च अ-मास्तात्मजः । ६.
 अ-समहर्षयत् । फ च रा व स-प्रत्यहर्षयत् ॥ ७. फ च रा व स अ-य स ।
 ८ फ व स-०रिश्रव । अ-०पराक्रम । ९ अ-प्रदाता च । फ-च दाता
 च ॥ १०. आ रा च ल३ अ-०मेनोप० ॥ ११ फ अ-स्थाने क्रोधप्र० ।
 १२ फ अ-महारथ । च-धनुर्धरः ॥ १३ अ-समाश्रित्य यस्य लोको ।
 १४ व-समुद्रस्य ॥ १५ अ-न तादृश्य । १६ फ-पराक्रमे विष्णुसम
 क्षमाया ॥ १७ अ-क्रोपेऽत आरभ्य “ आदित्य इव तेजस्वी ” इत्यादित्यक्त
 पाठ पठित ॥

- अप-कृष्याऽऽश्रमात् तं तु मृग-रूपेण राघवम् ।
 N] येनाऽप-नीता शून्ये त्वं फलं द्रक्ष्यति तस्य सः ॥३१॥
 N] कुपितो रावणं सङ्ख्ये घातयिष्यति वीर्यवान् ।
 ५१उ] रोष-मुक्तैः शरैस् तीक्ष्णैर् ज्वलद्भिर् इव पावकैः ॥३२॥
 तेनाऽहं प्रेषितो दूतम् त्वत्-सकाशम् इहाऽऽमतः ।
 ५३] त्वद्-वियोगेन दुःखाऽऽर्त्तः स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ३३॥
 लक्ष्मणश् च महा-तेजाः सुमित्राऽऽनन्द-वर्धनः ।
 ५४] अभि-वाद्य महा-बाहुः स त्वां कुशलम् अब्रवीत् ॥३४॥
 रामस्य च सखा वीरः सु-ग्रीवो नाम वानरः ।
 ५५] राजा वानर-मुख्यानां स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ॥३५॥
 नित्यं स्मरति रामस् ते सु-ग्रीवश् च स-लक्ष्मणः ।
 ५६] दिष्ट्या जीवसि वैदेहि राक्षसी-वशम् आ-गता ॥३६॥
 न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं लक्ष्मणं च महा-रथम् ।
 ५७] मुर्ख्यं वानर-क्रोटीनां सु-ग्रीवं च महौजसम् ॥३७॥
 अहं सु-ग्रीव-सचिवो हनूमान् नाम वानरः ।
 ५८] दूतोऽहं राज-सिंहस्य रामस्याऽऽक्लिष्ट-कर्मणः ॥३८॥
 त्वत्-सकाशम् अनु-प्राप्तो रामस्याऽऽदेशतो ह्य अहम् ।
 ५९] प्र-विष्टो नगरीं लंकां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥३९॥^{१३}

१. फ-रावण. । २. फ च रा-शून्ये येनापनीतासि । अ-सीता
 येनापनीतासि । ३ आ प्र म ल_१ ल_२-द्रक्ष्यसि तस्य च । अ-द्रक्ष्यसि त० ॥
 ४ फ-रोषप्रयुक्तैरिषुभिः ॥ ५ फ-शोकार्तः ॥ ६ अ-वर्धनिः । ७
 प्र म ल_१ ल_० अ-कौशल्यमब्र० ॥ ८ फ-रामस्त्वा सुग्रीव सहल० ।
 अ-रामश्च सु० । ९ फ-०ति ॥ १० फ अ-०सि पति । ११ फ च अ-
 मध्ये । आ-मुखं ॥ १२ फ-रामवाक्यप्रचोदितः । च-रामवाक्यप्रदे-
 शत. । १३. अ-नास्ति ॥

मूर्ध्नि दत्त्वा पद-न्यासं रावणस्य दुर-आत्मनः ।
 ६०] त्वां द्रष्टुम् उप-यातोऽहं स्वम् आ-श्रित्स पराक्रमम् ॥४०॥
 नाऽहम् अस्मि तथा देवि यथा त्वम् अव-गच्छसि ।
 ६१] वि-गङ्गा भव वैदेहि श्रद्धेहि वैदतो मम ॥४१॥
 तं पुष्प-वर्षैर् अभि-वृर्ष्यमाणं

महा-बलं तत्र तदा नि-षण्णम् ।

कुतंहलाद् हर्ष-परिप्लुताऽक्षी

सीताऽप्य् अगच्छत् त्वरिता समीपम् ॥४२॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-भाषण
 नामाऽष्टाविंश सर्ग. ॥२८॥

१ फ च अ-कृत्वा मूर्ध्नि ॥ २ फ अ-नाम् । ३ अ-वचनं ॥
 ४ आ-वर्षमाण । च रा प्र ब-०र्थमान । ५ फ-कौतू० । ६ फ-
 ०तागी । ७-त्र प्र म ल_१-सीताभयग० । ८. फ-हरीश । अ-हरिं त ॥
 ९ फ-०ण्डे त्रिविजये ह० । १० ल_२-०मत्संभाषण । अ-०मतो
 भाषणो ॥

[वं-३२]= [एकोनत्रिंशः सर्गः] =[दा-३६]

तां तु राम-कथां श्रुत्वा वैदेही वानरर्षभम् ।

१] उवाच वचनं तत्त्वम् इदं मधुरया गिरा ॥१॥ [१

क ते रामेण स-सर्गः कथं जानासि लक्ष्मणम् ।

२] नराणां वानराणां च कथम् आसीत् समा-गमः ॥२॥ [२
यानि रामस्य लिङ्गानि तानि मे वद वानर ।^१

N] तानि भूयः समा-चक्ष्व न मां शङ्को समाविश (?शे)त् ३॥ [३
कीदृशं तस्य सं-स्थानं रूपं रामस्य कीदृशम् ।

३] कथम् ऊरु कथं बाहू लक्ष्मणस्य च शंस मे ॥४॥ [४
एवम् उक्तस् तु वैदेह्या हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः

४] ततो रामं यथा-तत्त्वम् आ-ख्यातुम् उप-चक्रमे ॥४॥ [५
जानन्ती बत वैदेहि दिष्ट्या मां परि-पृच्छसि ।

५] भर्तुः कमल-पत्राऽक्षि सं-स्थानं लक्ष्मणस्य च ॥६॥ [६
यानि रामस्य लिङ्गानि लक्ष्मणस्य च यानि वै^२ ।

N] लक्षितानि विशालाऽक्षि तानि मे^३ शृणु तत्त्व-तः ॥७॥ [७

रामः कमल-पत्राऽक्षः सर्व-भूत-मनो-हरः । [८पू

N] गुणवान् शील-सम्पन्नः सर्व-भूत-हिते रतैः ॥८॥ [N

१. अ- सीता खिदं । २. फ च प्र व म ल_१ ल_२ अ-लक्ष्मणस्य च ।

३ अत परमधिकः पाठ -आ-मुखमूरु कथं बाहू लक्ष्मणस्य च वानर ॥

४. फ च-मा शोकः । प्र ल_२-मे शङ्का । म-मे शोकः । ५ रा-नास्ति ॥

६. ल_१-कीर्तन ॥ ७. फ-जानाना । अ-जानासि । ८ फ-बत दिष्ट्या मां

वैदेहि । अ-तावदिष्ट्या त वैदेहि । ल_१-०हि इष्ट्या मां । ६. अ-नास्ति ॥

१०. फ-देवि । ११. च प्र व म ल_१ ल_२-चिह्नानि । १२ फ-मे । १३. फ-

वै । १४. रा अ-नास्ति ॥ १५ फ-०तमनोहरः । म ल_१ ल_२-सर्वलोकहि ॥

- रूप-दाक्षिण्य-सम्पन्नः प्रांशुः स जनकाऽऽत्म-जे । [८उ
 N] तेजसाऽऽदित्य-सङ्काशः क्षमया पृथिवी-समः ॥९॥
 बृहस्पति-समो बुद्ध्या यशसा वासवोपमः ।
 N] रक्षिता स्वस्य वंशस्य स्व-जनस्य च रक्षिता ॥१०॥^x [१०पृ
 रामो भामिनि सर्वस्य चतुर-वर्णस्य रक्षिता ।
 N] मर्यादानां च लोकस्य कर्त्ता स्थापयिता विभुः ॥११॥ [११
 ७उ] अर्चिष्मान् अर्चितव्योऽसौ ब्रह्मचारि-व्रते स्थितः ।
 ८पू] साधूनाम् उपचार-ज्ञः प्रचार-ज्ञश्च कर्मणाम् ॥१२॥ [१२
 ६उ] राज-विद्या-विनीतानां ब्राह्मणानाम् उपाऽऽसिता ।
 N] श्रुतवान् शील-सम्पन्नो विनीतश्च परन्तपः ॥१३॥ [१३
 ऋजुर् वेद-विनीतश्च वेद-विद्विः मृ-पूजितः ।
 ९] धनु-वेदे च वैदेहि वेदाऽङ्गेषु च निष्ठितः ॥१४॥ [१४
 वि-पुंलांसो महा-बाहुः कम्बु-ग्रीवः शुभाऽऽननः ।
 १०] गूढ-जंघुः स ताम्राऽक्षो रामो नाम जनैः श्रुतः ॥१५॥ [१५
 ८उ] दुन्दुभि-स्वन-निर्घोषः स्निग्ध-वर्णः प्र-तापवान् ।
 समः सम-विभक्ताऽङ्गो गुंरुर् गूढ-शिरोऽस्थि-कः ॥१६॥ [१६
 ११] चतुष्-किष्कुश्च चतुर-दण्डो द्विः-शुक्रो दश-पत्रवान् । [१८उ
 षड्-उन्नतो दश-बृहंस् त्रिभिर् व्य-आप्नोति राघवः ॥१७॥ [N

१. फ-गुणवान् रूपस० । २. च ब प्र म ल, ल२-प्रांशुश्च ॥
 ३. फ अ-धर्मस्य च परन्तपः । ४ च-नास्ति ॥ ५. आ-दातीव । ६. फ
 अ-हिसः । च रा प्र ब म ल, ल२-च सः ॥ ७. च रा प्र ब म ल, ल२-
 ०व्योयं । ८. ल२-राजराजो वि० । ९. रा-श्रुत० । १०. अ-ययुर्वेद० । ११. फ प्र
 ल, ल२ अ-वेदविद्विश्च । १२. फ च रा प्र ब म ल, ल२-वेदे चवे० । आ-०ङ्गे
 च विनिष्ठितः । च-०ङ्गे च प्रतिष्ठितः । अ-सर्वाङ्गे वेदेषु च सुनि० ॥
 १३. च म-०लांशो । १४. आ रा ब म ल, ल२-०जातुः । १५. फ-गूढो ॥
 १६. आ-चतुर्दण्डो ॥

- १२] त्रि-वलीवा(मा)न्त्रि-नीतश् च चतुर्-गन्धस् त्रि-कालवित् १८पू
 त्रि-त्रिकम् त्रि-प्रलम्बश् च महाऽऽस्यो घन-निःस्वनैः १८[१७पू
 १३] चतुः-कृष्णश् चतुर्-लेखः षोडशाऽर्क्षः चतुः-समः । [N
 चतुर्दश-सम-द्वन्द्वैः पञ्च-स्निग्धोऽष्ट-वंशवान् ॥१९॥ [१९पू
 १४] भ्राता वै-मात्रिकश् चाऽस्य सौमित्रिर अ-पराजितः ।
 १५पू] अनु-रागेण रूपेण गुणैश् चाऽपि तथा-विधः ॥२०॥ [२२
 स तु धर्म-रतः श्रीमान् सं-ग्रहाऽनु-ग्रहे रतः ।
 N] नि-यतः सर्व-लोकानां सर्व-काल-प्रियं-वदः ॥२१॥ [N
 रावणेनाऽप-नीतां त्वां श्रुत्वा दीनस् तु राघवः ।
 १७] अन्व-इष्ट्वांस् तदां शूरो जन-स्थानं ततस्-ततः ॥२२॥ [N
 त्वाम् एव मार्गमाणौ तौ वि-चरन्तौ वसुं-धराम् ।
 १८] ददृशाते च सु-ग्रीवं पूर्व-जेनाऽव-रोपितम् ॥२३॥ [२४
 प्रस्थे च ऋष्य-मूकस्य रम्ये पादप-संकुले ।
 N] भ्रातुर्भयाऽऽर्क्ष्म आ-सीनं सु-ग्रीवं शुभ-दर्शनम् ॥२४॥ [२५
 वयं तु कपि-राजानं सु-ग्रीवं सख-सङ्करम् ।
 N] परि-वैर्याऽऽस्महे राज्यात् पूर्व-जेन परा-जितम् ॥२५॥ [२६

१. फ-०लीत्रिविनतिश्च । ब-०लीत्रिभिर्विहीनश्च । अ-०लीवाञ्चि-
 विनतः । २. अ-त्रिवक्रस् । ३. अ-०स्योष्टहनुस्वनः ॥ ४. फ-०शाकः ।
 ५. अ-०मद्वद् । च रा प्र म ल, ल२-०समाद्वन्द्वः । ६. फ-स्नेहोष्टवं । व-
 सुक्ष्मोष्टव० । प्र-०ष्टवेश० ॥ ७. अ-०कस्तस्य । ब-चास्य च वैमात्रः ।
 ८. अ ब-०त्रिश्चाप० ॥ ९. फ अ-०परः । १०. अ-०लोक० ॥ ११. च-
 तथा । रा प्र ब म ल, ल२-ततः । १२. फ-०स्थाने ॥ १३. आ-अद्राक्षं
 कपिराजानं । अ-अद्राष्टा कपिराजानं । च-अद्रष्ट्वा ते च सु० । १४. च रा
 प्र म ल, ल२-०रम्यया । १५. च रा प्र म-प्रिय० ॥ १६. च ब अ-प्रिय-
 दर्शनम् । रा प्र म-०व हि तत्परम् । १७. च रा ब प्र अ-०चार्यास्महे ।
 १८. च रा प्र ब अ-०जेनावरोपितम् ॥

- ततस् तौ' चीरं-संवीतौ धनुः-प्रवर-धारिणौ ।
 N] ऋष्य-मूकस्य शैलस्य रम्यं देशम् उप-स्थितौ ॥२६॥ [२७
 तौ मार्गमाणौ नृ-वरौ वनं गम्भीरम् ओजसा ।
 N] मु-ग्रीवो दूरतोऽपश्यत् सह तैरं वानरर्षभैः ॥२७॥ [N
 सै तौ दृष्ट्वा नर-व्याघ्रौ धन्विनौ वानरर्षभः ।
 N] अभि-प्लुतो गिरेस् तस्य शिखरं भीम-विक्रमः ॥२८॥ [२८
 ततः स शिखरे तस्मिन् वानरेन्द्रो व्यव-स्थितः ।
 N] तयोः समीपं माम् एव प्रेषयामास स-त्वरर्ष ॥२९॥ [२९
 ताब् अहं पुरुष-व्याघ्रौ सुग्रीव-वचनात् प्रभू ।
 N] रूप-लक्षण-सम्पन्नौ कृताऽञ्जलिर् उप-स्थितः ॥३०॥ [३०
 तदाऽस्मि राघवेणोक्तं शोकाऽऽर्त्तेन महाऽऽत्मना ।
 N] हरणं तव वैदेहि राक्षसेन दुर्-आत्मना ॥३१॥ [N
 तौ परिज्ञात-तत्त्वाऽर्थौ मया प्रीति-समन्वितौ ।
 N] पृष्ठेऽम् आ-रोप्यं तं देशं प्राऽऽपितौ पुंरूपर्षभौ ॥३२॥ [३१
 नि-वेदितं च तत्त्वेन मु-ग्रीवाय महाऽऽत्मने ।
 N] तेषाम् अन्योऽन्य-संबादाद् भृशं प्रीतिरं अजायत ३३ ॥ [३२
 तत्र तौ प्रीति-सम्पन्नौ हरीऽऽश्वरं नरेश्वरौ ।
 N] परस्पर-कृताऽऽश्वासौ कथया पूर्व-वृत्तया ॥३४॥ [३३
 तं तथाऽऽर्श्वासयामास सु-ग्रीवं लक्ष्मणाग्र-जः ।

१. प्र ब ल_१ ल_२-तु । २. ब म-धीर० । ३. फ-नास्ति । ४. फ-
 उपागतौ ॥ ५. प्र-तौ वानरर्षभौ ॥ ६. म-तौ तु । ७. आ-शिखरं । च रा
 प्र ब म-शिखरे । ८. आ-सत्वरः । ९. ल_१-नास्ति ॥ १०. ल_२-नास्ति ॥
 ११. आ-०वेनोक्तं । १२. च रा ब प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ १३. फ-
 पृष्ठेनारोप्यं । १४. अ-च नरर्षभौ ॥ १५. फ अ-०दितौ । १६. अ फ-
 ०सलापाद् । आ-संबादादुशन्ती रजा० ॥ १७. ब प्र म ल_१ ल_२-नरेश्वरहरी-
 श्वरौ ॥ १८. आ फ रा-०मान्वयामास । अ-ततश्च मान्व० ।

- N] स्त्री-हेतोर् वलिना भ्रात्रा निर्-अस्तम् उग्र-तेजसा ३५ [३४
 तवाऽऽर्थे हरणं तस्मै सौमित्रिर् अति-वीर्यवान् । [N
 N] लक्ष्मणो वानरेन्द्राय सु-ग्रीवाय न्य-अवेदयत् ॥३६॥ [३५उ
 स श्रुत्वा वानरेन्द्रस् तु लक्ष्मणेनेरितं वचः ।
 तथाऽऽसीन् निष्-प्रभोऽत्य-अर्थं ग्रह-ग्रस्त इवोडु-राट् । [३६
 N] स तस्याऽनाशयच् छोकं रामस्याऽक्लिष्ट-कर्मणः ॥३७॥ [N
 ३२पृ] ततस् ते गात्र-शोभीनि हृताया राक्षसेन तु ।
 N] यान्य् आभरण-जातानि वि-क्षिप्तानि मही-तले ॥३८॥ [३७
 तानि सर्वाणि सं-हृत्य रामाय हरि-यूथं-पः ।
 N] सं-हृष्टो दर्शयामास गति तु न विदुस् तव ॥३९॥ [३८
 ३२उ] तानि रामाय दत्तानि मयैवोप-हृतानि च ।
 N] स्वन-वन्ति वि-कीर्णानि तस्मिन् विहत-चेतसि ॥४०॥ [३९
 तान्य् अङ्गे दर्शनीयानि कृत्वा बहु-विधं तदा ।
 ३३] हृदि देवि प्र-काशं मे देहीति करुणं चिरम् ॥४०
 N] परि-देवितम् आर्येण शोकोप-हत-चेतसा ॥४१॥ [N

१. फ-वलिना । २. आ-निरस्तोऽमितते० । रा प्र ब म ल_२-अमितौजसम् ।
 फ-गुरुतेजसा ॥ ३. आ फ-०र्थे । ४ फ-अथ वी० । ५ आ अ-निवे० ॥
 ६. फ-ग्रहाक्रान्त । ७ प्र-इवोडुप । म-इवेन्दुराट् ॥ ८. आ-रक्षसा
 द्वियमाणया । ९ फ अ-निक्षि० ॥ १० फ रा प्र ब म ल_२-०पाः । ११. फ
 च रा प्र ब म ल_१ ल_२-सहृष्टा दर्शयामासुः । १२. फ-तथा ॥ १३ प्र ल_१
 ल_२-०यैवाप० । १४ फ अ-स्वनवन्त्यवकी० । १५. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 ततो विपुलचेतसा । १६ आ-स बहुवित्त्ता । १७. प्र-नास्ति । १८ फ च-
 देवि देवप्रकाशेन । अ-तेन देवप्रकाशेन । रा म ल_१ ल_२-देवि दे० ।
 आ-०वप्रकाशोथ । १९ आ च-देवीति । फ-देवेन । अ-देवेति । २०. फ
 अ-परिदेवितम् ॥ २१ आ-प्रत्यदेवयदाविष्टः । २२ फ-पर्यदेवयदाविष्टः ।
 फ-०चेतनः । आ-तत्रोपहतचेतन० । २३. प्र अ-नास्ति ॥

पश्यतस् तस्य रुदतस् तप्यतश् च पुनः पुनः ।

N] प्राऽज्ज्वालयन् दौशरथेस् तानि शोक-हुताऽऽशनम् ॥४२॥ [४१

शोचितं सु-चिरं तेन दुःखाऽऽर्त्तेन महाऽऽत्मना ।

३४] मया सँ वि-विधैर् वाक्यैः कृच्छ्राद् उत्थापितः पुनः ४३॥ [४२

तानि दृष्ट्वा महाऽर्हाणि दर्शयित्वा मुहुर् मुहुः ।

N] राघवः सह-सौमित्रिः सु-ग्रीवम् उप-तौपयेत् ॥४४॥ [४३

तवाऽदर्शन-जेनाऽऽर्त्ते राघवंः परि-तप्यते ।

३५] महता ज्वलता नित्यम् अग्निनेवोच्चं-पर्वतः ॥४५॥ [४४

त्वत्-कृते मदनश् चैव शोकश् चिन्ता च राघवम् ।

३६] तापयन्ति महाऽऽत्मानम् अग्न्य-औंगारम् ईवाऽऽग्नयः ४६॥ [४५

तवाऽदर्शन-जेनाऽऽर्त्ते शोकेन चँ वि-चौल्यते ।

३७] महा-भूमि-चलेनैव शिला-धातु-सखोऽचँलः ॥४७॥ [४६

तानि रम्याणि पश्यन् स काननानि महान्ति च ।

३८] रतिं न विन्दते रामस् त्वाम् अ-पश्यन् नृपाऽऽर्त्तम-जे ४८॥ [४७

सहितौ राम-मुग्रीवाव् उभाव् अकुरुतां ततः ।

N] समयं वालिनं हन्तुं तौ तैवाऽन्वेषणाय च ॥४९॥ [४९

१. आ फ अ-पश्यतस्तानि । प्र-पश्यतो रुदतस्तस्य । २ फ-तस्य तच्च । आ-तव तस्य । ३ फ-दर्शयतस् ॥ ४. आ-यथा । ५. फ-च ॥ ६. फ-उपपादयत् । म ल_१-उदपादयत् । अ-उपतापयत् । ७ ल_२-नास्ति ॥ ८. ल_१-तावदर्शन० । ९. आ ल_१-चतुर्भिः प० । म-चतुर्भिः परिताप्यते । १०. फ-०नेवाग्निप० । च रा प्र ब म ल_१-नेव हि प०॥ ११. आ-०गाराय चाग्नयः । १२. अ-नास्ति ॥ १३. प्र-०जेनापि । १४ म-परिचा० । अ-तु वि० । १५ आ-०तुरिवाचल । ल_१-०तुमयोचल ॥ १६ अ-नृपालमजः । ब म-०श्यन्ननिन्दिते । १७ अतः परमधिकः पाठ-म अ-स त्वा मनुजशार्दूलः क्षिप्रं द्रुच्यति राघव । समिन्नवान्यवं हत्वा रावणं जनकाऽऽत्मजे ॥ १८. अ-तदा० ।

ततो नि-हत्य तरसा रामो वालिनम् आह्वे ।

२०] सर्वर्क्ष-हरि-सैन्यानां सु-ग्रीवम् अकरोत् पतिम् ॥५०॥ [२१

राम-सुग्रीवयोः सख्यं देव्य् एवं सम्-अजायत ।

N] हनुमन्तं च मां विद्धि तयोर् दूतम् इहाऽऽगतम् ॥५१॥ [५२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-सम्भाषणो

नामैकोनविंशः सर्गः ॥२९॥

[वं—३२]= [त्रिंशः सर्गः] =[दा—३५]

स राज्यं प्राप्य सु-ग्रीवः समा-नीय हरीऽऽश्वरानं ।

२१] त्वद्-अर्थे प्रे(प्रे)षयत् सर्वान् दिशो दश महा-बलान् ॥१॥ [५३

आ-दिष्टा वानरेन्द्रेण सु-ग्रीवेणै महाऽऽत्मना ।

N] अद्रि-राज-प्रतीकाशाः सर्व-तः प्र-स्थिता महीम् ॥२॥ [५४

अङ्गदो नाम लक्ष्मीवान् वालि-सूनुर् महा-बलः ।

N] प्र-स्थितः कपि-शार्दूलस् त्रि-भाग-बल-संवृतः ॥३॥ [५६

वि-चिस दक्षिणाम् आशां स-शैल-वन-काननाम् ।^१

N] गिरि-जालाऽऽवृतां दुर्गा प्रायस् तेन वि-चिन्महे ।^२

२२उ] त्वां देवि राघवस्याऽर्थे सर्व-तो मृगयामहे ॥४॥ [N

तेषां नो विप्र-नष्टानां विन्ध्ये पर्वत-सत्तमे । [५७पू

क्षुधाऽऽर्त्तानां बिले क्वाऽपि तृषाऽऽर्त्तानां तदा सताम् ।^३ [N

N] भृशं शोक-परीतानाम् अहो-रात्र-गणा गताः ॥५॥ [५७उ

ते वयं कार्य-नैराश्यात् कालस्याऽति-क्रमेण च ।

N] भयाच् च कपि-राजस्य कालाऽतिगम-शङ्कया ॥६॥ [५८

वि-चीय गिरि-दुर्गाणि नदी-प्रस्रवणानि च ।

N] अना-साद्य पदं देव्याः प्राणांस् त्यक्तुम् उप-स्थिताः । [N

२३उ] ततस् तस्य गिरेर् मूर्ध्नि वयं प्रायम् उपाऽऽस्महे ॥७॥ [N

१. आ-महाहरीन् । २ च रा ब म ल, ल२ अ-बलः ॥

३. आ-न । ४. म-दक्षिणां दिशमास्थाय प्रेतराजेन पालिताम् । ५ फ च

रा प्र ब ल, ल२ अ-नास्ति । ६. आ-सर्वे ते । फ अ-सर्वे वै । प्र ल,

ल२-स्वां देवि ॥ ७. फ-तु । अ-वै । ८. आ-कस्मिस्तृषा० । ९ फ अ-

क्षुधितानां निरासाना वने कस्मिंश्चिदासताम् ॥ १०. आ-कालान्तरविशं० ॥

११. फ-गुह्यु० । १२. आ-प्रधा० ॥ १३. प्र ल, -उपस्थिताः ॥

- अथ नः पर्वते विन्ध्ये निर-आशानाम् अ-निन्दिते । [N
 २४] भृशं शोकाऽर्णवे मग्नः पर्य-अदेवयद् अद्गदः ॥८॥ [६०उ
 तव नाशं च वैदेहि वालिनश् च तथा वधम् ।
 २५] प्रायोप-वेशम् अस्माकं वि-नाशं च जटायुषः ॥९॥ [६१
 तेषां नः स्वामि-सन्देशे निर-आशानां मुमूर्षताम् ।
 N] कार्य-हेतोर इवोपेतं शकुनिश् चेदम् अब्रवीत् ॥१०॥ [६२
 गृध्र-राजस्य सोढयः संपातिर् नाम वीर्यवान् । [६३पृ
 २६] र्यवीयान् केन मे भ्राता हतः कं च वि-नाशितः ॥११॥ [६४पृ
 शशंस चाऽद्गदस् तस्मिन् जन-स्थाने महद्-वधम् ।
 २७] राक्षसेनाऽति-कायेन त्वां च तत्राऽप-वाहिताम् ॥१२॥ [६५
 जटायुषश् च सम्पातिर् वधं श्रुत्वाऽति-दुःखितः ।
 २८] त्वाम् आ-चष्ट वराऽऽरोहे वसन्तीं रावणाऽऽलये ॥१३॥ [६६
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सम्पातेः प्रीति-वर्द्धनम् ।
 N] अद्गद-प्रमुखास् तूर्ण तंतः सम्प्र-स्थिता वयम् ॥१४॥ [६७
 त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहा दृष्टाः पुंष्टाः पुवं-गमाः ।^{१०}
 विन्ध्याद् उत्-पत्य सं-दृष्टाः सागरस्योत्तरं गिरिम् ॥१५॥ [६८
 अथाऽहं हरि-सैन्यस्य सागरं प्रेक्ष्य सीदतः ।^{११}
 २९] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहः पुप्लुवे शत-योजनम् ॥१६॥ [७०
 इयं लंका मया रात्रौ दृष्टा वै राक्षसाऽऽकुला ।

१. आ-सन्देशान्निरा० । २. आ-विहस्येतत् । ३. अ-०निर्वै
 तदात्र० ॥ ४. अ-जवी० । ५. अ-कस्मिश्च कारणे ॥ ६. प्र-०दश्चासौ ।
 म ल१ ल२ अ-०दस्तस्यै । ७. आ-महाव० ॥ ८. आ-श्रुत्वैव दुः० ॥ ९. अ-
 ०नः । १०. अ-नगेश प्र० ॥ ११ ल१-धृष्टा । १२ अ-नास्ति । १३. क्रिया
 साकाक्षत्वं त्विह द्र० । अत्र दा-विन्ध्यादुत्थाय सप्राप्ता सागरस्यान्त-
 मुत्तरम् इति पठति ॥

N] रावणश् चाऽपि सं-हृष्टम् त्वं च शोकेन पीडिता ॥१७॥ [७१

N] कुञ्जरो नाम वैदेहि गिरीणाम् उत्तमो गिरिः ।

४०उ] तस्माद् गच्छति गो-कर्ण पर्वतं केसरी हरिः ॥१८॥ [८०

सं तु देवर्षिभिर् जुष्टं पिता मम महा-कपिः ।

४१] तीर्थं नदी-पतेः पुण्यं शङ्ख-सादनम् उव-तमम् ॥१९॥ [८१

तस्यैऽहं क्षेत्र-जैः पुत्रो जातो वातेन मैथिलि ।

४२] हनुमान् इति वि-ख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ॥२०॥ [८२

वि-श्वासाऽर्थं तु ते देवि^१ भर्तुर् उक्ता मया गुणाः ।

४३] यथा मां त्वं कपिं व्यक्तं मन्येथा जनकाऽऽत्म-जे ॥२१॥ [N

एतत् ते सर्वम् आ-ख्यातं यथा-वृत्तम् अ-निन्दिते ।

N] अभि-भाषस्व मां देवि दूतो दाशरथेर् अहम् ॥२२॥ [N

तं मां राम-कृताऽऽदेशं त्वन्-निमित्तम् इहाऽऽगतम् ।

N] सुग्रीव-संचिवं देवि बुद्धयस्व पवनाऽऽत्म-जम् ॥२३॥ [N

'हंतो गजो येन चं शङ्ख-सादने

कपि-प्रवीरेण महर्षि-नोदनात् ।^२

तैस्म^३ तु^३ वायु-प्रभवोऽस्मि मैथिलि

N] प्र-भावतस् तत्-प्रतिमोऽस्मि वानरः ॥२४॥ [८९

प्र-ब्रूहि सर्वं 'हृदि यत् स्थितं ते

'मां वैऽचिरेण त्वम् अ-निन्द्य-रूपे ।

१. अ-रावणोपि च । २. च-सहृष्टस्त्वां । ३. आ-०तः । अ-०ताम् ॥

४. आ-केसरी ॥ ५. आ-०र्षिनिर्दिष्टः । प्र-मत्तदेव० । ६. फ-तस्य केसरिणः ॥

७. फ-च वैदेहि । रा ब ल_१-तु वै देवि । अ-तु वैदेहि । ८. अ-मन्यस्व ॥

९. च-त्रुदित. पाठ. । १०. रा प्र व म ल_१ ल_२-जनकात्मजे ॥ ११. अ-

हतेऽसुरे सयति । १२. च-त्रुदितः पाठः । रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ।

१३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-अह तु । अ-तस्यान्वये वा० । १४. फ-भिन्नाः

हृदयस्थित । १५. आ-मां वै चि० । फ-मा मैश्चि० ।

यावद् ब्रवीम्य् उग्र-जवेन गत्वा
N] प्रियं प्रिया तेऽधि-गतेति रामम् ॥२५॥^३ [N
इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लका-पर्वणि सीता-दर्शने
हनुमद्-वाक्य नाम त्रिंशः सर्गः^३ ॥ ३० ॥

१.-फ-प्रिय प्रिय ते ह्यधिगम्य । २. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥

३. ल_१-इति सुन्दरकाण्डे हनुमद्वाक्य नाम सर्गः । फ-०काण्डे उद्योगपर्वणि
सीतासङ्गभाषणं नाम । ब-०दर्शने हनुमद्भाषण नाम ॥

[३-३३]= [एकत्रिंशः सर्गः] =[दा-३५, ३६]

सं शोकाऽऽत्ताम् अ-शोक-स्थो ददर्श हनुमान् कपिः ।

१] वि-मुक्तां कि-नरेणेव कि-नरी जनकाऽऽत्म-जाम् ॥१॥ [N
तां नि-शाम्य विशालाऽक्षीं क्षितौ क्षिति-रजश्-चिताम् ।

२] वाष्प-सन्दिग्धया वाचा पुनर् वचनम् अब्रवीत् ॥२॥ [N
दूतोऽहम् अन-अवद्याऽङ्घ्रि लंकां प्राप्तो नृपाऽऽज्ञया ।

३] त्वद्-अर्थं प्रेषितस् नेन गद्यवेण महाऽऽत्मना ॥३॥ [N
सा तस्य वचनं श्रुत्वा मानुपस्येव भाषितम् ।

४] अकरोत् कपिम् आ-श्रित्य न वि-पादं न वि-म्पयम् ॥४॥ [N
तथा ब्रुवाणं वैदेही वानरं रावर्ण-क्षये ।

५] नाऽभ्य-अभाषत शोकेन हर्षेण च जडी-कृता ॥५॥ [N
म मुहूर्त्तान् कपि-श्रेष्ठो हनुमान् मारुतांऽऽत्म-जः ।

६] नि-पत्य चरणौ मूर्त्ना कीर्त्तयामास गद्यवम् ॥६॥^६ [N
समुद्र इवाऽक्षोभ्यो हिमवान् इव निश्-चलः ।

१. फ-शोकात्तां तामशो० । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०र्त्तामशो-
काहाँ ॥ २. आ-ताञ्जिशम्य । फ च-जञ्जिशम्य ॥ ३. आ-भाषतः ॥
४. रा व-रावणालये । ल_१-रावणे क्षये । ५. अ-शास्त्रकोविदः । ६.
अतः परमधिकः पाठः—फ रा प्र च व अ म ल_१ ल_२-यशसा तपसा
चैव वीर्येण च विशा पतिः । युक्तो योगवता श्रेष्ठः स त्वां कौशल्यम-
ब्रवीत् ॥ ७. च रा प्र व म ल_१-चञ्चलः ।

१. च-तपसा । रा प्र व म ल_१ ल_२-च मता ॥

८] सत्य-धर्म इवाऽकम्प्यः स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ॥७॥ [N

भूर्यश् चाऽपि महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

N] अब्रवीत् प्र-श्रितं वाक्यं सीता-प्रत्यय-कारणम् ॥८॥ [N

कुशली देवि काकुत्स्थैः सर्व-शस्त्र-भृतां-वैरः ।

N] गुरोर आ-राधने युक्तो लक्ष्मणश् च सु-लक्षणः ॥९॥ [७४

तस्य कार्यवतो देवि भर्तुस् त्वं हिते रताः ।^१ [७५पू

N] मुखं आ-लोकयन्त्य अन्ये हरयः सङ्घ-चारिणः ॥१०॥ [N

मत्-सहायाः परे वीरा वेर्लायां समव-स्थिताः । [N

१ अतः परमधिकः पाठः— च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-प्रियो
यस्य च सौमित्रि सौमित्रैश्चैव य. प्रियः । सुहृद्वा वानरेन्द्रस्य स त्वा
कौशल्यमब्रवीत् ॥ भ्राता कनीयान् रामस्य सुमित्रा येन सुप्रजा ।
प्रणाम्य शिरसा पादौ स त्वा कौशल्यमब्रवीत् ॥ पितृवत् पश्यते रामं
त्वा च पश्यति मातृवत् । यो नित्यमरविन्दान्नि स त्वा कौशल्यमब्रवीत् ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः । मुमोच दुःखिता सीता
शोकोष्णां नेत्रजं जलम् ॥ अशोभन्त ततश्चास्या नेत्राभ्यामश्रुविन्दवः ।
फुल्लाभ्यामिव पद्माभ्या पतन्तस्तोयविन्दव^१ ॥ सापमृज्यायते नेत्रे
कराभ्या करुणावती । उपपन्नैरभिज्ञानैर्दृतं तमवगच्छती ॥ च रा प्र म-
ल_१ ल_२-सर्गममासिर्दृश्यते ॥ २ ल_१-अन्यश् । ३. फ-हनू० ॥ ४ अ-
ते भर्ता सर्वलोकहिते रतः ॥ ५. आ-सर्वहि० । ६. अ-नास्ति । ७.
च रा प्र ब म ल ल अ-लोकम् ॥ ८. आ-सुवले स० । अ-लावव समुपस्थितम् ।
फ-०या समुपस्थितम् ।

१ ल_१ ल_२-०नेत्राणि । २ च ब म ल_२ अ-यो नाथो । ल_१-
वित्राता ॥ ३ अ-सुव्रता ॥ ४ रा प्र ब म ल ल_१ ल_२-०त्थ । ५
च रा प्र प्र म ल_१ ल_२-पततोस्या । ६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
प्रसन्नास्तो० ॥ ७ ब म-साप्रमृ० । अ-०मृज्य ततो । ८. रा ब-०पते ।
ल_२-०यती । ९. रा ब म-त चाधिगच्छती । ल_१ ल_२-त चाध्यगच्छत ।
अ-तमकरोच्छतः ॥

- N] अहम् एकस् तु सं-प्राऽऽप्तः सम्पाति-वचनाद् इह ॥११॥ [७५ उ
मयेयम् अ-सहायेन चरता काम-रूपिणा ।
- N] दक्षिणा दिक् समा-क्रान्ता देवि त्वाम् अनु-मार्गता ॥१२॥ [७६
दिष्ट्याऽद्य हरि-सैन्यानां त्वन्-नाशम् अनु-शोचताम् ।
- N] अप-नेष्यामि सं-तापं तवाऽभि-गमनाद् अहम् ॥१३॥ [७७
दिष्ट्याऽहं वानरान् सर्वान् हरीणाम् ईश्वरं च तम् ।
- N] दृष्ट्वा देवीऽति वक्ष्यामि दृष्ट्वा रामं च साऽनु-जम् ॥१४॥ [N
दिष्ट्या च न व्य-अर्थम् इदं मम सागर-लङ्घनम् । [७८ पू
राघवेश् च महा-वीर्यः क्षिप्रं त्वाम् अभि-पत्स्यते ।^१
- N] स-मित्र-बान्धवं हत्वा रावणं राक्षसाऽधिपम् ॥१५॥ [७९
मुवर्णस्य मुवर्णस्य मुवर्णस्येह मुन्दरि ।^२
- N] प्रेषितं रामचन्द्रेण मुवर्णस्याऽङ्गुलीयकम् ॥१६॥ [N
राम-नामोऽङ्कितं चेदं दिव्यं पश्याऽङ्गुलीयकम् । [दा३६, २उ
- N] समा-श्वसिहि भद्रं ते क्षीण-दुःख-फला ह्य असि ॥१७॥ [३पू
गृहीत्वा प्रेक्षमाणा तद् भर्तुः कर-विभूषणम् । [४पू
- N] मुमोच हर्ष-जं वारि स-त्रीडितम् अधो-मुखी ॥१८॥ [N

१. फ-एव सुस० ॥ २. अ-मयैवम् । ३. अ-त्वामेव मा० ॥ ४.
आ-दिव्यर्क्षहरिसिंहानां । च रा व म अ-दिष्ट्यार्क्षहरिसिंहानां । ५. अ-
नास्ति ॥ ६. च-०नुगम् ॥ ७. फ-नानर्थकम् । ल_२-न चाव्यर्थम् । ८. अतः
परमधिकः पाठः—फ च रा व प्र म ल_१ ल_२ अ-अद्य प्राप्स्याम्यहं दिष्ट्या
त्वदर्शनकृतं यशः । तदाश्वसिहि भद्रन्ते क्षीणदुःखासि मैथिलि ॥ फ-यशसा
तपसा चैव वीर्येण च विशांपतिः । ९. फ-राघवः स । १०. च रा प्र ब म
ल_१ ल_२-नास्ति । ११. फ प्र ल_१ ल_२-०णस्य च । रा ब-०णस्यैव । १२.
आ फ-भाविनि । रा व प्र ल_१ ल_२-मैथिलि । १३. च म अ-नास्ति ।
१४. अ-नास्ति ॥ १५. अ-रामरामा० । १६. प्र ल_१ ल_२-वैदेहि ॥

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-अह प्राप्स्यामि दिष्ट्याद्य । अ-प्राप्स्या-
म्यद्य त्वहं दिष्ट्या । २. च रा व प्र म ल_१-भाविनि ॥

- तच्च लुत्वा मधुरं वाक्यं सीता राम-गुणाऽन्वितम् ।
 नेत्राभ्यां कृष्ण-साराभ्यां मुमोचाऽऽनन्द-जं जलम् ।^१
- [N] भर्तारम् इव सं-प्रोऽऽप्य जानकी मुदिताऽभवत् ॥१९॥ [४७
 चारु तद् वदनं तस्यास् ताम्र-शुक्लाऽसितेक्षणम् ।
- [N] हर्षोद्-अग्रं बभूवाऽथ राहु-मुक्त इवेन्दु-राद् ॥२०॥ [५
 ततः सा ह्रीमती बाला भर्तृ-व्यसर्न-कषिता ।
- [N] रुदनी शोक-हर्षाभ्यां मुदिता वाक्यम् अब्रवीत् ॥२१॥ [N
 कुशली यदि काकुत्स्थः किं तत्र सागर-मेखलाम् ।
- [N] न निर्-दहति कोपेन युगाऽन्ताऽग्निर्-इवोत्थितः ॥२२॥ [१३
 अथवा शक्ति-मन्तौ तौ सुराणाम् अपि नि-ग्रहे ।
- [N] ममैव तु न दुःखानाम् अस्ति मन्ये विपर्य-अयः ॥२३॥ [१४
 सां राम-सङ्कीर्तनं-नष्ट-शोका
 रामस्य शोकेन^१ समान-शोका ।
 शरन्-मुखे साऽम्बुद-चन्द्र-लेखा
- [N] निशेव सा राज-सुता बभूव ॥२४॥ [४७
 हंते रिपौ वीत-भया यथा शची
 भवेत्^२ प्र-तीता सुर-राज-विक्रमैः ।
 तथैव सा वायु-सुतेन हर्षिता
- [N] बभूव सीता परि-पूर्ण-मानसा ॥२५॥ [N
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्सीता-मैमागमेऽङ्गुलीय-प्रदान
 नामैकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

१ ब-नास्ति । २ अ-सप्राप्त ॥ ३. अ-साध्वी सती ॥ ४ फ-भर्तुः
 शोकेन क । ५ आ-कामह० । ६ फ-हर्षिता ॥ ७ फ च रा प्र ब ल_१ ल_२
 अ-न । म-नु । ८ फ-शक्तिवन्तौ । ९ आ-विग्रहे ॥ १० रा प्र ब म ल_१
 ल_२-रामस्य सकी० । आ-००न जातशोका । ११ अ-सा रामशो० । १२. फ०
 हतेषु देःपेषु भयाद् । १३. च प्र ब म ल_१ ल_२-यथाभवत् । रा-भवेत् ।
 १४ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-शची ॥ १६. रा-उत्तरकाण्डे । १७ फ रा प्र

[वं-३३]= [द्वात्रिंशः सर्गः] =[दा-३६]

- १५५] सा तु विश्वासिता तेन हेतुभिश्च चोपदर्शिता ।
 १५७] उप-पन्नैर् अभि-ज्ञानैर् द्रुतं तम् अव-गच्छती ॥१॥ [N
 १५७] अ-तुलं चाऽऽगैता हर्षं प्र-हर्षेणैव भाषिनी ।
 वाष्प-संरुद्ध-नयना कपि तं समुद्-पेक्षत ॥२॥ [N
 १६] सा दृष्ट्वा च हनूमन्तं वि-नीतं संहताऽञ्जलिम् ।
 N] मुपोचाऽऽनन्द-जं वाष्पं गद्गदं मधुराऽक्षरम् ॥३॥ [N
 वाष्प-सन्दिग्धया वाचा शोक-हर्ष-विमिश्रया ।
 १७] उवाच वचनं चेदं हरिं हरिण-लोचना ॥४॥ [N
 र्यजेयं देवताः काले यस्याऽर्थे प्लवगोत्तम ।
 १८] दिष्ट्या मे ध्रियते भर्ता दिष्ट्या ध्रियते (?ते) लक्ष्मणः ॥५॥ [N
 परि-तुष्टा चिरं श्रुत्वा राम-कौशल्य-संकथाम् ।
 १९] लक्ष्मणस्य च वीरस्य प्र-शंसं च मारुतिम् ॥६॥ N
 कपे त्वाम् अभि-नन्दामि चिरं जीव सुखी भव ।
 २०] साऽनु-जः कुशली भर्ता येन मेऽद्य नि-वेदितः ।
 २१] वलेन यशसा चैव वर्धस्व प्रंजयाऽपि च ॥७॥ [N
 कपिं चैव हनूमन्तं वि-नीतवद् उप-स्थितम् ।

१ फ-चैव सात्वतैः । च-०देशिते । रा प्र व म ल_१ ल_२-०देशितैः ।

२ फ च रा व अ-०च्छत । प्र म ल_१-चाध्यगच्छत । ल_२-चाधिगच्छति ॥

३ ल_२-सा गता । अ-च गता । ४ फ-हर्षेणैव च । अ-०र्षेण च । ५ अ-

नास्ति । ६. फ-दृष्ट्वा च त । ७ च-वाक्य । ८. च व प्र म ल_१ ल_२-

यजेत् । ९ च रा प्र व म ल_१ ल_२-ध्यायति ॥ १० प्र व म ल_२-चिरात् ।

ल_१-प्रिय । ११ म ल_१-सीता कौ० । १२ च रा व म ल_१ ल_२-०शसाथ ॥

१३. च रा प्र व म ल_१ ल_२-प्रभयापि ॥

दुःस्वप्न उत्तरम् आ-साद्य कश्चिद् रामो न शोचति ॥२५॥ [२१
 ३५] मन्-निमित्तं च मानाऽर्हः कश्चित् तापेन राघवः । [२३पृ
 N] बहु-स्रः स्विद्यते वीरः सोऽद्य भूमि-पतेः सुतः ॥२६॥ [N
 ३६उ] यदि जीवति काकुत्स्थः किम् अर्थं रावणाऽऽलयम् ।
 न निर्-दहति कोपेन युगाऽन्ताऽग्निर् इवोत्थितः ॥२७॥ [N
 ३७] किम् अर्थं मर्षयति मां रिपु-संस्थाम् अरि-दमः ।
 ३८पृ] न रावण-विनाशाय प्र-यत्नम् उप-तिष्ठते ॥२८॥ [N
 कश्चित् स नाथो मम राज-पुत्रः
 सर्वस्य लोकस्य च लोक-नाथः ।
 मां वीर-नाथां बलवद्-गृहीताम्
 ३९] अ-नाथवद् वेत्स्यति चिन्तयानः ॥ २९॥ [N
 कश्चिन् नं तं सोम-समान-वर्ण
 तस्याऽऽननं पद्म-समान-गन्धम् ।
 मया विना शुष्यति शोक-दीनं
 ४०] जलाऽत्यये पद्मम् इवाऽऽतपेन ॥३०॥ [२८
 धर्मोप-देशात् त्यैजतश् च राज्यं
 मां चाऽप्य् अरुण्यं नयतः पदातेः ।
 नाऽऽसीद् व्यथा तस्य न भीर् न शोकः

१. च रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥ २. फ-मोहितः । ३. फ ब-
 अल्पमायास्यते । च रा प्र ब म ल, अ-अल्पमायस्यते ॥ ४. च-०वे ॥ ५. च
 रा प्र ब म ल_२ अ-०तिष्ठति ॥ ६. फ अ-धर्मनाथः । ७. अ-चाथ रामो
 बलवान् । ८. ल_१-अत् आरभ्य सर्गसमाप्तिं यावत्सुटितः पाठः । ९. आ-
 वेत्स्यति । फ-तप्यति शोकदीनः । १०. अ-लङ्कां प्रविश्यानय शोकदीनाम् ॥
 ११. आ-कश्चित्तु । १२. अ-तल्पद्वयसं । १३. फ च अ-०नगन्धि । १४. म-
 ०दीनाम् ॥ १५. म-०तः स्वरा० । फ-०श्च राष्ट्रम् । १६. म अ-०रण्ये नयतः
 पदाति । १७. म-भीतिशोकः ।

४१] कच्चिद् तु धैर्याद् र्यतते यथावत् ॥३१॥ [२०

न तस्य माता न पिता न चाऽन्यः

स्नेहाद् वि-शिष्टोऽस्ति मया समो वा । [३०पू

स्नेहाद् अ-मर्षाच्च च समं निर्मित्तात्

N] न व्याधिम् ऋच्छत्य् अमराऽधिपाऽऽर्भः ॥ ३२ ॥ [N

श्रुत्वाँ त्व् अंसौ माम् इह वर्तमानां

वि-ऋम्यते कच्चिद् अ-दीर्घ-कालात् । [N

तावद् ध्य् अहं दूत जिजीविषेयं^{१०}

४२] र्थावत् प्रियंस्य शृणुयां प्र-वृत्तिम् ॥३३॥ [३०उ

कच्चिन् महाऽऽत्मा न परा-जिताऽऽत्मा

कच्चिन् न दैवं कुरुते प्र-माणम् ।

मनो हि यस्योद्-चहनीऽव भौरं

N] तस्याऽग्रतो दैवम् अनुप्र-याति ॥३४॥ [N

उक्तः स परैषं पूर्वं मूर्खया प्रेरितो मया ।

४३] गतो राम-गंतं मार्गं कच्चिज् जीवति लक्ष्मणः ॥३५॥ [N

कौशल्यायास् तथा देव्याः कच्चिद् सह सुमित्रया ।

N] अभीऽऽक्ष्णं श्रूयते तत्र कुशलं भरतस्य च ॥३६॥ [२२

४४पृ] कच्चिच्च छृणोति कौशल्या सुमित्रा वाऽप्य् अंनामयम् ।

१. फ म-धियते । २ रा प्र ब ल_२-नास्ति ॥ ३ च-तथान्ये ।

४ आ-०निमित्तम् । ५. आ-इच्छेद् । ६. म-०धिपोपि ॥ ७ रा प्र म ल_२-
श्रुत्वाप्यसौ । ८. रा ब प्र अ-विक्रमते । ९ आ रा प्र ब अ-०कालम् ।

१०. आ-तावद्धि दून प्रजिजीविषेय । ११. ल_२-प्रियस्य यावत् ॥ १२ अ-
भावम् ॥ १३ अ-पूर्वं परुष । १४ फ-प्रेषिते । १५ रा प्र ब ल_२-०रामगति ।

१६ च-मार्गात् । १७ म ल_२-कौस० । १८ आ-शृणुते ॥ १९. फ-
०च्छूयत कौशल्या । अ-०च्छूयेति । म ल_२-०च्छूयत कौसल्या । २०.

फ-०मया ।

N] परि-तुष्टा पियं श्रुत्वा प्र-शंसंस् पुनः पुनः ॥८॥ [६३

२१३] विक्रान्तस् त्वं समर्थस् त्वं प्राज्ञस् त्वं वानरोत्तम ।

येनाऽयं रत्नसां वासस् त्वयैकेन प्र-धर्षितः ॥९॥ [७

२२] शत-योजन-विस्तीर्ण (?:) सागरो मकराऽऽलयः ।

विक्रम-श्लाघनीयेन क्रमता गोष्-पदी-कृतः ॥१०॥ [८

२३] न हि त्वां प्राकृतं मन्ये वानरं वानरर्षभ ।

यस्य ते नाम्नि सं-त्रासो रावणात् नैऽपि सं-भ्रमः ॥११॥ [९

२४] अर्हसि त्वं कपि-श्रेष्ठ मया समभि-भाषणम् ।

परीऽऽक्षेय प्रेषितस् तेन रामेण विदिताऽऽत्मना ॥१२॥ [१०

२५] प्रेषयिष्यति मेधावी न रामो ह्य अ-परीऽऽक्षितम् ।

२६पृ] परा-क्रमम् अ-विज्ञाय मत्-सकाशं विशेष-तः ॥१३॥ [११

अ-विन्ध्यो नाम मेधावी रात्तसो धर्म-सम्मतः ।

N] तद्-वाक्याद् अंव-गच्छामि राम-सुग्रीवयोर् अहम् ॥१४॥ [N

सख्यं वालि-वधं चैव सु-ग्रीवैश्वर्यम् एव च ।

N] कपि-राघव-सम्बन्धात् त्वां च दूतम् अवैम्य अहम् ॥१५॥ [N

२६३] दिष्ट्या च कुशली रामो धर्माऽऽत्मा धर्म-वत्सलः ।

२७पृ] लक्ष्मणश् च महा-तेजाः सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धनः ॥१६॥ [१२

N] कच्चिन् नाऽन्य-मना रामः कच्चिन् मां तारयिष्यति ।^१ [२३३

२९पृ] कच्चिद् पुरुष-कौरं^२ चै कुरुते पार्थिवाऽऽत्म-जः ॥१७॥^३ [१६३

१ अ-रमता ॥ २ फ-वानर मन्ये प्राकृत । ३ म ल_१ ल_२-
०णादपि । अ-०णात्नास्ति ॥ ४ फ अ-०से च । ५. फ अ-यदसि ॥ ६ फ
अ-दुर्द्धषो । ७ अ-०क्रम स वि० ॥ ८ फ च रा प्र ब म अ-वृद्धस०
ल_१ ल_२-युद्धस० । ९ ल_१ ल_२-अधिग० ॥ १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-रूपे राघ० ॥
११. फ च अ-कच्चिन्न परितप्यते । १२ इतोऽग्रे फ च अ-उत्तराणि
कच्चिन्निति च सू० पा० १८-शोत्तरार्ध-१९-शपूर्वार्धभूताविह पठन्ति ।
१३. आ-०षकाराय । फ अ-०षकारेण । १४ च-नास्ति ॥

- २७३] कञ्चिन् न व्यथते रामः कञ्चिन् न परि-तप्यते ।
 उत्तराणि तु कार्याणि कुरुते पुरुषोत्तमः ॥१८॥' [१५
 २८] कञ्चिन् न दीनः सं-भ्रान्तः कार्येषु न वि-मुह्यति ।
 N] कञ्चिन् नोक्ता इवोग्रेण भारेण परि-षीदंति ॥१९॥' [N
 २९उ] द्वि-विधं त्रि-विधोपायम् उपायं कञ्चिद् आ-स्थितः ।
 वि-जिगीषुश्च हृष्टश्च कञ्चित् कर्माणि चोच्छ्रितः ॥२०॥ [१७
 ३०] यस् तु नाऽऽरभते किञ्चिन् नरो दैव-परायणः ।
 क्षिप्रं भवति निर्-द्रव्यः पलाऽयन-परायणः ॥२१॥ [N
 ३१] कञ्चिन् मित्राणि लभते मित्रैश्च चांऽभ्युप-गम्यते ।
 कञ्चित् कल्याण-मित्रैश्च चं मित्रैश्च चांऽपि पुरस्-कृतः २२ [१८
 ३२] कञ्चिद् आ-शास्ति देवानां प्रसादं पार्थिवाऽऽत्म-जः ।
 कञ्चित् पुरुष-कारं च दैवं च प्रति-पद्यते ॥२३॥ [१९
 ३३] कञ्चिन् न विगंत-स्नेहो वि-वासान् मे नरर्षभैः ।
 ३४पू] कञ्चिन् मां व्यसनाद् अस्मात् सु-धोराद् उद्-धरिष्यति ।
 ३८उ] धक्ष्यते साँयकैश्चैनां त्वयि प्रति-गते पुँरीम् ॥' २४॥ [N
 ३४उ] सुखानाम् उचितो नित्यम् अ-सुखानां च नोचितं ।

१. प्र-नास्ति । अत्र मूपा० १७-हापूर्वाधान्य टि० द्र० ।
 २. च रा ब प्र म ल, ल२-०परिपीडितः । ३. क अ-
 नास्ति ॥ ४. फ-त्रिविधं । ५. रा-नास्ति । अतः परमधिक. पाठः-
 आ रा ब म ल, ल२-अविनाशीव हृष्टश्च कञ्चित्कर्माणि चोच्छ्रितः ।
 ६. अ-०षु प्रकृष्टश्च, ल, -०षु च धृष्टश्च । ७. फ च म अ-न च दैवपरायणः ।
 रा प्र ब ल२-न च दोषपरायणः ॥ ८ अ-देवे प० ॥ ९. ब प्र म ल, ल२-
 नास्ति । १० फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-चाप्युप० । ११. अ-०ण वा
 रामो । १२ ल२-मित्रैरपि ॥ १३. रा-०बावग० । १४. फ-०स्नेहः प्रवा० ।
 १५. प्रल, ल२-मेदिनीपतिः । अ-०साश्च नर० । १६. फ अ-०राचारविष्यति ।
 १७. म-०कैर्लकां । १८. आ म-पुनः ॥ १९. च रा प्र ब ल, ल२ अ-
 नास्ति ॥ २०. आ-नोचितम् ।

- १३] न शौर्ये नाऽस्त्र-कौशल्ये नाऽपि ज्ञाने महा-मतिः ।
 सम्पदं विन्दते देवि त्वद्-गतेनाऽन्तर्-आत्मना ॥८॥ [N
- १४] बि-लपन् सततं भीरुः शोचंश्चै बहु-धा भृशम् ।
 जीविनं निन्दते निसं कुले जन्म च सर्वदा ॥९॥ [N
- १५] धिक् ममाऽस्त्राणि दिव्यानि धिग् वीर्यं धिक् परा-क्रमम् ।^१
 धिग् जन्म मे कुले तेषाम् इक्ष्वाकूणां महाऽऽत्मनाम् ॥१०॥ [N
- १६] यत्र मे रक्षसा भार्या प्राणैर् इष्ट-तमा प्रिया ।
 हृताऽव-मन्य तृणवत् कृतं मे सर्व-था कुलम् ॥११॥ [N
- १७] नैव दंशान् न मशकान् नाऽन्यांश्चैव सरीसृपान् ।
 रौघवोऽपनयेद् गौत्रात् तव नाम-व्रतं चरन् ॥१२॥ [४२
- १८] निस्रं ध्यान-परो रामो निस्रं शोके-परायणः ।
 निस्रं चिन्तयते चाऽपि त्वद्-गणेनाऽन्तर्-आत्मनाम् ॥१३॥ [४३
- १९] निस्रं चिन्तयते रायः सुप्तोऽपि पुंश्चर्षभः ।
 सीतेति मधुरां वाणीं व्या-हरन् स्म वि-बुध्यते ॥१४॥ [४४

१. ब-नापि कौ० । अ-०इमे न रात्रौ न च भोजने । फ-नास्त्रशस्त्रे च न गतौ न च भोजने । २. फ-सुखं विन्दति वैदेहि । च अ-०द सविदते । रा ब प्र म ल२-सबुध्यते ॥ ३. आ-शोकञ्च । ४. आ-कृतम् । रा प्र ब म ल२-तथा । ५. अ-निन्दते । ६. फ-धिग्मा शस्त्राणि । रा-धिङ्नामास्त्राणि । ७. अ-नास्ति । ८. आ-धिक् जन्म कुले । फ-धिग्धिग्जन्म कुले ॥ ९. फ-प्राणैः प्रियतरा सती । अ-प्राणैरपि गरीयसी । १०. आ-हृता च मन्ये । च-०वमानाश्च वृ० । रा प्र ब म ल२-वमानात् । ११. ल२-तृणवद्धतं ॥ १२. आ-नान्याश्चैव । रा ब म ल२-न्वन्यांश् । आ-नान्यांश्चापि । १३. फ च रा प्र ब म ल२-०वो वारयत्यङ्गात् ॥ १४. च-ध्यानप० । रा प्र ब म ल२-जपप० । १५. अ-चिन्तापरश् ॥ १६. फ-त्वामेव चिन्तयन् । १७. म ल२-सुप्तो हि । १८. क-प्रतिबुध्यते ॥

- २०] दृष्ट्वा फलं वा पुष्पं वा येच्च चाऽन्यत् स्त्रीमनो-हंरम् ।
बहु-शो हा प्रियेत्य्-एवं निःश्वास-बहुलोऽर्बवीत् । [१५
- २१] हा जानकीऽति निश्-श्वस्य वाष्प-पूर्ण-मुखोऽभवत् ॥१५॥^१ [N
त्वाम् एव ध्यायति सदां विशालाऽक्षि स राघवः ।
N] क्षिप्रं प्राऽऽप्स्यसि वैदेहि रामं पद्म-दलेक्षणम् ॥१६॥ [N
स एव नित्यं बहु-शो वि-चिन्स
त्वाम् एव सीतेत्य् अभि-भाषमाणः ।
धृत-व्रतो राज-सुतो महाऽऽत्मा
N] तवोप-लम्भाय कृत-प्रयत्नः ॥१७॥ [४६
उदितम् अपि निशामु वीऽऽक्ष्य चन्द्रं
प्रकृति-मुखं च सु-शीतलांऽशु-जालम् ।
मदन-वश-गतो वि-हाय निद्रां
२२] नयंति गिरिं नयंनैः शशाऽङ्गम् अस्तम् ॥१८॥ [N
इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्य
नाम त्रैयास्त्रिंशः सर्गः ॥३३॥^३

१. फ-पुष्प फल वापि । च रा प्र ब म ल०-फल तु पु० । २. आ फ-यद्वा-
न्यस्त्री० । ३. आ-०शोक प्रियो नित्य । ४. फ-०बहुलस्तदा । ५ फ-
हा सीतेत्यनवद्याङ्गि हा ममाद्भुतदर्शने । ६. अ-नास्ति ॥ ७ अ-सतत
ध्याति । ८ आ-क्षिप्रमाप्स्यसि ॥ ९. च रा ब म ल०-सुखशीत० । प्र-
च सुशीतलोज्ज्वलम् । १०. आ-०ति च न० । ११. ल२-इति सुन्दरकाण्डे ।
१२. म-षट्त्रिंशः । १३. अ-इत्यार्षे रामायणे सीतासमनुरागवर्णन नाम सर्गः ॥

- N] कश्चिद् धर्मेण शासन्तं स्तुवन्ति भरतं प्रजाः ॥३७॥ [N
 ४४३] कश्चिद् अतौहिणी-युक्तो भरतो वाऽप्य् अ-मर्षितः ।
 ध्वजिन्या मन्त्रिभिर् गुप्तः क्षिप्रम् एष्यति मत्-कृते ३८ [२४
 ४५] वानराणां पतिः श्रीमान् सु-ग्रीवः कश्चिद् एष्यति ।
 N] मत्-कृते हरिभिः सार्द्धं वृतो दन्त-नखाऽऽयुधः ॥३९॥ [२५
 कश्चित् स लक्ष्मणः श्रीमान् सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धनः ।
 ४६] अस्त्र-विच् छर-जालेन रक्षांसि प्र-र्मथिष्यति ॥४०॥ [२६
 रौद्रेण कश्चिद् अस्त्रेण रामेण नि-हतं युधि ।
 ४७] द्रक्ष्यामि रावणं क्षुद्रं स-गणं रण-मूर्द्धनि ॥४१॥ [२७
 कश्चिद् रामो महा-बाहुः शोकेन महताऽऽवृत्तः ।
 N] अ-पक्षः पक्ष-वान् व्योम विहङ्ग इव चोर्व-पतेत् ॥४२॥ [N
 ईतीऽव चेदं वचनं महाऽर्थ
 कपि-प्रवीरं मधुराऽर्थम् उक्त्वा ।
 श्रोतुं पुनस् तस्य वैचो र्थोक्तं
 N] रीमेण रीम्यं वि-रराम रामा ॥४३॥ [३१
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि हनूमत्समागमे सीता-वाक्य
 नाम द्वात्रिंशः सर्गः ॥३२॥

१. अ-संयुक्त । २. फ अ-नराः ॥ ३. अ-०णीं सीमां । फ-
 ०णीभिर्मां । ४. फ-भरतश्चाप्यम० । ५. आ-तत्कृते । ६. प्र-मद्वते ॥ ७. अ-
 नुदितः पाठः ॥ ८. च-प्रसमिष्यति । रा प्र ब म ल२-शमथिष्यति ॥ ९
 अ-कृद्धं । १०. फ-पतित । रा-मृत तं । अ-निहतं ॥ ११ आ-०वृत्तः ।
 १२. फ-अपश्यत्पक्षिवद् । आ-अपक्षपक्ष० । अ-०क्षः कश्चिदाकाशे वि० ।
 १३. फ-योत्पतेत् । प्र-चोत्सृजे । अ-नापतेत् ॥ १४ फ अ-इत्येव देवी ।
 प्र-इत्येव चे० । १५. म-महाहम् । १६. फ-यथावदुक्तम् । १७ आ-रामेण
 राम । फ-रामार्थमड्य । अ-रामार्थयुक्तं ॥ १८. रा-इत्यार्षे । अ-इत्यार्षे
 रामायणे ॥

[वं-३४]= [त्रयस्त्रिंशः सर्गः] [=दा-३६]

एवम् उक्तं: शुभं वाक्यं सीतया मारुताऽऽत्म-जः ।^१

- १] इदं मधुरया वाचा प्रत्यु-ज्वाच कृताऽञ्जलिः ॥१॥ [N
न तावद् देवि जानीते त्वाम् इह-स्थां स राघवः । [३३पू
२] धक्ष्यते सायकैर्म त्व आशु लंकां प्रति-गते मयि ॥२॥ [N
वि-ष्टम्भयित्वा बाणौघैर् अ-गाधं वरुणाऽऽलक्षम् ।
३] करिष्यति रिपोरँ लंकां प्र-सह्य हत-रात्तसाम् ॥३॥ [३५
१३] त्वाम् एव तु विशालाँऽत्ति राँपो ध्यायति निष्-श्वसन् ।
स्वप्नु-कामस्य रामस्य निद्रा नैवोप-जायते ॥४॥ [N
१०] न भक्षयति मांसानि न देवि मधु सेवते । [४१पू
शयानः स्थण्डिले शय्यां भंक्तम् अभाति चाँऽष्टमे ॥५॥ [N
११] न च कामान् न सं-रम्भान् न भयान् नाऽर्थ-गर्धतः ।^२
आ-हारम् आ-हारयते प्राऽऽप्ते काले तथाऽष्टमे ॥६॥ [N
१२] मतिमान् अपि काकुत्स्थो वीरंश्चै चाँऽपि वि-शेषतः ।
त्वद्-वियोगज-शोकेन वि-ह्वैवं(?)च)सम(?)प-दैते ॥७॥ [N

१ आ प्र-उरुका शुभ वाक्य सीता । २ ल_१-अत आरभ्य सर्ग-
समाप्तिं यावत्सुदित. पाठः । ३ फ-इद मधुरमारेभे वक्तु वचनमुत्तमम् ॥
४ फ-वै विजानाति । ५. रा-०केनाशु । प्र ब म ल_२ अ-०कैराशु ॥ ६ प्र ब
म ल_२-पुरी ॥ ७ फ अ-०लाक्षीमजुभ्या० । ल_२-०लाक्षी रामो । ८ फ-
निद्राप्यभिजायते ॥ ९ रा व म ल_२-दधिमध्वादि नैव च । १०. फ-रात्रि
नयति सर्वदा । च रा प्र ब म ल_२-नक्तम् ॥ ११.आ-०र्थगृद्धितः । १२ अ-
न कामान् च संरम्भात्त्रया हीनो रघूत्तमः ॥ १३. आ-वीर एव । १४ आ
फ-विह्ववः । १५. आ फ प्र-०समद्यत ॥

[वं-३५]= [चतुस्त्रिंशः सर्गः] =[दा-३७]

- सीता तद् वचनं श्रुत्वा पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽनना ।
 १] हनूमन्तम् उवाचेदं धर्मार्थ-सहितं वचः ॥१॥ [१
 अमृतं विष-सम्पृक्तं त्वया वानर भाषितम् ।
 २] यच्च च नाऽन्य-मना रामो यच्च च शोकेन बाध्यते ॥२॥ [२
 ऐश्वर्ये वा सु-विस्तीर्णे व्य-असने वा सु-दारुणे ।
 ३] रज्ज्वेव पुरुषो बद्धः कृताऽन्तेनोप-नीयते ॥३॥ [३
 विधिर् नूनम् अ-संहार्यः प्राणिनां पुत्रगोत्तम ।
 ४] सौमित्रिं मां च रामं च व्य-असैनैः पश्य मोहितान् ॥४॥ [४
 शोकस्याऽस्य कदा पारं राघवोऽधि-गमिष्यति ।
 ५] पुत्रमानः परि-श्रान्तो हता(त-नौः सागरे यथा ॥५॥ [५
 राक्षसानां क्षयं कृत्वा घातयित्वा च रावणम् ।
 ६] लंकाम् उन्-मूलितां कृत्वा कदा द्रक्ष्यति मां पतिः ॥६॥ [६
 सै वाच्यैः सं-त्वरस्वेति यावद् एव न पूर्यते ।
 ७] अयं सं-वत्सरः कालस् तावद् हि मम जीवितम् ॥७॥ [७
 वर्त्तते दशमो मासो द्वौ तु शेषौ पुत्र-गम ।
 ८] रावणेन नृ-शंसेन समर्थोऽयं कृतो मम ॥८॥ [८
 ९] विभीषणेन च भ्रात्रां मम निर्-यातनं प्रति ।
 १०] अनु-नीतः स्वयं तेन न च तां कुरुते मतिम् ॥९॥ [९

१ च ब म-०समृष्ट । रा ल_१ ल_२-समृष्ट । अ-सयुक्त । २.
 फ च प्र म ल_१ ल_२-शोकपरायणः ॥ ३ म-०ने । ४ रा ब प्र म ल_२-
 नास्ति ॥ ५. आ-समग्रः । अ-अत्यन्त । ६ रा प्र ब म ल_१ ल_२-मम
 वाञ्छयेन । आ-संवत्सरश्चेति ॥ ७. ल_१ ल_२-मासौ । ८ प्र-मासौ । ९.
 फ-समयो यः ॥ १०. फ-सौम्येन । ११. फ-भ्रात्रा । १२. फ-कृतवान् ॥

मम प्रति-प्रदानं हि' रावणस्य न रोचते ।

११] राघवं मार्गते संख्ये मृत्युं-काल-वशं गतः ॥१०॥ [१०

विभीषण-सुता ज्येष्ठा नन्दा नाम महा-कपे ।

१२] तथा ममैवम् आ-ख्यातं मात्रा प्र-हितया स्वयम् ॥११॥ [११

अ-विन्ध्यो नाम मेधावी विद्वान् राक्षस-पुङ्गवः ।

१३] धृतिमान् शीलवान् वृद्धो रावणस्य सुसं-मर्तः ॥१२॥ [१२

रामात् क्षयम् अनु-प्राप्तं रक्षसां प्रत्य्-अवेदयत् ।

१४] न च तस्यांऽपि दुष्टाऽऽत्मा शृणोति वचनं हितम् ॥१३॥ [१३

आ-शंसांमि हरि-श्रेष्ठ क्षिप्रं मां प्राऽऽप्स्यते पातिः^{११} ।

१५] अन्तर्-आत्माहिमे शुद्धस्-तस्मिंश् च बहवो गुणाः^{१२} ॥१४॥ [१४

उत्साहः पौरुषं सत्त्वम् आ-नृशंस्यं कृत-ज्ञता ।

१६] वि-क्रमश् च प्र-भावश् च सन्ति वानर राघवे ॥१५॥ [१५

चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां जघान यं^{१३} ।

१७] जन-स्थाने विना भ्रात्रा शत्रुः कस् तस्य नोद्-विजेत् ॥१६॥ [१६

न स शक्यस् तुलयितुं व्य्-अंसने पुरुषर्षभः^{१४} ।^{१५}

१८] अहं तस्याऽनुभाव-ज्ञा शक्रस्येव यथा शची ॥१७॥ [१७

१ फ-०पादन तस्मै । २ म-सख्य । ३ फ-मृत्युं का० ॥

४. अ-ज्येष्ठा कन्या नदी नाम विभीषणसुता कपे । ५ फ-ममैतद् ।

६. फ-प्रेषितया ॥ ७. ल-अवध्यो । ८. च ब म ल-सुसगतः ।

प्र-वश गतः ॥ ९. अ-तस्यातिदु० ॥ १० आ-आशसेह । ११ फ

अ-क्षिप्रमेष्यति राघवः । १२ च रा प्र ब म ल, ल-नास्ति ॥ १३

फ-सः । १४. रा प्र ब म ल, ल-गण्यते । १५ रा ब म ल-०नेन नरर्षभः ।

प्र-वानरर्षभः । १६ फ-नासौ चालयितु शक्यो धैर्यतः पुरुषर्षभः । ल-

विजेतुं न स शक्यस्तु रावणेन नरर्षभः ॥ अ-इत् आरभ्य २३-शाश्लोकं

यावद् पाठो नास्ति ॥

- शर-जालांश्शुभिः शूरः कपे राम-दिवाकरः ।
 १९] वि-धमिष्येति स क्षिप्रं तद् रावण-तमो महत् ॥१८॥^३ [१८
 इति सं-भाषमाणां तां रामाऽर्थे शोक-कर्षिताम् ।
 २०] अश्रु-सम्पूर्ण-वदनाम् उवाच हनुमान् कपिः ॥१९॥ [१९
 श्रुत्वा मम वचो देवि क्षिप्रम् एष्यति राघवः ।
 N] चमूं वि-कृष्यं महतीं हर्य-ऋत्त-गण-संकुलाम् ॥२०॥ [२०
 तत्र यद् अन्तरा मृत्युर् यदि देवाः संहाऽसुराः ।
 N] स्थास्यन्ति युधि रामस्य स तान् अपि वधिष्यति ॥२१॥ [N
 तवाऽदर्शन-जेनाऽऽर्ये शोकेन समभि-प्लुतः ।
 N] न शर्म लभते रामः सिंहाऽर्दित इव द्विपः ॥२२॥ [N
 दुर्-न्द्रेण च ते^१ देवि शपे मूल-फलेन वा ।
 N] मलयेन च विन्ध्येन मेरुणा मन्द्रेण च ॥२३॥^{११} [N
 यथा सु-नयनं वैल्यु विम्बोष्ठं चारु-कुण्डलैश्च ।
 N] क्षिप्रं^{१२} द्रक्ष्यसि रामस्य पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननम् ॥२४॥ [N
 N] क्षिप्रं द्रक्ष्यसि वैदेहि रामं प्र-स्रवणे गिरौ ।
 २४उ] शत-ऋतुम् इवाऽऽसीनं नाक-पृष्ठस्य मूर्द्धनि ॥२५॥ [N

१. आ-रामो दि० । २ ल_१-विजेष्यति । ३. आ-दिषिक्षति
 स तु क्षिप्रं रावणः प्रभवत्तमः । च रा प्र ब म ल_२-वधिष्यति स तु क्षिप्रं
 रावणं नरपुङ्गवः ॥ ४. आ-सभाषमानान्तु । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 सजल्यमानातां । ५. रा प्र ल_१-अस्त्रस० । म-अस्त्रस० । ६. आ-द्रक्ष्यति राघवं
 ७. आ-प्रकृष्य । प्र ब म-विकृष्टां । ल_१ ल_२-प्रकृष्टा ॥ ८. ल_१-वा स्म ।
 ९. आ-महीसुरा० ॥ १० च-शपे केशरिण । ११. रा प्र ब म ल_१ ल_२
 नास्ति ॥ १२. रा ब म-सीति । १३. फ-विम्बोष्ठ चारुकुण्डलमण्डितम् ।
 रा ब म-विम्बोष्ठ चा० । १४. फ-मुख । १५. म ल_१ ल_२-०निभं मुखम् ।
 अ-निभानने ॥ १६. आ-प्रश्र० । १७. फ-शक्रतुल्यम् ॥

- N] अथवा मोक्षयिष्यामि दुःखाद् आशु सुहृज्-जनान् ।
 पृष्ठम् आ-रोह मे देवि मा भूत कालस्यै पर्ययः ॥२६॥ [२१
 २५] त्वय्य् अहं पृष्ठ-लीनायां सं-तरिष्यामि सागरम् ।
 २६] शक्तिर् अस्ति हि मे वोढुं लंकाम् अपि स-काननाम् ॥२७॥ [२२
 अहं त्वां वक्र-केशाऽन्ते रामायोऽद्यैव भामिनि ।
 २१] प्राऽऽपयिष्यामि देवेभ्यो हव्यं हुतम् इवाऽनलः ॥२८॥ [२३
 द्रक्ष्यस्य् अद्यैव वैदेहि राघवं सह-लक्ष्मणम् ।
 २२] व्यवसायै-समायुक्तं दैव-युक्तेन कर्मणा ॥२९॥ [२४
 त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहम् आश्रम-स्थं महा-बलम् ।
 २४] पुरं-दरम् इवाऽऽसीनं नग-राजस्य मूर्द्धनि ॥३०॥ [२५
 पृष्ठम् आ-रोह मे देवि मा वि-शङ्कस्वं शोभने ।
 २५] योगम् अन्व-इच्छ रामेण शशाऽङ्केनेव रोहिणी ॥३१॥ [२६
 N] संत-क्रान्तिर् इव चन्द्रेण सूर्येणैव महा-प्रभा ।
 २६] मत्-पृष्ठम् अधि-रोहस्व तरे शोक-महाऽर्णवम् ॥३२॥ [२७
 न हि मे सम्प्र-यातस्य त्वाम् इतो नयतोऽम्बरे ।
 २७] अँनु-गन्तुम् अमी शक्ताः सर्वे लंका-निवासिनः ॥३३॥ [२८

१. फ अ-दुःखार्तामसु० । आ-दुःखाद्वा ससु० । २. रा
 म-पृष्ठमारुह । प्र-क्षिप्रमारोह । ल१ ल२-क्षिप्रमारुह । ३. फ-
 ०ळविपर्ययः । ४ च-त्रुटितः पाठः । ५ फ-समासाद्यैव भामिनि । अ-
 ०थाद्यैव भामिनि । ६ च रा प्र ब म ल२-व्यवसायमिवासह । अ-०दैव-
 प्रोक्तेन । ७. ल१-नास्ति ॥ ८. अ-आगमस्थ ॥ ९. प्र ब म ल१-आरुह ।
 १०. च-विशक सुशोभने । फ अ-विचारय शो० ॥ ११. फ-स्वका० । १२.
 ब ल१ ल२-०णवातपप्रभा । १३. फ-०रुह त्व । १४. ल१ ल२-रत्न-
 शोकं । आ-रत्नकोश । १५. अ-त्वा गृहत्वा वरानने । च-इत आरभ्य
 ३४-शङ्कोकं यावत् त्रुटितः पाठः । १६ आ-अनुगन्तु न ते । रा ब प्र
 म ल१ ल२-अनुगन्तुमिमे । अ-अनुगन्तु गतिम् ॥

यथैवम् इह सं-प्राप्तम् तथैव हि न संशयः ।^१

२८] यास्यामि पश्य वैदेहि त्वाम् उद्यम्य विहार्यैसि ॥३४॥ [२९

अथ चेत् संशयो देवि मम पृष्ठाऽधि-रोहणे ।

२९] नृ-पक्षि-मृग-जातीनां कस्य रूपं करोम्य् अहम् ॥३५॥ [N

मैथिली तु हरि-श्रेष्ठं भीमं भीम-पराक्रमम् । [३०पृ

३०] अब्रवीत् सां शुभं वाक्यं वाक्य-ज्ञा वाक्य-कोविदम् ॥३६॥ [N

तद् वानर-वचः श्रुत्वा जानकी जल-जेत्तणा । [N

N] ईषद्-उत्थित-सर्वाऽङ्गी हनूमन्तम् अर्थाऽब्रवीत् ॥३७॥ [३०उ

हनुमन् दूरम् अध्वानं कथं मां वोढुम् अर्हसि ।

N] तद् एव खलु ते मन्ये कपित्वं हरि-यूथ-प ॥३८॥ [३१

कथम् अल्प-शरीरस्त्वं माम् इतो नेतुम् इच्छसि ।^२

३१] सकाशं मानवेन्द्रस्यै भर्तुर् मे प्लव-गर्षभं ॥३९॥ [३२

३२] सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा हनुमान् प्लवगोत्तमः ।

चिन्तयामास लक्ष्मीवान् देव्या परि-भवं कृतम् ॥४०॥ [३३

N] न मे जानाति सत्त्वं प्र-भौवं वैऽसितेत्तणा ।

३२उ] तस्मात् पश्यतु वैदेही यद् रूपं परमं मम ॥४१॥ [३४

N] दर्शयामास वैदेह्याः स्वरूपम् अरि-मर्दनः । [३५उ

१. फ-यथैवाहमनुप्राप्तस्तथैवाहमसशयः । २. प्र म ल_१ ल_२-नयामि ।
३. फ रा ब-विहायसा ॥ ४. आ-पृष्ठस्य रोहणे । ५. फ-भूयक्षमृग० । च
रा-नृयक्षमृग० ॥ ६. फ-हनूमन्त । ७. अ-अब्रवीच्च ॥ ८. रा-उवाच ह ॥
९. फ अ-इच्छसि । १०. प्र ब म ल_२-तदेतत् । ल_१-नुटितोऽय पादः । ११.
ल_१ अ-कपि त्वदनुवस्थितम् ॥ १२. ल_१-नास्ति । १३. अ-
मनुजे० । १४. आ-भर्तुः प्लवगसत्तम । १५. ल_१ ल_२ अ-०जानासि ।
१६. आ-प्रभावमसि । च प्र ब म-रूपञ्चैव शुचिस्मिता । १७. रा प्र ब म ल_१
ल_२-त्व पश्य वैदेहि ॥ १८. ०प परम० ।

- सं तस्मात् पादपाद् धीमान् आ-प्लुत्यं पुवगोत्तमः ॥४२॥
- ३३] ततो वर्द्धितुम् आ-रेभे सीता-प्रत्यय-कारणात् । [३६
विन्ध्य-मन्दर-संकाशो बभौ दीप्ताऽनल-प्रभः ॥४३॥
- ३४] अग्रतो व्यव-तस्थे सं सीताया वार्नरर्षभः । [३७
N] हरिः पर्वत-संकाशम् ताम्र-वक्रो महा-बलः ॥४४॥
N] वज्र-दंष्ट्र-नखो भीमो वैदेहीम् इदम् अब्रवीत् । [३८
स-पर्वत-वनोद्देशां सर्वाऽद्रि-प्राकार-तोरणाम् ।
- ३५] लंकाम् अपि स-नागाऽर्थां नेतुं वै शक्तिर् अस्ति मे ॥४५॥ [३९
तद् अव-स्थाप्यतां बुद्धिर् अलं देवि वि-वक्षयां ।
- ३६] वि-शोकं कुरु वैदेहि राघवं सह-लक्ष्मणम् ॥४६॥ [४०
तं दृष्ट्वाऽचल-संकाशम् उवाच जनकाऽऽत्म-जा ।
- ३७] पद्म-पत्र-विशालाऽक्षी मारुतस्यौरसं मुतम् ॥४७॥ [४१
तव सत्यं (?त्त्वं) बलं चैव सं-जानामि महा-कपे ।
- ३८] वायोर इव गतिं चैव तेजश् चाऽग्नेर् इवाऽद्भुतम् ॥४८॥ [४२
प्राकृतः कः कथं चेमां भुवंम् आ-गन्तुम् अर्हति ।
- ३९] उदधेश् चाऽप्र-मेयस्य पारं वानर-पुङ्गव ॥४९॥ [४३
जानामि नयने शक्तिं गमने चाऽपि तेऽनघ ।

१ प्र-तत्तस्मात् पादपाच्छ्री०। फ-तस्माद्देशात्तदाप्लुत्य । रा प्र ब म ल_२-
०त् पादपाच्छ्रीमान् । २ फ-निपत्य । च ल_१ ल_२-उत्प्लु-य ॥ ३. रा प्र
ब म ल_१ ल_०-वृद्धस्वमा०। ४. आ-०काश । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
व्यवतिष्ठन्त्याः । ६ रा प्र ब म ल_१ ल_२-वानरोत्तमः ॥ ७. फ-दंष्ट्राव-
कनखो । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-वज्रदंष्ट्राननो । ८ फ-बद्धप्रा०। अ-
साष्टप्राकारगोपुरम् । ९ फ-०नागा च ॥ १० रा प्र ब म ल_१-बुद्धिर्मम
सागरलङ्घने । ल_२-बुद्धि म०। फ-०वि दिदक्षया ॥ ११. फ-अ-भूमिमा०।
१२. फ-अ-गमने । १३ फ-नयितु मां महाकपे । रा ब म ल_१-
गमनेऽपि च । अ-नयने चापि ।

- ४०] अवश्यं सम्प्र-धार्यो ते' कार्य-सिद्धिर्निर-आमया ॥५०॥ [४४
 अ-सहं मे कपि-श्रेष्ठं त्वया गन्तुं विहायसा ।
- ४१] वायु-वेग-सवेगस्य वेगो मां मोहयेत् त्वं ॥५१॥ [४५
 अहम् आकाशम् आ-पन्ना ह्य उपर्य-उपरि सागरम् ।
 N] प्रे-पतेयं हि ते पृष्ठाद् भयाद् वेगेन गच्छतः ॥५२॥ [४६
 पतिता सागरे चाऽहं तिमि-नक्र-झषाऽऽकुले ।
- ४२] भवेयम् आशु वि-वशा यादसाम् अन्नम् उत्तमम् ॥५३॥ [४७
 ततो मां पतितां तत्र हरि-श्रेष्ठ महाऽर्णवे ।
 N] भक्षयेयुः प्रति-भयाद् ग्राहाः सागर-वासिनः ॥५४॥ [N
 न शर्क्यामि त्वया गन्तुं सर्व-शत्रु-विनाशन ।
 N] कलत्र-वति संदेहस् त्वय्य् अपि स्याद् अनन्तरम् ॥५५॥ [४८
 ह्रियंमाणां तुं मां दृष्ट्वा राक्षसां भीम-विक्रमाः ।
 N] अनु-गच्छेयुर् आ-दिष्टा रावणेन दुर-आत्मना ॥५६॥ [४९
 तैः संभ्यग् आ-वृतेः क्रुद्धैः शूल-मुद्गर-पाणिभिः ।
 N] भवेस् त्वं संशय-प्राऽऽप्तो मया वीर कलत्र-वान् ॥५७॥ [५०
 साऽऽयुधा बहवो व्योम्नि राक्षसाम् त्वं निरा-युधः ।
 N] कथं शंक्ष्यसि सं-यौतुं मां चैवं परि-रक्षितुम् ॥५८॥ [५१
 युध्यमानस्य रक्षोभिस् ततस् तैः क्रूर-कर्मभिः ।

१ फ-०यांशु । २ च रा प्र ब म ल, ल-नास्ति ॥ ३ फ-
 अशक्य मे कपिवर । ४ फ-मोहयेद् ध्रुवम् । ५ फ-प्रयाणे वेपन याता ॥
 ६. फ-निरालम्बा ह्यनुत्तमम् । ब-०साम्भक्ष्यमुत्तमम् ॥ ७. फ-जलभवा ।
 ८ फ-शक्यामि । च रा प्र ब म ल, ल-शक्रोम । ९. रा प्र ब म
 ल, ल-यातु ॥ १० फ-०माणाम्च । ११. च-०सीर्भी० ।
 १२. फ-अ-सम्परिवृतः । म-सपरिवृतः । १३. ल-क्रुद्धः ॥ १४. रा
 प्र ब म-शक्रोसि । १५ ल, ल-मा यातुं । सयते. पर्यायस्त्वेन सयाते-
 रय प्रयोगो द्र० । १६. अ-चापि ॥

- N] प्रे-पतेयं हि ते' पृष्ठाद् भयाऽऽर्त्ता कपि-सत्तमा ॥५९ ॥ [५२
अर्थ रक्षांसि भीमानि महान्ति बलवन्ति च ।
- N] कथंचित् सं-पराये त्वां नयेयुः कपि-कुञ्जरै ॥६० ॥ [५३
अथवा युध्यमानस्य पतेयं पृष्ठतश्चै ते ।
- N] पतितां चै नयेयुर् मां राक्षसा भीम-विक्रमाः ॥६१ ॥ [५४
मां वा हरेयुस् त्वत्-पृष्ठात् ते' वि-शसेयुर् अथाऽपि च ।
- N] अ-व्यवस्थौ च दृश्येते युद्धे जय-पराजयौ ॥६२ ॥ [५५
अहं वा यद् वि-पद्येयं रक्षोभिर् अति-पीडितां ।
- N] त्वत्-प्रयत्ने हरि-श्रेष्ठ किं भवेद् हि' प्र-योजनम् ॥६३ ॥ [५६
कामं त्वम् अपि पर्य-आप्तो नि-हन्तुं सर्व-राक्षसान् ।
- N] गन्तुं समीपं रामस्य मन्ते-तो हीयेते' राघवः ॥६४ ॥ [५७
माम् आ-दाय हि रक्षांसि नयेयुर् अ-बलां क्वचित् ।
- N] यत्रे मां नोऽभि-जानीयुर् हरयो नै चै राघवः ॥६५ ॥ [५८
'मयि जीवति श्रेयः स्याद् राघवस्य महाऽऽत्मनः । [६०पू
N] तस्मिन् इक्ष्वाकु-वंशस्य प्राणाः संक्ता महाऽऽत्मनि ॥६६ [N
अ-प्राऽऽप्नुवन् मां काकुत्स्थः प्राणान् अपि परि-त्यजेत् ।
- N] रामं नि-पतितं दृष्ट्वा न भवेत् लक्ष्मणो ध्रुवम् ॥६७ ॥ [N

१ क-संप० । प्र म ल, ल_२-प्रेतयमह ॥ २. आ-अभि २० ॥
३. ल_२-जयेयुः । ४ रा ब प्र म ल, -कपिसत्तम । ५ आ-विमुल्लस्य ।
६ रा प्र ब म ल, ल_२-मां नयेयुस्ते ॥ ७ रा प्र ब
म ल, ल_२-हरेयुः । आ फ च-०त्वद्धस्ताद्वि० । ८ च रा प्र ब मे ल, ल_२-
विषमेयुर् । फ च-विषमे युध्यतोऽपि वा । ९ ब-नास्ति ॥ १०. फ अ-अभि-
गर्जिता । अ-वर्जिता । ११. आ-विप्र० ॥ फ अ-तुप्र० । १२ फ-स किं प्रीयित ।
रा प्र ब-ततो हीयेत ॥ १३ फ-अथवा । १४. च-त्रुटितः पाठः । १५. फ-तत्र मां
नावि० । १६ आ-०यः कपि । फ-०यो वापि । १७. अ-नास्ति । १८. आ-मम
जीवितमापन्न । प्र ब-ल, ल_२-मम जीवितमज्ञाय । १९. आ फ च
रा प्र ब-का । २०. आ-ममात्मनि ॥ २१. आ-०यत् ॥

- धर्माऽऽत्मा भ्रातरौ श्रुत्वा वैवस्वत-गतिं गतौ ।
 N] कथं जीवेन् महा-तेजा भरतो भ्रातृ-वत्सलः ॥६८॥ [N
 तेषां प्राण-विपर्यासे किं शेषं स्यान् महाऽऽत्मनाम् ।
 N] शत्रुघ्नस्य महा-बाहोस् तथा राज-कुलस्य च ॥६९॥ [N
 तौ निर्-आशौ ममाऽर्थायै शोक-सन्ताप-कर्षितौ ।
 N] सर्वे सर्वर्क्ष-हरिभिस् स्यजेतां प्राण-संग्रहम् ॥७०॥ [६१
 एवम् अन्यतराऽभावे मम चेह तैवाऽपि वा ।
 N] अदर्शनं गुणोदके न तेऽहम् पृष्ठम् आ-रुहे ॥७१॥ [N
 तस्य धर्म-प्रधानस्य पत्न्या रामस्य वानर ।
 ४३] पृष्ठे पुं-नामधेयस्य न युक्तम् अधि-रोहणम् ॥७२॥ [N
 नं युक्तो गात्र-संस्पर्शः पुरुषस्य ममाऽनघ ।
 ४४] भर्तुः शक्तिं पुंरम्-कृत्वा रामाद् अन्यस्य वानर ॥७३॥ [६२
 यद् अहं गात्र-संस्पर्शं रावणस्य बलैद् गता ।
 ४५] अन्-ईशो किं करिष्यामि 'अ-नाथा वि-वशा ह्य अहम् ७४॥ [६३
 किन्तु रामो दश-ग्रीवम् इह हत्वा स-राक्षसम् । [६४पू
 सत्त्व-ज्ञो राक्षसानां च रघु-वंश-विवर्द्धनः ।
 ४७] इतो युक्तो हि मां नेतुं लक्ष्मणेन सर्वं वि-भुः ॥७५॥ [N

१ फ-वश । अ-पुर । २ फ च-वा ॥ ३ आ-र्थे ये । ४, अ-
 सर्वर्क्षहरिभिः सार्द्धं । ५ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-स्यजेथाः ॥ ६ रा प्र ब म
 ल_१-त्व चैव ममापि । अ-नव चेह ममापि । ७ फ-अनेवक्ष्य गु० । ८, ल_२-
 बालि ॥ ९, फ अ-मया ॥ १० ब ल_१ ल_२-वृद्धितः पाठः । ११, म-तिर-
 स्कृत्य । १२, रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १३ आ-वश । १४, रा प्र ल_१
 ल_२-नास्ति । १५ फ-अनेन । आ-आनीता । १६, अ-विनाथा ।
 १७, फ-रक्षसामन्तः । १८, फ-सह प्रभुः । १९, रा प्र ब म ल_१, ल_२-
 नास्ति ॥

श्रुतश् च दृष्टश् च मेया परा-क्रमो

महाऽऽत्मनस् तस्य रणाऽवमर्दिनः ।

न देव-गन्धर्व-भुजङ्ग-राक्षसा

N] भवन्ति रामेण समा हि सं-युगे ॥७६॥ [६५

सैम्-ईक्ष्य तं सं-यैति चित्र-कार्मुकं

महा-बलं वासव-तुल्य-विक्रमम् ।

स-लक्ष्मणं को वि-षहेत राघवं

N] हुताऽश्नं दीप्तम् इवाऽनिलेरितम् ॥७७॥ [६६

स-लक्ष्मणं राघवम् आजि-वर्द्धन

कर्कुभिनं मत्तम् इव व्यव-स्थितम् ।

सहेत को वानर-मुख्य सं-युगे

N] युगाऽन्त सूर्य-प्रतिमान् शरान् क्षिपन्(?)म)७८॥ [६७

'त्वं मे कपि-श्रेष्ठं स-लक्ष्मणं पति

स-यूथपं क्षिप्रम् इहोप-पादय ।

चिराय रामं प्रति शोक-कर्षितां

४८] कुरुष्व मां वानर हर्ष-संयुताम् ॥७९॥ [६८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वैक्य

नाम चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥३४॥

१ फ-श्रुताश्च दृष्टाश्च । २ प्र ब म ल, ल_२-महापराक्रमो । फ-
 ०या पराक्रमा । ३ रा प्र ब म ल, ल_२-०मर्दने ॥ ४ आ-समीक्षितु । ल_२-
 समाहित । ५ फ अ-सप्रति । ल_२-स्वर्पति । ६. फ-०कार्मुकम् । ७ फ-
 आयिसज्जिन । ८. फ-नवं गज । अ-कः कुञ्जर । ९. आ-समाक्षिपन् । फ च
 रा प्र ब म ल, ल_२-क्षिपन् शरान् ॥ १०. फ-क्षिप्र त्वमेक हि । ११. फ-
 ०पूरिताम् ॥ १२. फ-हनुमत्सम्भाषणो । फ रा प्र ब म-सीताहनूमत्संवेदो ।
 ल, ल_२-हनुमत्सीतासम्वादो । १३. ल, ल_२-षड्विंशः ॥

[वं-३६]=

[पंचत्रिंशः सर्गः]

=[दा-३८

- ततः स कपि-शार्दूलः शालं-ताल-शिलाऽऽयुधैः ।
१] सीताम् उवाच तच्च छुत्वा वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१॥ [१
अर्नू-रूपं त्वया देवि भाषितं प्रिये-दर्शने ।
२] सदृशं स्त्री-म्बभावस्य साध्वीनां नियमस्य च ॥२॥ [२
स्त्रीत्वान् न त्वं समर्था वै सागरं व्यति-वर्तितुम् ।
३] माम् अधि-प्राय विस्तीर्णं शत-योजनम् आयर्तम् ॥३॥ [३
द्वितीयं कारणं यच्च च ब्रवीषि प्रिय-दर्शने ।
४] रामाद् अन्यस्य नाऽर्हामि सं-स्पर्शम् इति जानकि ॥४॥ [४
तवैतदं सदृशं वाक्यं पत्न्याम् तस्य महाऽऽत्मनः ।
५] का ह्य् अन्या त्वाम् ऋते देवि ब्रूयाद् वचनम् ईदृशम् ॥५॥ [५
श्रोष्यतीऽदं स काकुत्स्थः सर्वं निरव-शेष-तैः ।
६] चेष्टितं यत् त्वया देवि भाषितं च ममाऽग्र-तः ॥६॥ [६
कारणैर् बहुभिर् देवि राम-प्रिय-चिकीर्षया ।
७] स्नेहात् प्रेक्षन्-मनसा मयैतत् समुदा-हृतम् ॥७॥ [७

१. प्र म ल, ल_२-साल० । अ-हनुमान्मास्तात्मजः । २. फ-
धमार्थसहित वच । ३. अ-युक्त० । ४. फ-शुभ० । ५. अ-ईदृशी ॥
६. फ च-हि । ७. च-व्यप० । ८. आ-सागरं शतयोजनम् ॥ ६. फ
अ-क्रमलेक्षणे ॥ १०. रा ब-न चैतत्स० । म-एतत्ते स० । अ-एतत्ते
देवि सदृशं पत्युस् । ११. आ-रामस्य । १२. च ल_१-त्वद्वते ब्रूयाद्भवेद् ।
रा म-त्वद्वते ब्रूयात्सीते । प्र-स्वामृते ब्रूयात्सीते ॥ १३. प्र-सर्वदा ते
विचेष्टितम् । ल_१-सर्वे सन्तस्तवोपसितम् । १४. अ-नास्ति । १५. फ-
धन्य ॥ १६. फ-प्रस्कन्द० । रा म-प्रसन्न० । प्र ब ल_१ ल_२ अ-प्रकृिन्न० ॥

लंकायां दुष्प्रवेशत्वात् दुस्-तरत्वान् महोदधेः ।

18] सामर्थ्याद् आत्मनश् चैतर्न मया समुदाहृतम् ॥८॥^१ [८

यदि नोत्सहसे गन्तुं मया सार्द्धम् अ-निन्दिते ।

९] अभि-ज्ञानं प्र-येच्छ त्वं जानीयाद् रौघवो हि र्यत् ॥९॥ [१०

उवाच वचनं चेदं वाष्प-र्गद्वदिताऽत्तरम् ।

१०] एवम् उक्ता हनुमता सीता सुर-मुतोपमा ॥१०॥ [११

इदं श्रेष्ठम् अभि-ज्ञानं ब्रूयाम् तथ्यं मम प्रियम् ।^२

३१] शैलस्य चित्र-कूटस्य पादे पूर्वोत्तरे तदा ॥११॥ [१२

तापसाऽऽश्रम-वासिन्या(ः)माऽऽर्यं मूल-फलाऽर्शने ।

३२] यत् सिद्ध-सम्पत्ते देशे मन्दाकिन्याम् अ-दूरतः ॥१२॥ [१३

तेषुऽपवन-खण्डेषु नाना-पुष्प-मुगन्धिषु ।

३३] वि-हृत्य सलिल-क्लिन्ना तत्रैवाऽङ्केऽहम् उपाऽऽविशम् ॥१३॥ १४

मनःशिला-मयं भाले तिलकं मे कृतं त्वया ।

३४] तदा दाशरथेस् तावद् एवं चिह्नं ब्रवीमि ते^३ ॥१४॥ [N

१ आ-०या । २ फ च रा प्र म ल_१ ल_२ अ-चैव मयैतत् स० ।
३. अत. परमधिक. पाठः—च रा प्र म ल_१ अ-इच्छामि त्वा समानतुमद्यैव
रघुनन्दने । गुरुस्नेहेन भक्त्या च न त्वया समुदाहृतम् ॥ ४. फ-
यात् । ५. म ल_१ ल_२ अ-प्रतीच्छ । ६. फ-०वो यथा । म-०वो यद् ।
ल_१ ल_२-हि तम् । अ-०वोपि यत् । ७. फ अ-हनुमन्तं सा । रा प्र
ब म ल_१-वचनं मन्द । ८ आ फ अ-०वुद्धयिता० । ९. आ-सुरतो-
पमा ॥ १०. फ-इद् चैवाप्यभिज्ञानं ब्रूयास्त्वं दयित मम । ११. ल_१-
पूर्वतरे ॥ १२ रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्राप्त । अ-प्राप्त्य । १३. आ-०फलोदके ।
रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०फलोदक । १४ अ-तत् ॥ १५ आ-तस्योपवन-
गूढेषु । १६. आ-विहिता सलिलक्लिन्ना शचीकेहम् ॥ १७. रा ब म-
पक । १८. म ल_१ अ-ब्रवीमि मे ।

तुष्यन्तीऽव प्र-हृष्टेन तदाऽहं लालिता त्वया ।

1] पर्यायेणैवं मुप्ता च तवाऽङ्गे लक्ष्मणाऽग्र-ज ॥१५॥ [N

रोहिर्नै-मांसं-विभक्तं मे वायसैः परि-खादति ।

३५] तदाऽहं लोष्टम् उद्यम्य वारयामि स्म वायसम् ॥१६॥ [१२

रोषयन्न् एवं काको 'मां तत्रैव परि-पीडयन् ।

३६] 'नै चाऽप्यु उपाऽऽरमन् मांसं भक्षयन् बलि-भोजनः ॥१७॥ [१६

उत्-कर्षन्त्याश् च वसनं क्रुद्धायाम् तस्य पक्षिणः ।

३७] कृप्यमाणे च वसने त्वयोपेक्षा कृता मयि ॥१८॥ [१७

त्वयाऽव-हसिता चाऽहं क्षतात् परम-लज्जिता ।

३८] भक्ष्य-गृष्टेन काकेन वि-कृता त्वाम उपाऽऽगता ॥१९॥ [१८

आसीनस्य च ते श्रान्ता पुनर् उत्सङ्गम् आऽविशम् ।

३९] रुदती च प्र-हृष्टेन त्वयाऽहं लालिता पुनः ॥२०॥ [१९

१. आ म अ-तुष्यतीव । २. अ-त्वयाह । आ-तदा संला० । ३ अ-पुनः ।
 ४. आ-०नैव । फ अ-०येन प्रमुप्ता । ल१-खण्डितः पाठः ॥ ५. फ
 म अ-रोही मांसं वि० । ल१-खण्डितः पाठः । ६ च रा प्र ब ल२-
 ०से । ७. अ-प्रति० । आ फ-परिखादित । ८ फ अ-तमह । प्र-
 तदह । ९ प्र-वारयामास वायसम् । रा-वारयामि सविस्मयम् । फ अ म-
 वारयामि स्म सर्वशः ॥ १० फ-रोदयन्नेव । रा-रोषवानिव । प्र ब म-
 रोषवानेव । अ-रोषयत्येव । ११ च रा प्र ब म ल१ अ-मे । १२.
 च रा ल१ प्र म अ-०डीयते । ब-पर्यडीयते । १३ फ-तच्चाप्यपहरन्मांसं
 प्रसह्य ॥ १४ रा प्र ब म ल१-०त्याञ्च वसनं क्रुद्धाया । १५ ब प्र म ल१
 ल२-अममाणे । अ-आम्यमाणे । १६ रा प्र ब ल१ ल२-त्वया प्रहसित ।
 १७ फ-क्रुद्धा विपरिधावती । ब प्र ल१-०मतर्जिता । १८. आ-क्षतात् गृ० ।
 फ-भक्ष्य गृ० । च प्र-भक्ष्यगृष्टेन । रा ब-भक्ष्यगृष्टेन । १९. आ-तुदन्ती ।
 च रा प्र ब म ल१ ल२ अ-रुदती । २०. फ-०गमम् ॥ २१ आ-विश-
 स्ता । २२. आ-०तीव । २३ अ-त्वया सला० ॥

- वाष्प-पूर्ण-मुखी दीना चक्षुषी परि-मार्जती । [२०पृ
N] परि-श्रान्ता च सुप्ता च राघवाऽङ्गे सुखं ह्य अहम् ॥२१॥
पर्यायेण च सुप्तस् त्वं ममाऽङ्गे भरताऽग्र-ज । [२१
N] ततः सुप्त-विशुद्धां मां तवोत्सङ्गात् समुत्-थिताम् ॥२२॥
N] वायसः पुनर् आ-गम्य वि-ददार स्तनाऽन्तरे । [२२
४१पृ] लक्षितांऽहं त्वया तत्र वायसेन प्र-कोपिता ॥२३॥ [२०उ
आशी-विष इव क्रुद्धः श्वसनं वाक्यम् अभाषैथाः । [२५उ
नखाऽग्रैः केन ते भीरु स्तनयोर् अन्तरं क्षतम् ॥
N] कः क्रीडति स-रोषेण पंच-वक्त्रेण भोगिना ॥२४॥ [२६
निर-ईक्षमाणश् च ततो वायसं तम् अपश्यथाः ।
N] नखैः स-हं धिरैस् तीक्ष्णैर् माम् एवाऽभि-मुखं स्थितम् ॥२५॥ २७
पुत्रः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ।
N] धराऽन्तर-गतः शीघ्रः पवनस्य गतौ समः ॥२६॥ [२८
ततस् तस्मिन् महा-बाहो क्रोध-मंरक्त-लोचनः ।
N] वायमेऽकुन्धाः क्रूरां मति मतिमतां वर ॥२७॥ [२९
४१उ] तस्योद्-हत्य त्वयेषीका क्षिप्ता चं वर-पाणिनां ।
४२पृ] ब्रह्मणोऽस्त्रेण सं-श्राय स(?सा) प्र-जज्वाल वै तदा ॥२८॥ [३०
N] चिक्षेपांऽथ प्र-दीप्तां तां इषीकां वायसं प्रति । [३१पृ
४२उ] अनु-षक्तम् तं काको जगाम वि-विधां गतिम् ।
खे पतैन् स ईर्ष्यां लोकांन् भयाद् अनु-चचार ह ॥२९॥ [३२

१ रा प्र व ल२ अ-०मार्जिता । ल१-०मार्जता ॥ २ प्र-लालिताह ।
अ-उपेक्षिताह ॥ ३ आ-स्वसनं वाक्यमभाषित । च-०वाक्यमभाषताः । ४
आ-अन्तरे । ५ ल१-नास्ति ॥ ६ फ-तदा वायसमवेक्ष्य च । ७ अ-सरु-
चिरस्तीक्ष्णैर् । ८ आ अ-०मुखे ॥ ९ आ-वरदपा० । १०. ब म-ब्रह्मणास्त्रे ० ॥
११. आ-स तां प्रदीप्ता चिक्षेप । १२ फ-तदा । प्र म-त्वया । १३. आ-
खेऽपतत्स इमं लोकम् ॥

- ४३] यः सं वर्षति पर्जन्ये डीयते पृषतांऽन्तरे ।
 ४४पू] तस्यैषीकां त्वया क्षिप्तौ छायेवांऽन्व-अपतद् दुतर्म॥३०॥ [N
 N] सं पित्रां च परि-सक्तः सुरैः सर्वैश् च वायसः ।
 ४४उ] परि-क्रम्य स लोकांस् त्रींस् त्वाम् एव शरणं गतः॥३१॥ [३३
 N] तं त्वं नि-पतितं भूमौ शरण्यः शरणाऽऽगतम् । [३५पू
 पग्नि-वृर्णं वि-पन्नं च तं त्वम् आ-गतम् उक्तवान् ॥३२॥
 ४५] अ-मोघोऽयम् इषुर् मुक्तः किम् अङ्गं शातयामि ते । [३६
 ४६पू] तेनैकं नयनं त्यक्तं तद् इषीकाऽभ्य-अशातयत् ॥३३॥ [३७पू
 स ते तथा नमस्-कृत्य राज्ञे दशरथाय च ।
 N] त्वया वीर वि-सृष्टः सन् प्रति-पेदे स्वम् आलयम्॥३४॥ [३८
 ४६उ] मत्-कृते काक-मात्रेऽपि ब्राह्मम् अस्त्रम् उद्-ईरितम् ।
 कस्माद् यो मां हरेत् तस्य त्वं क्षमेथा मही-पते ॥३५॥ [३९
 ४७] एवम् अस्त्र-विदां श्रेष्ठः सत्त्व-वान् बल-वान् अपि ।
 ४८पू] किम्-अर्थम् अस्त्रं दिव्यं च न योजयसि राघव ॥३६॥ [४३
 ४९उ] न देवा न च गन्धर्वा नाऽसुरा न मरुद्-गणाः ।
 राघवस्य रणे वेगं शक्ताः सर्वे सम्-आसितुम् ॥३७॥ [४४
 ५०] तस्य वीर्यवतः कश्चिद् यद् अस्ति मयि सं-भ्रमः ।
 किं त्वं न सायकैस् तीक्ष्णैः क्षयं नयसि राक्षसान् ॥३८॥ [४५
 ५१] भ्रातुर् आ-देशम् आ-दाय लक्ष्मणो वा परं-तपः ।

१. प्र ब ल_१ ल_२-स्म । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-बृहदन्तरे ।
 अ-वृषभान्तरे । ३. फ-०षीकन्त्वया क्षिप्त । ४. म-छायेवानुगता ज्वलन् ।
 अ-वायुवेगाः पतत्रिणः । ५. प्र ल_२-तदैव । म-शक्रेण ॥ ६. फ-परिडीनो ।
 प्र ब म ल_१ ल_२ अ-परिद्युन । ७. फ-विपन्नश्च । रा प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-विषण्णश्च ॥ ८ आ-०काभ्यसातयन् ॥ ९ ल_१-०मिद श्रेष्ठ । १०.
 फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-रक्षस्तु ॥ ११. फ च रा प्र ब म ल_१-त्व
 राम । १२. फ-प्रतिसमा० ॥ १३ अ-सग्रहः ॥

कस्य हेतोर् न मां वीरः परि-त्रायेत सु-व्रतः ॥३९॥ [४६
 ५२] यदि तौ पुरुष-व्याघ्रौ वाय्व्-अग्नि-सम-तेजसौ ।
 सुराणाम् अपि दुर्-द्वेषौ किम्-अर्थं माम् उपेक्षतेः ॥४०॥ [४७
 ५३] ममैव दुष्-कृतं किञ्चिन्न महद् अस्ति न संशयः ।
 समर्थाव् अपि तौ यस्माद् उपेक्षेते परं-तपौ ॥४१॥ [४८
 ५४] स वाच्यो राघवः श्रीमान् पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननः ।
 प्रणामं-पूर्वं सौहार्दात् समा-गम्य सुहृत्-प्रियः ॥४२॥ [N
 ५५] कुरुष्व त्वं महोत्साहं कृपां मयि नरर्षभ । [४०पू
 ४९पू] आनृ-शस्यं परो धर्मस् त्वत्-त एव श्रुतो मया ॥ ४३ ॥ [४१
 जानामि त्वां महोत्साहं महा-सत्त्वं महा-बलम् । ॥ ४२पू
 ५६] महोत्साहं महा-प्राज्ञं महा-वेगम् अरि-दमम् ॥ ४४ ॥ [N
 अपार-पारम् अ-त्तोभ्यं गाम्भीर्यं सागरोपमम् । [४३
 ५७] कौशल्या लोके-गोप्तां मृपुत्रे त्वां मनस्विनी ॥४५॥
 ५८पू] तं मद्-अर्थे सुखं पृच्छेः शिरसा चाऽभि-वृद्धयेः ॥४६॥ [५६
 ५९उ] सं-चयं सर्व-रत्नानां प्रियाश् च परमाऽङ्गनाः ।
 ऐश्वर्यं हि विशालायाः पृथिव्या योऽत्राऽमन्यता ॥४७॥ [५७

१ च प्र व म ल_१ ल_२-०त्रायति राघव । रा-०त्रायेत राघव ।
 अ-०त्रायति सर्वतः ॥ २. च-दुर्घषो किमर्थं मामुपेक्षितः । ३ फ-मन्ये ।
 ४. रा प्र ब म ल_१-यौ द्वौ मामुपेक्षेथा (ता) । फ-तौ यन्मा नावेक्षेते
 सुदुःखितौ ॥ ५. फ-प्रणम्य ॥ ६ फ ल_१-महासत्त्व महाबलम् । अ-मयि
 नरेश्वर । ७ फ अ-श्रुत । ८ च रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९ ल_१-कुरुष्व ।
 १०. रा प्र ब ल_१-नास्ति । ११. फ- महाबहु महाप्राज्ञं वेगवन्तमरिन्दमम् ॥
 १२.-अपराजितम् । १३ फ-शोकहर्त्तर । ब-शोकगुप्तरं । १४ म ल_१ अ-
 ०वेय । १५. फ ब म ल_१ अ-मनस्विनम् ॥ १६ आ-त्वं मदर्धे ममापृच्छे ।
 फ अ-त ममार्थे । १७ आ प्र म-०दयन् । ब ल_१-०दनम् ॥ १८. आ-
 परम गताः । फ अ-परमागणाः । च रा ब-परम गताः । १९. फ रा अ-
 ०र्थे । २०. फ-च विशालयां पृथिव्यां ॥

६०] पितरं मातरं चोभौ सं-मान्याऽभि-प्रणम्यं च ।

अनुप्र-त्रजितो रामं सु-मित्रा तेन सु-प्रजा ॥४८॥ [५८

६१] अनु-क्रोशेन धर्माऽऽत्मा त्यक्त्वा सुखम् अन-उत्तमम् ।

अन्व-अगच्छतं काकुत्स्थं भ्रातरं पालयन् वने । [५९

६२] सिंह-स्कन्धो महा-बाहुर् मनस्वी प्रिय-दर्शनः ॥४९॥ [६०पू

वृद्धोप-सेवी लक्ष्मी-वान् शक्तश्च चाऽबहु-जल्पकः । [६१पू

६३] राज-पुत्रः प्रियो राज्ञः संहृशः श्वशुरस्य मे ॥५०॥

मतः प्रिय-तरो नित्यं मम रामस्य लक्ष्मणः । [६२

६४] पितृ-वद् वर्तते रामे मातृ-वद् वर्तते मयि ॥५१॥ [६०उ

ह्रियमाणां तदा वीरो न मां वेत्ति स लक्ष्मणः । [६१उ

६५] योज्यंते धुरि यस्यां तु तार्धं उद्-बहति धुर्य-वत् ।

६६पू] राम-प्रिये हि सन्न् एव वृत्तम् आर्यम् अनु-स्मरन् ॥५२॥ [६३

साऽसुराः सह-गन्धर्वा भुजङ्ग-नर-देवताः ।

N] नि-हन्यात् समरे क्रुद्धः किं पुना रावणं रणे ॥५३॥ [N

६६उ] मृदुर दान्तः शुचिर् दक्षः प्रियो रामस्य लक्ष्मणः ।

स मद्-वाक्येन कुशलं वक्तव्यो लक्ष्मणस् त्वया ॥५४॥ [६४

६७] अ-प्रमत्तेन काकुत्स्थे भवितव्यं त्वयेति च ॥

— १. फ-प्रसाध । २. प्र ब म ल_१-नित्य ॥ ३. फ च-अनुग-
च्छति ॥ ४. म-शान्तश् । ५. रा प्र ब म ल_१-सहदेवाधिपस्य च ।
आ-स्वसुरस्य ॥ ६. फ-मत्तो । प्र-सगो । ल_१-संगी । च अ-नित्य-
मङ्ग । म-नित्यमङ्गो ॥ ७. प्र ल_१-युज्यते । ८. फ-स तामुद्रहते
ध्रुवम् ॥ ९. फ च रा-रामस्नेहावसत्येव । ब ल_१-स्नेहावसन्ते च ।
प्र-स्नेहावसन्तेव । च म-स्नेहाद्वसन्तेव ॥ १०. आ-ससुरासुरग-
न्धर्वाः ॥ ११. फ-स ते मद्वाचनाद्वाक्यं कुशलं बलवत्तरं । रा प्र ब म-
मद्वाक्यात्कुशलं वाच्यस्त्वया वानरपुङ्गव । ल_१-मद्वाचा कुशलं वाच्य-
स्त्वया वानरपुङ्गव ॥

- उत्थायोत्थाय वक्तव्यो वचनं लक्षणो मम ॥५५॥ [N
 ६८] कुशलं लक्ष्मणं दृष्ट्वा सु-ग्रीवं च महा-बलम् । [N
 इदं ब्रूयात् तु मे नाथं शूरं रामं पुनः पुनः ॥५६॥ [६६उ
 ६९] जीवितं धारयिष्यामि यावन्न मासो भविष्यति ।
 ऊर्ध्वं मासान्नं न जीवेयं सत्यम् एतद् ब्रवीमि ते ॥५७॥ [६७
 ७०] रावणेनोप-सृष्टां मां नि-कृत्य प्राकृताम् इव ।
 त्रातुम् अर्हसि मैज्जन्तीं वराह इव मेदिनीर्षं ॥५८॥ [६८
 ७१] सीतायाम् तद्वं वचः श्रुत्वा हनुमान इदम् अब्रवीत् ।
 सर्वं करिष्यते रामो यावद् इच्छसि मैथिलि ॥५९॥ [N
 ७२] यत् तु रामोऽभि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।
 प्रीति-सञ्जननं तस्य तत् प्र-दातुम् इर्हाऽर्हसि ॥६०॥ [N
 ७३] सा निर्-ईक्ष्य ततः सर्वं वेण्युर्द-ग्रथितम् उत्तमम् । [N
 ततो वस्त्र-गतं मुक्त्वा दिव्यं चूडा-मणिं शुभम् ।
 ७४] प्र-देयो राघवायेति सीता हनुमते ददौ ॥६१॥ [६९
 प्रति-गृह्य ततो वीरो मणि वेणी-शयं शुभम् ।
 N] अंगुल्यां योजयामास न ह्य अस्य प्राऽभवद् भुजे ॥६२॥ [७०

१. फ अ-वचनात् ॥ २. फ-लक्ष्मणे ॥ ३. फ अ-मासं दशरथा-
 त्मज्ज । ब-० सो गमिष्यति । आ-यावन्मास म० । ४ ल१-मासं । ५. आ-
 मत्य प्रतिशृणोति मे ॥ ६ फ-नश्यन्ती पृथिवीमिव राघवः । अ-पाताले
 पतन्तीमिव मे० ॥ ७. प्र म ल१ अ-तु ॥ ८. फ-० तु ममार्हसि । ९. च
 रा प्र ब म ल१ ल२ अ-वेणीग्र० । १० फ च रा प्र ब म ल१ ल२ अ-
 वेणीं मुक्त्वा ददौ तस्मै । ११ फ-चूडामणिरत्न हनुमते ॥ १२. फ-
 प्रदेय । १३. फ च रा प्र ब-सुरसुतोपमा । १४ म-नास्ति ॥

७५पू] मणि-रत्नं कपि-वरः सम्प्र-गृह्णाऽभि-वाद्य च । [७१^{पू}

N] आचार्यम् इव शिष्यो हि वि-नीतवद् उप-स्थितः ॥६३॥ [N

७६पू] आ-पृच्छामीऽहं ते देवि नोत्कण्ठां कर्तुम् अर्हसि । * [N

७५उ] सीतां प्र-दक्षिणं कृत्वा पार्व-तः प्राऽर्जलिः स्थितः६४॥[७१उ

हर्षेण महताऽऽविष्टः सीता-दर्शन-जेन सः ।

७६] हृदयेन गतो रामं शरीरेणं त्व अधि-ष्ठितः ॥६५॥ [७२

मणि-वरम् उप-गृह्य तं मर्हाऽहं

जनक-नृपाऽऽत्म-जया धृतं प्र-भावात् ।

दुमं इव पवनाऽवधूत-मूर्तिर्

७७] हृषित-तनुर हनुमांस् तदा बभूव^१ ॥६६॥ [७३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मणि-र्ददानो

नाम पचत्रिंशः सर्गः ॥३५॥

१. फ-स सगृ० । २ फ-विनीतमिदमब्रवीत् ॥ ३. फ-०मि हि ।
 ४. रा प्र ब म ल_१-नास्ति । ५. आ-प्रदक्षिणीकृत्वा । ६ आ-प्राश्रुति० ॥
 ७. आ-०रे तु धिष्ठितः ॥ ८. रा प्र ब म ल_१-वराहं । ९. आ-प्रय-
 तात् । १०. आ-गिरिवरप० । ११. फ-क्षुधिततनुर्हनुमान् बभूव । रा प्र
 ब म ल_१-हृषिततनुर्हनुमान् बभूव सद्यः । अ-हृषितवपुर्हनुमास्तदा
 बभूव ॥ १२. फ-०प्रदानिको । च रा प्र म ल_१ ल_२-०न ॥

[वं-N]= [षट्त्रिंशः सर्गः] =[दा-३९]

मणिं दत्त्वा ततः सीता वानरं वाक्यम् अब्रवीत् ।
 अभि-ज्ञातम् अभि-ज्ञानम् एतद् रामस्य तैत्त्व-तः॥१॥ [१]
 मणिं तु रामो दृष्ट्वैव त्रयाणां सं-स्मरिष्यति ।
 वीरो जनन्या मम च राज्ञो दक्ष-रथस्य च ॥२॥ [२]
 सै भूयश् च महोत्साहो देशितौ हरि-सैत्तम ।
 अस्मिन् कार्य-समारम्भे चिन्तयेद् उत्तरोत्तरम् ॥३॥ [३]
 त्वम् अस्मिन् कार्य-संयोगे प्रमाणं हरि-यूथप ।
 तैत्-तद् वि-चिन्तयेर् यन् मे^६ दुःख-क्षय-करं भवेत् ॥^४॥ [४]
 सै तथेति प्रति-ज्ञाय मारुतिर् भीम-विक्रमः ।
 शिरसा बन्ध वैदेहीं^५ गमनायोप-चक्रमे ॥५॥ [५]
 ज्ञात्वा सम्प्र-स्थितं वीरं वानरं मारुताऽऽत्म-जम् ।
 वाष्प-पीडितया वाचा मैथिली वाक्यम् अब्रवीत् ॥६॥ [६]
 कौशल्य हनुमन् ब्रूयाः सैहितौ राम-लक्ष्मणौ । [७]
 सु-ग्रीवं चसैहाऽमात्यं वृद्धान् सैर्वैश^७ चै वानरान् ॥७॥ [८पू

१. आ अ-अनु०। २ अ -निश्चय ॥ ३. फ-सम्भूय स्वयमुत्साहाच्चोदितो ।
 च रा प्र म ल_१ ल_२-मम यश्च म०। ब-स महाश्च म०। अ-०हो नोदितो ह०।
 ४. आ-०सत्तम. । अ-वानरोत्तम ॥ ५ फ अ-०नियोगे । ६. फ-तत्तु चिन्तय
 यन्मेत्र । च ब म ल_२ अ-तत्तच्चिन्तय यद्यन्मे । रा ल_२-ततश्चिन्तय
 यद्यन्मे । ७. प्र-तत्तच्चिन्तय यद्धर्मं न तु दुःखतरम्भवेत् ॥ ८ रा प्र ब म ल_१
 ल_२-तत् । ९. आ-परि० । १०. रा-मैथिली ॥ ११. फ अ-देवी ॥ १२ फ
 च प्र म ल_१-०मद् । १३. प्र ब म ल_१ ल_२-सह तौ । १४. रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-महात्मान । १५. फ-सर्वाब् स ॥

जीवन्तीं मां यथा रामः सं-भावयति वीर्यवान् ।
 तथा सं हनुमन् वाच्यो वाचा धर्मम् अवाऽऽप्नुहि ॥८॥ [१०
 नित्यम् उत्साह-युक्तस्य वाचं श्रुत्वा मयेरितौम् ।
 र्वद्धिष्यते दाशरथेः पौरुषं मद-अवाऽऽप्तये ॥९॥ [११
 स हि मे त्वत्-समायुक्तो वाचं श्रुत्वा तु राघवः ।
 पराक्रम-विधि वीरो विधि-वत् संवि-धास्यति ॥१०॥ [१२
 सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 शिरस्य अञ्जलिम् आ-धाय वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ११ [१३
 क्षिप्रम् एष्यति काकुत्स्थो हर्य-ऋत्त-प्रवैरैर वृतः ।
 यस् ते युधि वि-जित्याऽरि शोकं चैव्यप-नेर्ष्यति ॥१२॥ [१४
 न हि पश्यामि मर्त्येषु नाऽमरेष्व् असुरेष्व् अपि ।
 यस् तस्योद्-वमतो बाणान् स्थातुम् उत्सहतेऽग्र-तः ॥१३॥ [१५
 अर्ण्य् अर्कम् अपि पर्जन्यम् अपि वैवस्वतं यमम् ।
 स च सोढुं रणे शक्तस् तव हेतोर् विशेष-तः ॥१४॥ [१६
 सं हि सागर-पर्यन्तां मही शासितुम् अर्हति ।
 त्वन्-निमित्तं हि रामस्य जयो जनक-नन्दिनि ॥१५॥ [१७

१. फ अ-कीर्तिमान् । २. आ-स त्वया । फ-स्वया स । अ-तस्त्वया ।
 ३. प्र ब म ल, ल_२-युक्तः स । ४ च प्र ब म ल, ल_२-वाक्यं । अ-
 श्रुत्वैव राघव । ६. ल, -विविच्यते । प्र ब म ल, -दाशरथि । ७. अ-
 नास्ति ॥ ८. च रा प्र ब म ल, ल_२-तत्समायुक्त वचः । ९. फ
 अ-नास्ति ॥ १०. फ-सीतामाश्रासयामास पुनश्चैनामथाब्रवीत् ॥ ११ फ-
 ०प्रवळैर् । १२. आ-०त्वारि । १३. फ-व्यपनुदिष्यति ॥ १४. ब म-तं ।
 १५. ल, ल_२-सत्त्वेषु । १६. फ रा अ-वा सुरेष्वसु० । १७. फ-कस्तस्य
 सृजतो । रा प्र ब म ल, ल_२-यस्तस्योद्ग्रहतो ॥ १८. च-यथार्कम् । आ-
 यः कर्तुम् । प्र ब म ल, ल_२-अथार्कम् । १९ च रा प्र ब म ल, ल_२-
 विसोढु । अ-हि । २० फ-विष्णोः । २१. आ-न स ॥

तस्य तद् वचनं सम्यक् सा श्रुत्वा तु सुं-भाषितम् ।
 जानकी बहु-मान्यैव वानरं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१६॥ [१८
 त्ततस् तं प्र-स्थितं सीता वीऽऽत्तमाणा पुंनः पुंनः ।
 भर्तुः स्नेहोऽन्वितं भर्तुः सौहृदाद् अन्व-अमानयत् ॥१७॥ [१९
 यदि वा मन्यसे तां वद् वसैकाऽहम् अरि-दम् ।
 अस्मिन् सुंसं-वृते देशे वि-श्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥१८॥ [२०
 मम चैवाऽल्प-भाग्यायाः साभिध्यात् तव धीमतेः ।
 शोकस्याऽस्य वि-पारस्य मुहूर्त्तं स्याद् अपि क्षयः ॥१९॥ [२१
 गते हि हरि-शार्दूल पुनर् आ-वृत्तये त्वयि ।
 प्राणानाम् ईहं सन्देहो मम स्यान्नोऽस्ति सं-शयः ॥२०॥ [२२
 तव वाऽदर्शनं चोऽपि भूयो मां परि-तापयेत् ।
 दुःखं दुःख-पराभूतां दुर्-मनस्कां ह्य-भोगिनीम् ॥२१॥ [२३
 अयं च वीरं सन्देहम् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-तः ।
 सु-महेत्सु संहायेषु हर्य-ऋक्षेषु हरीऽऽश्वरं ॥२२॥ [२४

१ फ-श्रुत्वा सम्यक् शान्त्वभाषितम् । अ-श्रुत्वा सम्यक् सर्वभा-
 षितम् ॥ २. फ अ ल, ल-०मन्यैव । ३. फ अ-मैथिली ॥ ४. प्र ल, -
 तत्रस्थ । अ-ततस्त । ५. फ-वीक्ष्यमाना । च रा प्र ब ल, -वक्ष्यमाणं । ६. अ-
 ममन्ततः । ७. फ-भर्तुस्ने० । ८. ब-वाक्यं सौहार्दादिदमब्रवीत् । ९. अ-
 भर्तुस्नेहादिद वाक्य वक्तु सौहार्दात्सम्प्रचक्रमे । आ-भर्तुः स्नेहादिदं वाक्य
 सौहार्दादिदय मानयत् । म-भर्तुः स्नेहाद्विद वाक्यं सौहार्दादिदमब्रवीत् ॥ १०. फ-
 तात वसेः कामम् । ११. आ-ऋस्मिश्चिःमवृते । १२. फ-वीर्यवन् ॥ १३. अ-
 अपि । १४. अ-ममास्ति च न । म-मम नास्त्यत्र ॥ १५. रा प्र ब ल, ल-
 नास्ति ॥ १६. अ-तवादर्शनज वापि । फ-वादर्शनं वापि । म-चादर्शन वीर ।
 १७. फ-दुःखात् । १८. फ-०भूतात्मनाथां मन्दभा० । १९. रा प्र ब ल, ल-
 नास्ति । २०. रा प्र ब म-तु वी० । ल, ०वीर्यं च ल-वीरिह । २१. आ रा
 प्र म ल, ल-सुमहास्तत्सहायेषु । २२. आ-०श्वरः । फ-०श्वरा ॥

कथं तु खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
 तानि हर्ष-ऋत्न-सैन्यानि तौ वा नर-वराऽऽत्म-जौ ॥२३॥ [२५
 त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्याऽपि लङ्घने ।
 शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥२४॥ [२६
 तर्द् अस्मिन् कार्य-संयोगे वीर वै दुरति-क्रमे ।
 किं पश्यसि समा-धानं त्वं हि कार्य-विदां वर ॥२५॥ [२७
 कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।
 पर्य-आप्तः पर-वीर-घ्नः जगद्-अर्थ-फलोर्दयः ॥२६॥ [२८
 बलैः समस्तैर यदि मां वि-जिंसं तुं दशाऽऽननम् ।
 वि-जयी स्व-पुरं रामो नयेत् तत् स्याद् यशस्-करम् ॥२७॥ [२९
 यथाऽहं तस्य वीरस्य वञ्चयित्वा हता बलात् ।
 रक्षसा तद्-भयाद् एव तथा नाऽर्हति राघवः ॥२८॥ [३०
 बलैस् तु सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-बलाऽर्दनः ।
 मां नयेद् यदि काकुत्स्थस्य तस्य तं सट्टशं भवेत् ॥२९॥ [३०
 तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।
 भवेद् आहव-शूरस्य तथा त्वम् उप-पादय ॥३०॥ [३१
 तर्द्-अर्थोप-हितं वाक्य प्र-श्रितं हेतु-संमतम् ।

१. फ अ-हि ॥ २. रा प्र ब म ल, ल_२-अपि । ३. फ-०स्यास्व ।
 ४. फ च-मारुतात्मज । ५. रा प्र ल, ल_२-नास्ति । ब-वृत्तितः पाठः ।
 ६. आ-तस्मिन् कार्यविनियोगे । ७. फ-वरः । ८. रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥
 ९. फ च रा-०घ्न यशस्यस्तु फ० । रा ब ल, ल_२ अ-०घ्न यशस्यस्तेफ० । प्र म-
 ०घ्न. शस्यते य. फ० ॥ १०. फ-विजित्य च पुरे । रा प्र ब म ल, ल_२-
 विनिजित्य । ११. आ-स्ते पुरे । ब-सुपुरं ॥ म ल, ल_२ अ-स्व पुर । १२. आ-
 काकुत्स्थस्त्र । प्र म ल, ल_२-काकुत्स्थस्तत्तस्य ॥ १३. अ-तच्छ्रुत्वापसृतं ।
 १४. आ फ रा ब-प्रसृत । प्र-प्रसृतं । अ-सम्मतं । १५. फ-०सहितम् ।
 रा प्र ब म ल, ल_२-०समितम् । अ-संशुतम् ।

नि-शम्य हनुमान् देव्यां वाक्यम् उत्तमम् अब्रवीत् ॥३१॥ [३२
 क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि हर्ष-ऋक्ष-प्लवगैर् वृतः ।^१
 सु-ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस् तैवाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥३२॥ [३३
 स वानर-सहस्राणां कोटिभिर् अभिसं-वृतः ।
 क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि राक्षसानां नि-र्षूदनः ॥३३॥ [३४
 तस्य विक्रम-सम्पन्नाः सैत्त्व-वन्तो महा-बलाः ।
 मनः-सङ्कल्प-सम्पाता नि-देशे हरयः स्थिताः ॥३४॥ [३५
 येषां नोपरि नाऽधस्तात् न तिर्यक् सज्जते गतिः ।
 न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्व् अमित-तेजसः ॥३५॥ [३६
 अ-संवृतैर् महोत्साहैः स-सागर-धराधरा ।
 कृत-प्रदक्षिणां भूमिर् वायु-वेगाऽनु-संरिभिः ॥३६॥ [३७
 मद-विशिष्टाश् च तुल्याश् च सन्ति तत्र वनौकसः ।
 मत्-तः प्रत्य-अवरः काश्चिन् नाम्ति मुग्रीव-सन्निधौ ३७॥ [३८
 अहं तावद् इह प्राऽऽप्तः किं पुनस् ते महा-बलाः ।
 न हि प्र-कृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीऽतरे जनाः ॥३८॥ [३९
 तद् अलं परि-तापेन देवि मन्युर् अपैतु ते ।
 एकोत्-पातेन ते लंकां एष्यन्ति हरि-पुङ्गवाः ॥३९॥ [४०
 मम पृष्ठ-गतौ तौ तु^३ चन्द्र-सूर्याव् इवोदितौ ।

१. फ-शेष । अ-सर्व ॥ २. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । ३. प्र ब ल_१ ल_२-स्वदर्थे ॥ ४. फ-०क^० । ५. अ-०सम्पन्नौ वीर्यवन्तौ । ६. प्र म ल_१ ल_२ अ-०सम्पन्ना । ७. रा प्र ब म ल_२ ल_२-०विक्रमाः ॥ ८. फ-अस-हृतैर् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-असत्कृतैर् । अ-ससवृतम० । ९. फ-०परावरैः । च-०रधराम्बरा । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०रवनाम्बरा । १०. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रदक्षिणीकृता । ११. फ-भूमिः सर्वमार्गानु० । अ-भूमिर्वायुमार्गानु० । १२. फ-हीनतेजसः ॥ १३. फ-च ।

त्वत्-सकाशं महा-सत्त्वौ राज-पुत्राव् इहैष्यतः ॥४०॥ [४१
 तौ च वीरौ नर-वरौ सहितौ राम-लक्ष्मणौ ।
 आ-गम्य नगरी लंकां सायकैर् वि-धमिष्यतः ॥४१॥^१[४२
 स-गणं रावणं हत्वा राघवो रघु-नन्दनः ।
 त्वाम् आ-दाय वराऽऽरोहे स्वां पुंरीं प्रति-यास्यति ॥४२॥ [४३
 तद् आ-श्वसिहि भद्रं ते भव त्वं काल-काञ्चिणी ।
 अ-चिराद् द्रक्ष्यसे रामं ज्वलन्तम् इव भास्करम् ॥४३॥ [४४
 नि-हते राक्षसेन्द्रे तु स-पुत्राऽमात्य-बान्धवे ।
 त्वं सम-एष्यसि रामेण शशाऽङ्केनेव रोहिणी ॥४४॥^२ [४५
 क्षिप्रम् एष्यसि वैदेहि पारं शोकस्य मैथिलि ।^३
 क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण नि-हतं रावणं रणे ॥४५॥ [४६
 एवम् आ-श्वस्य वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 गमनाय मति कृत्वा वैदेहीमं इदम् अब्रवीत् ॥४६॥ [४७
 तम् अरि-ध्नं मेहाऽऽत्मानं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
 लक्ष्मणं सिंह-सुग्रीवं लंका-द्वारम् उप-स्थितम् ॥^४४७॥ [४८
 नख-दंष्ट्राऽऽयुधान् भीमान् सिंह-शार्दूल-विक्रमान् ।
 वानरेन्द्रान् महेन्द्राऽऽभान् क्षिप्रं द्रक्ष्यसि संगतान् ४८^५ [४९
 शैलाऽम्बुद-निकाशानां लंका-मलय-सानुषु ।

१. अ-नरसिंहाविहायतः । आ-इहेष्यतः । २. व म ल_३-०त्य ।
 ३. अ-नास्ति ॥ ४. अ-पुरं । ५. अ-न चिराद् द्रक्ष्यसे राम तपन्तम् । फ-
 द्रक्ष्यसे पति तपन्तम् ॥ ६. आ-सपुत्रामित्रबान्धवैः । ७. अ-नास्ति । फ-क्षिप्रं
 त्वं देवि शोकस्य पारं यास्यसि मैथिलि । अ-नास्ति । ८. अ-नवं समेष्यसि ॥
 ९. फ-वैदेही पुनरब्रवीत् ॥ ११. आ-तमविघ्न । १२. रा प्र व म ल_३ ल_२-
 महाभागं । १३. फ म अ-च ससुग्रीवं । १४. रा-नास्ति ॥ १५. अ-
 नखदन्ता । १६. आ-वानरान्वारेन्द्राभान् ।

नदतां हरि-मुख्यानाम् आर्ये श्रोष्यसि नि-स्वनम् ॥ ४९ ॥ [५०
 स हि धर्मसु घोरेण ताडितो मन्मथेषुणा ।
 न शर्म लभते रामः सिंहाऽर्दित इव द्विपः ॥ ५० ॥ [५१
 मा शुचो देवि शोकाऽऽर्त्ते मा भूत् ते मनसि क्लमः ।^३
 शचीऽवेन्द्रेण सीते त्वं भर्त्रा नाथवती ह्यं असि ॥ ५१ ॥ [५२
 को वि-शिष्टस् तु रामेण सौमित्रिणाऽपि कः समः ।
 अग्नि-मारुत-कल्पौ तौ भ्रातरौ तव संश्रयौ ॥ ५२ ॥ [५३
 नाऽस्मिन् चिरं वर्त्स्यसि देवि देशे
 रत्नो-गणैर् अर्घ्य-उषितेऽति-रौद्रे ।
 न ते चिराद् आ-गमनं प्रियस्य
 क्षमस्व तत्-सङ्गम-काल-मात्रम् ॥ ५३ ॥ [५४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताप्रत्याश्रवाम्न
 नाम षटत्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

१. फ-नर्दता हरिसुख्यानामार्थे यथान्यनेकशः ॥ २. आ-धर्मसु
 घोरेषु ॥ ३. फ-मा शोच देवि मानाहं त्यज शोकमनिन्दिते । अ-मा शोच
 देव्यशोका मा भूत्ते मनसि क्लमः । ४ आ-वाशिनी श्रीरिवेन्द्रेण । फ-श्रीमता
 श्रीरिवेन्द्रेण । अ-सज्जिनी श्रीरिवेन्द्रेण । ५ फ-शची ॥ ६. व म ल_१ ल_२-
 विशिष्टो हि । ७ आ-सौमित्रेर्वापि । व म ल_१ ल_२-को वा सौमित्रिणा समः ।
 ८. आ-तु । ९. रा-भ्रातरावपि सश्रयौ । फ-भ्रातरौ नाऽत्र संग्रयः ॥
 १०. रा-वर्त्स्यति । ११. ल_१-अष्टत्रिंशः ॥

[वं—३७]= [सप्तत्रिंशः सर्गः] =[दा—४०]

एवम् उक्त्वा तु हनुमता प्रियं वाक्यं मनो-हंरम् ।

१] उवाचाऽऽत्म-हितं सीता गमिष्यन्तं पुवं-गमम् ॥१॥ [१

त्वां दृष्ट्वा प्रिय-वक्तारं प्रे-दृष्यामि पुवं-गम ।

२] अर्थ-सञ्ज्ञार्त-सस्येव प्राऽऽप्य दृष्टिं वमुं-धरा ॥२॥ [२

पुमांसं राघवाद् अन्यं गात्रैर् मति-मतां वर ।

३] न स्पृशेयं स-कामाऽहं व्रतम् एतत् परमं मम ॥३॥ [३

अभि-ज्ञानं तु रामाय दद्यात् त्वं हरि-पुङ्गव ।

४] क्षिप्ताम् इषीकां कौकाय कोपाद् एकाऽङ्ग-नाशिनीम् ॥४॥ [४

मनःशिलायाम् तिलको गण्ड-पार्श्वे नि-वेशितः ।

५] त्वया प्र-दृष्टेन मम तत् पुनः स्मर्तुम् अर्हसि ॥५॥ [५

स वीर्यवान् हृतां सीतां कथं त्वं समुपेक्षसे ।

६] वसन्तीं रक्षसां मध्ये महेन्द्र-वरुणोपमः ॥६॥ [६

७उ] एष चूडा-मणिर दिव्यो मया सुपरि-रक्षितः ।

एनं दृष्ट्वा प्र-दृष्यामि व्य्-असने त्वाम् इवाऽनघ ॥७॥ [७

८] एष निर-यातितः सौम्यं मयां ते वारि-सम्भवः ।

N] अतः परं न शंक्ष्यामि जीवितुं शोक-कर्षितो ॥८॥ [८

अ-सह्यानि च दुःखानि वाचश् च हृदय-च्छिदैः ।

१. फ-नोरमम् । ब प्र ल, ल-वाक्यमनुत्तमम् ॥ २ फ-गमिष्यामि परा मुदम् । ३ ल-अवस० । रा-०सस्येपि ॥ ४ आ-रामस्य । ५ आ अ-काक-स्य । ६ अ-०नाशिनः ॥ ७ ब प्र ल, ल-देशे । ८ फ-हि तां । च अ-हि मा । रा प्र ब म ल, ल-इमां ॥ ९ फ-परं ॥ १०. प्र म ल, ल-श्रीमान् मया । फ-सौम्य मयि । ११ रा ब ल, ल-शक्यामि । १२. आ-०कालसा ॥ १२. रा प्र ब ल, ल-स्थिताः ।

- १०] राक्षसीनां सु-घोराणां त्वत्-कृते मर्षयाम्य् अहम् ॥९॥ [९
धारयिष्यामि मासं तु जीवितं शत्रु-मूदन ।
- ९] ऊर्ध्वं मासान् न जीवेयं त्वया हीना नृपाऽऽत्म-जा ॥१०॥ [१०
घोरो राक्षस-राजोऽयं दुष्टश् च न सुखं च मे ।^१
- ११] त्वां च श्रुत्वा वि-लम्बन्तं न जीवेयम् अहं क्षणम् ॥११॥ [११
वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं चारुं भाषितम् ।^२
- N] अथाऽब्रवीन् महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः १२ ॥ [१२
त्वच्छोकाऽभि-मुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ।
- N] राम-दुःखाऽभि-भूतश् च लक्ष्मणः परि-तप्यते ॥१३॥ [१३
दृष्ट्वा कथञ्चिद् भवती न कालः परि-शोचितुम् ।
- N] 'इदं मुहूर्त्तं दुःखानाम् अन्तं गच्छसि भौमिनि ॥१४॥ [१४
ताव् उभौ पुरुष-व्याघ्रौ राज-पुत्राव् अ-निन्दितौ ।^३
- N] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहौ लंकां भस्मी-करिष्यतः ॥१५॥ [१५
सं हर्त्वा समरे शूरो रावणं सह-राक्षसम् ।^४
- N] राघवस् त्वां विशालाऽक्षि स्वां पुरी प्राऽऽपयिष्यति १६ ॥ [१६
यत्तुं रामोऽभि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।

१. फ-राक्षसानां ॥ २. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नरर्षभ ॥ ३. प्र
ब म ल_१ ल_२-०राजश्च । ४. फ-घोरं राक्षसराजानमाक्रमस्त्व रणे जय ।
५. आ-विपद्यन्त ॥ ६. फ-साधु भा० । ७. अ-वैदेह्या करुण श्रुत्वा वचनं
साधुभाषितम् ॥ ८. फ-०भिहता । ९. फ-रामशोकाभि० ॥ १०. आ-
दृष्ट्वा कथञ्चिद्भवती । ११. फ रा-इमम्मुहूर्त्तं । ल_१ ल_२-इद मुहूर्त्तं ।
अ-इद मुहूर्त्तं । १२. रा ल_१ ल_२-गच्छामि । १३. फ-भाविति ॥ १४
ल_२-०त्रावरिन्दमौ । १५. ल_१-नास्ति । १६. फ अ-हत्वा तु० ।
प्र ब म ल_१-हत्वा त । १७. फ अ व-०त्रान्वयम् । १८. ल_२-नास्ति ।
१९. अ-राघवः सुवि० । व ल_१ ल_२-त्वा विशालाक्षी । २०. ल_२-यातु ॥

- N] प्रीति-सञ्जननं तस्य भूयस् त्वं दातुम् अर्हसि ॥१७॥ [१७
 साऽब्रवीद् दत्तम् एतत् ते मयाऽभि-ज्ञानम् उत्तमम् । [१८पू
 N] वेणी-शोभा-करं दिव्यं मणि-रत्नं प्लवं-गम ॥१८॥ [N
 एतद् एव हि रामस्य दृष्ट्वा केश-विभूषणम् ।
 N] श्रद्धेयं हनुमन् वाक्यं तव वीरं भविष्यति ॥१९॥ [१८उ
 एवम् उक्तस् तु हनुमान् वैदेह्या मारुताऽऽत्म-जः ।
 २६] पादाऽभि-वन्दनं चक्रे वि-नीतो हरि-पुङ्गवः ॥२०॥^३ [N
 गृहीत्वा तु मणि हृष्टः श्रीमांसं तत् प्लवगोत्तमः ।
 N] गिरसा वन्द्य वैदेही गमनायोप-चक्रमे ॥२१॥ [१९
 N] तैम् उत्पातै-कृतोत्साहम् अवेक्ष्य हरि-पुङ्गवम् ।
 २२उ] वर्द्धमानं महा-वेगम् उवाच जनकाऽऽत्म-जा ॥२२॥
 अश्रु-पूर्ण-मुखी वाक्यम् उवाच कपि-सत्तमम् । [२०
 २३] हनूमर्द्-गमने व्यग्रां शोक-सन्तप्त-मानसा ॥२३॥ [N
 हनुमन् सिंह-संकाशौ भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ।
 १२] सु-ग्रीवं च सहाऽमासं सर्वान् ब्रूयास् त्व अन्-आमयम् २४[२१
 यथा वर्त्स महा-बाहुर मां तारयति राघवः ।
 N] अस्मात्तु दुःखं-संरोधात् तव समा-धातुम् अर्हसि ॥२५॥^३ [२२
 'ईमं च तीव्रं मम शोक-वेगं

१ आ-रामश्च ॥ २ म-सर्वं ॥ ३ अ-नास्ति ॥ ४. अ-
 प्रगृह्य तं । ५. च-श्रीमत् । प्र ब म ल_१ ल_२ अ-श्रीमन्त ॥ ६ प्र ब
 म ल_१ ल_२-समुत्पात० । ७ म ल_१ ल_२-महात्मानम् ॥ ८. फ-श्यामा
 वाष्पसन्दिग्धया गिरा । अ-ईना वाष्पसन्दिग्धया गिरा । प्र ब ल_१
 ल_२-०क्य मासति क० । ९ अ-हनूमन्तमनुव्यग्रा ॥ १० आ-हनुमत्सिंह० ॥
 ११ प्र रा ल_१ अ-च स । १२ फ-अस्नाद्दुःखाद्भुव० । रा ब म
 ल_१-अस्मात्सुदुःखस० । १३ ल_२-नास्ति ॥ १४ फ-इदन्तु । ल_१-
 इद च ।

रत्तोभिर् एभिः परि-भर्त्सनं च ।

ब्रूयाश् च रामस्य यतः समीपं

२५] निखं शिवं तेऽस्तु हरि-प्रवीर ॥२६॥ [२३

स राज-पुत्र्या प्रति-वेदितौऽर्थः

कपिः कृताऽर्थः परिहृष्ट-भावः ।

तद् अल्प-शेषं प्रसम्-ईक्ष्य कार्यं

२४] दिशं ह्य उदीचीं मनसा जगाम ॥ २७॥ [२४

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-प्रयाणेऽभिज्ञान-दर्शनो

नाम सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

१. आ-ब्रूयास्तु । २. फ अ-शिवश्च तेऽध्वासु । च रा प्र ब म
ल_१ ल_२-पन्थाः शिवस्तेस्तु ॥ ३. फ-०पादितार्थः ४. फ-आशामु-
दीचीं ॥ ५. ल_२-इति सु० । अ-त्रुटितः । ६. फ अ-०वर्णन । च
रा प्र ब म ल_१ ल_२-०दर्शन ॥

[वं-३७]= [अष्टात्रिंशः सर्गः] =[दा-४१]

स वाणीभिः प्र-शस्ताभिर् गमिष्यन् पूजितस् तया ।

२८] वन्द्यं सीताम् अति-क्रान्तश् चिन्तयामास वीर्यवान् ॥१॥ [१

अल्प-शेषम् इदं कार्यं दृष्टेयम् अ-सितेक्षणा ।

२९] त्रीन् उपायान् अथोत्-क्रम्य चतुर्थं इहं दृश्यते ॥२॥ [२

न साम रक्षःभ्यु गुणाय कल्पते

न दानम् अर्थोप-चितेषु वर्तते ।

न भेद-साध्या बल-दर्पिता जनाः

३०] परा-क्रमस् त्वेवं ममेह रोचते ॥३॥ [३

न चाऽस्य कार्यस्य परा-क्रमाद् ऋते

विनिश्-चयः कश्चिद् इहोप-पद्यते ।

हेतु-प्रवीरस्य रणे हि रक्षसैः

कथञ्चिद् आ-याद् यद्वै इहाऽस्यै मारदवमा ॥४॥ [४

एक-कार्ये हि निर्-दिष्टो यो बहून्य् अपि साधयेत् ।

३२] सर्व-कार्याऽवि-रोधेन स कार्यं कर्तुम् अर्हति ॥५॥ [५

१ अ-प्रतिपूजितः । २. फ-तां वन्दयित्वापक्रा० । रा प्र ब म ल_१
ल_२-सीतामभिक्रा० । अ-सीतामपक्रा० । ३ फ अ-वानर' ॥ ४. फ-उप-
क्रम्य । च रा प्र ल_१ ल_२ अ-आतिक्रम्य । ५ फ च-इव । ६. फ च-
कथ्यते । प्र ब म ल_१ ल_२-कल्पते । ७. च रा प्र ब म ल_२-स्वेषु म० । अ-
तेषु ममेवा । ८ ल_१-परेश्वारभ्य ० पद्यते इत्यन्तः पाठो नास्ति । ९. आ-तदस्य ।
प्र-न चार्य । १०. ल_२-०पकल्पते । अ-०पजायते । ११. प्र ब म ल_१
ल_२-इह प्र० । १२. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-रक्षसां । १३. फ-
यदि हन्त ॥ १४. म-पूर्वका० ॥

न ह्य एकः साधको हेतुः कर्मणाम् उप-पद्यते । [६५
 कर्मणां समुपेतानां बहूनाम् अर्थ-सिद्धये । [N
 ३३] यो ह्य अर्थ बहु-धा वेद स समर्थोऽर्थ-साधने ॥६॥ [६३
 इहैव तावत् कृत-निश्चयो ह्य अहं

यैदि व्रजेयम् मनुजेश्वराऽऽलयम् ।

पराऽऽत्म-सम्मर्द-विशेष-तत्त्व-वित्

३४] ततः कृतं स्याद् इह भर्तृ-शासनम् ॥७॥ [७

कथं नु खल्व् अद्य भवेत् सुखाऽऽगतम्

प्र-सह्य युद्धं मम रीत्सैः सह ।

कथं नु खल्व् अद्य बलं च तत्त्व-तैः

३५] सं-मानयेन् मां च रणे दशाऽऽर्जनः ॥१०॥ [८

इदंम् अस्य नृ-शंसस्य नन्दनोपमम् उत्तमम् । १०

३६] वनं नेत्र-मनः-कान्तं नाना-द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥९॥ [१०

बलाद् वि-ध्वंसयिष्यामि शुष्कं वनम् इवाऽर्जुनैः ।

३७] अस्मिन् भङ्गे ततः कोपं^{१०} करिष्यति सँ रावणः ॥१०॥ [११

ततो महाऽऽत्माऽऽव-पदाति-युक्तं^{१०}

१. अ-स्वल्पस्यापि हि रक्षणे ॥ २. अ-नास्ति । ३. प्र ब म ल_१
 ल_२-अनुव० । ४. आ-परात्मशमर्द० । ब-परार्थसमान० । प्र-परार्थसंस्पन्द० ।
 म ल_१ ल_२-परार्थसम० । फ-० तत्त्वतः ॥ ५. फ-च । ६. आ-राक्षसानाम् ।
 ७. फ-खल्व्वात्मबलेन सर्वान् । ८ च प्र ब म ल_१ ल_२-समा० । ९. च
 प्र ब ल_१ ल_२ अ-दशाननोऽयम् ॥ १० आ-नास्ति । ११. रा च प्र ब म
 ल_१ ल_२ अ-इदं वन ॥ १२. आ-शस्य । १३. फ च रा-० निल । १४ प्र
 ब ल_१ ल_२-दग्धे । १५. प्र ब ल_१ ल_२-शोक । १६. रा-हि ॥ १७.
 फ-ततो महत्साश्वमहारथद्विप । च रा-ततो महात्मास्वपदातियुक्तं ।
 प्र ल_१ ल_२-ततो महात्माऽऽशु पदातियुक्त । अ-ततो ममाभ्यासमहारथद्विप ।

बलं समा-देक्ष्यति राक्षसाऽधि-पः ।

त्रिशूल-कालोपम-पट्टिशाऽऽयुधं

३८] ततो महद् युद्धम् इदं भविष्यति ॥११॥ [१२

अहं तु तैः सं-यति चण्ड-विक्रमैः

सम्-एत्य रक्षोभिर् असङ्ग-विक्रमः ।

नि-हत्य तद् रावण-देशितं बलं

३९] मुग्धं गमिष्यामि कपीश्वराऽऽलयम् ॥१२॥ [१३

ततो मारुत-चत् क्रुद्धो मारुतिर् भीम-विक्रमः ।

[N] उरु-वेगेन महता द्रुमानं क्षेपेत् प्र-चक्रमे ॥१३॥ [१४

प्र-भञ्जनं शुशुभे धीमान् प्रभञ्जन-सुतः कपिः ।

[N] प्र-भञ्जन इवाऽक्षोभ्यो निष्प्रभञ्जनं-मारुतिः ॥१४॥ [N

ततस् तु हनुमान् धीरो बभञ्ज प्रमदा-वनम् ।

४०] मत्त-द्विज-समाद्युष्टं नाना-द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥१५॥ [१५

तद् वनं मथितैर् वृक्षैर् भिन्नैश् च सलिलांऽऽशयैः ।

४१] चूर्णितैः पर्वताऽग्रैश् च^१ बभूवाऽप्रिय-दर्शनम् ॥१६॥ [१६

लता-गृहैश् चित्र-गृहैश् च नाशितैर्

१. फ-०शाकुल । २. प्र ल_१ ल_२-इन्द्रम् ॥ ३. च रा-०रभंगविक्रमः। प्र ब ल_१ ल_२-०। भग्नविक्रमः। फ-०रचडविक्रमः। म-रचडविक्रमैः। ४. अ-०नोदिता। ५. रा-द्रुमाक्रुष्ट । ब-द्रुम क्रुष्टं । प्र म ल_१ ल_२-द्रुमाक्रुष्टं ॥ ६. फ-भञ्जन् स । ७. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०मारुतः ॥ ८. फ-तद्वलाद्वीरो । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०न् वीरो । ९. रा-स तु द्विजमा० । अ-मत्तवर्हिण-सद्युष्ट । १०. फ च रा ल_२-०समाकुलम् । अ-०उतायुतम् ॥ ११. आ-शलिलाशयैः । १२. रा च ब-सचूर्णितै लताग्रैश्च । प्र-सचूर्णितैः लताग्रैश्च । म-सुचूर्णितैः लताग्रैश्च । अ-चूर्णितैश्च लताग्रैश्च ॥

महोर-गौर व्यालं-मृगैश् च निर-गतैः ।

शिला-गृहैर् उन-मथितैः सुधाँ-गृहैः

४२] प्रनष्ट-रूपं तद् अभून् महद् वनम् ॥१७॥ [११.

स तस्य कृत्वा नृ-पतेर् महा-कपिर्

मैहद् व्यँ-अलीकं सहँसा महाँऽऽत्मनः ।

युयुत्सुर् एको बहुभिर् महा-बलः

४३] श्रिया ज्वलंस् तोरणम् आ-स्थितः कपिः १८॥ [२१.

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे प्रमदा-वन-विध्वंसो

नामाऽष्टात्रिंशः सर्गः ॥३८॥

१. च रा प्र ब म ल, ल२-व्याघ्रमृ० । अ-व्याडमुख्यैश्च । २. फ प्र-
निर्जितैः । अ-बुधितैः । ३. फ-तैस्त्रयोत्तमैः । ४. प्र ब म ल, ल२-महा-
वनम् ॥ ५. अ-महाव्यलीकं । ६. आ-महतो । फ-मनसो । अ-
शतशो । ७. फ-मनस्विनः । ८. च रा प्र ब म ल, ल२ अ-आश्रितः क० ।
फ-तस्तदा ॥ ९. फ रा प्र-विध्वंसम् ॥

[वं-३८]= [एकोनचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४२]

- तत् कृत्वा सु-महत् कर्म हनुमान् दर्शयन् बलम् ।
 N] मृ-सुस्तम्भ-कलितं चैत्य-प्रासादं सोऽध्यै-अरोहत ॥१॥ [N
 ततः पत्नि-निनादेन वृत्त-भङ्ग-स्वनेन च ।
 १] वभ्रुवुम् तेऽर्थं सं-भ्रान्ताः सर्वे लंका-निवासिनः ॥२॥ [१
 वि-दुताश् च भय-व्रंता वि-नेदुर मृग-पक्षिणः ।
 २] राक्षसानां निमित्तानि क्रूराणि प्रति-पेदिरे ॥३॥ [२
 ततो गतायां निद्रायां राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।
 ३] तद् वनं दृश्युर् भयं तं च वीरं महा-कपिम् ॥४॥ [३
 स ता दृष्ट्वा महा-बाहुर महा-सत्त्वो महा-बलः ।
 ४] चकार सु-महद् रूपं राक्षसीनां भयाऽऽवहम् ॥५॥ [४
 ततस तं मेघ-संकाशं महा-कायं महा-बलम् ।
 ५] राक्षस्यो वानरं दृष्ट्वा पप्रच्छुर् जनकाऽऽत्म-जाम् ॥६॥^{१२} [५
 कोऽय कस्य कुंतो वैऽयं किं निमित्तम् इहाऽऽगतः ।
 ६] कथं वै त्वयि सं-वादं राज-पुत्र्य् अकरोद् अयम् ॥७॥ [६
 आ-चक्ष्व त्वं विशालाऽक्षि मां भूत् तव भयं वैरे ।
 ७] सं-वैदम् अ-सिताऽपाऽङ्गि त्वया किं कृतवान् अयम् ॥८॥ [७

१. प्र-कृत । २. फ-वने । ३. आ-तत्स्तम्भकलिल । रा-सुस्तम्भाक० । ४. रा-सोन्य प्रा० । आ-चैत्य प्रा० । ५. अ-चारुरोह स ॥ ६. फ-वुर्भयसविग्ना ॥ ७. फ-दिशः सर्वा । अ-व्यव्यग्रा । ८. फ-रक्षसा च ॥ ९. ल२-युद्ध । १०. अ-राक्षसानां । ११. फ-अतिकायं मनस्विनम् । १२. फ-नास्ति ॥ १३. फ-कुतश्चायं । १४. रा प्र म ल१ ल२-च त्वयि । अ-त्वयि च ॥ १५. फ-नो । १६. फ-भय मा भूत्तवाङ्गने । १७. फ-अ-सलापम् ॥

- अथाऽब्रवीत् तदा साध्वी सीता सर्वाऽङ्ग-शोभना ।
 ८] रत्नसां काम-रूपाणां वि-ज्ञाने मम का गतिः ॥९॥ [८
 स्वयम् एवाऽस्यै जानीध्वं योऽयं यच्च चं करिष्यति ।
 ९] अहिर एव ह्य अहेः पादान् वि-जानाति न संशयः ॥१०॥ [९
 अहम् अप्य् अस्य भीताऽस्मि नित्यं निर-गमने मतिम् । [१०पू
 १०] कॅरोमि रक्षोभिर् अहं काम-रूपैर् हि वञ्चिता ॥११॥ [N
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा राक्षस्यो वि-स्मिता दृढम् ।
 ११] स्थिताः काश्चिद् गताः कांश्चिद् रावणायाऽऽचक्षिरे १२ [११
 रावणस्य समीपे तु राक्षस्यो वि-कृताऽऽर्ननाः ।
 N] वि-रूपा वानरं भीमम् आ-ख्यातुम् उप-चक्रमुः ॥१३॥ [१२
 अशोक-वनिका-मध्ये राजन् भीम-वपुः कपिः ।
 १३] सीतया कृत-संवादम् तिष्ठत्य् अ-मित-विक्रमः ॥१४॥ [१३
 न च तं जानती सीता हरिं हरिण-लोचना ।
 १४] अस्माभिर् बहु-धा पृष्ठा नि-वेदयितुं इच्छति ॥१५॥ [१४
 वासवस्य भवेद् दूतो दूतो वैश्रवणस्य च १५
 १५] प्रेषितो वाऽपि रामेण सीतायास् तव कारणात् ॥१६॥ [१५

१. फ-अथाब्रवीद्राजसुता सीता राजीवलोचना । २. फ च अ-
 मतिः । ३. आ-एवाश्च । ४. अ-जानीत । ५. फ ब अ-यद्वा । ६.
 रा प्र ब म ल, ल_२-पादौ ॥ ७. फ-भीता हि चेतोपक्रमणे । अ-भीता
 हि चेतो । ८. च अ-कुर्मि रक्षोभिरेवाह । रा ब म ल, ल_२-कृतवत्येव
 रक्षोभिः ॥ ९. च रा प्र ब म ल, ल_२-काश्चित्तो । १०. प्र ब म ल,
 ल_२-भीता ॥ ११. फ-समीप तु राक्षस्यो रुचिराशना । १२. आ-०च-
 क्रमे ॥ १३. फ-तु त जानकी । आ-च त जानकी । १४. म-न निवेदितुम् ॥
 १५. रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति । १६. फ ब म-वा । १७. प्र ब ल, ल_२-
 आख्यातीहागतो नून । १८. फ प्र ब ल, ल_२-सीतार्थे स
 अविष्यति । म-सीतादर्शनकारणात् । रा-नास्ति ॥

- तेन भग्नं वनं सर्वं यत् तत् तव मनो-रमम् ।
 N] नाना-मृग-गणाऽऽकीर्णं प्र-मृष्टं प्रमदा-वनम् ॥१७॥ [१६
 N] न स कश्चिद् वनोद्देशम् तरसा यो न नाशितः ।
 १६] यत्राऽऽसीर्ज्ञं जानकी सीतास तेन नै वि-नाशितैः ॥१८॥ [१७
 जानकी-रक्षणाऽर्थं वा श्रमाद् वा नोप-लभ्यते ।
 १७] अथवा कः श्रमम् तस्य सैव नेनाऽभि-रक्षिता ॥१९॥ [१८
 चारु-पल्लव-शाखश्च यस्मिन् आसीत् सीतया स्थितैः ।
 १८] प्र-वृद्धः शिंशुपा-वृद्धः स च तेनाऽभि-रक्षितः ॥२०॥ [१९
 तस्योग्र-रूपस्योग्रं त्वं दण्डम् आ-ज्ञातुम् अर्हसि ।
 १९] सीता सं-भाषिता येन तद् वनं च वि-नाशितम् ॥२१॥ [२०
 त्वया प्रति-गृहीतां तां स्वयं रक्षो-गणेश्वर ।
 २०] कः सीताम् अभि-भोषेत यो न स्यात् त्यक्त-जीवितः २२ ॥ [२१
 राक्षसीनां वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसाऽधिपः ।
 २१] हुतोऽग्निर् ईर्ष्यं जज्वाल कोप-संवर्तितेक्षणः ॥२३॥ [२२
 आत्म-कारण-सम्भूतान् कि-करान् नाम रक्षसान् ।
 २२] सं-दिदेश महा-तेजा नि-ग्रहाऽर्थं महा-कपेः ॥२४॥ [२४

१. फ रा म अ-०हरम् ॥ अ-प्रकृष्ट ॥ ३ आ-तन्न कश्चिद्वनोद्देशे तरसा
 यन्न नाशितम् । अ-तत्र कश्चिद्वनोद्देशो मनसैव प्रकल्पितः । ४. फ-यत्रास्ते ।
 ५. फ-परिरक्षितः । ६. फ-नास्ति ॥ ७. फ-य सीता समुपाश्रिता । ८.
 आ-सिसपा० । फ-शिंशुपा० । रा व अ-शिंशिपा० । ९. आ-तेनातिर० ॥
 १०. फ-तस्योग्रस्योग्ररूप । ११. ल२-आख्यातुम् । १२. प्र-न ॥ १३.
 आ-तव । १४ प्र म ल१ ल२-सिता त्वभि० ॥ १५ फ-राक्षसेश्वरः ।
 अ-रक्षणां वरः । १६ आ-हुताग्निरिव ॥ १७ आ-आत्ममानसस० ।
 फ-जोय मात नप० । अ-०पभूतां । १८. अ-राक्षसा । १९. फ अ-व्यादि० ॥

- तेषाम् अशीति-साहस्राः(ःस्त्री)कि-कराणां मनेस्-विनाम्।[२५
 २३] निर-ययुर(ःयौ)भवनात् तस्मात् कूट-मुद्गर-धारिणाम् २५[२६पू
 दृष्टाः स्वामि-हिते युक्ता घोर-रूपा महा-बलाः । [N
 २४] युद्धाऽभि-नन्दिनः सर्वे हनुमत्-त्रासनोत्सुकाः ॥२६॥ [२६उ
 हनूमान् अपि वि-क्रान्तः स्वं पौरुषम् उपाऽऽश्रितः ।^६
 २५] स-हर्षः पदम् आ-साद्य तं चैत्यं सोऽध्य-अरोहत् ॥२७॥ [N
 आ-रोहमाणस्य ततो वेगो^७ वेग-ततो महान् ।
 २६] सोपानेष्वं^८ अंभवत् तस्य प्रति-शब्दो बृहत्-तरः ॥२८॥ [N
 अ-प्रघृष्यः सुदुर्-धर्षं चैत्य-प्राकारम् आ-रुहन् ।
 २७] हनूमान् प्राऽज्वलल् लक्ष्म्या पारियौत्रोपमोऽभवत् ॥२९॥ [N
 तं^९ कपि ते^{१०} समा-साद्य तोरण-स्थम् अरि-दमम् ।
 N] अभि-पेतुर् महा-भोगं पतद्वा इव पावकम् ॥३०॥ [२७
 ते गदाभिर् वि-चित्राभिः परिघैः काञ्चनैस् तंथा ।
 N] आ-जघ्नुर वानरं श्रेष्ठं वाणैर् आदित्स-सन्निभैः ॥३१॥ [२८
 आवर्त्त इव तोयस्य गाङ्गस्य विपुलो महान् ।

१. फ-(तु० व)-साहस्रां किकराणा महाचसूः । आ-तरस्विनाम् ।
 ल_२-तमस्वि० । २ प्र म ल_१ ल_२-वचनात्तस्य । ३ फ-शूलमु० । च प्र
 ल_१ ल_२-शूलमुद्गरपाणय* । अ-कूटमुद्गरपाणय* ॥ आ म-०धारिण. ।
 ४. फ-दृष्टाः । रा-दृष्टा । ५ फ-युद्धाभिमनसः सर्वे हनुमन्तमुपागमन् ॥
 ६. अ-नास्ति । ७ म-सहस्र । अ-सहस्रपादम् । आ-सहस्रप० ।
 ८ अ-चैत्यमधिरोहता ॥ ९ प्र-वेगवे० । ल_२ अ-वेगाद् । १० आ-
 सोपानेथ भवेत् । ११ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-महत्तर ॥ १२. फ-
 अवसृष्ट्यन् । रा प्र म ल_२ अ-अप्रघृष्य । १३ फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 पारिजातोप० ॥ १४ फ ल_१ ल_२-ते कपि त । च रा प्र ब-ते कपि तु ।
 म-त कपि तु । १५ फ ब-०वेगाः । अ-०भागाः । १६ आ-काचनैर्गदैः ।
 फ अ-काचनांगदैः । १७. म अ-वानरश्रेष्ठ ॥

- N] आ-क्षिप्तो हनुमांस् तैस् तु स सर्वै रक्षसां गणैः ॥ ३२ ॥ [N
 स तैः परि-वृतः श्रीमान् सर्व-तः सत्त्व-वान् कपिः । [N
 २७] समा-विध्य च लांगूलं ननाद सुमहो-स्वनम् ॥ ३३ ॥ [३०उ
 स भूत्वा च महा-कायो हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 २८] भुजर्षं आ-स्फोटयामास लंकां शब्देन पूरयन् ॥ ३४ ॥ [३१
 तस्याऽऽस्फोर्टन-शब्देन महता श्रोत्र-घातिना ।
 २९] पेतुर् विहङ्गा गगनाद् उच्चैश् चैदम् अघोर्षयत् ॥ ३५ ॥ [N
 जयत्य् अति-बलो रामो लक्ष्मणश् च महा-बलः ।
 ३०] राजा जयति मु-ग्रीवो राघवेणोऽनु-पालितः ॥ ३६ ॥ [३३
 द्रुतोऽहं कोमलेन्द्रस्य गमस्याऽऽक्लिष्ट-कर्मणः ।
 ३१] हनुमान् शत्रु-सैन्यानां नि-हन्ता मारुताऽऽत्म-जः ॥ ३७ ॥ [३४
 नै रावर्ण-सहस्रं मे युद्धे प्रति-बलं भवेत् ।
 ३२] शिलाभिश् च प्र-हंरतः पादपैश् च सहस्र-शः ॥ ३८ ॥ [३५
 धर्षयित्वा पुरीं लंकां अभि-वाद्य च मैथिलीम् ।
 ३३] समृद्धोऽर्थो गमिष्यामि मिर्षितां सर्व-रक्षसाम् ॥ ३९ ॥ [३६
 एवम् उक्त्वा वि-मानाऽग्रे चैत्ये स हरि-पुङ्गवः ।
 N] अभवद् भीम-संहादो लंकां शब्देन पूरयन् ॥ ४० ॥ १४ [N

१. फ अ-परिक्षिप्य हनूमन्त स बभौ रक्षसा गणः । प्र म ल_१ ल_०-
 आक्षिप्तो हनुमास्तश्च सर्वतो रक्षसा गण, ॥ २ च प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-सुमहस्स्वनम् ॥ ३ फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पृष्ठम् । ४.
 फ-तस्यास्फोटितश० । ५. आ-गगनाद्रिश्रैवम् । ६. च-जयतु । ७ ब म ल_१-
 रामेणैवानुपा० ॥ ८ फ च-कोमलेन्द्रस्य ॥ ९ फ-रावणस्य सहस्र ।
 १०. ल_२-प्रहरता ॥ ११ रा म-ससिद्धार्थो । ब प्र ल_१-समिद्धार्थो । १२.
 अ-पश्यतां ॥ १३ फ-आनदद्भी० । रा प्र म ल_१ ल_०-अनदद् । ब-
 अरुद् । १४. अ-नास्ति ॥

तेनाऽऽक्रान्तः प्र-बलिना प्रासादः स हनूमता ।

३५] व्य-अशीर्यत गिरेः शृङ्गं वज्रेणेव चं ताडितम् ॥४१॥^१[N
३६पू] ते तं वानरम् आ-साद्य चैत्य-प्रासाद-संस्थितम् ।

N] अभि-पेतुर् यथा मेघाः पर्वतं प्रति-वर्षितुम् ॥४२॥^२[N
तस्य संनाद-शब्देन तेऽभवन् भय-पीडिताः ।

३८] ददृशुश्च हनूमन्तं सन्ध्या-मेघम् ईवोत्थितम् ॥४३॥ [३७
स्वामि-सन्देश-निःशंकास् ततस् ते रक्षसा युधि ।

३९] चित्रैः प्र-हरणैर् भीमैर् अभि-पेतुः समन्ततः ॥४४॥ [३८
४०पू] तैः संपरि-वृतः क्रूरैः सर्व-नः स महा-बलः ।

N] आ-ससादाऽऽयसं भीमं परि-चं तोरणाऽऽश्रयम् ॥४५॥

४३उ] स तं परि-घम आ-साद्य वि-नन्दन रक्षसां गणम् । [३९

४४पू] सूदयामास वज्रेण दैर्मान् इव सहस्र-दंर्क ॥४६॥ [N
स पञ्च-गम् इवाऽऽदाय स्फुरन्तं विनता-सुतः ।

N] वि-चचाराऽम्बरे वीरो गृहीत्वा परि-चं हरिः ॥४७॥ [४०
स हत्वा राक्षसान् वीरान् किं-करान् मारुताऽऽत्म-जः ।

१. फ रा प्र ब म ल, ल_२-प्रचलितः । च-प्रवलितः । २ रा प्र म ल, ल_२-विदारितम् । ३. अ-नास्ति । ४. रा प्र ब म ल, ल_२-मास्थितम् । ५. फ-वेगाः ॥ ६. फ अ-भयशङ्किताः । ७ आ-इवोदितम् । फ-इवोद्धतम् । च म-इवोद्धतम् । रा-इतोतमम् ॥ ८. फ-निःशङ्काः प्रतस्थुः । ९. फ-भीतैरभिपेतुस्ततस्ततः ॥ १०. प्र ब म ल, ल_२-स तैः प० । ११. म ल, ल_२-शूरैः । १२ रा-समन्तात्सुम० । प्र ब म ल, ल_२-समन्तात् स । १३. फ-दाथ स घोर । च रा प्र ब म ल, ल_२-दाथ त भीम ॥ १४. प्र म ल, ल_२-आस्थाय । अ-आदाय । १५. आ-न्यहनद्रक्षसां । प्र म ल, ल_२-निनदन् र० । अ-ह्यवधीद् रक्षसा गणान् । फ-सुघोर र० । १६. रा प्र ब म ल, ल_२-दानवानिच वज्रभृत् ॥ १७. आ-सर्पमिवामदाय । १८. आ-वीरः ;

- N] युद्धाऽऽकांक्षी ततो वीरस् तोरणं समाभि-प्लुतः ॥४८॥ [४१
 ततस् तस्माद् भयान् मुक्ताः केचिद् अत्र निशा-चैराः । [४२पृ
 N] उद-पैस बलिनो भीमाः संनि-कैर्ष हनूमतः ॥४९॥ [N
 ते प्र-दीप्तानि शूलानि मुद्गराऽसि-परश्वधान् ।
 N] वि-मृजन्तो महा-कायाम् तं कैपि पर्य-अवारयन् ॥५०॥ [N
 ततो वाताऽऽत्म-जो क्रुद्धो भीम-रूपं समा-स्थितः ।
 N] राक्षसानां शतं घोरं जघान हरि-पुङ्गवः ॥५१॥ [N
 स हत्वा राक्षस-गणान् वज्रेणेन्द्र इवाऽमुरान् ।
 N] अन्तरिक्ष-स्थितः श्रीमान् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥५२॥ [N
 मोदशानां सहस्राणि वि-शिष्टानां च राक्षसाः ।
 N] बलिनां वानरेन्द्राणां मुग्धैव-वश-वर्तिनाम् ॥५३॥ [N
 सं-स्थितानि परे पारे समुद्रस्य महाऽऽत्मनः ।
 अहम् एकस् ततः प्रोऽऽप्तः सीता-सन्दर्शनोत्सुकः ॥५४॥ [N
 सा च दृष्टा मया साध्वी भर्तृ-दर्शन-लालसा ।
 N] शेष-कार्य-समाधाने कृत-बुद्धिश् च नो नृपः ॥५५॥ [N
 स ज्ञानर-सहस्राणां कोटि-कोटिभिर् आ-वृत्तैः ।
 ४८] आ-गमिष्यति सु-ग्रीवः सर्वेषां वो नि-भूदैनः ॥५६॥ [N
 नेयम् अस्ति पुरी लङ्का न यूयं न च रावणः ।
 ४९] 'यैः सै राघव-वीरेण कृतै-वैरो निशा-चरः ॥५७॥ [N

१. फ-तदा । २. फ-०हुतः । ३. फ अ-केचित्त्र तु राक्षसाः ।
 च प्र ब म १ ल२-केचित्त्र तु नि० । ४ ल२-उत्प्लुत्य । ५. आ-सन्निकर्षे ॥
 ६. आ-राक्षसाः ॥ ७ आ रा प्र ब म ल१ ल२-नास्ति ॥ ८ फ-अन्तरीक्षे स्थितः ॥
 ९. आ-ईदृशानां । १० रा प्र ब म ल१-रक्षसां ॥ ११. फ-०मेवागतः
 सम्यक् ॥ १२ फ-०टिकोटीभिरावृत. । च रा प्र ब म ल१ ल२-
 ०टिकोटिसमावृतः । १३. आ-निषूदकः । ब-जिघासया । १४. अ-यस्तु ।
 १५. फ अ-बद्ध० ॥

तेतस् तु समरं मुक्त्वा केचित्तं तत्रैव राक्षसाः ।

५०] तान् हतान् मु-वहून् दृष्ट्वा वि-षेदुर् नष्ट-चेतसः ॥५८॥ [N

हनाऽवशेषा जग्मुस् ते राक्षसा रावणाऽऽलयम् । [N

नि-हतान् कि-करान् सर्वान् रावणायाऽऽचक्षिरे [४२३

५१] तद् अ-प्रियं महा-घोरं श्रुत्वा चुक्रोध रावणः ॥५९॥^१ [N

स राक्षसानां नि-हतं महा-बलं

नि-शम्य राजा परिवृत्त-लोचनः ।

समा-दिदेशाऽप्रतिमं पराऽऽक्रमे

N] प्रहस्त-पुत्रं समरेषु दुर्-जयम् ॥६०॥ [४३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विक्र-वधो

नामैकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥३९॥

१ च-मरणाद्धि ततो । रा प्र व म ल_१ ल_२-मरणाच्च विनिर्मुक्त्वा
ये के० । अ-ममाराधि ततो मुक्त्वाः । २. फ-कतिचिन्मत्तराक्षसा. । च-
केचित्तस्मा ? रा० । रा प्र व म ल_१ ल_२-केचित्तत्र रा० । अ-कतिचित्तत्र रा० ।
३ फ-हत्वा ॥ ४. फ-गत्वा । ५ फ-राक्षसः । ६ अ-नास्ति । अतः
परमधिक पाठः—रा च प्र व म ल_१ ल_२-किंकरान्सुबहून्हत्वा हनुमान्
कपिकुञ्जरः । काचनान्प्रवृत्तं बभञ्ज प्रमदावनम् ॥ चम्पकान्नागवृक्षाश्च*
तिलकान्वंजुलानपि । नारिकेलानशोकाश्च तथाऽन्यान् विविधान् द्रुमान् ॥
बभञ्ज परमक्रुद्धो वृक्षशाला जघान च † । तं द्रष्ट्वा भज्यमानश्च ‡ वनपालाः
समन्तत ॥ ७ फ-महागण । प्र म ल_१-महद्बल । ८ फ-रक्षोगण वै ।
प्र व म ल_१ ल_२-प्रहस्तसूनु ॥

*व प्र ल_२-चण्यकान्नागवृक्षाश्च । † रा प्र व म ल_१ ल_२-वृक्षशाखा
बभञ्ज च । ‡ रा प्र व म ल_१-दृष्ट्वा भज्यमान वन ।

[वं-३९]= [चत्वारिंशः सर्गः] [=दा-४४]

१४३] सं-दिष्टो राक्षसेन्द्रेण प्रहस्तस्य मुतो बली ।^१

जम्बु-माली महा-दंष्ट्रो निर्-जगाम धनुर्-धरैः ॥१॥ [१

१५] रक्त-मालर्याऽम्बर-धरः स्रग्वी रुचिर-कुण्डलः ।

महा-वितृत्त-नयनश् चण्डो पैरम-दुर्जयः ॥२॥^२ [२

१६] धनुः शक्र-धनुः-प्रख्यं वहन् रुचिर-सायकम् ।

वि-स्फारयंश् च वेगेन वज्र-निष्पेर्ष-निस्वनम् ॥३॥ [५

१७] तस्यं विस्फार-घोषेण धनुषो महतो दिशः ।

प्र-दिशो गगनं चैव संहसा सम-अंपूर्यत ॥४॥ [६

१८] रथेन स्वर-युक्तेन तम् आ-गतम् उद्-ऐक्षत ।

हनुमान वेग-सम्पन्नो जहर्ष च नैनाद च ॥५॥ [८

१९] तं तोरण-विटङ्कस्थं हनूमन्तं महा-कपिम् ।

जम्बु-माली महा-बाहुर् विव्याध नि-शितैः शरैः ॥६॥ [९

२०] अर्ध-चन्द्रेण वदने शिरस्य एकेन कर्षिणा ।

बाहोर् विव्याध नाराचैर् वि-शिश्वैर्मृतं महा-कपिम् ॥७॥ [१०

१. ब-प्रहस्ततनयो । २. फ-अतः पूर्वं पूर्वसर्गपठितः 'किकरान् सुबहून् हत्वेत्यादि सर्गाऽन्तः पाठः पठ्यते । ३. रा प्र ब म ल, ल-महाबलः । ४ आ-मालावरधरः । ५ आ-श्रग्वी । अ-श्रीमान् । ६ फ ब-समरदु० । ७. च रा प्र ब म ल, ल-क्रोधमरक्तनयनश्च सदष्टो-ष्टपुटो बली ॥ ८. फ-रयन्स । प्र ब-रयन् । ९ फ-वज्रनिघोषनि० ॥ १०. आ-यस्य । ११ प्र ब म-प्रज्ञता । अ-महसा । १२ आ प्र म-समपूर्यन् । ब-समपूरयत् । १३ फ अ-उदीक्ष्य सः । १४ फ-ननर्द । अ-ननन्द ॥ १५ फ-कर्षिणा । १६. आ फ-विशिश्वैस् ॥

- २१] तस्य तच् छुशुभे ताम्रं शरेणाऽभि-हतं मुखम् ।
शरदीऽवाऽम्बुजं फुल्लं विद्धं भास्कर-रश्मिना ॥८॥ [११
- २२] चुकोप बाणाऽभि-हतो राक्षसस्य महा-कपिः । [१३
ततः पार्श्वेऽति-विपुला ददर्श महती शिलाम् ॥९॥
- २३] तरसा तां समुद-त्तिप्य चित्तेप बल-वान् हरिः ।
तां शरैर् दशभिः क्रुद्धः सूदयामास राक्षसः ॥१०॥ [१४
- २४] वि-पन्नं कर्म तद् दृष्ट्वा हनूमांश् चाऽति-विक्रमः ।
सौलं स-मूलम् उद-पात्र्यं भ्रामयामास वीर्य-वान् ॥११॥ [१५
- २५] भ्रामयन्तं कपि दृष्ट्वा साल-वृत्तं महा-बलम् ।
चिक्षेप सु-बहून् बाणाञ् जम्बु-माली महा-बलः ॥१२॥ [१६
- २६] सालं चतुर्भिश् चिच्छेद वानरं पंचभिर् भुजे ।
उरस्यै एकेन विव्याध दशभिश् च स्तनाऽन्तरे ॥१३॥ [१७
- २७] स शरैः पुरित-तनुः क्रोधेन महताऽऽवृतः ।
गृहीत्वा परि-धं घोरं भ्रामयास वीर्य-वान् ॥१४॥ [१८
- २८] अति-वेगोऽति-वेगेन भ्रामयित्वा मदोत्कटः ।
परि-धं पातयामांस जम्बुमालि-रथोपरि ॥१५॥ [१९
- २९] तस्य नैव शिरो नाऽस्थि न जानु स्फिग् न वां हंतुः ।
न धनुर् न रथो नाऽश्वैस् तत्र किञ्चन दृश्यते ॥१६॥ [२०
- ३०] स हि तस्याऽति-वेगस्य वेगेन महता हतः ।

१. आ-पार्श्वेऽतिविपुला शुभ्रा । २. फ-बलात् । ३. फ-बृह-
च्छालं समुत्पात्र्य । ४. फ-वेगवान् ॥ ५. आ-शरैः । ६. प्र ल_१-तर-
स्येकेन । ७. ल_१-वेगवान् । ८. अ-सोतिवे० । ९. फ च-महोत्कटः ।
१०. रा-वात० । ११. ल_१-नास्ति । १२. फ अ-बाहवः । १३. फ-
न ह्यस्य तत्र किञ्चिददृश्यते । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-नाश्वस्तत्र किञ्चिन्न
दृश्यते । अ-नाश्वस्तत्र कश्चिन्न दृश्यते ॥

सर्वः सं-चूर्णितस् तत्र स-मांसाऽस्थि-शिरस्-तनुः ॥१७॥ [N
जम्बु-माली च नि-हतः किं-कराश् च नि-पातिताः ।^१

३१] चुकोपै रावणः श्रुत्वा क्रोध-संरक्त-लोचनः ॥१८॥ [२२
स रोष-संवर्द्धित-लोल-लोचनः

प्रहस्त-पुत्रे नि-हते महा-बले ।

समा-दिदेशाऽऽशुं महा-महाऽऽयुधानं

३२] अमात्य-पुत्रान् सुदृढ-प्रहारिणः ॥१९॥ [२३

स राक्षसानां नि-हतं महा-गणं

वनं च भग्नं परमं प्रियं बली ।

हनूमतस् तं च नि-शम्य वि-क्रमम्

अमास-पुत्रान् व्य-असृजन् महा-बलान् ॥२०॥ [N^{१२}

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लका-पर्वणि जम्बुमालि-वधो

नाम चत्वारिंशः सर्गः ॥४०॥

१. आ-सर्व । २. अ-जम्बुमालि च निहत किंकराश्च निपातितान् ।
३. अ-चुक्रोध । ४. फ-क्रोधसञ्चुभिताननः । अ-सलुलिताननः ॥
५. फ म अ-सवर्तित० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-रोषसवर्तितलोचनो
युवा । आ-तलोचनो युवा । ६. च रा प्र ब ल_१ ल_२-प्रहस्तपुत्रो
निहतो महाबलः । ७ रा प्र ब म ल_१ ल_२-शाथ दृढायुधास्तान् ।
फ-महायुधास्तान् । ८ फ-व्यसृजन्महाबलान् । ९ प्र ब ल_१ ल_२-महा-
विषा । १०. आ-परमप्रिय । ११ च-विसृजन् । १२. फ-नास्ति ॥

[वं-४०]= [एकचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४५]

ततस् ते राक्षसेन्द्रेण नोदितां मन्त्रिणां सुताः ।

१] निर्-ययुर् भवनात् तस्मात् सप्त सप्ताऽर्चि-र्वर्चसः ॥१॥ [१

महाबल-परीवारा धनुष्-मन्तो महा-बलाः ।

२] कृताऽस्त्राः परमेष्वासौः परस्पर-कृतोद्यमाः ॥२॥ [२

हेम-जाल-परिद्विषैर् वेगर्वेद्भिः पताकिभिः ।

३] तोयद-स्वन-निर्घोषैर् वाजि-युक्तैर् महा-रथैः ॥३॥ [३

तप्त-काञ्चन-चित्राणि चापान्य् अमित-विक्रमाः ।

४] वि-स्फारयन्तः सं-दृष्टास् तडिद्-वन्त इवाऽम्बु-दाः ॥४॥ [४

जनन्यस् ताम् तदा तेषां विदित्वा किं-करान् हतान् ।

५] बभूवुः शोक-सम्भ्रान्ताः स-वान्धव-मुहृज्जनाः ॥५॥ [५

ते परस्पर-संदृष्टास् तप्त-काञ्चन-भूषणाः ।

६] अभि-पेतुर् हनूमन्तं तोरणाऽग्र-व्यवस्थितम् ॥६॥ [६

सृजन्तो वार्ष-वर्षं ते घोर-रूर्पा महा-स्वनाः ।

७] वृष्टि-मन्त इवाऽम्भोदा वि-चेरुर् नैर्ऋतेर्षभाः ॥७॥ [७

अव-कीर्णस् ततस् ताभिर् हनूमाञ् शर-वृष्टिभिः ।

८] अभवत् सं-वृताऽऽकारः शैल-राइ इव वृष्टिभिः ॥८॥ [८

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नोदिता मन्त्रिणः । २ फ-०र्चिर्वर्चसः ॥
 ३ आ-कृतान्नास्त्रविदा श्रेष्ठाः ॥ ४ आ-ध्वजवद्भिः ॥ ५ फ-ताः स्वनन्येषा ।
 ६ फ-०सन्त्रस्ताः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०विभ्रान्ताः । अ-०सतप्ताः ।
 ७ आ-०ग्रमव० । रा प्र ब म ल_१ ल_३-०स्थित तदा ॥ ८ फ-बाण-
 वृष्टीस्ते रथस्थाः सुम० । अ-बाणवृष्टि ते रथस्थाः सुम० । रा च प्र
 म ल_१ ल_२-घोररूप म० । ९. फ-नैर्ऋताम्बुदाः । १०. आ-नास्ति ॥

- स शरान् वञ्चयामास तेषाम् आशु-चरैः कपिः ।
 ९] रथ-वेगं च वीराणां वि-चरन् वि-मलेऽम्बरे ॥१॥ [१
 सै तैः^३ क्रीडन् धनुष्-मद्भिर् व्योम्नि वीरः प्र-काशते ।
 १०] सहस्राऽक्षो धनुष्-पाणिस् तोय-द्रै इव मारुतिः ॥१०॥ [१०
 स कृत्वा नि-नदं घोरं त्रासयित्वा महा-चमूम् ।
 ११] चकार हनुमान् वेगं तेषु रत्नःमु वि-स्मयन् ॥११॥ [११
 तलेनाऽप्य् अवधीत् कांश्चित् पद्भ्यां कांश्चित् परं-तपैः ।
 १२] मुष्टिभ्याम् अवधीत् कांश्चित् नखैःकांश्चिद् व्य-अदारयन् १२[१२
 १३] प्र-ममाथोरसा कांश्चिद् ऊरुभ्याम् अपरान् कपिः ।
 N] केचित् तस्योर्ग्र-नादेन तत्रैव पतिता भुवि ॥१३॥ [१३
 १३] ततस् तेष्व् अर्ध-सन्नेषु भूमौ नि-पतितेषु च ।
 तत् सैन्यम् अगमत् सर्व दिशो दश भयाऽर्दितम् ॥१४॥ [१४
 वि-नेदुर् वि-स्वरान् नादान् नि-पेतुर् भुवि वांजिनः ।
 १४] भग्न-नीडै^४ -ध्वज-च्छत्रैर् भूर् वि-कीर्णाऽभवद् रथैः ॥१५॥ [१५
 स तान् प्र-वृद्धान् विनि-हस्य राक्षसान्
 महा-बलांश् चण्ड-पराक्रमैः कपिः ।
 युयुत्सुर् अन्नैर् बहुभिः सै राक्षसैस्
 १५] तद् एव वीरोऽधि-जगाम तोरणम् ॥१६॥ [१६
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मन्त्रि-पुत्रै-वधो
 नामैकचत्वारिंश. सर्ग ॥४१॥

१ फ-०चरन् । २. आ-रथवेगेन ॥ ३. च-शभैः । प्र ब म ल_१
 ल_२-शरैः ॥ ४ आ-भ्रामयित्वा । ५. फ-भैरवम् । आ-विस्मयम् ॥ ६ फ
 प्र ब म ल_१ ल_२-महाबलः । ७ रा प्र ब म ल_१ ल_२-०ददास्यत् ॥
 ८. आ-तस्मिन्वनोद्देशे । फ-नस्यैव नादेन ॥ ९. आ-तेषु वसन्नेषु ॥ १०.
 आ-भागशः । ११ फ-भग्ननीलध्व० ॥ १२ च रा म-०पराक्रमान् । १३ फ
 अ-अन्नैः पुनरेव । प्र-एतैर्ब० ॥ १४. फ म-अमात्यपुत्रवधो ॥

[वं-४१]= [द्वाचत्वरिंशः सर्गः] =[दा-४६]

हतान् मन्त्रि-मुतान् श्रुत्वा वानरेण महाऽऽत्मना ।

१] रावणः सं-वृताऽऽकारश् चकार मंतिम् उंच्तमाम् ॥१॥ [१

स विरूपाऽन्त-यूपाऽक्षौ दुर्-द्धरं च महा-बलम् ।

२] प्रै-घसं भास-कर्णं च पञ्च सेनाऽग्र-योधिनः ॥२॥ [२

सं-दिदेश दश-ग्रीवो वीरान् रँण-विशारदान् ।

३] मैन्त्रि-पुत्र-वध-व्यग्रो हनुमद्-ग्रहणं प्रति ॥३॥ [३

N] महा-गुण-परिख्याता रँण-कर्म-विशारदाः । [N

यात सेनाऽग्र-गाः क्षिप्रं महा-बल-पराऽऽक्रमाः ।

४] स-वाजि-रथ-मातङ्गाः स कपिः शास्यताम् इति ॥४॥ [४

यत्नेन खलु योद्धव्यं तम् आ-साद्य वंनाऽऽलयम् ।

५] कर्म चाऽपि समा-देयं देश-काल-नय-क्षमम् ॥५॥ [५

N] वानरोऽयम् 'इति ज्ञातुं नहि मे शुद्ध्यते मनः । [६पू

नीऽप्य् अहं तं कपिं मन्ये कर्म-तः प्रैति-तर्कयन् ॥६॥

६] सर्वथैर्वा तैर्न महा-भूतं महा-बल-परिग्रहम् ।

८पू] भवेद् इन्द्रेण वा सृष्टम् अस्मान् प्रति तपो-बलात् ॥७॥ [७

१. फ-मतिमान्मतिम् ॥ २. प्र ब म ल१ ल२-०क्षरूपाक्षौ । ३. आ-प्रथमा॥४ आ-नयवि० । ५. आ-मन्त्रिपुत्रवधे व्यग्रो । फ-स तु क्रोधसामविष्टो । अ-हनुमद्ग्रहणव्यग्रो । ६. फ-हनुमन्निग्रह ॥ ७. रा-रणे क० । फ-महाक० । ८. फ-यान्तु । ९. फ-०लपरिग्रहाः ॥ १०. फ-प्लवगमम् । ११. फ प्र म ल१ ल२-समाधेयं । १२. आ-देशकालेण यच्छुभम् । अ-देशकाले च यच्छुभम् ॥ १३. आ-अविज्ञातो । १४. फ-न ह्यह । १५. रा प्र ब म ल१ ल२-परित० ॥ १६. ल२-सर्वतस्तन् । १७. ल२ फ अ-पराक्रमम् । १८. फ-सृष्टोऽयम० । १९. रा प्र ब म ल१ ल२-तपोबलम् । फ-विरुध्यता ॥

स-नाग-यत्न-गन्धर्वैर् देवैर् वाऽपि महर्षिभिः । [८पू
 N] सम-एसाऽस्मद्-विनाशाय कृत्वेयं काम-रूपिणी ॥८॥ [N
 सृष्टा तस्मात् प्र-यत्नेन योर्धेयध्वं महा-बलाः ।
 N] तद् विनिर्-यात् सैन्येन सं-युगे युद्ध-दुर्जयाः ॥९॥ [N
 १३] निर्-जिता हि मया देवाः सं-युताः सं-युगे पुरा । [८उ
 तैर् अवश्यं वि-धातव्यं व्य-अलीकं किञ्चिद् एव नः ॥१०॥
 १०] तद् एतन् नास्ति सन्देहः संप्रत्यं अद्य नि-गृह्यताम् । [९
 हर्गिर् इत्य-एव नोपेक्ष्यः कपिः क्रूर-पराक्रमः ॥११॥
 ११] दृष्टा हि हरयः शूरा मया विपुल-विक्रमाः । [१०
 वाली च सह-मुग्रीवो जाम्ब-वांश् च महा-र्षलः ॥१२॥
 १२] नीलः सेना-पतिश् चैव ये चाऽन्ये तद्-अन्तराः । [११
 १३पू] तेषां तु न गतिर् व्योम्नि न तेजो न पराक्रमः ॥१३॥ [१२पू
 संत्त्वम् एतद् व्यैव-स्थेयं कपि-रूपस्य तस्य तत्त्वं ॥१३
 N] महान्तं यत्नम् आ-स्थाय कर्तव्यस् तस्य निर्ग्रहः ॥१४॥ [१३
 तस्माद् अस्य महोत्साहैर् अ-प्रमत्तैः संद्-आयुधैः ।

१ फ-वा परमर्षिभिः । अ-वा स मह० ॥ २ रा म-रोध० ३ फ-
 निर्याताः सर्वसैन्येन सयुगेष्वपराङ्मुखवाः ॥ ४ रा प्र म-सयुगे सहिताः पुरा ।
 ब ल३ ल२-सयुगे सहिताः पुरा । फ-सगणाः सपुरन्दराः ॥ ५ च-
 सप्रगृह्य नि० रा-सप्रयोज्य निरूह्यता । प्र ब म-सप्रमृज्य निरूढ्यताम् । ल३-
 संप्रसृज्य निरूढिताम् । ल३-सप्रमज्य निरूढताम् । फ अ-तत्प्रसह्य नि० ।
 ६. म ल३ ल२-कपिर् ॥ ७ म ल३ ल२-क्रूरा । ८ ल३ ल२-महायशाः ॥
 ६. अ-अन्तर । १० च प्र ब म ल३-न मतिर्न बलोत्साहौ न रूप न
 पराक्रमः ॥ ११. आ-सर्वथैवाव्यव० । प्र ब म ल३ ल२-सर्वथैवाप्यव० ।
 १२. आ अ-नु । ल२-च । १३ फ-नास्ति । १४ आ फ-प्रयत्न महद् ।
 १५. फ-निवारयितुमर्हथ ॥ १६ रा- यस्य । १७. फ-०त्तैरुदायुधैः ।

- १५] सर्वैर् एव समेतैश् च भवितव्यम् अ-संशयैः ॥१५॥^३ [N
कामं लोकांस् त्रयः सेन्द्राः स-मुराऽसुर-मानवाः ।
- १६] भवताम् अग्र-तः स्थातुम् अ-पर्याप्ता रणाऽजिरे ॥१६॥ [१४
तथाऽपि तु नय-ज्ञेन वि-जयं परि-रत्ततां ।
- १७] भवितव्यं प्र-यत्नेन युद्धे सिद्धिर् हि चञ्चला ॥१७॥ [१५
ते स्वामि-वचनं मूढ-धर्ना प्रति-गृह्य महौजसः ।
- १८] सम-एष तु महा-भांगा हुताऽश-सम-तेजसः ॥१८॥ [१६
रथैश् च मत्तैर् मातङ्गैर् वाजिभिश् च महा-जैवैः ।
- १९] शस्त्रैश् च वि-विधैस् तीक्ष्णैर् भृशं चोप(?पाऽऽ)-वृता बलैः १९ [१७
ततस् तं ददृशुर् वीरा दीप्यमानं महा-कपिर्भू ।
- २०] रश्मि-मन्तम् इवोद्-यन्तं स्व-तेजो-रश्मि-मालिनम् ॥२०॥ [१८
तोरण-स्थं महा-भागं महा-सत्त्वं महा-बलम् ।
- २१] महा-मति महोत्साहं महा-कायं महा-कपिर्भू ॥२१॥ [१९
त सम-ईक्ष्य च ते सर्वे दिक्षु सर्वास् अव-स्थिताः ।
- २२] तैस् तैः प्र-हरणैर् भीमैर् अभि-पेतुस् ततस् ततः ॥२२॥ [२०
तस्य पञ्चाऽऽयसास् तीक्ष्णाः सि(?शि) तास् तेन शिलीमुखाः

१. प्र ल_१-सर्वैरेवाप्रमत्तैश्च । २. आ-०सशयः । फ ब म ल_२-०सशय ।
३. अ-नास्ति ॥ ४ रा प्र ब म ल_१ ल_२-मन्द्रास्त्रय. लोका । ५. रा प्र ब
म ल_१ ल_२-असमर्था ॥ ६ आ-तु हि नावज्ञा नयमाकाक्षिणी रणे । च-
तु हि नावज्ञा जयमकाक्षिणी रणे । रा प्र ब म ल_१ ल_२-कार्या नावज्ञा जय-
माकाक्षता रणे । ७. फ-रक्षिव्य । ८ आ-युद्धसिद्धिश्च ॥ ९ आ फ-समुत्पेतुर् ।
१० फ-०वेगा । ११ फ-हुताग्निम ॥ १२ फ-रणोन्मत्तैश्च मा ॥ अ-मत्तैर्नागैश्च ।
१३. आ-०यवैः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-बलैः ॥ १४ अ-०बलम् ।
१५. ल_२-इवादित्य ॥ १६ फ-०भुजम् । १७ फ-०बलम् ॥ १८ च रा प्र
ब म ल_१-सिताः पचमुखाः शराः । ल_२-सिता. पचमुखा शरैः । फ-स्फीताः
पचमुखाः शराः ॥

- २३] शिरस्य उत्पल-पत्राऽऽभा दुर्-द्धरेण नि-पातिताः॥२३॥ [२१
 स तैः पञ्चभिर् आ-विद्धः शरैः शिरसि वानरः ।
 N] उत्-पपात नदन् व्योम्नि दिशो नादेन पूरयन् ॥२४॥ [२२
 ततस् तु दुर्-द्धरो वीरैः स-रथैः सज्ज-कार्मुकः ।
 २४] किरन् शर-शैतान्य एव तम् आ-पेदेऽमरोपमैः ॥२५॥ [२३
 स कपिर् वाग्यामाम तं व्योम्नि शर-वर्षिणम् ।
 २५] दृष्टि-मन्नं निदाघाऽन्ने पयो-दम् इव मारुतः ॥२६॥ [२४
 अर्घ्यमानस् तनस् तेन दुर्-द्धरेणाऽनिलाऽऽत्म-जः ।
 २६] चकार कदनं भूयो व्य-अवर्द्धत च वीर्य-वानं ॥२७॥ [२५
 सोऽम्बरं सहसोत्-पत्य दुर्-द्धरस्य रथोपरि ।
 २७] नि-पपात महा-वेगो विद्युद् आशु गिराव् ईवं ॥२८॥ [२६
 ततः स मथिताऽष्टाऽश्वं रथं भग्नाऽक्ष-कूबरम् ।
 २८] वि-हाय न्य-अपतद् भूमौ दुर्-द्धरस् त्यक्त-जीवितः ॥२९॥ [२७
 तं विरूपाऽक्ष-यूपाऽक्षौ दृष्ट्वा नि-पतितं भुवि ।
 २९] सञ्जात-रोषौ उद्-युक्तौ व्योम्नि मुद्गर-शरिणौ ॥३०॥ [२८
 स ताभ्यां सहसोत्-पत्य तिष्ठन् वै वि-मलेऽम्बरे ।
 ३०] मुद्गराभ्यां महा-बाहूर् वक्षस्य अभि-हतः कपिः ॥३१॥ [२९
 तयोर् वेग-वतोर् वेगं नि-हत्य सुमहा-बलः ।

१ आ-उत्पतत्यनदन् । २ फ अ-व्योम । ३. फ अ-दश विना-
 दयन् ॥ ४. अ-धीरः । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०थी । ६ आ-०शतान्येकोभि-
 पेदे । अ-०शतैस्तीक्ष्णैरभिपेदे । ७ रा प्र ब म ल_१ ल_२-०दे महाकपिं ।
 अ-०दे मनोजवः ॥ ८. च-तद् । ९ फ-वेगवान् ॥ १०. च रा ब प्र ल_१ ल_२-
 स दूरे । फ अ-स दूर । ११. ब प्र म ल_१ ल_२-रथ प्रति । फ अ-
 रथे हरिः । १२. प्र-इति ॥ १३ रा प्र ब म ल_१ ल_२-मथितागश्च ॥
 १४. आ-युधि । १५. आ-०रोषौ युध्येता । १६ अ-०पाणिनौ ॥ १७. आ-
 धिष्ठितो ॥ १८. ल_२-वेगे । १९. फ च प्र ब ल_१-स म० ।

- ३१] नि-पपात पुनर् भूमौ सुपर्ण-सम-विक्रमः ॥३२॥ [३०
 स ताल-वृत्तम् आ-साद्य समुत्-पाट्य च पाद-पम् ।
 ३२] उभौ राक्षस-वीरौ तौ जघान पवनाऽऽत्म-जः ॥३३॥ [३१
 ततस् तौ नि-हतौ दृष्ट्वा वानरेण महाऽऽत्मना ।
 ३३] अभि-पेदे^१ महा-वेगः प्र-सह्य प्र-घसो हरिम् ॥३४॥ [३२
 एक-तः कपि-शार्दूलं यशस्-विनेम् अभि-द्वेतः ।
 ३४] भास-कर्णश् च सं-क्रुद्धः शूलम् आ-दाय वीर्य-चान् ॥३५॥ [३३
 पट्टिशेर्न क्षुर-प्रेण प्र-घसः प्रत्य्-अषेधयत् ।^२
 ३५] भास-कर्णश् च शूलेन राक्षसः कपि-सत्तमम् ॥^३३६॥ [३४
 स ताभ्यां वि-^४क्षतैर् गात्रैर् असृग्-दिग्धि (?ग्ध)-तनू-रुहः ।
 ३६] अभवद् वानर-श्रेष्ठो बाल-मूर्य-सम-प्रभः ॥३७॥ [३५
 समुत्-पाट्य गिरेः शृङ्गं स-मृग-व्याल-पादपम् ।^५
 ३७] जघान हनुमान् वीरो राक्षसौ कपि-कुञ्जरः ॥३८॥ [३६
 ततस् तेष्व् अव-सन्नेषु सेना-पतिषु पञ्चसु ।
 ३८] बलं तद् अँव-शिष्टं तु नाशयामास वानरः ॥३९॥ [३७
 अश्वैर् अश्वान् गजैर् नागान् योद्धैर् योद्धान् रथै रथान् ।
 ३९] स कपिर् नाशयामास सहस्राऽत्त इवाऽसुरान् ॥४०॥ [३९
 हतैर् नागैस् तुरैर्द्वैश् च भँगैश् चैव महा-रथैः ।

१. आ-सपादपम् । फ अ-च वानरः । २. फ-तावुभौ क्रूरो जघानामर्षचोदितः ॥ ३. फ-महाबलौ । ४. फ-अभियातो ॥ ५. ब म ल_१ ल_२-यशस्वीत्यहनद् द्रुत । ६. ल_१-शूरम् । ७. रा-नास्ति ॥ ८. ब म ल_१ ल_२-पट्टिसेन । ९. आ-०घयन् । १०. अतः परमधिकः पाठः-आ-समुत्पाट्य गिरेः शृङ्गं समृगव्यालपादपम् । जघान हनुमान् वीरो भासकर्णं महाबलम् ॥ ११. च-नास्ति ॥ १२. रा-विगनर् । १३. फ अ-गात्रैः क्षत-जाद्वतनूरुहः ॥ १४. फ च अ-अवशेष ॥ १५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-तुरगैर्भङ्गैश्चैव ।

४०] हतैश् च राक्षसैर भूमी रुद्र-मार्गा समन्ततः॥४१॥ [३९

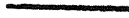
ततः कपिस् तान् धैवजिनी-पतीन् रणे

निहत्य वीरान् स-बलान् स-वाहान् ।

तद् एव धीरः परि-गृह्य तोरणं

४१] कृत-क्षणेः काल इव क्षये यथा ॥४२॥ [४०

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद-युद्धे पर्व-सेनाऽअ-राक्षस-वंधो
नाम द्वाचत्वारिंशः सर्गः ॥४२॥

१. अ-हतैश्चोष्ठादिभिर् । २. आ-भूमैर् ॥ ३. अ-ध्वजिनो महा-
बलान् । रा प्र ब ल_१ ल_२-०पतीन्वै । ४. रा-सवाहान् । ब प्र ल_१-सवान-
रान् । ल_२-स वानरः । ५. अ-कृतक्षणो रुद्र । ६. फ-प्रजाक्षये ॥ ७. आ-
इति । ८. ल_१-व्रुटितः । ९. अ-व्रुटितः । १०. अ-सेनापतिवधो ॥

[वं-४२]= [त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४७]

सेना-पतीन् पञ्च सं तु प्र-मर्दितान्

हनूमता साऽनुचरान् स-वाहनान् ।

निशैम्य राजा समरोद्धतस् ततः

१] कुमारम् अत्तं प्रसम-ईक्ष्यं तं तदा ॥१॥ [१

स तस्य दृष्ट्याऽर्पण-सम्प्रचोदितैः

प्र-तप्त-जाम्बूनद-चित्र-कार्मुकैः ।

समुद-पपाताऽऽशु सदस्यं उद्-ईरितो

२] द्वि-जाति-मुख्यैर् हविषेव पावकः ॥२॥ [२

ततो महद्-बाल-दिवाकर-प्रभं

प्रतप्त-जाम्बूनद-जाल-संवृतम् ।

रथं समा-स्थाय ययौ सं वीर्य-वांन

महा-रथैस् तं प्रति वानरर्षभम् ॥३॥ [३

ततस् तपः-सञ्चय-संग्रहाऽर्जितं

प्रतप्त-जाम्बूनद-चित्र-कार्मुकम् ।

पताकिनं रत्न-विभूषित-ध्वजं

३] मनोजवाऽष्टाऽश्व-वरैः सु-योजितम् ॥४॥ [४

१. रा-सुतान् । प्र ब म ल_१ ल_२-स तान् । अ-शतान् । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-सबान्धवान् । ३. आ अ-समीक्ष्य । ४. आ-
०द्धत ततः । ५. आ-तस्थौ । ६. फ-दृष्टिप्रनिपातचोदितः । च प्र म-
०सघनोदितः । रा ब ल_१ ल_२-०सघचोदितः । अ-०सप्रणोदितः । ७. च-
०मुक । ८. च फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-अत्र २यश्लोकस्य प्रतप्त इति पादमारभ्य
३र्थश्लोक यावत् केचन पादशः केचन श्लोकशः पाठ जहतीति ज्ञेयम् । ९. फ-
सभिक्षिरीरितो । १०. च प्र ब म-महारथी । ल_१ ल_२-महारथो । ११. रा प्र
ब म ल_१ ल_२-महाबल ॥

मुराऽमुराऽधृष्यम् असङ्ग-चारिण

रवि-प्रभं व्योम-चरं समा-हितम् ।'

मु-बन्धुरं स्व-अक्षविधान-कूवरं

४] यथा-क्रमाऽऽवेशित-शक्ति-तोमरम् ॥५॥ [३

वि-राजमानं परिपूर्ण-चन्द्रक

स-हेम-जालं गशि-मूर्य-वर्चसम् ।

दिवा-कराऽऽभं मु-ग्रथं समा-स्थितः'

५] स निर्-जगामाऽमर-तुल्य-विक्रमः ॥६॥ [६

आ-पृगयन् खं च महीं च साऽचलां

तुरङ्ग-मातङ्ग-महारथ-स्वनैः ।

बलैः समेतैर् अभि-तोरण (?णं)-स्थितं

N] सं-दृप्तम् आसीनम् उपाऽऽगमत् कपिम् ॥७॥ [७

स तं समा-साद्य हरि हरीऽऽक्ष्णं ६

युगाऽन्त-कालाऽग्निं ईवं प्रजा-क्षये ।

अव-स्थितं विस्मित-जात-सम्भ्रमः

N] सम्-पेक्षताऽक्षो बहु-मान-चक्षुषा ॥८॥ [८

१. ल२-नास्ति । २. च-वसुधर । रा प्र ब म
ल१ ल२-सुसुन्दर ॥ ३. अ-०णसस्थित । ४. आ-सहेमदाज्ञा । फ-
स्वहेम० । म-सुहेमदाज्ञा । ल१-सहेमधाज्ञा । ५. आ-दिवाकराभेन
रथेन सस्थितः । रा-दिवाकराभेन रथे समास्थितः । ६. फ-नास्ति ॥
७. म-सु० । ल२-स पू० । अ-स० । ८. रा-समेखलां ।
९. अ-समेतैः स हि तोरणास्थित । आ-०तोरणे स्थितं ॥
१० फ च ल२-स दृप्तम् । प्र ब म ल१-सुदृप्तम् । ११ आ-०णो । १२
आ-०कालोर्मिरिव । १३ रा ल१ ल२-विस्मृतवीरसं० ॥ अ-विस्मित-
वीरसं० । फ च प्र ब म-विस्मितवीरस० ॥

स तस्य वेगं च कपेर् महाऽऽत्मनः

पराऽऽक्रमं चाऽरिषु पार्थिवाऽऽत्म-जः ।

वि-धारयन् स्वं च बलं निशा-चरो

N] हिम-क्षये सूर्यं ईवाऽभ्य-अवर्धत ॥९॥ [९

स जात-मन्युः प्रैसम्-ईक्षित-क्रमैः

दुर्मे-स्थिरं संप्रैति दुर्-जयाऽऽकृतिः ।

समा-हिताऽऽत्मा हनुमन्तम् आहवे

N] प्र-णोदयामास शितैस् त्रिभिः शरैः ॥१०॥ [१०

ततः कर्पिं तं प्रसम्-ईक्ष्य गर्वितं

जित-श्रमं शत्रु-पराजयोदितर्म् ।

अवैक्षताऽक्षः समुदीर्ण-मानसः

६] स बाण-पाणिः प्रगृहीत-कार्मुकः ॥११॥ [११

स हेम-निष्काऽद्भुत-चारु-कुण्डलः

समा-ससादाऽऽशु पराक्रमः कपिम् ।

तयोर् बभूवाऽप्रतिमः समा-गमैः

N] सुराऽसुराणाम् इव सं-भ्रमो महान् ॥१२॥ [१२

चर्चालं भूमिर् न तताप भास्करो

ववौ न वायुः प्र-चचाल मन्दरः ।

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-विचारयन् । २ म-इव व्यवर्द्धत ।
अ-इवाभिवर्द्धते ॥ ३ आ-स समीक्षित द्रुमं । फ-प्रसमीक्षित द्रुम ।
४ आ-द्रुमस्थितः । फ-द्रुमस्थितः शुभ सप्रति । च रा प्र ब म ल_१
ल_२ अ-तः सयति । ५ फ-०कृतिम् । ६ आ-सितैस् ॥ ७
फ-०प्रम । रा प्र ब म ल_१ ल_२-०कृम । ८. फ अ-०चितम् । रा प्र ब
म-०द्धतम् ॥ ९ अ-०क्रम । १० ल_२-ततो । ११. अ-पराक्रमः ॥
१२. अ-रराम ॥

कुमारम् अक्षं प्रसम-ईक्ष्य सं-युगे

N] ननाद च द्यौर उदधिश् च चुक्षुभे ॥१३॥ [१३

स तस्य वीरः मु-मुखान् पतत्रिणः

७पू] सुवर्ण-पुंखान् स-विषान् इवोरगान् ।

N] समाधि-संयोग-विमोक्ष-साधकान्

७^३] शरान् वहन् मृद्धिं कपेर् न्य-अपातयत् ॥१४॥ [१४

८^१] सँ 'तैः शरैर् मृद्धिं समं नि-पातितैः

N] क्षगन् अमृग्-दिग्ध-विवृत्त-लोचनः ।

९^१] नवोदिताऽऽदित्य-निभः शरांऽशुमान्

N] व्य-अराजताऽऽदित्य इवोर्ष्ण-रश्मिभिः ॥१५॥ [१५

ततः सँ पिगाऽधिप-मन्त्रि-सत्तमः

सम-ईक्ष्य तं राजवरांऽऽत्म-जं रणे ।

उदग्र-चित्राऽऽयुध-चित्र-कार्मुकं

N] जहर्ष चाऽपूर्यत चाऽऽहवोत्सुकः ॥१६॥ [१६

स मन्दराऽग्रंस्थ इवांऽशुमान् कपिर्

विवृद्ध-कोपो बल-वीर्य-दर्पितः ।

कुमारम् अक्षं स-बलं स-वाहनं

N] ददाह नेत्राऽग्नि-मरीचि-रश्मिभिः ॥१७॥ [१७

ततः स बाणोऽसि-विचित्र-कार्मुकः

१. रा म-०विमोक्ष सायकान् । २ आ-छरान् । ३ आ ल_१ ल_२-
०यन् ॥ ४ ल_१-क्षितैः । ५. ल_०-निपातैः । ६. फ-०दितानुरूनिभः ।
रा प्र ब म ल_१ ल_२-०दितादित्यनिभान् । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_०-शरां
क्षितान् । अ-शराशुभि । ८. अ-इवांशु० ॥ ९ अ-ततस्तु । १०.
ब ल_१ ल_२-राजमहागज । ११. फ-०वोन्मुख ॥ १२. प्र-मदरागस्थ ।
१३. रा-०र्यधर्षितः । आ-०र्यविक्रमः ॥ १४ आ-बाणासानेचि० ।

- शरं-प्रकर्षाऽऽयुधं-राक्षसाऽम्बु-दः ।
 शरान् मुमोचाऽऽशु हरीऽऽश्वरांऽचले
 N] बलाहको वृष्टिम् इवाऽचलोत्तमे ॥१८॥ [१८
 ततः कपिस् तं रण-चड-विक्रमं
 विवृद्ध-तेजो-बल-वीर्य-विक्रमम् ।
 कुमारम् अक्षं प्रसम्-ईक्ष्य सं-युगे
 N] ननाद हर्षाद् घन-तुल्य-निस्वनैः ॥१९॥ [१९
 स बाल-भावाद् बलं-वीर्य-दर्पितः
 प्रवृद्ध-मन्युः क्षत-जोपमेक्षणः ।
 समा-ससादाऽप्रतिमं महौ-कर्षिं
 N] गँजो महा-कूपम् इवाऽऽवृत्तं तृणैः ॥२०॥ [२०
 स तेन बाणैः प्र-सभं नि-पातितैश्च
 चकार नादं घन-नाद-निस्वनैः ।
 समुत्-पपाताऽऽशु नभः समा-चरन्
 N] भुँजाऽऽदि-विक्षेपण-घोर-दर्शनः ॥२१॥ [२१
 समुत्-पतन्तं समुर्पाऽऽद्रवद् बली
 स राक्षसानां प्र-वैरैः प्रताप-वान् ।
 रथी 'हरि-श्रेष्ठ-तमं किरञ् शरैः

१. आ-सरप्रकर्षांसुध० । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-सरप्रवर्षो युधि
 रा० । अ-शरप्रवर्षे युधि रा० । २ ब प्र ल_१ ल_२ अ-हरीक्षणाचले ॥
 ३. आ-०र्यसायकम् । फ-०र्यसायकम् । ४ फ-विक्रम । ५ फ अ-०भावा-
 इतिवीर्य० । ६ फ अ-रणे कपि । ७ ब प्र ल_१ ल_२-गज । ८ रा ब
 प्र ल_१ ल_२-महामत्तम् ॥ ९ आ फ-०तितः । १०. फ-
 ०नमेघनिस्वनम् । ११. रा प्र ब म-स जातकोपारुण० । ल_१ ल_२-सजात-
 कोपारुण० । आ-सजातिवि० । १२ आ-०शनम् ॥ १३. आ-समभिद्रवद् ।
 १४. ब-प्रवैरैः । १५. फ-महारथः श्रे० ।

- १०] पयो-धरः शैलम् इवोग्रं-वृष्टिभिः ॥२२॥ [२२
 स ताञ् शरांस् तस्य वि-मोक्षयन् कपिश्
 चचार वीरः पथि वायु-सेविते ।
 शराऽन्तरे मारुतिर् एष निष्-पतन्
- ११] मनो-जवः सं-यति चंड-विक्रमः ॥२३॥ [२३
 तमूआत्त-त्राणाऽऽसनम् आहवोन्-मुखं
 सर्मा-चरन्तं नि-शितैः शरोत्तमैः ।
 अवैत्ततांऽत्तं बहु-मान-चक्षुषा
- १२] जगाम चिन्तां च सँ मारुताऽऽत्म-जः ॥२४॥ [२४
 ततः शरैर् भिन्न-भुजाऽन्तर-च्छविः
 कपिः कुमारेण महाऽऽत्मनाऽग्रँ-तः ।
 महा-भुजः कर्म-विशेष-तत्त्व-विद्
- N] व्य-अचिन्तयत् तस्य रणे पराऽऽक्रमम् ॥२५॥ [२५
 अ-बालवद् बाल-दिवाकर-प्रभः
 करोत्य् अयं कर्म महद् महा-बलः ।
 न तावद् अस्याऽऽहव-कर्म-शोभिनः
- १३] प्र-भार्पणे मे मतिर् आशु जायते ॥२६॥ [२६
 अयं महाऽऽत्मा च महांश् च वीर्य-तः^{१०}
 समा-हितश् चाऽऽद्यु-गतिश् च सं-युगे । [२७

१ फ-इवाश्मवृष्टिभिः ॥ २. फ अ-मारुतवद्विनिष्पतन् ॥ ३.
 फ-आहवप्रिय । ४. फ अ-समापतन्त । आ-सम चरन्तं । रा प्र ब म
 ल१ ल२-समावरन्त । ५. प्र-अचक्षताल । ६. फ-चिन्तामथ ॥ ७ फ
 प्र ब म ल१ ल२ अ-०ना नदन् । रा-०ना जुदन् । ८. आ-विचिन्तय-
 स्तस्य ॥ ९. च रा प्र ब ल१ ल२-प्रमाणे ॥ १०. च रा प्र ब म ल१
 ल२-वीर्यवान् ।

मंहञ्च च कर्माऽप्रतिमं सम्-ईहते

N] न बाल-भावं समरेऽनु-वर्तते ॥२७॥ [N

अ-संशयं कर्म-गुणोदयाद् अयं

स-नाग-यक्षैर् मुनिभिः स-वायुभिः । [२७उ

पराऽऽक्रमोत्साह-विवृद्ध-मानसः

१४] सम्-ईश्यते स्म प्र-मुग्धे व्यव-स्थितैः ॥२८॥

पराऽऽक्रमो ह्य अस्य मनांसि कम्पयेत्

N] सुराऽसुराणाम् अपि शीघ्र-कारिणः । [२८

न खल्व् अयं नाऽभि-भवेद् उपेक्षितः

पराऽऽक्रमो ह्य अस्य रणे वि-वर्द्धते ॥२९॥

प्र-मापणं त्व एव ममाऽस्य रोचते

१५] न वर्द्धमानोऽग्निर् उपेक्षितुं क्षमः । [२९

इति प्र-वेगं च परस्य कीर्तयन्

स्व-कर्म-योगं च वि-धाय वीर्यवान् ॥३०॥

वधे कुमारस्य महा-बलस् तदा

N] चकार बुद्धिं हनुमान् महो-कपिः । [३०

स तस्य तान् अष्टौ हयान् महा-जवान्

समा-हितान् भार-संहान् वि-वर्तिनः ॥३१॥

१ आ-महांश्च । २. आ-समरे तु व० ॥ ३. म-कर्मगुणैर्महो-
दयः । फ च रा प्र ब ल_१ ल_२-०णोदयोदयः । ४ फ अ-मुनिभिश्च
वा० । ५. आ-समोक्षते । ६. फ-मत्समराग्रमास्थितः ॥ ७. ल_२-नापि
भवेद् । ८. प्र-०क्रमरूपस्य । ९. रा-प्रवर्द्धते ॥ १०. अ-इत्युग्रवेगं ।
फ-इति प्रमेय । ११ फ-बलस्य । १२ रा ब-सुकर्म० ॥ १३. फ-
युद्धं । १४. फ-०बलः । अ-०मतिः । १५ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
उग्रजवान् महाबलान् । १६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०रसमाधिवर्तिनः ।

अ-०रसहांस्तरस्विनः ॥

- रथे नि-युक्तान् नि-जघान वाजिनस
 N] तलैश् च तालैश् च कपिर् महा-बलः । [३१
 ततस् तलेनाऽभि-हतो महा-रथः
 सँ तस्यँ पिगाऽधिप-मन्त्रिणा भृशम् ॥३२॥
 प्रभग्न-नीडैः सँ-युगाऽत्त-कूबरः
 १६] पपात भूमौ हन-वाजि-सारँथिः । [३२
 स तं परि-त्यज्य महा-रथो रथं
 स-कार्मुकः खड्ग-धरोऽभि-पुप्लुवे ॥३३॥
 तपोऽभि-योगाद् ऋषिर् उग्र-विग्रँहो
 १७] वि-हाय देहं मरुताम् इवाऽऽलयम् (?ये) । [३३
 ततः कपिस् तं वि-चरन्तम् अम्बरे
 पतत्रि-राजाऽनिल-सिद्ध-सेविते ॥३४॥
 स मारुतिर् मारुत-वेगवँसु तँदा
 १८] करेण जग्राह च पादयोर् दृढम् । [३४
 स तं समा-विध्य सहस्र-शः कपिर्
 महोरगं क्रुद्ध इवाऽण्डँ-जेश्वरः ॥३५॥
 कुमारम् अक्षं प्रविकीर्ण-भूषणं
 १९] विनिष्-पिपेषाऽऽशु-गतिर् मही-तले । [N
 स भग्न-बाहूऽऽरु-कटी-शिरोधरः
 क्षरन् अमृड् निर्-मथिताऽस्थि-लोचनः ॥३६॥

१. रा म-०बलः । २ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-स तेन । प्र-
 रथेन ॥ ३. आ-०नीडेषु । ४ फ-०जिकोम्बरात् । रा प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-०जिनो रथात् । ५. अ-०सग्रहो ॥ ६ आ-०वेगवान्... । ७ आ-इवां-
 डिजेश्वरः ॥ ८. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०गति ॥

विमुक्त-सन्धिः प्रविकीर्ण-बन्धनो

२०] हतः क्षितौ वायु-सुतेन राक्षसः ।

महा-कपिर् भूमि-तले नि-पात्यं तं

N] चकार रक्षोऽधि-पतेर् महद् भयम् ॥३७॥ [३६

महर्षिभिश् चै प्र-वरैर् महा-व्रतैः

सम-एत्य भूतैश् च स-यक्ष-यन्त्रैः ।

सुरैश् च सेन्द्रैर् भृश-जात-विस्मयैर्

२१] हते कुमारे सै कपिर् निर्-ईक्षितः ॥३८॥ [३७

स तं नि-हत्याँऽमर-वीर-दुर्जयं

कुमारम् अक्षं क्षत-जोपमेक्षणः ।

तद् एव वीरोऽथं जगाम तोरणं

२२] कृत-क्षणः काल इव प्रजा-क्षये ॥३९॥ [३८

ईश्याषे रीमायणे सुन्दर-काण्डेऽक्ष-बंधो

नाम त्रयदचत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

१. आ-०सत्त्वः । २. आ-निर्मथ्य । फ-निपिष्य । अ-निषिच्य । प्र-निपा-
तित ॥ ३. आ-चक्रधरैर् । म ल१ ल२-चक्रचरैर् । ४. च रा व प्र म
ल१ ल२-यक्षैश्च सभूतपन्नगैः । ५. अ-सेन्द्रैस्तु भृश जयोदयैः । ६.
फ-बहुभिर् ॥ ७. प्र व म ल१ ल२ अ-निहत्यासुरवी० । ८. च प्र व म ल१
ल२-क्षतजोक्षण कपिः । आ-क्षतजोपमेक्षण । ९. च रा प्र व म ल१ ल२-
वीरः प्रतिगृह्य ॥ १०. ल२-इति । ११. च रा प्र व म ल१-०ण्डेऽक्ष-
कुमारबधो ॥

[वं-४३]= [चतुश्चत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४८]

ततस् तु रत्नोऽधिपतिरं महाऽऽत्मा

हनूमताऽक्षे नि-हते कुमारे ।

मनः समा-धाय विद्विद्ध-रोषः

१.] समा-दिदेशेन्द्रजितं रणार्थं ॥१॥ [१]

त्वम् अस्त्र-विच्चं छिन्न-विदां वरिष्ठः

प्रसन्न-बुद्धिः समरेष्व् अ-धृष्यः ।

सुरेषु सेन्द्रेषु च दृष्ट-कर्मा

२.] पितामहाऽऽराधन-सञ्चिताऽस्त्रः ॥२॥ [२]

त्वाऽस्त्र-बलम् आ-साद्य नो सुराः स-मरुद्-गणाः ।

३.] अन्ये च त्रिषु लोकेषु सं-युगेऽधि-गताः शंमम् ॥३॥ [३]

भुज-वीर्याऽभि-गुप्तं च तपसा चाऽभि-रक्षितः ।

४.] देश-काल-विधि-ज्ञश् च त्वम् एव मति-स(!म)त्तम ॥४॥ [४]

न तेऽस्त्य् अ-साध्यं समरेषु कर्मणां

न तेऽस्ति तुल्यं मति-दर्शनेषु च ।^{१३}

१ व प्र ल_१-०तेर् । २. प्र-महात्मना । ३. च रा व प्र म ल_१-
तमिन्द्रकल्प । अ-तदिन्द्रकल्प । ४ च अ--सरोषात् । रा प्र व म ल_१
ल_२-सरोषः । ५. फ-०भृच्छस्त्रभृता । प्र व म ल_१-विच्चास्त्रविदा ।
६ च रा प्र व म ल_१ ल_२-समरेऽप्रधृष्यः । अ-समरेषु युक्तः । ७. फ-
नसुराः । च अ-सासुराः । रा प्र व ल_१ ल_२-ससुराः । म-नासुराः ।
८. म अ-अन्येषु । ९. फ-०गेषु गताः । च रा व-०गेऽभिगताः । अ-०गे न
गताः । १०. ल_१ ल_२-श्रिय । ११. अ-०गुप्तैश्च । १२ व ल_१ ल_२-कर्मणा ।
१३. च प्र व म ल_१ ल_२-न तेऽस्त्यकार्यं मतिदृष्टपूर्वं । रा-न तेऽस्त्यकार्य-
मतिदृष्टपूर्वं ।

न चाऽपि कश्चित् त्रिषु सं-ग्रहेषु

५] वयति-क्रमेद् अस्त्र-बलं बलं च ॥५॥ [५

ममाऽनु-रूपं सु-महद् बलं ते

६पू] पराऽऽक्रमश् चाऽर्थ-परिग्रहश् च ।^१

भवंन्तम् आ-साद्य रणाऽव-मर्दे

७] मैनः शमं गच्छति निश्चिताऽर्थम् ॥६॥^१ [६

नि-हताः कि-कराः सर्वे जम्बु-माली च राक्षसः ।

७] अमात्य-पुत्रा वीराश् च पंच-सेनाऽग्र-गांस् तथा ॥७॥ [७

अक्षः कुमारोऽति-बलो दुर्-धरश् च महा-बलः । [८

८] न च ते समरे कश्चित् तुल्योऽस्ति रिपु-मूदनः ॥८॥ [N

न चैवं सौरता तेषु^३ यथा त्वयि महा-द्युते । [९

९] तस्माद् गच्छाऽद्य पुत्रं त्वं युद्धाय वि-जयाय च ॥९॥ [N

इमं त्व् अ-घृष्यं परेमं बलेषु

ऋपेः प्र-भावं च पराऽऽक्रमं च ।^६

१. च ल_१ ल_२ अ रा प्र-तेस्ति । २ रा प्र किचित् । ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-न वेदयस्तेस्त्र० अ-न वेद यस्तेस्त्रबलावल । ४. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-तपसो । ५ रा प्र ब-पराक्रम शास्त्रपरिग्रह च । म ल_१ ल_२-पराक्रम चास्त्रपरिग्रह च । ६. आ-नन्वेवम् । रा प्र ब ल_१ ल_२-न स्वेवम् । अ-त्वमेवम् । ७ आ जनः । ८ आ-०र्थ. । ९. अत परमधिकः पाठः-आ रा प्र ब म ल_१ ल_२-सर्वेषु कार्येषु समर्थनीया । बुद्धिस्त्वयाद्येह महानुभावः । पुनश्च म-निहत्य रक्षासि बहूनि सयुगे कुमारमन्नं च विनाश्य वानर । अभीतवद्गर्जति तस्य निग्रहं त्वयाशु रक्षोवर संविधीयताम् । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०गा हता. । ११. फ-तु । १२. फ-वमे । १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सारतत्तेषु । १४ फ-वै पुत्र । १५ फ अ-अय ह्यघृष्यः परमो । च प्र ब म ल_१ ल_२-इम ह्यघृष्य । १६. फ-ऋपे. प्रभावश्च पुराक्रमश्च ।

- त्वम् आत्मना चैव सम-ईक्ष्य सर्वं
- १०] कुरुष्व वीर्यं स्व-गुणाऽनु-रूपम् ॥१०॥ [१०
बलाऽव-मर्दस् त्वयि सं-निविष्टो
यथा न गर्हेयुर् उदार-सत्त्वाः ।
तथा सम-ईक्ष्याऽऽत्म-बलं परं च
- ११] प्रजा-कृते कर्म समा-रभस्व ॥११॥ [११
न खल्व् इयं मतिर्महं (?) यत् त्वां सं-प्रेषयाम्य् अहम् ।
- १२] इयं तु राज-धर्माणां क्षत्रियाणां गतिर् मता ॥१२॥ [१४
नाना-सत्त्वैश् च सं-ग्रामे त्वया सार्द्धम् अरि-दम् ।
- १३] अवश्यम् एव योद्धव्यं कार्यस्य (?) वि-जयोरणे ॥१३॥ [१५
ततः पितुस् तद् वचनं नि-शम्य
प्रदक्षिणी-कृत्य च तं महाऽऽत्मा^१ ।
चकार भर्तारम् अ-दीन-सत्त्वो
- १४] रणाय वीरः प्रतिपन्न-बुद्धिः (?) ॥१४॥ [१६
ततस् तैस्^२ तैस्^३ गुणैर् इष्टैर् इन्द्र-जित् प्रति-पूजितः ।
N] युद्धोद्यम-कृतोत्साहः सं-ग्रामं प्रत्य्-अपद्यत ॥१५॥ [१७
श्री-मान् पन्न-पलाशाऽक्षः स रत्नोऽधि-पतेः सुतः ।
N] निर्-जैगाम मंहो-वेगः समुद्र इव^४ पर्वणि ॥१६॥ [१८

१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-चै प्रसमीक्ष्य । २. फ-स्वमात्मनश्च प्रसमीक्ष्य सत्त्व । ३. प्र म ल_१ ल_२-कार्यं । ४. अ-स्वबलानु० । ५. आ-सन्निकृष्टे । ६. फ-समीक्ष्य स्वबलं । ७. फ-परक्रम । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ प्रजाकृत । ८. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च । ९. आ-क्षत्रियस्य । १०. फ च रा प्र ब म अ-काम्यश्च । ल_१ ल_२-कस्यचिद् । ११. आ-प्रदक्षिण रक्षसुतः प्रभावान् । च अ-प्रदक्षिण रक्षसुतः प्रभावः । १२. आ-तैः स्वैर । १३. आ-समपद्यत । १४. फ-नियुक्तो ? । अ-बुद्धिभे स । १५. फ-महाभागः । च प्र ब ल_१ ल_२-वेगः । १६. फ-पर्वसु ॥

स पत्ति-राजोत्तम-तुल्य-वेगैर्

व्याघ्रैश् चतुर्भिः शित-तीक्ष्ण-दंष्ट्रैः ।

रथं समा-युक्तम् असंग-वेगं

१५] समा-रुरोहेन्द्र-जिद् इन्द्र-कल्पः ॥१७॥ [१९
४४स.] स रथी धन्विनां श्रेष्ठः शूरः शस्त्र-भृतां वरः ।

१] रथेनाऽऽदिस्य-वर्णेन तं वानरम् उपाऽद्रवत् ॥१८॥ [२०
स तस्य रथ-निर्घोषं ज्या-स्वनं कार्मुकस्य च ।

२] नि-शम्य तुं हरि-श्रेष्ठैः संप्र-हृष्ट-तरोऽभवत् ॥१९॥ [२१
मैहत् स चापम आ-दाय सित पीतांश् च सायकान् ।

N] हनूमन्तम् अभि-प्लुत्य जगाम युधि वानरम् ॥२०॥ [२२
तस्मिन् ततः संयुग-जात-हर्षे

रणाय निर्-गच्छति वाण-पाणौ ।

दिशश् च सर्वाः कलुषी-र्वभूवुर्

N] मृगाश् च रौद्रं बहु-धा वि-नेदुः ॥२१॥ [२३
समा-ययुस् तत्र तुं नाग-यक्षा

महर्षयश् चक्र-धराश् च सिद्धाः ।

ततः समा-वृत्त तु पत्ति-संघा

N] वि-नेदुर् उच्चैः परम-प्रहृष्टाः २२॥ [२४
आ-यान्तं स-रथं दृष्ट्वा शूरम् इन्द्र-जितं हरिः ।

३] ननाद् च महा-नादं व्य-अवर्धत च वेग-वान् ॥२३॥ [२५

१ रा प्र ब म ल_१ ल_२-सिहैश् । अ-व्याडैश् । २ आ-रथे ॥
३. फ-०पागमत् । च रा प्र म ल_१ ल_२ अ-०पाक्रमत् । ४ आ-तु च-तत् ।
५. फ-हरिशार्दूल । ६. ल_१ ल_२-स महच्चापम् । ७ फ-०दुल्य । ८. रा
प्र ब म ल_१ ल_२-प्रदिशश्च नेदुः । अ-कलुषा ब० । ९ ल_१ ल_२ अ-रौद्रा ।
१०. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-च । ११. आ-स ॥

- इन्द्र-जित् तु रथं दिव्यम् आ-स्थितश् चित्र-कार्मुकः ।
 ४] धनुर् वि-स्फारयामास तडित्-स्फूर्जित-निस्वनम् ॥२४॥ [२६
 ततः समेताव् अति-तीक्ष्ण-वेगौ
 महा-बलौ तौ रण-निर्घिशंकौ ।
 कपिश् च रक्षोऽधि-पतेश् च पुत्रः
 ५] सुराऽसुरेन्द्राव् इव बद्ध-वैरौ ॥२५॥ [२७
 स तस्य वीरस्य महा-रथस्य
 धनुष्-मतः सं-यति सम-मतस्य ।
 शर-प्रवेगं वि-तैथं प्रै-वृद्धं
 ६] चकार मार्गे पितुर् अ-प्रमेयः ॥२६॥ [२८
 ततः शरान् आयत-तीक्ष्ण-शैल्यान्
 सु-पत्रिणः काञ्चन-चित्र-पुंखान् ।
 मुमोच वीरः पर-वीर-हन्ता
 N] समन्त-तो वज्र-निपात-वेगान् ॥२७॥ [२९
 स तस्य तै स्यन्दन-निस्वनं च
 मृदङ्ग-भेरी-पैणव-प्रणादम् ।
 नि-शम्य शब्दं पुनर् उद-पपात
 N] वि-कृष्यमाणस्य च कार्मुकस्य ॥२८॥ [३०
 शराणाम् अन्तरेष्व् आशु न्य्-अवर्तत महा-कपिः ।
 N] हरिस् तस्याऽति-वेगस्य मोहयंल्लक्ष(क्ष्य)-संग्रहम् २९ [३१
 शराणाम् अग्र-तस् तस्य पुनः समभि-र्वर्तत ।
 ७] प्र-सार्य हस्तौ मति-मान् उद-पपाताऽनिलोपमः ॥३०॥ [३२

१. आ-०स्वनः । २ च रा प्र ब म ल_२-वृद्ध० । ३ आ-विपुल च
 तत्र । ४. फ-०वेगान् । ५ फ च रा प्र ब अ-तत् । फ अ-०पटहस्वनं च ।
 च रा-०पटहप्रमाणम् । प्र म ल_१ ल_२-०पटह प्रणा० । ७ फ-अन्तरे ह्याशु ।
 ८. फ-पुनरेवाभ्यव० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-पुनश्चैवाभ्यव० ॥

ताव् उभौ वेग-सम्पन्नौ रण-कर्म-विशारदौ ।

८] सर्व-भूत-मनो-ग्राहि चक्रतुर् युद्धम् उव-तमम् ॥३१॥ [३३
हनूमतो वेद न राक्षसोऽन्तरं

न मारुतिस् तस्य महाऽऽत्मनोऽन्तरम् ।

परस्परं दुर्वि-षहौ बभूवतुः

९] समा-गतौ मारुत-तुल्य-विक्रमौ ॥३२॥ [३४
ततः स लक्ष्ये प्रवि-हन्यमाने

शरेषु घोरेषु च संपतत्सु । [३५पू

जगाम चिन्तां महती महाऽऽत्मा- [३६^३

N] ऽवि-गाहयंस् तस्य कपेः प्र-वेगम् ॥३३॥ [N

स तं सम्-ईक्ष्याऽप्रति-वार्य-वेगं

महा-कपि मारुत-तुल्य-वेगम् ।

मति चकाराऽऽद्यु ततो महाऽऽत्मा [N

N] समाधि-संयोग-समाहिताऽऽत्मा ॥३४॥ [३६^४

दिव्याऽस्त्र-योगेन वि-नाशनाय

N] यदा न मृत्युर् जनितोऽस्य तेन । [N

तदा मति राक्षस-राज-सूनुश्

चकार तस्मिन् हरि-वीर-मुख्ये ।

अ-वध्यतां तस्य कपेः सम्-ईक्ष्य

१०] कथं नुं कुर्याद्(?)इति नि-ग्रहांऽर्थम् ३५ [३६

ततः पैतामहं वीरः सोऽस्त्रम् अस्त्र-विदां वरः ।

N] सं-दधे सुमहा-तेजास् तं हरि-प्रवरंप्रति ॥३६॥ [३७

१ फ-सर्वरूपम० । २ म ल_१ ल_२ अ-निर्विषयौ । ३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-समेत्य तौ । ४ च-०भीमवि० । ५ आ-लक्षे । ६. आ प्र ब म ल_१ ल_२-प्रतिह० । ७ आ-०वीर्यवेग । ८ फ अ-नास्ति । ९ फ अ-ततो । १०. फ-नियच्छेयमितिग्र० । ११. आ-स्म म० ॥

- अ-वध्यं सर्व-भूतानां तद् अस्त्रं न बबन्ध तम् ।
 N] अस्त्रं तद् वि-तथं दृष्ट्वा स जगर्ह पिता-महम् ॥३७॥^१ [N
 अथाऽऽगस्य ततो ब्रह्मा मारुताऽऽत्म-जम् अब्रवीत् ।
 माऽनृतं मद् वचः कार्षीर् ग्रहणं गच्छ वानर ।
 N] एवम् उक्तोऽथ हनुमांश्च लक्ष(?)क्षय)-भूतः स्थितो गतः ३८^१ [N
 अ-वध्योऽयम् इति ज्ञात्वा शैस्त्रेणाऽस्त्र-शास्त्र-वित् ।
 N] बबन्ध युधि वि-क्रान्तं मारुताऽऽत्म-जम् इन्द्र-जित् ॥३९॥ [३८
 स ततो ब्रह्मणोऽस्त्रेण बद्धः कपि-वराऽऽत्म-जः ।
 ११] अभवत् निर्वि-चेष्टंश्चै पपात धरणी-तले ॥४०॥ [३९
 ततस् तु वि-ज्ञाय महाऽस्त्र-वैन्ध्यं
 प्रभोः प्र-भावाद् वि-गतोऽङ्ग-वेगः ।
 पिता-महाऽनु-ग्रहम् आत्मनश् च
 N] वि-चिन्तयामास हरि-प्रवीरः ॥४१॥ [४०
 ततः स्वायंभुवैर् मन्त्रैर् ब्रह्माऽस्त्र-प्रतियन्त्रितः ।
 N] हनुमांश्च चिन्तयामास वर-दानं पिता-महात् ॥४२॥ [४१
 न मेऽस्य बन्धस्य न शक्तिर् अस्ति
 वि-मोक्षणे लोक-गुरोः प्रसादात् ।
 अवश्यम् एवं वि-हितस् तु मन्त्रो
 N] मयाऽऽत्म-योनेर् अनु-वर्तितव्यः ॥४३॥ [४२
 सं वीर्यम् अस्त्रस्य कपिर् विचैर्यं
 तथाऽऽत्म-शक्ति परि-चिन्त्य वीरः ।
 पिता^३-महाऽनु-ग्रहम् आत्मनश् च^३

१. फ च रा प्र व ल_१ ल_२ अ-नास्ति । २ म-एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा ।
 ३ फ अ-तमस्त्रेणास्त्र० । च रा प्र व म ल_१ ल_२-तमस्त्रेणास्त्रशास्त्रभृत् ।
 ४ फ-विक्रान्तो । ५. आ-०चेष्टस्त्नु । ६ आ-वद्धं । ७ आ-विगतप्रयोगः ।
 च प्र-विगतः प्योगः । ८ आ-०मन्त्रैः । ९ आ-च । १०. ल_१-वीर्यं स
 मन्त्रस्य । ११. म-विदित्वा । १२. आ-पितामहाज्ञामनुवर्तते स्म ।

N] पिता-महाऽऽज्ञाम् अनु-वर्तते स्म ॥४४॥ [४३
अस्त्रेण चाऽपि बद्धस्य भयं मम न जायते ।

N] पितामह-महेन्द्राभ्यां रक्षितस्याऽनिलेन च ॥४५॥ [४४
ग्रहणं चाऽपि रक्षोभिर् महन् मे गुण-दर्शनम् ।

N] राक्षसेन्द्रेण सं-वादस् तस्माद् गृह्णन्तु मां परे ॥४६॥ [४५
स निश्चिताऽर्थः पर-वीर-हन्ता

समीक्ष्य-कारी विनिवृत्त-चेष्टः ।

परैः प्र-सर्वाऽभि-गतैर् नि-गृह्य

N] बभूव तैस् तैः परि-भत्स्यमानः ॥४७॥ [४६
ततस् तु ब्रह्मणोऽस्त्रेण स बद्धो वानरर्षभः ।

११] अभवन् निर्वि-चेष्टश् च वि-षण्णश् चैव लज्जया ॥४८॥ [N
तथा तं राक्षसा दृष्ट्वा निर्वि-चेष्टम् अरि-द्रुमम् ।

१२] बबन्धुः पाश-बन्धैश् च द्रुम-चीरैश् च माहतिम् ॥४९॥ [४७
स रोचयामास पुनः स्व-बन्धं

प्र-सह्य वीरैर् अभिनिर्-गृहीतः ।

कौतूहलान् मां युधि राक्षसेन्द्रो

N] द्रष्टुं व्यव-स्येद् इति निर्वि-चेष्टः ॥५०॥ [४८
स बद्धस् तेन बन्धेन वि-मुक्तोऽस्त्रेण वीर्य-वान् ।

N] अस्त्र-बन्धो हि सामान्यं न बन्धम् अनु-वर्तते ॥५१॥ [४९

१ ल_१-न मम विद्यते । म ल_२-मम न विद्यते । २. आ-माहा-
त्म्ये गुण उत्तमः । च-माहात्म्यैर्गुणवत्तरम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-माहे-
भिर्गुणवत्तरम् । ३ आ-परः । ४ च-प्रसस्ताभिः । रा प्र ब-प्रशस्त्राभिः ।
म ल_१ ल_२-प्रशस्ताभिः । ५ आ-निर्विचेष्टाभिर्विषवः । ६ रा म-तं तथा ।
ल_१ ल_२-ततः त । ७. आ-रोषया । फ-रोषया । च रा प्र ब म
ल_१ ल_२-गोपया । ८ आ-पुनश्च बद्धं । च-पुनः स्वबधन । ९.
आ-धीरैर् ॥

अथेन्द्र-जित् तं द्रुम-चीर-बद्धं

सर्प-ईक्ष्य वीरः कपि-राज-मुख्यम् ।

वि-मुक्तम् अस्त्रेण जगाम चिन्तां

N] न बन्धम् अन्यं ह्य अनु-वर्ततेऽस्त्रम् ॥५२॥ [५०

अहो महत् कर्म कृतं निर्-अर्थं

न राक्षसैर् मन्त्र-कृतिर् हि शक्यां ।

पुनश् च नास्त्रे प्र-हृतेऽस्त्रम् अन्यतः

१४] प्र-वर्तते सं-यति तत् खलु स्मं ॥५३॥ [५१

अस्त्र-बन्ध-विमोक्षं तु हनुमान् नाऽव-बुध्यत ।

१५] कृष्यमाणो हि रक्षोभिस् तैश् च बन्धैर् नि-पीडितः ॥५४॥ [५२

हन्यमानस् तु तैः क्रूरै रान्तसैः काष्ठ-मुष्टिभिः ।

१६] समीपं राक्षसेन्द्रस्य समा-कृष्यत वानरः ॥५५॥ [५३

अथेन्द्र-जित् तं प्रसम्-ईक्ष्य मुक्तं

शस्त्रेण बद्धं द्रुम-चीर-बन्धैः ।

व्य-अदर्शयित् तत्र महा-बलं तं

N] हरि-प्रवीरं स-गणाय राज्ञे ॥५६॥ [५४

तं मत्तम् इव मातंगं बद्धं कपि-वरोत्तमम् ।

१ आ-विचार्य । २ फ-अन्यत्त्वनु० । ३ आ-निरर्थक । ४. आ-०न्त्रकृतेन । च-राक्षसैरत्र कृ० । ५ च-शक्यः । ६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्त्रैर्हतमन्यदस्त्रम् । ७ रा प्र ब म ल_१ ल_२-स्म नः । ८ च-०बन्धं वि० । ९. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च । १० रा प्र ब म ल_१-नान्व० । ल_२-०बुध्यते । ११. आ ल_१ अ-तत् । १२ ल_१ ल_२ अ-कामरूपिभिः । १३ फ-प्राकृष्यत स ॥ अ-प्राकृष्यत च । १४. अ-०सूत्रैः । १५. अ-०शयस्तत्र म० । आ-०यन् महाबलं तं । १६. म ल_१ ल_२-हरिव० ।

N] राक्षसा राक्षसेन्द्राय रावणाय न्य-अवेदयन् ॥५७॥ [५५

कोऽयं कस्य केथं वाँऽपि कि-कार्यः कि-व्यपाऽऽश्रयः ।

इति राक्षस-वृद्धानां तेषां सं-जज्ञिरे कथाः ॥५८॥ [५६

हन्यतां दँह्यतां वाँऽपि भक्ष्यताम् इति चाऽपरे ।

N] राक्षसाम् तत्र सं-क्रुद्धाः परस्परम् अथाऽब्रुवन् ॥५९॥ [५७

स हन्यमानो बहुभिश् च तत्र

सम्-एत्य रक्षोऽधिप-पौद-मूलम् ।

ददर्श राक्षः पर-वीर-हन्तुर्

N] गृहं महा-रत्न-परिच्छदं तर्त् ॥६०॥ [५८

तं ददर्श महा-तेजा रावणः कपि-सत्तमम् ।

N] रक्षोभिर् वि-कृताऽऽकारैः कृष्यमाणं ततस्-ततः ॥६१॥ [५९

राक्षसाऽधिपतिः क्रुद्धो ददर्श कपि-कुञ्जरम् ।

N] तेजो-बलं-समायुक्तं तपन्तम् इव भाम्-करम् ॥६२॥ [६०

स रोष-सर्वद्धित-तार्त्र-दृष्टिर्

दशाऽऽननम् तं कपिम् अन्व-अवैक्षत ।

अथोप-विष्टान् कुल-शील-वृद्धान्

२०] समा-दिशत् तं प्रति मन्त्रि-मुख्यान् ॥६३॥ [६१

यथा-क्रमं तैः^{१०} स कपिर् हि पृष्टः [६२^३

यथा-क्रमेणैव कपिर् हि दृष्टः । [N

१ फ-व्यदर्शयन् । २ फ अ-कुलो । ३ च-चापि ॥ ४. फ-हन्यता कपि । रा ब म ल_१-हन्यता चापि । प्र ल_२-हन्यता वा० । ५. फ अ-०पपार्श्वमूले । ६ आ-च्छदन्तम् । रा-च्छिदन्तम् । ब प्र-०च्छिदन्तत् । अ-०छद च । ७. फ-तेजोवर्ण० । ८. फ रा प्र ब म ल_२-०सवर्त्तितता० । अ-सवर्त्तितवाम० । ९. अ-अन्ववेक्ष्यत । १०. फ-सप्रति मन्त्रिमुख्यैः । रा प्र ब म ल_१ ल_२-तैर्हि कपिः स पृष्टः ।

सर्वैः स पृष्टस् तु विसृष्ट-कार्यैः

N] कार्याऽर्थम् अर्थस्य च मूलम् आदौ । [६२^२

नि-वेदयामास कपीऽऽश्वरस्य

२१३] दूतः सकाशाद् अहम् आ-गतोऽस्मि ॥६४॥ [६२३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे इन्द्रजिद-युद्धे हनुमद्-ग्रहणं

नाम चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४४॥

१. फ-एव । २. रा अ-नास्ति । ३. फ च रा प्र ब
म ल, ल_२-नास्ति ॥

[५-४५]= [पंचचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४९]

ततस् तु कर्मणा तस्य वि-स्मितं भीम-विक्रमम् ।

१] हनुमान् रोष-ताम्राऽक्षं रक्षोऽधिपम् अवैक्षत ॥१॥ [१
भ्राज-मानं महाऽर्हेण काञ्चनेन वि-राजता ।

२] मुक्ता-जालाऽऽवृताऽन्तेन मुकुटेन महा-द्युतिम् ॥२॥ [२
वज्र-संयोग-संयुक्तैर् महाऽर्ह-मणि-विग्रहैः ।

३] हैमैर् आ-भरणैश् चित्रैर् मानसैर् उप-शोभितम् ॥३॥ [३
४पू] महाऽर्ह-क्षौम-संवीतं रक्त-चन्दन-भूषितम् । [४पू

N] पूर्ण-चन्द्रांऽशु-वर्णेन हारेणाऽतिवि-राजितम् ॥४॥

४उ] अनु-लिप्तं वि-चित्राभिर् वि-विधाभिश् च भक्तिभिः । [N
वि-पुलैर् दर्शनीयैश् च रक्ताऽक्षैर् भीम-दर्शनैः ॥५॥

५] दीप्त-तीक्ष्ण-महा-दंष्ट्रैः प्रलम्ब-दशन-च्छदैः । [५
शिरोभिर् दशभिर् भीमं भ्राज-मानं महौजसम् ।

६] नाना-र्व्याल-मृगाऽऽक्षीर्णं शिखरैर् इव मन्दरम् ॥६॥ [६
नीलाऽञ्जन-चय-प्रख्यं हारेणोरसि राजितम् ।

N] पूर्ण-चन्द्रांऽशु-वर्णेन तडिद्-वन्तम् इवाऽम्बु-दम् ॥७॥ [७
बाहुभिर् बद्ध-केयूरैश् चन्दनोत्तम-भूषितैः ।

७] भ्राज-मानं शुभैः पीनैः पञ्च-शीर्षैर् इवोर-गैः ॥८॥ [८

१ आ फ-तैः कर्मभित्तस्य । च रा-कर्मणस्तस्य । २, आ-विस्मितो भीमकर्मण । फ-विस्मितो भीमविक्रमः । ३ फ-०ताम्राक्षो । ४, रा प्र व म ल, ल_२-कवचेन । ५ फ-महौजसा । रा-महामतिम् । ६ फ अ-हारेणा-भिवि० । च रा प्र व म ल, ल_२-हारेणोरसि राजता । ७ रा प्र व ल, ल_२-अणुभिः सुवि० । ८, आ-०निःस्वनै । च प्र व म ल, -०विक्रमैः । ९ फ-भीमै । १० च रा-०व्याडमृगा० । फ-०गाक्षीर्णैः । ११, आ-राजता । १२ आ-सबलाकम् । १३, अ-सुवर्णभिः ॥

महति स्फाटिके चित्रे रत्न-संयोग-संस्कृते ।

८] उत्तमाऽऽस्तरणाऽऽस्तीर्णे सूऽप-विष्टं वराऽऽसने ॥१॥ [९

अलंकृताभिर् अत्य्-अर्थ प्र-मदाभिः समन्त-तः ।

९] बाल-व्यजन-हस्ताभिस् ताभिः सैमभि-वीजितम् ॥१०॥ [१०

१०पू] दुर्-धरेण प्र-हस्तेन महा-पार्श्वेन रक्षसा ।

१२पू] मन्त्रिभिर् मन्त्र-तत्त्व-ज्ञैर् नि-कुम्भेन च मन्त्रिणा ॥११ [११

उपाऽऽस्य-मानं रत्नोभिश् चतुर्भिर् बल-दर्पितैः ।

११] कृत्स्नं परि-वृतं लोकं चतुर्भिर् इव सागरैः ॥१२॥ [१२

N] ताभ्यां मन्त्राऽर्थ-विद्भ्यां च सारणेन शुक्रेण च ।

१२उ] उपाऽऽस्य-मानं सचिवैः सुरैर् इव सुरेश्वरम् ॥१३॥ [१३

अपश्यद् राक्षस-पति हनुमान् अ-मितौर्जसम् ।

१३] वेष्टितं मेरु-शिखरैः स-तोयम् इव तोय-दम् ॥१४॥ [१४

बन्धनैः पीड्य-मानोऽपि रत्नोभिर् भीम-विक्रमः ।

१४] वि-स्मयं परमं गत्वा रक्षोऽधि-पम् अवैक्षत ॥१५॥ [१५

भ्राज-मानं ततो दृष्ट्वा हनुमान् राक्षसेश्वरम् ।

१५] मनसा चिन्तयामास तेजसा तस्य वि-स्मितः ॥१६॥ [१६

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०चित्रिते । २. फ च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-उपविष्ट । ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०हस्ताभिः स्त्रीभिः । ४. रा अ-समुपसेवितम् । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-उपोपविष्ट । ६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-भीमविक्रमैः । ७. आ फ-कृत्स्नः । ८. आ-लोकः । ९. रा प्र ब म ल_२-सुमन्त्रविद्भ्यां । ल_१-स मन्त्रविद्भ्यां । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-समेतं शकुनेन । ११. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-आत्मसामान्यस० । अ-अन्वेष्यमाणं स० । १२. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-अतितेजसम् । १३. आ-धिष्ठित । १४. आ-०शिखरैः । १५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०कर्मभिः । १६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-मोहितः ॥

अहो वीर्यम् अहो सत्त्वम् अहो रूपम् अहो बलम् ।^१

१६] अहो राक्षस-राजस्य सर्व-लक्षण-सम्पदः ॥१७॥ [१७

यदि नाऽधर्म-बहुलः स्याद् अयं राक्षसेश्वरः ।

१७] स्याद् अयं स्वर्ग-लोकस्यैव स-शक्रस्योऽपि रक्षिता ॥१८॥ [१८

तेन खल्व् अस्य वि-भ्रान्ता देवाश् चाऽसुर-मानवाः ।^२

१८] अयं ह् उत्-सहते क्रुद्धः कर्तुम् एकाऽयनं जगत् ॥१९॥ [१९

इति चिन्तां बहु-विधां चकार हनुमांस तदा ।

१९] दृष्ट्वा राक्षस-राजस्य प्र-भावम् अ-मितौजसः । [२०

N] गाम्भीर्यं च श्रियं चैव मनसा च वि-सिस्मि(?)ष्मि)ये ॥ २० [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रीवण-दर्शन

नाम पचच्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

१ रा प्र व म ल, ल_२-अहो रूपमहो वीर्यमहो सत्त्वमहो बलम् ।
 २ आ-०लक्ष्मण० । ३. फ च प्र व म ल, ल_२ अ-सुरलोकस्य । ४. फ च
 प्र व म ल, ल_२-०पि हि रक्षिता । अ-०पि च रक्षिता । ५. फ-तेन
 खल्वद्य विभिदुर्देवा सासुरमानुषाः । न रा प्र व म ल, ल_२-तेन खल्वद्य
 विभिदुर्लकाः ससुरदानवा । अ-विभेत्यस्माद्धि वीराद्धि लोकः ससुरदानवः ।
 ६. रा प्र व म ल, ल_२ अ-अयमुत्सहते वीरः । ७ फ-हनुमन्कपिः ।
 ८ च रा प्र व म ल, ल_२-विस्मय गतः । ९. फ-नास्ति । १०. अ-इति ।
 ११ रा प्र व म ल, ल_२-हनुमदर्शनं ॥

[वं-४६]= [षट्चत्वारिंशः सर्गः] =[दा-५०]

- तम् उद्-ईक्ष्य महा-त्राहुः पिगाऽक्षं पुर-तः स्थितम् ।
 १] रोषेण महताऽऽविष्टो रावणः शत्रु-रावणः ॥१॥ [१
 स राजा रोष-ताम्राऽक्षः प्र-हस्तं रत्नसां वरम् ।
 २] काल-युक्तम् उवाचेदं वचो विपुलै-विक्रमः ॥२॥ [४
 दुर्-आत्मा पृच्छयताम् एष किम् त्वं किं वा प्र-योजनम् ।
 ३] वैनं भयं किम्-अर्थं च राक्षसानां च तर्जनम् ॥३॥ [५
 रावणस्य वचः श्रुत्वा प्र-हस्तो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 ४] समा-श्वसिहि भद्रं ते न भीः कार्या कपे त्वया ॥४॥ [७
 यदि वां त्वं महेन्द्रेणं प्रेषितो रावणाऽऽलयम् ।
 ५] तत्त्वम् आ-ख्याहि मा ते भूद् भयं वानर-सत्तम ॥५॥ [८
 यदि वैश्रवणस्य त्वं यमस्य वरुणस्य वा ।
 ६] चौरु रूपम् इदं कृत्वा प्र-विष्टो नगरीम् इमाम् ॥६॥
 विष्णुना प्रेषितो वाऽपि लङ्का-विजय-काक्षिणा । [९
 ७] न हि ते वानरं तेजो रूपं-मात्रं तु वानरम् ॥७॥^{१०}
 सखं त्वं कथय क्षिप्रं ततो वानर मोक्ष्यसे ।^{१०} [१०
 ८] अ-नृतं वेदेतस् त्व् अद्य दुर्-लभं तव जीवितम् ॥८॥

१. च रा प्र व म ल_१ ल_२-रावणो लोकरा० । २. अ-रक्षसोऽब्रवीत् ।
 ३. प्र-विद्धववि० । ४. अ-नास्ति । ५. फ च रा व-दुष्टात्मा । ६. फ-किम-
 त्रास्य । आ-कस्त्व वा कि । ७. आ-वनभङ्ग । फ-वनभङ्गः । ८. फ-
 किमर्थोय । ९. फ-त्वया कपे । १०. फ-तावत्त्वमिन्द्रेण । ११. फ-तेऽस्तु ।
 अ-भूत्ते । १२. फ-वानर मोक्ष्यसे । १३. आ-च । १४. आ-त्वं तु ।
 १५. आ-लङ्कां वि० । १६. आ-रूपं मात्र । १७. म-नास्ति । १८. अ-मोक्षसे ।
 १९. फ च रा प्र व म , ल_२ अ-वदतो ह्यय । २०. अ-जीवनम् ॥

- अथ-वा यन्-निमित्तं ते प्र-वेशो रावणाऽऽलये । [११
 ९] तद् एव कथय क्षिप्रं बहुना किं प्र-योजनम् ॥१॥ [N
 १०पू] एवम् उक्तो हरि-वैरस् तं राक्षस-गणेश्वरम् ।
 ११उ] अब्रवीन् नाऽस्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य वा ॥१०॥ [१२
 धन-देने न मे सख्यं विष्णुना नाऽस्मि चोदितैः ।
 १२] जातिर् एव ममैषा हि वानरोऽहम् इहाऽऽगतः ॥११॥ [१३
 दर्शने राक्षसेन्द्रस्य दुर्-लभे सति यन् मया ।^{१०}
 १३] वनं राक्षस-राजस्य दर्शनाऽर्थं वि-नाशितम् ॥१२॥ [१४
 तैस्ते ते^३ राक्षसाः प्राऽऽप्ता बलिनो युद्ध-काञ्चिर्णः ।
 १४] रक्षणाऽर्थं तु देहस्य योधितास् ते मया रणे ॥१३॥ [१५
 अस्त्र-पाशैर् न शक्योऽहं बद्धुम् अत्यै-आयतैर् अपि ।
 १५] पिता-महाद् एव वैरो मम ह्य एष उपाऽऽर्गतैः ।^{१०} [१६
 राजानं द्रष्टु-कामेन मयाऽऽत्रं न नि-वारितम् ॥१४॥
 १६] विप्रै-युक्तो महाऽस्त्रेण रक्षोभिः परि-पीडितैः । [१७
 दूतोऽहम् ईहं संप्राऽऽप्तो राघवस्यैऽति-तेजसः ॥१५॥ [१८उ

१. फ-राक्षसालये । प्र-रावणालय ॥ २. अ-हरिवरो राक्षसानां
 ग० । ३. आ-च । ५. च-धनदस्य । ५ फ रा-नोदितः । ६. ल_१
 ल_२-एवं । ७ अ-दर्शन । ८. अ-दुर्लभ चाति । ९ फ-तन् ।
 १०. रा-नास्ति । ११. फ-हि राक्षसेन्द्रस्य । रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 च राक्षसेन्द्रस्य । १२ रा प्र ब म ल_१ ल_२-दर्शनाय । १३ फ-
 ततश्च । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-दुर्मदाः । १५ फ-
 अप्यायतैर् । १६. फ-मया पुरा लब्धो वरो महान् । अ-ह्येवमुपागतः ।
 १७. रा प्र ब ल_१ ल_१-नास्ति । १८. फ-निवर्तितम् । १९ आ रा ब म
 ल_१ ल_२-विप्रमुक्तो । फ-विप्रमुक्तोहमस्त्रेण । २० रा ब म ल_१ ल_२-
 रक्षोभिरतिपीडितः । प्र अ-रक्षोभिरभिपीडितः । २१. रा-इति । २२ फ अ-
 राघवस्यामितौजसः । ल_२-राघवस्य महात्मनः ॥

१८] श्रूयतां चाऽपि वचनं मम तथ्यम् इदं नृपे । [१९
N] रामो यद् आह धर्माऽऽत्मा स च राजा महा-रथः ॥^३१६॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्य
नाम षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥^१४६॥

१ फ अ-त्वया । २ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-हरीश्वरः ।
३ फ-नास्ति ॥ ४ फ अ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

[वं—४७]= [सप्तचत्वारिंशः सर्गः] =[दा—५१]

- ते सम-ईक्ष्य महा-सत्त्वं सख-वाग् हरि-पुंगवः ।
१] वाक्यम् अर्थ-वद् अ-व्यग्रम् उवाच पवनाऽऽत्म-जः॥१॥[१
अहं सुग्रीव-सन्देशाद् इह प्राऽऽप्तस् तवाऽऽल्यम् ।
२] राक्षसेश हरीऽऽशस् त्वाम् इदं कौशल्यम् अब्रवीत्॥२॥[२
रौद्रः शृणु समा-देशं सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।
३] धर्माऽर्थीय हितं चैव ईह चाऽमुत्र च क्षमम् ॥३॥[३
राजा दशरथो नाम रथ-कुञ्जर-वाजि-मान् ।
४] पितेव बन्धुर लोकानां मुरेश्वर-सम-द्युतिः ॥४॥[४
ज्येष्ठस् तस्य महा-बाहुः पुत्रः प्रीति-करः प्रभुः ।
५] पितुर् नि-देशान् निष्-क्रान्तः प्र-विष्टो दण्डकं वनम् ॥५॥[५
लक्ष्मणेन समं भ्रात्रा सीतया वाऽपि भार्यया ।
६] महर्षिभिर् अनु-क्रान्तं धर्म्यं पन्थानम् औ-स्थितः॥६॥[६
तस्य भार्या वने नष्टा सीता नाम यशस्-विनी ।
७] वैदेहस्य सुता राज्ञो जैनकस्य महाऽऽत्मनः ॥७॥[७

१. फ च रा प्र ब म ल, ल_२-सत्ववान् । २. च प्र ब ल, ल_२-वाक्यं यथावद् । ३. रा प्र ब ल, -त्वां कुशल परिपृच्छति । अ-त्वां आता कौ० । ४ ल_२-नास्ति । ५ अ-भ्रातुः । ६. आ-ममादेश । ७ फ अ-धर्मार्थोपहित युक्तभिह । रा प्र ब म ल, ल_२-धर्मार्थोर्हित । ८ आ-०जिनाम् । ९. आ-पितुः । १०. च-नियोगात्स-प्राप्तः । रा प्र ब म ल, ल_२-नियोग सप्राप्य । अ-निदेशनियतः । ११. रा प्र ब म ल, ल_२ अ-सह । १२. रा प्र ब म ल, ल_२-सह । अ-चापि । १३. आ-०धर्मपन्था० । रा-धर्मपन्थानमाश्रितः । अ-०नमाश्रितः । १४. फ अ-मनस्विनी । १५. आ-सुग्रीवेण च सगतः ॥

- म मार्ग-माणस् तां देवीं राज-पुत्रः सहाऽनु-जः ।
 ८] ऋष्यमूकं च संप्राऽऽप्तं सु-ग्रीवेण च संगतः ॥८॥^१ [८
 तस्य तेन प्रति-ज्ञातं सीतायाः परि-मार्गणम् ।
 ९] सु-ग्रीवस्य च रामेण हरि-राज्यं प्रति-श्रुतम् ॥९॥ [९
 ततस् तेन वने हत्वा राज-पुत्रेण वालिनम् ।
 १०] सु-ग्रीवः प्राऽऽपितो राज्यं हर्ष-ऋक्ष-पुवगाऽधि-पः ॥१०॥^{१०} [१०
 स सीता-मार्गणे व्यग्रः सु-ग्रीवः सख-संगरः ।
 ११] हरीन् सं-प्रेषयामास दिशः सर्वा हरीऽऽश्वरः ॥११॥ [११
 तां हरीणां सहस्राणि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ।
 १२] दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते ह्यं अथश् चोपरि चाऽम्बरे ॥१२॥ [१२
 वैनतेय-समाः केचित् केचित् तत्राऽनिलोपमाः ।
 १३] अ-संग-गतयश् चाऽन्ये महा-काया महा-जवाः ॥१३॥^१ [१३
 अहं तु हनुमान् नाम मारुतस्थौरसः सुतः ।
 १४] सीतायाः कारणात् तूर्णं योजनानां शतं प्लुतः ॥१४॥^१ [१४
 तद् भवान् दृष्ट-तत्त्वाऽर्थः तपः-कृत-परिश्रमः ।
 १५] पर-दारान् महा-प्राज्ञ नोप-रोद्धुं त्वंम अर्हसि ॥१५॥ [१५
 न हि धर्म-विरुद्धेषु बहू-अपायेषु कर्मसु ।
 १७] मूल-घातिषु सज्जन्ते बुद्धि-मन्तो भवद्-विधाः ॥१६॥ [१६

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-राजपुत्री । २. च अ-ऋष्यमूकः अनुप्रासः ।
 रा प्र ब म ल_१ ल_२ -ऋष्यमूक गिरि प्रासः । ३. आ-नास्ति । ४. आ-रणे ।
 ५. फ म अ-स्थापितो राज्ये ॥ ६. रा-प्रतिस० । ७. प्र म ल_१ -सुग्रीवस्या-
 भ्यनुज्ञया । ल_२ -सुग्रीवस्याभ्यनुग्रहाः । ८. रा ब नास्ति । ९. म-०यः
 केचिद्धरिवीरा । १०. रा प्र ब ल_१ ल_२ नास्ति । ११. ल_२ -नास्ति ।
 १२. आ-०रिग्रहः । १३. म-०द्भुमिहाहति । रा ल_१ ल_२ -समर्हसि ।
 प्र ब-समर्हति ॥

- केश् च लक्ष्मण-मुक्तानां शैराणां नत-पर्वणाम् ।
 १८] दीप्तानाम् अग्र-तः स्थातुं शक्तो देवाऽसुरेष्व् अपि ॥१७ [१९
 न चाऽपि त्रिषु लोकेषु राजन् विद्येत कश्चन ।
 १९] राघवस्य व्य-अलीकं च कृत्वा यः सुखम् आप्नुयात् ॥१८ [२०
 त्वं तु काल-हितं वाक्यं धर्म्यम् अर्थाऽनु-पालितम् ।
 २०] मन्यस्व नर-देवाय जानकी प्रति-दीयतामै ॥१९॥ [२१
 दृष्ट्वा हीऽयं मया देवी लब्धं यद् इह दुष्-करम् ।
 २१] उत्तरं कर्म यच्च छेषं^१ निमित्तं तत्र राघवः ॥२०॥ [२२
 लक्ष्मिनेयं च वि-जने मया शोक-परायणा ।
 २२] गृहीतां किं न जानासि पञ्चाऽऽस्याम् इव भोगिनीमे^२ २१ [२३
 नेयं जरयितुं शक्या साऽसुरैर् अमरैर् अपि ।
 २३] विष-संपृक्तमं अत्य-अर्थं भुक्तम् अन्नम् इवौजसा ॥२२ [२४
 अप-कुर्वन् हि रामस्य साक्षाद्^३ अपि पुरं-दरः ।
 २४] न सुखं प्राऽऽप्नुयाद् राजन् किं पुनस् तद्-विधो जनः^४ २३ [२४
 यां सीतेत्य् अभि-जानासि सेयं^५ तिष्ठति रूपिणी ।
 २५] काल-रात्रीऽति तां विद्धि सर्व-लंका-निवासिनाम् ॥२४ [२५
 तपः-सन्तान-लब्धस् ते योऽयम् ऋद्धि-परिच्छेदः ।
 २७] न सै नार्शयितुं न्यार्थ्यं आत्म-त्राण-परिच्छेदः ॥२५ [२५

१. फ-कश्चिद्धमण० । २. फ-बाणाना । ३. फ-य कृत्वा सुखमवा-
 प्नुयात् । ४. आ-तं । ५. रा-जानकीं प्रतिवेदय । ६. आ-दृष्ट्वा ।
 ७. आ-द्वेयः । ८. ल_१-गृहीत्वा । ९. ल_१-पन्नगाम् । १०. अ-०सस्पृष्टम् ।
 ११. आ-एव । १२. प्र-ता सर्षामिव मन्दिरे । ल_१-०ति तेऽप्रतः ।
 १३. अ-कालरात्रि हि । १४. च रा प्र ब ल_१ ल_२-०सचयल० ।
 १५. आ-परिच्छन्दः । १६. रा ब म ल_१ ल_२-सन्न्यासयितु । प्र-सन्न्यासयितु ।
 १७. आ-न्याय्यम् । १८. फ-०परिग्रहः ॥

- अ-वध्यतां तपो-वीर्याद् भवता यदि मन्यते ।
 २८] आत्मनश् चाऽसुरैर् देवैर् हेतुस् तत्राऽप्य् अयं महान् २६ [२६
 स हि रामः स-सुग्रीवो नैवं देवो नै पन्नगः ।
 N] नाऽसुरो नैवं गन्धर्वो न यक्षो नैवं किन्नरः ॥२७॥ [२७
 N] मानुषो राघवो राजर्न सु-ग्रीवश् च हरीऽऽश्वरः ।
 ताभ्यां प्राण-परित्राणं कथं राजन् करिष्यसि ॥२८॥ [२८
 ३०] न च धर्मोऽपि सं-हायो ह्य अ-धर्म-फल-संयुतः ।
 स एव फलम् अभ्येति धर्मो नाऽधर्म-नाशनः ॥२९॥ [२९
 ३१] प्राऽऽप्तं धर्म-फलं तावद् भवता नाऽत्र सं-शयः ।
 फलम् अस्याऽप्य् अ-धर्मस्य क्षिप्रम् एवोप-भोक्ष्यते ॥३०॥ [३०
 ३२] जन-स्थानं वधं बुद्ध्वा वालिनश् चौऽपि सं-क्षयम् ।
 राम-सुग्रीव-सख्य च बुध्यस्व हितम् आत्मनः ॥३१॥ [३१
 ३३] कामं खल्व् अहम् अप्य् एकः स-वाजि-रथ-कुंजराम् ।
 लंकां नाशयितुं शक्तम् तस्यैष तु विनिश्-चयः ॥३२॥ [३२
 ३४] रामेण हि प्रति-ज्ञातं हर्य-ऋक्ष-कपि-सन्निधौ ।
 उत-सादनम् अ-मित्राणां क्षिप्रं तच्च च करिष्यति ॥३३॥ [३३
 ३५] तद् अलं काल-पाशेन सीता-विग्रह-रूपिणा ।
 ३६] स्वयंस्कन्धाऽव-सक्तेन क्षेमम् आ-लोकयाऽऽत्मनः ॥३४॥ [३६

१. म०ध्वतां । २. रा प्र ब ल, ल२-नास्ति । ३. ल, ल२-न देवो
 न च । ४. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-न च । ५. फ च रा प्र ब
 अ-न च । ६. ब म ल, ल२-राजा । ७. अ-स च राजा । ८. फ म-
 हि । ९. च म-धर्मोपसं० । ल२-धर्मो हि । १०. अ-०लसहितः ।
 ११. फ-आप्नोति । अ-अन्वेति । १२. अ-०स्थाने वधं । १३. अ-
 चैव । १४. फ-हि बुध्यस्वाहि० । १५. आ-तस्यैकस्य ॥ १६. च रा
 प्र ब ल, ल२-तत्तु ॥ १७. फ-कण्ठावसक्तेन चिन्त्यतां हितमात्मनः ॥

सीतायास् तेजसा दग्धां राम-क्रोप-प्रदीपिताम् ।

N] दह्य-मानाम् इमां पश्य लंकां स-रथ-कुञ्जराम् ॥३५॥ [३७

N] तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वानरस्य महाऽऽत्मनः ।

३६उ] आ-ज्ञापयद् वधं तस्यै रावणः क्रोध-मूर्च्छितः ॥३६॥ [५२, १

स तस्य तद् वाक्यम् अ-दीन-भाषिणः

कपि-प्रवीरस्य नि-शम्य वि-प्रियम् ।

दशाऽऽननः कोप-विवृत्त-लोचनः

N] समा-ऽदिशत् तत्र महा-कपेर् वधम् ॥३७॥ [४६

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्य

नाम सप्तचत्वारिंशः सर्ग ॥४७॥

—

[बं-४८]= [अष्टाचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-५२]

- आ-ज्ञप्ते तु वधे तस्य रावणेन दुर्-आत्मना ।
१] नि-वेदितै-वतो वाक्यं नाऽनुमेने विभीषणः ॥१॥ [२
राक्षसाऽधि-पति क्रुद्धं तद् अ-कार्यम् उर्षे-स्थितम् ।
२] विदित्वा चिन्तयामास कार्यं कार्य-विदां वरः ॥२॥ [३
निश्चितार्थं ततः साम्ना पूज्यं शत्रु-जिद् अग्र-जम् ।
३] उवाच हितम् अत्य्-अर्थं वाक्यं वाक्य-विदां वरः ॥३॥ [४
राज-वृत्त-विरुद्धं च लोक-वृत्ते चं गहितम् ।
४] सर्व-थाऽसदृशं वीर कपेर् अस्य प्र-मोषणम् ॥४॥ [५
अ-संशयं शत्रुर् अयं प्र-वृद्धः

कृतं ह्य अनेनाऽप्रियम् अ-प्रमेयम् ।^{१५}

नं^{१६} दूत-वध्यां तु^{१७} वदन्ति सन्तो

५] दूतस्य दण्डा बहवः प्र-दिष्टाः ॥५॥ [१४

वैरूप्यम् अंगेषु केशा-निपातो

योग्यं^{१८} तथा लक्षण-संनिर्पातः ।^{१९}

१. आ-तत्र । २. फ ल_१-हनूमतः । अ-महात्मना । ३. म ल_१ ल_२-निवेदित ततो । अ-निवेदिते ततो ॥ ४. आ-तस्य का० । फ अ-तच्च कार्यमुपास्थितम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-तद्व्यर्थमुप० । ५. आ-कार्यविधिम्प्रति ॥ ६. च म-०तार्थं । ७. फ-पूजयित्वा स रावणम् । आ-पूर्वशत्रु० । ८. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९. प्र-०वृत्तं । १०. फ अ-न । ११. ल_२-न मारणम् । १२. फ-नास्ति ॥ १३. अ-प्रवृत्त. । १४. च रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । १५. फ अ-दूता ह्यवध्यास्तु । ल_१-न दूतवाच्य हि । ल_२-दूत न वध्य हि । प्र म रा-०वध्या हि ॥ १६. म-कशाभिघातो । १७. फ म-मौढ्य । अ-मौन्य । १८. अ-०पाताः । १९. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ।

एतान् हि दूते प्र-वदन्ति दण्डान्^३

६] दूतस्य दण्डो हि वधोऽप्रशस्तः ॥६॥ [१५

कथं हि धर्माऽर्थ-विनीत-बुद्धिः

पराऽवर-प्रत्यय-निश्चिताऽर्थः ।

भवद्-विधः कोप-वशे नँ (१नु) तिष्ठेत्

७] क्षोभं न गच्छन्ति हि सत्त्वं-वन्तः ॥७॥ [१६

नं धर्म-वादे न च लोक-वृत्ते

न शास्त्र-बुद्धौ स्वं-मतेन चाऽपि ।

विद्येते कश्चित् तव तुल्य एकम्

८] त्वम् उँत्तमः सर्व-सुराऽसुराणाम् ॥८॥ [१७

न चाप्य् अस्य कपेर् घाते कश्चित् पश्याम्य् अहं गुणम् ।

९] तेष्व् एव पात्यतां दण्डो यैर् अयं प्रेषितः कपिः ॥९॥ [२०

साधुर् वा यदि वाऽसाधुः परैः^{१०} सं-प्रेषितो ह्य् अयम् ।

१०] ब्रुवन् पराऽर्थ पर-त्रान् न वधं प्राऽऽप्तुम् अर्हति ॥१०॥ [२१

अपि चाऽस्मिन् हते राजन् नाऽन्यं पश्यामि वानरम् ।

११] इह यः पुनर् आ-गच्छेत् परं पारं महोदधेः ॥११॥ [२२

१. आ-एता । २. आ-दण्डा । ३. रा ब ल_१ ल_२-नास्ति । ४ च प्र-
दण्डो न वधः प्रदिष्टः । फ अ-दण्डो हि वधो न दृष्टः । म-वधस्तु दूतस्य न नः
श्रुतेषु । रा ब-नास्ति ॥ ५. फ-धर्मादनपेत० । अ-च धर्मार्थविदग्धबु० ।
आ-०र्थविनीतवद्भिर् । ६. आ-भवद्विधैः । फ-पराभवः । ७. फ-०पवशे-
ऽधितिष्ठेत् । रा-०पमथ प्रतिष्ठेत् । ब प्र म ल_१ ल_२-०पमथाधितिष्ठेत् । ८ फ-
क्रोधं । ९ आ-पत्यवन्तः ॥ १०. आ-नास्ति । ११. फ-०बुध्यास्त्रम० । अ-बुध्या
स्व० । १२. फ-बलेन तुल्यस्तव कश्चिदस्ति । १३. फ च-स्व ह्युत्तमः ॥
१४. आ-अयं ॥ १५ आ-परैरेष समर्पितः । फ-परैरेष समर्पितम् । १६.
आ-श्रुवं परार्थं । फ-श्रुवं परार्थी ॥ १७. अ-खेचरम् ॥

- तस्मान् नाऽस्य वधे यत्रः कार्यः पर-पुरंजय ।
 १२] भवान् सेन्द्रेषु देवेषु यत्रम् आ-स्थातुम् अर्हति ॥१२॥ [२३
 अस्मिन् वि-नष्टे हि न दूतम् अन्यं
 पश्यामि यस्मै तौ नर-राज-पुत्रौ ।
 युद्धाय युद्धैर्षभ दुर्वि-नीताव्
 १३] उत-तेजयेद् वै भवतो वि-रुद्धौ ॥१३॥ [२४
 पराऽऽक्रमोत्साह-वता दृढेन
 सुराऽसुराणाम् अपि दुर्-जयेन ।
 त्वया मनो-नन्दन नैर्ऋतानां
 १४] न राघवः शक्यति योद्धुम् आजौ ॥ १४ ॥ [२९
 हिताश् च शूराश् च सु-मानिताश् च
 कुलेषु जाताः सुमहा-गुणेषु ।
 यशम्-विनः शस्त्र-भृतां वराश् च
 १५] कोट्य-अग्र-शम् ते सु-भृताः सदैव ॥१५॥ [३०
 तद् एक-देशेन बलस्य तावत्
 कश्चित् तवाऽऽदेश-कृतोऽभियोगः ।

१. प्र म ल_१ ल_२—सर्वेषु । २. फ-आस्थितुम् ॥ ३. फ-यौ ।
 ४. अ-नरदेव० । ५. प्र म ल_१ ल_२—योधर्वभ । ६. आ-अयोजयेयो ।
 रा ब म ल_१ ल_२—बुध्येत गत्वा । अ-बुधौ जयेद्यौ । ७. फ-भवता ॥
 ८. प्र-चारण । ल_२—रावणः । ९. रा ब म ल_१ प्र ल_२—कर्तुम् ॥
 १०. रा ब म ल_१ ल_२—कार्योद्यतास्ते । प्र-कार्योद्यतास्ते । ११. फ-
 कोक्यश्च सख्ये सुभृताश्च वीराः । अतः परमधिकः पाठः-फ-पतैः
 समेतैः सहितो हि राजंस्त्वं योत्स्यसे तौ खलु राजपुत्रौ । तस्माद्यं
 गच्छतु तत्र मुक्त. समानयत्वाशु गतासुकल्पौ ॥ १२ अ-०शश्रुताभियोग. ।
 रा-०तो वियोगः ।

तौ राज-पुत्राव् उप-गृह्य मूढौ

१६] परेषु तत्त्वं प्र-गृहाण सर्वम् ॥१६॥ ? [३१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीर्षण-वाक्य

नामाऽष्टाचत्वारिंशः सर्गः ॥४८॥

१. अ-अति० । २. आ-सर्वे । ३. च रा प्र ब म ल_३ ल_२-
प्रतिगृह्य । ४. आ-तत्त्वम् । ५. अ-सर्वात्मना समग्रदुष्प्रधर्ष ॥
६. ल^१-रावणवाक्य । अ-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे सर्गः ॥

[बं-४९]= [एकोनपंचाशः सर्गः] =[दा-५३]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा दश-ग्रीवो महा-बलः ।

१] देश-कालाऽन्वितं भ्रातुर् वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

सैयम् उक्तं हि भैवता दूत-वैध्या वि-गर्हिता ।

२] अवश्यं तु वधाद् अन्यः क्रियताम् अस्य नि-ग्रहः ॥२॥ [२

कपीनां किल लांगूलम् ईष्टं भवति भूषणम् ।

३] तद् अस्य दीप्यतां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ॥३॥ [३

ततः पश्यन्त्स् इमं दीनम् अङ्ग-वैरूप्य-कर्षितम् ।

४] मित्राणि ज्ञातर्यः सर्वे बान्धवाः स-सुहृद्-जनाः ॥४॥ [४

आ-ऽज्ञापयद् राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वं स' स'-त्वरम् ।

N] लांगूलेन प्र-दीप्तेन रत्नोभिः परि-णीयताम् ॥५॥ [५

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा राक्षसा रण-कर्कशाः ।

५] वेष्टयन्ति स्म लांगूलं जीर्ण-कर्पास-कर्पटैः ॥६॥ [६

सं वेष्टयमाने लांगूले व्य-अवर्द्धत ततः कपिः ।

६] शुष्कम् इन्धनम् आ-साद्य वनेष्व् इव हुताऽशनः ॥७॥

तैलेन परि-पिच्छ्याऽथ तेऽग्निं तत्राऽर्प्युं अर्पातयन् । [७

१ ल_२-श्रुत्वावरजस्य मनीषिणः । फ-दशग्रीवः सहासुरैः । ब-ह्यनु-
जस्य मनीषिणः । प्र ल_१-ह्यवरजस्य मनीषिणः । २. फ अ-कालहित ॥
३. अ-सम्यगुक्त त्वया भ्रातर । ४ फ-वाक्यं । ५. आ-अन्यत् ॥ ६. अ-
लांगूल दस । ७. अ-गच्छति ॥ ८. आ-कारितम् । फ रा म अ-कर्षितम् ।
६. फ-समिन्नज्ञा० । १०. फ-सकपीश्वराः । ११. अ-च स० । म-च चत्वराम् ।
१२. आ-नीयताम् ॥ १३ आ-जीर्णकार्पासिकैः पटैः । फ अ-जीर्णैः
कार्पासिकैः पटैः । ब ल_१ ल_२- कर्पासः ॥ १४. ल_२-सवे० ॥ १५. आ-
सिच्छ्याथ । १६. आ-तत्रावपा० । म-तत्र न्यपा० । ल_१ ल_२-
तत्राप्यतापयन् ।

- N] लांगूलेन प्र-दीप्तेन रात्रसाम् तं व्य्-अलोकयन् ॥८॥^१
 रोषोत्कर्ष-परीताऽऽत्मा बाल-मूर्य-समाऽऽननः । [८
 N] शुचि-व्यपर(?ग)मे चैवं स-विद्युत् तोय-दो यथा ॥९॥ [N
 स भूयः स-गतैः क्रुद्धै राक्षसैर् हरि-पुंगवः ।
 N] नि-वृद्धः कृतवान् वीरस् तत्-काल-सदृशी मतिम् ॥१०॥ [१०
 ७३] कामं खलु न मे शक्ता नि-वृद्धस्याऽपि राक्षसाः । [११पू
 N] क्रुद्धस्य पुर-तः स्थातुं सिंहस्येवेतरे मृगाः ॥११॥ [N
 ८पू] छित्त्वा पाशान् समुत्-पस हन्याम् अहम् इमान् पुनः । [११उ
 N] एषां चोऽपि मुपर्य-आप्तो राक्षसानाम् अहं युधि ॥१२॥
 किन्तु रामस्य प्रीत्य्-अर्थं वि-षहिष्येऽहम् ईदृशम् । [१३
 N] लङ्का चारितव्या मे पुनर् एव भविष्यति ॥१३॥ [१४पू
 N] इति क्षमेऽहम् एतेषां राक्षसानाम् इमां क्रियाम् । [N
 ८उ] अवश्यम् एव द्रष्टव्या लंकेयं रजनी-क्षये । [१५
 रात्रौ हि न मु-दृष्ट्वा मे दुर्ग-कर्म-विधानतः ॥१४॥^{१५} [१४उ
 ९] कामं वन्धैश् च भूयो मे लांगूलाऽऽदीपनेन च ।

१. आ-राक्षसास्तान् विलो० । २. अतः परमधिकः पाठः-म-स चाथ परैर्घोरै रात्रसैर्भीमविक्रमै ॥ ३. फ च रा-रोमहर्ष० । ब प्र म ल_१ ल_२-रोषहर्ष० । अ-रोषामर्ष० । ४. फ अ-०र्थनिमाननः । च-०र्थ इवाननः । रा-०र्थ इवोदितः । ५. फ-शुचिशुक्ले व्यतिक्रामे । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शुचिशुक्लव्यपगमे ॥ ६. च रा प्र ब ल_१ ल_२-शक्तिर्निबद्धस्यापि राक्षसैः । म-शक्ता बद्धस्यापि निशाचराः । ७. आ-हित्वा । ल_१ ल_२-भित्त्वा । ८. फ-गच्छतः परिधारणे । ९. प्र ब म ल_१ ल_२-एषामपि । अ-एषां वापि ॥ १०. म-च । ११. आ-दुर्गकर्मविधानतः ॥ १२. फ च-ज्ञात्वा-हम् । १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-न हि० । १४. फ च-सुदृश्या । १५. आ-नास्ति ॥

१०७] पीडां कुर्वन्तु रक्षांसि न च मे मनसः श्रमः ॥१५॥^१ [१६
१२३] ततस् ते^३ सं-वृताऽऽकारम् अ-ब्रुवन्तं महा-बलम् ।

प्र-गृह्य निर्-ययुः सर्वे राक्षसाः कपि-कुंजरम् ॥१६॥ [१७

१३] शंखं-भेरी-निनादैस् ते^४ घोष-वं(१यं) तैश् च कर्मभिः ।

१४४] राक्षसाः क्रूर-कर्माणश् चारयन्ति स्म तां पुरीम् ॥१७॥ [१८

अथोपवीत-सर्वाऽगः स्रस्त-सर्वेन्द्रिय-क्रियः ।

N] हनूमांश् चारयामास लंकां रावण-पालिताम् ॥१८॥ [१९

यथाऽपश्यन् निशि तदा भवनानि च रक्षसाम् । [२०पू

N] ततः परि-विशिष्टांश्च(१ष्टानि) स्वभावाद् ददृशे हरिः १९ [N

१५३] सोऽपश्यद् भूमि-भागांश् च सुवि-भक्तांश् च चत्वरान् । [२०उ

रथ्याश् च गृह-संवाधाः कपिः शृंगाटकानि च ॥२०॥ [२१पू

१४३] 'दुर्ग-कर्म च लंकायां सुनि-विष्टां(१ष्टं) सु-रक्षिणः(१तम्) । [N

N] गृहाणि च समृद्धानि ददर्शाऽऽलक्षितो बली ॥२१॥^{१५} [२१उ

चत्वरेषु चतुष्केषु तथा शृंगाटकेषु च ।

१. फ-मनसि क्रमः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-मनसि श्रमः ।
२. अतः परमधिकः पाठः-म-एवं चिन्तयतस्तस्य लांगूलं वेष्टितं परैः ।
घटानां ते सहस्रेण स्नेहस्य सिषिचुः क्रद्धाः । स्नेहावसिक्तं लांगूलं क्रूराः
प्रज्वालयन्ततः ॥ ३. फ-तं सवृताकारं सत्त्ववन्त । आ-ने सवृताकार सत्त्ववन्त ॥
४. अ-खरभेरीनिनादैश्च । फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-निनादैश्च । ५. फ-
घोषयन्तस्तस्ततः । म ल_१ ल_२-घोषयन्तः स्वक० ॥ ६. आ च रा प्र
ब म ल_१ ल_२ अ-अथोपस्थित० । ७ आ-स्वस्थः स० । च रा म- स्वस्थप० ।
८. आ-हनूमान् रमयामास ॥ ९ फ च-०ष्टां च तां पुरीं । रा प्र ब म ल_१-
०ष्टां च तां ददर्श पुरीं कपिः । ल_२ अ-०ष्टां च तां ददर्श पुरीं ॥ १० आ-
०सम्बन्धाः । ११. अ-गुप्ति० । १२. रा प्र ब म ल_१-लकायाः । १३ अ-
सुनिविष्टाश्च रक्षसः । १४. फ-नास्ति ॥

- N] घोषयन्ति हनूमन्तं चारीक (१र) ईति राक्षसाः ॥२२॥ [२२
 १६उ] दीप्यमाने ततस् तस्य लांगूलाऽग्रे हनूमतः ।
 राक्षस्यस् ता वि-रूपाऽक्ष्यः प्रोचुर् देव्यै तद् अ-प्रियम् २३ [२४
 १७] यस् त्वया कृत-संवादः सीते प्र-मुखं-तः कपिः ।
 लांगूलेन प्र-दीप्तेन स एष परि-गीयते ॥२४॥ [२५
 १८] श्रुत्वा तद् वचनं क्रूरम् आत्म-प्रहरणोपमम् ।
 जानकी शोक-सन्तप्ता हुताऽशनम् उपाऽऽगमत् ॥२५॥ [२६
 १९] मंगलाऽभि-मुखी तस्य श्रुत्वा सीता महा-र्कपेः ।
 उप-तस्थे विशालाऽक्षी नि-यता हव्य-वाहनम् ॥२६॥ [२७
 २०] यद् अस्ति गुरु-शुश्रूषा यद् अस्ति चरितं तपः ।
 यदि मां तारयत्य् आर्यः शिवो भव हनूमतः ॥२७॥ [२८
 २१] यदि कश्चिद् अनु-क्रोशस् तस्य मय्य् अस्ति धीमतः ।
 यदि वा भौंग्य-शेषो मे शिवो भव हनूमतः ॥२८॥ १ [२९
 २२] यदि मां वृत्त-संपन्नां तद-सर्व-गत-मानसाम् १ १
 २३पू] हुताऽशन वि-जानासि शिवो भव हनूमतः ॥२९॥ १ ३ [३०
 यदि मां तारयत्य् आर्यः कृत-ज्ञः सख-संगरः १ ४ [३१पृ
 परं पारं समुद्रस्य रक्षसाऽप-हृतां सतीम् १ ५
 N] अस्माद् दुःखीद् रघु-श्रेष्ठः शिवो भव हनूमतः ॥ ३० ३ ॥ [३१उ

१. च ब-वराक । ल२-चकार । २. आ च ब ल२-इव । ३. फ-नास्ति । ४. अ-
 शशुर् । ५. फ-स हनुमान् । ६. च रा प्र ब म ल१ ल२-ताम्रमुखः ॥
 ५. फ-सा श्रुत्वा । ७. फ-उदीरयत् ॥ ८. आ-कपिम् ॥ ९. फ-चैवैकपतीत्व ।
 म-वाप्येकपतीत्व ॥ अ-मां तारयेदार्यः ॥ १०. अ-शेवं । ११. फ म-नास्ति ॥ १२. फ-
 नास्ति । १३. रा म-नास्ति ॥ अतः परमधिकः पाठः-फ-यदि वा भार्य-
 शेषो मे शिवो भव हनूमत ॥ १४. रा ब प्र ल१ ल२ अ-नास्ति ।
 १५. रा प्र ब म ल१ ल२ अ-नास्ति । १६. म-दुःखानुसरोधात् । १७. रा ब
 प्र ल१ ल२-नास्ति ॥

- २३३] ततः शिवाऽर्चिर् अ-व्यग्रः प्रदक्षिण-शिखोऽनलः ।
ज्ज्वाल मृग-शावाऽक्षयाः शंसन्न् इव शिवं कपेः॥३१॥ [३२
- २४] ततः प्र-दीप्ते लांगूले चिन्तयामास वानरः ।
प्र-दीप्तोऽग्निर् अयं कस्मान् न दहति सर्व-शैः ॥३२॥ [४९
- २५] दृश्यते च महा-ज्वालां करोति च न मे रुजम् ।^६
शिशिरस्येव सं-तापो लांगूले मे प्रति-ष्ठितः ॥३३॥ [५०
- २६] अथवा तद् इदं व्यक्तं यद् दृष्टं पुत्रता मया ।
राम-प्रसादाद् आश्चर्यं सर्व-तः सरितां पंतौ ॥३४॥ [५१
- २७] यदि तावत् समुद्रस्य मैनाकस्य नगस्य च ।
रामाऽर्थे सं-भ्रमस् तादृक् किम् अग्निर् न करिष्यति३५॥ [५२
- २८] सीतायाश् चाऽऽनृ-शंस्येन तेजसा राघवस्य च ।
२९पू] पितुंश् च मम सख्येन न मां दहति पावकः ॥३६॥ [५३
- भूयः स चिन्तयामास मुहूर्त्तं कपि-कुंजरः ।
कथम् अस्मद्-विधस्येह बन्धनं राक्षसाऽधमैः ।
N] प्रति-क्रिया न युक्ता स्यात् संत्य-धर्म-पराक्रमैः^{१०} ॥३७॥ [५४
- ततश् छित्त्वा स तान् पाशान् वेग-वान् वै^{१५} महा-कपिः ।

१. फ-ततो विधूमः स्तिग्धार्चिः । च रा प्र ब म ल_१ ल_० अ-तत स्ति-
ग्धार्चिरव्य० । २. अ-०णमुखोऽनलः । ३. अ-शशन् ॥ ४. फ-सप्रदीप्त-
स्त्वय । ५. फ-पावकः । ल_१ ल_२-सर्वतः ॥ ६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-महाज्वालः
करोति न मनोरुजम् । अ-महाज्वालः करोति न च मे रुजाम् ॥ ७. आ-सपातो ।
८. फ-मन्ये । रा म ल_१ ल_२-सर्व । ९. फ-गिरौ चोदधिसभवे ॥
१०. आ-च धीमतः । फ-च तस्य च । ११. आ-सभ्रमं । १२. ल_२-
किमर्थं ॥ १३. ब-त्रायोश्च ॥ १४. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सति
मह्य पराक्रमे । रा-सति मध्यपराक्रमे । १५. आ-प्रतिक्रिया-
नुयुक्तस्याऽस्ति मह्य पराक्रमे ॥ १६. फ-छित्त्वात्मनः पाशान् वेगवान् ।

N] उत्-पपार्ताऽऽशु वेगेन ननाद च महा-बलः ॥३८॥ [५५

N] पुरेवं वि-चरन् श्रीमान् शैल-शृंगम् इवोन्नतम् ।

वि-विक्रं रक्षसां यानम् आ-ससादाऽनिलाऽऽत्म-जः३९[५६

३०] स भूत्वा शैल-संकाशः क्षणेन पुनर् आत्म-वान् ।

ह्रस्वतां समनु-प्राऽऽप्तो बन्धनानि व्य-अशार्तयत् ॥४०॥[५७

३१] वि-मुक्तश्च चाऽभवच्च छ्रीमान् पुनः पर्वत-सन्निभः ।

वीऽऽर्क्ष-माणश्च ददृशे परि-घं तोरणाऽऽश्रयम् ॥४१॥ [५८

३२] गृहीत्वा स महा-बाहुः कालाऽऽयस-परिष्कृतम् ।

३३पू] रक्षिणस् तान् पुनः सर्वान् सूदयामास मारुतिः ॥४२॥ [५९

स तांश् च हत्वा रण-चण्ड-वेगैः

सम्-ईक्षमाणः पुनर् एव लंकाम् ।

प्रदीप्त-लांगूल-कृताऽग्निमाली

N] प्राऽकाशताऽऽदिस इवांऽशु-माली ॥४३॥ [६०

ईव्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे हनुमर्ले-लांगूल-दीपिनं

नामैकोनपचाशः सर्गः ॥४९॥

-
१. फ रा ब प्र व म ल_१ ल_२-उत्पपात च । अ-उत्पपाताथ ॥
 २. फ-स पुरद्वारमाश्रित्य । आ-पुर्येवं विचरन् छ्रीमात् । म-पुनरेव वि० ।
 अ-पुरीद्वारं विशन् श्री० । ३. फ-विभक्त राक्षान् घोरान् । च रा प्र व म
 ल_१ ल_२-विविक रक्षसां वासम् ॥ ४. आ-बन्धनान्यवशात्तयत् । अ-
 बन्धनान्यवशात्तयत् ॥ ५. फ-स मुक्तश्च । ६. फ अ-वीक्ष्यमा० ॥
 ७. फ-तांस्तु । अ-वापि । ८. फ-विक्रमः । ९. आ-ईक्ष्य-
 माणः । १०. ल_१-लगतान्नि० ॥ ११ ल_२-इति । अ-नास्ति । १२.
 फ अ-लांगूलदीपनं । ब-लांगूलोदीपनं । प्र म-प्रदीपनं ॥

[वं-६०]= [पंचाशः सर्गः] =[दा-५४]

वीऽऽक्षमाणस् ततो लंकां कपिः कृत-मनोरथः ।

१] वर्धमान-समुत्साहः कार्य-शेषम् अचिन्तयत् ॥१॥[१

उत्तरं किं नु मे शेषं कर्तव्यम् इह सम्प्रति ।

२] यद् एषां रक्षसां भूयः सं-तापम् उप-पादयेत् ॥२॥[२

वनं तावत् प्र-मथितं प्र-वरा राक्षसा हताः ।

३] बलैक-देशः क्षुण्णितः शेषं दुर्ग-विनाशनम् ॥३॥[३

दुर्गे वि-नाशिते कर्म भवेद् अल्प-परिश्रमम् ।

४] अ-प्रयत्नेन कर्म स्यान् ममाऽपि स-फलः श्रमः ॥४॥[४

यो ह्य अयं मम लांगूले दीप्यते हव्य-वाहनः ।

५] अस्य सं-तर्पणं न्याय्यं कर्तुम् एभिर् गृहोत्तमैः ॥५॥[५

ततः सं दीप्तं-लांगूलः स-विद्युद् इव तोय-दः ।

६] भवनाऽग्नेषु लंकायां वि-चचाराऽनिलाऽऽत्म-जः ॥६॥[६

७पू] मुमोच हनुमान् अग्निम् अदीप्यते हुताऽशनः ।

प्र-दीप्तम् अग्निं पवनस् तेषु वेदमस्त्वं अचारयत् ॥७॥[७

८] ततः श्वसन-संयोगाद् अति-वेगो हुताऽशनः ।

१. च प्र म ल२ अ-बोध्य० । २. ब-गतम० । ३. अ-०महोत्साहः ।
 ४. अ-कार्यशेषं मे । च-किन्तु मे । ५. रा प्र ब म ल, ल२-
 सतापाय मनो दधे । फ च अ-उपपादये । ६. अ-रक्षसा । ७. आ-
 कुपितः । अ-क्षयितः । ८. रा ब प्र म ल, ल२-दुर्गस्य नाशने । ६.
 फ अ-कर्माणि मम स्यात् ॥ १०, च-सदीप्तलां० । ११. रा प्र ब म ल, ल२-
 लङ्काया । १२ फ-अग्निं प्रदीप्तम् । १३. फ-अपालयत् । च रा प्र ब
 म ल, ल२-अदाहयत् । १४. अ-प्रदीप्तमग्निं भवनेषु वेदमसु
 प्रोत्साहयत् सविभजन्मनोजवम् । ता चापि लंकां पुनरेव वानरः प्रोत्पत्य
 चोत्पद्य शनैरदाहयत् ॥

- ९पू] कालाऽग्निर् इव सं-दीप्तस् तेषु वेऽमस्त्वं अदृश्यत ॥८॥ [२२
 ततोऽनिलाऽनलौ क्रुद्धौ हनुमांश् चैव वीर्यवान् ।^१
 N] परि-तप्तौ तदौ लंका सा समन्ताद् अदृश्यत ॥९॥ [N
 क्वचित् काञ्चन-वर्णाऽऽर्भा तर्पनीय-निभा क्वचित् ।
 N] कृष्णाऽऽयस-सर्वर्णा चं क्वचिच्च च रजतोपमा ॥१०॥ [N
 फुल्लाऽशोक-निभां चाऽपि किञ्चकोपम-दर्शनां ।
 क्वचिद् धूमाऽऽवृता श्यामा ज्वलन्तीऽव स्व-तेजसा ।^२
 N] इन्द्रऽऽयुध-निर्भो भूत्वा नाना-वर्णा क्वचित्क्वचित् ॥११॥^३ [N

१ अ-वेऽमसु दृश्यते । २ ल_२-ततोऽनलाऽनिलौ । ३ ल_०-वानरः ।
 ४. अतः परमधिकः पाठः—म-परिक्षिप्य पुरीं लंका सर्वतः समदीपयत् ।
 लोकस्यास्य क्षये प्राप्ते दीप्तामिव वसुन्धराम् ॥ ततो निर्दह्यमानानि भवनानि
 चकाशिरे । महेन्द्रशिखराणीव दह्यमानानि सर्वत ॥ ज्वलनेन प्रदीप्तानि
 तोरणानि चकाशिरे । विद्युद्भिरिव बद्धानि मेघजालानि धर्मणि ॥ हर्म्या-
 प्रैर्दह्यमानैश्च शूलैः प्रज्वलितैरिव । प्रबभौ सा पुरी लंका महोल्काभिर्भय-
 ङ्करा ॥ ५ फ-परिक्षिप्य तदा । अ-परिक्षिप्य ततो । ६. फ-मा । ७ फ अ-
 अदीपयत् । प्र ल_२-अदह्यत ॥ ८ फ अ-०नवर्णाभस्तपनीयनिभः । ९.
 फ अ-सवर्णाभः । १०. फ अ-०पम. ॥ ११ फ अ-०निभश्चापि । राम
 ल_२-०निभा क्वपि । १२. फ अ-०सान्निभः । १३. फ अ-क्वचिद् धूमावृतः
 श्यामो विधूमो ज्वलितः क्वचित् । १४. फ अ-०धनिभो । १५ फ अ-
 ०वर्णः । १६. अतः पर आ-कोशेऽधिकः पाठो भवति । स चोत्तरं पठ्यमानस्य
 २३-तमोत्तरार्धादेः २६-तमपूर्वार्धाऽन्तस्य ग्रन्थस्यैव मूलतः पत्रक्रमव्यत्या-
 सप्रयोजतः । पुरस्ताद्द्वर्तमानोऽपार्थो द्विः पाठो द्र० । तथात्वे सत्येकस्मिन्नपि
 कोशे द्वयोः पाठयोर्मध्ये यत्कार्यांश्चिच्छेदो भवति तत्र काल एव कारण द्र० ।
 अथ पाठः—आ-आजग्नवानरश्रेष्ठं वाणैरादित्यसन्निभैः । आवर्त्त इव गागस्य
 तोयस्य विपुलो महान् । परिक्षिप्य हनूमन्तं सर्वतो रक्षसां बलम् ।
 ततो वातात्मजः क्रुद्धो हेमरूप्यसमाचितम् ॥ प्रासादस्य गृहीत्वा च स्तम्भं
 हेमविभूषितम् । भ्रामयित्वा तु तं वेगादिन्द्रायुधनिभं ततः ॥

- तनस् ते राक्षसाः सर्वे स-रावण-महा-बलाः ।
 N] बाल-वृद्धास् मुं-शोचन्तो निर्-ययुर् नगराद् बहिः॥१२॥ [N
 परस्परम् अव-ष्टभ्य हस्तं हस्तेन वेग्मनाम् ।
 धूमात् स्रवद्भिर् नयनैः क्रोशन्तश् चेतरेतरम् ।
 N] स्त्रियश् च ज्वलनाऽऽविष्टा भ्रमन्त्यो वै ततस्-ततैः॥१३॥ [N
 आकाशोत्-पतने शक्ता धरण्यां रजनी-चराः ।
 N] बभ्रमुस् तत्र तत्रैव ज्वाला-मालाऽऽकुले पथि ॥१४॥ [N
 मायाम् आ-श्रित्य दहनो महा-शब्दो भयानकः ।
 N] जीमूत-सदृशैर् नादैर् नदन् पर्य-अटने मंहीम् ॥१५॥ [N
 दग्धानि हि वि-मानानि नि-पेतुर् धरणी-तले ।
 N] वि-मानानीऽव सिद्धानाम् अम्बरात् पुण्य-संज्ञये॥१६॥ [N
 १०उ] तानि काञ्चन-जांलानि मुक्ता-मणि-लतानि च ।^{१२}
 भवनानि च दहन्ते शीर्यन्ते रत्न-वन्ति च^३ ॥१७॥ [N
 ११] वज्र-विट्टम-वैडूर्य-मुक्ता-रजत-सम्भवान् ।

१ फ च अ-कुद्धाः सरा० । रा प्र व म ल_१ ल_२-कुद्धाः रावणश्च म० ।
 २. फ-०वृद्धाश्च शो० । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०वृद्धाश्च शो० ।
 ३ आ-वेग्मनः । म-वेग्मनि । ४ आ-धूमाच्छ्रवद्भिर् । प्र व म ल_१ ल_२-
 धूमाद्वलद्भिर् । ५. अतः परमधिकः पाठः—म-विमानेभ्यः प्रदीप्तेभ्यः
 दह्यमाना वरागनाः । त्यक्ताभरणसंयोगा भयार्ता विप्रदुद्बुतुः । मुक्तेत्तरीय-
 संभ्रान्ता दृश्यमानपयोधराः । धावन्ति तत्र तत्रैव मृगयो दावादिता यथा ॥ ६
 रा प्र व म ल_१ ल_२-आकाशात्पतिताः । ७ आ-अटन् पर्यटते म० । फ-अटन्प-
 र्यटते बली । च-अटन् पर्यटते वशी । रा प्र व म ल_१ ल_२-अटन्परिवृतो वशी ।
 अ-अटते भृश । ८ फ अ-तु । च रा प्र व म ल_१ ल_२-च । ९ च रा
 प्र व म ल_१ ल_२-आकाशात्पतितानि च । अ-अंबरात्कालसक्षये । १० फ-
 ०नजातानि । ११ रा म ल_१ ल_२-०वृतानि । १२. व प्र-नास्ति । १३. फ-
 विमानानि व्यसीर्यन्त रत्नवन्ति च । व-नास्ति । १४. आ-०संभवाम् ।
 फ-०सहतान् ।

विचित्रं (?तान्) भवन्नैर् (?ने) धातून् स्यन्देना (?मा) नि (?नान्) ददाहे सः

१२] नाऽग्निस् तृप्यति काष्ठानां नाऽग्नेः स हरि-यूथ-पः ।

(?न) हनुमता (?न-) निरस्तानां राक्षसानां वसुं-धरो १९॥ [२९

१३] सीतयाऽभ्य-अर्थितो वहिर् लंकां राक्षसं-संकुलाम् । [N

ज्वाला-माला-परित्तेपैर् अदहनमारुताऽन्वितः ॥२०॥ [३४उ

१४] तेन शब्देन वि-ध्वस्ता धर्षितास् तेन चाऽग्निना ।

१५पू] अभि-पेतुस् ततो घोरीं हनुमन्तं निशा-चराः ॥२१॥ [३५

१७उ] संप्र-दीप्तैश् च शूलाऽग्रैः पाशैः खड्गैः परैश्वधैः ।

N] हनूमन्तं महा-वेगैर् अभ्य-अघ्नन् नैर्ऋतर्षभाः ॥२२॥ [३६

१५उ] ते राक्षसा भीम-बला नाना-प्रहरणाऽन्विताः । [३७पू

आ-जघ्नुर् वानर-श्रेष्ठं बाणैर् आदित्य-सन्निभैः २३ [N

१५] आ-वर्त्त इव तोयस्य गाँड्यस्य वि-पुलो महान् ।

१७पू] परि-क्षिप्य हनूमन्तं सं-वभौ रक्षसां गणः ॥२४॥ [N

१८उ] ततो वाताऽऽत्म-जः क्रुद्धो हेम-रूप्य-समावृतम् ।

प्रासादस्य समुद्-धृत्य स्तम्भं हेम-विभूषितम् ॥२५॥^१ [N

भ्रामयित्वा गुण-शतं नाम वि-श्राव्य चाऽऽत्मनः ।

१. व प्र म अ-विचित्रान् भवने । ल_२-विचितान् भवने । २. फ च रा
ब प्र म अ ल_१ ल_२-स्यन्दमानान् ददर्श । ३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नाग्नौ ।
४. फ अ-हनू० । ५. फ अ-०न्धराम् । ६. अ-शीतायाभ्यर्थितो ।
फ-सीतयाभ्यर्चितो । ७. फ अ-लकां वै राक्षसाकुलाम् ॥
८. आ-०मालप० ॥ ९. फ च-सक्रुद्धा । रा प्र ब म
ल_१ ल_२-सरब्धा । अ-वित्रस्ता । १०. फ-तदा । ११ ल_२-वीरा । १२ च
ब म ल_२-हनू० । १३. प्र-शैलाग्रैः । १४. आ-परस्वधैः । १५. फ अ-०वेगा
प्राक्षिपन् । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०वेगैराजघ्नुनै० । १६ ल_१-०त्यमर्चितैः ।
१७ फ अ-गागस्य तोयस्य । १८. आ-हेमरूपसमद्युतिम् । फ-
हेमरूपसमाचितम् । अ-हेमरूप्य समन्ततः । १९ रा-नास्ति । २०. फ-शतगुणं ।

- १९] जघान राक्षसान् घोरान् वज्रेणेन्द्र इवाऽमुरान् । [N
 N] नि-हत्य राक्षसांस् तत्र दिवम् एवोत्-पपात हं ॥२६३॥ [३७उ
 अथ वि-क्रम्ये सहसा सं-क्रामेन स गृहाद् गृहम् ।
 N] लंकाम् आ-दीपयामास वायु-वेगैः प्र-तापवान् ॥२७॥ [३८
 स लांगूलाऽव-सक्ताऽग्निर् मुक्तो मृत्यु-मुखाद् इव ।
 N] लंकां पर्य-अपतत कृत्स्नां खं ग्रहः सं-पतन् इव ॥२८॥ [३९
 तोरणेषु गवाऽक्षेषु हर्म्येषु शिखरेषु च ।
 N] तिष्ठमानं स्मं पश्यन्ति रान्तासाः प्लवगोत्तमम् ॥२९॥ [४०
 सर्व-तो हनुमान् एकः सं-पतन् स व्य-अराजत ।
 N] हुताऽशन इवाऽऽकाशे ज्वाला-माला-परिष्कृतः ॥३०॥ [N
 अन्तःपुर-विमानेषु रावणस्य महा-कपिः ।
 N] नि-पपाताऽग्नि-सहितो मूर्त्ति-मान् इव पावकः ॥३१॥ [N
 हुताऽशन-ज्वाल-समावृता सा

हत-प्रवीरा परमाऽऽर्त्त-योधा ।

हेनूमता कोप^३-बलाऽभिभूता

- २०] बभूव कालोप-हतेव लंका ॥३२॥ [४१
 स राक्षसांस् तांस् सु-वहन् नि-हृत्य

१. आ-च वरास् । २. म-सः । ३. रा नास्ति । ४. ल_१-अतिवि० । ५.
 आ-संक्रमद् । फ-संक्रमन् । रा-संक्रामद् । ६. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 ०पुत्रः । ७. फ-०र्यचरद् । ८. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-खे । ९. आ-तिष्ठमानाः ।
 फ-०मानन्तु । च रा प्र म ल_१ ल_२-०मानास्तु । १०. रा प्र ब म ल_१
 ल_२-०परिष्कृत । अ-०पुरस्कृतः । ११. फ-हुताऽशनेनाथ स० ।
 १२. फ च रा म अ-हनुमतः । १३. अ-कप० । १४. फ-तांश्च ब० ।
 १५. फ-निपात्य ।

वनं च भंक्त्वा बहु-पादपं तत् ।

वि-सृज्य रत्तो-भवनेषु चाऽग्निं

N] जगाम रामं मनसा महाऽऽत्मा ॥३३॥ [५६
स दीर्घं लीलैयोत्थाप्य लांगूलं भीम-दर्शनम् । [सर्ग५०

N] निर्-वापयामास तदा समुद्रे हरि-सत्तमैः ॥३४॥ [१

स तां भय-भ्रान्त-निशाचराऽऽकुलां

समुज्ज्वल-ज्वाल-हुताऽश्नाऽङ्किताम् ।

ददर्श लंकां हनुमान् महा-यशाः

N] स्वयम्भु-कोपोपहताम् इव क्षितिम् ॥३५॥ [५३

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लका-पर्वणि लका-दीहो

नाम पचाशः सर्गः ॥५०॥

१ फ-ततः । २ अ-दीर्घः । ३ फ-०लीलयोद्वृत्य । अ-०लीलयो-
छित्य । ४. रा प्र व म ल_१ ल_२-हरिपुगवः । अ-रूपिसत्तमः । ५. आ-
स्वयम्भुकोपाप० । रा व म ल_१ ल_२-स्वयम्भुवः कोप० । ६ ल_२-इति ।
रा-श्रीरामायणे । ६ फ प्र व म-नास्ति । ८. फ-लकाप्रदीपन । ज-
लकादहन । रा म ल_१ ल_२-लंकादीपन । व-लांगूलोदीपन । ९. अ-
सुन्दरकाण्डे लकाप्रदीपनो नाम सर्गः॥

[वं-५२]= [एकपंचाशः सर्गः] =[दा-N]

- N] प्रदीप्यमानं-लंगूले हनूमति महा-बले ।
जानकी दुःखं-सन्तप्तां सरमा वाक्यम् अब्रवीत् ।
१] दीप्य-मानां स्वयं लक्ष्म्या सन्ध्याम् औत्पतिकी यथा॥१॥
प्र-शमं गच्छ वैदेहि हनूमन्तं प्रति प्रिये ।
२] गतः सँ प्रियं-दूतम् ते छित्त्वा पाशान् इव द्विपः ॥२॥
स रान्नस-सहस्राणि वि-द्राव्यं हरि-पुंगवः ।
३] नि-हस्य रान्नसान् वीरान् दिवम् एवोत्-पपात ह ॥३॥
अथ वि-क्रम्य सहसा सं-क्रामन् स गृहाद् गृहम् ।
४] लंकां आ-दीपयामास वायु-पुत्रो महा-बलः ॥४॥^{१०}
५] स हि पुच्छाज्व-सक्तोऽग्निर् मुक्तो मृत्यु-मुखाद् इव ।
दावाऽग्निर् इव रोषेणं कपिः पावक-सन्निभः ।
९] ददाहेमां पुरीं लंकां कृत्स्नां रावण-पौलिताम् ॥५॥
सेयं रोष-परीतेन क्रुद्धेनेवाऽन्तकाऽग्निना ।
१०] कृत्स्ना प्र-दोह्यते लंका शिशिरेणेव पद्मिनी ॥६॥
प्रासादाः पाण्डुराऽभ्रौऽऽभा ज्वलनेन समा-वृताः ।
११] पर्वता इव दृश्यन्ते काञ्चनाऽर्जुन-धातवः ॥७॥

१ आ-प्रदीप्यमाने ला० । २ फ अ-शोक० । ३ प्र-स्वयं । ४. च
ब म ल_१ ल_२ प्र-औपयिकीं । रा-औपायिकीं । ५ फ-नास्ति । ६ च रा प्र ब
म ल_१ ल_२ अ-संप्रति दू० । ७ आ-वित्रास्य । ८ फ-च वरांस्तत्र ।
आ-राक्षसान्वीरो । ९ आ-सक्रमत् । १० फ-नास्ति ।
११ आ-०सक्तोऽग्नि । फ-पुच्छावसक्तोऽपि । च-०सिक्तोऽग्निः ।
ब-०सिक्ताग्निः । १२ फ-कोपेन । १३. फ-काल इवान्तकः । १४ फ-
प्रदीप्यते । ल_२ अ-प्रदहते । १५. आ-पाण्डुराभासा । अ-पाण्डुरज्वालाः ।
१६. फ-मेघाः सेन्द्रायुधा इव ॥

- अमी ज्वाला-परीतांऽगा भग्न-दंष्ट्राश् च कुञ्जराः ।
 १२] राज-मार्गेषु दृश्यन्ते मेघाः सेन्द्राऽऽयुधा इव ॥८॥^१
 सम्प्रदीप्त-कैलापाऽग्रा वि-कलापाश् च बर्हिणः ।
 १३] सं-क्रामन्त इवाऽऽभान्ति पुष्पिताः कमलाऽऽकराः ॥९॥^२
 क्वचित् किंशुक-वर्णाऽऽभाः क्वचिच्च छाल्मलि-सन्निभाः ।
 १४] रक्तोत्पल-निभाः काँऽपि दृश्यन्ते पावकाऽर्चिषः ॥१०॥^३
 रावणाऽन्तः-पुरुं सर्वं दह्यते सर्व-तोऽग्निना ।
 १६] दह्यते ननु देशोऽयं सीते यत्र तवाऽऽसनम् ॥११॥^४
 सा वायुना भ्रान्त-हुताऽऽशनाऽर्चिषा
 पुरी द्वाऽग्नि-प्रतिमेन सर्व-तः ।
 प्र-सहं लंकां प्लव-गेन धीमता
 हुताऽऽशनायोप-हृता यथा बलिः ॥१२॥^५
 १७] कपि-प्रमुक्तैर्न भृशैर्न वह्निना
 प्र-सह्य लंका वर-गात्रि दह्यते ।
 बल्लाद् बलि-श्रेष्ठ-तमेन धीमता
 गताऽऽसु-कल्पाश् च कृता निशा-चराः ॥१३॥^६
 N] न सन्ति यानानि न सन्ति राक्षसा
 गृहाण्य् अ-दग्धानि न सन्ति जानकि ।
 कृता हि लंका स-गृहाऽऽसैन-दुमा

१. म-अग्निज्वाला० । २. फ-नास्ति । ३. च रा अ-उप्रदीप्ता क० ।
 म-०स्तकलापाश्च । ४. अ-सक्रामन्ति । ५. रा-नास्ति । ६. फ अ-
 ०पुष्पाभाः । ७. आ-निकाशाश्च । ८. ०आ-पुरः । ९. फ अ-चैव सर्वतो
 दह्यतेऽग्निना । १०. आ-प्रविश्य लङ्का । ११. आ-०हते । अ-०हिता ।
 १२. म-०प्रवीरेण । १३. च रा प्र ब म ल, ल२-भृश स । १४. अ-
 कालात् कपिश्रे० । फ म-बलाद्धरिश्रे० । १५. आ-गताशु० । १६. आ-रक्षसा ।
 १७. च रा प्र ब म ल, ल२-गृहाणि द० । १८. फ-०हाचलदुमा । च रा प्र
 ब म ल, ०हा वनदुमा । ल२-०हा वनेगृहा । अ-०हा सराक्षसा ।

हुताऽशनेनाऽप्रतिमेन भस्म-सात् ॥१४॥

N] ततस् तु लंकां कुपिताऽग्नि-विद्रुमां
सम्-ईक्ष्य सर्वे कुपिता निशा-चराः ।

प्र-दुद्रुवुर् दारुण-दर्शना भृशं
हराव रावं चै मुँ-हर्षितो हरिः ॥१५॥

N] पुरीं प्र-दग्धां ज्वलनेन भास्वतां
मर्हाऽऽत्मना भाँमिनि सर्वतो-दिशम् ।

N] तवाऽर्थ-सिद्धिं प्रथमं तु खे-चरा
वि-नाशम् एतं हि वदन्ति पण्डिताः ॥१६॥

कृताम् अ-बुद्धिं प्र-वदन्ति सर्व-तः

१८] कपि-प्रवीरेण निशम्य धर्षिताम् ।

१९] पुरीम् इमां रावण-बाहु-पालितां

N] वि-नश्यमानां प्रसैम्-ईक्ष्य सर्व-शैः ॥१७॥

ततस् तु धैर्येण विचार्य मैथिली

प्र-शाम्य शोकाऽग्निम् अपां घटैर् इव ।

१. आ-कपिरग्निविद्रुतां । फ०ज्वलिताग्निवि० । च रा प्र म ल_१ ल_२
अ-०विद्रुतां । २. आ-समीक्ष्य सर्वां न्यथितां सुदुर्दशाम् । अ-समीक्ष्य
सर्वां मथितां सुदारुणाम् । ३. फ च रा-स । ४. च-च ह० । ५. आ-
नास्ति । ६. आ-भृश प्रदीप्तां । ७. फ-हुताऽशनादिताम् । ८. फ-सरावणां
भाविनि । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सरावणां । ९. आ-प्रवदन्ति ।
१०. फ-एतद्धि । ब म ल_२-एषा हि । ११. आ-निशम्य धर्षिताम् ।
१२. आ फ रा प्र ब ल_१ अ-नास्ति । १३. आ-च वदन्ति पण्डिताः ।
१४. ब-नास्ति । १५. आ-मैथिलि ।

N] गता प्रसादं मधुराऽक्षरं वचो
 १९.] निशम्य तस्या जहृषे ननन्द च ^१॥१८॥
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सरमा-वाक्य
 नामैकपञ्चाशः सर्गः ॥५१॥

१. च-निशम्य हर्षेण ननन्द जानकी । रा प्र ब म ल_१ ल_२-निशम्य
 तस्या जहृषे ननाद च । २. ल_२ अ-इति । ३. अ-लकादाहे सरमावाक्यं ।

[वं-५१]= [द्विपंचाशः सर्गः] =[दा-५५]

सं दीप्यमानां वि-ध्वस्तां त्रैस्त-रत्नो-गणां पुरीम् ।

१] अवेक्ष्यं हनुमालं लंकां चिन्तयामास वि-ह्वयः ॥१॥ [२
तस्याऽऽसीत् मु-महांस् त्रासः कुत्सा चाऽऽत्मन्य् अजायत ।

N] लंकां प्र-दहता कर्म किं चि (?स्वि)त् कृतम् इदं मया ॥२॥ [३
धन्याम् ते पुरुष-श्रेष्ठा ये बुद्ध्या कोपम् उत्थितम् ।

४] नि-रुन्धन्ति महाऽऽन्मानो दीप्तम् अग्निम् इवाऽम्भसा ॥३॥ [४
परि-दग्धा पुरी लंका नूनम् आर्याऽपि जानकी ।

N] दग्धा तेन मया भर्तुर् हतं कार्यम् अ-जानता ॥ १४ ॥ [९
यद्-अर्थम् अयम् आरम्भस् तत् कार्यं वि-फलं कृतम् ।

२] मया हि दहता लंकां न सीता परि-रक्षिता ॥५॥ [१०
ईषत्-कर्म इदं कार्यम् आसीत् पूर्वं न संशयः ।

३] तस्यै क्रोधाऽभि-भूतेन मया मूल-क्षयः कृतः ॥ १६ ॥ [११
वि-नष्टा जानकी व्य-अक्तं न ह्य अ-दग्धः प्र-हृदयते ।

५] लंकायां कश्चिद् उद्देशः सर्वा भस्मी-कृता पुरी ॥७॥ [१२
यद् इदं वि-हितं कार्यं मम प्रज्ञा-विपर्ययात् ॥ १६

१. रा प्र ब ल, ल-अ-सदीप्य० । २ आ-ध्वस्तरक्षो० । म-
रक्षो गणसमाकुशम् । ३ अ-समीक्ष्य । ४. फ-वानरः । ५. अ-चैव
व्यजायत । ६ अ-किस्वित्किं कि । ७, अ-दीप्यम् । ८. फ अ-यदि दग्धा ।
९. च रा प्र ब म ल, ल-मैथिली । १०. च रा प्र ब म ल, ल-
मया तथा । ११ अ-नास्ति । १२ फ-तदेवमवसादितं । प्र म ल, ल-
तत्कार्यमफलं कृतम् । १३ आ प्र ल, ल-०त्कृतम् । १४ प्र ल, ल-मया
प्रज्ञाविपर्ययात् । १५ च रा ब म अ-तेन । १६. प्र ल, ल-नास्ति ॥
१७. फ रा ब म-नून । १८ फ-प्रकाशते । १९. फ च अ-लकायाः क० । रा
ब म-चैव हि दुर्धर्षा मया । २०. आ-रहित ।

- ६] इहैव प्राण-संन्यासो ममाऽपि ह्य् अभि-रोचते ॥८॥ [१३
किम् अग्नौ नि-पैताम्य् आशु आहोस्विद् बडवा-मुखे ।
- ७] शरीरं वाऽपि सत्त्वेभ्यो ददामि मकराऽऽलये ॥९॥ [१४
कथं हि जीवता शक्यो मया द्रष्टुं हरीऽऽश्वरः ।
- ८] तौ वा पुरुष-शार्दूलौ कार्य-सर्वस्व-घातिना ॥१०॥ [१५
मया खलु तद् एवेदं रोष-दोषार्तं प्रकाशितम् ।
- ९] प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्वम् अनव-स्थितम् ॥११॥ [१६
धिग् अस्तु राजसं भावम् अन्-ईशम् अन्-अवस्थितम् ।^१
- १०] ईश्वरेणाऽपि यदू रोषान् मया सीता न रक्षिता ॥१२॥^{१३} [१७
वि-नष्टायां तु वैदेह्यां ताव् उभौ वि-नशिष्यतः ।
- ११] तयोर् वि-नाशात् सु-ग्रीवः स-बन्धुर वि-नशिष्यति ॥१३॥ [१८
एतद् एव-विधं श्रुत्वा भरतो भ्रातृ-वत्सलः ।
- १२] धर्माऽऽत्मा संह-शत्रुघ्नः कथं शङ्कयति जीवितुम् ॥१४॥ [१९
इक्ष्वाकु-वंशे धर्म-ज्ञे गते नाशम् अ-संशयम् ।
- १३] नशिष्यन्ति प्रजाः सर्वाः शोक-संताप-पीडिताः ॥१५॥ [२०
तद् अहं मन्द-भाग्यस् तु लुप्त-धर्माऽर्थ-संग्रहः ।

१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०विन्यासो । २. आ रा प्र ब-ह्यपि रो० । च-ह्यतिरो० । ३. फ-निपताम्यद्य । अ-निपतान्येव । ४. आ-जीविता । ५. अ-कपीश्वरः । आ-हरिश्वरम् । ६. फ-रोषामर्षात् । रा प्र ब म ल_१ ल_१-रोषावेषात् । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रश्रुत । ८. च रा ब म ल_१ ल_२ अ-अय श्लोकार्धो व्यत्यासेन पठितः । ९. रा-राक्षस । १०. च-अन्तर्धम् । ११. फ-नास्ति । १२. आ-यद्भागान् । फ-सा ह्येषा । १३. ब-अर्थं श्लोकार्धो व्यत्यासेन पठित । १४. फ अ-एव वध । १५. फ ल_१ ल_२-स हि श० । १६. ल_१ ल_२-शक्नोति । १७. आ-नाश न सशयः ॥

- १४] रोप-दोष-परीताऽऽत्मा व्य-अक्ते लोके-विनाशकः॥१६॥ [२१
तं एवम् शोक-सम्भ्रान्तं निमित्तान्य् उप-पोद्रे ।
- १५] पूर्वम् अप्य् उप-लब्धानि शनैः पुनर् अचिन्तयत्॥१७॥ [२२
अथ-वा चारु-सर्वाङ्गी रक्षिता स्वेन तेजसा ।
- १६] न नशिष्यति कल्याणी नाऽग्निर् अग्नौ प्र-वर्तते ॥१८॥ [२३
तस्य धर्माऽऽत्मनो भार्या सार्ध्वीम् अमित-नेजसः ।
- १७] स्व-चाग्नित्राऽभि-गुमां तां स्पृष्टुं नाऽर्हति पावकः॥१९॥ [२४
नृनं राम-प्रभावेन वैदेह्याः मु-कृतेन च ।
- १८] येन मां दहन-कर्माऽपि नाऽदहेद् हव्य-वोहनः ॥२०॥ [२५
त्रयाणां भरताऽऽदीनां भ्रातृणां देव-वर्चसाम् ।^{१५}
- १९] रामस्य च मनः-कान्तां तां कथं सम्प्र-धक्ष्यति ।^{१६} [२६
N] नाऽदहन मम लांगूलं कथम् आर्या प्र-धक्ष्यति ॥२१॥^{१७} [२७उ
त्रतोप-वास-निरंतां नित्यं राम-परायणाम् ।^{१८}
- २०] कथं तां धक्ष्यते ह्ये अग्निर् अतितीव्र-व्रते स्थिताम् ॥२२॥ [N
तपसा सत्य-संवादाद् अन्-अन्यत्वाच्च च भर्तारि ।
- २१] अपि सा निर-दहेद् अग्निं न ताम् अग्निः प्र-धक्ष्यति ॥२३॥ [२९

१. ल२-श्लोक० । २. फ-०सतस्र । ३. रा प्र व ल१ ल२-नास्ति ।
४. च-साक्षात् पु० । म-स भूयः पर्याचिन्तयत् । अ-सूक्ष्माण्यवगतानि च ।
५. रा प्र व ल१ ल२-नास्ति ॥ ६. फ अ-नक्षस्य भार्या । ७. ल१ ल२-
तामत्तिते० । ८. ल१ ल२-०भिगुप्तस्य । ९. फ-दग्धुमर्हति । १०. आ-
०प्रभावमनःकान्ता कथमग्निः प्रधक्ष्यति । च प्र ल१ ल२-०प्रभावेन
वैदेह्यास्तपसापि वा । रा व म-०प्रभावेण वैदेह्यास्तपसापि वा । ११. आ फ
ल१ अ-यदा । १२. आ-सर्वत्राप्रतिम. पुनः । १३. फ च रा व प्र म ल१
ल२-चैव तेजसा । १४. प्र म ल१ ल२-यदा दहनकर्मायं सर्वत्राप्रतिमः
प्रभुः । अ-यदा दहनकर्मायं सर्वत्राप्रतिमप्रभः । १५. फ-मनःकांता कथं
नाशमवाप्नुयात् । च रा प्र व म ल१ ल२-मनःकाता नित्य रामपरायणां ।
१६. आ-नास्ति । १७. च रा प्र व म ल१ ल२-नास्ति । १८. फ-०परमा ।
१९. च रा प्र व ल१ ल२-नास्ति । २०. प्र म ल१ ल२-दहने । २१. फ-

- स तथा चिन्तयंस् तत्र देव्या धर्म-परिग्रहम् ।
 २२] शुश्राव हनुमान् वाचं चारणानां मनस्-विनाम् ॥२४॥ [३०
 अहो खलु कृतं कर्म दुर्वि-षह्यं हनूमता ।
 २३] अग्नि वि-सृजता भीमं भीमे राक्षस-मन्दिरे ॥२५॥ [३१
 दग्धेयं नगरी सर्वा साऽद्रि-प्राकार-तोरणा ।
 २४] जानकी च न दग्धेति वि-स्मयोऽभूर्ते महान् हि नैः ॥२६॥ [३३
 इति शुश्राव हनुमान् वाचं ताम् अ-मृतोपमाम् ।
 N] बभूव चाऽस्य मनसो हर्षस् तत्-काल-सम्भवः ॥^१२७॥ [३४
 स निश्चित्याऽथ दृष्टाऽर्थैः कारणैश् च महा-गुणैः ।
 २५] ऋषि-वाक्यैश् च हनुमान् अभवत् प्रीत-मानसः ॥^२२८॥ [३५
 ततः कपिः प्राऽऽप्त-मनोरथाऽर्थस्
 २६पृ] ताम् अ-क्षतां राज-मृतां च श्रुत्वा ।
 प्रत्यक्ष-तस् तां पुनर् एव द्रष्टुं
 N] प्रति-प्रयाणाय मतिं चकार ॥२९॥ [३६
 ईश्यार्वे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमच्चिन्तौ
 नाम द्विपचाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

१. प्र म ल, ल_२ अ-वाचश् । २. फ-लका । ३. आ-साष्ट्या० ।
 फ-दृष्टप्रा० । ४. फ अ-विस्मयोद्भूतमेव च । ५. प्र-अभवत् प्रीतमानसः ।
 ६. फ-नास्ति । ७. च-निश्चित्यार्थदृष्टार्थौ । प्र व म ल, ल_२-०त्याथ
 दृष्टार्थः । अ-सन्नमित्ते च दृष्टार्थः । ८. फ-नास्ति । ९. आ-विदित्वा ।
 १०. ल_२-इति । ११. फ अ-सीतानुशोचन ॥

[विं-५३]= [त्रिपंचाशः सर्गः] =[दा-५६]

ततस् तु शिशंपा-मूले जानकी पर्यव-स्थिताम् ।

N] अभि-गम्याऽब्रवीद् दृष्ट्वा देवि यास्यामि चा(?त्वा)ऽक्षताम्^१ [१

२३] ततस् तं प्र-स्थितं दृष्ट्वा वीऽऽक्षमाणा पुनः पुनः ।

भर्तृ-स्नेहाद् इदं भर्तुः मु-हृदं तम् अथाऽब्रवीत् ॥२॥ [२

३] यदि त्वं मन्यमे तां वसैकाऽहंमं द्वाऽन-अघ ।

कचित् मुसं-वृते देशे वि-श्रान्तः ङ्वो गमिष्यमि ॥^१ ३॥ [३

४] मम चैवाऽल्प-भाग्यायाः सान्निध्यात् तत्र वानर ।

शोकस्याऽस्याऽप्रमेयस्य मुहूर्तं स्याद् अपि क्षयः ॥४॥ [४

५] गते हि हरि-शार्दूले (?ल) पुनः सं-प्रौऽऽप्तये त्वयि ।

प्राणेष् च अपि न वि-श्वासो मम वानर-पुंगव ॥५॥ [५

६] अ-दर्शनं च ते^१ वीर भूयो मां तापयिष्यति ।

दुःखाद् दुःख-तरं भूयो प्र-र्यास्ये शोक-कर्षिता ॥६॥ [६

७] अयं च वीर सं-देहस् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-तः ।

सु-महेत्सु सहायेषु हर्य-ऋक्षेषु महाऽऽत्मनः ॥७॥ [७

१. ब अ-शिशंपा० । २ आ-पर्यवारिताम् । च-पर्युपस्थिताम् ।
रा म-प्रत्यव० । ३ रा ब म ल_१ ल_२ अ-०अभिवाद्या० । ४. फ-दृष्टो ।
रा ल_१ ल_२ अ-दृष्ट्वा । ५ आ ल_१ ल_२-दिष्ट्वा पश्यामि चाक्षताम् ।
रा ब-वीक्षमाणः पुनः पुनः । ६. प्र-नास्ति । ७ आ फ व-०क्षयमाणं ।
८. फ-मुहूर्तं । ९. रा-नास्ति । १०. अ-यदिदं ।
११. च रा म ल_१ ल_१-तावद् व० । अ-तात आंतो वासम् । १२.
फ-अरिन्दम । अ-इह कचित् । १३. म-इत आरभ्य २०-शश्लोकप्रथम-
पादान्तः पाठो नास्ति । १४. आ-मुहूर्तं गमने । १५ फ अ- इह । १६.
फ-ते हि । १७. फ अ-प्राप्य । १८. फ अ-दुर्मनस्का ह्यभागिनीम् ।
आ-दुर्मना शोककर्षिताम् । ल_१-प्रवासे शो० । १९ च रा प्र ब ल_१ ल_२
अ-सुमहास्वत्स० । फ-सुमहांस्तत्स० । २० आ फ अ-महाबल. ॥

- ८] कथं नु खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति च सागरम् ।
 तानि हर्य-ऋक्ष-सैन्यानि तौ चोभौ राम-लक्ष्मणौ ॥८॥ [८
 ९] त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्येह लंघने ।
 शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तत्र वा मारुतस्य वा ॥९॥ [९
 १०] तद् एतत्-कार्य-निर्वन्धे समुद्र-पन्ने दुरा-सदे ।
 किं पश्यसि समा-धानं त्वं हि कार्य-विदां वरैः ॥१०॥ [१०
 ११] कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।
 १२पू] पर्य-आप्तः पर-वीर-घ्न किं नु सर्वे मुसं-हर्ताः ॥११॥ [११
 १४उ] बलैस् तु सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-वलाऽर्दनः ।
 १५पू] मां नयेद् यदि काकुत्स्थस् तत् तस्य सदृशं भवेत् ॥१२॥ [१२
 शरैस् तम् उग्रैर् यदि मां युधि निर-जित् रावणम् ।
 N] वि-जयैस्त्वं पुरं रामो नयेत् तं स्याद् यज्ञस्-करम् ॥१३॥ [N
 १५उ] तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।
 भवत्य् आहव-शरस्यं तथा त्वम् उप-पादयं ॥१४॥ [१३
 १६] तर्द्-अर्थोप-हितं वाक्यं प्र-श्रितं हेतु-संयुतम् ।
 नि-शम्य हनुमांस् तत्रै वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥१५॥ [१४

१. आ-पारमेष्यति । ब प्र ल_१ ल_२ अ-पारमेष्यन्ति । २. फ अ-
 वा नरवरात्मजौ । ३. फ-सागरस्यापि । रा ल_२-०रस्यास्य । ब प्र-०रस्यास्ति ।
 ल_१ अ-निसागरस्यावलं० । ४ आ-च । ५. फ अ-तत्र कार्यस्य नि० । च-
 यदत्र कार्यनि० । रा प्र ब ल_१-तदत्र कार्यनि० । ल_२-०र्थनिर्वेदसमु० । ६.
 फ-०विशारदः । ७ प्र-०वीर्यघ्न । फ-०रघ्नस् । ८ फ-तत्त्वेतदु-
 दित मम । च रा प्र ब ल_१ ल_०-न त्वेतदुचित मम । ९ फ-बलैश्च । प्र-
 बलैस्त्वम० । १० फ-०र्दन ॥ ११ फ च अ-उग्र । १२. च प्र ब-युधि ।
 १३. ल_१-विजित् । १४ रा ल_१-स्त्रपुर । १५ आ-तस्य ।
 १६. फ-शून्यस्य । १७ रा प्र ब ल_१-०पादयेः । ल_२-०पादये ॥
 १८ फ-तदर्थोपायिक । १९ फ च अ-प्रसृत । २० प्र ब ल_१ ल_२ अ-तस्य ॥

१७] देवि हर्ष-ऋक्ष-सैन्यानाम् ईश्वरः प्लवतां वरः ।

मु ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस तवाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥१६॥ [१८

१८] स वानर-सहस्राणा कोटि-कोटीभिरु आ-वृतः ।

१९.पृ] क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि मु-ग्रीवः प्लव-गाऽधिपः ॥१७॥ [१६

तौ च वीरौ नर-वर्गौ सहितौ राम-लक्ष्मणौ ।

N] आ-गम्यै नगरी लंकां सायकैर वि-धमिष्यतः ॥१८॥ [१७

२६उ] स-गणं गक्षसं हत्वा न-चिराद् रघु-नन्दनः ।

त्वाम आ-दाय वराऽऽगोहे स्वां पुंरी प्रति-र्यास्यति ॥१९॥ [१८

२७] समा-श्वसिहि भट्टे ते भव त्वं काल-कांक्षिणी ।

क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण नि-हतं रावणं रणे ॥२०॥ [१९

२८] नि-हते राक्षसेन्द्रे च स-मित्राऽमात्य-वान्धवे ।

त्वं सम-एष्यसि रामेण शशांकेनेव रोहिणी ॥२१॥ [२०

एवम् आ-श्वास्य वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

२९] गमनाय मति कृत्वा जानकीम् अभ्य-अवादयत् ॥२२॥ [२२

अ-सत्यानि हि युद्धानि तर्था जय-पराजयौ ।

N] दृष्ट्वा च सीतां वैदेहीं श्रेयो मे गमनं त्व इतः ॥२३॥ [N

इत्यार्षे रंमायणे सुन्दर-काण्डे लका-दाहे हनुमत्-सीताऽऽश्वासन

नाम त्रिपचाशः सर्गः ॥५३॥

१. फ-कोटीभिरभिसवृतः । रा प्र ब ल_१ ल_०-कोटिकोटिभिरावृ० । २. फ-प्रियवृत्ते महाबलः । रा-सुग्रीवः प्लवता वरः । ३. रा प्र ब ल_१ ल_२-आगत्य । ४. फ अ-पुरीमाभियास्यति । ५. अ-तु । ६. फ रा अ-सुपु-त्रामा० । आ-०त्यवान्धवैः । ७. अ-चक्रे । ८. रा प्र ब म ल_२-असत्या निश्चला लक्ष्मीस्तथा । ल_१-असाध्या निश्चला लक्ष्मीस्तथा । ९. रा प्र म ल_१ ल_२ अ-दृष्टा हि सीता वैदेही । १०. ल_२-इति । अ-इत्यार्षे । ११. फ रा म ल_१ ल_२-हनुमता सीता० । प्र अ-सीताश्वासन ॥

[३-५४]= [चतुष्पंचाशः सर्गः] =[दा-५६]

N] राक्षसं-प्रवरान् हत्वा नाम वि-श्राव्य चाऽऽत्मनः ।^१

१पू] नगरीम् आकुलां कृत्वा हत्वौ चै प्र-वरं बलम् ॥^१॥ [२३

N] पुनर् दृष्ट्वा च वैदेहीं व्यथयित्वा च रावणम् ।^२

१ज] दर्शयित्वा बलं घोरं वैदेहीम् अभि-वाद्य च ।

N] प्रति-गन्तुं मतिं चक्रे पुनर् मध्येन सागरम् ॥२॥^३ [२४

तंतैः स कपि-शार्दूलः स्वामि-संदर्शनोत्सुकः ।

२] आ-रुरोह गिरिं मुख्यम् अरिष्टम् अरि-मूदनः ॥३॥ [२५

शीतं-मारुत-जुष्टाभिर् नीलाभिर् वन-राजिभिः । [N

३] शाल-तालाऽश्व-कर्णेश् च वन्यैश् च बहुभिर् वृतम् ॥४॥ [३३०

लता-वितानैर् वहुभिः पुष्पवद्भिर् अलंकृतम् ।

४] नाना-मृग-गणाऽऽकीर्णं धातु-विपर्यन्द-भूषितम् ॥५॥ [३४

बहु-प्रसन्नवणोपेतं शिला-संचय-संकटम् ।

१ आ-राक्षसान् प्र० । २. अतःपरमधिकः पाठः-अ-समाश्वास्य च वैदेहीं वारयित्वा पुरं बलम् । ३ प्र-प्रहत्वा । ४ अ-नास्ति ॥ ५ म अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठ -आ-दर्शयित्वा बलं घोरं वञ्चयित्वा च रावणम् * । ६. आ-दर्शनाय । ७ फ-मैथिलीम् । ८ व म ल_१ ल_२-तु । ९. आ फ रा व प्र अ-प्रत्यागन्तु । १० फ रा व प्र अ-मनश्चक्रे । ११ म-नास्ति ॥ १२. म-पुनः । १३ फ-स्वामिनो द० । १४ प्र-गिरिमुखम् ॥ १५ आ-तुङ्गपद्मकजु० । फ-तुङ्गपर्वतयुक्ताभिर् । च रा अ-तुङ्गमारुत० । १६ फ अ-विविधैः । १७. फ-अलंकृतैः । १८ फ-विस्पन्दभू० । व प्र म-विष्यन्दभू० । ल_१ ल_२-विष्यन्दशोभितम् ॥ १९ फ प्र-शिलासंचयकटकम् । ल_१-शिलाभिश्च समुत्कटम् ।

* अ-नगरीमाकुलां कृत्वा वञ्चयित्वा च रावणम् ।

- ६] महर्षि-यज्ञ-गन्धर्व-किन्नरोग-मेवितम् ॥६॥ [३५
लता-पादप-संवाथं सिंहाऽऽकुलित-कन्दरम् ।
- N] व्याघ्र-द्रीपि-समाकीर्णं स्वादु-मूल-फल-द्रुमम् ॥७॥ [३६
समाऽऽरुहोहाऽति-बलः पर्वतं प्लव-गोत्तमः ।
- ६] राम-दर्शन-शीघ्रेण प्र-हर्षेण प्र-चोदितः ॥८॥ [३७
तेन पादलता (?तर्का)ऽऽक्रान्ता रम्येषु गिरि-सानुषु ।
- ७] सं-घोषम् अ-भ्यु-अगीर्यन्त शिलाश चूर्णा-कृताम् तनः ॥९॥ [३८
स तम् आ-रुह्य गैलेन्द्रं व्य-अवर्धत महा-कपिः ।
- ८] दक्षिणाद् उत्तरं पारं प्रोऽर्थयंश्च लवणाऽम्भसः ॥१०॥ [३९
अधि-रुह्य ततो वीरः पर्वतं पवनाऽऽत्म-जः ।
- ९] ददर्श सागरं भीमं मीनोरर्ग-निषेवितम् ॥११॥ [४०

१. आ-महर्षिभिर्यज्ञ० ॥ २. आ-सिद्धसेवितक० । ल_१-मुनिसवितक०

३.-आ-०सिहस० । ४. अतः परमधिकः पाठः-म—

सोत्तरीयमिवाम्भोदे शृंगान्तरविलविभि । परिधानमिवाधस्तात्रानातरुलतावृतम् ॥
बोध्यमानमिव प्रीत्या दिवाकरकरै शुभै । उन्मिषंतमिवोद्धतैर्नयनैरिव धातुभिः ॥
तोयोत्पलस्वनैर्मन्दैः प्रगीतमिव सर्वत । देवदारुभिरुद्धैरुर्ध्वबाहुमिव स्थितम् ॥
प्रस्खलज्जलसंपातैर्वर्षन्तमिव सर्वत । वाद्यन्तमिव विस्पष्टैर्नानाप्रस्रवणस्वनैः ॥
आगलन्तमिवाम्भोदैरश्रुशैलैश्चलाचलैः । विस्तीर्णोपलजिह्वाप्रद्विजिह्वमिव पन्नगम्
वेपमानमिव श्यामै स्कन्धमात्रशिलोच्चयैः । प्रपातजलनिष्यन्दैः प्रोत्कृष्टमिव सर्वतः
आलिखन्तमिवात्तोभ्यैर्गण्डशैलैश्चलाचलैः । विकर्णकरबाहू शरीरमिव वारणाम् ॥
वेणुभिर्मारुतोद्धतै कूजन्तमिव कीचकै । विश्वसन्तमिवामर्षाद् धोरैराशीविषोल्बणैः
नीहारमिव गम्भीरैर्ध्यायन्तमिव गह्वरै । मेघराजिनिभै पादैः प्रकृन्तमिव सर्वतः
ऋभमाणांमिवाकाशे शिखरैरभ्रमालिभि । गुहातरगतैः सिंहैर्ज्वतमिवाधिष्ठितैः
लतागृहसमाकीर्णं कुञ्जैर्वहुभि सवृतम् । निक्षुजैर्विधिकाकारैश्चन्दनैश्च समावृतम् ॥

५. फ अ-तमारु० । ६. म ल_१ ल_२-स हर्षेण । ७. रा-नास्ति ।

८. आ-पादलताक्रां० । फ च-पादलताक्रान्तो । ल_१-पादलताक्रा० ।

९. आ-सर्वेषामवशी० । च-सघोषमवशी० । १०. रा-नास्ति । ११ फ-जीर ।

१२. म ल_१ ल_२-पर्यटल । १३. प्र-अभि० । १४. फ-मीननक्रनि० ॥

- स मारुते इवाऽऽकांशे मारुतस्यौरसः सुतः ।
 १०] प्र-पेदे हरि-शार्दूलः पितुः पन्थानम् उत्तमम् ॥१२॥ [४१
 स तर्था पीडितस् तेन कपिना पर्वतोत्तमः ।
 ११] सैवैश् च सहितः सैत्त्वैः प्र-विवेश मही-तलम् ॥१३॥
 कंप-मानैश् च शिखरैः पतद्भिश् चाऽचलोपैलैः । [४२
 १२] स गिरिः क्षोभितस् तेन प्र-नृत्त इव दृश्यते ॥१४॥ [N
 तस्योरु-वेगोन्मथिताः पादपाः पुष्प-शालिनः ।
 १३] नि-पेतुर् भू-तले भग्नाः शक्र-वज्राऽऽहता इव ॥१५॥ [४३
 कन्दराऽन्तर-संस्थानां पीडितानां महाऽऽत्मनाम् ।
 १४] सिंहानां नि-नदो भीमो मेघानाम् इव शुश्रुवे ॥१६॥ [N
 अर्द्ध-प्रवृद्ध-वसना व्याकुली-कृत-भूषणाः ।
 १५] प्र-पेतुश् चाऽङ्गनाम् व्रंस्ताः सहसा धरणी-वरात् ॥१७॥ [N
 किन्नरोरग-गन्धर्वा यक्ष-विद्याधरास् तथा ।
 १६] पीडितं तं नर्ग-वरं न्यक्त्वा गगनं आ-स्थिताः ॥१८॥ [४७
 अतिप्र-मार्णा बलिनो दीप्त-जिह्वा महा-विषाः ।
 १७] निपीडित-शिरो-ग्रीवा व्य-अचेष्टन्त महोर-गाः ॥१९॥ [४६॥

१. फ-मारुतमिवाकाशं । २. फ-ततःप्रपीडितस् । ३. आ-ररास
 सहितैर्वृक्षैः । अ-रराम सहितैर्वृक्षैः । फ-जगाम सहस्रवैश्च । च-सोपि चे
 सहितैः सत्त्वैः । रा ब-सवैश्च सहितैः । ४. आ फ-प्राविशच्च । ५. आ-
 ०लोत्तमैः । आ-०लोपमैः । ६. फअ-लक्ष्यते । ७. फ-०वेगमथिताः । च रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-०वेगमाश्रिताः । अ-०वेगाद्बलिनः । ८. फ अ-०क्षोभिताः ।
 च रा प्र ब ल_१ ल_२-शोभिनः । ९. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 ०वज्रहता । १०. अ-कन्दरादरस० । ११. फ-तास्ता प्र० । च प्र ब म ल_१
 ल_२ अ-स्रस्तप्रवृ० । रा-स्रस्तप्रवृद्धव्यसना । १२. फ-समुत्पेतुश्चाप्सरसः ।
 १३. फ रा म-०तले । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-गिरिवर । १५.
 ल_१ अ-नामनम् । १६. फ अ-०प्रमाणबलिनो । १७. म-व्यचेष्टन्त ॥

- कचिन् मुस्तावं सलिलं कंचिद् रजत-निस्त्रवम् ।
 १८] धातून् अन्यांश् च वि-विधान् महा-प्लवग-पीडितैः॥२०॥[N
 स चाऽपि भू-धरैः श्रीमान् बलिना तेन पीडितैः ।
 १९] समृद्ध-शिखरोदग्रैः प्र-विवेश रसा-तलम् ॥२१॥ [४८
 दश-योजन-विस्तारो विशत्य्-उच्छ्राय-योजनैः ।
 N] धरण्यां समतां यातो बभूव स मही-धरः ॥२२॥ [४९

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डेऽरिष्ट-पर्वत-सूदन

नाम चतुष्पञ्चाशः सर्गः १॥५४॥

१. फ-कचिच्छ्रवाव । अत्र ण्यर्थान्तर्भावः द्र० । २. आ-रजतसन्निभम् ।
 रा म-कचिज्जलदनिस्वनम् । ब प्र ल_१ ल_२ अ-कचिद् रजतनिस्वनम् ।
 ३. आ-०पीडिताः । ४. फ अ-च भूमिधरः । रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-चाऽपि पर्वतः । ५. फ अ-प्रतिपीडितः । ६. ल_१-०रोदग्धः ।
 ७. फ-०नविस्तीर्णश्लिषद्योजनमुच्छ्रितः । अ-०विस्तारो विशद्योजनमुच्छ्रितः ।
 ८. रा ब ल_२-धरण्याः । ९. फ अ-जातः स बभूव धराधरः । १०. रा-
 श्रीरामायणे । ११. आ-इत्यार्षेऽरिष्टसूदनं नाम सर्गः । ल_२-इति सुन्दर-
 काण्डेऽरिष्टदर्शनं नाम सर्गः । अ-इत्यार्षे रामायणेऽरिष्टप्लवनो नाम सर्गः ।
 फ-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे वाल्मीकीये हनुमत्प्रत्यागमनं नाम सर्गः ॥

[बं-५५]= [पञ्चपंचाशः सर्गः] =[दा-५७]

- N] आ-प्लुत्य च महा-वेगः पक्ष-गान् इव पर्वतः ।
 स चन्द्र-कुमुदं रम्यं सूर्य-कारण्डवं शुभम् ।
 १] पुष्य-श्रवण-क्रादम्बम् अभ्र-शैवल-शाद्वलम् १॥१॥ [१
 पुनर्वसु-महामीनं रक्ताऽङ्ग-ग्राह-भीषणम् ।
 २] ऐरावत-महाद्वीपं स्वाति-हंस-विलोलितम् ॥२॥ [२
 वात-संघात-भीमोर्षि चन्द्राऽद्य-शिशिराऽम्बुदम् ।
 ३] भुजङ्ग-यक्ष-गन्धर्व-समृद्ध-कमलोत्पलम् ॥३॥ [३
 ग्रस-मानं ईवाऽऽकाशं तारा-पतिम् इवोल्-लिखन् ।
 N] हरन् इव स-नक्षत्रं गगनं साऽर्क-मण्डलम् ॥४॥ [५
 अ-पारम् अ-परिश्रान्तैः र्वाऽम्बुधि सर्प-अगाहत । [६उ
 ४] दिशो नादेन महता पूरयन् मेघ-निस्वनः ॥५॥ १०पू

१ स-इतः पूर्वमेव पाठः—मकोच्य च कपि कर्णौ बाहुभ्या पीड्य पर्वतम् । अनिरुध्य हरिः प्राणमुत्पपात महाबलः ॥ देवराजध्वजाकार कपिलं शोमभिदिचतम् । विपरिक्षिप्य लांगूलमध्वान महदास्थितः ॥ २ व प्र ल_२-चन्द्रकुसुम । ३ च अ-शैवालशाद्वलम् । रा व प्र म ल_१ ल_२-शैवलशाद्वलम् । ४. आ-पुष्यश्रवणक्रादम्ब तत्र तोयदशाद्वलम् । ५. प्र-पुनर्वक्रम० । ल_२-पुनर्वसुमहाभीम । ६ आ-रक्षाग ग्रा० । च व रा प्र ल_२-चक्रांगग्रा० । ७. रा-महाद्विप । ८ फ-सविडोलितम् । ल_१ अ-सविलोहितम् । ९ ल_२-वायुस० । अ-वातसंपात० । १० आ-शिखराम्बु० । ११. फ-प्रसमानमिवा० । १२. फ-सेन्दुम० । १३. फ-आन्तो । १४ फ-ह्यपा पतिमगाहत । रा व प्र म ल_१ ल_२-०धि स न्यगाहत । १५ अत परमधिकः पाठः—फ च-मारुतस्यात्मजः श्रीमान् कविव्योमचरो महान् । संप्रच्छाद्येव गगनं वर्षन्निव दिशो दश ॥ हनूमान् मेघजालानि विकर्षन्निव गच्छति । बाहुभ्यामन्तरे सक्तं मेघजाल-

ते श्रुत्वा निनदं घोरं वानरास् त्ते हनूमतः ।^१

५] आमन् संहृष्टं-मनसः सुहृद्-दर्शन-लालसौः ॥६॥ [२१

जाम्बवांसु तु हरि-श्रेष्ठः प्रीति-संहृष्ट-मानसः ।

६] उपाऽऽमन्व्य हरीन् सर्वान् साऽङ्गदान् वाक्यम् अब्रवीत् ७^२२

मर्व-था क्लृप्त-कार्योऽसौ^१ हनूमान् नाऽत्र संशयः ।

७] न ह्य अस्याऽकूर्त-कार्यस्य वेग एवं-विधो भवेत् ॥८॥ [२३

तस्य बाह्वऽऽस्त्र-वेगं च निनदं च महाऽऽत्मनः ।

८] सं-श्रुत्य हग्यो हृष्टाः समुत्-पेतुः समन्त-तः ॥९॥ [२४

ते नगाऽग्रात् नगाऽग्राणि शिखराच्च छिखराणि च ।

९] प्र हृष्टाः सम-अपद्यन्त हनूमन्तं दिदृश्वः ॥१०॥ [२५

ते स्थित्वा पादपाऽग्रेषु द्रुम-शाखाः सु-पुष्पिताः ।^{११}

सपाडुरम् ॥ उत्तरीयमिवासक्तमासीत्तस्य महाकपेः । पाण्डुरारुणवर्णानि
नीललोहितकानि च ॥ कपिना कृष्यमायानि महाभ्राणि चकाशिरे ।
स जगाम महातेजाः पुनर्मध्येन सागरे ॥ पर्वतेन्द्रं सुनाभं च संस्पृश्यैकेन
पाणिना । ज्यामुक्त इव नाराचो महावेगमुपागमत् ॥ स च किञ्चिदनुप्राप्तः
समालोक्य महागिरिम् । ननाद सुमहन्नादं मेघनादसमस्वनः ॥ स दृष्ट्वा पर्वत-
श्रेष्ठं सुहृद्दर्शनकर्षित । प्रहर्षमतुलं लेभे हनूमान् मारुतात्मज ॥

१. फ च-ते तस्य निनद श्रुत्वा सर्व एव वनौकस. । २ फ-
आशशंसुहं० । ३. फ च प्र-०नकाक्षिण. ॥ ४. आ-जाम्बवांसु ।
फ अ रा व प्र म ल, ल२-जाम्बवांसु । ५. रा व प्र म ल, ल२-
सप्रहृष्टतनूरुहः । ६. च-७-पञ्चोकादारभ्य २०-शश्लोकान्तः पाठो
नास्ति ॥ ७ फ-कृत्कर्मापो । ८ फ-०तकृत्यस्य । ९ व प्र म ल, ल२-
०रुवेगेन । अ-बाहुरवेनैव । १० व प्र म ल, ल२-दिदृश्या ॥
११. फ-ते प्रीताः पादपात्राणि द्रुमशाखाश्च पुष्पिताः । अ-ने स्थिताः
पादपात्रेषु द्रुमशाखासु वानराः ।

- १०] वासांसीऽव प्र-काशानि समाऽविध्यन्त वानराः॥११॥ [२६
उत्तमं वेगम् आ-स्थाय हर्षाद् द्वि-गुण-विक्रमैः ।
- ११] आ-जगाम महा-तेजाः पुनर् मध्येन सागरम् ॥१२॥^५ [N
पर्वतेन्द्रं सु-नाभं च सै तु सं-स्पृश्यै पाणिना ।
- १२] ज्या-भुक्त इव नाराचो महा-वेगम् उपाऽऽगमत् ।
मारुतस्यार्ऽऽत्मजैः श्रीमान् कपिर् व्योम-चरो महान् ॥१३॥ [N
- १३] सै प्र-च्छाद्यैव गगनं कर्षन् इव दिशो दश ।
हनूमान् मेघ-जालानि वि-कर्षन् इव गच्छति ॥१४॥ [N
- १४] बाँहोर् अन्तर-संयुक्तं मेघ-जालं च पाण्डुरम् ।^१
N] उत्तरीयम् इवाऽऽसक्तम् आसीत् तस्य महा-कपेः ॥१५॥ [N
पाण्डुराऽऽरुण-वर्णानि नील-लोहितकानि च ।
- १५] कपिनोऽऽकृप्यमाणानि महाऽभ्राणि कैकाशिरे ॥१६॥ [N
चालयन् मेघ-वृन्दानि लंघयंश् च पुनः पुनः ।
- १६] प्र-च्छन्नं च प्र-काशं च चन्द्रमा इव लक्ष्यते ॥१७॥ [N
स किञ्चिद् अर्नुसंप्राऽऽसं समा-लोक्य मँहा-गिरिम् ।
- १७] अर्नदद् हनुमान् नैदं मेघ-नाद-सम-स्वनम् ॥१८॥ [N

१. आ-वामासि च । २. फ-प्रसविध्यन्त । ३. ल_१
-०णसंभ्रमः । ल_२-०णविभ्रमः । ४. फ-१२-शश्लोकादारभ्य २०-
शश्लोकं यावत्पाठो नास्ति ॥ ५. व प्र म ल_१ ल_२-समुपस्पृश्य ।
अ-स तु संस्पृश्य ॥ ६. अ आ-मारुतस्यालय । ७. आ रा व प म ल_१
ल_२-श्रीमत् । ८ ल_१-सप्रच्छाद्यैव । अ-संफाल्यैव । ९. म ल_१ ल_२-
विकिरन्निव । १०. आ-बाहुभ्यामन्तरे सक्त । ११. रा-नास्ति ॥ १२.
अ-कपेराकृ० । १३. आ-चक्राशिरे । १४. रा व प्र म ल_१ ल_२-०यन्व ।
१५. रा व प्र म ल_१ ल_२-प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च ॥ १६. रा-कंचिदनु० । आ-
किञ्चिदनुसंप्राप्तः । १७. ल_२-महामुनिम् । १८ प्र म ल_२-व्यनदद् ह० ।
ल_१-व्यनदद् बहु संनाद् ।

- स दृष्ट्वा पर्वत-श्रेष्ठं मुहृद्-दर्शन-द्विपितः ।
 N] प्र-हर्षम् अ-तुलं लेभे हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ॥१९॥ [N
 ते तस्य निनदं श्रुत्वा सर्व एव वनौकसः ।
 N] आसन् संहृष्ट-मनसः मुहृद्-दर्शन-कांक्षिणः ॥२०॥^३ [N
 तम् अद्रि-र्धन-संकाशम् आ-पतन्तं महा-कपिम् ।
 १८] दृष्ट्वा ते वानराः सर्वे तम्युः प्राऽञ्जलयस् तदा ॥२१॥ [२८
 तस्यैव च गिरेः शृङ्गे नि-पपानं महा-जवः ।
 १९] नि-पमाद महेन्द्रम्य मारुतिः पादपांऽऽकुले ॥२२॥ [२०
 ततस् ते प्रीत-मनसः सर्वे वानर-पुङ्गवाः ।
 २०] हनुमन्तं महाऽऽत्मानं परि-त्रायोप-तस्थिरे ॥२३॥ [३१
 उपाऽयनानि चाऽऽदाय मधूनि च फलानि च ।
 २१] परि-त्रायोऽर्चयन्ति स्म मारुतस्यौरसं सुतम् ॥२४॥ [३३
 वि-नेदुर् मुदिताः केचिच् चक्रुः किलकिंलां तथौ ।
 २२] दृष्ट्वाः पादप-शाखाश् च वि-निन्युर् वानरर्षभाः ॥२५॥ [३४
 हनुमांस तु गुरुं दृढं जाम्ब-वन्तं महा-कपिम् ।
 २३] कुमारम् अद्भुतं चैवोऽभ्य-अवन्दते महा-बलेम् ॥२६॥ [३५
 स ताभ्यां पूजितः पूज्यः कपिभिश् चै सभोजितः ।

१. आ-० नकाक्षिणः । प्र-० नहर्षतः । २. अ-नास्ति । ३. अ आ ल_२-नास्ति ।
 ४. आ-तमिन्द्रव० । म-तमअव० । ५. ल_२-० यस्तथा ॥ ६. फ अ-स तस्यैव ।
 ७. फ च प्र ल_२-शृङ्गं । ८. फ-निपतत्सुमहा० । ९. च-० पाकुलं ॥
 १०. आ-प्रीतिमनसः ॥ ११. आ-० किलास्तथा । अ-० किलास्तथा ।
 रा व प्र म-० किला परे । ल_१ ल_२-० किला च ते । १२. आ-आनिन्युर् ॥
 १३. फ-महामतिम् ॥ १४. प्र-चैवमभ्यनन्दन् । च रा व ल_१ ल_२-चैव
 अभ्यनन्दन् । म-चैवमभ्यवन्दन् । च-वापि अभ्यवन्दन् । फ-चैव ववन्द
 च । १५. फ-महाकपिः । १६. रा च म-० भिश्राभिपूजितः । प्र ल_१
 ल_२-० भिश्रापि पूजितः । फ-० भिश्र समार्चितः ।

- २४] दृष्टा देवीऽति वि-क्रान्तः सं-क्षेपेण न्य-अवेदयत् ॥२७॥ [३६
दृष्टा देवीऽति वचनं महत् तद् अ-मृतोपमम् ।
- २५] श्रुत्वा ते मारुतेस् तस्य मुदिता हरयस् तदा ॥२८॥ [४०
क्ष्वेडन्त्य अन्ये हसन्त्य अन्ये द्रवन्त्य अन्ये पुत्रं-गर्माः ।
- २६] चक्रुः किलकिलामं अन्ये प्रति-गर्जन्ति चाऽपरे ॥२९॥ [४१
केचिच् चोच्छ्रितं-लाङ्गूलाः प्र-दृष्टाः कपि-कुञ्जराः ।
- २७] अञ्चिताऽऽयत-दीर्घाणि लांगूलानि वि-चिक्षिपुः ॥३०॥ [४२
अ-परे तु हनूमन्तं वानरा वारणोपमाः ।
- २८] आ-प्लुत्य गिरि-शृङ्गेभ्यः सं-स्पृशन्ति प्र-हर्षिताः ॥३१॥ [४३
स्तुवन्ति च नमस्यन्ति परि-ष्वजिरेऽपरे^१ ।
- २९] वालि-पुत्रोऽद्भुतश्चैव^२ संपरि-ष्वज्य पीडितम् ॥३२॥ [N
प्रहृष्ट-मनसं दृष्ट्वा तम् अ-रोगम् उप-स्थितम् ।
- ३०] नि-षसाद् ततो हस्ते गृहीत्वा पवर्नोऽऽत्म-जम् ॥३३॥ [N
रमणीये वनोद् देशे दुर्-धरस्यं महा-गिरेः ।
- ३१] परि-वार्य च ते सर्वे परां प्रीतिर्म् अवाऽऽप्नुयुः ॥३४॥ [N
जाम्ब-वन्तं हनूमन्तम् अद्भुतं च^३ हरीऽऽश्वरम् ॥

१. फ अ-महार्थममृतं । २. रा व प्र म ल, ल२-०योऽभवन् ।
३. फ-द्रवन्त्यन्ये । ४. फ-गर्जन्त्यन्ये क्षिपन्ति च । अ-गर्जन्त्यन्ये प्लव० ।
५. अ-०किलाश्चान्ये । ६. अ-केचिदुच्छ्रितं । ७. फ-सुचिन्तयन्ति
दी० । च-अवितायतदी० । रा व म ल, ल२-अधिकायतदी० । अ-
कुचितायतदी० ॥ ८. च-च हनू० । अ-हनुमत तु । ९. फ-वानरोत्तमाः ।
च-वानरोपमाः । प्र-वानरौकसः । ल, ल२-काननौकसः । अ-वासवो-
पमाः ॥ १०. फ-०रे युवा । ११. आ-परिष्वज्य च पीडितम् । १२.
अ-०ष्टवदन । १३. अ-अवस्थितम् । १४. आ-वालिनः सुतः ॥
१५. आ-दुर्दुरस्य । १६. फ अ-प्रीतिमुपागताः । रा व प्र म ल, ल२-
प्रीति प्रेपदिरे ॥ १७. फ अ-ऋषीश्वरम् ।

- ३२] परि-वार्योपविष्टास् ते भेजिरे विपुलाः शिलाः ॥३५॥[४८
उप-विष्टा गिरेस् तस्य शिलामु विपुलामु च ।
- ३३] श्रोतु-कामाः समुद्रस्य लंघनं वानरोत्तमाः ॥३६॥ [४९
दर्शनं चाऽपि लंकायाः सीताया रावणस्य च ।
- ३४] तस्थुः प्राऽञ्जलयः सर्वे हनूमद्व-वचनोन्मुक्ताः ॥३७॥ [५०
प्रीति-विस्फूर्गिताऽन्नास् ते निश-शब्दा हग्योऽभवन् ।
- ३५] तच्च-चित्तासं तन-पगाश् चैव हनूमद्व-वचनोन्मुक्ताः ॥३८॥ [N
जाम्ब-वान ऋश-राजस् तु गजो गवय एव च ।
पनमश् च गवाऽशश् च मध्ये तस्थुर् वनौकमाम् ।
- N] अद्भुदं मध्य-तः कृत्वा हनूमन्तं च वानराः ॥३९॥ [N
तस्थौ तत्राऽद्भुदः श्रीमान् वानरैर् बहुभिर् वृतः ।
- N] उपाऽऽस्यमानो विधि-वद् देवैर् देव-पतिर्यथा ॥४०॥ १ [५१
हनूमता कीर्ति-मता यशस्-विना
तथाऽद्भुदेनाऽद्भु-विदा विपश्चिता ।
तदां तद् अंध्यासितम् उत्तमं महर्षे
- N] मही-धराऽग्रं ज्वलितं श्रियाऽभवत् ॥४१॥ [५२

ईत्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-प्रत्यागमन

नाम पचपचाश. सर्ग ॥५५॥

१. अ-परिवार्य कपिश्रेष्ठ भोजरे विपुलाशिषा. । २. फ-ते ॥ ३.
फ अ-परिवार्य समन्ततः । रा म-हनुमद्दर्शनोन्मुक्ताः । ४. रा-०विस्फा-
रिता० । ५. अ-नास्ति । ६. रा ब-त चिता । प्र-तश्चिन्ता । फ च म-
अनिश्चिता । ७. आ अ-नास्ति । ८. ल_२-नास्ति । ९. फ-वनौकसः ।
१०. आ-दिवि । ११. अ-नास्ति ॥ १२ ल_१-मुदा । १३. ल_२-तदा-
ध्या० । १४ फ-महान् । १५. आ-कणित तदाभ० । च रा ब म
प्र ल_१ ल_२-ज्वलितं तदाभ० । १६. ल_२-इति । १७ अ-सर्ग-
समाप्तितर्न द्श्यते ॥

[वं-५६]= [षट्पञ्चाशः सर्गः] =[दा-५७,५८]

ततस् तस्य गिरेः शृङ्गे महेन्द्रस्य महा-बलाः ।

[N] हनुमत्-प्रमुखाः प्रीति हरयो जग्मुर् उत्तमाम् ॥१॥' [१

तम् आगतं महा-वीर्यं राक्षसैः क्षतं-विक्षतम् ।

[N] सम्-ईक्ष्य हरयः सर्वे परि-वार्यं सम्-आसते ॥२॥ [N

ततस् तम् अब्रवीद् वाक्यं हरीणां प्र-चरोऽद्भटः ।

[N] ब्रूहि वानर-शार्दूल कृतं कर्म सुदुष्-करम् ॥३॥ [N

अपि दृष्ट्वा त्वया सीता रामस्य महिषी प्रिया ।

[N] प्रसन्न-वर्णो हि शुभस् तत्राऽङ्गुष्ठ-गतो मंगिः॥४॥' [N

एतच् छ्रुत्वा शुभं वाक्यम् अद्भटस्य विपश्चितः । [N

[N] हनुमान् अब्रवीद् हृष्टः सर्वास् तान् हरि-यूथपान् ५ [५७.३७उ

अशोक-वनिका-मध्ये दृष्ट्वा मे' जनकाऽऽत्म-जा ।

[N] रक्षमाणा मु-घोराभी राक्षसीभिर् मनेस्-विनी॥६॥[५७.३८

एक-वेणी-धरा बाला राम-दर्शन-लालसा ।

[N] उपवास-परिश्रान्ता मलिना जटिला कृशा ॥७॥ [५७.३९

यत्नेन महता दृष्ट्वा हृष्टा सा जनकाऽऽत्म-जा ।

१. अ-१-मश्लोकादारभ्य ८-मश्लोकान्तः पाठो नास्ति ॥ २. फ-
कृत० । रा-कृतविग्रहम् । व प्र म ल_१ ल_२-क्षतविग्रहम् ।
३. च रा व प्र म ल_१ ल_२-पमन्ततः ॥ ४. फ-कृत्वा ॥
५. ल_२-सुनिः । ६ अत' परमधिकः पाठः-म-युद्धं त्वमसि गदापातै.
शतघ्नीपरिघेषुभि । वीर रूपानि दृश्यन्ते तव गात्राणि भागत. ॥ एभि.
प्रहारै. पश्याम. राक्षसा निहतास्त्वया । समरे वीरशब्दश्च लब्धा
कीर्तिश्च शाश्वती ॥ आख्याहि नः प्रह्वोऽयं वाक्यमब्रुवतोऽपि ते ।
रामप्रियहितार्थं त्वं हनुमद्वक्तुमर्हसि ॥ ७ रा-कपियू० ॥ ८. ल_१-
दृष्टासौ । ६ फ-रक्ष्य० । १० फ-यश० ॥ ११. आ-हि सा ॥ १२.
फ रा प्र व म ल_१ ल_२-सा मया । च-मया सा ।

- तया च सह जल्पित्वा पृष्ट्वा चैनाम् अन-आमयम् ।
 [N] अभि-ज्ञानं गृहीत्वा च सिद्धाऽर्थोऽहम् इहाऽऽगतः॥८॥ [N]
 अंगदोऽथ शुभं वाक्यं वायु-पुत्रस्य धीमतः ।
 [N] श्रुत्वैव परम-प्रीतो हरि-मध्य-गतोऽब्रवीत् ॥९॥ [N]
 तुल्य-वीर्यो न ते कश्चित् सुराणाम् अपि दृश्यते ।
 [N] पुनर् आ-प्सुत्यै यो भीमं समुद्रं त्वमे उपाऽऽगतैः॥१०॥ [N]
 जीवितस्य प्र-दो नाऽन्यस् त्वम् एको वानरोत्तम ।
 [N] त्वन्-प्रदाता मम-एष्यामः सिद्धाऽर्था राघवेणहं॥११॥ [N]
 दिष्ट्या दृष्टा त्वया सीता गम-यन्ती यशस्-वनी ।
 [N] दिष्ट्या त्यर्क्ष्यति काकुत्स्थः शोकं सीता-वियोग-जम् ॥१२॥ [N]
 तं पुनः प्रतिसं-दृष्टः प्रीति-मान् वै महा-कपिः ।
 १३] जाम्ब-वान् कैर्य-वृत्तान्तम् अपृच्छन् मारुताऽऽत्म-जम् १३[२
 कथं दृष्टा त्वया सीता कथं वा तत्र वर्तते ।
 २] सं-वाद्श् च कथं वृत्तः क्रूर-कर्मा हि^१ राघवः ॥१४॥ [३
 ३पू] व्यौसेन सर्वम् एतन् नः प्र-ब्रूहि त्वं महा-भुज । [४पू
 [N] समा-गता कथं देवी सा च किं प्रत्य्-अभाषत ॥१५॥ [N]
 ३उ] श्रुतौऽर्थाश् चिन्तयिष्यामैः कार्यस्याऽस्य विनिश्-चयमै ॥१६॥

१. फ-इहा चैनामनामया । रा म-पृष्ट्वा चैतामनामयम् । २. अ-नास्ति ।
 ३. रा प्र ब म ल, ल-उल्लभ्य । ४. च-तम् । ५. रा प्र ब म ल, ल-
 इहागतः ॥ ६. फ-प्रदाता त्वमेको वानरपुगव । च रा ब म ल, ल-
 प्रदाता नस्त्वमेको वा० । प्र-प्रदाता तु त्वमेको वा० । अ-प्रदाता त्वमहो
 वानरपुगव । ७. फ-च । रा प्र अ-हि ॥ ८. आ-त्यक्षति ॥ ९. आ-
 प्रीति० । १०. आ-जाम्बुवान्कालवृ० । ११. अ-अपृच्छत्पवनात्मजम् ॥
 १२. आ-स ॥ १३. आ-व्यासतः । ल, -विस्तरेण ॥ १४. आ-श्रुतार्थाश् ।
 ल, ल-श्रुत्वार्थश् । अ-श्रुतार्थश् । १५. अ-०ष्यामि । १६. अतः
 परमधिकः पाठः—आ-प्रसन्नवर्णो हि शुभस्तवांगुष्ठगतो मणिः । अपि दृष्टा
 त्वया सीता ब्रूहि नः परिपृच्छताम् ।

यथाऽर्थस् तस्य वक्तव्यो गतैर् अस्माभिर् आत्म-वन्न ।

N] रक्षितव्यं च यत् तत्र तद् भवान् प्र-ब्रवीतु नः ॥१६॥ [५

स पृष्टश् च तदा तेन संप्रहृष्ट-तनूरुहः ।

N] नैमस्य मनसा सीतां देवीम् अकथयत् तदा ॥१७॥ [६

इति जाम्ब-वता पृष्टो वानराणां मतेन च ।

६] यथा-वृत्तं कपि-श्रेष्ठः कथयामास मारुतिः ॥१८॥ [N

प्रत्य्-अक्षं वस् तद् यद् अहं महेन्द्राऽग्राद् अव-प्लुतः ।

७] उदधेर् अपरं पारं कांक्ष-माणो महाऽऽत्मनः ।

N] अ-पारं तु महेद् व्योम पुप्लुवेऽहं समा-हितः ॥१९॥ १२ [N

१ आ-०वान् । २. फ अ-व्याकरोतु । आ-प्रब्रवीत्पुन । ३ च रा व म ल_१ ल_२-१६-शश्लोकादारभ्य १८-शश्लोकान्तः पाठो व्युत्क्रमेण पठितः । ४ फ-तु पृष्टम् । ५. रा व प्र म ल_१ ल_२-प्रणम्य । ६. फ-देवीं सीतां सोकथयत् । ७. फ-वानरानुमतो वरः । च रा व म ल_१ ल_२ अ-वानरानुमतेन च । ८ प्र-नास्ति । ९ च रा प्र व म ल_१ ल_२-०श्रेष्ठ । १० फ-नदैवाहं । ११ आ-अथास्तु सदृश । फ च-अपान्तु सदृश । अ-अरससदृश । १२. अतः परमधिक पाठः—म—गच्छतश्च ममाव्यग्रं सत्वमभ्ये-यधिष्ठितं । पंथानं खे तदा रुद्ध्वा प्राब्रवीन्मां च भीषयत् । सरमां मा विजानीहि हनुमद्देवमातरम् । मम भक्ष्यस्त्वमुद्दिष्ट ईश्वरैर्वानरर्षभः ॥ एवं व्याभिहिते वाक्ये क्रूरे सरमया तदा । रामदूतेन यामीति मया तस्यै निवेदितम् ॥ पुनश्चोक्ता मया देवी कृत्वा कार्यमभाषत । आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिशृणोमि ते ॥ एवमुक्ता मया सा तु सरमा कामरूपिणी । अब्रवीन्नातिवर्तेत कश्चिन्मामिति मे वरः ॥ एवमुक्तस्त्वहं तत्र चिन्तयामि सुदुःखितः । अब्रुवं कुरु तद्वक्त्रं येन मा भक्षयिष्यति ॥ इत्युक्ता सा महादेवी शतयोजनविस्तृतम् । कृतवत्यात्मनो वक्त्रं पर्वतान्तर-दर्शनम् ॥ संचिप्यात्मानमव्यग्र. प्रविष्टोहं मुख तदा । निष्क्रम्य च सुखात्तस्मादन्तरिक्षं पुनर्गतः ॥ विज्ञप्ता च मया देवी प्रणम्य विधिवत्तदा ।

५१३] ततस् तु मु-चिरे^१ काले गच्छन्त् उग्र-जवः कपिः ।

बलवन्-नि-गृहीताऽऽत्मा न च पश्यामि किञ्चन ॥२०॥ [N

५२] सोऽहं विगत-वेगः सर्वं दिशो दग् वि-लोकयन् ।

न किञ्चित् तत्र पश्यामि येन मे सं-हृता गतिः ॥२१॥ [३५

५३] तस्य मे बुद्धिर् उत्पन्ना किं नार्मं गगने मम ।

विघ्नं ईदृश उर्त्यन्नो ह्य अभून् मे यत्र नि-ग्रहः ॥२२॥ [३६

५४] अधो-मुग्धी ततो दृष्टिर् गच्छन्ता चारिता मया ।

ततः पश्याम्य अहं भीमां गक्ष्मी मल्लिःऽऽश्रयाम २३[३७

५५] प्र-हस्य च महा-नादम उक्तोऽहं भीमया तया ।

अव-स्थितंम अमं-भ्रान्तम इदं वाक्यं मु-द्गारुणम् ॥२४॥ [३८

५६] कश्चिन् नाम महा-काय मया क्षुधितयेक्षितः ।

चिराय भक्ष्यस् त्वं दत्तो दिष्ट्या धात्रा महाऽर्णवे ॥२५॥ [३९

५७] बाढम् इत्य-एव तां वाणीं प्रति-गृह्य त्व अहं तर्तः ।

प्रविश्य वक्त्रान्निष्क्रान्तो दाक्षायणि नमोस्तु ते ॥ गमिष्ये यत्र वैदेही
सत्यश्चास्तु वरस्तव । दृष्ट्वा च मा तदा सरमाथाव्रवीद्वचः ॥ अर्थसिद्धयै
कपित्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् । ता चाप्यहमुपामन्त्र्य सप्रतस्थे
पुनर्भवम् ॥ सर्वतोपि निरालंबं सुरसिद्धनिषेवितम् ॥ १. प्र-सुचिर् ॥
२. अ-० वेगस्तु । आ-० गः स । ३. आ-कश्चित् ॥ ४. फ-लकाया ।
५. प्र व म ल_१ ल_२—गमने । ६. फ अ-विघ्नमीदृशमुत्पन्नं ॥ ७. आ-
गच्छन्ती । ८. प्र म ल_१ ल_२—मल्लि शयाम् । फ-० लाशये । च रा ब-
० लाशयाम् ॥ ९. आ-० नादो मुक्तो वै । प्र म ल_१ ल_२—० बादो मुक्तो वै ॥
१०. आ-अप्यस्थितम् । रा प्र व म-अप्यश्रुतं । ल_१ ल_२—अथ श्रुतं ॥
११. फ च प्र व म ल_१ ल_२—कासि गन्ता महाभाग । रा-कापि गन्ता
महाभाग । अ-कासि गन्ता । १२. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-
० येषितः । १३. फ-तत्प्रगृह्य । १४. फ-वचः । ल_२ गतः ।

१ सप्रस्थितोऽभव पुनर् इति मूलतः पाठस्य सतो लेखकप्रमादप्रयो-
जितो विकारः स्यात् ।

वर्द्धयन् वि-पुलं कायं तस्याः कायम् अपूरयम् ॥२६॥[४०
 ५८] तस्याम् तद् वि-पुलं वक्त्रं वर्द्धते मम भक्षणे ।
 तच्च चाऽहम् अव-बुद्धयैव तस्याम् तद् वि-पुलं मुखम् २७[४१
 ५९] ततोऽहं विपुलं रूपं सं-क्षिप्य निमिषाऽन्तरम् ।
 तस्या हृदयम् आ-दाय प्रस्थितोऽस्मि नभस्-तलम् २८[४२
 ६०] सा विसृष्ट-रवा भीमा पपात लवणाऽम्भसि ।
 महापर्वत-संकाशा निःकृत्त-हृदया मया ॥२९॥ [४३
 ६१] शृणोमि ख-गतांनां च वाचः सौम्या महाऽऽत्मनाम् ।
 राक्षसी सिंहिका क्रूरा शीघ्रं हनुमता हता ॥३०॥ [४४
 ६२] तां हत्वा पुनर् एवाऽहं कार्यम् आर्क्षन्तिकं स्मरन् । [४५
 ६३] आ (?अ) गच्छं पुत्रे व्योम्नि वायु-वेग-समन्वितैः ॥३१॥ [N
 द्वितीयश् चैव मे विघ्नो घोरः सं-जनितो महान् ।^{१६}
 ४०] सुवर्ण-शिखरं दिव्यम् अपश्यं पर्वतोत्तमम् । [८
 मार्गम् आ-वृत्त तिष्ठन्तं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥३२॥ [९
 ४१] उप-गम्य तु तं दिव्यं काञ्चनं पर्वतोत्तमम् ।^{१९}

१. फ- कुर्वश्च । २. फ-कामम् । ल_२-कार्यम् । ३. फ रा प्र
 म ल_१ ल_२ अ-अपूरयन् ४ रा प्र व म ल_१ ल_२-विवृद्ध । ५ अ-
 तथाहम् । ६. अ-अनु० । फ-अनुद्धयैवम् । ७. फ-अतीव । ८. अतः
 परमधिकः पाठ -प्र व ल_१-प्रविष्टस्त्वधिकं तस्मात् कृत्वा रूपं च योगतः ।
 ९. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०न्तरात् । १०. आ-आसाद्य । ११ फ
 अ-विमृष्टभुजा । १२. फ अ-तदा । १३. फ-लेचराणा वाक्य व्योम्नि ।
 अ-लेचराणा वाचः सौम्या । १४. च-आत्याधिक । प्र व म ल_१ ल_२ अ-
 आत्यधिकं । १५ फ-वायोर्वेग समास्थितः । १६. फ-द्वितीयञ्चैव मे विघ्न
 घोरमापतित महत् । अ-द्वितीयञ्चापि मे विघ्न घोरमापतित महत् । १७.
 फ रा प्र ल_१ ल_२-व्यमम । १८. आ-दिव । १९. अ-नास्ति ।

१. ल_१-प्रविष्टोऽस्म्यधिक ।

- कृता मया तदा बुद्धिर भेत्तव्योऽयं महा-गिरिः । ३३ [१०
 ४२] प्र-हृतं च मया तस्य लांगुलेन महा-गिरेः ।
 शिखरं सूर्य-संकाशं व्य-अशीर्यत सहस्र-धा ॥ ३४ ॥ [११
 ४३] तत्र मे व्य-अवसितं दृष्ट्वा स उवाच महा-गिरिः ।
 पुत्रेति मधुरां वाणीं मां स पर्वत-सत्तमैः ॥ ३५ ॥ [१२
 ४४] पितुर् आत्म-ममं विद्धि मुहुदं मारुतस्य माम् ।
 सु-नाभ इति वि-न्यातं नि-वमन्तं महोदधौ ॥ ३६ ॥ [१३
 ४५] पूर्व पद्मे-गमो (?मा) भूत्वा बहवः पर्वतोत्तमाः ।
 छन्देन^३ पृथिवी चेरुर् वाय-मानास तपो-यर्नान् ॥ ३७ ॥ [१४
 ४६] श्रुत्वा नगानां चरितं महेन्द्रैः पाक-शासनः ।
 चिच्छेद भग-वान् पक्षान् वज्रेण गुरुणा ततः ॥ ३८ ॥ [१५
 ४७] अहं तु मोक्षितम् तत्र तत्र पित्रा महाऽऽत्मना ।
 मारुतेन तदा पुत्र सागरं सम्प्र-वेशितः ॥ ३९ ॥ [१६
 ४८] रामस्य च मया सीह्ये वर्ति-तव्यम् अरि-दम ।
 N] रामो धर्म-भृतां श्रेष्ठो महेन्द्र-समविक्रमः ॥ ४० ॥ [१७
 ४९] एतच्च छुत्वा सुखात् तस्य सु-नाभस्य महाऽऽत्मनः ।
 कार्य-गौरवम् आ-ख्यातम् अखिलेन विशेष-तः ॥ ४१ ॥ [१८

१ फ अ-मे मनसा । २. प्र ब म ल_१ ल_२-मया कृता तदा बुद्धिर्भेदने
 तस्य भूयुतः । ३ आ च रा-प्रहृते । ४ फ च रा-गिरिः । अ-गिरेः । ५ फ-
 नास्ति । ६ फ-तदा सत्यपुरस्कृतः । ७. म-मारुतस्य महाकपेः । अ-तस्य च ।
 ८ म-मैनाक । अ-सुनाभम् । ९. म-महार्णवे । १०. च रा प्र ब ल_१ ल_२-
 नास्ति । ११ फ-पूर्वपक्षागमा । १२. म-पूर्वं प्लवगमाः पुत्र बभूवुरचलाः
 किल । च रा ब ल_१ ल_२-नास्ति । १३ व-इन्द्रेण । १४. फ-सर्वा
 बध्यमानां समन्ततः । रा-चेरुर्दाहमाणास्ततस्ततः । ब-द्वार्यमाणास्ततस्ततः ।
 ०.मानास्ततस्ततः । १५ प्र म ल_१ ल_२-देवेन्द्रः । १६. प्र ल_१ ल_२-मोचितम् ।
 १७ प्र ल_१ ल_२-० रे । १८ फ अ-सरव्ये । ल_२-साह्यं । १९ आ-नास्ति ॥

- ५०] तेन चाऽहम् अनु-ज्ञातः सु-नाभेन महाऽऽत्मना । [१९पू
 ५१पू] उत्तमं जवम् आ-स्थाय शेषं पन्थानम् आ-स्थितः ४२ [२०पू
 ६३उ] गत्वा महान्तम् अध्वानम् अपश्यं नग-मण्डितम् । [४५उ
 दक्षिणं तीरम् उदधेर् लंका यत्र महा-पुरी ॥४३॥
 ६४] अस्तं दिन-करे याते रक्षसाम् आलयं पुरीम् ।
 सम्प्र-विष्टोऽहम् अ-ज्ञातो रक्षसैर् भीम-विक्रमैः ॥४४॥ [४६
 ६५] तत्र चाऽहं निशां सर्वा वि-चिन्वन् जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 रावणाऽन्तःपुर-गतो नाऽपश्यं तां सु-मध्यमाम् ॥४५॥ [५०
 ६६] ततः सीताम् अ-पश्यंस् तु रावणस्य नि-वेशने ।
 शोक-सागरम् आ-साद्य न पारम् उप-लक्ष्ये ॥४६॥ [५१
 ६७] शोचता च मया दृष्टं प्राकारेण समा-वृतम् ।
 काञ्चनेन प्र-कृष्टेन पुरोप-वनम् उत्तमम् ॥४७॥ [५२
 ६८] तं प्राकारम् अनुप्राऽऽप्य पश्यामि बहु-पादपार्श्वम् । [५३
 अशोक-वनिकां दिव्यां महेन्द्रस्येव नन्दनम् ॥४८॥ [N
 ६९] अशोक-वनिका-मध्ये शिशिपां-पादपो महान् ।
 तं आ-रूढः प्र-पश्यामि काञ्चनं कदली-वनम् ॥४९॥ [५४
 ७०] अ-दूराच्च शिशिपां-वृक्षाद् अपश्यं वर-वर्णिनीम् ।
 श्यामां कमल-पत्राऽक्षी तपसा सु-कृशांऽऽननाम् ॥५०॥ [५५
 ७१] राक्षसीभिर् वि-रूपाभिर् घोरै-कर्मभिर् आ-वृताम् ।

१. फ च रा-लोहम् । २. आ-पन्थान सस्थितः । ३. प्र-नगराणि
 तम् । ४. फ च रा-सामालकां । ल२-सामालये ।
 ५. आ-नास्ति । ६. आ-सप्रविष्टो महारात्रौ । प्र-संप्रदृष्टो ह० ।
 ७. प्र ल, ल२-विचित्रा । अ-विचित्रज० । ८. अ-शीताम् । ९. आ-
 ०पम् । १०. आ-शिशपा० प्र-शिशुपा० । ११ ल२-तामारूढः प० । फ-
 आरूढश्च प० । अ-आरूढस्तु प० । १२. प्र-लिशुपा० । म ल२-लिशपा० ।
 १३. ह अ-सुकृता । १४. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-भिः क्रूरक० ।

- मांस-शोणित-मत्ताभिर्-व्याघ्रीभिर्-हरिणीम् इव ॥५१॥ [५७
 ७२] तां दृष्ट्वा तादृशीं नारी राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।
 तत्रैव शिंशिपा-वृत्ते पत्ति-वत् समव-स्थितः ॥५२॥ [६०
 ७३] ततो हलहला-शब्दं काञ्ची-भूषण-मिश्रितम् ।
 शृणोम्य अहम् उपाऽऽवृत्तं रावणस्य च नि-स्वनम् ॥५३॥ [६१
 ७४] ततोऽहं परमोद्-विग्रः स्वं रूपं सं-क्षिपन् पुनः । [६२पू
 लीनश् च शिंशिपा-वृत्ते स्थितस् तस्य दिदृक्षया ॥५४॥ [N
 ७५] ततो रावण-दाराश् च रावणश् च महा-बलः ।
 तं देशं समनु-प्राऽऽप्तो राक्षसीभिः मु-रंक्षितम् ॥५५॥ [६३
 ७६] तं दृष्ट्वा सा महा-बाहुं सीता रक्षो-महाबलम् ।
 सं-क्षिप्य वासस् तस्थौ सा बाहुभ्यां परि-रभ्यं च ॥५६॥ [६४
 ७७] ताम् उवाच दश-ग्रीवः सीतां परम-दुःखिताम् ।
 अवाक्-शिरीः प्र-पतितो बहु मन्यस्व मां प्रिये ॥५७॥ [६६
 ७८] यद् इतस् त्वं तु मां दर्पान् नाऽभि-नन्दस्य अ-निन्दिते ।
 द्वि-मासाऽभ्यन्तरात् सीते पास्यामि रुधिरं तव ॥५८॥ [६७
 ७९] एतच् छ्रुत्वा वचम् तस्य रावणस्य दुर्-आत्मनः ।
 उवाच परम-क्रुद्धा सीता सदृशम् आत्मनः ॥५९॥ [६८

१. म ल_२-शिशपा० । २. फ-समुप० । ३. फ च रा प्र ब म
 ल_१ अ-उपोद्धतं । ल_२-उपौद्धतं । ४. प्र-शिञ्जुपा० । म ल_२-शिशपा० ।
 ५. च-सुरक्षितः । अ-समावृतम् । ६. आ-तत्र दृष्ट्वा । अ-त च
 दृष्ट्वा । ७ अ-परिगृह्य । ८. अतः परमधिकः पाठः-म-विव्रस्ता परमो-
 द्विमा वीक्ष्यमाणा ततस्ततः । त्राणं किञ्चिदपश्यंती प्रावेपत तपस्विनी ॥
 ६. च-०शिरो । ल_१-अवाक् शिरः । आ-०छिराः । १०. फ च-यदि च त्व
 न मे । रा-यदि त्व न च मा । ब प्र ल_१ ल_२-यदि च त्व न मा । म-
 यदि त्व च न मां । अ-यदि त्वञ्जु मा ॥ ११. आ-परम क्रुद्धा । १२.
 ल_२-नास्ति ॥

- ८०] इक्ष्वाकु-कुल-नाथस्य धर्म-पत्नीं महोऽऽत्मनः ।
अ-वाच्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव ॥६०॥ [६९
- ८१] किं च वीर्यं तत्राऽनार्यं यो मद्-भर्तुर अ-सन्निधौ ।
माम् इहाऽभ्या-ऽनयः क्रूर तेनाऽदृष्टो महाऽऽत्मना । [७०
- ८२] गर्हितं कर्म कृत्वा च पाप कस्मान् न लज्जसे ॥६१॥ [N
यज्वा च सत्य-सन्धश् च रण-श्लाघी च राघवः ।
- ८३] नत्वं रामस्य दासे (ऽस्ये)ऽपि योग्यः प्रार्थयसे च माम् । [७१
सन्निधौ नय-मानस् त्वं विराध-गतिम् आप्नुयाः ॥६२॥ [N
- ८४] जानक्यां परमं वाक्यम् एवम् उक्तो दशाऽऽननः ।
जज्वाल राक्षसः क्रुद्धश् चित्तायां पावको यथा ॥६३॥ [७२
- ८५] वि-वृत्त्यं नयने क्रूरे मुष्टिम् उद्-यम्य दक्षिणम् ।
वैदेही हन्तुम् आ-रब्धः स्त्रीभिस् ताभिर् नि-वारितः ॥६४॥ [७३
- ८६] स्त्रीणां मध्यात् समुत्-पत्य तस्य भार्या दुर्-आत्मनः ।
मन्दोदरी नाम शुभा तया स प्रति-वेधितः ॥६५॥ [७४
- ८७] उक्तश् च शुभया वाचा तया साऽनु-नयं तदा ।
८८पू] सीतया तव किं कार्यं महेन्द्र-सम-विक्रम ॥६६॥
N] मया सह रमस्वाऽद्य मद्-विशिष्टा न जानकी । [७५

१. आ-०लराजस्य । २. रा-महौजसः ॥ ३. आ फ-किंचिद् ।
४. फ-यां ॥ ५. च-योग । रा प्र ब म ल_१-यस्त्व । ६. रा प्र ब म
ल_१-तु । ७. ल_२-नास्ति ॥ ८. ल_२-जानक्याः प० । ९. फ-कोपात्सीताया ।
च रा प्र ब म ल_१ ल_२-क्रोधाच्चिताया । अ-क्रोधाच्चिताया ॥ १०. प्र-
विवृते । ११. प्र-दक्षिणाम् । १२. फ च अ-स्त्रीभिस्तु नि० । रा प्र ब
म ल_१ ल_२-व्यस्ताभिः स्त्रीभिर् ॥ १३. रा-तथा । १४. प्र-सप्रति० ॥
१५. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-ततश्च । १६. अ-तदा । १७. आ-
०नयंस् । १८. अ-तया ॥

- ८८३] देव-गन्धर्व-पत्न्यश् च यक्ष-राक्षस-योषितः ।
 तौभी रमस्व सु-भगे सीतया किं तवाऽनया ॥६७॥ [७६
 ८९] ततस् ताभिः सप्त-रताभिर् योषिद्रिः स महा-बलः ।
 उत्थाय सहसा नीतो येनैवाऽभ्या-गतः पथा ॥६८॥ [७७
 ९०] गते तस्मिन् दश-ग्रीवे राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।
 सीतां निर्-भर्त्सयामासुः समा-गम्य सहस्र-शः ॥६९॥ [७८
 ९१] तृण-वद् भीषितं तामां तुलयामासं जानकी ।
 गर्जितं च वृथा तासां सीता श्रुत्वा न शोचति ॥ ७०॥ [७९
 ९२] वृथा गर्जन्ति निश्-चेष्टा राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।
 सीताया व्यवसायं तं रावणस्य न्य-अवेदयन् ॥७१॥ [८०
 ९३] वि-हितासं ततः सर्वा हत-वेगाः सु-दुःखिताः ।
 परि-वार्य तदा देवीं निद्रा-वशम् उपाऽऽगताः ॥७२॥ [८१
 ९४] तासु चाऽथ प्रे-मुतासु सीता भर्तृ-हिते रता ।
 वि-ल्लाप करुणं दीना निर्-आशा च सु-दुःखिता ॥७३॥ [८२
 ९५] तां चाऽपि तादृशीं दृष्ट्वा सीताया दारुणां दशाम् ।
 चिन्तयामास बुद्ध्याऽहं न च मे वि-कृतं मनः ॥७४॥ [९०

१. फ-वयक्षाश्च नागरा० । अ-वकन्याश्च यक्षराक्षसयोषितां । २. फ-ताभिः सह रमस्वाद्य । अ-ताभिः सह रमस्वार्य । ३. फ-करिष्यासि । च-प्रयोजनम् ॥ ४. अ-आगतस्तथा ॥ ५. रा प्र ब म ल, ल-अ-समासाद्य ॥ ६. च म-भीषित । ७ म-सीता श्रुत्वा न शोचति । अ-तोलयामास जा० । ८. अ-तु तदा । ९. अ-नुशो० । १०. प्र-नास्त्रि ॥ ११. आ-निहतास् । रा प्र ब म ल, ल-विकृतास् ॥ १२. फ अ-च व्यवसु० । च रा प्र ब म ल, ल-च प्रतिसु० । १३. फ च रा-विलेपे । अ-विलप्य । १४. प्र ब म ल, ल-निश्वासात् ॥ १५. रा-न रामे निर्वृत । ल, ल-निर्वृत । अ-निर्वृत न च मे ॥

- ९६] सं-भाषणाऽर्थं च मया- जानक्यां वि-हितो^२ विधिः ।
 इक्ष्वाकु-कुल-वंशस्य स्तवो राम-पुरस्कृतः ॥७५॥^३ [९१
 ९७] श्रुत्वा तु गदितां वाचं रामाऽर्थ-चरितां शुभाम् ।
 प्रत्य-अभाषत मां सीता वाष्पाऽपिहित-लोचना ॥७६॥ [९२
 ९८] कस् त्वं कस्य कथं चेह प्राऽऽप्तो वानर-पुंगव ।
 कथं रामेण ते प्रीतिस् तन्नं मे वक्तुम् इहोऽर्हसि ॥७७॥ [९३
 ९९] ताम् अवोचम् अहं दीनां शंकितां शंकितो वचः । [९४
 १००] देवि रामस्य भर्तुस् ते सहायो भीम-विक्रमः ॥७८॥
 सु-ग्रीव इति वि-ख्यातो वानरेन्द्रोऽति-भीषणः । [९५
 १०१] तस्य मां विद्धि सचिवं हनूमन्तम् उपाऽऽगतम् ।
 भर्त्रा च प्र-हितस् तेऽहं रामेणाऽक्लिष्ट-कर्मणा ॥७९॥ [९६
 १०२] इदं च पुरुष-व्याघ्र इक्ष्वाकु-कुल-नन्दनः ।
 अंगुलीऽयम् अभि-ज्ञानं प्राऽदात् त्वं यज्ञस्-विनि ॥८०॥ [९७
 १०३] तद् इच्छेयं त्वयांऽऽज्ञप्तं देवि किं करवाण्य् अहम् ।
 राम-लक्ष्मणयोर् मूलं नयामि त्वां किम् उत्तरम् ॥८१॥ [९८
 १०४] एतद् ब्रुत्वा च हृष्टा सा सीता जनक-नन्दिनी ।
 अहं रावणम् उद-साद्य भ्रातृभ्यां गन्तुम् उत्सहे ॥८२॥ [९९

१ प्र-हि । २. ल_२-सीतायाश्चिन्तितो । फ च रा प्र ब म ल_१
 अ-जानक्याश्चिन्तितो । ३. अतः परमधिकः पाठः—म-इक्ष्वाकुकुलवि-
 ख्यातं संप्रवर्तयता मया । ततः सा वक्रकेशान्ता विश्वासमुपपादिता ॥
 ४. आ-वाष्पैर्विहित० । ल_२ अ-वाष्पोपहत० । ५. रा-तत्त्व वक्तुम-
 र्हसि । च-तत्त्वं व० ॥ ६. प्र ब म ल_१ ल_२-देवी ॥ ७. फ च रा प्र ब
 म ल_१ ल_२-न्द्रो महाबलः ॥ ८. फ-ज्ञानमदात्तव । आ-ज्ञान
 प्रदत्तं च । ९. आ-स्त्विनम् ॥ १०. च रा प्र ब म-तवाज्ञसं । ल_१
 ल_२-तवाज्ञां वै । अ-तदाज्ञातुं । ११. आ-दूतं ॥ १२. आ-दृष्ट्वा च ॥

- १०५] प्र-णम्य शिरसां सीताम् अभि-वाद्य यशस्-विनीम ।
 राघवाऽऽह्लादन-करम् अभि-ज्ञानं मयाऽर्पिता ॥८३॥ [१००
 १०६] एवम् उक्त्वा वराऽऽरोहा ममैतं मणिम् उत्तमम् ।
 प्राऽयच्छत् परमोद्-विद्या वाचां मां सं-दिदेश च ॥८४॥ [१०२
 १०७] ततः प्र-णम्य शिरसा वैदेहीं सुसमा-हितः ।
 प्र-दक्षिणम् उपाऽऽदृष्ट्वं स्व-कार्योद्यत-मानसः ॥८५॥ [१०३
 १०८] उक्तोऽहम् आर्यया वाक्यं वाप्य-गद्गदया गिरा ।
 हनूमन् सर्व-वृत्तान्तम् इमं आ-ख्यातुम् अहम् ॥८६॥ [१०४
 १०९] श्रुत्वा यथा च नै-चिगाद् उमौ तौ राम-लक्ष्मणौ ।
 सुग्रीव-सहितौ वीराव् उपेयांतां तथा कुरु ॥८७॥ [१०५
 ११०] येनै अन्यथा भवेत् कार्यं द्वौ मासौ मम जीवितम् ।
 न मां पश्यति काकुत्स्थो वि-नाथाम् ईदं शोचतीम् ॥८८॥ [१०६
 १११] तच्च श्रुत्वा करुणं वाक्यं क्रोधो माम् अभ्यू-अंपूरयत् ।
 उत्तरं च मया दृष्टं कार्य-शेषम् अनु-अन्तरम् ॥८९॥ [१०७
 ११२] ततोऽवर्धत मे कायो महापर्वत-सन्निभः ।
 युद्धाऽऽकांक्षी वनं तच्च च वि-नीशयितुम् अ-स्थितः १० [१०८

१. फ-सहसा । २. आ फ-अहमास । ३. अ-०ज्ञानमयाचिष ।
 फ च-मया विधिः । आ-मयार्पितम् । ४ अतः परमधिकः पाठः—म-अथ
 मामब्रवीत्सीता गृह्यतामयमुत्तमः । मणिर्येन महाबाहू रामस्त्वा बहु
 मन्यते ॥ ५. आ-तदा मे । फ-ममैव । च-ममेतन् । ६. अ-वाचो मा
 सन्दिदेश ह । ७. अ-उपावर्त्य स्वकार्ये घृत० ॥ ८. आ-तया । अ-
 तदा । ९. अ-हनूमन् मम वृ० । १०. आ अ-इदम् ॥ ११. फ-नापि ।
 अ-यथावदचि० । १२. आ-उपयातस् ॥ १३ अ-यद्यथा । १४. रा
 ब अ-इव ॥ १५. आ-अप्यपूरयत् ॥ १६. अ-विनाशितुमुपस्थितः ।
 रा प्र ब म ल, ल२-विनाशयितुमुद्यतः ॥

- ११३] तद् भयं वन-खण्डं तु भ्रान्त-त्रैस्त-मृग-द्विजम् ।
 प्रति-बुद्धा निर-ऐक्षन्तं राक्षस्यो भ्रान्तै-लोचनाः ॥९१॥ [१०९
 ११४] मां च दृष्ट्वा वने तस्मिन् समा-गम्य परस्परम् ।
 लंकाऽधि-पतये क्षिप्रं रावणायोऽऽचक्षिरे ॥९२॥ [११०
 ११५] राजन् वन-वरं दिव्यं तव भयं दुर-आत्मना ।
 चैत्य-प्रासाद-मुख्यश्च दुर-धरः समर्ह-बलः ॥९३॥ [१११
 ११६] कपेर दुर-आत्मनस् तस्य तव विप्रिय-कारिणः ।
 वधम् आ-ज्ञापय क्षिप्रं यथा स विलयं व्रजेत् ॥९४॥ [११२
 ११७] तच्च लुत्वा राक्षसेन्द्रेण वि-सृष्ट्वा भृश-दुर्जयैः । [११३पू
 N] पदाति-बल-सम्पन्नाः समीपे प्रेषिता मम । [N
 राक्षसाः कि-करा नाम रावणस्य महौजसैः ॥९५॥ [११३उ
 ११८] तेषाम् अशीति-साहस्राः शूल-मुद्गर-धारिणाम् ।
 ते मया तद्व-वनोद्देशे परिघेणं नि-पातिताः ॥९६॥ [११४
 ११९] तेषां च हत-शेषास् तु दश-ग्रीवाय राक्षसाः ।

१. अ-च भीतस्तत्र० । आ-भ्रान्तस्तत्र मृ० । २. अ-निरी-
 क्ष्यन्त्य । ३. अ-भ्रान्तवत्तदा ॥ ४. फ-पराक्रान्त । ५. फ-प्राचक्षुः
 सविस्तरम् ॥ ६. व-दुरासद । ७. अ-रक्षिणः सुमहाबलः । ८. च रा
 प्र ल_१-चैत्यप्राकारमुख्य च त्वदर्थं सुमहाबलः । रा व म-चैत्यप्राकारमुख्यञ्च
 त्वदर्थं सुमहाबल । ल_२-चैत्यप्राकारमुख्य च त्वदर्थं सुमहाबल ॥ ९.
 फ-नास्ति ॥ १०. फ-नास्ति ॥ ११. अ०सेन्द्रस्य । १२. फ-निर्दिष्टा ।
 १३. रा म ल_१ ल_२-रणदु० । अ-भृशदुःखिता । १४. ल_२-समीप । १५. फ
 च रा प्र व म ल_१ अ-नास्ति । १६. अ-महायशः । १७. ल_२-नास्ति ॥
 १८. प्र म ल_१-साहस्र । १९. फ-मया तस्मिन्वनोद्देशे । अ-तन्मया त० ।
 २०. फ प्र म ल_१-परिघेन । २१. ल_२-सर्वायसमयं घोर प्रगृह्य परिघं तदा ।
 सर्वास्तान् सपरिकरान् सादयामि स्म संयुगे ॥ २२. फ-तु हतशेषाश्च ।
 च व-दु हत० ।

- गत्वा न्यू-अवेदयन् शीघ्रं हतं सैन्यं रणे मया ॥९७॥' [११५
 १२०] तच्च ह्युत्वा राक्षसेन्द्रेण मन्त्रि-पुत्रा महा-बलाः ।
 पदाति-बल-सम्पन्नाः समीपं प्रेषिता मम ॥९८॥ [११९
 १२१] सर्वाऽऽयसमं अहं घोरं प्र-गृह्यै परिघं तदा ।
 सर्वास् तान् स-परीवारानं मूढयामि स्म सं-युगे ॥९९॥ [१२०
 १२२] म तान् अपि हतान् श्रुत्वा दश-ग्रीवैः प्रनाप-वान् ।
 प्र-हस्तस्य मुतं वीरं जम्बु-मालिनम् आदिशत् ॥१००॥ [N
 १२३] तं महाबल-सम्पन्नं राक्षसं रण-कोविदम् ।
 परिघेणाऽति-घोरेण रणे मूढित-वान् अहम् ॥१०१॥ [N
 १२४] तं कुमारं हतं श्रुत्वा समरेऽतुल-विक्रमम् ।
 पंच सेनाऽग्र-गौन् शूरान् प्रेषयामासै रौवणः ॥१०२॥
 १२५] तान् अहं संह सैन्येन मूढयित्वा महा-बलान् ।
 १२६] युद्धार्थी तोरणोद्देशे तिष्ठामि रण-गर्वितः ॥१०३॥ [N

१. म-अतः पर प्रहस्तस्येत्यारभ्य परिवेणेत्यन्तः पाठो व्युत्क्रमेण कियताचित्वा पाठान्तरेण पठितः । आधिक्य-राक्षसैर्वहुभिः सार्धं घोरं तीव्रप-
 राक्रमम् । २. रा प्र व म ल_१ ल_२-सर्वायसमय घोरम् । अ-सर्वायसं
 महाघोर । ३. फ-उद्यम्य । ४ अ-महत् । ५. आ-सपरिवारान् । ल_२-
 सपरिकरान् । अ-सपरिचरान् । ६. आ-लूढयामि सखं० । रा-सादमास
 सं० । व म ल_१ ल_२ अ-सादयामि स्म सं० ॥ ७ अ-पमरेऽतुलविक्रमः ।
 ८. रा व ल_१ ल_२-१००-तमश्लोकादारभ्य १०४-तम श्लोकान्तः पाठो
 नास्ति । ९. फ-परिवेनाति० । १०. आ-त वै । ११. फ-दृष्ट्वा । १२.
 म-नास्ति । १३. आ-प्रगा । १४. म-वीरान् । १५. च-सप्त मन्त्रिसुतानथ
 १६. आ-सर्वं० । १७. म-तानप्यह तथा तत्र सबलान् समयोधयम् । च
 रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । १८. म-युद्धार्थं । १९. आ-तोरणोद्देश । २०.
 आ-रक्षामि । फ च रा प्र व ल_१ ल_२-रक्षोभी । अ-पश्यामि ॥

प्राग् एवाऽन्यान् महा-शूरान् सप्त मन्त्रि-सुतान् अथ ।

[N] प्रेषितांस् तान् अहं सर्वान् स-सैन्यान् हतवान् रणे ॥१०४॥^{१०} [N

१२६उ] ततः पुनरँ दश-ग्रीवः पुत्रम् अक्षं महा-बलम् ।^{११}

१२७पू] राक्षसैर् बहुभिः सार्द्धं प्रेषयामास मँद्-वधे ॥१०५॥^{१२} [N

तम् अहं समरे हत्वा तोरणोत्तमम् आ-स्थिरतः । [N

[N] ततो द्वितीयं तनयं व्या-दिदेश स रावणः ॥१०६॥^{१३} [१२५पू

१२७उ] तस्याऽप्य् अहं बँलं सर्वं तं च राक्षस-पुंगवभँ ।

१२९उ] दँष्ट्वा स्व-बँलं-विष्टब्धं परं हर्षम् उपाऽऽगमम् ॥^{१४} १०७ [१२६

महता हि महा-बाहुः प्र-यत्नेन महा-बलम् ।

१३०] प्रेषयामास बहुभिः सह वीरैर् मदोत्-कटमँ ।

१३१पू] तस्याऽपि हि मया सर्वं तन् सैन्यम् अव-सादितम् ॥१०८ [N

अथेन्द्रजिन्-नामधेयो रावणस्याऽऽज्ञया पितुः ।

[N] मद् अन्तिकम् उपाऽऽयातो युद्धाऽर्थं युद्ध-कोविदः १०९^{१५} [१२५उ

सु-चिरं युद्ध-सक्तो मे बलवान् इन्द्र-जित् तदा ।

[N] अशक्तुवंशं च मां जेतुं ब्रह्माऽस्त्रं समुदी(?दै)रयत् ११०॥^{१६} [N

१३१उ] ब्रह्मणोऽस्त्रेण मां बँध्वा प्रति-जग्राह दुर-मतिः । [१२८उ

१. आ-सर्वा । अ-सख्ये । २. अ-हतवारणे । ३. च म-नास्ति । ४.

म-नास्ति । ५. फ-त्त एनं । ६. म-दुर्जयम् । अ-वै पुनः । ७. प्र ब ल_१

ल_२-ततोऽक्षमपि स्व पुत्र प्राहिणोन्मदगर्वितम् । रावणो राक्षसेन्द्रोऽथ सोऽपि

त्र हतो मया ॥ रा-नास्ति । ८. अ-तोरण समुपस्थित. ।

९. रा प्र ब ल_१ ल_२-१०६-तमश्लोकदारभ्य १०८-तमश्लोकान्तः पाठो

नास्ति । १०. म-रणे सैन्य तत्सर्वं समसूदयम् । ११. फ-दष्ट्वास्त्रबल० ।

अ-दष्ट्वास्त्रबलविष्टब्धः ॥ १२. म-दष्ट्वास्त्रारभ्य अशक्तुवन्निस्तन्त. पाठो

नास्ति । १३ आ-मदोक्तैः । च-महोक्तम् । १४. आ फ च रा म अ-

नास्ति । १५. च बद्धं ।

- मम चाऽवध्यतां ज्ञात्वा रज्जुभिस् त्वं अर्क-वध्य वै ॥ १.११ ॥^१
- १३२] रावणस्य समीपं तु नीतोऽहं तेन रक्षमा ।^३ [१.२०
- १३३पू] नीतो दृष्टस् तदाऽहं तु रावणेन दुर-आत्मना ॥ १.१२ ॥
- पप्रच्छै चैवाऽऽगमनं राक्षमानां तथा वधम् ।^७ [१.३०
- N] सर्वं च स मया तत्र सीतार्थं प्रति-जल्पितः^{१०} ॥ १.१३ ॥ [१.३१
- सीताया दर्शनाऽऽकांक्षी प्राऽऽप्तस् ते^{११} भवनं^{१२} विभो ।^{१३}
- N] पवनस्यौरसः पुत्रो वानरो हनुमान् अहम् ॥ १.१४ ॥ [१.३२
- राम-दूतं च मां विद्धि मुग्रीव-सचिवं हृग्मि ।
- N] सोऽहं दूत्येनं^{१५} रामस्य त्वन्-समीपम् उपाऽऽगमम् १.१५ [१.३३

१ आ-स्वपवध्य । च-स्ववध्यत । २. प्र ब ल_१ ल_०-तेन वद्धाहमस्त्रेण विमुक्तश्च विधैर्यवान् । द्रष्टुकामो दशग्रीव बन्धमक्तोऽभव तदा । म-ब्रह्मणोऽस्त्रेण स च मा बबन्धाद्यु महाबलः । अवध्यतां च मे ज्ञात्वा क्षिप्रकारी निराचरः । अधिकश्च पाठ-ततो मामन्वबंधंत रज्जुभिस्तत्र राक्षसाः । रा-नास्ति ॥ ३ प्र ब ल_१ ल_२-नीतोह राक्षसैर्वैरे रावणस्थान्तिक तदा । म-रावणस्य समीप च गृहीत्वा मामु-पानयन् । रा-नास्ति । ४. फ-दृष्टो नीतस् । ५. म-दृष्ट्वा नीत तदा मा तु रावणः स दुरात्मवान् । रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ६. आ-पप्रच्छुश्चैव गमन । ७ प्र ब ल_१ ल_२-रावणोऽपि तदानी म वाक्य मामब्रवीदिदम् । अतः परमधिकश्च पाठ-कस्त्वं वानर देवो वा यत्तो नागोऽपि वाऽसुरः । केन वा प्रेषितस्तूर्णं कथयस्व ममाग्रतः । ततोऽहमब्रुवं तस्य वाक्य वाक्यविशारद् । रा-नास्ति । ८ म-एव तु । ९ म-सीतार्थमाभिजल्पित । आ-तिजल्पित । १०. अ-स मया तत्र सीतार्थं सर्वं च प्रतिजल्पित । रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ११. म-तवाह । १२ म-त्ववद्भन तत । १३. रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १४ रा प्र ल_१ ल_२-दूतेन । ब म-दूत्येन । १५ फ प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-उपागतः ॥

शृणु चाऽपि समादेशं यद् अहं प्र-ब्रवीमि ते ।

राक्षसेश हरीऽऽशस् त्वां वाक्यम् आह समाहितः । [१३४

N] धर्माऽर्थ-काम-सहितं हितं पथ्यम् इवाऽशनम् ॥११६॥ [१३५

ऋष्य-मूके नि-वसतः पर्वते चित्र-कानने ।

N] राघवो रग-विक्रान्तो मित्रेतां समुपाऽऽगतः ॥११७॥ [१३६

तेन वै कथितं राज्ञा भार्या मे रक्षसा हृता ।

N] तत्र स(सा)हाय्य-हेतोस् त्वं सेनां त्वरयदुः-सहार्थं ११८ [१३७

वाल्लिना हृत-राज्येन मया वै कारणेन सः ।

N] चक्रेऽग्नि-माक्षिकं सख्यं राघवः सह-लक्ष्मणः ॥११९॥ [१३९

तेन वाल्लिनम् आ-हृत्य श्रेणैकेन सं-युगे ।

N] वानराणां अहं राजा कृतः प्र-भवता प्र-भुः ॥१२०॥ [१४०

तस्य साहाय्यत् अस्माभिः कार्यं सर्वाऽऽत्मना भृशम् ।

N] ततः प्राऽस्थापयम् तूर्णं समीपं ते स धर्म-वित् ॥१२१॥ [१४१

क्षिप्रम् आ-नीयतां सीतां दीयतां राघवस्यै च ।

N] यौवनं न हरयो वीरा वि-धमन्ति बलं तव ॥१२२॥ [१४२

वानराणां स्व-भावो हि न ते न विदितः पुरा ।^{१८}

१. ल२ अ-ममादेश । २. फ अ-हितम् । ३. च-इवाश-
ताम् । रा ब ल१ ल२-इवाश्रताम् । प्र-इवाश्रताम् ॥ ४. आ-ऋक्षमू० ।

५. फ च रा प्र ब म ल१ ल२-मित्रत्वं समु० ॥ अ-मित्रत्वाय समागतः । ६.
आ-राजन् । ७. आ-साहाय्यहेतोस्त्वं । ८. च-सेनास्वरय दुःसहा ।

रा प्र ब म ल१ ल२-याचे परमदुःखितः ॥ ९. आ-कृत्वाग्नि० । अ-कृत्वा-
ग्निमाक्षिकः ॥ १०. फ-वानराणां महाराजः । ११. अ-वतः ॥ १२.

आ-कृत्य ॥ १३. रा प्र ब म ल१ ल२-त्वत्समीपे । आ-प मा ॥ १४
आ प्र म अ-सीता । १५. फ च रा प्र म ल१ ल२ अ-राघवाय ॥ १६. आ-

यावन्तो । फ-तावन्न ॥ १७. रा-णामभावश्च । फ-णा प्रभावोऽपि ।
प्र ब म ल१-स्वभावश्च ॥ १८. ल२-नास्ति ।

- N] देवतानाम् अपि संब्र ये गच्छन्त्य् अ-निवारिताः ॥ १२३ ॥ [१४३
 N] इति वानर-राजस् त्वाम् आहेत्य् अभि-हितं मया । [१४४पृ
 १३३उ] राम-दूतोऽहम् अस्मीऽति पुनश् चाऽऽवेदितं मया १२४ [N
 N] अवैक्षत स मां क्रुद्धं चक्षुषा निर्-दहन्न इव । [१४४उ
 तेन वध्योऽहम् आ-ज्ञप्तो रावणेन दुर-आत्मना ॥ १२५ ॥ [१४५पृ
 १३४] रान्तमाऽधि-पतिं ज्ञात्वा घातने मम निश्चितम् । [N
 विभीषणो नाम ततस् तस्य भ्राता महा-मनिः ।
 १३५] तेन रान्तस-राजोऽसौ याचितो मम कागणान् ॥ १२६ ॥ [१४६
 १३६पृ] दूता वर्या न दृष्टा हि राज-शास्त्रेषु रावण ।
 N] दूतेन भवितव्यं हि यथाऽभिहित-वादिना ॥ १२७ ॥ [१४८
 N] सु-महत्य् अपराधेऽपि दूतस्याऽतुल-विक्रम ।
 १३६उ] विरूप-करणं दृष्टं ताडनं चाऽपि शास्त्र-तः ॥ १२८ ॥ [१४९
 N] विभीषणेनैवम् उक्तो रावणो रान्तसेश्वरः ।
 १३७उ] राक्षसान् आ-दिदेशाऽथ लांगूलं दह्यताम् इति १२९ [१५०
 ततस् तस्य वचः श्रुत्वा लांगूलं ते^१ समन्त-तः ।
 १३८] वेष्ट्यैश् च छण-वस्त्रैश् च^२ पटैः कार्पासिकैस् तथा १३० [१५१

१. फ च रा प्र व व ल_१-सदो । २. आ फ च रा प्र म-
 ०मन्त्रिताः । ३. ल_२-नास्ति ॥ ४. अ-अभिहत । ५. फ-नास्ति ॥
 ६. अ-क्रोधाच्च ॥ ७. आ-राक्षसानामपि राज्ञा । फ-राक्षसानां पर ज्ञात्वा ।
 च-राक्षसानां वधं ज्ञात्वा । अ-राक्षसेन परिज्ञात्वा । ८. रा प्र व म
 ल_१ ल_२-घातेन । अ-पापेन । ९. फ अ-निश्चियम् । १०. आ-
 नामतस्तस्य आता स । ११. रा अ-०द्युतिः ॥ १२. रा ल_१ ल_२-दूतवध्या ।
 १३. आ-राजन् शास्त्रे ह । फ च-राजन् शा० ॥ १४. च रा प्र म ल_१ ल_२-
 लांगूलो । व अ-लांगूले ॥ १५. अ- च । १६. आ-वेष्टयं छ० । फ-
 वेष्टयदछनवलकैश्च । रा-वेष्टयजीर्णवस्त्रैश्च । प्र म ल_१ ल_२ अ-वेष्टयन्यशण-
 वस्त्रैश्च ॥

राक्षसा बद्ध-सन्नाहास् ततस् ते चण्ड-विक्रमाः । [१५२पृ
 N] लांगूलम् अग्नि-संयोगैः संस्कर्तुम् अभिसं-स्थिताः ॥१३१॥ [N
 N] क्रुद्धाः किलकिलायन्तस् ते शस्त्र-वर-पाणयः । [N
 १३१पृ] आऽदीपयन्त मे पुच्छं स्नेहाऽक्तं दुष्ट-चेतसः ॥१३२[१५२उ
 बद्धस्य बहुभिः पाशैर् यन्त्रितस्य च रञ्जुभिः ।
 N] न मे पीडा भवेत् काचिद् दिदृक्षोर नगरीं दिवा ॥१३३॥ [१५३
 N] ततस् ते राक्षसाः शूरा बद्धं माम् अग्नि-संस्कृतम् ।
 १३९उ] घोषयन्तो महीं-काया नगरी-द्वारम् आऽगमन् १३४॥ [१५४
 ततोऽहं सु-महद् रूपं सं-क्षिप्य पुनर् आत्मनः ।
 १४०] बंधान् सर्वान् समा-क्षिप्य प्रकृति-स्थः पुनः स्थितः १३५[१५५
 आयसं परिवं प्राऽऽप्य नगर-द्वार्य् अहं पुनः ।
 १४१] राक्षसांस् तान् संमा-हृत्य मूढयामि स्म सर्व-तः ॥१३६॥ [१५६
 लांगूलेन प्र-दीप्तेन तां पुरीं सांऽदृ-तोरणाम् ।
 १४२] देहान्म्य अहम् अ-संभ्रान्तो युगाऽन्ताऽग्निर् इव प्र-जाः १३७[१५७
 दग्धा लंका ततः पश्चाच्च लंका माम् अभ्य-अपद्यत ।
 १४३] दग्धा सीतान् सं-देहो दुष्-कृतं खलु मे कृतम् ॥१३८॥ [१५८
 खे गंतानां ततो वाक्यं चारणानां मेया श्रुतम् ।

१. अ-क्रुद्धम् । २. ल_१ ल_२-अदी० ॥ ३. आ-राक्षसैः । ४. च-
 पीडाभवत्काचिद् दि० । रा प्र ब ल_१ ल_२-पीडाभवत्काचिद्दिधिक्षो । म-पीडाभव-
 काचिद्दिधिक्षो ॥ ५. फ-क्रुद्धा । ६. फ-अपि संयुतम् । ७. आ-महारावान् ॥
 ८. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-पुनः ॥ ९. च-नास्ति । १०. फ-समुत्पत्य ।
 अ-समाप्लुत्य । ११. अ-०शः ॥ १२. आ-साह० । १३. रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-दग्धवानहम० ॥ १४ आ-दग्ध्वा लंकां ततश्चाह संकामभ्य-
 वपद्यत । च-दग्धा लंका ततश्चाह शंका मा० । रा प्र ब म ल_१
 ल_२-लंकां दग्धवतश्चैव शंका मे समजायत । अ-दग्धा लंका ततः पश्चा-
 ष्छोकमभ्यवपद्यत । १५ फ-सुमहत् ॥ १६. आ-खग० । १७. अ-च मे ॥

- दग्धेयं नगरी लङ्का साऽदृ-प्राकार-नोरणा । [N
 १४४] जानकी तु नै दग्धेति विस्मयोदात्त-भाषिणाम् १.३९ [१.६१.३
 ततो मे हर्ष उत्पन्नः श्रुत्वा ताम् अद्भुतां गिरम् । [१.६२.पृ
 N] खै गतानां वर्चः श्रुत्वा हर्षाद् द्विगुण-विक्रमः ॥^११४०॥ [N
 पुच्छं निर्-वाप्य सहसा समुद्रे लवणाऽम्भमि ।
 N] निश्चयाऽर्थे पुनस् तत्र गत्वा दृष्ट्वा च जानकीम् ॥^२१४१॥ [N
 अभि-वाद्य ततो देवीं गमनाऽर्थेऽहम् उन्मुक्तः ।
 N] अरिष्टं नगम् आ-माद्य पुण्ड्रुवे मरितां पतिम् ॥१४२॥ [N
 शत-योजन-विस्तीर्ण वेगेन हरि-यूथपाः ।
 N] आंगतोऽहं गिरि-श्रेष्ठं^१ भवतां दर्शनोत्सुकः ॥१४३॥ [N
 एतद् राम-प्रभावेण वैदेह्याश् च तपो-बलात् ।^२
 १४५] सु-ग्रीवस्य प्रीत्य्-अर्थं मया सर्वम् अनु-ष्ठितम् ॥१४४॥ [१.६८
 एतत् सर्वं यथा-तत्त्वं यथा-वद् उप-वर्णितम् ।^३

१. फ अ-न तु । २. रा-विस्मयादिति भाषिताम् । प्र ब ल,
 ल_२-विस्मयादिति भाषितम् । म-विस्मयादिति भाषिताम् ॥ ३. आ प्र
 म ल, ल_२-खग० । ४. आ-च श्रुता च । ५. फ अ-नास्ति ॥ ६. फ अ-
 गत्वा च तां पुनर्दृष्ट्वाऽभिवाद्य ह मातरम् । अत परमधिकः पाठः—च
 रा प्र ब म ल, ल_२-गत्वा च ता पुनर्दृष्ट्वाऽभिवाद्याहमागतः ॥ ७.
 च रा ब प्र म ल, ल_२-गमनार्थं । ८. फ अ-१४२-१४३श्लोकौ न
 स्तः ॥ ९. प्र म ल, ल_२-पुगवाः । च रा ब-पुगवः । १०. च रा ब
 प्र म ल, ल_२-आदरादह । ११. आ-०श्रेष्ठे ॥ १२. च रा ब
 म प्र ल, ल_२-द्विवारं पठितः ॥ १३. फ-एतत्सर्वं मया तत्त्वं
 समासादुपदेशितम् । च-एतत्सर्वं यथातत्त्वं समासादुपवर्णितम् । रा प्र

१४६] अत्र यन् न कृतं किञ्चित् तत् पुनः क्रियताम् इति । १४५ [१६९

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-कर्म-निवेदनं
नाम षटपचाशः सर्गः ॥५६॥

—:०:—

ब म ल_१ ल_२—एतत्सर्वं यथातत्त्वं समासेनोपवर्णितम् । अ—सर्वमेतन्मया
तत्त्वं समासादुपवर्णितम् ।

१. फ च रा प्र ब म—यद्दानन्तर कार्यं तत्सर्वं क्रियतामिति ।
अ—प्रख्याय च कृतं कृत्य तत्पुनः क्रियतामिति ॥ २ ल_२—इति । ३. आ-
०कर्मनिवेदनो । ब—हनुमन्निवेदनं । अ—हनुमत्कर्मनिवेदने सागरप्रत्यार्क-
घनो नाम ॥

[वं-५७,५८]= [सप्तपंचाशः सर्गः] =[दा-५९,६०]

एवम् आख्याय तत्र सर्वं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

- १] भूयः समुप-चक्राम वचनं वक्तुम् उत्तमम् ॥१॥ [१
स-फलो राघवोद्योगः मु-ग्रीवस्य च सं-गमः ।
- २] शीलम् आ-माद्य सीताया मम च प्लवनं महत् ॥२॥ [२
आर्यायाः सदृशं शीलं सीतायाः प्लवर्गर्भभाः ।
- ३] तपसा धारयेत् लोकान् क्रुद्धा मा निर-द्वेद् अपि ॥३॥
सर्वथाऽतिप्र-भावोऽसौ रावणो राक्षसाऽधिपः ।
- ४] पर्यंतः स्पृशतः साध्वी गात्रं न शतधा गर्तम् ॥४॥ [३
न तद् अग्नि-शिखा कुर्यात् सं-स्पृष्टा पाणिना सती ।
- ५] जनकस्य सुता कुर्याद् यत् क्रोध-कलुषी-कृता ॥५॥ [४
अशोक-वनिका-मध्ये रावणस्य दुर्-आत्मनः ।
- ६] अधस्ताच्च छिंशिर्पायाः सा ह्य-अध्य-आस्ते शोक-कर्षिता ६[२४
- ७पृ] राक्षसीभिः परि-वृता शोक-संताप-दुर्मनोः ।
- N] मेघं-लेखा-परि-वृता चन्द्र-लेखेव निष्-प्रभा ॥७॥ [२५
- N] न चिन्तयति वैदेही रावणं बल-दर्पितम्^{१०} ।

१. अ-उत्तरम् ॥ २ फ-सन्नमः । ३. ल_१-शीघ्रम् । ४ आ-
शी० । ५ ब-मम कर्म च वा । म-सफलो मम च । ल_१-मम तद्दर्शन ।
रा-मम च पौरुष । प्र च-मम च क्रमणं । ६. आ-प्रति । म-श्रमः ॥
७. अ-पुनः ॥ ८ च-सर्वार्थनिष्प० । आ-०थानिष्प० । अ-०था
विप्र० । ९ अ-०सेश्वरः । १० च रा ब अ म ल_१ ल_२ अ-यस्य ता ।
११. आ-कृतम् ॥ १२ अ-प्राणिना ॥ १३ अ-अधस्ताच्छिगियायाः ॥
१४ ल_१ ल_२-त्रुटितः पाठः । १५. अ-०कर्षिता । १६. ल_१ ल_२-त्रुटितः
पाठः ॥ १७ अ-त्रुटित पाठः ।

- ७३] पति-व्रता तु सा देवी सततं सुव्यव-स्थिता ॥८॥ [२६
 अनु-रक्ता हि वैदेही^२ रामं सर्वाऽऽत्मना शुभा ।
 ८] अनन्य-चिन्ता रामे सा पौलोमीऽव पुरं-दरे ॥९॥ [२७
 तद् एव वासः सरजः पांशु-ध्वस्ता तथैव सा^१ ।
 ९] शोक-संताप-दिग्धांऽगी सीता भर्तृ-हिते रता ॥१०॥ [२८
 सा मया राक्षसी-मध्ये तर्ज्यमाना पुनः पुनः ।
 १०] राक्षसीभिः सु-घोराभिर् दुष्टाभिः प्रमदा-वने ॥११॥ [२९
 एक-वेणी-धरा दीना भर्तृ-चिन्ता-परायणा ।
 ११] अधः-ज्ञया विवर्णाऽगी पद्मिनीऽव हिमाऽऽगमे ॥१२॥ [३०
 रावणाद् विनि-वृत्ताऽर्था मर्त्तव्ये कृत-निश्चया ।
 १२] कथं-चिन् मृग-शावाऽक्षी विश्वांसम् उर्ष-पादिता ॥१३॥ [३१
 ततः सं-भाषिता चैव तच्चम् अर्थं च^३ दर्शिता ।
 १३] राम-सुग्रीव-सख्यं च श्रुत्वा प्रीतिम् उपाऽऽगता ॥१४॥ [३२
 नि-र्भयं समुद्-आचौरं भक्तिं भर्तरि चोत्तमार्थं । [३३पू.
 १४] यां धारयति लोकेषु सार्ध्वी सेत्य् अभि-धीयते ॥^१ १५॥ [४
 सर्व-था सीतेया दग्धम् तर्पसा सं निशा-चरः । [N

१. आ-पातिव्रतत्वे । च रा ब प्र म ल_१ ल_२-पतिव्रतात्वे ।
 २. अ-वृत्तितः पाठः ॥ ३. अ-वृत्ता । ४. आ-रामे तु । च-
 रामेऽपि । ब प्र म ल_१ ल_२ च अ-रामेण ॥ ५. अ-च । ६. फ-सा एक-
 वस्त्रसवीता रजोध्वस्ता तथैव च । ७. फ-दीनामी ॥ ८. आ-णा ।
 ल_२-नः । ९. रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-रक्षिता ॥ १०. प्र-णान्ताञ्जिवृ० ।
 ल_१ ल_२-णार्थाञ्जिवृ० । ११. अ-कृतनिश्चया ॥ १२. फ-प्रदर्शिता । १३.
 आ-गतम् ॥ १४. आ-मः । १५. आ-रो । १६. आ-भर्तृभक्तिरिवोत्तमा ।
 १७. प्र म ल_१ ल_२-सा । १८. अ-सा साध्वीत्य० । १९. आ-यत्सा
 धारयते तस्य महान्स खलु रावणः ॥ २०. राम-तपसा । २१. राम-
 स्सीतया । २२. ल_१-च ।

- निमित्त-मात्रं रामम् तु वधे तस्य भविष्यति ॥१६॥ [N३३उ
एवम् आस्ते महा-भागा सीता शोक-परायणा ।
१५] यद् अत्र प्रति-कर्तव्यं तद् सर्वं क्रियताम् इति ॥१७॥ [३५
तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वालि-मनुर् अभाषत ।
५८, १] जाम्बवत्-प्रमुखान् सर्वान् अनु-मान्य महा-कृपिः १८ [६०, १.N
अस्मिन् एवं-विधे^० कार्ये भवतां च नि-वेदिने ।
२] न्याय्यं च सह वैदेह्या द्रष्टुं नृप-चराऽऽत्म-जौ ॥१९॥ [N
अहम् एको हि पर्य-आप्तः स-राक्षस-गणां पुरीम् ।
३] लंकां तु तरसा हन्तुं रावणं च बलोत्कटम् ॥२०॥ [२
किं पुनः सहितो वीरैर् बलवद्भिः कृताऽऽत्मभिः ।
४] कृतांऽस्त्रैः प्लवने शक्तैर् भवद्भिर् विजंयोद्यतैः ॥२१॥ [३
अहं रावणं संख्ये स-सैन्यं स-पुरः-संरम् ।
५] स-पुत्रं वि-धमिष्यामि स- सुहृद्-बान्धवं युधि ॥२१॥ [N
ब्रह्मम् ऐन्द्रं च रौद्रं च वायव्यं वारुणं तथा ।
६] यदि शक्र-जितोऽस्त्राणि दुर्नि-वार्याणि^० सं-युगे ॥^० २३ ॥ [N
तान्य् अहं वि-धमिष्यामि हनिष्यामि च^० राक्षसान् ।
७] तर्द् भवद्भिर् अनु-ज्ञातो दर्शयामि स्वं-विक्रमम् ॥२४॥^० [N

१. आ-०भूतो । २ अ-०वन्तप्र० । ३ च-हनुमान्स ।
४. फ-०पीत् । ५ च रा ब प्र म ल_१ ल_२-०व महाकार्ये । ६. फ-०न्याय्यौ
नः । ७. फ अ-लङ्का ता । ८. रा ब प्र म ल_१ ल_२-नाशयितु । ९. अ-
०स्रैश्च वने० । आ-०स्रैः प्लवणे । प्र म ल_१ ल_२-०स्रैः प्लवणैः । अ-०स्रैश्चरणे ।
१० फ-०स्थितम् । अ-०द्धतैः ॥ ११. अ-०पुर बलम् । १२. ल_१-त्रुदितः
पाठः । १३ म-०वाराणि । प्र-त्रुदितः । १४ प्र-त्रुदितः पाठः । १५ ल_१ ल_२-
नास्ति । १६ प्र ल_२-त्रुदितः पाठः । १७ आ च प्र ल_२-निहष्यामि च ।
रा-विनिहंष्यामि । १८. फ च-भवद्भिर्ननु० । रा म ल_२-भवद्भिर्भ्यनु० ।
ब-भवद्भिर्भ्यनु० । १९ फ च-नवि० । प्र-सुवि० । २० ल_१-ल-नास्ति ।

- मयाऽर्तुल्या वि-सृष्टा चं शैल-दृष्टिर् अन-अन्तरा ।
 ८] देवान् अपि रणे हन्यात् किं पुनस् तान् निशा-चरान् ॥२५॥ [N
 अतीऽयात् सागरो वेलं मन्दरः प्र-चलेत् तथा ।
 ९] जाम्ब-वन्तं न समरे जयेयुर् युधि राक्षसाः ॥२६॥ [N
 सर्व-राक्षस-संघातौ राक्षसेश्वर-पूर्वकाः ।
 १०] अलम् एको हि निधने तेषां वायु-सुतः कपिः ॥२७॥ [N
 पनसस्योरु-वेगेन नलस्य च महाऽऽत्मनः ।
 ११] गिरंयश् च वि-दीर्यन्ते^{१०} किं पुनर् युधि राक्षसाः ॥२८॥ [N
 नं देवांऽसुर-यक्षेषु पन्न-गेषु नगेषु^२ चं^३ ।
 १२] मैन्द्रस्य प्रति-योद्धारं पश्येयं द्वि-विदस्य वीं ॥२९॥ [N
 अश्वि-पुत्रौ महा-वेगौ तौ हि^{१६} प्लव-गोत्तमौ^{१६} ।
 १३] पितामह-वरोत्सेकात् परमं यत्नम् आ-स्थितौ ॥३०॥ [N
 अश्विनोर माननाऽर्थे हि^{१७} सर्व-लोक-पितामहः ।

१. रा ब प्र म ल_२-मत्पौरुष वि० । फ अ-०ष्टात् । ल_१-त्रुटितः पाठ. । २. फ अ-०ष्टिर्निर् । ३. फ-०लेदपि ॥ ४. फ-०सवा ये । रा-०सवा-तात् । अ-०संवातास्तु । ५. आ-०सेस्वर० । फ-०सेभ्यश्चर । रा-०र्वक । ब प्र म ल_१ ल_२-०र्वकान् । ६. रा म-निहन्तु हि । ब-हि निधने । ७. रा म-रुपिर् । ब-अय । ८. रा म-वायुसुतो ह्यहम् । ब-वायुसुतः प्रभुः । प्र ल_२-वायुसुतो जवे । ल_१-वायुसुतो ह्ययम् । ९. ल_१-परमस्यो । १०. फ-०योप्यवदीर्येयुः । ब प्र म ल_१-०योपि । ल_२-यो हि । ११. आ-स देवा० । फ-०देवेष्व० । प्र-तदेवा० । १२. फ रा ब म ल_१ ल_२-नरेषु । प्र-सुरेषु वा । च अ-नागेषु वा । १३. आ रा-०मैन्द्रस्य । १४. ब प्र म ल_१ ल_२ अ-च । १५. रा ब प्र म ल_१ ल_२-०वेगावेतौ प्ल० । आ-अस्विनागरुहावेतौ । १६. आ अ-महाप्लवगसत्तमौ । १७. आ-अश्विनौ मनिताथौ हि । फ-अश्विनौ मननार्थं च । अ-अश्विनौ बलिनौ यौ हि । १८. अ-०महैः ॥

- १४] सर्वाऽवैध्यत्वम् अनुलम् उभयोर् दत्तवांस् तथा ॥३१॥ [N
तेनोत्सेकेन महता प्र-मथ्य महतीं चमृम् ।
- १५] मुराणाम् अमृतं वीरौ पीत-वन्तौ प्लवं-र्गमौ ॥३२॥ [N
तद् एताव् अपि सं-क्रुद्धौ स-वाजि-रथ-कुंजंराम् ।
- १६] लंकां नाशयितुं शक्तौ सर्वे तिष्ठन्तु वानराः ॥३३॥ [N
अ-युक्तं हि विना देवीं सीताम् असित-शोचनाम् ।
- १७] समीपे गमनं तस्य गघवस्य महाऽऽत्मनः ॥३४॥ [४
दृष्टा देवीं न चाऽऽनीतेन्य एवं तत्र नि-वेदितुम् ।
- १८] अ-युक्तंमै अपि जानामि भवद्भिः गद्यात-कर्मभिः ॥३५॥ [५
३१९] नं हि वंः प्लवने कश्चित् नाऽपि कश्चित् पराऽऽक्रमे ।
तुल्यः समस्त-दैत्येषु लोकेषु हरि-सत्तमाः ॥३६॥ [६
२०] जित्वा लंकां रार्क्षसांश्च हत्वा तं रावणं रणे ।
पूर१] सीताम् आ-दाय गच्छामः सिद्धाऽर्था हृष्ट-मानसाः ॥३७॥ [७
तेष्व् एवं हत-शेषेषु रार्क्षसेषु हनूमतां ।
N] किं प्राऽऽप्त-कालं कर्तव्यं प्राऽऽप्य गच्छाम मैथिलीम् ३८ ॥ [८
राम-लक्ष्मणयोर् मध्ये न्यस्येम जनकाऽऽत्म-जाम् ।

१. ल१ ल२-०युध्य० । २. आ ल१ ल२-तदा । ३. ल१-तेनात्सु० ।
४. व प्र ल२-ल्लवोत्तमौ । ५. अ-०रौ । ६. ल२-०न्ति । ७.
फ च-० प ग० । ८. फ ल१-सीता । ९. ल२-नास्ति । १०. रा व प्र
म ल१ ल२-०क्तमिव । ११. च-रहितः । रा व ल१ अ फ-
नहि नः । १२. आ-प्लवणे । १३. ल१ ल२-सामरदै० । अ-सागरदै० ।
१४. आ-लंकां सरक्षौघा । रा व प्र म ल१ ल२-सरक्षसां लकाम् ।
१५. च रा व प्र म ल१ ल२ अ-तेष्वहम् । १६. फ- रक्षस्सु हरि-
सत्तमाः । १७. रा प्र म ल१ ल२-०मि । १८. फ-न्यसामो ।
च रा व प्र म ल१ ल२-न्यसेत्स । अ-सन्यस्य ।

उ२१] किं परि-क्लिश्य तान् सर्वान् वानरान् वानरर्षभान् ॥३९॥ [९
 वयम् एव हि गत्वा तान् हत्वा राक्षस-पुंगवान् ।
 N] राघवं द्रष्टुम् अर्हामः सु-ग्रीवं सहै-लक्ष्मणम् ॥४०॥ [१०

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे अंगद-वाक्य

नाम सप्तपचाशः सर्गः ॥५७॥

१. फ व म-०र्षभाः । ल_२-०र्षभः । अ-०र्षभ । २. अ-
 वय समभिगत्वा । फ-वयमेव हि हत्वा । ३. अ-च स ल० । ४. आ-
 सुन्दरकाण्डे । रा-श्रीरामायणे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे । अ-
 सुन्दरकाण्डे उद्योगपर्वणि ॥

[वं-६९]= [अष्टापंचाशः सर्गः] =[दा-६०, ६१]

अंगदस्य वचः श्रुत्वा जांबवान् वाक्यम् अब्रवीत् ।

- १] नैषा बुद्धिर् महा-त्राहो यद् ब्रवीषि महा-कपे ॥१॥ [११
वि-चेतुं वयम् आ-ज्ञप्ता दक्षिणां दिशम् उक्तमाम् ।
- २] नाऽऽनेतुं कपि-राजेन नैवं रामेणं धीमता ॥२॥ [१२
कर्थञ्चिन् निर्-जितां सीताम् अस्माभिर् नाऽभि-रोचयेत् ।
- ३] राघवो नृप-शार्दूलः कुलं व्यप-दिशन् स्व-कर्म ॥३॥ [१३
प्रति-ज्ञाय स्वयं राज्ञां सीता-विजयम् अग्र-नः ।
- ४] सर्वेषां कपि-मुख्यानां कथं मिथ्या करिष्यति ॥४॥ [१४
वि-पुलं कर्म च कृतं भवेत् तुष्टिर् न तस्य तु ।
- ५] वृथा वो दर्शितं वीर्यं भवेद् वानर-पुंगवाः ॥५॥ [१५
तस्माद् गच्छामहे सर्वे यत्र रामः स-लक्ष्मणः ।
- ६] सु-ग्रीवश् च महा-तेजाः कार्यस्योऽस्य नि-वेदने ॥६॥ [१६
N] जगृह्मस् तेऽर्थं तद् वाक्यं कपेर् जाम्ब-वतस् तदा । [६१, १७
७पू] बाढम् इत्य-एव चोक्त्वा वै प्र-स्थानं सम-अरोचयन् ॥७॥ [N
N] अंगद-प्रमुखा वीरा जाम्ब-वांश् च महा-कपिः । [१७
८उ] प्रीति-मन्तश् च ते सर्वे वायु-पुत्र-पुरः सरा (ः) ॥८॥

१ आ-महाबुद्धेः । २. ल_२-विक्रेतुं । ३. अ-आदिष्टा । ४ च-
नानेन । रा प्र ब ल_२-तेनैव । म ल_१-तेन वै । ५. रा म ल_१-राघवेण च ।
प्र ब ल_२-रामेणैव च । ६. अ-कथं विनिरं । ७. आ-नावरो । रा प्र ब
म ल_१ ल_२-नैव रो । अ-भिरभिरं । ८. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
महत् । ९. फ-ज्ञात । अ-ज्ञातुं । १०. अ-राज्ञा । ११. रा-न च ।
१२. अ-भविष्यति । १३. च रा प्र ब ल_१ ल_२-तत्कृत्वा । अ-कर्ता वै ।
१४. फ प्र ल_१ अ-च । १५. फ-कार्यस्य विनिवेदने । १६. अ-ते च ।
१७. आ-हनूमांश्च ।

- महेन्द्रांशं परित्यज्य पुप्लुवुर् वानरोत्तमाः ।
 N] मेरु-मन्दर-संकाशा मत्ता इव महा-गैजाः । [२
 ८पू] छादयन्त इवाऽऽकाशं कपयस् तोय-दो यथो ॥१॥ [३
 सं-पूज्यमानं भूतैश् चं हनुमन्तं महा-बलम् ।^१
 ९] कपि-श्रेष्ठा महा-कायाः पिबन्त इव दृष्टिभिः ॥१०॥ [४
 रामस्य चाऽर्थ-सिद्धिं चं भर्तुश् च वि-पुलं यशः ।
 १०] समा-धाय समृद्धाऽर्थाः कर्म-सिद्धिम् अन-उत्तमार्गं ॥११॥ [५
 प्रियाऽऽख्यानोत्सुकाः सर्वे सर्वे युद्धाऽभि-नन्दिनः ।^{११}
 ११] सर्वे राम-प्रतीकारे निश्-चित्तोऽर्था मनेस्-विनः ॥१२॥ [६
 पुवमानाः स्वैस् ओ-श्रित्य ततस् ते काननौकसः ।
 १२] नन्दनोपमम् आ-सेदुर् वनं दुम-लताऽऽकुलम् ॥१३॥ [७
 यत् तन् मधु-वनं श्री-मत् मु-ग्रीवस्य मु-रक्षितम् ।
 १३] अ-धृष्यं सर्व-भूतानां सर्व-भूत-मनो-हरम् ॥१४॥ [८
 यद् रक्षति महा-वीर्यः सदा दधि-मुखः कपिः ।
 १४] मातुलः कपि-मुख्यस्य मु-ग्रीवस्याऽमितौजसः ॥१५॥ [९
 ते तद् वनम् उपाऽऽगम्य बभूवुर् हृष्ट-मानसाः ।
 १५] वानरा वानरेन्द्रस्य मनः-कान्तं मनो-रमम् ॥१६॥ [१०

१. अ-महेन्द्रादि । २. फ प्र व म ल, ल_२-वानरर्षभाः ।
 ३. फ-द्विपाः । ४. च रा प्र व म ल, ल_२-तोयदोपमाः । ५. आ-मान-
 स्तु तैश्च । ६. अ-समाज्यमानो भूतैस्तेर्जाबवान्सुमहाबलः । ७. रा प्र व म
 ल, ल_२-श्रेष्ठ म० । अ-हनुमन्त महावेग । ८. फ-कपीत्यारभ्य सर्वे रामेत्यन्तः
 पाठो नास्ति । ९. प्र म ल, ल_२-राघवस्यार्थसिद्धिं च । अ-रामस्य
 चार्थसंसिद्धि । १०. अ-जसः । ११. रा प्र व म ल, ल_२-नास्ति ।
 १२. अ-निश्चिताश्च म० । ल_२-निश्चिताऽर्थास्तपस्विनः । १३. अ-णा ।
 १४. फ-समाश्रित्य । १५. अ-हि चेच्छितम् । १६. आ-भूतैश्च
 रा म ल, ल_२-लोकाना । १७. रा म ल, ल_२-वीरः । १८. रा प्र व म ल,
 ल_२ अ-हरम् ॥

ततस् ते वानरा हृष्टा दृष्ट्वा मधु-वनं महत् ।
 १६] हनूमन्तम् अयाचन्त जाम्बवत-प्रमुखास् तदा १॥१७॥
 स चांऽगदम् उपाऽऽगम्य याचति स्म तदा मधु १^३
 १७] सिद्धाऽर्थानां किलाऽस्माकं प्रसादं कर्तुम् अर्हसि ॥ १८ ॥ [N
 अंगदस् तु हनूमन्तं प्र-शंस्य शुभया गिरा ।
 १८] किम् इच्छसि वदस्वेति प्रीतो वाक्यम् उवाच ह ॥ १९ ॥ [N
 अंगदस्य वचः श्रुत्वा हनूमान् हरि-पुंगवः ।
 १९] ज्ञातिभिः सहितो हर्षाद् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥ २० ॥ [N
 राज्ञस् तु यत् ते ० पितुर् अप्य् अ-प्रधृष्यं
 वनं वभूवाऽप्रतिमं सु-गुप्तम् ।
 तद् देहि दायं हरि-पुंगवानां
 सुदुर-लभं नो हरि-राज-पुत्र ॥ २१ ॥ [N
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे वानर-प्रत्यागमन
 नामाऽष्टापचाक्षः सर्गः ११ ॥ ५८ ॥

१ अ-नास्ति । २ आ-याचन्ति । रा प्र ब म ल_१ ल_२-याचते ।
 ३ अ-कुमारमयभ्याचन्त मधूनि मधुपिगलाः । ४ अ-इतः पर सर्गान्तिः
 पाठो नास्ति । ५ ब-प्रशस्य । ६, फ-वाक्य शुभ वहम् । ७, फ-ते यत् ।
 ८ फ-नुष्टयै । ९ ल_१-इति । १०, आ-उद्योगपर्वणि वानर० । च-
 वानरप्रत्यागमन । ११ अ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

[वं-६०]= [एकोनषष्टितमः सर्गः] =[दा-६२]

श्रुत्वा हनुमतो वाक्यम् अंगदः प्रवरांऽगदः ।

१] प्रत्य-उवाच महा-तेजाः पिबन्तु हरयो मधु ॥१॥^१ [२

ततः कुमारस् तान् सर्वान् जाँबवत्-प्रमुखान् हरीन् ।

N] अनु-मान्य ददौ तेषां नि-सैर्गं मधु-भक्षणे ॥२॥ [६०, ६१

अवश्यं कृत-कार्यस्य कार्यं हनुमतो वचः ।

२] अ-कर्त्तव्यम् अपि प्राज्ञैः किम्-अंग पुनर् ईदृशम् ॥३॥^२ [३

एतत् तु वचनं श्रुत्वा अंगदस्य मुखोद्-गतेम् ।

३] साधु साध्व् इति सं-हृष्टा वानराः प्रत्य-अपूजयन् ॥४॥ [४

अंगदेनाऽभ्यनु-ज्ञाताः प्र-हृष्टासं ते तु वानराः । [N

४] पूजयित्वांऽगदं सर्वे यूथ-पं यूथ-पर्षभाः ।

५पू] जग्मुर् मधु-वनं रंभ्यं नदी-वेगं इव द्रुतम् ॥५॥ [५

N] ते प्र-विष्टा मधु-वनं पालीं न नोऽगणयन् तदा ।

५उ] अति-हर्षार्श् चं पटवः सीताया दर्शनेन च ॥६॥ [६

६पू] उव-पत्य च ततः सर्वे वन-पालीं न समन्त-तः ।

तार्डयन्ति स्म तरसा प्र-विशन्ति दिशो दश । [७

१. फ-हनू० । २ प्र ब म ल, ल२-वाक्यं वानप्रवरोऽगदः । ३ अ-
नास्ति । ४. च-जांबवान् प्र० । ५ प्र ब म ल, ल२-विसर्ग । अ-निःसर्गः । ६. आ-
वद । ७. अ-३-यश्लोकादारभ्य ७-मश्लोन्तः पाठो नास्ति । ८. रा प्र ब म ल, ल२-एव ।
९ फ च प्र रा ब म ल, ल२-सुखाच्छ्युतम् । १० च रा प्र म ल, ल२-प्रहृष्टा वान-
रास्तु ते । ११ फ-यूथपा यूथपर्षमम् । १२ फ च रा म-सर्वे । १३. च रा म
०वेगा । १४ फ च रा म-द्रुमम् । १५ रा ल, ल२-फलान्यनमयस् । ब प्र
ल२-फलान्यानमयस् । । १६. फ च-०हर्षाच्च । रा प्र ब म ल, ल२
०हर्षादिपटवः । १७. च रा प्र ब ल, ल२-०पालाः । १८. रा ब म ल,
ल२-ताडितास्तैश्च । प्र-ताडिताश्चैव । १९. फ-त्वारितास्ते द्रवन्ति । च-
तरसा द्रवन्ति च । रा ब प्र म ल, ल२-तरसा द्रवन्ति स्म ।

N] त्रासयित्वा तु तान् आशु वानराम ते वञ्चोत्कटाः ॥७॥ [N
६३] अति-धृष्टः(?)ष्टः कुमारेण धीमता वालि-मनुना ।

हरयः प्रत्य्-अपद्यन्त दुमान् मधुकराऽऽकुलान् ॥८॥ [N

७] लोडयन्ति स्म शत-शः सर्वं मधु-वनं तदा ।^६

भक्षयन्तः मु-गन्धीनि मधूनि रम-वन्ति चं ॥९॥ [N

९] जग्मुः प्र-हर्षं ते सर्वे वभ्रुवुश् च मदोत्कटाः ।^७ [N

मधूनि द्रोण-मात्राणि बहूनि परि-गृह्य ते ॥१०॥

N] पिवन्ति कपयः केचिन् मंघ-शंभं ते^८ प्रहृष्ट-वत् ।

८३] शातयन्ति चं^९ ते हृष्टा भक्षयन्ति स्म चाऽपरे ॥११॥ [८

पीत्वा केचिन् प्र-विध्यन्ति वन्धु-यूथान् वली-मुखाः ।

१०] अपरे मधु-शिष्टेन जघ्नुर् अन्योऽन्यम् उत्कटाः ॥१२॥^{१०} [९

मधु पीत्वा प्र-णादांश् चाऽप्युत्-सृजन्ति महा-बलाः ।^{११}

N] अन्ये सुखोप-विष्टाश् च जघ्नुर् अन्ये मदोत्कटाः ॥^{११} १३॥ [N

N] अपरे तैर्ह-शाखासु मदाऽऽविष्टा ललम्बिरे ।

अन्ये च वृक्ष-मूलेषु वि-हरन्तः पुवं-गमाः ।

११] अत्य्-अर्थम् आशिर्ताः क्लान्ताः पर्णान्ध्र्यं आ-स्तीर्य शेरते १४ [१०

१. च प्र ब म ल_१-तु तान्सर्वान् । ल_२-च तान्सर्वान् । २. अ-नास्ति ॥
ल_१-अतिहृष्टाः । अ-ते विसर्गाः । ३. अ-समप० । ४. फ-नास्ति । ५. ल_१-
लोभयन्ति । ६. फ अ-नास्ति । ७. अ-मूलानि च फलानि च । ८.
अतः परमधिक. पाठः-प्र-अतिघृष्टाः कुमारेण धीमता वालिसुनुना । फ-नास्ति ।
६. अ-अत आरभ्य 'नृत्यन्ति हृष्टवत्' इत्यन्त पाठो नास्ति । १०. फ-सव-
शस्तत्र ह० । रा म ल_१-सवशश्च प्र० । ११ प्र म ल_१ ल_२-स्म । १२. फ-
सखीयूथान् । च रा प्र ब ल_१ ल_२-मधुयूथान् । म-मधुयूथान् । १३. च अ-नास्ति ।
१४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-पीत्वाथ नादाश्च विसृजन्ति । १५. फ च-
नास्ति । १६. ल_१ ल_२-जग्मुर् । १७ फ-नास्ति । १८ आ-ते तु शा० ।
रा-मधु० । १६. आ फ च-आमिताः । ल_१-आश्रिताः । २०. फ च-
पर्णाण्यास्तीर्य ॥

उन्मत्त-भूताः पुत्र-गा मधु-पान-प्रहर्षिताः ।

- १२] क्षीवाः कुर्वन्ति हास्यं च कलहंश्च प्र-कुर्वते ॥१५॥ [११
 १४उ] अ-तृप्तवत् पिवन्त्य् अन्ये मधूनि मधु-पिङ्गलाः ।
 १३पू] केचित् तालान् प्र-कुर्वन्ति केचिन् नृत्यन्ति हृष्ट-वैत् ।

N] क्षिपन्ति च तथाऽन्योऽन्यं सँवलन्ति च पृथक्-क्रियाः '१६[N
 खादन्ति केचिद् वि-हरन्ति केचिद्

N] द्रवंन्ति केचिद् प्र-हंसन्ति केचिद् ।''

१५^३] नदन्ति केचिद् प्र-हसन्ति केचिद्^३

N] धीवन्ति केचिद् कथयन्ति केचिद् ॥१७॥[N

१५^१] गायन्ति केचिद् वि-मृशन्ति केचिद्

नृत्यन्ति केचिद् प्र-पठन्ति केचिद् ।''

ध्यायन्ति केचिद् प्र-पठन्ति केचिद्''

N] क्रुध्यन्ति केचिद् क्षमयन्ति केचिद् ॥१८॥'' [N

स्तुवन्ति केचिद् वि-हंसन्ति केचिद्

१ प्र ल_२-क्ष्वेडाः । ल_३-क्ष्वेड । २. आ-कुर्वन्निवाहास्य । ३. ब-
 स्म । ४ रा म ल_३-कलह च । ब-कलह स्म । ५. फ-तालानि कुर्वन्ति । ब-
 तालान्स्म कु० । ल_२-कालान्प्र० । ६ फ-०वान् । ७. च-वलन्ति ।
 ८ आ च-०क्रियाम् । ९ रा प्र ब म ल_३ ल_२-केचाक्षिपन्ति
 चान्योन्य चलन्ति च पृथक् क्रियाः । अ-हरयो मधुना मत्ता केचि.
 त्सुसाः महीतले ॥ १० फ-रुदन्ति । ११ रा प्र ब ल_३ ल_२-
 प्रहरन्ति । १२ म अ-नास्ति । १३ च रा प्र ब म ल_३ ल_२ अ-
 नास्ति । १४ फ-स्वपन्ति । अ प्लवन्ति । १५ रा प्र ब म ल_३ ल_२-
 प्रपतन्ति । १६ रा प्र ब म-स्मयन्ति । ल_३ ल_२-स्नायन्ति ।
 १७. च-प्रमृशन्ति के० । आ-वितृशन्ति के० । रा प्र ब म-ल_३ ल_२-
 प्लवगाः प्रहृष्टाः । १८ च-केचिच्च नदन्ति । १९. रा प्र ब म ल_३ ल_२-
 नास्ति । २० च-नमन्ति । २१. प्र ब ल_३ ल_२-नास्ति । २२. आ-
 क्षपयन्ति । अ-प्रशसन्ति । २३. अ-विवदन्ति ।

- दीव्यन्ति केचित् प्रे-पतन्ति केचित् ।
 पिबन्ति केचित् प्र-हैरन्ति केचित्
 N] स्मयन्ति केचित् प्रव-गाः प्र-हृष्टाः ॥१९॥ [N
 परस्परं केचिद् अ (?उ)पाऽऽश्रयन्ति°
 परस्परं केचिद् अपाऽऽकर्मन्ति ।°
 मही-तलांतं केचिद् उदीर्ण-सत्त्वा
 १६] द्रुतं द्रुमाऽऽग्राण्य् अंभिसं-पतन्ति ॥२०॥ [N
 प्र-गीतम् अन्यस् तु हसन्न् उपैति
 प्र-हृत्य चाऽन्यैः प्र-नुदन्न् उपैति ।°
 प्र-यान्तम् अन्यः सहसाऽभ्यु-उपैति° ।
 १७] हसन्तम् अन्यः प्र-पतन्न् उपैति° ॥२१॥ [N
 द्रुमाद् द्रुमं केचिद् अपाऽऽकर्मन्ति

१. म अ-प्रलपन्ति । २. अ-स्वपन्ति । ३. म-प्रवसन्ति । अ-
 ०द्रमयन्ति । ४. अ-हसन्ति केचित्प्रहरन्ति केचित् । ५. रा प्र ब ल,
 ल_२-नास्ति । ६. आ-अत्रासयन्ति । च म-अपास्रवन्ति । रा ब
 ल,
 ल_२-अप- स्रवन्ति । प्र-अपत्रपन्ति । ७. अतः परमधिकः
 पाठः—अ-नदन्ति केचिद्विवदन्ति केचित् पिबन्ति केचित् वदन्ति
 केचित् । स्मरन्ति केचित् प्रहरन्ति केचित् प्लवंगमाः साधुतया प्रहृष्टाः॥
 ८. आ-अपात्रयन्ति । च-अपस्रवन्ति । रा ब ल,
 ल_२-अपत्रपन्ति । ९. अतः परमधिकः पाठः—च अ-परस्परं केचिदपत्रपन्ति । १०. रा प्र ब ल,
 ल_२-०गताः के० । म-०तले के० । अ-०तले के० । ११. च रा प्र ब म ल,
 ल_२-द्रुमाग्राण्यपि स० । अ-द्रुमाग्राण्यपि० । १२. आ-अन्ये प्रहसन् । च-अन्यं
 च ह० । १३. आ-प्रभृत्यमन्यः । १४. रा प्र ब म ल,
 ल_२-नास्ति । १५. प्र म-प्रयान्तुमन्यः । ल_२-प्रपततमन्यः । आ फ च ब- ०न्तमन्य ।
 १६. आ-सहसास्युपैति । ल_२-सहसास्युपैति । १७. फ च रा प्र ब ल,
 ल_२-अन्यं । १८. आ-प्रणवन् । फ-प्रपठन् । रा प्र ब म ल,
 ल_२-प्रपतन्तमन्यं । १९. अ-नास्ति ॥ २०. ल,
 ल_२-अपक्र० ।

मही-तलात् केचिद् अपाऽऽक्रमन्ति ।

क्षितिं नगाऽग्रान् नि-पतन्ति केचिद्

[N] क्षितेर् नगाऽग्र नि-पतन्ति केचिद् ॥२२॥ [N

समा-कुलं तद् कपि-सैन्यम् आसीन्

मधु-प्रपानोत्कट-सत्त्व-चेष्टम् ।

न चाऽत्र कश्चिन् न बभूव मत्तो

१८] न चाऽत्र कश्चिन् न बभूवं तृप्तः ॥२३॥ [N

ततो वनं तद् परि-भज्यमानम्

द्रुमांश् च विध्वंसित-पत्र-पुष्पान् ।^{१२}

सम्-ईक्ष्य सर्वान् दधि-वक्र-नामा

१९] नि-वारयामास कपिः कपिंस् तान् ॥२४॥ [N

स तैर् मर्दाद् अप्रति-वीर्य-रूपैः^{१५}

बलाद् बलौघैः परि-वार्यमाणः ।^{१७}

प्र-धर्षितस् सक्त-भयैः सम्-एत्य

[N] प्र-कर्षितः कर्षितवान् परान् सः^{१९} ॥२५॥ [N

स तैः प्र-भञ्जैः परि-भत्स्यमानो

१. फ-०तले । रा प्र व म ल_१ ल_२-तल । २. रा प्र व म ल_१ ल_२-अति क्र० । ३. ल_१-तुगाग्रान् । ल_२-नगाग्रानि । ४. च रा प्र व म ल_१ ल_२-केचिक्षितेरेम्बमाव्रजन्ति । ५. अ- नास्ति । अतः पर । च रा प्र व म ल_१ ल_२-‘प्रपठन्नुपैति’ इति पूर्वपठितः पुनरावृत्तः ॥ ६. च-प्रपाणो० । ७. आ च-०चेष्टाः । अ-०दष्टि । ८. अ-तत्र । ९. ल_१-केचिन् । १०. फ-वितृप्न एव । ११. म-०भक्ष्यमाण । ल_१-०भुज्यमान । ल_२-प्रविभक्ष्यमाण । १२. अ-नास्ति । १३. अ-कपीश्वरस् । १४. आ-महात्माऽप्रति० । १५. अ-सुदुर्मदाश्चाप्रतिरूपधैर्यं । १६. म-०माणैः । १७. फ. अ-बलाच्च तेनोपरि वार्यमाणैः । १८. ल_१-०पराद् । १९. आ-प्रकृष्यताकर्षत चापरान्सः । अ-प्रकर्षिताकर्षत वा परस्पर । २०. प्र ल_२-प्रमत्तः । अ-प्रवृत्तैः ।

वनस्य गोप्ता हरि-वीर-वृद्धः ।
 चकार भूयो मतिम् उग्र-तेजा
 २०] वनस्य तस्य प्रति-वारणाऽर्थम् ॥२६॥ [N
 उवाच कांश्चित् परुषाणि रुष्टः
 कांश्चित् तलेनाऽपि जघान रोषात् ।
 सम्-एत्य कैश्चित् कलहं चकार
 N] तथैव साम्नोप-जगाम कांश्चित् ॥२७॥^६ [N
 नखैश् च तीक्ष्णैर् दशनैर् दशन्तम्
 तलैश् च पादैश् च सम्-आप्नुवन्तः ।
 महा-कपि ते^७ कपयः समेता
 N] महा-वर्नान् निर्-विषयं च^८ चक्रुः ॥२८॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधु-भक्षिणं
 नामैकोनषष्टितम. सर्ग. ॥५९॥

१. अ-० मुख्यः । २. च रा म ल_१ अ-० रक्षणार्थम् । ब प्र ल_२-० रक्षणाय ।
 ३. फ अ-क्रुद्धः । ब प्र ल_२-दृष्टः । ल_१-दुष्टः । ४. रा ल_१ अ-तलेनाभिज० ।
 ५. आ अ-कैश्चित् । ६. अतः परमधिकः पाठः-अ-स वानरो वानरयूथनाथः ।
 अयं च सार्धश्लोकः २८-शश्लोकात् पर पठित ॥ ७ ल_१-केचिद्दशनैर् । ८ फ-
 आप्नुवन्तः । च रा प्र बम ल_१ ल_२-आप्लवन्तः । ९. फ म-ता १० म-० बलानि
 ल_२-० वणान् । अ-० वने । ११. आ म ल_२ अ-स्म । १२. ल_२-इति सु० ।
 अ-सुन्दरकाण्डे । ल_१-इत्यार्षे रामायणे । १३. अ-० भक्षणो ॥

[वं-६१, ६२]= [षष्टितमः सर्गः] =[दा-६२]

तत्र वै मधु-पाला ये स्थिता दधि-मुखाऽऽज्ञेया ।^३ [१४पू
 ३] नाऽचिन्तयन्त तान् सर्वान् वार्य-माणोंः क्लृवं-गमाः॥^१ [N
 ते^१ विकृष्टाश् च जानुभ्यां देव-मार्गाश् च दर्शिताः ।^१ [१५पू
 ४] वानरैर् बहुभिर भीमैः प्रति-षिद्धा दिशो गताः ॥२॥ [१४उ
 अब्रुवन परमोद्विग्नाः पाला दधि-मुखं तदा । [१५उ
 ५] तौरांऽगद-हनूमद्विर हतं मधु-वनं कपे ॥^{१०} ३॥
 वयं नि-घृष्टा जानुभ्यां देव-मार्गाश् च दर्शिताः ।^{२०} [१६
 ६] यद् अत्राऽनन्तरं कार्यं तत् त्वं कर्तुम् इहाऽर्हसि ॥^१ ४॥ [N
 ततो दधि-मुखः क्रुद्धो वन-पालाऽधिपस् तदा ।
 ७] हतं मधु-वनं मत्वा हेतांश् चाऽऽर्ध्वोऽसयद् हरीन् ॥५॥ [१७

१. व म-तत्रैव । २. प्र-०दयः । ३. अ-ये तत्र मधुपालस्य प्रेक्ष्या
 दधिमुखस्य ते । अतः परमधिकश्च पाठः-तानुवाच हरिश्रेष्ठो हनूमान्पवना-
 त्मजः । सुप्रीतमनस मधु सेवत वानराः । अतः पर च ५९तमसर्गा-
 रम्भे त्यक्ताः कतिचिच्छ्लोका. “श्रुत्वा हनुमतो वाक्य” मित्यारभ्य “हर-
 यो मधुना मत्ताः” इत्यन्ताः पुनरालिखिताः । ४. फ-न चिन्तयत-
 स्तान्सर्वे । ५. म-०णान् । ल_२-०ण । ६. व प्र ल_२-०मान् ।
 ७. अ-नास्ति ॥ ८ म ल_१-तैर्विकृष्टाश्च । ल_२-तैस्त्वैर्विकृष्टा ।
 ६. रा व प्र ल_२-०मर्गाश्च । ११. अ-०वीरैः । १२ फ-
 दिवो ॥ १३. ल_२-नात्वा ? । अ-गत्वा । १४. च-०मुखात् । १५. फ-
 तावांगं । १६ रा व प्र म ल_१ ल_२-प्रभो । १७. अ-हनूमता दत्तवरै-
 र्हतं मधुवनं च यत् ॥ १८ च व प्र ल_२-प्रकृष्टा । रा म-विकृष्टा । १९ च
 व प्र ल_२ म-०मार्गाश्च । ल_१-मार्गं च । २०. अ-जानुभिस्ते प्रघृष्टाश्च देव-
 मार्गं प्रदर्शिताः । २१. अ-नास्ति ॥ २२ ल_१-मुखं । २३. प्र म ल_१ ल_२-
 श्रुत्वा । २४ आ-हतान्शाखासृगान्हरीन् । अ-सान्त्वयामास तान्कपीन् । रा व-
 हतानाश्वासयद्धरीन् ॥

- एहं आगच्छते गच्छामो वानरान् अति-दर्पितान् ।
 ८] वलेन वारयिष्यामो भक्त-माणान् मधुऽत्तमम् ॥६॥ [१८
 श्रुत्वा दधि-मुखस्यैतद् वदतो वानरर्षभाः ।^१
 ९] पुनर् वीरा मधु-वनं तेनैव सहितौ ययुः ॥७॥ [१९
 ते लता-पादपांशु चैव पाषाणान् अपि वानराः ।
 ११] गृहीत्वाऽभ्य अगमन् क्रुद्धा यत्र ते कपि-कुञ्जराः ॥८॥ [२१
 ते स्वामि-वचनं श्रुत्वा हृदयेषु अव-शाप्य तत्र ।
 १२] हेरयोऽपि गताः सर्वे शाल-नाल-शिलाऽऽयुधाः ॥९॥^३ [२२
 मध्ये चैषां दधि-मुखः प्र-गृह्य द्रुमम् उत्तमम् ।
 N] समभ्य अथावद् वेगेन ते च सर्वे पुत्र-गमाः ॥१०॥ [२०
 वृक्ष-स्थानं च स्थल-स्थानं च वानरा बल-दर्पितान् ।
 N] अभि-चक्रमिरे वीराः पालासु तत्र सहस्र-शः ॥११॥ [२३

१. फ-तत्रागच्छत । प्र-एह्यागच्छामि । २. प्र-०हर्षितान् । ३. अ-
 वारयिष्यामि तान् गत्वा प्रभुञ्जानान् मधुत्तमान् ॥ ४. फ-०स्यैव व० । ५. अ-
 नास्ति । ६. फ-सहसा । ७. अतः परमधिकः पाठः—च रा ब प्र म ल_१ ल_२
 अ-समभ्यधावन्व्येगेन[†] ते च सर्वे[‡] पुत्रगमाः ॥ ८. फ-०त्वा व्यद्रवन् क्रु० । रा
 ल_१-०त्वाभ्यागमस्तत्र ॥ ९. प्र-०षु विशाप्य । फ-०ष्ववसह्य । प्र च ब म
 ल_१ ल_२-०ष्ववसज्य । रा-०ष्ववसज्ज । प्र-षु विसज्य । अ-०ष्ववसज्य ।
 १० अ-च । ११. फ-हरयः समहृष्यन्त । अ-हरयोभिगताः सर्वे ।
 १२. ल_१-शालतालशिखायुधाः । १३ आ अ फ च-अतः परं ७उ पुनः
 पठितः ॥ १४ अ-तेषां दधि० । ब प्र ल_२-दधि मुखदचैषां ।
 १५ अ-सर्वे चैव ॥ १६. आ-०स्थाइच । १७. आ-०स्थाइच ।
 १८ च-अथ च० । रा ब प्र म ल_१ ल_२-उप० । अ-अतिच० ।
 १९ रा ब प्र म ल_१ ल_२-ऊः शतस० । २१. अ-क्रोषे सर्गः
 समाप्तिर्दृश्यते ॥

† म ल_२-०धावन्व्येगेन । ल_१-०धावद्देगेन । ‡ ल_१-सर्वे च ।

बलान् निवारयिष्यन्त आ-सेदुर् हरयो हरीन् ।

[N] सं-दष्टौष्ठ-पुटाः क्रुद्धा भर्त्सयन्तो मुहुर् मुहुः ॥१२॥^१ [२४

अथ दृष्ट्वा दधि-मुखं क्रुद्धं वानर-पुंगवाः ।

१३] अ-भ्य-अधावन् सुसं-क्रुद्धा हनूमत्-प्रमुखास् तैदा ॥१३॥^२ [२५

स-वृत्तं तं महा-बाहुर्म आ-पतंतं महा-बलः ।^३

१४] वेग-वंतं नि-जग्राह बाहुभ्यां कुपितोऽङ्गदः ॥१४॥ [२६

मंदाऽन्यो न कृपां चक्रे आर्यः कोऽयं ममेति सः ।^४

१५] अर्थेनं निष्-पिपेषाऽऽशु वेगेन वसुधा-तले ॥१५॥ [२७

स भग्न-बाहूऽऽरु-मुखो विह्वलः शोणितोक्षितः ।

१६] सं-मुमोह महा-वीर्यो मुहूर्तं कपि-कुञ्जरः ॥^५१६॥ [२८

स कथंचिद् वि-मुक्तम् तैर् वानरैर् वानरर्षभः ।^६

६२, १] उवाचैकान्तम् आ-गम्य तान् भूत्सान् समुपाऽऽगतान् ।^७१७

तत्राऽऽगच्छत गच्छामो भर्त्ता नो यत्र वानराः ।

२] सु-ग्रीवो विपुल-ग्रीवः सह रामेण धीमता ॥१८॥ [३१

सर्वं चाप्यंगदे दोषं श्रावयिष्यामि वानराः ।

१. ल_२-आसीदुर् । २. अ-नास्ति ॥ ३. फ म-सर्वे । ४. फ-अभ्यद्रवन्त
स०।अ-०धावत स०।५ फ-०खाः कपिम् । म-०खा अपि । अ-०खास्तथा । ६. च
रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ७. आ-स वृक्षस्तं । ८ म-०बाहुर् । ९. म-०बलं ।
१०. च रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति । ११ ल_२-०वन्ता । १२. फ-कपिमङ्ग० ॥
१३. आ-मदन्यो । १४. फ-कार्यं । १५. अ-मदान्वश्च न वेदैर्नमार्यः
कोऽय ममेति यत् । १६ ल_२-अथेना ॥ १७ रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥
१८. फ-वानरोत्तमः । १९ च-आगत्य । २०. रा ब प्र म ल_१ ल_२-
समभाषत तान् सर्वान् वानरान्समुपागतान् । अ-उवाच कान्ति-
मागत्य तान् हरीन् समुपागतान् ॥ २१ ल_१-भर्त्तारो । २२. ल_२ अ-
वानरः । २३. म ल_१ ल_२-०वो रामेण सह । २४. फ-वा अङ्गदे । च-वाप्यंगदे ।
२५ आ-०श्याम ।

- ३] अ-मर्षा न हि तौ श्रुत्वा धर्षणां मर्षयिष्यति ॥१९॥ [३२
 प्रियं मधु-वनं ह्य एतत् सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।
 ४] पितृ-पैतामहं दिव्यं दैवतैर् अप्य् अ-धर्षितम् ॥२०॥ [३३
 स वानर-पतिः श्रीमान् मधु-लुब्धान् गताऽऽयुषैः ।
 ५] घातयिष्यति दण्डेन तीक्ष्णेन समुह्य-जनात् ॥२१॥ [३४
 बंधम् एषां नृ-शंसांनां नृपाऽऽज्ञा-परिदूषिणाम् ।
 ६] धर्षणाऽऽमर्षिनो रोषात् सर्वेषां कागयिष्यति ॥२२॥ [३५
 एवम् उक्त्वा दधि-मुग्धो वन-पालो मंढा-बलः ।
 ७] जगाम सहस्रोत्-पत्य वन-पालैः मंढा-वृतः ॥२३॥ [३६
 निमेषाऽन्तर-मंत्रेण संप्राऽऽप्तः स वने-चरः ।
 ८] सहस्रांशु-सुतो धीमान् सु-ग्रीवो यत्र वानरः ॥२४॥ [३७
 रौघवं सह सु-ग्रीवं लक्ष्मणं च सम-ईक्ष्य सैः ।^१
 ९] सर्वे-प्रतिष्ठां जगतीम् आकाशान् नि-पपात ह ॥२५॥ [३८
 १०पू] स नि-पत्य मंढा-वीर्यः सर्वैस् तैः परि-चारितः ।^२ [३९पू
 स दीन-वदनो भूत्वा कृत्वा शिरसि चांऽजलिम् ।
 ११] सु-ग्रीवस्य शुभौ मूर्द्धना चरणौ नि-पपात ह ॥२६॥ [४०

१. फ-अमर्षन् । च-अमर्षी । २. फ-तैः । च-तान् । रा-तं ।
 ब प्र ल_१ ल_२ अ-तच् । ३. ब प्र ल_१ ल_२ अ-लु० ॥ ४. ल_२-नास्ति ॥
 ५. फ-वानरानिमान् सर्वान् । ६. आ-०युषा ॥ ७. अ-वषाहन्सुनृशं-
 सांश्च । ८. फ-०वारणात् । अ-०दूषकान् । ९. फ-धर्षित । आ-धर्षणां म० ।
 अ-मर्षतो । १०. फ-स करिष्यति ॥ ११. ल_२-हलायुवः । १२.
 फ-संमन्ततः । १३. ल_१-नास्ति ॥ १४ आ-०रमागेण । १५.
 अ-स रावव सहसु० । १६. म-ईक्ष्यतः । १७ आ अ-सर्वे प्र० ।
 अ-०सर्वे प्रतिष्ठा ॥ १८. च रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति । अतः
 परमधिकः पाठः-फ अ-हरिर्दाधिमुखः पालः पालाना परमेश्वरः । म-हरिं
 दधिमुखः पालैर्वनपालाधिपस्ततः । १९. अ-०वीरः । २०. अ-वांऽजलिम् ।
 २१. ल_२-शुभो ॥

स तैः कथंचित् कपिभिर् वि-मुक्तः

सम्-एलै रौज्ञा प्र-वरो हरीणाम् ।

विवेचयामास वनं च भग्नं

N] मधूनि मुख्यानि च भक्षितानि ॥२७॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधुवन-विलोपनो

नाम षष्ठितमः सर्गः ॥६०॥

१. अ-समीत्य । २. फ-राजे । ३. आ-लक्षितानि ॥ ४. ल२ अ-
[ति । ल१-इत्यार्षे सु० । ५. फ-वाल्मीकीये मधुवनविलोपनं । म-०काण्डे मधु-
नविलोपनं । अ-मधुभक्षणे सुग्रीवनिवेदनो । ब-काण्डे मधुवणवि ०॥

वं-६३]= [एकषष्टितमः सर्गः] =[दा-६३]

ततो मूर्द्धना नि-पतितं वन-पालं ऋषीऽऽश्वरः ।

१] दृष्ट्वोद्विग्न-हृदयं वाक्यम् एतद् उवाच ह ॥१॥ [१]

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कस्मात् त्वं पादयोः पतितो मम ।

२] अ-भयं दैदामि ते वीर तन्वम् एवाऽभि-धीयताम् ॥२॥ [२]

किं सं-भ्रमाद् विवक्षुर्स् त्वं ब्रूहि यद् वक्तुम् इच्छसि ।

३] कैचिन् मधु-वने स्वस्ति श्रोतुम् इच्छामि वानर ॥३॥ [३]

स समा-श्वासितस् तेन मु-ध्रौवेण महाऽऽत्मना ।

४] उत्थाय चर्मर्हा-प्राज्ञो वाक्यं दधि-मुखोऽब्रवीत् ॥४॥ [४]

ऋक्ष-राजेन यद् वांऽपि न त्वंयाऽपि नं बालिना ।

५] वनं विद्वेष्ट-पूर्वं हि वानरैस् तद् वि-नाशितम् ॥५॥^३ [५]

न्य-अवारयम् अहं चैतानि सहैभिर् न वन-चौरिभिः ।

N] अ-विचिन्स तु मां दृष्ट्वा भक्तयन्ति पिबन्ति च ॥६॥ [६]

१. अ-०पालो । २. फ-महाकपिः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
हरीश्वरः ॥ ३. आ-दधि ॥ ४. अ-विवक्तुल । ५. आ-कश्चिन् । रा अ-किंश्चिन् ।
६. आ-मानद । ल_१-वाणः ॥ ७. आ-०स्वासितम् । ८. आ च प्र व ल_०-स म० ।
फ रा म-सुम० । ९. ल_१-नास्ति ॥ १०. फ च रा प्र म ल_२-यत्पूर्वं । अ-
जग्राह । ११. फ ल_२-अ-स्वया न च । च रा प्र ब म-स्वया नापि । १२. ल_१-
निसृष्ट० । अ-निसृष्ट० । १३. अतः परमधिकः पाठः-फ-अङ्गदप्रमुखैः
सर्वैर्वानरैस्तत्प्रदर्शितैः । म-हनूमता जाम्बुवता तारेणा च नलेन च ।
कुमुदेन च मैन्देन सरमेनाग्गदेन च ॥ सर्वैः प्रचण्डैर्हरिभिर्ध्वस्तं तैस्तन्म-
हावनं । महाबलैस्तैः कपियोधमुख्यैः समन्ततः सम्परिवार्य सर्वैः । हतं
प्रदृष्टैर्बहुमुख्यवानरैर्महावनं तत्प्रथितं महात्मनः ॥ भग्नं वृक्ष (?) मथित
समन्तात् प्रसादलब्ध मधु तत्पिबामः । अहं समागत्य च तान्न्यवारयम् न
मे वच कश्चिदपि शृणोति ॥ १४. आ फ-निवारयन्नह । अ-न्यवारयमहं ।
१५. च-चैभिर्वानरैः । १६. फ-०गोचरैः । १७. फ सर्वे ॥

केचिञ् च रोषाद् गर्जन्ति वि-त्तिपन्ति तथाऽपरे ।

१०] प्र-स्फुरन्त्य अपरे क्रुद्धा भ्रुवोऽन्ये वि-क्षिपन्ति च ॥७॥ [N

१२पृ] इत्य एवम् अतिसं-क्रुद्धाः सम्प्र-होरं प्र-कुर्वते ।

७३] ते मया प्रति-षिध्यन्तो भर्त्सयन्ति बली-मुखाः ॥८ [N

अहं तु संरब्ध-तरैस् तथा तैः सम्प्र-धर्षितः ।

८] नि-वारयामि बाहुभ्यां सहैभिर् वन-गोचरैः ॥९॥ [९

ततस् तैर् बहुभिः 'क्रूरैर् वानरैर् अंगदेन च ।

९] संरक्त-नयनैः 'क्रूरैर् अहम् उत्प(१पा)स ताडितः ॥१०॥ [१०

जगसां कृष्य-माणश् च जौनुभ्यां विनि-पातितः ।

११] प्र-कृष्य च यथा-कामं देव-मार्गं च दर्शितः । [११

१२३] तैः सर्वैः परम-क्रुद्धैर् वन-पालाश् च मामकाः ॥११॥ [N

एवम् अस्मि हतः शूरैस् त्वयि तिष्ठति भर्तरि ।

१३] कृत्स्नं मधु-वनं चैव प्र-कामं संम्प्र-धर्षितम् ॥१२॥ [१२

एवं वि-ज्ञाप्यमानं तु सु-ग्रीवं पुत्रैर्गर्षभम् ।

१ फ-केचिद्दोषात्प्रगर्जन्ति । आ-०द्रोषाद्गच्छन्ति । २. फ-क्रूरा ॥

३. फ ल, ल२-अभिस० । ४. फ-०हारान । ५. फ-प्रचक्रिरे । ६. रा ब म

ल, ल२-०षिद्धाश्च । ७. अ-मया प्रतिनिषिध्यन्तस्तर्जयन्ति बलामुखाः ।

फ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र ब म ल, ल२-अति चैवोच्छ्रैय-

स्तेषां भ्रुवन्ति परुषाणि च ॥ ८. रा प्र ल, ल२-च । ९. फ-वारयामि स्म ।

रा-निवर्तयामि । १०. फ-वनचारिभिः ॥ ११. च रा प्र ब म ल, ल२-

सर्वैर् । १२ अ-क्रुद्धैर् । १३. ल, -अह प्रत्युत । फ-०मुत्पाद्य ॥ १४. फ-

निहतश्चास्मि । च-कृष्यमाणश्च । १५. च-नानाभ्यां । १६ अ-च नि० ।

१७. च रा प्र ब ल, ल२ अ-आकृष्य । १८ फ-०मार्गश्च । ल२-०मार्ग

स । १९. अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-म-वानरेश महाप्राज्ञ महाबल

महाशुते ॥ २०. ल२-अस्ति । २१. आ-तं प्र० । ल, -संप्रदर्शितं ॥ २२. फ

प्र ब ल, अ-प्लवगेश्वरम् । रा म ल, -वानरेश्वरम् ।

- १४] अपृच्छेत् से महा-तेजा लक्ष्मणः पर-वीर-हा ॥१३॥ [१३
 किम् अयं वानरो राजन् वन-पः प्रत्युप-स्थितः ।
 १५] किं चाऽर्थम् अभिनिर-दिश्य दुःखितो वाक्यम् अन्नवीत् १४ [१४
 एवम् उक्तम् तु सु-ग्रीवो लक्ष्मणेन महाऽऽत्मना ।
 १६] लक्ष्मणं प्रत्यु-उवाचेदं वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१५॥ [१५
 N] अयं लक्ष्मण सम्प्राऽऽप्तो वन-पः शृणु कारणम् ।
 वि-चिंत्य दक्षिणाम् आगाम् आ-गतैर् हरि-यूथ-पैः १६ [१६उ
 १७] अंगद-प्रमुखैर् वीरैर् हतं मधु-वनं मम ।
 आ-ख्यातं चांगद-मुखैर् वानरैर् मधु भक्षितम् ॥१७॥ [१६पृ
 N] तेषाम् अकृत-कार्याणां नेदंशः स्याद् व्यति-क्रमः । [१७पृ
 यद् अर्थम् अभि-पन्नास्ते साधितं कर्म तैर् ध्रुवम् ॥१८॥ [१८
 N] आ-गतोऽसौ प्र-हृष्टैश् च यथा मधु-वनं हरिः । [१७पृ
 १८उ] प्र-हृष्टैर् वानरैः सर्वैर् हनुमत्-प्रमुखैर् वृतः ॥१९॥ १८ [N
 धर्षितं च वनं कृत्स्नम् उप-भुक्तं च तन् मधु । १९ [१७उ
 १९] वारयन्तश् च सम्प्राऽऽप्ताः पालाजानुभिर् आ-हताः ॥२०॥
 तथा न गणितश् चाऽयं कपिर् दाधि-मुखो बली ।
 पतिर् मधु-वनस्याऽयम् अस्माभिः स्थापितः स्वैयम् । [१९

१. फ च रा प्र ब म ल_१-अपृच्छत्सुम०। अ-अपृच्छत म०॥ २ फ-
 किमर्थम०। च-कं चार्थमभिनिरिहंशात् । प्र म-क चार्थम० ॥ ३ अ-
 उक्तः सुसुग्रीवो । ४. अ-०विदां वर । ५ आ-विभयः ॥ ६. आ-
 विचिंत्य । ७ अ-नास्ति ॥ ८. रा म ल_१-महत् । ६. फ-
 आख्याति पालानुक्रम्य वानरैर् । रा प्र-आख्याति ह्यंगदमुखैर् । १०.
 अ-नैषामकृतकार्याणामीदृशः ॥ ११ फ अ-तदर्थम् । च रा म ल_१-
 वन यद् । प्र ब ल_२-वय यद् । १२. फ-तद् । १३. फ-प्रविष्टश्च ॥
 १४. आ-प्रवृष्टो ॥ १५. अ-नास्ति । १६ फ-चैव ॥ १७. अ-सदा ।

- N] सं-सिद्धाऽर्थाश् च कपयः पिबन्तु तृषिता मधु ॥ २१ ॥ [N
दृष्टा च मन्ये वैदेही^३ न चाऽन्येन ह्नूमतः ।
- N] महानै सं साधने हेतुः कर्मणस् तद्-विधो भवेत् ॥ २२ ॥ [२०
हनूमतो हि सिद्धिश् च कपेर् मतिर् अतीऽव च ।
- N] व्यव-सायर्श् च वीर्यं च सूर्ये तेजं इव ध्रुवम् ॥ २३ ॥ [२१
जाम्ब-वान् यत्र नेता स्याद् अंगदश् च महा-बलः ।
- N] हनूमांश् च प्रति-ष्ठाता न तत्रै गतिर् अन्यथा ॥ २४ ॥ [२२
अंगद-प्रमुखैर् वीरैर् हतं मधु-वनं किल । [२३ पू
- N] वि-चिंखं दक्षिणाम् अंशाम् अं-गतैः कपि-कुंजरैः २५^२ [N
कौमम् अर्थम् अनुप्रांऽऽप्तो वक्तुं मधु-वनेश्वरः ।
- २०] नाम्ना दधि-मुखश् चैव कपिः प्रख्यात-विक्रमः ॥ २६ ॥ [२४
दृष्ट्वां तु मन्थे वैदेही सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धन ।
- २२] सं-सिद्धाऽर्था हि कपयः पिबन्तु सहिता मधु ॥ २७ ॥^१ [२५
अ-दृष्ट्वा नै हि ते सीतां वानराः पुरुषर्षभे ।
- २३] धर्षयेयुर् मधु-वनं व्यक्तं दृष्टा हि जानकी ॥ २८ ॥ [२६
तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।
- N] लक्ष्मणो मति-सम्पन्नो वानरेशम् अथाऽब्रवीत् ॥ २९ ॥^२ [N

१. रा ल_१-तृषिताः पिबन्तु कपयो । म-तृषिताः पिबन्ति कपयो ॥ २. अ-नास्ति ।
३. फ-दृष्टा मन्ये च । च रा प्र ब म ल_२-दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं । ल_१-
दृष्टा तु मन्ये । ४. आ फ च रा प्र ब म ल_१-हनूमता । ५. फ रा प्र ब
म ल_१ ल_२ अ-न ह्यन्यः ॥ ६. अ-व्यवसाय च । ७. अ-सार्यतेज ॥
८. अ-तस्माद् । ९. च-गतिम् ॥ १०. अ-वित्तिल । १२. अ-आशां
वानरैः । १२ फ-नास्ति ॥ १३. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-एतद् ।
१४. अ-प्राप्तु । १५. अ-वनं किल ॥ १६. अ-दृष्ट्वा ममेति । १७. आ-
सुमित्रानन्दि । १८. म-पिबन्ति ॥ १९. फ-नास्ति । २०. ल_२-अदृष्टानि २१
च-भाः ॥ २२ रा ल_१-२५-शब्दोकादारभ्य ३४-शब्दोकादन्तः पाठो नास्ति ॥

- अंगदो यद्य् अनुप्राऽऽप्तो वि-चित्वा दक्षिणां दिशम् ।
 N] प्र-हृष्टर् वानरैः सर्वैर् हनूमत्-प्रमुखैर् दृत्तः ॥३०॥ [N
 धर्षितं च वनं सर्वम् उप-भुक्तं च तद् मधु ।
 N] वारयन्तश् च सम्प्राऽऽप्ताः पाला जानुभिर् आ-हताः ॥३१॥ [N
 यथा न गणितश् चाऽयं कैपिर् दधि-मुखो बेली ।^१
 N] पतिर् मधु-वनस्याऽयं युष्माभिः स्थापितः स्वयम् ॥३२॥ [N
 दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं शत-पत्र-निभाऽऽननाम् ।
 N] कृत-कार्यास् ततः सर्वे पिवन्तु हरयो मधु ॥३३॥ [N
 नाऽनवाऽऽप्य हि सीतां ते वानरा वानरेश्वर ।
 N] धर्षयेयुर् मधु-वनं व्यक्तं दृष्टा हि जानकी ॥३४॥ [N
 ततः प्र-हृष्टो धर्माऽऽत्मा राघवः सह-लक्ष्मणः ।
 २४] श्रुत्वा कर्ण-सुखां वीणीं सुग्रीव-वदन-च्युताम् ॥३५॥
 प्राऽदृष्यत भृशं रामो लक्ष्मणश् च महा-बलः । [२७
 N] दृष्ट्वा दधि-मुखं चैवं सु-ग्रीवश् चाप्यं-अहंष्यत ॥३६॥
 २५] वन-पालं पुनर् वाक्यं सु-ग्रीवः प्रत्य्-अभाषत । [२८
 प्रीतोऽस्मि सौम्य यद् भुक्तं वनं तद् कृत-कर्मभिः ॥३७॥
 २६] तेषां च कृत-कार्याणां 'मर्षणीयं वि-चेष्टितम् । [२९
 गच्छ शीघ्रं मधु-वनं सं-रक्षस्व त्वम् एव हि ।

१. फ ब-यदि संप्राप्तो । प्र अ-यदनु० । २. फ म अ-
 प्रहृष्टो । ३. च प्र ब ल२-नास्ति ॥ ४. फ अ-युष्माभिः स्थापितः
 स्वयम् । ५. ल२-वनस्याहं । ६. फ म अ-पिवन्ति ॥ ७.
 म-वानरर्षभ । ल२-वानरेश्वराः । अ-०रः । ८ आ-कर्णमुखावाणी ॥
 ९. फ अ-दधिमुखस्यैतद् । १०. च प्र ब म-चाप्यभाषत ।
 रा ल२ अ-चाभ्यभाषत ॥ ११. फ-मर्षनीय ।

२७] तांश् च प्रेषय सर्वास् त्वं हनुमत्-प्रमुखान् केषीन् ॥३८॥ [३०

इच्छामि शीघ्रं हनुमत्-प्रधानान्

शाखा-भृगांस् तान् मृग-राज-दर्पान् ।

द्रष्टुं कृताऽर्थान् सह राघवाभ्यां

२८] श्रोतुं च सीताऽधि-गमं प्र-यत्रात् ॥३९॥ [३१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधुवर्न-भंगे सुग्रीव-वाक्यं

नामैकषष्टितमः सर्गः ॥६१॥

१. रा ल_१-तान्प्रेषयेह । व-तान्प्रेषयस्व च । प्र ल_२-तान्प्रेषय
 च । फ प्र व ल_२-हरीन् ॥ ३ आ-०मृगाश्च । ४ रा-कृतार्थात् ॥ ५. आ फ-
 आषये रा० । ल_२-इति । ६. फ-दधिमुखसुग्रीववाक्य नाम । ल_२ ल_२-
 मधुवनभगो नाम । अ-सुग्रीववाक्यं नाम ॥

[वं-६४]= [द्विषष्टितमः सर्गः] =[दा-६४]

सु-ग्रीवेणैवम उक्तसं तु हृष्टो दधि-मुखः कपिः ।

१] उक्त्वा धन्योऽहम् अस्मीऽति चरणात् अभ्य-अवाद्यत् ॥१॥ [१

राघवं लक्ष्मणं चैव सु-ग्रीवं चाऽभि-पूज्य सः ।

२] वानरैः सह शूरैस् तैर् दिवम् एवोन्-पपात ह ॥२॥ [२

यथैवं चाऽऽगतः शीघ्रं तथैव त्वरितं गतः ।

३] नि-पत्य गगनाद् भूमि तद् वनं प्र-विवेश ह ॥३॥ [३

स प्र-विष्टो मधु-वनं ददर्श हरि-यूथपान् ।

४] वि-मदान् उत्र थितान् सर्वान् वेप-मानान् मदाऽत्ययात् ॥४॥ [४

सं तां अनु-गतान् वीरो वद्ध्वा कर-पुटाऽञ्जलिर्म् । [५पृ

५] उवाच वचनं हृष्टं इदं दधि-मुखः कपिः ॥५॥ [N

सौम्यो रोषो न कर्तव्यो यद् अमीभिर् नि-वारितोः ।

६] अ-ज्ञानाद् यदि वा ज्ञानाद् भवन्तः संप्र-थर्षिताः ॥६॥ [६पृ

N] उवाच वचनं श्लक्ष्णं अंगदं कनकाऽगदम् । [५उ

७पृ] युव-राज त्वम् ईशशै च वनस्याऽस्य महा-बलः ॥७॥ [७पृ

१ व प्र म ल_१-क्ते । २ फ-उक्त्वात्मकोधं धन्योस्मि ॥ ३
अ-०वमभि० । ४. फ-स प्रणम्य तु सुग्रीव राघवं लक्ष्मण तथा । ५. अ-
०रः । ६. प्र-स्थविरैस् ॥ ७. फ अ-स यथैवागतः ॥ ८ रा ल_१
ल_२-हीयमा० । ब प्र-नीयमानम० । ९ रा ल_१ ल_२-०यान् । म-०ये ॥
१०. प्र-सीताम् । ११. फ अ-०नयन् । च रा ब
ल_१-०गतो । १२. म-०लीन् । १३. अ-हृष्टो हृदि जातः
सुखः ॥ १४. फ-सौम्य । १५ फ-०तः । १६. अ-मया मूढेन
चाज्ञानाद् । १७. फ-०भवद्भिश्च प्र० ॥ १८. अ-श्लाघ्यम् । १९. व प्र
ल_१ ल_२-कांचना० । २० आ-०राजस् । २१. अ-ईशोस्य । २२. रा
ब प्र म ल_१ ल_२-०बल ॥

- ८५] श्रान्तो दूराद् अनुप्राऽऽप्तो भक्षयस्व स्वकं मधु । [६उ
 N] सर्वम् एतद् यद् उक्तस्त्वं तत्र बद्धोऽयम् अञ्जलिः ॥८॥ [N
 ८उ] योऽयं मौख्यात् प्रकारो मे तत्र त्वां सं-प्रसादये ।
 ७उ] मया मौख्यान् न वि-ज्ञातस् तत्र बद्धोऽयम् अञ्जलिः ॥९॥^१ [७उ
 यथैव हि पिता तेऽभूत् पूर्वं हरि-गणेश्वरः ।^४
 ९] तथा त्वम् अपि सु-ग्रीवान् नाऽन्यो वै हरि-सत्तम ॥१०॥ [८
 इहोप-यानं भवतां सर्वेषां वन-चारिणाम् ।
 १०] गर्वाऽऽख्यातं मया तातं पितृव्यस्य तवाऽनर्घ ॥११॥ [९
 स तु त्वाम् आ-गतं श्रुत्वा सहैभिः कपि-कुञ्जरैः ।^४
 ११] प्र-दृष्टो न त्त्वं अमं-दृष्टो वनं श्रुत्वा प्रं-वर्षितम् ॥१२॥ [१०
 'मां त्वं अब्रवीत् पितृव्यस् ते सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।
 १२] शीघ्रं प्रेषय तान् सर्वान् इति छन्देन गम्यताम् ॥१३॥ [११
 श्रुत्वा दधि-मुखस्यैतद् वचनं श्लक्ष्णम् अंगदः ।
 १३] अब्रवीत् तान् हरि-श्रेष्ठान् वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१४॥ [१२
 शंके' श्रुतोऽयं वृत्तान्तो राज्ञा वानर-यूथपाः ।
 १४] अयं च हर्षाद् आ-ख्याति तेन जानामि हेतुना ॥^५ १५॥

१. फ-०यंस्त्व ॥ २. च-०दयन् । ३. राब प्र म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥
 ४. रा प्र ल_१-नास्ति । ५. रा म ल_१-नास्ति । ब प्र ल_२-अतः परं
 १-मश्लोको व्यत्यासेन पठितः ॥ ६. अ-मत्वाख्यात । फ-ख्यातु । ७ फ-तुभ्य ।
 ८. फ-महात्मनः ॥ ९ ल_१-अतः पर "यथैव हि पिता ते भूत्" "तथा त्व-
 मपि" "तत्र बद्धोयमञ्जलि" रित्यन्तो भिन्नक्रमः पाठो मूलीयैः-१०-९-८
 संख्याकैः श्लोकैः समः पाठः । १०. अ-श्रुत्वापि घ० ॥ ११. फ अ-मासब्र० ।
 च रा ब प्र म ल_१-मा चाब्र० । ल_२-स त्वब्र० ॥ १२. आ-शब्दैः । १३.
 प्र-वृत्तोपवृ० । १४. फ-हि । १५. प्र-नास्ति ॥

- तव क्षमं नेह नः स्थातुं कृतं-कार्यैर विज्ञेय-नः । [१३
 १५] पीतं मधु यथा-कामं वि-श्रान्तो वन-चारिणः ।
 N] किं शेषं गर्मनं तत्र सु-ग्रीवो यत्र वानराः ॥१६॥ [१४
 सर्वे यथा च वक्ष्यन्ति सम्-एतं हरि-यूथपाः ।
 १६] तथाऽस्मि कर्ता तद् वाक्यं भवद्भिः पर-वातं अहम् । [१५
 १७] नाऽऽज्ञापयितुम् ईशोऽहं युव-राजोऽपि यद् अहम् ॥१७॥
 N] अ-युक्तोः कृत-कर्माणो यूयं धर्षयितुं मया । [१६
 १७] युक्तं (? क्ता) हि कृत-कर्माणो यूयं माम् (? मया) अनु-वर्तितुम् ॥ N
 एवं तस्य ब्रुवाणस्य श्रुत्वा वचनम् उत्तमम् ।
 १८] प्र-हृष्ट-वदना वाक्यम् इदं ऊचुर् वनौकसः ॥१९॥ [१७
 कं एवं वक्ष्यते वाचं प्रभुः सन् वानरोत्तमं ।
 १९] ऐश्वर्य-मद-मत्तो हि सर्वोऽहम् इति मन्यते ॥२०॥ [१८
 तव चैतरे तु सैदृशं नाऽन्यस्य हरि-पुंगवै ।
 २०] सं-नतिर् हि तवाऽऽख्याति भविष्यच्च-द्भुभ-भाग्यताम् २१ [१९

१. आ-कृत । रा ब म ल_१ ल_२-कृते कार्यैर । २. आ रा ब म ल_१ ल_२-कृते कार्ये । ३. अ-पीते । ४. अ-०तव० । ५. फ-नास्ति । ६. आ-गमने । अ-गम्यते । ७. प्र-नास्ति ॥ ८. रा-वीक्ष्यन्ते । ब-वीक्षन्ते । ल_१-भीक्ष्यन्ते । ल_२-वीक्ष्यन्त । अ-यथावद्वक्ष्यामः । ९. रा-समेता । १०. फ-परिवारितः । ११. च-न ज्ञा० । १२. अ-ईशो वै ॥ १३. रा ब प्र म ल_२-न युक्त । आ-अयुक्त । १४. च-०कार्याणा । १५. रा म ल_१-युष्माकमनु० । अ-युष्माभिरनु० । १६. व प्र ल_२-नास्ति ॥ १७. च-सत्य ॥ १८. आ-एकान्ता । फ अ-रूपीनां । १९. ल_२-वीक्ष्यते । २०. व प्र म ल_१-वीर । २१. आ-स त्वा नरोत्तमा । फ अ-स त्वा नरोत्तमा ॥ २२. आ च-चैवन्तु सन्देश । रा म ल_१-चैव सु० सदृश । अ-वेद सुद० । २३. व प्र ल_२ अ-हरि सत्तम । २४. आ-०त चाख्याति । अ-सन्नभिर्हितमा । फ-सन्ततिर्हितमा० । च-सन्नतिर्हितमा० । २५. अ-०द्भुभमीयते ।

- सर्वे वयम् अपि प्राज्ञं गन्तुं तत्र कृत-क्षणैः ।
 २१] यत्राऽसौ वानर-श्रेष्ठः सु-ग्रीवो हेम-पिंगलः ॥२२॥ [२०
 त्वया त्व अने-उक्तेर हरिभिर नैव शक्यं पदात् पदम् ।
 २२] कचिद् गन्तुं हरि-श्रेष्ठं सम्-एत्यैतद् वदामहे ॥२३॥ [२१
 एवं तु ब्रुवतां तेषाम् अंगदः सम्-अहृष्यत ।
 २३] बाढं गच्छाम इत्य्-उक्त्वा खम् उतं-पत्य (?पा) चं (?त) भू-तलात् २४
 तम् उत्-पतंतम् उत्-पेतुः सर्वे ते हरि-यूथ-पाः ।
 २४] कृत्वाऽऽकाशं निर्-आकाशं यन्त्रं-क्षिप्त्वा इवोत्पलाः ॥२५॥ [२३
 तेऽम्बरं सहसोत्-पत्य वेगं-वन्तः प्लवं-गमाः ।
 २५] वि-नन्दन्तो महा-नादान् मेघा वातेरिता इव ॥२६॥ [२४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधुवनाद् वानरोत्पत्तेन
 नाम द्विषष्टितमः सर्गः ॥६२॥

१. अ-इति । २. व प्र ल_२-प्राज्ञा । ३. अ-०क्षणां । ४. फ-हरिपुङ्गवः ॥
 ५. अ-स्वयानुरक्तै । ६. आ फ-कश्चित्तुं । ७. च व प्र म ल_१ल_२ अ-०श्रेष्ठ ।
 ८. फ-मुवामहे ॥ ९. आ-प्रत्यभाषत । अ-प्लवतां वरः । १०. फ-खे समुत्पल ।
 ११. अ-तु । १२. आ-बभूव च । १३. अ-सर्गं समाप्तिर्द-
 श्यते ॥ १४. अ-उत्पतत स मु० । १५. च-फाशनिर्० । १६. अ-पंच क्षिप्त्वा ।
 १७. च-०क्षिप्त्वा ॥ १८. अ-वेगेनैव । १९. प्र-विन्दं० । २०. फ-यथा ॥ २१.
 रा- इत्यार्षे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे । २२. फ-वानरप्रयाणो । ल_२-
 वानरपतन । अ-सर्गसमाप्तिर्न इत्यते ।

[वं-६५]= [त्रिषष्टितमः सर्गः] =[दा-६४]

अंगदे समनुभ्राऽऽप्ते सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।

१] उवाच शोक-सन्तप्तं रामं कर्मे-ल-लोचनम् ॥१॥ [२५
समा-श्वसिहि भद्रं ते दृष्ट्वा देवी न सं-शयः ।

२] नाऽऽगन्तुम् इह शक्यं तैर् अनीत-समयैर् भयात् ॥२॥

N] अंगदस्य प्र-हर्षे तु जानामि शुभ-दर्शनम् । [२६
न मे सकाशम् आ-गच्छेत् कुंभे हि विनि-पातिते ॥३॥

३] युर्व-राजो महा-प्राज्ञः प्लवतां प्र-वरोऽगदः । [२७

N] दर्शनीयो महा-बाहुर् वालि-सूनुः कृत-श्रमः ॥४॥ [N
यदि ह्य अकृत-कार्योऽसौ मत्-समीपम् अनु-व्रजेत् ।

४] भवेत् तु दीन-वदनः श्रान्तोऽविपुल-लोचनः ॥५॥ [२८

पितृ-पैतामहं चैव पूर्व-जैः परि-रक्षितम् ।

५] न मे मधु-वनं हन्याद् अ-दृष्ट्वा जनकाऽऽत्म-जाम् ॥६॥ [२९

६पू] कौशल्या सु-प्रजा राम समा-श्वसिहि सु-त्रैत् ।

१२पू] सर्व-था खलु वैदेही लक्षिता नाऽत्र सं-शयः ॥७॥ [३०

७उ] यथा हि दर्पितोर्-अग्राः सं-भृताः काननौकसः ।

१. प्र-०नुजते । २. च-सुग्रीवं । ३. रा म ल_१-वानरर्षभः । च-०इतर ।
४. ल_२-राजीव० ॥ ५. आ-सम्यक् स्वसिहि । ६. व ल_२-आनीत० ॥
७. फ म अ-प्रहर्षात् । च प्र व ल_१ ल_२-प्रहर्ष । ८. व-जानासि । ९.
च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-मत् । १०. फ रा-कृते ॥ ११. अ-जुव० ।
१२. प्र-०राजः ॥ १३. अ-यद्यपि कृत० । १४. आ-श्रवोवि० । प्र-शान्तोवि० ।
अ-श्रान्तोऽविप्लुत० ॥ १५. अ-पूर्वक परि-रक्षितु ॥ १६. रा व म ल_१ ल_२-
कौसल्या । १७. प्र ल_२-राघव ॥ १८. आ-दयितोदग्राः । रा-दर्पिता व्यग्राः ।
व-दर्पितो व्यग्राः । प्र म ल_१- ल_२-दर्पिता व्यग्राः । १९. आ-समताः ।

- नैषाम् अ-कृत-कार्याणाम् ईदृशः स्यात् परी-क्रमः ।
 ८] वन-भंगेन जानामि मधूनां भक्षणेन च ॥८॥^१ [३४
 १२३] ततः किलकिला-शब्दः शुश्रुवे वि-मलेऽम्बरे ।
 हनुमत्-कर्म-दृष्टानां सं-गर्तानां वनौकसाम् ।^२
 १३] किष्किन्धाम् उर्ष-यातानां सिद्धि कथयताम् इव ॥९॥ [३५
 ततः श्रुत्वा नि-नादं तं कपीनां कपि-कुंजरः ।
 १४] आयतांऽश्वित-लांगूलः सोऽभवद् हृष्ट-मानसः ॥१०॥ [३६
 आ-गताम् त्वं अर्थ हरयो राम-सुग्रीव-दर्शनम् ।
 १५] अंगदं पुरतः कृत्वा हनूमन्तं च वानरम् ॥११॥ [३७
 तेऽगद-प्रमुखा वीराः सं-हृष्टाः परया मुदा ।
 १६] नि-पेतुर् हरि-राजस्य राघवस्य च सन्नि-धौ ॥१२॥ [३८
 हनुमांश् च महा-कायः प्र-गम्य शिरसा ततैः ।^३
 N] नियताम् अ-क्षतां देवीं राघवाय न्य-अवेदयत् ॥१३॥ [३९
 निश्-चिताऽर्थस् ततस् तस्मिन् सु-ग्रीवः पवनाऽऽत्म-जे ।

१. आ-स्याद्वातिक्रमः । २. अतः परमधिकः पाठः-म-मैवं शोक-समायुक्तस्तिष्ठ त्वमतिविक्रमः । त्यज शोकं च चिन्तां च सीता प्राप्स्यसि न सशयः ॥ ३. व-उत्तर । ४. फ-स तदाऽम्बरे । अ-विमलेऽम्बरे । ५. व म-हनूमत्कर्म । फ-कर्मदृष्टानां । प्र-हनूमत्कर्मदृष्टानां । अ-हनुमत्कपिदृष्टाना । ६. फ-नर्दतां काननौकसाम् । ७. अतः परमधिकः पाठः-म-अतिक्रम्य बहून् देशान् अन्योऽन्यपरिसर्पयात् । ८. व प्र-किष्किन्धाम् । म ल_३ ल_२-किष्किन्धाम् । अ-विधानमुपजाताना । ९. म ल_३ ल_२ अ-इह ॥ १०. च-आयताश्वितम् । रा व म ल_३ ल_२-आयताच्छितम् । प्र-आसमुच्छ्रितम् ॥ ११. च प्र व म ल_३ ल_२-ते तु । रा-ते च । अ-तेऽथ । १२. च रा प्र व म ल_३ ल_२ अ-वशासनात् ॥ १३. रा प्र व म ल_३ ल_२-प्रहृष्टः ॥ १४. फ व अ-हनुमास्तु । प्र म ल_३ ल_२-हनूमाश्च । १५. फ अ-गतः । १६. अतः परमधिकः पाठः-म-रामलक्ष्मणयोर्भ्रात्रोः सुग्रीवं चाभ्यवाद्यत् ॥

१८] लक्ष्मणः प्रीति-मांश् चैवं बहु-मानम् अवैक्षत ॥१४॥ [४१

प्रीत्या च परयोपेतो राघवः सह-लक्ष्मणः ।

१९] बहु-मानेन महता हनूमन्तम् अवैक्षत ॥१५॥^६ [४२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे वानराणां समागमे सीरतानन्दनो

नाम त्रिषष्टितमः सर्गः^९ ॥६३॥

१. अ- चैन । २. फ-बहुमान त्ववैक्षत । च रा प्र ब ल, अ-बहु-
मानादवैक्षत ॥ ३. आ-प्रीत्या परमयो० । फ च अ-स प्रीत्या प० । ४. अ-बहुना ।
५. रा ल, अ-हनूमन्तम् । ६. ब-नास्ति ॥ ७. ल_२-इति सु० । ८. फ-अगदोपपान
नाम सर्गः । च रा प्र ब म ल, ल_२-वानरसमागमो नाम सर्गः । ९. अ-इति
रामायणे सुन्दरकाण्डे उद्योगपर्वणि अगदोपपान नाम सर्गः ॥

[वं-६६]= [चतुःषष्टितमः सर्गः] =[दा-६५]

- 'ते तुं प्र-स्रवणं शैलमै आ-गताश् चित्र-काननम् ।
 १] प्र-णम्य शिरसा रामं लक्ष्मणं च महा-बलम् ॥१॥ [१
 युव-राजं पुरस्-कृत्य सु-ग्रीवम् अभि-वाद्य च ।
 २] आ-ख्यातुं तत्र सीतायाः प्र-वृत्तिम् उप-चक्रमुः ॥२॥ [२
 रावणाऽन्तः-पुरे घोरे^६ राक्षसीभिर्ज्ञं च तर्जनम् ।
 ३] अनु-रागं च वैदेह्या यश् चाऽपि समयः कृतः ।
 एवम् आ-र्चन्ति(?ख्य)रे वीरा हरयो राम-सन्निधौ ॥३॥ [३
 ४] वैदेहीम् अ-क्षतां श्रुत्वा रामश् चोत्तरम् अब्रवीत् ।
 क सीता वर्तते देवी कथं वा मयि वर्तते ॥
 ५] एतन् मे^{१०} सर्वम् आ-ख्यात वैदेहीं प्रति वानराः ॥४॥ [४
 रामस्य तु वचः श्रुत्वा हरयो राम-सन्निधौ ।
 ६] चोदयन्ति हनूमन्तं सीता-वृत्तान्त-कोविदम् ॥५॥ [५
 श्रुत्वा तु वचनं तेषां हनुमानं^३ मारुताऽऽत्म-जः ।
 ७] उवाच वाक्यं वाक्य-ज्ञः सीताया दर्शनं तेषां ॥^{१६}६॥ [६
 तं मणिं कांचिनं दिव्यं दीप्य-मानं स्व-तेजसा ।

१. ल_१-तत्ते । २. आ-प्रश्न० । म-प्रस्रवणं । ३. फ-चैवम् ॥
 ४. अ-प्रवक्तुम् ॥ ५. च ब प्र ल_२ अ-०पुर । ६. फ-रोष । च ब
 प्र ल_२ अ-घोर । ७. च ब प्र ल_२-०सीनां च । ८. फ-एतदाच० । रा म
 ल_२-समाच० । ब प्र ल_१-सर्वमा० ॥ ९. च रा ब प्र म ल_१ ल_२-
 रामः श्रुत्वा । १०. च-एतत्ते ॥ ११. आ ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १२ फ-
 अवाद्यन् । आ-चोदयन्तो । ल_२-चोदयन्त । अ-नोदयन्ति ॥ १३. रा ब प्र
 ल_२-हनुमांस्तेषां वचन । १४. म ल_१-यथा । १५ फ-नास्ति ॥ १६ फ-
 कनकावद्ध । च-काञ्चनी दिव्यम् । अ-काञ्चन चैव । १७. रा ब प्र म ल_२-
 स्वरोचिषा । ल_१-सुरोचिषा ।

- N] दत्त्वा रामायं हनुमांस् ततः प्राञ्जलिर् अ-ब्रवीत् ॥७॥ [७
 समुद्रं लंगयित्वाऽहं शत-योजनम् आ-यतम् ।
 ८] आ-गच्छं जानकी सीतां मार्गमाणो यदृच्छया ॥८॥ [८
 तत्र लकेति नगरी रावणस्य दुर्-आत्मनः ।
 ९] दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे ॥९॥ [९
 तत्र दृष्टा मया सीता रावणाऽन्तः-पुरे सती ।
 १०] सं-न्यस्यं त्वयि भावं सा राम गम-मनोरथा ॥१०॥ [१०
 दृष्ट्वा मे^{१०} राक्षसी-मध्ये भर्त्स्यमाना पुनः पुनः ।
 ११] राक्षसीभिर् वि-रूपाभी रक्षिता प्रमदा-वने ॥११॥ [११
 दुःखं सा वर्तते सीता मुखानाम् उचिता सती । [१२
 १२] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्धा राक्षसीभिः सु-रक्षिता ॥१२॥
 एक-वेषी-धरा दीना त्वच्च-चित्ता त्वत्-परायणा ।^{१२} [१३
 १३] अधः-शय्या वि-वर्णाऽगी पद्मिनीऽव हिमाऽऽगमे ।
 १४पू] रावणाद् विनि-वृत्ताऽर्था मर्त्त्ये कृत-निश्चया ॥१३॥ [१४पू
 १५पू] इक्ष्वाकु-वंशं^{१५} वि-ख्यातं शनैः कीर्तयता मया ।
 १४उ] कथंचिद् एव काकुत्स्थ वि-श्वासम् उप-पादितः (?ता) ।
 १५उ] सा मया रघु-शार्दूल समा-श्वासम् उपाऽऽगता ॥१४॥ [१५

१. आ-राम हनुमाश्च । २. रा-तत्र । ३. फ-आस्थित । ४. अतः परमधिकः पाठः-
 फ-उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः सीताया दर्शनं तदा ॥ इहासगतः ७ मः श्लो० तु० २० शश्लो० ।
 ५. ल२-आगतः । ६. फ ब म ल१-अगच्छ । प्र-आगच्छन् ॥ ७. फ-दुर्गमे ॥ ८.
 फ रा-सीता मया दृष्टा । ९. आ-सन्न्यस्य ॥ १०. फ-संरुद्धा । अ-सा
 रुद्धा ॥ ११. ब-दुःखमाव० । प्र-दुःखिता । ल२-दुःखया ॥ १२.
 अ-एकव्रतधरा शीता त्वयि तावत्परायणा ॥ १३. ल१-मृत्यवे । १४.
 आ-०यम् ॥ १५. आ-०वंशविख्यात । ल१-०वशे व्याख्यात । प्र-०वश-
 विख्यातु । फ च ल२-०वशवि० । १६. रा म ल१-अपि ॥

समा-श्वास्य ततो देवीं (१वी) सर्वम् अर्थं च ग्राहितां ।

१६] राम-सुग्रीव-सख्यं च श्रुत्वा प्रीतिम् उपाऽऽगता ॥१५॥ [१६

नियमैः समुदा-चारो भक्तिस् तस्यास् तथा त्वयि । [१७

१७] हन्ति यन्न न दशै-ग्रीवं तन्न महाऽऽत्मो स राक्षसैः ॥१६॥ [N

एवं तदा मया दृष्टा सीता जनक-नन्दिनी ।

१८] उग्रेण तपसा युक्तां त्वद्-भर्ता पुरुषर्षभं । [१८

N] सा धारयति लोकेषु माहाऽऽत्म्यं गुण-भूषितां ॥१७॥ [N

सर्व-था सीतया दग्धो राक्षसोऽसौ महीं-बलः ।

N] निमित्त-मात्रं त्वं तत्र वधे तस्य भविष्यसि ॥१८॥ [N

मणि च दिव्य-रूपं ते^१ प्राऽर्दाच्च लोकाऽऽकुलेक्षणा ।

N] यद् अत्र प्रति-पत्तव्यं तव सर्वम^२ उ^३प-पाद्यताम् ॥^४ १९॥ [N

तं मणि दिव्य-रूपं च दीप्यमानं स्व-तेजसा ।^५

१९] दत्त्वा रामाय हनुमांस् तर्दा प्राऽञ्जलिर् अब्रवीत् ॥२०॥ [N

तासाम् अन्तरं आ-साद्य राक्षसीनां वराऽऽनना ।

२०] अब्रवीत् सा तदा सीता रौक्षसीभिः सु-रक्षिता ॥२१॥ [N

१. आ-अर्थश्च ग्राहिता । फ-अर्थं च श्राविता । अ-अर्थं च ग्राहितं ॥ २. फ-अ-विनयः । ३. फ-ग्रीवस् । ४. फ-महात्म्यात् । ५. आ-राघवः । रा म ल_१-रावणः । अ-राक्षसां ॥ ६. रा ब प्र म ल_१ ल_२-एवं वृत्ता । ७. ल_१-युक्तां । ८. फ-भक्त्या । ९. फ-र्षभः । १०. फ-भूषितम् ॥ ११. फ म ल_१-न सशयः । ब प्र ल_२-निशाचरः ॥ १२. अ-दृष्ट । १३. आ ल_२-च । च रा ब प्र म ल_१ अ-मे । १४. ल_२-दीप्यमान स्वतेजसा । १५. फ-कर्तव्य । १६. फ-सर्वं प्रतिपा० ॥ १७ ल_२-नास्ति ॥ १८ फ-प्रतिरूप । रा-दिव्यरूपां । १९. ब म ल_१ ल_२-हनुमान् पुनः ॥ २०. फ-सा ततोन्तरम् । २१. ब म ल_१-वीन्मां । २२. फ-देवी । २३. रा ब म ल_१-सीनां च सञ्चिधौ । प्र ल_२-सीनां च सम्मत ॥

वक्तव्यस्ते महाबाहो रामः सख-पराक्रमः ।

२१] नि-खिलेन च यद् दृष्टं राक्षसीनां च यच्च छुत्तमा॥२१॥^१[N

गर्जितं राक्षसेन्द्रस्य तर्जनं भीषणं तथा ।

२२] द्वौ मासौ जीवितव्यौ मे यंश् चोऽपि समयः कृतः ॥२३॥^२[N

२३पृ] अयं चाऽस्मै प्र-दातव्यो यत्रात् मुपरि-रक्षितः ।^३ [२१पृ

२४पृ] एष चूडा-मणिर् दिव्यो मया मुपरि-रक्षितः ॥^४२४॥

मनःशिलायास् तिलकं सं-स्मरस्वेति चाऽब्रवीत्(?) । [२२

२५] वि-ज्ञाप्यश् च नर-व्याघ्रो यत्राद् वायु-मुत् त्वया ॥

अखिलेनेवं यद् दृष्टम् इति माम् आह जानकी ॥२५॥^५[२०

२६] एष निर्-युतितः श्री-मान् मया ते वारि-सम्भवः । [२३

२७उ] एनं दृष्ट्वा प्र-दृष्यामि व्य-असेने त्वाम् इवाऽनघ ॥२६॥

जीवितं धारयिष्यामि मांसं दशरथाऽऽत्म-ज ।

२८] ऊर्ध्वं मासान् न जीवेयं रक्षसां वशम् आ-र्गता ॥२७॥ [२४

अभि-ज्ञानं च मे दत्तं यथा-वृत्तं तवाऽन्तिके ।

N] चित्र-कूटे महा-प्राज्ञ वायसं प्रति मान-द ॥२८॥ [१९

भूयश् चेदम् अभि-ज्ञानं वैदेह्या शृणु राघव ।

२९] उत्तरे चित्र-कूटस्य पादे वृत्तं मनो-रमे ॥२९॥ [N

१. अ-वक्तस्ते महवो । २. रा ब प्र म ल_१ ल_२-नास्ति॥ ३. आ-तदा ।
४. रा-जीवितव्यं । अ-जीवितव्ये । ५. फ-यथास्ति । रा-यच्चापि । अ-
यथापि । ६. आ-यत्राच्च सुपरीक्षितः । प्र ल_२-मया सु० । ७. अतः
परमधिकः पाठः—आ रा च प्र ब ल_१ ल_२ अ-श्रुवन्त्या वचनान्येवं सुग्रीव-
स्योपशृण्वतः ॥ ८ ल_१-स्म० । ९. फ ल_०-नास्ति । १०. फ-स्मार-
यस्वेति । रा ब म ल_२-संस्मरेदिति । प्र-सस्मरेति च । ल_१-सस्मरेदि च । ११.
प्र-विज्ञसश्च । १२. फ रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-०नेह । १३. आ-निर्जा० ।
१४. फ-नूतं । १५. आ-प्रसन्ने । १६. आ-इमं । १७. आ-ऊर्ध्वमा० ।
१८. रा ब प्र म ल_१ ल_२-राक्षसेन समागता ॥

- रटमानस्य काकस्य मांसाऽर्थे स्मर्तुम् अर्हसि ।
 ३०] क्षिप्तामै इषीकां तत्राऽस्य रोषाद् एकाऽग-नाशिनीम् ।
 ऐषीकम् अन्नम् अपि ते कार्याऽर्थं संनि-पातितम् ॥^{१३} ३० [N
 ३१] जहि पापम् इदं रत्नः क्रूरं दाराऽप-हारिणम् ।
 इति माम् अब्रवीत् सीता तन्व-अंगी धर्म-चारिणी ।
 ३२] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्धा मृगीऽवोत्फुल्ल-लोचना ॥^{३१} ३२ ॥ [२५
 उपायो दृश्यतां कश्चित् यथा नद-नदी-पतिभूम् ।
 ३४] न चिरेण भवान् घोरं स-सैन्यः सागरं तरेत् ॥^{१३} ३४ ॥ [N
 एतत् ते सर्वम् आ-ख्यातं मया राघव तद् यथा ।^{१४}
 ३३] सर्व-था सागर-जले सं-तारैः प्रति-चिन्त्यताम् ॥^{१०} ३३ ॥ [२६
 जाताऽऽश्वासौ राज-पुत्रौ विदित्वा
 तत् साऽभिज्ञं^{१८} (?) राघवाय प्र-दाय ।^{१९}
 देव्या वृत्तं सर्वम् एवाऽनु-पूर्व्या^{२०}
 N] सम्यक् पूर्णं^{२०} वायु-पुत्रः शशंस ॥^{३४} ३४ ॥ [२७
 प्रीत्या युक्तौ राज-पुत्रौ निर्-ईक्ष्ये

१. फ-नोदमानस्य । अ-इदमानस्य । २. आ-मांसाद्ध । ल_१-
 मांसाथैः । अ-मांसाथं । ३. ल_२-दिप्तम् । ४. प्र-नास्ति ॥ ५.
 अ-इ० । ६. आ-०पिककार्यार्थं । च-०पिके भार्यार्थं । रा ब म ल_१
 ल_२-०भिके भार्यार्थं । ७. आ-०रकम् । ८. ब म ल_१
 अ-०हारकम् । ९. आ-०पतिः । १०. आ-न चिरेणैवाम्बुधौ घोरे । फ-
 अचिरेण भवान् घोरं । रा प्र म-अचिरेण महाघोरं । ल_१-न चिरेण महाघोरं ।
 ब-हचिरेण महाघोरं । १२. प्र-तथा राघव । १३. आ-०तरे । च अ ब-०तरेः ।
 प्र-तद्यथा ॥ १४. ल_२-नास्ति । १५. प्र ल_२-नास्ति । १६. रा ब प्र ल_१-सन्तरः ।
 १७. आ-नास्ति । १८. रा ब प्र म ल_१-साभिज्ञां । अ-तस्य च भिज्ञानं ।
 १९. आ-वृत्तं सर्वमेवानुपूर्व्या । २०. आ-पूर्व । २१. ल_१-युक्तौ ।
 २२. फ-प्रहृष्टौ ।

सं-सिद्धार्थौ वानरेन्द्रश्च च राजा ।

गात्रैः श्लिष्टौ वानरं तं कृताऽर्थ

[N]

भूयो वृत्तं कर्म-तश्च चाऽऽशशांस ॥३५॥ [N]

इत्यर्षिं रामायणे सुन्दर-काण्डे मणि-निर्यातनो

नाम चतुःषष्टितमः सर्गः ॥६४॥

—:०:—

१. ५ ब-सिद्धार्थौ तौ । २. प्र म ल_१-वानराणां च । ३. आ-
अ-गात्रैराश्लिष्य । ब म ल_१-आश्लिष्यैनं । प्र-आश्रास्यैव । ४. ब म
ल_१-वानरं वै । अ-वानरेन्द्रम् । ५. आ-दृष्ट । ६. आ-०शशांस ।
७. रा-ल_२-नास्ति ॥ ८. ल_२-इति सु० । ९. अ-उद्योगपर्वणि । १० ल_१-मनि-
निर्यातनो । ल_२-मनिनिर्यापनो । च अ रा ब प्र म-मणिनिर्यातन ॥

[वं—६७] = [पंचषष्टितमः सर्गः] = [दा—६६]

- एवम् उक्तो हनुमता रामो दशरथाऽऽत्म-जः ।
१] तं मणिं हृदये धृत्वा रुरोद सह-लक्ष्मणः ॥१॥ [१
'तं तुं दृष्ट्वा मणिं श्रेष्ठं राघवः शोक-कर्षितः ।
२] नेत्राभ्याम् अश्रु-पूर्णाभ्यां सु-ग्रीवं वाक्यम् अब्रवीत् ॥२॥ [२
यथैव धेनुः स्रवते स्नेहाद् वत्सस्य लालनात् ।
३] एवं मे^१ मणि-रत्नस्य वैदेह्या इव दर्शनम् ॥३॥ [३
मणि-रत्नम् इदं दत्तं वैदेह्याः श्वशुरेण वै^२ ।
४] वधू-काले पुरा बद्धम् अधिकं मूर्ध्न्य^३ अ-शोभत ॥४॥ [४
अयं हि जल-सम्भूतो मणिः परम-भूषणः ।
५] यत्रे परम-तुष्टेन दत्तः शक्रेण धीमता ॥५॥ [५
'इमं दृष्ट्वा मणि-श्रेष्ठं यथा तत्त्वार्थ-दर्शनम् ।
६] अद्याऽभ्युपाऽऽगतं सौम्य वैदेह्यां इव दर्शनम् ॥६॥ [६
अयं हि शोभते तस्याः प्रियाया मूर्ध्नि मे मणिः ।

१ अ-एवं । २. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-मणिश्रेष्ठ । ३.
प्र म ल, ल_२-अनु० ॥ ४. अ-प्रस्तौति । ५ फ रा प्र ब म ल,
ल_२ अ-वत्सला । च-वत्सलात् । ६. आ-तं ॥ ७ अ-वैदेह्याश्चापि
दर्शनम् । च प्र ब ल, ल_२ अ-०रेण मे । ८ रा-नास्ति । आ-अत
आरभ्य 'मूर्ध्नि मे मणिः' इत्यन्तः पाठो नास्ति । ९. म ल, ल_२-विद्धम् ।
१०. अ-मूर्ध्नि शोभतात् । च प्र ब म ल, ल_२-मूर्ध्नि तस्याश्च शोभते ।
११. च-मम । १२. च प्र ब म ल, प्रवर० ॥ १३. फ रा च ब प्र म ल-
इद । १४. ल, अ-तातस्य द० । १५ रा च ब म ल, वैदेह्याश्चापि ॥

- ७] यद् अस्य दर्शनेनाऽहं तां प्राऽऽप्ताम् इव चिन्तये ॥७॥ [७
 किम् आह भीता वैदेही ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
 ८] पुरा शोकेन देग्धोऽहं सिञ्च मां वाक्यै-वारिणा ॥८॥ [८
 अतम् तु किं दुःखतरं ममेमं वारि-सम्भवंम् ।
 ९] मणि पश्यामि हनुमन् वैदेहीम् आ-गतां विना ॥९॥ [९
 चिरं जीवति वैदेही यदि मां सं-स्मरिष्यति ।
 १०] क्षणं सौम्य न जीवेयं विना तामडति चिन्तये ॥१०॥ [१०
 नय माम् अपि तं देशं यत्र दृष्टा मम प्रिया ।
 ११] मुहूर्त्तं नाऽव-तिष्ठेयं प्र-वृत्तिम् उप-लभ्य हि ॥११॥ [११
 कथं चं वद सु-श्रोणी भीरुं भीत-तेरा सती ।
 १२] मया वि-हीना पापानां मध्ये वसति रक्षसात् ॥१२॥ [१२
 शौरदम् तिमिरान् मुक्तो नूनं चेन्द्र इवाऽम्बरे ।
 १३] अद्य तद् वदनं तस्या न वि-राजत्य् अ-संशयम् ॥१३॥ [१३
 किम् आह सीता हनुमन् ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
 १४] एतेन खलु जीवामि भेषजेन यथाऽऽतुरः ॥१४॥ [१४

१. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अस्याद्य ॥ २ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शोकाग्निनिर्दग्धं । फ-०न दग्धेय । च-०न दग्धानां ।
 ३. रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-वाष्पवा० ॥ ४. आ-ममेव । च-ममेयं ।
 ५. च-०वाम् । ६. फ अ-हनुमद् । ७ फ-प्रियाम् । ८. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-संस्मरिष्यति । ९. फ-निश्चयः ॥ १०. फ अ-सा । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-वा । ११. आ प्र-भीरुभीत० । फ-भर्तुर्हीना मया । अ-भीरुर्भीता मया । १२. फ अ-भयावहानां घोराणां । १३ फ-जानकी ॥ १४. अ-शारदाम्बुदनिर्मुक्तो । आ-०रान् मुक्त्वा । १५. प्र-चन्द्रम् । १६. आ-इवाद्य ते । फ-इवाम्बुदैः । अ-इवाम्बुधौ । १७. अ-तदवश्यं मुखं तस्या न चिरायति राक्षसौ । फ-तदवश्यं मुखं तस्या न विजानाति राक्षसैः ॥ १८. आ-पथ्येन । १९. अ-जीविष्ये । २०. फ-नास्ति ॥

मधुरं मधुराऽऽभाषा किम् आह मम जानकी ।'
 १५] मद्-विहीना वराऽऽरोहा हनुमन् कथयस्व मे ।'
 N] दुःखाद् दुःख-तरं प्राऽऽप्ता कथं जीवति जानकी ॥१५॥[१५

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे राम-परिदेवनो
 नाम पंचषष्टितमः सर्गः ॥६५॥

—:०:—

१. फ-किमाह हनुमान् सीता तत्त्वतः कथयस्व मे ॥ २. ल_२-
 इति सुं०। अ-उद्योगपर्वणि । ३. फ-मणिनिर्यातन । प्र ब म ल_१ ल_२-०परिदेवन ।
 रा-रामदेवनं ॥

[वं-६८] = [पृष्ठपष्टितमः सर्गः] = [दा-६७]

- १पू] एवम् उक्तः सं हनुमान् राघवेण महाऽऽत्मना ।
 N] सीतायां भाषितं सर्वं न्यु-अवेदयत् राघवे ॥१॥ [१
 N] एवम् उक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभे ।
 १उ] पूर्व-वृत्तमभि-ज्ञानं चित्र-कूटे यथां तव ॥२॥ [२
 तत्र मुक्ता त्वया सार्धं जानकी पुंनर् उव-थितां ।^{११}
 २] वायसेः सहसोत्-पसं वि-ददार म्नाऽन्तरे ॥^{१२} ३॥ [३
 ३उ] पुनश् च किल पत्नी स देव्या जनयति व्यथाम् । [४उ
 ततः पुनर् उपाऽऽगम्य वि-ददार भृशं किल ॥^{१०} ४॥^{१८}
 ४] अथ त्वं प्रति-बुद्धोऽसि शोणितेन सम-उत्तितः ।^{२१} [५
 वायसेन च तेनैव सततं तोद्यमानया ।^{२४}

१ अ फ-उक्तस्तु । २ ल_१ ल_२ अ-राघवेन । ३ प्र ल_१ ल_२-
 वैदेह्याः ॥ ४ फ-इदम् । ५ अ-०भा । ६ अ-०दत्तम् । ७. रा प्र ब म ल_२-
 तदा । ८. ल_१-२य श्लोकपूर्वाधादारम्य ४१शपूर्वपाद यावदेक पत्र लुप्तम् ॥
 ९. रा प्र ब म-साक । १० ब-परितुष्यिता । ११. आ-२य ४र्थ श्लोकौ
 न्यत्यासेन पठितौ । १२. आ-ततः पुनरुपागम्य । म-अथास्या वायसोऽभ्येत्य ।
 १३ फ च-०रम् । १४. प्र-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-फ च-पर्यायेण
 च सुप्तस्त्वं देव्यके पुरुषर्षभ । म-पर्यायेण च सुप्तके तस्यास्त्व भरताग्रजः ॥
 १५. म-जनयते भयम् । १६ आ च म-स्तनान्तरे । १७. म-नास्ति । १८
 रा प्र ब ल_२ अ-नास्ति ॥ १९. आ-आन्तिबुद्धश्च । फ-अथावक्रुद्धस्त्वं
 तत्र । २० आ-०तां । फ- समुत्क्षितः । २१. च रा प्र ब ल_२ अ-
 पादोऽयं ३श्लोकपूर्वाधात्पर पठितः । २२ ल_२-तत्रैव । २३ फ-क्षरया तथा ।
 च रा प्र ल_२ म-ताड्यमानया । २४. ब अ-नास्ति ।

- ५] बोधितः किल देव्या त्वं सुखं सुप्तः परं-तप ॥ ५॥ [६
 तच्च च दृष्ट्वा महा-बाहो प्र-तुन्नं वै स्तनाऽन्तरम् ।^१
 ६] आशी-विष इव क्रुद्धसँ ततो वाक्यं त्वम् ऊचिवान् ॥६॥ [७
 नखाऽग्रैः केन ते भीरु वि-तुन्नं वै^२ स्तनाऽन्तरम् ।
 ७] कः क्रीडति स-रोषेण भुज-गेर्न वराऽऽनने ॥७॥^३ [८
 अवेक्ष्य (?त्त) माँणश् चं ततो वायसं सम-अपश्यथाः ।
 ८] नखैः स-रुधिरैस् तीक्ष्णैर् माम् एवाऽभि-मुखं स्थितम् ॥८॥^३ [९
 सँतुः स किँलं शक्रस्य वायसः पँततां वँरैः ।
 ९] धाराऽन्तर-गँतैः शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ॥९॥^३ [१०

१. च रा ब म ल_२-वेदितः । २. अ-नास्ति ॥ ३. आ-ततश्च
 दृष्ट्वा महत्स्वर्णं वैदेह्या वा स्तनान्तरम् । च रा-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या
 वैदेह्या स्तनान्तरम् । प्र ब म-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या वैदेह्या स्तनान्तरे ।
 ल_२-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या वैदेह्यास्त्व स्तनान्तरे । अ-नास्ति । ४ रा-
 ततस्ता वाक्यमब्रवीत् ॥ ५ आ-रके । ६ आ च-विभिन्न ।
 रा प्र ब म ल_२-भिन्न वै । ७ आ-वा । रा-तत् । ८. रा-स्तनान्तरे ।
 ९. आ-०ण । १०. अतः परमधिकः पाठः—आ-केन तेनांग वामोरुः
 विक्षिप्तं वै स्तनान्तरम् । आशीविषमिव क्रुद्धं कालाग्निसमतेजसम् ।
 च-आशीविषमिव क्रुद्धस्ततो वाक्यं त्वमूचिवान् † । प्र ब ल_२-आशी-
 विषमिव क्रुद्धं कालाग्निसमतेजसम् ॥ ११. आ च रा-०माणः स ।
 १२. आ च रा-०त । १३. फ-नास्ति ॥ १४. अ-पुत्रः किल
 स । १५. आ-प्लवतां वर । १६. आ-०गतिः ॥

‡ म-केन तेऽनागसो भीरु । ल_२-केन तेनामल भीरु । † च-
 अतः पर 'नखाग्रैः केन भीरुरित्यादि आशीविष इव क्रुद्ध' इति श्लोकान्त
 षावत्पुनरुल्लिखितः पाठः ।

ततस् तस्मिन् महा-बाहो कोप-संवर्तितेक्षणः ।

- १०] वायसे कृतवान् क्रूरं मतिं मति-मतां वर ॥१०॥ [११
 गृहीत्वा सं-स्तरादं दैर्भं ब्राह्मैर् मन्त्रैर् अयोजयैः ।
 ११] सँ दीप्तं इव कालाऽग्निर् ज्वालाऽभि-पुग्वं गतैः ॥११॥ [१२
 स त्वँ प्र-दीप्तं चित्तेप दर्भोऽग्रं वायसं प्रति ।
 १२] ततस् तु वायसो दीप्तः स-दभोऽभि-संमार ह ॥१२॥ [१३
 पित्रा स तुं परि-त्यक्तः मुँरुः मर्वैः सहर्षिभिः ।
 १३] त्रीन् लोकान् स ततो गन्वा त्रातारं नाऽध्य-र्भगच्छत १३[१४
 ततो नि-पतितं भूमौ शरण्यः शरणाऽऽगतम् ।
 १४] वधाऽर्हम् अपि काकुत्स्थ हतवान् नाऽसि वायसम् ॥१४^{१६}[१५
 १५] मोर्धम् अस्त्रम् अति-शक्यं कर्तुम् इत्य-एव राघव ।
 १६] दक्षिणं किल काकस्य धीतितं नैर्यनं त्वया ॥१५॥ [१६
 राम तुभ्यं नमस्-कृत्य रात्रे दशरथाय च ।
 १७] वि-सृष्टः स त्वया काकः प्रति-पेदे स्वम् आ-लयम् ॥१६॥ [१७
 एवम् अस्त्र-विदां श्रेष्ठ सत्त्व-वान् बल-वान् अपि ।
 १८] किम्-अर्थम् अस्त्रं रक्षोभ्यो न योजयसि राघव ॥१७॥ [१८

१. आ-वरः ॥ २. आ-सस्तरादर्भं । अ-सस्तरान्दर्भान् । ३. आ अ-०यत् ।
 रा-०येः । ४. च प्र ब ल२-सदीप्त । ५. अ-खगं ॥ ६. प्र ल२-तं ।
 रा ब-तत् । ७. अ-दर्भाग्य् । ८. ल२-ततः स । ९. अ फ म-
 वायस । १०. अ-सदभौ तु स० । फ-सदभोनुस० । म-मदभोभि० । ११. ल२-
 च । १२. फ-स तैः । १३. आ-त । १४. ब-नाधिगच्छत ॥ १५. आ-
 शरण्य । १६. अतः परमधिकः पाठ —आ-धारान्तरगतः शीघ्रं पवनस्य
 गतौ समः । ततस्तस्मिन्महाबाहो कोपसंवर्तितेक्षणाः । वायसे कृतवान्क्रूरा
 मतिं मतिमतां वरः ॥ १७. फ-मोघ शस्त्रमशक्यं च । रा-मोघशस्त्र न शक्य
 च । प्र ब म ल२-मोघमस्त्र न शक्यं च । १८. अ-शातित न० । फ-नयन
 घातित ॥ १९. फ-रक्षःसु । २०. आ-०यति ॥

- न नागा नाऽपि गन्धर्वा नाऽसुरा न मरुद्-गणाः ।
 १९] तव राम रणे शक्ता वेगं प्रति सम्-आसितुम् ॥१८॥ [१९
 तव वीर्य-वतः कश्चिद् यदि वै मेऽस्त्यं अनु-ग्रहः ।
 २०] क्षिप्रं सुँ-रुचिरैर् बाणैर् हन्यतां युधि रावणः ॥१९॥ [२०
 भ्रातुर् आ-देशम् आ-दाय लक्ष्मणो वा परं-तपः ।
 २१] स किम्-अर्थं नर-वरो न मां रत्नति राघवः ॥२०॥ [२१
 शक्तौ तौ पुरुष-व्याघ्रौ वाय्व्-अग्नि-सम-विक्रमौ ।
 २२] सुराणाम् अपि दुर्-धर्षो किम्-अर्थं माम् उपेक्षतः ॥२१॥ [२२
 ममैव दुष्-कृतं किञ्चिन् महद् अस्ति न सं-शयः ।
 २३] सम्-अर्थो तौ न मां वीरौ वीऽऽत्तेते यत् परं-तपौ ॥२२ [२३
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साधु भाषितम् ।
 २४] पुनर् अप्य् अहम् आर्या ताम् इदं वचनम् अब्रुवम् ॥२३॥ [२४
 त्वच्-छोकाऽभि-युतो रामो देवि सखेन ते शपे ।
 २५] रामं (?) शोकाऽभि-भूतश् च लक्ष्मणः परि-तप्यते २४॥ [२५
 कथञ्चिद् रुदतीं दृष्ट्वा न कालः पुनर् आसितुम् ।

१. ल२-अपि । २. ल२-०गणः ॥ ३. अ-यथा मय्यस्त्यनु० ।
 फ च रा प्र ब म ल२-मय्यस्त्यनु० । ४. प्र ब म ल२-तु ह० । ५. फ-
 यद्धि ॥ ६. आ-वाद्यग्नि० । रा प्र ब म ल२-कालाग्निसमतेजसौ । फ-
 वाय्वग्निसदृशप्रभौ । ७. आ-उपेक्षयतः । अ-उपेक्षितः ॥ ८. आ-न
 सवीरौ वीक्ष्यते । अ-महात्मानौ वी० । ९. फ-समर्थो सह तौ यन्मां न
 ज्ञायते परन्तपौ । रा-समर्थावपि न तौ मा वीरौ वीक्षते यत्परन्तपौ । ब-
 समर्थावपि न तौ मां वीरौ वीक्षते यत्परस्परम् । प्र-समर्थो जयितौ मां
 वीरौ वीक्ष्यते यः परस्परम् । म ल२-समर्थावपि तौ मा वीरौ वीक्षते यत्पर-
 स्परम् ॥ १०. आ-आपन्नम् । ११ च रा-अब्रुवत् ॥ १२. प्र-०भिहतो ।
 १३. अ-रारो दुःखाभि० ॥ १४. अ-भवता । फ म-भवती । १५.
 अ-आशितुम् ।

- २६] न चिराद् देवि दुःखानाम् अन्तं द्रक्ष्यमि भामिनि ॥२५॥ [२६
 ताव् उभौ नर-शार्दूलौ गज-पुत्राव् अग्नि-द्रौ ।
 २७] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहौ लंकां भस्मी-करिष्यतः ॥२६॥ [२७
 हत्वा च समरे कृगं रावणं सह-वान्धवर्म ।
 २८] राघवस् त्वां महा-भागः स्थां पुगी प्रति-नेप्यति ॥२७॥ [२८
 यत् तु रामो वि-ज्ञानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।
 २९] प्रीति-सञ्जनं तस्य तन् मे त्वं दातुम् अर्हमि ॥२८॥ [२९
 साऽभिवीऽऽक्ष्य दिशः सर्वावेण्य-अग्राद् अथ भामिनी ।
 ३०] मुक्त्वा प्र-ददौ मह्यं मणि-रत्नम् इदं शुभम् ॥२९॥ [३०
 प्रति-गृह्य मणि देव्यांश्चैलितोऽहं रघुऽत्तम ।
 ३१] शिरसा च प्र-णम्यैतां गमनायै मनो दधे ॥३०॥ [३१
 गमने च कृतोत्साहं मां वीऽऽक्ष्य वर-वर्णिनी ।
 ३२] वि-वर्द्धमानं च भृशं विनिश्-स्वस्याऽऽयतेक्षणा ॥३१॥ [३२
 अश्रु-पूर्ण-मुखी दीना वाष्प-गद्गदया गिरा ।
 ३३] माम् उवाच ततः सीता स-भाग्योऽसि महा-कृपे ॥३२॥ [३३
 यो द्रक्ष्यसि महा-बाहुं रामं कमल-लोचनम् ।
 ३४] लक्ष्मणं च महा-भागं देवरं मे यशस्-विनम् ॥३३॥ [३४
 सीतया त्व एवम् उक्तोऽहम् अब्रुवं मैथिलीं तदा ।
 ३५] पृष्ठम् आ-रोह मे देवि क्षिप्रं जनक-नन्दिनि ॥३४॥ [३५

१. फ-चिरात्त्वं तु दुः० । २. फ-भाविनि ॥ ३. अ फ-अनिन्दितौ ।
 ४. अ-०थ ॥ ५. अ-स सुहृत्सुतम् । ६. फ च प्र म ल२-०भागे ॥
 ७. रा ल२ अ-रामोभिजा० ॥ ८. फ-भाविनी । ९. फ-मुक्त्वा च ।
 १०. अ फ-प्रभो ॥ ११. अ फ-देव्यास्तत्र हेतो । १२. अ-०म्यैनां । च रा प्र
 ब ल२-०म्यैतां । १३. च रा प्र ब ल२-मतिमागमने । १४. अ-दधौ ॥
 १५. अ-शीता ॥ १६. रा ब ल२-यद् । १७. रा प्र ब म ल२-राजीव० ॥
 १८. ल२-०नी ॥

- यावत् ते दर्शयाम्य् अद्य स-सुग्रीवं स-लक्ष्मणम् ।
 ३६] राघवं च महा-भागं भर्तारम् अ-सितेक्ष्णम् ॥३५॥ [३६
 साऽब्रवीन् मां तदा देवी नैष धर्मो महा-कपे ।
 ३७] यत् ते पृष्ठं नि-षेवेऽहं भार्या रामस्य धी-मतः ॥३६॥ [३७
 अ-वशां यद्य् अहं वीर स्पृष्टा गात्रेण रक्षसा ।
 ३८] तत्राऽहं किं करिष्यामि कालेन परि-पीडितो ॥३७॥ [३८
 गच्छ त्वं 'हरि-शार्दूल यत्र तौ राम-लक्ष्मणौ ।
 ३९] इत्ये-एवं सौ समा-भाष्य भूयः सं-देष्टुर्म आ-स्थिता ॥' ३८[३९
 हनुमन् सिंह-संकाशौ ताव-उभौ राम-लक्ष्मणौ ।'
 ४०] सु-ग्रीवं च महा-बाहुं सर्वान् ब्रूया ह्यर्न-आमयम् ॥३९॥ [४०
 यथा च सं महा-बाहुर मां तारयति राघवः ।
 ४१] अस्माद् दुःखोपसं-रोधात् तथा त्वं कर्तुम् अर्हसि । [४१
 N] गत्वा राम-समीपं त्वं शीघ्रं वानर-पुंगव ॥४०॥ [N
 इमं तु तीव्रं मम शोक-वेगं
 रक्षोभिर् एभिः परि-भर्त्सनं च ।
 रामस्य पार्श्वे हि गतो वदेस् त्वं
 ४२] निसं शिवं तेऽस्तु हरि-प्रवीर ॥४१॥ [४२

१. आ-सुग्रीव सहलक्ष्मणम् । २. अ-सुम० । ३. अ फ प्र-०णे ॥
 ४. फ रा प्र ब ल२ अ-ततो । ५. रा प्र ब म ल२-पृष्ठे । ६. फ च रा
 प्र ब म ल२ अ-निषेवेय ॥ ७. फ प्र-अवश्य । ८. फ-तत्र किं तु ।
 ९. प्र ब म ल२ अ-कालेनोपनिपीडिता । च-कालेनोपरि० । रा-कालेन
 विनि० ॥ १०. प्र म-कपि० । ११. फ अ-नृपतेः सुतौ । १२. फ-इत्येव ।
 १३. फ ब म-मा । १४. आ-सप्रष्टुम् । फ-संद्रष्टुम् । १५. रा प्र ल२-
 नास्ति ॥ १६. आ-हनुमत् । १७. अ-०बाहो । १८. फ च-अनामयम् ॥
 १९. रा ब-स च । अ-च सुम० ॥ २०. ल१-एन । २१. रा प्र ब म
 ल१-पार्श्वे हि । फ-पार्श्वेऽभिमतो । ल२-पार्श्वविगतो । २२. ल२-वदस् ॥

एवं तदाऽऽर्या नृप-सिंह-वीर
 सीता वचः प्राऽऽह विपाठ-युक्तम् ।
 एवं च श्रुत्वा गदितं यथा त्वं
 ४३] सीतोप-लम्भे च कुरुष्व यत्रम् ॥ ४२ ॥ [४३

इंस्थार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डेऽभिज्ञान-दर्शनो
 नाम षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

१. रा-तदा मा । २. व म ल_१ ल_२-नृपवीरसिंह । ३. रा व म
 ल_१ ल_२-युक्ता ४. च-नास्ति । ५. फ अ-एतच्च । ६. अ-मया स्व ।
 फ-मया ते । रा म ल_१ ल_२-तथा । ७. अ-सीताप्रलम्भे प्रकृ० ।
 फ-लम्भे प्रकृ० । च व म ल_१ ल_२-सीतोपलम्भाय । ८. फ अ-बुद्धिम् ।
 व म ल_१ ल_२-शीघ्रम् । ९. प्र-नास्ति ॥ १०. ल_२-इति सु० । ११. फ-न
 प्रदानो । रा प्र व म ल_२-नदर्शन ॥

[वं-६९]= [सप्तषष्टितमः सर्गः] =[दा-६८]

- अथेदम् उत्तरं देव्यां पुनर् उक्तम् अ-सम्भ्रमम् ।
 १] तव स्नेहान् नर-व्याघ्र हृदयं चाऽनु-दर्शितम् ॥१॥ [१
 तथो बहु-विधं वाच्यो रामो दाशरथिस् त्वया ।
 N] यथा मार्म आ-प्नुयात् छीघ्रं हत्वा रावणम् आ-ह्वे ॥२॥ [२
 यदि वाँ मन्यसे वीर वसैर्काऽहम् अरि-दम् ।
 २] कस्मिश्चिद् सं-वृते देशे वि-श्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥३॥ [३
 मम वै चाऽल्प-भाग्यायाः सान्निध्याद् तव शंभु-हन् ।
 ३] शोकस्याऽस्याऽप्र-मेयस्य मुहूर्त्तं स्याद् अपि क्षयः ॥४॥ [४
 गते हि हरि-शार्दूल पुनः सम्प्राऽऽप्तये त्वयि ।
 ४] प्राणानाम् अपि सं-देहो मम स्यान् नाऽत्र सं-शयः ॥५॥ [५
 तथो दर्शनम् अप्यं एतद् भूयो मां तापयिष्यति ।
 ५] दुःखाद् दुःख-तरं भूत्वा दुःखिर्तां दुःख-भोगिनीम् ॥६॥ [६
 अयं च वीर सं-देहस् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-न्तः ।
 ६] सु-महांस त्वै-सहायेषु वानरेषु महा-मते ॥७॥ [७
 कथं नुँ खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
 ७] तानि हर्ष-ऋत्त-सैन्यानि तौ वाँ नृप-वराऽऽत्म-जौ ॥८॥ [८

१. आ-भिन्नाः-देव्याः । २. अ-उक्तत्वस० । ३. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सौहृद् । ४ रा प्र च फ म ब ल_१ ल_२-चारुद० ॥ ५ च-यथा । ६ रा-समाप्नुयात् ॥ ७ आ च-मां । ८ आ-वसै० ॥ ९. रा प्र ब म ल_१ च फ-चैवाल्प० । १०. आ च फ-वीर्यवान् ॥ ११. अ-ततो ॥ १२. फ रा च ब म ल_१ ल_२ अ-तवाद० । प्र-उवाच दर्शनं प्येतद् । १३. आ-सा । १४. आ-दुःखिता दुःखभागिनी ॥ १५. फ प्र-तत् ॥ १६. फ अ-तु । १७. आ-वा नर० ॥

त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्याऽति-लंघने ।

८] शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥९॥ [९
तद् अस्मिन् कार्य-नियोगे देवैर् अपि दुरा-क्रमे ।

९] किं पश्यसि समा-धानं त्वं वै कार्य-विदां वर ॥१०॥ [१०
कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।

१०] पर्य-आप्तः पर-वीर-घ्नं यशस्यर्म्ने बलोदयः ॥११॥ [११
बलैः समग्रैर् यदि मां जित्वा गवणम् आ-ह्वे ।

११] अयोध्यां स्त्रां पुर्णा गमो नयेत् तव म्याद् यशस-करम् १२ [१२
यथा तस्य नृ-वीरस्य वञ्चनां वि-विधा कृता ।

१२] रक्षसा तद्-भयाद् एव न तथाऽर्हति राघवः ॥१३॥ [१३
बलैस् तु सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-पुरं-जयः ।

१३] मां नयेद् यदि काकुत्स्थम् तव तस्य सदृशं भवेत् ॥१४॥ [१४
तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।

१४] भवत्य् आहव-शूरस्य तथा त्वम् उर्प-पादय ॥१५॥ [१५
तदे अर्थोप-हितं वाक्यं प्र-सृतं हेतु-संयुतम् ।

१५] प्र-शस्याऽहं तत्स तस्या वाक्यम् उत्तरम् अर्बुवम् ॥१६॥ [१६

१. आ-सागरस्याभि० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-०स्यास् ल० । २. प्र अ-
च ॥ ३. ल_२-उक्त । ४. ल_२-दुरक्रमे । ५. अ-तदस्मिन् कार्यनियोगैर्वानि-
रैर्दुरतिक्रमे । ६. आ-०यान ॥ ७. अ-०घ्नः । ८. आ-परशत्रुव० । फ च
अ-यशस्यस्तु ॥ ९. प्र ल_२-ता । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-वनाद-
पहता पुरा । च-वनादुपहता पुरा । ११. फ अ-यथाह तस्य वीरस्य
वनादुपहता पुरा । १२. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-एव । १३. आ फ-
हन्ति ॥ १४. ल_२-उदपादये । रा प्र ल_२-०पादयेः । च व
म-०पादये । १५. अ-एवमुक्तसुभ । १६. प्र रा ब म ल_१
ल_२-प्रश्रित । १७. प्र ल_२-०सश्रितम् । १८. च रा-अब्रवीत् ॥

देवि हर्ष-ऋक्ष-सैन्येन सं-वृतः प्लवतां वरः ।

१६] सु-ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस् त्वाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥१७॥^३[१७

तस्य विक्रम-सम्पन्नाः सत्त्व-वन्तो महा-बलाः ।

१७] मनः-संकल्प-सिद्धाऽर्थाः नि-देशे हरयः स्थिताः ॥१८॥[१८

तेषां नोपरि नाऽधस्तान् न तिर्यक् सैज्जते गतिः ।

१८] न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्व अमित-तेजसः ॥१९॥[१९

तैश् चाऽपीऽयं महा-भागैस् ससागर-वरा धरा ।

१९] प्रदक्षिणी-कृता शीघ्रं सत्त्व-वद्विर् महाऽऽत्मभिः ॥२०॥^४[२०

मद्-विशिष्टाश् च तुल्याश् च सन्ति तत्र वनौकसः ।

२०] मत्-तः प्रत्य-अवरः कश्चिन् नास्ति सुग्रीव-सन्निधौ २१॥^५[२१

अहं तावद् इह प्राऽऽप्तः किं पुनस् ते महा-बलाः ।

२१] नहि प्र-कृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेषयन्त्य् अ-वरान् वराः ॥२२॥[२२

तद् अलं परि-तापेन देवि मन्युर् अपैतु ते ।

२२] एकोत्-पातेन ते लंकाम् एष्यन्ति कपि-कुञ्जराः ॥२३॥^६[२३

हृष्टं-तुष्टा हि वैदेहि भविष्यस्य् अ-चिराद् इव ।

२३] त्वत्-सकाशं महा-भागौ नृ-सिंहाद् आ-गमिष्यतः २४॥^७[२४

अरि-घ्नं सिंह-विक्रान्तं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।

१ फ च रा प्र म ब ल_२-हर्षक्ष० । अ-हर्षक्षसैन्यानामीश्वरः ।
 २. फ-स्वदर्थे । ३. अतः परमधिकः पाठः-फ-शीघ्रमेष्यति वैदेहि मा भूत्ते
 वात्र संशयः ॥४. रा-तिर्यग् । ५. आ-रुज्जते । ल_१-क्षमज्जते । ई रा च प्र ब म
 ल_१ ल_२ अ-धराधरा । ७. अ-पूर्व । ८. ब म रा-० द्विर्वसुन्धरा । अ-महाबलैः ।
 ६. फ-नास्ति ॥ १०. ल_२-वनोकसः । ११. ल_१-स तु । १२. फ-दूलेनामि-
 ततेजसः । अ-प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥ १३. आ च-उपैतु । ब रा-
 अपैति । १४. फ-नास्ति ॥ १५ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 हृष्टा तुष्टा । १६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-च । अ-तु । १७. ब-भविष्यसि चि० ॥
 १८. फ-तदलं । १९. अ-०सङ्काश । २०. फ-द्रक्षसि ।

- २४] लक्ष्मणं च धनुष्-पाणिं लंका-द्वारम् उप-स्थितम् ॥^३२५॥ २५
 नख-दंष्ट्राऽऽयुधान् वीरान् मिह-शार्दूल-त्रिक्रमान् ।
 २५] वानरान् वानरेन्द्रं च त्त्रिं द्रक्ष्यसि सं-हतान् ॥२६॥ [२६
 शैलाऽम्बुद-निकाशानां लंका-मलय-सानुषु ।
 २६] कपीनां नर्दताम् आर्ये श्रोष्यसे न चिराद् गिरः ॥^६२७॥ [२७
 निवृत्तं-वन-वासं तु त्वया सार्धम् अरि-दमम् ।
 २७] अभि-षिक्तम् अयोध्यायां त्रिं द्रक्ष्यसि राववम् ॥२८॥^{१०}[२८
 तथा मया वाग्भिर् अ-दीनभाषिणी
 शिवाभिर् आर्या त्वरितं प्र-मादिता ।
 चकार शान्ति मम मैथिलाऽऽत्म-जा
 २८] तंवाऽपि शोकेन तंथाऽति-पीडिता ॥२९॥ [२९
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे उत्तरोत्तरे-वाक्य
 नाम सप्तषष्ठितमः सर्गः ॥६७॥

१ अ-०मन्तं । २. रा प्र ब म ल_१ ल_२-उपागतम् । ३. फ-नास्ति ।
 ४ फ-वानरेन्द्रांश्च । ५. फ रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-संगतान् ॥ ५ फ-०सि ।
 ६. रा प्र ब म ल_१-कपीना नर्दतामार्ये न चिराच्छ्रोष्यसे गिरः । ल_२-नास्ति ॥
 ७ फ अ-निवृत्तं । ८ प्र ब म ल_१-च । ९ फ प्र ब म ल_२ अ-
 अर्निदिते । १०. ल_२ रा-नास्ति । ११ आ-शिवाभि राम । १२ आ ल_२
 रा प्र ब म च ल_१ अ-न चापि । १३ आ-तथापि पी० । प्र च म
 ल_१ अ-तथा निपी० । रा-तथा प्रपी० ॥ १४ आ-आर्षे । ल_१ ल_२-इति
 रा० । रा-इत्यार्षे सु० । अ-सुन्दरकाण्डे । १५. व च-उत्तरवाक्यं ॥

[वं-७०]=[अष्टाषष्टितमः सर्गः] =[दा-युद्धकाण्ड १]

श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथा-वद् अभि-भाषितम् ।

१] रामः प्रीति-समायुक्तम् उत्तरं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

कृतं हनु-मता कृत्यं सु-महद् भुवि दुर्ष-करम् ।

२] मनसाऽपि यद् अन्येन कर्तुं खलु नै शक्यते ॥२॥ [२

न हि तं प्रति-पश्यामि यम् तरेत् तुं महाऽर्णवम् ।

३] अन्यत्र गरुडाद् वायोर् अन्यत्र च हनु-मतः ॥३॥ [३

देव-दानव-यक्षाणां गन्धर्वोरग-रक्षसाम् ।

४] अ-प्रधृष्या पुरी लंका रावणेनाऽभि-पालिता ॥४॥ [४

दुर्-गा दुर्ग-गिरेर मूर्ध्नि वीरेणैकेन धर्षिता ।

५] को वीर्य-बल-सम्पन्नः समः स्याद् हि हनु-मता ॥५॥ [६

भृत्य-कार्यं हनु-मता सु-ग्रीवस्य कृतं महत् ।

६] अ-सन्निधौ तव स्व-बलं सदृशं वि-क्रमस्य तु? ॥६॥ [७

धौ हि भूयो नि-युक्तः संस्रं तव-तत्-कर्मणि दुर्ष-करे ।

७] कुर्यात् तद् अन्-असुर्युर्वै तम् आहुः पुरुषोत्तमम् ॥७॥ [८

१. फ-हनु० । २ आ-अति० । ३ फ रा प्र ब म ल१-उत्तमं ॥

४. ल२-सुमहत्त्वातिदु० । प्र-सुमहद्भुक्त कृतम् । ५. व म रा अ-न

कर्तुं खलु ॥ ६ प्र ब म ल२-परिप० । ७. प्र-तरेत् । फ-तरेत्सुम० । ८.

अ-नास्ति ॥ ६. आ-०नापि पालिता । अ-०नानुपालिता । १०. ल२-४र्थ-श्लो-

कादारभ्य ९म-श्लोकर्पूर्वाधाऽन्तः पाठो नास्ति ॥ ११ आ-दुर्गादुर्ग० । फ अ

ल१ ल२-दुर्गा दुर्गाणि० । १२. फ-०संपत्या । १३ रा प्र ब म ल१-हनुमतः ॥

१४. ल१-हनीमतम् । १५ फ-असन्निधाद्य स्व० । आ-०धौ यश्च बलं ॥

१६. रा प्र ब म ल१-नास्ति ॥ १७ म-को । १८. ल१-सन् भल्यं कर्मणि

दुष्कर । म-सन्भर्तृकर्मणि दुष्कर । फ अ-सन्भर्त्रा क० । १९. फ म-कुर्यात्

तद् अनुरूपं । अ-कुर्यादनुसुर्युर् ॥

- भृत्यो वै नृ-पतेः कार्यं नं कुर्याद् यः समा-हितः ।
 ८] शक्नो न यैः सम्-अर्थश् च तम् आहुः पुरुषाऽधमम् ॥८॥ [१०
 तन् नियो-नियुक्तेन कृतं कर्म हनूमता ।
 ९] न चाऽऽत्मा लघुतां नीतः सु-ग्रीवश् चाऽपि तोषितैः ॥९॥ [११
 अहं च रघु-वंशश् च लक्ष्मणश् च महा-बलैः ।
 १०] वैदेह्या दर्शनेनाऽद्य धर्म-तः परि-रक्षिताः ॥१०॥ [१२
 एतत् तु मम दीनस्य मनो भूयः प्र-कर्षति ।
 ११] यद् इहाऽस्यै प्रियाऽऽख्यानैर्न कुर्या सदृशं प्रियम् ॥११॥ [१३
 एष सर्वस्व- भूतस् ते परि-प्वङ्गः कृतो मया ।
 १२] अवस्था-काल-सदृशं गृहाण त्वम् ईमं मम ॥१२॥ [१४
 N] शुभं वाक्यम् इदं श्रुत्वा तव वक्त्रान् महा-मते । [N
 सर्व-था तु कृतं तावत् सीतायाः परि-मार्गणम् ॥१३॥
 १६] सागरं तु समा-साद्य पुनर् मे व्यथितं मनः । [१७
 कथम् एते समुद्रस्य दुष्-पारस्य मह्यःऽऽत्मनः ।
 १७] हरयो दक्षिणं तीरं गमिष्यन्ति समा-गताः ॥१४॥ [१८
 प्राऽऽर्षश् च खलु वैदेह्या वृत्तान्तम् तावद् अद्य मे ।

१. रा प्र म-कुर्याद्यो न । अ-कुर्याद्वै । २. फ-यो भृत्यः परम
 कार्यं न कुर्यान्नृपतेः प्रियम् । ३. म-शक्नो युक्तः । च अ-शक्नो
 नयस० । फ-स्वस्थो युक्तः । ४. ल१-नास्ति ॥ ५. रा प्र ब म
 ल१ ल२-शोभितः । च-पोषितः ॥ ६. ल१ ल२-चापि तोषितः । च
 रा प्र ब म-चापि पोषितः । ७. च रा प्र ब म ल१ ल२ अ-रक्षितः ॥
 ८. आ-एव । ९. ब-इहाद्य । १०. फ च रा ब प्र ल२-प्रियाख्याने ।
 ल१-प्रियाध्याने । म-प्रियाख्याते ॥ ११. फ-धर्मस्थभू० । १२. अ-इद ॥
 १३. ल२-सुमयं । फ च रा प्र ब ल१ अ-सुकृत ॥ १४. अ-अन्त. स० ।
 १५. प्र रा ब म ल१ ल२-गमिष्यन्ति । १६. म-महाम्बुधेः । रा ब-
 महोदधेः । १७. रा प्र ब म ल१ ल२-पार्श्वं समुद्रस्य ॥ १८. फ रा
 प्र ब म ल२ अ-प्राप्तः स ।

१८] समुद्र-पार-गमने हरीणां हि किमं उत्तरमं । [१९

कथं सर्वे तरिष्यन्ति वातोद्धत-तरंगिणम् ॥१५॥

इत्य-उक्त्वा शोक-सम्भ्रान्तो रामो शत्रु-निर्वहणः ।

१९] हनूमन्तं महा-वेगं ततो ध्यानम् उपाऽऽर्गतः ॥१६॥ [२०

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे श्रीराम-वाक्यं

नामाऽष्टाषष्टितमः सर्गः ॥१६८॥

१ म-०गमन । २. आ-स्वम् । ३. च-उत्तमम् । ४. ल१
ल२ म ब रा च फ प्र अ-गमिष्यन्ति । ५ रा ब च म-वातोद्धूत० ।
फ प्र-वातोद्धूत० । अ-वातोद्धूततरंगिणः ॥ ६ आ-०सम्प्राप्तो । फ-
संतप्तो । ७. ल१ ल२-०विवर्हणः । ८ आ-उपागम । ल२-उपागता ।
९. ल२-इतिसु० । १०. ल१ च म प्र ब रा-रामवाक्य ना० ।
अ-उद्योगे हनूम गो नाम सर्गः । ११. फ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-७१]= [एकोनसप्ततितमः सर्गः] =[दा-२]

ततः शोक-परिद्वूनं रामं दशरथाऽऽत्म-जम् ।

१] उवाच वचनं श्री-मान् सु-ग्रीवः शोक-नाशनम् ॥१॥ [१

किम्-अर्थं तप्यसे वीर यथाऽन्यः प्राकृतस् तथा ।

२] मैवं भूस् त्यज सं-तापं कृत-घ्न इव सौहृदम् ॥२॥ [२

३उ] सं-तापस्याऽद्यं वै स्थानं न हि^१ पश्यामि राघव ।

प्र-वृत्त्याम^२ उ^३प-लब्धायां ज्ञाते हि^४ नि-लये रिपोः ॥ ३॥ [३

४] धृति-मान् शास्त्र-वित् प्राज्ञः पण्डितश् चाऽसि राघव ।

N] त्यं जैतां प्राकृतां बुद्धि कृताम् एवाऽऽत्म-दूषिकाम^५ ॥४॥ [४

वानरेषु समा-सक्तं न^६ ते कार्यं वि-पत्स्यते ।

१०] अ-चिराद् द्रक्ष्यसे सीतां तीर्त्वा री^७घव सागरम् ॥५॥ [२०

नह्य एषाम् अस्त्य अ-कर्त्तव्यं त्वद्-अर्थे किंचिद् एव तु ।^८

N] वीर्य-विक्रम-सम्पन्ना बल-वन्तो हि वानराः ॥६॥ [N

तद् अलं वि-र्कवां बुद्धि कृत्वा सर्वा^९ऽर्थ-नाशिनीम् ।

N] पुरुषस्य हि लोकेऽस्मिन् शोकः शौर्या^{१०}ऽप-कर्षणैः ॥७॥ [१५

१. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-त तु । २. फ-०परिह्वान्तं । ३. प्र-
कपिनायकः । ४ अ-कि त्व सन्तप्यसे ॥५. आ च रा प्र व म ल_१ ल_२-०स्यास्या
६. आ-विप० । ७ फ च प्र व म ल_१ ल_२-प्रवृत्तावुप० । ८. अ-ज्ञातो ।
फ-विज्ञाते । च व म ल_२ प्र-ज्ञातो वै । ल_१-ज्ञातोऽयं । ९. च-
निलया । व म ल_१ ल_२-निर्णयो । प्र-निलयो । १०. रा-नास्ति ॥
११. अ-बुद्धिमान् । १२. रा-त्यज्यतां । १३. अ-वीर तामेवात्म-
प्रदूषिकाम् । १४. फ-समायुक्तं । १५ अ-तत्ते कार्यं विनश्यति ।
१६. च-रावण । १७ अ-राम हेवमर्थकार्यं त्वदर्थं किंचिदेव तत् ॥
१८ आ-विह्वव । १९. अ-शौर्योपकर्षकः । फ-शौर्योपकर्षकः ॥

- यत् तु कार्यं मनुष्येण शौर्ण्डीर्यम् अव-लम्बिना ।
 ६] अस्मिन् काले महा-प्राज्ञं त्वत् त्वम् आ-तिष्ठ तेजसा ॥८॥ [१६
 शूराणां हि मनुष्याणां त्वद्-विधानां महाऽऽत्मनाम् ।
 ७] वि-नेष्टानां प्र-नष्टानां क्षेमं न ह्य अनु-शोचनम् ॥९॥ [१७
 त्वं तु बुद्धि-मतां श्रेष्ठः सर्व-शस्त्र-भृतां वरः ।
 ८] सार्धम् अस्मद्-विधैर् भृत्यैर् अरीञ् जेतुं इहाऽर्हसि १० ॥ [१८
 न हि परश्याम्य् अहं किञ्चित् त्रिषु लोकेषु राघव ।
 ९] गृहीत-धनुषो यस् ते तिष्ठद् अभि-मुखो रणे ॥११॥ [१९
 ११पू] तद् अलं शोकं आ-विश्व(श्य)धैर्यं आ-लम्ब्य राघव ।
 N] क्षात्र-धर्मम् उपाऽऽतिष्ठ सर्वो दण्डाद् "विभेति हि" ॥१२॥ [२१
 लघनाऽर्थे हि^{१५} घोरस्य सागरस्य नदी-पतेः ।
 N] सहाऽऽस्माभिर महा-बाहो सूक्ष्मा बुद्धिर वि-धीयताम् १३ ॥ [२२
 समुद्रं लघयित्वा तु बहु-नक्र-ज्ञपाऽऽकुलम् ।
 N] लंकां तां वि-धमिष्यामि जेष्यामश् च रणे रिपून् ॥५॥ [५

१. फ-सौटीर्यमवलम्बता । प्र व ल_२-शौटीर्यम० । २. अ-यस्मिन् ।
 ३. आ-०प्राज्ञः । ४. अ-तां त्वमुत्तिष्ठ । फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-
 स त्वमां ॥ ५. अ-विनष्टे विप्रनष्टे वा क्षण । फ-विनष्टे वा प्रणष्टे वा क्षमं ।
 ६. च रा व म ल_१ ल_२-०शोचितु ॥ ७. रा प्र व म ल_१-०विदा । ८. च-
 ०भृतैर् । ९. ल_१-वृत्यैः । १०. रा प्र व ल_१-न शोचितुम् । म-
 अरि जेतुम् । ल_१-कार्यं कर्तुम् । च-अरीञ् क्षयेतुम् । आ-अरीञ् क्षेप्तुम् ॥ ११
 ल_१-पश्यामहे कचिन् । १२. च अ-अति० ॥ १३. अ-शोकवेगेव क्रोधम् ।
 १४. रा प्र म म ल_१ ल_२-उपाश्रित्य । १५. अ-विभेत्यहे ? ॥ १६.
 अ-०र्थं सुधो० । फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-लघनार्थं हि । १७. अ-
 महीपते । १८. ल_२-महा० । १९. ल_१-सूक्ष्मबुद्धिर् ॥ २०. ल_१अ-च ।
 २१. अ-च । २२. प्र ल_२-विधमिष्यामि । २३. ल_२-जेष्यामि ॥

निरुत्-साहस्य दीनस्य शोक-पर्याकुलाऽऽत्मनः ।

N] सर्वाऽर्था व्यव-सीदन्ति सत्त्वं-हीनस्य राघव ॥१५॥ [६

११७] इमे सम्-अर्थाः शूराश् च सर्वे वै हरि-पुंगवाः ।

त्वत्-प्रियाऽर्थं कृतोत्-साहाः प्र-वेष्टुम् अपिपावकम् ॥१६॥ [७

१२] एषां हर्षेणं जानामि तर्कश् च सु-दृढो मर्म । [८

वि-क्रमेणाऽऽहरिष्यामिः सीतां हत्वा रिपून् रणे ॥१७॥ [९पू

१३] सेतुर् वधयेत हि यथा यथा पश्याम तां पुरीम् ।

तस्य राक्षस-राजस्य तथा त्वं कर्तुम् अर्हसि ॥१८॥ [१०

१४] दृष्ट्वा सा हि पुरी लंकां त्रिकूट-शिखरे स्थितां ।

१५पू] समरे च हंतं शत्रुं दर्शनाद् अव-धारय ॥१९॥ [११

१६७] इमे हि समरे शूरा वानराः काम-रूपिणः ।^{१५}

१७पू] तां पुरीं वि-धमिष्यन्ति शिला-पाषाणै-दोहभिः ॥^{१६}२०॥ [२४

१८७] सेतुं बद्धः समुद्रे तु लंका च वशम् आगतां ।

१. अ-व्यसनात्तस्य । फ-व्यसनीयस्य ॥ २. अ-सर्वाथेशू० । रा-
सर्वाथाः ॥ ३. अ-एवं कर्षेण । ४. अ-महान् । ५. अ-०णानयिष्यामि ।
प्र ब ल_२-०णानयिष्याम । ६. अ-हित्वा । ७. फ प्र ब ल_२ अ-रणे रिपून् ॥
८. फ-हि वधेत तथा । च ब ल_१ ल_२-वधेन हि यथा । रा-वधेन हि तथा ।
प्र-वधेन ह्ययथा । ९. रा प्र फ च ब म ल_१ ल_२ अ-पश्येम ॥ १०. अ-
दृष्ट्वा चेद्विपुरी लंकां । प्र म ल_१-दृष्ट्वा इह सा पुरी । ११. अ-०रो स्थितां ।
प्र म ल_१-०रस्थिता । १२. आ फ रा प्र ल_१ ल_२ ब च म-
हतः शत्रुर् । १३. फ-एव धा० ॥ १४. रा ल_१ अ-नास्ति । १५.
फ च प्र ब म ल_१ ल_१-शिलापादपयोधिनः । १६. रा अ-नास्ति ॥
१७. रा-सेतुर्वन्धः स० । अ-सेतु बद्धं सागर च । ब-सेतुं समुद्रे
बद्धा तु । १८. अ-आगतम् । फ रा-वशमुपागता ।

१६७] सर्वं तीर्णं च नः सैन्यं सर्व-था वि-जयी भवान् ॥२१॥^१[१३

बहु चिन्तयितव्यं ते संग्रामोऽर्थे नरेश्वर ।^२

N] महतश् च समुद्रस्य लंघनाऽर्थम् अरि-दम् ॥^३२२॥[N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर काण्डे सुग्रीव-वाक्य

नामैकोनसप्ततितमः सर्गः ॥६९॥

१. आ-सर्वतीर्णं । २. अ-च तत् । रा-तु तत् । ३. अ-जितं एवोपराधय । ४. फ च रा ब म प्र ल, ल_२-अय श्लोकः १९शश्लोकात्परं पठितः । अतः परमधिकश्च पाठ-फ रा च ब म प्र ल, ल_२-कथं चिदेव पश्यामस्ते वयं वरुणालयम् । अ-कथंचिदेव जानीथा सैन्यस्तं वरुणालयम् । ५. आ-समुद्रार्थे । ६. अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र म ल, ल_२ अ-किमुक्त्वा बहुनैतेन सर्वथा विजयी भवेत् । ७. अ-नास्ति । ८. अतः परमधिकः पाठः-म अ-तस्मादुद्योगमातिष्ठ प्रयत्ने सिद्धिमास्थित । म-इति वचनं सूर्यपुत्रे ब्रुवाणे सुरपतिसमरसारे सूर्यवंशावतंसे । नियमितपरितापस्तापनो राक्षसानां सपदि हृषितरोमा राघव संबभूव ॥ ९. अ-उद्योगे सु० । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे । १०. आ-उद्योगे पर्वणि उत्तरोत्तरवाक्य नाम । रा म ल_२-उत्तरोत्तरवाक्य नाम । प्र-उत्तरोत्तरं नाम ।

१. फ च-त । २. अ-बहुनात्र किमुक्तेन ।

[वं-७२, ७३] = [सप्ततितमः सर्गः] = [दा-३]

सं वि-नीतम् अन्-आयासं सु-ग्रीवेणं प्र-हर्षितः ।

१] सु-ग्रीवम् अभि-नंद्यैव हनूमन्तं तैतोऽब्रवीत् ॥१॥ [१उ

तपसा सेतु-बन्धेन सागरोच्-छोषणेन चं ।

२] सर्वथा सुसप्त-अर्थो हि सागरस्यैऽति-लङ्घने ॥२॥ [२

बलस्य परि-माणं चं द्वार-दुर्ग-क्रियाम् अपि ।

३] गुप्ति-कर्म च लंकायां रत्नसां साधनानि च ॥३॥ [४

यच्चं च यावच्चं च यादृक् च लंकायाम् अभि-दृष्टवान्

४] तथा तत्रै सर्वम् आचर्क्ष्व सर्वस्यै कुशलो 'ह्व' अस्मि ॥४॥ [५

श्रुत्वा रामस्य वचनं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

५] वाक्यं वाक्य-विदां श्रेष्ठः प्रोवाच समव-स्थितैः ॥५॥ [६

श्रूयतां सर्वम् आख्यास्ये दुर्ग-कर्म-विधानतः ।

६] यथा गुप्ता पुरी लंका यथैव च सु-रक्षिता ॥६॥ [७

७पू] प्रहृष्टै-मुदिता रम्या मत्तं-द्विप-समाऽऽकुला । [१०पू

N] सं-हर्ता रथ-संपूर्णा रक्षो-गण-निषेविता ॥७॥ [N

१. फ-सुविनीय तथाकाम । अ-सविनीतमनायास । २. फ-सुग्रीवेन प्रचोदितः । ३. अ-०न्तमथाब्रवीत् ॥ ४. फ-वा । ५. आ-सुमर्थोहं । म-०ह सुसमर्थो सा० । ६. रा प्र म ल, ल_२-०ख्यास्य लं० । ७. रा-तु । ८. ल_२-गुप्त० । ९. ल_१-लङ्काया राक्षसा सा० ॥ १०. ल_१ ल_२-यश्च । फ-यथा । ११. अ-यातद्यथवच्च । १२. च ल_१ ल_२-०यामपि ह० । म प्र ब रा-०यामसि ह० । अ-०यां परिह० । १३. ल_१-तं स० । १४. ल_१-चक्षु । १५. ल_१-सर्वस्यं दशलो । अ-सर्वथा कु० । १६. अ-हृदि ॥ १७. अ-समुपस्थितः । १८. अ-आख्यास्य । १९. ल_१ च ब रा म-प्रहृष्टा मु० । २०. प्र-हयद्विप० । २१. आ-सहसा रससं० । ल_१ ल_२ म ब रा-सहतारभंस० । म-सघता रथसं० । च-सहिता रथसं० ॥

७७] दृढबन्ध-कपाटानि महापरिघ-वन्ति च ।

चत्वारि नि-पुणान्यै अस्या द्वाराणि सु-महान्ति च ॥८॥ [११

८] यन्त्रेषूपैरि यन्त्राणि बल-वन्ति महान्ति च । ०

१०७] आ-गच्छन्त्यर् अपि सैन्यानि वार्यन्ते तानितैर् अपि ॥९॥ [१२

द्वारेषु वि-पुला विद्धि कालाऽऽयस-मयीः शिलाः ।

९] शत-शश् चौऽर्चिता वीरैः शत-न्न्यो रत्तसां गणैः ॥१०॥ [१३

शात-क्रौम्भ-मयस् तस्याः प्रा-कारो दुष्प्र-धर्षणः ।

११] मणि-विद्वुर्म-वैद्व्य-मुक्ता-विरचिताऽन्तरैः ॥११॥ [१४

अ-गाथा ग्राहवसर्श च परि-खा मीन-संकुलाः ।

१२] ताः सर्वाः मुमहा-दुर्गाः शीताऽमल-जलाः शुभाः ॥१२॥ [१५

तासां चतुर्षु द्वारेषु सं-क्रमांः परमांऽऽयसाः ।

१३] यंत्रैर् उपेतौ बहुभिर् बलवद्भिः स्वधि-प्रितैः ॥१३॥ [१६

त्रयसं तु सं-क्रमास् तस्यैः पर-सैन्यैऽऽगमे सति ।

१४] यंत्रैर् अभ्यवै-कीर्यन्ते परि-खासु समन्त-तः ॥१४॥ [१७

१. ल१ म प्र ब-०कवाटानि । अ-०कपटानि । २ अ-०घवञ्चितः ।

३ म अ-विपुलान्यस्य । ४. ल२-नास्ति ॥ ५. फ-०धूपलयं ० ६ ल१ ल२ म प्र रा-बहूनि सुमहान्ति । फ-बलवन्ति बलानि । ७ अ-नास्ति । ८. रा-आगच्छन्त्यस । ९. ल१ ल२-स्तनितैरपि । प्र ब-स्तनितैरपि ॥ १० ल२ ब अ-भीमाः कालायतसमाः । ल१ म रा-भीमा काञ्चनाद्रिसमाः । प्र-भीताः कालायससमाः च-भीमाः कायालोससमाः । ११. आ-० इचरिता । १२. अ-शतधां ॥ १३. आ-०धर्षणः ॥ १४ ल१-विक्रमवैतूर्यं ॥ १५. आ-०चिमान्तरः । अ-०चितां वराम् । १६ आ-०वन्त्यश्च । अ-०वन्तश्च । १७. ल१-०सङ्गताः । १८. ल१ रा-समहा ० । १९. अ-शीततोथमयाः ॥ २०. आ-सदुमा परमायसाः । ल१ ल२ म प्र ब रा-सक्रमः परमो यथा । २१ प्र ब च रा ल२-उपेतौ । ल१-उपेतब ० । २२. ल१-त्रयः सु ० । २३. ल१-सक्रमस्तस्याः । फ-०मास्तस्या । २४. ल२-०गमे प्रति । प्र-०गम प्रति । २५. ल१-अत्यव ० । प्र-अपि वि ० ॥

- एकस् त्व् अ-कम्पो बलवान् सं-क्रमः परमो दृढः ।
 १५] काञ्चनैर् बहुभिः स्तम्भैर् वेदिकाभिश् च सं-द्वृतः॥१५॥ [१८
 ते मया सं-क्रमा भर्गोः परि-खाश् चाऽऽपि-पूरिताः ।
 १६] दग्धा च नगरी लंकां सर्वाऽद्वि-प्राकार-तोरणा ॥१६॥ [२९
 येन केन तु मार्गेण तरामो वरुणाऽऽलयम् ।
 १७] हंतां च नगरीं लंकां वानरैर् उप-धारय ॥१७॥ [३१
 अंगदो द्विविधो मैन्दो^१ जाम्बवान् निषधो नलः ।
 १८] नीलः सेना-पतिश् चैव बल-शेषेण किं तव ॥१८॥ [३२
 प्रवमाणार्शं च मत्त्वैते लंकां रावण-पालिताम् ।
 १९] स-प्रांकारां स-भवनानां नाशयिष्यन्ति राघव ॥१९॥ [३३
 स समाऽऽज्ञापय क्षिप्रं बलानां सर्व-संग्रहम् ।
 २०] मुहूर्त्तेन च युक्तेन प्र-स्थानम् अभि-रोचय ॥^२२०॥ [३४
 पुनर् एवाऽथ पप्रच्छ राघवो मारुताऽऽत्मजम् ।
 ७३,१] बुद्धिमन्तं हनूमन्तं दुर्ग-कर्म-विधिं प्रति ॥२१॥ [N

१. आ-स्वेकस्य । ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ-स्वेकस्तु ।
 २. अ-सुमहादृढः । ३. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ-वेदिकाभिश्च सर्वतः । अ-
 वेदिकाभिः समन्ततः ॥ ४. आ-सहुमा भग्नाः । फ-सक्रमा भिन्ना । ५. अ-परिखाः
 वापि पूरिताः । आ फ-परिखा. परिपूरिताः । ६. ल_२-लङ्का । ७.
 ल_२-दग्धा । ८. ल_१-साधया० ॥ ९. आ च-तेन । १०. आ-
 स रामो । च-सा रामो । अ-प्रतीर्य । ११. ल_१-मकरालयम् ।
 १२. आ अ-हतेव । फ-हतेव । ल_२ म प्र ब रा च-हता च ।
 १३. आ फ-नगरी लङ्का । १४. आ-०धारया ॥ १५. ल_२ ब रा-द्विविधो मैन्दो ।
 ल_१-द्विविधो सैन्धो । १६. म प्र-निषधो । १७. ल_२-नीला
 सीना० ॥ १८. ल_१ ल_२ म प्र ब च फ-०मानाश्च । १९. रा-गत्वैत । २०. ल_१-
 सप्र० । २१. आ-सभवना मानयि० । म-सभवनां नाशयि० । २२. ल_१ ल_२
 रा-स । ब च-सु० । २३. अ-अत्र सर्गः समाप्यते । फ-अतः परमधिकः
 पाठः-राक्षसानामभावाय सीतासन्तर्पणाय च ॥ २४. अ-वायुनन्दनम् ॥

- कानि दुर्गाणि दुर्गं च कीदृशं तद् ब्रवीहि मे ।^२
 २] श्रोतुम् इच्छामि तत्त्व-ज्ञं वक्तुम् अर्हति तद् भवौना ॥२२॥ [N
 स पृष्टो राज-पुत्रेण रामेणाऽक्लिष्ट-कर्मणा ।
 ३] आ-चक्षे यथेन्द्रेण पुरा पृष्टो बृहस्पतिः ॥२३॥ [N
 पैरां गुप्ति च लंकायाः सागरस्य च भीम-ताम् ।
 ४] त्रि-भागं च बलौघस्य निर्-देशं रावणस्य च ॥२४॥ [N
 स्वयं प्रकृति-सम्पर्नो युयुत्सू राम रावणः ।
 ५] उत्-थितश् चाऽप्र-मत्तंश्च बलानाम् अनु-दर्शने ॥२५॥ [१९
 ६पू] लंका पुनर् दुरा-लम्बां देव-दुर्ग-महा-भया ।
 N] नोदेयं पार्वतेयं च भवानित्रं चाऽर्भुं वर्तते ॥२६॥ [२०
 ७पू] द्वीपौ मध्ये समुद्रस्य दूर-पारस्य राघव ।
 N] नौ-पन्थाश् चाऽपि नाऽस्त्य अत्र निरुद्-देशंश्च सर्व-तः २७ [२१
 शैलाग्रे रुचिरा दिव्या सा पुरी देव-निर्मिता ।
 ८] वाजि-वारण-संपन्ना लंका परम-दुर्गमा ॥२८॥ [२२
 परि-स्वांश्च शत-घ्न्यंश्च यन्त्राणि वि-विधानि च ।
 ९] शोभयन्ति पुरी लंकां रावणस्य दुर्-आत्मनः ॥२९॥ [२३

१ ल_१-कीदृशस्या ब्रवीहि मे । फ-कीदृश तद् ब्रवीतु मे । अ-कीदृश तद्ब्रवाणु मे । २. म-अत. परमाधिकः पाठः-राक्षसानामभावाय सीता-संहर्षणाय च । ३. अ-वानर ॥ ४. आ-यथेन्द्रस्य । ५. ल_१-पर । ६. आ-च भीमताः । ल_२ म प्र रा-सुभीमताम् । आ च-च सारताम् । ७. आ-निर्देशे रावणस्य च । ल_२ म प्र ब रा च फ-निर्देश वाहनस्य च । अ-निर्देशे वावहस्य च ॥ ८. ल_२-०सम्पर्नौ । ९. ल_२-रावणो । १०. आ-चाप्रमेयश्च । म-चाप्रमत्यस्य । ११. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च-०लम्बा । फ-०लम्भा । १२ ल_१ रा ब-नादीय ॥ १३. ल_१ रा-पार्वतीय । १४ ल_२-चावबुध्यते । ल_१ रा-चात्र विद्यते । ब-चार्य बुध्यते । फ-चानुविद्यते । अ-चानुविद्यते ॥ १५. ल_१ प्र-द्वीपमध्ये । १६ ल_१-निरुद्देशे च । १७. अ-सर्वशः ॥ १८. ल_१-वाजिवानर ० ॥ १९. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ अ-परिघाश्च । २०. आ-शतघ्नश्च ।

अ-युत रक्षसां तत्र पूर्व-द्वारम् उपाऽऽश्रितम् ।

१०] शूल-हस्ता दुरा-धर्षाः सर्व एवाऽग्र-योधिनः ॥^१३०॥ [२४
पद्मं राक्षस-वीराणाम् उत्तरं द्वारम् आ-श्रितम् ।^२ [२७पू

N] शक्त्य-ऋष्टि-कार्मुक-धराः सर्वे समर-योधिनः ॥३१॥ [N
अर्बुदं रक्षसां तत्र पश्चिम-द्वारम् आ-श्रितम् ।

११] रथिनश् चाऽश्व-चाराश् च कुल-पुत्राः सु-पूजिताः । [२७उ
खड्ग-शूल-धराः शूराः सर्वे सर्वाऽस्त्र-योधिनः ॥३२॥

१०] निर्युतं रक्षसां तत्र दक्षिणं द्वारम् आ-स्थितम् ।^३ [२६
N] पदाति-रथिनश् चैव शूरां विक्रान्त-योधिनः ॥^४३३॥ [N
शतं शत-सहस्राणां मध्यमं गुल्मम् आ-श्रिताः ।^५

१२] यातु-धाना दुरा-धर्षा रावणं पर्युपाऽऽसते ॥३४॥ [२८

१३पू] श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथा-वर्त परमाऽर्थ-वर्त ।

N] प्रत्य-उवाच हनू-मन्तं रामः सख-पराक्रमः ॥३५॥ [N

यन् मां वेदयसे लंकां भीमां^६ भीमस्य रक्षसः ।

अहम् एको हनिष्यामि सखम् एतद् ब्रवीमि ते ।

N] ममाऽर्ह्याऽग्नि प्र-वेक्ष्यन्ति शलभाः पावकं यथा ॥३६॥ [N

इत्थार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे दुर्ग-विधान वर्णन

नाम सप्ततितमं सर्गः ॥^७३७०॥

१. फ रा प्र-नास्ति ॥ २. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ अ-नास्ति ॥
३. ल_२-पच्छिम द्वारम् । प्र-दक्षिण द्वा० । अ च रा-उत्तरं द्वा० । ४. प्र-अयुत ।
५. ल_१ ल_२ रा-उत्तर । ६. ल_१ ल_२ रा-आश्रितम् । ७. फ-नास्ति ।
८. ल_२-पादातार० । ९. ल_२-सुरा० । १०. फ अ-नास्ति ॥ ११. फ-
आस्थितम् । अ-आश्रितम् । १२. ल_१ ल_२ म ब रा च-पद्म राक्षस
वीराणां उत्तर गुल्ममाश्रितम् । १३ ल_२-दुरामर्षा ॥ १४ ल_१ ब रा-
यथार्थ पर० । १५ म-०र्थवित् । फ अ-०र्थतः । १६. ल_१ ल_२ म ब रा-
तस्य । फ अ-पुरीम् । १७ ल_२ म प्र ब रा-वधिष्यामि । ल_१-
वधिष्यामि । १८ ल_१-ममास्त्राणां ॥ १९. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे । रा-
इत्थार्षे सु० । २०. आ-उत्तरोत्तरवाक्य नाम । २१. प्र-नास्ति ॥

[वं-७३]= [एकसप्ततितमः सर्गः] = [दा-४]

श्रुत्वा हनूमतो वाक्यं रामो रिपु-निम्न (१७) दनः ।

१३] सु-ग्रीवं विपुल-ग्रीवम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

अस्मिन् मुहूर्त्ते सु-ग्रीव प्र-याणम् अभि-रोचये ।

१४] युक्तो(१)मुहूर्त्तो(१)वि-जयः प्राप्सो मध्यं दिवा-करः२[३

फाल्गुन्याम्(१)उत्तरे ह्य अस्ये मम चैवाऽर्थ-साधने ।

१५] अभिप्र-यामि सु-ग्रीवं सर्वाऽऽनीक-समावृताः ॥३॥ [६

निमित्तानि च धन्यानि यानि प्रादुर्-भवन्ति मे ।

१६] नि-हस्य रावणं सीताम् आ-हरिष्ये न सं-शयः ॥४॥ [७

उपरिष्ठाद् हि नयनं स्पन्दमानम् ईवाऽन्-अद्य ।

१७] वि-जयं समनुप्राऽऽप्तं शंसतीऽव मनो मम ॥ ५ ॥ [८

सीतां श्रुत्वाऽभि-यानं च प्राणान् सं-धारयिष्यति^{१०} ।

N] जीवितोऽन्तेऽमृतं दृष्ट्वा हित्वा मृत्युम् इवाऽऽतुरैः ॥६॥ [५

१. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-हनुमतो ॥ २ अ-०रोचयः । फ प्र म-०रोचते । च-०रोचय । ३. अ-मुहूर्त्ते विजयः प्राप्सो युक्तो मध्य । प्र ल_२-युक्तो मुहूर्त्तो विजयो मध्य प्राप्सो ॥ ४. फ-उत्तरा-फाल्गुनी ह्यस्य । च प्र-उत्तराफाल्गुनी ह्यद्य । रा-उत्तराफाल्गुणी ह्यत्र । ब म ल_१ ल_२-उत्तराफाल्गुनी ह्यत्र । ५ फ च-०साधिनी । रा-०साधनी । ६. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-०प्रयामि । च-०प्रयासि । ७ ल_२-सुग्रीव । ८. ल-मयानीक० । फ च रा प्र ब म ल_१-सर्वानीक-समावृतः ॥ ९. फ अ-हि ॥ १०. प्र ल_२-धारयिष्यति जीवितम् । फ-स्पन्दमानमिदं मम । ११ फ-महामते । १२ प्र ल_२-नास्ति ॥ १३. फ-श्रुत्वा सीता प्रयाण मे । म अ-०भियान मे । १४. रा ब म-सीता च श्रुत्वाभिज्ञानं धारयिष्यति जीवितम् । प्र ल_२-नास्ति । १५. ब प्र म-यथा चैवामृत । ल_१ ल_२-तथा चैवामृत । १६ आ-इवापराः । रा प्र ब म ल_१ ल_२-इवामराः ॥

- प्र-चिकीर्षे समुद्-योगं देवे लंका-वधे मनैः ।
 N] दिधक्षुः सर्व-भूतानि युगोऽन्त इव पावकः ॥७॥ [N
 अग्रे याहि बलस्याऽस्य नील मार्गम् अवेक्षितुम् ।
 १८] वृत्तैः शत-सहस्रेण वानराणां तरस्-विनाम् ॥८॥ [१०
 फल-मूल-वता नीलं शीत-कानन-वारिणा ।
 १९] पथा मधु-मतां चाऽऽशुं सेनां सेना-पते नयं ॥९॥ [११
 दूषयेयुर् दुर्-आत्मानः फल-मूलम् अथोदकम् ।
 २०] राक्षसाश् चोपि रत्नेथाम् तेभ्यस् त्वं नित्यम् उद्यतः ॥१०॥ [१२
 निम्नेषु गिरि-दुर्गेषु वनेषु च नखोऽऽयुधाः ।
 २१] अभि-पत्याऽभि-पश्येयुः सर्वे तेषाम् इदं बलम् ॥११॥^{१६} [१३
 सागरौघ-निभं^{१७} भीमम् अग्राऽनीकं महा-बलम् ।
 २३] कपि-सिंहाः प्र-कर्षन्तु सर्वे कुक्षि गिरेर् इव ॥१२॥ [१५
 गजेश् च गज-संकाशैः शरभेश् च रणोत्कटैः ।

१. फ-प्रचिकीर्णस० । म-प्रचिकीर्षुः । २. फ-लकाबलवधे ।
 म-दग्ने लंका० । ३. ल२-पुनः । ४. आ-दिधक्षुः । ५. ल२-दिधक्षुर्वि ॥
 ६. आ-वृत् ॥ ७. फ-चैव । म-वीर । ८. आ फ रा प्र म-यथा ।
 च-पंथा । ९. आ फ-मधुमत्तायाञ्चु । १०. रा प्र म-सेनापते नयेः ।
 फ ल१ ल२-सेनापतेर् ॥ ११ अ-भोजन च सुसम्पन्न । फ-दूषयेयुर्महात्मानः ।
 १२. अ-रक्षसा यदि ॥ १३. फ रा-सर्वेषु । १४. ल१-परिखासु नखा-
 युधाः । रा-वनेषु परिखायुधाः । १५. आ-सर्वेषामिह तद्वलम् । च-
 सर्वेषामिदं तद्वलम् । १६. अतः परमधिकः पाठः—फ-यच्च पार्श्ववर्तं किञ्चित्तिदि-
 हैवावतिष्ठतु । एतद्धि कृत्यं घोराणा विक्रमेष्वप्रयुज्यते ॥ १७. अ-
 ०निभां । १८. अ-भीमां तवानीकं महाबलः । च प्र व म ल१ ल२-
 भीममथानीकं म० । फ-०क महाबलाः । १९. आ-प्रकर्षतु । २०. आ फ
 च प्र व ल१ ल२ अ-अपि ॥ २१. अ-०श्च राजसंकाशः । ल२-
 गजाश्च गजसंकाशाः । २२. ल२-शरभाश्च रणोत्कटाः ।

- २४] गवाऽक्षश् चाऽग्र-तो यातुं गवां वृषं इवर्षभैः ॥१३॥ [१६
 वीरो वानर-वाहिन्या वानरौघ-वतां (!न्तं) तथा ।
 N] बलस्य दक्षिणं पार्श्वम् ऋषभैः परि-रक्षतु ॥१४॥ [१७
 गन्ध-हंस्ती च दुर-धर्षम् तरसू-वी गंध-मादनः ।^०
 २६] यातु वानर-वाहिन्या वामं पार्श्वम् अधि-ष्ठितः ॥१५॥ [१८
 यास्यामि बल-मध्येऽहं बलौघम् अनु-पालयन् ।
 २७] अधि-रुह्य हनूमन्तम् ऐरावणम् इवाऽरि-हा ॥१६॥ [१९
 अंगदेनेषु^३-मात्रेण लक्ष्मणोऽनन्तरं मम ।
 २८] भूत-यानेन भूतेशो द्रविणाऽधि-पतिर्यथा ॥१७॥ [२०
 जाम्बवांश् च सु-षेणंश् च वेग-दर्शीं च वानरः ।
 २९] ऋत्त-राजश् च दुर-धर्षः कक्षां रक्षन्तु मे स्वयम् ॥१८॥ [२१
 यदि मे सागरो मार्गं प्र-स्थितस्य न दास्यति ।
 N] ममाऽस्त्र-बल-निर्दग्धो भविष्यत्य् अपरो मरुः ॥१९॥ [N
 राघवस्य वचः श्रुत्वा सु-ग्रीवो वाहिनी-पतिः ।
 ३०] व्या-दिदेश महा-वीर्यान् वानरान् वानरर्षभः ॥२०॥ [२३
 ते वानर-गणाः सर्वे सं-मन्त्र्य च युयुत्सवः ।

१. ल_१-गवयश् । ल_२-गवयाश् । २. ल_२-यान्तु । ३. अ-
 पृष्ठ । फ- पृष्ठ । ४. ल_२-०भाः ॥ ५. प्र च अ-वामपार्श्वमधिष्ठितः ।
 रा व म ल_१ ल_२-वामं पाद्वर्षमधिष्ठितः । आ-वानरौघवती तथा । ६. आ-
 ऋषतः । ७. ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ८. फ रा प्र ब म-०हस्तीव । ९.
 प्र-वामपा० । १०. ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ११. अ-बलौघं परिपालयन् ॥
 १२. आ-अगदेन तु मा० । अ-अगदे तेषु मा० । ल_१-०षुमंत्रेण ।
 १३. अ-लक्ष्मणोमन्तरं ? । १४ ल_२-भूतेश द्रविणाधिपते यथा ॥
 १५ फ-सुषेनश्च । १६ फ-मेघदर्शीं च । आ-वेगदर्शीं च । १७.
 ब-कक्ष्या रक्षयन्तु । प्र म-कक्ष्यां रक्षन्तु ॥ १८. ल_१-भविष्यति पुरो मम ।
 रा प्र ब म ल_१ अ-अपरो मम । १९. आ रा च प्र ब म ल, ल_२ अ-
 नास्ति ॥

- ३१] गुहाभ्यः शिखरेभ्यश्च ततः पुप्लुविवरे द्रुतम् ॥२१॥ [२४
सागरौघ-निभं घोरं तद् वानर-बलं महत् ।
N] वि-ससर्प महा-वेगं भीम-वेग इवाऽर्णवैः ॥२२॥ [४०
तस्यै दाशरथी मध्ये बलस्य कपि-कुञ्जरौ ।
N] आ-पुप्लुवाते तूर्णं तौ सद्-अश्वात् इव वेगितौ ॥२३॥ [४१
कपिभ्याम् उह्वमानौ तौ शुश्रुभाते नरर्षभौ ।
N] महद्-भ्याम् इव सं-हृष्टौ ग्रहाभ्यां चन्द्र-भास्करौ ॥२४॥ [४२
सर्व-वानर-राजेन लक्ष्मणेन च पृजितैः ।
३२] जगाम रामो धर्माऽऽत्मा स-सैन्यो दक्षिणां दिशम् २५ [२५, ४३
शतैः शत-सहस्रैश्च कोटीभिश्चै च संहस्र-शः ।
३३] वानराणां सु-घोराणां श्री-मतां परि-वारितः ॥२६॥^{१५}
३४पू] तं यान्तम् अनु-याति स्म महती हरि-वाहिनी । [२६
N] साँ स्म याति दिवा-रात्रौ प्र-वर्हन्ती नदी रथ्या ॥^{२७} [N
N] ते विन्ध्यं गिरिम् आ-साद्य मलयं च महा-गिरिम् । [N

१. अ-भृश । च-० रेऽद्भुतम् ॥ २. फ अ-भीम । ३. अ-प्रस० ।
४. अ-०वे । ५. ल_१-तस्या । ६. प्र-दासरथी । ७. अ-०सत्तमौ । ८. आ-
आपुप्लुवे महार्णन्तौ । च-आप्लुवाते तु पूर्णं तौ । रा ब म-०ते तु विक्रम्य ।
प्र ल_२-०ते ततः द्रुतः । ल_१-पुप्लुवाते तु विक्रम्य । ९. अ-सत्तमौ ॥
१०. च-आरुहमाणौ । रा ब-आरुहतौ । प्र ल_१ ल_२-आरुहन्तौ ॥
११. प्र ल_१ ल_२ अ-ततो । १२. च-सु० ॥ १३. अ च प्र ल_२ रा ब
म ल_१-कोटिभिश्च । १४. रा ब म ल_१-समन्ततः । १५. फ-नास्ति ॥
१६. आ-ततस्तमनु० । १७. च-याभिर्दिवा० । रा ल_१-याति दिवारान् । ब म
ल_२-याभिर्दिवारान् । १८. आ च रा ब-महती हरिवाहिनी । प्र-सागरं
ते समागताः । म-प्रीतिमन्तोऽनुजग्मनुः । ल_२-दिवेत्यारभ्य ०नीत्यन्तस्त्रुटितः ।
१९. फ अ-नास्ति । २०. च-संविध्यं । आ-सा वि० । प्र ब म ल_२-
स विध्यं । ल_१-ते विध्यगि० ।

- ३४४] प्र-दृष्टांश् च प्र-मत्ताश् च सुग्रीवेणाऽभि-पालिताः ॥२८॥
 आ-प्लवन्तः प्लवन्तश् च गर्जन्तश् च प्लवं-गमाः ।
 ३५] क्ष्वेडन्तो धावमानाश् च व्रजन्तश् च प्र-दक्षिणम् ॥२९॥ [२७
 भक्षयन्तः सु-गन्धीनि मधूनि च फलानि च ।
 ३६] उद्-हरन्तो महा-वृक्षांश् छैल-शृङ्गाणि चैव हि ॥३०॥ [२८
 अन्योऽन्यं सहसा दृष्ट्वा भुजैर् आ-हृष्य पातिताः ।
 ३७] पतितान् उद-क्षिपन्त्य अन्ये पातयन्तस् तथाऽपरान् ॥३१॥ [२९
 रावणो नो नि-हन्तव्यः सर्वे च रजनी-चराः ।
 ३८] इति गर्जन्ति हरयो राघवस्य संमीप-तः ॥३२॥ [३०
 पुरस्ताद् पनसो वीरो नलः कुमुद एवं च ।
 ३९] पन्थानं शोधयन्ति स्म वानरैर् बहुभिः सह ॥३३॥ [३१
 मध्ये तु राजा सु-ग्रीवो रामो लक्ष्मण एव च ।

१. अ-प्रहृष्टा मुदिता सर्वा । फ-प्रहृष्टा मुदिताः सर्वे । रा ब ल, ल२-प्रहृष्टाश्चाप्र० । २. फ-सुग्रीवपरिपालिताः ॥ ३. फ अ-नदन्तश्च । ४. रा प्र ब म ल, ल२-दिवानिशम् । ५. अ-क्ष्वेडन्तो विवदन्तश्च जग्मुस्ते दक्षिणा दिशम् । फ-क्ष्वेडन्तो विरमन्तश्च जग्मुस्ते दक्षिणां दिशम् ॥ अतः परमधिकः पाठः-फ अ-शतैः शत-सहस्रैश्च कोटिभिरयुतैरपि । अर्बुदैर्बुद्-शतैर्वानरेन्द्रो महाबलः ॥ वानराणां सुघोराणां श्रीमता परिवारित । अफच रा ब प्र म ल, ल२-हृष्टाः किलकिलायन्तः शिलापादपयोधिनः ॥ ६ फ अ-भक्षयन्ति । ७. रा-फलानि च मधूनि च ॥ ८. अ-अन्योन्य सह संहृष्टा निपतन्ति क्षिपन्ति च । फ-अन्योन्य सह स हृष्टा स्वभुजं निक्षिपन्ति च । ९. फ अ-पतिताश्चेत्क्षिपन्त्यन्ये पातयन्त्यपि चापरे । अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र ब म ल, ल२ अ-मैथिलीमानयिष्यामो हत्वा तं राक्षसं रयो । लङ्कां च विधमिष्यामः सर्वाश्च रजनीचरान् ॥ १०. फ अ-नास्ति । ११. अ-तु सन्निधौ । फ-च सन्निधौ ॥ १२. आ अ-पनशो । १३. च अ-नीलः । १४. आ-मे वच । १५. ल, ल२-शोषयन्ति । १६. फ-बहुभिर्वृताः । ल, ल२-बहुभिस्सह ॥ १७ फ रा प्र ब म ल, ल, ल२-राजा तु ।

- ४०] हरिभिर् बहुभिर् भीमैर् वृताः शत्रु-निवर्हणैः ॥३४॥ [३२
हरिः शत-बलिर् भीमः कोटीभिर् दशभिर् वृतः ।
- ४१] दक्षिणं पक्षम् आ-श्रित्यै ररत्त हरि-वाहिनीम् ॥३५॥ [३३
कोटी-शत-परीवारः केशरी पर्नसो गजः ।
- ४२] ऋक्षश् चाऽति-बलः पार्श्वमृण्णकं सैन्यम् अपालयत् ३६ [३४
अंगदो जाम्बवांश् चैव वानरर्क्ष-समन्वितौ ।
- ४३] सु-ग्रीवं पुर-तः कृत्वा जघनं सं-ररत्ततुः ॥३७॥ [३५
तेषां सेना-पतिर् वीरो नीलो वानर-पुंगवः ।
- N] सं-पतन्तं प्लवतां श्रेष्ठः स्वै-बलं पर्य-अपालयत् ॥३८॥ [३६
दधि-मुखः प्र-जघंश् च जम्भोऽथ शरभः कृपिः ।
- N] सर्वे पार्श्वान्य् अधावन्त रत्तणाऽर्थं नृपाऽऽज्ञया ॥३९॥ [३७
अथाऽगद-गंतो रामं लक्ष्मणः पर-वीर-हा ।
- ४९] उवाच परि-पूर्णाऽर्थं वचनं प्रति-भानवान् ॥४०॥ [४४
अवाऽऽप्य सीतां वैदेहीं हत्वा रावणम् आ-ह्वे ।
- ५०] संमृद्धाऽर्थाः संमृद्धाऽर्था यास्यामो नगरीं ततः ॥४१॥ [४५

१. फ अ ब-बलिभिर्हरिभिर् ॥ २. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
कोटिभिर् । ३. अ-पार्श्वमेकमवष्टभ्य । फ-दक्षिणं पार्श्वमासाद्य ॥ ४. रा-
कोटि० । ५. अ-केशरी । ६. अ-पनशो । रा-पनसा । ७ रा प्र ब
ल_१ ल_२-सैन्यस्य चावृणोत् । ८. फ-जांबवान् कुमुदश्चैव ऋक्षश्च बहुभिर्वृतः ।
९. अ-नास्ति ॥ १०. म ल_१-सपयन् प्लवतां । आ-सपत्य पवता । ११ फ च रा प्र
ब ल_२-सबल परिपालयन् । १२. अ फ-दरीमुखः । च रा ब ल_२-दधीमुखः ।
१३. अ फ-प्रभजश्च । प्र-प्रजवश्च । १४. अ-जभोयशरदः । च रा ब
ल_१-जघोथ स० । प्र-जघोथ स० । १५. फ अ-सर्वतस्तं ययुर्वीरास्त्व-
यन्तः प्लवगमाः । म ल_१-नास्ति । १६. फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
३८-श ३९-श श्लोकौ न्यत्यासेन पठितौ । १७. आ-गजो । १८. आ-
भावयन् ॥ १९. फ रा प्र ब ल_१ ल_२-समृद्धार्था समृद्धार्थाः ॥

- महान्तीऽह निमित्तानि दिवि भूमौ च राघव ।
 ५१] शुभानि तव दृश्यन्ते प्रसन्नान्य् अर्थ-सिद्धयो॥४२॥ [४६
 अनु-वाति शिवो वायुः सेनाया वि-जयाऽऽवहः ।
 ५२] पूर्ण-वल्गु-स्वरा हीऽमे प्र-वदन्ति मृग- द्विजाः ॥४३॥ [४७
 प्रसन्नाश् च दिशः सर्वाः प्रसन्नश् च दिवा-करः ।
 ५३] उशनाग्ं च प्रसन्नाऽचिर् वि-मलो भार्गवः स्थितः ॥४४॥ [४८
 तेजसा च प्र-दीप्यन्ते प्रवि-शुद्धाँ महर्षयः ।
 ५४] अचिष्मन्तश् च सं-यान्ति ध्रुवं सर्वे प्र-दक्षिणम् ॥४५॥ [४९
 त्रि-शंकुर् वि-मलो भाति राजर्षिः स-पुरोहितः ।
 ५५] पिता-महः पुरोऽस्माकं भवायं तव(वा)धि-ष्ठितः ॥४६॥ [५०
 वि-मले ते वि-रोचेते वि-शाखे निरूप-द्रवे ।
 ५६] नक्षत्र-वरम् अस्माकम् इक्ष्वाकूणां महा-रथं ॥४७॥ [५१
 नैर्-ऋतां निर-ऋतानां च नक्षत्रम् अप-रंज्यते ।
 ५७] मूले मूल-वता स्पृष्टं दीप्यते धूम-केतुना ॥४८॥ [५२

१. आ-पूर्व फल्गुस्वरा । फ-पूर्व वल्गु० । च-पूर्वफल्गुन्युत्तरार्हो ।
 रा-पूर्वफल्गुन्युत्तरा मे । ब-पूर्वफल्गुन्युत्तरार्हा मे । प्र-पूर्वफल्गुन्युत्तरा च ।
 म-पूर्वफल्गुन्युत्तरार्हा । ल_१-पूर्वफल्गुन्युत्तराभ्या । ल_२-पूर्वफल्गुन्युत्तराश्च ॥
 २. आ-उशना च ॥ ३. च-प्रतिशुद्धा । प्र ब म ल_१ ल_२-अतिशुद्धा ।
 ४. अ-सज्जन्ति ॥ ५. आ-तव भावाय धिष्ठितः । अ-तव भावाय
 धिष्ठितः ॥ ६. च रा प्र ब म अ-च । ल_१-न । ७. ल_१-विरोचन्ते विशालो ।
 ८. आ-नक्षत्राणां वरोऽस्माकम् । म-निक्षत्रवरम् । ९. आ अ-महारथः ।
 १०. प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ११. आ च प्र-नैऋते नि० । अ-
 नैऋतानां च सर्वेषां । रा ब म-नैऋत निऋतानां च । ल_१-नैऋतां निऋताना
 च । ल_२-नैऋते नैऋताना तु । १२. अ-उपयुज्यते । फ-अपि राजते ।
 च प्र-अपराज्यते । रा-अपभुज्यते । १३. आ-मूले । १४. ल_२-
 मघवता । १५. फ-इष्ट । च-मृष्टं ॥

सर्वथैषां विनाशोऽयं राक्षसानाम् उप-स्थितः ।

५८] कालः काल-परीतानां नैक्षत्रे(?त्र-) ग्रह-पीडिते(?तः)४९ [५३

प्रसन्नाः सु-रसार्शं चाऽपो वनानि फल-वन्ति च ।

५९] प्र-वात्य् अभ्य्-अधिको गन्धैर् वृत्तन्ते पुष्पिता द्रुमाः ५० [५४

व्यू-ऊढानां कपि-सैन्यानां प्र-काशो विप्र-काशते ।

६०] देवानाम् इव सैन्यानां सं-ग्रामे तारका-मये ॥५१॥ [५५

एतद् आश्चर्यम् ईक्ष्यं त्वं प्रीतो भवितुम् अर्हसि ।

६१] इति भ्रातरम् आ-श्वास्यं प्रणयालं लक्ष्मणोऽन्व-अयात् । [५६

N] निमित्तानि च संप्रेक्ष्य रामः प्र-मुदितोऽभवत् ॥५२॥ [N

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सेनो-प्रकर्षो

नामैकसप्ततिर्विमः सर्गः ॥७१॥

—:०:—

१. अ-सर्वथैव विनाशाय । फ-०षां विनाशाय । २. च-वाच । म-
कालका० ल१-घोरका० आ फ अ-वतः ३ अ-०त्रे ग्रहपीडितौ । फ-०त्रग्रह-
पीडितः । ४. फ-विमलाश् । ल१-सरसाश् । ५. आ-प्रवातोऽभ्यधिको गधे ।
अ-प्रवाति विविधो गधो । च रा प्र ब म ल१-०धिको गधो । ल२-प्रवात्यभ्यधिकं
गंधो ॥ ६. आ-व्यूहानी । च-व्यूहाना । ७. आ च ल२-०सेनानां ।
८. ल२-प्रकाशैर्विप्रकाशतैः । ९ ल२-दैवानाम् ॥ १०. अ-एतदर्थं समीक्ष्य ।
फ-एतदर्थं समीक्ष्य ॥ ११ आ-आख्याय प्रणम्य । अ-आश्वास्य परया ।
१२. म-लक्षणानि । ल१-लक्ष्मणानि ॥ १३. आ-आर्षे रामायणे ।
ल२-इति सु० १४ अ-निमित्तदर्शनं नाम । रा प्र म ल१ ल२-सेनाप्रकर्षणं
नाम । ब-सेनाप्रकर्षो नाम ॥

[वं—७३,७४]= [द्विसप्ततितमः सर्गः] =[दा—४]

अथाऽऽवृत्स महीं कृत्स्नां जगाम महती चमूः ।

६२] ऋक्ष-वानर-सम्पूर्णा नख-दंष्ट्रा-प्रहारिणी^१ ॥१॥ [५७

कराऽग्रैश् चरणाऽग्रैश् च वानरैर् उद्धतं रजः ।

६३] भीमम् अन्तर्-दधे लोकं नि-वार्य सवितुः प्रभाम् ॥२॥ [५८

सौ स्म याति दिवा-रात्रौ महती हरि-वाहिनी ।

६५] प्र-हृष्टा मुदिता सर्वा सु-ग्रीवेणाऽभि-पालितां ॥३॥ [७०

जवेन त्वरितां यान्ति वानरा बल-दर्पिताः ।

६६] समा-निनीषवः सीतां मुहूर्त्तं नाऽवसन्न क्वचित् ॥४॥ [७१

एवं ते हरि-शार्दूला गच्छन्तो बल-दर्पिताः ।

४५] पश्यन्ति स्म गिरि-श्रेष्ठं विन्ध्यं द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥५॥ [N

७४स.] ततः पादप-संबाधं नाना-द्विज-लताऽऽकुलम् ।^{१०}

१] विन्ध्यं पर्वतम् आ-साद्य वानरास् ते समाऽरुहेन् ॥६॥^{२०} [७२

१. अ-अपावृत्य । २. प्र ब रा म ल_१ल_२-सर्वा । ३. आ-०संपूर्णा ।
४. आ-०णाम् ॥ ५. प्र-निर्वार्य ॥ ६. म-संप्रयातां । प्र-सा प्रयाति ।
रा ब-सा प्रयाता । ल_१ल_२-सा स्म यातां । ७. रा प्र ब म-०रात्र । ८. फ-प्रह-
ष्टसु । ९. आ-सर्वे । प्र-चैव । च-सर्वाः । फ-रम्या । १०. आ-
०ताः । प्र-०तं । फ-०ता ॥ ११. च-स्वरित । १२ ल_१-समानि-
नीषवः । फ अ-आनयिष्यामहे । १३. च प्र रा ब म फ अ-नाश्वसत् ॥
१४ आ ल_२-अपश्यन्तः । फ-पश्यन्ति हि । १५ ल_१-पश्यन्ति स । ल_२-
गिरिविन्ध्य नानादु० । ल_१-०श्रेष्ठ विन्ध्यदु० । प्र-गिरि विन्ध्य नानादु० । अ-
०श्रेष्ठ विद्युद्द्रुमलताकुलम् ॥ १६ रा ल_१-०समाकुलम् । प्र म-०गणा-
कुलम् । १७. व-नास्ति । १८. ल_१-विन्ध्यप० । फ-दिव्यप० ।
१९. ल_१-वानरस्त समावहं । फ-समारूढा प्लवगमाः । २०. अ-नास्ति ॥

- काननानि विचित्राणि नदीः प्रस्रवणानि च ।
 २] पश्यन् अर्थं ययौ रामो विन्ध्यस्य मलयस्य च ॥७॥ [७३
 चम्पकांस् तिलकांश् चूतान् अशोकान् सिन्धु-वारकान् ।
 ३] कर-वीरांस् तिन्दुकांश् च भञ्जन्तश् च पुवं-गमाः ॥८॥ [७४
 फलान् अमृत-कल्पानि मूलानि सुरभीणि च ।
 ६पू] भक्षयन्तो महा-वेगाः प्र-ययुस् तत्र वानराः ॥९॥^{१०} [९०
 ७उ] द्रोण-मात्र-प्रमाणानि लम्बमानानि वानराः ।^{१२}
 यैयुः पिबन्तो मिष्टानि मधूनि मधु-पिगलाः ॥१०॥ [९१
 ८] पादपान् अव-भञ्जन्तो वि-कर्षन्तस् तथा लताः ।
 वि-धमन्तो गिरि-वैरान् प्र-येयुर् वीनरर्षभाः ॥११॥ [९२
 ९] वृक्षाद् एके तु नर्दन्तः कपयो मन्द-दर्पिताः ।^{१८}

१. आ-नदः । रा च ल_१ अ-नदी । २. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अपि । ३. आ-वा ॥ ४. रा प्र ब म ल_२-चण्यकांस् । अ-चम्पकास् । ५. फ-तिलकाशोकान् पिप्पलान् । अ-तिलकाशोकान् पिप्पलीन् । आ-शोकाव । ६. आ च फ-सिन्दु० । ७. ल_२-तिन्दुकान्करवीरांश्च । म-तिन्दुकान्करवीरांश्च । फ अ-करवीरास्तमालाश्च । ८. प्र रा ब ल_१-रुजन्ति स्म । म-रुहन्ति स्म । आ-व्रजन्ति स्म ॥ ९. ल_१-फलानि मृत० । १०. फ अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः—फ रा ब म ल_१ ल_२ अ-पुष्पाण्यतिसुगन्धीनि मूलानि च फलानि च । बभजुर्वानरास्तत्र पादपाना बल्लोत्कटाः ॥ ११ अ-बलमा० । १२. प्र-नास्ति । १३ अ-जमुः पिबन्तः सहृष्टा ॥ १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०वर । १५. अ-ययुस्ते प्लवगर्षभाः ॥ १६. ब ल_२-वृक्षानेके न मर्दन्तः । रा ल_१-वृक्षानेके तु मर्दन्तः । म-वृक्षानेके तु मर्दन्तः । प्र-वृक्षानेके मर्दयन्तः । च-वृक्षानेके तु नर्दन्तः । १७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-मधु० । १८. फ-वृक्षाश्चैके तु कपयो ननन्तो बलदर्पिताः । अ-वृक्षाश्चैके तूत्पतन्ति नदीष्वो बालदर्पिताः । अतः परमधिकः पाठः—फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-वृक्षेभ्यो निपतन्ति स्म प्रलंबन्त्यपि चापरे ।

अन्यस्मिन् नि-पतन्ति स्म प्लवमानाः प्लवं-गमाः ॥^११२॥ [९३

१०] बभूव वसुधा तैस् तु सम-पूर्णा मधु-पिगलैः^५ ।

११पू] यथा कैलम-केदारैः पक्काऽग्रैश् च वसुं-धरा ॥^६१३॥ [९४

१३उ] स विन्ध्यं गिरिम् आ-साद्य मलयं च महा-गिरिम् । [९७पू

N] वनानि चाऽर्ष्य् अति-क्रम्य नदीश् च विमलोदकाः॥१४॥ [N

१४पू] आ-ससादाऽऽनुपूर्व्येण समुद्रं भीम-निस्वनं^७ । [९७उ

N] अनिलोद्धतम् आकाशं प्र-वर्णितम् इवोर्मिभिः ॥१५॥ [N

११उ] महेन्द्रं^८ अथ सम्प्राऽऽप्तो रामो राजीव-लोचनः ।

अध्याऽरोहन् महा-बाहुः शिखराऽग्रं सु-पुष्पितम् ॥१६॥ [९५

१२] स तच्च शिखरम् आ-सीद्य रामो दशरथाऽऽत्म-जैः^९ ।

१३पू] कूर्म-मीन-झषाऽऽकीर्णम् अपश्यत् सलिलाऽऽकर्करम् ॥१७॥ [९६

१४उ] अव-रुह्य तंतश् चांऽऽद्यु वेला-वनम् उपाऽर्गमेत् ।

रामो रमयतां श्रेष्ठः सु-ग्रीवैश् च स-लक्ष्मणः॥१८॥^{१०} [९८

१५] अथ धौतोपल-शिलां तोयौघैः सहसाऽऽवृत्ताम् ।

१. प्र म ल_२-अन्ये च । २. आ-प्रवेपमानाः । ३. फ रा ब ल_१, अ-नास्ति ॥ ४. अ-०ले । ५. ब-कालम० । ६. ब म ल_२-वसुन्धराः । ७. अ-यथा शरार्पिकेदारैरपि पक्कैः समावृताः ॥ ८. अ-चानितिक्रम्य ॥ ९. अ-०पूर्व्येण । १०. अ-०दर्शनम् । ११ प्र रा ब म अ-०द्वृतम् । १२. प्र ब रा म-आकाशे । १३. आ-अवस्थितम् । अ-प्रचलतम् । रा प्र ब म-व्यवस्थितम् ॥ १४. अ-महेन्द्र प्रथमं प्राप्तो । फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-अथ सप्राप्य । १५. अ-शिखिराग्र ॥ १६. फ अ-त शिखरमाह्व । १७. अ-रामः सुग्रीवमब्रवीत् । १८. अ-कूर्ममीनसमाकीर्णं सपश्यत् सलिलाशय ॥ १९. रा ब म ल_१-०तीर्थ । २०. आ ब म रा प्र ल_१ ल_२-जगामाद्यु । २१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-अनुत्तमम् । २२. फ-सुग्रीवः सहलक्ष्मणः । २३. अ-नास्ति ॥ २४. ल_१-०शिला । २५. फ-सहसोद्धताम् । ल_१-सहसा वृत्ताम् ।

वेलाम् आ-साद्य वि-पुलां रामो वचनम् अब्रवीत् ॥१९॥' [१९
 १६] एते वयम् अनुप्राऽऽप्ताः सु-ग्रीव वरुणाँऽऽलयम् ।
 सं-तारश् चिन्त्यताम् अत्र पूर्वं यः प्रसम्-अर्थितः ॥२०॥' [१००
 १७] अतः परम् अ-गाधोऽयं सागरः सरितां पतिः । [१०१पू
 सम्प्राऽऽप्तो मन्त्र-कालो नः सागरस्याँऽथ लंघने ॥२१[१०४उ
 N] इहेदानीं वि-चिन्त्यो हि नयः पूर्वं समा-हितैः । [N
 न चाऽयम् अन्-उपायेन शक्यस् तर्तुं कथञ्चन ॥२२॥[१०१उ
 १८] तद् इहैव समा-विश्य मन्त्रः सं-चिन्त्यतां सखे ।
 १९पू] यथेदं वानर-बलं पा(?प)रं पारम् अवाऽऽप्नुयात् २३ ॥ [१०२
 स्वां स्वां सेनां अति-क्रम्य मां च केचित् कथञ्चन ।'^३
 N] गच्छन्तु वानराः 'स्वैरं ज्ञेयं छन्नं भयं हि नः ॥२४॥[१०५
 १९उ] इत्य्-एवं स महा-बाहुः सीता-हरण-कर्षितैः ।
 २०पू] रामः सागरम् आ-साद्य वासम् आ-ज्ञापयत् तदा ॥२५॥[१०३
 २२उ] रामस्य वचनं श्रुत्वा 'सु-ग्रीवः सह-लक्ष्मणः ।'^८

१. फ-रामः सुग्रीवम् । २. अ-नास्ति ॥ ३. फ-लवणोदधिम् ।
 ४. आ-सभारश् । ५. आ-देवैर्यो मथितः पुरा । ल_१-पूर्वं यः प्रसमुत्थितः ॥
 ६. आ-परमयात्राया । अ-परमपारोय । ७. प्र ब रा म ल_२-सागरस्य च
 लंघने । आ-सागरस्याद्य वंघने । फ च-सागरस्यावलंघने । अ-
 ०थ लघनो ॥ ८ प्र-एहि धानी ॥ ९. फ-समादिश्य । १०. अ-सम-
 न्यतां ॥ ११. अ-सेनां समुत्सृज्य । १२. अ-मां । १३ आ-'तदिहैव'
 इत्यारभ्य 'कथञ्चन' इत्यन्तः पाठो नास्ति । १४. प्र ल_२-सर्वे वासार्थं
 सुसमाहिताः । रा ब म ल_१-स्वैरं वासार्थं सुसमाहिताः । च-स्वैरं ज्ञेय
 छन्नं भय हरिः । अ-शूरा ज्ञेय छिन्न भय हि नः ॥ १५. आ-०कर्षितः ।
 १६ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-आज्ञापयच्च सः ॥ १७. रा ब म ल_१ ल_२-
 ससुग्रीवा. सलक्ष्मणाः । १८ अतः परमधिकः पाठः—फ प्र च रा ब म
 ल_१ ल_२ अ-भीमगंभीरनिर्घोषाः प्राज्यसत्त्वा महाबलाः ।

†अ-भीमं गंभीर०। च रा ब म-भीमनिर्घोषगभीराः।‡अ-प्राज्ञसत्त्वां महाभयाः॥

- स-सैन्यकोऽवसत् तीरे दक्षिणस्य महोदधेः ॥२६॥ [१०६
 २३] वि-रराज समीप-स्थं सागरस्य बलं च तैत् ।
 साधु-वीर-जलः श्रीमान् द्वितीय इव सागरैः ॥२७॥ [१०७
 २४] वेला-वनर्ष उपाऽऽगम्य ततस् ते हरि-पुंगवाः ।
 २५पू] विनि-विष्टाः परं पारं कांक्षमाणा महोदधेः ॥२८॥ [१०८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-तीर-निवासो
 नाम द्वासप्ततितमः सर्गः ॥७२॥

१. च रा प्र ब म ल_२-सा सेना न्यवसत् । फ-सेना सा न्यवसत् ।
 अ-सेना स न्यवसत् । २. आ-सागरस्य हुमायुधः । अ-दक्षिणस्यां
 महोदधे ॥ ३. रा ब म ल_१-बल महत् । फ अ-तु तद्वलम् । ४. च प्र म
 ल_२ रा ब ल_१-मधुपांडुजलः श्रीमान् । आ-०वीर जल श्रीमद् । अ-मधु-
 पांडु ततः । ५ रा ब ल_१-भास्वरः ॥ ६ अ-०वलम् ॥ ७. ल_२-
 इति सु० । ८ अ-समुद्रतीराभिगमन । ९. फ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं- ७४] = [त्रिसप्ततितमः सर्गः] = [दा-४]

- २६३] सा महाऽर्णवम् आ-साद्य तस्थौ वै^१ हरि-वाहिनी ।
वात-वेग-समुद्धूतं प्रेक्ष्य(?त्त)मार्गा महोदधिम् ॥१॥ [१११
- २७] दूर-पारम् अ-संबाधं यादो-गण-निषेवितम् ।
आ-साद्य वरुणाऽऽवासं नि^३-षेदुर् हरि-यूथै-पाः ॥२॥ [११२
- २८] चलन्ने-मीने-ग्रहं घोरं महा-नागाऽऽसुर-क्षयम् ।
चन्द्रोदय-संसुद्ध-भूतं वियद्-बिम्बम् इवाऽपरम् ॥३॥ [N
N] चन्द्र-पाद-मर्हा-जालं नक्र-मीन-विलालितम् । [N
भीम-भोगैः समा-कीर्णं भुजंगैर् मणि-भूषणैः ॥४॥
- ३०] अवगाढ-महाशैलं^३ नदी-नद-शताऽऽकुलम् ।
दुर्गं दुर्गम-मोर्गं तेषु अ-गोथं वरुणाऽऽलयम् ॥५॥ [११५
- ३१] मकरैर् नाग-भोगैश् च पिर्नद्वैर् इव ताडितैः ।
उत्-पत्य नि-पतद्भिश् च प्र-वृत्तं जल-राशिभिः ॥६॥ [११६

१ रा प्र ब म ल_१ अ-वानरवा० । फ-च हरि० । २. म-प्रेषमाणा ॥
३. रा ब ल_२-विषेदुर्वांनरर्षभाः । म-निषेदुर्वांनरर्षभाः । च-०वासम् इषे-
दुर्ह० । ४ फ-नास्ति ॥ ५. च रा प्र ब म-चञ्चन्मीन० । अ-
चलन्मील० । ६. ल_१-०नागस्वरक्षयम् । अ-०नागसुर० । ७. फ-०समुद्धूतं ॥
८. अ-चन्द्रपालमहापालं । ९. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०विलोडितम् । फ-
०विलोलितम् । रा-०विलाडितम् । १०. व-०वेगैः । ११. म-भोगिभिर्म० । प्र-
भुजगमणिभूषितैः । रा-भोगिभिर्मणिभूषितैः । व-०भूषितै । अ-०भूषितम् ॥
१२ अ-०शैलेर् । १३. रा प्र ब म ल_१-०शतावृतम् । १४ ल_१-
दुर्गममत्यन्तम् । रा-दुर्गसमाचारम् । च-दुर्गममर्गन्तम् । अ-दुर्गममप्रन्तम् ।
१५. च-अगाधैर् । ल_१-अपार । १६ च रा प्र ब म ल_१-विरुद्धैर् ।
फ-विहंगैर् । अ-विनद्वैर् । १७ अ-ताडित । १८. अ-उत्पतद्भि. निपतद्भिः ।
१९. रा प्र ब म ल_१-प्रवृद्धैर्जलचारिभिः । फ-प्रवृत्त्यन् ज० । अ-प्रवृद्ध ज० ।
च-प्रवृद्धजल० ॥

- ३२] अग्नेश्च चक्रम् इवाऽऽविद्धं भासुरं सु-मनो-हरम् ।
 सुराणां नि-लयं भीमं पौतालं वि-षमं तदां ॥७॥ [११७
- ३३] अम्बरं सागर-प्रख्यं सागरश्च चाऽम्बरोपमः ।
 सागरश्च चाऽम्बरं चोभौ निर्वि-शेषं बभूवतुः ॥८॥ [११८
- ३४] सं-पृक्तं नभसां ह्य अम्भः सं-पृक्तं च नभोऽम्भसा ।
 तुल्य-रूपे स्म दृश्येते नाना-रूप-समाकुले ॥९॥ [११९
- ३५] समुत्पतित-तोयस्यं मेघ-जालाऽऽकुलस्य च ।
 विशेषो नोभयोर आसीत् सागरस्याऽम्बरस्य चा ॥१०॥ [१२०
- ३६] अन्योऽन्यैर्^२ आ-हतास् तत्र स-स्वैनुर् भीम-विक्रमोः ।
 अम्नु-वेगोः समुद्रस्य महा-भेर्य इवाऽऽहताः ॥११॥^{१०} [१२१
- ३७] रत्नौघ-जल-संमिश्रं वि-भक्तम् इव वायुना ।^{१०}
 उत्-पतन्तर्ष ईवाऽऽकाशे रत्नौघ-शत-संकुलम् ॥१२॥ [१२२
- ३८] ददृशुस् ते महा-नादं वाताऽऽहंत-समाकुलम् ।^{२१} [१२३

१. आ-अग्नेः पूर्वम् । प्र-०श्चक्रम् इवावद्ध । अ-अग्नेः चक्रमिवानद्ध । २. अ ल_२-भास्कर । ३. आ-पारातः । अ-पाताले । ४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-यथा ॥ ५. आ-सागरं चाम्बरोपमम् । ल_१ ल_२-सागर चा० । ६. फ च अ-सागर । ७. प्र ब रा फ च ल_२-चोभे । ८. रा च फ म ल_१ ल_२-निर्विशेषे । ९. ल_१-नभसांभाश्च । रा ब-नभसाभश्च । अ-नभसा ह्यश्च ॥ १०. अ-समुद्ध-तजलौघस्य । ११. ल_१ अ-न तयोर् ॥ १२. ल_१-अन्योन्यैः साहसात् । प्र-अन्योन्येनाहतस् । रा ब-अन्योन्येनाहतस् । फ-अन्योन्येराहतस् । १३. ब ल_१-सवरु । रा म-पस्वरु । प्र-सभरु । १४. ल_१-०विक्रमः । फ-०निस्वताः । १५. प्र-०वेगः । १६. प्र-इवाहतः । १७. अ-नास्ति । १८. च-उत्पततभिवाकाशे । आ-उत्पतन्त इवाकाशे । १९. अ- रत्नौघशत० ॥ २०. म ब रा ल_२-वाताहतिस० । २१. फ-नास्ति ।

सुन्दर-काण्डम् । ७३ । १३ ।

४६३

३९७] भ्रान्तोर्षि-सलिलाऽऽवर्त्त नील-मीन-महोरगम्॥१३ [१.२४७

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-दर्शनो
नाम त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥७३॥

[वं-७५]= [चतुःसप्ततितमः सर्गः] =[दा-५]

सा तु नीलेन विधि-वद् रक्षिता सुसमा-हिता ।

१] सागरस्योत्तरे तीरे रेजै सेना निवेशिता ॥१॥ [१

मैन्दश् च द्वि-विदश चैव तत्र वानर-पुंगवौ ।

२] ररक्षतुस् तौ महतीं सेनां तां सर्वतो-दिशम् ॥२॥ [२

नि-विष्टायां तु सेनायां तीरे नद-मदी-पतेः ।

३] पार्श्व-स्थं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामो वचनम् अब्रवीत् ॥३॥ [३

शोकस् तु खलु कालेन गच्छता किल शाम्यति ।

४] मम चाऽपश्यतः कान्ताम् अहन्य-अहनि वर्द्धते ॥४॥ [४

न मे दुःखं प्रिया दूरे न मे दुःखं हृतेति सा ।

५] एतद् एवाऽनु-शोचामि वयस् तत्राऽति-वर्तते ॥५॥ [५

याहि वाँत यतः कान्ता तां स्पृष्ट्वा माम् अपि स्पृश । [६पू

८] बह्व् एतत् कामयानस्य शक्यम् एव न जीवितुम् ॥६॥ [१०पू

तन्न मे दहति गात्राणि विषं पीत्रम् इवाऽऽतपे ।

९] महा-सत्त्वेति यन्न मां सा हिर्यं-माणा वचोऽब्रवीत् ॥७॥ [७

१. आ रा-भागे । २ अ-येन । ३ रा-विशेषिता ॥ ४ रा व
द्विविधश् । ल२-द्विवधश् । ५. अ रा ल२-पुंगवे ॥ ६ फ-च । ७.
अ-०पते ॥ ८. रा व प्र ल२-किल । ६ रा व-खलु ॥ १०. ल२-
प्रयेति । ११. अ-एतद्देवा० । च-एतद्देवा० । १२ आ अ-तस्याति० ।
च-तस्यापि व० ॥ १३ फ-वह मा ? । च रा ल२-वाहि । १४. रा-
वाति । ल२-वाह । १५ अ-स्मरन् । १६. फ-वक्षे तत् । १७ आ-
शक्यते तेन । च रा प्र व ल२-शक्यमेवेन । १८. आ-दवो । १९.
ल२-मा यत् । २०. अ-हिर्यन्ती वाक्यमब्रवीत् ॥

- तद्-वियोग-समुत्थेन तच्च-चिन्ता-ज्वलनेन च ।
 ६] रात्रौ दिवां शरीरं मे दहते मैदनाऽग्निना ॥८॥ [८
 अव-गाह्याऽर्णवं स्वप्स्ये सौमित्रेऽव-हितो भव ।
 ७] कथञ्चित् प्र-ज्वलन् कामो न मां सुप्तं जले दहेत् ॥९॥ [९
 बहू एतद् कामयानस्य नैतद् अल्पं वि-जानतः ।
 १०] यद् अहं सा च वामोरूर्णकां धरेणिम् आ-श्रितौ ॥१०॥ [१०
 केदारस्येव केदारः सोदकस्येव निर-जलः ।
 ११] उष-स्वेदेन जीवामि जीवन्ती यच्च हृणोमि तां ॥११॥ [११
 कदा नु खलु वैदेही^१ शत-पत्र-निर्भाऽऽननाम् ।
 १५] वि-जित्य शत्रून् द्रक्ष्यामि सीतां स्फीताम् इव श्रियम् ॥१२॥ [१२
 कदा शोकम् इमं घोरं मैथिली-विप्रयोग-जम् ।
 १६] सहसा विप्र-मोक्ष्यामि वासः शुक्लेतरं यथा ॥१३॥ [१३
 कदा नु चारु-दन्तौष्ठं तस्याः पद्म-निभं मुखम् ।^२
 १२] ईषद् उन्-नीम्य पीस्यामि रसायनं मे इवोत्तमम् ॥१४॥ [१४
 तौ तस्याः सं-हतौ पीनौ स्तनौ ताल-फलोपमौ ।

१. फ अ-०विपुलाञ्चिषा । ब प्र रा ल_२-०ज्वलितेन च । २. प्र ब रा ल_२-दिवारात्र । ३. आ-बहुधाग्निना ॥ ४. ल_२-अवगाह्यावर । ५. अ-सौमित्रे हि तथा विना । ६. आ च रा-प्रज्वलेत् । अ-प्रह्वलेत् । फ-प्रज्वकत् । ७. आ फ अ-स । च-त । ८. आ-यदा हरेत् ॥ ९. फ-०ता । १०. आ-तद् । ११. फ-तरणिम् ॥ १२. अ-केदारस्य च । फ-केदारस्य च केदार । १३. फ-सोदकस्य निरुदकम् । अ-०व निर्जल । रा-०व निर्जले । १४. रा प्र ल_२-तप० । १५. रा ल_२ अ-जीवती तां शृणोमि यत् । प्र-जीवती तां शृणोमि तत् ॥ १६. अ-सुश्रोणीं... चन्द्रनिभा०।फ-सुश्रोणी पूर्णचन्द्रनि०।१७. फ च रा ल_२ अ-सत्रु।।१८. रा-०तरो । १९. फ अ-अय श्लोको व्यत्यासेन २०-शश्लोकात्पर पठितचरः द्र० । २०. अ-कदा त्वह सुदन्तौष्ठ मुख पद्मनिभेक्षणम् । २१. अ-उन्नामयत्स्यामि । २२. च-०यणम् । २३. रा-०त्तरम् ॥ २४. आ-चास्याः ।

- N] कदा नु खलु सोव-कम्पौ हसन्त्या मे भविष्यतः ॥१५॥ [१४
 १ ३पृ] सानूनम् अ-सिताऽपाऽगी राक्षसी-मध्यम् आ-स्थता ३ [१५पृ
 १४] वि-धूय जल-दांस तूर्णं शशि-लेखेव निर्-मला ॥ १६॥ [१७उ
 स्वभावे-तनुर अत्य-अर्थं शोकेनाऽने-अशनेन तु ।
 १७] भूयस् तनु-तरा जाता मद्-भाग्यस्य वि-पर्ययात् ॥१७॥ [१८
 सा प्रकृत्यैव तन्व-अंगी मद्-वि-योगेन कर्षिता ।
 N] अन्-अभ्यसन-शीलस्य विद्येव तनुतां गता ॥१८॥ [N
 कदा नुं राक्षसेन्द्रस्य निर्-धायोरसि सायकान् ।
 १८] सीतां प्रत्या-हरिष्यामि वि-शोकः शोक-नाशिनीया ॥१९॥ [१९
 कदा नुं खलु मीं सीतां मम सर्वाऽग-शोभना ।
 N] सोव-कर्णठं करठम् आ-लम्ब्य मोक्षयत्य् आनन्द-जं जलम् [२०
 एवं वि-लपमानस्य राघवस्य महाऽऽत्मनः ।

१ प्र रा व ल२-सोक्कण्ठौ ॥ २. अ-कदा विधूय रक्षौघां सा वधूरूप-
 तिष्यति । फ-कदा विधूय रक्षांसि सा वधूरूपतिष्यति । अतः परमधिकः
 पाठ--च रा प्र व ल०-सत्राथा नाथहीनेव त्रातारं नाधिगच्छति । कदा
 विधूय रक्षौघान् सा वधूरापतिष्यति । ३ अ-विधूय जलदं नील शशि-
 लेखा यथावरे । फ-विधूय च जल नील शशिलेखेव जानकीं ॥ ४.
 फ अ-स्वभावेन तनुनून । रा-सुभाव० । प्र-स्वभावतो विरत्यर्थ ।
 ५ आ-शकेशानयनेन । ६ फ च रा प्र ल२ अ-च ॥ ७. फ
 रा प्र अ-मम भाग्यवि० ॥ ८ फ-प्रासकृच्छ्रा च । अ-प्रकृत्यैव ।
 ९. फ-वियोगाच्च ॥ १०. आ-तु । ११. अ-विवा० । १२. रा प्र ल२-
 सायकम् । १३. अ-प्रत्यानयिष्यामि । १४ अ प्र ल२-विशोकं ॥ १५.
 फ-तु । १६. फ-मे । प्र ल२-सा । १७ फ-साध्वी सीता । १८.
 फ अ-सोक्कठोक्कठमालिग्य मोक्षत्य् । च प्र ल२-सोक्कठा क० । १९. अतः
 परमधिकः पाठः--अ फ-सा नूनमसितापागी राक्षसीमध्यगा शुभा । अनाथा
 नाथहीनेव त्रातारं नाधिगच्छति । २०. अ-विलपतस्तस्य । च-
 ०माणस्य । २१. अ-रामस्थाशुभमात्मनः । फ-रामस्य विदितात्मनः ।

१९] दिन-क्षयान् मन्द-वपुर् भास्करोऽस्तम् उपाऽऽर्गतः॥२१॥[२२
इति स वनितया विना-कृतः^३

सुर-पति-तुल्य-वपुर् नरेश्वरः ।

लवण-जलम् उद्-ईक्ष्य दुस्-तरं

N] जनक-नरेन्द्र-सुताम् अशोचत ॥२२॥ [N

इत्यार्वे रामार्थिणे सुन्दर-काण्डे राम-विलापो

नाम चतुःशततितमः सर्गः ॥७४॥

—————

१. फ अ-उपागमत् । रा-उपायथौ ॥ २ अ-विनाक्षसः सत् ।
३ फ-इति स विनयतया निराकृतः । ४ अ-लवणसमुद्रम् । ५. फ-
दुस्तर च ॥ ६ ल_२-इति सु० । ७ आ-रामविलापे समुद्रतीरगमनो
नाम । च रा प्र ल_२-समुद्रतीरगमन नाम । ८ च प्र ल_२-समाप्तमुद्योगपर्व
दिविजयश्च ॥

[वं-७६]= [पञ्चसप्ततितमः सर्गः] =[दा-N]

हनूमतस् ततः कर्म घोरं श्रुत्वा भयाऽऽवहम् ।
 N] दग्धां च नगरीं दृष्ट्वा साऽऽह-प्राकार-तोरणाम् ॥१॥
 ततः परम-दुःखाऽऽर्ता जननी रक्षसां पतेः ।
 २] सुतं विदित-तत्राऽर्थमे इत्यु उवाच विभीषणम् ॥२॥
 नष्टान् दारान् मृगयता प्रेषितो हनुमान् इह ।
 ३] रामेण विनय-ज्ञेन सा च दृष्टा विभीषण ॥३॥^{१०}
 पुत्र राजस-राजस्य महार्शं चैवर्ष उप-प्लवः ।
 ४] विदितस् ते महा-भ्रंजं यथा भवितुम् अर्हति ॥४॥
 ५] अ-धर्मेण हि धर्म-ज्ञ मुज्य-मानं सुखं तदा ।
 N] नाशयत्य आशु ततः पापम् अ-धर्मो विदितस् तवः ।^{१५}
 ५] आ-हरत्य आपदं घोरार्म असुहृत्-प्रीति-वर्द्धनीम् ॥^{१०}५॥
 तद् इदं गहिर्षं कर्म कृतं भ्रात्रा तवाऽनघ ।
 ६] न प्रीणयति मा भुक्तर्म् अ-पथ्यम् इव भोजनम् ॥६॥

१. अ-फ-तु तत् । २. अ-श्रुत्वा घोर । फ-श्रुत्वा कर्मभ० । ३. अ-लका सा० । फ-ज्ञात्वा सा० । आ-दृष्ट्वा सादृि० ॥ ४. फ च रा अ-विदितवृत्तान्तमि० । प्र ल२-विदितवृत्तान्त प्रत्युवाच ॥ ५. रा-नष्टा दारान् । प्र-न-ष्टान्पुरान् । आ-इष्टान्दारान् । ६. च रा प्र ल१-रामेणाविदितज्ञेन । ७. अ-नास्ति ॥ ८. फ च रा प्र ल१ अ-महानयम् । ९. रा प्र ल१-उपप्लवः । १०. फ च रा प्र ल२ अ-महाप्रज्ञ ॥ ११ अ-अधर्मेन । १२ अ-फ च रा प्र ल२-महत् । १३ आ-त । १४. आ-ततः । १५. फ च अ-नास्ति ॥ १६. अ-घोरं सुहृत्प्रीतिविवर्द्धनी । १७. प्र-नास्ति । च रा ब म ल१ ल२-श्लोकोऽय पूर्वाधपराध्वयत्यासेन पठितः । अत.परमधिकः पाठः-च रा ब ल१ म ल२-रामेण हि + सधर्मेण भुज्यमानं सुखं तदा । १८. अ-सुव्यक्तम् ।

† रा ल२-तु ।

न हि सीतां हृतां ज्ञात्वा धर्म-शास्त्रार्थ-कोविदः ।
 ७] न करिष्यति धर्माऽऽत्मा रामः सदृशम् आत्मनः ।
 N] न हि सत्य-वतश्चैव चाऽस्य मृधे शक्रोऽपि मोक्ष्यते ॥७॥
 स हि सत्य-व्रतश्चैव दिव्ये चाऽस्त्र-बले स्थितः ।
 ८] गृहीत-चापः सं-क्रुद्धः शोषयेद् अपि सागरम् ॥८॥
 ये च युद्धे पुरा तेन हत-शेषां निशा-चराः ।
 ९] इह प्राऽऽप्ताः परि-त्रस्तास् तद्-वीर्य-हत-पौरुषाः ॥१२९॥
 दुर्-विषहं दुरा-धर्षं क्रुद्धस्य शर-दुर्दिनम् ।
 १०] तस्य वीरस्य विस्तीर्णं वर्णयन्ति निशा-चराः ॥१०॥^{१२}
 चतुर्दश-सहस्राणि रत्नसां क्रूर-कर्मणाम् ।
 ११] को नु मर्त्यस् तदा हन्याद् एकैः परम-संयुगे ॥११॥
 नूनं चरति लोकेऽस्मिन् स कालो दुरति-क्रमः ।
 १२] तादृशं न हि मर्त्येषु वीर्यम् अस्ति सुरेषु अपि ॥१२॥
 खरस्यैव वधान् मन्ये मारीचस्यै वधाद् अपि ।

१. अ-सीता । २ अ-स शस्त्रगतिकोविदः । फ-सर्वास्त्रविधि-
 कोविदः । ३. रा-सत्यवतः कश्चिन् । ४ च रा-शक्तोपि । ५. फ अ-नास्ति ॥
 ६. अ-दिव्य । ७. आ-चास्त्रबले तु यः । अ-चास्त्रे बले । रा-चाषेवलस्थितः ।
 ८. च-स क्रुद्धः । ९. आ-शोषयेत्तु स । १०. आ-याहि युद्धेषु रामेण
 हतशोषाः । फ-ये हि युद्धेषु रामेण हतशोषाः । च प्र ल२-ये हि युद्धेषु रामेण ।
 रा-ये हि युद्धेषु रामेण हतयोषाः । ११ अ-भयत्रस्ता । १२ च रा प्र ल२-
 नास्ति । १३. अ-दुर्विगाह । फ-दुर्विगाध । १४ अ-निशाचरं । १५. प्र-
 न । १६. अ-एको रामाद्वि सयुगे । १७ रा-एव । १८. फ-होकास्त्री-
 ष्स कालो नरविग्रहः । १९ अ-देवेषु गन्धर्वेष्वमरेषु च । फ-देवेषु वीर्यमस्य-
 सुरेषु वा । च रा प्र ल२-देवेषु वीर्यमस्यसुरेषुवपि । २० फ प्र ल२-खरस्य
 च । २१. फ-मारीचनिधनादपि ।

- १३] न राम-सदृशो ह्य अस्ति निशाचर-गणेष्व् अपि ॥१३॥^१
 तर्ष एवं गुण-सम्पन्नं मर्त्वा दशरथाऽऽत्म-जम् ।
 १४] न शान्तिर्म् उप-गच्छामि भयात् प्र-व्यथितेन्द्रिया ॥१४॥
 तद् यथा प्राऽऽप्त-कालं ते वीर न व्यति-वर्त्तते ।
 १५] तथाऽऽचरं विशालाऽत्त बुद्ध्या परम-सूक्ष्मया ॥१५॥
 हितं वचनम् आं-यसां तदात्वे च महोदयम् ।
 १६] श्रावयाऽद्यैव वाक्याऽर्थ रावणं यदि शक्यते ॥१६॥
 इदं उद्भ्रान्त-हृदयं धर्माच्च चलित-मानसम् ।
 १७] न ह्य एनं पतिताऽऽत्मानम् उत्सहे ह्य अनु-शंसितुम् १७॥
 सीतां निर्-यातयस्वेति वचनं वदतां वर ।
 १८] पौलस्त्यः श्रौण्यतां शीघ्रम् एतैर् तु विदितं भवेत् ॥१८॥
 कर्मभिर् दारुणैः श्रान्तं हंतं मन्मथ-निद्रयां ।
 १९] धर्म-वाक्याऽनिलैः शीतैर् बालिशं प्रति-बोधय ॥१९॥

१. अ-०शोऽस्तीह । फ-०शोऽस्तीति । २. फ-०गणेषु वै ।
 ३. रा-नास्ति । ४. फ-तदेवं । रा-तमेव । ५. अ-राम । ६. प्र ल_२-
 अधिगच्छामि ॥ ७. अ-तथाद्य प्राप्सिकालान्ते । आ-तद्यथा प्राप्य कालान्ते ।
 ८. फ-च न । रा प्र ल_२-कुरु । ९. रा-०सूचया । १०. अ-आयुष्य तदा-
 त्वैव । फ-आयत्या कटुक च । रा-आयत्य तदा त्वं च । ल_२-आयस्ये
 तथात्वेव । ११. फ-वाक्यञ्च । १२. फ च रा-शक्यसे ॥ १३. अ-क्रूरमु-
 द्भ्रात० । फ-अहं सुभ्रात० । १४. अ-नह्येनमजितात्मानम् । फ-न ह्येनम-
 कृतात्मानम् । प्र च रा ल_२-नह्येत । १५. अ-जातु शा० । १६. आ-
 श्लाघ्यता । १७. अ च-एतदत्र हित । फ-एतदेव हित । रा प्र ल_२-एतदते
 हित । १८. प्र-दारुण । १९. अ-शान्तैर् । फ-श्रान्त० । ल_२-श्रोतुं ।
 २०. अ-हतमज्ञानमिन्द्रिय । फ-हतमज्ञाननिद्रया । रा ल_२-मन्मथनिद्रया ।
 प्र-मन्मथनिर्दय २१. अ-शीतिर्बालिश । फ-शान्तैर्बालिश । २२. प्र-
 प्रतिरोधय ॥

- अस्मिन् रत्नो-गणाऽऽकीर्णे दारुणे पाप-कर्मणि ।
 २०] त्वम् एव भ्राजसे कीर्त्या घनैर्मुक्त इवांश्चुमान् ॥२०॥
 त्वया ह्येकेन सर्वोऽयम् अधर्म-प्रस्थितो जनः ।
 २१] धार्यते न्याय-वृत्तेन वेलयैव महोदधिः ॥२१॥
 यथा त्व अ-धर्मेण हि नैव युज्यते
 यथा न कीर्त्या परया वि-युज्यते ।
 तथा तथा स्वार्थ-हितं नु दर्शयन्^१
 २२] यथा न^२ मृत्योर् वशम् एति सर्व-शः ॥२२॥
 यतस्-ततो मद-सुरैर्भिर् द्रवन् यथा
 नि-वार्यते परम-शितैर् महाऽकुशैः ।
 महा-द्विपो रजनि-चराऽधिपस् तथा
 २३] नि-वार्यतां हित-वचनाऽकुशैस् त्वर्या ॥२३॥
 अथैवम् उक्तश् चरणौ नि-पत्यौ तौ
 सुतो जनन्या वि-षमे विभीषणैः ।

१ अ-०गणावालो दारुणोपायसकुले । फ-०गणावाले दारुणे रोम-
 हर्षणे । २ अ-त्वयादिना न । ३ रा-सर्वत्रमधर्मप्रस्थितो । अ-सर्वोय-
 मधर्मे सस्थितो । ४ फ-वार्यते । ५. रा-वेल एव । ६. अ-महोदधि ।
 फ-महोदधेः ॥ ७. अ-त्वधर्मेन । ८ फ-च । ९. आ-युज्यसे । फ अ-
 गृह्यते । १०. आ-विमुच्यसे । फ-वियुज्यसे । ११ अ-तथा यतश्चात्र हितानु-
 दर्शने । फ च रा ल_१ ल_२-तथा यतस्वाद्य हितानुदर्शने । १२. आ-हि
 मृत्योर्न वशे हि । रा-वृत्योऽवषमेति । ल_२-न मृत्योर्वशमेति । १३. आ-तिष्ठसि ।
 फ-सर्वथा । रा-सन्नतः । १४. फ-इतस्ततो । १५ च-०करीभिर्द्रवन् यथा ।
 अ-०सुराभिर्यथा द्रव्य । फ-०सुराभिर्यथा द्रवन् । १६. अ-नेवार्यते ।
 १७ आ-०सितैर् । रा-०शितैर् । १८. आ-भो वचनाकुशैर्बलात् । च रा प्र
 ल_२-०कुशैर्बलात् । १९. प्र-तथैव । ल_२-तथैव । २० रा प्र ल_२-निपत्य
 वै । फ अ-निपीड्यतौ । २१. फ अ-शुभौ । २२. अ-विषये ह्यमत्सरी ।
 फ च रा ल_२-विषयेऽवमत्सरी । प्र-विषयेषु मत्सरी ।

कृताऽभ्यनु-ज्ञश् च ततः कृताऽञ्जलिर्
२४] जगाम रक्षोऽधिपे-दर्शनोत्सुकः ॥२४॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-मातृभाषणो
नाम पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥७५॥

१. आ-०ञ्जः स ततः । फ-०नुज्ञस्तु तथा । च प्र ल_२-०नुज्ञः
स तथा । २. अ-रक्षोपददं० । ३. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे ।
४. ल_३ रा-विभीषणमातृवचन नाम । अ-कैकसीवाक्य नाम । फ-
विभीषणवाक्य नाम । च प्र-विभीषणमातृभाषणं नाम ॥

[वं-N]= [षट्सप्ततितमः सर्गः] =[दा- १०]

ततः प्रत्य-ऊषसि प्राऽऽप्ते प्राऽऽप्तै-धर्माऽर्थ-निश्चयः ।
 राक्षसाऽधि-पतेर् वेदम भीम-कर्मा वि-भीषणः ॥१॥ [१
 श्वेताऽभ्र-वृन्द-संकाशं शैल-शृङ्गम इवोच्-छ्रितम् ।
 सुवि-भक्तं महा-कृत्तं महा-रथ-परिग्रहम् ॥२॥ [२
 मति-मैद्भिर् महाऽमात्यैर् अभि-युक्तैर् अधि-ष्ठितम् ।
 रक्षोभिश् चाऽप्य् अ-पर्यन्तैः सर्व-तः परि-वारितम् ॥३॥ [३
 मत्तं-मातङ्ग-निश्वासैः संकुली-कृत-मारुतैर्म् । [४पू
 परस्पर-कृतोत्साहैः प्र-वरैराऽश्वैर् अलंकृतम् ॥४॥ [N
 प्रमदा-शत-सम्बाधं प्रमदा-हास्यै-मिश्रितम् ।
 रक्त-विद्रुमै-निर्यूहं भूषणोत्तम-निस्वनैर्म् ॥५॥ [५
 गन्धर्वाणाम् इवाऽऽवासम् आ-लयं मरुताम् इव ।
 रत्न-संचय-सम्बाधं भुवनं भोगिनाम् ईवं ॥६॥^{२०} [६
 तेन महाऽभ्रम् इवाऽऽदीप्तं तेजो-राशिम इवो-ज्ज्वलम् ।^{२२}

१. रा-ययो । प्र-गतः । २. आ रा अ-प्रत्युषसि । ३. अ-
 प्राप्ते धर्मार्थं ॥ ४ आ-स्वेताअपुष्पसङ्काश । ५. फ च अ-सुविभक्तमहा० ।
 रा ल_२-सुविभक्तमहाकक्ष्य । आ-सुविभक्त महाभक्तं ॥ ६. आ-मतिमद्भिः सहा० ।
 ७. फ-०युक्तम् । ८. फ-अनुष्ठितम् । प्र-अधिष्ठिते । ९ आ-च सपर्यन्तैः ।
 अ-चापि प० ॥ १०. अ-महामातगनिस्वासैः । आ फ-०ङ्गनिस्वासैः ।
 ११ अ-०तमन्तरम् । अ-०त मारुजम् । १२. आ-अभ्युच्छ्रितैर्महोत्साहैः ।
 फ-०कृतोत्साह । १३. फ-प्रवलाश्वर ॥ १४. फ अ-प्रवलिगतमिवौजसा ।
 १५. प्र-रक्तविन्दुसमायोग । रा-०मसयोग । च-०मणिर्योग । अ-०मनिर्योगं ।
 १६. अ-०मनिश्चितम् । च-०निःश्वनम् । १७ आ च प्र-०यनिर्वाध ।
 १८. आ फ च प्र ल_२-भवनं । १९. अ फ-योगिनाम् । अ-योगिनामपि ।
 २०. रा-नास्ति ॥ २१ फ-त महाभूतिना दीप्त । २२. आ-नास्ति ।

अग्र-जस्याऽऽलयं वीरः प्र-विवेश वि-भीषणः ॥७॥ [७
 शृण्वन् पुण्याऽह-शब्दांश्च वेद-विद्विर् उद्-ईरितान् ।
 शुश्राव सुमहा-तेजा भ्रातुरै विजय-संहिताम् ॥८॥ [८
 पूजितां (न) दधि-पात्रैश्च सुंसर्पिः-सुमनोऽक्षतैः ।
 तत्र वेद-विदो विप्रान् ददर्श सुमहा-यशाः ॥९॥ [९
 सं-सेव्यमानं रक्षोभिर् दीप्य-मानम् इवौजसा ।
 आसन्न-स्थं महा-भागं ववन्दे नैर्ऋतर्षभम् ॥१०॥ [१०
 स राजाऽऽदिष्टम् आ-वेष्टुम् आसनं हैमम् आप्तवान् ।
 जगाम समुदा-चारं प्रयुज्याऽऽचारं-क्रोविदः ॥११॥ [११
 स रौक्षसो महा-तेजा वि-धेयं स्वामि-सन्निधौ ।
 उवाच हितम् अत्य-अर्थं वाक्यम् आयति-निश्चितम् ॥१२॥ [१२
 प्र-साद्य भ्रातरं ज्येष्ठं साध्वसोप-क्रमांऽऽस्थितम् ।
 देश-कालाऽभिसम्प्रांऽऽप्तं दृष्ट्वा चोऽमित-विक्रमः ॥१३॥ [१३
 यदा प्र-भृति वैदेही सम्प्राऽऽप्तेह परं-तप ।
 तदा प्र-भृति दृश्यन्ते नि-मित्तान् अ-शुभानि च ॥१४॥ [१४

१. फ अ-महाद्युतिः ॥ २. अ-पुष्टपुण्याहघोषाश् । फ-दृष्टन्पु० ।
 ३. फ रा-विनय स्वामिसन्निधौ । अ-०सहिताः ॥ ४. प्र च रा ल२ अ-
 पूजिता । ५ रा-सर्पिस्तु च म० । प्र-ससर्पिः सम० । ल२-ससर्पिः सुम० ।
 अ फ-०मनोऽक्षितैः । ६. फ-अत आरभ्य १२ इलोकस्य पूर्वाद्धं यात्रास्ति ॥
 ७. आ-०मानो । ८. प्र-इवोजसा । ९. रा-आसन्नस्थ । १०. च-नैर्ऋतर्षभाः ॥
 ११. आ-आदिष्ट । १२. अ-आप्नुयात् । १३. अ-०चारः प्रयुज्याचार० ।
 १४. रा ल२-हरक्षो । प्र-हरक्षो । १५. अ च रा प्र ल२-विनयात् ।
 १६. रा-आयाति नि० ॥ १७. फ च रा ल२ अ-आलाद्य । १८. अ-श्रेष्ठ ।
 १९ अ-सासुसोपक्रमस्थितम् । च-०पक्रमस्थिमम् । ल२-०पक्रमं स्थितम् ।
 २०. अ-०भिसम्पन्नं । च रा प्र ल१-०सम्पत्ति । २१. अ-दृष्टा । २२. अ-
 चारपराक्रमम् । फ-कपिपराक्रमम् । २३. अ-परेतपा । । २४. फ-ह ।

वि-स्फुलिङ्गः प्र-शान्तांऽर्चिः सं-धूमः कलुषोदर्यः ।
 मन्त्र-तस्मै तैर्पितो वह्निर् न सम्यग् अभि-पद्यते ॥१५॥ [१५
 अन-इष्टो ह्य अग्नि-शालासु तथा ब्रह्मांऽऽसनेषु च ।
 सरी-सृपा वि-सर्पन्ति हव्येषु च पिपीलिकाः ॥१६॥ [१६
 गवां पयांसि स्कन्धानि वि-मदाश् चाऽपि कुञ्जराः ।
 दीनम् अश्वाः प्र-हेर्षन्ति न चं ग्रासांऽभि-नन्दिनः ॥१७॥ [१७
 खरोष्ट्रांऽश्व-तरा राजन् भिन्न-रोमांऽश्रु-वर्षिणः ।
 स्वभावेनैव तिष्ठन्ति वि-धानैर् अपि सं-युताः ॥१८॥ [१८
 वायसाः संघै-शः क्रूरा व्या-हरन्ति समन्त-तः ।^{१५}
 समवेतांश् च दृश्यन्ते वि-मानाऽग्रेषु साम्प्रतमं ॥^{१६} १९॥ [१९
 गृध्राः सम्पर्य-अटन्ते च पुरीम् उपरि मण्डिताः ।^{१७}
 उप-रक्ते च संन्ध्ये द्वे^{२१} व्या-हरन्त्ये अ-शिवं शिवाः ॥^{२३} २०॥ २०
 शिवा-क्रव्यादीनां मृगाणां च पुरे-द्वारि समन्त-तः ।

१. च प्र ल_१ अ-विस्फुलिङ्गप्र० । फ-०गः समन्तार्चि । २. फ-
 सधूमक० । ३. अ-मन्त्रवत्तर्पितो । फ-मन्त्रवत्तप्यते । ल_२-सतुषस्तर्पितो ॥
 ४. रा-अग्निषु ह्यग्नि० । ल_२-अग्निष्वप्यग्नि० । आ च-ह्यग्निशालास्तु ।
 ५. च-ब्रह्मास्मनेषु । ६. च रा प्र ल_२-प्रसर्पन्ति । आ-विसर्प्यन्ति ।
 ७. अ-पयांस्यगन्धानि । ८. फ-प्रहेष्यन्ते । च रा प्र-प्रहेष्यन्ति । ९. अ-
 चाप्रासाभिः ॥ १०. फ-खरोष्ट्राश्च तथा । प्र-खरोष्ट्राः शतशो । ११. फ-
 भिन्नरोमा रुदन्ति च । रा-०रोमास्कवर्हिणः । प्र-रोमास्तुव० । १२. अ-भिन्नाः-
 स्वभावेनानुतिष्ठन्ति ॥ १३. फ-संघसः । १४. फ-०न्ति ततस्ततः । रा-
 व्याहरन्त्यशिवं शिवाः । १५. अ-नास्ति । १६. प्र-समवेगाश्च । १७. फ-
 सम्प्रति । १८. रा अ-नास्ति ॥ १९. फ-गृध्राश्च पर्य० । २०. फ-पीडिताः । ल_२-
 पुंडिताः । २१. अ-सन्ध्ये द्वे । ल_२-द्वे संन्ध्ये । २२. आ-०रन्त्याशिवाः शिवाः ।
 प्र-व्याहरति शिव । २३. रा-नास्ति ॥ २४. अ-क्रव्यादीना । फ च रा व प्र
 ल_२-क्रव्यादीनां । २५. अ फ च रा-पुरीद्वारि । प्र-द्वारि द्वारि । ल_२-
 शब्दद्वारिष्ठ ।

श्रूयन्ते परुषा वाचंः स-विस्फूर्जित-गर्जिताः ॥२१॥ [२१
 तद् एवं प्र-स्थिते कार्ये प्रायश्-चित्तम् इदं महत् ।
 रोचते यदि वैदेही^१ राघवाय प्र-दीयताम् ॥२२॥ [२२
 इदं हि यदि वा मोहात् स्नेहाद् वोद्-ईरितं मया ।^२
 श्रुत्वाऽपि खलु मे^३ राजन् न रोषं कर्तुम् अर्हसि ॥२३॥ [२३
 अयं हि दोषः सर्वस्य जनस्याऽस्योप-लक्षितः । [२४पृ
 प्राऽऽपणे ह्य अस्य कार्यस्य नि-वृत्ताम् तव मन्त्रिणः २४॥
 अवश्यं तु^४ मया वाच्यं दृष्टं वा यदि वा श्रुतम् । [२५
 सम्प्र-धार्य यथा^५ न्याय्यं तद् भवान् कर्तुम् अर्हसि ॥२५॥ [२६
 हितं हि^६ तस्मै मृदु-हेतु-संयुतं
 व्यपेत-दोषाऽऽयति-सम्प्रति-क्षमम् ।
 वि-लक्ष्यन्^७ कार्यम् उपस्थितं-ज्वरं
 प्रसन्न-वाग् उत्तरम् उक्तवान् इदम् ॥२६॥ [२७
 भयं न पश्यामि कुतश्चिद् अप्य् अहं
 न राघवः प्राऽऽप्स्यति जातु मैथिलीम् ।

१. आ-बोराः ॥ २. फ-तदेवं प्रथिते । रा-तदैवोपस्थिते । प्र ल_२-
 तदैवोपस्थिते । च-तदेवो प्रथिते ३. अ-कर्म । ४ फ-मोच्यतां । ५ अ-वीर
 सीतेयं । फ-वीर वैदेही ॥ ६. अ-इय हि यदि मांहातु स्नेहाद्दोदीरिता
 मया । ७. अ-अत्रापि परम । फ-अत्रापि खलु मे । ८. फ-दोषं ।
 ९. च रा-रोषः । १० अ-जनस्यास्य न लक्षितः । ११. अ-प्रयत्ने । प्र-
 प्रयाने ॥ १२. अ-च । फ-हि । १३. आ-तथा । फ रा प्र ल_२ अ-यथान्यायं ।
 १४. फ अ-वक्तुम् ॥ १५. फ-स । १६ च-व्यपेत दोषो यति० । फ अ-
 व्यतीतदो० । १७. अ-विपक्षयत् । फ-विलक्षयत् । अ-विलक्षय ।
 १८. आ-०स्थितद्वार । अ-०स्थितत्वात् । फ प्र ल_२-०स्थितक्षय ।
 च रा-उपस्थित क्षय ॥

सुरैः सहेन्द्रैर् अपि संगतैः कथं
ममाऽग्र-तः स्थास्यति लक्ष्मणाऽग्र-जः ॥२७॥ [२८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषणे-वाक्य
नाम षट्सप्ततितमः सर्ग ॥ ७६॥

१. आ-सहेन्द्रैर् । अ-सुरेन्द्रैर् । फ-समस्तैर् । २ च-
समता । प्र-संयुतः ॥ ३ आ-आर्षेयरा० । ल_२-इति सु० । ४. अ
च-लकापर्वण्यौत्पातिकदर्शनं । फ-औत्पातिकं नाम ॥

[वं-७७]= [सप्तसप्ततितमः सर्गः] =[दा-६]

लंकायां तव-कृतं दृष्ट्वा घोरं कर्म भयौऽऽवहम् ।

१] राक्षसेन्द्रो हनुमर्तो संक्रुद्धेन्द्रियं-मानसः ॥^११॥

अमासान् अब्रवीद् वीरो राक्षसान् स-विभीषणान् । [१

२] सं-रब्धो रक्त-नयनः क्रोपात् किञ्चिद् अवाङ्-मुखः ॥२॥ [N
३पृ] आ-गतश् च प्र-विष्टश् च हनुमान् नगरीम् इमाम् ।^१

[N] मन्त्र-कालः समुत्-पन्नो मन्थयताम् अत्र यदं धितमा ॥३॥ [N
३उ] दृष्टा तेन हि^१ वैदेही प्र-विश्याऽन्तेः-पुरं मम ।^१ [N

प्रासादो धर्षितश् चैस्यः प्र-वरा राक्षसा हताः ॥४॥

४] आकुलीं च पुरी लंका सर्वा हनुमता कृतौ । [३
किं करिष्यामहे तत्र वि-धौनं युक्तम् उद-तमर्म ॥५॥

५] उच्यतां यत् संमर्थं नः किम् अत्र सु-कृतं भवेत् । [४

६पृ] मन्त्र-मूलं हि वि-जयं प्राऽऽहूर् विजैर्य-कांक्षिणः ॥६॥^१ [५पृ
त्रि-विधांः पुरुषा लोके उत्तमाऽधम-मध्यमाः ।

१. प्र-कथ । २. रा प्र ल_२-श्रुत्वा । ३. ल_२-त्वयाव० ।
४. फ-हनुमता । ५. च प्र ल_२ अ-श्लाघनीय सुदुष्करम् । फ-
शक्रेणैव महात्मना । ६. रा-नास्ति ॥ ७. फ अ-अब्रवीत्सर्वान् । ८. आ-
सर-रक्तन० । फ-सरब्धरक्त० । च-सरक्तस्वारक्तवयन । ल_१-सरक्तः
घोरनयनः ॥ ९. रा-नास्ति । १०. फ-मन्त्रवद्० ॥ ११. फ अ-च । १२. फ अ-
प्रदृष्यान्तःपुर । आ-प्रविष्टोन्तःपुर । १३. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा
प्र ल_२ अ-धर्षितेयं पुरी लङ्का दुष्प्रवेशा सुरैरपि । तेन वानरमात्रेण प्राकृतेन
[कुबुद्धिना । १४. अ-आकुली । १५. अ-तथा । १६. फ अ-कि वा युक्तम-
नन्तरम् । रा प्र ल_२-वं युक्तमुत्तरम् । च-न युक्तमुत्तरः ॥ १७. अ-सधर्म ।
१८. फ अ-आर्या मनस्विनः । १९. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ल_२
अ-तस्माद्घो रोचता मन्त्रो रामं प्रति महाबलाः ॥ २०. ल_२-विविधाः ।

- ७] तेषां च समवेतानां गुण-दोषान् वदाम्य् अहम् ॥७॥ [६
मन्त्रिभिर् हित-संयुक्तैः समेतैर् मन्त्र-निश्चयैः ।
८] अमात्यैर् वा सम-एसाऽर्थो बान्धवैर् अपि वा हितैः ॥८॥ [७
सु-मन्त्रं मन्त्रयित्वा यः कार्याऽऽरम्भे प्र-वर्तते ।^६
९] दैवै च कुरुते यत्र तम् आहुः पुरुषोत्-तमम् ॥९॥ [८
एकोऽर्थं वि-मृशत्य् एको धर्मे च कुरुते मतिम् ।
१०] एकः कार्याणि कुरुते तम् आहुर् मध्यम नरम् ॥१०॥ [९
गुण-दोषाव् अ-निश्चिन्तं दैवै एक-परायणैः ।
११] करिष्यामीऽति यैः कार्यम् उपेक्षेत स नराऽधमः ११ [१०
यथैव पुरुषा लोके उत्तमाऽधम-मध्यमाः ।
१२] एवं मन्त्रोऽपि वि-ज्ञेय उत्तमाऽधम-मध्यमः ॥१२॥ [११
ऐक-मर्त्यम् उर्पाऽऽगम्य शास्त्र-दृष्टेन कर्मणा ।
१३] मन्त्रिणो मन्त्र-निरतास् तम् आहुर् मन्त्रम् उत्तमम् ॥१३॥ [१२

१. अ-तु । २. अ-०दोषाद् ॥ ३. रा प्र अ-समर्थैर्मन्त्रनिश्चये ।
फ-समर्थैर्मन्त्रसहाये । ४. रा-सहितैः । ५. अ-मन्त्रयेत सदा राजा
समानार्थैः कुलोद्गमैः । फ-मित्रैर्वापि सदा राजा समानार्थैः कुलोद्गमैः ॥
६. अ-सहसा मन्त्रयित्वा यः कर्मारम्भेषु वर्तते । फ-सह समग्र्य सन्निर्य
कर्म सम्भ प्रवर्तते । ७ अ-दैवज्ञः । फ-धैर्याच्च । च-दैवाच्च । रा प्र ल_२-
देवाच्च ॥ ८. अ-एकोऽर्थाद् । फ-एकोऽर्थान् । ९ आ-विमृशन्त्येऽधर्मं प्रकु० ।
च-विमृषत्येको धर्मे च कु० । रा ल_२-विमृषत्येको धर्मं प्रकु० । प्र-विमृषत्येको
धर्मेपि कु० । १०. च रा प्र ल_२-पुरुष परम् । ११ आ-०दोषौ विनि० ।
अ-०दोषाद्विनि० । फ-०दोषान्वि० । ल_२-०दोषावि० । १२ अ-त्यक्तदै-
त्यमपाश्रयः ? । फ-नरो धर्मव्यपाश्रयः । ब रा ल_२-त्यक्तधर्मव्यपाश्रयः । १३.
फ-यत् । १४. फ-उपेक्षेत न० ॥ १५ फ-यथैव । १६. फ अ-नित्यम् ।
१७. अ-एकमर्त्यम् । आ-ऐक्यमत्यम् । च रा-एकमत्यम् । प्र-ऐकपत्यम् ।
१८ आ-उपागम्य । १९. अ-चक्षुषा । २०. अ-मन्त्रित मन्त्रनियमस्त० । फ-
मन्त्रिणां मन्त्रनियमस्त० ॥

बह्व्योऽपि मतयो गत्वा मन्त्रिणाम् अर्थ-सिद्धये ।^१

१४] पुनर् यत्रैकतां यान्ति स मन्त्रो मध्यमः स्मृतः॥^{१४}॥ [१३

मन्त्रं कृतं वि-लुम्पन्ति अन्यथा परि-भाष्यते ।^{१०}

न चैकमत्य-लेशोऽस्ति मन्त्रः सोऽधम उच्यते॥^{१५}॥ [१४

तस्मात् सु-मन्त्रितं कृत्वां भवन्तो मन्त्रि-सत्तमाः ।

१६] कार्यं च प्रति-पद्येत भवेत् कृत्स्न-तमं मम ॥^{१६}॥ [१५

१७] वानराणां मु-वीराणां संहस्रैः परि-वारितः ।

N] रामो ह्य 'एति पुरीं लंकां नूनं मम विरोध-तः॥^{१७}॥ [१६

१७३] तरिष्यति चे सु-व्यक्तं राघवः सागरं सुखम् ।

१. ल_२-बद्धोपिम०। अ-त्रध्योपिम० । २. अ-मन्त्राणामर्थनिश्चये । प्र-कुर्वन्ति मन्त्रनिश्चयम् । ल_२-प्रकुर्यान्मन्त्रनियश्चम् । ३. फ-बह्वीमपि मति कृत्वा मन्त्रिणामर्थसिद्धये । च रा-बह्व्योपि मतयो मत्वा मन्त्रिणो मन्त्र-निश्चयम् । ४. फ-मन्त्रैकतां । ५. अ-याति । ६. रा-१४-श श्लोकार्थपादमारभ्य १८-श श्लोकत्रयपादान्तः पाठो नास्ति ॥ ७. आ फ अ-अन्योन्यमतिमास्थाय यत्र सम्प्रतिभाष्यते । ८. च अ-चैकमत्यश्लेषो । आ-चैकमत्यश्लेषो । फ-चैकमन्त्रश्लेषो । प्र-चैकमतिलेशो । ९. अतः परमधिकः पाठः—आ-बह्वीरभिमतीः श्रुत्वा मन्त्रिणो मन्त्रनिश्चयम् । नैव यत्रैकतां यान्ति स तु मन्त्रोऽधमः स्मृतः ॥ मन्त्र कृतमित्यनन्तरम्—यादृशं प्रक्रमन्ते च स मन्त्रोऽधम उच्यते । १०. फ अ-साधु । प्र-ज्ञात्वा । ल_२ अ-गत्वा । च-मत्वा । ११. फ अ-भवेद्यन् । रा-स मन्त्रो । १२. आ-मन्त्र० । १३. अ-कार्यसम्प्रतिपद्यर्थम् । च प्र ल_२-कार्यं सम्प्रतिपद्यध्व । रा-कार्यं सम्प्रतिपद्यध्व । १४. अ-एतत्कार्यं मत । फ-एतत्कार्यनय । १५. फ अ-हि । १६. अ-शरत्सैः । १७. फ ल_२-रामोऽभ्येति । प्र-रामोऽभ्येत्य । १८. फ अ-लकामस्माकमवरोधकः ॥ १९. फ-स च व्यक्त ।

१ आ फ-अन्योन्य मन्त्र० । २. आ अ-भाषते ।

१८पू] तपसा युक्त-रूपेण स-बलः स-पदाऽनु-गः ॥१८॥^१ [१७
 तस्मिन्नै एवं-विधे काले वि-रोधाद् वै वानरैः सह ।
 १९] हितं पुरे च सैन्येन तत् सर्वं मन्त्र्यतां मम ॥^२१९॥ [१९

ईत्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे रावण-मन्त्रो
 नाम सप्तसप्ततितमः सर्गः ॥ ७७॥

१ आ-सपदारुगः । २. च रा प्र ल_२-नास्ति ॥ ३ ल_२-तस्मिन्नैव-
 विधे । फ अ-तस्मिन्नेव गते कार्ये । ४ फ अ-विरोधे । ५ फ प्र अ-
 यदस्माक क्षम ब्रूत तच्छीघ्रं प्रविमृश्य हि । च-यदस्माकं क्षम ब्रूत तच्छीघ्रं
 प्रतिमृश्य हि । रा-यदस्माक क्षम ब्रूत शीघ्रं प्रविमृश्यामहे । ल_२-
 यमस्माक क्षम ब्रूत तच्छीघ्रं प्रविमृश्य हि ॥ ६ आ-आर्षेय रा० । ल_२-इति सु० ।
 ७. रा-नास्ति । फ-रावणवाक्य ॥

[वं-७८]= [अष्टासप्ततितमः सर्गः] =[दा-७]

इत्य उक्त्वा राक्षसेन्द्रेण राक्षसास् ते महा-बलाः ।

१] ऊचुः प्राऽञ्जलयः सर्वे रावणं राक्षसाऽधि-पम् ॥१॥ [१

आ-पद् ईयं महा-राज याँ प्राँऽऽप्ता प्राकृताञ् जनात् ।

२] हृदि नैषा त्वया कार्या तान् वधिष्याम् (?मो)वानरान् ॥२॥ [N

राजन् परिधे-शक्त्य्-ऋष्टि-शूल-पट्टिश-संकुलम् ।

३] सु-महत् ते बलं कस्माद् वि-षादं भँजते भवान् ॥३॥ [२

कैलास-शिखर गत्वा यत्नैर् बहुभिर् वृतम् ।

४] नीता यक्षा त्वया शान्ति वशे च धन-दः कृतः ॥४॥ [३

सं महेश्वर-सख्येन श्लाघं-मानस् त्वया वि-भो ।

५] निर्-जितः समरे रोषालं लोक-पालो महा-बलः ॥५॥ [४

विनि-हस्यं च यत्नोवान् वि-त्तोभ्य च वि-गृह्यं च ।

६] त्वया कैलास-शिखराद् वि-मानम् इदम् आ-हृतम् ॥६॥ [५

मयेन दानवेन्द्रेण त्वद्-भक्त्या सख्यैर्म् इच्छता ।

१ च-राक्षस (साः) । रा प्र ल_२-तमिद ॥ २. अ-आपदेयं ।
 फ-०देवा । च रा प्र ल_२-०दहीयं । ३. च रा प्र ल_२ अ-प्राप्ता वै ।
 फ-यत्प्राप्ता । ४ फ-वधिष्यामि ॥ ५ अ-परिधिसकर्षि शूलमुद्गरसंकुल ।
 फ-०शक्त्यष्टिशूलमुद्गरधारिणाम् । च-०शक्त्युष्टिशूलमु० । रा प्र ल_२-परिधनि-
 क्षिशशूलशक्त्युष्टिसंकुलम् । ६ रा प्र ल_२-कुहते । ७. आ-नास्ति ॥
 ८. फ-कैलाश० ॥ ९ आ-सुसहर सख्येन । १०. आ अ-श्लाघ्यमानस् ।
 च-श्लाघ्यमाणस् । ११ अ-समरो रोषः । रा-समरो दोषाल् । ल_२-समरो ।
 १२. ल_२-०बला ॥ १३ फ-विनिर्जित्य । १४. फ-निगृह्य । १५. अ-
 नास्ति । १६. फ-कैलाश० । १७ रा-नास्ति ॥ १८ अ-त्वद्भयत्संधिम् ।
 च-भक्त्या च । रा ल_२-भक्त्या वै । प्र-भक्त्यैव ।

- ७] दुहिता तव भार्याऽर्थं दत्ता राक्षस-पुङ्गवै ॥७॥^१ [६
 निर-जितासँ ते महा-बाहो नागा गत्वा रसा-तलम् ।
 ९] वासुकिस् तत्तकः शंङ्खो जटी चैव वशी-कृताः ॥८॥ [८
 अ-क्षया बलं-वन्तश् च शूरा लब्ध-वराः पुनः ।
 १०] त्वया संवत्सरेणा(१णो)ग्राः समरे दानवा जिताः ॥^{११} [९
 स्व-बलं समुपाऽऽश्रिसँ नीता वशमँ अरि-दमं ।
 ११] आ-हृताश् च बलात् कन्याबह्व्यो राक्षस-दुर्लभाः ॥^{१०} [१०
 शूराश् च बल-वन्तश् च वरुणस्य सुता रणे ।
 १२] निर-जितासँ ते महा-राज चतुर्विध-बलंऽऽवृताः ॥^{११} [१२
 मृत्यु-दर्पणं-महा-ग्राहं शाल्मलि-दुर्म-मण्डितम् । [१३
 १३] अव-गाहितवान् राजन् यमस्य बल-सागरम् ॥^{१२} [१३
 यशश् च वि-पुलं प्राऽऽप्तं मृत्युश् च प्रति-षेधितः । [१४

१. फ च रा प्र अ-भार्यार्थे । २. फ अ-०नन्दन । ३. अतः परमधिकः पाठः-फ अ-दानवेन्द्रो महाबाहो वीर्योत्सिक्तो दुरात्मवान् । फ च रा प्र ल_२-प्रसह्य च वशमानोत कुम्भवास्य ? सुखावहः ॥ ४. अ-निर्जितस्ते । रा-दानवेन्द्र । ५. अ-संख्ये जटायुवै । ६. फ-विशेषतः । आ अ-वशीकृतः ॥ ७ अ-कल० । प्र ल_२-बलमत्ताश्च । ८. फ अ-लब्धवरास्तथा । रा प्र ल_२-लघुतराः पुनः । ९. अ-त्वया संवत्सराद्योग दानवाः समरे हताः । फ-त्वया संवत्सर घोरा दानवाः समरे हताः । प्र-त्वया समत्सरेणोग्रा समदा दानवा जिताः । ल_२-त्वया समत्सरेणोग्रा समहता दानवा जिताः ॥ १०. प्र-सबल । ११. म-०श्रुत्य । १२ अ-वसमरिदमः । १३. रा-०दुर्जयाः ॥ १४. अ-विजित्यस्ते । फ च रा प्र ल_२-विजितास्ते । १५. फ अ-चत्वारः सपदानुगाः । रा-०बलान्विताः ॥ १६. अ-मृत्युदष्ट म० । च-मृत्युदण्ड म० । १७ अ-शालिविद्रुममण्डिता । १८. अ-अवगाह्य त्वया राजन्प्रविश्य । फ च रा ल_३-अवगाह्य त्वया राजन् ॥ १९. अ-प्रतिषेधतः । फ-परिषेधितः ।

१४] सु-युद्धेन च ते सर्वे लोकास् तत्र स्म तोषिताः ॥१३॥ [१५
 क्षत्रियैर् बहुभिर् वीरैः शक्र-तुल्य-पराक्रमैः ।

१५] आसीद् वसु-मती कीर्णा महद्भिर् इव पाद-पैः ॥१४॥ [१६
 ते हताः समरे सर्वे त्वयैकेन बलीयसां ।

[N] स त्वम् एवं-विधो राजन् उद्यमं कर्तुम् अर्हसि ॥१५॥ [N
 किं पुनः फल-सन्तुष्टा वानरा वन-गोचराः ।

[N] तौ च दाशरथी वीरौ तापसौ मन्द-चेतसौ ॥१६॥ [N
 कथं न हन्यां राजेन्द्र यस्य ते वीर्यम् ईदृशम् ।

मा वि-षीद् महा-बाहो जेष्यसे वानरान् रणे ।

[N] प्रकृत्या चपलास्ते हि मानुषौ क्षीण-जीवितौ ॥१७॥ [N

ईश्याषे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-स्तवो

नामाऽष्टासप्ततितमः सर्ग ॥१७८॥

१. फ अ-हि । २ च-लोकास्तु वै । रा प्र ल_२-लोकास्तु बहुतो० ।
 आ-लोकास्तत्र स्म योषिता ॥ ३ प्र ल_२-पूर्णा । ४ रा-महद्भिश्च दिवमाद्यै ॥
 ५. अ-महात्मना । ६ फ रा प्र ल_२-अभय । च-अदर ॥ ७ फ-० सन्तुष्टान् ।
 ८. अ-न वा नत्ता विजेष्यसि । फ-वानरान्नावजेष्यसि ॥ ल_२-वाणरा वन० ।
 ९. अ-वीर । फ-भीरु । १० च-हन्यौ । ११ अ-यश्च । १२. प्र ल_२-
 जेष्यामो । १३ फ-तौ तु । १४ फ-दीनविक्रमौ ॥ १५. आ-आर्षेय ।
 १६. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे रावणप्रबोधो नाम सर्गः । फ-सर्गसमाप्तिर्न
 दृश्यते ॥

[वं-७९]= [एकोनाऽशीतितमः सर्गः]= [दा- ८]

ततो नीलाऽम्बुद-प्रख्यः प्र-हस्तो नाम राक्षसः ।

१] उवाच प्राऽञ्जलिर् वाक्यं शूरः सेना-पतिस् तदा ॥१॥ [१

देव-दानव-गन्धर्वाः पिशाच-पतगोरगाः ।^१

२] न त्वां धर्षयितुं शक्ताः किं पुनर् वानरा रणे ॥२॥ [२

सर्वे प्र-मत्ता वि-श्वस्ता वञ्चिताः स्मो हनूमता ।

३] न हि नो यतंतां गच्छेज् जीविन् स वन-गोचरः ॥३॥ [३

सर्वा सागर-पर्यन्तां स-शैल-वन-काननाम् ।

४] कुर्मो निर्-वानराम् उर्वीम् आ-ज्ञापयतु नो भवान् ॥४॥ [४

रक्तांश् चैव वि-धास्यामश् चारांश् च जय-वर्धनान् ।^१

५] आ-गमिष्यति नो दुःखं किञ्चिद् आत्माऽपराध-जम् ॥५॥ [५

अब्रवीच् चं सुंसं-क्रुद्धो दुर्-मुखो नाम राक्षसः ।

९] इदं न क्षमणीयं मे^१ सर्वेषां नः प्र-धर्षणम् ॥६॥ [६

१ फ अ-जीमूतसंकाशः । २ फ अ-भूत्वा ॥ ३. आ-पुरा वै देवताः सर्वे गन्धर्वपतगोरगाः । ल२-पुरा वै दैवताः सर्वा गन्धर्वपतगोरगा । रा-पुरा वै देवताः सर्वा गन्धर्वपतगोरगाः ॥ ४. आ-स्म । ५. आ-न हि ते जीवितो । फ-न हि नो जीविनां । ६ अ-जीवत्स पद्वन० । फ-जीवेन सह वानरः ॥ ७. फ-मा ॥ ८. अ-रक्षाम्प्रति विधास्यामि चराश्च जयतां वर । फ-रक्षांसि प्रणिधास्यामि चारांश्च जयतां वर । च-रक्षसांश्च विधास्यामश्चारांश्च जयवर्द्धन । रा-रक्षसाश्च विधास्यामश्चाराश्च जयवर्द्धना । प्र-रक्षसाश्च विधास्यामश्चारांश्च जयविवर्द्धनान् । ल२-रक्षसांश्च विधास्यामश्चारांश्च जयवर्धनाः । ९. फ-न गमिष्यति । च-नागमिष्यते । रा प्र ल२-नागमिष्यति ॥ १० ल२-चारसक्रुद्धो । ११. च-क्षमनीय । १२. प्र-च । ल२-ते । १३. अ-प्रधर्षिणा ॥

अथ परि-भवो घोरो वानरेण विशेष-तः ।

- १०] श्रीमतो राक्षसेन्द्रस्य पुरस्याऽन्तः-पुरस्य च ॥७॥ [७
 ११पू] अस्मिन् मुहूर्त्ते हत्वा तं नि-वर्त्तिष्यामि वानरम् ।
 N] प्र-विष्टं सागरं घोरम् अथवा धरणी-तलम् ॥८॥^३ [८
 अथाऽब्रवीत् सुसं-क्रुद्धो वज्र-दंष्ट्रो महा-बलः ।
 ६] प्र-गृह्य परि-ध्वं घोरं मांस-मेदोऽवै-लेपितम् ॥९॥ [९
 किं वाँ हनुमता कार्यं कृपणेन निशा-चराः ।
 ७] रामे तिष्ठति दुर्-धर्षे सु-ग्रीवे च स-लक्ष्मणे ॥१०॥ [१०
 अद्य रामं स-सुग्रीवं परि-धेणे स-लक्ष्मणम् ।
 ८] आ-गमिष्यामि हत्वैको वि-क्षोभ्य हरि-वाहिनीम् । [११
 ११उ] नहं अहं धर्षणां घोरां भर्तुर् मर्षयिता प्र-भोः ॥११॥ [N
 ततो यत्न-हनुर नाम राक्षसः पर्वतोपमैः ।
 १२] क्रुद्धः परि-लिहन् वक्रं जिह्वावाक्यम् अब्रवीत् ॥१२॥ [२१
 N] स्वैरं कुर्वन्तु कर्माणि भवन्तो विगत-ज्वराः ।
 एकोऽहं भक्षयिष्यामि सर्वा तां हरि-वाहिनीम् ॥१३॥ [२२
 १३] मोदन्तां राक्षसाः सर्वे प्रियाभिः सह संगताः ।^{१४} [२३
 १४उ] अहं रामं वधिष्यामि सु-ग्रीवं सैह-लक्ष्मणम् ॥१४॥ [२०उ
 कुम्भकर्ण-सुतो वीरः कुम्भः परम-कोपनः ।^{१५}

१. फ च रा प्र ल_१ अ-अयं ॥ २ प्र ल_२-वानरात् । ३ अ-प्रविष्ट
 सागरे घेरे ? मथवा धरणीतले । ४. म-दंष्ट्रो नाम । प्र- वक्रदंष्ट्रो । ५. अ-
 मेदोवलेपितम् । फ-०मेदोपलेपितम् । च-०मेदावलेपितम् । रा-०मेदोविलेपितम् ॥
 ६. फ रा-वो । ७. प्र-हनू० । ८ अ-दुर्धर्षो सुग्रीवे च सुलक्ष्मणो ॥ ९ फ
 रा ल_२-परिधेन ॥ १०. फ- न त्वहं । ११. अ-धर्षणं घोरं । १२ फ अ-
 प्रभो ॥ १३. आ च रा प्र ल_२-यज्ञ० । १४. आ-पवनोपमः । च रा अ-
 पर्वतोत्तमः ॥ १५ रा प्र ल_२-नास्ति । १६ ल_२-हनिष्यामि । १७ आ ल_२-
 च सलक्ष्मण ॥ १८. फ-निकुम्भः । १९. रा प्र-नास्ति ।

- १५] अब्रवीत् परम-क्रुद्धो रावणं लोक-रावणम् ॥१५॥ [१९
१६पू] सर्वे भवन्तस् तिष्ठन्तु महा-राजेन सं-गताः ।^१ [२०पू
अहम् एको वधिष्यामि सु-ग्रीवं सह-लक्ष्मणम् ।
१७] अंगदं सै-हनूमन्तम् अन्यांश् च कपि-कुंजरान् ॥१६॥ [२४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मन्त्रि-वाक्य
नामैकोनाऽशीतितमः सर्ग ॥७९॥

१. अ-परमः क्रुद्धा । २ रा ल_२-नास्ति ॥ ३ ल_२-च हनूमन्तम् ।
४ प्र-अन्यान् स ॥ ५. आ फ-आर्षे । ल_२-इति सु० । ६. च रा
प्र ल_२-औत्पातिकदर्शन । आ-लकापर्वण्यौत्पातिकदर्शनो । अ-लकाप-
र्वणि मन्त्रवाक्य ॥

[वं-८०]= [अशीतितमः सर्गः] =[दा-९]

ततो नि-कुम्भो रभसः सूर्य-शत्रुर निशा-चरः ।

१] सुप्त-घ्नो यज्ञ-कोपश् च महापार्थ-महोर्दरौ ॥१॥ [१

अग्नि-कोपश् च दुर-धर्षो रश्मि-केतुश् च वीर्य-वान् ।

२] इन्द्र-जिच्च महा-बाहुर बल-वान् रावणाऽऽत्म-जः ॥२॥ [२

प्र-घसोऽथ वि-रूपाऽत्तो वज्र-दंष्ट्रो महा-बलः ।^{१०}

३] धूर्त्वाऽत्तोऽथ प्र-हस्तश् च दुर-मुखश् चैव राक्षसः ॥३॥ [३

प्र-संभो वज्र-नाभश् च भूरि-वेगश् च राक्षसः ।

N] विद्युज्-जिह्वोऽथ त्रि-शिखो मेघ-वर्ण-धरस् तथी ॥४॥ [N

परि-धान् पट्टिशांश् चैव शक्तीः खड्ग-शूलाऽसि-मुद्गरान् ।

४] चापानिशितै-बाणानिखड्गांश् च वि-पुलांश् च शितांश् ॥५॥ [४

प्र-गृह्य परम-क्रुद्धाः समुत्-पत्य च राक्षसाः ।

५] तेऽब्रुवन् रावणं 'सर्वे प्र-दीप्ता इव तेजसा ॥^{१०}६॥ [५

अद्य रामं हनिष्यामः सु-ग्रीवं चैव स-लक्ष्मणम् ।

६] कृपणं चैव हनूमन्तं लंका येन प्र-धर्षितौ ॥७॥ [६

१. अ-भरसः । फ-नामा स । २. फ-शत्रुघ्नो । प्र ल_२-सुप्तज्ञो ।
३. अ-यक्षकोपश्च । ४. अ-महोदरः ॥ ५. फ अ-अग्निकेतुश्च । ६. फ-
रावणाग्रजः । ७. अ-नास्ति ॥ ८. ल_२-धूमाक्षोथ ॥ ९. अ-प्रहस्तस्य ॥ १०.
फ-पनसो । ११. आ-मेघवर्णः खरस्तथा । अ-मेघवर्णखरस्तथा ॥ १२.
अ-पट्टिशान्प्राशान् । १३. अ-शक्तिशूलानि मु० । प्र ल_२-शक्तिशूलासिमु० ।
१४. अ-न चापानि । आ फ च प्र ल_२-चापानि च । १५. आ-सर्वाणि ।
फ च बल_२-सवाणानि । प्र-सवाणानि । १६. आ फ च प्र ल_२-विमलान् ।
१७. आ फ च ल_२-सितान् ॥ १८. फ च रा प्र अ-परमः क्रुद्धः । १९. ल_२-
क्रुद्ध । २०. अ-नास्ति ॥ २१. अ-वयं । २२. अ-ससुग्रीव । फ च-सुग्रीव
सह । २३. च-त हनुमत । प्र ल_२-त हनूमन्त । २४. रा-प्रधर्षिता ॥

तान् गृहीतांऽऽयुधान् सर्वान् वारयित्वा वि-भीषणः ।

७] अब्रवीत् प्राऽञ्जलिर् वाक्यं पुनः प्रत्युप-वेद्यं तान् ॥ ८ ॥ [७

अभ्यु-उपायैस् त्रिभिर् भ्रातर्योऽर्थः प्राऽऽप्तुं न शक्यते ।

८] तस्य विक्रम-कालं तु कथयन्ति मनीषिणः ॥ ९ ॥ [८

प्र-मत्तेष्व् अभि-युक्तेषु दैवेनोर्प-हतेषु च ।

९] वि-क्रमास् तात सिद्धयन्ति परीऽऽक्षयं विधि-वर्त कृताः १० [९

अप्र-मत्तं कथं रामं वि-जिगीषुं बल-स्थितम् ।

१०] जात-क्रोपं सुदुर्-धर्षं प्र-धर्षयितुम् ईच्छसि ॥ ११ ॥ [१०

समुद्रं लंघयेद् यो वै घोरं नद-नदी-पतिम् ।

११] वधं हनुमतो लोके कञ्चिच्चिन्तयितुम् अर्हति ॥ १२ ॥ [११

बलान्य् अपरिमेयाणि वीर्याणि च निशा-चराः ।

१२] परेषां सहसाऽव-ज्ञा न कर्त्तव्या कदा-चन ॥ १३ ॥ [१२

किं च राक्षस-राजस्य रामेणाऽप-कृतं पुरा ।

१३] आ-जहार जन-स्थानाद् भीर्या यस्य यशस्-विनीम ॥ १४ ॥ [१३

१ च-गृहीत्वा० । २. अ-०वेशितान् । अ-०वेद्यं तान् । ३. रा-
 उवाच वाक्य वाक्यज्ञः शृण्वतां रक्षसामिदम् । प्र ल२-उवाच वचन धीमान्
 युक्तिमद्युक्तिकोविदः । च-नास्ति ॥ ४ अ-अप्युपायैस्त्रिभिस्ततो । फ-
 अभ्युपायैस्त्रिभिस्ततो । ५. फ अ-विक्रमकालांघ्नीन् । ६. च रा प्र ल२-
 नास्ति ॥ ७ आ-प्रथमन्तेष्वभियुक्तेषु । फ-प्रसङ्गेषु नियुक्तेषु । ८. फ-
 देवेनोप० । च-दैवेनाप० । ९. ल२-विक्रमस्यतिसिद्धयन्ति । अ-तात विध्यन्ति ।
 १० ल२-निरीक्ष्य । ११. रा-विवसकृताः ॥ १२. अ फ च रा ल२ प्र-
 बले स्थितम् । १३. अ-इत्थ ॥ १४ अ-हनुमतो लोके । रा प्र ल२-
 हनुमतस्तस्य । १५. अ-कर्तुं कस्तस्य लघ्यते । रा-न किञ्चिर्कर्तुमिच्छसि ।
 प्र-न कञ्चिर्कर्तुमर्हसि । ल२-न कञ्चिर्कर्तुमर्हति ॥ १६. अ-अपरिमेयानि ।
 १७. च-कथंचन ॥ १८. अ-तु सः । १९. अ-यस्य भार्या ॥

खरो यद् अति-वृत्तसं तु रामेण सम्-अरे हतः ।

१४] अवश्यं प्राणिभिः प्राणा रक्षित-तव्या यथा-बलम् ॥१५॥ [१४

राज-पुत्री-निमित्तं हि सु-महद् भयम् आ-गतम् ।

१५] तस्मात् सीता परि-त्याज्या कुलाऽर्थे नाऽत्र संशयः ॥१६॥ [१६

कुलं राज्यं च बन्धुंश् च लंकां चैव स-राक्षसाम् ।

१६] ऐश्वर्यं चैव दुष्प्राऽऽप्यं वीऽऽक्ष्य सीता प्र-दीयताम् १७ [N

न ते क्षमं वीर्य-वता तेन धर्माऽनु-वर्तिना ।

१७] वैरं निर्-अर्थकं कर्तुं दीयताम् अद्य मैथिली ॥१८॥ [१७

यावत् नाऽश्व-गजाऽऽकीर्णा बहु-राक्षस-संकुलाम् ।^९

१८] पुरी दारयते रामस् तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥१९॥ [१८

बल-वान् अस्त्र-विद् रामो यावत् ते राक्षसी चमूर्म् ।

[N] न वि-ध्वंसयते क्रोधं तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥२०॥ [N

यावत् लक्ष्मण-बाणौघैर् भिन्न-प्राकार-तोरणा । [N

१९] न भस्मी-क्रियते लंका तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥२१॥ [१९उ

प्र-सादये त्वां बन्धुस् त्वं कुरुष्व वचनं मम ।

१ आ-यद्यनिवृत्तस्तु । फ-यद्यतिवीर्यस्तु । ल_२-यद्यतिवृत्तस्तु ॥

२. अ-राक्षसराज च । फ च रा ल_०-राक्षसराज्य च । ३. अ-च सुदुष्प्राप्त ।

फ-यं च सुदुष्प्राप्य । रा प्र ल_२-चैव दुष्प्राप ॥ ४ च-ते न । ५ अ-

दीयतां तस्य ॥ ६. अ-जावल्लक्ष्मणबाणौघैर्भिन्नप्राकारतोरणा । ७. अ फ-न

भस्मीक्रियते । आ-पुरी दारायते । ८ अ फ-लंका । रा-यावत् ॥ ९ प्र ल_२-

पुरीम् ॥ १०. च प्र ल_२-लंकां । ११ अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ल_२-

विनश्येद्द्वै† पुरी लङ्का शूराः सर्वे च राक्षसा । रामस्य यदि पत्नी

सा न स्वयं प्रतिदीयते‡ । यावत्सुधोरा महती दुर्धर्षा हरिवाहिनी ।

* यावत्क्रन्दति नो लङ्का तावत्सीता प्रदीयताम् ॥ १२- रा-प्रसाधये । १३

अ-बन्धुस्ते । आ-च बन्धुस्थ ।

† च रा प्र-विनश्येद्द्वि । ल_२-विनश्यति । ‡ च-प्रतिदीयता । * च रा-नावस्कन्दति ।

२२] ब्रवीम्य् अहं हितं पथ्यं दीयतां तस्यं मैथिली ॥२२॥^३[२१

न ते क्षमं वीर्य-वता महौजसा

धर्माऽऽत्मना धर्म-परेण धीमता ।

निर्-अर्थकं वैरम् अ-मित्र-घातिना

२३] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२३॥^४ [N

पुंरी वि-शाला गज-वाञ्जि-शोभिता^५

प्र-भूत-रत्नां वरं-राक्षसैर् वृता ।^६

न चेद् ईयं नश्यति वानराऽर्दिता

२४] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२४॥ [N

महा-बलैः शंख-बलैः समा-हता

विशीर्ण-शस्त्र-ध्वज-वर्म-कार्मुका ।

पुरा रणे नक्षयति राक्षसी-चमूः

N] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२५॥ [N

पुरा रणे राघव-बाण-पीडिता

द्रवन्त्य् अमी शोणित-रक्त-मूर्धजाः ^७

निशा-चराः सं-यति वानराऽर्दिताः

२६] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२६॥ [N

— महेन्द्र-वज्र-स्वन-वेर्द्धनान् बहून्^८

१. अ-तात । २. च-नास्ति । ३. अ-नास्ति । ४. अ फ-पुरा ।
 ५. अ-गजराज० । ६. फ-पुरी तवेयं वररत्नशोभिता ॥ ७. फ-प्रभूतरक्षो
 वर० । ल२-प्रभूतरत्नाकर० । ८. अ-प्रभूतरत्नावरराक्षसा युता । फ-
 प्रभूतरत्नावरराक्षसैर्युता । ९. अ-अयं । १०. च रा प्र-०बलस्यास्त्रबलैः ।
 ११. च रा प्र-राक्षसाकुला ॥ १२. रा प्र-द्रवन्त्यनीशाः खलु रक्तमुद्रहाः ॥
 १३. अ-०स्वनमूर्जवर्चसम् । च रा प्र ल२-०मूर्जवर्चनम् ।

धनुर्-धरं कांचन-रत्नै-चित्रितम् ।

पुरा शरान् मुञ्चति वज्र-संनिभानं

[N] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२७॥^० [N

पुरा सु-घोरा हरि-वाहिनी पुरीम्

इमाम् अव-स्कन्द्य बलात् प्र-धर्षति ।

दुरा-धरां रावणं-बाहु-पालितां

२७] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२८॥^० [N

न ते वि-नश्येन् नगरी स-राक्षसा

सुदुर-लभं जीवितम् एव चाऽनर्घं ।

कुरुष्व सखं सुहृदस् त्व इदं वचः^१

२८] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२९॥^० [N

पुरा शरान् सूर्य-मरीचि-संनिभान्^२

नृपाऽऽत्मजोऽसौ नि-शितां सु-पर्वणः ।

सृजत्य् अ-मोघान् वि-विधान् वधाय ते

२९] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३०॥ [२२

इमां पैरि-त्राहि पुरीं स-राक्षसां

सम्-ऋद्धम् अन्तः-पुरम् अग्र-निश्चयं^३(१य) ।

त्वेद्-आश्रयं बन्धु-जनं च रावणं

१. अ च-धनुर्धरं । ल_२-धनुर्धर । आ-धनुर्धरः । २. अ-०नसूर्य-सन्निभम् । आ-०रत्नचित्राम् । फ-०रत्नचित्राम् । ३. रा प्र ल_२-शरान् रणे मुञ्चति रत्नसन्निभान् । ४. फ-नास्ति ॥ ५. अ-बलां प्रकर्षति । फ-बलात्प्र-कर्षति । ६. च-राघवः । ७. रा प्र ल_२-नास्ति ॥ ८. आ-एव वानरैः । अ-अथ रावण । ९. अ-प्रगृह्य । १०. फ-कुरुष्व त्वं सुहृत् तमेव च ? ॥ ११. प्र-नास्ति । १२. प्र-निशिताः ॥ १३. च-पुरी पाहि । १४. अ-अप्रनिश्चय । आ-अप्रनिश्चये । फ-अग्रनिश्चयनाम् । १५. फ-वेदाश्रय । १६. अ फ-भृत्यजनं । १७. च-वरावृता । फ-च राघवात् ।

- २९] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३१॥' [N
 त्यजस्व कामं सुख-धर्म-नाशनं
 भजस्व धर्मं कुल-कीर्ति-वर्द्धनम् ।
 प्र-सीद जीवेम स-बान्धवा वयं
- ३०] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३२॥" [२३
 ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं
 नामाऽशीतितमः सर्ग ॥८०॥

१ रा प्र ल_२-नास्ति । अनः परमधिकः पाठः-अ च प्र-पुरा
 शरैर्भास्कररश्मिसन्निभैः प्रसन्नधौतैः सुशितैः† शिलीमुखैः । महाहवे
 भस्म करोति राक्षसान् प्रदीयतां दाशरथाय मैथिली ॥ २. च रा प्र ल_२-
 कोप । ३ ल_२-बलकीर्ति० । ४ अ-सपुत्रबान्धवा. । ५. फ-नास्ति ॥
 ६. फ-आर्षे रामायणे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे ॥

† च-०धारैश्च सितैः । रा प्र-०धारैश्च सितैः ॥

[वं-८१]= [एकाऽशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

विभीषण-वचः श्रुत्वा धर्मोऽर्थ-सहितं तदा ।
 १] मन्त्रिभिः सह मेधावी मन्त्रयामास रावणः ॥१॥
 वाक्य-विद् वाक्य-कुशलो दृप्तो दृप्त-जन-प्रियः ।
 २] राक्षसाऽधि-पतिरे वाक्यं युक्ताऽर्थम् इदम् आ-ददे ॥२॥
 स्व-शक्ति पर-शक्ति च देश-कालौ च तत्त्व-तः ।
 ३] सम-ईक्ष्याऽऽरभते कर्म यं स बुद्धि-मतां वरः ॥३॥
 कर्मणाम् अन्तु-बन्धं च विदीत्वा सर्व-कर्मसु ।
 ४] अर्थोऽनर्थाऽनु-बन्धं च पर्य-र्षति स पण्डितः ॥४॥
 सुव्यवस्थित-मन्त्रेण पर-मर्माऽभिधातिना ।
 ५] भवितव्यं नरेन्द्रेण न काम-वश-वर्तिना ॥५॥
 ६] ऐश्वर्य-मद-मत्तेन सर्व-लोक-विमानिना ।
 १८] न हि धारयितुं शक्यं राज्यं चिरम् अन्-आमयम् ॥६॥
 यः कार्य-निश्चयं कृत्वा विषयान् विषयाऽधि-पः ।

१ रा अ-धर्मार्थ० । २ अ-हितम् । ३. रा-मन्त्रिभिस् ॥ ४ प्र-
 ०कुशलैः । ५ रा-०पति । ६ च ल_२ प्र ब म रा ल_१-अब्रवीत् ॥ ७ ल_१-
 देशकालौ । फ च-देशकालै । ८ च अ म रा ब प्र ल_२-सर्वशः । ल_१-
 सर्वतः । ९ प्र-समीक्ष्याचरते । १० रा प्र-यस् । ११ फ रा प्र-बुद्धि-
 रिहोच्यते ॥ १२ अ-स्वकार्यम् । १३ फ रा अ-अनुसम्बन्ध । फ-
 नुटितः पाठः । १४ रा अ-विदीत्वा । १५ फ च ल_१ ल_२ म प्र रा ब
 अ-अर्थमर्था० । १६ फ-यः पर्यस्यति । ल_१ ल_२ म प्र रा ब अ-च यः
 परीक्षेत् । च-पर्यस्यति । १७ रा-पडीत । ॥ १८ ल_१ म प्र फ ब च रा-
 परकर्मा० ॥ १९ च रा ब-०लोकविमानिना । म प्र ल_२ अ-०लोका-
 वमानिना ॥ २० आ-०विजय । २१. फ-०विषये ।

- १९] प्राप्सु कामयते लोके स राज्य-फलम् अश्नुते ॥७॥
 अर्थानर्थौ वि-मृशतां चेष्ट-मानेन निश्च-चितम् ।
 २०] भवितव्यं वि-शेषेण राज्ञा निखं कृताऽऽत्मना ॥८॥
 N] मु-चेष्टया महाऽऽत्मानः संततं वै वि-शेषतः ।
 N] अ-लक्ष्याः सर्व-भूतानां भवन्ति बहु-कारिणः ॥ १९ ॥
 अ-लक्ष्या हि यथा लोके व्योम्नि चन्द्राऽर्कयोर्गतिः ।
 २१] नक्षत्राणां ग्रहाणां च तथा वृत्तं महाऽऽत्मनाम् ॥ १० ॥
 यं च पन्थानम् आ-क्रम्य प्र-यांति मनुजेश्वरः ।
 २२] तेनेश्वराऽभि-यातेन पथा यांति ध्रुवं जनेः ॥ ११ ॥
 यथा लोके तथा राज्ञां वृत्ताऽनु-गमनं नयः ।

१ फ-प्राप्य । ल१ च रा प्र ब-आप्तु । ल२-आस्तु । २ फ-
 प्रापयते । ३ फ-काले । अ-वाक्य । ल२-लोकैः ॥ ३ फ-अथानर्थौ ।
 ल२-अर्थानर्थौ । ५ आ-विमृषता । च-विष्टषता । रा-विमृष्येत ।
 अ-विमृश्यत । ६ फ-चेष्टमानेन । अ-वेष्टमानेन । ल२-नैष्टमानेन ।
 ७. फ-निश्चित । अ-निश्चल । ८ प्र-भवितव्यमशेषेण ॥ ६. फ-चेष्टमानाः
 कृतात्मानः । च-चेष्टया हि महात्मानः । ब म रा प्र ल२-चेष्टयन्तो म० ।
 ल१-पूर्व विचार्य बुद्धये ? । अ-पूर्व विचार्य म० । १० फ च म रा प्र
 ल१ ल२-सद्वासद्वा । अ-शतत वै । फ च म रा प्र ब ल१ ल२-नास्ति ।
 ब-सद्वासद्वापि शेषतः ११ आ-अलक्षः । अ-अलक्षा । १२ आ-
 भवति । १३ रा च ब प्र ल१ ल२-नास्ति ॥ १४ ल१-अलक्ष्य ।
 १५ ल१-कथ । ल२-न वा । १६ आ-चन्द्राकयोर् । १७ च-प्रहणा ।
 १८ आ-वृत्त । १९ प्र रा ब ल१ ल२-नास्ति ॥ २०. च-प्रजातिर् ।
 २१ फ-तेन शूरप्रयुक्तेन । च-तेनेश्वरातिगीतेन । ब-नेश्वराभिगीतेन ।
 ल१ ल२ रा प्र अ-तेनेश्वराभिगीतेन । आ-तेनेश्वराभिजातेन । २२ फ
 ल१ ल२ रा प्र अ ब म-यान्ति ध्रुवं जनाः ॥ २३ ल१-राज्ञ । ल२-राज्ञौ ।
 २४ आ-वृत्तान्तानुगतो नयः । च-सद्वृत्तानुगतो नयः । च-सद्भूतागतो नयः ।
 ब-तदुद्धतानुगतो नयः । प्र-धर्माद्भूता ? गतो नयः । म-वृत्तान्तानुगतो नृपः ।
 ल१-भवेद्भूतो नयः । ल२ अ-भूत्वागतो नयः ।

- २३] बलस्य चतुर्-अङ्गस्य नायकाऽनु-गतो नयः ॥१२॥
 पर्शु-आप्तं चाऽप्य् अभि-ज्ञानम् इह स्वाऽधीनतां प्रति ।
 २४] यत् प्राऽऽप्तम् अपि वैदेही नैव मे स्पृशते मतिः ॥१३॥
 तत्र केऽप्य् अ-कृताऽऽत्मानस् तपस्वि-जन-धर्षणम् ।
 २५] गँहेरँस् तत्र मे बुद्धिर् इयं प्राग् एव निश्-चिता ॥१४॥
 तापसानाम् अलं-कारं व्रंतं धारयतां कथम् ।
 २६] बाण-चापाऽसि-हस्तेन वि-द्राव्या वने-चारिणः ॥१५॥
 ननु शान्ताऽऽत्मभिर् वाऽपि सर्व-भूत-दया-परैः ।
 २७] भवितव्यं फलाऽऽहारैर् निस्यं आश्रम-वासिभिः ॥१६॥
 सूक्ष्म-रक्ताऽवर-धरै तप्त-कुण्डल-धारिणी ।
 २८] का द्वितीया यथा सीता वसत्यं आश्रमं-वासिनी ॥१७॥
 केन नूपुर-निर्-घोषा (ः) सकलाऽऽभरण-स्वनाः ।

१ आ-नायकाङ्गगते । प्र-नायकानुगते । २ अ-नास्ति ॥
 ३ प्र-ज्ञानस्वामिह । ४ फ-तत्प्राप्त्यामपि । म रा ल_१ ब-तत्प्राप्त्यामपि ।
 प्र-तत्प्राप्त्यामपि ॥ ५ आ अ म-केचिक्कृता० च-के न कृता० फ-०तात्मान ।
 च-०तात्मा वस् । ६ फ-तपस्विजनमधर्मिणम् । च-०जनधर्षणम् ।
 प्र-तपस्वितेन मर्षणम् । ल_२ रा ब म-०जनमर्षणम् । अ-०जनममर्षणम् ।
 ७ फ अ-गहेयुस् । ८ ल_१-वै । ९ प्र-निर्मिता ॥ १० आ म-वने ।
 ११ अ च-धारयतां । फ प्र-धारयते । १२ आ-वनवारिण ॥ १३ आ-
 न तु शा० । प्र-नानुशा० । १४ फ ल_१ ल_२ च-०भिर्नाम । म रा ब-०भिर्नाम ।
 प्र-०भिर्ना ? न्व ? । अ-०भिश्चैव । १५ रा ब-नित्य आ० ॥ १६ च-
 ०धरास्तप्तकुण्डलधारिणा । १७ अ-भवत्याश्रम० । च-वसत्याश्रमवासिना ॥
 १८ फ-०निर्घोष । प्र-०निर्घोषः । १९ फ-कलत्राभरणस्वनाः । च-सुकलाभरणा-
 स्वना । अ-सुकलाभरणस्वना । ब-सुवर्णाभ० । प्र-स्वरक्ताभरणनिःस्वना ।
 म-सकलाश्राभरणस्वनाः । ल_१-सुवर्णभरणस्वनाः । ल_२-सुरक्ताः भरण-
 स्वनः ।

२९] श्रुत-पूर्वा मनुष्येण धर्माऽर्थ वसता वने ॥१८॥

तद् एवं धर्माऽऽचरणाद् विनि-वृत्तः स राघवः ।

३०] राक्षसानां वधं कृत्वा ते गतास् त्रि-दिवं पुनः ॥१९॥

६७] अ-तर्क्यम् अप्य् अ-निर्ज्ञेयं दैवं कर्म तु वि-लंघयेत् ।

अर्थाऽन्-अर्थ फलं लोके सर्व-प्राणिषु वर्तते ॥२०॥

७] तत्र यन् मानुषं कर्म तत् सर्वं सु-परीऽऽक्षितम् ।

यच्च वै मानुषाद् अन्यद् दैवं च तत् सम-ईक्षितम् ॥२१॥

८] सर्वे समनु-पश्यन्ति यां गतिं बुद्धि-चिन्तकाः ।

तां कृताऽन्तः प्रभुर् भूत्वा यथेष्टम् अप-कर्षति ॥२२॥

९] कथं वानर-मात्रेण लंका हीऽयं वि-गाहितम् ।

शक्यादैवाद् ऋते तस्माद् दैवं सु-महद् अद्भुतम् ॥२३॥

१०] वि-पन्नेषु अपि कार्येषु यथा मन्त्रां मह-बलाः ।

१ फ-श्रुतपूर्व । प्र-श्रुतपूर्वो । २ फ-धर्मार्थाश्रमवासिना ॥
 ३ प्र-तदैवं । ल_१ म ल_२-तदैव । ४ फ-श्रुत्वा । ५ फ रा अ-ध्रुव ॥
 ६ आ-अत्यर्थमथ निश्चित्य । फ च-अतर्क्यमपि निश्चित्य । म-अतर्क्य-
 मविनिश्चयेय । ७ प्र-दैव । ८ आ-कर्म सनातनम् । ९ अ-नास्ति ॥ १०
 म-यत्र । ११ च म-यत् । १२ रा-स परीक्षितम् । १३ आ फ-यथैव ।
 च म-यच्चैव । रा ल_१ ल_२ ब-यश्चैव । १४ आ रा-दैवता । १५ अ-
 अन्यदैव तत्प्रसमीक्षितम् । म-अन्यदैव तच्च समीक्षितम् । आ-अन्यदैवत तं ।
 च-अन्यदैवतत स० । ल_२ ब-अन्यदैव तश्च समीक्षितम् । ल_१ ल_२-दैव तश्चस-
 मीक्षितम् । १६ प्र-नास्ति ॥ १७ आ म-पूर्व । फ-पूर्व । १८ फ-मति ।
 १९ प्र ल_२-कृतार्थः । २० प्र ल_२-यथेष्टमपि । अ-यथेष्टमनु० ॥ २१ ल_२-
 चारणमन्त्रेण । २२ अ-विगाहितु । ल_२-विगाहित । २३ फ च-
 यस्मात्तस्माद् । आ-ह्यस्माद्दैव । अ ल_१ ल_२-तस्मादैव । २४ फ च-
 महद् ॥ २५ प्र-विषमेष्वपि । ल_२-विभन्नैष्वपि । २६ फ-चार्येषु ।
 २७ फ-यस्माद्भुत । च-यस्मान्मन्त्रो । अ ल_२-तस्मान्मन्त्रो । रा-
 यस्मान्मन्त्र । ब म-यस्मान्मन्त्रे । प्र-यस्मान्मन्त्रे । ल_१-यस्मान्मन्त्र ।
 २८ फ अ ल_१-महाबलः । ल_२-महाबला ।

अरयोऽपिवशं यान्ति तस्मान् मन्त्र-वशो नयः ॥२४॥

११] ब्राह्मणानां यथोक्कारः प्राऽधीतानां सदा भवेत् ।

मन्त्र-मूलाणि कर्माणि तथो रीज्ञां वि-शेषतः ॥२५॥

१२] गीयते हि यथा लोके श्रुति-मार्ग-प्रदर्शनम् ।

तद्-विधं कुरुते विद्वान् मन्त्र-कर्म-परिग्रहम् ॥२६॥

१३] योऽदृशैः सह मन्त्रं च परि-रक्षा च योऽदृशैः ।

रीज्ञां नय-वशान् मन्त्रः सर्वम् एतत् मुनिश्-चितम् ॥

१५] विपरीतं तैः सर्वं वर्जनीयम् इति श्रुतिः ॥२७॥

तस्मात् सर्वैर् गुणैर् युक्तैर् भवद्भिः सह मन्त्रणम् ।

१ ब प्र रा-०तस्मात्मन्त्र० । म च रा व प्र ल_१-मन्त्रपुरो जयः ।
 ल_२-०मन्त्रपुरो जयः ॥ २ अ-सदाकारः । ३ आ च रा ल_१ अ-प्रधीताना ।
 म ल_२-पठताम् । ४ फ-यथाभवेत् । च अ-यथा भवेत् । रा प्र ब-
 पुरोभवत् । म ल_२-पुरो भवेत् । ल_१-परो भवेत् । ५ रा-राज्ञा ।
 ६. फ-राज्यं । ल_१-राज्ञो । रा-चैव ॥ ७ फ-०मार्गः सनातनः ।
 च-०मार्गं प्रदर्शित । प्र रा ब म, ल_१ ल_२-०मार्गः प्रदर्शितः । ८ फ-तं विद्यात् ।
 अ-तदबुद्धि । आ म ल_१ ल_२-तद्विधः । ९ आ म ल_१ ल_२-
 यद्वत् । फ-धर्मत । १० फ-परिग्रहात् ॥ ११ ल_१ प्र रा-यादस् ।
 ल_२-यादशः । १२ फ-मन्त्र स्यात् । ब-मन्त्रैश्च । अ-मन्त्रेन ।
 १३. आ-०रक्षश्च । च-०रक्षात्मा । अ-०रक्षाश्च । १४ फ म-तादृशी ।
 च ल_१ प्र रा व ल_२-यादृशी । अ-यादृशा । १५ फ-राज्य ।
 रा-राज्ञा । १६ फ-०वशान्मन्त्राः । रा-०वशान्मन्त्रस् । ब-०वशात्मन्त्रः ।
 १७. रा-तद्वि निश्चितम् । ल_२-तद्विनिश्चितम् । अ-तस्मुनिश्चितम् ।
 १८. फ अ-विपरीतस्वतः । रा-विपरित । १९ फ अ-सर्वो । २० फ-
 वर्जनीय इति स्मृतम् । च-वर्जनीयमिति श्रुतेः । अ-वर्जनीय इति श्रुतिः ॥
 २१ आ-पूर्वै । म ल_१ रा व प्र ल_२-सर्वं । २२ ल_१ ल_२ ब-
 रा-युक्त भवद्भिः । म-युक्त भवद्भिस् । २३ प्र-सर्वमन्त्रण । ल_२-सर्व-
 मन्त्रिण । अ-सह मन्त्रिभिः ॥

- १६] तत्राऽयं सर्व-संक्षेपः श्रूयतां निश्चयो मम ॥२८॥
 ऐकं-मत्येन भवतां प्र-कुर्याद् रिपुं-बन्धनम् ।
 १७] कार्यम् एकाऽर्थतां दैवं मम चैव परस्य वा ॥ २९॥
 १८पू] विदित्वाँ मन्त्र्यतां मन्त्रः समं निश्चय-लक्षणम् ।
 N] मन्त्र-निश्चयम् आ-पन्नो वि-धास्ये यद् अनन्तरम् ॥३०॥

इंद्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-वाक्य
 नामैकाऽशीतितमः सर्गः ॥८१॥

१. आ-एकमत्येन । रा ब म-एकमन्त्येन । अ-एकमत्ये तु ।
 २. रा ब प्र म ल_१-भक्त्या च न कुर्याद् । अ-भवतांयः कुर्याद् । आ-भवतां न
 कुर्या । ३ आ रा ब प्र ल_१-अपि व० । अ-विप्रब० । फ-रिपुनिग्रहम् ।
 ल_१-रिपुवर्धनम् । ४ च ल_२ रा ब अ प्र ल_१ म-चैव । ५. च ल_१
 रा ब म-च । अ प्र ल_२-हि । ६ म-कार्यमनिश्चयमात्रो विधास्ये
 यदन्तरम् । फ-कार्यमेकार्थता चैव परेषां मम एव हि ॥ ७ फ-विचिन्त्य ।
 ८ रा-मन्त्रता मन्त्रस । अ-मन्त्रता । ९ आ-सामनि० । च-सवस्थे नि० ।
 ब-प्रमिक्षित सलक्षणः । प्र-समेत्य शुभलक्षणः । म-समैक्षत सलक्षणः ।
 ल_१-ससैन्य मम लक्षणः । ल_२-समालक्ष्य च लक्षणः । अ-सूक्ष्मलक्षण-
 लक्षितः । रा-तमैक्षत स लक्षणः ॥ १०. फ-इति रामायणे ॥

[वं-८१] = [द्यशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

३१३] अ-विह्वलश् च विद्यासु सं-युगेऽथे परा-क्रमे ।^३

प्र-हस्तः प्रथमं वाक्यम् ईदं वक्तुम् उपाऽऽददे ॥१॥

३२] यत् किञ्चिद् गुण-सम्पन्नम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनाम् ।

चेष्टितं सर्व-भूतेषु तद् र्राजंस् त्वयि वर्तते ॥२॥

३३] को हि नाम बलैर् युक्तस् तैस् तैर् एव महा-गुणैः ।

मन्त्र-मूलानि कर्माणि कुरुते त्वद्-ऋते नरः ॥३॥

३४] भवन्ति हि वि-शेषेण नित्यम् उन्मत्त-चारिणः ।

राजानः प्र-संभं लोके सं-रोषा इव हस्तिनः ॥४॥

३५] न हि किञ्चिद् अ-कर्त्तव्यं कृतं नाऽपि करिष्यसि ।

१. फ-अविहस्तस्तु । च-अविहस्तस्त्ववि० । रा प्र व म-अविहस्तश् । ल_१-अविहस्तः च । अ-अविहस्तः वि० । २. फ च रा प्र व म ल_१-सयोगेऽथ । अ-सयोगे च । ३ अत परमाधिकः पाठः-आ-को हि नाम बलैर्युक्तैस्त्वैस्त्वैरेव महागुणैः । पुनरुक्तश्चाथ इयपूर्वाधेन । ४. आ-इदमुत्तरमाददे । फ ल_२-इद शूत्रमाददे । व-इद शूर उपादधे । प्र-इद शूरमुपाददे । च रा म ल_१-शूर उपादधे ॥ ५ फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-सयुक्तम् । ६ आ-महात्मनः । ७ आ-तद् राज । फ अ-तत्सर्व । च-तद् राजन् ॥ ८ च रा व म ल_१ ल_२-को हि राजन् । प्र-को राजन् । ९ आ-युक्तैम् । व म ल_१ ल_२-युक्तः । १० रा प्र व म ल_१ ल_२-तैश्चैव ॥ ११. रा प्र म ल_१ ल_२-त्रद्विधो मन्त्रमूलानि कार्याणि । फ अ-मूलानि कार्याणि । १२ फ अ-राजात्मनि विभावयेत् । रा प्र म ल_१ ल_२-कुरुते नरः ॥ १३ फ-उत्तम० । व-उत्तम० । प्र-उत्तम० । १४. ल_१ अ-प्रथम । १५. फ-सुदोषा । व म-सरोष । ल_२-सरोषः । अ-सदोषा ॥ १६ फ ल_२-हि कश्चिद् । म-किञ्चिद् । १७. आ फ च अ-वापि । १८ आ फ-करिष्यति ।

- न ह्येवं-लक्षणाद् धर्माद् वि-चलन्ति नयाऽनु-गाः ॥५॥
 ३६] अथेमे सर्व-कार्येषु चत्वारः समुदा-हृताः ।
 उपायाः कार्य-सिद्धयर्थं तान् नि-बोध यदीऽच्छसि ॥६॥
 ३७] साम चैव प्र-दानं च भेदो दण्डश् च सर्व-शः ।^{१०}
 एते सर्वाऽऽत्मना राज्ञा प्र-योक्तव्या विधान-तः ॥७॥^{१२}
 ३८] तत्र साम प्र-योक्तव्यम् आर्येषु गुण-वत्सु च ।
 दानं लुब्धेषु भेदश् च शक्तितेष्व् इति निश्च-यः ॥८॥
 ३९] दण्डः स्तब्धेषु पापेषु नित्यं राजन् दुर्-आत्मसु ।
 ४०] अप-कारिषु नित्यं च सोऽयं शास्त्र-विनिश्चयः ॥९॥
 उपायांस् त्रीन् अति-क्रम्य तत्रैव-योगांस् तथैव च ।
 N] दुर्-बलेन तु रामेण वयं दण्डेन तर्जिताः ॥१०॥^{१५}
 ४१] न तु नाम वयं युक्तास् तेन सामाऽऽदिभिर गुणैः ।

१ फ-लक्षणो धर्मो विचरन्ति । रा-दक्षिणा धर्माद् वि० प्र-धर्मान्न
 चलन्ति । ल_२-धर्मान्न चलान्ति । २. ल_२-तथानुगा । रा-तथानुगा ॥ ३. प्र
 ल_२-लोकेषु । ४ म-चत्वारः । ५ रा-उपाया । ६ आ च रा-तन । ७. च-
 यदिच्छसि । रा व ल_१-यथेच्छसि ॥ ८ फ समश्चोपप्र० । आ-सामथानप्र० ।
 अ-साम चोषप्र० । ९ फ च-दण्डस्तथैव च । १०. च-नास्ति । ११. फ व
 म ल_१ ल_२ अ-विभागसः । रा-विभागसः । १२ प्र च-नास्ति ॥ १३ रा-तच ।
 १४. अ-प्रयोक्तव्य कार्येषु । १५. फ-गुरुव(म):सु । १६ च-सामवाथ प्रदान
 लुब्धेषु । रा-दानलुब्धेषु । ल_२-दान लोष्टसु । १७ आ-देयं स्याच्छक्तितेष्वितरश्च
 यः । फ व-भेदश्च संकि० रा-भेदश्च शंक० । प्र-शक्तितेष्वभिनिश्चयः ॥१८. ल_१-
 दण्डाः । १९ फ-तथैव । रा-स्तब्धेषु । अ-सत्येषु । २० फ अ-पाल्यस्तु ।
 च प्र रा व म ल_१ ल_२-पाल्यश्च । २१ फ अ-नित्यकाल । आ व ल_१-राजं ।
 २२ आ-अवकारिषु ॥ २३ आ अ-द्वेद्रथागात् । फ० तत्रवयोगंस् । प्र-दण्ड-
 योगांस् । २४ फ-दुर्लभा न तु । २५. रा-नास्ति ॥ २६ फ प्र म ल_१ ल_२
 अ-ननु । २७ फ-युक्तास्तथा । च-युक्तास्तेन ।

दुर्बलेन बलैर् युक्ताः सर्व-शस्त्रैः प्र-सा(दि)धितुम् ॥१॥^३

४२] दण्डम् तस्य तु पर्य-आप्त एतद् एवाऽत्र कारणम् ।

उपायांस् त्रीन् अति-क्रम्य यद् दण्ड-रुचिर् एव सः ॥१२॥

४३] एवं कृत्वा यथान्यायं दण्डस् तस्य तु साधकः ।

N] दण्डस् तस्य तु^३ योक्तव्यो ह्य अनु-रूपश्च सर्व-था ॥१३॥

सुखं चैव हि नो युक्तम् अनु-रूपं च सर्वदा ॥^४

४४] अथवा अस्य वैगुण्यं बुद्धेः प्रत्यादिशन्ति च ॥१४॥

सामाऽऽदीन अग्र-तः कर्तुं भवेद् युक्तं निर्दर्शनम् ।

४५] तत्राऽपि सु-महान् दोषः सर्व-तः प्रति-भाति मे ।

१. अ-०न च बलैर् । ब-बलैः । म ल_१-बलं । २. फ-सर्वे दण्डा-
प्रपीडिताः । च-सर्वयत्नैः प्रयाचिता । ब-सर्वयत्नैः प्रयाचिता । प्र-सर्वयत्न-
मुपाश्रितम् । म ल_१ अ-सर्वयत्नैः प्रयाचितुम् । म-सर्वशस्त्रैः प्रयाचन्त ।
ल_१-सर्वयत्नैः प्रयाचितुः । ३. रा-नास्ति ॥ ४ फ-श्वस्तस्यास्य । च प्र म
ल_१ ल_२-स्तवस्यास्य । ब-स्तवस्यास्य । अ-तस्माच्चास्य । ५. फ च प्र
ब म ल_१ ल_२ अ-पर्याप्तं । ६. फ-लक्षणम् । ७. रा-त्रीन् । ८. आ-यद्बु
चिरेव स । फ-यद्बुद्धेऽनुचिरे वशः । च-यद्बुद्धेः ह्यनु । ल_२-०२ एव स । ९. प्र ल_२-
यथा । १०. अ-ज्ञेयं । ११. आ ल_२-तस्यार्थसा० । प्र-नु कारणं । १२ आ-
हि मोक्तव्यो । रा-अनुयोक्तव्यो । १३. अ- नास्ति ॥ १४. आ-योक्तुं नोऽनु-
रूपं च सर्वथा । १५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । १६ फ प्र च ब
ल_२-अथासनवे० । ल_१-अथवासनवे० । रा-अथवा स तु । अ-अथवा
शरवै० । आ-‘अथवा अस्य’ इति सन्ध्यभाव आर्षं द्रष्टव्यः । १७ च ल_२-
बुद्धयेतत्प्रत्यादिशन्निव । रा- बुद्धयेत्प्रत्यादिशन्निव । म-बुद्धयेत्प्रत्यादिशन्निव ।
ल_१-बुद्धयेत्प्रत्यादिशन्निव । अ-बुद्धौ प्रत्यादिशन्निव । १८ फ ल_२ अ-सामा-
दीनामित् । च रा-सामादीनापि तत् । ब म ल_१-सामादीनापि तत् । प्र-
सामादिना न तत् । १९ आ-उक्तं नु द० । च-युक्तं द० । रा ब म ल_१-
युक्तं तु धर्षणम् । प्र-युक्तं यद्दर्शनम् । २०. फ-स महान् । आ-सुमहाशेषः ।
२१. आ फ च-सर्वशः ॥

४६पू] यत् परः सैहसा कुर्याद् वि-ग्रहं बल-वान् इवै ॥१५॥

N] शास्त्र-विद् वाक्य-कुशलः सुहृत् स-प्रतिभः शुचिः ।

कुले महति चोत्-पन्नो दूत एष सतां मंतः ॥१६॥

४७] विपरीत-गुणो राजन् रामेण प्र-हितश्च चरः ।

आत्म-कार्य-विघाताऽर्थम् अ-नर्थं सम्प्र-दर्शयन् ॥१७॥

४८] ईदृशस्य तंतैः कर्तुं कथं युक्तं भवेद् ईहै ।

युद्ध-काले सहायस्य बुद्धि-मोहांद् इहेश्वर ॥१८॥

४९] एवम् अभ्या-हितः श्री-मान् युद्ध-कालोऽयम् आ-गतः ।

चिरात् प्रभृति योर्धानाम् अनिशं युद्ध-कांक्षिणाम् ॥१९॥

५०] गदाश् चापाश् च खड्गाश् च नूनं परस्वधाश् च नः ।^{२१}

१ रा ब म ल_१ ल_२-पुनः । २. फ अ-सर्वथा कुर्यात्प्रसभं ।
 ३ फ-दूरविग्रहम् । अ-दूतविग्रहम् । रा-बलवान्निव ॥ ४ रा-कुशल ।
 ५. प्र च ल_१-सुहृत्सु० । रा-सुहृत्सु० । ब-शरत्सु० । आ-सुहृत्सु
 प्रतिभू । ६ फ च रा ब म ल_१ अ-एव । ७ फ-मतम् ॥ ८. म- विप-
 रीता गुणो । ९. आ-राज । प्र-राज्ञा । १० आ-प्रहितः स च । रा ब प्र
 म ल_१ ल_२-प्रहितश्च सः । ११ फ-अनर्थम् । १२ प्र च रा म ल_१ ल_२-
 तमपश्यता । ब-तमपश्यथा । १३ अ-नास्ति ॥ १४ आ रा प्र ब म ल_१
 ल_२-इदृशस्य । फ-ईदृशस्य (अस्माकम्) । १५ फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 च नो भर्तुं । १६ फ-कार्यं (युक्तं) प्रनाशनम् । च-कार्यप्रसंशनम् । रा-कार्यं
 प्रसंशनम् । प्र ब म ल_१ ल_२-कार्यं प्रशसनम् । १७ आ-मे रजनचिर । प्र-
 इहेश्वरः । च- इहेश्वर ॥ १८. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अभ्यर्थितः ।
 १९. ल_१ अ-युद्धकाले० । २० आ-यो धीमाननिशं । फ-युद्धानामानिस ।
 रा-लोकानाम् । प्र ब-योद्धानाम् ॥ २१ फ आ-गदा चापानि खड्गानि नून
 परस्वधाश्च नः । फ-गदाश्चापाणि खड्गाश्च शराः परस्वधाः शुभाः । च-गदा-
 श्चापाश्च खड्गाश्च नूनं परशकस्वनाः । रा ब म-गदाश्चापाश्च खड्गाश्च
 शराश्चैव परस्वधाः । प्र ल_२-गदा खड्गाश्च चापाश्च शराश्चैव परस्व(श्च)धा ।
 ल_१-गदापादाश्च चापाश्च नून शराश्चैव परस्वधाः । अ-गदाश्चापानि
 खड्गाश्च नूनं परमवस्तथा ॥

- युद्धेष्व् अ-मर्षम् ईच्छन्ति योधैर् विक्रम-भूषणैः॥२०॥
 ५१] सु-व्यक्तं तृषिता भूमिः शोणितं पातुम् इच्छति ।
 हतानां सं-युगेऽस्माभिर् वानराणाम् इहेश्वर ॥२१॥
 ५२] लक्ष्मणः सह रामेण सु-व्यक्तं शयनं गतः ।
 भविष्यत्य् अ-चिरे काले दुःस्वप्न-प्रतिबोधितं ॥२२॥
 ५३] कंबन्ध-विकटा भूमिः शोणितंऽऽर्द्राऽनु-लेपिता ।
 हतैर् योधैर् वि-दर्शनैर् नूनं हसितुम् इच्छति ॥२३॥
 ५४] व्या-देशः सर्व-योर्धनाम् अद्यैव क्रियताम् ईहं ।
 येन यैः सं-युगे रीजन् हन्तव्यो रिपुर् आ-हवे॥२४॥
 उद्-यताभिर् गदाभिश् च राक्षसैर् बाहु-शालिभिः ।
 ५५] रणस् ताल-वनाऽऽकारो भवत्व् अद्भुत-दर्शनः ॥२५॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-कण्डे प्रहस्त-वाक्य

नाम द्व्यशीतितमैः सर्गः ॥८२॥

१. म-इच्छन्तो । २ आ म-योधे । फ-योधै । अ-ये वै । ३ फ-
 ०शालिभिः । अ-०भूषणा । ४ रा-सुव्यक्त० । ५ ल_१-भृषिता । ६ ब-
 ०गेऽस्माभिः । ७ आ-इहेश्वरः ॥ ८ आ म-भविष्यत्यधिकं । च रा प्र ब म
 ल_१ल_२-भवित्वायधिक । अ-भवित्यसधिकं । ९ म-समये । अ-कालं ।
 १०. आ-०बोधनः । च रा ल_१-०बोधत । अ-०बोवनं । ११ फ-भेदोस्थिवाहेता
 च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०विकचा । १२. फ-शोणिताभानुलेपना । च-शोनि-
 वादानुलेपना । रा ब-शोषितार्द्रानुलेपना । प्र म ल_२ अ-शोणितार्द्रानुलेपना ।
 ल_१-शोणितानुलेपना । १३ फ-निर्दशनर् । च-विदर्शनै । १४ फ-
 ०शूराणाम् । रा च प्र ब म ल_१-०देशानाम् । १५ प्र ल_२-इति । १६ प्र रा
 ब म ल_१-नः समरे । अ-न स० । १७ आ-राजं । १८ फ च रा प्र ब म
 ल_१ ल_२ अ-आगतः । १९ प्र-उदिताभिर् । २० रा ब ल_१-ब्रलशा० ।
 २१ फ-रण । २२ ल_२-०वणाकारो । फ-०वनाकारं । २३ आ-भवत्य् ।
 फ-०दर्शनम् ॥ २४ फ-प्रहस्तमन्त्रो । २५ रा-त्र्यशीतितमः सर्गः ॥

[वं-८२] = [त्र्यशीतितमः सर्गः] = [दा-N]

- महा-बुद्धिस् तु युद्धेषु यातु-धानोऽब्रवीद् वचः ।
 १] इदं मति-मतां मध्ये मति-युक्तो महोदरः ॥१॥
 वि-संपष्टं राज-चन्द्रेण बुद्धि-रश्मि-मयं महत् ।
 २] यद् उक्तं तद् वचः सर्वं सं-दिश्यम् इव भाषितम् ॥२॥
 संस्कृतं हेतु-सम्पन्नम् अर्थ-वच् च यद् उक्त-वान् ।
 ३] प्र-हस्तो वचनं सर्वं दिष्ट्या मत्य-एकतां गतम् ॥३॥
 ममाऽपि वचनं राजनं ब्रुवतः श्रोतुम् अर्हसि ।
 ४] प्राग् एव तु त्वया बुद्ध्या यद् वि-मृश्य परीऽऽत्तितम् ॥४॥
 सर्वेषाम् एव नः सर्वम् एतत् सु-विदितं यथा ।
 ५] भिन्नैर्यन्त्रिभिर् मन्त्रो नान्योऽन्येनाऽभिसं-हितम् (१तः) ५
 सं-हता ह्य अभि-वर्त्तन्ते प्रीति-योगात् परस्परम् ।

१ आ- बुद्धिश्च यु०। च-बुद्धिस् तु यु०। रा-० बुद्धिस्सुयुद्धेषु । ब ल१ ल२-
 ० बुद्धिः सुयु०। प्र-० बुद्धिः स यु०। २ आ-जातुधानो यशस्करः । फ-जातुधानो०।
 ३. आ-प्रत्युवाच । प्र रा ब ल१ ल२-युक्तियुक्त ॥ ४ ल१-विसष्टं । ५. म-
 ० रश्मिमय । ६. आ-संदिग्धमिव । च-दिग्धमिव ॥ ७ अ-सस्तुते ।
 प्र-संस्कृतं । च-संस्कृतं हि तु । ८. च रा ब म ल१ ल२-युक्त । प्र-यत् ।
 ९. आ-दिष्ट्या मध्ये तथागतम् । फ-दिष्ट्या मे श्रोत्र(क) ता गतं । रा ब-
 दिष्ट्या मध्ये एकतां गतं । प्र-दिष्ट्येकतां गत । ल२-दिष्ट्यात्येकता गताम् ।
 अ-दिष्ट्यात्येकतां गतम् ॥ १० आ-राजं ब्रुवतः । ल१-राज ब्रुवता ।
 फ-राजनं वदतः । प्र-राजन्भवतः । ११. च-अर्हति । १२. फ-महाबाहो ।
 प्र च रा ब म ल१ ल२-मया बुद्ध्या । अ-तथा बुद्ध्या । १३ म-यदि मृष्य ।
 फ प्र ल१ ल२-यद् विमृष्य । १४. ल२-० तुम् ॥ १५. ल१-सुविधितं ।
 १६ रा-मया । १७ फ-भिन्नै योग त्रिभिर् । १८ आ प्र च रा म ल१-
 मन्त्रमन्योन्ये० । फ-मन्त्रो नान्योन्यं नाऽभि० ॥ ल२-० नाभिसयुतम् ॥ १९.
 आ-ह्यभिवर्त्तते...त् । रा ब म ल१ ल२-ह्यति० । २०. प्र-प्रति० ।

- ६] भिन्ना नैकाऽर्थतां यान्ति कालेष्व् अ-सुहृदो यथा ॥६॥
 ७पू] परस्पर-मतै राजन् इह चित्ताऽनु-वर्त्तिभिः ।^३
 N] भवत्य् आ-प्यायितो मन्त्रस् तर्द्-भेदः प्रसम्-ईक्ष्यताम् ॥७॥
 ७उ] अ-विभिन्नस् तु राजेन्द्र भवत्य् एकाऽर्थतां प्रति ।
 यदि निश्-श्रेयसो मन्त्रस् तर्द् परं भूति-लक्षणम् ॥८॥
 ८] एवं मन्त्रस्य भेदश् च सं-घातश् च न शोभनः ।
 उभांश् एतौ महा-बाहो त्याज्यौ मन्त्र-विनाशनौ ॥९॥
 ९] हेतुंलं भज्ज-मानो हि स-विशेषं परीऽक्षितः ।
 सु-श्रावितो वि-शुद्धत्वं मन्त्रैः समुप-गच्छति ॥१०॥

१ आ ल_१-नैकार्यतां । अ-नैकार्यसयान्ति । ल_२-नैकार्यता ।
 २. आ च रा प्र ब ल_२-कालेषु सुहृदो । ल_१-कालेषु प्र (? अ) हृदो ।
 अ-लोकेषु सुहृदो ॥ ३ आ म ल_१-परस्परमते राजन्निह चि० । फ-अम्योन्य
 स गतो (परस्परमत) राजन् वृत्ता श्रेतुमर्हसि । ४ आ-तवात्या-
 प्यार्पितो म० । फ-भवत्याख्यायितो म० । च-भवत्याख्यायि मत्रो न भेदः ।
 रा ब-तवात्याख्यापितो मत्रो न भेदः । प्र-भवत्याख्यायितो मत्रो न भेदः ।
 म ल_१ ल_२-०तो मत्रो न भेदः । अ-भवत्याख्यायितो म० । ५ फ च रा
 प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०ईक्ष्यते ॥ ६ ब-नः श्रे० । ल_१-निःश्रेयसो ।
 ७. रा च ब म ल_२-तद्भेदो हि भयावहः । प्र-तद्भेदो हि भयात्ततः ।
 ल_१-त भेदो हि भयावहः ॥ ८ आ प्र-मन्त्रश्च । अ-मत्र सुभेदश्च । ९ म-
 समूहतश्च । ल_२-सघातश्च । अ-सघातश्चुभशोभनः । १०. ल_१-उभाते ता ।
 ११. ब-०बाहौ । १२ आ ब अ त्वाष्ट्रौ । ल_१-त्याज्यो । १३. रा ल_२
 ०विनाशिनौ । फ-०विनाशिनौ । अ-०विनाशनैः ॥ १४ फ-हेतुं तु ।
 च रा प्र म ल_१ ल_२-हित तु । ब-हित हि । १५. प्र-त्यजमानो ।
 अ-भुजमानो । १६ आ च रा म ल_१ ल_२ प्र-परीक्षितुम् । ब-
 परीक्षितम् । १७ फ-आश्रावितो । च रा ब ल_१ ल_२-सुश्रावितस् ।
 प्र-आश्रावितस । अ-सुश्रावित । १८. च रा ब ल_१ ल_२-तु शुद्धत्वं ।
 प्र-तच्छुद्धत्वं । अ-विशुध्यर्थ । १९. अ-मत्र ॥

- १०] युद्ध-कालम् इमं सर्वे वयं विद्मः स-कारणम् ।
 बुद्धि-मद्भिर् वि-चेतेव्यं तस्माद् राजन् बलाऽबलम् ॥११॥
 ११] के वयं के परे युद्धे कानि प्र-हरणानि च ।
 देश-काल-बलं किं च किं च केषां सुखाऽऽवहम् ॥१२॥
 १२] परे च निरधि-ष्ठानाः साऽधि-ष्ठानाश् च यद् वयम् ।
 एषं चाऽप्यं अधिकोऽस्माकं गुणैः श्रीमान् महीयते ॥१३॥
 १३] रत्नसां रजनी-कालैः सं-युगेषु युयुत्सताम् ।
 तस्माद् राजन् निशो-युद्धे जयोऽस्माकं न संशयः ॥१४॥
 १४] तत्रै योधैर् युयुत्सद्भिः शस्त्राणि क्वचानि च ।
 र्थत्वेन महता राजन् उपाऽऽज्यानि विशेष-तः ॥१५॥
 १५] क्षेत्राणां कौरणं हेतु-गुण-भूतं गुणाऽऽवहम् ।
 मेतश्(१तं)चाऽभ्य-अधिको (१कं)युद्धे चौरित्रं महताम् इव १६
 १६] एवं देशैश् च कालश् च शक्तिश् च बहुभिर् गुणैः ।

१. प्र ल_२-सर्व । २. च-बुद्धिमद्विमद्भिर्विचेतव्यं । ३. आ-
 विद्यान्महाबलम् । अ-विद्याद्बलावलम् । ४ ल_१-नास्ति ॥ ५. आ-पदे ।
 ६. आ फ-०बलः । ७. फ-कश्च तेषां किं च । रा-किंचित् किं च केषां ।
 प्र-किंचित् केषा किञ्चित् । आ-कश्चित् केषां किंचित् । ल_१-किंच केषा । ल_२-
 किञ्च केषा किञ्च । अ-किंचित्केषां चापि ॥ ८. म-०ष्ठानः । आ-०ष्ठानाः ।
 ९. प्र-एव । १० आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-चाभ्यधिको० । ११. आ च-
 गुणं । १२. प्र-श्रीमन् । १३. फ-महामते । च रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-
 महीयते ॥ १४ रा-०कालं । १५. अ-निशायुद्ध कर्तव्यं सुमहत्प्रियम् ॥
 १६. ल_२-युयुत्सुद्विस्तत्र योधैः । च-०र् युयुत्सुद्विः । १७ आ-वचनानि ।
 १८ रा-यत्नेन । १९. आ-उपास्यानि वि० । फ-उपाधार्यान्यशेषतः ।
 च-उपाज्यानि वि० । २० अ-नास्ति ॥ २१. फ अ म-कर्तृणां । २२ म-करणं ।
 २३ प्र च ब म-हेतुर् । २४ रा-मत्रश्चाभ्युधिको । व ल_१ ल_२-नत्रश् च० ।
 फ-मतश् चाप्यधिको । प्र-मन्त्राश् चा० । अ-०श् चाभ्यधिकः । २५. फ-
 चारित्रानि । च-चारित्र्य । ल_१-चारित । ल_२-चरित्र्यं ॥ २६. प्र म ल_२-
 देशश्च कालश्च । २७. रा प्र ब, म ल_१ ल_२-राजन्वै ।

- भवत्य् अधिकर्म अस्माकं मन्त्र-पूर्वं परीऽऽत्तणात् ॥१७॥
 १७] शस्त्राणां कवचानां च कृत्वा सम्यग् उपाऽर्जनम् ।
 युद्धम् एवाऽभि-गच्छामो नयाद् गुण-समन्वितम् ॥१८॥
 १८] नि-कृत्तानां रणे तावद् वानराणाम् इहेश्वरं ।
 पिबन्तु रुधिरं साधु राक्षसाम् तृषितां इव ॥१९॥^१
 १९] राघवस्य रणे तावद् रण-शौण्डैः समाऽऽहतम् ।
 भवत्य् अति-रथैः^३ क्षिप्रम् आननं क्षत-जोत्तितम् ॥२०॥
 २०] अ-भयं याच-मानैस् तुं वि-क्षतैश् च सहस्र-शः ।
 वानरैर् लक्ष्यतां भूमिः किञ्चित् प्र-व्यथिता यथा ॥२१॥
 येन व्य-ऊहेन वा व्य-ऊहं योद्धव्यं वा यथा त (?य)था ।

१. आ-भविष्यत्यधिकोऽस्माकं । च-भवत्यत्यधिकोऽस्माक ।
 अ-भवत्यत्यधिकम् । २. अ- मन्त्रपूर्वपरीक्षितम् । आ च रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-०र्व परीक्षण ॥ ३. आ- भयाद् । च-नयगु० । रा-नयो ।
 ल_२-यावद् ॥ ४ आ-निकृतानां । रा-निकृतानि । ५. आ-इहेश्वरः ।
 ६. रा-वानरास् । ७ ल_१-त्यषिता ? । ८. प्र ल_२-इह । ल_१-वह ? ।
 म-इव (इह) । ९ ब-नास्ति ॥ १०. अ-राघवस्तु । ११. फ-राजन् ।
 १२. रा-शौण्डै समाहितां । अ-शौण्डः समाहत । प्र-शौण्डसमाहतं ।
 १३. आ-भवत्यति० । रा-भवन्त्यतिरथेः । १४. फ-वीरैर् ।
 १५ फ-क्षतजोभितं । रा-क्षतगोक्षित ॥ १६ फ अ-मानैश्च । १७ फ
 रा-विक्षतैश्च । ल_१ ल_२-विक्षितैश् । अ-विक्षिसैश्च । १८ ब-वानरैः ।
 फ च प्र म ल_१ ल_२-वानरै । १९ आ-भक्षता । अ-लक्षिता ।
 २०. फ-कचित् । २१ फ-प्रव्यथितैर् । च ब प्र ल_१ ल_२-प्रकथिता ।
 रा-प्रकथिता । म-प्रक (व्य) थिता । अ-प्र . . व्यथा ॥ २२ आ रा प्र ब
 म ल_१ ल_२-यदि व्यु० । च-यदि व्यूहेन । २३ आ-व्यूहं । फ-योद्धव्यं । २४
 फ-वृथमत्र यथा० । आ-०व्य चायथा० । अ-०व्य च यथा ।

२१] तद् इहाऽद्यैव सर्वैस्^२ तैः सै^(१सं) मन्त्रयितुम् अर्हसि ॥२२॥

अ-शक्यः सागरम् तर्तुम् अ-प्रघृष्या पुरी तथो ।

N] रथो ह्यर्था गजां मायां ज्ञातयश् चोऽपि नोऽधिकं(ः) ॥२३॥

इत्याषे रामायणे सुन्दर-काण्डे महोदर-वाक्यं

नाम व्यशीतितमं सर्गं ॥८३॥

१. रा-इहायैव । २ फ अ-नः सर्वे । च रा प्र-नः सर्वे । म ल_१-
नः सर्वैः । ३ आ-स मन्त्रणम् इहाहंसि । फ-तुम् अर्हस्य ? । रा-सम-
न्त्रणमिहाहंसि । च ब-स (स)मन्त्रणमिहाहंसि । प्र-स मन्त्रिमिहाहंसि ।
म-सः मन्त्रणमिहाहंसि । ल_१-समात्राणमिहाहंसि । अ-समत्रितुमिहाहंसि ।
४ रा-तत्र । ५. अ-गजा । ६. च-हयो । ७ आ-गजामत्या । ल_१-
गजसेना । अ-माया । ८. रा-ज्ञातयश् । ल_१-जातयश् । ९ अ-च हि ।
१०. आ-बोधिकम् । रा-नो अधिकम् । प्र ब ल_१ ल_२ अ म-बोधिकम् ।

[वं-८३]= [चतुरशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

बृहस्पतेः समो बुद्ध्या सम्-अरे च दुरा-सदः ।

१] वि-रूपाऽक्षो रणोऽपेक्षो वचनायोप-चक्रमे ॥१॥

पदाति-रथ-नागाऽश्वैर् व्य्-ऊह्यते सम्-अरे बलम् ।

२] राक्षसानां भुजाः पीनाः सर्वम् एतच्च चतुष्टयम् ॥२॥

३पू] व्य्-ऊह्य व्य्-ऊह्योत्तरां सेनां बाहुवैः परि-धोपमाः ।

N] शास्त्र-तः सम्-अरेऽस्माभिः सु-व्यूहांः शकटाऽऽदयः ॥३॥

३उ] न नि-वर्तितुं मे अर्हन्ति वि-ततो बाहु-वांगुराः ।

N] अस्माकम् असि-हस्तानां वागुरी इव वानराः ॥४॥

स्थैर्यं चलित-चित्तेषु वानरेषु न विद्यते ।

१. प्र रा ब ल_२ अ-बृहस्पतिसमो । २ आ-विरूपाक्ष्यो रणापेक्ष्यो ।
फ-विरूपाक्षः समापेक्ष्यो । म-विरूपाक्ष र० ॥ ३ आ-०नागाश्च व्यूह्यते ।
फ-०नागाश्च व्यूह्यताम् । ब रा च-०नागाश्च व्यूह्यताम् । ल_१-०नागैश्च
व्यूह्यताम् । प्रम ल_२अ-०र व्यूह्यताम् । ४. रा-भुजा पीनास् । ब-भुजा पीना ।
५ रा-एव ॥ ६. फ-बृहव्यूहोत्तरा सेना । च-व्यूहं व्यूहोत्तराप्सना ।
प्र रा ब ल_२-व्यूह व्यूहोत्तराशाना । म-व्यूह व्यूहान्तरगता ।
ल_१-व्यूह व्यूहोत्तरादी ता । अ-व्यूह व्यूहोत्तरा सेनां । ७ अ-बाहुभिः ।
८. आ फ म ल_१ अ-परिधोपमाः । ९ आ म ल_१-शास्त्रताः ।
च रा प्र-शास्त्रताः । ब ल_२-शास्त्रत. । १० फ-सव्यूह० । च-
सुबुद्ध्याः । रा-सव्यूहाश् । म-सुव्यूहा (स्वभ्यस्ता) । ल_१-सव्यूर्या ।
११ ब-शाक० । ल_१-शकजादयः । ल_२-सकटादयः ॥ १२ आ च म-
निवर्तितुमिच्छन्ति । फ-निर्वर्तयितुमर्हन्ति । रा ब ल_१-निवर्तितुमिच्छन्ति ।
१३ प्र-चितता । १४. आ-बहुराक्षसाः । फ रा-बहुवा० । ल_१-बहु-
वाद्गुणाः । १५. रा-अपि ह० । १६ आ-वागुराम् ॥ १७.
आ-०वित्तेषु ।

- ४] न च नश्चल-चित्तत्वम् अस्ति यद् वानरेष्व् इहै॥५॥
 गर्जिताऽऽस्फोटितैस् तत्र बाहुभिः स-कर-स्वनैः ।
 ५] अन्-अवस्थित-चित्तानां द्रवन्तीं पश्य वाहिनीम् ॥६॥
 राक्षसैर् नि-हतानां च शरीराणि वि-भाग-शः ।
 ६] दृश्यन्तां वानरेन्द्राणां प्र-सुप्ताः कलभा इव ॥^{१२}७॥
 बाहुभिः पीडिताः सन्तु सम-अरे सर्व-वानराः ।
 N] रात्र्य-भन्तेषु वि-शुद्धाऽऽस्याः कमलानाम् इवाऽऽकराः ^८१६
 राक्षसाऽम्भसि मग्नानां शरीराणि वि-भाग-शः ।
 ६] दृश्यन्तां वानरेन्द्राणां पुत्रा इव वि-सर्पिणः ॥९॥
 शिला-मध्य-गताः सन्तु समर-स्था हि^१ वानराः ।
 ७] मेवाऽन्तर-विनिर्मुक्ताः सुप्ता इव रवि-प्रभाः ॥१०॥
 ८पू] ताडितानां वि-शीर्णाश्च^३ चै वि-मला दन्त-पंक्तयः ।
 N] वानराणां प्र-दृश्यन्ते(न्तां)भुवि ता दन्त-राशयः ॥११॥
 N] यथा तुषार-निर्मुक्ताः कीर्णा इव रवि-प्रभाः ।
 ८उ] वानराणां प्र-दृश्यन्तां तुषार-निकरा इव ॥१२॥

१. फ च प्र ब म-निश्चलचि० आ ल_१-नः खलु चिन्तत्वम् । रा-
 निश्चितचि० २. रा-य वानरे बले । फ च प्र ब म-यद् वानरे बले । ल_१-
 यद् वानरबले ॥ ३. आ-०स्फोटितस । ४. आ-शकर० । प्र-सकराबुजैः । म-
 सुकर० । ५. आ-०चिन्ताना द्रवन्ती । च-भ्रनां द्रवन्ती । ६. अ-
 चिन्त ॥ ७. रा-शरिराणि । ८. आ-विभागसः । ९. फ-दृश्यता । १०. रा-प्रमत्ता ।
 ११. फ-करभा । १२. आ ल_२-नास्ति ॥ १३. अ-बाहुभ्यां । १४. रा-
 सन्तः । १५. म-सर्वे वा० । १६. आ रा च प्र ब म ल_२ ल_१ अ-नास्ति ॥
 १७. अ-मग्नार्कश० । १८. अ-दृश्यते । आ-दृश्यतां ॥ १९. अ-सुवानराः ।
 २०. फ-०विनिर्मुक्ता । २१. फ-विस्तृता । अ-कीर्णा । २२. अ-
 ०प्रभा ॥ २३. आ-विशीर्णाश्च । फ-विशीर्णास्तु । रा-विशीर्णाच्च । अ-
 विशीर्णा सुवि० ॥ २४. आ फ च रा व प्र म ल_१ ल_२-नास्ति । २५.
 ल_१-प्रदृश्यन्तां ।

तत्र तत्र च राजेन्द्र वानरैर् नि-हतैश् चितौ ।

९] भवत्य् अधिकम् आ-लक्ष्यो वाल्मीके-शमलैः(ले)वभूः ॥१३॥

राक्षसानां तु युद्धेन भवन्त्वं अद्य रंणाऽजिरे ।

१०] आहार-कलिताः सर्वे युगपत् ऋष्य-भोजिनाम्(ः) ॥१४॥

शिलाभिश् चैव मुक्ताभिर् वानरां विनि-पातिताः ।

N] लक्ष्यन्तां रंण-भूमि-ष्ठाः सं-सक्तौ इव पर्वताः ॥१५॥

रात्तसैर् वि-हताऽगांश् चै वानरांः प्र-स्थितां भुवि ।

१२] रुधिर-प्रस्रवैः संन्तु गैरिकाणाम् इवांऽऽकराः ॥१६॥

अस्माकं सम्-अरे तावन् नि-शिताः शस्त्र-पाणयः ।

१३] शत्रुभ्यो जीव-पुष्पाणि प्र-चिन्वन्तु वनाद् इव ॥१७॥

१. रा-तत्ते । २. अ-हि । ३. अ-चिरात् । ४. व-भवत्वधिकमा० ।
 ल_१-भवत्वधिकमालक्ष्य । प्र-०कम् आलक्ष्य । रा-०कमालाक्ष्या । फ-
 भवत्वधिकलक्ष च । ५. रा प्र ल_१-वाल्मीकश० । आ-वाल्मीक-
 शकलेव । ६. ल_१-मुः ॥ ७. फ-नास्ति । ८. फ-यु (सु)द्धेयु ।
 ९. आ अ-भवत्यद्य । १०. प्र व म ल_१ ल_२-रणाजिरे । ११. रा अ-
 ०कलिता ॥ १२. आ-वानरैश्च नि० । रा प्र व म ल_२-वानराश्च नि० ।
 ल_१-विनिपातितः । १३. रा-लक्ष्यते । आं फ प्र म ल_१ ल_२-
 लक्ष्यतां । १४. फ-०भूमिष्ठा । च व-०रभूमिस्थाः । रा प्र म ल_१ ल_२-
 ०भूमिस्थाः । १५. फ-संशक्ता ॥ १६. आ-विहतागानां । फ-विहि
 (ही)ता० । रा-निहतागानां । म प्र व ल_१ ल_२-निहता० । १७.
 आ च अ-व ल_१-वानरप्रस्तरा । फ-वानरां प्रस्तरा । रा-वानरा प्रस्तरा ।
 म-वानरप्रस्तरां । १८. ल_२-प्रस्थितैः । फ-प्रसैर् । १९. फ-भूरि (वार्पि) ।
 रं० आ-शतशः शस्त्रविक्षताः । फ-वानराः विनिपातिताः । च व म अ-
 गैरिकाणाम् इवां प्र-०णाम् इवाकरं ॥ २१. अ-तं च निश्चिताः । आ च रा प्र व
 म ल_१-तावन् निश्चिताः । २२. आ अ-शास्त्रपा० च-०स्त्रपाणय । २३. आ-
 ०पुष्पानि । फ च-०पुष्पानि । २४. आ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-विचिन्वन्तु ।
 २५. आ-नगां । फ-वनात् । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-नगाद् ॥

- उद्-भृतं धूम-संकाशं रण-मर्दन-जं रजः ।
 ११] शत्रूणां प्र-शमं यातु हतानां शोणिताऽम्बुना ॥१८॥
 सम्-अरे वानराः सन्तु शत-शैः शस्त्रैर्विज्ञताः ।
 १४] शोणिताऽम्बु-परिक्षेपाः स-निर्यासा इव द्रुमाः ॥१९॥
 हतैः शत्रु-शरीरैश्च शतशोऽथ गर्ताऽसुभिः ।
 १५] भाराऽऽर्त्ता भूमिर् अस्त्व आंशु क्रियुकाऽऽकर-सन्निभा ॥२०॥
 व्या-देशः क्रियतां तावन् मम वीर्याऽभि-मौनिनः ।
 १७] यस् तस्मिन् प्र-वरः शत्रुर् हन्तव्यः सम्-अरे मया ॥२१॥
 तं च गत्वा वधिर्ष्यामि यंश्चैनम् उष-गच्छति ।
 १८] भविष्यन्ति द्विषन्तो नो^{२०} ये च तस्य पदाऽनु-गाः ॥२२॥
 शाखा-भृगाणां सम्-अरे शरीरैः पश्य भू-तलम् ।
 १६] वायुना कर्णि-कराणां वनम् उन्न-मथितं यथा ॥२३॥
 इत्यार्षे रौमायणे सुन्दर-काण्डे विरूपाक्ष-वाक्ये नाम चतुरशीतितमः सर्गः ॥८४॥

१ फ-उद्धृत । रा-उद्धृतभू० । ल१-तद्धृत । २. फ प्र ब ल१ ल२ अ-रणसमर्दन । च रा-रणसमर्दन । म ल१-रणसमर्दन । ३ रा-ध्यातु । ४ च-हताना ॥ ५ रा-शतशश्चास्त्रवि० । फ-०शः शस्त्रपीडिताः । ल१-०शः शस्त्रविक्षिताः । ६ अ-०परिक्षेपात् । फ च रा प्र ब म ल१ ल२-०परिक्षिप्ताः ॥ ७ आ च-०शरीरैः । ८. च रा-गताऽऽसुभिः । ९. ल१-भारान्तु । प्र म-भारान्ता । १० फ-भू विरस्यास्तु । आ ल१-भूमितस्त्वशु । अ-भूमिरस्त्वाम् ॥ ११ आ ल१-क्रियुकाकारपन्निभाः । फ-०रसन्निभाः ॥ १२ च रा प्र ब म ल१ ल२-आदेशः । १३. रा प्र-०मानिना । १४ आ-शत्रुं रा प्र ब म ल१ ल२-शत्रुत्स । १५ रा प्र ब म ल१ ल२-हन्तव्यो । १६ फ अ-स मया रणे । रा प्र ब म ल१ ल२-रणे मया ॥ १७ फ अ-तत्र । १८ ल१-वधिष्यामि । १९ प्र-यच्चैन-मनु० । अ रा ब ल२-यश्चैनमनु० । २० फ-०तो मे । च प्र ब म ल१ अ-द्विषतो न्ये । रा-द्विषं ह्यन्ये ॥ २१ फ प्र ब-०मृगानां । २२ आ ब-पश्यताकुलम् । प्र-शरीरैराकुलम् । अ-महदाकुलम् । ल२- ' ' ' ' 'कुलम् । २३. रा-कणिकाराणा वसुन्मथित ॥ २४. फ-रामायणे । २५ फ-राक्षस-मन्त्रो । ब-विभीषणवाक्यं । च रा प्र म ल१ ल२ अ-विरूपाक्षवाक्य ॥

[वं-८४]= [पंचाऽशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

- धर्मं चाऽर्थं च कुशलो वीर्येण च समन्व-ईतः ।
 १] अब्रवीत् मधुरं वाक्यम् इदं भूयो वि-भीषणः ॥१॥
 यत् प्रियं च हितं चैव साधु-धर्मं च सर्व-ज्ञः ।
 २] कुर्युस् तन्न मन्त्रिणो वाक्यं मन्त्र्य-भाणा विशेष-तः ॥२॥
 प्राऽऽप्य कार्यं गरीयस् तु नेतुर् वा गुण-सम्पदाम् ।^{१०}
 ३] प्रियम् उत-सृज्य वक्तव्यं हितम् एवेह^१ मन्त्रिणा ॥३॥
 तव राजेन्द्र वि-स्तीर्णैर् गुणैर् वि-श्रंभ्यतां गतैः ।
 ४] इमम् अर्थं प्र-वक्ष्यामि हितं^१ बुद्ध्या परीऽऽक्षितैः ॥४॥^{१२}
 इह धर्माऽर्थ-कामानाम् अवाऽऽप्तिः फलम् ईक्ष्यते ।
 ५] तत्राऽर्थम् सह कामेन परीऽऽक्ष्यो धर्म-चक्षुषा ॥५॥
 परि-त्यज्य हि यो धर्मम् अर्थम् अर्थाय पश्यति ।
 ६] कामं वा काम-लाभाऽर्थं न संबुद्धि(ईद्रे)षु बुद्धि-मान् ॥६॥

१. फ-तु । २. रा-समन्विते . ३. रा म-अब्रवीत् ॥ ४ फ-साधु-
 वच्चैव । च व म ल_१ ल_२-०साधु धर्म्यं । रा-०धु धर्मं । म-०धु धर्मश् । ५. फ-
 सर्वतः । ६ च-कुर्युस् । म-ब्रूयुस्तत् । आ-ऊचुस् । ७ च-वक्ष्यमाणो ।
 आ म-०माणे । ८. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९ च-कार्यग० । आ-
 कार्यशरीरं तु नेतुं । १०. फ-प्राप्तकार्यममित्रेषु सेतु वा सर्वसम्पदाम् । प्र रा
 व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ११ रा व अ-एव हि । १२. आ-नास्ति ॥
 १३ फ-विप्रथित मया । च-विश्रम्भता । रा-विश्रम्भतां । व म ल_१ ल_२-
 विश्रम्भतां । अ-विस्तीर्णता । १४. म-हिता बुद्ध्या परीक्षिताम् ॥ १५.
 आ-अवा हि । च रा प्र ब म-अवाप्तु । १६. फ-उच्यते । १७. आ-
 तत्त्वार्थः । फ-तत्रार्थः । अ-तत्रार्थं । १८ आ-यदीक्ष्यो ॥ १९ आ-धर्म
 धर्मम् । रा-धर्म धर्मम् । २०. फ-च । २१ फ च प्र रा व म-०लाभाय ।
 २२. फ-सुबु० ॥

मन्त्रितो यो' बहु-विधो निस्-सारः सार-दर्शिभिः ।

७] अमात्यैर् मन्त्रिभिरुँमैन्त्रः सन्नि(?नि) योगान् न शोर्भनः॥७॥

परदाराऽभि-गमनं को धर्म इति वर्णयेत् ।

८] मति-मान् राज-शास्त्रेषु यथा-वैत् कृत-निश्चयः ॥८॥

यत् त्व इदं कथ्यते नां(?रा)म-कृतं व्युत्थित-लक्षणम् ।

९] नाऽऽगः सं-लक्ष्यते रामे धर्म-व्युत्थित-लक्षणम् ॥९॥^१

वने हि' वसते रामैः पितुर् निर्देश-वत्सलः ।

N] यत् तद् अँस्य न सं-देहो धर्मो(?मा)ऽव्युत्थित-लक्षणम् ॥१०^१

रक्षणं ताँपसानां च क्षत्र-धर्मे स्थिताँऽऽत्मना ।

N] यत् कृतं शस्त्रम् आँ-दाय तद् व्यक्तं धर्म-लक्षणम् ॥११^१

दानं साम समुत्-सृज्य स(य)द् विक्रमम् ईहाँऽऽस्थितः ।

१. आ अ-य । २. अ-०बुद्धिभिः । ३. फ-मन्त्रितो मन्त्रः ।
 च-मन्त्रिभि मित्रैः । ४. आ-०योगान्तशो० । फ-०योगान्तसो० ॥ ५
 फ-०भिमर्ष हि । अ-०भिमर्षेषु । ६. आ रा अ-धर्मम् । ७. आ-यथा
 च । ८. आ-त्वयेद कथित । ल_१-यद्विदं क० । अ-यदि त्व कथ्यसे । ९.
 फ-राजन् । प्र च रा ब म ल_१ ल_२-रामे । अ-रामो । १०. म-०धर्मणम् ।
 ल_१-०लक्षमणम् । ११. फ-कि लक्ष्यते । १२. आ-अत्र सलक्ष्यते नाम
 धर्मस्यार्थस्तु लक्षणम् । म-अत्र कि लक्ष्यते नाम धर्माद्व्युत्थितलक्षणम् ।
 च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १३. व-वसति रामो हि । १४. म-
 तत्तस्य । १५. आ-धर्मोऽभ्युषित० । १६. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥
 १७. आ-लक्षणन्ता० । च-रक्षण क्षण ता० । १८. फ-यत्र धर्मे । अ-
 क्षत्रिधर्मे । १९. आ अ-धृतात्मनां । फ-कृतात्मना । ल_१-वृतात्मनाम् ।
 २०. च-शस्त्रमदाय । ब-शास्त्रम् । २१. ल_२-अत आरम्भ ' धर्माद्विचलितः
 कथम् ' इत्यन्तः पाठो नास्ति । २२. रा-दान नाम । ब-दान साम । म-
 दैन्यं राम । २३. आ-यदि धर्मम् । म-य,(स) दि धर्मम् । २४
 च-इह स्थितः । रा-इति स्थितः । प्र ल_१-इति स्थितिः । ब-इति
 स्थिति । म-इहाऽऽस्थितः (इति स्थितिः) ।

- N] व्यक्तम् एतत् परं तस्य रामस्याऽऽकैव्य-लक्षणम् ॥१२॥^३
 यन् निदर्शन-भूतं च धर्मिष्ठानां महाऽऽत्मनाम् ।
 N] सु-लभं तद् ब्रुवंल् लोके गुण-जातं महाऽऽत्मसु ॥^{१३}॥^१
 यदा च भवनाद् रामश् चाप-पाणिर् विनिर्-गतः ।
 १०] क्षत्रम् एवाऽभि-सन्धाय धर्माद् वि-चलितः कथम् ॥१४॥
 यदि क्श्चित् व्यति-क्रान्तं भवेद् रामस्य चेद् इह ।
 ११] किं जातु कस्य दोषोऽपि न भवेद् वन-वासिनः ॥१५॥
 यथा हि बल-वानै कश्चिद् आ-हारान् वि-गुणान् अपि ।
 १२] भुक्तौ जरयते तद्-वद् रामः पाप-प्रणार्शनः ॥१६॥
 एवं कृत्वा मम मते यद् रामः स्व-परिग्रहम् ।
 १३] प्राऽऽप्नुयाद् गुण-सम्पन्नत्वात् अवाऽऽप्य महा-बलमे १७
 तत्र हेतुः प्र-दाने च सु-महान् प्रीति-वर्द्धनः ।

१. रा-पद । २ फ ब प्र-रामस्य क्लै० । ३ अ-नास्ति ॥
 ४ प्र च रा व ल_१ म-०भूतश्च । म-निदर्शभूतं (तश्) ।
 ५ फ-सुलभ । ६ अ-च ध्रुव । ७ फ-महत्सु च । ८ प्र च रा व-
 ध्रुव लोके गुणीजातः सुलभश्च महात्मसु ॥ ल_१-ध्रुव लोके गुणे जातः
 सुलभश्च महात्मसु । म-ध्रुव लोके गुणजात सुलभश्च महात्मसु ॥
 ६. ब-यत्तु । १०. प्र-भजेद् ॥ ११ फ-क्रियान् वा तस्य । च-
 क्रियां सुतस्य । रा ब प्र म ल_१-क्रियासु तस्य । १२. ल_२-दोषो हि ॥
 १३ म-बलवानातिर् । १४ फ-आहाराद्० । १५ आ-
 निगुणान् । १६ फ-भुक्ता हि जरयेत् । रा-भुक्ता जास्यते । १७ फ
 ल_२-प्रनाशनः ॥ १८. आ अ-कृत्वा । १९ अ-सुमत स । २०.
 प्र ल_१ ल_२ अ-स्व परि० । २१ आ ल_१-०सम्पन । रा-०सम्पन्न ।
 प्र ब ल_२ अ-०सम्पन्न । २२. आ रा प्र ब ल_२ अ-०बलः ॥ ल_१-
 ०मतिम् । २३. प्र-हर्तुं । २४ फ-प्रसादे च । च म रा व प्र- प्रदानेन ।

- N] यन्नसाव्युत्-थितासीतात्वामवाऽऽप्यमहा-मतिम् ॥१८॥
 पितुर्वावचनाद् धर्म्याद् वन-वासम् उपाऽऽगतैः ।^१
 N] वशम् अभ्या-गतश्चेति रामः सीताम् इहाऽर्हति ॥१९॥
 त्वामवाऽऽप्यगुणैर्युक्तंकोहिनप्राऽऽप्नुयाद्गुणान् ।
 १४] त्वं तु प्रीति-करो राजन् गुण-हीनेऽपि सज्ज-जनः ॥२०॥
 कार्यम् आत्माऽनुरूपं वा धर्मो वा यदि रक्ष्यते ।
 १५] त्वत्-प्रसादाच्च ह्युभां सीतां राजन् मोक्षुर्म इहाऽर्हसि ।
 N] सामान्येऽपि जये वाऽपि न युद्धं तेन ते क्षमम् ॥^२ २१॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्य
 नाम पचाऽर्शातितम सर्गः ॥८५॥

१ आ-यत्र सा व्यु० । च-यत्रमाव्यु० । रा ब-यत्र साभ्यु० । अ-
 यत्र साक्षे स्थिता । २ फ-यत्र सोथ हि तां सीतामवाप्य स महामतिः ।
 ३. ल१-नास्ति । ४. रा-वचनाधर्माद् । आ-०द् धर्माद् । ५. रा-
 उपागता ? । ६ फ-पितुर्वचनधर्माच्च वनवासमुपागत. । ७ आ-
 अभ्यागतां वेत्ति । च-अभ्यागतो वेत्ति । रा-अभ्यगतश् । ८ म-इहाऽर्हसि ॥
 ९ प्रबमल१ल२ अ-गुणम् । १० प्र-त्तं । ११ रा ब अ-०हीनोपि । १२
 फ-सज्जने ॥ १३ रा प्र ब ल१ ल२-चेद् । १४ आ प्र ब ल१
 ल२-रक्षितः । रा-रक्षता. । १५ फ-०प्रसादात्तु ता । च रा प्र
 म ल१ ल२-०च्च ह्युभा सीता । १६ प्र रा म ल१ ल२-मोक्षम् । १७.
 रा प्र म ल१ल२-इहाऽर्हति । १८ अ-सामान्ये विजये वापि । प्र-सामान्य-
 विजये वापि । रा ब म ल१ ल२-सामान्ये विजये चापि ते । १९ प्र-न च ते
 क्षणम् । रा ब म ल१ल२-न ते क्षमम् । आ-तेन मेक्षमम् । २० च-सामान्ये
 विजये चापि... ऽद् तेन मे क्षमम् । फ-नास्ति ॥ २१. आ-आर्षेय रा० ।
 ल२-नास्ति ॥

[वं-N= [षडशीतितमः सर्गः] =[दा-१५]

बृहस्पतेस् तुल्य-मतेस् तंतस् तंन्

नि-शम्य वाक्यं तु वि-भीषणस्य

इदं बभाषे वचनं महाऽऽत्मा

तस्मिन् तदा नैर्ऋत-राज-पुत्रः ॥१॥ [१

इदं 'हि ते' तात कनिष्ठ वाक्यं

धर्माऽन्व-इतं चैवं सु-नीतिमञ्चं च ।

अस्मिन् कुले नाम कथं सु-जातं

त्वंम् ईदृशं व्या-हरंसि प्र-गल्भम् ॥२॥ [२

सत्त्वेन वीर्येण परा-क्रमेण

'शौर्येण धैर्येण' च तेजसा च ।

एकः कुलेऽस्मिन् पुरुषो हि धीमान्

जातस् तु नस् तात कनिष्ठ एव ॥३॥ [३

किं नाम तौ^६ पार्थिव-राज-पुत्राव्

अस्माकम् 'एकेन निशा-चरेण ।

१. फ म-तु तस्य । च-स्वतस्तन् । प्र रा ब ल_१ ल_२-तदस्य । अ-
ततस्तु । २. अ-हि । ३. रा ब म ल_१-नैवृत्त० ल_२-नैवृत्त० ॥ ४. आ-
नास्ति । ५. च-भ्रातुर । ६. म-नैव । ७. रा-तु नीतिवश्च । आ-० निवञ्च ।
८. म- ना(रा)म । ९. फ अ-तु जातः । प्र च रा ब म ल_१ ल_२-सुजातः ।
१०. च-स्वदृशं । ११. फ-व्याहरसे । रा-व्याहरसि । १२. आ च रा-
प्रगल्भः ॥ १३. फ-शौर्येण । १४. प्र-धर्मेण । १५. फ-
यतस् ॥ १६. आ-चेव । प्र रा ब ल_१ ल_२-तव । च-नास्ति ।
१७. आ-एतौ न ।

सु-प्राकृतेनाऽपि रणे प्र-सैह्यौ
 प्रशंससि त्वं सु-महा-गुणेषु ॥४॥ [४
 त्रि-लोक-राजो ननु देव-राजः^९
 शत-क्रतुर् भूमि-तले नि-विष्टः ।
 भयाऽर्दितं(ता)श् चाऽपि दिशः प्र-पन्नौ
 मत्-तेजसा देव-गणाश् च सर्वे ॥५॥ [५
 ऐरावणो वि-स्वरम् उन्न-नदंश् च
 नि-पातितो भूमि-तले मया सः ।
 वि-कृष्यं दन्तं हि^{१०} मयाऽस्यै भूयो
 वि-त्रासितौ देव-गणाः समस्ताः ॥६॥ [६
 सोऽहं सुराणाम् अपि दर्प-हन्ता
 दैत्योत्तमानाम् अपि शोक-हर्ता ।

१. आ ल१ अ-सप्रा० । २. ल२-नास्ति । ३. आ अ-प्रसन्न ।
 फ-अतिशक्त्यो । ल१-विशङ्कौ । ल२-प्रसन्नो । ४. अ-तु महा० । ५. रा-
 प्रसन्नितुमसुमहागुणेषु ॥ ६ रा-०राज । ७. फ-किं लोकनाथोऽतिमहाबलश्च ।
 ८ च-मया सः । रा-निरिष्टः । प्र-विशिष्ट । ९ रा ल१-भयादितश् चा० ।
 ब-तयार्दितश् चा० । म-भयार्दितश्चादिश । १०. रा ल१-प्रसन्नो । आ ब-
 प्रपन्नो । ल२-प्रपन्नौ । ११ अ-यत् ॥ १२ फ-ऐरावतो । प्र-
 प्र-ऐरावणो । १३ रा अ-विश्वरम् । प्र-विश्वरम् । १४. फ-उन्नमदंश् ।
 १५ ल१-विकृष्टदन्त । फ-०ष्य दन्तश्च । १६ आ फ ल२ अ-
 मया स । १७. प्र रा ब म ल१ ल२-भूमौ । अ-कुम्भ । १८. अ-
 ंसितो देवगणै । १९ फ-समेताः । अ-समेत । २० रा ब
 ल२ ल१-दर्पहर्ता । अ-सर्वहन्ता । २१ प्र-दैत्योत्तमानाम् । ल१-दैत्ये तु
 मानाम् । २२ फ ल१-शोकहन्ता ।

कथं न हन्यां तरसा प्रसेह
 मनुष्य-योनी किमु तौ रणाऽग्रे ॥७॥ [७
 अथेन्द्र-कल्पस्य महा-रथस्य
 महौजसम् तद्-वचनं नि-शम्य ।
 ततो बभाषे वचनं महार्थं
 वि-भीषणो धर्म-भृतां वरिष्ठः ॥८॥ [८
 न तौत मन्त्रे तव शक्तिर् अस्ति
 बालस् त्वम् अद्याऽप्यै अविपक्व-बुद्धिः ।
 तस्मात् त्वयेहाऽऽत्म-विनाशनाय
 वचोऽर्थ-हीनं बहु विप्र-लुं(?)ल)प्तम् ॥९॥ [९
 पुत्र-प्रवादाद् अंसि रावणस्य
 त्वम् अस्यै जातः स्वयम् एव शत्रुः ।
 यंस्येदृशं राघव-तो वि-नाशं
 निशम्यै-मानं ह्यै अनु-मन्यसेऽद्य ॥१०॥ [१०
 त्वम् एव वध्यश् च सुदुर्-मतिश् च
 स चाऽपि वध्यो य इहोऽऽनयेत् त्वाम् ।

१ प्र ल_२-कर्ता (हर्ता) । २ च रा ब म ल_१ प्र ल_२-प्रगृह्य ।
 ३. रा-०ष्ययो न ॥ ४ अ-महारथस । ल_०-महोजसम् ॥ ५ फ-नाम ।
 ६ आ फ-अद्यापि विपक्व० । प्र च रा ब म ल_२-अद्यापि न
 पक्व० । ७ फ-बहु विप्रलभम् । अ-बहुधा प्रलुप्त ॥ ८ फ-पुत्र प्रमादाद् । च-
 ० प्रवादास्त्वमि० । प्र व ल ल_२- प्रवादस्त्वासे । ९-पुत्र प्रसवा 'वादस्त्वसि ।
 ६ अ-एव । १० फ-यदिदृशं । ११ प्र-राघव ते । १२ ब-
 निशम्य सार । अ-०मान । १३. फ-० न हि पश्यसे व ।
 अ-स तु म० । ल_२-० मन्यतेऽद्य ॥ १४ म-सुदुर्भति । १५ अ-
 ० नयत् । १६. ब-स्वम् ।

बालं हृदं साहसिकं च भूयः
 प्रवेशयेच्च चाँविदितं समीपे ॥११॥ [११]
 स मूढ-कल्पो विनयाद् अपेतम्
 तीक्ष्ण-स्वभावोऽल्प-मतिर् दुर-आत्मा ।
 भीरुं च माम् अद्य सुदुर-मतिं च
 त्वम् इन्द्र-जिद् बाल-तया ब्रवीषि ॥१२॥ [१२]
 को ब्रह्म-दण्ड-प्रतिमान् सुवेगान्
 अर्चिष्मद्-उल्काऽनल-सन्निकाशान्
 सहेतुं बाणान् यम-दण्ड-कल्पान्
 सम-ईक्ष्य मुक्तान् युधि राघवेण ॥१३॥ [१३]
 प्रगृह्य रत्नानि सभूषणानि
 वासांसि मुख्यासि(?)नि मणींश् च दिव्यान् ।
 सीतां तु रामाय नि-वेद्य देवीं
 वसेम लंकाऽधि-प वीत-शोकः ॥^{२३}१४॥ [१४]

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्य नाम षडशीतितमः सर्गः ॥८६॥

१ अ-सदा । २. फ-प्रवेशित । रा प्र ब म-प्रवेशयेद् । ल_१ ल_२ म
 अ-प्रवेशयित्वा । ३ रा-वा विहित । प्र ब म-वा विदित ॥ म ल_१ ल_२ अ-
 विदितं ॥ ४ आ-विभवाद्पे० । ५ अ-क्रुद्ध० । ६ आ-महात्मा ।
 ७. रा-भीम । ८. रा प्र ब म ल_१ ल_२-समासाद्य । च अ-मासाद्य ।
 आ-नामाद्य । ९ प्र म ल_१-वै । १० ल_२-बाल तथा ११ आ-ब्रवीहि ।
 ल_२-ब्रवीषि ॥ १२ ल_१-क्रोदण्डवेगप्रतिमान् । १३ फ च-स वेगान् । १४.
 आ-अर्चिष्मतोल्कानल० । ब म ल_१ ल_२-अर्चिष्मदुल्कानलसन्निभाश्च । च-
 अर्चिष्मतोल्कानलसन्निभाश्च । १५ अ-वहेत् । १६ आ-मुक्ता । प्र अ-
 युक्तान् ॥ १७ च-गृह्य १८ च-सुभू० । म-भूषणानि । १९ फ अ-
 दिव्यानि । च-मुष्याणि । प्र रा म ल_१ ल_२-पुष्पाणि । २०. ल_२-
 सखीश् । २१ फ अ-मुख्यान् । २२ अ-०शोकः । २३. अतः परमधिकः पाठः-
 म-अतोऽन्यथा क्रियमाणैर्विरुद्धं द्रक्ष्यन्ति ते ये न मस्यन्ति युद्धम् ॥
 २४. ल_२-इति सु० ॥

[वं-N]= [सप्ताऽशीतितमः सर्गः] =[दा-१४]

सं-क्रुद्धास् ते ततस् तत्र बहवः प्रिय-वादिनः ।
उच्य-मानास्तु बहु-शश् चुक्रुशुः सह-रावणाः ॥१॥ [N
शेषांश् चाऽन्ये प्र-र्जहसुर् भृशम् अन्ये नि-शैश्वसुः ।
सम्-ईक्ष्याऽन्योऽन्यम् आ-यस्ताश् चखादुर् दशनान्य् अपि [N
तस्मिस् तथोक्ते वचने महा-पार्श्वः प्रताप-वान् ।
शिरस्य् अञ्जलिम् आ-धीय रावणं वाक्यम् अब्रवीत् ॥३॥ [N
धर्मं काम-फलं विद्धि तथा शत्रु-विनाशनम् ।
इन्द्रियाऽर्थोप-भोगो हि कामः सत्य-परैः क्रमः ॥४॥] N
शब्द-गन्ध-रस-स्पर्शा रूपाणि वि-विधानि च ।
भेक्ष्यं भोज्यम् अभि-प्रेतम् उचितं मनसस् तथा ॥५॥ [N
एतन् मूलं त्रि-वर्गस्य भवेद् रात्स-पुंगव ।

१. फ-०मानाश्च । २ प्र रा म ल_१-चक्रुधुस् ॥ ३. फ च प्र ब म
ल_१ ल_२ अ-रोषाच् । रा-रोषा । ४-प्रजकृस्व भृशम् । ल_१-प्रजसुत्भृशम् ।
५. फ च ब ल_२ अ-विनिश्चसुः । रा-निश्चसुः । ६ रा-न्योऽयम् । ७ आ-
आयस्ताश्च दुर्द_० । फ-०श् चषदुर्दशनानपि । रा ब-०स्ता आखादन्दशनानपि ।
प्र म ल_२-०स्ता अखादन्दशनानपि । ल_१-०स्ता अदशन्दशनानपि । अ-
मानस्य वभजुर्दशना अपि ॥ ८. आ-तस्मिन्यथोक्ते । ल_१-तस्मिन्यथोक्तव_० ।
९. अ-सहापार्थः । १०. आ ल_२ अ-सिरस्य् । ११. फ रा प्र ब-आदाय ॥
१२. च-धर्म्यं का_० । रा-धर्मकामं फल । प्र-धर्मं काम फल । १३ अ-त्वरिवि_० ।
प्र-०विनाशिनम् । १४. अ-०पभोगश्च । ल_१-०पलोभो हि । १५ आ म-
रामः । १६. आ फ च रा प्र ल_२ अ-०पराक्रमः ॥ १७ आ-
स्पर्शरू_० । १८. आ-भक्ष्यभोज्यम् । १९. रा-उदीर्णं ॥ २०. ल_१-त्रिवनस्य
भवेद् रक्षस_० ।

दाराश्चैवोदितो(?ता) मूलं सुखाऽर्थम् अ-मितौजसः॥६[N
 यः खल्व् अपि वनं गत्वा दुर्गं व्याल-निषेवितम् ।
 मैध्व आ-नीय न चाऽऽघ्राति मन्ये तं मूढ-चेतसम् ॥७॥ [N
 अर्न्-अन्ते तु झष-र्ग्राहे महा-जल-समागमे ।
 सांगराऽन्ते सु-निर्यता सर्वा सुग्रीव-वाहिनी ॥८॥ [N
 आ-गम्य हृष्ट-मुदिताः सर्वे वानर-यूथपाः ।
 सं-स्थिता हि परे पारे दिनानि सु-बहून् अंपि ॥९॥ [N
 कुम्भ-कर्ण सहाऽसंमैभिः महेन्द्र-जितम् उद-तमम् ।
 युद्धे वि-षहितुं शक्तस् स्वयं नाप्योमरेश्वरः ॥१०॥ [N
 अन्तःपुर-विहारेषु गुहोर्ष्व् आम्र-वने(?णे)षु च ।
 चारु-बर्हिण-धुष्टेषु रमस्व सह सीतया ॥११॥ [N
 वि-ज्ञाय तं महा-बुद्धिः कुपितं राक्षसेश्वरम् ।

१ आ फ-पान(दार)मेवादितो । च ब म रा प्र ल_१ल_२-दानमेवादितं ।
 २ च-मुख्यार्थम् । अ-सुषाय त्वमि० । ३ रा-खल्वपवन । ४ च-
 दुर्गव्याड० रा-दुर्गव्याल० । ५ आ-वध्वानीयत चायन्तं । च रा-०य न आघात्त ।
 ब ल_२-चाघात्तन् । प्र-चाघ्रात । म ल_१-चाघ्रातुर् । अ-चाघत्तन् । ६-
 फ-त मन्ये । ७ च-०चेतनम् ॥ ८ प्र रा म ल_२-हनुमत्प्रमुखा ग्राहा । ब
 ल_२-हनुमत्प्रमुख ग्राहा । च-०न्ते तु मखो?ग्राहा । आ-०षग्राह । ९ अ-०संगमे ।
 १० ब म ल_२-सागरान्तेषु नि० । च-सागरान्तेषु नियतां ॥ ११. प्र-
 आगम्य । १२ आ-सुबहून् यथा ॥ १३ रा ब प्र म-०स्माभिस्सहेन्द्र० ।
 १४ फ-युक्तो । १५ म-विषयि(हि)तुं । आ फ-विषहिन्तुं । प्र-विषहितं ।
 १६ फ-राक्षसपुगव ॥ आ फ-नाप्यो महेश्वरः । म-नाप्यमहेश्वरः ।
 अ-वे नाऽमरेश्वरः । १७ ल_१-०विहारे । १८ रा-गुरुष्व् । आ-गुहोष्व् ।
 १९. रा-०णजुष्टे च । प्र ब म ल_२-णजुष्टेषु । ल_१-चारुवह्निण० । अ-णजुष्टेषु ॥
 २०. रा-विज्ञापित । २१. ल_२-०बुद्धिः । २२ ल_१-परमेश्वरम् ।

परमोद्-अग्रया वाचा वि-भीषणम् उवाच ह ॥१२॥ [N
 न वि-भीषण राजानं परुषं वक्तुम् अर्हसि ।
 क्रुद्धस् त्वँ एवं महाऽऽत्मा वै दहेद् अग्निर् इवेन्धनम् ॥१३॥ [N
 स्त्री-रत्नम् अ-तुलं लब्धा(?ब्धां) सीतां प्राण-सैमां कथम् ।
 द्विषतेऽयं प्र-यच्छेते ब्रुवन् दोषं न बुध्यसे ॥१४॥ [N
 न तु सापत्न्यकं बाल्याच् छंक्रोषि परि-गूहितुम् ।
 विद्मस् ते मनसो दोषं ब्रुवन् एवं न बुध्यसे ॥१५॥ [N
 कामस्य काम पुर-तो वि-कारो
 न त्व् एषं वै सं-क्रमते शुभानाम् ।
 न दृष्टं-संकल्पम् अंहो वि-कारं
 शुद्धं क्षमाम राज्ञो नृप-सिद्धि-कामाः ॥१६॥ [N

१. च रा ब-पुनश्चोदग्रया ॥ २ रा ल_२-पुरुष । ३. फ च रा
 प्र व म-त्वेष । ४ फ-इवोद्धतः ॥ ५ ब-०समा । आ-द्विषतोऽय प्र० । फ-
 द्विषते सप्राप्तुं चेति । ६ प्र च रा ब म ल_२-द्विषते सप्रयच्छेति । अ-
 द्विषत य प्रयच्छेति । ७ अ- ध्रुव । ८ फ-दोषैर्न लिप्यसे ॥ ९. फ-न तु
 सापत्नकं । रा म प्र-ननु सापत्नक । अ-न त्व सापत्नकं । च ल_२-ननु सा० १०.
 आ-वाक्याश्चक्रोति । ल_१-वाक्या.....क्रोति । ११. फ-च निगूहितम् ।
 च रा म-न विगूहितम् । प्र-न विगर्हितम् । ल_२-न विगर्हितम् । अ-
 विनिगूहितम् । १२ फ-विद्यस्तव मनोदोषो । प्र च-विद्यस्ते म० । रा-
 ०स्ते मनषो । १३ रा-एनं । १४ ल_२-बुध्यते ॥ १५. ब-नास्ति ॥
 १६ फ- क्षमां समाक्रम्य पुरा विकारो । च रा ब म ल_२-काम खमाक्राम
 पुरोधिकारो । प्र-काम खमाक्राम पुरोपकारो । ल_१-काम धमाक्रम्य पुरोपकारो ।
 अ-कामं खमाक्राम तु वै विकारो । १७ रा ब म ल_१ ल_२-नन्वेष । १८. अ-
 शुभाननम् । १९ फ-दुसङ्कल्पम् । प्र च व ल_१-हृष्ट सं० । रा-दृष्ट० ? ।
 म ल_२-दृष्ट (हृष्ट) । २० फ अ-अथो । २१. च ल_१-विकारो । प्र व म
 ल_२-विकार । अ-विशुद्धम् । २२ फ-शुद्ध । च रा प्र व ल_१ ल_२ अ-
 नास्ति । २३ फ-क्षमा च ॥

एवं च राजा बलवान् नृ-शंसम्
 अर्न-आर्यकर्म क्षमते न विद्मः ।
 कस्मान् न ते सन्नि-पतन्ति दण्डाँ
 शिताश् शरीरे नि-पतन्ति बाणाः ॥१७॥ [N
 स एवमँ उक्तो न शशाक किञ्चिद्
 वि-भीषणो वक्तुम् अतीऽव कोपात् ।
 प्रियस् तु तस्याऽनु-चरो महाऽऽत्मा
 हरो महा-पार्श्वम् उवाच वीरः ॥१८॥ [N
 न ते महा-पार्श्व जिजीविषाँऽस्ति
 यो रावणाऽनन्तरँ-जे नि-काममँ ।
 वि-भीषणे वाँ परुषं ब्रवीषि
 राज्ञस् तर्थाँऽर्थास् तरसा नि-हंसि ॥१९॥ [N

१ आ-हि । २ आ-मघवा । अ-०मथवा । ३. अ-नृशसा ।
 ४ आ-आर्य हि कर्म । म-अयं विकर्म । फ-अनार्य धर्म । ५. आ-
 क्षमता हि । फ अ-क्षमता न । म-क्षमते विद्मः । ६. फ म-तस्मान् ।
 ७ फ अ-सन्निपद(त)न्ति दण्डान्(ः) । ८ अ-शरीरेण पतन्ति । फ-
 शरीरे पतन्ति । ९ रा च प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १० फ-एव शक्तो ।
 ११ च-इतीव । १२ अ-प्रियश्च । १३ च-प्रहापार्श्वं सुवाच ॥
 १४ आ-०पास्ते । १५ अ-यद् । १६ च-रावणमन्तरुब्धे ? । रा-
 रावण । प्र ब ल_१ ल_२-रावणं वीक्ष्य च । {७. अ-विकारम् । प्र ब
 ल_१ ल_२-निर्विकारम् । १८ प्र ब रा ल_१ ल_२-विभीषण । अ-
 विभीषणो । १९ आ च-वाक्यरुषं । अ-वाक्परुषं । म-वै परुषं ।
 २०. आ-प्रवीषि । २१ रा ल_१-धियं च राज्ञस् । प्र ब म ल_२-
 धिय च राज्ञस् । फ-तथार्थ । २२. रा ल_१-न हसि ॥

इदं सु-नीतं कुरुते न चेति'

ब्रुवन्ति तस्यार्थ-पुरो(परा) हितानि ।^३

प्र-चोदितांश् चापि कृते तु मन्त्रे

त्वया महा-पार्श्व न कुत्सनीयाः ॥२०॥ [N

न चेद् इहाऽर्तु-प्रियम् एव वाक्यं

न चेद् अयं राज-हितार्थं मन्त्रः ।

स्त्रियश् च राज्ञो जड-पंगुकांश् च

संपृच्छ तांस् तादृशश् चैव मूढान् ॥^{११}२१॥ [N

श्रुत्वा हरस्येन्द्र-जितस् तथैदं

तथो महोपार्श्व-वचः सुर-रुक्षम् ।

वि-भीषणो राक्षस-राज-पुत्रम्

उवाच वाक्यं हितम् अर्थ-वच्च च ॥२२॥ [N

१ फ च रा ल_२ अ-वेति । २ ल_२-ब्रुवन्ति । फ-नास्ति । ३ तस्यार्थमिच्छयर्थं पुरोहिताश्च । च म अ-ब्रुवति तस्यार्थपुरो पुरोहिताश्च । रा प्र ब ल_१ ल_२-तस्याथ पुरोहिताश्च । ४ फ-प्रचोदितः सोपि । ५ ल_१-कृतोपि । फ प्र व म रा ल_२-कृतेपि । ६ व ल_१-मन्त्रो । ७ आ-नीयम् । फ च ल_१-नीयः ॥ ८ अ-इहास्य प्रियम् । ९ च-हितानि ये । १० व म-जडपंगु । आ-पंगुकाश्च । प्र ल_२-तदुपगुकांश्च । ल_१-नरुपगुकांश्च । ११. फ-संपृच्छता तादृश सैव मूढान् । च व म-संपृच्छ वै तादृशमेव मूढान् । रा-संपृच्छय वै तादृशमेव मूढान् । प्र-संपृच्छ चेतादृशमेव मूढान् । अ-संपृच्छ वैतादृशश्चैव मूढान् । ल_२-संपृच्छवेस्तादृशमेव मूढान् । फ च रा व म ल_१ ल_२ अ-समाप्तः सर्गः ॥ १२. आ-हरश्चेन्द्रजितस्तथैदं । १३ च रा फ-तस् तथैद । १४. च-नथा वाक्य महा० । १५. अ च-सुरक्षम् । फ-सुरूपम् । ल_२-सुरूपम् । १६ अ-राक्षसराजम् । फ च रा प्र ब-राक्षसराजम् । ल_१-राक्षस-राजमेवम् । १७. फ-अर्थवेच्च ।

न हिंसतो धर्म-परान् मनुष्यान्
 कामाऽऽत्मनः क्रोध-वशाऽनु-गस्यं ।
 जना नरेन्द्रस्य चिरं सँकाशे
 वसंत्यँ अ-तोये सरसीऽव हंसाः ॥२३॥ [N
 अ-धर्मशीलं पितरो द्विषन्ति
 ह्य एवं विधस्याऽस्ति कुतोऽर्थ-सिद्धिः ।
 त्यजन्ति मित्राणि तथैव बान्धवा
 नृपं संदोग्रं ह्यँ अ-समीक्ष्यं-कारिणम् ॥२४॥ [N
 अ-दूषकस्याऽन-अपराधिनाश् च
 भार्या हृता तत्र किम् एव साधु ।
 सीतां प्र-मादेन निर-अर्थकेन
 लका सहाऽस्माभिर् ईवाऽभ्य-उपैति ॥ २५ ॥ N
 वृत्तोरु-बाहूत्तर-भोग-राशि
 चिन्ता-विषं तीव्र-विपाक-तीक्ष्णम् ।

१ आ-हि सतो । प्र च व ल_१ ल_२-हिसते । अ-हिसन्तो ।
 २. रा प्र व ल_१-किमात्मनः । ३ रा ल_१-०गस्य । ४ आ-सकासे ।
 च-शकासे । ५ फ-वसत्य् ॥ ६ रा-०सीलं । ७ आ-पितरौ । च-पिगे ।
 ८ फ-तथैव । ९ प्र व म ल_२ अ-मदोग्र । १० च रा प्र व म ल_२-
 त्वसमीक्ष्य० ॥ ११ प्र व म ल_१ ल_२-०नपकारिणश्च । १२ ल_२-
 जाया । १३ आ-साधु । १४ फ म-सति प्रदाने । च रा ल_२ अ-
 सीताप्रमादेन । प्र व ल_१-सीताप्रसादेन । १५ फ-इह व्यपैति । च-
 इहाभ्युपैति । म-अव्यपैति । अ-इहाव्यपैति । १६ प्र व रा ल_२-
 लङ्का विनाशं सहसाभ्युपैति । म-लङ्का विनाशं सहसाद्युपैति ॥
 १७ फ-वृत्तो न बाह्वोतर० । च-वृत्तो नु बाह्वतरभोगवाम । प्र रा
 व ल_१ ल_२-वृत्तोरुबाह्वतरभोगवास । आ-०भोगराशिः । १८
 फ अ-दष्टम् ।

दशांगुलाऽनेक-विषाऽति-कायं^१

सीता-महाऽहि वदने स्पृशेत् कः ॥२६॥ [२

पुरा हि^२ किञ्चिद् भवने महत् ते^३

ब्रह्माऽसुराणां भयंमं^४ एति किञ्चित् ।

पुरा^५ पुरीं हन्ति च^६ ब्रह्म-वैदः

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२७॥ [N

पुरा पुरी^७ तां संभभि-द्रवन्ति

बली-मुखा वानर-यूथ-पालाः ।

सुपर्ण-संयौ^८ इव निष्-पतन्ति

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२८॥^९ [N

पुरा वनौको-निवहाः^{१०} पुरीं ते^{११}

प्र-विश्य वीरासु तरसा हरन्ति ।

सिहा वने क्षुद्र-मृगान् इवाऽऽशु

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२९॥^{१२} [N

१ फ-वश गतास्तेन सुखातिकाल(यं) । च-दशांगुलस्तेन
मुखातिषा काय । प्र रा ब म ल_२ अ-दशांगुलानेकमुखातिकाय ।
२ फ-महाहिं । च प्र ब ल_१ ल_२-भीतो म० । रा-सीते म० ।
३ फ प्र-वदन । रा-ववने । ४ च ब ल_२ अ-स्पृशे । ५ आ
अ-कः । ६ म-पुराह । ७ च प्र ब म ल_१ ल_२-किञ्चिद् ।
८ आ म-महर्षिः । रा प्र ब म ल_१ ल_२-महात्मा । ९ रा च
ब म ल_१ अ-महासु० । प्र ल_२-सुरासु० । १० फ-स्वयमेव । प्र-
भयमेव । ११ आ रा-पुरी । १२ अ-न । १३ प्र-विप्रवादः । रा-
ब्रह्म । १४ रा-प्रच्छ ॥ १५ फ च अ-भीमामसि० । प्र च म ल_२-भीम-
सुप० । १६ फ-सुवर्णसिहा । १७ फ-निपतन्तः । प्र च म ल_२ अ-निष्पतन्तः ।
१८. रा ब ल_१-नास्ति ॥ १९ फ-पुर ते । म-पुरीम् । २० फ-न हरन्ति ।
२१. फ-क्रुद्ध० । २२. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥

राम-प्रियां-ग्राहम् इषूऽग्र-कूर्म्म
 चापाऽम्भसं वानर-वीर-मत्स्यम् ।
 सुग्रीव-नक्रं ह्य उदधि हरीणां
 को जीवितार्थी प्र-विशेद् अ-मूढः ॥३०॥ [N
 पुरा कपीऽन्द्रोऽग्र-वलाहकेन
 रामं (?:) प्रहाराऽशनि-वैद्युतेन ।
 न शैल-वर्षेण नि-हन्ति यावत्
 प्र-दीयतां राज-सुतार्यं सीतां ॥३१॥ [N
 पुरां न यावन् महता बलेन
 नौभिः प्लवैश् चाऽर्णवम् अ-प्रमेयम् ।^{११}
 तरन्ति सुग्रीव-मुखो ह्यै अ-मूढाः
 प्र-र्यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥^{१२}३२॥ [N
 एवं न यावत् समभि-द्रवन्ति^{१३}
 बली-मुखोः पर्वत-कूट-मात्राः ।
 दंष्ट्रांऽऽयुधाश् चैव नखाऽऽयुधाश् चै^{१४}
 प्र-दीयतां राज-सुताय सीतां ॥३३॥ [३

१. आ ब-प्रियां ग्राहम् । २. आ-चापद्रुम । ३. प्र-जीवनार्थी । ४. फ-प्रविशेद्विमूढः । रा-प्रविशेद्विमूढ ॥ ५. आ-रागप्र० । ६. च रा म ल_१ प्र ल_२-दाशरथाय । म-तावत् । ७. प्र ल_२-मैथिली । ८. ब-नास्ति ॥ ९. अ-पुरी । १०. रा-यावन म० । ११. अ-नौभिः प्लवैः सागरमप्रसह्य । १२. फ-सखा । अ-सुखा । १३. फ-ह्यमूलाः । प्र रा ब म ल_१ ल_२-हि योधाः । अ-हरीन्द्राः । १४. रा-प्रयक्ष । १५. फ-नास्ति ॥ १६. रा ब ल_१ ल_२ अ-पुरा । १७. च-त्वयावत् । १८. ल_१-सुखः । १९. प्र ब म-कूटमात्राः । २०. आ म-दष्ट्या० । रा च ब-दष्ट्या० (दष्ट्या) । २१. म-चा । २२. प्र-सीता ॥

भिन्वा न यावत् प्र-विशन्ति देहं
 प्राणाऽन्तकास् तेऽशनि-तुल्य-वेगाः ।
 शिताः शरा राघव-विप्रयुक्ताः ॥
 प्र-दीयतां राज-सुतार्यं सीतां ॥३४॥ [५
 यदा भवान् द्रक्ष्यति वानरेन्द्रैर्
 अनीक-र्मध्यं प्रवि-कीर्यमाणम् ।
 दिशो द्रवन्तं हत-योर्ध-नाथं
 तदा भवान् वाक्यम् इदं स्मरिष्यति ॥३५॥ [N
 सहस्र-शीर्षस्यं महोरगस्यं
 भोगेन^१ भीमस्य महा-विषस्य ।
 बलं परि-क्षिप्तं इदं भवन्तो
 नृपं च पापा^२ परि-मोचयन्तु ॥३६॥ [N
 न कुम्भकर्णेन्द्र-जितौ हि वीरौ
 कुतो महापार्श्व-महोदरौ च^३ ।
 आ-र्धवतां दाशरथेश् शराणां
 वेगं सम-अर्था मनसाऽपि सोढुम् ॥^४३७॥ [६

१ आ-प्रविशति । २ फ च ल_१ म-प्राणातिकास् । ३ प्र
 च-शिराः । ४. आ-०दिप्रयुक्ता । प्र च ल_२-विप्रमुक्ताः । ५. रा-
 पादस्याऽस्य स्थाने “दिशो द्रवन्ति हरियोधनाथं” इत्येव पठति । ६.
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-दाशरथाय । ७. म-मैथिली । प्र-सीता ॥
 ८. च-अनीकमध्यनुप्रकीर्यं । ल_२-०ध्यप्रकीर्यं० । फ रा म-प्रविकीर्णमा-
 णम् । ९ रा-हर(रि)यो० । म-०योधनागं (य) ॥ १० च-०सहस्रशीर्षम० ।
 ११. ब-भोगैरभी० । १२. अ-परिक्षि .मिद् । १३ प्र-शापात् ।
 १४. फ-०मोचयन्ति ॥ १५ च-वा । १६. प्र-आवाधव ।
 च ब-आधावति । रा-अधावता । १७. फ-वेग समर्था
 समरे विषोढुम् ॥

जीवन् सं रामो न वि-मोक्ष्यते त्वां

सर्वैः सुं-गुप्तं ह्य् अथवाँ मरुद्रिः ।

न वासवस्यांस्कं-गतं न मृत्योः

न चाऽप्य् अपाम् अन्तर् अनु-प्रविष्टम् ॥ ३८ ॥ [७

मोक्षस्य तु रामाद् भवतां भवेन्न न

प्र-हस्त सर्वैर् अपि राक्षसेन्द्रैः ।

कथं भवेद् अस्य वि-शारदस्य

महाऽर्णवं तर्तुम् अ-शक्यम् अस्य ॥ ३९ ॥ [१२

धर्म-प्रधानः स महानं बृहच्-छीर्

इक्ष्वाकु-वंश-प्रभवो महाऽऽत्मा ।

प्र-हस्त देवांऽपि तथो-विधस्य

कृत्येषु (सु-)जातस्य भवन्त्य् अ-योग्याः ॥ ४० ॥ [१३

१ च-जीवत्स । ल_२-जीवन्हि । २. फ-विमोक्षयति । च-विमोक्षते । ३ च-प्रगुप्त त्वथवा । प्र रा ब म ल_१-०स त्वथवा । ४ रा-०गतो । ५. फ-नास्ति । ६ आ-न चाप्यसंवाधमनिप्रवेष्टुम् । च-न चाप्यपामन्तमभिप्रविष्टम् । म-न चाप्यपा भर्तुरनुप्रविष्टम् । अ-न चापि पातालमभिप्रविष्टम् । फ-नास्ति ॥ ७ आ-भवेत्तु । प्र ल_२-भवेन्नो । ८ फ प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-अर्थविशा ० । च-अस्य विशारदस्या । ९. अ-महा...मशक्यमस्य ॥ १०. आ फ ब-सुमहान् । च-स महा तु । अ-सुमहन् । ११ फ रा ब-महच्छीर् । १२ आ-देव हि । प्र रा ब म ल_२-देवा हि । फ-देवाः पि त० । अत्र सन्धिरार्षः द्र० । १३ अ-कृत्ये स । १४. प्र च रा ल_१ ल_२-कृत्येषु जातेषु भवन्ति योग्याः । ब-कृत्येषु जात्येषु भवन्ति योग्याः । म-कृत्येषु भवन्ति (न्य) योग्याः । आ-कृत्य भवत्ययोग्याः ॥

तीक्ष्णा न यावत् तव पङ्क-पत्रां
 दुरो-धरा राघव-विप्रयुक्ताः ।
 भित्त्वा शरीरं प्र-विशन्ति बाणाः^१
 प्र-हस्त तेनेह वि-कैथसे त्वम् ॥४१॥ [१४
 न रावणो नाऽपि महोदरोऽयं
 न कुम्भ-कैर्णोऽपि न चाऽति-कायः ।
 न चेन्द्र-जिद् दाशरथि प्र-सोढुं
 शक्ताः स्थितं शक्र-संभ-प्रभावम् ॥४२॥ [१५
 अयं कैथं काम-वशोऽभिपन्नो
 मित्रैर् अमित्रै-प्रतिमैर् भवद्भिः ।
 अधर्षा-सितो राक्षस-लालनोऽर्थं
 तीक्ष्णः प्रकृत्या ह्य अ-समीक्ष्यकारी ॥४३॥ [१७

१ आ-यावन्न ककत्रा । याव त ककत्रा । ल_१-यावन्न ककपुत्रा ।
 २. फ प्र रा व म ल_१-दुरासदा । ३ फ-०बाहुमुक्ताः । च रा म
 ल_१-०विप्रमुक्ताः । ४ ल_२-“प्रहस्त देवा हि तथाविधस्य” इत्यारभ्य
 “भित्त्वा शरीरं प्रविशन्ति बाणाः” इत्यन्तः पाठो द्विर्पठितः ॥ ५ च-
 विकथसे । ६. अ-कुम्भकैर्णोऽस्ति । ७ आ च-नेदेन्द्रजिद् । ८. प्र-दाशरथि ।
 ९. फ-प्रवोढु ॥ च-प्रसेढु । १०. फ-शक्तास्तु तम् । छ-शक्तो स्थित ।
 रा व प्र म ल_१ ल_२-शक्ता रणे । ११ फ-शक्रतुल्य० । रा-
 सक्रतुल्य० ॥ १२ रा-अथ । १३. प्र-कथा । १४ फ च-रामवशा० ।
 रा प्र व ल_१-रामबलाभि० । म-रामवशा(ला)भि० । १५. ल_१-
 अमित्राप्रभवैर् । अ-अमित्रैः प्रभवैर् । आ-अमित्रप्रभवैर् । १६. आ-
 अध्यास्यते । च-अध्यास्यते । रा-अध्यास(स्य)ते । व म ल_१ अ-
 अध्यास्यते । प्र-आध्यास्यते । ल_२-अध्यासत । १७ च-रक्षस० ।
 फ-०राक्षसलालनार्थे । १८. ल_२ अ-तीक्ष्णा । १९ च-प्रकृत्या-
 स्यसमी० । रा ल_१-प्रकृत्या ह्यहमीक्ष्य० ॥

यावद् हि केश-ग्रहणात् सुहृद्भिर्
 अयं भवद्भिः परिपूर्ण-बाहुः ।
 नि-गृह्य राजा परि-भाषितव्यो
 भूतैर् यथा भीम-बलैर् गृहीतः ॥४४॥ [१९
 प्र-वाहिणा राघव-सागरेण
 सम-उह्यमानः स-हितैर् भवद्भिः ।
 युक्तो ह्य अयं तारयितुं सम-एत्य
 काकुत्स्थ-पाताल-मुखेऽवसीदन् ॥४५॥ [२०
 इदं पुरस्याऽस्य स-राक्षसस्य
 राज्ञश् च पथ्यं स-सुहृद्गणस्य ।
 सम्यग् वि-भाव्य स्व-मतं ब्रवीमि
 नरेन्द्र-पुत्राय ददस्व पत्नीम् ॥४६॥ [२१
 परस्य वीर्यं च बलं च बुद्ध्वा
 स्थानं क्षयं चैव तथैव वृद्धिम् ।

१ च-०त् सुकेशग्रहणात् । रा-०त् सुकेशग्रहणात् । ब म ल_१ ल_२-
 सुकेशग्र० । फ-०शग्रहणं । प्र-०त् सुकोशग्र० । २. रा-विगृह्य । ३ आ-
 ०भाषिरुधो ? । प्र-०भाषितव्यो । ४ रा-भूतैर् । प्र-भीतैर् ॥ ५ च-
 आवाहिना । रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रवाहिना । ६ च-समुह्यमानाः ।
 फ-समुह्यमा(?व्या)न. । ७ रा प्र ब म ल_१ ल_२-सहितो ।
 ८ फ-तारमिह ? । ९. आ-काकुत्स्थ० । १० ल_२-०मुखोवसीदन् ।
 अ-०मुखे च सीदन् । आ-०सीदम् । फ-०सीदन्तु ॥ ११ रा-
 सु० ? । १२ च रा प्र ब म ल_१-पश्यन् । १३. च-०गणश्च ।
 रा-सुहृद्गणस्य । १४. च-विभाव्य मत । रा प्र ब ल_१ ल_२-विभ-
 व्याथ हित ॥ म-विभाव्याथ हित । १५ ब-नास्ति । ल_२-
 बल बुद्ध्वा । १६. रा-स्थानक्षयं ।

तथा स्व-पक्षेऽप्य् अनु-गृह्यमानं(?)णं^१

ब्रवीमि वो भर्तृ-हितं यथा-वत् ॥४७॥ [२२

तपो घोरम् उग्रं यशः पौरुषं वा

नै तस्याऽप्र-मेयस्य शक्यं प्र-मातुम् ।

तेपो-विक्रमाभ्यां सम्-अर्थो हि भोक्तुं

सं भूमिं सं-शैलां प्रभुः काननानांऽन्ताम् ॥४८॥ [N

रणे राम-बाहुं न शक्नोति सोढुं

सहैरावणोऽपि स्वयं वज्र-हस्तैः ।

न रामेण वैरं महाराज कृत्वा

क्वचिज् जीवितुं वां सुखं वाऽपि शक्यम् ॥४९॥ [N

नरेन्द्राय तस्मै प्रियैः साधु-शीलां

प्रयच्छीऽऽत्म-जीवं सुखं राक्षसेश ।

न ते पौरुषं चांऽऽयुधं वा बलं वा

प्र-पश्यामि रामो रणे येन शक्यः ॥५०॥ [N

१. आ-तथाप्यपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्गं । प्र-तथा सुपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्गं ।
 रा-तथाप्यपक्षेऽप्यनुगृह्यमानं । रा च ब-तथा स्वपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्गं ॥ २
 फ-अयं । ३. ब-वा न । आ च-तस्याप्रमेयस्य न त० । फ च रा-
 न तस्याप्रमेयस्य न । ४ च-तयो वि० । रा-ततो वि० । फ-तपोविक्रमाभ्यां ।
 ५. आ च-सभूमिशैलां । रा प्र ब म ल_१ ल_२अ- सभूमि समग्रा ।
 ६. आ-प्रभु काननानाम् । च-प्रभु का० । च रा प्र ब म ल_१ २-काननां
 ताम् । अ-प्रभुः सागरान्तम् ॥ ७ आ-०बाहि । ८ आ-शक्नोतिसोढुं ।
 फ-शक्नोतिसोढुं । ९ रा-०हस्तं । १० प्र-वापि वस्तु क्षमन्ते ।
 ल_२-वापि वस्तुं क्वचित् । म-सुख नापि शक्यम् । रा-सक्यम् ॥ ११ प्र-
 प्रियं । १२ च-सधुशीलां । फ च रा व म ल_१ ल_२ अ-साधु-
 सीतां । १३ फ-प्रयच्छ जीवं । म-प्रयच्छ स्वजीव । १४ फ-राक्षसेन्द्र ।
 प्र च रा ब म ल_१ ल_२ अ-राक्षसेभ्यः । १५. च-पौकष । १६ च
 प्र रा ब म ल_२-वा सुख । म अ-वायुध (वा सुखम्) ॥

सतो वाऽसतो वा समुत्पत्य सीता
 प्रदाप्या प्रणम्या न शक्यां प्रहर्तुम् ।
 पुनः सर्वम् ईशं सनक्षत्रचन्द्रं
 सैम्-अर्थः सै सोढुं जगच्च चाऽजगच्च च ।
 सपत्रम् तु रामोऽभिपन्नो विधातां
 स्वयं भूतनार्थः प्रशक्तः स्वयंभूः ॥५१॥ [N
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्ड भेन्त्र-निश्चये विभीषण-वाक्य
 नाम सप्ताऽशीतितमः सर्गः ॥८७॥

१. फ-प्रणम्य प्रदेया न युक्ता । अ-प्रदेया प्रणम्य शक्त्या ।
 च-प्रदीने प्रणम्या । २. प्र रा ब ल_१ ल_२-नास्ति । ३ अ-ईशं ।
 च ब म ल_१ ल_२-एव । रा प्र-एव । ४ आ-समर्थो न । ५. रा-सोढुं ।
 ६ अ-जगन्म्राजगन्वा । फ-जये वा जगच्च । च रा म ल_१ ल_२ अ-
 जगच्च जगच्च । ७. आ-रामो विधाता स्वयम्भूः । ८ रा-भूतनाथस्स
 शम्भू । प्र ब म ल_१ ल_२-०नाथः स शक्तः ॥ ६ च रा प्र ब म
 ल_१-हरवाक्य ॥ अ फ ल_२-महापार्ववाक्यं ॥

[वं-८५]= [अष्टाऽशीतितमः सर्गः] =[दा-N

विभीषण-वचः श्रुत्वा बल-वान् राक्षसेश्वरः ।

१] अभवत् क्रोध-ताम्राऽक्षः सन्ध्या-रक्त इवांऽशु-मान् ॥१॥

नेत्रे प्रकृति-ताम्राऽन्ते भूयस् ताम्रत्वम् आ गते ।

२] ददृशाते सुं-भीमोग्रे शनैश्चर-सुंताव् इव ॥२॥

क्रोधेन तु भृशं नेत्रे लाक्षा-रस-सम-प्रभे ।

N] मंत्रिणो ह्यं अन्व-अपश्यन्त ताम्रे तु क्रोधनस्य ते ॥३॥

क्रोधं तस्याऽनु-पश्यन्तस् तीव्रं तु क्रोधनस्य ते ॥४॥

३] शील-ज्ञाः सचिवाः सर्वे बभूवुर् जात-साध्वसाः ॥४॥

अथ रोषाद् विनिष्-पिष्यं भृशं कर-तले करम् ।

४] अब्रवीद् रावणः क्रोधाद् वि-भीषणम् इदं वचः ॥५॥

परेषां गुण-संस्कारं मम चाऽनर्थ-बुद्धिर्ताम् ।

५] भवान् वि-चेष्टे यत् सर्वं प्र-माणं मेमै नैव तत् ॥६॥

१. फ-०संरक्त ॥ २. फ-०ताम्रे च । ३. प्र रा ब म ल_१ ल_२-
पुनस्तसत्वम् । च-०स्तसत्वम् । ४. फ-सदसाते । ५. फ प्र ल_२ अ-सुभीमे च ।
रा ब म ल_१-सुभीमे ते । ६. आ फ रा ब ल_१-शनैश्चरबुधाविव ॥
७. अ-सुभृश । ८. अ-लक्षारस० । आ फ रा प्र ब म ल_२-तस्य । च-
०स सम प्रभो । ९. रा म-ह्यनुप० । अ-ह्यवपश्यन्त । प्र-ह्यन्वपश्यन्तु ।
१०. फ-तीव्रे क्रोधाननस्य ते । प्र-तीव्रस्य क्रोधनस्य तु । च रा-ताम्रे
क्रोधने ते । म-तीव्रे तु क्रो० । ल_२-तीव्रे क्रो० । अ-तीव्रं सुक्रो० ।
११. आ-नास्ति ॥ १२. च-पश्यन् । १३. फ-तीक्ष्णम् । म-तीव्र स ।
१४. प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १५. आ-शचिवाः ॥ १६. रा-विनिष्पद्य ।
१७. आ रा-करतले । प्र-करतलं । १८. प्र-वर ॥ १९. रा ब-परेषा ।
२०. रा ब म ल_२-०सत्कारं । २१. फ-वानर्थबुद्धिताः । २२. फ अ-यज्ञवा-
नाह तत्त्वार्थम् । आ-भवान्विवष्टि यत् । च-भवान्विवष्टि । म-भवान्विवष्टयेत् ।
रा-भवान्विवष्टयेत् । २३. च-सम । २४. ल_२-नास्ति ॥

- अ-कृत्वाऽनु-नयं तावत् सद्भिर् युक्तः परस्परम् ।
 ६] प्र-वैक्तुम् अभिसं-पन्नः कार्य(र्य-काले वि-शेषतः॥७॥
 अथवा सर्व-कालेषु मति-पूर्व वि-चारयन् ।
 ७] अर्हत्य् अभ्य-अधिकां पूजां न तु मूर्खो वि-भीषणः॥८॥^{११}
 सं-पृच्छामो वयं तौवन् मति-मन्तं वि-भीषणम् ।
 ८] सर्वाऽर्थेषु अ-वरा भूत्वा गुहं शिष्य-गणा इव॥९॥
 यन् मौर्ख्यं यच्च चर्कापिण्यं र्यः स्तभो या मनस्-विता ।
 ९] योऽधर्मः स भवेद् धर्म(ः) तेषु अवाऽऽप्य मही-पतिम्॥१०॥

१. आ-अपि स्वनुनयस् । अ-अकृत्वानुनयस् । रा प्र च ब म ल_१-
 अपि त्वनुनयस् । २. फ अ-दृष्ट । प्र च रा व ल_२-दृष्टः । म-मृष्टः ।
 ३. आ फ-प्रयोग । च ब ल_१ ल_२-प्रयोक्तुं । प्र रा-प्रयोक्तुं । म-प्रायोक्तुं ।
 ४. आ-हेतुसम्पन्नं । च व रा प्र ल_१ ल_२-हेतुसम्पन्नो । ५. आ-कार्याकार्यवि० ।
 फ-विधिकार्ये वि० । च व ल_१-विधिः कार्यो वि० । प्र रा-विधि कार्यो वि० । म-
 कार्याकार्य (विधि कार्यो वि०) । ल_२-विधिकार्यो वि० ॥ ६. आ च प्र ब म
 ल_१ ल_२-असगः । रा-असग । फ म-अशठाः । ७. आ फ च प्र रा ब-
 कार्येषु । ८. आ-मतिपूर्वबलाबलम् । च प्र रा ब म ल_१ ल_२-मतिमांश्च
 महाबलः । म-मतिपूर्वं बलाबलः । अ-मतिंश्च.....महाबलः । ९. आ-
 हरस्यभ्यधिक । फ-अर्हत्यभ्यहित । च-अर्हत्य० । रा म ल_२ अ-अर्हत्यभ्यधिकं ।
 १०. आ-यत्नान्मतिपूर्वं मुमूर्षवः । फ-धर्म न तु मोहान्मुमूर्षवः । म-धर्म
 मोहान्मुमूर्षवः । ११. ब-हरन्त्यभ्यधिक यत्नान् तु मोहान्मुमूर्षवः ॥ १२.
 आ-सप्रेष्यामो । फ-प्रवक्ष्यामो । च म-संप्रक्ष्यामो । रा म प्र ब ल_१ ल_२-
 सपक्ष्यामो । १३. रा म-तावत् । १४. आ-सर्वार्थेषु वरो । फ-०ब्वला ।
 प्र-सर्वार्थेषु वयं । ल_१-सर्वार्थेषु वरा । १५. आ-गुरुः । १६. आ-शिष्य-
 गणेष्विव ॥ १७. आ-मौर्ख्याय स्वका० । १८. फ-स्तभो वा या
 सहिष्णुता । आ-यः स्तभो या म० । च-यः स्तन्न या म० ।
 १९. फ च म प्र ब रा ल_१ ल_२-०द् दभस् । आ-भवेदम्लस् । २१. प्र-
 तव प्राप्य । अ-समवाप्य ॥

- यत् पतंगस् तमो-भीतो मोहाद् विशति पावकम् ।
 १०] क्षिप्रम् आत्म-विनाशाय तद् व्यक्तं मूढ-लक्षणम् ॥ ११ ॥^१
 शास्त्र-वादान् अति-क्रम्य यंश् च सर्वा महाऽऽपदः ।
 ११] हठेनेच्छति निर्-जेतुं तद् व्यक्तं मूढ-लक्षणम् ॥ १२ ॥^१
 य एवम् अ-विशेषज्ञः सु-नयाऽनययोः पुनः ।^३
 १३] अतीऽन्द्रिय-मति प्राऽऽप्य गुण-युक्तं वि-भीषणम् ॥ १३ ॥^१
 आकाश-गमनाऽऽदीनाम् अ-पक्षस्य वि-चेष्टने ।^५
 १२] ध्रुवम् अस्ति फलं किञ्चित् चिन्तय सिद्धि-लक्षणम् ॥ १४ ॥^{२०}
 यदि शूराः परे युद्धे वयं परम-भीरवः ।
 १४] क्रियते किनु(न) कार्पण्यात् प्र-सभं शत्रु-संशयः ॥ १५ ॥^{२५}
 प्रकृतिः शाश्वती ह्य एषा क्लीवानाम् अल्प-चेतसाम् ।

१. अ ल_२-पतंगः । २. आ-सम्यगुदितं । च प्र रा ब म लो_१ ल_२-सम्यगुदितो । अ-तमोक्रान्तो । ३. रा-विषति । ४. फ-क्षिप्रयाति वि० । ५. लो_१-नास्ति ॥ ६. आ-आतिक्रम्य । फ-आतिक्रम्य । ७. फ-स तु । च रा ब म-पश्यन् । ८. च-सर्वान् । ९. फ-हेतोर्नेच्छति ? । च-हत नेच्छति । रा-हत नछति । ब-हत नेछन्ति । म-हटात् नेच्छसि । १०. म-विजेतु । ११. प्र लो_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ फ-व्यत्यासेन पठितः । १२. आ-सुनयापनयेषु च । फ-स्वनयापनये जनः । च-स्वनयापनयोर्जनः । रा-स्वनया(पा)नय(प) यो । ब-स्वनयानययौ । प्र ल_२-स्वनया० । म-स्वनयानयो । १३. अ-व्यक्तं नयविशेषज्ञः स्वनयोपनयो जितः । १४. आ-अर्निद्रियमयि । ब-०यमति । १५. अ च-०युक्तां विभीषणः ॥ १६. लो_१-नास्ति ॥ १७. प्र-०गमनाय शक्यस्य । ब रा म-०दी नामशक्यस्य । १८. ब प्र म लो_१-चितयन् । फ-चिन्तयासि० । १९. च-सिद्धिलक्षणलक्षणम् ॥ २०. आ-नास्ति ॥ २१. रा-पुरे । २२. ल_२-क्रियता । २३. आ-कार्पण्यं । लो_१-कावण्यात् । २४. आ-संसयः । च प्र म-०संशयः । रा-संक्षयः । २५. फ-क्रियत इत्यारभ्य धर्षितः परैरित्यन्तः पाठो नास्ति ॥ २६. आ-शाश्वती ।

- १५] युद्ध-काले भवत्य् एव यथा वर्तितुम् ईच्छति (।सि)॥१६॥
को हि नाम महा-सत्त्वः पूर्वम् आ-वर्षितः परैः ।
- १६] दीनं वचनम् आ-दद्याद् वर्जयित्वा वि-भीषणम् ॥१७॥
एवं कृत्वा बहु-विधं सर्वथाऽयं वि-भीषणः ।
- १७] योग्योऽस्माकं भयाद् दीनो नैव मंत्रे न वि-क्रमे ॥१८॥
अवश्यं हि वि-चेतव्या युद्धेऽभरण-भीरवः ।
- १८] ग्रन्थि-भूता महा-दोषाः(।षः) शूराणां शोकं-नाशनाः ॥१९॥
युद्धं घोर-तमं प्राऽऽप्यं यस्य हि व्यथते मनः ।
- १९] कथं सम्-अरम् आ-साद्य स भवेत् पूज्य-विक्रमः ॥२०॥^{१५}
निर्-वीर्या ये निहत्-सहाः शत्रु-भेदन-शोभनाः ।
- २०] तेषाम् एवं-विधा बुद्धिः शाश्वती^{१६} तव यादृशी ॥२१॥
यदि दर्प परि-त्यज्य रामो मां शरणं व्रजेत् ।
- २१] किं^{१७} तद् अस्ति सतां कार्यं यन्न कुर्यात् प्र-सादनम् ॥२२॥
- २२पू] वैक्लव्यं परि-हर्त्तव्यं शत्रु-पक्षे विशेष-तः ।

१. च रा प्र ब म ल_२-भदत्वेव त्वद्विधाना दुरात्मनाम् । ल_१-भवत्वेव त्वद्विधाना दुरात्मनाम् ॥ २ रा-आदध्याद् । ३ अ-योग्योऽस्माकं । ४. आ-भवे । प्र ल_२-भवान् । अ-भया । ५. रा प्र ब ल_२-मंत्रेण ॥ ६. अ-विचेष्टव्या । ७. आ-युद्धे परमभी० । ८. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-ग्रथमूढा । ९. फ अ-ग्रथमूढा । फ-०दोषाः । १० प्र-शौर्याणां । ११ फ-सौर्य० । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शौर्य० ॥ १२ फ-घोरतममवाप्यैवं । च-०तम संप्राप्य । ब म ल_१ ल_२ अ-घोरतम संप्राप्य । प्र-घोरमनुप्राप्य । १३ अ-व्यथित । १४ आ-भदेत्यूर्ज्यविक्रमः । १५. रा-नास्ति ॥ १६. फ-निर्व्विधेयमुत्साद्य । च प्र ब म ल_१ अ-निर्व्विधेयं ये नि । १७ फ-०शोभन-तत्वरम् । १८ आ-एवविधा । १९. फ-बुद्धिरीदृशी । २० आ-भव । २१. वं-तेषामेवविधा बुद्धिरीदृशी तव कातरा ॥ २२. फ-किंचिदस्ति स० । म-किं त्वस्ति सदृशं ...कार्या । अ-किं त्वस्ति सदृशं सतां कार्यं । २३ आ-भवद्भिः शरणागतैः । फ-यत्कुर्यात्प्रसादजम् । म-यत्न कुर्यात् । अ-कुर्यात् प्रसादजम् । २४. प्र-०हन्तव्यं ॥

- N] साध्वसं च यथा कार्यं शत्रुभिः शरणाऽऽगतैः ।
 २२३] दया सर्वाऽऽत्मना कार्या महद्भिः शरणाऽऽगतेः ॥२३॥
 एवं कृत्वा नं योगोऽस्ति विषस्य रुधिरस्य च ।
 २३] सन्नि-पातं समा-गम्य ततः सं-योगैम् एष्यति ॥२४॥
 सम-अर्थो ह्य अहम् एवैकस् तं रामं सह-लक्ष्मणम् ।
 २४] सम-अरे तेजसा दग्धुं कृत्वा अग्निर् इवोत्थितः ॥२५॥
 निश-चयः क्रियतां युद्धे भवद्भिर् बाहु-शालिभिः ।
 २५] राक्षसाऽपसदं दीनं वर्जयित्वा वि-भीषणम् ।
 N] इत्य-उक्त्वा रोष-ताम्राऽक्षो रावणो वि-रराम ह ॥२६॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-वाक्यं
 नामाऽष्टाऽशीतितमः सर्गः ॥८८॥

-
१. आ-मयोगोस्ति । २. आ च-हतः । ३. आ च अ-संयुगम् ।
 ४. फ-इच्छति । च-एस्यति ॥ ५. रा ब-दग्ध । ६. फ-कुक्षिम् । ७. फ-
 इवोद्धत । अ-इवोद्धितः ॥ ८. आ रा-युद्धेर् । ९. रा-वा० । १०. रा-राक्षसा-
 पशदं । आ-राक्षसापसदं । व म ल_१ ल_२-राक्षसापशदं । ११. ब-इत्युक्तो ।
 १२. फ-इति रा० । ल_२-इति । १३. अ-विभीषणतर्जन ॥

[वं-८६]= [एकोनवतितमः सर्गः] =[दा-N]

ततः सागर-गम्भीरः सत्त्व-वान् वि-जितेन्द्रियः ।

१] अब्रवीद् रावणं धीमान् पुनर् एव वि-भीषणः ॥१॥

२पृ] एतद् एव वि-नाशस्य लक्षणं विदुषां मतम् ।

३पृ] अ-धर्मोऽयं महान् मोहाद् भवद्भिः परि-गृह्यते ॥२॥

N] भवतां बुद्धयो ह्य एता वि-नाशस्य नि-दर्शनम् ।

निमित्तं घनं-नादस्य वि-कीर्णा इव विद्युतः ॥३॥

जयश् चैव हि दुष्-प्राऽऽपः पुंसां क्लृप्त-बुद्धिना ।

४] अं-धर्म-सहितं प्राऽऽप्य जयं केश् च सतां जयः ॥४॥

इहै च प्रेष्य(ःक्ष्य)तां प्रेष्यैः(ःक्ष्य) सद्भिः पूजित-लक्षणैः ।

५] दुस्-तरः प्रोक्तैर् धर्मो बाहुभ्याम् इव सागरः ॥५॥

इच्छा-द्वेषाऽऽदयो भावां नित्यम् आत्म-गुणा यथा ।

६] तथा धर्म-गुणाः कृत्स्नाः सुखानि सुखिनाम् इव ॥६॥

१. आ-विदुषो विदुः । रा प्र ब म ल, ल_२-हि विदुर्बुधाः
२ इत ऊर्ध्वं “वं”-धर्मिष्ठ वाक्यमुत्सृज्य कापथेन प्रवर्तनं । ३. च रा-
युद्धयो । ४. आ-तु दर्शनम् । ५. रा-कृत० । ६. अ-प्रकीर्णा ॥
७. फ-सुदु प्राप्य । आ च-दुःप्रापः । ८. फ-प्राप्तुं । च रा ब-
पुंसां । ९. फ-ह्यशुभबुद्धिना । च ब अ-०षुबुद्धिनाम् । १०. आ फ-
च-अधर्मः स० । ११ च प्र रा ब म ल, ल_२ अ-जयः ।
म-बल । १२. आ-कस्य सतौ । म-किमु सतां ॥ १३. फ-इह
विष्ट-भ्य चाप्रेक्ष्य । च-स विष्टंभतां वीक्ष्य । रा-विष्टंभतां वीक्ष्य । ब-
स्तंभविष्टंभतां वीक्ष्य । प्र-विष्टंभतां वीक्ष्य । म-इह विष्टंभतां वीक्ष्य ।
अ-तव विष्टंभतां प्रेक्ष्य । ल_१ ल_२-विष्टंभतां वीक्ष्य । प्रेत्य चावेक्ष्येति व-
द्र० ॥ १४. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-सन्निलक्षणलक्षितः । १५. फ-प्राकृतो
धर्मो । च-०तैर् धर्मैः । रा-धर्मै । आ-०तैर् भीमो ॥ १६. फ-इष्ट० ।
१७. प्र-भाति । १८. प्र-कृत्स्नात् ॥

पर्य-आप्तं चाऽऽयं अं-विज्ञानं धर्मस्य परि-रक्षणे ।

७] यद् अल्प-सुखितो लोकः कृत्स्नो भृयिष्ठ-दुःखितः ॥७॥

९पू] यज्ञं चाऽऽत्म-सुखिता-श्लाघी न मनः परि-तापयेत् ।

८पू] किं तर्तः परमं किञ्चित् सु-लभं फलम् उत्तमम् ॥८॥^१

९उ] यथा च सुख-संयाने नौर निमित्तम् ईवाऽम्भसि ।

लोकयोः सुख-संयाने तथा धर्मः स्व-नुऽष्टितः ॥९॥^{१५}

१०] प्रकृतीनां वि-धानस्य यथा नेता नैयाऽनु-गः ।

तथा धर्माऽर्थ-कामानां धर्मः सम्यग् अनु-ष्ठितः ॥१०॥

११] यथा ह्यर्थ-विशेषाऽर्थम् अर्थः पुंभिर्न नि-युज्यते ।

तथा निश्चितम् आयत्यां धर्मः सुख-करः सताम् ॥११॥

१. आ-चाप्यभिज्ञान । रा च प्र व म ल_१-चाप्यभिज्ञान ।
 २. अ-०रक्षये । ३. आ-यदाल्पसु० । फ-यदल्पसुखभाग् । च रा प्र
 व म ल_१ ल_२ अ-यदल्पः सुखभाक्(ग्) । ४ आ-कृया । रा व म
 ल_१ अ-कृत्स्नः । प्र ल_२-कृत्स्नम् । ५. आ-दूषितः । फ-
 दु.कृतः ॥ ६. आ-०त्म सुखिनः । फ च प्र रा व ल_१-
 यश्चाल्पसुखितः । म-यच्चाल्पसुखिनः । ल_२यश्चार्पी सुखितः । अ-
 यश्चाल्पसुखितः । ७. ल_२-मनसः । ८. ल_१-नाम । ९ वं-दुद्वयापेक्षी
 च भूतानां सुखी तच्चापि धर्मतः । १०. आ-०संजात । फ-
 संजाते । रा-०सतापे । प्र म ल_१ ल_२-०संपाते । अ-०सयोगे । ११. आ ल_१
 म अ-नौनिमित्तम् । रा-नौभि नि० ॥ १२. फ-महाम्भसि । १३.
 च-०संयाते । रा व म ल_१ अ-०सपाने । १४. रा अ-धर्म ।
 ल_२-धर्माः । १५. फ-स्वर्नष्ठित^१ । ल_१-स्वनिष्ठितः । १६ प्र ल_२-
 त्रुटितः पाठः ॥ १७ फ च व म ल_१ ल_२ अ-प्रधानश्च । प्र-
 प्रदानश्च । १८. आ फ-तथागतः । रा-०नुगाः ॥ १९. आ-यथायं
 स्वविशेषोर्थम् । च-तथा ह्यर्थविशेषोऽयम् । फ रा-०विशेषोर्थम् ॥
 प्र-तथा ह्यर्थं विशेषोर्थम् । २० आ-विमुच्यते । फ रा च-पुंभि
 च्चियुज्यते । प्र-पुंभि नि० २१. आ-निश्चयमायत्या । फ रा-निश्चयमायत्या ।
 व-०तमायत्य ॥

- १२] वैया तुं फल-लुब्धेन नाऽतिदूर-निरीक्षणात् ।
न शक्यश् चरितुं धर्मः शुभो ह्य अ-शुर्भुवुद्धिना ॥१२॥
- १३] यथा ह्य अर्थम् तथा कामैः सद्यः सुख-शुभाऽऽवहौ ।
तथा क्षमां च धर्मश् च मनसः प्रीति-वर्द्धनौ ॥१३॥
- १४] दुश्-चरत्वाच्च च धर्मस्य केचिद् धर्म-परा नराः ।
कामे चाऽर्थे च लुब्धानां(?)नाम् अं त्रो(?)भुवि न विद्यते १४
- १५] यत्र नेता च गुण-वान् सहायाश् च गुणाऽन्विताः ।
तत्र धर्माऽर्थ-कामानां भवेत् सम्यक् परीऽऽर्क्षणम् ॥१५॥
- १६] इह नेता च वि-गुणः सहायां गुण-वर्जिताः ।
एवं कृत्वा किम् अप्य एतद् वर्तते मंत्र-संज्ञं (?)कम् ॥१६॥
- १७] अर्थाऽन-अर्थो हि यत्रोभौ सं-शयश् च परीऽऽक्ष्यते ।
स मन्त्र इति वि-ज्ञेयः शेषास् तु खलु वि-क्रमाः(?) ॥१७॥

१. फ अ-ततस्तु । च-तथास्वफ० । २. च-नाविदूरनिरीक्षणा ।
३. च-धर्मो । रा ल_२ व अ-धर्म । ४ प्र-हि शुभ० । फ म ल_१
च रा ल_२ व अ-लुब्धत० ॥ ५ अ-द्वयश्च कामश्च । ६. च प्र
व म ल_१ ल_२-यथा द्वयश्च कामश्च मनसः प्रीतिवर्धनौ । ७. अ-
मानश्च । फ-कामश्च । म-क्षमश्च । ८. फ रा व-सद्यः सुभसुखावहौ ।
प्र च ल_१ ल_२ अ-सद्यः शुभसुखावहौ । ९ आ-दुश्चारित्रं । फ-
दुःकरत्वाच् । ल_२-दुश्चलत्वाच् । १० आ-धर्मश्च । ११. फ च अ-
धर्मबहिष्कृताः । व रा ल_१ ल_२-धर्मबहिष्कृताः । १२. रा ल_१-
लुब्धानां । १३ फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-धर्मो ॥
१४. आ-सहायश्च गुणान्वितः । अ-सहाया गुणसंयुताः । १५ आ-
न च । १६. च-स.....रीक्षणम् ॥ १७. च-नास्ति । रा-विगुणा-
स्सहाया । म ल_१ ल_२ अ-विगुणः सहाया । १८. फ-वर्त्तत ।
१९. रा-मंत्रिसञ्चितम् । फ प्र व म ल_१ ल_२-०सञ्चितम् । च-
०सञ्चिकाम् । आ-०संज्ञकः ॥ २०. आ-परीक्षते । रा-परीक्षते । २१.
क्ष-राजनं.....या । २२ प्र व म ल_१ ल_२-शेषस्तु । २३. फ प्र व म
ल_१ ल_२-विक्रमः । अत्र- 'विक्रियाः' इति वं द्र० ।

- १८] मन्त्रे समुप-नीतेन सुहृदा शुद्ध-बुद्धिना ।
 न युक्तं कैतवं कर्तुं हिताद् हि प्रति-बुद्धिना ॥१८॥
- १९] त्यक्त्वा काम-परं मन्त्रम् अर्थ-धर्म-विवर्जितम् ।
 २०] रामम् एव गमिष्यामि धर्माऽर्थ-परमं नृपम् ॥१९॥^१
- २१] क्षिप्रम् एतद्-विधं मुक्त्वा कृत्स्नं स्वाभि-जनं धनम् ।
 धर्म-हेतोर् गमिष्यामि रामम् एव शुभ-व्रतम् ॥२०॥^२
- एवं कृते मयि गते यद्य अस्ति गुण-दर्शिता ।
 २२] क्रियतां निश्चयः सम्यग् वृद्धौ नय-निमित्तजः ॥^३ २१॥

ईश्याषे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावणं प्रतिव्याहरणं
 नामैकोनवतित्तम. सर्गः ॥^{२१} ८९॥

१ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-० नीते च । २. प्र-
 सुहृदा । ३. फ-नयत्वे० । ४. फ-हितविप्रतिपादिना । च ब म ल_१
 ल_२ अ-० बुद्धि प्रतिपादनम् । रा-हितान्धि प्रतिपादनम् । प्र-० बुद्धि प्रतिपादितम् ॥
 ५. अ-त्यक्त्वा । ६. च-कामप...री । ७. अ-मन्त्रं मन्त्रं धर्म० ८. रा-
 धर्मापरमं । ९. इत ऊर्ध्वं व-सुरासुरजयी राजा स हि नित्य मया श्रुतः ।
 सश्रितानामसत्यागी शरण्यो द्विषतामपि । प्र-नास्ति ॥ १०. आ-चित्रम् ।
 ११. फ-एतद्विपन् । च-एताद्वि यन् । रा-एतद्वियन् । ब ल_१ ल_२-एतद्वि
 यन् । म-एतद्वि यत् । अ-एतद्विष ल्यक्त्वा । १२. आ म अ-स्वजनमातुरम् ।
 च रा ब ल_१ ल_२-साभिजन । १३. अ-सोहं मानुषसंश्रयम् । १४. प्र-
 नास्ति ॥ १५. च प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-कृत्वा । १६. आ-त्वयि कृतं ।
 १७. म-शुभदर्शिता । आ-गुणसधिता । रा-गुणदर्शिता । ल_१-शुभदर्शिताः ।
 अ-गुणदर्शनम् । १८. रा फ ल_२-क्रियतां निश्चिता बुद्धिः सम्यग्यनिमित्तजा ।
 च म-क्रियतां निश्चया बुद्धिः सम्यगनयनिमित्तजा । ब-निश्चिता बुद्धिं सम्यङ्नय-
 निमित्तजा । प्र-क्रियतां निश्चितां बुद्धिः सम्यङ्नयनिमित्तजा । ल_१-क्रियतां
 निश्चिता बुद्धिः सम्य...यनिमित्तजा । अ-क्रियतां निश्चयं सम्यग्बुद्धौ नय-
 निमित्ततः ॥ १९. फ-इति । २०. आ-प्रत्याहरणं । रा-प्रतिव्य...रणं ।
 २१. ब-नास्ति ॥

[वं-८७,८८]= [नवतितमः सर्गः] =[दा-१६]

एवम् उक्तम् तु सं-रब्धो रावणः क्रोध-मूर्च्छितः ।

उत्-पैपात सँ-निस्त्रिशो हँ-तु-कामो वि-भीषणम् ॥१॥ [N

१] उत्-पैतन् स च चुक्रोशँ स-निस्त्रिशो दशाऽऽननः ।^०

एक-विद्युर्द-गुण-युतः स-नाद इव तोय-दः ॥२॥ [N

२] आसनात् तूर्णम् उत्-पत्य पादेनाऽभि-जघान तम् ।

रावणः क्रोध-संवेगाद् आसन-स्थं वि-भीषणम् ॥३॥ [N

३] अभवत् पतितो भ्रूमाँ आसनाँ स वि-भीषणः ।

७] वज्र-पात-हतः श्री-मानँ वि-शीर्ण इव पर्वतः ॥४॥ [N

-४] अभवत् मन्त्रिणां तेषां वि-वाँदम् अनु-पश्यताम् ।

पूर्ण-चन्द्र-ग्रह-ग्राँसात् प्र-जानाम् इव सं-भ्रँमः ॥५॥ [N

१ फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-एतच्छ्रुत्वा । २ ल_१ ल_२
अ-०मूढितः । ३ आ-उत्पापात । ४. आ-च नि० । ५. फ-वेगात्स
भृकुटीमुखः । च-वेगाच्छभृकुटीमुखः । रा ब म ल_२-वेगेन भृकुटीमुखः ।
प्र-वेगेन भृकुटीमुख । ल_१-वेगेन भृकुटीमुखः ॥ ६. आ-उत्पतत्स तु० ।
फ-उत्पतत्स तदाकाश । च-उत्पतत्स चकाशे च । रा प्र ब म-०तत् स च-
काशे च । ल_१-उत्पतत्स चकाशे च । ल_२-उत्पापात चकाशे च ।
७. अ-नास्ति । ८. आ-एकविद्युद्गणकृतः । फ-एकविद्युगुणकृष्णः ।
ब-एकविद्युद्गणयुतः । अ-एकविद्युकृतगुणः ॥ ९ आ-०सरागो गाढासनस्थं ।
फ-०सरागादाढा० । रा ब ल_२-०सयोगादासनस्थ । अ-०संरभादासनस्थं ॥
१०. म-भूमौ भासनात् । ११. प्र-श्रीमद् ॥ १२. म-अभवत् । १३.
फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-विषादम् । १४. आ-पूर्णचन्द्रो ग्रहप्रस्तः ।
फ-०द्र ग्रहत्रासात् । रा प्र ब-पूर्णचन्द्रग्रह० । म ल_१-पूर्णचन्द्रग्रहप्रस्तः । अ-
पूर्णचन्द्रो ग्रहप्रस्तः । १५. अ म ल_१-वक्षये । अ-संक्षये ॥

- ५] प्र-हस्तस् त्वं असि-हस्तं तं कुपितं राक्षसेश्वरम् ।
 ६पू] शनैर् नि-वारयामास कोशे चाऽप्य् अकरोद् असिम् ।
 N] निशा-करम् इवाऽऽकाशे राहु-मुक्तं रुषाऽन्व-इतमा॥६॥ [N
 ६उ] ततः प्रकृतिम् आ-पन्नः शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
 वेला-भावं-विनिर्वृत्तः प्रसन्न इव सागरः ॥७॥ [N
 ७] परिवार्याऽऽसन-स्थं तु रावणं ते चकाशिरै ।
 मेघा इव महां-श्रुंगं विपुलं शैलम् उत्तमम् ॥८॥ [N
 ८] निश-शब्दं शुशुभे कृत्स्नम् अथ तन् मन्त्रि-मण्डलम् ।
 परि-वेष्टं इवाऽलक्ष्यः शशिनश् चारु-दर्शिनः ॥९॥ [N
 ९] अभवत् क्रोध-संरागो भूमि-स्थश् च वि-भीषणः ।
 अध्वरंऽग्निर् इवाऽऽतीव्रः सौम्य-दीप्ति-गुर्णाऽन्वितः १०॥ [N
 १०] अथ क्रोपाऽऽग्निम् उद्-भूतं शमयन् बुद्धि-सत्तमः ।

१ ल_२-त्वसिहस्थत । आ-०हस्त सकुपितं । २. आ म ल_१ ल_२ अ-
 ०सेस्वरम् । ३ आ-असिम् । ४ म-निशाकर । ५. म-राहुमुक्त-
 रुषोजितः । ६ आ ल_२ अ-०सेस्वरः । ७ आ-वेलानावविनिर्वृत्तः ।
 फ-वेलानां च निर्वृत्त । प्र-वेलाभावनिर्वृत्तस्तु ॥ ८. अ-त । ९.
 आ-चकाशिरै । १० ल_१-महाश्रुं । ११. च रा ब ल_२-विपुलाः शलम् ।
 म-विपुलः शैलम् । ल_१-विपुलम् ॥ १२ ल_१ ल_२ म-०वेश । १३.
 आ-चातुदर्शिनः । प्र ब रा म ल_२-चारुदर्शनः ॥ १४. अ-
 अभवच्छाद्रिसमो । फ-०वत् क्रोधसंरब्धो । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 ०वत् क्रोधसंरक्तो । १५ फ च-भूमिस्थं स । रा-भूमिष्ठ स । ब ल_१
 ल_२-भूमिष्ठा स । म-भूमिष्ठा(स्थ.) स । प्र-भूमिष्ठ स । १६. आ फ-अधराग्निर ।
 १७. फ-इवालक्ष्यः । च प्र ब म रा ल_१ ल_२ अ-इवादीप्तः ।
 १८. आ-सौम्यो दीप्ति० । प्र च म ल_१ ल_२-सौम्यो दीप्तिसमान्वितः ।
 रा ब ल_२-सौम्यो दीप्तिसमन्वितः । अ-०दीप्तिसमन्वितः ॥ १९. प्र-
 उद्धत । २०. ब-शमयद् । २१. म-बुद्धिसुत्तमः ।

- N] शम-तोया^१ऽवपातेन नि-जगाद वि-भीषणः ॥ ११॥ [N
 १३उ] मम धर्मा^२र्थ^३र्षे^४ उ^५त्थानं नै^६ काम-क्रोध^७-संयुतम् ।
 १४पू] अतः पाद-प्र^८हारे^९ऽपि ना^{१०}ऽयं मम परा-भवः ॥१२॥ [N
 ११उ] मार्दवे^{११}र्न च सं-पन्न^{१२}स् तेजसां च वि-भीषणः ।
 सद-अ^{१३}श्वं इव भू^{१४}यिष्टं तेज^{१५}स्वी स व्य-अ^{१६}दृश्यत ॥^{१७}१३॥ [N
 १२] मुहूर्त्त^{१८}म् इ^{१९}वे निश-अ^{२०}श्व^{२१}स्य मुहुः कृत्वा च^{२२} निश-चर्य^{२३}म् ।
 १३पू] अब्रवीद् वाक्य^{२४}म् उत्थाय गुण-युक्तं वि-भीषणः ॥१४॥^{२५} [N
 १४उ] अस्मि^{२६}र्ल^{२७} लोके महा-दोषां^{२८} सु-शो^{२९}च्या धर्म-वर्जिताः ।
 येषां^{३०} अभि-ज^{३१}नं प्रा^{३२}ऽऽप्य मतिः^{३३} क्रोध-स^{३४}मन्विता ॥१५॥ [N
 १५] त^{३५}र्हि सर्व-विनाश^{३६}स्यै लक्षणं प्रति-भाति मे ।

१. आ-समयं याचमानो हि । फ-शमनोयदपातेन । रा-सम-
 तोयावतातेन । प्र-श्रयतो याचमानेन । म-समतो पादवातेन । ल_२-श्रमतौ
 वायपौतेन । २. आ-निर्जगाम । च ल_१ प्र म ल_२-निर्जगाद ।
 ३. अ-नास्ति ॥ ४ फ-धर्मार्थयुक्तम् । ५. फ-कामक्रोधसहिष्णवः ।
 च रा प्र म ल_१-०सहितम् । ६. प्र-पादात्प्रहारेपि । रा च म ल_१-
 ०प्रहारेपि । ७. ब-नास्ति । आ-अथ श्लोकोऽग्रे पठ्यमानाच्छ्लोकद्वयादुपरिष्ठाद्
 व्यस्तक्रमेण पठ्यते । “विभीषणः” इत्यावसानिकसास्यकारितो दृग्भ्रमोऽत्र मल द्र० ॥
 ८. ल_१-सांदवेन च सपत्ने । ९. च अ-तेजसां । १०. आ-सदस्व ।
 ११. आ-भूयिष्टम् । १२. फ-तेजसा । १३ आ-व्यवृश्यत । १४ च-
 रा प्र ब म ल_१-नास्ति ॥ १५ अ-अथ । १६. आ ल_२-निःस्वस्य ।
 १७. आ अ-विनि । १८ प्र च रा ब म ल_१-नास्ति । १९ आ म-
 ये च । फ-तस्मिन् ॥ २०. प्र ल_१-०दोखा । च ल_२ अ-दोषः ।
 ल_२ अ म-दोषस् । २१. आ-सौम्या । फ च ल_२-सुशौच्या । म-ते
 शोच्या । २२. आ-ये चैवाभिजनं । प्र-येषामभ्यजन । २३. आ-
 हर्षक्रोधसमन्विताः । फ-मतिक्रोध० । च म ल_१ रा-प(१य)तिः क्रोध-
 समन्वित । प्र ब ल_२ अ-पतिः क्रोधसमन्वितः ॥ २४ आ-ते हि सर्वे विना-
 शाय । फ च रा ब म ल_१ ल_२-महत्सर्वे वि० । प्र-महोत्सववि० ।

१६५] यद् इमे मुनयः सर्वे भवद्भिः परि-पीडिताः । १

[N] रामेण च प्रति-श्रुत्य दत्तं त्व् अ-अभयम् आदि-तः॥^{१६}॥[N

१६७] शस्त्रम् ऐकं शरीरस्य रण-भूमौ वि-नाशनम् ।^{१०}

दुर्षा बहु-तरं हन्याद् बुद्धिः क्लृष-चेतसाम् ॥^{१७}॥ [N

१७] न हि तं कुरुते दोषं शस्त्रं नि-शितम् उक्तमम् ।^{१३}

स्व-समुत्थो यथा दोषोः प्राणिनामै अल्पे-चेतसाम् ॥१८॥ N

१८] अनागत-परिज्ञानम् अर्थस्य कुरुते बुधः ।

प्राऽऽप्तम् अर्थम् अन्-अर्थं च कश्चिद् एवाऽव-बुध्यते ॥१९॥

१९] दूराद् अर्थम् अन्-अर्थं च पश्यन्नो(?तो)ऽपि महा-गुणाः । [N

१. फ-यदा मम नयः सर्वो भवद्भिः परिगृह्यते । ल_१ म
ल_२-यदायमनयः सर्वैर्भवद्भिरपिपीडिता । रा-यदाय मुनयः सर्वे भवद्भि-
रपिपीडिता । प्र ब-यदा मुनयः सर्वैर् भवद्भिः परिगृह्यते । अ-
यद्देवमनुजाः सर्वे भवद्भिः परिपीडिता । २ रा-चाभिसश्रुत्य । च-वातिसश्रुत
प्रदत्तं । प्र ब म ल_१-चाभिसश्रुत्य । ल_२-चाभिसश्रुत्य यदत्त ।
३ फ-नास्ति ॥ ४ ल_१-एव । ५ आ-शरीरं हि । फ-शरीरं ।
६ फ-विनाशक । ७ रा-नास्ति । ८ फ-दुष्ट बहुपर । च-दोषां
बहुमतेन त्वां । ९. फ-कर्कशः । १० आ प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥
११. आ प्र ब म ल_१ ल_२-त । १२. प्र रा ब म ल_१ ल_२-
निशितं शस्त्रमुल्लवणम् । १३. आ-नास्ति । १४. फ-समुत्था महादोषाः ।
प्र-ससमुत्थो यथा दोषः । १५. च-नामन्यवेधसाम् । ब ल_१ म-
प्राणिना मन्युचेतसाम् । प्र-सप्रेक्ष्यश्च महान्गुणः ॥ १६ फ च रा ब म
ल_१-वा । १७. फ-बुध्यसे । १८. प्र-नास्ति ॥ १९. आ
अ-दूरादर्शमनर्थं च । च रा ब म ल_१-दूरादनर्थमर्थं वा । ल_२-
र्थमनर्थं वा । २०. फ च रा ब म ल_१ ल_२-अ-पश्यन्तो हि ।
२१. रा म ल_१ ल_२ अ-महान् गुणा । ब-महां गुणाः । २२. अत
ऊर्ध्वमधिकः पाठः-च रा ब म ल_१-इह च प्रेक्ष्यतां प्रेष्य संप्रेक्ष्य
च महागुणान् ।

यस्याऽर्थं प्राऽऽप्य नोत्-सेको भवत्य् आपदि न व्यथां २० [N
२०] कुरुते दीर्घ-दर्शी हि सम्यग् अर्थ-परिग्रहम् ।

अन-अर्थाच्च च विनिर्-मोक्षम् अथवा दोष-लाघवम् ॥२१॥ N
२१] न च दोषान् अभि-गच्छन्ति सम्यग्-दृष्टि-परं नराः ।

प्र-माणानीऽह कृत्स्नानि प्र-माणानि महाऽऽत्मनाम् ॥२२॥ [N
२२] अनभि-ज्ञः प्र-माणानां केवलं दोषम् आ-स्थितैः ।

शोकाऽम्भसि महा-वेगे क्षिप्रं मग्नः प्र-दृश्यते ॥ २३ ॥ [N
२३] औपम्यम् अनु-मानं च प्रत्य-अक्षम् अपि चाऽऽगमम् ।

ये हि सम्यक् परीऽऽक्ष्यं (?त्त)न्ते कुतस् तेषाम् अ-बुद्धिंता २४ [N
२४] उपस्थितं-विनाशं त्वाम् आत्म-वंश-विनाशनम् ।

राजन् यास्यामि हित्वा त्वां जलौघ इव सागरम् ॥२५॥ [N

१ च-प्राप्त्यथ । २. व-नः कथा । प्र-नो व्यथा ॥
३ फ-दोष० । ४ फ ल२-च स० । प्र म ल२-स स० । अ-
त्वसम्यगर्थपरिग्रह. । व रा-“हि”नास्ति । ५. आ-अनर्थाश्चापि ।
रा-अनर्था चापि । व-अनयश्चापि । प्र-अनयश्चा(स्या)पि । म ल१-
अनयाश्चापि । ल२-अनयश्चापि । ६. च-०मोक्ष्यम् ॥ ७. आ- न च
दोषं नियच्छन्ते । फ-न च दूरं नियच्छन्ति । च-न दोषानतिग० ।
प्र रा व म ल१ ल२ अ-न दोषानभि० । ८. आ-दृष्टपरावराः । फ-
दृष्टपरावराः । ९. अ-सर्वाणि । १० व ल१-प्रमानानि ॥ ११ फ-
०ज्ञाः । १२. च प्र रा व म ल१ ल२-रोषम् । १३ फ-०ताः ।
१४. ल१-नास्ति ॥ १५ च रा प्र व ल१ ल२-ऐतिह्यमनु० । आ-
अगम्यमनु० । फ-औपम्यमन्त्वानुमानं । १६. ल२-प्रत्यक्ष चापि । १७.
आ-वागमम् । १८. अ-च । १९. फ-प्रतीक्ष्यन्ते । च अ-प्रतीक्षन्ते ।
२०. च-०ताम् । ल१-०ताः ॥ २१. प्र-उपस्थितत्वाद् विनाशत्वादात्म० ।
च-०तविनाशत्वाम् । रा व म ल१ ल२-०तविनाशत्वादात्म० । २२. रा व
प्र म ल१ ल२-रामं । २३. आ-पश्यामि । फ-पश्यामि । च-या (पा)
स्यामि । प्र-यास्याम्यह त तु । अ-०मि हित्वाह । २४. आ फ च-जलौघमिवा॥

- २५] तव भिन्नां मतिं ज्ञात्वा क्लृप्तां धर्म-विदूषणीम् ।
 सर्व-था ह्यै असि सं-स्याज्यः पंक-मैत्र इव द्वि-पः ॥२६॥ [N
 दोष-पंक-निमग्नं त्वाम् अनयोपप्लवाऽऽवृतम् ।
- २६] सर्व-था मानुषो रामस् त्वाम् अस्तम् उप-नेष्यति ।
 N] मूर्खं मूर्ख-सहायं च दुर्-बुद्धिम् अ-जितेन्द्रियम् ॥^३२७॥ [N
 ततो विनिश्-र्षसन् क्रोधात् कम्पमानः पुनः पुनः ।
 N] क्रोध-संरक्त-नयनः सभा-मध्ये स रावणः ॥२८॥^६ [N
 N] अ-विदुष्टं हितं वाक्यम् उक्त-वन्तं वि-भीषणम् ।
- २८, २९] अब्रवीत् परुषं वाक्यं रावणः काल-नोदितः ॥२९॥ [१
 वसेत् सह स-र्पद्वेन क्रुद्धेनाऽऽशी-विषेणं वा ।
 २] न चाऽऽमित्र-प्रतिज्ञेन सं-वसेच्च छत्र-सेविनां ॥३०॥ [२
 गताऽसुं त्वां प्र-परयामि मूर्ध-सत्त्व-पराक्रमम् ।

१ रा-मति । २ आ फ-कृरान् । ३. रा-ह्यतिस० । ४ ल२-०लभ । ५ आ-द्विषः । ६. फ म ल१-रोषपके निमग्नं । च-दोषै पङ्के नि० । फ रा ब ल२ अ-दोषपके नि० । ७ प्र रा ब ल२ अ-स्वां मनयो० । ८ फ-रामोवीस्तम् । रा ब ल२-राम ह्यस्तम् । प्र-राम श्यामस्त्वाम् । म ल१-रामो ह्यस्तम् । ९. अ-हर्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषण-वाक्यं नाम सर्गः ॥ १०. फ-मूर्खं मूर्खसहाय । ११. रा म ल१-निर्बुद्धिम् । १२ च-अजितेन्द्रियः । १३. फ-आर्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषणाभिघातो नाम सर्गः । प्र अ-नास्ति ॥ १४. आ-विनिःस्वसक्रोधात्० । फ-०श्वसत् कोपात् । १५ च-कम्पमान । १६ प्र रा ब म ल१ ल२-नास्ति ॥ १७. अ-बोदित । आ च प्र ब म ल१ ल२-०चोदितः । १८. प्र-मतेन नागेन । आ-सहसपत्नेषु । १९. फ अ-क्रुद्धेनासी० । च-क्रुद्धेनाप्सी० । २०. आ-न वा मित्र० । फ-ननु मिथ्या० । च-न चामिथ्या० । रा प्र ब म ल१ ल२ अ-न चामित्र० । २१. आ-सेवि वा ॥ २२. फ-मूर्धं सत्त्व० ।

- N] राक्षसानां कुले जातस् त्वं प्र-शंससि राघवम् ॥३१॥^१[N
यौवराज्येऽभि-षिक्तेन रावणाऽवर-जेन च ।^२
- N] सैन्तोऽपि नै गुणा वाच्या मम शत्रोर् वि-भीषण ॥३२॥[N
किं च मां राघवोऽशक्तो देवैर् अपि समा-गतः ।
- N] उप-गन्तुं रणे युक्तं गृहीत्वाँ परमाँऽऽयुधम् ॥३३॥ [N
राक्षसाँ वानरान् सर्वाल् लङ्का-द्वारम् उप-स्थितान् ।
- N] त्रासयिष्यन्ति सं-दृष्ट्वा गजा वन-मृगान् इव ॥३४॥ [N
जानीते वाक् च चक्षुश् च सर्व-लोक-प्रियाऽप्रियम् ।
- N] रामे ते चक्षुषी कान्ते वाँग् ब्रवीति गुँणान् पुनः ॥३५॥^३[N
अस्मात् ते वाक्-सँमायोगात् कौकुत्स्थं लक्ष्ये प्रियम् ।
- N] लक्ष्मणं वानरेन्द्रं च वानरांस् तस्य चाऽनु-गान् ॥३६॥ [N
न चाऽहं त्वयि वि-श्वसं गमिष्ये शत्रु-सेविनि ।

१. आ-बलं यान प्रशशस स । च-बल जानत्व प्रशससि ।
अ-बलं जानन्यः प्रशंससि ॥ २. रा प्र व म ल, ल-नास्ति ॥
३. प्र-सन्त्येव न । अ-न सन्तोऽपि । ४. आ-राघवः शक्तो । प्र ल-
राघवः शक्यो । ५. च ल-रा ब-उपागन्तुं । ल-तमागतं । ६.
फ च रा व प्र म ल, ल-क्रुद्ध । अ-योद्ध । ७. आ-गृहीताव-
रणायुधं । फ-गृहीताभरणायुधं । च ल-रा प्र व म ल, अ-
गृहीत्वा वरमायुध ॥ ८. च-राक्षसान् । ९. अ-उपागतान् । १०.
प्र-भ्रामयन्ति । अ-प्राशयिष्यन्ति । ल-त्रासयिष्यन्ति स्म ॥ ११.
च-जानीत । १२. च-वा ब्रवीति गुणात् । आ-वाग्ब्रवीमि गु० ।
१३. रा प्र व म ल, ल-नास्ति ॥ १४. अ-वाक्यसयोगात् ।
रा व-वाक्यमायोगात् । म-समायोगात् । १५. आ-काकुत्स्थे ।
१६. च-लक्षयेत् । रा-लक्षय । १७. च-लक्षणे वा० ।
अ-वानरेन्द्रं च सुप्रिव । फ-ण वानरेन्द्राणांश्च ॥ १८. अ ल,
अ-विस्वास ।

- [N] अभि-^१प्रेतं ^१हि मेनसो वाग् ब्रवीति शुभाऽशुभम् ॥३७॥ [N
 पूर्वं तु मनसा ध्यात्वा शुभं वा यदि वाऽशुभम् ।
- [N] पश्चात् सर्वाणि भूतानि कर्मणाऽनु-चरन्ति च ॥३८॥ [N
 पुरस्ताद् यः स्तवं ब्रूयात् पुण्य-कर्म-गुणाऽन्वितम् ।
- [N] एतं वेद्मि स्तवं सत्यं प(१पु)रा-वृत्तं स्तवे यथा ॥३९॥ [N
 पुरस्ताद् यः प्रियस् तस्य परा-वृत्त(ः)-स्तवं-प्रियः ।^{१४}
- [N] इष्ट-भोवात् परा-वृत्तः स्तौषि शंभुं तथा न मम ॥४०॥ [N
 जानामि शीलं ज्ञातीनां सर्व-लोकेषु राक्षसाः ।
- ३] हृष्यन्ति व्यसनेष्व एते ज्ञातीनां ज्ञातयः सदा ॥४१॥ [३
 प्रधानं स-धनं वैद्यं धर्म-ज्ञं स्व-जन-प्रियम् ।

१. आ-अभिप्रेतेन । अ-अभिप्रेत तु । २. आ-मनसा ।
 ३. प्र-सर्वाणि । ४. रा-कामेणाऽनु० । ५. फ-हि । ६. म-भूयात् ।
 ७. फ-लौकिककर्म० । ८. आ च रा प्र ल_१-न तं । फ-न ते ।
 ९. फ-विद्य । १०. च-स्तवैः ११ रा-०वृत्त्य । १२. आ अफबप्रमल_२-स्तवं ।
 १३. आ-तु योः । १४. फ-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः परावृत्ता तु ये
 प्रियाः । च-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः परावृत्तसु यो प्रियाः । प्र-पुरस्ताद-
 प्रियाः स्तव्याः परावृत्त्य तथा प्रियाः । ल_२-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः
 परावृत्त.....प्रियाः । अ-पुरस्तादप्रियस्तस्य परावृत्ता तु ये प्रियः
 म रा ल_१-पुरस्तादप्रियस्तव्यः परावृत्तस्तव प्रियः । ब-पुरस्तादप्रियाः
 स्तव्याः परावृत्तस्तु यः प्रियः । १५. फ-पुरावृत्ता । रा-०भावादया-
 वृत्तः । प्र ब म ल_१ ल_२-०भावादपावृत्तः । १६. रा-स्तौषि । प्र-
 सोषि । १७. प्र-शत्रु । १८. फ च रा ब म ल_१-तथा मम ।
 प्र ल_२-यथा मम । अ-कथं मम ॥ १९. ल_२-शि .. । २०. आ-
 ०शाः । ल_१-०सः । २१. अ-हृष्यन्ते ॥ २२. अ-स्वजनार्थं च ।
 फ-०नं वैद्य (विद्या) । रा-साधन वैद्य । प्र-सदनं वैद्यं । ल_२-सदनं वैद्य ।
 २३. आ फ-स्वजनं प्रियम् ।

- ४] ज्ञातयोऽप्यं अर्व-मन्यन्ते शूरं परि-वैदन्ति च ॥४२॥ [४
नित्यम् अन्योऽन्य-संहृष्टा व्यसनेष्व् आततायिनः ।
- ५] प्रच्छन्न-हृदया घोरा ज्ञातयो नो भयाऽऽवहाः ॥४३॥ [५
श्रूयते हस्तिभिर् गीर्ताः श्लोकाः पन्न-वने क्वचित् ।
- ६] पाश-हस्तान् नरान् दृष्ट्वा तांश्च दृष्टुं त्वं वि-भीषण ॥४४॥ [६
७पृ] न चाऽग्निर् न च शस्त्राणि न पाशां न परश्वर्धाः । [७पू
N] जनयन्ति भयं घोरं यथा जाति-कृतं भयम् ॥४५॥ [N
७उ] घोराः स्वार्थ-प्रधानां हि ज्ञातयो नो भयाऽऽवहाः ।^{१६} [७उ
उपायम् एव वैदयन्ति ग्रहणे नो न संशयः ।
- ८] सर्वैर् भयैर् ज्ञाति-भयं सदा कष्ट-तरं मतम् ॥४६॥ [८
सं-भाव्यं गोषु सांपत्न्यं सं-भाव्यं ब्राह्मणे तपः ।
- ९] सं-भाव्यं चापलं स्त्रीषु सं-भाव्यं ज्ञाति-तो भयम् ॥४७॥ [९

१. आ-ज्ञातयो ह्यव० । च-०योप्यवा० । २ च-शूर । ३. रा-परिभवति । च-पार भवति । प्र म ल_१ अ-परिभवन्ति ॥
४ फ-प्रच्छन्नवदना । आ-प्रयच्छ ह० । रा-प्रच्छन्नहृदवा ॥
५. फ च रा प्र ब म ल_१-श्रूयन्ते । ६ आ ल_२-हस्तिभिर्गीता ॥
७. रा च प्र ब म ल_१ ल_२-सुरान् । ८ रा-दृष्टा । ९. रा-शृणुष्व । ब म ल_१-ता शृणुष्व । प्र ल_२-ताञ्छृणुष्व । अ-तच्छृणुष्व ।
१०. आ-पाशो । ११ आ म अ-०स्वधाः । १२ च-पर ।
१३. म-जातिभय कृतम् ॥ १४ च-०प्राणाना । ब-प्राणांता ।
प्र म ल_१ ल_२-०प्रणीता । १५ रा-ज्ञातयोर् । १६. अ-प्रच्छन्नहृदया घोरा ज्ञातयो नो भयावहाः । १७. फ च ब म ल_२-उपायमेते वत्स्यन्ति । रा-उपायमेतै वत्स्यन्ति । प्र-उपयाम्येन वेत्स्यन्ति । ल_१-उपायमेते वेत्स्यन्ति । १८ आ-ग्रहण । प्र-ग्रहेण । १९ अ-नात्र ।
२०. आ-भयं । २१ प्र-ज्ञातिभिश्च । २२ रा प्र ब म ल_१ ल_२-सदोत्कृष्टतर । आ-सदा कष्टतर । च अ-सदा कृष्टतर । २३. आ च अ-मम ॥ २४ आ-सम्पन्नं । फ-सम्पत्तिः । २५. फ प्र ब ल_१ ल_२ अ-स्त्रीषु चापल्य । रा-स्त्रीषु चापल्यं ॥

- न ते प्रियं हि तव तात यद् अहं लोक-सत्कृतैः ।
 १०] ऐश्वर्यम् उप-यातश्च रिपूणां मूर्द्धनि स्थितैः ॥४८॥ [१०
 अन्यस् तु यदि माम् एवं ब्रूयाद् वाक्यं निशा-चरः ।
 १३] अस्मिन् मुहूर्त्ते न भवेत् त्वां तु धिक् कुल-पांसनम् ॥४९॥ [१३
 नाऽहं त्वां हन्तुं इच्छामि रक्षन् धर्मम् इहाऽऽत्मनः ।
 N] हतस् ते स्वयम् एवाऽऽत्मा ब्रुवतां राघव-स्तवम् ॥५०॥ [N
 दुर्-जनेनोच्यमानानि वचांसि मधुराण्य् अपि ।
 N] अकाल-कुंसुमानीऽव त्रांसं सं-जनयन्ति मे ॥५१॥ [N
 हृद्यस् ते यदि काकुत्स्थो वि-भीषण हिते रतः ।
 N] निर्-गच्छ विषयाद् अस्मान् न त्वां द्रष्टुम् इहोत्सहे ॥५२॥ [N
 दुर्-जनः परि-हर्त्तव्यो विद्ययाऽलंकृतोऽपि संन ।

१. फ-प्रियमिदं तावद्यदहं । च अ-प्रियमिदं प्रापयदहं । रा
 प्र ब म ल_१-प्रियमिदं प्रायो यदहं । ल_२-प्रियमिदं प्रायो यदय ।
 २. फ-०सत्कृतम् । च प्र ब म ल_१ ल_२-०सत्कृतम् । ३. आ-अभि-
 ज्ञानं । च-उपजातश् । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ--उपजातश् ।
 ४. फ-मूर्द्धन्यवस्थितः ॥ ५ च रा ब ल_१ अ-अन्यश्च ।
 प्र म-अन्यच्च । ६. रा-किंचिन् । प्र ब म ल_१-
 कश्चिन् । ७. च-सुमुहूर्त्ते । ८. आ-क नु वै कुलपाशनः ।
 अ-त्वां विना कुलपाशनः ॥ ९ च-जाहन्त्वा । अ-न त्वं । १० अ-
 हन्तुं मया शक्यो । ११. फ-रक्षनधर्मम् । १२ फ-०त्मा हि ब्रुवता ।
 च प्र ब म ल_१ ल_२-०त्मा ब्रुवतो ॥ १३ ब ल_२-०कुसुमान्येव ।
 १४. च-त्रास । १५. आ-५१-५२-तमश्चोकौ न स्तः । १६. ब म
 ल_१-काकुत्स्थो । १७. प्र-त्व । १८. अतः परं-अ रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषणपरिस्थायो नाम सर्गः । ततः
 परमधिकश्च पाठः-फ अ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-ततस्तं कोपसंपूर्णं मोहा-
 द्यक्तमिव श्रिया रावणो मधुर वाक्यं बभावे स विभीषणम् ॥ १६ आ रा ब-
 ०कृतो यदि ।

१. फ अ- रावणं । २. फ अ- विभीषणः ।

- N] मणिना भूषितः सर्पः किम् असौ न भयंकरः ॥५३॥ [N
 इति तस्य वचः श्रुत्वा महात्माऽसौ विभीषणः ।
 ११उ] मन्त्रि-मध्ये स्थितः श्रीमान् इदं वचनम् अब्रीत् ॥५४॥ [N
 सुहृदा हित-कामेन वाक्यम् उक्तं दशाऽऽननं ।
 १२] न गृह्णन्ति दुर्-आत्मानः कालस्य वशम् आ-गताः ॥५५॥ [२१
 न प्रियत्वाद् गुणानं संद्यो राघवस्य ब्रवीमि ते ।
 N] हितोऽर्थं राक्षसेन्द्रस्य मया वाक्यम् उदा-हृतम् ॥५६॥ [N
 यदि नोऽर्थ-हितं तत् ते' मनसो वाऽपि न प्रियम् ।
 N] मन्त्रं ज्ञात्वा मया प्रोक्तं वाक्यं राक्षसं-संसदि ॥५७॥ [N
 मया त्वं हितं वाक्यं राक्षसेन्द्रं महा-बलं ।
 N] इहं प्रोक्तं सुहृद्-वाक्यं तस्मिन् काले स्मरिष्यसि ॥ ५८ ॥ [N

१. प्र च रा-सर्वः । २. फ नास्ति । अ-५०-शक्तमश्लोकात्परं पठितः ।
 ३. फ-उक्तवाक्ये दशग्रीवे जातकोपो विभीषण । अ-उक्तवाक्ये दशग्रीवे
 जातकोपो विभीषणः । ४. अ-ततः । ५. फ-ह्यतकामेन ।
 रा-०कामेन । ६. च-वाक्ये चोक्तं । रा-वाक्यमुक्त । ७. रा-दशाननः ।
 ८. आ-गृह्णाति दुरात्मा च । ९. रा-वसम् । १०. आ-आगतः ॥
 ११. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-गुण तस्य । १२. फ-
 हितार्थे । रा-हितार्थे । १३. फ-धर्ममेवैतन् । च-राक्षसेन्द्रं तन् । रा-
 राक्षसेन्द्रं तत् । ब म ल_१ अ-राक्षसेन्द्रैतन् । प्र-राक्षस्यैतन् ॥
 १४. आ-०हितं तत्र । रा ब-नैव हितं ते तु । म ल_१ ल_२-
 नैव हितं । अ-नार्थे हितं त० । १५. अ-मन्यसे त्वप्रिय वचः ।
 १६. फ-मन्त्रिजिता । प्र च रा व-मन्त्रज्ञत्वान् । १७. आ-राक्षसदि ॥
 १८. आ-नावहितं । १९. प्र अ-राक्षसैश्च महाबलैः । २०. आ म-
 इति । २१. म-सुभावात् । २२. प्र रा-नास्ति ॥

- सं-वादेनाऽपि रामेण वानरैश् च महा-बलैः ।^१
 N] प्राऽऽप्तैर् मन्त्रोप-विष्टैश्च यथा यैर् मन्त्रयते हितम् ॥६२॥ [N
 यदि राजा दश-ग्रीवैः श्री-मान् नित्योत्थितो भवेत् ।
 N] वि-चरेयुस् तदा हृष्टा राक्षसाः पृथिवी-तले ॥६०॥ [N
 उक्त-त्रांक्ये दश-ग्रीवो जात-क्रोपो वि-भीषणे ।^२
 अथ तं^३ ज्ञापयामास प्र-हस्तं राक्षसेश्वरः ।
 N] राज्ञ्यान् मम परि-भ्रष्टो दिशो यातु वि-भीषणः ॥६१॥ [N
 एवम् उक्तम् ततो राज्ञा प्र-हस्तो वाहिनी-पतिः ।
 N] उत्थापयामास तदा रावणस्य यवीयसम् ॥६२॥ [N
 न शक्यं भवता स्थातुं गच्छ या ते^४ गतिर् मता ।
 N] क्रुद्धस् ते रावणो राजा राक्षसांश्च महा-बलैः ॥६३॥ [N
 प्र-हस्तस्य वचः श्रुत्वा रावणं रावणाऽनु-जः ।
 N] अब्रवीत् परुषं वाक्यं भीम-रुमा वि-भीषणः ॥^५६४॥ [N

१ का-संवादमवापि । म च ल_१ ल_२-विरोध जाहे । अ-
 सवादं नापि । २ अतः परमधिक. पाठः-च व-मया तव हितं वाक्यं
 राक्षसेन्द्र महाबलै । प्र रा-नास्ति । ३. प्र-दिष्टैश् । ४. ल_२-
 यथैमन्त्रते । फ-यथा यो मन्यते । च रा-यथा यैर्मन्त्रते । व-
 तैर्मन्त्रते । प्र-तेर्मन्त्रते । ल_१ म अ-तैर्मन्त्रते । म अ-यो मन्यते ॥
 ५. आ फ प्र-ग्रीवः । ६. आ-नित्योभयोत्थितः । फ-नित्योन्नतो भवेत् ।
 व व रा-नित्यो स्थितो भवेत् । प्र-इत्यर्थतो भवेत् । ७ आ-विचारेषुस् ।
 ८. प्र-बलवत्तराः । ल_२-कामरूपिणः ॥ ९. च-वाक्यो । १०.
 आ-ग्रीवः । प्र च रा म ल_१ ल_२-ग्रीवः । ११. आ ल_२-विभीषणेः ।
 १२. फ-नास्ति । १३. फ अ-स्वाज्ञाप० । रा प्र-सन्तापयामास ।
 व म ल_१-सजाप० । १४ रा प्र व ल_१ ल_२-अयं मत्तः ॥ १५.
 प्र च र व म ल_१-उक्ते । १६. म-यशम् ॥ १७ फ-रे । १८.
 च-मति । १९. म-राक्षसश् । २०. आ-बल ॥ २१. ल_१-नास्ति ॥

- निर्-गमिष्याम्य् अहं राजन् यदीऽदं तव सु-प्रियम् ।
 N] अ-प्रमादश् च लंकायां कर्तव्यो राक्षसेषु च ॥६९॥ [N
 अथवा किं करिष्यन्ति राक्षसा नगरी च ते ।
 N] रक्षस्वाऽऽत्मानम् एवाऽथ वानरा हि महा-बलाः॥६६॥ [N
 क्षिप्त्वा शृङ्गाणि शत-शः पाद-पांशु च शिलाऽऽयुधाः ।
 N] लंकां सं-चूर्णयिष्यन्ति स-प्राकारां स-तोरणाम् ॥६७॥ [N
 इत्यु-क्त्वा परुषं वाक्यं जात-क्रोपो वि-भीषणः ।
 १४] उत-पपात गदा-पाणिश् चतुभिः संचिवैः सह ॥^३६८॥ [१७
 अब्रवीच्च च पुनर् वाक्यं जात-क्रोपो वि-भीषणः ।^५
 १५] अन्तरिक्षे स्थितः श्री-मान् भ्रातरं धन-दाऽनुजम् ॥६९॥ [१८
 सत्यं भ्रातांऽसि मे राजन् ब्रूहि मां यद् यद् ईच्छसि । [१९
 १९] इदं तु परुषं वाक्यं न क्षमाम्य् अ-हितं तव ॥७०॥ [२०उ
 सु-नीतं हित-कामेन वाक्यम् उक्तं दशाऽऽनन ।

१. आ-यदिद । २ रा-सप्रियम् । ३ आ-अप्रमादाश्च
 लङ्कायाः । फ-०दश्च लङ्कायाः । प्र-अप्रमादाच्च लं० । अ-अप्रमादस्तु लं० ।
 ४ प्र-वर्त्तव्यो । ५ आ च रा व ल_१-राक्षसेश्वर । प्र ल_२ म-राक्षसेषु च
 (श्वर) ॥ ६ अ-रक्ष आत्मानम् । ७ फ अ-एव त्व । प्र-एवाद्य ॥
 ८. आ-क्षिप्त्वा । ९. रा फ व-शृङ्गानि । १० फ-संपूरयिष्यन्ति ।
 ११. आ-सप्राकाशं ॥ १२ आ-शचिवै । १३ ल_१ अ-नास्ति ॥
 १४. रा प्र च व म ल_२-ततो । १५ रा-जातकाम । १६. ल_१ अ-नास्ति ।
 १७ प्र-क्रन्तारिक्षस्थितः । प्र-अन्तरिक्षे ततः । १८ आ-धनदातुजम् । रा-
 धनुदातुजम् ॥ १९. आ रा-नित्यं । २०. रा ल_१ ल_२-त्रातासि ।
 २१. फ-यद्यपि च्छसि । रा-यद्यपि (दि)च्छति । २२. रा च प्र म
 ल_१ ल_२-क्षमामि हितं । व-क्षमामि हिते ॥ २३ आ-सुनीतहितिकामेन ।
 फ-सुनीताहित० । २४ रा-ददानन ।

- २०] न गृह्णन्ति दुर्-आत्मानः कालस्य वशम् आ-गताः ७१॥ [२१
सु-लभाः पुरुषा राजन् सततं प्रिय-वादिनः ।
- १६] अ-प्रियस्य तु पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्-लभैः ॥७२॥ [२२
बद्धम् त्वं काल-पाशेन सर्व-भूताऽपहारिणा ।
- २१] वि-नश्यमानम् त्याज्यंस् त्वं प्र-दीप्तं शरणं यथा ॥७३॥ [२३
दीप्तैः पावक-सङ्काशैः शरैः कांचन-भूषणैः ।
- २३] नं त्वाम् इच्छाम्य अहं द्रष्टुं रामेण नि-हतं रणे ॥७४॥ [२४
शूराश् च बल-वन्तश् च कृताऽस्त्रांश् च नरा रणे ।
- १९] काल-पाशेन सीदन्ति वालुका-सेतवो यथा ॥७५॥ [२५
वि-गुणोऽपि हि चेद् राजा सहाय्याः स्युर गुणोत्तमाः ।
- N] तत्राऽपि युक्त्या नि-वसेद् गुणाऽपेक्षो न संशयः ॥^{१०}७६॥ [N
N] तस्मात् त्वां मन्त्रिभिः सार्द्धं हित्वा दोष-संमन्वितम् ।
- रामम् एव गमिष्यामि शरणं राक्षसाऽधि-पं । [N

१ फ प्र-गृह्णति । रा-गृह्णति ॥ २ आ-स त त । ३ फ
च रा प्र ब म ल_१ ल_२-च । ४ रा-दुर्लभाः ॥ ५. अतः परमाधिकः
पाठः-च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-स्वयं स्फुन्धावसक्तेन बुद्धचस्व
हितमात्मनः । ६ रा-साजस् । ७ फ-सदन ॥ ८ अ-दीप्तपावरु० ।
९ अ-कनकभूषणैः । रा प्र ब म ल_१ ल_२-काञ्चनभूषितैः । १०.
आ-तत्रम् ॥ ११ अ-क्षतास्त्राः । १२ आ-वनरा रणे । फ-च
रणे रणे । रा-च नरान् रणे । १३. फ म-कालाभियन्ता । अ-
कालाभिपन्नाः । १४ प्र-वालुकाः सेतवो ॥ १५. प्र-भवेद् । १६.
रा-सहायास्त्रगु० । फ अ-०याः स्युर गुणोत्तराः । १७ आ-तत्रापि
युक्ता निवसेद् गुणोपेता महोदयम् । फ-तत्रापि युक्ता निवसेद् गुणोपेता
महोदयम् । च ल_२ अ-तत्रापि युक्ता निवसेद् गुणोपेक्षा (अ-क्षी) न
संशय । रा ब-तत्रापि युक्ता नि वसेद् गुणोपेक्षो न संशयः ॥
१८. फ-दोषसमुद्भवम् । अ-दोषसमुद्भवम् । १९ आ-०धिपाः ।

२२] चतुर्भिर् एव संचिवैः सहितः क्षणदा-चरैः ॥७७॥ [१७७
आत्मानं सर्व-थां रक्ष पुरीं चैमां स-राक्षसार्मै । [२६७

२४] स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि सुखी भव मर्या विना ॥७८॥ [२७
नूनं न ते रावण कश्चिद् अस्ति

रक्षो-निवासेषु सुहृत् सखा वा ।

हितोपदेशस्य सर्मः प्र-वक्ता

N] यो वारयेत् त्वां स्वयम् एव पापात् ॥७९॥ [२८
गताऽऽयुषं त्वां विपरीत-बुद्धिम्

निः-संशयं राक्षस लक्ष्यामि ।

यो मां हितं पथ्यम् इदं ब्रुवन्तं

N] न मन्यसे राक्षस वीर-मध्ये ॥८०॥ [N

निगृह्य-मौन(?)स्य मर्या हितैषिणा

न रोचते वाक्यम् इदं निशा-चर ।

परीत-काला हि गताऽऽयुषो नरा

२५] वचो नं शृङ्खन्ति सुहृद्भिर् ईरितम् ॥८१॥ [२९

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-परित्योगो नाम नवतितमः सर्गः ॥९०॥

१. आ प्र-शचिवैः । २. प्र-०करैः ॥ ३. ल२ अ-सर्वदा ।
४. अ-चेना सराक्षसी । ५. इतोऽग्रे 'वं' पठति-खरमारीचवद्वन्ता नूनं
त्वं यमसादनम् । ६. आ-निरामय । प्र रा ब म ल१ ल२-
निरामय. ॥ ७. प्र च रा ल१ ल२ अ-एव । ८. आ ल१-स मन्त्रवक्ता ।
रा च प्र ब म ल२-सुसप्रवक्ता । अ-सुख प्रवक्ता । ९. रा-ये ।
१०. च-वारये त्वास्त्रयम् । रा-वारयं त्वां । प्र-वारये त्वां । ११. च-पापान् ॥
१२. ब म ल१ ल२ अ-त्वा । १३. फ-निशंसयं । १४. अ-मां खलु ॥ १५.
आ रा-०माणो हि । फ-०मानस्य । १६. फ-मया हि हितैः । रा-या हितैः ।
१७. ब-त्व रोचये । प्र रा ल१ ल२-न रोचये । १८. फ-परीत्यकाला । प्र-
परेत० । १९. रा च ब म ल१ ल२-नरा गतायुषो । २०. प्र रा-निगृह्णन्ति ।
२१. च-ईडितम् । ब रा-ईरिताः ॥ २२. आ-आर्षे । २३. ल० अ-नास्ति ।
२४. फ अ-०णवाक्यं । रा प्र ब म ल१-०षणत्यागो ॥

[वं-८९]= [एकनवतितमः सर्गः] =[दा-१७]

इत्य-उक्त्वा पेशुषं वाक्यं रावणं रावणाऽनु-जः । [१. पू

१] क्रोध-संरक्त-नयनं स-संध्यम् इव तोय-दम् ॥१॥ [N

तरङ्ग-कुटिलां लोलां भृकुटीं भृश-दारुणाम् ।

२] कृत्वाऽऽसीनं निर्-ईक्षंतं प्रासादाऽग्रम् अ-मर्षणम् ॥२॥ [N

अभि-वार्द्यं ततो भूमौ क्रोध-पर्याकुलेक्षणः ।

३] चतुर्भिः संचिवैः सार्धं निश्-चक्राम वि-भीषणः ॥३॥ [N

४पू] स मातरं पुंनरं द्रुष्टुं तत्र सर्वं विनि-वेदितुम् ।

४N] आ-जगाम मुहूर्त्तेन जननीम् अव-लोककः ॥ ४ ॥ [N

सं-विश्यै महो-प्राज्ञः संस-कृतं महा-वृहम् ।

हस्त्य-अश्व-रथ-सुम्पूर्णं नाना-योध-समाकुलम् ।

N] परश्वध-समाकीर्णं चाप-पाणि-विभूषितम् ॥५॥ [N

दिव्य-रत्न-समाकीर्णं प्रासाद-शत-शोभितम् ।

N] नित्यं बहिण-संघुष्टं प्रमदा-जन-संकुलम् ॥६॥ [N

१ आ-परमं । ३. च-नास्ति । ३ च-सध्यम् ॥ ४. जा-
०कुटिला कुर्वन् । ५ आ फ च रा ल_२-०भृकुटी । रा ब म-
भृकुटी । ६ च-निरीक्षन्ति । ७. च-०दाग्रसर्मषणम् । आ-अमर्षणः ॥
८. फ-०वद्य । ९ आ-शचिवैः सार्धं । ल_२-शचिवैः साक ।
१० अ-ततो दृष्ट्वा । अ आ च प्र म ल_१ ल_२-दृष्ट्वा । रा-दृष्ट्वा ।
११. आ-विनिवेद्या च विनिवेदितुम् ॥ १२ फ अ-अत आरभ्य त्र्यशीति-
तमश्लोक यावत्पाठो नास्ति ॥ अत्र आजगाम जगामेति साग्यकारितः पाठ-
भ्रशः प्रतीयते । १३. आ ल_१-सप्रविश्य । १४ रा-०प्राज्ञस्सप्रकक्षं ।
म प्र ल_१ ल_२-ससकक्ष्य । १५. ब-ग्रहम् । १६. रा-०योग० ।
१७. रा-चा. णि ॥ १८. प्र-दिवि रत्न० ॥

- पुण्याऽहं-रव-घोषेण सर्वतः प्रति-नादितम् ।
 N] दीप्य-मानं श्रियाँ जुष्टं यथा वै वैष्णवं पदम् ॥७॥ [N
 दीयतां चाच्यतां चेति श्रूयमाणं-महा-स्वनम् ।
 N] पुरंदर-गृह-प्रख्यं कुबेर-सदनोपमम् ॥८॥ [N
 आ-वृतं कल्प-वृक्षैर्श्च समन्ताद् उप-शोभितम् ।
 N] पुन्नार्ग-वकुलाऽऽकीर्णं कदली-खंड-मण्डितम् ॥९॥ [N
 दीर्घं कलापि-बहुलं नाना-पत्तिभिर् आ-वृतम् ।^{१०}
 N] सर्व-दोष-विनिर्मुक्तं गृहैः काञ्चन-वेदिभिः ॥१०॥ [N
 स प्र-विश्य महा-प्राज्ञो राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः ।
 N] अनेकैर् वर्ष-वर्कैः स्थविरैः सर्व-तो वृतम् ।
 जटा-वल्कल-संवीतैर् वेत्र-झ(?)झर-पाणिभिः ॥११॥ [N
 N] पादाऽऽहति-सुसंविप्रो निश्वसन्नं उरंगो यथा ।
 वाष्प-व्याकुल-ताम्राऽक्षः स्वलमानः क्वचित् क्वचित् ।
 N] अ-विषंभेन तु^१ स्वेन मन्युना च परि-प्लुतः ॥१२॥ [N
 शोक-सागर-मध्य-स्थो नाना-दोष-विमोनितः ।

१. आ-पुण्याहस्व० । ब-पुण्याहरथ० । २. च-०माणं । ३. प्र-
 श्रियं । ४. च-युष्ट ॥ ५. प्र-याचिता । ६. आ-सूयमान० । प्र-श्रूयमानं
 म० । ७. आ म म_१-पदम् ॥ ८. आ-वृक्षैस्तु । ९. प्र-पुत्रा गवकु० ।
 रा-०वकुलाकीर्णं । १०. प्र म ल_१-०षण्डमाण्डितम् ॥ ११. व रा
 म ल_१ ल_२-तथा । १२. प्र-नास्ति । १३. रा-०विनिमुक्त ॥
 १४. आ-वर्षशतसैः । १५. ल_२-स्थविरैर् । रा-स्थविरैस् ।
 १६. ल_२-उपशोभितम् । १७. आ-०जरजरपा० । रा म ल_१-
 ०झझरपा० । १८. आ च-पादेन हतसंविग्नो । प्र म-०हतसंविग्नो ।
 १९. आ व रा-निश्वसन्तुरगो । च-निश्वसन्तुरगो । २०. च ल_२-क्वचित् ।
 २१. च-अवष्टभेन तु । रा प्र व म ल_१ ल_२-अवष्टंभेन हि । २२. प्र
 रा व म ल_१ ल_२-दोषावमानितः ।

- N] भ्रात्रा ज्येष्ठेन क्रूरेण पापेन हत-बुद्धिना ॥१३॥ [N
ददर्श मातरं तत्रै निर्-मलां जाह्नवीम् इव ।
- N] संवीत-शुक्ल-वसनां हस-गदगद-भाषिणीम् ॥१४॥ [N
वराऽऽसन-गतां देवीं भूषणैर् उप-शोभिताम् ।
- N] सर्व-लक्षण-संपन्नां जननीम् अव-लोक्यं ताम् ॥१५॥ [N
पादयोर् न्य-अपतद् दूराच्च छिन्न-मूल इव द्वुमः ।
- N] उद्-हृत्य बाहू विपुलौ धर्मात्मा स वि-भीषणः ॥१६॥ [N
तम् आर्च-रूपं दृष्ट्वैव कैकसी जात-विस्मया ।
- N] स्वाऽऽकम् आ-रोपयामास वि-लपन्तमं अ-चेतनमं ॥१७॥^३ [N
मूर्ध्नि चैनम् उपाऽऽघ्रायं इदमं आह शुचि-स्मिता ।
- N] किम-अर्थं त्वं नर-श्रेष्ठ पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽनन ॥१८॥ [N
पद्म-पत्र-विशालाऽक्ष गज-विक्रम-गामिक ।
- N] दुन्दुभि-स्वन-निर्योष मर्त्त-वारण वारण ॥१९॥^३ [N
धर्म-बुद्धे महा-प्राज्ञ केनाऽसि त्वं वि-मानितः ।
- N] ब्रूहि कल्प-समाचार पितुर् वृत्त-व्रते स्थितं ॥२०॥ [N

१. आ रा ब-भ्राता । २. प्र ब म ल_१ ल_२-पापेन क्रूरेण ।
रा-नास्ति ॥ ३. आ-ततो मातृर् । ४. आ-जान्हीम् । ५. आ-
शुक्लसंवीत० । ६. आ च-०सम्पूर्णा । ७. च-अवलोक ॥ ८. रा-
पादयो । ९. रा-द्रुमम् ॥ १०. आ च-दृष्ट्वै कैकसी ।
ब-दृष्ट्वा वै कैकसी । म ल_२-कैकसी । ११. रा-तात विस्मया ।
च-०विस्मय । १२. ब-०न्तं विचेतनम् । १३. ल_१-नास्ति ॥ १४.
आ-०घ्रायेदम् । १५. आ-किमर्थत्त्व । ब-किमर्थं त्वं ॥ १६. रा ब
म ल_१-०विक्रान्तगा० । प्र-०विक्रान्तगामि च । ल_२-०विक्रां...गामिक ।
आ-०गामिकं । १७. रा ब म-द्वुभि० १८. आ-मल्ल० । १९. फ
च-नास्ति ॥ २०. प्र-०युद्धे । २१. रा ल_१-सधर्मसमाचार । प्र ब-
धर्मस० । म-धर्मसमाचारं । ल_२-धर्मसमाचारः । २२. आ-पितु । २३.
रा प्र ब म ल_१ ल_२-स्थितः ।

- पद्म-योनि-कुले जातः स त्वं केनाऽसि दुर्-मनाः ।
 N] ब्रूहि कैर्यं विशालाऽक्ष भयं कस्माद् उपाऽऽगतम् ॥२१॥ [N
 महेश्वराद् वा विष्णोर् वा देवेन्द्राद् वा पिता-महात् ।
 N] प्रेत-राजाऽधिपाद् वाऽपि कुबेराद् वाऽपि बुद्धि-मनै ।
 सर्व-देव-समूहाद् वा सर्वम् आ-ख्यातुम् अर्हसि ॥२२॥ [N
 अथवा कौ(?)को सलेंद्राद् वा रामान् नय-विशारदारत् ।
 N] यस्याऽऽनीता च सां देवी सीतासुर-सुतोपमां ॥२३॥ [N
 एवम् उक्तम् तु मात्रा सै राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः ।
 N] आ-ख्यातुम् उप-चक्राम यथा-वृत्तं चैराक्षसीन(?)म् २४॥ [N
 भयैाद् गद्गदयौ वाचा ह्रिया किञ्चिद् अवाङ्-मुखैः ।
 N] सं-स्तभ्य च तथाऽऽत्मानं धैर्यं बुद्धौ निवेश्य च ॥२५॥ [N
 यश् चेंद्रिय-गृ(?)हे युक्तं(?) सं-स्तभ्य मनसा गिरमं ।^{२१}
 N] सै वक्तुम् उप-चक्राम जनन्यै(?)न्याऽवि-तथं वचः ॥२६॥ [N

१ आ-नेता स्यास्त्व । २ रा-दुर्मनः । ३. रा-कर्म ॥ ४. च-विहोर्वा । ५ आ ब म च रा-इन्द्राद् । ६ आ-०मान् । ७ अ प्र-कौशलेद्राद् । ८. आ-०विशारदान् । ९ आ च-यस्मात्नीता । रा ल_१-यस्य नीता । १० प्र-या । ११. आ-०सतोपमा ॥ १२. रा प्र ब म ल_२-उक्तः स मात्रा तु । ल_१-उक्त्वा स मात्रा तु । १३. रा-यद्वा वृत्तं तु । च ब म ल_१-यथावृत्त तु । १४. च म ल_१-राक्षसान् । ब रा-राक्षसात् । प्र ल_२-राक्षसीत् । १५ आ-भयगद्गदया । च रा ब म ल_१ ल_२-भयगद्गदया । १६ रा प्र ब म ल_१ ल_२-अधोमुखः । १७ च-संस्ताभ्य । आ ब-सस्तभ्य । १८. रा-धैर्यबुद्ध्या । ब म प्र ल_१ ल_२-धैर्यद्वया । १९ ब-निवेद्य । २०. च-गिरः । २१. प्र रा व म ल_१ ल_२-नारित । २२ आ-सर्व । २३. रा ब-सुनृतं । प्र म ल_१ ल_२-सूनृतं । 'जनन्यै अवितथम्' इत्यत्र सन्धिराषो द्र० ॥

- शृणु मातर ममाऽवद्यं यन् मया दुरनि(?नुं)-ष्टु(?ष्टि) तैम् ।
 N] रावणस्य महा-भागैर् मंत्र-काल-विनिर्णये ॥२७॥ [N
 उक्तः स तु मया देवि यथा सीता प्र-दीयताम् ।
 N] पादौ तस्याऽथ सं-गृह्य यथो-वद् अभि-वाद्यं च ॥२८॥ [N
 रामेण तु महा-बाहो न वैरं कर्तुम् अर्हसि ।
 N] अन्यर्चं च शृणु मे राजन् यथा वक्ष्यामि सु-व्रत ॥२९॥ [N
 मारीचो येन नि-हंतः कबन्धर्श् च महा-बलः ।
 N] विराधश् च महा-तेजा खरश् च स-गणो हतः ॥३०॥ [N
 बाली येन हतो वीरः सप्त तालाश् च भेदिताः ।^१
 N] विरूपा च कृता येन भगिनी रावणस्य सा^२ ॥३१॥ [N
 एवं-विधानि कर्माणि श्रूयन्ते यस्य रावण ।
 N] तस्य मुंच महा-बाहो पत्नीं रामस्य धीमतः ॥३२॥ [N
 एवम् उक्तो मया देवि क्रोधेन कलुषी-कृतः ।
 N] धिग् इत्य-एव च मु(?उ^३)क्त्वा^४ मां निर-भर्त्स्य च पुनः पुनः ३३
 ताडितोऽस्मि सभा-मध्ये पादेनाऽशनि-वर्चसा ।
 N] पुनश् चोक्तोऽस्म्य् अहं तेन तत्रं गच्छेति मा चिरम् ।

१ च रा ब म ल_१-मया वाच्य । प्र ल_२-यथा वाच्यं । २. ब म ल_१-यद्वाक्यं । ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-हितनिष्ठुरम् । ४. आ-०भागे । ५. रा-यथावन्निभिवाद्य । ६. आ-अन्यश्च ॥ ६. आ-निहितः । ८. म-कबन्ध म० । ९. रा म ल_१-गतः ॥ १०. रा-वेदिताः । प्र-भेदताः । ११ आ च-वाली ब्रह्मेण वाणेन प्रेषितो यमसादनम् । १२ प्र ल_२-०नी.....नस्य च । १३. आ-तस्य धर्मात्मनः पत्नोमश्च मुच्येति तां विभो ॥ १४. प्र ब म ल_१ ल_२-कार्याणि । १५. रा-पत्नी ॥ १६ च-धिक् धिगित्येवमुक्त्वा । प्र रा ब म ल_१ ल_२-धिगिध-गेवमुक्त्वा । सन्धिरत्राविवक्षितः द्र० । १७. रा-मा । १८ च रा-निर्भर्त्स्य । प्र-निभर्त्स्य । १९. प्र ब म च ल_१ ल_२-चोक्तोस्मि तेनात्र गच्छ ग० । रा-चोक्तो-स्मि तन्मत्र ।

- भ्रष्ट निर्-लज्जं नीचेति नै त्वां निन्द्ये यम-क्षयम् ॥३४॥ [N
 शत्रुणा प्र-हितो नूनं शत्रु-पक्ष-प्रशंसकैः ।
 N] रामं चाऽर्तु-गतं रक्तं न त्वां द्रष्टुम् इहोत्सहे ॥३५॥ [N
 एवम् उक्तोऽस्मि परुषं रावणेन शुभाऽऽनने ।
 N] रामम् एवाऽनु-गच्छामि त्वां तु द्रष्टुम् ईहाऽऽगतः ॥३६॥ [N
 यदि मे दुर्-अर्तुं क्रान्तं यदि वां दुर्-अनुष्ठितम् ।
 N] यदि दुश्-चरितं मेऽद्यं ततो गृह्य प्र-शाधि माम् ॥३७॥ [N]
 एवम् उक्ता तदा तेन माता तस्य महाऽऽत्मनः ।
 N] नाऽशकद् भौषितुं सु-भ्रूर्-मृण्मयाऽ(यी)व-स्थिता तर्दा ॥३८
 ततः संज्ञाम् उपाऽऽगम्य मुहूर्ताद् इव भामिनी ।
 N] उवाच रुदती वाक्यं वि-भीषणम् इदं तदा ॥३९॥ [N
 एवम् एतन् महा-बाहो यथा वदसि पुत्रक ।
 N] विद्धि नूनं वि-नोशं च सर्वेषां समुप-स्थितम् ॥४०॥ [N
 स्मारितोऽस्मीऽह वचनं पुत्र तद् विपुल त्वया ।

१. रा प्र-भ्रष्टः निर्लज्ज । आ-निर्लज्ज । २. आ-नीचेम । ३.
 च रा प्र व म ल_१ ल_२-ध्रुव । ४. रा-नित्येषम० ॥ ५. ब-०विहि-
 सकः । ६. च रा-च नुगतं । आ-सानु० । ७ ल_१-भक्तं । ८. रा-
 द्रष्टुमिहमागतः । ९. ल_२-दुरति० । १० प्र ल_२-मे । ११.
 आ-मह्य । ल_१-मन्ये । १२. च रा-प्रसाधि । आ-साधि ॥ १३.
 आ च रा प्र व ल_२-भाषित । १४ आ रा ल_२-सुभ्रू । १५.
 आ-मृन्मया । च ब-मृन्मयी व्यवस्थिता । रा-मृण्मयी व्यवस्थिता ।
 प्र-मृण्मयीव व्यवस्थिता । ल_१ म-मृन्मयीव व्यवस्थिता । ल_२-
 मृन्मयी चाव्यवस्थिता । १६. च व म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १७.
 ल_२-०र्त्वादि . भा० । १८. प्र-रुदती ॥ १९ आ-विशालाक्ष । २०.
 आ-०स्थित । २१. आ-स्मारितास्मि । प्र ल_२-०स्तीति । २२ आ ल_१-
 पितु तद् । २३ आ च रा व म प्र ल_२-यशः ।

- [N] ब्रह्मणश् च महा-बाहो तच् छृणुष्व समा-हितैः ॥४१॥ [N]
 दश-ग्रीव-प्रभृतिषु जातेषु कुल-नन्दन ।
- [N] निर्-जितेषु च देवेषु स-शक्रेषु महाऽऽत्मसु ॥४२॥ [N]
 चिन्तयन्ती कुलस्याऽहं पुत्रं वश-करं शुभम् ।
- [N] तैपस्-विने च पित्रे ते^१ गत्वाऽऽश्रमं-पदं ह्य अहमै^२ ॥४३॥ [N]
 स्थिताऽस्मि पुरतो वत्स तव पित्रे महाऽऽत्मने ।
- [N] वक्तु-क्रामा विशालाऽर्क्षं पितरं ते तपस्-विनमं^३ ॥४४॥ [N]
 ततो मां(माऽ)धिष्ठितां दृष्ट्वा पुरस्ताद् ऋषि-सत्तमः ।
- [N] उवाच मधुरं वाक्य हर्ष-गद्गदया गिरा ॥४५॥ [N]
 किम् आगमन-कृत्यं ते ब्रूहि तत्त्वेन शोभने ।
- [N] एवम् उक्ताऽस्मि ऋषिणां पुत्र बुद्धि-मतां तदां ॥४६॥ [N]
 ततोऽहं वक्तुम् आ-रब्धा प्राऽञ्जलिः प्रणि-पत्यै तम् ।
- [N] आ-गताऽस्मि महा-भाग संशय-च्छेदनाय वै ॥४७॥ [N]
 तव वाक्येन ये जाताः पुत्रा मम महा-व्रत ।
- [N] स्व-रौज्यं विपुलं प्रीप्सा लब्धा पैर्तामहं पदम् ॥४८॥ [N]
 किञ्चिच्च^४ चिर्ताऽस्ति संभूता दृष्ट्वा पुत्रं महा-बलम् ।
- अ-वर्धयं^५ वर-दानेन सर्वैर्^६ अपि दिवोकसैः ।
- [N] यक्ष-गन्धर्व-नागैश् च पिशाचैर् ऋषिभिस् तथा ॥४९॥ [N]

१. प्र-ब्राह्मणश् । २ रा-०हतः । प्र-०सतः । ३ प्र-त्पास्विने ।
 ४. ल_२-त्वे । ५ आ-गताश्रमं । ल_२-गताश्रमपदमह ॥ ६. रा-
 विसा० । ७. रा-०श्विनम् । च-०स्विनाम् ॥ । ८ प्र- वक्तु ॥
 ९. च-कृते । १० प्र रा व म ल_१ ल_२-मुनिना । अविचक्षितोऽत्र
 सन्धिः द्र० । ११ च प्र रा व म ल_१ ल_२-०मता । १२ प्र रा व म
 ल_१ ल_२-वर । १३ ल_२-०पलन्तम् । १४ आ-स्वराज्यवि० । १५ प्र-प्राप्तु ।
 १६. आ-०महपदम् ॥ १७ आ-किञ्चिद्भिन्नास्ति । १८. रा-दृष्टा । १९. आ
 रा-अवध्यवर० । २०. आ-सर्वैरपि । २१. प्र च म-पिशाचै ऋ० ॥

- एवं-विधेषु पुत्रेषु जातेषु तव सु-व्रत ।
 N] को नु वंश-धरो ब्रह्मंस् तव पुत्रो भविष्यति ॥५०॥ [N
 ऊचे मां सँ महा-बुद्धिः काले धर्म-भृतां वरैः ।
 N] दुराचार-व्रत-युतो राज्ये स्थास्यति रावणः ॥५१॥ [N
 कनिष्ठश् चाऽपि धर्माऽऽत्मा पुत्रो वंश-धरस् तव ।
 N] राज्ये स्थास्यति धर्मेण यावद् भूमिर् धरिष्यति ॥५२॥ [N
 पुँनर् उक्तः स तु मुनिर् मया पुत्र प्रणम्य वै ।
 N] उवाच वचनं धीमान् सर्व-ज्ञो बुद्धि-मान् ऋषिः ॥५३॥ [N
 शृणु कैर्कसि यद् वृत्तं ब्रह्मणः सद्ने शुभे ।
 देवानां सन्निधौ भद्रे ऋषीणां च समा-गमे ।
 N] यत्न-किपुरुषाणां च पितॄणां वाम-लोचने ॥५४॥ [N
 गन्धर्वाणां स-नागानां पिशाचानां तथैव च ।
 श्रेष्ठानां देव-योनीनां सन्निधौ यद् मया श्रुतम् ।
 N] तव तेऽहं संप्र-वक्ष्यामि परमेष्ठि-वचस् तदाँ ॥५५॥ [N
 रावणेन जितो^{१३} भद्रे शक्रः सुरै-गणैः सह ।^{१४}
 १
 तन् मे हृतं मँहा-राज्यं हस्ताद् बिल्वम् इवाऽऽहितम् ।
 N] रावणेन मुनिर्-जित्यैर्बद्ध्वा नीतोऽस्मि स्वांपुरीम् ॥५६॥ [N

१. रा ब म ल_१-०करो २. ल_१--ब्रह्मन्त्व ॥ ३. प्र-स च ।
 ४. प्र-वर । ५. आ-०करस् ॥ ६. आ-एवम् । ७.
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-भगवान् । ८. आ-कैकशि । रा-कैकशि ।
 ९. च-वै । १०. च-०लोचन । ११. आ-पितॄणां च विशालाक्षि यक्ष-
 किपुरुषामपि । १२. आ-तव ॥ १३. आ रा-जिते । १४. रा-शु्र० ।
 १५. अतः परं पाठस्त्रुटित इवाभाति । १६. ल_२-मया राज्य । १७. रा
 ब प्र म ल_१ ल_२-च निर्जित्य । १८. आ रा व ल_२-बद्धा ॥

वि-मुक्तम् तव वाक्येन निर्-लज्जः पुनर् आ-गतः ।

[N] त्रिदशेषु महा-बाहो राज्य-कामो ह्य अहं तदा ॥५७॥ [N]
एतत् ते कथितं सर्वं मम दुःखं तव प्रभो ।

[N] त्वं प्रमाणं महा-बुद्धे यन्नः श्रेयस् तद् उच्यताम् ॥५८॥ [N]
एवम् उक्तस् तदा ब्रह्मा कौशिकेन महाऽऽत्मना ।

उवाच वचनं सूक्ष्मं सर्व-लोक-हितं तदा ।

[N] काले सुर-गुरुर् ब्रह्मा कौशिकाऽऽख्याय शृण्वते ॥५९॥ [N]
शृणु कौशिक भद्रं ते यत् त्वां वक्ष्यामि सु-व्रत ।

[N] सर्वं श्रुतं मया शक तव संग्राम-कारणम् ।

निर्-जितश् चाऽसि सं-ग्रामे तच्च च मे विदितं ततः ॥६०॥ [N]

प्रोक्तोऽरिर् दुष्ट-दुर्मैधा रावणो लोक-रावणः ।

[N] कृतांत-पाशाऽसि-धरश् चण्डर्षी तीक्ष्ण-तरो ध्रुवम् ॥६१॥ [N]
वर-दान-बलोत्-सिक्तो दुर्-धर्षो रावणो मम ।

[N] तद् गच्छाम महा-बाहो विष्णुम् अ-प्रतिमोजसम् ॥६२॥

शंख-चक्र-गदा-पाणि वैर-चन्दन-भूषितम् ।

१ आ-निलज्ज । २ च रा प्र व म ल, ल_२-तव ॥

३. रा-समदुःखं । ४ प्र रा व म ल, ल_२-यत्तच्छ्रेयस् ॥ ५. प्र

रा व म ल, ल_२-काश्यपेन । ६. रा प्र व म ल, ल_२-महात्मा ।

७. च रा-शृणुते । ८. च-यस । ९. रा-सर्वैः । १०. प्र-शत्रुं ।

११. आ च-चापि । १२. आ-तव । १३. च-विदितम तव । १४.

प्र-प्राहारं । १५. च-कृतां पाशासिधरम् । १६. च-चंड । १७. आ-

ससितश्रैव मृत्योर्दंडान्तरं गतः । १८. आ-सिक्तः । १९. आ-

दत्तस्त्रस्यै मयानघ । २०. व प्र च ल, ल_२-ते गच्छत मया सार्धं ।

रा-त गच्छाम । ल_२-त गच्छत मया सार्धं । २१. रा ल_२-अप्रतिमोजस्सम् ।

२२. प्र-वर च० ।

- [N] वर-चाप-धरं देवं वीरं^१ श्रीवत्सलक्षणम्^२ ॥६३॥ [N]
 कौस्तुभोद्-भाषित-तनुं श्रियाऽऽलयम्^३ अत्र-उत्तमम् ।
- [N] अतसी-पुष्पै-संकाशं पीत-वाससम् अ-च्युतम् ॥६४॥ [N]
 गरुडं-पृष्ठम् आसीनं पुण्डरीक-निभैक्षणम् ।
- [N] देव-देवं^४ महा-भागं विष्णुं निर्-जरम् अ-व्ययम् ॥६५॥ [N]
 योग-सांख्योपनिषदैस् त्रिदशैः सम्-अभिष्टुतम् ।
 पुरुषं परमं विष्णुम् अनन्तं सर्वतो-मुखम् ।
- [N] धर्म-सेतु-प्रवक्तारं सुराणां च हिते रतम् ॥६६॥ [N]
 तं^५ गच्छामि^६ हरि देवं सर्व-देव-नैमस्कृतम् ।
- [N] यद् वि-वास्यति नो नाथस् तत् कार्यम् अ-विशङ्कया ॥६७॥ [N]
 एवम् उक्ताः सुराः सर्वे उत्तस्थुर् अ-मितौजसः ।
- [N] विमानैः सूर्य-सङ्काशैर् हंस-बहिण-वाहिभिः ॥६८॥ [N]
 ब्रह्माणम् अग्रतः कृत्वा गतास् ते क्षीर-सागरम् ।
- [N] आ-स्थितां एक-देशं^७ तु समे भूमि-तले तदा ॥६९॥ [N]
 तपस्य उग्रे महाऽऽत्मानं^८ (ः) योजयन् तदा सुरांः ।

१. आ रा च ब प्र ल_२-वीर । २. च-नास्ति । रा ब-वर । प्र ल_२-देव ।
 आ-वीर । ३. च रा ब म ल_१ ल_२-०लाछनम् । ४.
 अत्रेयद् आर्षः द्र० । ५. रा-अतसिपुष्पसकास । ६. प्र रा ब म
 ल_१ ल_२-गरुडमत्पृष्ठम् । ७. आ-०देवम् । ८. च-व्यजयम् । रा म ल_१-
 ह्यभयम् । प्र ल_२-हृदयम् । ९. आ-योगसाध्योप० । रा ब प्र म
 ल_२-योगिसाध्योप० । १०. आ-विश्वम् । ११. आ-तद्
 गच्छामि । प्र ल_२-तं गच्छथ । १२. रा ब म ल_१-वयं । १३.
 आ-सर्वदेव न० । १४. म च ल_१-उत्तस्थौ । १५. आ-ब्रह्मणम् ।
 १६. प्र ल_२-आगता । १७. आ-तदासुनाः ।

- [N] आत्मानं ते महाऽऽत्मानं देव-देव' दिदृक्षुः ॥७०॥ [N]
ततोऽनेके-शते काले वाग् उवाचोऽशरीरिणी ।
- [N] दुन्दुभि-स्वन-निर्घोषां हर्षयन्ती दिवोकसैः ॥७१॥ [N]
उत्तिष्ठ भगवन्न विष्णो कुरु कार्यं महा-बल ।
- [N] देवानां भय-भीतानां अ-भयं दातुम् अर्हसि ॥७२॥ [N]
रावणं स-गणं देव त्वं नि-भूदय दुर-मतिम् ।
- [N] मानुषं रूपम् आ-स्थाय जहि शत्रुं दुरा-सदम् ॥७३॥ [N]
एवम् अस्त्र इति धर्माऽऽत्मा जातो रघुषु वीर्यवान् ।
- [N] चतुर्धा वि-भज्याऽऽत्मानं देवश् चक्र-गदा-परः ॥७४॥ [N]
सर्वे ते त्रिदशा जाता वानरीषु महा-बलाः ।
- [N] क्रुद्धीषु च महाऽऽत्मानो देव-पुत्रा मदोत्कटाः ॥७५॥ [N]
स एष नृप-शार्दूलो जातो रावण-निग्रहे ।
- [N] कुलस्य च वि-नर्नाशाय अस्माकं वर्त्स सांप्रतम् ॥७६॥ [N]
तव पित्रा च वि-ज्ञप्तो वंश-स्थित्यै पितामहः ।
- [N] अस्माकं सं-ततिः कस्माद् अवि-च्छिन्ना भविष्यति ॥७७॥ [N]

१ च-०देव । २. आ-ततो देशशते । च रा ब म ल_१
ल_२-गतेऽ० । प्र-गतेऽनेके शते । ३. रा-कालं । ४ आ-वागुशरीरिणी ।
५ ल_१-०निर्घोषा । ६ रा ब-०कसा । ७ रा ल_२-भगवान् ।
८. ल_२-कल्पं । ९ आ-०बल । च-०बला । १०. रा-निसूदय ।
११. प्र-मातुष्यं । १२ ल_२-जातोऽय रघुवी० । १३ रा ब म ल_१
ल_२-विभक्ताऽऽत्मा चतुर्धा च । प्र-विभक्ता चतुर्धा वपुर । च-०र्धा
विभजात्मानं । १४. रा-चक्र गदा० । १५. प्र-क्तक्षेषु । १६ विवक्षा-
ऽभावादसन्धिः द्र० । १७ प्र अ-सस्माक । १८. आ-च स ।
१९. आ-अतः पर तवेत्यारभ्य ०जीवी भविष्यतीत्यन्तः पाठो नास्ति ।
२०. रा-सन्ततेः । २१. ल_२-साक्षात् ॥

- तत्र वंश-धरः सम्यग् भविष्यति वि-भीषणः ।
 [N] नारायणात् प्राऽऽप्त-राज्यो यावच्च चंद्रार्क-भूमयः ॥७८॥ [N]
 श्रीराम-वचनाच्च चैव चिरं-जीवी भविष्यति ।
 [N] त्वं चाऽपि ब्रह्मणः प्रोक्तो राजा लंकेश्वरः प्रभुः ॥७९॥ [N]
 त्वं गच्छ रामं धर्म-ज्ञं लोक-रामं महा-बलम् ।
 [N] स ते प्राणांस् तथा राज्यं दास्यते रघु-नन्दनः ॥८०॥ [N]
 यावच्च चंद्रश् च सूर्यश् च यावत् तिष्ठति मेदिनी ।
 तावत् लंकेश्वरस् त्वं हि एतद् एव मया श्रुतम् ।
 [N] तव पित्रा मुखोद्-गीर्णं न स्नेहाद् गदितं मया ॥८१॥ [N]
 तद् गच्छ पुत्र भद्रं ते विजयायाऽरि-सूदन ।^{१२}
 [N] अहं चै स्वस्ति-निरतौ तव नित्यं महा-बल ॥८२॥ [N]
 एवम् उक्तस् तु धर्माऽऽत्मा मात्राऽऽपृच्छ्य च तां तदा ।
 [N] अभिवाद्य चै धर्मेण उद-पपात स रक्षसैः । [N]
 ४३] जगामाऽऽकाशम् आ-स्थाय यत्र रामो महा-बलः ॥८३॥ [१३

१ रा-वंशधर सम्यग् । २ ल_१-न संशयः । ३. च-जीवि ।
 ४. च-भविष्यति । ५ च रा प्र व म ल_१ ल_२-तचैव । ६. आ
 च-ब्रह्मणाप्युक्तो । ७ रा प्र व-०ञ् । ८. व-मेदिनी । ९. रा-
 ंगीर्णा । १०. रा प्र व म ल_१ ल_२-स्वत् स्ने० । ११ आ-
 वदित ॥ १२. अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र व म ल_१ ल_२-
 स्वस्ति करोतु ते ब्रह्मा त्रिनेत्रश्च महेश्वरः । शङ्खचक्रगदापाणिः पुराण-
 पुरुषोत्तमः । १३ च-तु । १४ च रा-स्वस्तिरता ॥ १५ आ-पृष्य
 वीर्यवान् । च-मातामापृच्छ्य वीर्यवान् । प्र-मात्रापृष्ठ । म ल_१-मात्रा
 पृच्छ । १६. आ रा-स । १७ अविवक्षातोऽसन्धिः द्व० । १८. रा प्र
 व म ल_१ ल_२-राक्षसः ॥

- तं मेरु-शिखरांऽऽकारं ज्वलन्तम् इव पावकम् ।
 ४४] गगन-स्थं मही-स्थासुं ते^३ ददृशुर् वानरांऽधिपाः ॥८४॥ [२
 आत्मना पंचमं दृष्ट्वा सु-ग्रीवो वानराऽधि-पः ।^४
 ४७] वानरैः सह दुर्-धर्षश् चिन्तयामास बुद्धि-मान् ॥८५॥ [५
 चिन्तयित्वा मुहूर्तं च वानरांसु तान् उवाच ह ।
 ४८] हनुमत्-प्रमुखान् वीरान् ईदं वचनम् अब्रवीत् ॥८६॥ [६
 एष सर्वाऽऽयुधोपेतश् चतुर्भिः संचिवैः सह ।
 ४९] राक्षसोऽभ्य एति पश्यध्वम् अस्मान् हेतुं न संशयैः ॥८७॥ [७
 सु-ग्रीवस्य वचः श्रुत्वा सर्वे ते वानरर्षभाः ।
 ५०] शैलान् उत्पाद्य शैलांश् च सु-ग्रीवम् इदम् अब्रुवन् ॥८८॥ [८
 व्यादिशांऽस्मान् वधायेषां रक्षसां वानरेश्वरं ।
 ५१] नि-पतन्तु हेता यावद् धरण्याम् अल्प-चेतसः ॥८९॥ [९

१ फ-मेरुशिखराकारं । ३. रा-ज्वलनामिव ॥ ३ प्र-मही-
 स्थस्तु । ४ प्र-इदृशे वानराऽधिपः । च-वानराधिप । ५ प्र-
 नास्ति । ६. म-दुर्धर्ष ॥ ७ आ-स । ८. प्र वानरस् । ९. फ
 अ-सर्वान् । रा-सर्वाब्धिदं । १० च रा ब म ल, ल_२ अ-उत्तमम् ॥
 ११. आ-शाचिवैः । १२ फ-राक्षसो याति । रा-राक्षसोऽभ्येति । १३
 आ फ रा-अस्मां । १४ फ-हनुमसंशयम् । १५ च-शाखामुत्पाद्य ।
 आ-उत्पाद्य । फ-उद्यम्य । रा-शाखादुत्पाद्य । प्र ब-शाखा उत्पाद्य ।
 अ-शैलानुत्पाद्य । १६. अ-वृक्षांश्च । १७ प्र ब-अब्रवीत् । १८. फ-
 न्यादिशेषां । ब रा-व्यादिश्यास्मान् । १९ च ब रा प्र म ल,
 ल_२-बधे चैषां । आ-वधायेषा । अ-अस्मानिमान् हन्तु । २०. आ च-
 राक्षसां । अ-राक्षसा । २१ रा ब-०रः । २२. अ-०ति ।
 २३ आ-सहास्माभिर् । २४. च-धरायाम् । म-धरिण्याम् ॥

तेषां सं-भाषमाणानाम् अन्योऽन्यं स वि-भीषणः ।

५२] सागरस्योत्तरे पारे खँ एव संमुप-स्थितः ॥९०॥ [१०

N] युद्धोद्धतेषु शत-शो वानरेषु स्थितेषु च ।

उवाच स महा-प्राज्ञः स्वरेण महता महान् ।

५३] सु-ग्रीवं वानरैः सार्व(?) धस)मवेक्ष्य वि-भीषणः ॥९१॥ [११

भो भोः शाखा-मृगाः सर्वे वचनं मे नि-बोधतं ।

N] रामायीऽऽख्यातुम् इच्छामि कोसलेन्द्रोय धीमते ॥९२॥ [N

४५उ] रावणो नाम हरयो रत्नसो रान्तसेश्वरः ।

५२उ] तस्याऽहम् अनु-जो भ्राता वि-भीषण इति श्रुतः ॥९३॥ [१२

N] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धम् आ-गतोऽहं न संशयैः ।

५४पू] प्राप्नोऽहं राघवं द्रष्टुम् इति मां वेत्थ वानराः ॥९४॥]N

५५पू] येन सीता जन-स्थानाद् हता हत्वा जटायुषम् ।

N] रुद्रा च त्रिवशा दीनां राक्षसीभिः सु-रक्षिता ॥९५॥ [१३

१. रा-सम्भाष्य० । ब-सम्भाष्यतानानाम् । २. रा-०स्योत्तर-
पार्श्वे । ३. च-स एव । रा प्र ब म ल_१ ल_२-सद्य एव । अ-
सचिवै । ४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-मुपस्थितः । अ-सहावस्थितः ।
५. आ-युद्धोद्धतेषु । च-युद्धोद्धतेषु । ल_२ अ-युद्धोद्धतेषु । ६. फ-
भल्लुवनरेषु च । प्र ंषु शतेषु च । ७. च रा ब प्र म ल_१
ल_२-सहसा प्राज्ञः । अ-समहा० । ८. आ रा ब प्र ल_१ ल_२-
वानरास्तांश्च खस्थ एव । म-वानरे सार्द्धमवश्य एव । अ-वानरास्तांस्तु रवस्थ
एव । ९ रा-मृगास् । १० रा-नास्ति । ११ प्र-रामाय ख्यातुम् ।
१२ प्र-कौशलाय च । ल_२-कोसलीशाय । १३ अ-रावणस्तु महाराजो ।
१४ ल_२-रावणो । १५ आ-आगतो ह । १६ रा-शंसयः । १७.
प्र-वानर । १८ आ-मा विद्वि । १९. फ-भो वेत्थ । प्र-मां . स्थ ।
अ-वेत्थ मामिति । २०. च-क्षीना ॥

- तम् अहं विविधैर् वाक्यैर् हेतुभिर्श्च नि-दर्शयन् ।
 ५६] उक्तवान् बहु-शो वाक्यं सीता निर्-यात्यताम् इति ९६॥ [१४
 स च न प्रति-जग्राह रावणः काल-चोदितैः ।
 ५७] उच्यमानो हितं वाक्यं सुमूर्धुर इव भेषजम् ॥९७॥ [१५
 N] ततोऽहं भृशम् आ-क्रुष्टो रावणेन दुर-आत्मना । [N
 तथा परुषितम् तेन दासवच्च चाऽव-मानितः ।
 ५८] त्यक्त्वा मित्राणि दारांश्च राघवं शरणं गतः ॥९८॥ [१६
 रावणस्याऽव-लिप्तत्वाद् धर्मम् एव समा-श्रितः ।
 ५९] सहैभिः संचिवैर् भक्तै रीमं शरणम् आ-गतः ॥९९॥ [N
 न हि मे जीवितेनाऽर्थो नोर्थैर् अर्थस् तर्थो सुखैः ।
 ६०] तद् अहं सर्व-संत्यागात् त्रीणं रामाद् अवाऽऽप्नुयाम् १०० [N
 चोद्य-मानो हि बहु-शो मया धर्माऽर्थ-संयुतम् ।

१. रा ब-विविधै वाक्यै । २ च-निदर्शनम् । रा ब म ल_१-
 निदर्शनैः । ल_२-हेतुभि विनिश्चितैः । ३ च-बहुषो । ४. प्र-द्वितीय-
 तृतीयपादौ न स्तु । ५ फ च ल_२ अ-०नोदितः । ६. फ च रा
 ब म ल_१ ल_२-तेनाह । ७. प्र ल_२-भृशविक्रुष्टो । आ-आक्रुद्धो ।
 ८. फ-भिन्नाः-श्लोकार्धमेतत्पूर्वश्लोकोत्तरार्धात्पूर्वं पठन्ति । तथात्वेऽस्य भिन्न-
 क्रमता द्र० । ९. आ रा-सोह । १०. फ-परुषितो मोहाद् । रा-
 परुषीतस् । ११. आ-रावणस्याबलेयत्वाद् । १२ फ-समास्थितः ।
 शचिवैर् । १३. आ च-रामशरणम् । १४. आ-तदा । १५. रा
 प्र ब म ल_१ ल_२-यद् । १६. अ-०गात्राणार्थं । १७ आ च रा
 प्र ब म ल_१ ल_२ अ-रामम् । १८. आ-आप्नुयान् । रा प्र-
 अवाप्नुयात् । १९ ब-०माने । अ-नोद्यमानो । २० रा ब-
 महाधर्मार्थसचयम् । च प्र म ल_१ ल_२-धर्मार्थसचयम् । अ-धर्मार्थ-
 संज्ञितम् ।

- ६१] नं वाचो गृह्णाति भृशं भेक्ष्यं विषै-कृतं यथा ॥१०१॥ [N
जानन्नं अपि हि तस्याऽहं वीर्य-पौरुष-विक्रमान् ।
- ६२] रावणस्य नृ-शंसस्य विबुधैर् अपि दुःसहान् ॥१०२॥ [N
धर्मम् एवं समा-श्रित्य न ज्ञाति-वध-कांत्या ।
- ६३] हित्वाऽहं स्व-जनं सर्वं राघवं शरणं गतः ।^{१०}
- ६४पू] सर्वथा शुद्ध-भावोऽहं न मां शंकितुम् अर्हथ ॥१०३॥ [N
नि-वेदयंतं मां क्षिप्रं राघवाय महाऽऽत्मने ।
- ६५] सर्व-लोक-शरण्याय वि-भीषणम् उप-स्थितम् ॥१०४॥ [१७
एतत् तु^३ वचनं श्रुत्वा सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।
- ६६] लक्ष्मणस्याऽग्रतो रामम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१०६॥ [१८
रावणस्याऽनुजो वीरो^{१०} वि-भीषण इति श्रुतः ।
- ६७] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धं शरणाऽर्थं किलाऽऽगतः ॥१०६॥ [१९
रावणेन^१ प्रणि-हितं त्वम्^१ अवेहि वि-भीषणम् ।
- ६८] तस्य सं-ग्रहणं मन्येऽक्षमं क्षम(मां)वतां वरं ॥१०७॥ [२६
राक्षसो जिह्वया बुद्ध्या^३ सं दुष्टोऽयम्^३ उपस्थितः ।

१. रा ब म ल, अ-वाचो न गृह्णाति । प्र-व वाचो गृह्णाति ।
च ल^२-वाचो गृह्णाति न । २. च-भक्ष । ३ अ-कृतं विष ।
म-नास्ति । ४ च-तथा । ५ रा-जानपि तस्याथ । फ-जानन्नपि च त० ।
ब-हि तस्याथ । ६ म-वीर्यं विक्रमपौरुषम् । फ ल^९-०विक्रमाम् ।
रा-०विक्रमात् । ७. आ-विबुधेर् । ८. फ अ-
दुःसहम् । ९ म-एवाहमाश्रित्य । १० आ-नास्ति । ११. फ-हित-
भावोऽहं । रा-शुद्धस्वभावोऽह । १२ रा-निवेदयदुः । १३. प्र-एव तद् ।
१४. आ-०स्याग्रज १५ फ-वीर । १६. प्र-किलमागतः । १७. अ
प्रति० । १८. आ फ ब म अ च-क्षमवेहि । १९ फ-
रक्षसं रक्षसानां । म-न क्षम । रा प्र ब-क्षम क्षयवतां । २०
च-वरः ॥ आ फ-जिह्वया । २२ आ च अ-सदुष्टोऽयं । प्र-
सदुष्टे यद् ।

- ६९] प्रहर्तुं त्वयि विश्वस्ते प्रच्छन्नम् अथवाऽनघ ॥१०८॥ [२७
वध्यताम् एष दण्डेन तीक्ष्णेन संचिवैः सह ।
- ७०] रावणस्य नृ-शंसस्य भ्राता पापो वि-भीषणः ॥१०९॥ [२९
एवम् उक्त्वा तु तं रामं सु-ग्रीवो वाहिनी-पतिः ।
- ७१] वाक्ये-ज्ञो वाक्य-कुंशलस् ततो मौनम् उर्प-स्थितः ॥११०॥ [३०
७२पू] तस्मिन् मौनम् अनु-प्राप्ते सु-ग्रीवे राघवस् तदा । [N
सु-ग्रीवस्य तु तद् वाक्यं रामैः श्रुत्वा वि-मृश्य च ।
N] ततः सुग्रीव-सचिवान् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१११॥ [३१
परवान् अस्मि सर्वेषु भवत्सु हित-बुद्धिषु ।
N] अनु-ष्टेयं मया किञ्चिद् इह प्राप्ते वि-भीषणे ॥११२॥ [N
तद् वक्तुम् अर्हन्ति हि मे भवन्तः
श्रेयोऽर्थिनः श्रेयसि सं-नियुक्ताः ।

१. फ-प्रछन्नः स तवानघ । ब-प्रछन्ने सर्वथानघ । म-प्रछन्न
मयि वानघ । अ-प्रछन्नो मयि वानघ । २. रा प्र ब ल_१-
०ञ् । ३. फ-०कालज्ञस् । ४. च-उपास्थितः । रा प्र ल_१ ल_२-
उपाश्रितः । अ-उपागतमत् । ५. अतः परमधिक पाठः-फ च प्र
म ल_२-धर्ममेवाप्रतः कृत्वा विमर्षमगमत्तदा । ६. रा च ब प्र ल_१
ल_२ अ-च । ७. फ-श्रुत्वा रामो महामतिः । म-रामो महीपतिः ।
रा च ब ल_१ ल_२ अ-विमृश्य च । ८. अतः परमधिकः पाठः-
फ च प्र ल_२-सम्यग्विषममृषे श्रीमान्सुमुहूर्तमिवान्तरम् । फ च प्र म-
स तत् कपीश्वरवचो रामः श्रुत्वा विमृश्य च । ९. म-०सचिवम् ।
१०. प्र ल_२-भवत्प्रहित० । ११. ल_१-च यत् । १२. आ-प्राप्तो
विभीषणः । १३. च रा-अर्हति । १४. च-हे । रा-ते हि ।
प्र-हि वै । ल_२-०न्ति... . हि म० । १५. च-श्रेयोर्थिनां । ब-
श्रेयार्थिनः । ल_१-श्रेयोस्थित । १६. च-सन्ति युक्ताः

१. रा ब म ल_१-दैवमे० । च-वर्गमे० । प्र ल_२-तमेव चा० ।
२. च रा ब प्र-०क्षणात् । ल_१ ल_२-०क्षण ।
३. च ल_२-विधिमुखे धी० । प्र-विधमुखे धी० ।

यत् प्राप्त-कालं च हितं च मत्वा
N] कालोप-पन्नं च विचार्य सर्वम् ॥११३॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-गमन
नामैकनवातितमः सर्गः ॥११॥

—————

१. आ-विहित । फ-विदित । २. आ फ ल_२-सर्वे । ३.
आ फ-आर्षे । ल_२-इति सुन्दर० । अ-सुन्दरकाण्डे । ब-इत्यार्षे
रामायणे । ४. आ फ-लंकापर्वणि विभीषण० ॥

[वं-९०]= [द्धानवतितमः सर्गः] =[दा-१७,१८]

१पू] प्राप्तं वि-भीषणं श्रुत्वा रामः सु-ग्रीवम् अब्रवीत् ।

N] स्मयन्नै इवै स्पृशन् हस्तं हस्तेनाऽमित्रै-तापनः ॥१॥ [N

N] हरि-श्रेष्ठ महा-बाहो वैचनं श्रूयतां मम ।

१उ] आ-नृशस्ये तदात्वे च आयत्यां चैव सं-श्रितमं ॥२॥ [N

आस्यतामं ईहै सु-ग्रीव सचिवांश् च संमा-ह्वय ।

२] हनुमत्-प्रमुखात् सर्वान् अन्यांश् च हरि-यूथयान् ॥३॥ [N

तैः समर्थैश् च वक्तव्यं करिष्यामि परीऽऽत्नम् ।

३] सम्यग् वदसि सु-ग्रीव राजानो हि बहु-च्छर्लाः ॥४॥ [N

तस्माद् एकैक-शसं तावद् ब्रुवन्तु सचिवांसं तव ।

८] हेतु-तो मति-संपन्नाः सं-मतांश् च पुनः पुनः ॥५॥ [३७

१. फ-मत्वा । २ रा-राम । ३ फ-स्मरन्निव । ४ च-हस्त । फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-हस्ते । ५ च प्र ल_२ अ-रामो वै शत्रुतापनः । ब रा म ल_१-राघवः शत्रुतापनः ॥ ६ फ-समीप वचनात् । ७. रा-०से । ८. फ-तदर्थे । च-तदात्ते । ९ फ च रा प्र ब म ल_१ अ-आयत्या । १०. फ-पस्थितम् । अ-संसृशम् ॥ ११. आ च रा प्र ब ल_१ ल_२-श्रूयतामिति । अ-आस्यातमिति । १२ आ प्र ल_१ ल_२-सुग्रीव स० । १३ च-समाह्वयत् । रा प्र ब ल_१ ल_२-समाह्वयत् । १४ आ च-हनुमान्प्रमुखात् । १५. च-अनन्याश्च ॥ १६ आ-समर्थेति कर्तव्यं । फ-संमन्थेति कर्तव्य । अ-समर्थेति समन्थे । १७ अ-राक्षसा । १८ प्र-बहुलांछनाः । म-बहुश्रुताः ॥ १९ च-एकैकसस । २०. आ-तावद्ब्रु० । च-ब्रुवन्तु । २१. च रा प्र ब म ल_१-साचिवास्तव । २२ प्र-हेतुतः सम्पन्नाः । २३. च-समस्ताश् । रा ब म-समंताच् । प्र-समताश् ।

- ततः सुग्रीव-वचनात् सम्-ईयुर् वानरर्षभाः ।
 ४] सर्वे गान्धर्विदः शूरा देव-पुत्राः प्र-हारिणः ॥६॥ [N
 ५पू] वि-भीषणस्य ते^३ वाक्यं श्रुत्वा तुं हरि-यूथपाः ।
 N] प्रणम्य शिरसां रामं स्थिताः प्राञ्जलयस्मं तदां ॥७॥ [N
 ५उ] सोपचारं ततो रामम् ऊचुः प्रिय-चिकीर्षवः । [३४उ
 अ-ज्ञातं नास्ति ते^४ किञ्चिन् त्रिषु लोकेषु राघव ॥८॥
 ६] महा-भाग्याद् आत्मनस् तु पृच्छस्य् अस्मान् सुहृत्-तया । [३५
 त्वं हि सत्य-व्रतं शूरो धार्मिको दृढ-विक्रमः ।
 ७] परीऽऽक्ष्यं-कारी मतिमान् निःसृष्टाऽऽत्मां महा-द्युतिः ॥१॥ [३६
 तस्मात् स्वं स्वम् अभि-प्रैयं त्वां ब्रुवन्तु पुत्र-गमाः ।^५
 N] पृथक् पृथक् परीऽऽक्ष्यं 'यं(?)क्षमं यंच च नोहितम् १० [N
 ईत्यु-उक्ते राघवः(?)वे सर्वैर्' हरिभिर् हरि-यूथपैः ।
 ९] मति-मान् अद्भुतो वाक्यम् इदं रामम् उवाच ह ॥११॥ [३८
 शत्रोः सकाशात् सं-प्रोक्तः सर्व-थो तर्क्यतामर् अयम् ।

१. रा-मुदीयुर् । २ अ-प्रहर्षिण । ३ व प्र ल_२-वाक्यं
 च । ४. फ-प्राग् । ब-स । प्र ल_२-च । ५ आ ल_२-शिरसा ।
 ६ रा प्र ल_१ अ-स्थिताः । ल_२-स्थितः । ७. ल_२-प्राञ्जलयः सदा ॥
 ८. फ-ते नास्ति । प्र-नास्त्यतो । ९. ब-आपृच्छयास्मा सुहृत्तया ।
 च-पृच्छस्मात्सुलहत्तया । आ-पृच्छस्यस्मात्सुहृत्तया ॥ १०. अ-वचः ।
 ११. प्र-दंड० । १२. रा-परीत्यकारी । १३. फ-निविष्टात्मा । च-
 वृश्चलात्मा । रा-निष्ठात्मा । प्र ब म ल_१ ल_२-निश्चलात्मा ॥ १४.
 अ-तस्मादेकेकज्ञस्तावद् । १५ रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रब्रुवन्तु । आ-
 ब्रुवन्तं । १६ अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र ब ल_१ ल_२-ते हेतु
 मतिसंपन्ना समस्ताश्च पुनः पुनः । १७. च-यन्नय । रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-यन्नितं । १८. आ प्र ल_२-यश्च । १९. आ च-इत्युक्ते ।
 २०. म-राघव । २१. च म-सर्वे । २२ प्र-सम्प्राप्तात् । २३ ब-०तस् ।
 २४. आ-तर्किता वयम् । रा-तर्कतामयम् । ब-तस्कृतामयम् । अ-तर्कितो
 मया । मया ।

- १०] विश्वासो हरि-सैन्येन नै कर्तव्यः कैथंचन ॥१२॥ [३९
छादयित्वाँऽऽत्मनो भावं चरन्ति शठ-बुद्धयः ।
११] प्र-हरन्ति च रँन्ध्रेषु सोऽनर्थञ् च कृतो भवेत् ॥१३॥ [४०
अर्थाऽनर्थौ विनिश्-चित्य व्यवं-सायो भवेद् इति ।
१२] गुण-तः सं-ग्रहं कुर्याद् दोष-तञ् च वि-वेर्जयेत् ॥१४॥ [४१
यादि दोषो महान् अस्मिँस् त्यज्यताम् एव शङ्कया ।
१३] गुणान् वौऽपि बहून् ज्ञात्वा सं-ग्रहैः क्रियताम् इहै ॥१५॥ [४२
शैरभस् त्व् अथ सं-चिन्त्य हरिर् वचनम् अब्रवीत् ।
१४] क्षिप्रं अस्मै नर-व्याघ्र चारः प्रतिवि-धीयताम् ॥१६॥ [४३
प्रणि-धाय हि चारेण ततो भावः परीऽऽक्ष्यते ।
१५] परीऽऽक्ष्य च तैर्थाकार्यै यथा न्याय्यं (?च्यः) परि-ग्रहः १७ [४४

१. फ-ह्यपरिक्षेषु । अ-हरिसैन्येषु । २ । च-न कर्तव्यं ।
३ फ अ-रुदाचन । ४ फ-छादयित्वात्मभावं हि । ५. अ-वदन्ति ।
६ आ-रंध्रेषु । ७. फ-सोनर्थः स्वकृतो । च रा प्र ब म ल_१
ल_२ अ-सोऽनर्थस्तकृतो । ८, ब-०तोऽभवत् ॥ ९. आ-अर्थानर्थौ ।
१०. म ल_२ अ-व्यवसाय भजेद् । ११. फ-दोषतस्तु विसर्जयेत् ।
आ-विवर्जयेत् ॥ १२ रा-अस्मिस्तजगतामविशङ्कया । प्र-अस्य त्याज्यता-
मविशङ्कया । ल_२-अत्यज्यतामविशङ्कया । फ-त्यज्यतामधिशङ्कितम् ।
च-त्यज्यतामेष शङ्कया । प्र ब म ल_१-त्यज्यतामधिशङ्कया । अ-त्यज्यतामेष
सर्वथा । १३. फ-गुणाश्चापि । अ-गुणा नापि । प्र-गुणान् । १४. आ-
वहन्वा त्वं । प्र-बहून्ज्ञात्वा च । १५. प्र-सग्राह्यः । १६. रा ब म
ल_१ अ-इति ॥ १७. आ-सरभस् । १८. फ-निश्चिन्त्य । प्र- संचित्वा ।
१९. च-क्षिप्रं तस्मै ॥ २०. च अ-प्रणिधायामिचा० । प्र रा ब ल_१
ल_२-प्रणिधायथ । २१ फ अ-०ता । २२. आ-यथा कार्यौ । च
अ-तथा कार्यौ । २३. प्र रा ब म ल_१-यथान्यायः । ल_२-
तथान्यायः ॥

जांबवांसं त्वं अथ सं-प्रेक्ष्य शास्त्र-बुद्ध्या वि-चक्षणः ।

१६] वाक्यं वि-ज्ञापयामास गुणवद् दोष-वर्जितम् ॥^३ १८ ॥ [४५

बद्ध-वैरश् च पापश् च राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः ।^४

१८] अ-देशकाले संप्राऽऽप्तः सर्व-था शङ्क्यताम् अयम् ॥^५

N] यस्य न स्व-जने प्रीतिः कुतस् तस्य परे जने ॥^६ १९ ॥ [N

अथ मैन्दो महा-बुद्धिर् नयाऽपनयं-कोविदः ।

१९] वाक्यं परम-संपन्नं बभाषे सं-हताऽञ्जलिः ॥२०॥ [४७

वंचनं नाम तस्यैव राक्षसस्य वि-भीषणः ।^७

२०] पृच्छ्यतां परमोपायं शनैर् नैर्-पते स्वयम् ॥ २१ ॥ [४८

भोवम् अस्म्योऽथ विज्ञाय तस्यै-तस् तव करिष्यसि ।

२१] इति दुष्टो नै दुष्टो वा वाक्यं-साऽऽकारम् ऊर्जितम् ॥२२ [४९

१. आ-जाम्बवांस्तथ । २ ल_१-नास्ति । ३ प्र-पापैश् । ४ फ म-बद्धवैराच्च पापाच्च राक्षसेन्द्राद्विभीषणः । ल_१-नास्ति । ५. च-प्रदेशकाले । प्र-०कालं । ६. आ-शङ्क्यता वयम् । रा-सक्यतामय । प्र-परिशङ्क्यतावय । अ-तर्किता मया । ७. ल_२-अत आरभ्य अष्टाविंशच्छ्लोकं यावत् नास्ति । ८ फ अ-नास्ति ॥ ९. फ.-नये परमकोविदः । १०. फ-वचनान्नाम तस्यैष । म-वचनात्साम तस्यैव । अ-वचनान्नम तस्यैष । ११ फ-राक्षसः स । १२. अत्र वं-वचनात्तावदस्यैव राघवस्य विभीषणः । १३ फ म-मधुरोपाय शनैर् । च-परमोपायं । अ-मधुरोपा... .. नैर्नरपते । आ-दानैर्नरपते । रा-शनैर्नरपते । ब-यानैर्नरपते । च ल_१ ल_२ प्र-०नैर्नरपतेः । १४. फ-आस्थथ । च रा प्र ब ल_१-नावमास्थाय । आ म-आस्थाय । १५ आ-तस्त्वं तस्मिन्करिष्यसि । फ प्र ल_१-करिष्यति । १६. अ-दुष्टोप्यदुष्टो । १७. आ-वाक्यमाकारश्रूचितः । च-शक्यमा-कारमुर्जितुम् । फ-०रश्रूचितः । म-वाक्यमाकारश्रूचितः । अ प्र रा ब ल_१-शक्यमाकारम् ॥

युक्तस् त्व अष्टाऽङ्गया बुद्ध्या हनुमान सचिवोत्तमः ।

- २२] उवाच मैथुरं शैलः णम् अर्थ-वच् च ततो वचः ॥२३॥ [५०
तं ब्रुवन्तं हरि-श्रेष्ठं सर्वे ते" हरि-पुंगवाः ।
- २३] समुद्-ऐत्तन्तं शत-शो बृहस्-पतिम् इवाऽमराः ॥२४॥ [५१
न वादान्न च सं-रम्भाद् आधिक्याद् आत्म-दीपनां(त्) १ ।
- २४] वक्ष्यामि वचनं राजन् यथाऽर्थं कार्य-गौरवात् ॥२५॥ [५२
अर्थोऽनर्थ-निमित्तं हि यद् उक्तं सचिवैस् तव ।
- २५] तत्र दोषं प्र-वक्ष्यामि क्रियां नह् उप-पद्यते ॥२६॥ [५३
ऋते नि-योगात् सामर्थ्यम् अव-बोद्धुं न शक्यते ।
- २६] सहसा वाऽपि योगो हि दोष-वात् प्रति-भाति मे ॥२७॥ [५४
चार-प्रणिधि-संयुक्तं यद् उक्तं हरि-पुङ्गवैः ।
- २७] अर्थस्याऽसंभवस् तत्र कारणं नोप-पद्यते ॥२८॥ [५५

१ रा ब-तुष्टांगया । २. फ-वचनं । ३. अ-सूक्ष्मम् । ४ फ
म-हित ॥ ५ फ च-नो । ६, रा ब-०वः । ७ आ च-समुद्गैक्ष्यन्त ।
फ-समुदीक्ष्यन्त । ८. म-इवापराः । च-इवामरान् ॥ ९ फ च
प्र रा ब म ल, अ-सरभान्नाधिक्यान्न च कामतः । १०. अत्र
वं-न दानान्न च सहर्षान्नाधिक्यान्न च कामतः । ११. रा-यथार्थका० ॥
१२. आ-अथामर्थ० । १३ ब-दोषे । १४ फ-प्रपश्यामि । च-नापश्यामि ।
प्र रा ब म ल, अ-न पश्यामि । १५ फ-कि वा नाभ्युपपद्यते ॥
१६. फ-स ते । १७. फ-नियोगसामर्थ्याद्वरोद्धुं । च ब ल, -नियोगा
..... मर्थ्यात् क्रिया बोद्धुं । रा म-नियोगास्सामर्थ्यात् क्रियाबोद्धु । प्र-
नियोगास्सामर्थ्यात्क्रिया बोद्धु । अ-नियोगं धार्थानां क्रियां बोद्धुं । १८. च ब
रा म ल, -सहसापि नियोगो । प्र-सहसा विनियोगो । १९. च-न युक्त ।
रा-नियुक्तः । प्र म ल, -न युक्तः । २०. च-चारवच्चारसंयुक्तं । रा-वचश्चकार
सं० । प्र म ल, -वचश्चचार संयुक्तं । म-न चारप्रणिधिसंयुक्तं । २१. फ
अ-अर्थस्यासम्भवात् ॥

- सहसा न हि चारेण शक्यो बोद्धुं वि-भीषणः ।
 २८] काल-प्रकर्षे दोषश् च तस्माच्च चारो न विद्यते ॥१०॥ [N
 अ-देशेऽकाले सं-प्राप्त इत्य-अयं यद् वि-भीषणः ॥
 २९] विवक्षा तत्र मे हीड्यं तां नि-बोर्ध यथा-मति ॥३०॥ [N
 सं एव देशः कालश् च भवतीऽह यथा तथा । [५६
 ३०] पुरुषं पुरुषं प्राप्य गुण-दोष-समन्वितम् ॥३१॥
 दौरात्म्यं रावणे दृष्ट्वा वि-क्रमं त्वं चाऽनघ ।
 N] युक्तम् आ-गमनं तस्य वि-मृष्यैतच्च च बुद्धि-तः ॥३२॥ [५७
 अज्ञात-रूपैर् हरिभिर् एष सं-पृच्छ्यताम् इति ।
 N] यद् उक्तं तत्र मे बुद्धिः काचिद् अस्ति सम-ईक्ष्यतामर् ३३ १ ॥ [५८

१ च रा प्र ब म ल_१-नास्ति । २ प्र-शक्यं बोद्धुं । च रा
 ब म ल_१-बोद्धु । ३ प्र-विचक्षणः । ४ रा ब ल_१-कालप्रकर्षदो-
 षैश् । प्र-काले प्रकर्षदोषैश् । म-कालप्रकर्षो । अ-कालप्रकर्षदोषश् ।
 ५. आ-नास्ति ॥ ६ च अ-आदेशकाले । फ प्र म ल_१-अदेशकाले । ७.फ-
 इत्येव । ८ आ ल_१-नास्ति तन्निबोधय । रा प्र अ-नास्ति तन्निबोधा ब-नास्ति
 तन्निबोधद् । ल_२-वास्ति तन्निबोध । ९ आ फ रा प्र ब-मतिः ।
 ल_१-विधि ॥ १० प्र ल_२-स एष । अ-एव च । ११. फ-
 पुरुषपुरुष । च-पुरुषं पुरुष । रा प्र ब ल_१ ल_२-पुरुष पुरुषः ।
 १२. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च वानघ । १३. च-आगमने ।
 १४ आ-विमृशैतश् । च-विमृशैतश्च । प्र म-विमृशैतच्च । ल_१-
 विमृशैतच्च । अ-विमृशैव स । ल_२-विमृशैतच्च ॥ १५. फ-संपृच्छताम् ॥
 १६. आ-तद्युक्त । रा प्र ब ल_१-यद्युक्त । १७ प्र ब ल_१ म-
 कश्चिद् । अ च रा-कश्चिद् । १८ फ ल_२-समीक्षिताम् । म-समीक्षितम् ॥
 १६. आ-नास्ति ॥

- पृच्छयमानोऽपि शङ्केते सहसा बुद्धि-मांशं च यैः ।
 N] तथा मित्रं प्र-दुष्येत मृषा पृष्टं सुखाऽऽवहम् ॥३४॥ [५९
 न शक्यं सहसा राजन् भावं वेत्तुं नृणां भुवि ।
 N] अन्तरेणेङ्गिते नीतैर्(?) निपुणं यस्य यादृशम् ॥३५॥ [६०
 न वाऽस्य ब्रुवतो वाक्यं सं-दिग्धं जातु लक्ष्यते ।
 N] प्रसन्नो मुख-वर्णश्च तस्मान् नेहाऽस्ति सं-शयः ॥३६॥ [६१
 अ-शङ्कितमतिः स्व-स्थो न शठः प्रति-सर्पति ।
 N] न चाऽस्य दुष्ट-व्यैपत्तिस् तस्मान् नेहाऽस्ति संशयः ३७ [६२
 आकारश्छेद्यमानोऽपि न शक्यो विनि-गूहितुम् ।
 N] बलाद् हि वि-वृणोत्यैवं भावम् अन्तर-गतं नृणाम् ॥३८॥ [६३
 देश-कालोप-पन्नानां कार्यं कार्य-विदां नृणाम् ।

१. आ-पृच्छयमानोऽपि । फ-पृच्छयमानो हि । च-पृच्छमाणो
 हि । २. प्र म-शक्येत । ३. आ-बुद्धिमान् शच । फ-बुद्धिमानथ ।
 रा-बुद्धिमश्च यः । प्र-बुद्धिमांश्च । म-बुद्धिमांश्च यः । प्रान्ते-बुद्धिमान् शठै ।
 ४. फ आ-मिथ्या । ५. प्र-स्पृष्टं । ६. च-मुखावह । अ-सुषावहं ॥
 ७. फ-शक्यः । ८. फ-राजन्भावो । प्र म ल_१ ल_२-नास्ति । अ-वेत्तुं
 मनोभाव । ९. फ-०गितैर्नीतैर् । च-०गितैश्च निपुण । ब रा प्र
 ल_१-०गितैर्नीच नि० । म-०गितैर्नीच निपुणः । ल_२-०गितैर्नीचनिपुण ।
 १०. फ म-पश्यता भृशम् । ब रा ल_१-यद्यथादृशम् । प्र-यच्च यादृशम् ।
 ल_२-यद्यथादृशम् ॥ ११ फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-चास्य । अ-
 त्वस्य । १२. ब-जात ॥ १३. च म ल_१ ल_२-दुष्टतापत्ति । रा
 प्र ब-दुष्टतापत्ति । १४. आ-नास्ति । १५. च-आकाराच्छा० । प्र-आकारः
 छेद्यमानो वै । अ-आकारं छा० । १६. च-गूहि० । १७. प्र ब ल_१ ल_२
 विवृणो येष । म-विवृणोत्येव । प्रान्ते-०त्येष ॥ १८. आ-कार्यकार्य० ।

स-फलं भवति क्षिप्रं प्र-योगेनाऽति-संवृतम् ॥३९॥ [६४
३१] उद्योगो-वन्तं त्वां प्रेक्ष्य मिथ्या-वृत्तं च रावणम् ।

वालिनं च हतं श्रुत्वा सु-ग्रीवं चाऽभि-षेचितम् ॥४०॥

३२] राज्यं प्रार्थयमानस्य बुद्धि-पूर्वं प्र-पश्यतः । [६५
३३पू] एतान् अर्थान् पुरस्कृत्य विद्यते ह्य अस्य सं-श्रयः ॥४१॥ [६६पू

शत्रोर् वि-रागाद् यद्य एष संप्राऽऽप्तो नः परं हितम् ।

N] न वयं तव करिष्यामः परस्य स्व-जनो यथा ॥४२॥ [N

सत्त्वे बले च देशे च दुर्ग-योगे समुद्-यमे ।

N] अभि-ज्ञः सर्व-कार्येषु स्व-जनानां वि-भीषणः ॥ ४३॥ [N

अर्थवोपधिना प्राऽऽप्तो रावणस्य मतेन सः ।

१. फ-०नापि संवृतम् । च-०नाभिसंवृतां । रा प्र ब म ल_१
ल_२ अ-०नाभिसंवृतं ॥ २. रा-उद्यागवन्तं । म-तद्योग० । ल_१-
तं उद्योग० । ३. आ-संप्रेष्य । प्र च रा ब म ल_१ ल_२-संप्रेष्य ।
४. फ-निहतं । ५. आ-चानिषेवित । च-चानिषोवित । ६. च म-
०माणस्य । ७. च-प्रपश्यतः । अ-प्रदश्यतः । ८ ल_१ ल_२-संशयः ।
९ आ-इत ४२-५४ ऊर्ध्वं त्रयोदशश्लोकी नास्ति ॥ १०. फ-शत्रो
रागाद्येष स प्राप्तो नः परो हितम् । च-शत्रोर्विरागात्सप्राप्तो निश्चयं नः पर
हितम् । रा ब ल_१-तस्मात्क्षिप्रं सहास्मि तुल्यो भवतु राघव । प्र-
तस्मात्क्षिप्रं सहास्माभिस्तुल्यो भवति राघव । ल_१ ल_२-शत्रोर्(ल_१-
(त्रु) विरागात्संप्राप्तो न चार्थं निश्चयः परः । अ-शत्रोर्विरागात्सप्राप्ते निश्चय
नः परं हितम् । ११ फ च म ल_१-स्वजने ॥ १२. म ल_१ अ-
दुर्गे योगे । ब रा-दुर्गे योग्ये । प्र ल_२-दुर्ग योग्ये । १३. आ-समुद्यते । १४.
फ च रा प्र ब म ल_२-०ज्ञ । १५ च-स्वजात्याणा । रा-स्वजात्याना । ब
म ल_१-स्वजात्याना । ल_२ अ-स्वजातीनां ॥ १६ फ-अर्थेनोधिना ।
च ल_२-अर्थेवोपधिना । रा-अथवा पाधिना । प्र-अथवा वादिना । म ल_१
अ-अथवोपाधिना । १७ रा-रावण सविभीषणः । च प्र ल_२-०स्य हिते
रतः । ब म ल_१-०स्य विभीषणः । अ-०स्य मते चरः । १८. ब-४५तम-
श्लोकपूर्वार्धात्परं पठितः ॥

[N] येतताम् अ-निशं वीर किं दुष्टोऽपि करिष्यति ॥४४॥ [N
अनेन रावणः क्रुद्धोऽधर्म-युक्तो मम ग्रहे ।^१

[N] तस्मात् साधुम् अहं मन्ये राजन्ने ऐतं वि-भीषणम् ॥४५॥ [N
३३उ] यथा-शक्ति मयोक्तं ते^० राक्षसस्याऽऽर्जवं प्रति ।

त्वं प्र-माणं तु सर्वस्य श्रुत्वा बुद्धि-मतां वरं ॥४६॥ [६६उ

३४] अथ रामः प्रसन्नाऽऽर्त्मा श्रुत्वा वायु-सुतं ततः ।

प्रत्य-अभाषत दुर्-धर्मः श्रुतवान् आत्मनि स्थितः ४७ [१८, १

३५] ममाऽपि किञ्चिद् वि-ज्ञानं प्रति भाति वि-भीषणम् ।^३

श्रुतं चेच्छाम्य अहं सर्वैर् भवद्भिः श्रेयसि स्थितैः ॥^४ ४८॥ [२

मित्र-भावेन संप्राऽऽप्तं न^१ त्यजेयं वि-भीषणम् ।

१. फ अ-यन्ना नामनिशं । च-यत्तत्तामनिमनिश । २. फ-०युक्तः परिग्रहे । रा-क्रुद्धो धर्ममुक्तो मम । प्र ब-क्रुद्धो धर्ममुक्तो । म-क्रुद्धोऽधर्ममुक्तो मम बुद्ध्या । ल_१-०धर्ममुक्तो ममाग्रहे । अ-धर्ममुक्तो मम । ३. च-नास्ति । ४. प्र ल_१-अमुं । ५ रा-राजन्नेन । म-राजत्नेन । ल_१-राजन्येवं । ६. ब-०शक्तो । ७. फ-मयोक्तेषु । च-मयोक्तेन । अ-मयोक्तोस्ति । ८. अ-प्रमाणाना सर्वबुद्धि० । ९. प्र अ-०तां वरः ॥ १०. ब-प्रसन्नात्माश्च । ११. रा-वायुसुतात् । च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-वायुसुतात् । १२. फ-स्रुतवानात्मविस्मितः । च-०वानात्ममतिस्थितः ॥ १३. च-ममाऽप्यत्र विवक्षास्ति किञ्चिदिति विभीषणम् । रा ब म ल_१ ल_२-ममाप्यत्र विवक्षास्ति काचिदिति विभीषणम् । प्र-ममाप्यत्र विवक्षास्ति कश्चिदिति विभीषणम् । अ-ममापि तु विवक्षास्ति काचिदिति विभीषणम् । १४. च प्र ब म ल_१ ल_२-श्रोतुमर्हथ तस्सर्वं मम यद् हृदि वर्तते । अ-श्रोतुमर्हसि तस्सर्वं मम यद् हृदि वर्तते ॥ १५. च-संप्राप्त । रा-सम्प्रातः । ब प्र म ल_१ ल_२ अ-०सः । १६. च-न संत्याज्यो नाकथचन । रा ब प्र म ल_१ ल_२-संत्याज्यो न कथंचन । अ-न त्यजेयं कथंचन ।

- ३६] दोषो यद्यपि तस्मिन् स्यात् तत्सतां प्रति-गर्हितम् ॥ १४९ [३
 एवं ज्ञात्वा महाऽऽत्मानम् आर्य-भावे व्यव-स्थितम् ।
- ३७] आनन्तर्येण संप्राऽऽप्तं वि-शुद्धं ज्ञायताम् इति ॥ १५० ॥ [N
 राघवं परम-प्रीतं^० स्तुवन् वायु-सुतस् तदा ।
- ३८] प्रत्य-अभाषत धर्माऽऽत्मां तत् काल-सदृशं वर्चः ॥ १५१ ॥ [N
 रामस्य च वचः श्रुत्वा सु-ग्रीवः प्लवगेश्वरः ।
- [N] प्रत्य-अभाषत काकुत्स्थं सौहार्देनाऽभि-चोदितः ॥ १५२ ॥ [३५
 किम् अत्र चित्रं धर्म-ज्ञ लोक-नाथ सुखाऽऽवहम् ।
- ३९] यस्त्वम् आर्यं प्र-भाषेथाः संत्वे-वान् सत्-पथे स्थितः ५३ [३६
 मम चाऽप्य् अन्तरात्माऽयं शुद्धं वेत्ति वि-भीषणम् ।

१. च-दोषा यद्यपि विद्यन्ते प्रा. ह्येतद्विगर्हितम् । रा ब-
 दोषा यद्यपि दृश्यन्ते न मे ह्येतद्विगर्हितम् । प्र ल_२-दोषा यद्यपि
 विद्यन्ते प्राप्ते ह्येतद्विगर्हितम् । ल_१-दोषो यद्यपि वर्तते न मे ह्येत विग-
 र्हितम् । अ-दोषो संप्राप्तः त्यजतां परिगर्हितः ॥ २ च रा
 प्र ब म ल_१ ल_२-यथात्मानम् । ३. फ-आर्यभावव्य० । च रा प्र
 ब ल_२-आर्यमार्गे व्य० । ४ रा-आनन्तर्ये च । प्र-अनन्तर्येण ।
 ५ फ ल_२-विशुद्धिः क्रियतामिह । रा प्र ब-विशुद्धः क्रियतामिह । अ-
 विशुद्धिः ज्ञा० । ६. म-आनन्तर्येण तु संप्राप्त विशुद्धिः क्रियतामिह । ल_१-
 अनन्तर्येण च संप्राप्त विशुद्धिः क्रियतामिह ॥ ७. म-०प्रीतः । ८. अ-
 रामस्य हि वचः श्रुत्वा सुग्रीवः प्लवगेश्वरः । ९ अ-काकुत्स्थ प्रहर्षेण प्रचो-
 दितः ॥ १०. च ब म ल_१ ल_२-तु ॥ अ-हि । ११. अ-प्रह-
 र्षेण प्रचोदितः ॥ १२. रा ब अ-आर्य । १३ रा ब-
 सत्वेवात्मपथे । प्र-सत्वे वार्यपथे । अ-सत्यवान् स० । ल_२-सत्वे वार्य-
 पथि ॥ १४ च-चाप्यत्वरत्मायं शुद्धि वेत्ति विभीषण । रा म ल_१-
 ०य शुद्धः प्रति विभीषणम् । ब-०यं शुद्ध प्रति विभीषणम् । प्र ल_२-०य
 शुद्धं वाक्त्ति वि० । अ-चाप्यन्तरात्मा वै शुद्ध वेत्ति वि० ।

४०] अनु-मानेन भावेन सत्त्वेन च परीऽऽक्षितम् ॥५४॥ [३७

तस्मात् क्षिप्रं सहाऽऽस्माभिस् तुल्यो भवतु राघव ।^५

४१] वि-भीषणो महा-प्राज्ञः सखिं-त्वं चाऽभ्यु उपैतु ते ॥५५॥^५ [३८

चकार तस्याऽथ वचः सु-भाषितं

रामो महाऽऽत्मा प्लवगाऽधि-पस्य ।

वि-भीषणस्य प्र-णतस्य सं-ग्रहं

N] मतिं विनिश्-चित्य महाऽऽत्मभिः स्थिराम् ५६ [३९

ईत्याषे रमायणे सुन्दर-काण्डे वानर-मन्त्रो नाम

द्वानवतितमः सर्गः ॥९२॥

१ फ-सत्येन । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-परीक्षितः ॥
३. ल_२-भवति । ४ आ-तस्या क्षिप्रं सहाऽऽस्माभिस्तुतो भवतु राघवः ।
च-तस्मा क्षिप्रं सहाऽऽस्माभिस्तुत्यैर् भवतु राघवः । अ-तस्मादेव सहा-
स्माभिस्तुल्यो भवति राघवः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-एभिर्ग्रन्थैरय-
म्पाठः द्वि. पठितः । ५ आ प्र-शासितुं चाभ्युपैति नः । च-सखित्वं
वाभ्युपैतु ते । म ल_१-शासितुं चाभ्युपैति नः । अ-सखित्वे नाभ्युपैतु ते ।
६. अतः परमधिक पाठः-फ च प्र म ल_१ ल_२ अ-
तत्तं स सुभीववचो निशम्य ह्रीश्वरेणाभिहितं नरेश्वरः । फ च प्र ब
म ल_१ ल_२ अ-विभीषणोनाशु चकार स गतिं पतत्रिराजेन यथा
पुरन्दरः । प्र-शत्रुविरागात्स प्राप्तो न चाय निश्चयः परः ॥ ७. फ च
रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ८ फ-इति रा० । अ-
नास्ति । ल_२-इति सु० । ९. अ-विभीषण री णो नाम ॥

१. फ-नास्ति । २. च-तत्तद्वरिणामपि राघवश्च । प्र ल_१-
तद्वरिणामपि राघवोथ । म-तद्वरीश्वरेणाभिहितं नरेश्वर (तद्वरिणामपि
राघवोथ) । ३. पाठोऽयं द्विः पठितः ॥

[बं- ९१]= [त्रिनवतितमः सर्गः] =[दा-१८,१९]

उक्त-वाक्येऽथ सु-ग्रीवे तस्मिन् हरि-गणेश्वरे ।^२

१] उवाच राघवैः श्रीमान् धर्माऽर्थ-सहितं वचः ॥१॥ [N

सं दुष्टो वाऽप्य् अ-दुष्टो वाँ किम् एष रजनी-चरः ।

२] सूक्ष्मम् अप्य् अ-हितं कर्तुं ममै शक्तः प्रवं-गर्माः ॥२॥ [२२

रावणै-भ्रातरं वीरं गृह्णीमो धर्मम् आ-स्थितम् ।

६] आ-गतं संचिवैः सार्धं संहै(?)भी राक्षसैर् द्रुतम् ॥३॥^३ [N

पृथिव्यां राक्षसान् सर्वान् पिशाचांश् चँ स-दानवान् ।

३] अंगुल्याग्रेण शक्तोऽहं हन्तुं हरि-गणेश्वर ॥४॥ [२३

श्रूयते हि कपोतेन शत्रुः शरणम् आ-गतः ।

१. च रा प्र ब म ल, ल_२-०वाक्ये तु । २. अतः पूर्व-फ च
रा ब म ल, ल_२ अ-रामस्त्वेषां वचः श्रुत्वा शरणागतवत्सलः ।
पूरयन्निव घोषेण श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ ३ च-रामं श्रीमांस्तु ।
रा ब म ल, ल_२-रामः श्रीमांस्तु । ४. आ-सतुष्टो वाथ दुष्टो वा । फ-
दुष्टो वाप्यदुष्टो वा । ब ल_२-सुष्टो वाप्यदुष्टो वा । म ल, ल_२-सुदुष्टो
वाप्यदुष्टो वा । ५. आ-मामशक्तः । ६. ब-०गमा । ७. रा-रावणं
आ० ॥ ८ आ-वीरो । ९ ब रा प्र ल, ल_२-सर्वदा ।
प्र म-सर्वथा (सर्वदा) । १०. आ-आश्रिताः ।
११. आ-सचिवैः । फ-शचिवैः(;) । १२. आ-महद्गी राक्षसैर्युतं । च-
सहैव राक्षसैर्युतम् । रा-माहूत (चतुर्भी) रा० । ब-सहितं (चतुर्भी) राक्षसै
द्रुतम् । प्र म ल, ल_२-सहित (चतुर्भी) राक्षसै युतं । म-अनुगृह्णन्तु
वानराः । अ-सहसा राक्षसै वृतम् । १३ च ब ल, ल_२ प्र रा म-
श्लोकोऽयं षष्ठश्लोकात् परं पठितः ॥ १४ च-पृथिव्या न रा० । ब-
०व्यां राक्षसां । अ-पृथिव्या राक्षसांश् । १५ आ-सद्यो । अ-चैव ।
१६ च रा प्र ब म ल, ल_२-पिशाचान् । १७. च रा ब म
ल, ल_२-दानवास्तथा । प्र ल_२-मानवास्तथा । १८. रा-अगुल्याग्रेण ।
१९. च-सक्तोहं ॥

- ४] पूजितश्च च यथा-न्यायं स्वै-मांसैश्च च नि-मंत्रितः ॥५॥ [२४
स तौवत् प्रत्य-अगृह्णाव(ःह्लीतं) खगो भार्या-निसूदकम् ।
५] कपोतो वानर-श्रेष्ठ किम् उताऽहं वि-भीषणम् ॥६॥ [२५
ऋषेः कण्वस्यं पुत्रेणं कंडुनां परमर्षिणा ।
७] शृणु गार्थाः पुरा गीता धर्मिष्ठाः सत्य-वादिना ॥७॥ [२६
बद्धाऽञ्जलि-पुटं दीनं याचन्तम् अपराधिनम् ।
८] नं हन्याच्चेरंणं प्राप्तं सतां धर्मम् अनु-स्मरन् ॥८॥ [२७
आतो वा यदि वा त्रस्तः परेषां शरणाऽऽगतैः ।
९] अपि प्राऽऽणान् परि-त्यज्य रक्षि-तर्क्यः कृताऽऽत्मना ९ [२८
सं (ःयश्) चेद् भयाद् वा मोहाद् वा द्वेषाद् वाऽपि न रक्षति ।
१०] स्वयं शक्त्या यथा-न्यायं तर्ष आहुः पुरुषाऽधर्मम् ॥१०॥ [२९

१ च- प्र रा ब म ल_१ ल_२-अर्चितश्च । २.
फ च-स्वैश्च मांसैर् । प्र-सुमांशैश्च । ल_२-स्वमांसैश्चानि० ॥ ३.
फ-च तं प्रत्यगृह्णाद्वा । च प्र म ल_१ ल_२-तावत्सक्रियां प्राप्तं ।
अ-हित परिजग्राह । रा ब-तावत्सक्रियां प्राप्तः । ४ अ-हंतार
भार्यया खगः । आ-०र्यानिसूदन । च-०र्यानिसूदकः । म-०र्यानिषूदकः ।
ल_१-०र्यानिवेदकः । ल_२-खगो भार्यः...निन्दकः । रा-भार्शनिषूदकः । ब-
भार्शनि ...दकः । प्र-भार्या.. निदर्शकः । ५ अ-उताय ॥ ६ च रा
ब म ल_१-ऋषिकश्यपुत्रेण । प्र ल_२-ऋषिकश्यपुत्रेण । ७ फ-ऋडुना । ब-
कंडुजाः । ८. फ च ब ल_१ ल_२ प्र रा म-गाथा । ९. फ अ च ब ल_१ ल_२ प्र रा म-
धर्मिष्ठा । १०. अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र ब म ल_१ ल_२-हन्यमानं रिपुं
दृष्ट्वा रिपुणा शरणागतम् । शत्रुं सुविदितं दीनं याचन्तमपराधिनम् ॥
११. च-नास्ति । १२ प्र-हन्यां शरणं । १३ ल_२-०स्मरेत् ॥ १४ रा
प्र ब म ल_१ ल_२-परेभ्यः । १५ आ-शरण गतः । १६. ब-०तव्याः ॥
१७ फ-यः स । १८. फ-कामाद्वापि । च-द्वेषाद् वा तन् । प्र रा
ब म ल_१ ल_२-द्वेषाद्वा त । १९. फ-रज्य(क्षय) ते । २० फ-शक्तौ ।
२१. फ अ-तस्पापं लोकगर्हितं ॥

वि-नष्टः पश्यतो यस्य रक्षितुः शरणाऽऽगतः ।

११] आ-दाय सु-कृतं तस्मात् सर्वं गच्छत्य् अ-रक्षितः ॥११॥ [३०

एष दोषो महान् अत्र प्र-पन्नानाम् अ-रक्षणे । [३१

१२] अ-स्वर्ग्यं चाऽप-यशस्यं च बल-वीर्य-विनाशनैः ॥१२॥ [३२पू

सु-पर्याप्तं वि-सृष्ट्यं नाऽर्ध-मेधस्य तत् फलम् ।

[N] यत् फलं जातं-सत्रासे रक्षिते शरणाऽऽगते ॥१३॥ [N

करिष्यामि यथाऽर्थं तत् कण्डोर् वचनम् उत्तमम् ।

१३] धर्मिष्ठं च यशस्यं च स्वर्गे चाऽपि महोदयम् ॥१४॥ [३२उ

अ-भयं सर्व-भूतेभ्यो ददाम्यै एतद् व्रतं मम ।

१४] सं-ग्रामे च प्र-पन्नानां तवाऽस्मीऽति च वादिनाम् ॥१५॥ [३३

नाऽयुत्सुर् नि-हन्तव्यो न भीतो न कृताऽजलिः ।

[N] आ-रूढोऽपि न योऽश्वं तु यंश्च भूमौ नि-पातितः ॥१६॥ [N

आ-नयै न हरि-श्रेष्ठं दत्तम् अस्याऽभयं मया ।

१. फ म-पश्यतः तस्य । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२
अ-तस्य ॥ ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-महाबाहो । ४. आ-
अस्वर्ग्यं । च-अश्वर्ग्यं । ५. च-चोपयशस्यश्च । रा ब-चायशस्थाश्च ।
६. ल_१-०विदांवरः ॥ ७. फ प्र रा ब म ल_१ ल_२-सुपर्याप्तवि० ।
८. फ-नास्व० । ९. फ-तत्र सत्रासे ॥ १०. च-यथार्थं । ११. फ-
तत्कण्डोर् । च-तं कण्डोर् । १२. च-स्वर्गे लोके । रा प्र ब म ल_१
ल_२-स्वर्गलोके । अ-स्वर्गं लोके ॥ १३. आ-दयामेतद् । रा-ददा-
स्येतद् । अ-दद्यामेतद् । १४. ल_१-संक्रामे । १५. च-सुप्रप० ।
अ-वा प्रप० । १६. च-न चास्मीति । रा-न वास्मीति ।
ब म ल_१-न यमस्मीति । प्र-तव चास्मीति । ल_२-अयमस्मीति ।
१७. आ-यो वदेत् । फ अ-च यो वदेत् । १८. च-ता युयुत्सुन् ।
रा-नायुयुत्सोः । १९. प्र-योध । २०. च-यस्तु । प्र म-यश्च ।
२१. फ-आनय त्वं । २२. प्र-०श्रेष्ठं ।

१५] वि-भीषणो वा सु-ग्रीव यदि वा रावणः स्वयम् ॥१७॥ [३४

रामेणाऽथाऽभये दत्ते सै ततो वानरर्षभैः ।

१६] उव-पपात दिवं हृष्टः सैर्वैर अनु-चरैः सह ॥१८॥ [१९, १

सै सम्-एत्यै कौपि-श्रेष्ठः स-दिलिष्यं च वि-भीषणम् ।

१७] सांत्वयित्वा च मेधा-वी दर्शयामासै रंघवम् ॥१९॥^१ [N

१९पू] पादयोः स तु रामस्य नि-पपात वि-भीषणः ।^२

रैःसः शरणौऽन्वेषी चतुर्भिः सैचिवैः सह ॥२०॥ [२

२०] तं रामः समुत्-थाप्य परि-ष्वज्य वि-भीषणम् ।

उवाच मधुरं वाक्यं सखा मम भवान् इति ॥२१॥ [N

२१] अब्रवीच् च तदौ रौंमं युक्त-वैक्यं वि-भीषणः ।

धर्म-युक्तं च पथ्यं च संप्रतं संप्र-हर्षणम् ॥२२॥ [३

१. रा-रावण स्वय ॥ २. च अ-रामेणात्वभये । रा प्र ल_१ ल_२-रामेण त्वभये । ब-रामेण तु भये । ३. च-सर्वदा रावणानुजः । प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-सर्वथा रावणानुज । ४ च-सोत्पपात । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-तदा हृष्टो भक्तैर् ॥ ६. रा-समरेत्य । अ-समुत्फुल्ल्य । ७. अ-हरिः । ८ रा-सश्लिष्टः । ९. आ च-दर्शयित्वा च । १० च-राव । ११ अतः परमधिक पाठ —अ-पादयोः पातयामास सुग्रीवः प्लवगेश्वरः । १२. राच प्र ब म ल_१ ल_२-ततो वीरस्य धर्म-त्सा मूर्ध्नि पादौ विभीषणः । १३ च-जगाम राजपुत्रस्य । रा प्र ब म ल_१ ल_२-जग्राह राजपुत्रस्य । १४. फ-शचिवैः । १५. फ-समुत्क्षिप्य । रा प्र ब अ-समुत्थाय ॥ १६ प्र ल_२ अ-ततो । १७. अ-वाक्यं राम रक्षो । आ प्र ल_२-राममुक्त्वाक्य । १८. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-धर्मार्थयुक्तं । फ-नास्ति । १९ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-आत्मनश्च गुणोदयम् । फ-संप्रत सर्वहर्षणम् ॥

- २२] अनु-जो रावणस्याऽहं तेन चाऽस्म्य् अव-मानितः ।
 भवन्तं सर्व-भूतानां शरण्यं शरणं गतः ॥२३॥ [४
- २३] परि-त्यक्ता मया लंका मित्राणि च धनानि च ।
 भवद्-गतं च मे^१ राज्यं जीवितं च सुखानि च ॥२४॥ [५
 रक्षसानां वधे साह्यं लंकायाश् च प्र-धर्षणे ।
- २४] करिष्याम्यं अहम् एतत् ते नेष्यामि तव वाहिनीम् ॥२५॥ [२४
 स^२ एवम् उक्त्वा नर-देव-पुत्रम्
 वि-भीषणो धर्म-भृतां वरिष्ठः ।
 बभूव तूष्णीं स तदा महाऽऽत्मा
- २५] प्रसादं^३ इच्छन् नर-देव-पुत्रात् ॥२६॥ [N
 इष्यार्षे रौमायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-परिग्रहो
 नाम त्रिनवतितमः सर्गः ॥९३॥

१. आ-तेन चास्मि अवमानितः । च-तेन चास्मि वमानितः । रा ब म ल_१ ल_२-तेन चास्मि विमानितः । प्र-लंकायाश्च प्रधर्षणे । २. च-शसपि । ३. ल_२-शरणागतः । ४. प्र-अत आरभ्य “लंकायाश्च प्रधर्षणे” इति यावत्पाठो नास्ति ॥ ५. च रा ब म ल_१ ल_२-राज्य मे । ६. रा ब म ल_१-जीवितानि ॥ ७. फ च रा ब ल_१ ल_२ अ-रक्षसा च । म-रक्षसां च । ८. म-साय । ९. आ-प्रधर्षण । १०. फ-करिष्यामि यथाप्राण । ११. अ-नयिष्याम्यपि वा० । फ-नेष्यामि हरिवा० ॥ १२. फ च-तमेवमुक्तो । रा-तमेवमुक्त्वा । आ-स एवमुक्तो । प्र ब म ल_१ ल_२-अ-तमेवमुक्त्वा । १३. आ-०पुत्रः । १४. ब-तूष्णी । १५. फ-प्रवादम् । प्र-प्रासादम् । १६. ब-०पुत्राम् ॥ १७. फ-आर्षे रा० । ल_२-इति सु० । १८. फ-विभीषणानिग्रहो । अ-विभीषण-गिरिगृहो ॥

[वं-९२] = [चतुर्नवतितमः सर्गः] = [दा-१९]

इति ब्रुवाणं तं रामः परि-ष्वज्य वि-भीषणम् ।

१] उवाच लक्ष्मणं वीरं^१ समुद्राज् जलम् आनय ॥१॥ [२५

२३] अभि-षिचैस्व लंकायाम् इमं सौम्यं वि-भीषणम् ।

राजानं राक्षसेन्द्रत्वे प्र-सन्ने मयि लक्ष्मण ॥ २ ॥ [२६

३] एवम् उक्तस् तु सौमित्रिर्-अभ्यै-अषिचद् वि-भीषणम् ।

मध्ये वानर-मुख्यानां राजानं राम-शासनात् ॥ ३ ॥ [२७

४] तं प्रसादं तु रामस्य दृष्ट्वा सद्यः पुवं-गमाः ।

प्र-चुक्रुशुर् महा-नादात् साधु साध्व् इति चाऽब्रुवन् ४ [२८

५] अब्रवीत्^१ तं हनूमांश् च सै^२ च राजां वनौकसाम् । [२९

कथं सागरभ्यं^३ अ-क्षोभ्यं^४ तरेभ्यं^५ बरुणोऽऽलयम् ॥५॥ [३०पू

६] उपायं नाऽधि-गच्छामो यथा नद-नदी-पतिम् ।

उत्-तरामः कुशलिनः स-सैन्या बरुणाऽऽलयम् ॥६॥

७] एवम् उक्तस् तु धर्म-ज्ञः प्रत्य-उवाच वि-भीषणः । [३१

१. आ फ अ-वीर. । २. च-अनय ॥ ३. फ-
•षिच्यस्व । ४. प्र ल_१-सौम्यं ॥ ५. आ-अल्पषिचद् । फ ब ल_२-
अभिषिचद् । ६. च-सासनात् । रा-शासनात् । ल_२-राम शासशासनात् ॥
७. फ-सर्वे । रा-सद्य । द. आ-प्रचक्रु । च-प्रचक्रुशु । प्र ल_१-
प्रचक्रुशुर् । ल_२-प्रचक्रुशुर् । फ-प्राचक्रु । ८. आ अ च ब ल_१
ल_२ प्र रा म—नादं ॥ १०. अ-अब्रवीच्च । ११. रा-नास्ति ।
१२. रा-राजव नौ० । ब ल_१-राजा सर्व वनौ० । १३. च रा म ल_१-
सागरभ्योभ्यं । १४. आ-तरे । प्र-तरेयं । १५. फ-रुणालय ॥ १६.
रा प्र ल_१ ल_२-उपायेनाधिगच्छामो । १७. वं-उत्तरेम शिवेनेमं स० । १८.
आ फ च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १९. फ अ-सर्वज्ञः ।

- समुद्रं शरणं राजन् गन्तुम् अर्हति राघवः ॥ ७ ॥ [३२
 ८] खानितः सगरेणोऽयम् अ-प्रमेयो महोदधिः ।
 ९पू] कर्तुम् अर्हति रामस्य ज्ञाति-कार्यं महाऽऽत्मनः ॥८॥ [३३
 सगरस्त्वं तु हि^१ रामस्य श्रूयते प्र-पितामहः ।
 १०] तस्य पुत्रः समुद्रोऽयं ज्ञाति-कार्यं करिष्यति ॥ ९ ॥ [N
 एतद् वि-भीषणेनोक्तं राक्षसेन विपश्चिता । [३४पू
 ११] प्रकृत्या धर्म-शीलस्य राघवस्यांऽप्यु अरोचंत ॥१०॥ [३६
 स लक्ष्मणं महा-तेजाः सु-ग्रीवं च^३ हरि-प्रभुम् ।
 १२] सर्व-क्रियार्थं क्रिया-दत्तः स्मित-पूर्वम् उवाच हं^२ ११ [३७
 वि-भीषणस्य मन्त्रोऽयं मम लक्ष्मणं रोचते ।
 १३] ब्रूहि त्वंम अपि^१ सु-ग्रीव तवाऽपि यदि रोचते ॥^१ १२ ॥ [३८
 सु-ग्रीवः^{२०} पण्डितो^{२१} निसं भवान् मन्त्र-विचक्षणः ।
 १४] उभयोः संप्र-धार्यार्थं रोचते यत् तद् उच्यताम् ॥१३ [३९

१. च-समुद्रशरण । म-समुद्र शरण । २. प्र म ल_१ ल_२-
 राजा । ३. आ-तर्तुमर्हसि रा० । फ-गन्तुमिच्छसि राघव । अ च-
 गन्तुमर्हसि रा० ॥ ४. रा ब-नास्ति ॥ ५. च-सागरेणोयम् । ६. आ
 रा प्र ब ल_१ अ-ज्ञातिधर्म ॥ ७. फ-सागरः स तु । रा प्र ब म
 ल_१ अ-सगरश्चापि । ल_२-सागरश्चापि । प्र-सागरस्तु हि । ८. प्र-
 समुद्रस्य ॥ ९. प्र-०णे नोक्तो । १०. फ-०स्याप्यरोचत् । म ल_१-
 राघवस्याप्यरोचत् । ल_२ अ-राघवस्य व्यरोचत् ॥ ११. फ-०बाहुः ।
 १२. म-नास्ति । १३. ल_२-हरिं प्रभु । १४. आ-स क्रियार्थं ।
 १५. फ-अभाषत ॥ १६. च-विभीषणोऽस्य । १७. प्र-स सलक्ष्मण ।
 च-मम लक्ष्म...रोचते । १८. आ-तावच्च ॥ १९. अ प्र ल_२-
 नास्ति । २०. आ-सुग्रीव । २१. आ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-पण्डितोऽत्यर्थं ।
 प्र-पण्डितोऽभ्यर्थं । २२. प्र-स्म यद् ॥

एवम् उक्तौ तु रामेण तदा सु-ग्रीव-लक्ष्मणौ ।

१५] समुदाचार-संयुक्तम् इदं वचनम् ऊचतुः ॥१४॥ [४०

क्लिप्तं अर्थं नौ नर-व्याघ्रं नैतद् रोचिष्यते वचः ।

१८] वि-भीषणोक्तं हृद्यं च युक्तं चैव विशेष-तः ॥ १५ ॥ [४१

अ-बद्ध्वा सागरे सेतुं घोरेऽस्मिन् वरुणाऽऽलये ।

१६] लंका नाऽऽसादितुं शक्या सेंद्रैर्^१ अपि सुराऽसुरैः^२ ॥ १६ ॥ [४२

वि-भीषणस्य शूरस्य यथा-वत् क्रियतां वचः ।

१७] अलं कालाऽस्यं कृत्वा सागरोऽयं नि-युज्यताम् १७ ॥ [४३

एतच्च छुत्वा शुभं वाक्यं विभीषणं-समीरितम् ।

N] सं-विवेश^१ ततो वीरो रम्यै^२ सागर-रोधसि ॥ १८ ॥ [N

सागरं द्रष्टुम् ईच्छामि रूपिणं त्वां सरित्-पतिम् ।

N] कर्तुम् अर्हसि मे साह्यं भव त्वं शरणं मम ॥ १९ ॥ [N

एवम् उक्त्वा कुंशाऽऽस्तीर्णं तीरे नद-नदी-पतेः ।

१९] सं-विवेश तदा रामो वेद्याम् इव हुताऽशनः ॥ २० ॥ [४४

परेण हर्षेण तदा नरेश्वरः

परेण वीर्येण च शत्रु-तापनः ।

१. फ-उक्तौ थ ॥ २. फ-रोचयते । च-रोचिष्यते । ३. आ-हृष्यं ॥
 ४. ल_२-अबद्धा । ५. रा-लकामासादितुं । प्र-लका नासाधितु । ल_२-
 लका नासादिता ॥ ६. आ-विभीषणस्य । ७ आ-यथा च । व-यथा व ।
 ८. आ-काला...यं । च-कारात्यये । रा-कार्यात्यये । प्र व ल_२-
 कार्यात्यये ॥ ९ फ-ततो । १०. च-विभीषणस्य स० । ११. च-
 संवितेश । १२. रा व-वीर । ल_२-वीरै । १३. फ-रामः । च-रम्यसा० ।
 ल_२-रम्यै ॥ १४ च-सागरः द्रष्टुमि...रु० । १५. आ-सरितां पति ।
 १६ फ-साह्यं भवांश्च ॥ १७. प्र-कुशस्तीर्णं । १८ फ-ततो । १९. प्र-
 हुतासनः ।

२०] कृत्वा मतिं सागर-दर्शने तदा

बभूव तूष्णीं नि-यतः स पार्थिवः ॥२१॥ [N

इत्थार्थे रामार्थेणे सुन्दर-काण्डे विभीषणाऽभिषेको नाम

चतुर्नवतितमः सर्गः ॥ ९४ ॥

१. फ-बभू । २. फ-आर्षे । ३. अ-नास्ति । ४ ल_२-नास्ति ।
५. ल_२ अ-विभीषणभाषणं ।

[वं-२३]= [पंचनवतितमः सर्गः] =[दा-२१]

तस्य रामस्य सुप्तस्य कुशाऽऽस्तीर्णे मही-तले ।

१] नि-यतस्याऽप्र-मत्तस्य निशाम् तिस्रोऽति-चक्रमुः १॥ [१०

न हि दर्शयते रूपं तदा रामं महाऽर्ण-वः ।

२] प्र-यतेनाऽपि रामेण यथाऽर्थं प्रति-पूजितः । [१२

N] न सर्व-था वि-कारं स भजते निरप-त्रयः ॥२॥ [N

ततः क्रुद्धो महा-बाहू रामो रक्ताऽन्त-लोचनः ।

३] समीपे लक्ष्मणं वीरं स-रोषो वाक्यम् अब्रवीत् ॥३॥ [१३

पश्य तावद् अन्-आर्यत्वं पूज्य-मानस्य लक्ष्मण ।

४] अव-ल्लेपं समुद्रस्य न दर्शयति यत् स्वयम् ॥ ४ ॥ [१४

प्र-शर्मश् चं क्षमा चैवं मर्दिवं प्रिय-वादिता ।

५] अ-सामर्थ्यफला ह् एते निर्-गुणेषु सदा गुणाः ॥५॥ [१५

आत्म-प्रशंसा-निरतं धृष्टं वाऽपिथं-वादिनम् ।

१ रा-सु (प्रा) सस्य । २. अ-कुशातीर्णे । ३ फ-तिस्रोपच० ।

च-तिस्रोस्ति च० । रा-तिस्रो प्रच० । प्र-तिस्रोतिचक्रतुः ॥ ४ रा-

दर्शयती । ५. आ-रामे । ६ आ-यथार्थः । अ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-यथाहं ।

७-आ-०थाधिकारं । म-०था प्रसादं (विकारं) । ८. आ-निरपत्रगः ॥

९. च-०बाहु । १०. च प्र म ल_१ ल_२ अ-सरोष ॥ ११. च-

०लोपं । १२ आ-य स्व० ॥ १३. फ-प्रणामश्च । म-प्रशम (सन्न)श्च ।

१४. ब-प्रभावश्च । १५. च-साह्वं । प्र-मादितं । १६. आ-असा-

मर्थ्य फला । फ-असामर्थ्यफलं । च ब म ल_१ ल_२ अ-असामर्थ्ये फलन्त्येते ।

रा-असामर्थ्ये फलत्वेन । प्र-असामर्थ्ये फलन्त्येते । १७. फ च रा प्र ब

म ल_१ ल_२ अ-कुतो । १८ च-०प्रसमानिरतं । ब-०प्रशंसानिरता । १९.

ल_२-पृष्ठ । २० फ-चाप्रिय० । च-वा परिवादिन । रा-च परिनिर्दिनं ।

प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च परिवा० ।

- ६] सर्वत्रोत्सृष्ट-दण्डं च लोकः सत्-कुरुते नरम् ॥ ६ ॥ [१६
 न साम्ना शक्यते कीर्तिर् न साम्ना शक्यते यशः ।
 ७] प्रोऽऽप्तुं लक्ष्मण लोकेऽस्मिञ् जयो वाँ रणै-मूर्द्धनि ७ ॥ [१७
 क्षमया चँ समा-युक्तं माँम् अँयं वरुणाऽऽलयः ।
 ८] अ-समर्थं वि-जानीते धिक्कं क्षमाप् ईदृशे^१ जने ॥^१ ८ ॥ [२१
 ९पू] चापम् आ-नय सौमित्रे शैरांश् चोऽशी-विषोपमान् । [२४पू
 N] क्रूरस्योद्धृत-दण्डस्य लोकोऽयम् अनु-वर्तते^१ । [N
 ९उ] अद्योऽक्षोभ्यम् अपि क्रुद्धः क्षोभोयिष्यामि सागरम् ९ [२४उ
 वेला-संस्पर्श-मर्यादं सहस्रोर्मि-संभाऽऽकुलम् ।
 १०] निर-मर्यादं करिष्यामि सायकैः पश्य लक्ष्मण ॥ १० ॥ [२५
 अद्य मद् बाणै-निर्भिन्नैर् मकरैर् मकराऽऽलयम् ।^२

१. आ-सर्वतोत्सृष्ट० । २ आ-लोक स कुरुते । च-लोकः स कुरुते ॥ ३. प्र-क्रियते । ४. प्र ब-प्राप्त । ५. फ-वा रनमूर्द्धनि ॥ ६. फ-तु । ७. रा प्र ब-ममाय । ८. आ फ म ल, ल_२ अ-असामर्थ । ब-असशय । ९. ल_२ अ-विजानीहि । १०. आ च-विक्रमानीदृशे । म-धिकक्षमा चेदृशे । ११. अतः परमधिकः पाठः—म-ततः प्रकुपितः प्राह चतुर्थे दिवसेऽर्जुनं । भुजंगमसम कोपाद् दुर्निरीक्षतमो नृणा ॥ सामसाध्यो जडीवासः सौमित्रे निम्नगापतिः । नायं विषप्रदः शम्भोर्मत्तो दानवकेतनम् ॥ १२. आ फ-शरांश्चासी० । रा-शरांश्च वि० । म-शराश्चासी० । १३. प्र-क्रूरस्योद्धृत० । १४ आ-नास्ति । १५. फ-यावदक्षोभ्यमाक्रम्य भक्षोयिष्यामि । च-अद्याक्षोभ्यमतिक्रुद्ध. क्षो० । रा ब म ल, ल_२ अ-अथ क्षोभ्यमतिक्रुद्धः क्षो० । प्र-अथ क्षोभमतिक्रुद्धः क्षो० ॥ १६. आ-वेला यस्य समर्यादा । रा-वेला सस्पष्टम० । ब-वेलां संस्पष्टमर्यादां । प्र म ल, ल_२ अ-वेला सस्पष्टम० । १७. फ-महोर्मिसुस० ॥ १८. फ-महान० । १९. प्र-०लये । २०. च-नास्ति ।

- ११] निरुद्ध-तोयं सौमित्रे प्लव-मानैर् वि-लोकैय ॥ ११ ॥ [१८
भोगिनां पश्य नागांनां मया छिन्नानि लक्ष्मण ।^५
- १२] महा-कायानि गात्राणि प्लव-मानानि सर्गरे ॥ १२ ॥ [१९
सशंख-शुक्तिका-जालं समीन-मकरं शरैः ।
- १३] अहं क्रोधेन महता समुद्रं परि-वर्त्तये ॥ १३ ॥ [२०
सं स-क्रोधोऽथ तद् दिव्यं लक्ष्मणाद् धनुर् उव-तमम् ।
- १४] जग्राह सायकान् घोरान् ब्रह्म-दण्डान् इवोद्धतान् १४ [N
१६पू] सं वि-नाम्यं धनुर् घोरं कंपयंस् तरसा तलम् । [२८पू
ततो बाण-धनुष्पाणिः क्रोध-विस्फारितेक्षणः ।
- १५] बभूव रार्पस् तेजस्वी युगाऽन्ताऽग्निर् इव ज्वलन् १५ [२७
N] सं-रोषः शब्दम् आ-रेभे दग्धुं व्यव-सितः किल । [N
१६उ] मुमोच नि-शितां वाणां वज्राणीऽर्वं शत-क्रतुः १६ [२८उ
ते ज्वलन्तो महा-बाणाम् तेजसा पावकोपमाः ।

१. प्र-०तोयैः । २. आ फ ब म ल_१-०मानो । च-०माणैर् । ३. आ-
विलोवय । च-विलोवया । ४. ल_२ अ-नास्ति ॥ ५. रा-नागाना । ६. फ-
०भोगिणि । ब-०कायाणि । च-महायानि । ७. फ-नास्ति । ८. ब-
प्लवमाना निशाचरे ॥ ९. आ-सश्वतशुक्तिका० । फ ब-सशखशुक्तिका० ।
१०. रा ब-शनैः ॥ ११. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-य सकुद्रोधे तद् । आ-
स सकुद्रोऽनयद् । १२. आ-लक्ष्मणो धनुम् । १३. आ-सायका चोघा ।
फ-शायकान् घोरान् । च म ल_२-सायकान् घोरा । ब-सायका घोरां । १४।
फ-०दण्डानि चोद्यतान् । रा ल_१ ब-०दण्डान् इवोद्धतान् ॥ १५. आ-स विनाद्य
रा ब-विनाम्यध० । म ल_१ -सविनाम्य स ध । १६. फ-रुम्पयस्तच्छरैर्जलम् ।
च-कंपयंतु रसातलम् । रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-कंपयश्च रसातलम् ।
१७. च-०विस्फुरितेक्षणः । १८. रा-राम ॥ १९. फ-सरोष महदारेभे ।
च-सु...कर्तुं समारेभे । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शुष्क कर्तुं समारेभे ।
२०. ब-निशितां वाणां । २१. फ-वज्राव च । रा ब-वज्राणीव ॥
२२. ल_२ अ-ज्वलन्ति ।

- १७] विविशुस् तव समुद्रस्य सलिलं त्रस्तं-पन्नगम् ॥१७॥ [२९
ततो वेगः समुद्रस्य स-नैक-मकरो महान् ।
१८] सँ बभूव महा-घोरैः स-मारुतैरवस् तदा ॥ १८ ॥ [३०
महोर्मि-जालाँऽवततो नाना-सत्त्व-समाकुलः ।
२०] सधूम-परिष्टतोर्मिः सं-चंचाल महोदधिः ॥ १९ ॥ [३१
व्यथिताः पन्नगाश्चाँऽऽसन् दीप्ताऽऽस्या दीप्त-लोचनाः ।
२१] दानवाश् च महा-घोराः पाताल-तल-वासिनः ॥२०॥ [३२
N] स्थिताः प्रांऽजलयः सर्वे वेपमाना भयाऽर्हिताः । [N
ऊर्मयः सिन्धु-राजस्य तिमि-नक्र-झर्षाँऽऽकुलाः ।
१९] विन्ध्य-मन्दर-संकाशौः समुत्-पेतुः सहस्र-शः ॥२१॥ [३३
N] स मारुतोद्धूत-तरंग-माली

संभ्रान्त-दैत्योरग-मीन-संघः १७

सधूम-फेनश् च स-विस्फुलिंगः

N] सं-तापिताँऽबुर् व्य-अनदत् समुद्रः ॥२२॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-क्षोभणो नाम पंचनवतितमः सर्गः ॥९५॥

१ रा-पत्रस्त ॥ २. रा-वेग । ३. आ-नक्रमकरो । ४. राप्र अब म ल_१
ल_२-सबभूव । ५ रा-०घोर । ६ आ-समातुतरव ॥ ७. आ-०ज्वालावततो ।
च-०ज्वालावनतो । प्र-०ज्वालाविततो । ल_१-ज्वालावन्तो... ॥ ८ च म-
०कुलाः ॥ ९ प्र-०वृत्तः स्म । १०. च रा ब म ल_१ ल_२ अ-स
चचाल ॥ ११. रा-व्यथिताः । ल_२ अ-पृथिव्याः । १२ च रा-च
सन् । ब-चासं ॥ १३. आ-भयार्हिता । १४ आ-
०नक्रमषाकुला । फ-नक्रसमाकुलाः । १५. च-०संकाशः ॥ १६. फ-मारु-
तोद्धृत० । १७. फ-सघातदैत्योरगमीनसघाः । ल_२ अ-संभ्रांतमनोरग-
दैत्यसंगः । प्र-संभ्रान्तदैत्य ...संघः । १८. आ ल_१ ब-फेन शरवि० प्र ल_२
अ-०लेखः शरविस्फुलिंगः । १९. फ-व्यनदत् ॥ २०. फ-आर्षे । २१ ल_२
अ-नास्ति । २२. रा-सुन्दरका... । २३. च रा ब म ल_१-०क्षोभनं ।
प्र ल_२ अ-०क्षोभवर्णनं ॥

[वं-९४]= [षण्णवतितमः सर्गः] =[दा-२२]

तस्मिन् वि-कृष्टे स-शरे राघवेणं शराऽऽसने ।^१

N] रोदसी विव्यथाते च पर्वताश् च चकम्पिरे ॥१॥ [६

तमश् च लोकंम आ-वत्रे दिशश् च न चकांसिरे ।

N] प्रति-चुक्षुभिरे चाऽऽशु सरितश् च सरांसि च ॥२॥ [७

तिर्यक् च सह नक्षत्रैश् चेरतुश् चन्द्रं-भास्करौ । [८पृ

N] तमसा चं परि-च्छन्नावं उभौ न रेजतुंसे तदा ॥३॥ [N

भास्करांऽशुभिर् आ-दीप्तं तमसा चाऽभिसं-वृत्तम् । [८उ

N] न चकाशे चं तद् अहं उल्का-शत-विदीपितम् ॥४॥

अन्तरिक्षाच्चं चं निर्-घांताः सं-जर्गमुर् अतुल-स्वनाः । [९

N] प्रांऽस्फुरंश् चाऽपि परुषां दिवि मारुत-वह्नयः ॥^२५॥ [१०

१. ब-विनष्टे । २. ब-राघवेन । ३. फ-इतः पूर्वं एष पाठः पठयते-
अधश्च कृतवाणौषैर्विद्युता रुद्धमम्बुधिम् । मत्वा दाशरथी रामः
संदधेऽस्त्रं विभावसो ॥ ४. च-रोदशी । ५. ब रा म प्र ल_१ ल_२-
लोकानावत्रे । ६. फ अ ब रा म प्र ल_१ ल_२- चकाशिरे । ७.
आ-वाशु । प्र-वाशु । म-वायुः । ८. ल_२ प्र-नास्ति । ९. अ ल_२-ग्रहन० ।
१०. ब रा म ल_१-शशि० । ११. आ-तु । च-तु । १२. फ-
छन्नौ न नभसि चकासतुः । रा-छिन्नौ नोभौ तौ रे० । म ब
ल_१-छिन्नौ नोभौ तौ रे० । प्र-छिन्नौ नोभौ तौ । च-छिन्ना उभौ तौ
रे० । अ-छिन्नौ न तौ रे० । ल_२-छिन्नौ न तौ तौ रे० ।
१३. रा-ंरांऽशुभिर् । १४. आ-चाभिमवृत्तम् । १५. आ-तु त० ।
च-तदा सर्वम् । रा प्र म अ ल_१ ल_२-वियत्सर्वम् । १६. आ ब-
रिक्षाश्च । १७. च-निर्घांताः । १८. च ब म प्र अ ल_१ ल_२-
खं जगमुर् । १९. फ म-प्रस्फु० । च-प्रस्फुरंश्चापि । ब प्र म
ल_१ ल_२ अ-रंश्चापि हि । २०. ब ल_१-रुषा । प्र अ ल_२-दिशः ।
२१. रा-नास्ति ॥

- बभञ्ज च तरून् वायुः सं-मूलान् उद्-बबर्ह च ।
 N] आ-भुङ्गानि च शैलानां शिखराणि नभस्-वता ॥६॥ [११
 दिवि ये च महा-भूताः सं-हता भीषण-स्वनाः । [१२पृ
 N] संप्र-विर्व्यथिरे ते च न चं चस्कंदिरे भंयात् ॥७॥ [१४उ
 द्दश्यानि चैव भूतानि न चुकूजुः शनैर् अपि ।^२
 N] अ-दृश्यानि चं भूतानि प्र-जग्मुः सं-भ्रमं महत् ॥८॥ [१३
 सह-भूतः स-तोयंश् च स-नागश् च स-दानवः ।
 N] संहसा दुदुवे वेगाद् भीम-वेगो महोदधिः ॥९॥ [१५
 तान् उत्पातान् अ-चिन्त्यैव कुंपितो राघवोऽब्रवीत् । [N
 N] अद्य त्वां शोषयिष्यामि स-पातालं मेहाऽर्णव ॥१०॥ [१७
 N] पन्नगाऽसुर-वोसांश् च वि-धमिष्यामि ते शरैः । [N
 शर-निर्दग्ध-कायस्य परि-शुष्कस्य सांगर ।
 N] तव देशेषु^३ सर्वेषु^४ पांशुर्^५ उद-थास्यंते महान् ॥११॥ [२

१. आ-व तनून् । २ च-०लानुदवर्हवः । ब रा-०ला-
 ननुपाटयन् । प्र-०लानुत्पाटयन् । म-०लानुदपाटयत् । अ ल_२-०ला-
 नुदपादयत् । ३. आ अ-आयुर्लानि । फ-आतुलानि । ल_२-अभुङ्गानि । ४.
 च-शैलातो । ५. आ-सिखा० । ६. फ-व्यचरस्तदा । ल_२ अ-नभस्वतः ।
 म-नभस्वना । ७. आ-भीषणः स्वना । ८. फ-प्रविश्य व्यथिरे ।
 ९. आ-च प्रस्कंदिरे । म रा ल_१-प्रचस्कंदिरे । १०. आ-भयान् । ११. च ल_२
 अ-चकूजुः । १२. आ रा ब-नास्ति । १३ फ ब-द्दश्यानि । १४. ब-चैव । १५.
 अ रा ल_२ ब प्र म ल_१-जग्मुर्वै ॥ १६. आ-०भूताः । फ-भूतैः । रा-०भूतं ।
 म-०भूतश्च । १७. आ-स तेजाश्च । म-तोयश्च । १८. आ-सनागाश्च ।
 फ-सनाग । १९ आ ब ल_१-सदानवाः । २०. आ-सहसा दुदुवे । २१. आ-
 तानुद्रता० । फ-तानुभया० । २२. फ-संचिन्त्यैव । आ च-०नुचिन्त्यैव । रा ब-
 नास्ति । २३ रा-कुपित । २४. च-महार्णवे । रा-महार्णवम् ॥ २५. रा
 च ब प्र म अ ल_१ ल_२-०रनागांश् । २६. च-सागरा । २७. फ-देशेष्व-
 देशेषु । २८. ब रा म प्र अ ल_१ ल_२-रण्ये । २९. प्र ल_२ अ-
 द्दथाप्यते ॥

- ममं कार्मुक-निर्मुक्तैः शरैर् नूनं महोदधे ।
 N] अद्य त्वां सं-तरिष्यन्ति पद्भिर् एव पुवं-गमाः ॥१२॥ [३
 ममं त्वं नं वि-जानीषे पौरुषं वि-क्रमं बलम् ।
 N] दानवाऽऽलय-संत्रासं तस्मान् मे नाऽव-गच्छसि ॥ १३ ॥ [४
 ततः समीपे रामस्य वि-धूयोर्मीः सहस्र-शः ।
 स्वयं मध्यात् समुत्-पत्य सागरः परमं वपुः । [१७
 २] पन्न-गैः सहदीप्तौऽऽस्यैर् धारयन्तं सम-अदृश्यन्तं ॥१४॥ [१८
 ताम्र-पीतौऽसितैः श्वेतैः सप्तौऽऽस्यैः सप्त-मूर्द्धभिः ।
 N] अग्नि-जिह्वैर् महार्हा-नागैर् अनु-बद्धः समन्त-तः ॥१५॥ [N
 दिव्य-पुष्प-मयीं चित्रां शिरसा धारयन्तं स्रजम् । [१९
 N] जात-रूप-मयीं चैव तपनीय-विभूषिताम् ॥१६॥
 आत्म-जैर् अपि रत्नौघैर् भूषितो भूषणोत्तमैः । [२०

१ फ-मत्कार्मुकविनिर्मुक्तैः । ब-स स कार्मु० । २ फ रा च प्र व म
 अ ल_१ ल_२-शुष्क । ३ व अ ल_२-महोदधेः । ४ रा-सन्तरिष्यन्ति ।
 ५. च-न मे त्वं च । रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-न च मे त्व । ६. फ-जानीषे ।
 रा-विजानीषे । ७ फ-पयोधे पौरुष । ८. रा-नाद्य
 गच्छति । ब-नाधिगच्छति । प्र-नाधिगच्छसि ॥ ९ आ च ब ल_१ ल_२ रा म-
 समीप । १०. आ-विधूयोमान् स० । च-विधूयोर्मिस० । रा-विधू-
 योमीः स० । म ब ल_१ ल_२-विधूयोर्मिन् स० । ११. रा
 ब म प्र अ ल_१ ल_२-जलमध्यात् । १२. प्र-पुन्नागैः । १३. आ-
 दीप्तास्यैः परिवार्य । रा ब ल_१-स्यैर् वास्यन् । १४. आ-समततः ।
 १५. प्र-ताम्रमेतामितैः । १६. च-नास्ति । रा-चैतैः । १७. रा-सप्ता-
 स्यै । १८. आ-माहा० । १९. च-०मयां । २०. आ-धारयत् ।
 २१ फ च-०विभूषित । व रा म प्र अ ल_१ ल_२-०विभूषणः ।
 २२. फ-०जैश्चापि । २३. रा-रत्नौघैः । २४. ल_१-रूपतो ।
 २५. रा- भूषणोत्तमै ।

N] धातुभिर् मण्डितः शैलो वि-विधैर् हिम-वान् इव ॥१७॥ [२१पू

स्निग्ध-वैदूर्य-संकाशो महाऽभ्र-शिखरोपमः । [१८उ

२] रक्त-माल्याऽम्बर-धरः पद्म-पत्र-निभेक्षणः ॥१८॥ [१९पू

महा-नदीभिर् बह्वीभिर् नाना-रूपाभिर् ईश्वरः ।

N] गङ्गा-सिन्धु-प्रधानाभिः पुरैः पश्चात् सर्मा-वृतः ॥१९॥ [२३

४पू] स रामम् उपसं-गम्य पूर्वम् आ-मंत्र्यं वीर्य-वान् ।

N] मध्ये वानर-कोटीनां कृताऽञ्जलिर् उप-स्थितः ॥२०॥ [N

३उ] अब्रवीत् प्र-श्रितं वाक्यं दिशः सं-पूरयन् इव । [२४उ

N] भो भो राम महा-बाहो रघुवंश-विवर्धन ॥२१॥

शृणु मे वचनं सौम्य मां क्रुधस् त्वं रघुऽत्तम ।

N] इत्य-आहं रामं मधु-रं सर्वं सं-स्मारयन् इवा^१ २२॥ [N

पृथिवी वायुर् आकाशम् आपो ज्योतिश् च पञ्चमम् ।

५] स्व-भावे सौम्य तिष्ठन्ति शाश्वतं मार्गम् आ-स्थिताः । [२५

६पू] तत् सर्व-भावो ममाऽप्य एष्यद् अ-गाधोऽहम् अ-व्ययः २३ [२६पू

१. रा ब-०भिर्मण्डितैः । २. ब फ-०वैदूर्य० । ३. फ-
महाद्रिशिखरोपमः । ४ फ-प्रवाहाभिः । ५. रा-पुरा । ६.
फ-समन्वितः । ७. आ-पूर्वमाम...वी० । ८. आ-प्रसृतं । फ च-प्रसृतो ।
९. फ च म प्र रा ब ल_१ ल_२ अ-भूत्वा । १०. फ-सकुब्धोद्य ।
रा-मा क्रुद्धत्वं । आ-मा क्रुध त्वं । ११. रा-इहाह । १२. रा-सर्वे ।
प्र-सर्व० । १३. फ-नास्ति ॥ १४. फ-ज्योतिर् । १५. फ-वायु-
रितिप्रभो । १६. च-ना स्वभावो । रा ब ल_२-न स्वभावो ।
रा-सा स्वभावो । १७. फ ब च-अगाधो यदव्ययः । प्र ल_२ अ-
०हमीश्वरः ।

त्वया सं-स्थापितो देवं विष्णुम् त्वं हि सनातनः ।

आत्मानं स्मर देवेशाऽऽत्म-वृत्तं तव पुरातनम् ।

[N] कारणेनाऽसि देवानां प्र-विष्टो मानुषीं तनुम् ॥^{१०}२४॥ [N

N] अवनश्यं तु मया साह्यं कर्त्तव्यं देवानां वरं ।^{११} [N

६७] वि-कारस् तु भवेद् गांध एवं ते^{१२} प्र-वदाम्य् अहम् २५ [२६७
१२५] न लोभान् न च वै^{१३} कामान् न भयात् पार्थिवाऽऽत्मज ।

गाधोऽहं त्रिषु लोकेषु भवेयं कस्य-चित् कचित् । [२७

N] एतन् मयोक्तं तत्त्वं पुनर् वक्ष्यामि तच् छृणु ॥^{१४}२६॥ [N

७५] सगरो नाम पूर्वस् ते मम कर्ता महा-द्युते ।^{१५}

N] अवश्यं तु मया साह्यं कर्त्तव्यं तेन तेऽनघ ॥२७॥ [N

स्तंभयेयं जलं राम पद्भ्यां चैव तंथा गतिम् ।

८] गच्छेरंस् तेन हरयो न तु स्तंभो भविष्यति ॥२८॥ [N

१. प्र च रा अ म ल, ल_२-सस्थापिता । ब-सस्थाप्यते । २-प्र च
ब रा ल, ल_२ अ-देवा । ३. च रा ब प्र म अ ल, ल_२-देवेश यद्वृत्त ।
४ च रा ब ल, ल_२-पुरातने । प्र अ ल_२-पुरातनः । ५. ल_२-कारणेनान्य-
दे० । ६ प्र-प्रविष्टं । ७. फ-नास्ति ॥ ८. प्र-अवाच्य । ९. आ-कर्तव्यं ।
१०. ब च म अ, ल_२-देवताकृते । ११. फ रा-नास्ति ॥ १२. आ-
भवेदध । च अ-भवेद्गाधे । १३ आ फ-एतत्ते । १४. आ-वा ।
१५ आ-भवेहं । १६ च प्र ब म अ ल, ल_२-एवं । १७. च ब प्र
म ल, ल_२ अ-तत्त्व तु पु० । १८ रा-नास्ति । १९. ब-हि । २०.
फ-साह्य मे क० । च प्र अ ल_२-मया कार्यं । २१. आ-ददाम्येवम् । म ब
रा च प्र ल, ल_२ अ-पद्यां चैव । म-पद्यां तेऽहं । २२. च ब रा प्र अ
ल, ल_२-यथा । आ-अथाग० । २३. फ-गच्छेरन् ये । रा-गच्छेरस्तन । प्र-
गच्छेयं तेन । म ल, ल_२-गच्छेयंस्तेन । २४. फ-स्वस्थं ॥

- आश्चर्यं हि महलं लोके समुद्रे स्थलं-दर्शनम् ।
 ९] तर्तुं तु मे परि-हर्त्तव्यं शृणु राम यथाऽर्थ-तः ॥२९॥ [N
 अन्येऽपि बल-वन्तो मां दण्डम् उद्-यम्य राघवं ।
 १०] गत्य्-अर्थम् इहं मार्गं चं दापयिष्यन्ति तेजसा ॥३०॥ [N
 वि-धास्ये राम मार्गं ते वि-वहिष्ये च मारुतम् ।
 N] ग्राहं न वि-चरिष्यन्ति यावत् सेना तरिष्यति ॥३१॥ [२८पृ
 तृण-काष्ठ-लता-गुल्मैः पुंवान् आ-स्तीर्य सर्व-तः ।
 N] तरन्तु हरयो रामं न तेषां मृत्यु-तो भयम् ॥३२॥ [N
 उत्तरेणांऽवका-शोऽस्ति कश्चित् पुण्य-तमो मम ।
 N] तिमि-कूलं इति ख्यातो लोके ख्यातो यथा भवान् ॥३३॥ [३१
 उग्र-दर्शन-कर्माणो वसन्ते तत्र दैत्यवः ।
 N] औभीर-प्रमुखाः पापाः पिबन्तः सलिलं मम ॥३४॥ [३२
 तैश् च सं-स्पर्शनं रामं न सहे पापै-कर्मभिः ।
 N] अ-मोघः क्रियतां राम तत्राऽयं ते शरोत्तमः ॥३५॥ [३३

१. म-अनयं । २. च म ल_१-महांल । ३. प्र-शूलद० । ४. आ-
 तश्च ते । ब रा च प्र म अ ल_१ ल_२-तच्च मे । ५. रा-अन्ये च ।
 ब-अन्योन्य । ६. फ-दण्डमुद्य । ल_१-दारुमुद्यम्य । ७. ल_१-शक्तिः ।
 ८. प्र-इमं । ल_२-इव । ९. आ-मार्गं । १०. प्र-नास्ति । ११. आ-
 विसहिष्ये । ब रा-विहनिष्ये । १२. फ अ-प्रहा । १३. आ-प्लवम् । ब रा ल_१
 अ-प्लवन । १४. च-आस्तीर्णं । १५. ब म रा ल_१-सर्वशः । १६. च
 ल_२- नाम । १७. आ-उत्तरेण विका० । फ-०त्तरेण वका० । १८. ब रा प्र
 म ल_१ ल_२ अ-०तरो । १९. आ-क्रिमिकूट । फ-सुषिकूल ।
 प्र-तिमिगल । २०. आ-यथा भवत् । २१. च-उग्रे दर्शन० । २२.
 च-दैत्यवः । २३. फ-अभीरुप्र० । २४. अ-सदर्शनं । ल_२-
 संदर्शन । २५. अ-नम । ल_२-नाम । २६. च-सहेष्युपक० ।

- तस्य तद् वचनं श्रुत्वा समुद्रस्य रघूऽत्तमः ।
 N] मुमोच तं शरं घोरं^३ भास्करोपमम् ऊर्जितम् ॥३६॥ [३४
 तं च देशं^५ चकाराऽथ महं सागर-शासनात् । [N
 N] ततोऽसौ महं-कान्तारः पृथिव्यां वि-श्रुतोऽभवत् ॥३७॥
 पपातं स शरो यत्र प्रदीप्तांऽग्नि-सन्निभः । [३५
 N] वि-ननादं धरा तत्र 'सु-गाढं शल्य-पीडिता ॥३८॥ [३६पू
 शोषयित्वा तु^३ तं^५ कुन्ति रोगवोऽमित-विक्रमः ।
 N] यत्राऽऽसन्न दंश्यवः^१ पूर्व तत्र रामो वरं 'ददौ ॥३९॥ [३९
 पंशव्यश् चैव निर्-व्याधो बहु-मूल-फलोदकः ।
 N] बहु-क्षीरो बहु-स्नेहः सु-गन्धिर् वि-विधौषधिः ॥४०॥ [४०
 एवम् उत्तैर् गुणैर् युक्तो बहुभिः स महस् तदा ।
 N] रामस्य वर-दानेन शिवः क्षेमो^{२५} बभूव ह ॥४१॥ [४१

१. फ-ततस्तस्य वचः । २ फ-तत्र । ३ फ-भास्करोत्तमम् ।
 ४ च प्रल_२ अ-देशं च । ५ आ प्र च ल_२ अ-वकारात् । ६ च-मह । ७.
 च-०सासनात् । रा-..... ०सासनात् । ८. आ-ततो सौम तु का० ।
 च प्र-ततो सो मरुका० । रा-ततोऽसौ रका० । ९. च रा प्र व म ल,
 ल_२ अ-स पपात । १० आ-०सासनिसन्निभः । ११. आ रा ब-
 विनिनाद । १२. आ-सुगाढं । च-सगाढ । रा ब-सुगाढं । १३
 ब-च । १४. च प्र ब ल, ल_२ अ-तां । १५ च ल_२-राघवो-
 मिति० । १६ आ-यत्रास । १७ फ-दश्यवः । १८ प्र-पूर्वं ।
 १९. प्र-दधौ । २० आ-पशवश्चैव निर् । फ-पशवश्चैव निध्यातो । च-
 पशवश्चैव निर्व्यासा । रा ब ल_१-पश्यव्यश्चैव निर्व्यासो । म-पशव्य-
 श्चैव निर्व्यासो । अ-पश्यचैव निर्व्यासो । ल_२-पशव्यश्चैव निर्व्यासो ।
 २१. ल_२ अ-०वीरः । २२. प्र रा ब-सुगन्धि ॥ २३.
 म-एतैर् । ल_२-उक्तो । २४. फ-बहुभिर्मरुतस् । २५. च-क्षेम्यो ।
 २६. फ म-सः । च-हा । रा-वः ॥

ततो महोदधिर् वाक्यम् उवाच रघु-नन्दनम् ।
 [N] मध्ये वानर-सिहानां मनः प्रह्लादनं शुभम् ॥४२॥ [N
 १३७] उपाऽऽयं शृणु तं^१ सौम्य येन मां सं-तरिष्यसि ।
 तव पित्रा मम महत् सं-गतं देव-सैन्यनि ॥४३॥ [N
 २१] तदा देवाऽसुरे युद्धे सं-ग्रामे तारकाऽऽमये ।
 तत्रै^२ ते व्या-पृतं पित्रा सुराणां हित-काम्यया ॥४४॥ [N
 २२] मया सह महा-बाहो तत्र सख्यं च वै कृतम् ।
 [N] तद् युद्धम् अभवद्^३ 'घोरं सुराऽसुर-समाकुलम् ॥४५॥ [N
 देवतानां ततः सैन्यं पत्न्य-अश्व-रथ-संकुलम् ।
 [N] मत्त-द्विप-सहस्रैश् च सं-वृतं सुरै-संमतम् ॥४६॥ [N
 अ-सुरैः सर्व-तो भग्नं पलायितं दिशो दश ।
 [N] तव प्र-भग्नं बलं सर्वं दृष्ट्वाऽहं त्वरयाऽन्वितः ॥४७॥ [N
 शिला-पादप-वृक्षैश् च पर्वतैश् च प्र-वृष्टवान् ।
 [N] अ-सुराणाम् अभूत् सैन्यं सर्व-तो द्रंवितां मया ॥४८॥ [N

१. च ल२-अ-उपायान्शृणु मे । रा प्र म-उपायान्शृणु मे । ब-उपायां
 शृणु मे । ल१-उपाय शृणु मे । २. आ च-मम हत् । ३. आ-ससदि ।
 ४. रा-नास्ति ॥ ५. फ-मन्निग्यापृत । आ-ते व्याहृतं । च-तत्र देव्याहृत ।
 म-तत्र ते द्रावत । ६. रा-तत्र पित्रा सुराणां हितकाम्यया ॥ ७. आ-
 तव । ८. ल१-साख्यं । ९. च रा प्र ब म ल२ अ-महाकृतम् । ल१-
 महद्गतम् । १०. आ फ-घोर ॥ ११. ब-देवता वा तत्र । १२. ल१-
 प .. 'श्व० । १३. फ-सुरसंनिभम् । प्र रा ब ल१ ल२-शूरसमतम् ।
 म-शूरसंगतम् ॥ १४. अत्र हस्तलेखेषु 'पलायत' इति पाठः ? । १५.
 आ-दृष्ट्वा तत्राह त्व० । १६. ब-'पलायत दिशो' इति पूर्वार्द्धे द्वितीय-
 पादोक्तः पाठोऽत्र चतुर्थपादेऽपि द्र० ॥ १७. आ रा च प्र ब म ल१
 ल२ अ-वैश्वं । १८. आ-स वृष्टवान् । १९. आ च रा प्र ब म ल१
 ल२ अ-असुराणां महत् । २०. आ फ-सर्वतोभिद्रुतं । २१. प्र-च तत् ॥

- मयैव च सह स्थित्वां तदाऽयुध्यत ते^२ पितां ।
 N] शक्तिभिर्भिडि(दि)-पालैश् च पाशैश् तीक्ष्णैः परश्वधैः४९[N
 एतस्मिन् अन्तरे राम राजा दश-रथस् त्वरन् ।
 एकैकेनै सै बाणेन दश पंच च सप्त वां ।
 N] निर-विभेदाऽसुरान् क्रुद्धः शत-शोऽथ सहस्र-शः ॥५०॥ [N
 ततस् तं (तव) कोष्ठकी-कृत्य दैतेयांनां बलं महत् ।
 N] अ-दृश्यं सायकैश् चक्रे ततः क्रुद्धो नराऽधिपः ॥५१॥^{१३} [N
 सं-दधे चैव नाराचम् आग्नेयाऽस्त्रै-समायुतम् ।
 तेषां तं च मुमोचाऽऽद्यु ततोऽदहन्त दानवाः ।
 N] अ-सुराश् च स-दैतेयां हर्ताः शत-सहस्रशः ॥५२॥ [N
 एतस्मिन् अन्तरे राम निर-वृताः सर्व-देवताः ।
 N] वरेण छन्दयामासू राजानं पितरं तव ॥५३॥ [N
 ब्रूहि राजन् महा-बाहो वर-दा देवताः स्थिताः ।
 N] किं ते वरं ददस्व एताः सु-युद्धेनाऽद्य तोषिताः ॥५४॥ [N
 दैवतैर् एवम् उक्तैस् तु राजा दैश-रथोऽब्रवीत् ।

१. च-छित्वा । २ आ-राघव । फ-राघवः । ३. रा-शक्तिभि । ४. आ रा-
 स्वधैः । ५. फ-एकेन । च-एकैकेण । ६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च ।
 ७. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च । < च-०दासुरा । ८. फ ल_१ म-कोष्ठकी० ।
 १०. प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-दैत्येद्राणा बलं महत् । फ-दैतेयाना बलानि च ।
 ११. आ-शायकैश्चक्रुस् । १२. ब-०धिप । १३. आ-नास्ति । १४. च-आग्ने
 आस्त्रस० । आ-०समाकुलम् । ब-आग्नेय्यास्त्र० । १५. आ रा-तच् । म
 ल_१ ल_२ -तश् । १६. रा-दानवा । १७. रा अ-च सदैत्येया । प्र-चैवं
 दैत्येया । ल_२ -चैव दैत्येया । १८. ल_२ -शता । १९. आ रा-निवृताः । २०.
 रा-०देवता । २१. आ-०मास । २२. च-देवतां । रा-स्वया ।
 २३. रा-स्थिता । २४. आ म-ददस्वेताः । रा ब-ददस्वेताः । प्र-
 दधस्वेताः । २५. फ-सुयुद्धेनात्र । ब-स युद्धेना ..तो० । प्र-सुयुद्धेनादि ।
 म ल_१ -स युद्धेनाथ । २६ आ-उक्तैस् । ब-उक्तास् । २७. रा-दशथो० ।

- देवता यदि मे तुष्टाः पुत्रो महं प्र-दीयताम् ।
 N] सर्वैः क्षत्र-गुणैर् युक्तो महा-बल-पराक्रमः ॥५५॥ [N
 एवम् उक्ते तदा राज्ञा देवा वाक्यम् अथाऽब्रुवन् ।
 N] चत्वारस् ते सुता राजन् भविष्यन्ति महा-बलाः ॥५६॥ [N
 जे^१ (?ज्ये) ष्टो राम इति ख्यातो भरतो लक्ष्मणम् तथै^२ ।
 N] शत्रु-घ्नश् च महार्-वीर्यः सुमित्राऽऽनन्द-वर्धनः ॥५७॥ [N
 अयोध्यां गच्छ भद्रं ते वि-ज्वरो भव पार्थिवं ।
 N] पूजितं (?तो) विधि-वद् देवा (?वैर्) दत्त्वा रत्नानि चाऽप्य् उत^३ [N
 वस्त्राणि चैव दिव्यानि रथं युक्तं च सु-प्रभम् ।^३
 N] चूर्डो-मणि तथै^४ शुभ्रं दिव्यं चाऽमृत-संभवम् ॥५९॥ [N
 वि-सर्जितस् ततो देवैर् मया सह नराऽधिपः ।
 N] आऽगच्छत तदा राज्ञा अयोध्यां त्वरयाऽन्वितः ॥६०॥ [N
 मया सह महा-बाहुः स्वां पुरीं प्र-विवेश हे^१ ।
 N] सत्-कारेण महाऽर्हेण पूजयामास मां नृपः ॥६१॥ [N

१. च प्र ब ल_१-उक्तास् । रा ल_२ अ-उक्त । २. च-०वान् ।
 ३. आ-येष्टो । फ-एको । ४. रा ब-ततः । ५. आ-कोशे क्रमव्यत्यासो
 द्र० । 'महाबलाः' इत्यनन्तरं 'चूर्डामणिं यथा' इत्येव पाठो द्र० । ६. ल_१
 म-०वीरः । ७. आ-विज्वरोवपार्थिवः । ८. फ-संपूजयमानं विधिवत्तु ।
 च-त पूज्य विधिवद् । रा ब म ल_१-संपूज्य विधिवदेवा । प्र ल_२ अ-
 संपूज्य विधिवद्धीमान् । ९. रा ब म ल_१-चाप्यथ । च-चाप्य । १०.
 फ-शस्त्राणि । च रा प्र ब-अस्त्राणि । ११. फ-रत्नयुक्त । १२. च रा ब-
 सं० (सु०) प्रभं । १३. आ-कोशे 'महाबला' इत्यारभ्य 'सुप्रभम्' इत्यन्तः
 पाठः क्रमव्यत्यासेन पठितः । १४. फ-चूरामणि । प्र-चूर्डामणिस् । १५.
 म ल_१ ल_२ अ-तया । १६. आ च ब रा प्र ब म ल_१ ल_२-राम । १७.
 फ-महात्मा च । १८. रा-राज्ञा । १९. ब म ल_१ ल_२ अ-अयोध्यां ।
 सन्ध्यभाव आर्षः द्र० । २०. आ-०माहुः । २१. अ-च ।

- सु-सुखी मासम् उषितो राज्ञस् तस्य नि-वेशने ।
 N] ततो राजानम् आ-मन्त्र्य स्वं^१ वेश्म पुनर् आगतः ॥६२॥ [N
 तस्य राज्ञो भवान् पुत्रः सर्व-ज्ञः सु-गुणैर् युतः ।
 N] यथा दश-रथस्य त्वं तथा ममै नै सं-शयः ॥६३॥ [N
 चिन्तयन् स-ततं राम किं कुर्यां नृ-पतेः प्रियम् ।
 N] चिन्तर्यानस्य कालो मे गतोऽयं व्रीडितस्य च ॥६४॥ [N
 विद्यते त्वयि मे स्नेहः परा सं-भावना च मे ।
 कृत-घ्नत्वाद् अहं भीतो न कृतं तस्य यत् प्रियम् ।
 N] करिष्ये ते प्रियं तस्माद् यथा दश-रथस्य हि ॥६५॥ [N
 यथा राजा दश-रथस् त्वं तथा मे न सं-शयः ।
 N] तस्मात् तव मया साह्यं कर्तव्यं सं-विशेष-तः ॥६६॥ [N
 १४पू] अयं सौम्यं नलो नाम तनयो विश्व-कर्मणः । [४३पू
 N] बुद्धि-मान् बल-वांश् शूरो वि-क्रान्तो वानरोत्तमः ॥६७॥ [N

१. आ फ-स सुखी । प्र ल_२ अ-सुसुखी । २. आ रा ब ल_१-
 सुखितो । ३. आ-स्व० । ४. फ-सवैः पुत्रगुणैर् । च-सर्वज्ञः स्वगुणैर् ।
 ५. आ-मह्यम० । ६. आ फ रा-०यत् । ७. आ ब-कुर्म । रा प्र ल_१-
 कुर्यान् । ८. आ-चिन्तया तस्य । ९. फ रा ल_१-कालोयं ।
 १०. च-मतोय । फ रा ल_१-गतो मे । ११. म-तथा (परा) । १२. आ-
 प्रीतो । रा ब-भीमं । १३. रा-कृत्य । १४. आ-तत् । फ-वत् ।
 १५. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-तत् । १६. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 तस्य । १७. आ म-त्रुटितः । १८. आ ल_१-दशरथस्य । १९. फ
 ल_२-तथा मे त्वं । च रा प्र ब म अ-तथा त्वं मे । ल_१-तथा मम ।
 २०. प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-च वि० । २१. आ फ-नास्ति । २२
 ब-सौम्यं नले । २३. रा-बलवान् शूरो । प्र ब-बलवां शूरो ।

- १४उ] पित्रा दत्तं-वरः श्री-मान् धृति-मान् सु-महामनाः । [४३उ
 वानरेन्द्रो नरै-श्रेष्ठ युज्यतां, सेतु-कर्मणि ॥६८॥ [N
 १५] एष सेतुं महोत्साहः कुरुते यदि वानरः ।
 तम् अहं धारिष्यामि ममाप्यु एषं महा-सुहृत्वा ॥६९॥ [४४
 १६] ग्राहा न वि-चरिष्यन्ति न प्र-वांस्यति मारुतः ।
 सलिलं स्तम्भयिष्यामि नलस्य वचनाद् अहम् ॥७०॥ [N
 १७] एवम् उक्तैः समुद्रेण समुत्-थाय नलस् तदा ।
 N] अ-ब्रवीद् वानर-श्रेष्ठो वाक्यं रामम् इदं शुभम् ॥७१॥ [४५
 अहं सेतुं करिष्यामि वि-स्तीर्णे मकराऽऽलये ।
 १८] पितुः सार्धं सत्यम् आ-श्रित्य सत्यम् आह महोदधिः ॥७२॥ [४६
 तितीर्षोः सागर-जलं सेतु-कर्माऽत्र साधनम् ।
 N] स्मारितोऽस्म्य् अहम् एतेन समुद्रेण महाऽऽत्मना ॥७३॥ [५० पू
 मम मात्रे वरो दत्तो मन्दरे विश्व-कर्मणा ।
 १९] औरसो मम पुत्रोऽयं सदृशो मम कर्मभिः । [४९

१. च-दत्तो वरः । २. च-श्रीमान्धृतिमान् । रा-श्रीमां धृतिमान्स
 महामनाः । ब-श्रीमां स' 'महामना । प्र ल_२ अ-श्रीमान्धृतिमान् ।
 ३. प्र रा ब म ल_१ ल_२-नृप० । ४. च-सेतुम० । रा-सेतुं । ५. म-यच्च ।
 ६. फ अ-तार० । ७. आ फ अ ल_१-तवाप्येष । ८. ब रा म ल_२-महान्
 सु० । प्र-महत् सु० । ९. ल_१-नास्ति । १०. आ-०ष्यति । रा-विचरेष्यति ।
 ११. रा-प्रहस्यति । ब-प्रवास्यन्ति । १२. रा-मारुति । १३. रा प्र ब
 ल_१ ल_२ अ-उक्ते । १४. प्र ल_२ अ-समुद्रे तु । १५. फ च रा प्र ब म
 ल_१ ल_२ अ-प्रत्युत्थाय । १६. फ च रा ब-विस्तीर्ण । म ल_१
 अ-विस्तीर्ण । १७. सामर्थ्यम् । १८. ब-०कर्मा तु । १९. फ-
 स्मारितोऽद्यहम् । अ-स्मारितो स्माहम् । २०. आ-पित्रे वरो । ब-पित्रे वसे ।
 च-मात्रे विरो । प्र-गात्रे वरो । २१. प्र-मन्दरो । २२. फ-अरसो ।
 प्र-एषौरसो । २३. प्र-पुत्रः । ल_२ अ-पुत्रो हि । २४. फ-कर्मणि ।

- [N] सर्व-कर्म-करश् चैव भविष्यति तंवांसग्ने ॥७४॥ [N
 नै वक्तुं सम्-अर्थोऽहं स्वयम् एवाऽऽत्मनो गुणान् । [५०उ
 २०] कामम् अद्यैव बध्नन्तु सेतुं वानर-पुंगवाः । [५१उ
 २३उ] अवरयं तव साहाय्यं मया कार्यं विशेष-तः ॥७५॥ [N
 नलस्य वचनं श्रुत्वा रामः परम-हर्षितः ।
 [N] सम्-उद्रम् अभिसं-पूज्य वचनं चेदम् अब्रवीत् ॥७६॥ [N
 भवान् पितृ-समो मह्यं पितुश् च दयितः सु-हृत् ।
 [N] प्रीत्या परमया युक्तस् तं नलं प्र-शंसंश् च ॥७७॥ [N
 क्रियतां मम कार्योऽर्थः सखे सौम्य महा-मते ।
 [N] सं-उद्रे बध्यतां सेतुः सह सर्वैः पुवं-गमैः ॥७८॥ [N
 [N] ततः सुग्रीव-सचिवांन् हनुमत्-प्रमुखात् हरीन् ।^{१६}
 १५.२उ] तदा दाशरथी रामो हर्ष-पूर्वोऽब्रवीद् वचः ॥७९॥ [N
 श्रुतं भवद्भिर् वचनं सम्-उद्रस्य महाऽऽत्मनः ।
 ४] अत्र यत् संवि-धातव्यं तत् सर्वं संवि-धीयताम् ॥८०॥ [N
 एवम् उक्त्वा ततस् तं तु सु-ग्रीवं वाक्यम् अब्रवीत् ।

१. फ-वरांगणे । २. फ रा प्र ब अ-न तु वक्तु । ३. च-गुणात् । फ रा प्र ब अ-गुणा । ४. प्र-सेतुर् । ५. फ-नास्ति । ६. रा-न तस्य । ७. आ-दयितो हरिः । रा ब-दयित सुहृत् । ८. फ म-च परया । ९. रा ब-युक्तं तं । म-युक्तं त । १०. रा ब-प्रशशास । ११. रा-क्रियार्थस् । १२. ब-समुद्र । १३. अत परं सर्गसमाप्तिः-च रा प्र ब-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे समुद्रदर्शनं नाम सर्गः । ल_२ अ-इत्यार्षे सुन्दरकाण्डे समुद्रदर्शनं नाम सर्गः । १४. ब-सचिवां । १५. फ-हनुमत्० । १६. च रा प्र ब ल_२-अतो नवः सर्ग आरभ्यते । १७. अ-दशरथो । रा-दाशरथि । प्र-दाशरथो । ल_२-दाशरथो । १८. च रा प्र ब म ल_३ ल_२ अ-०पूर्णा-ब्रवीद् । १९. रा-भवद्भि । २०. फ म-शीघ्रं । २१. फ ल_२-तां तु । च ब अ-तांस्तु । २२. आ फ-समुद्रं ।

- N] आ-दिशं त्वं महा-बाहो सेतु-कर्मणि यूथ-पान् ॥८१॥ [N
 N] रामस्य तु वचः श्रुत्वा निर्-दिष्टास् ते पुवं-गमाः ।
 ७३] अभि-पेतुर् महाऽरूपं हृष्टाः शत-सहस्र-शः ॥८२॥ [५२३
 वचनात् तस्य सु-ग्रीवस् तम् एवाऽभिप्र-हर्षयन् ।
 N] स्वयं राजाऽथ सु-ग्रीवो नलो नीलश् च वानरः ॥८३॥ [N
 हर्तु-मान् पनसश् चैव ततः दधि-मुखः कपिः ।
 N] जांब-वांश् च सु-षेणंश् च वेग-दर्शी च वानरः ॥८४॥ [N
 गजो गवाऽत्तो गर्वयः शरभो गंध-मादनः ।
 N] युव-राजोऽगदश् चैव तारश् च वन-गोचरः ॥८५॥ [N
 अन्ये च वानर-श्रेष्ठाः शत-शोऽथ सहस्र-शः ।
 N] आ-स्फोटयन्तः सं-हृष्टाश् चक्रुः किलिकिलाम् अपि ॥८६॥ [N
 ते नगान् नग-संकाशान् गृह्य शाखा-मृगर्षभाः ।
 N] बभर्जुर् वानरास् तत्र चर्कषुश् च रसां-तले ॥८७॥ [५३
 बद्धं समाऽरभन् सेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ।

१. आ-आदिशस् । च-प्रादिशस् । २. ल_२-च । ३. रा-महा-
 पुण्यं । ४. ल_१-तु सु० । ५. ल_१-प्रहर्षणम् । ६. फ अ-
 राजा तु । ७. ल_१-वानराः । ८. व-हनुमां । ९. म-०मुखक० ।
 १०. फ-सुखेनश् । ११. आ फ-०दर्शां । १२. रा-गवय । १३. फ-
 श्रभो । आ-सरभो । १४. व-वानरश्रेष्ठाश्च । १५. रा व-२य इयपादौ
 न स्तः । १६. फ च अ-किलिकिलाम् । म-किलिकिलान् । १७.
 ल_२ अ-नगा नागसंकाशां । ब-०सकाशां । प्र म ल_१-०संकाशा । १८.
 आ-भवन्तु । च ल_२-बभंज । प्र व म ल_१ अ-बभजु । १९. फ रा-
 चकषुश् । आ-चकर्षुश् । २०. फ रा-०तलान् । २१. च प्र ल_१ ल_२ आ-
 बद्धु । २२. आ-समारभत् । च-सेनारभत् । २३. आ रा ब-०पते ।

[N] वेग-साराः प्रगे काले महाऽभ्रम् इव वायुना ॥८८॥ [N
शालांश् च वानरास् तूर्णं चूतान् नीपांस्तथैव च ।

८] कुटजान् अर्जुनांस् तालांस् तमालांस् तिन्दुकान् वटान् ८९ [५
स-मूलान् अपि चोन्-मूलान् कृत्वा वृक्षान् महौजसः ।

[N] इन्द्र-केतून् इवोद्-यम्य प्र-र्जगमुर् बाहु-शालिनः ॥९०॥ [५६
लता-पादप-पुष्पाणि नालिकेरांश् च पुष्पितान् ।

[N] खजूरान् पनसान् आम्रान् अशोकांस् तिलकान् अपि ॥९१॥ [N
९७] वृक्षाणां तानि कूटानि गिरीणां शिखराणि च ।

[N] प्र-चिक्षिपुस् तृणैः सार्धं महतश् च मही-रुहान् ॥९२॥ [N
अन्यांश् च वृक्षान् आ-दाय तूर्णं काष्ठं च सर्व-तैः ।^{१६}

९३] सागरे सलिले सेतुं चक्रुः शत-सहस्र-शः ।^{१६}

[N] तैः शालैर् अत्र-कीर्णैश् च चक्रुः सेतुं महोद्दधौ ॥९३॥ [N

१. आ-०सरोः । २. च रा ब म ल_१-छत्रे । प्र-छत्रा । ल_२ अ-
पुत्रकाले ॥ ३. फ च-शालां बलानश्चकर्णा । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
सालांश् वा० । ४. आ फ च-नीपांश् च वानराः । ५. ल_२ अ-अर्जुलांस् ।
च-अर्जुनां स्तालो । ६. प्र-तिर्मुकाचरान् । रा-तिदुकान् वरान् । म-तिर्मुकान्
वटान् । ल_१-तिस्वकान् अजान् । ७. फ-इन्द्रवारुणि चोद्यम्य । प्र-इन्द्र-
केतूनिवोदस्य । ८. फ-प्रजहूर् । ९. रा ब-बलशा० ॥ १०. फ-०पुष्पानि ।
११. रा प्र ब म ल_१-नालिकेलांश् । ल_२ अ-नारिकेलांश् । १२. च रा प्र ब
म ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १३. फ-शिषराणि । १४ आ फ रा ल_१-
तृणकाष्ठं । १५. आ फ-०श । १६. च-नास्ति । १७. ब म ल_१ ल_२ अ-
सालैर० । प्र-सालैरिव कीर्णै । फ-शालैश्चाश्वकर्णैश्च । १८ फ प्र-धवैर्वशैश्च
वानराः । १९. अतः परं भिन्नक्रमोऽधिकश्च पाठः-फ च रा प्र ब
म ल_१ ल_२-कुटजैरर्जुनैस्तालैस्तमालैस्तिन्दुकैर्वटै । महद्भिः पर्वतोद्यैश्च-
क्रुः सेतुं महोद्दधौ ॥

- दश-योजन-विस्तारम् आ-यतं शत-योजनम् । [७६पू
 १२] नलश् चक्रे महा-सेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥१४॥ [६१पू
 ततः शाखा-मृगाः सर्वे पुष्पितान् विहगांस्युतान् ।
 १४] स-भूलांसं तूर्णम् उत-पाट्य चित्तिपुरं लवणांसमसि ॥१५॥ [N
 वृक्ष-पत्राणि काष्ठानि वृक्षांश् चाऽश्म-तूर्णानि च ।
 १५] सम्-उद्रे क्षिप्यमाणानि न श(स)सं(?) सं)सुः कथं-चन ॥१६॥ [N
 शैलानां दीर्य-माणानां वृक्षाणां चैव पात्यतांश्च ।
 २१] बभूवु (-?व) तुमुलः शब्दंस् तदां तस्मिन् महोर्द्ध्वौ ॥१७॥ [६६
 दश-क्रोडि-परीमाणा ष (?वि) ष्टिः संम-अधिकाऽपि वा ।
 N] तृण-काष्ठ-वरंडीभिः सागरं सम-अपूर्ययत् ॥१८॥ [N
 अ-मानुषं तु कुर्वाणा वानराः कर्म तेऽद्भुतम् ।

१. फ-नास्ति ॥ २. फ-ते हि साखा ० । ३. फ-भ्रमरायुतान् । ४. फ-पादपात् ।
 ५. आ-विक्षिपुर । ६. प्र ब रा म ल_१ ल_२ अ-अतः परं 'दशक्रोडिपरीमाणा'
 इत्यादिपाठो व्यत्यासेन पठितः । ७. आ-वृक्षपर्णामुपादाय । च रा प्र म ल_१-
 वृक्षपर्णान्युपादाय । ल_२ अ-वृक्षपर्णान्युपादाय । ८. आ-चान्ये तृ० । फ-चास्ये
 तृ० । ९. च रा प्र ब ल_२-मानानि । १०. फ-न च शससु । च ब-न च
 श्चेसु । रा-न च्छेसु । प्र-न च खेदः । म-तान् शससुः । अ-न च
 श्छेसु । ल_२-न व्छेसु ॥ ११. आ-शैलाना । च-शलानां । १२. फ-भिद्या-
 मानाना । प्र-वार्यमाणानां । म ल_१ ल_२ अ-दार्यमाणाना । १३. फ-वृक्षाणां
 चैव पातने । च-द्दुमाणा च सहस्रशः । रा ब-द्दुमाणा चैव विशेषतः ।
 प्र म ल_१ ल_२ अ-द्दुमाणां च विशेषतः । १४. रा ब-बभूवुर् । १५. फ-
 संवः तदा । रा ब-शब्दस्तत्र । १६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-तत्र महार्णवे ॥
 १७. ब अ-परीमाणाः । प्र-परषाणा । १८. म-संवेस्य । फ-विष्टः । १९.
 म-स *धिकापि । २०. आ-तृणकाष्ठ चरचीभिः । च रा प्र ब म-तृणकाष्ठा
 वरंडीभिः । २१. प्र ल_२ अ-समपूरयत् ॥ फ-समपूरयन् । २२.
 आ फ च-स्म । २३. च-कुर्वाणा सगवानरा । २४. आ च-तद्भुत ।
 फ-रा प्र ब ल_१ अ- ते द्रुतम् ।

[N] तत्र तत्र व्य-अवर्तन्त बेल-वन्तो बली-मुखाः ॥९९॥ [N

नाग-प्राणा मैहा-वेगाः कपर्यः काम-रूपिणः ।

२३] पर्वतान् उप-कूर्षन्ति नखैः परि-लं(?)लि)ष(?)ख)न्ति च १०० [५८

ते वै गोष्ठ्याऽव-हास्यैश् च कुत्सयन्तः परस्-परम् ।

[N] आ-जहुः संक्रमं-द्रव्यं यथा-शक्त्य् अति-शक्तिं च ॥१०१॥ [N

[N] प्र-क्षिप्यते च तत्र सर्वं तेन ससंवेनिरे दिशः ।

२२पू] उन्मत्त-भूतः क्षुभितो व्या-घूर्णन् इव सागरः ॥१०२॥ [N

विचित्र-पुष्पां गिरयो धातु-चित्रं-शिखास् तथा ।

१. फ-विवर्तन्तो । प्र-विवर्धन्तो । २. फ-विलपन्तो ॥ ३. च
रा-सहावेगाः । ४. ल_१-कारयत् । ५ ल_२ अ-प्राणरूपिणः ६. फ-
अववर्षन्ति । च म ल_१ ल_२-अपकर्षन्ति । रा-अपि कर्षेति । ब प्र अ
अपि कर्षन्ति । ७. फ-यन्त्रैः परिणयन्ति । आ-न वैः परिल० ।
रा-नखैः परिणयन्ति । ब ल_१-नखैरपनयन्ति । च प्र अ ल_२-नखैः
परिणयन्ति । म-यन्त्रैः परिणयन्ति । ८. अतः परमधिकः पाठः-
च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-ते नगान्नगसंकाशास्तदा शाखा-
मृगर्षभाः । बभञ्जुर्बहवस्तत्र समुद्रं चावतस्थिरे ॥ ९. फ-ते
गोष्ठ्याव्यवहारैश्च । च-ते वै गोष्ठ्यावहस्यैश्च । रा अ-ते चैव...
...स्यैश्च । ब-ते चैव निनद...स्यैश्च । प्र-ते चैव ...वहु...रन्यैश्च ।
म-तानावृत्त्यातिहासैश्च । ल_१-चे चैव वानरा यस्य । ल_२-चेव...
स्यैश्च । १०. आ च-संक्रम द्रव्य । रा-संक्रमं द्रव्य । ब-परमं द्रव्यं । प्र-
सर्वतो द्रव्य । म-संक्रमन् द्रव्य । ल_१-सरसं द्रव्ये । ल_२-सहुमं हव्य ।
११. फ-यथाशक्त्या अभिसर्प्य च । रा ब-यथाशक्त्यातिशक्तिश्च । प्र-
यथाशक्त्या यथाति... । म-यथा शक्त्यानिशक्ति च । १२. आ
फ-अतः परं "शरीरेष्वपिशेरेते" इति ११३ श्लोकं यावत् पाठो नास्ति ॥
१३. आ प्र-सस्वनता । ल_२ अ-सस्वनिरो । १४. च-उन्मतः भूतः ।
१५. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अतः परमधिकः पाठः-कुर्वाणास्सागरे सेतुं वान-
रास्ते सहजशः ॥ १६. च-०युष्मा । १७. रा-धातुश्चित्रसिखास् । ब-धातुश्चित्र० ।
ल_२-धातुश्चित्रा सिखास् ।

- [N] क्षोभ्यन्ते हरि-शार्दूलैर् उद्-यतैः सेतु-बन्धने॥१०३॥ [N
तस्मिन् कौटि-सहस्राणि वानराणां महाऽऽत्मनाम् ।
[N] चित्तिपुर वि-विधं द्रव्यं सम्-उद्रे सेतु-बन्धने ॥१०४॥ [N
शालैस् तालैस् स-मन्दारैस् तथा वेत्र-लता-चयैः ।
१७] सेतुं बबन्धुः क्रीलैश् च वृक्षैश् च सु-महाबलाः ॥१०५॥ [N
नव-मेघ-निकाशैश् च नगैः परम-पुष्पितैः ।
१८] तैः स-मूलैः स-पत्रैश् च नलः सेतुं नि-बद्धवान् ॥१०६॥ [N
बलिभिर् वानरैर् वीरैर् बाहुभिस् तीर-जा द्रुमाः ।
२०] ताडिताः पीडिताश् चैव सम्-उद्रे सरितां पतौ ॥१०७॥ [N
सु-ग्रीवश् चाऽपि शृङ्गाणि गिरीणां शिखराणि च ।
२४] आ-रुहाऽऽरुह्य शत-शश् चित्तेप लवणाऽम्भसि॥१०८॥ [N
दुर्दरस्याऽद्गदः श्री-मान् शृङ्गम् आ-रुह्य पाणिना ।
२५] लवणांऽम्भसि चित्तेप स-विद्युतम् इवाऽम्बुदम् ॥१०९॥^२ [N
सशृङ्ग-कन्दर-वनं सर्व-तः पुष्पितं महत् ।
२६] आ-रुह्य जहत्तुः श्री-मान् मैन्दर्शं च द्वि-विदर्शं च^३ ॥११०॥ [N

१. च-क्षाभ्येते हरिशार्दूलै । २. च-०बन्धनम् । प्र ब-नुटितः ॥ ३.
च-कौटि० । ४. च-महात्मानाम् । ५. च ल_२-विक्षिपुर । ६. प्र ल_१-
नास्ति ॥ ७ रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-सालैस् । ८. रा ब-०लताचयैः ।
प्र-०लताश्रयैः । म-०लताशयैः । ९. च ब-बबन्ध । म अ-बन्धु ॥ १०. ब
ल_२-०बलैः ॥ ११. रा ब-नागैः । १२. च म ल_१ ल_२ अ-समुलैः । १३. प्र-स
बन्धवान् । १४. रा-वीराः । च प्र म ल_१ ल_२-नास्ति । १५. रा-
पादिताश् । ब-पादिताश् । १६. रा ब म ल_१-शृङ्गानि । १७. च प्र अ-
गिरीशि० । १८. च प्र म ल_१ ल_२ अ-शतश् ॥ १९. ब अ-दुर्दुरस्यांगदः ।
रा-दुर्दरस्या० । ल_२-ददुः रस्यांगदः । प्र-दुर्दुरस्यां० । म-दुर्दुरस्यांगदः ।
(दुर्धरस्यां०) । २०. ल_१-आगृह्य । २१. ल_१-नास्ति ॥ २२. ल_१-पैदाश् ।
२३. रा ब ल_२ अ-द्विविधश्च ह । ल_१-द्विविधश्च यः ॥

- हनु-मता च वीरेणं यत् कृतं सेतु-कर्मणि ।
 सप्त-योजनै-विस्तीर्णं पर्वतं प्राऽऽप्य पाणिना ।
 N] लवणाऽम्भसि चिक्षेप मध्ये कैपि-वृषम् तदा ॥ १११ ॥ [N
 गिरीणां भिद्य-मानानां सागरे सेतु-कर्मणि ।
 २७] भुवि दिव्य् अन्तरिक्षे च श्रूयते नि-नदो महान् ॥ ११२ ॥ [N
 तेन वि-त्रासिताः सर्वे मृग-पत्ति-गणा वने ।
 २८] नाऽशक्नुवन् उव-पतितुं शरीरेष्व् अपि शेरते ॥ ११३ ॥ [N
 क्रियमाणे तदा सेतौ वानरैस् तैः सहस्र-शः ।
 N] उन्मत्त-भूतः क्षुभितो व्यो-घूर्णन् इव सागरः ॥ ११४ ॥ [N
 प्र-त्तिर्ष्यमाणैर् उर्पलैः सहसा क्षोभितं जलम् ।
 N] समुत्-पत्य तदाऽऽकाशं प्रैति-पेदे पुनः पुनः ॥ ११५ ॥ [N

ईदृशार्थे रीमायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-धूर्षण
 नाम षण्णवतितमः खर्गः ॥ ९६ ॥

१. ल_२ अ-वेगेन । २ प्र-तत् । ३ च-०योजनमास्तीर्णं ।
 ४. प्र ल_२ अ-नास्ति । ५ च-लवणंभसि । ६. रा-वपिवृषम् । ७. च रा-
 तथा । ८. आ-अधिशेरते ॥ ९. आ-कुर्वाणे स्म । फ-कुर्वाणैः स्म ।
 १० फ-सेतु । च रा ल_२-सेतो । ११. प्र-ते । १२. आ-व्याघूर्ण ॥
 १३ फ-प्रक्षेप्यमाणैर् । रा व प्र ल_१-प्रक्षिप्यमानैर् । १४. रा-उपलै ।
 १५. च-प्रतिपदे ॥ १६. ल_२ अ-नास्ति । १७. आ-०द्रदर्शनो
 राव-०द्रवर्णनं । फ प्र म ल_१ अ-०द्रदर्शनं ।

[वं-२५]=[सप्तनवतितमः सर्गः] =[दा-२२]

ततो देवाः स-गन्धर्वाः सिद्धाश् च परमर्षयः ।

२९] आ-वृत्त्य गेगनं तस्थुर् द्रष्टु-कामौस् तद् अद्भुतम् ॥१॥ [७५

ऋषयः पितरो यत्ना राजर्षि-पतगोरैंगाः ।

३०] आ-जग्मुः प्रेक्षितुं सेतुं बध्यमानं महाऽर्णवे ॥२॥ [N

अ-विघ्नम् एव रामस्य सर्वे वियद्-अधिष्ठिताः ।

N] ऊचुः परम-संहृष्टाः परस्पर-समागमे ॥३॥ [N

अ-विदूराच् च रामस्य सर्वे वि-यति सं-स्थिताः ।

३१] पूजां च राघवे चकुर ऊचुश् च मधुरा गिरः ॥४॥ [N

ऊचुः परम-संहृष्टाः परस्परम् इदं वचः ।

दण्ड एव परो लोके दुर्-जने प्रति-भाति नः ।

N] नै क्षमाऽऽह अकृत-ज्ञेषु शां(?)त्वं-दानम् अथाऽपि वा ॥५॥ [४७

तितीर्थोः सागर-जलं सेतु-कर्म-चिकीर्षया ।

N] ददौ दण्ड-भयाद् गांधं राघवस्य महोदधिः ॥६॥ [४८

१. आ ल२-सगन्धर्मा. । फ रा ब-सगन्धर्वा । २ आ-गगने ।
फ-गगण । ३. च ब-० कामा ॥ ४. आ-० गहडा नगा. । फ-० गहडो
नगाः । ५. च-प्रेषितुः । आ-प्रेक्षित ॥ ६. फ-अविघ्नय व । ७. आ-
सर्वेषा चित्तधिष्ठिता । च प्र ल२ अ-सर्वे ध्यायन्त्याधिष्ठिताः । रा-सर्वे
ध्यायति (नित) धिष्ठिताः । म-सर्वे ध्यायन्तु धिष्ठिताः । ल३-सर्वे
ध्यायत्याधिष्ठिताः । ८. म-परस्पर सहृष्टाः ॥ ९. आ-सस्थितः ॥ १०.
च प्र ब ल३ अ-पुनः । ११ फ-धिक् क्षमामकृतज्ञेषु । च-धिक्षमानमकृतः
प्रज्ञे । रा प्र म ब-न क्षमा ह्यकृतप्रज्ञे । ल३ अ-न क्षमा ह्यकृतप्राज्ञे ॥
१२ च-सत्त्वं दानम् । रा ब प्र म ल३ ल२ अ-सामदानम् ॥ १३ रा-
तितीर्थो । १४. आ-सागरजलसेतु० । १५. रा-गाध ॥

३२पू] न चकार पुरा कश्चिन् न चं कर्ता भविष्यति ।

N] सांऽमरेष् च अपि लोकेषु सागरे सेतु-बन्धनम् ।

३२उ] उपाऽऽदाय सुरान् सेन्द्रान् भविताऽन्यत्र राघवात् ॥७॥ [N

ये रामम् एवं द्रक्ष्यन्ति सम्-अन्ताद् अ-कुतोभयम् ।

३३] कारयन्तमं ईमं सेतुं सम्-उद्रे सरितां पतौ ॥८॥ [N

तेषां पुत्रा भविष्यन्ति वीर्य-वन्तो यशस्-विनः ।

३४] आ-हर्त्तारः पराऽर्धस्य यशसो वि-क्रमस्य च ॥९॥ [N

यावत् सम्-उर्द्रं तावच्च सेतु-बन्धोर (इन्धो) भविष्यति ।

३५] यावच्च च सागरे कीर्तिस् तावद् रामे भविष्यति ॥१०॥ [N

कः सम्-उर्द्रस्य बध्नाति सेतुं इत्य-एव चारणाः ।

३६] विद्या-धरोश् च शत-शः सु-प्रीतास् तूर्णम् आ-भ्ययुः ॥११॥ [N

रामः सेतुं समुद्रस्य बध्नातीऽति दिशो दश ।

३७] जगाम तुमुलः शब्दः पृथिव्याम् अपि शुश्रुवे ॥१२॥ [N

तद् अ-चिन्त्यम् अनाऽधृष्यम् अद्भुतं लोम-हर्षणम् ।

१. रा-कर्ता नाकरिष्यति । ब-कर्ता भविष्यति । प्र म ल_१ ल_२ अ-कर्ता न करिष्यति । २. च-सामरेद्यविलो० । रा ब म ल_१-सामरे त्रिषु । प्र ल_२ अ-सामरेषु च । ३. फ-सुराजेन्द्राद् । ४. च रा ब-भविता यत्र । ५. राघवः ॥ ६. आ-एव । ल_१-इति । ७. च-कारयन्तमि..... ॥ ८. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-आहर्त्ता च । ९. रा ब म ल_१-परार्थस्य । प्र-पुराणस्य । ल_२ अ-परा यस्य ॥ १०. प्र ल_२ अ-समुद्रास् । ११. फ-तावत् सेतु एष । च म-तिष्ठेत् तावत्सेतुर्भ० । रा ब-तिष्ठेत् सेतुर्भ० । प्र ल_१ ल_२ अ-तिष्ठन्तु तावत्सेतु । १२. आ-रामो ॥ १३. रा-समुद्रेषु । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सेतु नदनदीपतेः । फ-० व चारणः । १५. रा ब-विद्याधरश् । १६. फ-चाप्सरसः । रा-च शतसः । १७. च-तूर्ण . . . भ्ययुः । आ फ ब-तूर्णमभ्ययुः ॥ १८. रा-तुमलः । १९. च-शुश्रुवे ॥ २०. प्र-तदा चिन्त्यमना० । आ फ-तदचिन्त्यमाना० । २१. रा च ब ल_१ ल_२-राम० ॥

- N] ददृशुः सर्व-भूतानि सागरे सेतु-बन्धनम् ॥१३॥ [७८
 कृतानि प्रथमेनाऽह्ना योजनानि चतुर्दश ।
- N] वानरैर् नग-संकाशैः सेतु-कर्मणि नि-ष्ठितैः ॥१४॥ [६८
 ततो विद्या-धराः सर्वे देवा देवर्षयस् तथा ।
- N] यत्त-भूत-पिशाचौश् च सर्वे चाऽप्सरसां गणाः ।
 वि-स्मिताम् तस्थुर् आकाशे बर्धयमाने महोदधौ ॥१५॥ [७५
 श्रान्तान् न तपते सूर्यः कदाचिद् अपि वानरान् ।
- ३८] अभ्राणि जंज्ञिरे दिग्भ्यः पीत्वा सूर्य-प्रभाम् इव ॥१६॥[N
 प्र-ववर्ष च पर्जन्यो मारुतश् च शिवो^३ वैवौ ।
- ३९] वृक्षेभ्यश् च तर्दा जज्ञे कपि-भक्ष्यं फलं परम् ॥१७॥ [N
 ततोऽस्तं गत आदित्ये नि-षेदुर् वानरर्षभाः ।
 आ-रक्षांस् तु समा-स्थाप्य सर्वे ते सर्वतो-दिशम् ।
- N] सुषुप्तुः सुमहा-वीर्याः समुग्रीव-विभीषणोः ॥१८॥^{३३}[N
 कथं दृश्येत सा लंका कथं बध्येत सागरः ।
- N] एवं^{२५} समुद-सुका भूत्वा सेतवे^{२६} वानरर्षभाः ॥१९॥^{२३}[N

१. फ-प्रथमेह । च-प्रथमेणाह्ना । २. फ ल_२ अ-नाग० ।
 ३. आ ल_२ अ-निश्चितैः ॥ ४. रा-सर्वैः । ५. रा-०पिशाचश् । ६. च-
 वध्यमाणेन ॥ ७. फ-सान्तान्न तपते । रा अ-आर्तानापतते । प्र ब म ल_१
 ल_२-आर्तान्न तपते । अ-आर्तान्न पतते । ८. फ-सूर्यस्तदा वानरपुगवान् । ९.
 प्र-अंधानि । १०. च-०जज्ञिरे । ११. आ रा-पीता ॥ १२ आ-पर्यन्यो । फ-
 पर्यण्यो । रा-पर्यन्यै । १३. आ-शिवौ । १४ फ म-तथा । १५. फ
 ल_१-०भक्ष । १६. रा प्र ब ल_२ अ-परं फलं । फ म-फल बहु ॥ १७
 ब ल_२-ततोस्तगत । १८. आ ल_१-अरक्षस् । प्र-आरक्ष्यस् । १९. आ
 च रा प्र ल_१ ल_२ अ-समास्थाय । म-सममास्थाय । २०. च-पर्वता दिशम् ।
 २१. आ-सुषुप्तुः । फ-तुष्टुवुः । २२. रा म ल_१-०विभीषणः । २३. ब-
 नास्ति ॥ २४. रा-दृश्यंत । २५. आ रा म-कथं । २६. आ फ प्र म
 ल_१ ल_२ अ-क्षेरते । रा म-सर्वे ते ॥

उत्साह-युक्ता हरयः कौतूहल-समन्विताः ।

[N] रात्रि-शेषं तद् अत्यु-उग्रं निन्युः कृच्छ्राद् इवोदिताः ॥२० [N

ततः प्रभात-समये कृत्वा पौर्वाऽह्नि(?)ह्नि)कीं क्रियाम् ।

परस्परं समुत्-सोह्य प्र-स्थिताः सर्वतो-दिशम् ।

[N] ततः श्रृंगीणि जगृहुः पर्वतानां पुवं-गमाः ॥२१॥ [N

विचित्र-पुष्पा गिरयो धातु-चित्र-शिखाम् तथा ।

[N] शोभन्ते हरि-शार्दूलैर् उद्-यतैः सेतु-बन्धने ॥२२॥ [N

तानि 'कोटि-सहस्राणि वानराणां महाऽऽत्मनाम् ।' [७९पु

[N] चिक्षिपुर वि-विधं द्रव्यं सम्-उद्रे सेतु-बन्धने ॥२३॥ [N

शौलैस् तालैः स-संतानैः तथा वेत्र-लता-शैतैः ।

[N] सेतुं बबन्धुः कीलैश् च वृक्षैश् च सु-महा-बलैः ॥२४॥ [N

नागै-मेघ-निकाशैश् च नगैः परम-पुष्पितैः ।

[N] तैः स-मूलैः स-पत्रैश् च नलः सेतुं बबन्ध हं ॥२५॥ [N

बलिभिर् वानरैर् वेगाद् बाहुभिस् तीर-जा दुमाः ।

[N] ताडिताः पातिताश् चैव सम्-उद्रे सरितां पतौ ॥२६॥ [N

प्रिय-कामसं तु रामस्य सु-ग्रीवः संप्र-हर्षयन् ।

१. ब तदात्युग्र । २. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-इवोद्यताः ।

३. रा-पौर्वाणिकि । ४. रा-क्रिया । ५. आ फ म-समुत्साद्य ।

प्र-समुत्साय । आ-समासाद्य । ६. रा ब-शृङ्गानि ॥ ७. च-विचित्रा पुष्पा ।

८. रा-धातुश्चित्र० । प्र-धातुश्चित्रशिखस् । ९. आ फ-हरिशार्दूलै उद्यताः ।

च-०शार्दूलैरुद्यता । प्र-०शार्दूलैरुद्यतैः ॥ १०. आ-कोटी० । ११ इत ऊर्ध्वं

क्रियाश्चिन्ताः केषांचित्कोशानां साक्षतो पूर्वस्मिन्सर्वे टिप्पणीकृतः पठितचरः

द्र० । अत एवाऽत आरभ्य 'सरितां पतौ' इत्यन्तः पाठो-च रा प्र ब म

ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ १२ फ-शालतालैः । १३ फ-०चयैः । १४. आ-

वबंध ॥ १५ आ-नगमेनि० । १६ फ-नागैः । १७. फ-व्यबंध यत् ॥ १८.

फ-बलिभि ॥ १९. रा-०कामास्त्र । २०. फ-समहर्षयत् ।

- [N] वि-बन्धुं^१ सं समा-रेभे स्वयं नद-नदी-पतौ ॥२७॥ [N
वेगं-सारो(१रि) षु (१प्रै) गे काले महाऽभ्रम् इव वायुना ।
- [N] स्वयं वानर-राजेन गिरि-शृंगम् उपाऽऽहृतम् ॥२८॥ [N
सु-ग्रीवः शैल-शृंगोणि गिरीणां शिखराणि च ।
- [N] आ-रुह्य शत-शी वृक्षैश्च चिक्षेप लवणाऽम्भसि ॥२९॥ [N
दुर्दुरस्याऽद्भदः श्री-मान् शृंगम् आ-रुह्य पाणिना ।
- २५] लवणाऽम्भसि चिक्षेप स-विद्युतम् इवाऽम्बुदम् ॥३०॥ [N
अर्द्ध-योजन-विस्तीर्णं विन्ध्यस्य शिखरं महत् ।
- [N] सु-षेणः^२ पाणिना गृह्य पातर्यामास सागरे ॥३१॥ [N
प्रक्षिप्त-मंत्रे शिखरे जल-राशिः समुत्-^३ ॥ ३० ॥ [N
आकाशाऽभि-मुखो भूर्त्वा वि-संसर्प समन्त-तः ॥३२॥ [N
नीलेन मलयस्याऽथ शृंगं^४ द्रुम-शतैः^५ऽऽकुलम् ।
दोर्भ्याम् उत्-पाठ्य^६ तरसा क्षिप्तं^७ लवण-सागरे ।

१ आ-विवद्धु । फ च-बद्धु । प्र रा अ ब ल_१ ल_२ म-
बद्धु । २. फ च प्र रा म अ-समारभस्सेतुं स्वयं । ब ल_१-समारभस्सेतु
स्वय । ल_२-समारभे सेतुं स्वय ॥ ३. फ-वेगेनोपप्लवे । रा-वेगसारोष्णवे ।
आ प्र ब ल_२-वेगसारोष्णने । अ म ल_१-वेगसारो प्लवे । ४.
फ ब-उदाहृतम् ॥ ५. फ-शृगानि । ६. फ-शिषराणि । ७ फ-आरुह्यारुह्य
शतशश्च । ८. प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ९. आ-इवां मुदम् ॥
१० आ-विस्तीर्णं । ११ अ-शिषर । १२. फ च-सुखेणः । प्र-सुखेणः ।
फ-सुखेनः । १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पातर्यामास पाणिना गृह्य ॥ १४.
च म ल_१ अ-प्रक्षिप्यमाणे । रा प्र ब ल_२-प्रक्षिप्यमाने । १५. फ रा-
शिषरे । १६. च-राशि । रा-राशि । १७ प्र-समुत्थिता । १८. च रा प्र
ब म ल_१ ल_२ अ-गत्वा । १९. रा-विससर्ज ॥ २०. रा-शृगद्रुमश० ।
फ-शृंगं द्रुमसमाकुलं । प्र ब म-शृंगं द्रुमलताकुलम् । च-शृंगं दुश० ।
२१. आ फ-उत्पाद्य । ब-उत्पाद्य । २२. रा-क्षिप्तं ।

N] शब्दश् च सु-महान् य(?) ज्ञे वि-द्युताम् अम्बरे यथा ॥३३॥ [N

स-श्रृंगं चन्दन-वनं सर्व-तः पुष्पितं महत् ।

२६] आ-रुह्यैऽऽजहत्तुः शीघ्रं मैदश् च द्वि-विदशं च ह ॥३४॥ [N

हनू-मता च वीरेण यत् कृतं सेतु-कर्मणि ।

सप्त-योजन-विस्तीर्णं पर्वतं प्राऽऽप्य पाणिना ।

N] लवणाऽम्भसि चिक्षेप मध्ये कपि-वृषस् तदा ॥३५॥^० [N

गजो गवाऽक्षो गवयः शैरभो गन्ध-मादनः ।

श्रृंगाण्य् आ-दाय पंचैते महेन्द्राद् आ-गतां द्रुतम् ।

N] चिन्दिषुः सहसा सर्वे पर्वतान् पर्वतोपमाः ॥३६॥ [N

पर्वतांश् च सुसं-कुंढाः पतन्तः सागरांऽम्भसि ।

N] क्षोभं चक्रुः सम-उद्रस्यं क्षीरोदस्यैव मन्थने ॥३७॥ [N

गिरीणां भिद्यमानानां सागरे सेतु-कर्मणि ।

N] भुवि दिव्य् अन्तरिक्षे च श्रुवे नि-नदो महान् ॥३८॥ [N

१. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-जातो ॥ २ प्र-सशख च० ।
 च-सश्रृंगं चन्दनवने । ल_२ अ-सश्रृगचन्दनवने । ३. फ प्र ब म ल_२-आरुह्य
 जहत्तुः । फ-आरुह्य जहत्तुः । ४ फ च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-श्रीमान् । रा-
 क्षिप्रं । ५. च-द्विविधश्च । ल_१ अ-द्विद्विधश्च । ६. फ-लवनाम्भसि ।
 ७ प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ८ आ-सरभो । ९. च प्र ब ल_१-
 पंचैते शिखरान् गृह्य । रा-पंचैते शिखरान्गृह्य । १० रा-महेन्द्रागता ।
 ११ फ-द्रुमम् । १२. फ-पर्वतात् ॥ १३ फ च रा म ल_१ ल_२ अ-
 पर्वतास्तु सुसमुक्ताः । प्र-पर्वतास्तासु संमुक्ताः । प्र-पर्वतास्तु समुत्पक्ताः ।
 १४ प्र ब अ-पततो लवणाम्भसि । १५ च-चक्र । १६ प्र ब ल_२ अ-समु-
 द्यम् । १७ आ-क्षारोदस्यैव । च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-सागरस्यैव । १८.
 आ-बन्धने । रा-मन्थनम् । ब-मन्थरे ॥ १९. च प्र ल_१ ल_२ अ-दिवि
 भुव्यन्त० । रा ब म-दिवि भुव्यन्त । २० रा ब म ल_२ अ-श्रूयते ।
 प्र ल_१-श्रूयते । २१. आ-नास्ति ॥

तेन वि-त्रासिताः सर्वे मृग-पत्नि-गणा वने ।

२८] अशक्नुवन् प्रति-स्थातुं शरीरेष्व् एव शेरते ॥३९॥^१[N

आश्रयम् इत्य्-अभाषन्त मुनयो दिवि सं-स्थिताः ।

N] पुष्प-वर्षाणि मुमुक्षुः स-गन्धर्व-महोरंगाः ॥४०॥ [N

साधु साध्व् इति भाषन्तो वानरान् प्र-शंससिरे ।

N] देव-दुन्दुभयो नेदुर् ननृतुश् चाप्सरोगणाः ॥४१॥ [N

तुंवरु-प्रमुखाश् चैव गन्धर्वा गीत-कोविदाः ।

N] दिव्य-तानेषु गायन्ति तन्त्री-लय-समन्वितम्^२ ॥४२॥ [N

दिवि तेषां नि-नादस् तु वानराणां च नि-स्वनः ।

पर्वतानां च सं-वर्षाच्च छन्दः सम-अभवत् तदा^३ ।^{१५}

N] शुचि शुक्र (?क्रे)-व्यतिक्रान्ते मेघानां गर्जिताम् ईव ॥४३[N

सच्चानां च महा-नादैः स्वनिता गिरि-कन्दराः ।

१ आ प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ २. फ-अभाषस्तं । ३ रा दिति । ४. फ-मुमुक्षुस्तथा गंधर्वपन्नगाः ॥ ५. फ रा प्र ब म ल_१-चाभाष्य । च-चोभाष्य । ल_२ अ-त्राभाष्य । ६ आ-वानराः प्रशंससिरे । फ-०रान् प्रशंससिरे । च-वानरांश्च प्रसंसिरे । रा ब-वानरेन्द्रा शशंसिरे । ७ रा-देवदुदभयो । ८. प्र-चाप्सरसो गणाः ॥ ९. च प्र अ-तुंवरु० । १०. च रा-० कोविदा । ११ फ-दिव्यगाणेषु । प्र च-दिव्यगाणेषु । ब म ल_१ ल_२ अ-दिव्यगाणेषु । १२. रा-दिव्या गायन्ति गीतानि तन्त्रीलयसन्वितम् ॥ १३ च-सवर्षाच्छब्द । आ रा-संवर्षाच्छब्दः । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०वन्महान् । १५. प्र-पर्वतानां च सर्वेषां वर्षाच्छब्दो अभवन्महान् । १६. फ-शुचि । १७ ब म ल_१-शुक्रव्यपगमे । फ-नक्रव्यतिक्रामे । च प्र रा ल_२ अ-शुक्रव्यपगमे । १८. फ-गर्जितानि च ॥ १९ आ-स्वनित्वा । च रा प्र ब ल_१ ल_२-स्वनिता । म-स्वनिता (स्तमिता) । २०. रा-गिरिकन्दरा । ल_१-गिरिकधराः ।

- N] तेन शब्देन महता नाऽन्योऽश्रूयत केश्-चन ॥४४॥ [N
द्वितीयेऽहनि तस्मिन् तु मैध्यं प्राऽऽप्ते दिवा-करे ।
- N] श्रान्तास् तु वानराः सर्वे वृक्ष-मूलानि भेजिरे ॥४५॥ [N
फलानि भक्षयित्वाऽथ पीत्वा च वि-विधं जलम् ।
- N] वि-श्रान्ताश् च वि-तृष्णाश् च पुनः सर्वे प्र-पेदिरे ॥४६॥ [N
वृक्षान् केचित् समा-जहुः शिलाः केचित् समा हरन् ।
- N] पर्वतानां तथा सानुंस् तृण-काष्ठांस् तथाऽपरे ॥४७॥ [N
क्षिपन्ति सहसा दृष्ट्वा वानरा लवणाऽम्भसि ।^१
- N] क्षिप्रं क्षिप्रं नलः सर्वं समी-भूतं करोति च^२ ॥४८॥ [N
आ-गतैर् गच्छंमानैश् च नर्द-मानैश् च वानरैः ।
- N] पर्वतैः क्षिप्र्यमानैश् च सं-कुलं सर्व-तोऽभवेत् ॥४९॥ [N
दिवसेन द्वितीयेन षड्विंशद् योजनानि तु^३ ।
- N] बद्धानि वानरैस् तैश् च^४ सम-उद्रे सेतु-कर्मणि ॥५०॥ [N
पश्चिमायां तु सन्ध्यायां यथा-स्थानानि भेजिरे ।

१ फ च रा- नान्यच्छूयत । ब अ-नान्यः श्रूयेत । प्र म ल, ल_२-
नान्यच्छूयेत । २. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-किंचन ॥ ३. प्र ल, अ-
मध्ये । ४. फ-श्रान्तास्तु वृक्षमूलानि भेजिरे वानरर्षभाः । ५. फ-भक्षयित्वा तु ।
च प्र ब म ल, ल_२ अ-भक्षयित्वा च । रा-भक्षयित्वा च । ६.
फ-तु । ७ आ ल_२ अ-वितृष्णाश् । ८ फ च रा प्र ब म
ल, ल_२ अ-प्रवस्थिरे ॥ ९. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-नास्ति ॥
१०. फ-क्षिप्रं क्षिप्रं । रा-क्षिप्रं क्षिप्रं । ११. रा-सर्वे । १२. रा-
शमीभूते । ब म-शमीभूते । १३. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-
सः ॥ १४. आ-मानैश् । प्र-इच्छमानैश् । १५. रा प्र
ब ल_२ अ-नर्दमानैश् । १६. आ फ च ब म ल, अ-
मानैश् । १७. च-पर्वतोऽभवेत् । प्र-सर्वतो भवेत् ॥ १८. रा ब-च ।
१९ फ च रा ब म ल, ल_२ अ-वानरैस्तेस्तु । प्र-वानरैस्तेस्तु ॥

- [N] कर्माणि कथयन्तस् ते स्वानि स्वानि प्लवं-गमाः ॥५१॥ [N]
 रामायं कथयन्ति स्म पश्य सेतुं महोदधौ ।
 [N] राम-पादाव् उप-स्पृश्य सु-ग्रीवस्य च वानराः ॥५२॥ [N]
 शिशिरे तत्र तत्रैव केचिज् जायंति हर्षिताः ।
 [N] समुत्-सुकानां तेषां तु गता सा शैर्बरी सुखम् ॥५३॥ [N]

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सेतु-कर्माऽऽरम्भो नामं
 सप्तमवतितमः सर्गः ॥९७॥

१. च-रामां य । २ फ च-रामपादानुपस्पृश्य । रा-रामपादास्तुज-
 स्पृश्य । ३ च-तु ॥ ४. फ-शिशिरे । आ व-शिशिरे । रा-शिशित । प्र ल,
 ल२ अ-शिशिरे । ५. फ-केचिज्जयेति । रा-केचिज्जागति । प्र-केचिज्जाः
 प्रतिहर्षिताः । ६. आ फ-सर्वरी । च-...र्वरी । ७. च-सुखम् ॥ ८ अ-
 नास्ति । ९. फ-सेतुकर्म । १०. च-नास्ति ॥

[वं- ९५]= [अष्टानवतितमः सर्गः] =[दा-२२]

प्र-भातायां तु शर्वर्याम् उद्-गच्छति दिवा-करे ।

N] वानराणां सहस्राणि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ॥१॥ [N

तथैवैक्ष-सहस्राणि गो-लांगूल-शतानि च ।

N] बबन्धुः सागरे सेतुं राघव-प्रिय-काम्यया ॥२॥ [N

अहं पूर्वम् अहं पूर्वम् इति शैलान् प्र-चिक्षिपुः ।

N] क्षिप्ता पर्वत-वृष्टिः सां चालयामास सागरम् ॥३॥ [N

क्षुभिते सागरे तस्मिन् क्षुब्धाः सागर-वासिनः ।

N] नागांश् च दानवांश् चैव किम् एतद् इति मेनिरे ।

प्र-लयैः किं तु संप्राप्तम् उताहोऽमृत-मन्थनम् ॥४॥ [N

N] सेतु-कर्म समा-रब्धं रामेण विदिताऽऽत्मना ।

ज्ञात्वैवं तत्त्व-तस्ते तु निरुद्-विर्गनाम् ततः स्थिताः ॥५॥ [N

१. प्र म ल_१ ल_२ अ-च । २. आ फ-सर्वर्याम् । च-सर्वयाम् ।
३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-उदिते च । ४. ब ल_१-अर्बुदानि ॥ ५.
फ-तथा ऋक्षस० । ६. च रा प्र-गोलांगूलायुतानि । ब म ल_१ अ-गोला-
गूलयुतानि । ७. आ फ च रा ल_१-ववधु । ८. च रा प्र ब म ल_१ ल_२
अ-राघवप्रीतिकाम्यया ॥ ९. च-अहं पूर्व इति शो...प्रचिक्षिपुः । प्र-शैलान्
प्रचिक्षिपुः । १०. च-पर्वतवृष्टिः सा । रा-पर्वतवृष्टिश्च ॥ ११. च प्र रा ब म
ल_१ अ-०भूमयः । १२. च-नागांश्च दानवाश्चैव । १३. रा-प्रलय । १४. म-
तु । १५. च-सप्रातः । रा-सप्राप्ता । १६. आ-ताहोऽमृत० ॥ १७. आ फ-
समारब्धः । १८. फ च ब-ज्ञात्वैव । १९. च रा प्र ब म ल_२ अ-विदिता
सर्वे । ल_१-विदिताः सर्वे । २०. रा ब ल_१ ल_२ अ-निरुद्योगास् । प्र-
निरुद्योगास् ॥

- N] वानरा रभसेनैव बबन्धुः सागरं तदा ।
 अन्ये च सूत्रं गृह्णन्ति दृष्टि सं-चारयन्त्य अपि । [६० पू
 N] समश् च क्रियताम् एषं नलम् एवं बभाषिरे ॥६॥ [N
 अन्ये क्षिपन्ति ह्य उपलान् पाद-पान् अपरे पुनः ।
 N] विश्रामन्त्य अपरे क्लान्ताः केचिन्निद्रां सिषेविरै ॥७॥ [N
 आस्फोटयन् ववर्लुग्श् च चक्रुः किलकिलाम् अपि ।
 N] वृत्ताद् वृत्तं पतन्त्य अन्ये पर्वतात् पर्वतं तथा ॥८॥ [N
 दिवसेनं तृतीयेन चत्वारिंशद् योजनानि तु ।
 N] बद्धानि कपिभिर् वीरैः शेषं तु दश-योजनम् ॥९॥ [N
 स्वस्व्य अयं बध्यते सेतुर् इति कृत्वा पुन-गमाः ।

१. प्र-वानराः । २. फ-सागरे । ३. च ल_१-सूत्रं गृह्णन्ति ।
 रा व म अ-सूत्रं प्रगृह्णन्ति । प्र-सूत्रं प्रगृह्णन्ति । आ म ल_२ फ अ-च सूत्र
 गृह्णन्ति । ४. आ-दृष्टि । फ-दृष्टि । प्र-दृष्ट । म ल_२ अ-सृष्टि । ५. फ-वा
 चारयन्त्यापि । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-सधारयन्त्यापि । ६.
 फ-समैश्च । ७. च-क्रियातामेष । आ-क्रियातामेव । ८. रा
 ब-एव ॥ ९. च-आक्षिपति ह्यचलान् । प्र म ल_१ ल_२ अ रा व-आक्षिप-
 न्नचलान् केचित् । १०. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-सुहुः । ११. रा ल_१-
 विश्राम्यं ह्यपरे । म-विश्राम्यं त्यपरे । १२. च प्र व म ल_२ अ-प्राता । रा
 ल_१-प्राता । १३. च-निषेविरै ॥ १४. म ल_२-आस्फोटन् ववर्लुग्श्च । आ-
 ०यन्प्रावल्गश्च । च-०यन्प्रवल्गुश्च । १५. फ-किलकिलान् । १६. प्र ल_१-
 इति । १७. च-पतत्यन्ये । १८. प्र-पर्वतान् ॥ १९. रा-दिवसे तृतीये
 चैव । २०. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-पचाशद् ।
 २१. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-च । २२. च-बद्धानि । २३. रा प्र व-
 कपिभिः ॥ २४. आ-स स्वयं । फ-स्वलपोय । रा-स्वस्त्वयं । २५. रा प्र
 व म ल_१ ल_२ अ-मत्वा ।

- N] धृति-मन्तः प्र-सुप्तास् ते कृत-कर्मण एव च ॥१०॥ [N
 प्र-भातायां निशायां तु रामम् ऊचुर् वनौकसः ।
- N] अर्धे राम महा-बाहो सेतुर् नि-ष्टां गमिष्यति ॥११॥ [N
 अद्य द्रक्ष्यसि तां लंकां पुरीं रावण-पालिताम् ।
- N] एवम् उक्त्वा ततो रामं वानरास् ते महा-बलाः ॥१२॥ [N
 एकोत्-पातेन ते सर्वे समुत्-पेतुः प्लवं-गमाः ।
- N] जगृहुश् चैवं वृक्षास् ते शिलाः के-चित् प्लवं-गमाः ॥१३॥ [N
 शैल-शृङ्गाणि चाऽप्य अन्ये तृणं काष्ठम् अथाऽपरे ।
- N] अन्ये च वारयन्ति स्म बहुना किं प्र-योजनम् ॥१४॥ [N
 अन्योऽन्यस्य तु तेजांसि वर्द्धयन्तः परस्-परम् ।
- N] आकाशं छादमानास् ते वर्षा-काले घना इव ॥१५॥ [N
 नर्दमाना महा-नादं प्रावृट्-काल इवाऽम्बु-दाः ।

१. च-धृतिमन्तः । २. रा-कृतकर्मण ॥ ३. रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-
 तु शर्वर्या । म ल_१-तु सर्वर्या । ४. फ-पश्य । ५. आ फ-सेतुः ॥
 ६. रा-पुरि । ७. आ फ-उक्त्वा ॥ ८. च-एकात्पातेन । ९. फ-
 खे । च-रब्ध । प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-खं । १०. फ म
 ल_१ ल_२ अ-पेतुर् । ११. फ च रा ब-वल्लीमुखा । म ल_१ ल_२
 प्र अ-वल्लीमुखा । १२. रा-बै ॥ १३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-शैलान् । १४. रा-प्लवगमा ॥ १५. रा ब-शृङ्गानि । १६. म ल_१-
 तृणकाष्ठानि चापरे । च प्र-तृणं काष्ठान्यथापरे । रा ब ल_२ अ-तृणं काष्ठानि
 चापरे । १७. प्र-वादयन्ति ॥ १८. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च ।
 १९. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-प्लवंगमाः । २०. फ-अत्रसंज्ञां
 छादयन्तो । च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-शस्त्रसंज्ञां छादयन्तो । म-छायामासु
 वर्षाकाले (शस्त्रसंज्ञां छादयन्तो) । २१. च प्र ल_१-गणा ॥ २२. रा ब
 म ल_१ ल_२ अ-नन्दयन्तो महानादान् । प्र-नादमाना महानादान् । च-नर्दमाना
 महानादान् । २३. आ-प्रावृट् ॥ २४. च रा प्र ब म ल_१-प्रावृट्काले ।
 २५. च-म्बुदा ।

- N] आकाशे सम-अदृश्यन्त पत्न-वन्त इवाऽचलाः ॥१६॥ [N
 पर्वतानां ततो वृष्टिश् छ्वाद्यन्ती नभस्-तलम् ।
 N] सागरोपरि मुक्ता सा शेषं संछाद्यं (?द्याऽ)धिष्ठिता ॥१७॥ [N
 दश-योजन-मात्रं तु सर्वं बद्धम् अ-शेषतः ।
 बद्धो बद्धेति वेदतां सिद्धानामं अम्बरे स्वनः ।
 N] वानराणां चं हृष्टानां सहसा सं-बभूव हं ॥१८॥ [N
 दश-योजन-विस्तारं शत-योजनम् आ-यतम् ।^{१३} [७६पृ
 १२] नलश् चक्रे महा-सेतुं मध्ये नद-नदी-पनेः ॥१९॥ [६१पृ
 समुद्र-वरदानाश् च संवि-धानाश् च कर्मणः ।
 ४०] सेतुः^{१५} स्व-अल्पेन कालेन नि-ष्टां प्राऽऽप्तोऽभवत् तदा ॥२०॥ [N
 ४१पृ] वेला-मूलात् प्र-वृत्तः संलंका-मूले प्रति-ष्ठितः ।
 ४२उ] अशोभत तदा सेतुः सीमन्त इव सागरे ॥^{२०} २१॥ [N
 नलेन सु-कृतश् चाऽसौ सेतुरं मन्दर-संनिभः ।^{२०}

१ ल_१-आकाश । २. आ-०शेऽस्तमदृश्यन्त । च-समादृश्यन्त । ल_१ -
 शस्त्रशङ्काशं । ३ फ-वृष्टा छाद्यन्ति । च-वृष्टि छाद्यन्ती । प्र-
 वृष्टिः छाद्यन्ती । ल_१-वृष्टिः छाद्यन्तो । ४. च-सागरा परिमुक्ता । ल_२ अ-
 सागरे परिमुक्ता । ५. रा-सो शङ्खं सशेष । ६ फ-तिष्ठतः । आ-
 धिष्ठिताः ॥ ७. रा ब-०मात्रे । ८. आ-नास्ति । ९. फ-प्रोचैः । १०. रा-
 स्वगृणम् । व ल_२ अ-स्वराणाम् । ११ च-प्रहृष्टानां । १२. फ
 च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सः ॥ १३. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-दशयोजनविस्तारमायत शतयोजनम् । च-दशयोजनविस्तारमायते शतयोज-
 नम् ॥ १४ रा व प्र-वरदानाश् । १५. फ-विधानाद्विश्वकर्मणः ।
 रा-संविधानाश्च कर्मण । प्र-संविनादाश्च । १६. प्र-स्वेन । १७. प्र-
 वेलान्मूलात् । १८. फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-स । १९. आ-
 श्रीमन्त । २० फ रा व ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ २१. प्र-विकृतश् ।
 म-च कृतश् । २२. च प्र म-मेरू ।

- [N] मलयात् तु समा-रब्धो लंका-मूले प्रति-ष्ठितः ॥२२॥^१ [N
 ४२पू] सु-विशालः कृतः श्री-मान् सम-भूमिः समा-हितः । [N
 N] अदृश्यत तदा चित्रैः स्थातेः पन्था इत्राँऽम्बरे ॥२३॥ [४३
 तस्य नाम तदा चक्रुर् वानरास् ते सुवि-स्मिताः ।
 N] नलेनाऽयं कृतो यस्मान् नल-सेतुर् भविष्यति ॥२४॥^१ [N
 तं^२ नलेन कृतं सेतुं^२ सागरे सलिलैऽऽशये । [७४पू
 N] ददृशुः सर्व-भूतानि वि-स्मयं परमं ययुः ॥२५॥ [N
 बद्धा तुं तं^५ महा-सेतुं सु-ग्रीवो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 N] एष सेतुर् महान् बद्धः सागरे वरुणाऽऽलये ॥२६॥ [N
 कृत-कृत्याः स्मो राजेन्द्र हता लंका न सं-शयः ।^१
 N] रावणश्च हतः शत्रुः साऽऽमांत्यः स-परिच्छदः ॥२७॥ [N
 बद्धं दृष्ट्वा ततः सेतुं^३ रामो दशरथाऽऽत्म-जः ।

१. फ रा ब अ ल_१ ल_२-नास्ति । २. प्र-सुविशालकृतः । आ
 फ रा-०लः कृत । ३. रा प्र-समभूमि स० । ४. आ-चित्राः स्थानैः ।
 च-तत्र स्वः । रा म-तत्र स्वस्था । प्र ब ल_१ ल_२ अ-तत्र स्वस्थः । ५.
 प्र-इवाचले । ६. प्र-रामस्तदा । ७. प्र-समाहिताः । ८. फ-कृतस्तस्मान् ।
 ९. प्र-०सेतु । १०. फ-भवत्विति । च रा ब म ल_२ अ-भवत्वयम् ।
 ११. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सेतुपृष्ठं यतः
 सर्वं नलेन सुप्तं कृतम् । नलसेतुरिति ख्यातस्तस्य कीर्तिर्व्यवर्धत । ल_१-
 नास्ति ॥ १२. च प्र ब अ-नलेन च कृतः सेतुः । रा म ल_१ ल_२-नलेन च
 कृतः सेतु । १३. आ-सलिलाणेत्रे । च रा प्र ब म ल_१ २ अ-वरुणालये ॥
 १४. फ-तं तु । १५. फ-सुग्रीव । १६. आ-महाबद्धः । रा-महाबन्धः ।
 ब-महाबधः ॥ १७. च-कृतकृत्या । प्र-कृतकृत्यः । १८. प्र-स । १९. ल_१-
 अतः परं 'त नलेनेति' श्लोकाऽर्धं पुनः पठ्यते पाठक्रमभगश्चापलभ्यते ।
 २०. रा-सामात्य सः स० ॥ २१. ल_२-बद्धः । २२. च रा प्र ब म ल_१
 ल_२ अ-श्रुत्वा । २३. रा-सेतु ॥

- N] अधि-रुह्य हनू-मन्तं पृष्ठं नीलस्य लक्ष्मणः ॥२८॥ [N
अग्र-तैः सर्व-सैन्यानां श्री-मान् बल-समन्वितः ।
- N] जगाम धेन्वी धर्माऽऽत्मा सु-ग्रीवेणै सँमन्त्र-इतः ॥२९॥ [८४
आ-प्लवन्तः प्लवन्तश् च गर्जन्तश् च प्लवं-गमाः । [७७
- N] बद्धे तत्र तंदा सेतौ मध्ये नद-नदी-पतेः^१ ॥३०॥ [N
केचिज् जलेन^२ धावन्ति सेतुं^३ना केचिद्^४ एव^५ तु^६ ।
- N] केचिद् आकाशम् आ-विश्य सेतुं नैव स्पृशन्ति च ॥३१॥
अन्ये मध्येन गच्छन्ति पार्श्वे चाऽन्ये प्लवं-गमाः ।
- N] सँलिले प्र-पतन्त्य् अन्ये पन्थानं ये^७ न लेभिरे ॥३२॥ [८५
४३३] तानि कोटि-सँहस्राणि वानराणां महौजसाम् ।
- N] बद्धा तत्र महा-सेतुं जग्मुः पारं महोदधेः ॥३३॥ [७९
घोषेणै मेहेता घोषं सागरस्य समुत्-थितम् ।
- N] भीमम् अन्तर-^८दधे भीमा तरन्ती हरि-वाँहिनी ॥३४॥ [८७

१. आ च प्र रा म ल_१ ल_२ अ-पृष्टे । ब-पृष्टे । २ च म ल_१-
नलम् । प्र रा ब ल_२ अ-नीलं च । ३. प्र-अन्यतः । ४. च रा प्र ब म ल_१
ल_२ अ-सैन्यस्य । ५ रा-धन्व । ६. च ल_२-सुग्रीवेन । ७. ल_१-
समंततः । ८. प्र-नास्ति ॥ ९. फ च रा ब म ल_१ ल_२-महासेतौ ।
प्र-समासेतौ । १० अ-पतौ ॥ ११. फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-जवेन ।
प्र-जीवेन । १२. प्र-वानराः । १३. च ब म ल_१ ल_२ अ-केचिदैव । १४. फ-
ते । १५. फ-अथ । रा-अन्येन्ये । १६ आ-अन्येन । रा ब ल_२ अ-
मध्ये तु । च प्र म ल_१-मध्ये च । १७ च रा-व वानराः । प्र ब म ल_१ ल_२
अ-तु वानराः । १८ ब-सलिल । १९. च-प्रपतन्त्ये । रा प्र म ल_१
ल_२ अ-च प्रयात्ये । २०. रा-ते । २१. फ-कोटीसं । २२. आ-
महोजसाम् । २३. आ-बद्धा । २४. फ-घोरेण । च-घोषेण । २५. प्र-च
महाघोषं । २६. रा-अन्तर्दधत् । २७. फ ल_१-हरिवाहिणी ॥

ततः पारे सम्-उद्रस्य गदा-पाणिर् वि-भीषणः ।

४५] परेषाम् अभि-घाताऽर्थम् अतिष्ठद् हरिभिः सह । [८१

यूथ-पानां सैहस्रौघैः प्र-स्थितो लघु-विक्रमः ॥३५॥

४४उ] निष्-पाद्य हरयः सेतुं प्रतीऽताः सँस्तुर् अर्णवम् । [N

यथा स्व-स्व-निवासेषु विषयेषु यथा-सुखम् ॥३६॥ [N

N] सर्वा मुहूर्त्तेन सं-तीर्णा वाहिनी नल-सेतुना ।

तीरे विवेश रम्ये चं बहु-मूल-फले शुभे ॥३७॥ [८८

१२पू] दश-योजन-विस्तारं आ-यतं शत-योजनम् ।^{१३}

N] सेतुं ददृशेरे हृष्टा देवा ऋषि-गणास् तदा ॥३८॥ [७६

तद् अद्भुतं राघव-कर्म-दुष्करं

सम्-ईक्ष्य देवाः सह-सिद्ध-चारणाः ।

नि-शम्य रामं सँहसा मँर्हिभिस्

N] तम् अभ्य-अनन्दंश् च वचोभिर् अ-व्ययम् ॥३९॥ [८९

१ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०वातार्थं चतुर्भिः सचिवैः । आ-
०वातार्थमतिष्ठद्विरिभिः । २ ल_२-यूथपानं । ३. च-सहस्रौघैः । ४ च
रा प्र व ल_१ ल_२ अ-निष्ठाय । म-निष्ठाय (निष्पाद्य) । ५. रा-सेतु ।
६. आ-प्रतीताः शशुसतुर । फ-तीर्णास्तेनैवार्णवम् । च-सुप्रीवाः ससुस्तुर ।
रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-सुप्रीताः सस्तुर । ७ आ म-अथाश्वसुहृरिश्रेष्ठा ।
फ-अथाश्वसु वस्त्रेषु । अ व ल_१ ल_२ प्र रा-०निघासेत्यारम्य ०विस्तार-
मित्यन्तः पाठस्त्रुदितः । ८. फ-०र्तेण । च-सुमुहूर्त्तेन । ९. च-सन्तीर्णां ।
रा प्र व-नास्ति ॥ १०. फ च म-तु । ११. आ-०फलेप्सुभिः । च-
०फलशये । १२. च-०वितर्ण । १३. म-०निवास इति पादं आयतं
शत० इतिपादं चैकीकृत्याधिकः श्लोकार्धः पठितः । मध्यगतः पाठस्त्रुदित इव
प्रतीयते । १४. फ च रा प्र म ल_१ ल_२-सर्षिगणास् । १५. च-
दुस्करं । १६. ल_१ ल_२-०चारिणाः । १७. १८. च प्र-मुदिवाः ।
रा व ल_१ ल_२ अ-मुदित । १८. अ व ल_१ च प्र रा-सहर्षिभिस् । १९.
आ-तमम्यविश्रन्त शुभैर्जलैः पृथक् । फ-तमम्यविश्रन्त शुभैर्जलैः पृथक् ।

जयस्वं शत्रून् नर-देव मेदिनीं
 स-सागरां पालयं शाश्वतीः समाः ।
 इत्य-एव रामं नर-लोक-सत्कृतं
 N] शुभैर् वचोभिर् वि-बुधाः पुंपूजिरे ॥४०॥ [१०
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-सेतु-बन्धनो
 नामाऽष्टानवतितमः सर्गः ॥^१ १८ ॥

१. व-जयस्य शत्रून् । २. व-ससागरा । ३. च-पालय । ४.
 आ फ-इतीव । ५. आ-नरदेवसकृतं । फ-नरलोकसकृत । ६. फ
 रा म ल_१-वचो विबुधाः । आ-वचोभिर्विधाः । ७. फ-
 सुपूजिरे । रा व म ल_१ ल_२ प्र अ-अपूजयन् । ८. फ-
 भार्षे । ९. अ-नास्ति । १०. फ रा प्र व-सेतुबन्धो । ल_२ अ-
 समुद्रसेतुबन्धो ॥ ११. वं-इत्यार्षे रामायणे महर्षिवाल्मीकीये आदिकाण्डे
 चतुर्विंशतिसाहस्र्यां संहितायां सुन्दरकाण्डे सेतुबन्धन नाम पचनवतितमः
 सर्गः ॥ सुन्दरकाण्डं समाप्तम् ॥

[वं-N]= [नवनवतितमः सर्गः] =[दा-N]

ततो महाऽऽत्मा कृत-सेतुम् ईश्वरं
प्रतीत-रूपं विजयाऽभि-नन्दिनम् ।

पुनः सम्-उद्रोऽभि-जगाम राघवं
प्र-भावम् अस्यै वरदोऽभि-वर्धयन् ॥१॥

तम् आ-गतं लक्ष्मण-वानराऽधिपौ
वि-भीषणेश् चर्क्ष-पतिश् च जाम्ब-वानै १०

मुदा प्रतीऽता हरयो वर-प्रदं
प्रणम्य रामाऽभि-मुखाऽव-तस्थिरे ॥२॥

स दिव्य-रूपाऽऽभरणो महा-द्युतिर्
नि-शम्य रामं मुनि-वेष-धारिणम् ।

शिरस्य उपाऽऽघ्राय जयाय पुत्र-वत्
सम्-ईक्षमाणोऽनुशशास सागरैः ॥३॥

१. रा म-०नन्दनम् । म ल_२-०नन्दितम् । २. म-समुद्रोभि(षि) ज० ।
३. षष्ठ्यर्थे चतुर्थीयमार्षी द्र० । ४. म-न देवभिवर्धयन् । ब-०भिवर्धयत् ॥
५. प्र-विभीषणो ऋक्ष० । ल_१-०षणश्चक्र० । ६. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२
अ-वीर्यवान् । ७. द्विः पठितः पाठः-प्र-तमागतं लक्ष्मणवानराधिपौ
विभीषणश्च नृपतिश्च वीर्यवान् । ८. फ-सुखाः । ९. ब-स्वरपदं ।
१०. च-प्रणमु रामं सगरस्यात्मजम् । रा-प्रणम्य रामं सगरस्य चात्मजाम् ।
प्र ब म ल_१ ल_२ अ-प्रणमिरे तं सगरस्य चात्मजम् । विसर्गलोपे तत्पूर्वोत्तर-
सवर्णसम्भिरार्षः द्र० । अथवा नात्र संधिः । उत्तरादिलोपस्याऽऽर्षस्येवमुदा-
हरणं स्यात् ॥ ११. च-०द्युति । प्र रा ब ल_२-०द्युति । १२ आ-राम ।
१३. आ-समीक्षमाणो० । रा-समीक्षमानोनुसशास । ब ल_२-समीक्षमानो०
१४. रा-सागर ॥

न वत्सं युद्धे मुनि-वेषं इष्यते
 वि-भज्य कर्माणि चरन्ति पार्थिवाः ।
 स राम राजाऽऽभरणैर् अलं-कृतो
 जयाय गच्छेति जगाद स-त्वरः ॥४॥
 तथेति चोक्त्वा वचनान् मंहोदधेर्
 वि-सृज्य चीराणि जटां नि-यम्य च ।
 शुभानि राजाऽऽभरणानि चाऽऽदधे
 समुद्र-दांयं कवचाऽऽयुधानि च ॥५॥
 तथैव तेपे पुनर् अ-व्यतिक्रमं
 मनो-वचः-कौय-समाधिजं तपः ।
 पिता यथैतं नि-युयोज कृच्छ्रे
 स चाऽपि रामो ददृशे महीं गतः ॥६॥
 स लक्ष्मणस्याऽपि तथैव यथैऽऽत्मनः
 चकार वर्माऽऽयुध-भूषण-क्रियाम् ।
 तयोर् द्युतिः सं-ददृशे नरोऽग्रयोः

१. च-वत्सा । २. प्र ब-वेश । ३. फ-विसृज्य । ४. आ फ म-
 चकार । ल_१-जगाम ॥ ५. फ-चोक्ते । ६. आ रा म अ-वचन । ७. म-०दधि ।
 रा अ-०दधे । ८. च-यदा निरस्य । प्र रा ब ल_१ ल_२ अ-जटा विरस्य ।
 म-जय निशम्य । ९. आ फ च प्र म-चाददे । १०. म-समुद्रदत्तानि ।
 ११. प्र-कवचानि चाददे ॥ १२ आ-अप्यतिक्रमम् । प्र फ-अप्यतिक्रमन् ।
 च रा म ल_१-अव्यतिक्रमन् । ब-ओ व्यतिक्रमन् । ल_२ अ-
 अव्यतिक्रम । १३. फ-०कामः स० । रा-कायस... ..धिजं ।
 १४. फ-तप । १५ आ-यदेव । ब-यथैवं । १६ फ-नियुजोज । ल_२-नियु-
 योज्य । १७ फ-कृततः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-कृत्ये । १८ रा-०ददृसे ।
 १९. च ब-महीं गतः ॥ २० च-यथा । २१ आ-यतात्मना । च-तथात्मनः ।
 २२. च-वर्मयुधभूषणः क्रियाम् । फ-०भूषणोक्त्याः । २३. रा-स
 कदशे । २४. रा ब-नराग्रयोः ।

सम-एत्यं चन्द्रोशनसोर् निशास्व इव ॥७॥
 ततम् तु रामं तपसा प्रै-दीपितं
 वैरैश् च राजाऽऽभरणैर् अलं-कृतम् ।
 अनुग्रहायोऽति-निनाय साँगरः
 सुदुष्प्र-वेशं वरुणस्य चाऽऽलयम् ॥८॥
 स देव-राजं वरुणं वर-प्रदं
 ज्वलन्तम् ऋद्ध्या समुदीर्ण-रूपया ।
 प्रतीऽतंम आसीनम् उपेत्य राघवम्
 तदा ववंदे शरणं जगाम च ॥९॥
 अथाऽभ्य-उवाचाऽऽशिषम् आयुषि ध्रुवं
 नराऽधिपायाऽम्बु-पतिः प्रसन्न-वाक् ।
 बले च वीर्ये च वि-दृष्टिम् आ-दधे
 त्वरेति चोवाँच जयेति चेश्वरः ॥१०॥
 ततः सम-उद्रः प्रविनीत-राघवं
 पितैर्व पुत्रं प्र-शशास बुद्धि-मान् ।
 भवाय कृत्वा भगवतं-प्रदक्षिणं

१. रा-समेतच० । २. आ-निशास्त्रि वा । फ-निशामिव । रा-निशा-
 भिव ॥ ३. च रा प्र-प्रदीप्तम् । ४. फ-तथैव । ब-वैरश्च । ५. आ-०ग्रहायेति
 नि० । प्र च रा ब म ल२ अ-०ग्रहायाभिति० । ६. फअ च ब ल२ प्र रा म-
 सागरम् । ७. आ प्र अ-स दुःप्रवेश । फ-सुदुःप्रवेश । च-सुदुःप्रवेश । रा-
 स दुष्प्रवेश । ८. फ-वलस्य बुध्या । ९. रा अ-समुदीर्णरूपयया । १० अ-
 प्रीतम् । ११. फ च प्र-त्रुष्टितः ॥ १२. आ-आशिष बुवन् ।
 फ-आयुषे ध्रुवम् । १४. आ फ-आवेद । १५. रा ल२-वोक्ताथ ।
 प्र ब म ल२ अ-चोक्तवाथ । १६. प्र-चेश्वर ॥ १७. आ-प्रतिनीय रा० । च-
 प्रतिनीय राघव । रा-प्रतनीय रा० । १८. अ-पितैव । १९. फ-प्रशशंस ।
 २०. च प्र रा ब म-भगवान् प्र० ।

ततोऽत्यं-अंयात् सोऽपि यथाऽऽर्गतोऽभवत् ॥११॥

ततः प्रभुः मुखम् उषितो विभावरीं

पुरोदयं सवितुर् उपेयं राघवः ।

महा-बलैस् समभि-वृतो बलाऽग्रणीर्

महां-द्रुमं समुप-जगाम पर्वतम् ॥१२॥

इत्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-दायं नाम

नवनवतितमः सर्गः ॥ ९९ ॥

१. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-ततोभ्ययात् । २. आ फ-यथागतं प्रभुः । च रा ब म ल_१ ल_२ अ-गतो भुवम् ॥ ३. च-मुखमुषितो ४. ब-पुरोदयः । ५. आ-सेतुमुपेत्य । म-सवितुरूपेत् । ६. फ-महाबलस् । ७. आ-त्वनिवृतो । च-स्वमिभृतो । फ-स्वभिनिभृतो । ८. च रा-बलायणी । ल_२ अ ब-वलाय । प्र-वलायतैर् । ल_१-बलीमुखैर् । ९. फ-स (म) हद्रुतं । च रा प्र म ल_२ अ-महाद्रुतं । ल_१-सहाद्रुतं । ब-महाद्रुत ॥ १०. अ-नास्ति । ११. फ रा ब-समुद्रदायो । च- समुद्रदायवरुणदर्शनं । प्र म ल_१ ल_२-समुद्रदायो वरुणदर्शनं ॥

[वं-N]= [शततमः सर्गः] =[दा-N]

ततः शंखं-विमिश्रेण भेरी-शब्दाऽनुनादिना ।
 राघवस्याऽऽगमत् सैन्यं नाना-प्रहरणाऽन्वितम् ॥१॥
 सम-आसीन ततस् तैव तु राघवस्य महद् बलम् ।
 अशोभत तदा पूर्ण(र्णः)सागरस् स्तिमितो यथा ॥२॥
 सभा-गतस् ततस् तैव तु दृष्ट्वा राजा दशाऽऽननः ।
 मुहूर्त्तं ध्यानम् आ-स्थाय सचिवांन् अभ्युद्-ऐक्षत ॥३॥
 अर्थं तांन् सचिवांस् तत्र बभाषे रावणस् तदा ।
 वाक्यं वाक्य-विदां श्रेष्ठं शृणुध्वं मम राक्षसाः ॥४॥
 न चोद्योगे मनो वोऽद्य अयं प्राऽऽर्षे च राघवः ।
 सहितः सर्व-सैन्येन वानराणां स-लक्ष्मणः ।
 साम्प्रतं चैव यत् कार्यं तत् कुरुध्वम् अ-कालिकम् ॥५॥

१. आ-शंवि० । २. रा-०नुपादिना । प्र०-नुयायिना । ३. आ फ
 च-रावणस्या० ॥ ४. फ रा प्र ब म ल_१ अ-त । ५. प्र च ब म ल_१ ल_२
 अ-राघवस्य महाबलं । आ फ-रावणस्य म० । ६. प्र च रा म ल_१ ल_२ अ-ततः
 पूर्णं स्तिमितः सागरो । फ-तदा तूर्णं स्तिमितः सागरो । च ब-ततः पूर्णस्तिमितः
 सागरो ॥ ७. आ-समागम । फ प्र ब-समागत । रा म ल_१ ल_२ अ-
 सभागतं । ८. च रा म ल_१ ल_२ अ-तं । ९. ल_२ अ-मुहूर्त्तं । १०. च-
 सचिवानः अभ्युदैक्षत ॥ ११. फ-आगतान् । १२. प्र म ल_१-श्रेष्ठाः ।
 १३. रा प्र-राक्षसा ॥ १४. फ-न चान्यो वानरो चाद्य शौर्यं । रा-न चोद्योग-
 मनोजवोद्यमय । ब-न चोद्योगम मय । प्र-न चोद्योगोऽस्ति भवता-
 मय । म-न चोद्योगो मनश्चाद्य सोय । ल_१-चोद्योगमसंभाष्य मयं ।
 ' मनो वोद्य अयं ' इति सन्ध्यभाव आर्षः द्र० । १५. च रा प्र ब म
 ल_१ अ-प्राप्तः स ॥

अव-ज्ञा नं च कर्त्तव्या वानरेषु रणाऽजिरे ।
 यैस् तृणी-कृत्य नः सर्वान् सेतुर् बद्धो महोद्धौ ॥६॥
 भवन्तश् चैव रागाऽन्धाः सुख-प्रोऽऽप्ताः प्र-संगिनः ।
 बध्यमानं तदाँ सेतुं यन् न वे(वि)त्थ निशा-चराः ॥७॥
 चारोऽत्र न प्र-युक्तश् च^१ सर्वैर् मन्त्रि^२-पदे स्थितैः ।
 हितं मन्त्रयते राज्ञस् तेन मन्त्री नि-गद्यते ॥८॥^३
 कार्याऽर्का^४र्याणि सततं राजा री^५ज्ये करोति वै ।^६
 तानि सर्वाणि कार्याणि मन्त्रिभिः संततो^७त्-थितैः ।
 अन्वि^८ष्याऽन्विष्य चिन्त्यानि तेन री^९जा सहायै-वान्ना^{१०} ॥
 मन्त्रिभिः सर्व-कार्या^{११}ऽर्थाः कार्या निसम् अ-संशयम् ।
 एवं भवेद्भिर् वि-श्रम्भाद् वैश्वितोऽहं निशा-चराः ।

१ रा ब-च न । २. च-००य । ३. आ-न । ४. रा प्र ब म ल_१
 ल_२ अ-महार्णवे ॥ ५. म-सुखासक्ताः । च प्र ल_१ ल_२ अ-सुखसुप्ता ।
 ब-सुसंप्राप्ताः । ६. च रा ब म ल_१-सुसगिनः । प्र ल_२ अ-सुगधिनः ।
 ७ च ब म ल_१ ल_२ अ-तथा । ८. ब अ-नः । ९. रा-चेष्ट ॥
 १०. फ-दारा अ ? । ११. आ फ-प्रयुक्तो व । १२ रा ब अ-सर्व ।
 १३. आ फ-मन्त्रपदे । प्र-मन्त्रिपदै । १४ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 मन्त्रीति कथ्यते । १५ आ-इतोऽध्यर्धः इलोको नास्ति ॥ १६ च ब म
 ल_१ ल_२ अ-यानि कार्याणि । १७. फ रा- राज्य । १८. आ प्र-
 नास्ति । १९. रा ब म ल_१ ल_२ अ-सततोद्यतैः । प्र-सततोदितैः ।
 २०. च-अन्विष्य चिन्त्यानि तानि । २१ च प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-राज्ञो
 महोदयः । २२. च-‘ निगद्यते ’ इति पूर्वश्लोकपाठस्य पुनरुल्लेखभ्रमेण ‘ तानि
 कार्याणि सततं ’ इति अस्याऽर्द्धस्य मध्य एव द्विलिखितः ॥ २३. आ फ-
 सह का० । २४. च-एक । अ-ल . । २५. ल_२ अ-भवद्भिः.....वि० ।
 आ-भवद्भिर् विश्रभा चितोह । फ-भवद्भिर् विश्रम्भावद्भितो ॥

मामकं यदि वः कार्यं नास्ति कार्यं मत्तं हृदि ॥१०॥
 अहम् एकः करिष्यामि शात्रवाणां प्र-शंसनम् ।
 चौरं वाऽत्र नि-योक्ष्यामि सान्त्वं भेदम् अथाऽपि वा ॥११॥
 रावणेनैवम् उक्तास् तै राक्षसा व्रीडिता भवन्तं ।
 व्रीडितानां ततस् तेषां मेघ-नादोऽभ्यु-अभाषत ॥१२॥
 किम्-अर्थं तप्यसे तात राघवाल् लक्ष्मणात् तथा ।
 वानरेन्द्राच्च सु-ग्रीवाद् वानराणां बलाद्धं अपि ॥१३॥
 मानुषो नृपती रामो राज्य-भ्रष्टस् तथैव च ।
 कथं विभेषि तस्मात् त्वं देवान् कृत्वां वशेऽनेधं ॥१४॥
 इहाऽऽनीतो मया शक्रो नाग-पाशै- (?शैर्) जितो रणे ।
 वि-बुधा निर्-जिताः सर्वे स्वर्गं गत्वा त्वया पुरा ॥१५॥
 प्रेताऽधि-पो जितः संख्ये वित्तेशोऽत्र परा-जितः ।

१. च-कार्ये । २. आ-कार्यं नम । फ-कार्यं तम । च प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-कार्यतम । रा-कार्यमत । ३. फ च रा प्र म ल_१ -शात्रवानां । ब-शत्रुवाना ।
 ४. फ-प्रवाधन । च प्र रा ब म ल_१ -प्रसाधनम् । ल_२ अ-प्रणाशनम् । ५.
 प्र-चारात् । ६. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-चात्र । ७. फ-नियोष्यामि । च
 म ल_२ -नियोषोमि । ८. आ च-शांत्वम् । फ-शान्तं ॥ ९. फ ब-तु । १०.
 आ-०ताभवं । अडभावो वा सन्धिर्वाऽऽर्षः । ११ च-०दो ह्यभाषत ।
 आ-०दो न्यभाषत ॥ १२. च-लक्ष्मणस् । १३ रा-वानरेद्रात् । १४. च
 रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-तथा वलात् ॥ १५. प्र-मानुष्यो । १६. आ फ ब-
 नृपते । १७. ब-राम । १८. म ल_१ -विभेष । १९. प्र-तस्माच्च । रा-
 कस्मात्त्वं । २०. च म ल_१ ल_२ अ-स्थाप्य व० । ब-स्थास्य व० । रा-कृत्वास्य व० ।
 प्र-कृत्वाऽप्यव० ॥ २१. फ-०पाशैश्चितौ । च-०पाशाऽसितौ । रा ब म ल_१
 अ-०पाशावृतौ । प्र-०पाशाश्रितौ । ल_२ अ-रागपाशावृतौ । २२. च-स्वर्गे ।
 २३. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-वित्तेशश्च । च-वित्तेन्द्रश्च ।

वरुणः काद्रवेयाश् च कालकेयाश् च दानवाः ॥१६॥
 वसवो मरुतश् चैव तथा चन्द्र-दिवाकरौ ।
 पृथिव्यां सर्व-राजानो निर्-जितास् ते स्व-तेजसा ॥१७॥
 किं करिष्यन्ति ते राजन् वानरा वन-चारिणः ।
 तौ वा मानुष-मात्रौ तु भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ॥१८॥
 व्य-एतु ते सं-भ्रमो राजन् अहं हन्मि पुवं-गमान् ।
 मम बाण-पथं प्राऽऽप्य न कश्चिद् अपि जीवति ॥१९॥
 रामं च लक्ष्मणं चैव हतौ पश्य मया रणे ।
 हनु-मन्तं स-सुग्रीवम् अङ्ग-दं गन्ध-मादनम् ।
 सु-षेणं जाम्ब-वन्तं च तथाऽन्यान् वन-गोचरान् ॥२०॥
 मेघनाद-वचः श्रुत्वा प्र-हस्तो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 एवम् एतन्नै न सं-देहो यथा वदसि मान-द ॥२१॥
 मुसलाऽऽयोधिने मह्यं कः स्थास्यति रणाऽजिरे ।
 वानरेषु न मे चिन्ता चल-चित्तेषु रावणे ॥२२॥

१. प्र-वरुणाः ॥ २. फ-नक्षत्राणि ग्राहश् । प्र-वसवो मारुतश् ।
 ल२ अ-वसवौ म० । ३. आ च व रा-प्रथिव्या । ४. च-च रा० । रा प्र
 व म ल३ ल२ अ-ये च राजानो । ५. च-चिर्जिताश्चैव तेजसा । व रा प्र म
 ल३ ल२ अ-विजितास्ते तेजसा । ६. फ-त्रुटितः पाठ । ७. व-मनुष० । ८.
 प्र व म ल३ ल२ अ-च । ९. आ-यतु । रा अ-वेतु । १०. आ फ च-
 राजन्नाह । ११. च-वा । १२. ल२-रणे मया । म-इत्यत आरभ्य सर्गसमाप्ति
 यावत् त्रुटितः पाठः । १३. आ-सुग्रीवमङ्गद । रा ल२-सुग्रीवं सागदं । १४.
 फ-सुखेन । १५. आ-एन्न । १६. रा-मुसलायोधिको । व-सुसुलायोधिनो ।
 प्र-मुसलायुधेन । आ फ-लायोधिनो । म च-मुसला० । ल२-
 मुसलायोधिने । १७. फ-मेघ कः । च-मह्यकः । रा-मह्य क । १८. च-
 स्थस्यति । १९. प्र-मानद ॥

मानुषेषु च क्लीबेषु भक्ष्य-भूतेषु नित्य-दा ॥२३॥
 अहम् एको वधिष्यामि तव शत्रून् दशोऽऽनन ।
 सुखी भव महा-राजं यथेष्टं वि-चरस्व च ।
 मुसलं भ्राम-र्यानम् तु रावणं समुद-ऐक्षत ॥२४॥
 एवम् उक्ते प्र-हस्तेन धूम्राक्षो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 आ-गतौ यदि तौ राजन् मानुषौ राम-लक्ष्मणौ ॥२५॥
 बद्ध्वा सेतुं सम्-उद्रे तु वानरैश् च तरस-विनः ।
 लंका-मूले स्थितास् तस्मात् सं-नह्यध्वं निशा-चराः ॥२६॥
 गच्छामस् त्वरितं तत्र यत्र तद् वानरं बलम् ।
 सुख-सुप्तान् हनिष्याम एतद् हि मम रोचते ॥२७॥
 महोदरोऽथ निर्भ-त्स्य धूम्राक्षो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 सु-रक्षितं च रामेण सु-ग्रीवेण च तद् बलम् ॥२८॥
 वानरैश् च महा-वीरैः समन्तात् परि-वारितम् ।

१. ल२ अ-मानुष्येषु । २. रा ब ल१ ल२ अ-दीनेषु । ३. फ-
 ०रूपेषु । ४. फ-मे सदा । रा ल२-नित्यसः । फ-इनिष्यामि । ५. रा-ददानन ॥
 ६. फ-महाश्रय । ७ आ- विरमस्व । ८. च रा प्र ब ल१ ल२ अ-य ।
 ९. आ-मुशलं । च-सुसल । प्र ब-मुसुल । १० च-भ्राममाणस । रा अ-
 भ्राममानस् । ब-भ्रममाणस्तु । ल२-भ्रामयाणस्तु । ११. फ-रावणाननमैक्षत ॥
 १२. ल१-उक्तो । १३. च-धुम्राक्षो । १४. च-आगतौ । १५. फ-.....
 खाश्च । १६. च-तपस्विनः । १७. प्र ब-स्थितस् । १८. आ-
 संनभङ्गाद् । १९. च-निशाचरः । २०. च रा ब ल१ ल२ अ-स्वरितास् । २१.
 रा-हन्याम । अ-हनिष्यामि । २२. फ-महोदरोपि निर्भत्स्य । रा-महोदये
 तु निर्भत्स्य । च म-महोदरोप्यानिर्भत्स्य । २३. रा-धुम्राक्ष । २४. च-त्रुदित ।
 २५. रा ब ल१ ल२ अ-महावीरैः । २६. च-परिचारितम् ।

न तत्र गमनं युक्तं पुर-गुप्तिर् विधीयताम् ॥२९॥
 पूर्वम् एतद् अभूत् कृत्वा परे पारे महोदधेः ।
 सेतौ वा बध्यमाने तु विघ्नः कार्यो निशा-चराः ॥३०॥
 साम्प्रतं त्वं आ-गते सैन्ये पुरंस्ताद् बलिनो वयम् ।
 शस्त्राणां कवचानां च कृत्वा सम्यग् उपासर्जनम् ।
 तेषां दास्यामहे युद्धं हनिष्यामश् च तान् मृधे ॥३१॥
 एतस्मिन् अन्तरे वीरः प्र-गृह्य विपुलं भुजम् ।
 अति-कायो महां-वीर्यो रावणं वाक्यम् अब्रवीत् ॥३२॥
 रक्षितव्या प्रजा रक्षिता रक्षितव्या द्वि-जातयः ।
 दृश्यवश् च नि-हन्तव्याः परि-पालयाश् च साधवः ॥३३॥
 अ-न्यायेन न हर्त्तव्यं परं-स्वं राक्षसैर्षभ ।
 एवं यो वर्तते राजा चिरं पाति वसुंधराम् ॥३४॥
 रामेण विनय-ज्ञेन व्य-अलीकं किं कृतं हि नः ।
 जनस्थान-गता येन तस्य भार्या त्वया हृता ॥३५॥
 पति-व्रता महा-भार्गा लंकां किं सा प्रे-वेषिता ।

१ रा ब ल, ल, तत्रागमन । २. आ-पगुप्तिर् । च-पुरं गुप्तिर् । रा प्र
 ब ल, ल, अ-पुरे गुप्तिर् । ३. प्र-एवम् । ४. रा-पारे । ५. च-सेतो ।
 प्र-सेतो । ६. प्र-वाध्यमाने । च-वाध्यमाने । ७. रा ब ल, ल, अ-च ।
 ८. रा ल, ल, विघ्न कार्यो । प्र-विघ्नकार्यो । ९. रा-निशाचरा । ल, ल, निशाचरः ।
 १० फ-स्वागतं सैन्यं । ११. प्र-पुलस्ताद् । १२. ब-वालिनो । १३ च-
 कवचाणां तु । १४ च-उपासर्जितम् । १५ प्र-तेषामुपासमहे । १६. आ फ-
 हरिष्यामश् । १७. प्र ल, ल, अ-हवावीरो । १८ फ-राजोय । च प्र
 ब ल, ल, अ-राजन् । १९. रा-दृश्यवश् ॥ २० रा प्र ल, ल, अ-
 हन्तव्यं । २१ प्र अ-पर स्व । २२. रा प्र ब ल, ल, अ-राक्षसेश्वर ।
 आ-०र्षभा । २३. ब ल, ल, यवन्तरे । २४ च-चिरे । २५. रा-सुमेदनीम् ।
 प्र ब ल, ल, अ-स मेदिनीम् ॥ २६ रा ब-विनियजेन व्यलीकं हि ।
 २७ फ-कृता ॥ २८. आ-०भाग । २९. रा ब प्र ल, ल, अ-लकायां किं प्र० ।
 ल, ल- लकायां किं स प्रवेषिता ।

यतः प्रवेशिता सीता उत्पाता दारुणा भृशम् ॥३६॥
 कार्याऽकार्यं न जानीध्वं सर्व एव न संशयः ।
 बलेन गर्विता यूयं विनाशाय कुलस्य नः ॥३७॥
 तत्र मैत्रं रोचते बुद्ध्या सीता रामाय दीयताम् ।
 परभार्या न युक्ता तु बलाद् हर्तुं निशाचराः ॥३८॥
 संमान्य दीयतां तस्मान् मैथिली जनकाऽऽत्मजा ।
 एवमुत्कर्त्ताऽति-कायस् तु तूष्णीं-भूतो बभूव ह ॥३९॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रंक्षस-मन्त्रणं नाम शततमः सर्गः ॥१००॥

समाप्तश्चाऽऽयं सुन्दर-काण्डः ।^{१३}

१. च-छन्दाहणा शृशम् । रा प्र ब ल, ल_२ अ-
 दाहणास्ततः । २. च-कार्यं कार्यं न जानां ध्वं । आ-कार्याकार्यविजानीध्वं । रा ब-
 कार्यकाले न जा० । प्र ल, ल_२ अ-कार्यकाले न जा० । ३. फ-मध्ये । ४. ब
 ल, ल_२-युक्तं । ५. आ-सम्मान्य । ब-समान्य । ६. ब-तस्मात् । ७. रा-
 ०सजां । ८. अ-उत्क्याति० । रा-उक्ताति० । ९. फ-तूष्णीं संस्थितं रावर्णं ।
 १०. फ-समुद्रतरणो । आ-लंकापर्वणि राक्षसमन्त्रण । च रा प्र ब ल, ल_२
 अ-राक्षसमंत्रो ॥ ११. रा ल, ल_२ अ-समाप्तोय । १२. ल_२-सुन्दर काण्डः
 पंचमः । ल, ल_२-सुन्दरकाण्डः पंचम इति । १३. अतः परमाऽऽदर्शग्रन्थाना विशिष्टा
 उपसंहारा एवं भवन्ति । आ-शुभमस्तु कल्याणमस्तु संवत् १६४६ पौषसुदी
 ११ मंगलवारे श्री आगरा महाकोटे पातिसाह श्री अकबर जलालदीनराज्ये
 श्री सुंदोदास इदं श्रीरामायणपुस्तकं लिषापितं । श्री अगलपुरे श्रैतांबरकपूर-
 लिषतं यादृश्यं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृश्यं सु मम दोषे न दी० । रा-अतः परं युद्ध-
 काण्डो भविष्यति । यस्याऽयं प्रतिसन्धिः । श्रीरामाय नमः । संवत् १९०० ॥
 प्र-अतः परं लकाकाण्डो भविष्यति । अज्ञातितमे वर्षे सप्तम्यां राविवासरे ।
 ज्येष्ठे मासे सिते पक्षे सुन्दरो लेषितो भिषा(या) । दयारामेण विदुषा कथा-
 व्याख्यानसिद्धये । शुभमस्तु ॥ ल, ल_२-शुभमस्तु सर्वजगतां । अथातो लंकायां
 युद्धपर्वं लिख्यते । जित भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण
 निर्गुणेन महात्मना ॥ ल_२-शुभमस्तु सर्वजगतां । शुभं लिखितं देवीचंद अम-
 गोत्रा जसरोटे राज विचो सहणी दा पुरमण्डलवासी सं० १९१७ । देवीचंद
 अमगोत्रेण कन्याया, करपीडने । वाल्मीकि पुस्तकं दत्त देविकायां तटे शुभे ॥
 पुस्तकं सुन्दरकाण्डं पठित देवकीनदन दा । शुभमस्तु सर्वजगतां ॥